СЛОВНИК МОВИ ШЕВЧЕНКА

АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНСЬКОЇ РСР

ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА
ім. О. О. ПОТЕБНІ

СЛОВНИК МОВИ ШЕВЧЕНКА

В ДВОХ ТОМАХ

ВИДАВНИЦТВО «НАУКОВА ДУМКА»
КИЇВ — 1964

СЛОВНИК МОВИ ШЕВЧЕНКА

ТОМ

I

А–Н

ВИДАВНИЦТВО «НАУКОВА ДУМКА»
КИЇВ — 1964

Друкується за постановою вченої ради Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР

ПЕРЕДМОВА

Словник мови письменника — це праця особливого типу. Його значення не обмежується лише лінгвістичними інтересами. В своїй основі він може бути схарактеризований як довідник, що повинен задовольнити широкі запити філологічної науки. Не будучи енциклопедичним, Словник мови Шевченка перебуває й за межами вузько філологічних словників. Він подає загальні, науково-популярні відомості й матеріали і може бути використаний при розв'язанні різноманітних наукових та практичних завдань в усіх ділянках гуманітарної освіти. Тому Словник набуває великої ваги в розвитку української культури. Основне ж його завдання — полегшувати пізнання всієї творчої спадщини Шевченка.

Словник вносить важливі дані у шевченкознавство, що сформувалось як комплексна галузь науки. Він дасть дослідникам потрібний матеріал для вирішення актуальних літературознавчих і мовознавчих питань, підведе до нових, ще більших досягнень у шевченкознавчій науці, у популяризації її здобутків.

Саме словник такого типу допоможе зрозуміти мову як форму художньої літератури, як її будівельний матеріал. Він створить міцну базу для всебічного з'ясування Шевченкового слова. А це в свою чергу забезпечить можливість проникнення до глибоких основ поетичної творчості, до дорогоцінних покладів неперевершеної майстерності в українській революційно-демократичній літературі.

Важлива особливість Словника полягає в тому, що він подає всебічну характеристику кожного Шевченкового слова в його семантичних і формальних виявах та всього того, що пов'язане з словом, з функціонуванням його в поетичному контексті. А в слові відображені краса і сила Шевченкових поезій, велич його думки, складність творчої лабораторії.

Як на своєрідну особливість Словника мови Шевченка вкажемо й на те, що він включає матеріали та коментування, які не можна знайти у жодному із створених досі загальномовних словників чи якихось посібників, де висвітлюється творчість поета. Наведені тут за певною послідовністю матеріали дістають своєрідну обробку і систематизацію, виходячи із змісту Шевченкових творів. У витлумаченні лексики словники такого типу визначають два взаємозв'язані і взаємообумовлені аспекти: семантичний і формальний. І все це на фоні художнього контексту. Тому кожна словникова стаття складається з двох основних частин, в одній з яких розкривається семантика слова, в другій — фонетико-граматичні видозміни. Більше того, часто подаються відомості не тільки лексичного характеру, а й ті, які знаходять через них своє вираження, які пов'язані з іншими мовними та навіть і позамовними категоріями, якщо вони допомагають виявити хоч би деталі Шевченкової творчості. Тут зареєстровано і витлу-

мачено все, що функціонує навколо слова, що в якийсь спосіб пов'язано з ним, що можна показати разом з ним.

Слово **соловейко**, наприклад, вживається у поезіях Шевченка не лише у значенні певної реалії. Через те воно у Словнику не тільки лексема в лінгвістичному розумінні, а й показник глибокої народності Шевченкових поезій, органічного зв'язку їх з фольклорними джерелами. Це слово виступає в таких контекстуальних обставинах:

Защебече **соловейко**
В лузі на калині (I 49. 50).

А в фольклорних записах аналогічно до Шевченкового тексту:

Не щебечи, **соловейко**,
Поки сонечко зійде [1].

У творах Шевченка часто зустрічаються також слова **діброва**, **тополя**, **зозуля**, **дуб**, **верба**, **голуб**, **явір**, **калина** і т. д., що широко вживані і в народній творчості:

Не прийнялись три ясени,
Тополя всихала (I 388. 18).

Пор. у фольклорних джерелах:

Не хились, **тополе**,
Бо й так мені горе [2].

У Словнику коментуються географічні назви та деякі власні імена, вживані у Шевченкових творах. Це допоможе вияснити і деталі біографії поета, і коло його зв'язків, і шляхи формування та розвитку естетичних, філософських, громадсько-політичних поглядів. Деякі власні імена і назви — це образи, досить виразні й характерні, без яких важко зрозуміти складні творчі задуми поета. Саме такими є, зокрема, **Катерина**, **Перебендя**, **Марія**, **Дунай** та ін.

Народнопісенний образ **Катерини** виразно виступає у Шевченка:

У тієї **Катерини**
Хата на помості. (II 129.I).

Пор. у фольклорних зразках:

Гей любив же дві дівчини,
Дві **Катерини** [3].

Не пов'язане з реальною назвою річки слово **Дунай**. Це — народнопісенний образ річки взагалі:

Може, вбитий чорнобрівий
За тихим **Дунаєм** (I 31.144).

---

[1] П. П. Чубинский, Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край.., т. V, СПб., 1874, стор. 87.

[2] Б. Д. Гринченко, Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с нею губерниях, т. III, Чернигов, 1889, стор. 400.

[3] П. П. Чубинский, Труды.., т. V, стор. 37.

Пор. у фольклорних джерелах:

Приблудився аж до гаю,
Аж до тихого **Дунаю**[1].

Словник мови Шевченка — це посібник для висвітлення не тільки основного в мові Шевченка, а й художніх деталей. Матеріали словникових статей не можуть переростати в явища науково-дослідницького порядку або містити в собі висновки чи узагальнення. Факти тут лише реєструються в певному вигляді та систематизуються відповідно до вимог довідника. Але в нагромаджених у ньому даних уже закладені всі можливості для подальших наукових досліджень, передбачених шевченкознавством і навіть суміжними науками. От чому в Словнику реєструються різноманітні варіанти слів, які не ввійшли до літературної норми, зокрема винесені поетом з живої народної мови, фонетичні чи морфологічні та навіть правописні видозміни їх. Наведено численні контекстуальні паралелі, використання яких зумовлене художньо-стилістичними та ідейно-творчими настановами автора й свідчить про складність його творчої лабораторії, відображає процес формування літературно-мовної норми тощо.

От чому, наприклад, слово **військо** зафіксовано Словником у різних формах. На першому місці стоїть основна форма **військо**:

А дівчина в темнім гаї
Його з **війська** виглядає. (I 236. 231).

Потім наведено форму, вжиту в одному з варіантів Шевченкових поезій:

З дружинами, з огнем, з ножами,
З жерцями, з книгами, з **войсками**. (II 500. В).

А в одному з листів виступає і такий варіант:

К[ухаренко] назначається в таке і таке **войсько** кошовим. (VI 83. 21).

Слово **вольний** найчастіше вживається у Шевченка саме в такому фонетичному оформленні:

А спала на купах,
На козацьких **вольних** трупах (I 333.147).

Але знаходимо й іншу його форму:

І **вільних** розум окував (I 488. В).

Є у Шевченка і різні способи морфологічного оформлення слова:

1. Не заревуть в Україні
Вольнії гармати. (I 259. 16).
2. І **вольнії** пишались села (I 489. В).
3. А йдучи —
Звичайне, **вольниє** — співали. (I 360. 28).

Можна вказати й на інші аналогічні факти. У Шевченка вживаються **бенкетувати — бенкетовати, бунчук — бунчуг, кишеня — кешеня, весілля — весіллє, вечеря — вечера** і т. д. Все це можна дослідити за Словником та зробити належні висновки й узагальнення. Якщо нас цікавлять, наприклад, не поодинокі факти, а зведення їх, ціла система, то за допомогою Словника їх легко класифікувати, зіставляти, пов'язувати і розмежовувати.

---

[1] П. П. Чубинский, Труды.., т. V, стор. 25.

Словник мови Шевченка дає численні й систематизовані матеріали для вивчення історії української літературної мови, для визначення місця й ваги мовної практики поета в історичному процесі становлення української літературної мови. Ці матеріали не лише відображають у певній системі мову епохи Шевченка, але вказують і на окремі зміни та перетворення в її складі. Створюється основа для характеристики самого процесу розвитку мови з урахуванням попереднього стану, з визначенням тенденцій майбутнього спрямування. За Словником зручно простежити, які саме елементи архаїзувались на той час, а які творились та входили в ужиток, як утверджувалось все нове, типове, стале, що лягло в основу нормування цілої мовної системи. Це стосується не тільки лексики, а й інших мовних категорій, зокрема словотворчих, фразеологічних, граматичних. Тут помітний навіть процес формування фонетичних закономірностей. Так, у 42 випадках вживання укорінюється форма **багато:**

Сонця мало, рясту мало
І **багато** хмари. (І 137. 2152).

І лише в одному випадку виступає **багацько** (І 511. В). Як бачимо, у Шевченка усталилась форма, властива сучасній літературній мові. А в «Енеїді» І. Котляревського в усіх 14 випадках вжито лише **багацько**, як-от:

Всі човники їх розчухрало,
Багацько війська тут пропало [1].

Або ще: у І. Котляревського **буцім** функціонує в 11 випадках, **а ніби** зустрічається лише один раз; широко і безпаралельно вживаються форми типу **мандровати, мордовати, муштровати, частовати.** Але вже нове спрямування у використанні аналогічних явищ знаходимо у Шевченка, як це простежується за Словником. **Буцім** вжито лише в 2 випадках, а **ніби** — в 64; дієслова з суфіксами **-ува, -ова** вживаються паралельно з помітною перевагою форм на **-ува** (**мандрувати** — **мандровати, частувати** — **частовати** і т. д.).

З матеріалів Словника видно, як у Шевченка використовуються паралельні форми з виразною настановою на культивування тих, що набували нормативних ознак, та на послаблення активності тих, які мали тенденцію до випадання з літературного вжитку. Через те зовсім рідко вживаються варіанти типу **утопицьця, у хатоці, Хвастов.** В основних шевченківських текстах і більшості варіантів переважають форми **утопиться, у хаточці, Фастов** та ін. Наприклад:

1. Не дав вдовиці **утопиться** (II 52. 144).
2. У **хаточці** чисто, тихо (І 549. В).
3. До схід сонця у **Фастові**
   Хлоп'ята гуляли. (II 125. 23).

Отже, та частина словникової статті, що реєструє всі форми слова, вживані у Шевченка, є важливою для дослідницької роботи.

Привертають до себе увагу факти, що вказують на глибоке стилістичне осмислення, на художнє мотивування численних паралелей. Можна простежити згасання чи наростання функцій таких тонких складників мовної побудови, як семантичні та стилістичні. Численні

---

[1] І. П. Котляревський, Повне зібрання творів, т. І, К., Вид-во АН УРСР, 1952, стор. 68.

паралельні конструкції, вживані у Шевченка, стали яскравими свідками як процесу мовного розвитку в цілому, так і окремих його деталей. Ось як художньо забарвлює мову словотворча паралельна одиниця у Шевченковій поезії:

Ой **зузуле, зузуленько,**
Нащо ти кувала (I 231. 53).

Так само увиразнюють поетичний текст і творять зразки великої художньої сили флективні паралелі:

1. Мабуть щось **тяжке, тяжкеє**
   Вимовить хотілось? (II 26.77).
2. Гори мої **високії,**
   Не так і **високі,**
   Як **хороші, хорошії,**
   Блакитні здалека. (II 24. 1—4).
3. **Ходім,** сини,
   Ходімо, попросим. (I 80.227—228).

А ось як паралельні форми створюють яскраві контрасти на фоні цілого контексту:

А сусіди, і **багаті**
І **вбогі,** раділи.
Багатії, бач, раділи,
Що багатше стали,
А **вбогії** тому раді,
Що з ними зрівнялись! (II 51.103—108).

Ми показали тут лише окремі явища. А за допомогою Словника їх можна розглядати в цілій системі, в усіх численних виявах та видозмінах, через кожну словникову статтю.

Словник розкриває значення кожного Шевченкового слова і з цього погляду в найбільшій мірі співвідноситься з тлумачним словником. Але семантична розробка слова відображає саме творчу манеру поета, тонкі художні засоби його мови. Так створюється своєрідна характеристика лексики, відмінна від тієї, що подається в інших словниках. Тут обов'язково реєструються та всебічно розкриваються семантичні й стилістичні значення, які створились на фоні текстів Шевченкових поезій.

Наприклад, слово **батько** має складний комплекс Шевченкових значень, які не фіксуються загальномовним словником в усіх своїх тонкощах.

1. В основному значенні **батько (батьки)** вживається для називання кровної спорідненості чоловіка з своїми дітьми:

Старий **батько** іде рядом,
Наставляє сина. (I 281. 318).

2. Для називання предків (у множині):

Начетверо розкопана,
Розрита могила.

Чого вони там шукали?
Що там схоронили
Старі **батьки?** (I 226.51).

3. Для виразу пошани та величання (переважно в звертаннях до старих або до старших, у функції епітета):

Добре єси, мій кобзарю,
Добре, **батьку**, робиш,
Що співати, розмовляти
На могилу ходиш! (I 27.81)

Послухаю, пожурюся,
У старих спитаю:
«Чого, **батьки**, сумуєте?» (I 78.125).

4. Для образного називання козацької та гайдамацької старшини (в історичних поезіях):

Та з **батьком** Максимом
Сю ніч погуляєм. (I 102.948).

5. Для синонімічного, образно-уособленого називання Дніпра, Великого Лугу тощо:

Дніпро геть-геть собі розкинувсь!
Сіяє **батько** та горить! (II 298.10).

Можна вказати на такі тонкощі Шевченкового слововживання, які творять нові значення:

Мова — із значенням «послання»:

Праведная душе! прийми мою **мову**
Не мудру, та щиру — прийми, привітай. (I 13.85).

Вимовляти — із значенням «випрошувати, вимолювати»:

Скалічені старі руки
До бога здіймала,
Свою долю проклинала,
Сина **вимовляла**. (I 235.201).

Покотитись — із значенням «покритись»:

Як те море, біле поле
Снігом **покотилось**. (I 42.558).

Ударити н о г а м и — із значенням «піти в танець»:

Вельможна громада
Не втерпіла, **ударила**
Старими н о г а м и. (I 79.169).

Користуючись даними, зареєстрованими у Словнику, можна відзначити такі виразні семантичні комплекси, ряди значень одного слова у Шевченкових творах, як-от (див. у відповідних словникових статтях): слово **один** з 7 значеннями, **розкидати** — з 5 значеннями, **розвести** —

з 5 значеннями, **ясний** — з 3 значеннями, **рости** — з 4 значеннями, **огонь** — з 3 значеннями, **чистий** — з 5 значеннями, **тихий** — з 5 значеннями, **тяжкий** — з 6 значеннями і т. д.

За Словником можна простежити численні фразеологізми та характерні словосполучення, вживані у Шевченка, їх семантичну й стилістичну силу, виразність. Слід указати на те, що навколо деяких опорних слів групуються десятки фразеологічних зворотів, як шевченківських, так і народних, фольклорних.

Наприклад, із словом **око** функціонують такі словосполучення: **очі** веселити (II 237. 42), радувати **очі** (II 27. 112), **очам** любо (II 238. 7), в **очі** не бачити (VI 130. 39), **очей** не зводити (I 322. 463), заплющивши **очі** (II 192. 27), накинути **оком** (VI 211. 26), витріщивши **очі** (I 239. 28), світ за **очі** (VI 58. 25), спать на одно **око** (VI 195. 25), **оком** не мигне (II 306. 40), іскри сипнули з **очей** (II 307. 76), сліпить **очі** (II 492.B), морозом **очі** окувати (II 354. 10), просвітити **очі** (I 335. 201), засипати **очі** (I 23. 96), виплакати **очі** (I 161. 322), **очі** колоти (I 327. 78), заглянути лихові в **очі** (VI 42. 24), сказати в **очі** (I 37. 374) та ін.

Із словом **рука**: подати **руку** (II 345. 16), розв'язати **руки** (I 341. 47), розправити **руки** (I 266. 151), **руку** підіймати (I 267. 188), сидіти склавши **руки** (VI 115. 39), з **рук** випадати (VI 138. 12), не лежать **руки** (VI 132. 40), **руки** не підіймаються (VI 165. 16), простягати **руки** (II 122. 6), тверді **руки** (I 263. 33), неситі **руки** (I 344. 137), нетвердії **руки** (I 265.115), себе в **руки** взяти (I 328. 147), з третіх **рук** (VI 46. 3), ламати **руки** (II 72. 131), **руки** в залізі принести (I 201. 80) та ін.

Користуючись Словником, можна зробити огляд художніх засобів у поетичному контексті.

Наприклад, із словом **Дніпро** у Шевченка функціонують епітети: **широкий** (I 3. 1), **дужий** (I 113.1292), **синій** (I 113.1306), **ревучий** (I 354. 8), **святий** (II 23. 21), **глибокий** (II 25. 63), **крутоберегий** (II 48. 144), **старий** (II 111. 50), **далекий** (II 112. 7), **крутогорий** (II 217. 14), **не малий** (II 336. 30).

Із словом **пан** — такі: **препоганий** (I 46. 738), **усатий** (I 155. 104), **товстий** (I 155. 104), **багатий** (I 159. 240), **пузатий** (I 246. 276), **людоїд** (I 338. 35), **злий** (I 356. 37), **проклятий** (I 362. 90), **заклятий** (I 396. 21), **лукавий** (II 25. 34), **годований кабан** (II 88. 11), **ледащо** (II 88. 12), **червоний** (II 98. 197), **клятий** (II 105. 56), **гульвіса** (II 131. 12), **поганець** (II 187. 49), **неситий** (II 219. 43), **поганий** (II 327. 9).

Словник мови Шевченка — це важливий посібник, у якому зібрані, систематизовані й упорядковані за певними принципами всі матеріали, необхідні як для шевченкознавства, так і для розв'язання широкого кола питань, пов'язаних з практикою культурного життя. Легко й зручно з його допомогою простежити неперевершені художні засоби, випробувані у практиці великого поета. Шевченкове слово, в усіх його функціях і формах, схарактеризовано у цій праці. І кожен, хто любить мову, її багатство і красу, хто хоче спостерігати силу поетичного слова, зможе познайомитися через Словник з різноманітними засобами творчої лабораторії Шевченка.

В. Ващенко

ЗМІСТ І ПОБУДОВА СЛОВНИКА

Словник мови Шевченка ставить своїм завданням зафіксувати багатство лексики поета та різноманітні засоби її використання, зокрема семантико-стилістичні особливості.

Реєстр Словника охоплює всі українські слова з основних текстів та різних редакцій і варіантів поезій Шевченка, а також з листів, писаних українською мовою [1]. Отже, Словник відтворює відображений у Шевченка лексичний склад української мови II половини XIX ст.

До Словника входить використана Шевченком українська лексика, незалежно від її семантичної та граматичної характеристики: як повнозначні, так і службові слова, як загальні, так і власні назви [2]. Не включаються до Словника кількісні й порядкові числівники, якщо вони позначені цифрами або словами з цифровою складовою частиною.

Словник мови Шевченка за своєю основною настановою — довідник філологічного типу, який фіксує лексику та використання її в творах поета. Відповідно до цієї настанови Словник подає докладну і всебічну характеристику Шевченкового слова.

Загальна схема словникової статті має такий вигляд: на першому місці ставиться реєстрове слово, після нього в дужках позначається кількість випадків його вживання у творах Шевченка; далі наводиться семантико-стилістична характеристика слова, яка шляхом коментування й ілюстрування розкриває основне значення слова; якщо, крім першого, є ще й інші значення, то вони відповідно нумеруються й розкриваються аналогічно до першого; в межах розробки кожного значення вказуються також усі зв'язані з ним семантичні і стилістичні відтінки, наводяться словосполучення, що теж створюють певні семантичні відтінки. Після кожного значення, відтінку чи словосполучення в дужках позначається кількість випадків уживання слова в даному значенні (відтінку чи словосполученні). В кінці статті подається граматичний довідник з переліком усіх випадків уживання слова у творах Шевченка.

Реєстрове слово

Реєстрове слово служить заголовком словникової статті й фіксується як одиниця, винесена з тексту Шевченкових творів. Це самостійна лексема серед інших слів реєстру. Таке відмежування кожного слова від інших необхідне з огляду на саму природу Словника. Проте при

---

[1] Лексичний матеріал наведено за виданням: Т а р а с Ш е в ч е н к о, Повне зібрання творів у десяти томах. Друге, доповнене і виправлене видання. Вид-во Академії наук УРСР, К., 1949—1963.

[2] У реєстрі Словника знайшли відображення імена персонажів Шевченкових творів, а також власні імена і прізвища історичних осіб, що зустрічаються в поетичній спадщині Великого Кобзаря і виступають як узагальнюючі художні образи.

цьому слово ні в якому разі не позбавляється тих семантичних та стилістичних властивостей, які характеризують його в мові Шевченка. Будучи в Словнику препарованою одиницею, воно лише умовно виступає тут в ізольованому від контексту вигляді.

Наголос у реєстровому слові ставиться лише в тих випадках, коли з його допомогою розрізняються омографи (**го́род — горо́д**), видові форми дієслова (**заси́пати — засипа́ти**) і т. д.

Всі слова, в тому числі й однокорінні та морфологічно близькі, фіксуються в Словнику за алфавітною системою. Гніздове групування слів на одному реєстровому місці не допускається. Через те не тільки префіксальні (що розривають алфавіт), а й суфіксальні утворення займають в алфавітному розташуванні свої окремі місця як самостійні лексичні одиниці. Отже, такі слова, як **хата**, **хатина**, **хатиночка**, **хаточка**, становлять окремі реєстрові одиниці. Окремими словниковими статтями подаються омоніми. Заголовні форми омонімів розрізняються цифрами, що стоять угорі з правого боку слова, наприклад: **заставляти**[1] і **заставляти**[2].

Варіанти реєстрових слів також ставляться на окремих реєстрових місцях за алфавітом, але з посиланням на основне, з більшою кількістю випадків уживання слово, при якому подається докладна лексикографічна розробка. До варіантних слів належать переважно лексичні одиниці, що відрізняються від основних звуковим складом у корені (типу **руна — луна**) або фонетичними видозмінами, зокрема приставними чи випадними звуками, деякими звуковими замінами тощо. Одне з цих слів реєструється з посиланням на друге, як-от: **іґратися** *див.* **ґратися**, **онуча́** *див.* **внуча**, **рестант** *див.* **арестант**, **торік** *див.* **вторік**, **Ольшана** *див.* **Вільшана**.

Примітки: 1. Такі слова, як **вбивати**, **втопити**, незважаючи на більшу кількість випадків уживання, подані при **убивати**, **утопити**, через те що всі інші слова цих гнізд (**убити**, **убитися**, **убито**, **утопитися**, **утоплений**) подано в реєстрі на **у**.

2. Частки **б**, **ж** розроблені при **би**, **же**.

3. Посилання від одного слова на інше робиться лише тоді, коли вони відділені одне від одного принаймні однією словниковою статтею.

Якщо слова, що мають у мові фонетично відмінні варіанти, вживаються у творах Шевченка в одному своєму варіанті, то лише він один і фіксується у реєстрі Словника як заголовок словникової статті. Так, наприклад, реєструються лише **война**, **гость**, **кость**, бо в творах Шевченка не вживаються **війна**, **гість**, **кість**.

Як окремі реєстрові одиниці фіксуються деякі форми, що набули своєрідного значення типу **літа**, суплетивні форми типу **чоловік** і **люди**, а також слова, що при спільному значенні розрізняються в усіх своїх формах і мають помітну тенденцію до семантичної чи стилістичної диференціації, наприклад: **в** і **во**, **ворог** і **враг**, **ворота** і **врата**, **дерево** і **древо** тощо. Окремо зафіксовані особові займенники **я**, **ми**, **ти**, **ви**.

Примітка: Форми **його**, **її**, **їх** з присвійним значенням розглядаються як форми родового відмінка займенника **він** (**вона**, **воно**, **вони**).

Утворення вищого і найвищого ступенів порівняння прикметників і прислівників виділяються в самостійні статті. Так само окремі місця у реєстрі посідають дієприкметники, дієслова доконаного і недоконаного виду та форми на **-но**, **-то** (**закрито**, **сказано** і т. п.).

Відмінювані реєстрові слова подаються у початковій формі, якою вважається:

1. Для іменних частин мови та займенників, що не змінюються за родами,— називний відмінок однини.

2. Для іменних частин мови та займенників, що змінюються за родами, — називний відмінок однини чоловічого роду.

3. Для дієслів — інфінітив.

Якщо в Шевченкових текстах засвідчені паралельні початкові форми, то всі вони наводяться в заголовку словникової статті. При цьому на першому місці ставиться її більш активний варіант (наприклад, для дієслів — інфінітив на **-ти**).

Відхилення від цього принципу допускаються в тих випадках, коли слово не має нормативної початкової форми. Так, наприклад, слово **себе** не має називного відмінка й через те подається у формі родового, слова **двері, кайдани, чвари** і под., що не мають однини, слова, вилучені з ідіоматичних зворотів, типу **байдики** («байдики бити»), а також деякі слова, що хоч і мають однину, але в творах Шевченка зустрічаються лише в множині (**дружки, княжата** тощо), подаються в називному відмінку множини. Так само при відсутності нормативної початкової форми фіксується її варіант, засвідчений у Шевченкових творах (наприклад, інфінітив на **-ть,** коротка форма прикметників тощо).

Якщо початкова форма слова зовсім не засвідчена в Шевченкових текстах, то вона відтворюється і в такому вигляді подається як заголовне слово словникової статті.

Семантико-стилістичний довідник

Семантико-стилістичний довідник — це один з основних розділів словникової статті. В ньому наводяться всі значення, в яких слово вживається в творах Т. Г. Шевченка, визначаються найбільш виразні відтінки їх, а також стилістичні особливості слововживання.

Виходячи з того, що загальноприйняте значення слова вже відоме читачеві, вичерпне з'ясування його семантики не подається. Вона, як правило, розкривається стисло, зокрема вказуються відмінності кожного значення в порівнянні з іншими значеннями. Широко застосовується засіб семантичної характеристики слова за допомогою посилань на значення слів споріднених, близьких, належних до одного словотворчого гнізда тощо. З'ясування значення слова ведеться також у спосіб зіставлення його з іншими значеннями цього ж слова, тобто встановлюються переважно порівняльні значення, співвідносні між собою.

Слово зовсім не пояснюється, якщо воно вживається лише в одному загальновідомому значенні і не має ніякої специфіки у Шевченковому слововживанні. В такому разі воно лише ілюструється контекстуальним прикладом.

Оберігання Шевченкового значення слова — один з найважливіших принципів Словника. Через те коментування здійснюється так, щоб не нав'язувати слову сучасних його значень, а підкреслити те, що знайшло свій вираз у мові Шевченка. У тих випадках, коли коментування слова занадто утруднене, словникова стаття ставить завданням хоч би підвести читача до розуміння слова, виходячи з його контекстуального оточення. Запобігаючи готових тлумачень, що виходять з сучасного розуміння слова, та застерігаючи проти вживання формул, які сковують і обмежують складну семантичну організацію, Словник подекуди не стільки з'ясовує значення, скільки демонструє його в різних контекстах. У міру можливості при цьому відзначаються саме ті семантичні факти, які властиві для епохи Шевченка та відтворені генієм поета.

Лексика Шевченкових творів, особливо його поезій, висохудожня, стилістично виразна. Через те коментування її часто зводиться до з'ясування тонких стилістичних рис Шевченкового слова. Проте увага до таких деталей ні в якому разі не виключає аналізу лексики за загальними семантичними категоріями. З'ясуванню семантики слова часто допомагає граматична характеристика його, зокрема вказівки на приналежність слова до певної частини мови,

на вживання його у функції іншої частини мови, на зміну категорії роду, числа і т. д. У Словнику наводяться синонімічні паралелі до слова, антоніми тощо, які теж розмежовують значення, даючи уявлення про цілий семантичний комплекс.

Поряд з лексичними одиницями в одному плані з ними з'ясовуються значення й функції більшою чи меншою мірою стійких словосполучень. І тут визначення семантики досягається коментуванням та наведенням ілюстрацій з творів Шевченка.

Відповідно до загальних настанов Словника обрано конкретні форми подання в складі словникової статті елементів семантико-стилістичної характеристики слова. Спочатку подається ремарка, що окреслює основне значення слова. Після цього наводиться одна чи кілька цитат з Шевченкових текстів для ілюстрації сформульованого положення. Якщо слово має два чи більше значень, то далі так само з'ясовується кожне з них. Відповідні значення з ілюстраціями нумеруються арабськими цифрами та відокремлюються абзацами.

Видозміни основних значень, їх відтінки, випадки особливого стилістичного вживання слова, деякі словосполучення, що надають значенню слова нових відтінків, наводяться в межах відповідного основного значення. Вказівка на семантичний відтінок значення формулюється лаконічно і відокремлюється від матеріалів характеристики основного значення двома вертикальними рисками. Якщо наводяться дві або кілька таких вказівок у межах одного основного значення, то кожна наступна також відокремлюється двома вертикальними рисками. Виділення в межах відтінку ще дрібнішого семантичного нюансу позначається однією вертикальною рискою. Позначки стилістичного вживання слова (*Образн.*, *Ірон.*, *Жарт.*, *Вульг.*, *Нар.-поет.*, *Повт.*, *Зверт.* і под.) вводяться в текст статті після крапки.

Якщо стійкі словосполучення типу ідіом чи фразеологізмів досить численні, то з'ясування їх може виділятися в окремий розділ словникової статті. Цей розділ подається з абзаца та відокремлюється від попереднього тексту чорним ромбом (◆). Фразеологізм дається в Словнику, як правило, один раз при тому реєстровому слові, що є для нього опорним. Іноді, коли важко визначити опорне слово, він наводиться повторно під заголовками всіх тих слів, з яких складається.

Ілюстративний матеріал

Важливим складовим елементом семантико-стилістичного довідника є цитати з текстів Шевченкових творів.

Ілюстрації допомагають з'ясувати Шевченкове розуміння слова, бо саме в контексті найвиразніше виявляються найтонші нюанси його значення. Ніякі коментування, ніякі інші засоби тлумачення не можуть так об'єктивно й повно розкрити семантику слова, як ілюстрування його в контексті.

Ілюстрування використовується або в поєднанні з коментуванням, або як самостійний прийом, що буває іноді єдиним засобом з'ясування значення слова. Ілюстрування як самостійний прийом вживається в двох випадках:

1. Коли значення слова прозоре і, отже, не вимагає коментування. В такому разі ілюстрація документально і наочно підтверджує вживання слова із загальновідомим значенням.
2. Коли значення слова не піддається коментуванню прийнятими засобами. Тоді ілюстративний приклад служить тим матеріалом, який сам собою окреслює значення слова.

Для ілюстрування значення слова добираються найбільш виразні й типові приклади.

Ілюстративна одиниця, як правило, становить речення. Але коли одне речення недостатнє для з'ясування значення слова, береться ширший контекст. В окремих випадках можуть використовуватись і частини речення, якщо вони завершені за змістом і створюють достатній фон для з'ясування семантики слова. Ілюстративний матеріал фіксується в такий спосіб:

1. Орфографія та пунктуація прикладів відповідає тексту цитованого видання творів Шевченка.

2. Якщо приклад наводиться не з початку речення, то він починається з тієї букви (великої чи малої), яка наявна на цьому місці в тексті творів Шевченка.

3. Якщо речення цитується скорочено, то на місці пропуску ставляться дві крапки.

4. Якщо речення цитується повністю, то в ньому зберігається і кінцевий розділовий знак (крапка, крапки, знак оклику, знак питання). Якщо воно не доводиться до кінця, то ніякого розділового знака не ставиться.

5. Віршовані тексти цитуються в суцільний рядок, але великі початкові букви кожного віршованого рядка зберігаються.

6. Наявні в академічному виданні квадратні і круглі дужки, а також розрядка слів зберігаються і при цитуванні. Крім того, в розрядку подаються всі слова фразеологічної сполуки, крім реєстрового. У квадратних дужках наводиться також підмет чи якийсь інший член речення з попереднього контексту, якщо він потрібний для більшої ясності цитати.

7. Слово, значення якого ілюструється, в цитаті виділено півжирним шрифтом.

8. Після цитати дається посилання на том, сторінку й рядок Шевченкових творів.

Граматичний довідник та покажчик слововживання

У кінці словникової статті міститься розділ, в якому зареєстровано всі відзначені у Шевченка граматичні форми відмінюваного та видозміни невідмінюваного слова і подано перелік усіх випадків його вживання у Шевченкових текстах (з розподілом їх за значеннями).

Цей розділ починається з абзаца світлим ромбом (◇).

Форми частин мови подаються в такому порядку:

іменників: однина (***Одн.***), відмінки у встановленому порядку (***Н., Р., Д., З., О., М., К.***), множина (***Мн.***), відмінки в тій же послідовності, що і в однині;

прикметників: ***Одн. Н.,*** чоловічий, жіночий, середній рід (позначення роду не подається), ***Р.,*** чоловічий, жіночий, середній рід і т. д.; ***Мн. Н., Р.*** і т. д.;

числівників: кількісних — аналогічно до іменника, порядкових — аналогічно до прикметника;

займенників: аналогічно до іменника або прикметника залежно від характеру відмінювання.

При формах іменних частин мови подаються також прийменники, з якими вони вживаються у певних відмінках.

У дієсловах порядок розташування форм такий:

а) інфінітив;

б) дійсний спосіб: теперішній час — однина, перша, друга, третя особа; множина, перша, друга, третя особа; минулий час — однина, чоловічий, жіночий, середній рід, множина; майбутній час (проста форма — в дієсловах доконаного виду, складена і складна форма — в діє-

словах недоконаного виду) — форми числа і особи подаються у такій же послідовності, що й при розробці теперішнього часу дієслів недоконаного виду;

в) наказовий спосіб: однина — друга особа, описова форма третьої особи; множина — перша, друга особа, описова форма третьої особи;

г) умовний спосіб: у такій же послідовності, як і форми минулого часу;

д) дієприслівник.

Варіантні форми одного слова (типу **світу — світа, чужі — чужії, питає — пита** і под.) у переліках випадків уживання наводяться одна за одною.

Видозміни невідмінюваних слів подаються так: спочатку форми з більшою кількістю випадків уживання, потім — з меншою.

При переліку випадків уживання слова посилання на твори робляться скорочено, а саме: римською цифрою позначається том, арабськими — сторінка (першою цифрою) і рядок (другою) Повного зібрання творів Т. Г. Шевченка. Позначення тома не повторюється. Якщо слово вживається не в основних текстах, а у варіантах, передмові, приписах чи ремарці, то в посиланні замість рядка ставиться відповідно В, П, Прип., Рем. Коли в одному рядку слово повторюється два або більше разів, то після посилання в дужках указується кількість випадків уживання. Загальна кількість випадків уживання слова встановлюється за кількістю наведених посилань на місця його вживання в творах Шевченка. Аналогічно також визначається кількість випадків уживання окремо кожної форми слова.

Основні стилістичні та фразеологічні позначки переносяться у граматичний покажчик.

Перелік усіх випадків уживання деяких слів, що зустрічаються в творах Шевченка дуже часто, зокрема сполучників (**а, і, та**), прийменників (**на, в, у**), займенників (**ти, я**) і под., не подається. При таких словах указується лише загальна кількість випадків уживання.

Додаток

У кінці II тома Словника вміщено Додаток, в якому подано українські слова і вирази, що зустрічаються в російських творах і листах Т. Г. Шевченка, а також українська лексика драми «Назар Стодоля».

Додаток побудований за тими ж принципами, що й основний текст Словника мови Шевченка. Проте він має і деякі особливості, а саме:

1. Реєстрове слово подається згідно з правилами сучасної української орфографії і графіки. В ілюстраціях та граматичному довіднику відтворюється написання його в текстах Шевченка.

2. Якщо всі значення реєстрового слова Додатка спільні із значеннями того ж слова в основному тексті Словника, то воно не витлумачується і не ілюструється. Дається посилання на основний текст *(Див. осн.)* і наводиться граматичний довідник. Якщо ж реєстрове слово Додатка не має всіх значень чи словосполучень цього ж слова в основному тексті, то при посиланні вказуються лише ці значення чи словосполучення.

3. Якщо реєстрове слово Додатка і реєстрове слово основного тексту є варіантами одного й того ж слова, то при посиланні вказується цей варіант: **неборак** (1). *Див. осн.* ***неборака.***

4. Якщо реєстрове слово Додатка має, крім спільних з реєстровим словом основного тексту значень, нове значення (одне чи кілька), то це значення подається з абзаца після посилань на основний текст.

5. Якщо реєстрове слово Додатка має семантичні чи стилістичні відтінки значень, не властиві цьому ж слову основного тексту, або вживається у складі словосполучень, відсутніх в основному тексті, то ці відтінки і словосполучення вводяться в текст статті словом *ще* перед паралельними рисками чи відповідними позначками.

6. Якщо реєстрове слово Додатка має лише відтінок чи вживається у сполуці, що стосується значення, витлумаченого в основному тексті, то спочатку наводиться цей відтінок чи сполука, а потім дається посилання: *Див. ще осн.* (з вказівкою на значення, якщо їх є кілька).

Перший і другий томи Словника уклали наукові співробітники Інституту мовознавства АН УРСР кандидати філологічних наук **М. Ф. Бойко, К. П. Дорошенко, Б. І. Зданевич, В. Г. Мариниченко, Л. Г. Скрипник, Т. К. Черторизька,** а також науковий співробітник Державного музею Т. Г. Шевченка **Н. Є. Полонська.**

Додаток до Словника уклали наукові співробітники Інституту мовознавства АН УРСР кандидати філологічних наук **К. П. Дорошенко** та **А. В. Лагутіна** і молодший науковий співробітник інституту **Л. О. Родніна.**

Відповідальне редагування Словника здійснив доктор філологічних наук професор **В. С. Ващенко.**

Матеріали Словника прорецензовані старшим викладачем кафедри української мови Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка **В. В. Коптіловим.** Частину першого тома Словника прочитали письменник лауреат Ленінської премії **М. П. Стельмах** та **М. О. Лукаш.**

Багато цінних зауважень до рукопису обох томів дали: директор Інституту мовознавства АН УРСР академік **І. К. Білодід,** наукові співробітники Інституту мовознавства АН УРСР— **П. Й. Горецький, | Т. В. Зайцева, |, Г. П. Їжакевич, С. П. Левченко, О. С. Мельничук, В. М. Русанівський, З. Т. Франко** та ін.

Рукопис Словника прочитав завідуючий відділом тлумачних словників кандидат філологічних наук **| В. С. Ільїн |**, який подавав редакторам томів велику допомогу та здійснював систематичні наукові консультації.

Над виготовленням і впорядкуванням картотеки Словника мови Шевченка працювали наукові співробітники Інституту мовознавства АН УРСР **К. П. Дорошенко, А. В. Лагутіна, Л. О. Родніна,** а також наукові співробітники Державного музею Т. Г. Шевченка **Л. А. Березовська, М. О. Дмитрієва, Р. А. Долішня** і **Л. Н. Потьомкіна;** цінні зауваження та консультації подавав член-кореспондент АН УРСР **| І. М. Кириченко |.**

Над звіркою цитат і технічним оформленням рукопису Словника працювали штатні і позаштатні лаборанти Інституту мовознавства АН УРСР **Т. В. Атрощенко, Т. О. Байкова, В. О. Булкіна, Ю. Г. Вольфман, Г. Н. Демчик, О. І. Коваленко, О. Є. Марцинківська, В. М. Мацуй, Л. Г. Пригодій, Л. О. Симоненко, С. С. Фадеєва** і **М. Г. Шекера.**

Коректуру Словника прочитали наукові співробітники Інституту мовознавства АН УРСР **А. В. Лагутіна** (І том), **Л. О. Родніна** (ІІ том), **К. П. Дорошенко** (частини І і ІІ томів).

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

аліт. — алітерація

безособ. — безособове
бібл.— біблійне

В — варіант
відм.— відмінок
вставн.— вставне
вульг.— вульгарне (слово)

Д., дав.— давальний (відмінок)
де-н.— де-небудь
див.— дивись
дієприкм.— дієприкметник
дієсл.— дієслово
Д. О.— дійова особа

епіт.— епітет
етн.— етнографічне

ж. р.— жіночий рід
жарт.— жартівливе

З., знах.— знахідний (відмінок)
Заг.— заголовок
займ.— займенник
збільш.— збільшене
зверт.— звертання
зменш.— зменшене
зменш.-пестл.— зменшено-пестливе
зневажл.— зневажливе

ідіом.— ідіома, ідіоматичний (вираз)
імен. — іменник

інф.— інфінітив
і под.— і подібне
іров.— іронічне
істор.— історичне
і т. д.— і так далі
і т. ін.— і таке інше
і т. п.— і тому подібне

К.— клична (форма)
ким-н.— ким-небудь
кого-н.— кого-небудь
куди-н.— куди-небудь

лайл.— лайливий

М., місц.— місцевий (відмінок)
міфол.— міфологічне
мн.— множина

Н., наз.— називний (відмінок)
наказ. сп.— наказовий спосіб
нар.-поет.— народно-поетичне
н. е.— нашої ери

О., орудн.— орудний (відмінок)
образн.— образне
одн.— однина
ос.— особа (дієслова)
осн.— основний (текст)

П — передмова (до поеми «Гайдамаки»)
перен.— переносне
персоніф. — персоніфіковане

пестл.— пестливе
Підзаг.— підзаголовок
повт.— повторення
пол.— половина
прийм.— прийменник
прикм.— прикметник
Прип.— приписи (до поеми «Гайдамаки»)
присл.— прислівник
присудк.— присудкове

Р., *род.*— родовий (відмінок)
рел.— релігійне
Рем.— ремарка
рим.— римоване

слов'ян.— слов'янізм
сполучн.— сполучник
с. р.— середній рід
ст.— століття
субст.— субстантивоване

тавтол.— тавтологічне

у безособ. реченні — у безособовому реченні
у знач.— у значенні
у лайл. спол.— у лайливому словосполученні
умовн. сп.— умовний спосіб
у порівн.— у порівнянні
у прикл. спол.— у прикладковому словосполученні
урoч.— урочисте
у спол.— у словосполученні
у тавтол. спол.— у тавтологічному словосполученні

фам.— фамільярне
фольк.— фольклорне

хто-н.— хто-небудь

церк.— церковне

чим-н. — чим-небудь

числ.— числівник
чого-н.— чого-небудь
ч. р.— чоловічий рід

що-н.— що-небудь

який-н. — який-небудь

А

А [1] (2390). *Сполучн.* **I.** *Приєднувальний* (1280): **1.** *Приєднує нові речення або члени речення, в яких указується на послідовність чи наступність подій у часі* (454). Увечері посумую, **А** вранці заплачу. Зійде сонце — утру сльози,— Ніхто не побачить. I 10.42. Квічалася, прибиралась, Що день божий сподівалась. **А** в неділеньку ходила Виглядати на могилу. II 43.43. З передсвіта до вечора, **А** з вечора до досвіта Летить стріла́ калéная II 339.2. Вигодувала малого, До школи дала. **А** із школи його взявши, Коня купила II 184.19. В садочку темному ягнята Удень пасуться. **А** вночі Віщують сови та сичі I 384.10. Приїздив до мене.. старий Щепкін.. Думаю оце поїхать до його під Москву.. та може там і до літа останусь, **а** літом, якщо не пустять у Пітер, то чкурну в Харков VI 172.7 //**А** п о т і м (45). Постояла, **а** потім сіла Коло огню і руки гріла На самім полум'ї. I 361.59. А щоб не знав він тії шкоди, То цар убив його, та й годі. **А** потім цар перед народом Заплакав трохи II 71.91. До 16 августа я піджидав вас у Києві, **а** потім як чкурнув, то через тиждень і дома опинився. VI 197.8 //**А** т е п е р (44). Не найшлося З ким серцем ділитись, **А** тепер не маю навіть З ким поговорити! II 190.25. Лихо діється зо мною,.. р е в м а т и з м, ц и н г у перетерпів, слава богу, **а** тепер зуби і очі так болять, що не знаю, де дітись. VI 45.18 //**А** я к (36). Вийшла мати погуляти,.. **А** як прийшла до берега, То й дочку згадала. I 359.45. За ковбаси і сало спасибі тобі, **а** як получу, та покоштую, то ще раз скажу: спасибі! VI 202.32 //**А** к о л и (21). Забудь мене, пташко, забудь, не журись. **А** коли почуєш, що на чужім полі Поляг головою,— нишком помолись. I 93.644. учуся малювать, коли трапиться, заробляю гроші, оце на тім тижні заробив трохи, то й тобі посилаю — (25 руб[лів] асигн[аціями]). **А** коли буде більш, то й ще пришлю. VI 15.21 //**А** т а м *(у знач. «потім»)* (21). До 15 мая ждатиму паспорта, **а** там, що буде, то нехай те й буде. VI 192.12. Орли, орли ви сизокрилі, Поки вам лихо не приснилось, Хоч невеличке, хоч на час! **А** там — під лавою в шиночку Сховаєтесь у холодочку. II 202.21 //**А** п о к и (20). Може дасть бог, що се літо побачимось, **а** поки те буде, цілую тебе, як брата рідного VI 131.5. Повіруєм ще трохи в волю, А потім жити почнемо Меж людьми,.. **А** поки те буде, Любітеся, брати мої I 379.16 //**А** н и н і (3). В добрі одпочили, Славя господа!.. **А** нині?.. Покрив єси знову Срамотою свої люди, I вороги нові Розкрадають, як овець, нас I жеруть!.. I 341.53. А я, незлобний, воспою.. Святую доленьку твою. **А** нині плач, і скорбь, і сльози Душі убогої — убогій Остатню лепту подаю. II 305.23 //**А** т у т *(у знач. «коли раптом»)* (3). До люльок, смороду і зику став я потрохи привикать, **а** тут спіткала мене ц и н г а лютая VI 42.36. Я, вставши раненько, заходився писать до вас лист оцей; тільки що заходився, **а** тут чорт несе єфрейтора VI 62.6.

2. *Приєднує речення або члени речення, в яких указується на розвиток, уточнення чи закінчення думки* (400). Та що й казать? Минулося; **А** те, що минуло, Не згадуйте, пани-брати, Бо щоб не почули. I 99.843. Якби мені, мамо, намисто, То пішла б [я] завтра на місто. **А** на місті, мамо, на місті Грає, мамо, музика троїста. II 147.3. Сьогодня був у мене доктор і раньше великодної неділі не пускає мене в дорогу. **А** його, розумного, треба послухать VI 179.16. Я міркував собі йдучи, Поки доплентавсь до хатини. **А** в мене діти не кричать I жінка не лає, Тихо, як у раї I 240.53. Подякуй ще раз

отого пана за сукно на свитку; **а** свитка, як пошита, то нехай у тебе жде мене, твого брата і друга Т. Шевченка. VI 212.38. Довго я читав твій лист,.. та дочитався до того, що в мене не тільки очі, серце заплакало, мов та голодна дитина. **А** серце, сказано, не дитина, його галушкою не нагодуєш. VI 139.17. Ходімо в селища, там люде, **А** там, де люде, добре буде II 75.236. Не жаль було давно одбутих,.. Моїх кровавих тяжких сльоз. **А** їх чимало розлилось На марне поле. I 389.13 //**А** м о ж е (53). Нікому в світі я тепер так не завидую, як м а л я р а м і Глафирі Івановні, **а** може вже вона покинула, крий боже, малювать! VI 46.22. патріот, убогих брат... Дочку й теличку однімає У мужика... І бог не знає, **А** може й знає, та мовчить. II 10.82 //**А** н а д т о (16). Тутешні земляки наші (**а** надто панночки) як почули, що мені бог таке добро посилає, то ще трошки подурнішали. VI 216.34. козаки, як хміль отой, В'ються круг Ганнусі. **А** надто той рибалонька I 165.57. Чимало люду оголили Оці сатрапи-ундіра, **А** надто стрижений Гаврилич II 280.8 //**А** б і л ь ш е (б і л ш е, б і л ь ш) (15). І дурю! Себе-таки, себе самого, **А** більше, бачиться, нікого? II 349.9. Спасибі тобі, добрий чоловіче, за ласкаве слово, за гроші і за С т а р и н у з а п о р о з ь к у, спасибі і тільки що спасибі, **а** більше нічого я не маю. VI 23.30. будяки Та кропива — **а** більш нічого Не виросте над вашим трупом. II 367.18 //**А** щ е (10). Добре жити з родиною. **А** ще лучше за горою З дружиною молодою. II 136.3. Ото дурний! **а** ще й битий! На квиток повірив Москалеві. I 247.326. Низенький поклон Кошелевим, **а** ще нижчий Марусі Васильєвні. VI 180.1 //**А** я к б и (8). Його знають люде, бо носить земля; **А** якби почули, що він, одинокий, Співа на могилі, з морем розмовля,— На божеє слово вони б насміялись I 27.75. Тепер уже більш нічого не попрошу, бо зараз письмо печатаю. **А** якби ще день полежало, то може б ще що видумав. VI 119.19 //**А** в с е (в с е - т о) (6). Я в приданках була, впилася, І молода не придалася... **А** все то прокляті пани З дівчатами такеє діють... I 362.90. Супостатам-християнам То чуми, то лиха, То всякого безголовля — **А** все по закону... II 466.В. голова в мене сегодня неначе позичена у москаля коробейника, або неначе клоччам начинена. **А** все-то те лихо почта наробила. VI 132.33 //**А** д о т о г о (6). Воно з даром божим, **а** до того розумненьке, слухняне і трудяще. VI 163.21. Єсть у мене щирий батько.. **А** до того — душа щира I 80.235 //**А** н е (5). Ходім, сину, смеркається, Коли пустять в хату; **А** не пустять, то й надворі Будем ночувати. I 41.519 //**А** в т і м (4). на громаду хоч наплюй! Вона — капуста головата. **А** втім, як знаєш, пане-брате, Не дурень, сам собі міркуй. II 201.57. Не посилайте поки що нічого отим книгарям — поки вас лихо не прискрипало.. **а** втім робіть, як самі знаєте. VI 193.6 //**А** я к щ о (4). Якби ти, для почину, до весни обійшовся цими грішми, то добре було б, **а** якщо ні, то напиши,— я ще пришлю,— тільки небагато. VI 216.28 //**А** о с о б л и в о (о с о б л и в е) (3). Поцілуй Маркевича за мене за його ноти; добре, дуже добре, **а** особливо М о р о з е н к о: він мені живісінько нагадав нашу милую безталанную Україну. VI 156.18. Та, правда, в Москві всюди єсть де пощеголять, **а** особливе такому козакові, як Сатана. VI 82.41 //**А** н е т е щ о б (2). Вибач мені, єй-богу ніколи і сухарь той з'їсти, **а** не те щоб лист написать до ладу. VI 51.19 //**А** н і(2). Як матимеш час, то сам одвези письмо П[латону] Ф[едоровичу]; **а** ні, то одішли. VI 204.33 //**А** к у п н о (1). Низенько кланяюсь вашій жінці, **а** купно і вам. VI 224.15 //**А** н а й п а ч е (1). Ти я думаю бачив коли-небудь кавказькії укрепления? То певне бачив, що там пороблює люд хрещений? Отак достеменно і у нас в Новопетровськім укріпленії, **а** найпаче зимою. VI 83.36.

3. *На початку речення або репліки в діалогах означає перехід до розповіді про щось* (324). Сідай лиш ближченько, отут. Ото то й то! **А** ти не знаєш... Що я в Волощині була. Я розкажу, як нагадаю. I 365.175. Ідуть старі гайдамаки, Ідучи співають: «**А** в нашого Галайди хата на помості». I 147. 2567. Дурна! їй шкода мужика Та жаль святого сіряка. **А** глянь лиш гарно кругом себе,— І раю кращого не треба! Чого ти хочеш, забажай, Всього дадуть II 95.92 //*Те саме на початку питального (окличного) речення чи репліки у формі запитання (оклику)*(76). «Одягну тебе, обую, Посажу, як паву,— На дзиглику, як гетьманшу, Та й дивитись буду; Поки не вмру, дивитимусь». «**А** може й забудеш?» I 94.697. От я і питаю його про Шамрая-Маляра, про Порохню та й кажу йому.— **А** що-то там пороблює наш Кошовий Кухаренко? VI 82.21. Лазять діти у запічку..

—**А** де ваша, діти, мати? — Сердешний питає. II 120.24. [Цигане]: Не йди, небого, будь ти з нами. У нас, їйбогу, добре жить. [Відьма]: **А** діти єсть у вас? I 363.97.—Ходімо, серце, погулять! Ходім, Петрусю, в сад, в палати. —**А** хто ж тут буде доглядать. Хто попасе мої ягнята? II 221.69. Всі гуляють. **А** де ж Гонта? Чом він не гуляє? I 141.2333. Розкажем іноді колись Про те, що снилося Петрові. **А** генеральші чорнобровій Що тепер снилося? II 222.105. Оце другий рік як я с тобою не балакаю, друже мій, **а** чому? і сам не знаю. VI 34.7 //**А** щ о (ж) (12). [Гайдамака]: Та не голосно, щоб не почула старшина. [Запорожець]: **А** що нам ваша старшина? почує, так послуха, коли має чим слухати, та й годі. I 103.963. [Сотник]: Не будеш дівувати! [Настуся]: **А** що ж, умру хіба? II 166.84. Що ж се зробилося з старим, Чого зрадів оце? Того, Що, бачите, старий подумав Добро якесь комусь зробить. **А** що ж, як зробить? II 199.13. Сини мої, гайдамаки!.. Такі, бачте, люди: Все письменні, друковані, Сонце навіть гудять ..**А** що ж на вас вони скажуть? I 76.65 //**А** о н (2). **А** он бачиш? очі! очі! Нащо ви здалися, Чом ви змалку не висохли, Слізьми не злилися? I 242.137 //*При відповіді на запитання — для підсилення чи більшої переконливості* (6). Прийшла молодиця.. У найми проситься.. «Що візьмеш, небого? За рік, чи як?» «**А** що даєте». I 315.186.— Чого він придибав?..— **А** хто його зна! II 54.209.

4. *Приєднує речення, в яких указується на послідовність у розташуванні предметів чи живих істот у просторі* (81). Село на нашій Україні — Неначе писанка село, Зеленим гаєм поросло. Цвітуть сади; біліють хати, **А** на горі стоять палати Неначе диво. **А** кругом Широколистії тополі, **А** там і ліс, і ліс, і поле, І сині гори за Дніпром. II 9.38. Встає хмара з-за Лиману, **А** другая з поля I 63.22. По однім боці могила, на могилі вітряк, **а** там уже степ тільки мріє. VI 27.7. Простяглася По діброві понад Дніпром Козацька ватага. **А** за ними кобзар Волох.. **А** Залізняк попереду.. **А** за ним німий Ярема. I 117.1443. Попереду поїзжане Рушили в дорогу. **А** за ними й невольники Побрязкали путом Понад шляхом. II 188.98. Іде шляхом молодиця,.. На плечах торбина, В руці ціпок, **а** на другій Заснула дитина. I 38.403.

5. *Приєднує речення, в якому вказується на наслідок дії* (21). Та я й не волох; так тілько — був колись у Волощині, **а** люде й зовуть Волохом I 103.959. Полились На цямрину святиє сльози Та й висохли. **А** їй, небозі, Полегшало. II 318.523. Москаль любить жартуючи, Жартуючи кине; Піде в свою Московщину, **А** дівчина гине... I 28.8. Друже мій єдиний!.. Якби не ви, то мене б давно з нудьги не стало, а то все-таки, хоч украдучи, та трошки помалюю, **а** воно й полегша! VI 61.38. Там батько ..Не витерпів лихої долі, Умер на панщині!.. **А** ми Розлізлися межи людьми, Мов мишенята. II 229.31.

II. *Протиставний* (585): **1.** *Поєднує протилежні за змістом речення або члени речення; близький за значенням до «але», «проте»* (360). Од споконвіку і донині Ховалась од людей пустиня, **А** ми таки її найшли. II 47.75. Я, дурний, думав, що ще в генварі моє діло кончене, **а** воно з 7 або з 17 апреля тіль що начинається VI 138.10. Невеликії три літа Марно пролетіли... **А** багато в моїй хаті Лиха наробили. I 351.15. Немає гірше, як в неволі Про волю згадувать. **А** я Про тебе, воленько моя, Оце нагадую. II 90.2. І всі мови Слав'янського люду — Всі знаєте. **А** своєї Дастьбі... Колись будем І по-своєму глаголать I 333.119 //*Поєднує речення або члени речення, одні з яких мають заперечну частку «не», що підсилює протиставлення* (131). Не я один прошу тебе приїхать сюди, **а** всі добрі і розумні люди просять VI 154.35. І на оновленій землі Врага не буде, супостата, **А** буде син, і буде мати, І будуть люде на землі. II 347.13. Ви любите на братові Шкуру, **а** не душу! I 328.121. Покрай улиць поспішали Заспані дівчата, Та не з дому, **а** додому! I 251.499. чорноморці з коша прямують на столицю через Курське, через Орел та на Смоленське, **а** не на Москву. VI 83.25. Із-за лісу, з-за туману, Місяць випливає, Червоніє круглолиций, Горить, **а** не сяє I 99.853. Оживуть степи, озéра, І не верствовії, **А** вольнії, широкії Скрізь шляхи святії Простеляться II 292.41.

2. *Поєднує речення або члени речення з допустовим значенням* (165): а) *при наявності сполучника «хоч», «хоча»* (94). Придбав Максим собі сина На всю Україну. Хоч не рідний син Ярема, **А** щира дитина. I 137.2169. Ні вже! нехай Вольський хоч чорта перескочить, **а** мені дружбу докаже. VI 198.38. Хоч доведеться розп'ястись! **А** я таки мережать буду Тихенько білії листи. II 214.91. Хоча ти і не велів, **а** я таки не втерпів, чмок-

нув сегодня разочок нашу любую Титясю. VI 170.20. Вибачайте, що не вивчив, Бо й мене хоч били, Добре били, **а** багато Дечому навчили!! І 80.223; б) *без сполучника «хоч», «хоча»* (54). Я до неї коли-небудь, **а** таки доберусь до тієї Чорноморії. VI 172.8. Бач, і сирота, **А** всім була навдивовижу. II 250.50. Тяжко йому, Тяжко, **а** не плаче. І 117.1468. Ми з тобою, здається, і розумні люде, **а** робимо чорт-зна по-якому VI 216.22 //**А** в с е - т а к и (в с е б т а к и)(17). У всякого своє лихо, І в мене не тихо; Хоч не своє, позичене, **А** все-таки лихо. І 337.4. Я тепер.. хоч і багатий на папір, **а** все-таки на клаптику пишу, бо сказано, пустиня, де я возьму, як потрачу VI 50.4. Одрях старий, і покривали Многи́ми ризами його, **А** все-таки не нагрівали Котюгу блудного свого. II 73.148. Якби з ким сісти хліба з'їсти, Промовить слово, то воно б, Хоч і як-небудь на сім світі, **А** все б таки якось жилось. II 361.4.

3. *Поєднує речення, в яких зміст одного суперечить сподіваному змістові другого* (60). Остались шашелі: гризуть, Ж[е]руть і тлять старого дуба... **А** од коріння тихо, любо Зелені парості ростуть. II 367.7. Минає рік, І другий минає, І четвертий, і десятий, **А** чутки немає. І 234.157. Микито, рідний брате! Минуло вже більш як півтора року, **а** я до тебе не написав ні півсловечка. VI 15.5. І рідня і діти Єсть у його, **а** нікому Хрест постановити. II 177.402. Минули літа, **а** село Не перемінилось. І 391.11. Шукаю бога, **а** нахожу Таке, що цур йому й казать. II 154.5.

III. *Зіставлювальний. Поєднує речення, в яких зіставляються одночасні події або явища; близький за значенням до «тим часом», «у той же час»* (434). Пішов шелест по діброві; Шепчуть густі лози. **А** дівчина спить під дубом При битій дорозі. І 7.155. Отож сидять, **А** сонце праведне швиденько Додолу котиться. II 313.343. Ще сонечко не зіходило, **А** я, молоденька,.. Невеселая виходила. II 142.3. Паслась Коза з козятком коло хати, **А** Йосип сина забавляв, На призьбі сидя II 317.484. Позавчора чортові не було чого робить, то він носив мене в Балахну,.. **а** Федор якраз в той день і переїхав через Нижній. VI 153.5. Лечу, лечу, **а** вітер віє, Передо мною сніг біліє І 243.183. Не вертаються три брати, По́ світу блукають, **А** три шля[хи] широкії Терном заростають. І 388.31. Грім гогоче, **а** блискавка Хмару роздирає. І 113.1310. Старий мій знову зажурившись, ..Пішов у хату ночувати. **А** місяць хмарою повивсь. II 28.162. І вони його вітали, Гралися, хвалили... **А** літа тихенько крались І сльози сушили І 352.55 //**А** т и м ч а с о м (55). Стою, замираю... **А** тим часом — тихо, тихо Та сумно співає Щось такеє невиди́ме І 249.428. Не побрались, Розійшлися, мов не знались. **А** тим часом дорогії Літа тії молодії Марне пронеслись. II 145.8. Хтодот, нівроку йому, в Полтаві оженився.. **а** я тим часом бурлакую. VI 34.30. Катерина коло неї І днює й ночує. **А** тим часом сичі вночі Недобре віщують І 322.466. Походимо ж, моя зоре... Вийдемо на гору, Спочинемо, **а** тим часом Твої сестри-зорі, Безвічнії, попід небом Попливуть, засяють. II 372.23 //**А** п о к и (п о к и щ о) — *у знач. «тим часом»* (24). Не знав старий, Що письменні люде Тії речі прочитають. Вибачай, дідусю,— Нехай лають; **а** я поки До своїх вернуся І 145.2477. Приїзжайте, голубчику, коли можна буде, **а** поки що поклонися своїй любій жінці. VI 25.2.

IV. *У знач. єднального сполучника «і»* (6). Нащо живем? Чого бажаєм? І, не дознавшись, умираєм. **А** покидаємо діла. II 39.6. Брат мой.. Прочувши, що вам треба замістить чим-небудь лучшим вашого теперішнього управителя, хочет, **а** я прошу вас, прийміть його до себе. Та й більш нічого! VI 225.9.

◆ *У спол.* **а** т о (85): 1) *у знач., близькому до «бо»* (50). Не розкажу, Мої чорноброві, Не розкажу против ночі, **А** т о ще присниться. І 96.753. К. І. Ійохиму не показуй мойого Т р і о, **а** т о я добре знаю, що він мене вилає. VI 77.4. Чого, Чого ти дивишся на неї? Це мати! мати! Не дивись! **А** т о з'їси. II 99.243. Чи не найдеш там у панночки-хуторяночки в альбомі мого І в а н а Г у с а? Добре було б, якби найшов, **а** т о шкода буде, як пропаде. VI 156.3. Письмо твоє нашвидку писане я получив і дякую тобі за його, **а** т о вже я думав, що ти, крий боже, занедужав. VI 153.8; 2) *після умовних і допустових речень — у знач., близькому до «насправді», «в дійсності»* (19). Доле моя нещаслива! Що ти наробила? Нащо мені дітей дала? Чом мене не вбила? Нехай вони б поховали, **А** т о я ховаю. І 143.2403. купець, що привіз вам оту живущу І с т о р і ю Устрялова,.. забожився мені, що притьмом у ваші руки власнеє оддав,— а із ваших рук (також власних) хоть би клаптик папе-

ру, **а т о** й того не добув. VI 50.21. Якби.. Не похилилися раби.. Була б сестра, і був би брат, **А т о**... нема тепер нічого II 364.9; 3) *у знач., близькому до «інакше», «в противному разі»* (14). І не снилось, Що я була крепачкою, **А т о** б утопилась,— Було б легше. I 366.214. Добре, мамо, Що ти зараннє спать лягла, **А т о** б ти бога прокляла II 110.20. Не знав я, що в тебе єсть М о с к а л е в а к р и н и ц я і Ч е р н е ц ь од Щепкіна, **а т о** б я тобі послав що-небудь інше. VI 155.38; 4) *у знач., близькому до «або»* (1). На крилосі Стане [Максим], та й співає З дяком-таки, **а т о** возьме Та ще й прочитає Апостола II 459.В; 5) *у знач., близькому до «тому»* (1). А меж ними і землячки.. Сміються та лають Батьків своїх — що змалечку Цвенькать не навчили По-німецькій — **а т о** тепер І кисни в чорнилах! I 252.517.

А^{2} (15). *Частка. Вживається*: **1.** *З словами «нуте», «нумо» для вираження заклику чи наказу* (12). Добре, хлопці, нате! Отак! отак! добре, хлопці! **А** нуте, хлоп'ята, Ушкваримо! I 106.1051. «**А** нуте, діти, отакої!»— І вдарив по стру́нах. I 275.82. **А** нумо знову віршувать. Звичайне, нишком. II 58.1.

2. *З словами «дзус», «дзуски», «пек» для вираження заперечення* (3). Карамзіна, Бачиш, прочитали! Та й думають, що ось-то ми! **А** дзус, недоріки! I 299.232. **А** пек тобі, забув, дурню, Що смерть за плечима. II 51.99.

◇ **а 1.** I 61.34, 90.540, 106.1051, 160.308, 275.82, 278.205, 490.В, II 51.99, 52.114, 58.1, 77.16, VI 86.34, **2.** I 299.225, 299.232, II 51.99.

А^{3} (9). *Вигук. Вживається*: **1.** *Для вираження здивування, невдоволення та інших почуттів* (6). [Настуся]: Годі бо вже, годі! Незабаром батько прийде, треба справді читать. [Петро]: **А**! тепер і читать! II 171.210. **А**! цур йому. Лучше його й не згадувать, а то як згадаю що-небудь про нашу бідную Україну, то сльози так і закапають VI 86.17.

2. *Для передачі відгомону звуку «а». Повт.* (3). Гуля наш батюшка, гуля! Ура!.. Ура!.. Ура! **а, а, а!** I 248.373.

◇ **а 1.** I 113.1322, II 168.128, 171.210, 172.242, VI 25.16, 86.17, **2.** I 248.373 (3 р.).

ААРОНЬ (1) *Бібл.* Яко миро добровонне З голови честної На бороду **Аароню** Спадає росою І на шитії омети Ризи дорогої I 345.207.

АБИ (18). *Сполучн.* **1.** *Приєднує підрядні речення умови. Вживається у знач., близькому до «коли б лише», «тільки б»* (17). Не спиняй, нехай собі співає, **аби** не голосно. I 102.923. А чиєю кров'ю Ота земля напоєна, Що картопля родить,— Вам байдуже. **Аби** добра Була для горо́ду! I 334.184. Отак тепер Не знає, де дітись, Титарівна... Хоч у воду, **Аби** до Микити... II 79.81. Багатої мені не треба, **аби** була кирпатенька та чорнобрива. VI 211.32 //**Аби т і л ь к о** (2). нехай я буду і мужицький поет, **аби** тілько поет, то мені більше нічого і не треба. VI 27.15 //**Аби с о б і** (1). [Відьма]: «..може ще хоч каліку Приведу дитину...» Дарма! **аби** собі ходило Та вміло матір проклинать. I 365.157.

2. *Приєднує підрядні речення допустові. Близький за значенням до «нехай»* (1). Ти переслав мені в неволю Поета нашого, ..Прочитаю (**Аби** хоть мало...), оживу... II 228.57.

◇ **аби 1.** I 91.572, 91.573, 102.923, 105.1018, 247.339, 334.184, 365.157, 453.В, 538.В, II 79.81, 105.43, 272.312, VI 24.9, 27.15, 203.3, 211.3, 211.32, **2.** II 228.57.

АБИТО (2). *Присл.* **1.** *Без потреби, так собі* (1). Нащо воно москалі ті Коси заплітали, ..На іграшку, я думаю, Так собі, **абито**! II 254.242.

2. *Як-небудь* (1). Не хочеться рисовать так, **аби-то**. VI 162.28.

◇ **абито 1.** II 254.242, **аби-то 2.** VI 162.28.

АБИЧИЙ (1). Отак чини, як я чиню: Люби дочку **абичию** — Хоч попову, хоч дякову, Хоч хорошу мужикову. I 126.1788.

АБО (172). *Сполучн.* **1.** *Розділовий* (166). Доле моя, доле!.. Вернися до мене, до моєї хати, **Або** хоч приснися... I 85.385. А я піду на край світа... На чужій сторонці Найду кращу **або** згину, Як той лист на сонці. I 15.31. О чеху! де твоя душа?? Дивись, що сили повалило — Мов сарацина воювать **Або** великого А т т і л у! I 269.241. А в неділю **або** в свято.. Шкандибає [Максим] на вдовину Пустку подивиться. II 55.253. Немає брата, ні сестри, Щоб незаплакані ходили, Не катувалися в тюрмі, **Або** в далекій стороні II 270.218. І спасибі всім тим, хто пише по-нашому **або** про наше. VI 21.10. Скажіть їй, як побачите, **або** напишіть, нехай до мене напише хоч одну стрічечку, її прекрасная, добрая душа мене частенько навідує в неволі. VI 41.25. Добре було б, якби ти так зробив, **або** видумай лучше. VI 188.12. На хату купи тілько соснового дерева, на двері і одвірки дубового **або** ясенового. VI 215.5 //**Або й** (5). Доктор говорить, що я неділю **або** й дві останусь в Москві. VI 178.35. Добре б ти зробив, якби к нашому весіллю

прислав сушених карасів десяток-другий **або** й третій,— та запеченого дніпрового ляща одного, другого **або** й третього. VI 217.8 //*При повторенні посилює відтінок роздільності* (33). Нехай радіє, Поки надія серце гріє, Поки росте з того зерна **Або** кукіль, **або** пшениця. II 222.78. Найду тобі рівню.. **Або** крамарівну, **Або** сотниківну, Таки панну, сину. I 231.34. Свої композиції з грішми **або** сам привезу, **або** пришлю із Чернігова. VI 38.21. Прочитай оце письмо, та, поміркувавши гарненько, запечатай, та **або** сам одвези, **або** одішли, **або** під лаву кинь. VI 204.37.

2. *Пояснювальний; близький за значенням до «тобто», «інакше кажучи»* (6). Вони, кажу вам, прозябають. **Або**, по-вашому, ростуть, Як та капуста на горόді. II 53.160. Шлю вам киргизького Б а к с у, **або** понашому К о б з а р я. VI 55.1.

◇ **або 1.** I 15.31, 26.34, 82.279, 84.344, 85.356, 85.385, 93.633 (2 р.), 95.732, 107.1094 (2 р.), 115.1356, 118.1487, 142.2371, 148. Прип. (2 р.), 203.178, 231.34, 231.35, 247.337, 269.241, 269.266, 271.344, 284.426, 304.384, 328.110, 345.211, 346.233, 367.249, 374.15, 375.24, 375.30, 375.32, 375.42, 397.65, 537.В, 538.В, II 12.159, 14.255, 14.271, 14.273, 23.20, 45.11, 49.21, 55.253, 56.290, 57.13, 60.33, 65.152, 94.38, 104.9, 128.14, 202.30, 206.50, 206.51, 208.7, 213.66, 218.10, 221.38, 222.78 (2 р.), 223.149, 223.150, 228.40, 228.41, 249.37, 256.298, 270.218, 306.48, 337.52, 361.9, 361.10, 373.58, 373.62, 381.В, 408.В, 414.В (2 р.), 442.В, 469.В, 473.В, VI 19.4 (2 р.), 20.15, 20.16 (2 р.), 21.10, 24.31, 27.10, 27.34 (2 р.), 28.16, 32.18, 36.28 (3 р.), 38.12, 38.21, 38.22, 41.25, 42.5, 43.37, 46.14, 49.34, 50.15, 54.25, 54.37, 62.11, 66.28, 82.40 (2 р.), 86.3, 86.16, 86.24, 87.9, 92.14, 115.28, 115.33, 132.33, 133.2, 138.10, 139.29, 141.15, 152.20, 153.24, 165.16, 166.40, 174.7, 177.27, 178.35, 185.31, 187.4, 188.12, 189.29, 189.30, 190.3, 192.19, 195.35, 196.5, 196.11, 198.2, 198.13, 200.10, 200.32, 202.12, 202.31, 203.7, 204.37 (3 р.), 205.9, 207.1, 207.35, 211.11, 211.18, 212.28, 215.5, 217.7, 217.8, 220.10, 221.17, 221.29, 222.21, 222.34, 222.35, 227.39, **2.** I 103.968, II 53.160, 227.20, 249.20, VI 33.3, 55.1.

АБОЩО (5). *Сполучн. розділовий; близький за значенням до «чи щось подібне», «чи щось інше».* Мені здається, я не знаю, А люде справді не вмирають, А перелізе ще живе В свиню **абощо**, та й живе II 227.4.

◇ **абощо** II 69.8, 227.4, **або що** VI 15.7, 145.16, 186.6.

АВГУСТ (23). *Серпень.* 2 **августа** я вирвався з своєї тюрми VI 144.38. Я оце думаю їхать у Гирівку, добре було б, якби й ти туди хоч к половині **августа** приїхав VI 193.27.

◇ ***Одн. Р.*** **августа** VI 70.34, 141.39, 144.23, 144.37, 144.38 (2 р.), 144.39, 145.8, 145.38, 171.42, 193.27, 195.2, 195.4, 215.39, 216.4, 216.20, 217.22, 218.2, **до августа** VI 171.39, 197.8, **од августа** VI 171.31, **от августа** VI 118.16, ***М.*** **у августі** VI 33.2.

АВЖЕЖ (2). *Частка стверджувальна; близька за значенням до «так», «звичайно».* **Авжеж**, коли не вмремо, то діждемо, хоч і не швидко VI 19.27. [Сотник]: А повінчаємось в неділю? [Настуся]: **Авжеж**! Так ми ще не говіли; Як одговіємось — тойді. II 173.278.

АВІНЬЙОНА (1). *Назва міста у Франції, де в середні віки була тимчасова резиденція римських пап. Персоніф.* Зашипіли, мов гадюки, Ченці в Ватікані, Шепочеться **Авіньйона** З римськими ченцями I 268.201.

АВРААМ (1). *Біблійне ім'я.* — Семіон Протопресвітер,— Йосип мовив,— Такеє-то пророче слово Сказав мені: — Святий закон! І **Авраама** і Мойсея! Возобновлять мужі єсеї. II 313.327.

АВТОДАФЕ (3). *Публічне спалення на вогнищі єретиків інквізиторами середньовіччя.* Наробив ти, Христе, лиха! А переінačив?! Людей божих?! — Котилися І наші козачі Дурні голови, за правду, За віру христову, Упивались і чужої І своєї крові!.. А получшали?.. ба де то! Ще гіршими стали, Без ножа і **автодафе** Людей закували Та й мордують... II 26.98.

◇ **автодафе** I 270.295 (2 р.), II 26.98.

АГАРЯНСЬКИЙ (1). *Турецький, мусульманський.* Тілько три чайки.. Синє море не втопило, А в турецьку землю, **агарянську**, Без вес[е]л і кормиг прибило. I 285.480.

АГУ (1). *Вигук, яким відгонять птахів.* Чи то не гуси, то пани, Дивися, в ірій полетіли — **Агу**! гиля! — до сатани, До чорта в гості! II 98.232.

АД (1). *Пекло. Міфол.* Якби не бог поміг мені, То душа б живая Во тьмі **ада** потонула, Проклялась на світі. I 345.185.

АДАМ (1). *За біблійними легендами, ім'я першої людини на землі. Зверт.* Тілько ми, **Адаме**, Твої чада преступниє, Не одпочиваєм II 277.509.

АДАМІВ (1). Схаменіться: Усі на сім світі — І царята і старчата — **Адамові** діти. I 240.40.

АДЖЕЖ (2), **АДЖЕ** (1), **АЖЕЖ** (1). *Частка підсилювальна.* Чом же ти не плачеш? **Аджеж** Петруся вже немає. II 173.266. Чого він там не бачив? **Адже**, чорноморці з коша прямують на столицю через Курське, через Орел та на Смоленське, а не на Москву. VI 83.24. Се ти, Петрусю?—**Ажеж** я. II 221.56.

◊ аджеж II 51.82, 173.266, адже VI 83.24, ажеж II 221.56.

АДІВ (1). *Перен. Тяжкий.* Отак у келії правдивий Іван Гус думав розірвать Окови **адови**!.. I 266.118.

АДРЕС (23). *Адреса.* Одішліть.. моє письмо і **адрес** мій княжні В[арварі] Миколаєвні, а **адрес** ось який. VI 39.33. Марко Вовчок це псевдонім якоїсь пані Маркович. Чи не знаєш ти її **адреса**? VI 176.38. Напиши мені в Петербург по тому **адресу**, що єсть у тебе. VI 195.15.

◊ *Одн. Н.* адрес VI 20.21, 39.33, 62.23, 77.29, 174.16, *Р.* адреса VI 32.6, 167.21, 176.38, *З.* адрес VI 39.32, 43.35, 62.19, 141.11, 141.16, 155.4, 163.38, 163.39, 165.33, 196.31, 205.33, *М.* на адресі VI 58.16, по адресу VI 58.16, 138.27, 195.15.

АДРЕСОВАНИЙ (2). В першому письмі, **адресованому** в Корсунь, послав я письмо незапечатане VI 228.12. Друге письмо **адресоване** в Київ VI 228.16.

АДРЕСУВАТИ (7). В о в ч к а твого і в очі не бачив. На кого ти його **адресував**? VI 165.32. Напиши ти Кокорєву письмо та й **адресуй** його на моє ім'я з п е р е д а ч е ю. VI 188.9. **Адресуйте** ваші листи на ім'я Г е р н а, а мого імені не пишіть: він знатиме по штемпелю. VI 55.10.

◊ адресував VI 165.32, 213.5, адресуй VI 188.9, 209.23, 229.4, адресуйте VI 55.10, 191.28.

АЖ[1] (191). *Частка підсилювальна.* **1.** *Перед словами на означення місця або часу дії вживається у знач., близькому до «самий», «саме»* (73). Розплелася густа коса **Аж** до пояса I 237.2. А над самою водою Верба похилилась; **Аж** по воді розіслала Зеленії віти II 8.13. Поїду **аж** під Москву в гості до мого старого батька — до М. С. Щ е п к і н а VI 174.4. Ой приїхав Гамалія **Аж** у ту Скутару. I 203.152. Якось, задумавшись, пішла, Та **аж** за царину зайшла II 221.51. На хуторі Танці та музики — **Аж** до півночі. II 188.111 //**Аж** п о к и (п о к и - т о) (15). Пишіть до старої частенько, бо вона чита всяке ваше письмо, **аж** поки не получить другого. VI 29.26. Росли сини.. **Аж** поки іменем Христа Прийшли ксьондзи і запалили Наш тихий рай. II 33.12. Виступав Щербатий місяць з-за могили, I на шатро мов позирав, **Аж** поки хмари заступили. I 363.119. I мусила вона сидіть.. **аж** поки-то Його в кайданах поженуть II 271.248.

2. *Вживається на означення максимального вияву дії, якості або почуття* (59). Босфор **аж** затрявся, бо зроду не чув Козацького плачу I 199.20. I там степи, і тут степи, Та тут не такії, Руді, руді, **аж** червоні II 46.63. Мені тут **аж** жаль дивиться на неї VI 167.4. I тими очима, **Аж** чорними — голубими, I досі чаруєш Людські душі? II 91.45. З-за гори Червоне сонце **аж** горить. I 270.303.

3. *Вживається для вираження раптовості, несподіваності дії; близька за значенням до «коли раптом», «як ось»* (48). Тілько що схаменувся я од твого слова і взяв уже перо в руку, щоб написать тобі спасибі, **аж** приходить із Гур'єва почта VI 129.38. Прокинулись вранці гості. **Аж** бачать, що лихо. II 17.375. Летим. Дивлюся, **аж** світає, Край неба палає I 241.95 //**Аж** о с ь (10). **Аж** ось ведуть гайдамаки Ксьондза єзуїта I 138.2203. **Аж** ось лихий царя несе З законами II 351.10 //**Аж** г у л ь к (8). **Аж** гульк — з Дніпра повиринали Малії діти, сміючись. I 5.86. Тілько що хотів написать прощай, голубе мій сизий, ..**аж** гульк — несуть твоє письмо VI 164.6. **Аж** гульк!.. Іде святий Петро II 268.149 //**Аж** н а д т о (6). Воскресни, мамо!.. опочий, Бо ти **аж** надто вже втомилась, Гріхи синовні несучи. II 327.28. і перше так було, а тепер **аж** надто стало тяжко на самоті. VI 198.17 //**Аж** г л я д ь (3). **Аж** глядь, палати зайнялися. II 98.208 //**Аж** з и р к (1). Старий сидів в сорочці білій, ..**Аж** зирк — і наймичка ввійшла На двір. I 320.399 //**Аж** о н (1). Дивлюсь — **аж** он передо мною, Неначе дива виринають, Із хмари тихо виступають Обрив високий, гай, байрак II 24.10.

4. *Перед словами на означення кількості вживається у знач., близькому до «цілий», «повний»* (11). **Аж** три пари на радощах Кумів назбірали I 314.157. **Аж** тиждень так собі нудила, А потім трути розвела I генерала напоїла II 225.192.

◊ аж 1. I 52.157, 114.1340, 131.1985, 136.2131, 161.352, 203.152, 237.2, 243.159, 267.194, 270.300, 298.194, 298.197, 320.378, 329.173, 363.119, 365.183, 450.В, 475.В, 494.В, 511.В, 531.В, 534.В, II 8.13, 15.279, 15.309, 15.315, 33.12, 36.52, 36.56, 58.20, 96.141, 132.2, 159.79, 161.37, 174.300, 187.40, 188.86, 188.111, 221.51, 222.100, 224.180, 226.235, 233.53, 247.2, 271.248, 282.89, 321.659, 321.660, 343.7, 352.62, 394.В, 414.В, 439.В, 467.В, 489.В, VI 29.26, 41.19, 57.35, 58.4, 77.8, 82.19, 82.27, 83.5, 83.9, 83.25, 145.1, 145.19, 171.32, 174.4, 189.8, 194.7, 216.26, 312.В, 2. I 86.421, 96.748, 109.1173, 142.2372, 199.20, 251.492, 252.543, 253.568, 270.303, 306.450, 318.315, 374.11, 374.17, 444.В, 447.В, 507.В, 508.В, 538.В, 539.В, II 9.66, 10.74, 11.130, 16.319, 46.63, 72.114, 72.117, 72.118, 72.119, 80.136, 91.45, 98.197, 98.204, 110.22, 137.15, 168.132, 177.400, 200.20, 201.51, 202.7, 222.90, 224.183, 270.232, 306.54, 309.176, 321.675, 367.10, 458.В, 497.В (2 р.), VI 19.27, 29.19, 34.41, 55.9, 57.35,

86.38, 163.32, 167.4, 190.18, 206.32, **3.** I 5.86, 40.472, 107.1106, 138.2203, 154.41, 241.95, 244.200, 246.290, 247.312, 249.400, 252.539, 314.168, 320.399, 366.198, 367.252, 397.59, 535.В, 536.В, II 14.225, 14.264, 17.375, 24.10, 98.208, 241.4, 243.5, 253.177, 268.149, 316.465, 320.623, 322.688, 327.28, 351.10, 449.В, 481.В, VI 26.5, 54.23, 82.17, 83.20, 115.29, 129.38, 139.12, 155.35, 162.18, 164.6, 186.32, 198.17, 200.22, 217.25, **4.** I 314.157, 538.В, II 94.70, 187.70, 225.192, 242.11, VI 50.23, 164.14, 164.15, 193.33, 207.22.

АЖ [2] (81). *Сполучн.* **1.** *Приєднує речення, в якому виражено наслідок, міру, ступінь або спосіб дії* (74). Смеркалося... огонь огнем Кругом запалало,— **Аж** злякавсь я... I 246.280. І золотої й дорогої Мені, щоб знали ви, не жаль Моєї долі молодої: А іноді така печаль Оступить душу, **аж** заплачу. II 204.5. Я **аж** заплакав на старість, як прочитав твоє письмо VI 170.9. Повалили гайдамаки, **Аж** стогне діброва I 105.1037. Облизався неборака; Та меншого в пузо — **Аж** загуло!.. I 248.361.

2. *Приєднує речення, протилежне змістом до попереднього; виражає протиставлення; близький за значенням до «а», «а тимчасом»* (7). Я думала, що спить батько, **Аж** він умирає. I 535.В. От вертаюсь В село до дівчини вночі,— **Аж** тільки мати на печі I 397.39 //**Аж** н і (2). І думав, що то була сила волі над собою, **аж** ні, то була гордость сліпая. VI 42.25.

◇ **аж 1.** I 26.63, 29.70, 37.367, 63.14, 78.152, 89.502, 90.545, 95.727, 103.952, 104.986, 104.988, 105.1037, 199.29, 246.280, 247.334, 248.361, 249.397, 268.204, 268.212, 269.236, 271.353, 275.104, 281.312, 287.584, 300.255, 300.270, 313.111, 323.523, 356.66, 361.56, 396.16, 455.В, 458.В, 463.В, II 15.312, 36.38, 57.5, 59.13 (2 р.), 77.13, 104.13, 169.176, 204.5, 225.208, 230.43, 271.266, 307.76, 308.124, 313.348, 318.544, 329.4, 330.7, 415.В, 451.В, 486.В, 490.В, VI 23.37, 24.28, 25.15, 26.8, 26.13, 41.30, 43.7, 50.33, 54.26, 58.3, 129.35, 148.33, 155.24, 161.2, 162.34, 164.9, 170.9, 203.27, 2. I 397.39, 535.В (2 р.), II 110.7, VI 26.7, 42.25, 83.7.

АЖЕЖ *див.* **АДЖЕЖ.**

АЗБУКА (1). А моя свою дитину Сама доглядала.. І **азбуку** по кунштиках Заходилась вчити. II 12.176.

АЗОВ (1). *Назва фортеці.* Згадуй мене.. й напиши мені, як ти там, у тому **А з о в і,** сам пробуваєш? VI 84.13.

АЙДА *див.* **ГАЙДА.**

АКАДЕМІК (1). А **академік** Бер весною буде знову у нас VI 77.9.

АКАДЕМІЯ (19). за таке малювання **академія** його (мене б то) посилає в Італію в самий Рим. VI 20.6. На різдвяних святках наші земляки отут компонують театр у Медицинській **академії.** VI 34.19. як будеш на Васильевском острову, зайди в **Академію** наук VI 76.39.

◇ ***Одн. Н.*** **академія** VI 20.6, ***Р.*** **для академії** VI 20.8, **коло академії** VI 77.18, 118.39, ***З.*** **академію** VI 20.3, **в академію** VI 29.35, 30.2, 32.23, 32.24, 33.32, 35.5, 76.39, 189.30, 191.28, **на академію** VI 29.18, ***М.*** **в(у) академії** VI 26.10, 34.19, 43.17, 193.36.

АКАФІСТ (3). *Назва церковного хвалебного співу.* Треба буде **Акафіст** найняти Миколаєві святому Й на часточку дати I 321.440.

◇ ***Одн. З.*** **акафіст** I 321.440, 507.В, II 137.17.

АКВАРЕЛІСТ (1). Тільки кисті уміючи треба вибрать.. Тут треба маляра **аквареліста.** VI 119.3.

АКВАРЕЛЬНИЙ (2). Мені тепер дуже і дуже треба одну **акварельну** краску, називається вона сепія. VI 118.35. якби ти мені з краскою прислав пару кистей добрих **акварельних,** ..тойді б уже я тобі спасибі сказав. VI 119.1.

АКСАМИТ (5). Брати! будем жити, ..Яничара бити, А курені килимами, **Аксамитом** крити. I 203.160. Братерськая наша воля.. **Аксамитом** шляхи стеле II 35.14.

◇ ***Одн. О.*** **аксамитом** I 203. 160, II 35.14, ***М.*** **в(у) аксамиті** II 119.4, 148.15, 236.24.

АКСАМИТНИЙ (1). В червоних штанях **аксамитних** Матнею улицю мете, Іде козак. II 36.33.

АКСАМИТОВИЙ (2). Тяжко, тяжко в світі жить І нікого не любить, **Аксамитові** жупани Одинокій носить. II 117.7. Не хочу я, моя мати, За плугом ходити, **Аксамитові** жупани Наріллі носити. II 148.7.

АКСІОМА (1). Коли бить, то треба бить так, щоб боліло. А то не поможеш, а тільки нашкодиш. (Чернеча **аксіома,** та вона тепер і нам до ладу). VI 223.13.

АКТИ (2). Скомпонував я ще драму чи трагедію в трьох **актах,** зоветься Д а н и л о Р е в а. VI 24.37. Скомпоновав.. Н а з а р а С т о д о л ю — драма в трьох **актах.** VI 28.30.

АКЦІЇ (1). якщо єсть там у вас які мої гроші, то шліть їх сюди. Я возьму на їх **акції** Меркурьевского общества VI 165.28.

АЛЕ (46). *Сполучн. протиставний; близький за значенням до «проте», «однак».* I рад би я сховатися, **Але** де, не знаю. I 290.682. Хотіла спать, **але** не спала. II 225.201. Послав би тобі, друже мій єдиний, свій екземпляр, **але** я ще сам добре не начитався VI 130.37. Мені велено одправиться прямо в

столицю.. **Але** чи швидко я туда прибуду, святий знає. VI 145.20. Ваш кошовий, здається, тут, **але** я його не бачив. VI 28.6. Всі люде бачать лихо,.. **Але** такого, мій єдиний,.. Ніхто і здалека не бачив II 251.108. Караюсь, мучуся... **але** не каюсь!.. II 32.3. Грошей у мене тепер дуже небагато, **але** якби дав бог тую волю, то можна було б позичить трохи, щоб до Москви або до Чорноморії допхаться, а там уже я не загину. VI 133.1.

◇ **але** I 290.682, 290.707, II 32.3, 225.201, 251.108, 384.B, VI 24.23, 24.30, 24.34, 26.7, 26.18, 26.26, 28.6, 34.20, 34.24, 34.26, 76.34, 115.27, 118.37, 130.3, 130.10, 130.37, 130.41, 131.26, 132.29, 133.1, 133.38, 138.35, 139.36, 139.38, 140.14, 144.34, 145.17, 145.20, 147.3, 147.33, 155.34, 165.13, 172.20, 201.26, 207.30, 212.25, 216.26, 217.15, 220.6, 223.37.

АЛЕБАСТР (2). виліпить я то ще як-небудь виліпив, а вилить і досі не вмію; не те, правду сказать, що і не вмію, але матеріалу доброго нігде взять, сіріч, **алебастру.** VI 76.35. на той рік, бог дасть, пришлю що-небудь краще, і то тогді тілько, як достану **алебастру** VI 76.37.

АЛЕКСАНДРОВСЬКИЙ (1). Малі були, забули. То ти їм нагадай,.. як ми з Бориспольцем з вами попрощалися не доїжджаючи **александровського** корпусу. VI 84.19.

АЛІЛУЯ (10). *Вигук, яким славлять бога у відправах іудейської та християнської релігій.* Кат лютує, А ксьондз скаженим язиком Кричить: « Te deum! **алілуя!..** » II 33.24. В самім замку невеличку Церковку святую Не спалено. Отам Швачка співа **алілуя.** Хвалить господа II 126.40. *Iрон.* (4). Ти постриг нас у черниці, А ми собі молодиці... Та танцюєм, та співаєм, Співаючи, примовляєм: **Алілуя**! II 341.20.

◇ **алілуя** II 33.24, 126.40, 275.402, *ірон.* II 341.5, 341.10, 341.15, 341.20, **аллиллуйя** II 463.B, **аллілуія** II 470.B, **алилуія** II 470.B.

АЛКІД (6). І єдиний Твій син **Алкід** пішов за ними І за апостолом святим II 269.185. А ти весела вийшла з хати На шлях із гаю виглядати Свого **Алкіда.** II 269.190.

◇ ***Одн. Н.*** **Алкід** II 268.142, 268.161, 269.185, 270.204, ***Р.*** **в Алкіда** II 267.120, ***З.*** **Алкіда** II 269.190.

АЛКІДІВ (1). А поки що, з матерями **Алкідова** мати Пішла його зострінути II 273.345.

АЛЛАХ (1). *Назва бога в мусульманській релігії. У знач. вигуку.* А вас, письменних, треба б бити, Щоб не кричали: «Ах! **аллах!** Не варт, не варт на світі жити!» II 53.152.

АЛМАЗ (5). *Назва коштовного каменя.* **Алмазом** добрим, дорогим Сіяють очі молодії II 238.3. *Образн.* (4). Вороги!!.. В багно погане заховали **Алмаз** мій чистий, дорогий, Мою колись святую душу! II 239.13.

◇ ***Одн. Н.*** **алмаз** *образн.* VI 163.20 (2 р.), 163.21, ***З.*** **алмаз** *образн.* II 239.13, ***О.*** **алмазом** II 238.3.

АЛЬБАНО (4). *Назва містечка.* Тихо, тихо віє Із-за Тібра, із **Альбано** Вітер понад Римом. II 277.502.

◇ ***Одн. Р.*** **із Альбано** II 277.502, 464.B, 471.B, **із Альбана** II 473.B.

АЛЬБОМ (5). Пришліть ящичок ваш, де є вся справа, **альбом** чистий, і хоч один пензель Шаріона. VI 42.1. Ви пишете, друже мій добрий, що шлете **альбом** із papier torchon,— спасибі вам, пришліть. VI 54.28. Чи не найдеш там у панночки-хуторяночки в **альбомі** мого Івана Гуса? VI 156.2.

◇ ***Одн. Р.*** **для альбома** VI 178.41, ***З.*** **альбом** VI 42.1, 54.28, **на альбом** VI 49.26, ***М.*** **в альбомі** VI 156.2.

АЛЬМАНАХ (1). Посилаю тобі к великодню замість писанки Хату. І не журнал, а тілько **альманах,** попередник нашого будущого журнала Основа. VI 207.18.

АЛЬТА (5). *Назва річки.* З Трубайлом **Альта** меж осокою Зійшлись, з'єднались II 26.110. *Персоніф.* (1). І **Альта** плаче: «Тяжко жити!» I 108.1152.

◇ ***Одн. Н.*** **Альта** I 66.114, II 26.110, *персоніф.* I 108.1152, ***З.*** **Альту** I 112.1255, ***О.*** **над Альтою** I 148. Прип.

АМІНЬ (10). **1.** *Частка стверджувальна; близька за значенням до «вірно», «істинно»* (2). Молю, ..Щоб слово пламенем взялось, Щоб людям серце розтопило.. **Амінь.** II 266.88.

2. *Субст. Кінець кому-, чому-н.* (8). А літа стрілою Пролітають,.. Розбивають серце наше І співають **а́мінь, А́мінь** всьому веселому Од нині до віка. I 351.8. Ти ж під тином, Сумуючи, у бур'яні Умерла з голоду. **Амінь** II 323.746. Не забудь написать до Михайла.— **Амінь.** VI 70.33.

◇ **амінь 1.** I 375.61, II 266.88, **2.** I 351.8, 351.9, II 323.746, 483.B, VI 70.33, 77.25, 193.9, 223.20.

АМОН (5), **АМНОН** (4). Давид.. Не дуже був благочестивий. Була дочка в його Фамар І син **Амон.** II 71.99. **Аммон** бере її за руку, У темну храмину веде II 418.B. *Зверт.* (2). **Амноне,** брате мій! Я! Я! Сестра єдиная твоя! II 416.B.

◇ ***Одн. Н.*** **Амон** II 71.99, 71.102, 72.129, **Амнон** II 416.B (3 р.), **Аммон** II 418.B, ***К.*** **Амоне** *зверт.* II 72.134, **Амноне** *зверт.* II 416.B.

АМФОРИ (2). *Широко застосовувані в античному світі великі посудини овальної форми для зберігання вина, олії і т. п.* Горять Чертоги пурпуром і златом, Куряться **амфори.** II 269.168. А в Римі свято.. Жерці і ліктори стоять Круг Капітолія. I хором Співають гімн і курять дим З кадил і **амфор.** II 271.258.

АНАФАН (1). *Біблійне ім'я.* А потім цар перед народом Заплакав трохи, одурив Псалмом старого **Анафана...** II 71.93.

АНАХОРЕТКИ (1). *Жінки, що живуть у самоті. Ірон.* Були ви у Яготині літом, що там діється? Де тепер живуть яготинськії **анахоретки?** VI 41.23.

АНАХРОНІЗМ (1). **Анахронізм:** титаря ляхи замучили зимою, а не літом. I 148. Прип.

АНГЕЛ (8), **АНГОЛ** (1). **1.** *Рел.* (8). А Настуся з богословом.. Стали собі та й дивляться Одно на другого. Отак **ангели** святії Дивляться на бога, Як вони одно на друге. II 170.189.

2. *Перен. Про малу дитину* (1). Отож і спить собі дитина.. мати дивиться і плаче Тихенько-тихо. **Ангел** спить, То щоб його то не збудить. Та й не догледіла. II 319.575.

◊ ***Одн. Н.*** **ангел** 2. II 319.575, ***О.*** **ангелом** 1. I 537.В, II 199.6, 228.36, ***Мн. Н.*** **ангели** 1. II 170.189, ***З.*** **ангели** 1. II 332.17, 333.29, **анголи** 1. II 495.В, ***Д.*** **ангелам** 1. I 488.В.

АНГЕЛЯТКО (1). *Пестл. до* **ангел** **1.** *У порівн.* Плаче Катерина.. Тільки сина пригортає, ..А воно, як **ангелятко,** Нічого не знає I 35.277.

АНГЕЛЯТОЧКО (3). *Пестл. до* **ангел** **1.** *У порівн.* Отож і спить собі дитина, Мов **ангеляточко** в раю. II 319.572. А що тих бідних покриток Пустив по світу з байстрюками! Отже й нічого! — А жонатий I має двоє діточок, Як **ангеляточок.** II 94.62.

◊ ***Одн. Н.*** **ангеляточко** II 319.572, ***Мн. Н.*** **ангеляточки** II 476.В, ***З.*** **ангеляточок** II 94.62.

АНГОЛ *див.* **АНГЕЛ.**

АНДРУШІ (3). *Назва села.* Мені тепер здається, що й раю кращого на тім світі не буде, як ті **Андруші** VI 86.12. згадай той день, як колись перед вечером ми з тобою в **Андрушах** гуляли. VI 86.10.

◊ ***Мн. Н.*** **Андруші** VI 86.12, ***З.*** **у Андруші** VI 86.8, ***М.*** **в Андрушах** VI 86.10.

АНІ [1] (24). *Сполучн. розділовий, з підсиленням. Уживається здебільшого в заперечних конструкціях.* Думала — ні люди, **ані** домовина З Петром не розрізнять... уміла любить. I 157.163. Ой одна я, одна, Як билиночка в полі, Та не дав мені бог **Ані** щастя, ні долі. I 380.4. **Ані** охне, ні заплаче, Неначе дитина. II 55.249. Сиди один в холодній хаті, Нема з ким тихо розмовляти, **Ані** порадитись. II 354.6. Ніколи **Ані** пограється з дітьми, **Ані** побігає II 319.599. **Ані** літа молодії, Повиті красою, ..**Ані** серце твоє тихе,.. Не заступить, не закриє Неситії очі. I 348.9.

◊ **ані** I 112.1280, 123.1692, 157.163, 332.96, 334.153, 348.9, 348.13, 380.4, 380.9, 478.В, II 55.249, 93.25, 207.12, 250.55, 251.104, 252.138, 306.41, 306.42, 311.263 (2 р.), 319.590, 319.599, 354.6, 501.В.

АНІ [2] (4). *Частка заперечна, з підсиленням.* Сіяло сонце: в небесах **Ані** хмариночки I 312.90. Пишу, а ще і сам добре не знаю, чи живий ти на світі, чи здоровий, бо вже оце трохи чи не півтора року, як ми не переписались з тобою **ані** одним словом VI 52.16.

◊ **ані** I 312.90, 479.В, VI 52.16, **а не** I 516.В.

АНІЖ (1). *Сполучн. протиставний, з підсиленням.* Лучше любить і робить, **аніж** писать і говорить. VI 225.2.

АНІЖЕ (1). *Сполучн. розділовий, з підсиленням.* Мій друже милий. Не впусти **Аніже** слова, ні півслова II 456.В.

АНІКОГІСІНЬКО (1). Нема з ким тихо розмовляти, Ані порадитись. Нема **Анікогісінько.**— Нема! II 354.7.

АНІТЕЛЕНЬ (7). *Безособ. Присудк.* Дяк співа, Попи з кадилами, з кропилом; Громада — ніби нежива, **Анітелень...** I 107.1109. всі друкують, а в нас **анітелень,** неначе всім заціпило. I 374.6.

◊ **анітелень** I 107.1109, 247.343, 374.6, **ані телень** VI 50.24, 206.32, 211.9, 212.14.

АНІХТО (1). Максим отой.. Було, тобі Ніже **анікого** Не зачепить II 255.258.

АНІЧОГІСІНЬКО (1). Не бачите перед собою **Анічогісінько.** II 483.В.

АНТИПАПИ (1). *Претенденти на папський престол.* Шепочуться **антипапи,** Аж стіни трясуться I 268.203.

АНУ (6). *Вигук. Уживається при спонуканні до дії.* **Ану,** заспіваєм! I 306.433. «**Ану,** діти, отак, діти!» I старий піднявся. I 275.101 //**Ану** л и ш е н ь (1). **Ану** лишень про батька Максима ушквар. I 103.960.

◊ **ану** I 103.960, 126.1785, 140.2307, 275.101, 306.433, 441.В.

АПОЛЛОН (3). *В античній міфології — бог світла і мистецтва.* Старенька сестро **Аполлона,** Якби ви часом хоч на час Придибали-таки до нас II 69.1. і проси його, нехай він, ради святого **Аполлона,** пришле мені хоть маленький болванчик (статуетку) VI 115.32.

◇ ***Одн. Р.*** **Аполлона** II 69.1, 75.223, **ради Аполлона** VI 115.32.

АПОСТОЛ (20). **1.** *За релігійними уявленнями, проповідник раннього християнства, учень Христа* (18). твоя дитина.. Не неофіт новий, А **апостол** великого Христового слова. II 274.370. І слово Із уст **апостола** святого Драгим єлеєм потекло. II 269.176. Пішов молиться добрий Гус. «Во ім'я господа Христа, ..І всіх **апостолів** святих,.. Ми розрішаємо гріхи Святою буллою сією Рабині божій...» I 266.127.

2. *Перен. Про палкого проповідника істини* (1). І голову схопивши в руки, Дивуєшся, чому не йде **Апостол** правди і науки? II 362.4.

3. *Книга, що містить «Діяння» та «Послання» святих* (1). Максим.. На крилосі Стане.. Та ще й прочитає **Апостола** серед церкви. II 255.251.

◇ ***Одн. Н.*** **апостол** 1. II 268.153, 274.370, 275.406, 464.В, 2. II 362.4, ***Р.*** **апостола** 1. I 328.116, II 269.176, 311.269, 483.В, ***З.*** **апостола** 1. II 268.165, 269.201, 3. II 255.251, ***О.*** **за апостолом** 1. II 269.183, 269.186, 467.В (2 р.), **перед апостолом** 1. II 269.181, 310.206, ***Мн. Н.*** **апостоли** 1. II 268.141, ***Р.*** **апостолів** 1. I 266.127.

АПОСТОЛЬСЬКИЙ (2). *Рел.* І на **апостольськім** престолі Чернець годований сидить. I 265.90.

◇ ***Одн. Р.*** (коло) **апостольської** II 364.20, ***М.*** (на) **апостольськім** I 265.90.

АППІЇВ ШЛЯХ (1). *Шлях, що був заснований цензором Аппієм Клавдієм Цеком і вів з Рима в Брундізіум.* Тойді ж ото її Алкід.. Та козлоногий п'яний дід Над самим **Аппієвим шляхом** У гаї гарно роздяглись II 268.145.

АПРІЛЬ (20). *Квітень.* Цей і **апріль** місяць я ще буду в О[рській] К[ріпості] VI 49.37. Якраз 7 **апреля** прийшла до нас почта і привезла твою дорогую посылку VI 131.18. Розсердься ти на мене за те, що я вторік ще аж у **апрілі** місяці получив твоє письмо ласкаве од М. М. Лазаревського та не промовив тобі й півслова й досі. VI 189.8.

◇ ***Одн. Р.*** **апреля** VI 50.14, 82.2, 83.29, 84.8, 85.16, 99.6, 101.37, 106.3, 109.28, 131.10, 131.14, 131.18, 134.16, 179.33, 181.2, 208.16, **з апреля** VI 138.10, **от апреля** VI 138.8, ***З.*** **апріль** VI 49.37, ***М.*** **у апрілі** VI 189.8.

АРАЛ (3). *Аральське море.* Що діяти? Уже й гуляю По цім **Аралу** II 87.6. од Уралу Та до Тингиза до **Аралу** Кипіла в озерах вода. II 59.20.

◇ ***Одн. Р.*** **до Аралу** II 59.20, ***О.*** **по-над Аралом** II 407.В, ***М.*** **по Аралу** II 87.6.

АРАЛЬСЬКЕ МОРЕ (8). Перейшов я пішки двічі всю киргизькую степ аж до **Аральського моря** VI 57.35. Я тепер веселий їду на оте нікчемне **море Аральське.** VI 51.13. Ще ви пишете, щоб розказать вам що зо мною ділялось на **Аральськім морю** два літа,— цур йому! бодай не ділялось того ні з ким на світі! VI 55.7.

◇ ***Одн. Р.*** **Аральського моря** VI 49.30, 54.31, **до Аральського моря** VI 57.35, **із Аральського моря** VI 52.13, 83.17, ***З.*** **на А[ральське] море** VI 51.13, 70.20, ***М.*** **на Аральськім морю** VI 55.7.

АРЕНА (4). На **арені** Лідійський золотий пісок Покрився пурпуром червоним II 276.455. *Персоніф.* (2). **Арена** звірем заревла. II 276.464.

◇ ***Одн. Н.*** **арена** *персоніф.* II 276.455, 276.464, ***З.*** **на арену** II 276.465, ***М.*** **на арені** II 276.455.

АРЕНДА (1). і вчора Лилася божа благодать. Кому чи чином, чи грошима, Кому **аренду** Палестину, Байстрятам дещо. II 272.307.

АРЕСТАНТ (2), **РЕСТАНТ** (1). попід корчмою Сидять в путах **арестанти.** II 187.62. потім [молода] стала Розмовлять з ним — і отдала Перстень молодого **Рестантові**! II 440.В.

◇ ***Одн. Р.*** **арестанта** II 440.В, ***Д.*** **рестантові** II 440.В, ***Мн. Н.*** **арестанти** II 187.62.

АРЕСТОВАТИ (1). На другий день як я од вас поїхав, мене **арестовали** в Києві VI 39.18.

АРИСТОКРАТ (1). *У прикл. спол.* п а т р и ц і ї-**аристократи.** Непевне видумали свято П а т р и ц і ї -**аристократи** II 271.263.

АРІЯ (1). Петрусь.. Гуляв собі пренеповинний В саду та **арію** якусь Мугикав стиха. II 223.144.

АРКУШ (4). Ще в школі, Таки в учителя-дяка Гарненько вкраду п'ятака.. та й куплю Паперу **аркуш.** II 45.6. Як одпочину, то напишу тобі за одним заходом **аркуш** або й два. VI 190.3.

◇ ***Одн. З.*** **аркуш** II 45.6, VI 190.3, 195.33, 226.21.

АРКУШИК (1). *Зменш.-пестл. до* **аркуш.** Я тепер.. хоч і багатий на папір, а все-таки на клаптику пишу, бо сказано, пустиня, де я возьму, як потрачу, та таки і уділить декому треба хоч по **аркушику.** VI 50.6.

АРМІЯ (1). Я в палати Пішов з ножем, не чув землі... Аж панича вже одвезли У школу в Київ.. А знаєш, Його до нас перевели Із **армії** чи що? I 397.68.

АРМЯНИ (1), **АРМЯНЕ** (1). Знаєш, Маню, У городі тепер **армяни** II 221.31.

◇ ***Мн. Н.*** **армяни** II 221. 31, **армяне** II 449. В.

АРТИСТКА (2). Тут єсть прехороша дівчина і талан[т]лива **артистка,** Піунова. VI 155.15.

◇ ***Одн. Н.*** **артистка** VI 155.15, 163.19.

АРХІЄРЕЙ (2). *Представник вищого духовенства у православних християн.* Єрусалим Розкинувсь гордо перед ним, Сіяє в золотім вісоні Ізраїльський **архієрей!** II 321.671. *Зверт.* (1). Горе вам, Учителі **архієреї!** II 320.630.

АРХІЄРЕЙСЬКИЙ (1). погуляйте собі гарненько у **архієрейському** гаї VI 86.9.

АРХІМАНДРИТ (2). *Настоятель монастиря.* З монастиря святого У золоті, аж сяє, Сам **архімандрит** вихожає II 137.16.

◇ ***Одн. Н.*** **архімандрит** II 137.16, 137.32.

АРХІМЕД (1). І **Архімед** і Галілей Вина й не бачили. II 347.1.

АРХІСТРАТИГ (2). *Воєначальник, вождь небесних сил. Рел.* Хто стерегтиме твій покой, Украдений твоїм Петрусем? Хіба **архістратиг?** II 224.175. Лях гуляє! Нема Богдана червонить І Жовті Води й Рось зелену.. Не плачте, братія: за нас І душі праведних і сила **Архістратига** Михаїла. I 108.1157.

АРШИН (3). Хата щоб була 10 **аршин** вперек і 20 вздовж. VI 215.5 //*У спол.* п і д **аршин** — *годиться в солдати* (2). А у вдови один син, Та й той якраз п і д **аршин.** I 233.137.

◇ ***Одн. З.*** **під аршин** *у спол.* I 233.137, II 458.В, ***Мн. Р.*** **аршин** VI 215.5.

АСИГНАЦІЇ (3). А коштувать се буде 1000 руб. **асигнац[іями]:** так воно, бачите, гроші хоч і не нашому братові сердешному. VI 28.13.

◇ ***Мн. Р.*** **асигнацій** VI 17.14, ***О.*** **асигнаціями** VI 15.21, 28.13.

АСПИД *див.* **ГАСПИД.**

АСТРАХАНСЬКИЙ (1). Якраз на великдень привезла мені **астраханська** почта твоє.. письмо VI 129.30.

АСТРАХАНЬ (15). *Назва міста.* А де вже його не возили: і на Кавказ, і в Оренбург, і знову в **Астрахань** VI 73.21. Лежимо собі цілісіньку зиму та ждемо весни та пароходу із **Астрахані.** VI 83.37. думаю навпростець через **Астрахань** ушкварить на Чорноморію. VI 130.16. 2 августа я вирвався з своєї тюрми, а 5 августа гуляв уже по славному городу **Астрахані.** VI 144.39.

◇ ***Одн. Н.*** **Астрахань** VI 145.8, ***Р.*** **із Астрахані** VI 73.21, 76.37, 83.37, 145.19, 148.5, ***З.*** **в(у) Астрахань** VI 73.21, 77.8, **через Астрахань** VI 130.16, 141.27, 144.34, 144.35, ***М.*** **в Астрахані** VI 145.12, **в Астрахани** VI 147.28, **по Астрахані** VI 144.39.

АСТРОНОМІЯ (1). Каленика поцілуй тричі за мене і скажи йому, що, як добре знатиме математику, то **астрономію** і навігацію за пояс заткне. VI 221.8.

АТЕСТАТ (1). пришліть, батьку мій, б е з с р о ч н и й **а т е с т а т** на ім'я Григорія Степановича. VI 29.36.

АТТІЛА (1). *Вождь гуннів у V ст. н. е.* О чеху! де твоя душа?? Дивись, що сили повалило — Мов сарацина воювать Або великого **А т т і л у!** I 269.241.

АУЛ (1). Саул Бере і город і **аул.** II 352.54.

АФІНИ (1). *Назва міста.* А я, дурна, Ходила благати У **Афіни** Юпітера. II 273.356.

АФРИКАНСЬКИЙ (1). У нас тепер **африканський** актер, чудеса виробляє на сцені. VI 188.18.

АХ (1). *Вигук для вираження незадоволення.* А вас, письменних, треба б бити, Щоб не кричали: «**Ах!** аллах! Не варт, не варт на світі жити!» II 53.152.

АЧ (3). *Вигук для вираження здивування, захоплення.* **Ач,** яка вельможна пава... I 299.223. Бери ж лишень та сповивай... **Ач** яке, нівроку! I 313.143. **Ач** якого Собі ми виблагали в бога Самодержавця. II 352.51.

Б

Б *див.* **БИ.**

БА (20). **1.** *Вигук для вираження здивування. У спол.* (3): а) о т и м т о(б о) й **ба** — *в тім-то й справа* (2). О т и м т о й **ба,** що живете Відколи, дядьку, а не чули, А може й чули, та забули, Журнал дрюкують... II 408.В. Звичайне, радость та хвала! Тобі єдиному святому За дивнії твої діла! О т и м - б о й **ба!** Хвали нікому II 230.72; б) **ба** д е т о — *навпаки* (1). Котилися І наші козачі Дурні голови, за правду,.. А получшали?.. **ба** д е т о! Ще гіршими стали II 26.96.

2. *У знач. сполучника вживається для приєднання речень, в яких уточнюється зміст попередніх речень* (9). І ти смієшся, а я плачу,

Ба ні, не плачу, регочусь... II 101.305. «Так як же ты Й говорыть не вмиеш По-здешнему?» «**Ба** ні, кажу, Говорить умію, Та не хочу». I 246.296.

3. *У поєднанні з «та» вживається у знач. заперечної частки* (8). У мене була думка пробраться до тебе на хутір. Та **ба,** так думкою і осталась. VI 171.38. Полетів би, послухав би, Заплакав би з ними... Та **ба,** доля приборкала Меж людьми чужими. I 68.31.

◊ **ба 1.** *у спол.* а) II 230.72, 408.В, *у спол.* б) II 26.96, **2.** I 120.1577, 133.2053, 246.296, 536.В, II 54.212, 101.305, 166.85, 167.96, 419.В, **3.** I 68.31, 155.74, 231.63, 538.В, II 252.126, 361.5, VI 19.16, 171.38.

БАБА (11). **1.** *Стара жінка* (9). I дід, і **баба** у неділю На призьбі вдвох собі сиділи. I 312.86. *У порівн.* (1). Надворі смеркає. А в вікно, неначе **баба,** Сова виглядає. I 392.33.

2. *Знахарка* (2). Скажи-бо, Степане! Може, справді нездужаєш? Я зілля достану, Я побіжу за **бабою** — Може, це з пристріту? I 278.222. *У прикл. спол.* **баби**-з н а х у р к и (1). Занедужала княгиня, I князь схаменувся. За **бабами**-з н а х у р к а м и По селах метнувся. II 13.214.

◊ ***Одн. Н.*** баба **1.** I 128.1892, 129.1929, 311.56, 312.86, 362.72, *у порівн.* I 392.33, ***Д.*** **бабі 1.** I 442.В, ***З.*** бабу 1. I 129.1896, ***О.*** **за бабою** 2. I 278.222, ***Мн. Н.*** баби 1. I 374.19, ***О.*** **за бабами** 2. *у прикл. спол.* II 13.214.

БАБУСЕНЬКА (6). **1.** *Пестл. до* **баба 1.** *Зверт.* (4). Не розпитуй, **бабусенько,** Що було зо мною. I 132.1995.

2. *Пестл. до* **баба 2**. *Зверт.* (2). Пішла вночі до ворожки, Щоб поворожити..— **Бабусенько,** голубонько, Серце моє, ненько! Скажи мені щиру правду — Де милий-серденько? I 51.114.

◊ ***Одн. К.*** бабусенько 1. I 132.1995, 133.2048, 134.2067, 134.2085, **2.** I 51.114, 51.122.

БАБУСЯ (9). **1.** *Пестл. до* **баба 1** (8). А назавтра, як цар вийшов, Мене поховала Та **бабуся,** що осталась На тій пожарині I 296.114. *Зверт.* (5). Я сирота з Вільшаної, Сирота, **бабусю**. I 132.1990.

2. *Пестл. до* **баба 2.** *Зверт.* (1). Взяла зілля, поклонилась: — Спасибі, **бабусю!** — Вийшла з хати I 52.175.

◊ ***Одн. Н.*** бабуся 1. I 296.114, II 415.В, ***З.*** **бабусю 1.** I 316.251, ***К.*** бабусю 1. *зверт.* I 132.1990, 132.2015, 133.2033, 134.2091, II 415.В, **2.** I 52.175.

БАВИТИ (2). Сидить Неначе й досі сивий дід Коло хатиночки і **бавить** Хорошеє та кучеряве Своє маленькеє внуча. II 242.5. А йдучи, козеня, небога, Ніби дитину, на руках Хитала, **бавила,** гойдала, До лона тихо пригортала I цілувала. II 308.143.

БАГАТИЙ (66). *Заможний.* I **багата** я, I вродлива я, Та не маю собі пари, Безталанна я. II 117.1. Не знаю, де вони взялись,— Приблуда князь. Була й княгиня, Ще молоді собі були, Жили самі. Були **багаті,** Високі на горі палати, Чималий у яру ставок II 9.54. *У приказці* (1). Скачи, враже, як пан каже: На те він **багатий.** I 27.91. *Грон.* (5). Отакий-то мій Ярема, Сирота **багатий.** I 85.369. Згадав свої благі літá,— Згадав та й заплакав **Багатий** сивий сирота. I 282.363 //**Багатий** н а *що. Ірон.* (1). «Нащо йому доля? треба закопать: Він і так **багатий...» Багатий** на лати Та на дрібні сльози — бодай не втирать! I 85.381 //**Багатий** *чим* (1). «Давай гроші!» «Де мені їх взяти? Ні шеляга; я панською Ласкою **багатий».** I 90.538 //*Субст.* (20). Молодую мою силу **Багаті** купили; Може й дівчину без мене З іншим заручили... I 255.39. Вдова шкандибає Під дзвіницю, сердешная, Руки простягати До тих самих, до **багатих,** Що сина в солдати Позаторік заголили. II 122.7. *У приказці* (2). Тече вода і на гору **Багатому** в хату. I 232.95. У Києві у мене нема нікого такого, щоб хто добре знав Понятовського: пошукаю, чи не найду тут. **Багатих** усюди знають. VI 200.29 //*Такий, що має природні багатства —про край* (1). Мій краю прекрасний, розкошний, **багатий!** II 30.40 //*Перен.* (3): 1) *щасливий* (2). Тоді я веселий, Тоді я **багатий,** Як буде серденько По волі гуляти! I 36.326. З-за Дніпра мов далекого Слова прилітають I стеляться на папері, Плачучи, сміючись, Мов ті діти.. Любо мені з ними. Мов батькові **багатому** З дітками малими. II 112.15; 2) *щедрий* (1). О старче праведний, **багатий!** Не од Сіона благодать, А з тихої твоєї хати Нам возвістилася. II 311.242.

◊ ***Одн. Н.*** **багатий** I 50.96, 90.538, 100.871, 112.1271, 161.334, 162.362, 233.132, II 30.40, 80.137, 129.14, 164.18, 177.400, 220.7, 287.11, VI 50.4, 189.14, 198.28, *у приказці* I 27.91, *ірон.* I 85.360, 85.369, 85.380, 85.381, 282.363, *субст.* I 11.17, 260.2, *перен.* I 36.326, II 311.242, **багата** I 310.31, II 117.1, 442.В, **багатая** I 233.110, II 132.5, **багате** II 157.15, ***Р.*** **багатого** I 159.266, II 330.3, *субст.* I 15.17, (в) **багатого** II 121.10, *субст.* I 233.148, (за) **багатого** *субст.* I 50.92, 159.240, 159.252, **багатої** VI 211.32, (з) **багатої** *ірон.* I 469.В, ***Д.*** **багатому** *перен.* II 112.15, *субст.* I 15.13, 260.1, 363.120, II 249.31, *субст.*, *у приказці* I 232.95, ***О.*** (з) **багатим** II 117.19, ***М.*** (на) **багатій** *субст.* I 261.1, ***Мн. Н.*** **багаті** I 36.318, 318.319, II 9.54, 51.103, 124.10, 220.2, *субст.*

I 255.39, II 51.75, **багатії** II 51. 105, ***Р.* багатих** *субст.* I 233.129, (до) **багатих** *субст.* II 122.7, (у) **багатих** *субст.* I 232.98, ***Д.* багатим** II 265.32, *субст.* I 343.131, ***З.* багатих** *субст.*, *у приказці* VI 200.29.

БАГАТИРІ (1). *Заможні люди.* Не торгувались з старостами, Як те бува з **багатирями** II 251.88.

БАГАТІТИ (1). *У приказці.* А я вже Хариті і намисто, і дукач, і хрест купив. Дурень думкою **багатіє**, як то кажуть. VI 210. 2.

БАГАТО (42). *Присл.* Поїдеш далеко, Побачиш **багато** I 69.2. Ой Дніпре мій, Дніпре, широкий та дужий! **Багато** ти, батьку, у море носив Козацької крові I 113.1293. Просиш грошей, а не пишеш чи **багато** тобі їх треба VI 17.12. *Повт.* (5). Потече **багато, багато, багато** Шляхетської крові. I 113.1298. *У приказці* (2). оце трохи чи не півтора року, як ми не переписались з тобою ані одним словом, а за таке время **багато** води у море утекло. VI 52.16 //*У спол.* **багато** д е ч о г о (д е ч о м у) (13). **Багато** д е ч о г о взяли З моєї темної комори I в море нишком однесли. II 215.16. **Багато** д е ч о г о мені треба б було написать до вас, та ніколи. VI 71.7. мене хоч били, Добре били, а **багато** Д е ч о м у навчили!! I 80.223.

◊ **багато** I 69.2, 111.1236, 113.1293, 121.1625, 137.2152, 149. Прип., 351.15, 415.B, II 95.95, 228.52, VI 17.12, 23.8, 28.10, 82.9, 138.20, 154.23, 156.5, 161.27, 165.38, 200.30, 213.10, 217.30, *повт.* I 113.1298 (3 р.), VI 30.3 (2 р.), *у приказці* II 411.B, VI 52.16, *у спол.* I 35.286, 80.223, 327.88, II 63.36, 215.16, VI 23.37, 71.7, 84.35, 153.21, 155.38, 198.28, 207.21, 228.22.

БАГАТШЕ (1). *Присудк.* Багатії, бач, раділи, Що **багатше** стали II 51.105.

БАГАЦЬКО (1). *Присл. У спол.* **багацько** д е ч о м у. Якби ви з нами подружились, **Багацько** б д е ч о м у навчились. I 511.B.

БАГАЧІ (1). Де та доля пишається? Чи то в шинках з **багачами?** Чи то в степах з чумаками? II 294.5.

БАГНИЩЕ (1). Далі гляну: У долині, мов у ямі, На **багнищі** город мріє I 246.268.

БАГНО (5). *Болото, грязь.* Не втік Ніже єдиний католик, Всі полягли, мов поросята В **багні** смердячому. II 65.129. *Образн.* (2). Колись дурною головою Я думав: — Горенько зо мною! Як доведеться в світі жить? Людей і господа хвалить? 'В **багні** колодою гнилою Валятись, старітися, гнить, Умерти й сліду не покинуть II 300.5 //*У спол.* в **багно** з а т о п т а т и — *опорочити* (2). В **багно** погане з а т о п т а л и [вороги].. Мою колись святую душу! II 455.B.

◊ ***Одн. З.* в багно** *у спол.* II 239.12, 455. B, ***О.* багном** *образн.* I 332.80, ***М.* в багні** II 65.129, *образн.* II 300.5.

БАГНОВИЩЕ (1). На **багновищі** город мріє, I хмарою над ним чорніє Туман холодний... I 475.B.

БАГНЮКА (1). На **багнюці** город мріє I 473.B.

БАГОВИННЯ (3). I рибалка випливає, Несе на сорочку **Баговиння** зеленого I 169.196. Ой у гаї погуляю, В Дунаї скупаюсь. В зеленому **баговинні** Трохи одпочину... I 364.153. криницю виливали Та дитя теє шукали. Найшли, найшли твого сина, Титарівно, в **баговинні**. II 82.198.

БАГРЯНИЙ (2). Давид стенає та ридає, **Багряну** ризу роздирає II 71.106.

◊ ***Одн. З.* багряну** II 71.106, ***Мн. З.* багряни** II 416.B.

БАГРЯНИЦЯ (4). *Назва верхнього одягу з дорогої тканини темно-червоного кольору. Істор.* Будем, брате, З **багряниць** онучі драти II 344.12. Ти нас з України Загнав, голих і голодних, У сніг на чужи́ну Та й порізав; а з шкур наших Собі **багряницю** Пошив жилами твердими I заклав столицю В новій рясі. I 251.482.

◊ ***Одн. З.* багряницю** I 251.482, ***М.* в багряниці** II 352.60, ***Мн. Р.* з багряниць** II 344.12, ***О.* багряницями** II 344.7.

БАДЬОРИТИСЯ (1). Цар цвенькає; А диво-цариця, Мов та чапля меж птахами, Скаче, **бадьориться**. I 247.346.

БАЖАТИ (4). Серце моє трудне, Чого ти **бажаєш,** що в тебе болить? I 257.4. Один у дру́гого питаєм,.. Нащо живем? Чого **бажаєм?** I, не дознавшись, умираєм. II 39.4.

◊ **бажаєш** I 257.4, II 415.B, **бажаєм** II 39.4, **бажаєте** I 473.B.

БАЗАР (25). **1.** (24). А серед **базару** Стоїть Гонта з Залізняком I 123.1677. Навприсядки Сліпий по **базару** Оддирає постолами I 128.1871. Утоптала стежечку Через яр. Через гору, серденько, На **базар.** II 144.4. *У приказці* (1). Твоя і моя люба Титяся Піунова хоче покинуть Нижній Новгород, і добре зробить, їй тут погано, воно тут захрясне і пропаде, як щеня в **базарі.** VI 163.13.

2. *Перен. Про великий натовп* (1). там коло льоху **Базар** люду насходилось Та й панства не трохи. I 305.430.

◊ ***Одн. Н.* базар** 2. I 305.430, ***Р.* вздовж базару** 1. I 124.1715, 139.2260, **позад базару** 1. I 141.2347, **серед базару** 1. I 123.1677, 140.2300, ***З.* на базар** 1. I 115.1371, 201.99, II 144.4, 195.54, **через базар** 1. I 100.864, 141.2342, ***М.* в базарі** 1. *у приказці* VI 163.13, **на базарі** 1. I 26.33, 114.1348, 130.1952, 138.2197, 154.67, **по базару**

1. I 125.1775, 128.1871, 138.2193, ***Мн. Н.*** базари 1. I 115.1365, ***З.*** базари 1. I 99.834, через базари 1. I 202.125, ***О.*** базарами 1. II 427.В.

БАЗИЛІАНИ (1). *Ченці уніатського ордену св. Василія.* **Базиліан** школу, Де учились Гонти діти, Сам Гонта руйнує I 139.2270.

БАЗИЛІАНСЬКИЙ (1). Младанович, товариш синів Гонти, бачив з дзвіниці, як вони умерли і як школярів **базиліанської** школи потопив Гонта в криниці. I 149. Прип.

БАЙБУЗИ (1). *Назва села.* Минули вже Гоноратку, **Байбузи** минають I 455.В.

БАЙДАК (14). *Великий човен.* А по Тібру із-за гаю **Байдак** випливає II 274.363. От я упоравши в Москві, що мені там треба було, вернувся знову в Київ, і тілько що ступив на дніпровський **байдак....** так зо мною таке трапилося, що против ночі не треба б було і розказувать, а то ще прокляте присниться. VI 83.2. Чайки і **байдаки** спускали, Гарматами риштовали, З широкого гирла Дніпрового випливали. I 284.462.

◇ ***Одн. Н.*** **байдак** II 274.363, ***Р.*** **вздовж байдака** I 61.49, 62.65, ***З.*** **на байдак** VI 83.2, ***О.*** **байдаком** I 200.53, ***Мн. Н.*** **байдаки** I 200.33, ***З.*** **байдаки** I 202.133, 284.462, 494.В, **на байдаки** I 61.35, 202.137, ***О.*** **під байдаками** I 199.10, ***М.*** **на байдаках** I 78.139, II 337.33.

БАЙДАРА (1). *Промисловий човен, обшитий шкірою.* Готово! Парус розпустили, Посунули по синій хвилі Помеж кугою в С[ир]-Д[ар'ю] **Байдару** та баркас чималий. II 207.4.

БАЙДИКИ (2). *У спол.* **байдики** б и т и — *нічого не робити, вештатися без діла.* Карл Павлович **байдики** б ' є собі на здоров'я, а О с а д а П с к о в а жде літа. VI 26.16. От ще річ: Заставить треба богослова, Щоб дома **байдиків** не б и в, Щоб він гуляючи навчив Настусю заповідь II 169.147.

БАЙДИКУВАТЬ (1). у гості до вас не поїду, не можна, ніколи **байдикувать,** треба трохи полежать. VI 199.4.

БАЙДУЖЕ (35). **1.** *Присл.* (2). Само так У нас у костяній коморі Горить розумний той маяк, А ми оливи наливаєм Та **байдуже** собі співаєм II 202.16. Всі оглухли — похилились В кайданах... **байдуже...** Ти смієшся, а я плачу, Великий мій друже. I 259.10.

2. *Присудк. Усе одно, неважливо* (33). Недоля жартує Над старою головою, а йому **байдуже** I 25.14. Мені **байдуже,** що ми вже не ті стали, аби ковбаси не старілися, а з ними і ми помолодіємо VI 203.2. **Байдуже** їм, розлетілись, Мов тії ворони, З кровавого того свята. I 272.365.

◇ **байдуже 1.** I 259.10, II 202.16. **2.** I 11.9, 25.14, 29.45, 44.668, 94.674, 111.1234, 112.1284, 117.1451, 165.33, 272.365, 278.202, 279.239, 309.32, 323.513, 334.184, 359.49, 367.234, II 14.260, 16.340, 58.14, 93.19, 93.28, 114.31, 163.4, 170.200, 173.263, 173.269, 176.394, 227.7, 281.38, 286.23, VI 34.30, 203.2.

БАЙДУЖІШЕ (1). *Присудк.* А мені Ще **байдужіше,** він не мій. II 173.271.

БАЙКАЛ (1). А я полину на Сибір Аж за **Байкал** II 282.89.

БАЙРАК (14). За **байраком байрак,** А там степ та могила. I 381.1. А ми.. найшли Зелену хату і кімнату У гаї темному. В лугах, В степах широких, в **байраќах** Крутих, глибоких. II 65.134. Крутий **байрак,** Неначе циган чорний, голий, В діброві вбитий або спить. II 208.5.

◇ ***Одн. Н.*** **байрак** I 79.176, 84.343, 381.1, 382.3, II 24.13, 208.5, ***Р.*** **із байраку** I 113.1320, ***З.*** **у байрак** I 276.114, ***О.*** **за байраком** I 381.1, ***М.*** **в байраці** I 63.12, ***Мн. О.*** **байраками** I 241.72, 498.В, ***М.*** **в байраках** II 65.134, 253.203.

БАЙСТРЮК[1] (12). *Народжений поза шлюбом.* А з калини, мов гáдина, **Байстрюк** виглядає! II 81.182. *Зверт.* (1). **Байстрюче** праведний! Прости Мене неправедного. II 482. В.

◇ ***Одн. Н.*** **байстрюк** I 116.1416, II 77.23, 77.24, 81.182, ***Д.*** **байстрюкові** I 45.703, 328.124, II 80.150, ***К.*** **байстрюче** *зверт.* II 482.В, ***Мн. Н.*** **байстрюки** I 308.27, ***Д.*** **байстрюкам** I 288.623, ***О.*** **байстрюками** I 366.231, II 94.59.

БАЙСТРЮК[2] (1). *Прізвисько.* Ярема **Байстрюк,** а потім Галайда, був у жида наймитом. I 148.Прип.

БАЙСТРЯ (19). *Позашлюбне дитя.* Було на хуторі погане Мале **байстря,** свиней пасло II 220.16. То покритка попідтинню З **байстрям** шкандибає I 242.142.

◇ ***Одн. Н.*** **байстря** I 165.64, 356.43, II 164.21, 220.16, ***Р.*** **із байстряти** II 442.В, ***З.*** **байстря** II 195.53, ***О.*** **байстрям** I 166.89, 166.90, **з байстрям** I 242.142, II 101.301, 206.47, ***Мн. Н.*** **байстрята** I 41.541, 301.288, ***Р.*** **байстрят** I 267.161, ***Д.*** **байстрятам** II 272.308, ***З.*** **байстрят** I 369.320, II 88.23, 358.20, **про байстрят** II 96.115.

БАКАЛЯР (2). *Учень, школяр XVII — середини XIX ст.* Тойді здоровий-прездоровий Зробили з його лазарет, А **бакалярів** розігнали За те, що шапки не ламали У Острій брамі. II 157.7. Я до тебе поспішала Та в шинку зостріла Веселого **бакаляра...** II 415.В.

БАКСА (1). Шлю вам киргизького **Б а к с у,** або по-нашому К о б з а р я. VI 55.1.

БАКЧИСАРАЙ (1). *Бахчисарай.* Іван Ярошенко, Славний вдовиченко, З лютої неволі Із **Бакчисараю** Брата визволяє. II 130.47.

БАЛ (2). За **балом бал** у генерала. За генеральшеею чимала Орда панів і паничів II 220.21.

БАЛАКАТИ (3). Сміються та лають Кляту шляхту. Хто **балака,** Хто кобзаря слуха. I 117.1453. Оце другий рік як я с тобою не **балакаю,** друже мій, а чому? і сам не знаю. VI 34.6.

◊ **балакаю** VI 34.6, **балака** I 117.1453, **балакали** VI 25.1.

БАЛАХНА (1). *Назва міста.* Милий мій друже! Позавчора чортові не було чого робить, то він носив мене в **Балахну** VI 153.4.

БАЛИЩЕ (1), **БИЛИЩЕ** (1). *Степовий яр, вузька й довга долина.* На **балищі** город мріє. I 476.В. На **билищі** город мріє. I 476.В.

БАЛКА (6). Вийшов [Максим] в поле геть од шляху, У **балку** спустився Та й викопав при долині Глибоку криницю. II 257.332. Летить галка через **балку** В степу погуляти I 463.В.

◊ ***Одн. З.*** **у балку** II 257.332, **через балку** I 463.В, ***М.*** **в(у) балці** II 56.280, 187.38, 258.391, **у бальці** II 439.В.

БАЛКАНИ (1). Товариство На Січ прямувало, І мене взяли з собою, І через **Балкани** Поспішали в Україну Вольними ногами. I 288.598.

БАЛЛАДА (1). *Жанр твору.* **Баллада.** I 464.Підзаг.

БАЛТА (1). *Назва міста.* Привезли його в кайданах в польський лагер недалеко **Балти** I 149.Прип.

БАНДУРА (1). Сидів з **бандурою** в руках Старий козак. I 275.70.

БАНДУРИСТ (2). Розказали **бандуристи** Про войни і чвари II 394.В. *Зверт.* (1). **Бандуристе,** орле сизий! Добре тобі, брате I 68.1.

БАНКЕТ *див.* **БЕНКЕТ.**

БАНКІР (1). **банкір** якийсь із Л ю б с ь к а Жидівочку сватав. II 158.39.

БАНЯ[1] (1). *У прикл. спол.* **баня**-п р о х о л о д а. «Нас, пане, навчили...» «Я вас навчу!.. Завалить им!» Взяли й завалили — Випарили у.. **Бані**-п р о х о л о д і. I 307.494.

БАНЯ[2] (1). *Випукла покрівля, купол.* Козацька церква невеличка, А **баня** з нагнутим христом II 393.В.

БАНЬКИ (2). *У спол.* в и л у п и т и (в и п у ч и т и) **баньки.** *Вульг.* Він в и л у п и в **баньки** з лоба — І все затрусилось I 252.549. Він в и п у ч и в **баньки** з лоба I 478.В.

БАРВІНОК (15). **Барвінок** цвів і зеленів, Слався, розстилався II 346.1. Встала й весна, чорну землю Сонну розбудила, Уквічала її рястом, **Барвінком** укрила I 136.2140. *Образн.* (1). Добре жить Тому, чия душа і дума Добро навчилася любить! Не раз такому любо стане, Не раз **барвінком** зацвіте. II 199.17.

◊ ***Одн. Н.*** **барвінок** I 229.73, II 146.2, 166.93, 176.370, 176.371, 346.1, ***Р.*** **барвінку** II 166.78, 167.114, ***З.*** **барвінок** II 166.94, 167.Рем., ***О.*** **барвінком** I 136.2140, 282.370, II 166.75, *образн.* II 199.17, ***М.*** **в барвінку** I 230.14.

БАРВІНОЧОК (3). *Пестл. до* **барвінок.** твій **барвіночок** хрещатий Заріс богилою, ждучи Тебе неквічану. I 384.13. *Зверт.* (1). Оставайтеся здорові, мої високії тополі і хрещатий мій **барвіночку.** II 174.311.

◊ ***Одн. Н.*** **барвіночок** I 384.13, ***Р.*** **барвіночка** II 346.7, ***К.*** **барвіночку** *зверт.* II 174.311.

БАРЕЛЬЄФ (1). я так прошу от К[арла] І[вановича] **барельєфа** якого-небудь; мені, ти знаєш, рисовать запрещено, а ліпить — ні VI 77.12.

БАРЕЛЬЄФІК (2). *Зменш. до* **барельєф.** А все-таки поклонися йому, як побачиш, і попроси його, щоб він мені прислав який-небудь маленький **барельєфік** VI 77.6. Як побачиш Іохима, то поклонися йому гарненько од мене і проси його, нехай він, ради святого Аполлона, пришле мені хоть маленький болванчик (статуетку), або **барельєфік** який-небудь из купідонів своеї фабрики гальванопластичеської. VI 115.33.

БАРИЛИЧКО (1). *Зменш. до* **барило.** Аж ось і сам старий іде Із города, носив продать **Бариличко** та шапличок. II 483.В.

БАРИЛКО (1). *Зменш. до* **барило.** Аж ось і сам старий іде Із города, носив продати **Барилко** добре та шаплик. II 490.В.

БАРИЛО (2). Той бондар праведний, святий, І гадки, праведний, не має, **Барило** її бочку набиває Та ще й курникає. II 316.451. Везе Марко.. червоного Вина з Цареграду Відер з троє у **барилі** I 323.492.

БАРИТИСЯ, БАРИТИСЬ (6). «Не **барися,** мій синочку, Швидше повертайся!..»— Старий сказав I 281.330. Степаночку, моє серце! Де ж це ти **барився?** I 495.В. Я просив його за твого Каленика, і він мені сказав от що: щоб ти йому не **барившися** написав, котрий Каленикові год? VI 229.1.

◊ **барився** I 43.592, 495.В, **барилася** II 398.В, **барися** I 281.330, **барись** I 84.331, **барившися** VI 229.1.

БАРИШІ (1). Ляхи заснули, а Іуди Ще лічать гроші уночі, Без світла лічать **бариші,** Щоб не побачили, бач, люде. I 110.1194.

БАРКА (2). *Плоскодонне річкове вантажне судно без палуби.* **Барка** випливає II 463.В. А церкву всю у Сиракузи В підземнії страшнії узи На **барках** одвезли. II 468.В.

БАРКАН (1). *Паркан.* мені так і здається, що я як пишу оцей лист до тебе, або як просто тебе згадую, то так неначе дивлюся на тебе, як ти коло **баркана** рядочком восени дерева сажаєш. VI 86.4.

БАРКАС (1). *Великий човен з багатьма веслами.* Готово! Парус розпустили, Посунули по синій хвилі Помеж кугою в С[ир]-Д[ар'ю] Байдару та **баркас** чималий. II 207.4.

БАРОНИ (3). І цілу ніч бенкетовали Ченці, **барони...** І 270.298. Ченці повалили до Констанця; степи, шляхи, Мов сарана, вкрили **Барони,** герцоги і дюки І 268.229.

◇ ***Мн. Н.*** **барони** І 268.229, 270.298, 272.368.

БАРОНСТВО (1). *Збірн.* І три папи, і **баронство**, І вінчані глави; Зібралися, мов Іуди На суд нечестивий І 269.259.

БАСУВАТИ (1). Кінь **басує,**— от-от річку, От... от... перескочить. І 249.406.

БАТЕЧКО (9). **1.** *Пестл. до* **батько 1** (4). В хаті темно, нема дома Або вже ліг спати Мій **батечко** одинокий. І 367.250. Ой полетіть, гайворони, Мої сизокрилі, До **батечка** та скажіте, Щоб службу служили II 127.23. *Зверт.* (1). Обізвався старий батько: «Чого ждеш, небого?» Заридала Катерина, Та бух йому в ноги: «Прости мені, мій **батечку,** Що я наробила!» І 33.224.

2. *Дружнє звертання до співрозмовника* (3). **Батечку** мій! Пишіть до старої частенько, бо вона чита всяке ваше письмо, аж поки не получить другого. VI 29.25. Вибачайте, **батичку,** що найшлося, те і посилаю, а Ганнусю сьогодня нашвидку скомпонував та і сам не знаю, чи до ладу, чи ні. VI 20.28.

3. *Про бога і царів. Зневажл.* (2). Слава! слава! Хортам, і гончим, і псарям, І нашим **батечкам** царям Слава. І 513.В. *Зверт.* (1). А може й сам на небеси Смієшся, **батечку,** над нами Та може радишся з панами, Як править миром! II 230.58.

◇ ***Одн. Н.*** **батечко 1.** І 367.250, ***Р.*** **до батечка 1.** II 127.23, **биз батечка 1.** І 410.В, ***К.*** **батечку 1.** *зверт.* І 33.224, **2.** І 43.623, VI 29.25, **3.** *зверт.* II 230.58, **батичку 2.** VI 20.28, ***Мн. Д.*** **батечкам 3.** І 513.В.

БАТІЖКИ (1). *Зменш.-пестл. до* **батоги.** З **батіжками** чумаченьки Додому вертались. II 120.18.

БАТОГИ (1). Лжеш, собако! признавайся! А нуте, панове, **Батогами!** І 90.541.

БАТУВАТИ (1). *Різати.* **Батуй** невіру бусурмана! І 467.В.

БАТУРИН (5). *Назва міста.* А мене, мої сестрички, За те не впустили, Що цареві московському Коня напоїла — В **Батурині** І 295.74. Одна тільки й осталася В **Батурині** хата! І 295.99.

◇ ***Одн. З.*** **Батурин** І 295.77, 300.256, ***М.*** **в Батурині** І 295.74, 295.99, 296.120.

БАТЮШКА (3). *Цар.* А ті голосити; Та верещать; та як ревнуть: «Гуля наш **батюшка,** гуля! Ура!.. ура!.. ура!.. а, а, а!» І 248.372. *У прикл. спол.* **батюшки**-царі. *Зневажл.* (1). Слава! слава! Хортам, і гончим, і псарям, І нашим **батюшкам**-царям Слава. І 326.55.

◇ ***Одн. Н.*** **батюшка** І 248.372, ***З.*** **за батюшку** І 248.380, ***Мн. Д.*** **батюшкам** *у прикл. спол., зневажл.* І 326.55.

БАТЬКИ (13). **1.** *Предки* (8). нехай бачать сини і внуки, що **батьки** їх помилялись І 150.П. Все розберіть... та й спитайте Тойді себе: що ми?.. Чиї сини? яких **батьків?** Ким? за що закуті?.. І 334.157.

2. *Батько й мати — стосовно до своїх дітей* (4). Отакі **батькú** на світі, Нащо вони дітям? II 172.230. Минають дні, минає літо, А Україна, знай, горить; По селах голі плачуть діти — **Батьків** немає. І 136.2124.

3. *Шанобливе звертання до старших. Образн.* (1). У старих спитаю: «Чого, **батьки,** сумуєте?» І 78.125.

◇ ***Мн. Н.*** **батьки 1.** І 150.П (2 р.), 226.51, 334.167, 335.191, 519.В, **2.** II 172.230, ***Р.*** **батьків 1.** І 334.157, **2.** І 136.2124, 335.217, II 172.238, ***З.*** **батьків 1.** І 252.515, ***К.*** **батьки 3.** І 78.125.

БАТЬКИН (1). Лягло костьми Людей муштрованих чимало. А сльоз, ..дівочих, Пролитих тайно серед ночі! А матерніх гарячих сльоз! А **батькиних** старих кровавих?.. Не ріки — море розлилось І 510.В.

БАТЬКІВ (5). *Належний батькові.* А сльоз, а крові? напоїть Всіх імператорів би стало з дітьми і внуками, ..А матерніх гарячих сльоз! А **батькових,** старих, кровавих, Не ріки — море розлилось І 326.51. Княжно моя безталанна, ..Ти ще будеш покутовать Гріхи на сім світі, Гріхи **батькові.** II 17.386. Таки ж у тім селі трудящий.. У наймах виріс сирота, Неначе **батькова** дитина! II 50.32.

◇ ***Одн. Н.*** **батькова** II 50.32, 250.76, ***З.*** (про) **батькове** II 353.83, ***Мн. Р.*** **батькових** І 326.51, ***З.*** **батькові** II 17.386.

БАТЬКІВСЬКИЙ (4). **1.** *Належний батькові, батькам* (2). Отойді було громаді І всім достолиха, Шоб мене не виганяли З **батьківської** хати І 536.В.

2. *Властивий батькові, батькам* (2). По слуху вона мені не подобалась; подивись лиш на неї своїм **батьківським** оком. VI 220.30. вона.. 28 іюля при купних наших друзьях сказала мені, що без братнього і **батьківського** вашого святого слова вона не дасть мені свого такого ж слова VI 215.16.

◊ ***Одн. Р.*** (без) **батьківського 2.** VI 215.16, (з) **батьківської 1.** І 536.В, ***О.*** **батьківським 2.** VI 220.30, ***Мн. Р.*** **батьківських 1.** І 510.В.

БАТЬКІВЩИНА (1). Зажурилась Україна—Така її доля! Зажурилась, заплакала, Як мала дитина. Ніхто її не рятує... Козачество гине; Гине слава, **батьківщина** І 63.29.

БАТЬКО (194). **1.** *Чоловік по відношенню до своїх дітей* (134). Сидить **батько** кінець стола, На руки схилився І 32.167. Я не одна,— єсть у мене І **батько,** і мати... І 310.21. Як та билина засихала, А **батько,** мати турбувались ІІ 79.87. Якби були **батько,** мати.. Було б кому полюбити ІІ 124.9. А її **батькові** низенько кланяємось я і В. М. Білозерський. VI 220.14. З **батьком** твоїм, друже мій, ми були колись великі приятелі VI 133.35. Пізнав **батько** свого сина І 46.741. *У порівн.* (6). І чехи Гуса провожали, Мов діти **батька...** І 269.252. Титяся цілує тебе, як **батька** рідного VI 170.13. *У приказці* (5). Ми вже, бач, дуже близькі родичі. Як наш **батько** горів, то їх **батько** руки грів. VI 186.9. Чи раз **батька** по морді вдарить, чи двічі, перед богом, говорять, отвечать однаково. VI 119.14.

2. *Шанобливе називання козацької та гайдамацької старшини, отаманів тощо* (36). Гуля Максим, гуля **батько,** А за ним хлоп'ята. І 104.979. **Батька** Богдана могила мріє ІІ 26.107. *Зверт.* (15). Заревіли гайдамаки: «Добре, **батьку!** чуєм!» І 130.1961. Отак то сталося, **батьку** козачій, Все занехаїли діти ледачі ІІ 399.В. Збірай, **батьку**, Чорноморську запорозьку старовину та присилай на моє ім'я VI 207.19. Постривайте, не вбивайте: Там моя Оксана. Годиночку, **батьки** мої! Я її достану! І 130.1968. *У прикл. спол.* **батько-**отаман. *Переважно у звертанні* (10). А поки що оставай[ся] здоровий, мій **батьку** отамане, мій друже єдиний VI 172.22. Ходім, **батьки-**отамани, У Фастов в неділю ІІ 125.9.

3. *Дружнє звертання до шанованих осіб або називання їх* (14). А ти, **батьку,** Як сам здоров знаєш; Тебе люде поважають, Добрий голос маєш; Співай же їм, мій голубе, Про Січ, про могили І 59.78. Поїду аж під Москву в гості до мого старого **батька** — до М. С. Щепкіна, та в його до весни пробуду. VI 174.4. **Батьку** мій рідний, порай мені, як синові, що мені робить? VI 29.16.

4. *Образно-уособлене називання Дніпра* (2). Дніпро геть-геть собі розкинувсь! Сіяє **батько** та горить! ІІ 298.10. *Зверт.* (1). Ой Дніпре мій, Дніпре, широкий та дужий! Багато ти, **батьку,** у море носив Козацької крові І 113.1293.

5. *Ввічливе звертання до старої людини* (1). Добре єси, мій кобзарю, Добре, **батьку,** робиш, Що співати, розмовляти На могилу ходиш! І 27.81.

◆ *У лайл. спол.* (7): а) біс (кат, чорти його, їх) **батька** зна (знають) (3). На чорта ти їх адресував біс **батька** зна кому? VI 213.5. Так мені погано, що я ледве перо в руках держу, і кат його **батька** знає, коли воно полегшає. VI 228.32. Чорти їх **батька** знають, що се вони зо мною роблять. І досі ще нема нічого із корпусу. VI 132.37; б) на **батька** бісового (чортового) — *навіщо* (2). На **батька** бісового я трачу І дні, і пера, і папір! ІІ 241.1. на чортового **батька** я їм тепер здався. VI 130.22; в) **у батька,** в матір (1). Саул прочумався, та й ну, Як той москаль, **у батька,** в матір Свою ріденьку волохату І вздовж і впоперек хрестить. ІІ 353.98; г) чорти б убив його **батька** — *при вираженні невдоволення, досади* (1). тут тепер 10° морозу, не вам кажучи, а кожуха нема, чорти б убив його **батька,** і купила нема. VI 24.18.

◊ ***Одн. Н.*** **батько 1.** І 30.105, 32.167, 33.220, 34.235, 35.288, 44.646, 44.656, 45.701, 46.741, 50.80, 85.358, 87.433, 94.672, 95.732, 120.1577, 121.1629, 126.1782, 129.1921, 140.2311, 144.2451, 144.2454, 155.87, 232.70, 242.143, 252.519, 259.17, 280.283, 280.292, 281.318, 282.350, 283.392, 284.440, 286.529, 291.717, 310.21, 317.296, 323.519, 337.23, 361.44, 367.254, 368.276, 383.13, 389.18, 397.61, 492.В, 496.В, 535.В, 542.В, ІІ 10.87, 79.87, 82.211, 112.28, 117.13, 124.9, 128.2, 136.11, 155.1, 171.208, 172.235, 172.236, 197.16, 229.28, 252.142, 313.321, 320.611, 320.616, 363.21, VI 130.26, 205.9, *у порівн.* І 11.24, *у приказці* VI 186.9 (2 р.), **2.** І 76.70, 80.229, 103.964, 103.975, 104.979, VI 192.15, **4.** ІІ 298.10, ***Р.*** **батька 1.** І 4.53, 28.22, 119.1543, 159.266, 279.236, ІІ 383.В, **2.** ІІ 26.107, **без батька 1.** І 133.2036, **до батька 3.** VI 174.4,

з **батька 1.** I 251.510, II 416.В, **у батька 1.** II 171.225, ***Д.* батькові 1.** I 287.578, 322.482, II 80.114, 159.78, 319.603, VI 46.14, 220.14, *у порівн.* II 112.15, **2.** II 457.В, ***З.* батька 1.** I 14.11, 44.663, 126.1809, 132.1991, 144.2450, 276.128, 279.228, 279.256, 285.503, 295.64, 352.33, 358.32, 539.В, II 17.358, 72.119, 82.202, 159.86, 203.33, 223.140, 330.4, VI 19.16, *у порівн.* I 269.252, VI 28.1, 54.24, 170.13, *у приказці* VI 43.39, 119.14, **3.** VI 155.10, *у спол.* а) VI 132.37, 213.5, 228.32, *у спол.* г) VI 24.18, **в(у) батька 1.** VI 220.8, *у приказці* I 108.1154, *у спол.* в) II 353.98, **за батька 1.** I 132.2013, 137.2177, **на батька** *у спол.* б) II 241.1, VI 130.22, **про батька 2.** I 103.961, ***О.* з батьком 1.** I 287.552, 438.В, II 158.37, 331.4, 388.В, VI 131.30, 133.35, 166.38, 166.40, 196.14, 209.14, 209.26, **2.** I 102.948, II 148.11, ***М.* по батькові 1.** II 395.В, ***К.* батьку 2.** *зверт.* I 80.207, 115.1393, 116.1404, 116.1438, 130.1951, 130.1961, 130.1964, 146.2519, II 399.В, 427.В, VI 83.12, 189.18, 189.22, 207.19, *у прикл. спол., зверт.* I 58.58, 61.61, VI 129.29, 139.7, 145.11, 171.30, 172.22, 189.5, 207.16, **3.** I 13.81, 58.68, 59.75, 59.78, 59.88, 59.94, VI 20.7, 29.16, 29.22, 29.30, 29.36, 152.21, **4.** *зверт.* I 113.1293, **5.** I 27.81, ***Мн. К.* батьки 2.** *зверт.* I 130.1968, *у прикл. спол.* II 125.9.

БАХУР (2). *Коханець; розпусник.* Накупили I краму й пива наварили, Не довелося тілько пить. Старої пані **бахур** сивий Окрав той крам. II 64.91. [Товариші-запорожці] розказують і плачуть, Як Січ руйнували,.. Як цариця по Києву З Нечосом ходила.. І як степи запорозькі Німоті ділила. Та **бахурям** і байстрюкам Люд закрепостила. I 288.623.

БАХУРУВАТИ (1). *Розпутничати. Вульг.* Моя крале мальована. Бо я таки й досі **Бахурую** коло тебе II 475.В.

БАЧ (35). **1.** *Частка. Вживається у знач., близькому до «ось», «он», «диви»* (17). **Бач,** на що здалися карі оченята: Щоб під чужим тином сльози виливать! I 38.425. Походимо, посидимо — На сей світ поглянем... Поглянемо, моя доле... **Бач,** який широкий II 372.18. **Бач,** яким я принцом зробився! VI 220.12.

2. *Вставн. Бачиш; як бачиш* (18). Єдиного сина, єдину дитину, Єдину надію! в військо оддають! Бо його, **бач,** трохи! I 242.134. Одпочила, Вечора діждалась, Та й у село. Хотілось, **бач,** Щоб люде не знали. I 367.244. Я оце заходився жениться, то мені, **бач,** і тут треба гроші; а вся надія на О с н о в у та на К о б з а р я. VI 216.30.

◇ **бач 1.** I 7.179, 38.425, 94.682, 107.1102, 165.63, 283.418, 324.534, 362.85, 508.В, 511.В, II 58.12, 250.49, 372.18, VI 17.5, 57.37, 179.1, 220.12, **2.** I 3.27, 110.1195, 242.134, 283.425, 367.244, 437.В, II 51.105, 55.230, 179.21, 196.81, 271.265, 398.В, 410.В, VI 15.10, 15.22, 139.26, 186.8, 216.30.

БАЧИТИСЯ, БАЧИТИСЬ (44). **1.** *Зустрічатися з ким-, чим-н.* (29). З п'яним батьком не **бачилась** II 388.В. Чи не **бачився** ти з Змієвським? VI 211.6. Та й ти таки не без того, щоб не згадав свого брата Тараса, школяра,— бо вже дуже давно, як ми з тобою **бачились** VI 15.15. не знаю, чи швидко нам доведеться **бачитися?** VI 194.29. *Образн.* (1). Таки я **бачивсь** з лихом, сину II 456.В.

2. *Вставн. Начебто, отже* (15). І сниться їй той син Іван I уродливий і багатий,.. жонатий — На вольній, **бачиться,** бо й сам Уже не панський, а на волі II 287.13. І дурю! Себе-таки, себе самóго, А більше, **бачиться,** нікóго? II 349.9. Дітей, **бачся,** годувала Та в засік ховала. I 368.286. Нащо б, **бачся,** те згадувать, Що давно минуло I 337.5.

◇ **бачитися 1.** VI 194.29, **бачиться 2.** II 205.16, 205.17, 287.13, 288.21, 349.9, **бачитця 2.** II 478.В, **бачицця 2.** I 522.В, II 477.В, **бачся 2.** I 35.294, 126.1795, 312.94, 337.5, 368.286, **бацця 2.** I 441.В, **баця 2.** I 508.В, **бачився 1.** VI 29.31, 145.12, 147.35, 154.19, 156.21, 188.16, 188.17, 193.3, 195.26 (2 р.), 196.13, 203.9, 204.24 (2 р.), 204.38, 206.1, 211.6, 212.36, 221.25, **бачивсь 1.** *образн.* II 456.В, **бачилась 1.** II 388.В, **бачилися 1.** VI 87.24, **бачились 1.** VI 15.15, 57.30, 57.38, 222.19, 224.36, **бачитимемося 1.** VI 315.В.

БАЧИТЬ (262). **1.** *Сприймати зором, споглядати кого, що* (154). Ой із журби та із жалю, Щоб не **бачить,** як читають Листи тії, погуляю II 152.23. Чи **бачиш,** он огонь горить, А пан лежить собі, читає I просить пити... II 99.235. Усміхнулась Катерина,.. Кругом мовчки подивилась; **Бачить** — ліс чорніє I 41.514. **Бачив** я вчора вашого хлопця рисунки, добре, дуже добре VI 27.19. Не знаю, чи зраділа б так мала ненагодована дитина, побачивши матір свою, як я вчора, прийнявши подарунок твій щирий,.. так зрадів, що.. цілісіньку ніч не спав, розглядав, дивився, перевертав по-тричі, цілуючи всяку фарбочку. І як її не цілувать, не **бачивши** рік цілий. VI 49.14. *У приказці* (1). Купили хріну, треба з'їсти; плачте, очі, хоч повилазьте: **бачили,** що куповали I 101.915. *Образн.* (6). Мене не стане, не йди меж люди, Іди ти в гай; Гай не спитає й **бачить** не буде, Там і гуляй. II 134.11. Світить білолиций на всю Україну, Світить... а чи **бачить** мою сиротину, Оксану з Вільшани I 110.1204. Недоля не **бачить,** з ким їй жартувати I 39.462 //*Помічати що-н., звертати на що-н. увагу* (34). Заховаю змію люту Коло свого серця, Щоб вороги не **бачили,** як лихо сміється... I 23.83. Не посилайте поки що нічого отим книгарям — поки вас лихо не **при-**

скрипало. Бо вони не **бачать,** а носом чують наші злидні VI 193.5 //*Зустрічати, відвідувати кого-н.* (21). скажи мені, чи не **бачив** ти Поспєлова. VI 70.19. Мов сизая голубонька, Село облетіла. У всіх була, всіх **бачила,** Всі повеселіли. II 15.285. З'їздили ми Польщу І всю Україну, А не **бачили** такої, Я[к] се Катерина. II 129.11 //*Уявляти в думці* (1). Жаль і дуже мені вашої маленької, згадаю, то так, неначе **бачу,** як воно манюсінькe танцює VI 41.20 //*Ввижатись уві сні* (1). мені тут так стало скушно, що я всяку ніч тільки й **бачу** во сні, що тебе, Керелівку, та рідню VI 16.14 //*У спол.* і світа не **бачить** — *дуже страждати* (4). Ой спасе наш чудотворний.. Не допусти впасти В турецькую землю, в тяжкую неволю. Там кайдани по три пуда, Отаманам по чотири. І світа божого не **бачать,** не знають, Під землею камень ламають I 285.497.

2. *Розуміти, усвідомлювати, знати, робити висновок* (44). Мати спершу сміялася. Думала — жартує, Потім **бачить,** що не жарти. I 158.202. А тепер уже, он **бачиш,** Доходить до чого. II 257.351. **Бачиш,** у мене давно вже думка заворушилась перевести його, те слово, на наш милий, на наш любий український язик. VI 87.10. Дурна ти, Насте, як я **бачу,** І посміяться не даси... II 167.97. Я послав їх тобі тільки прочитать, щоб ти **бачив,** що я тут не склавши руки сижу. VI 165.6. Мені здається, що ніколи Воно не **бачитиме** волі, Святої воленьки. II 204.14. Аж **бачу,** там тільки добро, Де нас нема. II 110.7.

3. *Вставн.* (64). Подивилась Катерина: «І ви, **бачу,** люде»! I 40.490. вдовиного, **бачиш,** сина В прийом громада повезла. II 52.147. В Нижньому мене спинили, заказано, **бачиш,** мені в'їжджать і жить в столиці. VI 172.2. Заграв би вам, та, **бачите,** Справи нема... справи. I 154.65. Дідусь сивесенький рида — Того, **бачте,** що сирота. II 241.8. Густенька каша, Та каша, **бачте,** та не наша II 223.132. Ще позавчора передано мені твоє і Прісине письмо, а я тільки сьогодні заходився одвітувать. За лежнею, **бачиш,** ніколи й посидіть. VI 197.36.

◇ **бачить 1.** I 161.334, II 14.254, 152.23, *образн.* II 134.11, **бачу 1.** I 273.18, 275.80, 289.632, 290.679, II 265.23, 327.25, 364.16, VI 16.14, 41.20, 77.13, 186.32, *у спол.* I 290.692, **2.** I 13.101, 93.628, 244.220, II 110.7, 167.97, VI 19.22, 26.6, 83.26, 115.29, 139.12, 171.36, 188.4, 188.7, 217.24, **3.** I 40.490, 42.563, **бачиш 1.** I 127.1837, 278.213, 365.159, II 99.235, 232.31, 282.84, *образн.* I 242.121, 242.137, **2.** I 104.1009, 158.208, 276.143, 313.118, 313.139, 513.В, II 62.17, 100.281, 111.47, 167.99, 257.351, 309.169, VI 58.6, 87.10, 87.23, 165.29, **3.** I 104.1011, 259.23, 283.414, 299.230, 307.469, 309.33, 328.145, 397.52, 451.В, 492.В, 521.В, II 49.3, 52.147, 93.5, 250.72, 254.218, 257.344, 450.В, VI 84.36, 118.25, 132.19, 134.8, 153.28, 172.2, 197.36, **бачить 1.** I 31.140, 41.514, 43.604, 58.41, 113.1313, 117.1466, 126.1792, 162.377, 243.149, 243.151, 259.4, 261.16, 278.203, 316.224, 330.8, 330.9, 462.В, II 17.361, 187.35, 221.47, 221.52, 288.2, *образн.* I 39.462, 110.1204, *у спол.* I 35.274, 463.В, **2.** I 158.202, VI 163.26, 221.11, **баче 1.** I 483.В, **бачим 1.** II 501.В, **бачите 1.** II 483.В, **2.** I 302.331, 327.100, VI 187.6, **3.** I 39.460, 95.713, 154.65, 157.188, 298.199, 303.347, II 164.16, 199.11, 222.92, 435.В, 501.В, VI 20.10, 28.13, 42.33, **бачте 3.** I 76.54, 91.566, 121.1614, 150.П, 236.240, 307.484, II 175.320, 194.23, 201.50, 223.132, 241.8, 318.549, 416.В, 440.В, 455.В, 485.В, VI 20.34, 21.1, 21.21, 26.26, 26.28, 32.37, 33.3, **бачать 1.** I 107.1106, 156.129, 157.166, 278.195, 290.672, II 251.107, 311.252, 325.14, VI 193.5, *у спол.* I 285.497, **2.** I 39.463, II 17.375, **бачуть 1.** I 519.В, **бачив 1.** I 26.56, 30.72, 45.701, 53.217, 96.757, 121.1623, 144.2462, 149.Прип. (2 р.), 150.П (3 р.), 152.22, 162.369, 235.208, 235.211, 310.18, 332.95, II 46.40, 65.118, 94.49, 94.51, 223.146, 229.22, 234.106, 250.70, 251.110, 255.273, 313.347, 319.582, 420.В, 489.В, VI 19.11, 19.21, 24.12, 27.19, 28.6, 29.33, 31.6, 70.19, 83.24, 83.34, 83.35, 130.17, 130.39, 131.31, 131.32, 133.37, 133.38, 153.24, 163.18, 165.32, 201.3, 201.8, 201.20, 206.9, 212.21, *образн.* I 112.1254, **2.** I 142.2359, 143.2419, VI 92.20, 165.6, **бачила 1.** I 134.2071, 134.2073, 202.104, II 15.285, 142.7, 321.664, 368.6, 383.В (2 р.), 483.В, VI 138.37, **бачили 1.** I 23.83, 29.65, 148.Прип., 271.347, 375.21, II 17.394, 129.11, 221.48, 313.333, 347.2, 399.В, 410.В, 440.В (2 р.), VI 70.42, 154.9, 221.27, *у приказці* I 101.915, **бачитиме 2.** II 204.14, **нехай бачать 2.** I 150. П., **бачивши 1.** I 247.322, VI 19.21, 49.14.

БАША (1). *Паша.* У туркені яничари І **баша** на лаві. I 200.46.

БАШКИРСЬКИЙ (1). А **башкирський** офіцер, що я вам рекомендував, повинно буть умер, коли він до вас не ходить VI 71.4.

БАШТА (1). Тойді сироту Степана, Козака лейстрового, Отамана молодого, Турки-яничари ловили, З гармати гримали, В кайдани кували, В Цареградськую **башту** сажали I 285.488.

БГАТИ (2). **1.** *Ліпити (з тіста)* (1). Через яр ходила Та воду носила, Коровай сама **бгала** I 368.302.

2. *Перен. Танцювати* (1). стара твоя чи **бгає** ще хоч як-небудь метелицю, сини-соколи твої, де вони тепер повертаються? VI 84.13.

◇ **бгає 2.** VI 84.13, **бгала 1.** I 368.302.

БЕБЕХ (1). *Вигук. Уживається як зву-*

конаслідування падінню. Інший рветься З усієї сили За долею; от-от догнав І — **бебех** в могилу! І 274.46.

БЕБРЯНИЙ *див.* **БОБРОВИЙ.**

БЕВЗЬ, БЕВЗ (2). *Дурень, йолоп. Лайл.* Який-бо ти **бевзь** і справді! І 104.1009.

◊ ***Одн. Н.*** бевзь І 104.1009, бевз І 451.В.

БЕЗ (167). *Прийм. з род. відм. Указує на те, що дія відбувається під час відсутності кого-н., або на стан при відсутності кого-, чого-н.* Не журиться Катерина — Слізоньки втирає, Бо дівчата на улиці **Без** неї співають. І 29.60. Я різав все, що паном звалось, **Без** милосердія і зла II 65.143. Тяжко, важко в світі жити Сироті **без** роду І 15.2. Добре б ти зробив, якби поїхав у Керилівку та сказав би Микиті, Йосипові і Ярині, щоб вони не квапилися на волю **без** поля і **без** грунту. VI 207.37. Стоїть старий, похилився, Мов козак той зажурився, Що **без** долі, **без** родини, Та **без** вірної дружини II 342.10. На самій могилі, Дві тополі високії Одна одну хилить. І **без** вітру гойдаються II 114.5. Він сирота,— хто **без** мене Його привітає? І 133.2025. **Без** жінки і над самісеньким Дніпром і в новій великій хаті.. я буду на самоті VI 211.3. Ой сяду я під хатою, На улицю гляну, Як-то тії дівчаточка.. **Без** моєї Ганнусеньки У хрещика грають. II 123.5. Іноді так мене нудьга за серце здавить, що (**без** сорома казка) аж заплачу. VI 43.7 //*У спол.* (3): а) **без** к р а ю — *про те, що триває завжди або не має меж* (2). і ти, білолиций, По синьому небу вийдеш погулять,.. Ти вічний **без** к р а ю!.. І 75.15. То город **без** к р а ю І 473.В; б) н е **без** т о г о (1). Та й ти таки н е **без** т о г о, щоб не згадав свого брата Тараса, школяра,— бо вже дуже давно, як ми з тобою бачились VI 15.13.

◊ **без** І 15.2, 29.60, 30.104, 32.159, 33.206, 33.211, 50.72, 50.80, 50.82, 50.84, 55.10, 58.54 (2 р.), 58.55, 64.34, 76.43, 78.157, 80.234, 93.622, 97.797, 110.1194, 116.1416, 122.1638, 133.2025, 133.2035, 133.2036, 143.2410 (2 р.), 144.2440 (2 р.), 145.2470, 148.Прип., 150.П (2 р.), 153.19 (2 р.), 162.375, 163.405, 165.31, 166.88, 201.92, 202.112, 231.65, 243.173, 249.394, 249.404, 255.40, 267.165, 267.177, 285.481, 285.499, 300.239, 320.381, 341.58, 341.59, 362.93, 365.184 (2 р.), 411.В, 437.В, 458.В, 462.В, 463.В, 491.В, 495.В, 539.В, II 26.98, 35.11 (2 р.), 65.143, 67.14, 72.108, 72.111, 72.112, 95.79, 109.4, 114.5, 115.43, 116.16 (2 р.), 123.4, 123.5, 133.11, 150.24, 151.32, 152.16, 158.44, 159.91, 161.70 (2 р.), 163.11, 169.152, 181.13, 190.21, 197.12, 200.16, 217.2 (2 р.), 224.164, 230.55, 232.21, 238.13, 239.27, 239.28, 251.92, 275.421 (2 р.), 277.485, 277.496 (2 р.), 282.91, 292.46, 307.99, 307.100, 317.517, 320.629, 328.49, 328.50, 328.56, 342.9 (2 р.), 342.10, 345.2, 345.3, 356.14, 367.9, 373.59, 411.В, 429.В, 461.В, 499.В, VI 28.9, 32.9, 33.18, 33.19, 43.7, 46.8, 51.1, 54.34, 58.35, 87.16, 115.21, 118.33 (2 р.), 118.34, 130.3, 154.26, 166.39, 179.39, 190.16, 201.6 (2 р.), 204.10, 206.20, 206.40, 207.37, 207.38, 211.3, 212.13, 212.25 (2 р.), 215.16, 223.38, *у спол.* а) І 75.15, 473.В, *у спол.* б) VI 15.13, **биз** І 410.В.

БЕЗБАТЧЕНКО (1). *Нешлюбна дитина.* Заховаюсь, дитя моє, Сама під водою, А ти гріх мій спокутуєш В людях сиротою, **Безбатченком!..** І 34.260.

БЕЗБОЖНИЙ (3). *Злочинний, безсоромний, нечесний.* **Безбожний** царю, творче зла, Правди гонителю жестокий! II 281.73. а із гною Встають стовпом передо мною Його **безбожнії** діла... II 281.72.

◊ ***Одн. Н.*** безбожний II 281.73, ***Мн. Н.*** безбожнії II 281.72, безбожнії II 473.В.

БЕЗВЕРХИЙ (4). **1.** *Без покрівлі* (3). Тяжко матір покидати У **безверхій** хаті І 243.180. Мене поховала Та бабуся, що осталась На тій пожарині Та ще й мене привітала В **безверхій** хатині. І 296.117.

2. *Перен. У спол.* к о з а к **безверхий** – *про безправне козацтво* (1). Остались шашелі: гризуть, Ж[е]руть і тлять старого дуба... А од коріння тихо, любо Зелені парості ростуть. І виростуть; і без сокири Аж зареве та загуде, К о з а к **безверхий** упаде, Розтрощить трон, порве порфиру, Роздавить вашого кумира II 367.11.

◊ ***Одн. Н.*** безверхий 2. II 367.11, ***М.*** (у, в) безверхій 1. І 243.180, 296.117, 312.79.

БЕЗВІЧНИЙ (4). *Віковічний, безсмертний.* Походимо ж, моя зоре... Вийдемо на гору, Спочинемо, а тим часом Твої сестри-зорі, **Безвічнії,** попід небом Попливуть, засяють. II 372.25. Друже мій,.. Через Лету бездонную Та каламутную Перепливем, перенесем І Славу святую — Молодую **безвічную.** II 373.57.

◊ ***Одн. З.*** безвічную II 343.15, 373.57, безвічнюю II 502.В, ***Мн. Н.*** безвічнії II 372.25.

БЕЗВОДНИЙ (1). Сьомий рік оце пішов з апреля, як я нужу світом в киргизькім **безводнім** і безлюднім степу. VI 83.15.

БЕЗГЛУЗДИЙ (1). VI 32.20.

БЕЗГОЛОВИЙ (2). *Без голови.* Дивлюся, в могилі усе козаки: Який **безголовий,** який без руки II 232.21.

◊ ***Одн. Н.*** безголовий II 232.21, ***Мн. Н.*** безголові II 453.В.

БЕЗГОЛОВ'Я (5). *Біда, лихо, нещастя.* То чуми, то лиха, То всякого **безголов'я!** А все по закону... II 472.В //Н а **безголов'я** — *на біду* (2). А я гуляю собі на **безголов'я.** VI 28.34 //*У спол.* **безголов'я** п р о к р и-

чати — *провістити смерть* (1). Нехай же лютує [злодій], поки сам загине, Поки **безголов'я** ворон прокричить. І 12.48.

◇ *Одн. З.* безголов'я І 65.94, ІІ 472.В, *у спол.* І 12.48, **на безголов'я** ІІ 63.52, VI 28.34.

БЕЗГРІШШЯ (2). *Нестача або відсутність грошей.* так ніколи! що якби не оце **безгрішшя** прокляте, то ніколи б було написать і тобі, мій друже єдиний, оцієї невеличкої цидули. VI 185.22. Любий мій Василь Васильєвич! Якби не трапилися ви або я до вас не заїхав, то довелося б мені в Москві захряснуть на **безгрішші.** VI 196.12.

БЕЗДИХАННИЙ (1). Кругом тебе простяглася Трупом **бездиханним** Помарнілая пустиня ІІ 209.47.

БЕЗДІТНИЙ (1). Плач, Украйно! **Бездітна** вдовице! І 252.530.

БЕЗДНА (1). *Образн.* Я не розглядів дна тії **бездни,** в котору впав. VI 42.25.

БЕЗДОННИЙ (2). *Дуже глибокий.* Та й рушимо тихесенько В далеку дорогу — Над Летою **бездонною** Та каламутною ІІ 373.33.

◇ *Одн. З.* (через) **бездонную** ІІ 373.53, *О.* (над) **бездонною** ІІ 373.33.

БЕЗЕЦНИЙ (1). *Бридкий.* Подивіться ви на неї гарненько та й скажіть щиру правду, як побачите, що вона вже дуже **безецна** (бо вона мені так здається), то не давайте й дрюкувать. VI 20.31.

БЕЗЗАКОНІЄ (3). *Слов'ян.* Не за гетьманів і царів, А в римській ідольській землі Се **беззаконіє** творилось. ІІ 267.92. Минуть, Уже потроху і минають Дні **беззаконія** і зла. ІІ 326.35.

◇ *Одн. Н.* беззаконіє ІІ 267.92, *Р.* беззаконія ІІ 326.35, *М.* в беззаконії І 342.87.

БЕЗЗЕМЕЛЬНИЙ (1). *Образн.* Керилівчанам скажи, щоб вони на ту погану **безземельну** волю не дуже квапились. VI 212.34.

БЕЗКОНЕЧНИЙ (1). Чужі люди проганяють, І немає злому На всій землі **безконечній** Веселого дому. І 336.228.

БЕЗКРАЇЙ (7). Згадаю те лихо, степи ті **безкраї,** І батька, і діда старого згадаю... І 144.2449. Горе нам! Невольникам і сиротам, В степу **безкраїм** за Уралом. ІІ 40.13. Коли живий ти та здоровий, то напиши до мене, друже мій, не гаючись, то я тойді вже і одпишу до тебе, геть усе порозказую, як мене носило по тому морю, як я у степу отім **безкраїм** пропадав. VI 52.20. У моїй хатині, як в степу **безкраїм,** Козацтво гуляє, байрак гомонить І 79.175.

◇ *Одн. Н.* безкраїй І 246.271, *З.* безкраїй І 267.160, (в) безкрає І 75.12, *М.* (в, у) безкраїм І 79.175, ІІ 40.13, VI 52.20, *Мн. З.* безкраї І 144.2449.

БЕЗЛЮДДЯ (1). Тебе тілько не покине лихая година — Княжно моя безталанна.. О доле! Лукавая доле! Покинь її хоть на старість. Хоть на чужім полі На **безлюдді.** ІІ 17.390.

БЕЗЛЮДНИЙ (5). В степу, **безлюдному** степу, В далекій неволі, Ти сіяла, пишалася, Як квіточка в полі! ІІ 284.13. Сьомий рік оце пішов з апреля, як я нужу світом в киргизькім безводнім і **безлюднім** степу. VI 83.15.

◇ *Одн. Р.* безлюдного VI 49.31, *М.* (в) безлюдному ІІ 284.13, (в) безлюднім ІІ 474.В, VI 83.15, (на) безлюднім ІІ 497.В.

БЕЗНАДІЯ (1). Лихо діється зо мною, та не одно, а всі лиха упали на мою голову, одно те, що нудьга і **безнадія** давить серце, а друге, нездужаю VI 45.16.

БЕЗНОГИЙ (1). Після великої зими Вернувся і Максим **безногий** ІІ 54.204.

БЕЗПЕРИЙ (1). *Перен. Молодий, незрілий.* А дзус, недоріки! В колодочки ще не вбились. **Безпері** каліки!.. І 300.234.

БЕЗПЛАТНО (2). *Присл.* За грунти положена якась плата, то сестрі Катерині доведеться потім платить, а тепер Йосипові **безплатно** оддадуть. VI 325.В. Він пише, що братів і сестру Ярину з дітьми випускає на волю без грунтів і без землі **безплатно:** але вони не беруть такої поганої волі. VI 212.25.

БЕЗРОГИЙ (1). *Лайл.* Отим мені і жаль стане Матері небоги, Шо вона його так любить, Так гине за його, За те чадо поганеє,.. А воно, буває з його Не вийде нічого, Або вийде недолюдок. Сатана **безрога!** ІІ 442.В.

БЕЗРУКИЙ (1). *Прізвисько генерал-губернатора Бібікова.* Капрал Гаврилович **Безрукий** Та унтер п'яний Долгорукий Украйну правили. ІІ 280.2.

БЕЗСЛАВНИЙ (1). *Субст.* Згадай же хто-небудь її на сім світі,— **Безславному** тяжко сей світ покидать. І 75.31.

БЕЗСМЕРТНИЙ (1). *Образн.* А як умру, моя святая! Моя ти мамо! положи Свого ти сина в домовину, І хоть єдиную сльозину В очах **безсмертних** покажи. ІІ 285.40.

БЕЗСРОЧНИЙ (1). коли мені не треба вертаться в Академію, хоч мені й дуже хочеться, то пришліть, батьку мій, **безсрочний атестат** на ім'я Григорія Степановича. VI 29.36.

БЕЗТАЛАННИЙ (62). *Нещасливий, знедолений.* Сину ти мій **безталанний,** Добрая

дитино! Де ти в світі пробувався, Сину мій єдиний? І 286.533. Тебе тілько не покине Лихая година — Княжно моя **безталанна,** Знівечений цвіте. II 17.382. я по плоті і духу син і рідний брат нашого **безталанного** народу VI 200.37. А я так мало, небагато Благав у бога. Тілько хату, Одну хатиночку в гаю, Та дві тополі коло неї, Та **безталанную** мою, Мою Оксаночку II 218.17. *Образн.* (2). сьогодні цензура випустила із своїх пазурів мої **безталаннії** думи VI 200.5 //*Субст.* (14). Ой узяли **безталанну,** Закували у кайдани II 82.199. Потяг **безталанний** Аж у Мліїв. I 450.В. *Зверт.* (3). **Безталанная!** де ділась Краса твоя тая, Що всі люде дивувались? Пропала, немає! II 195.55.

◊ ***Одн. Н.*** **безталанний** I 254.24, 286.533, 459.В, II 53.170, 188.84, 447.В, *субст.* I 450.В, II 440.В, **безталанна** I 241.80, II 17.382, 116.12, 117.4, 147.7, 147.21, 401.В, 402.В, *субст.* I 494.В, II 318.530, **безталанне** *субст.* II 220.20, ***Р.*** **безталанного** VI 45.9, 200.37, **безталанної** I 375.61, **(у) безталанної** VI 198.30, ***Д.*** **безталанному** VI 44.3, ***З.*** **безталанного** VI 39.37, 42.12, 50.16, 51.3, 58.20, 62.21, 85.13, 86.40, 116.2, 119.12, 133.19, 138.16, 139.3, 139.24, *субст.* VI 132.11, **безталанну** *образн.* I 228.53, *субст.* II 13.218, 82.199, **(за) безталанну** *субст.* I 379.19, **безталанную** II 32.5, 218.17, VI 43.2, 156.19, **(про) безталанную** II 228.39, VI 58.14, ***О.*** **(з) безталанним** II 118.3, **безталанною** VI 198.34, **(з) безталанною** *субст.* II 42.6, ***К.*** **безталанна** *субст.*, *зверт.* II 43.51, **безталанная** *субст.*, *зверт.* II 195.55, 311.266, ***Мн. Н.*** **безталанні** I 235.196, II 414.В, ***Р.*** **безталанних** II 50.67, ***З.*** **безталаннії** *образн.* VI 200.5, **безталанних** II 186.5, 424.В, *субст.* II 186.10.

БЕЗТАЛАННЯ (9). *Нещастя, гірка доля.* От що зробили з мене годи Та **безталання** II 154.8. Озовітесь! А за вами Може озоветься **Безталання** невсипуще I нам усміхнеться. I 360.11. Оставайся здоров, не забувай на **безталанні** Т. Шевченка. VI 53.4 // Н а **безталання** (2). У тім селі на **безталання** Та на погибель виріс я. II 63.40.

◊ ***Одн. Н.*** **безталання** I 231.63, 360.11, II 55.247, 154.8, 255.261, ***З.*** **на безталання** II 63.40, 444.В, **на безталанья** II 444.В, ***М.*** **на безталанні** VI 53.4.

БЕЗУМІЄ (1). *Слов'ян.* Горе нам! **Безуміє** нас обуяло отим мерзенним і богупротивним панством I 375.51.

БЕЗУМНИЙ (1). Де дінусь я?! Тебе самого **Безумним** люди назовуть II 416.В.

БЕЗЧЕСТІЄ (1). *Слов'ян.* Спочивши, скорбная, скажи, Пророци своїм лукавим чадам, Що пропадуть вони, лихі, Що їх **безчестіє,** і зрада, І криводушіє огнем, Кровавим, пламенним мечем Нарізані на людських душах II 328.33.

БЕЗЧИСЛЕННИЙ (1). О, як би ти добре зробив, якби приїхав! тут би тебе, преславного, на руках понесли твої **безчисленнії** поклонники. VI 154.8.

БЕЗ'ЯЗИКИЙ (1). *У порівн.* Аж потіють, та товпляться, Щоб то ближче стати Коло с а м и х: може вдарять Або дулю дати Благоволять; хоч маленьку, Хоч півдулі, аби тілько Під самую пику. I всі уряд поставали, Ніби **без'язикі** I 247.342.

БЕЛЬКОТАТИ (1). Попадали [сини] зарізані. «Тату! **белькотали,** Тату, тату... ми не ляхи! Ми...» — та й замовчали. I 139.2246.

БЕНДЕРИ (4). *Назва міста.* Наробили колись шведи Великої слави, Утікали з Мазепою В **Бендери** з Полтави. II 29.4. У **Бендери** Прийшли ми. I 366.219.

◊ ***З.*** **в(у) Бендери** I 366.219, II 29.4, ***М.*** **в(у) Бендерах** I 365.178, 535.В.

БЕНДЕРСЬКИЙ ШЛЯХ (1). Коло осіннього Миколи, Обідрані, трохи не голі, **Бендерським шляхом** уночі Ішли цигане. I 360.26.

БЕНЕФІС (5). Друже мій єдиний! Чи ти угамувався вже хоч трохи з своїм **бенефісом.** VI 163.9. Тетяся.. посилає тобі свій репертуар і условия такого содержания: 1500 р. в год без **бенефиса** VI 166.39.

◊ ***Одн. Р.*** **бенефіса** VI 163.25, 167.5, **без бенефиса** VI 166.39, ***О.*** **з бенефісом** VI 163.9, **з бенефисом** VI 166.39.

БЕНКЕТ (7), **БАНКЕТ** (1). **1.** *Званий обід або вечеря з багатим частуванням* (6). Отак, ідучи попідтинню З **бенкету** п'яний уночі, Я міркував собі йдучи, Поки доплентавсь до хатини. I 240.50. Поїхали в село весною, В селі **банкети** загули II 221.45. Отамани на **бенкеті,** Неначе на раді, Похожають, розмовляють I 79.165.

2. *Перен. Про битву* (2). Не бачила стара мати Козацької плати; Не лякайся, подивися На **бенкет** козачий. I 202.107.

◊ ***Одн. Н.*** **бенкет 1.** I 123. Заг., **2.** I 114. Заг., ***Р.*** **з бенкету 1.** I 240.50, ***З.*** **на бенкет 2.** I 202.107, ***М.*** **на бенкеті 1.** I 25.29, 79.165, 375.30, ***Мн. Н.*** **банкети 1.** II 221.45.

БЕНКЕТУВАТИ, БЕНКЕТОВАТИ (15). **1.** *Бути на бенкеті; гуляти, веселитися* (13). Ченці і барони Розвернулись у будинках I гадки не мають — **Бенкетують** I 272.371. Упивайтесь, **бенкетуйте** — Я вже не почую, Один собі навік-віки В снігу заночую. I 244.191. I цілу ніч **бенкетовали** Ченці, барони... всі пили I, п'яні, Гуса проклинали I 270.297.

2. *Перен. Битися з ворогом* (2). По Поліссі Гонта **бенкетує,** А Залізняк в Смілянщині Д о́ м а х у гартує I 114.1341.

◇ **бенкетую 1.** I 240.43, VI 170.3, **бенкетує 1.** I 415.В, **2.** I 114.1341, **бенкетуєте 1.** I 299.217, **бенкетують 1.** I 65.93, 65.95, 65.97, 85.352, 272.371, **2.** I 57.17, **бенкетовали 1.** I 78.146, 270.297, **бенкетуйте 1.** I 244.191, 415.В.

БЕРДИЧІВ (1). *Назва міста.* І тихнуть божії слова, І в келії, неначе в Січі, Братерство славне ожива. А сивий гетьман, мов сова, Ченцеві зазирає в вічі. Музика, танці і **Бердичів.** Кайдани брязкають... II 37.93.

БЕРЕГ (21). А **берег** ушитий Увесь каменем. I 248.387. І понад **берегом** геть-геть Неначе п'яний очерет Без вітру гнеться. II 109.2. *У порівн.* (1). Радуйся, земле,.. Розпустись, Рожевим крином процвіти! І процвітеш, позеленієш, Мов Іорданові святиє Лугú зелені, **берегú!** II 291.7. *У прикл. спол.* **берег**-л у г (1). Ой піду я не **берегом**-л у г о м, Зострінуся з несуженим другом. II 174.303.

◇ ***Одн. Н.*** **берег** I 248.387, ***Р.*** **до берега** I 359.45, **край берега** II 307.86, ***З.*** **берег** I 202.121, II 342.5, 410.В, **на берег** I 167.149, 467.В, II 104.14, 306.48, ***О.*** **берегом** *у прикл. спол.* II 174.303, **понад берегом** II 109.2, ***М.*** **на березі** I 167.118, II 273.348, 274.399, 278.554, 339. 22, ***Мн. Н.*** **береги** *у порівн.* II 291.7, ***О.*** **берегами** I 241.69, II 121.6, **понад берегами** I 329.163.

БЕРЕЗЕНЬ (1). Сьогодня у мене велике свято. Сьогодня 22 **березня** 1838 року я глянув із неволі на світ божий. VI 208.33.

БЕРЕЗОВИЙ (3). *У спол.* **березова** к а ш а — *різки для покарання; биття, прочухан.* Не доведеться мені давать під парус свої вірші і того ради, що парус сей надуває заступник того вельможного князя, любителя **березової** к а ш і. VI 186.11. Йосипкові я думав прислать доброго сукна на штанці та на жупанок (як буде добре читать), а то й **березової** к а ш і пришлю. VI 225.27.

◇ ***Одн. Р.*** **березової** VI 186.11, 209.37, 225.27.

БЕРЕСТ (3). Як найдеш сухого **береста,** то бери: здасться на що-небудь,— хоч на лави. VI 215.6. А що, як присядем Отутечки під **берестом** Та трохи спочинем! I 305.416.

◇ ***Одн. Р.*** **береста** VI 215.6, ***О.*** **під берестом** I 305.416, 306.441.

БЕРЕСТЕЧКО (2). *Рим.* Круг містечка **Берестечка** На чотири милі Мене славні запорожці Своїм трупом вкрили. II 135.5. Я співаю. І про Ясси, І про Жовті Води, І містечко **Берестечко.** I 305.426.

БЕРЕСТОВИЙ (1). Якщо добре зроблено о грунті, то дбай дубовий, **берестовий,** ясеновий, кленовий і липовий ліс і пиши о грошах. VI 205.39.

БЕРЛИН (3). *Вид карети.* Їде шляхом до Києва **Берлин** шестернею, А в **берлині** господиня I 46.728. **Берлин** рушив, а Івася Курява покрила... I 46.745.

БЕРЛОГА (1). Неначе з **берлоги** Медвідь виліз, ледве, ледве Переносить ноги I 252.540.

БЕРУЧИЙ (1). *Старанний, охочий до роботи.* А з його був би добрий маляр, бо воно хлоп'я до всього **беруче.** VI 27.22.

БЕСАРАБІЯ (2). Покинув матір і господу, Покинув жінку, жаль та й годі! На **Бесарабію** пішов Оцей козак II 105.40. я вже думав, що ти, крий боже! занедужав, або принаймні на **Бесарабію** помандрував. VI 202.31.

БЕСТІЯ (1). *Лайл.* Кропи його! отак! холоне? Мерщій же приском посипай! Що? скажеш, шельмо?.. І не стогне! Завзята **бестія!** стривай! I 97.792.

БЕШИХА (1). *Хвороба.* Отже далебі забула... Пристріт, чи **бешиха...** II 415.В.

БИ (154), **Б** (371). *Частка. Вживається:* **1.** *Для творення дієслівних форм умовн. сп. із значенням гаданої можливості дії* (313). Молодеє лихо! якби ти вернулось, Проміняв **би** долю, що маю тепер. I 144.2448. Ой пожали **б,** якби були Одностайне стали II 29.9. Якби з ким сісти хліба з'їсти, Промовить слово, то воно **б,** Хоч і як-небудь на сім світі, А все **б** таки якось жилось. II 361.2. і перше так було, а тепер аж надто стало тяжко на самоті. Якби не робота, то я давно одурів **би** VI 198.18. Коли **б** то бог дав мені притулиться до унівeр[ситета], дуже добре було **б** VI 38.19. Що **б** там не кричало, Не оглянься, поки станеш Аж там, де прощалась. I 52.155. І не снилось, Що я була крепачкою, А то **б** утопилась,— Було **б** легше. I 366.215.

2. *Для вираження бажання, припущення* (145). Там могили з буйним вітром В степу розмовляють.. Полетів **би,** послухав **би,** Заплакав **би** з ними... I 68.29. Пішов **би** я в Україну, Пішов **би** додому, Там **би** мене привітали, Зраділи **б** старому, Там **би** я спочив хоч мало,.. Там **би** я... Та шкода й гадки, Не буде нічого. II 67.5. А з його був **би** добрий маляр, бо воно хлоп'я до всього беруче. VI 27.21. А наймичка До царівни **б** рада Слать старости I 317.265. Хотілося **б** зогнать оскому На коронованих главах II 69.13. Ото **б** побалакали! ух, аж душно!! VI 19.27 //З

інф.(33). За що люде гинуть? Того ж батька, такі ж діти,—Жити **б** та брататься. І 119.1544. Давно **б** списать несамовиту, Так що ж? Сказали б, що брешу II 93.3. В Пекарях якась вдова-попадя продає хату: купить **би** та к осені перевезти на грунт і поставить. VI 217.11. А надто вам розказать **би**, Як козак чорнявий Під вербою, над водою, Обнявшись, сумує І 95.738 //К о л и **б** (6). Коли **б** Марка діждатися... І 320.409. коли **б** тілько нам отой хутір придбать VI 203.3.

3. *Для вираження прохання, пропозиції у ввічливій формі* (27). Передай оці дві пісні Маркевичу, чи не вчистив **би** він на їх ноту. VI 163.3. Ішли **б** швидше до отця Хоми II 174.288. На тім тижні почнуться тут дворянські вибори, уже почали збираться повітові пани, то може **б** ти здумав показать себе їм на тутешній сцені. VI 154.17.

4. *З частками «хоч», «хоть», «хоча» для підкреслення обмежувально-видільного відтінку* (22). І в той час Скирти і клуня зайнялись, І зорі зникли. Хоч **би** слово, хоч **би** де голос обізвавсь. II 17.369. Треба одружитись, Хоча **б** на чортовій сестрі! II 361.11. Чи не розсердилися ви на мене часом?.. пишу, пишу до вас, а ви хоть **би** словечко VI 50.16. Не жаль було давно одбутих, ..Моїх кровавих тяжких сльоз. А їх чимало розлилось На марне поле. Хоч **би** рута, А то нічого не зійшло! І 389.14. Тепер хоть **би** на стороні постоять коло тієї академії, а перше! та що те перше й згадувать! VI 77.18.

5. *З питальним займенником або прислівником у запитальних реченнях для підсилення питання* (11). Кого-небудь треба сватать. «Кого ж **би** тут?» старий дума І просить поради У наймички. І 317.262. В такім раї чого **б**, бачся, Старим сумувати? І 312.94. Що **б** вам заграть? постривайте. Черницю Мар'яну — Чи чували? І 155.81. Дурненька, де **б** же ти взяла Того барвінку заквічатись? II 166.77. Не видержав, голубе мій сизий (Та який **би** його вражий син і видержав?). VI 129.33.

6. *Для уточнення суб'єкта дії* (5). я й кажу Покойній Марині, Таки жінці: «А знаєш що! Возьмім за дитину»,— Тебе **б** то це. І 276.139. за таке малювання академія його (мене **б** то) посилає в Італію в самий Рим. VI 20.6.

7. *У поєднанні з «де» означає: «замість того щоб»* (2). А ти, стара собако, де **б** молиться, Верзеш тут погань. І 107.1103. І де **б** утікати, А вони — звичайне, діти — Любо ціловатись Коло воріт заходились. II 158.62.

◊ **би 1.** І 4.70, 13.107, 27.78, 31.138, 105.1014, 144.2448, 307.475, 326.46, 331.53, 332.92, 336.234, 375.58, 444.В, 470.В, 472.В, 499.В, 536.В, 546.В, II 22.47, 22.49, 23.12, 29.17, 51.89, 129.15, 129.20, 186.3, 218.11, 311.248, 335.22, 364.8, 392.В, 443.В, 500.В, VI 15.26, 23.23, 33.16, 43.2, 43.10, 54.37, 70.29, 75.3, 138.22, 145.22, 152.14, 152.15, 153.21, 154.7, 154.19, 154.22, 163.16, 186.17, 198.18, 207.2, 221.24, 227.29, **2.** І 13.97, 13.104, 37.371, 59.72, 68.7, 68.29 (2 р.), 68.30, 95.738, 154.65, 237.8, 240.64, 240.65, 250.457, 290.681, 363.124, 363.126, 375.52, 417.В, 438.В, 463.В, 473.В, II 10.108, 48.142, 58.5, 66.161, 67.5, 67.6, 67.7, 67.9, 67.11, 92.8, 92.13, 117.9, 117.10, 169.155, 192.29, 213.49, 213.51, 218.30, 311.239, 335.7, 352.39, 383.В, 421.В, VI 19.15, 20.12, 20.18, 27.21, 32.21, 34.4, 42.7, 43.28 (2 р.), 49.18, 84.35, 85.2, 92.17, 130.36, 154.7, 156.6, 156.12, 165.38, 179.14, 198.5, 199.6, 202.18, 217.11, **3.** VI 132.25, 132.26 (2 р.), 155.14, 156.15, 163.3, 193.32, 203.6, 207.36, 212.30, 217.12, 326.В, **4.** І 108.1141, 118.1510, 389.14, 521.В, II 17.369, 17.370, 46.70, 55.245, 311.260, VI 25.23, 39.30, 50.16, 50.20, 50.24, 77.18, 189.10, 211.16, **5.** І 317.262, VI 129.33, **б 1.** І 4.71 (2 р.), 4.72, 21.12, 21.13, 21.15, 27.77, 27.78, 27.79, 28.9, 32.186, 32.187, 34.249, 39.440, 48.26, 48.28, 48.29, 49.31, 52.155, 59.70, 81.251, 81.253, 85.377, 89.472, 99.832 (2 р.), 103.957, 107.1097, 121.1631, 132.2003, 133.2021, 139.2237 (2 р.), 149.Прип., 150.П (2 р.), 162.364, 162.365, 162.366, 225.27, 226.53, 275.96, 279.262, 293.8, 293.9, 294.46, 300.239, 300.244, 302.309, 302.310, 302.311, 306.466, 322.475, 327.88, 331.57 (2 р.), 331.58, 331.59, 331.61, 331.62, 345.181, 345.184, 362.73 (2 р.), 365.163, 366.214, 366.215, 368.282, 443.В, 458.В, 462.В (3 р.), 469.В, 470.В (2 р.), 503.В, 504.В, 511.В, 515. В (2 р.), 526.В, 535.В, 542.В, II 14.236, 14.251, 14.253, 22.48, 29.9, 29.13, 29.15, 29.19, 30.44, 33.28, 35.30, 40.8, 51.91, 52.112, 52.113, 67.8, 69.19, 76.19, 92.2, 92.4, 92.5, 92.6, 93.4, 93.8, 103.15, 110.20, 111.58, 116.2, 124.10, 124.11, 124.12, 136.15, 138.57, 147.2, 152.20, 166.72, 166.73, 166.74, 166.75, 167.106, 167.120, 168.122, 168.124, 198.14, 198.15, 202.30, 202.31, 218.9, 222.83, 222.85, 227.23, 229.3, 229.4, 230.56, 311.247, 311.275, 315.415, 317.515, 317.516, 317.517, 319.589, 341.6, 341.7, 341.9, 353.105, 353.106, 361.2, 361.4, 364.6, 364.8, 373.42, 373.43, 373.44, 373.45, 373.46, 373.48, 395.В, 411.В, 421.В (3 р.), 424.В, 440.В, 443.В (2 р.), 458.В, 483.В, 492.В, VI 24.39, 26.22, 27.34, 27.35, 33.16 (2 р.), 34.21, 38.19, 38.20, 43.28, 43.29, 49.10, 50.29, 54.37, 61.35, 61.37, 77.15, 77.16 (2 р.), 84.17, 92.24, 115.37, 119.2, 119.6 (2 р.), 119.19, 132.25, 133.2, 147.8, 148.22, 153.34, 154.17, 154.34, 155.38, 156.2, 156.11 (2 р.), 163.27, 163.31, 163.32, 163.36, 167.8, 174.8, 179.22, 179.30, 179.31, 185.22, 186.37, 188.11, 188.13, 189.16, 190.14, 190.17, 193.2, 193.26, 193.27, 193.31, 194.26, 195.35, 195.36, 196.11, 201.14, 201.21, 202.22, 203.6, 204.10, 206.20, 207.36, 208.2 (2 р.), 209.11, 212.10, 212.27, 216.28, 217.6, 217.14, 217.16 (2 р.), 217.36, 220.28, 221.35, 223.39, 226.7, 226.20, 227.29, 318.В, **2.** І 15.5, 15.7, 31.113, 37.357, 40.503, 51.128, 52.155, 76.59, 119.1544, 119.1553, 143.2402, 143.2426, 150.П, 162.367, 228.47, 231.59, 275.73, 317.265, 320.409, 365.192, 538.В, II 14.270,

23.17, 23.24, 52.151, 69.13, 85.1, 93.3, 100. 281, 103.13, 129.25, 149.35, 149.36, 180.47, 200.9, 219.32, 219.37, 219.38, 223.131, 229.12, 232.5, 251.125, 400.В, 458. В (2 р.), 495.В, VI 17.4, 19.27, 24.17, 24.40 (2 р.), 25.1 (2 р.), 30.3, 38.7, 50.21, 62.11, 71.7, 74.31, 75.1, 75.2, 77.14, 83.3, 83.32, 115.5, 118.32, 130.2, 152.23, 154.41, 155.8, 155.9, 156.8, 189.7, 203.3, 207.21, 212.19, 228.22, **3.** II 51.81, 69.5, 69.7, 174.288, 281.44, VI 154.17, 155.16 (2 р.), 156.11, 194.27, 194.28, 198.13, 203.6, 212.29, 327.В, **4.** II 100.280, 361.11, 414.В, VI 77.14, 77.16, **5.** I 126.1795, 155.81, 312.94, 337.5, 508.В, II 166.77, 363.23, VI 118.30, 186.4, **6.** I 148. Прип., 276.139, 503.В, II 335.11, VI 20.6, **7.** I 107.1103, II 158.62.

БИВИЙ (1). *Слов'ян. Бувалий.* Ви оглаcили юродивим Святого лицаря! а **бивий** Фельдфебель ваш, Сарданапал, Послав на каторгу святого II 281.55.

БИЛИНА (12). *Стебло трав'яної рослини.* І попіл вітром рознесло, **Билини** навіть не осталось II 60.36. І жаль тобі її стане, Малої **билини.** II 208.18. на край світа **Билину** море покотило Та й кинуло на чужині. II 208.15. *У порівн.* (6). Як **билина** підкошена, Ярина схилилась I 283.388. У багатих ростуть діти — Верби при долині; А у вдови одним одно, Та й те, як **билина.** I 232.101. *У прикл. спол.* с т е б л и н а - **билина** (2). Один я на світі без роду, і доля — С т е б л и н а -**билина** на чужому полі. С т е б л и н у -**билину** вітри́ рознесуть I 93.623 //Н і **билини** — *на означення безлюдності* (1). Чабан вранці з сопілкою Сяде на могилі, Подивиться — серце ниє: Кругом ні **билини!** I 48.14.

◇ ***Одн. Н.*** **билина** *у порівн.* I 232.101, 256.72, 283.388, 368.296, II 79.86, 119.16, *у прикл. спол.* I 93.623, ***Р.*** **билини** I 48.14, II 60.36, 208.18, ***З.*** **билину** II 208.15, *у прикл. спол.* I 93.624.

БИЛИНОЧКА (2). *Зменш.-пестл. до* **билина.** *У порівн.* Ой одна я, одна, Як **билиночка** в полі I 380.2.

◇ ***Одн. Н.*** **билиночка** I 380.2, II 484.В.

БИЛИЦЯ (3). *Бувальщина.* не шкодить Такую річ і записать. Бо се не казка, а **билиця** II 249.19.

◇ ***Одн. Н.*** **билиця** II 249.19, 258. 396, 258.398.

БИЛИЩЕ *див.* **БАЛИЩЕ.**

БИСТРИЙ (1). І хто їй розкаже, і хто теє знає, Де милий ночує: чи в темному гаю, Чи в **бистрім** Дунаю коня напува I 4.66.

БИТ (6). *Побут, життя.* із теперішнього **биту** посилаю вам одну картину для штампу, а ще три будуть готові у августі VI 33.1. Я її [Україну] нарисую в трьох книгах, в першій будуть види, чи то по красі своїй, чи по історії прикметні, в другій теперішній людський **бит,** а в третій історію. VI 32.13.

◇ ***Одн. Н.*** **бит** VI 32.13, 33.23, ***Р.*** **для биту** VI 33.8, **з (із) биту** VI 21.2, 33.1, ***З.*** **на бит** VI 32.17.

БИТИ, БИТЬ (46). **1.** (19). А вас, письменних, треба б **бити,** Щоб не кричали: «Ах! аллах! Не варт, не варт на світі жити!» II 52.151. Коли **бить,** то треба **бить** так, щоб боліло. VI 223.12. Сирота-собака має свою долю, Має добре слово в світі сирота; Його **б'ють** і лають, закують в неволю, Та ніхто про матір на сміх не спита I 41.535. *У прислів'ї* (1). Хоча лежачого й не **б'ють,** То і полежать не дають Ледачому. II 356.1. *У приказці* (1). Благаю бога, щоб смеркало, Бо на позорище ведуть Старого дурня муштровати. Щоб знав, як волю шанувати, Щоб знав, що дурня всюди **б'ють.** II 48.122. *Образн.* (2). **Б'ють** пороги; місяць сходить Як і перше сходив... I 57.1. А думка край світа на хмарі гуля. Орлом сизокрилим літає, ширяє, Аж небо блакитне широкими **б'є** I 26.63.

2. *Завдавати поразки в бою; убивати* (9). Брати! будем жити,.. вино пити, Яничара **бити** I 203.158. «Ріжте! **бийте!»** на фортеці Кричить Гамалія. I 201.88.

3. *Дзвонити, звучати. Повт.* (4). **Бий,** дзвоне, **бий,** Хмару розбий II 99.252.

4. *Руйнувати* (1). **«Бийте** стіни!» Гайдамаки Стіни розвалили I 446.В.

◆ *У спол.* (13): а) п о к л о н и **бити** (9). А я, брати запорожці, Возьму собі рясу Та піду п о к л о н и **бити** В Межигор до Спаса. II 160.31. І звір того не зробить дикий, Що ви, **б'ючи** п о к л о н и, З братами дієте... II 93.16; б) б а й д и к и **бити** — *нічого не робити, вештатися без діла* (2). Карл Павлович б а й д и к и **б'є** собі на здоров'я, а О с а д а П с к о в а жде літа. VI 26.16; в) **бити** л и х о м о б з е м л ю — *не журитися* (1). Чи давно чоловік мені радив, щоб я **бив** л и х о м о б з е м л ю, як той швець мокрою халявою об лаву. А його вже й поховали! VI 82.24; г) з о р ю **бити** — *у військових — давати сигнал на підйом чи відпочинок* (1). Благаю бога, щоб світало, Мов волі, світу сонця жду. Цвіркун замовкне; з о р ю **б'ють.** Благаю бога, щоб смеркало, Бо на позорище ведуть Старого дурня муштровати. II 48.117.

◇ **бити 1.** II 52.151, 95.107, **2.** I 104. 984, 203.158, *у спол.* а) II 160.31, **бить 1.** VI 223.12 (2 р.), **2.** II 411.В, **б'єш** *у спол.* а) II 426.В, **б'є 1.** II 233.43, *образн.* I 26.63, *у спол.* б) VI 26.16, **б'ємо** *у спол.* а) II 461.В, **б'єте** *у спол.* а) II 472.В,

б'ють 1. I 41.535, *у приказці* II 48.122, *у прислів'ї* II 356.1, *образн.* I 57.1, *у спол.* г) II 48.117, **бив** *у спол.* б) II 169.147, *у спол.* в) VI 82.24, **била 1.** I 49.57, 154.36, **били 1.** I 77.78, 80.222, 80.223, 538.В, II 77.4, 2. I 121.1628, II 302.33, **битиму 1.** VI 141.17, **битимуть 1.** II 252.129, **бий 2.** I 201.83, 3. II 99.252 (2 р.), 99.257 (2 р.), *у спол.* а) II 37.97, 398.В, **бийте 2.** I 140.2306, 201.88, 440.В, 4. I 446.В, **б'ючи** *у спол.* а) II 93.16, 110.15, 222.110.

БИТИЙ (17). **1.** (4). Одчиняй,.. Бо будеш **битий...** одчиняй! I 88.440. Встала мати,.. взялась За **биту** голову руками II 278.543. *Образн.* (2). Гонта, горем **битий,** Несе дітей поховати I 141.2351. Затих мій сивий, **битий** тугóю, Поник старою буй-головою. II 26.102.

2. *Утоптаний, уторований — про дорогу, шлях* (8). Пішов шелест по діброві; Шепчуть густі лози. А дівчина спить під дубом При **битій** дорозі. I 7.156. Вернулася, журилася, На шлях **битий** дивилася. II 43.40. Стали хлопців В кайдани кувати Та повезли до прийому **Битими** шляхами. I 233.119 //*Перен. Звичайний, прийнятий усіма — про життєвий шлях* (2). А ще більше спасибі за те, що ти діточок своїх ведеш не **битим,** але добрим шляхом. VI 220.6.

3. *Бувалий, навчений життям* (2). Не новий Оцей лукавий лановий. Стара собака, та ще й **бита.** II 187.37.

4. *Розбитий* (1). Панцир **битий,** порубаний II 404.В.

5. *Витолочений. У приказці* (1). Буде **бите** Царями сіянеє жито! II 347.7.

6. *Кований — про метал* (1). Неначе срібло куте, **бите** I семикрати перелите Огнем в горнилі,— словеса Твої, о господи, такії. II 289.26.

◇ ***Одн. Н.*** **битий 1.** I 88.440, *образн.* I 141.2351, II 26.102, 2. I 104.999, 3. I 247.326, **4.** II 404.В, **бита 3.** II 187.37, **бите 5.** II 347.7, **6.** II 289.26, ***Р.*** (без) **битого 2.** II 239.28, ***З.*** (на) **битий 2.** II 43.40, (за) **биту 1.** II 278.543, ***О.*** **битим** 2. VI 220.6, ***М.*** (при) **битій** 2. I 7.156, 35.270, ***Мн. Н.*** **биті** 2. I 14.23, ***О.*** **битими** 2. I 233.119.

БИТИСЯ, БИТИСЬ, БИТЬСЯ (26). **1.** *Змагатись у боротьбі* (13). Загелкали гуси Та з орлами летять **биться...** I 268.215. козаки молодики **Б'юця** за Ганнусю I 465.В //*Вести війну, бій* (9). Вже не три дні, не три ночі **Б'ється** пан Трясило. Од Лимана до Трубайла Трупом поле крилось. I 65.78. А він, мандруючи, співа, Як Наливайко з ляхом **бився.** I 97.818. Цареві князі, і всі сили,.. У полі **бились** II 70. 41.

2. *Бути в постійному ритмічному русі, пульсувати — про серце* (8). Ні їсться, ні п'ється, і серце не **б'ється** I 278.194. *У прикл. спол.* **битися** - о ж и в а т и (1). Ну що б, здавалося, слова... Слова та голос — більш нічого. А серце **б'ється**-о ж и в а, Як їх почує!.. II 85.3.

3. *Ударятись об щось* (1). І довгі коси в реп'ях ах О поли **бились** в ковтунах. I 361.58.

4. *Перен. Вести тяжке життя, бідувати* (4). Легше було б самій жити, Як з тобою в світі **битись.** II 136.16 //*Переборювати* (1). На те й лихо, Щоб з тим лихом **битись.** II 180.38 //*У спол.* я к р и б о н ь к а **б'ється** — *тяжко страждає* (1). Плаче, плаче та ридає, Я к р и б о н ь к а **б'ється...** II 146.14.

◇ **битись 2.** I 237.20, **4.** II 136.16, 180.38, **биться 1.** I 65.76, 268.215, II 80.123, **б'юсь 4.** VI 34.4, **б'ється 1.** I 65.78, 140.2306, **2.** I 11.26, 50.85, 68.13, 278.194, VI 138.13, *у прикл. спол.* II 85.3, **4.** *у спол.* II 146.14, **б'єтця 2.** II 477.В, **б'юця 1.** I 465.В, **бився 1.** I 97.818, **бивсь 1.** I 7.192, **билися 1.** II 339.19, **бились 1.** I 63.8, II 70.41, 235.124, 389.18, **3.** I 361.58.

БИХІВ (1). Має [Швачка] погуляти у **Бихові,** славнім місті, З Левченком укупі II 126.45.

БІБЛІОТЕКА (1). У вашій семінарській **бібліотеці** певне єсть издание Ш и ш к о в а або М а к с и м о в и ч а С л о в о о п о л к у И г о р е в и VI 86.23.

БІБЛІЯ (3). У нас Святую **біблію** читає Святий чернець і научає, Що цар якийсь-то свині пас Та дружню жінку взяв до себе, А друга вбив. Тепер на небі. I 327.95. Просив я В[арвару] Н[іколаєвну], щоб мені книжечок деяких прислала, а тепер і вас прошу, бо опричє **біблії** нема й однії літери. VI 42.4.

◇ ***Одн. Р.*** окроме **біблії** VI 43.37, опричє **біблії** VI 42.4, ***З.*** **біблію** I 327.95.

БІГ *див.* **БОГ.**

БІГАТИ (8). Діти **бігали** з паліччям Удень за вдовою I 236.244. Слідком За ним по улицях ходили, А іноді й на Єлеон До його **бігали** малії. II 322.693. *Повт.* (2). **Біга** Катря боса лісом, **Біга** та голосить I 45.672 //*Метушитися* (1). Старий батько.. Знай, **бігає,** а самого Ледве ноги носять. I 318.304.

◇ **біга** I 307.477, *повт.* I 45.671, 45.672, **бігає** I 318.304, **бігав** I 140.2300, **бігала** II 445.В, **бігали** I 236.244, II 322.693.

БІГМА (1), **БОГ-МА** (1). *Присудк. У знач. «немає».* Був собі дід та баба.. Придбали хутір, став і млин, Садок у гаї розвели І пасіку чималу,— Всього надбали. Та діточок у їх **бігма,** А смерть з косою за плечима. I 312.68.

◇ **бігма** I 312.68, **бог-ма** I 506.В.

БІГТИ (17). **1.** (15). Аж ось і дітвора **біжить** Із города. II 322.688. А потім ягнята

Приснились у житі, лановий **біжить** Та б'є мене добре — і ніби проклятий Свитину здирає... II 233.42. *У прислів'ї* (2). Привикне, кажуть, собака за возом **бігти,** то **біжить** і за саньми. II 57.Епіграф //*Поспішати, квапитись* (7). Чи чуєш ти, Катерино? **Біжи** зустрічати! Уже прийшов. **Біжи** швидче I 323.501. **Біжать** I отроки й старі бояра Із Литви князя зострічать. II 74.193.

2. *Котитися* (1). Із степу перекотиполе Рудим ягняточком **біжить** II 208.10.

3. *Простягатися в далечінь* (1). Чорний шлях виходив од Дніпра, меж устями річок Сокорівки і Носачівки, і **біг** через степи Запорозькі, через воєводства Київське, Подольське і Волинське — на Червону Русь до Львова. I 148.Прип.

◇ **бігти 1.** *у прислів'ї* II 57.Епіграф, **біжить 1.** I 45.677, II 72.114, 233.42, 301.21, 314.372, 322.688, 446.B, *у прислів'ї* II 57.Епіграф, 2. II 208.10, **біжать 1.** II 74.193, **біг 3.** I 148.Прип., **біжи 1.** I 52.154, 84.330, 323.501, 323.502, 508.B.

БІДА[1] (3). *Нещастя, лихо.* Прилучилась з чумаченьком У степу **біда.** II 127.4.

◇ ***Одн. Н.*** **біда** II 127.4, ***Д.*** **біді** I 499.B (2 р.).

БІДА[2] (1). *Прізвисько.* «Запиши, Миколо, У реєстер. Нехай буде... Нехай буде Голий, Так і пиши!» «Ні, погано!» «Ну, хіба **Бідою?»** «І це не так». I 116.1422.

БІДКУВАТИ (1). *Уболівати за ким-, чим-н.; піклуватись про кого-, що-н. Iрон.* А той, щедрий та розкошний, Все храми́ мурує; Та отечество так любить, Так за ним **бідкує,** Так із його, сердешного, Кров, як воду, точить!.. I 239.24.

БІДНИЙ (24). **1.** *Нещасний, сердешний* (19). І Пріся **бідная** моя Згоріла з клятими! II 235.115. Не стало **бідної** княгині II 382.B. напишіть до мене хоч стрічечку, бо тільки бог святий знає, як я радію, коли дійде до мене хоч одно ваше слово з моєї **бідної** країни! VI 50.3 //*У спол.* **бідна** (м о я) г о л о в о н ь к о (г о л о в к о) — *при вираженні відчаю, розпачу* (2). Усміхнулась Катерина, Тяжко усміхнулась: «..**Бідна** м о я г о л о в о н ь к о! Що мені робити?» I 41.531. Таки ж у нашому селі Назнав я дівчину.. Так пан заклятий не дає: «..П'ятсот, каже, коли даси, Бери хоч зараз...» Що робити? Г о л о в к о **бідна!** I 397.29.

2. *Убогий* (5). Насміялась титарівна З **бідного** Микити. II 78.44. І кайзаки не минають Дерева святого.. Дерево благають, Щоб парості розпустило У їх **біднім** краї. II 61.70.

◇ ***Одн. Н.*** **бідний 1.** II 72.119, **бідна 1.** I 64.47, *у спол.* I 41.531, 397.29, **бідная 1.** II 235.115, 450.B, **бідне 1.** I 44.667, II 13.227, ***Р.*** (з) **бідного 2.** II 78.44, **бідної 1.** II 382.B, (з) **бідної 1.** VI 50.3, ***Д.*** **бідній 1.** VI 17.22, ***З.*** **бідного 1.** I 480.B, 497.B, 2. II 78.71, **бідную 1.** II 94.70, (про) **бідную 1.** VI 86.18, **бідне 1.** II 103.7, (за) **біднеє 1.** II 452.B, ***М.*** (у) **біднім 2.** II 61.70, ***Мн. Н.*** **бідні 1.** II 440.B, **бідні́ї 2.** II 150.13, **бідниє 2.** II 311. 247, ***З.*** **бідних 1.** II 94.58.

БІДОЛАГИ (1). *Бідолахи.* Трохи одпочити Позволено **бідолагам** Та води напитись. II 187.64.

БІК (37). **1.** *Берег, сторона річки, моря, площина предмета тощо* (28). Знай же тепер, що я і літо і зиму не буду на Україні; а на ту весну, як бог поможе, то прибуду, а ти до того часу дбай о клапті землі, чи по тім, чи по сім **боці** Дніпра,.. щоб нам укупі оселиться. VI 210.29. Ой заграй, заграй, синесенькe море Та під тими байдаками, Що пливуть козаки, тільки мріють шапки, Та на сей **бік** за нами. I 199.12. пошли мій коротенький лист М[арии] А[лександровне]. Та щоб не даром німці папір возили, то напиши і ти їй на другім чистім **боці,** вона, я знаю, буде дуже рада. VI 193.29.

2. *Права або ліва частина тулуба* (6). Минуло півроку; Занудило коло серця, Закололо в **боку**. Нездужає Катерина I 30.80. А він подивився, Та шпорами коня в **боки**. I 43.595 //*У спол.* в з я т и с ь у (в) **боки** (4). Як ударить, як ушкварить — Аж **у боки** в з я в с я. I 275.104. В з я в ш и с ь **в боки,** навприсідки Парубки з дідами. «Отак, діти! добре, діти! Будете панами». I 79.161.

3. *Напрям* (3). І не бачу, Що з того **боку,** мов [із] ями, Очима лупа кошеня II 364.17 //*У спол.* н а в с і **боки** (2). Щось лізе вверх по стовбуру До самого краю. Ото ж тая дівчинонька, Що сонна блудила.. Подивилась н а в с і **боки** Та й лізе додолу. I 6.131. Розвернися ж н а в с і **бо́ки,** Ниво-десятино! II 349.18.

◇ ***Одн. Р.*** **з боку 3.** II 364.17, ***З.*** **на бік 1.** I 13.97, 13.100, 14.22, 168.188, 199.12, 201.73, II 107.116, ***М.*** **в боку 2.** I 30.80, **на боці 1.** I 9.21, 14.17, 167.123, 441.B, VI 193.29, **по боці 1.** I 13.102, 32.152, 53.196, 53.197, 126.1805, 164.5, 164.7, 164.15, 164.16, 168.185, 200.35, 249.394, 440.B, 466.B, VI 27.7, 210.29, ***Мн. З.*** **в(у) боки 2.** I 43.595, *у спол.* I 79.161, 275.104, II 70.49, 77.19, **на боки 3.** *у спол.* I 6.131, II 349.18.

БІЛЕНЬКИЙ (6). *Пестл. до* **білий.** а дитина Й мале **біленьке** козиня У сінях граються. II 483.B. Дивлюсь — аж он передо мною, Неначе ди́ва виринають, Із хмари тихо ви-

ступають Обрив високий, гай, байрак; Хатки **біленькі** виглядають, Мов діти в білих сорочках II 24.14.

◇ ***Одн. Н.*** **біленька** II 242.3, **біленьке** II 483.В, ***Р.*** (з) **біленької** II 192.10, ***Мн. Н.*** **біленькі** II 24.14, 110.27, ***О.*** **біленькими** I 410.В.

БІЛЕСЕНЬКИЙ (1). *Пестл. до* **біленький.** *Субст.* Схопилися, **білесенькі,** І в ліс полетіли I 297.171.

БІЛЕТ (3). я ще і досі не знаю, чи получили ви мою Утоплену, що я послав вам через Корсуна, і **білети** на Гайдамаки. VI 23.20. Вручи Федорові **билет,** коли достано і 25 карб[ованців]. VI 225.35.

◇ ***Одн. З.*** **билет** VI 225.35, ***Мн. З.*** **білети** VI 23.20, ***О.*** **з білетами** VI 32.16.

БІЛИЙ (63). Почула дівчина, І в **білій** свитині З біленької хати Вийшла погуляти У гай на долину. II 192.9. Заступила чорна хмара Та **білую** хмару. II 29.29. Гуси, гуси **білі** В ірій полетіли II 97.192. *Повт.* (2). А весною процвіла я Цвітом при долині, Цвітом **білим,** як сніг **білим!** I 356.65. *Постійний епіт.* (20). Високії ті могили, Де лягло спочити Козацькеє **біле** тіло I 60.11. Знову — забіліла Зима **біла.** I 283.404. Купалася собі з богом, Лоно **біле** мила II 70.61. **Білим** трупом засіяне, А кровію политеє, Принесло тугу-неволю В землю Рускую те поле II 497.В. А без долі **біле** личко — Як квітка на полі: Пече сонце, гойда вітер, Рве всякий по волі. I 32.159 //*Чистий, випраний* (6). І дід, і баба у неділю На призьбі вдвох собі сиділи. Гарненько, в **білих** сорочках. I 312.88. //*Сивий* (1). **Білий** ус, стару чуприну Вітер розвіває I 407.В //*Субст.*(1). Біля того гаю, Що чорніє над водою, Щось **біле** блукає. I 3.16.

◆ *У спол.* (10): а) **білі** палати — *про приміщення панів* (8). Мордується лях поганий, Не зна, що й почати? А Марина в'яне, сохне У **білих** палатах. II 97.167. Тяжко дітей годувати У безверхій хаті, А ще гірше старітися У **білих** палатах I 312.81; б) **білим** світом нудити—*томитися, нудьгувати* (2). Не співає чорнобрива, Стоя під вербою, Не співає,— сиротою **Білим** світом нудить I 50.79.

◇ ***Одн. Н.*** **біла** I 250.466, 250.469, 283.404, **біле** I 32.159, 42.557, 49.44, 60.11, *субст.* I 3.16, ***Р.*** (до) **білого** I 355.17, ***З.*** **білий** I 407.В, **білу** I 315.212, II 125.12, 125.13, **білую** II 29.29, 160.2, 306.46, **біле** I 4.35, 4.39, 32.163, II 70.61, (на) **білеє** I 357.89, ***О.*** **білим** I 528.В, II 437.В, 497.В, *повт.* I 356.65 (2 р.), *у спол.* б) I 4.59, 50.79, **білою** II 330.14, (з) **білою** I 322.487, ***М.*** (в) **білому** II 309.171, (на) **білім** II 336.10, 495.В, (в) **білій** I 274.69, 287.547, 320.386, II 60.30, 96.152, 192.9, (на) **білій** I 167.121, ***Мн. Н.*** **білі** I 85.363, 237.7, 238.43, 475.В, II 97.192, 253.204, **білії** *у спол.* а) II 101.315, ***З.*** **білі** I 86.422, 168.161, 201.63, *у спол.* а) II 411.В, **білії** II 214.92, ***О.*** **білими** I 408.В, ***М.*** (у, в) **білих** I 284.447, 312.88, 365.179, II 24.15, *у спол.* а) I 312.81, 356.42, 357.76, 530.В, 531.В, II 97.167.

БІЛИЦЯ (1). *Невисвячена ще черниця. У порівн.* А Марина в сукні білій, Неначе **білиця,** Богу молиться та плаче, Замкнута в світлиці. II 96.153.

БІЛІТИ (9). В байраках **біліли** Сніги білі II 253.203. Цвітуть сади; **біліють** хати, А на горі стоять палати Неначе диво. II 9.37. **Біліє** місяць; люде сплять I 97.823 //*Безособ.* (1). Надувся вітер; як повіє — Нема нічого: скрізь **біліє...** I 42.553.

◇ **біліє** I 97.823, 108.1166, 243.184, II 26.106, *безособ.* I 42.553, **біліють** II 9.37, 150.10, **біліла** II 415.В, **біліли** II 253.203.

БІЛОБОКИЙ (1). *Образн.* Реве та стогне Дніпр широкий,.. Рве синю филю **білобоку.** I 403.В.

БІЛОКАМЕННА (1). *Тільки у ж. р. Субст. Перен. Про Москву.* Привітай, друже мій єдиний, оцього уральського козачину, я познакомився не дуже давно, він мені тойді здавався добрим чоловіком і щирим уральським козаком, може тепер зопсувся у вашій **білокаменній.** VI 87.7.

БІЛОЛИЦИЙ (8). **1.** (4). І виросла я на диво: Кароока, чорнобрива, **Білолицая.** II 119.9. Аж ось чорноброва Та молода, **білолиця** Прийшла молодиця I 314.169.

2. *Субст. Образн.* (4). Сумно, сумно серед неба Сяє **білолиций.** I 112.1261. Зорі сяють; серед неба Горить **білолиций** I 92.609.

◇ ***Одн. Н.*** **білолиций 2.** I 75.9, 92.609, 110.1203, 112.1261, **білолиця 1.** I 164.21, 314.169, **білолицая 1.** II 119.9, ***З.*** **білолицю 1.** II 65.152.

БІЛОХАТИЙ (1). Чи по знаку Кому цей Оглав **білохатий?** Троха лиш! Треба розказати. Щоб з жалю не зробить сміху́. II 164.2.

БІЛЯ (5). *Прийм. Уживається з род. відм. на означення місця; близький за значенням до «недалеко», «коло».* Ідуть — під дубом зелененьким Кінь замордований стоїть, А **біля** його молоденький Козак.. лежить I 8.195.

◇ **біля** I 3.14, 5.82, 8.195, 408.В, 410.В.

БІЛЬШ (49), **БІЛЬШЕ** (39). *Присл.* **1.** *У більшій кількості* (22). Другим разом напишу тобі **більше,** а тепер бувай здоров VI 203.19. тобі посилаю — (25 руб[лів] асигн[аціями]). А коли буде **білш,** то й ще пришлю. VI 15.21. З трьома чи й **більше** лікарями..

Весною пана привезли. I 538.В. Подивилась Катерина: «..Піду дальше — **більш** ходила...» I 40.493. *У приказці* (2). тут тепер 10° морозу, не вам кажучи, а кожуха нема.. Ну, та нехай стара в'язне, **більше** м'яса буде, роздобудемо як-небудь VI 24.18 //*Більшою мірою* (7). А щоб **білше** була правда, Нехай шлях покаже. I 427.В. I написали воєводам.. Що кесар бог. Що **більш** од бога! II 271.274. Дякую за гроші, а ще **білше** за те, що не забуваєте старого кобзаря Т. Шевченка. VI 134.5.

2. *У знач. «крім того»* (61). Подай їй долю на сім світі I **більш** нічого не давай. II 293.13. Сьогодні певне буде у Корсуні і Наталка Шулячівна, то ти, яко чоловік не без розуму, поклонися їй од мене, а **більш** ані телень. VI 212.14. Думи та печаль, А **більше** нічого не мав я й не маю I 161.326 //*У спол.* т а й (і) **більш (білш, більше)** н і ч о г о — *та й усе, і тільки* (24). I в Україну принесли Великих слов велику силу, Т а й **більш** н і ч о г о. I 331.42. Тілько глянула на його... Т а й **більше** н і ч о г о. II 188.95.

3. *У знач. «надалі», «в майбутньому»* (3). Дай тобі господи милосердий не класти **білше** своїх любих діток в домовину, а ростити їх на добро людям, а собі на тихую старечу радість. VI 85.32. Було колись — панували, Та **більше** не будем. I 63.18.

4. *У знач. «уже»* (2). Ще б плакала Катерина, Та сльоз **більш** немає. I 40.504.

◊ **більш 1.** I 40.493, II 271.274, VI 15.5, 82.31, **2.** I 77.81, 332.99, II 29.25, 104.18, 201.35, 223.145, 255.264, 265.21, 281.61, 293.13, 332.9, 367.18, 450.В, 458.В, VI 155.31, 212.14, *у спол.* I 331.42, 515.В, II 23.23, 52.141, 85.2, 106.102, 273.357, VI 133.8, 162.24, 198.15, 201.21, **4.** I 40.504, II 468.В, **більше 1.** I 21.23, 59.78, II 468.В, VI 203.19, 220.6, 221.10, *у приказці* I 105.1015, VI 24.18, **2.** I 161.326, 518.В, 519.В, II 63.59, 109.12, 195.32, 272.298, 288.21, 349.9, *у спол.* II 91.62, 187.57, 188.95, **3.** I 63.18, **білш 1.** VI 15.21, **2.** I 422.В, II 394.В, 484.В, VI 119.18, 132.31, 209.22, *у спол.* II 417.В, VI 21.8, 28.23, 31.17, 86.28, 119.6, 139.33, 161.35, 188.14, 225.10, **білше 1.** I 427.В, 538.В, VI 134.1, 134.5, 139.16, 145.32, 146.33, 149.2, 174.14, **2.** II 442.В, VI 23.30, 27.16, 131.36, 132.21, 188.19, **3.** VI 85.32, 130.19.

БІЛЬШИЙ (2). Дуже, дуже добре ти зробив, що не посадив яблоні і груші; прищепи весною на дичках: воно й швидче і **більші** виростуть. VI 220.24. Лилася божа благодать. Кому чи чином, чи грошима, Кому — в аренду Палестину, Або за **більшиї** заслуги Самі благоволили дать Свою підложницю в супруги II 473.В.

БІНОКЛІ (1). Ще ось що, чи продаються у вас на коші **б і н о к л і** або хоч добрі окуляри? VI 139.29.

БІОГРАФІЯ (2). Читаю по одному листочку в день **біографію** Гоголя VI 132.41. Старий Улибишев, той самий, що написав **б і о г р а ф і ю** Б е т г о в е н а, не пропускає ні одного спектакля VI 154.37.

БІРЖА (1). як будеш на Васильевском острову, зайди в Академію наук, у ту, що коло **біржі** VI 77.1.

БІС (1). *У спол.* **біс** б а т ь к а з н а *кому. Лайл.* На чорта ти їх адресував **біс** б а т ь к а з н а кому? VI 213.5.

БІСЕНЯ (2). *Зменш. до* **біс.** *Лайл.* А он, чи бачиш, на могилі Очима лупа кошеня? Іди до мене. Кицю, кицю... Не йде прокляте **бісеня!** I 365.162. Ото до мене... кицю.. кицю.. Не йде погане **бісиня!** I 542.В.

БІСИ-ЗНА-ЩО (1). *Дурниці, нісенітниця.* А то верзе **біси-зна-що** II 186.7.

БІСІВ (2). *У лайл. спол.*: а) **бісів** с и н у (1). Смійсь, поганцю, враже, Та не дуже, **бісів** с и н у ! I 413.В; б) н а б а т ь к а **бісового** — *навіщо* (1). Н а б а т ь к а **бісового** я трачу I дні, і пера, і папір! II 241.1.

БІСНУВАТИЙ (2), **БІСНОВАТИЙ** (1). А люта мати! Спустила друге **біснovate** Своє скаженеє звіря. II 325.20. I на хресті отім без ката I без царя вас, **біснуватих,** Розпнуть, розірвуть, рознесуть II 328.50.

◊ ***Одн. Н.*** **біснувата** I 301.289, ***З.*** **біснувате** II 325.20, ***Мн. З.*** **біснуватих** II 328.50.

БЛАГАТИ, БЛАГАТЬ (58). Приплила Із Сіракуз і та небога **Благати** кесаря і бога. II 272.283. Обніміться ж, брати мої. Молю вас, **благаю!** I 336.261. Я тілько хаточку в тім раї **Благав,** і досі ще **благаю,** Щоб хоч умерти на Дніпрі, Хоч на малесенькій горі. II 219.48. Окрадені, замучені, В путах умираєм, Не молимось чужим богам, А тебе **благаєм** I 342.72. Так мені тепер тяжко, так тяжко, що якби не надія, хоч коли-небудь побачить свою безталанную країну, то **благав** би господа о смерті. VI 43.2.

◊ **благати** I 283.408, 489.В, 493.В, 546.В, II 48.147, 272.283, 272.288, 273.355, VI 43.6, **благать** II 320.622, **благаю** I 336.261, 385.33, II 48.115, 48.118, 112.18, 219.48, 305.15, 406.В, VI 46.27, 206.17, **благаєш** II 237.36, VI 57.29, **благає** I 12.41, 284.441, 313.132, II 97.159, **благаєм** I 342.72, II 192.24, 230.49, **благаємо** II 462.В, **благаєте** I 240.35, II 272.293, **благають** I 201.72, 538.В, II 10.75, 14.249, 18.407, 61.68, **благав** I 256.66, 318.314, II 218.14, 219.48, 290.2, **благала** I 230.6, 283.395, 289.662, II 223.113, 462.В,

469.В, **благали** I 248.381, **благай** I 239.19, 394.11, II 95.97, 210.11, 215.11, **благайте** I 143.2412, **благав би** II 48.142, VI 43.2.

БЛАГАЯ (3). *Слов'ян. Добро, милосердя.* Пребезумний в серці скаже, Що бога немає, В беззаконії мерзіє, Не творить **благая.** I 342.88. Во псалтирі і тимпані Воспоєм **благая,** Яко бог кара неправих, Правим помагає. I 347.264.

◊ ***Одн. З.*** **благая** I 342.88, 347.264, II 274.380.

БЛАГИЙ (10). *Добрий, милосердий.* У синагогу Зайшла [мати] благать **благого** бога, Щоб син її найшовсь. II 320.622. Царице неба і землі! Вонми їх стону і пошли **Благий** конець II 305.18. Отак братів **благих** своїх Господь не забуде.. I пошле їм добру долю Од віка до віка. I 346.217. Кого благаєте, **благії,** Раби незрячії, сліпії! II 272.293.

◊ ***Одн. Н.*** **благий** VI 49.20, **благая** II 305.7, ***Р.*** **благого** II 410.В, ***З.*** **благий** II 305.18, **благого** II 320.622, ***О.*** (за) **благим** II 467.В, ***Мн. Н.*** **благії** II 272.293, ***Р.*** **благих** I 346. 217, ***З.*** **благі** I 282.361, **благії** II 27.141.

БЛАГО (8). **1.** *Добро* (3). Спасибі вам за всі ваші **блага!** Не забувайте безталанного VI 62.21 //*У спол.* п о л о ж и т и з а **благо**—*визнати за доцільне, краще* (1). так бачите, щоб я не зрисував (бо мені рисувать заказано) свого недуга (углем у комені), то і п о л о ж и л и з а **благо** перевести мене в казарми. VI 42.35.

2. *Присудк. Добре* (5). **Благо** тому, кого господь Карає меж нами, Не допуска, поки злому Ізриється яма. I 344.173. **Благо** тобі, друже-брате, Як є в тебе хата. II 209.31. Мої любії, мої единые друзі, чи ви ще й досі на Михайловій горі гуляючи, дивитесь на задніпрянські гори? **Благо** вам, мої единые друзі! VI 197.5.

◊ ***Одн. Н.*** **благо 2.** I 344.173, II 209.31, 209.33, 268.152, VI 197.5, ***З.*** **за благо 1.** *у спол.* VI 42.35, ***Мн. З.*** **блага 1.** I 341.39, **за блага 1.** VI 62.21.

БЛАГОВІСТИТЕЛЬ (2). *Слов'ян. Передвісник.* Холодочком До сходу сонця провели До самої Тіверіади **Благовістителя.** II 310.219. **Благовістителя** святого Тепер не жди II 488.В.

БЛАГОВІСТИТИ, БЛАГОВІСТИТЬ (3). *Слов'ян. Розповідати, повідомляти про що. Уроч.* [Апостол] тихим, добрим, кротким словом **Благовістив** їм слово нове II 268.156. Неначе праведних дітей, Господь, любя отих людей, Послав на землю їм пророка; Свою любов **благовістить!** Святую правду возвістить! II 102.4.

◊ **благовістити** II 268.150, **благовістить** II 102.4, **благовістив** II 268.156.

БЛАГОВОЛЕНЬЄ (1). *Слов'ян. Прихильність, ласка вищої особи до нижчої. Ірон.* Саул Бере і город і аул. Бере дівча, бере ягни́цю, Будує кедрові світлиці, Престол із золота кує, **Благоволеньє** оддає Своїм всеподданнійшим голим. II 352.58.

БЛАГОВОЛИТИ (3). *Слов'ян. Виявити бажання, зволити. Ірон.* За богами — панства, панства.. Аж потіють, та товпляться, Щоб то ближче стати Коло с а м и х: може вдарять Або дулю дати **Благоволять** I 247.338. А в кого Сестру **благоволили** взять У свій гарем. I се нічого II 272.313.

◊ **благоволять** I 247.338, **благоволили** II 272.309, 272.313.

БЛАГОВОННИЙ (1). *Слов'ян. Запашний.* Святая праведная мати,.. Подай душі убогій силу, Щоб огненно заговорила, Щоб слово пламенем взялось, Щоб людям серце ростопило, Щоб по Вкраїні розлилось, Як **благовоннеє** кадило, I рідни души освятило. II 466.В.

БЛАГОДАРИТЬ (7). Великий ти поет, друже мій Семене! **Благодарю** тебе всім серцем VI 115.13 //*У спол.* **благодарить** б о г а (г о с п о д а) — *при вираженні задоволення чимось* (6). У нас, **благодарить** б о г а, снігу і не видно було. VI 83.39. мені все якось здавалось, що ти живий і здоровий (воно так-таки і було собі, **благодарить** г о с п о д а милосердого) VI 82.35.

◊ **благодарить** *у спол.* VI 41.30, 82.35, 83.39, 83.41, 118.17, 212.10, **благодарю** VI 115.13.

БЛАГОДАРНИЙ (1). Чим, як і коли заплачу́ я тобі за твоє істинно християнське діло! Тепер, кроме сльоз **благодарних,** нічого в мене нема. VI 115.15.

БЛАГОДАТНИЙ (2). Прийшла молодиця На той хутір **благодатний** У найми проситься. I 314.171. А що якби і ти, взявши Куліша та й Семена з собою, та й ви приїхали на той **благодатний** хутір. VI 153.34.

БЛАГОДАТЬ (12). **1.** *Милість, послана богом* (5). Божа **благодать** На ветхую Єлисавету Учора рано пролилась II 309.163. Ох, діти! Діти! Діти! Велика божа **благодать!** II 11.141. Любов — господня **благодать!** II 50.57.

2. *Щастя, успіх, достатки* (4). Прогуло Прокляте лихо, та й заснуло. На хутір знову **благодать** З-за гаю темного вернулась I 316.255. А вас, письменних, треба б бити, Щоб не кричали: «Ах! аллах! Не варт,

не варт на світі жити!» А чом пак темні не кричать? Хіба ж живуть вони? і знають, Як ви сказали, **благодать,** Любов... II 53.156 //*Спокій* (1). Тихо, як у раї, Усюди божа **благодать** — І в серці і в хаті. I 240.56.

3. *Місце спокою, затишку* (3). Поставлю хату.. Садок-райочок насажу. Посижу я і похожу В своїй маленькій **благодаті.** II 348.4. Чи ти зробив що з Вольським? Як ні, то зроби як умієш і як тобі бог поможе, бо мені і вдень і вночі сниться ота **благодать** над Дніпром VI 195.12.

◇ ***Одн. Н.*** **благодать 1.** II 11.141, 50.57, 272.305, 309.163, 311.243, **2.** I 240.56, 316.255, **3.** II 317.495, VI 195.12, ***Р.*** **благодати 2.** I 230.10, ***З.*** **благодать 2.** II 53.156, ***М.*** **в благодаті 3.** II 348.4.

БЛАГОДЕНСТВІЄ (1). *Слов'ян. Спокійне, щасливе життя. Ірон.* Добридень же, новий годе, В торішній свитині! Що ти несеш в Україну В латаній торбині? «**Благоденствіє,** указом Новеньким повите». I 353.97.

БЛАГОДЕНСТВУВАТИ (3). *Слов'ян. Жити спокійно, щасливо, в достатку. Ірон.* А тюрм! а люду!.. Що й лічить! Од молдаванина до фіна На всіх язиках все мовчить, Бо **благоденствує!** I 327.94.

◇ **благоденствує** I 327.94, **благоденствуєм** I 511.В, **благоденствують** I 511.В.

БЛАГОДУШНЕ (1), **БЛАГОДУШНО** (1). *Присл. Доброзичливо, прихильно.* Привітай же **благодушне** Мою сиротину, Наш великий чудотворче, Мій друже єдиний! II 263.5. Привітай же **благодушно** Мою сиротину II 465.В.

БЛАГОРОДНИЙ (11). **1.** *Чесний, порядний* (10). привітай оцього доброго і **благородного** сотника Хаїрова. VI 70.17. *Образн.* (3). Усі ті могили.. Начинені нашим **благородним** трупом II 232.28. Царю проклятий, лукавий,.. Що ти зробив з козаками? Болота засипав **Благородними** костями I 250.443.

2. *Пройнятий благородством* (1). Подякуйте і ви за мене Ілію Івановича за його **благородную** щедроту VI 62.13.

◇ ***Одн. Н.*** **благородний 1.** VI 188.3, ***Р.*** (окромя) **благородної 1.** VI 115.7, ***Д.*** **благородному 1.** VI 204.19, ***З.*** **благородного 1.** VI 70.17, 163.38, 167.12, 170.21, (в) **благородну 1.** *образн.* VI 164.15, (за) **благородную 2.** VI 62.13, ***О.*** **благородним 1.** *образн.* II 232.28, ***Мн. О.*** **благородними 1.** *образн.* I 250.443.

БЛАГОРОДНІЙШИЙ (1). **Благороднійший** ти із людей, брате-друже мій єдиний Семене! VI 115.4.

БЛАГОСКЛОННИЙ (1). *Доброзичливий, м'якосердий. Ірон.* До того люд домуштровали, Що сам фельдфебель дивовались І маршировкою і всім, І «**благосклонні** пребували Всегда к єфрейторам своїм». II 280. 14.

БЛАГОСЛОВЕНІЄ (1). *Слов'ян.* До вашого з В[арварою] Я[ковлевною] **благословенія** перевезли Ликерю до Катерини Івановни Ивановой VI 218.25.

БЛАГОСЛОВЕННИЙ (2). *Слов'ян. Прославлений. Уроч.* **Благословенная** в женах, Святая праведная мати Святого сина на землі. II 266.61.

◇ ***Одн. Н.*** **благословенная** II 266.61, 482.В.

БЛАГОСЛОВИТИ (15). **1.** *Схвалити що-н.* (6).— Благо вам! — Сказав апостол утомленний І оргію **благословив.** II 268.154 //*Перехрестити* (2). **Благословить** [мати] дітей своїх Твердими руками I 336.250.

2. *Дозволити кому що* (7). **Благослови,** отамане, Чайки поспускати I 284.458. *Повт.* (4). Гайдамаки встали.. «**Благослови,** кажуть, батьку, Поки маєм силу; **Благослови** шукать долю На широкім світі». I 80.207.

3. *Дати, подарувати* (2). Що то якби **благословив** милосердни[й] бог нам з вами зострінуться. VI 19.25. Над Летою бездонною Та каламутною **Благослови** мене, друже, Славою святою. II 373.35.

◇ **благословив 1.** II 268.154, VI 58.2, **благословить 1.** I 336.250, **благослови 1.** II 168.133, **2.** I 81.267, 255.50, 284.458, *повт.* I 80.207, 80.209, 265.112, 265.114, **3.** II 373.35, **благословіть 1.** I 517.В, **благословіте 1.** I 516.В, **якби благословив 3.** VI 19.25.

БЛАГОСЛОВЛЯТИ (2). **1.** *Хрестити, проказуючи слова молитви* (1). узрів діток. Привітав І цілував **благословляя** II 322.697.

2. *Прославляти. Уроч.* (1). І господа б **благословляла** [мати] За долю добрую твою. II 14.236.

◇ **благословляла б 2.** II 14.236, **благословляя 1.** II 322.697.

БЛАГОУХАННИЙ (1). *Слов'ян. Запашний.* О світе наш незаходимий! О ти, пречистая в женах! **Благоуханний** сельний крине! II 307.94.

БЛАГОЧЕСТИВИЙ (1). *Слов'ян. Побожний.* Давид, святий пророк і цар, Не дуже був **благочестивий.** II 71.97.

БЛАГОЧИННИЙ (1). *Субст. Служитель культу.* Молітесь, братія, молітесь! Так **благочинний** начина I 107.1114.

БЛАЖЕННИЙ (2), **БЛАЖЕН** (2). *Щасливий.* **Блаженний** той, хто заплатить За твої кайдани. I 347.253. *Повт.* (2). **Блажен!**

блажен! Тебе, злая, В радості застане І розіб'є дітей твоїх О холодний камень. І 347.255.

◇ ***Одн. Н.*** **блаженний** І 340.1, 347.253, **блажен** *повт.* І 347.255 (2 р.).

БЛАЖЕНСТВУВАТИ (1). *Бути щасливим, задоволеним.* Куліш **блаженствує,** а Василь Білозер поїхав у Полтаву одказуваться од учительства. VI 38.16.

БЛАКИТНИЙ (3). Як небо **блакитне** — нема йому краю, Так душі почину і краю немає. І 75.27. Гори мої високії, Не так і високі, Як хороші, хорошії, **Блакитні** здалека. II 24.4.

◇ ***Одн. Н.*** **блакитне** І 75.27, ***З.*** **блакитне** І 26.63, ***Мн. Н.*** **блакитні** II 24.4.

БЛЕКОТА (1). *Образн.* Україно! Україно! Оце твої діти, Твої квіти молодії,.. **блекотою** В німецьких теплицях Заглушені!.. І 252.527.

БЛИЖЧЕ (1). *Присл.* За богами — панства, панства.. Аж потіють, та товпляться, Щоб то **ближче** стати Коло с а м и х І 247.335.

БЛИЖЧЕНЬКО (1). *Присл.* Сідай лиш **ближченько,** отут. І 365.174.

БЛИЗЕНЬКО (2). *Присудк.* До Віфлеєма не **близенько** II 313.339. Виглянь же, пташко, Моє серденько, Поки **близенько,** Та поворкуєм... І 92.601.

БЛИЗНЯТА (8). Тут дав бог мені **близнята,** Якраз против спаса. І 366.224.

◇ ***Мн. Н.*** **близнята** І 302.318, 303.355, ***З.*** **близнят** І 365.178, 367.262, 536.В, **блезнят** І 539.В, **близнята** І 366.224, ***О.*** **з близнятами** І 536.В.

БЛИЗНЯТОЧКА (2). *Пестл. до* **близнята.** Ростуть мої **близняточка** І 536.В. І що з мене Люде насміялись... Трохи була не втопилась, Та жаль було кинуть **Близняточок.** І 367.240.

БЛИЗЬКИЙ (1). Ми вже, бач, дуже **близькі** родичі. VI 186.8.

БЛИЗЬКО (2). **1.** *Присл. Недалеко* (1). Холера, благодарить бога, минула нашу пустиню — а ходила **близько.** VI 41.31.

2. *Присудк. На недалекій відстані* (1). Ізнемігся, товаришу! Сьогодні спочинем: **Близько** хата, де дівчина Ворота одчинить. І 7.167.

◇ **близько** 1. VI 41.31, 2. І 7.167.

БЛИСКАВКА (1). Грім гогоче, а **блискавка** Хмару роздирає. І 113.1310.

БЛИСНУТИ (7). А ясновельможний, на воронім коні, **Блисне** булавою — море закипить... І 99.837. І сльози **блеснули** Вперше зроду. І 538.В.

◇ **блиснули** І 94.676, **блеснули** І 428.В, 538.В, **блисне** І 99.837, 113.1303, **блесне** І 430.В, 436.В.

БЛІДНИЙ (1). І **блідний** місяць на ту пору Із хмари де-де виглядав І 3.5.

БЛУДИТИ (4). *Бродити, ходити без певної мети і напряму; блукати.* Ото ж тая дівчинонька, Що сонна **блудила** І 6.126 //*Тинятися* (2). Де ж Катруся **блудить?** Попідтинню ночувала, Раненько вставала, Поспішала в Московщину І 40.468.

◇ **блужу** І 59.76, **блудить** І 40.468, 403.В, **блудила** І 6.126.

БЛУДНИЙ (2). *Розпутний.* Одрях старий, і покривали Многими ризами його, А все-таки не нагрівали Котюгу **блудного** свого. II 73.149. Ви казали, що в вас єсть якась зелена рясна рослина на шталт хмелю чи винограду. Вручіть її вручителю Б л у д н и ц ь, а я не **блудний** скажу вам спасибі. VI 199.6.

БЛУДНИЦІ (2). *Назва твору.* Шлю вам дві **Б л у д н и ц і,** обидві недороблені VI 199.3.

◇ ***Мн. Р.*** **блудниць** VI 199.6, ***З.*** **блудниці** VI 199.3.

БЛУКАТЬ (24). *Бродити, ходити, їздити без певної мети і напряму; тинятись.* Попрощавшися з чорноморцем,.. пішов собі знову **блукать** по закарлючистих улицях московських VI 82.27. Чорніше чорної землі **Блукають** люди II 110.25. Не русалонька **блукає:** То дівчина ходить І 3.21. **Блукаючи** по Україні, Прибивсь якось і в Чигирин II 18.420. Давно те минуло, як, мала дитина, Сирота в ряднині, я колись **блукав,** Без свити, без хліба, по тій Україні, Де Залізняк, Гонта з свяченим гуляв. І 144.2439. *Образн.* (1). В того доля ходить полем, Колоски збирає; А моя десь, ледащиця, За морем **блукає.** І 15.12.

◇ **блукать** І 80.233, VI 82.27, **блукаю** І 517.В, VI 84.32, **блукає** І 3.16, 3.21, 158.222, 274.39, 438.В, 463.В, II 74.212, 410.В, *образн.* І 15.12, **блукають** І 388.30, II 110.25, **блукав** І 144.2439, II 23.7, 26.80, 290.2, VI 82.31, **блукала** І 404.В, 539.В, **блукали** II 371.3, **блукаючи** II 18.420.

БЛЮДОЛИЗИ (1). *Підлабузники. Зневажл.* Так от де рай! уже нащо Золотом облиті **Блюдолизи** І 247.312.

БО [1] (350). *Сполучн.* **1.** *Приєднує речення, що розкриває причину дії* (293). Босфор аж затрясся, **бо** зроду не чув Козацького плачу І 199.20. Забирають, не вертають Ніколи нічого! І не благай, **бо** пропаде Молитва за богом. II 210.11. Спасибі тобі

за лящі і карасі: на весілля вони не прибудуть, **бо** весілля того й не буде VI 221.12. Звичайне, мати, що й казать! Та може снився-таки й зять, **Бо** вже Катруся підростала. II 49.25. Шкода́ і оливо тупить. **Бо** де нема святої волі, Не буде там добра ніколи. II 75.232. Гетьмани, гетьмани, якби то ви встали,.. Заплакали б тяжко, **бо** ви б не пізнали Козацької слави убогих руїн. I 99.832.

2. *Приєднує речення із значенням обгрунтування, виправдання дії* (35). А сьогодні, сини мої, Горе мені з вами! Поцілуйте мене, діти, **Бо** не я вбиваю, А присяга. I 139.2242. Прилинь, сизий орле, **бо** я одинокий Сирота на світі, в чужому краю. I 13.94. Найдеш у гаї тую калину, То й пригорнись, **Бо** я любила, моя дитино, Її колись. II 134.15. Поважайте його, діти, **Бо** то батько сивий! II 172.235. звичайне, не можна і без того, щоб інколи і сльозам не дать волі, **бо** хто не журиться, не плаче, то той ніколи й не радіє. VI 46.8.

3. *Приєднує речення із значенням попередження, мотивування вимоги* (22). Схаменіться! будьте люде, **Бо** лихо вам буде. I 331.64. Не женися на багатій, **Бо** вижене з хати I 261.2. Скажу йому: — Сватай мене Або одчепися!.. **Бо** як мені у матері... То лучше топиться. II 128.15. Бувайте здорові, пишіть швидче, **бо** лаятиму. VI 33.10. Послав я тобі не надписаних п'ять книжок К о б з а р я. Може тобі ще треба буде, то напиши, **бо** його швидко й не стане. VI 206.15. Гонто, Гонто! Оце твої діти.. Вони католики.. Поки невеликі, Заріж і їх, **бо** виростуть, То тебе заріжуть... I 138.2211.

◇ **бо 1.** I 3.23, 5.90, 9.6, 13.79, 21.9, 22.66, 26.58, 26.68, 26.69, 27.74, 28.3, 28.19, 29.59, 32.165, 39.433, 44.655, 46.733, 75.26, 80.222, 80.232, 84.335, 85.361, 85.378, 91.552, 91.561, 92.597, 96.769 (2 р.), 99.832, 99.845, 104.1010, 119.1548, 138.2217, 146.2521, 148.Прип., 150.П, 156.128, 156.129, 157.166, 157.169, 199.20, 201.101, 233.142, 236.240, 238.37, 240.31, 242.129, 242.134, 245.256, 271.337, 277.148, 277.166, 278.208, 288.591, 291.709, 293.10, 296.120, 299.211, 301.303, 304.393, 305.429, 313.127, 319.342, 320.381, 321.426, 321.443, 327.94, 329.154, 338.47, 339.81, 343.113, 349.8, 368.306, 375.21, 375.25, 375.49, 375.50, 376.65, 406.В, 411.В, 444.В, 522.В, 532.В, 533.В, 535.В (2 р.), 536.В, 537.В, 551.В, 557.В, II 11.132, 12.154, 13.209, 15.309, 28.153, 32.14, 48.119, 49.18, 49.25, 49.30, 52.115, 53. 166,54.214, 55.227, 55.229, 69.9, 73.162, 75.232, 79.94, 80.124, 85.22, 95.98, 99.259, 100.289, 101.307, 107.126, 150.23, 154.14, 157.27, 158.33, 159.89, 168.135, 174.293, 174.302, 195.52, 196.75, 200.9, 200.27, 201.50, 210.11, 210.20, 213.45, 213.59, 213.67, 213.70, 215.11, 217.10, 220.6, 222.79, 222.86, 223.129, 230.55, 230.60, 234.80, 235.128, 239.19, 249.19, 249.34, 249.41, 250.60, 250.74, 251.97, 252.138, 252.151, 253.182, 258.401, 276.476, 286.16, 287.13, 313.316, 321.661, 327.12, 327.28, 339.23, 348.12, 350.28, 358.25, 368.6, 380.В, 404.В, 414.В, 416.В, 437.В, 440.В (3 р.), 442.В, 448.В, 450.В, 454.В, 458.В (2 р.), 461.В, 491.В, 496.В, VI 15.14, 16.8, 16.13, 16.18, 17.6, 20.31, 21.1, 21.6, 22.10, 23.17, 23.21, 24.14, 24.38, 24.39, 25.4, 25.9, 25.22, 26.19, 26.26, 26.28, 27.4, 27.10, 27.20, 27.22, 28.1, 28.8, 28.12, 28.21, 28.26, 29.25, 29.37, 30.2, 30.3, 31.5, 31.6, 32.6, 32.9, 33.3, 33.18, 34.4, 36.26, 38.14, 38.16, 39.28, 41.18, 41.36, 42.4, 42.6, 42.21, 42.34, 43.37, 44.9, 49.33, 50.2, 50.5, 50.7, 50.35, 50.37, 52.15, 52.17, 54.29, 54.34, 57.31, 58.15, 62.2, 62.7, 62.16, 70.12,70.27, 86.2, 87.23, 115.5, 118.36, 119.18, 130.41, 132.19, 132.31, 138.24, 139.26, 139.30, 140.1, 145.15, 145.32, 147.26, 153.13, 153.24, 163.26, 163.38, 164.12, 165.8, 165.26, 165.38, 166.32, 179.20, 193.5, 193.11, 194.28, 195.12, 195.31, 201.10, 203.27, 205.1, 210.34, 215.15, 216.25, 217.14, 221.12, 226.14, **2.** I 13.94, 42.579, 49.42, 51.123, 58.44, 86.402, 112.1253, 125.1740, 125.1742, 126.1782, 139.2242, 140.2291, 159.258, 314.175, 315.181, 315.190, 335.222, 361.49, 365.190, 374.15, 376.67, 531.В, II 13.230, 14.253, 31.81, 45.4, 52.147, 115.32, 134.15, 159.97, 172.235, VI 45.28, 46.2, 46.8, 46.19, **3.** I 4.56, 52.171, 88.440, 138.2211, 260.6, 261.2, 261.4, 331.64, 332.84, 339.76, 368.284, 440.В, 533.В, II 128.15, 361.12, VI 25.28, 33.10, 50.39, 82.34, 206.15, 207.12, 208.13.

БО [2] (10). *Частка.* **1.** *Спонукальна* (5). Степаночку, голубчику!.. Усміхнися-**бо** до мене. I 278.212. Годі **бо** вже, годі! Незабаром батько прийде, треба справді читать. II 171.208.

2. *Підсилювальна* (5). Який-**бо** ти бевзь і справді! I 104.1009 //*У спол.* о т и м -**бо** й б а — *в тім-то й справа* (1). Звичайне, радость та хвала! Тобі єдиному святому За дивнії твої діла! О т и м -**бо** й б а! Хвали нікому, А кров, та сльози, та хула, Хула всьому! II 230.72.

◇ **бо 1.** I 278.212, 278.219, 279.257, 492.В, II 171.208, **2.** I 94.675, 104.1009, 127.1850, 278.211, *у спол.* II 230.72.

БОБРОВИЙ (2), **БЕБРЯНИЙ** (1). понад Доном полечу, Рукав **бобровий** омочу В ріці Каялі. II 336.8.

◇ *Одн. З.* **бобровий** II 336.8, 495.В, **бебряний** II 337.58.

БОГ (634), **БІГ** (3). **1.** *За релігійними уявленнями, найвища істота — творець всесвіту* (396). Чи **бог** бачить із-за хмари Наші сльози, горе? I 243.149. I вам слава, сині гори, Кригою окуті. I вам, лицарі великі, **Богом** не забуті. Борітеся — поборете, Вам **бог** помагає! I 326.60. нема тепер нічого, Ні **бога** навіть, ні півбога. II 364.10. У **бога** за двермі лежала сокира. II 59.1. Найкращі

в світі! найсвятії! Простіть!.. Я **богу** помолюсь... II 25.56. Бувай здоров, мені і **богу** милий, мій єдиний друже! Нехай з тобою все добре діється VI 85.12. Нащо вже й **бога** турбувать, Коли по-нашому не буде. II 23.25. Я оце вже третій рік як пропадаю в неволі — в цім, **богом** забутім краї! VI 57.33. хто матір забуває, Того **бог** карає I 335.223. Поглянув я на ягнята — Не мої ягнята! Обернувся я на хати — Нема в мене хати! Не дав мені **бог** нічого!.. II 21.28. Думав жити, любитися Та **бога** хвалити! А довелось... I 391.28. Молю тілько милосердного **бога,** щоб поміг мені весни діждати, щоб хоч умерти на Україні. VI 25.18. *У порівн.* (7). Та все-таки якось жилось, Хоть на чужому, та на полі... Тепер же злої тії долі, Як **бога,** ждати довелось. I 393.6. *У приказці* (5). як ви не оженете, то й сам **бог** не оженить VI 187.2. Неначе в **бога** за дверима, У зятя та в сина Стара собі спочиває II 251.113. *У прикл. спол.* господь **бог** (2). Господь **бог** лихих карає — Душа моя знає. I 344.149. *Зверт.* (45). Тебе ж, **боже,** зневажаєм II 341.3. Хто ж сироті завидує — Карай того, **боже!** I 23.100. Кати знущаються над нами, А правда наша п'яна спить. Коли вона прокинеться? Коли одпочити Ляжеш, **боже,** утомлений? I 326.28. Мені аж страшно, як згадаю Оту хатину край села! Такії, **боже** наш, діла Ми творимо у нашім раї На праведній твоїй землі! II 230.45. *Зверт., повт.* (8). **Боже** милий, Зжалься, **боже** милий. I 250.463. **Боже! боже!** Даєш волю I розум на світі,.. Та не даєш жити. II 11.116. *Зверт., у приказці* (1). Не дай, **боже,** в багатого I пить попросити. I 233.148 //*Форма* **боже** *у наз. відм. у знач. «бог». У римованій приказці. Iрон.* (1). Не поможе милий **боже,** Як то кажуть люде. II 47.111 //*Зображення богів* (1). Перед **богами** Лель і Ладо Огонь Рогніда розвела II 74.181.

2. *Форма* **боже** *(найчастіше в поєднанні з словами «мій», «наш», «милий», «милостивий», «сильний») уживається в знач. вигуку для вираження надії, захоплення, здивування, розпачу, осуду тощо* (67). **Боже** милий! Як хочеться жити II 208.27. **Боже** мій, господи єдиний! Чи гляну я на ті гори коли-небудь хоч одним оком? VI 86.13. А **боже** мій милостивий, Що мені робити? II 172.242. *Повт.* (18). Земля плаче у кайданах,.. Нема кому розкувати,.. Нема кому! **боже! боже!** I 265.106. **Боже** мій! **боже** мій! Який тяжкий та довгий рік! VI 49.14.

3. *Перен. Цар, всесильний володар, той, що має найвищу владу на землі* (14). Давид похожає і, о цар неситий, Сам собі говорить:—Я... Ми повелим! Я цар над божіїм народом! I сам я **бог** в моїй землі! II 71.70. За **богами** — панства, панства В серебрі та златі! I 247.330. *У прикл. спол.* (2): а) кесар-**бог** (1). I нищечком помолилась Кесареві-**богу.** II 273.359; б) **боги**-царі (1). Тим неситим очам, Земним **богам**-царям, I плуги, й кораблі, I всі добра землі, I хвалебні псалми Тим дрібненьким богам. II 333.35.

◆ *У спол.— традиційних формулах* (160): а) **бог** дасть (поможе, пошле)— *при вираженні сподівання на добре завершення чогось* (38). Посажу коло хатини На вспомин дружині I яблуньку і грушеньку.. **Бог** дасть, виростуть. II 324.5. На ту весну, **бог** поможе, приїду VI 212.16. А може **бог** пошле, що я вам коли-небудь оддячу. VI 42.8; б) нехай **бог** помагає (поможе, допомагає, помага, милує, стереже, ховає, не забуде, шле)— *при побажанні добра людині* (37). Оставайся здоров. Нехай тобі **бог** помагає на все добре. VI 70.32. Нехай вам, товариство, **бог** допомагає! I 285.473. Нехай йому **бог** поможе, А що з того буде — Святий знає. I 289.645. Прощай, моє серце! нехай тебе **бог** милує і стереже на славу великого святого искусства. VI 155.4. А тепер, слава богу, бачу, що ти живий і здоровий із жінкою, із діточками своїми. Нехай їх **бог** ховає на многії літа. VI 171.37. Нехай вас **бог** так не забуде, як ви не забули, не покинули мене, безталанного на чужині VI 132.10; в) крий (ховай, сохрани, сохрань) **боже,** нехай **бог** боронить (милує) — *при небажанні, запереченні чого-н. Переважно зверт.* (25). Насилу я дождався твого письма; я вже думав, що ти, крий **боже!** занедужав VI 202.30. «Признавайсь, проклятий жиде, Де моя Оксана?» Та й замахнувсь. «Ховай **боже!..** В будинку... з панами... Вся в золоті...» I 127.1845. Як буду виїзжать із цього поганого укріплєнія, то напишу тобі, куди я поїду, може ще потребують в Оренбург, сохрани **боже.** VI 142.10. щось Марко забарився... Може, де в дорозі Занедужав, сохрань **боже!** I 321.445.

Думав уже, нехай **бог** милує, чи не занапастив ти де-небудь своєї доброї голови VI 171.35; г) слава **богу,** благодарить (хвалить) **бога** — *при вираженні задоволення чимось* (23). Тепер, слава **богу,** я повеселішав VI 138.11. У нас, благодарить **бога,** снігу і не видно було. VI 83.39. І виріс я, хвалить **бога,** Та не виліз в люде. II 218.7; д) **бог** (їх, його) знає (зна) (12). Розсердився **Бог** знає на кого, Та й зо мною не говорить. I 278.215. москалі Тойді, бач, носили Сиві коси з кучерями.. І борошном посипали, **Бог** їх зна для чого! II 55.234. Але тепер уже і **бог** його святий знає, чи й напишу що-небудь путнє. VI 130.41; е) **бога** ради, **бога** для — *при проханні* (8). Напишіть **бога** ради, чи получили ви Історію Устрялова VI 50.36. Нікому в світі я тепер так не завидую, як малярам.. **Бога** для, пришліть малярську справу і паперу. VI 46.24; є) руки до **бога** здіймати (підняти, знімати) — *молитися* (5). Скалічені старі руки До **бога** здіймала I 235.199. Найшов її, подивився... І, сивоволосий, Підняв руки калічені До святого **бога** II 108.166. Гетьман старий ридає, До **бога** руки знімає II 138.48; ж) **бог** їм звидить, **бог (боже)** з тобою — *при вираженні прощення* (4). **Бог** їм звидить, нехай я буду і мужицький поет, аби тільки поет VI 27.15. Ледве-ледве Поблагословила: «**Бог** з тобою!» — та як мертва, На діл повалилась... I 33.218; з) **богові (богу)** душу послати (оддати)— *вмерти* (2). Тілько на небо подивився Та щось промовив, застогнав І душу **богові** послав II 398.В. Одпочивала, Та й **богу** душу оддала... II 18.430; и) в **бога** (2): 1) *при вираженні досади* (1). І тихо мовив: — Де ти в **бога** Загаялась, моя небого? II 309.155; 2) *при вираженні здивування* (1). І де взялися Ті люде в **бога?** II 98.210; і) **бог** помилував — *не сталося чогось* (1). Хотів палати запалить, Або себе занапастить, Та **бог** помилував... I 397.66; ї) збіратися до **бога** — *готуватися до смерті* (1). Не знаю, що і після чого Старі сумують; може вже Оце збіраються до **бога** I 313.104; й) де **бог** носить — *про перебування невідомо де* (1). де вас **бог** носить, чи ви вже во Пітері, чи ще й досі во Одесі? VI 42.20; к) **боже** помагай — *при вітанні* (1). З тим днем, що сьогодня! **Боже** помагай! II 168.126.

◇ ***Одн. Н.*** **бог 1.** I 5.74, 33.228, 39.434, 88.470, 89.471, 132.2007, 243.149, 250.450, 250.458, 259.4, 266.122, 269.247, 281.324, 287.561, 287.565, 287.571, 293.4, 293.10, 326.62, 327.77, 331.43, 335.223, 342.89, 343.103, 343.117, 345.183, 347.265, 357.79, 366.224, 375.22, 375.53, 380.3, 380.5, 507.В, II 9.43, 10.81, 11.115, 13.206, 14.253, 16.356, 17.361, 17.379, 21.28, 31.89, 46.39, 59.2, 65.117, 67.3, 72.139, 115.37, 168.138, 209.38, 250.68, 274.381, 291.22, 298.27, 313.317, 345.11, 441.В, 447.В, 450.В (2 р.), 452.В, 489.В, VI 15.15, 19.26, 25.23, 30.4, 33.15, 38.19, 41.16, 41.18, 42.30, 45.9, 45.14, 46.6, 49.15, 49.23, 50.2, 54.22, 58.19, 62.4, 115.29, 133.1, 133.5, 133.28, 139.20, 140.2, 154.28, 163.22, 170.13, 190.12, 190.16, 194.1, 195.12, 195.28, 200.11, 203.13, 207.4, 208.2, 209.8, 215.13, 216.35, 226.19, 228.10, *у приказці* VI 187.2, *у прикл. спол.* I 344.149, **3.** II 71.70, 271.274, 272.315, 328.59, 468.В, *у спол.* а) I 277.171, 398.71, II 50.54, 67.3, 105.35, 324.5, 408.В, 462.В, 476.В, VI 33.26, 33.33, 42.8, 45.28, 76.36, 130.15, 130.22, 131.4, 141.39, 144.27, 145.1, 147.30, 148.25, 148.27, 149.1, 159.11, 161.6, 161.7, 162.23, 172.8, 174.7, 187.3, 197.12, 210.27, 212.16, 222.20, 225.11, 226.9, *у спол.* б) I 285.473, 289.645, 318.322, VI 24.36, 25.32, 70.32, 132.6, 132.10, 140.15, 155.4, 162.36, 164.6, 164.17, 164.33, 171.37, 182.26, 186.21, 190.20, 193.8, 193.34, 194.1, 196.7, 196.19, 198.22, 200.14, 201.23, 202.9, 208.10, 212.18, 213.12, 220.15, 221.36, 222.8, 222.24, 223.6, 224.19, 226.25, *у спол.* в) I 304.390, VI 171.35, 186.6, 198.11, *у спол.* д) I 278.215, 483.В, 521.В, II 55.234, 233.35, VI 83.13, 118.32, 130.41, 138.35, 141.32, 152.26, 189.13, *у спол.* ж) I 33.218, VI 27.15, *у спол.* і) I 397.66, *у спол.* й) VI 42.20, **біг 1.** I 483.В, 511.В, *у спол.* а) I 516.В, **боже 1.** *у римованій приказці, ірон.* II 47.111, *у спол.* ж) I 404.В, II 30.39, ***Р.*** **бога 1.** I 325.17, 325.18, 332.97, 342.86, 342.96, 343.115, 354.16, 365.190, II 210.28, 239.24, 266.77, 279.568, 364.10, VI 43.10, 132.39, 167.3, **3.** II 273.343, 468.В, **без бога 1.** II 461.В, **[для] бога** *у спол.* е) VI 46.24, 62.14, **до бога 1.** I 4.62, 243.159, 354.14, II 60.48, 256.291, 372.6, *у спол.* є) I 235.199, 286.507, II 108.166, 138.48, 411.В, *у спол.* ї) I 313.104, **од бога 1.** II 30.46, 55.248, 56.263, 62.14, 62.15, 85.4, 105.55, 255.262, 256.313, 311.267, **3.** II 271.274, **окроме бога 1.** VI 15.23, 24.27, **опріче бога 1.** II 236.17, **ради бога** *у спол.* е) VI 19.9, 42.9, 44.9, 45.25, 50.36, 161.4, **у(в) бога 1.** I 331.58, 538.В, II 59.1, 104.19, 110.5, 192.24, 218.14, 229.11, 352.52, 384.В, VI 57.29, *у прикл. спол.* I 241.94, *у порівн.* II 21.6, *у приказці* I 232.106, II 251.113, *у спол.* и) II 98.210, 309.155, ***Д.*** **богу 1.** I 34.230, 34.237, 66.120, 106.1062, 135.2118, 163.400, 225.6, 264.79, 277.184, 277.187, 315.218, 323.499, 375.60, 395.8, 444.В, 454.В, 493.В, 508.В, 532.В, 536.В (2 р.), 553.В, II 7.12, 12.175, 21.9, 23.7, 25.56, 28.160, 52.139, 63.57, 67.10, 91.64, 97.154, 110.14, 147.8, 161.44, 162.82, 179.16, 194.20, 198.2, 201.39, 201.54, 232.8, 236.21, 237.45, 257.350, 258.404, 265.22, 265.24, 267.89, 320.638, 367.23, 372.30, 440.В, 453.В (2 р.), 458.В, 461.В, 472.В, VI 20.9, 50.10, 76.35, 85.12, 85.35, 87.21, 87.28, 87.36, 118.15, 119.6, 139.19, 154.4, 155.29, 182.22, 194.27, 195.24, *у приказці* VI 24.15, **3.** *у прикл. спол.* а) II 273.359, *у спол.* г) I 101.920, 285.476, 315.182, 323.497, 323.524, 374.15, II 54.202, VI 15.19, 21.17, 39.25, 45.18, 84.9, 138.11, 147.32, 148.1, 163.37, 170.5, 171.36, *у спол.* з) II 18.430,

богові 1. I 110. 1202, II 9.32, 272.296, 275.413, 384.В, **464.В**, *у спол.* з) II 398.В, ***З.* бога 1.** I 53.192, 68.21, 95.704, 143.2412, 201.72, 251.476, 256.66, 320.379, 339.80, 342.90, 348.20, 385.33, 385.36, 391.28, 493.В, 553.В, II 10.75, 10.94, 10.108, 14.249, 14.263, 22.50, 23.25, 25.59, 27.150, 48.115, 48.118, 48.146, 49.15, 106.99, 110.20, 112.18, 138.34, 154.5, 169.155, 194.12, 206.60, 228.48, 228.60, 229.4, 232.4, 249.31, 272.283, 315.418, 320.622, 320.635, 384.В, 410.В, 420.В, 450.В, 452.В, 460.В, 464.В, 473.В, 500.В, VI 25.18, 43.30, 46.10, 142.1, *у порівн.* I 12.41, 393.6, II 170.190, 271.247, 411.В, *у спол.* г) II 218.7, VI 41.31, 83.39, 118.18, 212.10, **в бога 1.** I 97.806, **на бога 1.** II 349.1, 350.31, **під бога 3.** II 272.315, **про бога 1.** II 228.40, ***О.* богом 1.** I 270.286, 326.60, II 60.58, 152.5, 209.49, 228.60, 252.146, 265.47, 459.В, VI 57.33, **з богом 1.** I 26.59, 454.В, 490.В, II 66.172, 70.60, 178.10, VI 86.8, **за богом 1.** II 210.12, **перед богом 1.** I 344.142, II 172.232, 228.51, 234.75, 451.В, 456.В, *у порівн.* II 406.В, *у приказці* VI 119.14, ***К.* боже 1.** *зверт.* I 23.100, 45.679, 89.473, 113.1322, 132.2017, 161.331, 201.74, 233.146, 238.33, 265.114, 326.28, 340.21, 341.41, 342.77, 342.83, 343.105, 343.109, 344.145, 344.151, 349.11, 350.31, 486.В, 487.В, 553.В, II 27.122, 28.167, 64.80, 96.118, 168.134, 213.54, 213.65, 230.45, 230.55, 234.100, 265.43, 308.133, 312.311, 329.7, 332.7, 341.3, 343.9, 406. В, VI 50.4, 147.32, 148.30, *зверт., повт.* I 161.336 (2 р.), 199.13 (2 р.), 250.463, 250.464, II 11.116 (2 р.), *зверт., у приказці* I 233.148, **2.** I 4.49, 5.77, 7.178, 34.254, 39.444, 43.612, 44.647, 84.339, 84.345, 113.1303, 133.2024, 138.2218, 247.309, 250.437, 279.235, 279.238, 279.260, 319.365, 356.67, 357.84, 415.В (2 р.), 486.В, 494.В, II 39.7, 64.77, 66.176, 87.3, 107.118, 109.4, 142.25, 172.242, 190.9, 190.27, 194.27, 200.21, 208.27, 213.59, 243.1, 250.47, 251.124, 272.284, 289.1, 419.В, 424.В, 458.В, VI 86.13, 142.1, 156.6, *повт.* I 7.182 (2 р.), 53.213 (2 р.), 118.1504 (2 р.), 265.106 (2 р.), 266.141 (2 р.), II 52.140 (2 р.), 188.81 (2 р.), 411.В (2 р.), VI 49.14 (2 р.), *зверт., у спол.* в) I 88.449, 91.556, 91.569, 127.1836, 127.1845, 321.445, 328.113, 441.В, 514.В, II 47.81, 293.6, V. 45.8, 46.23, 54.32, 92.15, 142.10, 147.42, 153.8, 161.2, 202.31, 206.33, *у спол.* к) II 168.126, ***Мн. Н.* боги 1.** II 328.62, ***Д.* богам 1.** I 342.71, II 102.15, **3.** II 333.39, 334.53, *у прикл. спол.* б) II 333.35, ***З.* богів 1.** I 523.В, ***О.* за богами 3.** I 247.330, **перед богами 1.** II 74.181.

БОГАЧІ (1). Молодую мою силу **Богачі** купили... I 481.В.

БОГДАН (24). *Ім'я гетьмана Хмельницького.* Лях гуляє! Нема **Богдана** червонить І Жовті Води й Рось зелену. I 108.1148. Зіновій **Богдан** і син його Тимофій були поховані в Суботові коло Чигрина I 148.Прип. Згадайте праведних гетьманів: Де їх могили? де лежить Останок славного **Богдана?** I 108.1139. *Зверт.* (4). Мир душі твоїй, **Богдане!** I 308.9. *У назві твору* (1). Три естампи уже готові — Печерська Київська криниця, Судня в селі рада і Дари **Богданові** і українському народові. VI 32.15.

◇ ***Одн. Н.*** **Богдан** I 148. Прип. (2 р.), 298.176, 307.473, 501.В, ***Р.*** **Богдана** I 108.1139, 108.1148, 306.462, II 26.107, 161.60, ***Д.*** **Богданові** *у назві* VI 32.15, ***З.*** **Богдана** I 102.943, 292.1, **за Богдана** II 327.7, **про Богдана** I 289.657, 304.373, 305.423, 307.485, ***О.*** **Богданом** I 149.Прип., **з Богданом** I 300.250, ***К.*** **Богдане** *зверт.* I 225.17, 225.25, 308.9, 308.18.

БОГДАНІВ (6). Отак пісні **Богданови** Стали їм в пригоді!!.. I 307.495. Козака Яременка клуня на тім місці, де стояли **Богданови** палати. I 307.Виноска.

◇ ***Одн. Н.*** **Богданова** I 308.5, 504. Заг., ***Мн. Н.*** **Богданови** I 307.495, 307. Виноска, 440.В (2 р.).

БОГДАНОЧКО (1). *Пестл. до* **Богдан.** *Зверт.* Ой Богдане, **Богданочку!** I 225.25.

БОГИЛА (1), **БОГИЛОВА** (1). *Бур'ян.* І твій барвіночок хрещатий Заріс **богилою,** ждучи Тебе неквічану. I 384.14. Ти смієшся, а я плачу, Великий мій друже. А що вродить з того плачу? **Богилова,** брате... I 259.14.

БОГИНЯ (2). *Перен. Про красуню.* У холодочку під платаном Дівча заквічанеє спить... Дріадам нічого робить Перед такою красотою, Перед **богинею** такою! II 335.16.

◇ ***Одн. Н.*** **богиня** I 247.320, ***О.*** **перед богинею** II 335.16.

БОГ-МА *див.* **БІГМА.**

БОГОБОЯЗЛИВИЙ (3). пришліть, будьте ласкаві.. сорочку, плахту і стрічок зо дві, а я вам за те намалюю.. або Марусю, або Сердешну Оксану (її вже друкують), або панну Сотниківну, як вона **богобоязлива,** сидя у вікна, орарь лагодить VI 20.17. *Ірон.* (1). А той, тихий та тверезий, **Богобоязливий,** Як кішечка підкрадеться, Вижде нещасливий У тебе час та й запустить Пазурі в печінки I 239.14.

◇ ***Одн. Н.*** **богобоязливий** *ірон.* I 239.14, **богобоязлива** VI 20.17, **богобоязливе** I 229.76.

БОГОСЛОВ (7). *Вихованець духовної семінарії класу богослов'я.* Заставить треба **богослова,** Щоб дома байдиків не бив, Щоб він гуляючи навчив Настусю заповідь II 169.146. І дарував же мені бог Таке дитя, такого сина! І **богослов** уже. II 168.140. Оцето так, що **богослов!** У батька краде! II 171.224. *Образн.* (1). Ти смієшся, а я плачу, Великий мій друже. А що вродить з того плачу? **Богослове** — брате! I 483.В.

◇ ***Одн. Н.*** **богослов** II 168.140, 171.224, ***З.*** **богослова** II 169.146, ***О.*** **богословом** II 168.130, 168.132, **з богословом** II 169.177, ***К.*** **богослове** *образн.* I 483.В.

БОГОСПАСАЄМИЙ (1). *Слов'ян.* І того ж божого року написавши тобі лист, і гарненько власними руками, у тім же **богоспасаємім** граді Миргороді оддавши на почту, поїхав собі.. в.. Москву. VI 82.13.

БОГУН (3). *Прізвище полковника, соратника Б. Хмельницького.* Інгул щозиму замерзає — **Богун** не встане загатить Шляхетським трупом. I 108.1146.

◇ ***Одн. Н.*** **Богун** I 108.1144, 108.1146, 148.Прип.

БОГУПРОТИВНИЙ (1). Горе нам! Безуміє нас обуяло отим мерзенним і **богупротивним** панством. I 375.51.

БОДАЙ (31). **1.** *Частка. Близька за значенням до «щоб», «хай», «нехай»* (30). **Бодай** кати їх постинали, Отих царів, катів людських. II 75.216. Возьміть його... бо покину, Як батько покинув,— **Бодай** його не кидала Лихая година! I 44.657. Ще ви пишете, щоб розказать вам, що зо мною діялось на Аральськім морю два літа,— цур йому! **бодай** не діялось того ні з ким на світі! VI 55.8. **Бодай** і ворогові моєму лютому не довелося так каратись, як я тепер караюсь. VI 41.27. А ви? ви, гори, оддали!!.. **Бодай** ніколи не дивиться На вас, проклятії!! II 25.49. **Бодай** же вас, цокотухи, Та злидні побили I 30.95.

2. *У знач. вигуку для вираження прикрості, невдоволення* (1). Утомився; а все це ви Так розворушили, О **бодай** вас! I 276.119.

◇ **бодай 1.** I 30.95, 36.345, 44.657, 46.710, 85.382, 96.767, 96.768 (2 р.), 110.1198, 157.170, 352.60, 379.2, II 9.46, 20.14, 25.49, 39.9, 75.216, 113.29, 136.14, 143.5, 317.494, VI 21.17, 23.15, 39.24, 41.27, 55.8, 82.37, 83.28, 86.34, 192.18, **2.** I 276.119.

БОЖЕВІЛЬНИЙ (1). *Субст. Зверт.* Та одчепись, **божевільна...** II 165.65.

БОЖИЙ (124). **1.** *Належний богові, створений богом* (56). За кого ж ти розіп'явся, Христе, сине **божий?** I 328.129. Все замовкло. Нехай мовчить: Така **божа** воля. I 147.2562. В раю господнему жила, Пишалася, росла, цвіла І раю **божого** не зріла II 501.В. Преподобнії во славі.. Хвалять ім'я **боже.** II 274.386. *Постійний епіт., що здебільшого втратив релігійний зміст* (24). І смеркає, і світає, День **божий** минає I 330.2. Співай, старче **божий,** не слухай його. I 103.966. Не здивуйте, бога ради, що на такому клаптикові пишу до вас, бо в цьому **божому** краї папір почтовий навдивовижу. VI 44.10. Гуляли б, поки не смеркає, Поки мир **божий** не засне II 219.33. Мов прокинувся, дивлюся: Село почорніло, **Боже** небо голубеє І те помарніло. II 21.22. Остатній лист твій получив я року **божого** 1846-го в Миргороді. VI 82.12. Весна. Садочки зацвіли,.. Росою **божою** умиті II 150.9. Народ з попами З усіх церков на гору йде, Мов та **божа** пчола гуде. II 137.13.

2. *Правдивий, справедливий, істинний* (5). Отак Гуса Ченці осудили, Запалили... та **божого** Слова не спалили I 272.359. На голому піску стоять По шнуру піраміди вряд, Мов фараонова сторо́жа, І ніби фараонам знать Вони дають, що правда **божа** Встає вже, встала на землі. II 316.439. Нероне лютий! **Божий** суд, Правдивий, наглий, серед шляху Тебе осудить. II 270.221.

◆ *У спол.* (63): а) с в і т **божий** — *усе, що оточує людину* (16). Сидить батько кінець стола, На руки схилився; Не дивиться на с в і т **божий:** Тяжко зажурився. I 32.169. С в і т **божий** не милий. Нудно йому на чужині, І добро остило! II 106.107. І Ярина вийшла з хати На с в і т **божий** глянуть I 282.379. Через півроку вивели мене на с в і т **божий** та знову посадили мене на чортопхайку, тілько вже не з жандаром, а з фельдьєгерем, та одвезли аж у Оренбург. VI 83.8; б) м а т е р (м а т и) **божа (божія)** (11). Не плакала б м а т е р **божа** В Криму за Украйну. II 29.19. Нудьга, крий м а т и **божа,** яка нудьга сидіть склавши руки VI 115.38. М а т е р **божа** у Ржавиці Вночі заридала. I 301.271. А ти ніби не добачаєш.. Та м а т е р **божію** гнівиш Своїм смиренієм лукавим. II 368.26; в) щ о д е н ь **божий** — *кожного дня* (9). Споконвіку Прометея Там орел карає, Щ о д е н ь **божий** довбе ребра Й серце розбиває. I 325.5. Щ о д е н ь **божий** Радості приносить Своїй матері щасливій Дочка уродлива. II 13.198. А моя свою дитину Сама доглядала.. І щ о **божий** д е н ь купала, Рано спати клала II 12.178; г) х р а м (ц е р к в а, д о м) **божий** (5). Святим дивом сяють Х р а м и **божі** II 66.171. А ляхи з своїм Чарнецьким.. Запалили ц е р к в у **божу.** II 161.59. Удар, громе, над тим д о м о м, Над тим **божим,** де мремо ми II 341.2; д) **божа** к р а с а (к р а с о т а) (5). І жаль мені, старому, стане Твоєї **божої** к р а с и. II 236.8. Жить би, жить та славить бога І добро творити, Та **божою** к р а с о т о ю Людей веселити. II 11.110; е) в о і м'я **божіє** — *при проханні* (3). Примкніть в о і м'я **божіє** мого брата коло свого завода, хоч коло буряків VI 202.16; є) р а б и н я **божа** — *про*

жінку взагалі (2). Ми розрішаємо гріхи Святою буллою сією Р а б и н і **божій...** I 266.131; ж) **божії** г л а г о л и — *святе письмо* (2). На те письменні ми, Читаєм **божії** г л а г о л и!.. I 327.70; з) **божий** д е н ь (с в і т) (2). І пожарище не вгасало. І мер[к] за димом **божий** с в і т II 59.28. Великомучениче кумо!.. І раю красного не зріла, Не бачила, бо не хотіла Поглянути на **божий** д е н ь, На ясний світ животворящий! II 368.7; и) щ о р і к **божий** — *кожного року* (1). І досі ще щ о р і к **божий..** Ідуть править панахиду Над нашим гетьманом II 162.85; і) с в і т **божий** — *світанок* (1). І ждала світу, і дожить До с в і т у **божого** боялась. II 225.203; ї) д а р **божий** — *талант* (1). Воно з д а р о м **божим,** а до того розумненьке, слухняне і трудяще. VI 163.21; й) п о м а з а н и к **божий** — *цар* (1). Хотілося б зогнать оскому На коронованих главах, На тих п о м а з а н и к а х **божих...** II 69.15; к) п р о р о к **божий** — *поет* (1). Де ж ти? Великомучениче святий? П р о р о ч е **божий?** Ти меж нами.. Жива Душа поетова святая II 228.34; л) **божий** р а й — *Україна* (1). «Гай! Гай!..— Старий промовив: — недоуми! Занапастили **божий** р а й!.. Гетьманщина!!..» II 26.74; м) р о с т и н а **божій** х а р ч і — *виховуватися у чужих людей* (1). То в його, знаєте, р о с л о Н а **божій** х а р ч і за дитину Чиєсь байстря. II 164.20; н) о б р а з **божий** — *обличчя* (1). Умийтеся! о б р а з **божий** Багном не скверніте. I 332.79.

◇ ***Одн. Н.*** **божий 1.** I 103.966, 103.970, 105.1046, 328.129, 330.2, II 219.33, 265.31, 325.1, 2. II 270.221, *у спол.* а) I 11.27, II 106.107, *у спол.* з) II 59.28, *у спол.* к) II 228.34, **божій 1.** I 432.В, 433.В, 2. II 460.В, **божа 1.** I 12.53, 147.2562, 240.56, 493.В, II 11.141, 42.1, 59.26, 132.17, 137.13, 272.305, 309.163, 2. II 316.439, *у спол.* б) I 230.9, 301.271, II 29.19, 31.85, 270.212, 473.В, VI 50.15, 115.38, **божая** *у спол.* б) II 223.138, **боже 1.** I 26.58, II 21.22, **божеє 1.** II 249.26, 266.87, ***Р.*** **божого 1.** II 462.В, 501.В, VI 82.12 (2 р.), 86.2, 2. I 272.359, *у спол.* а) I 285.497, (до) **божого 1.** I 385.В, II 71.76, 2. II 288.16, *у спол.* і) II 225.203, (з) **божого 1.** I 479.В, **божої** *у спол.* д) II 236.8, 307.80, ***Д.*** **божому 1.** II 416.В, **божій** *у спол.* є) I 266.131, **божиїй** *у спол.* є) I 488.В, ***З.*** **божий 1.** II 69.5, 69.23, 306.52, *у спол.* а) I 289.635, II 449.В, *у спол.* в) I 289. 649, 315.213, 325.5, 351.29, II 12.178, 13.198, 15.289, 43.42, 115.33, *у спол.* и) II 162.85, *у спол.* л) II 26.74, *у спол.* н) I 332. 79, (на) **божий 1.** II 208.2, 306.64, *у спол.* а) I 28.11, 32.169, 44.659, 282.379, II 119.19, 458.В, VI 83.8, 163.23, 179.17, 208.33, *у спол.* з) II 368.7, (у) **божий** *у спол.* г) II 254.247, **божія 1.** II 268.133, **божу 1.** II 58.4, *у спол.* б) II 29.24, *у спол.* г) II 161.59, **божію** *у спол.* б) II 368.26, *у спол.* г) II 234.78, **божую 1.** I 532.В, II 490.В, **боже 1.** I 347.270, II 274.386, (во) **божіє** *у спол.* е) VI 202.16, 202.19, 223.1, (на) **божеє 1.** I 27.77, ***О.*** **божим** *у спол.* а) I 507.В, (з) **божим** *у спол.* ї) VI 163.21, (над) **божим** *у спол.* г) II 341.2, (над) **божіїм 1.** II 71.69, **божою 1.** II 150.9, *у спол.* д) II 11.110, (з) **божою** *у спол.* д) II 224.172, 284.26, ***М.*** (в) **божому 1.** VI 44.10, (на) **божій** *у спол.* м) II 164.20, (по) **божій 1.** I 301.298, ***Мн. Н.*** **божі** *у спол.* г) II 66.171, **божії 1.** II 16.328, 37.88, 275.422, ***З.*** **божих 1.** II 26.90, **божії 1.** II 233.60, *у спол.* ж) I 327.70, II 321.648, ***О.*** (з) **божими 1.** II 235.131, ***М.*** (на) **божих** *у спол.* й) II 69.15.

БОЖИТИСЯ, БОЖИТИСЬ (6). Була собі Гандзя, Каліка небога, **Божилася,** Молилася, Що боліли ноги I 90.513. Колись **божились** та клялись, Братались, сестрились зо мною, Поки, мов хмара, розійшлись Без сльоз, роси тії святої. II 152.13.

◇ **божилася** I 90.513, 538.В, **божились** I 95.717, 95.718, II 152.13, **божись** I 90.509.

БОЗНАЄ (5). *У спол.* **бознає (бог зна, бог-зна)** к о л и ш н і й — *дуже давній.* Нащо б, бачся, те згадувать, Що давно минуло, Будить **бознає** к о л и ш н є I 337.7. **Бог зна** к о л и ш н і ї случаї В душі своїй перебираю II 87.8. К р и н и ц я, бач, сьоголітня, а Ч е р н е ц ь і В е ч і р **бог-зна** к о л и ш н і. VI 139.27.

◇ **бознає** I 337.7, **бог знає** I 521.В, **бо-зна** I 523.В, **бог зна** II 87.8, **бог-зна** VI 139.27.

БОКОМ (1). *Присл.* Мітла з востоку Над самим Віфлеємом, **боком,** Мітла огненная зійшла. II 313.350.

БОЛВАНЧИК (1). *Зменш.* проси його, нехай він, ради святого Аполлона, пришле мені хоть маленький **болванчик** (статуетку), або барельєфік який-небудь VI 115.33.

БОЛГАРЕ (1). **болгаре,** чорногори, москалі — всі друкують, а в нас анітелень, неначе всім заціпило. I 374.5.

БОЛИГОЛОВ (1). *Бур'ян.* Ти смієшся, а я плачу, Великий мій друже. А що вродить з того плачу? **Болиголов,** брате! I 483.В.

БОЛІТИ (21). *Відчувати фізичний біль.* «Братіку Степане! що в тебе **болить?»** — Очима спитала. I 278.201. А потім ягнята Приснились у житі, лановий біжить Та б'є мене добре — і ніби проклятий Свитину здирає... І досі **болить,** Як сон той згадаю. II 233.44. зуби і очі так **болять,** що не знаю, де дітись. VI 45.18. *У прислів'ї* (1). Добре жить, Коли нічого не **болить.** II 384.В //*У спол.*(9): а) с е р ц е **болить** — *про почуття великої туги, журби* (7). І с е р ц е жде чогось. **Болить.** II 288.3. А с е р ц е **боліло,** Ніби знало, що так буде, Сказати не вміло.

II 198.10; б) серцем **боліти** — *страждати, мучитись* (1). Доки буду мучить душу І серцем **боліти?** I 340.26; в) аж шкура **болить** (1). Бувай здоровий, цілую твоїх діточок. Аж шкура **болить** — ніколи. Щирий твій Т. Шевченко. VI 227.15.

◇ **боліти** *у спол.* б) I 340.26, **болить** I 21.12, 257.4, 261.11 (2 р.), 278.201, II 233.44, *у прислів'ї* II 384.В, *у спол.* а) I 85.355, 96.769, 120.1559, II 22.44, 288.3, 288.4, *у спол.* в) VI 227.15, **болять** VI 45.18, **боліла** I 319.349, **боліло** I 297.145, VI 223.12, *у спол.* а) II 198.10, **боліли** I 90.515.

БОЛОТО (22). **1.** *Багнисте, грузьке місце з стоячою водою* (15). Кругом бори та **болота́**, Туман, туман і пустота́. I 243.185. І нищечком помолилась Кесареві-богу. Та й пішла понад **болотом**, На Тібр поглядає. II 273.360. Молися, старче, бий поклони, Поки й малих дітей погонять Гатить глибокі **болота...** II 398.В. Фарисеї І вся мерзенна Іудея Заворушилась, заревла, Неначе гадина в **болоті.** II 268.132. *Образн.* (2). Нехай гнилими **болотами** Течуть собі меж бур'янами Літа невольничі. II 215.25.

2. *Бруд, грязь* (3). Із нор **болото** виносять I 476.В. *Образн.* (1). заснула Вкраїна, Бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла, В калюжі, в **болоті** серце прогноїла I 227.29.

3. *Місцевість з вогким кліматом* (3). Я вже другий місяць як гнию в петербурзькому **болоті** VI 197.6.

4. *Перен. Про косне, міщанське оточення* (1). І якщо бог не поможе йому вилізти на світ божий із цього старовірського гнилого **болота,** то воно так захрясне й зогниє. VI 163.23.

◇ ***Одн. Р.*** **із болота** 4. VI 163.23, ***З.*** **болото** 1. I 474.В, 499.В, 2. I 476.В, **в(у) болото** 2. II 276.458, 3. VI 25.13, **на болото** 1. II 30.67, ***О.*** **понад болотом** 1. II 273.360, ***М.*** **в болоті** 1. II 268.132, 2. *образн.* I 227.29, 3. VI 197.6, **на болоті** 1. I 475.В, II 18.423, 394.В, **по болотові** 3. VI 26.20, ***Мн. Н.*** **болота** 1. I 243.185, ***З.*** **болота** 1. I 250.442, 300.266, II 398.В, ***О.*** **болотами** 1. *образн.* II 215.13, 215.25, ***М.*** **в болотах** 1. II 399.В.

БОЛЯЧЕ (1). *Присудк.* господь.. не дав мені докончить віку короткого на нашій любій Україні. Тяжко! аж сльози капають, так **бо[ляче],** так тяжко! VI 303.В.

БОЛЯЧКА (2). З недугами і **болячками..** Весною пана привезли. I 538.В. *У порівн.* (1). Як тій **болячці,** як тій хирі, Громадою годили Тому борцеві... II 80.127.

БОЛЯЩИЙ (5). *Хворий.* І **болящеє,** побите Серце стрепенеться II 46.49 //*Субст.* (4). Катерина ж з **болящої** І очей не зводить I 322.462. Князь хиріє,.. А підвести нема кому, Ніхто й не загляне до грішного **болящого** В будинки погані. II 18.404.

◇ ***Одн. Н.*** **болящая** *субст.* I 322.468, **болящеє** II 46.49, ***Р.*** (до) **болящого** *субст.* II 18.404, (з) **болящої** *субст.* I 322.462, ***Мн. М.*** (по) **болящих** *субст.* I 538.В.

БОНДАР (6). **Бондар** відра набиває II 140.19. У Йосипа, у тесляра Чи **бондаря** того святого, Марія в наймичках росла. II 306.27.

◇ ***Одн. Н.*** **бондар** II 140.19, 316.449, **бондарь** II 431.В, ***Р.*** **у бондаря** II 306.27, ***Д.*** **бондареві** II 491.В, ***З.*** **бондаря** II 140.17.

БОНДАРІВ (1). [Марія] На руки козеня взяла І веселенькая пішла На хутір **бондарів** убогий. II 308.140.

БОНЗИ (1). *Буддійські священики в Японії і Китаї.* А маги, **бонзи** і жерці.. В храма́х, в пагодах годувались II 351.25.

БОРЕЦЬ (4). *Силач.* **Борця** того в селі не стало II 82.212. Давно се діялось колись, Ще як **борці** у нас ходили II 77.2.

◇ ***Одн. Н.*** **борець** II 80.124, ***Р.*** **борця** II 82.212, ***Д.*** **борцеві** II 80.129, ***Мн. Н.*** **борці** II 77.2.

БОРЗНА (3). напишіть до мене у славний город **Борзну** VI 38.10. Я оце й досі в **Борзні** і не роблю нічогісінько, лежу собі та й годі. VI 38.6.

◇ ***Одн. З.*** **Борзну** II 37.105, **у Борзну** VI 38.10, ***М.*** **в Борзні** VI 38.6.

БОРИ (2). Кругом **бори** та болота, Туман, туман і пустота. I 243.185. Москва, **Бори́,** снігі́ і Єнісей... II 37.95.

БОРИСПО́ЛЬ (2). *Назва містечка.* Од **Бориспо́ля** недалеко, А буде так, як **Бориспо́ль.** І досі ще стоїть любенько Рядо́к на вигоні топо́ль II 164.5.

БОРОВИКІВ ХУТІР (2). між Звенигородкою і Вільшаною по старому шляху **Боровиків хутір** I 148.Прип.

◇ ***Одн. Н.*** **Боровиків хутір** I 148.Прип., ***З.*** **Боровиків хутір** I 121.1596.

БОРОДА (2). а онде йде Дідусь з **бородою.** I 283.417.

◇ ***Одн. З.*** **на бороду** I 345.207, ***О.*** **з бородою** I 283.417.

БОРОДАТИЙ (1). нехай поки що земляки дивляться хоть на сей облик **бородатого** недобитого кобзаря свого. VI 174.2.

БОРОНИТЬ (6). **1.** *Захищати, обороняти* (4). Гляньте, подивіться: то конфедерати, Люде, що зібрались волю **боронить.** I 96.771 //*У спол.* нехай бог **боронить** — *при небажанні, запереченні чого-н.* (2). Що це таке верзете ви? Які там ворони? Та москалі, та сідала? Нехай бог **боронить!** I 304.390.

2. *Забороняти, не дозволяти* (2). Не **боронив** їй, не спиняв На став іти II 306.56.

◇ боронúть 1. I 96.771, борóнить 1. *у спол.* I 304.390, VI 198.11, 2. I 119.1534, боронять 1. I 96.772, боронив 2. II 306.56.

БОРОТИ (1). *Долати що-н. Рим.* Отойді згадай в пустині, Далеко над морем, Свого друга веселого, Як він горе **боре.** II 179.12.

БОРОТИСЬ, БОРОТЬСЯ (9). **1.** *Змагатися в боротьбі* (5). Препогане, Мерзенне, мерзле паробоцтво, Ходіте биться! Чи **бороться,** Бо я борець!.. II 80.123. Уже й не **бореться** ні з ким [Микита], А так собі гуляє II 80.138 //*Воювати з ким* (1). За що ж **боролись** ми з ляхами? I 227.17 //*Перен. Про активне зіткнення протилежних суспільних груп, напрямів, поглядів* (1). **Борітеся** — поборете, Вам бог помагає! За вас правда, за вас слава І воля святая! I 326.61.

2. *Перемагати що-н.* (4). Тяжко-важко сіромасі **Боротись** з нудьгою. I 121.1595. занедужав я спершу ревматизмом, тяжкий недуг, та я все-таки потроху **боровся** з ним VI 42.31.

◇ **боротись** 2. I 121.1595, **бороться** 1. II 80.123, **боротьця** 2. I 420.B, **бороця** 2. I 439.B, **бореться** 1. II 80.138, **борються** 1. II 114.6, **боровся** 2. VI 42.31, **боролись** 1. I 227.17, **борітеся** 1. *перен.* I 326.61.

БОРОШНО (3). А Максимові кривому Нічого не вадить.. І медаль і хрест причепить, І заплете косу, Та ще й **борошном** посипле. II 254.235. москалі Тойді, бач, носили Сиві коси з кучерями Усі до одного, І **борошном** посипали, Бог їх зна для чого! II 55.233.

◇ ***Одн. З.*** **борошно** II 254.240, ***О.*** **борошном** II 55.233, 254.235.

БОРЩ (1). ми вдвох собі з М. М. Л[азаревським].. зваримо **борщу** з карасями, лящем закусимо VI 221.14.

БОСИЙ[1] (14). **1.** *Невзутий* (11). Ой піду я **боса** полем, Пошукаю свою долю, Доленько моя! II 116.7. Кому воно пиво носить? Чому **босе** ходить?.. II 329.6. Затоплю недолю Дрібними сльозами, Затопчу неволю **Босими** ногами! I 36.324.

2. *У спол.* і г о л и й, і **босий** — *у вбогому, злиденному одязі і взутті* (3). Стрепенувся сіромаха — І г о л и й, і **босий,** Та на волі II 104.17.

◇ ***Одн. Н.*** **босий** 2. II 104.17, **боса** 1. I 42.583, 45.671, 167.133, II 81.177, 108.162, 116.7, **босе** 1. II 13.225, 329.6, 2. I 46.724, ***Мн. Н.*** **босі** 1. II 415.B, 2. I 107.1123, ***О.*** **босими** 1. I 36.324, 535.B.

БОСИЙ[2] (1). *Прізвисько.* Із славного Запорожжя Наїхали гості. Один Семен **Босий,** Другий Іван Голий II 129.5.

БОСФОР (5). **Босфор** клекотить, Неначе скажений I 200.59. Скутар, мов пекло те, палає, Через базари кров тече, **Босфор** широкий доливає. I 202.126. *Персоніф.* (1). **Босфор** аж затряссся, бо зроду не чув Козацького плачу I 199.20. *Зверт.* (1). Не буди, **Босфоре,** буде тобі горе I 200.62.

◇ ***Одн. Н.*** **Босфор** I 200.59, 201.68, *персоніф.* I 199.20, ***З.*** **Босфор** I 202.126, ***К.*** **Босфоре** *зверт.* I 200.62.

БОСФОРІВ (1). І море ревнуло **Босфорову** мову, У Лиман погнало I 199.25.

БОЧКА (2). Той бондар праведний, святий.. Барило й **бочку** набиває II 316.451. *Рим.* (1). Заганяйте квочку в **бочку,** А курчата в вершу I 129.1916.

БОЯЗЛИВИЙ (3). от вам С в я ч е н а я в о д а; написано панночкою, та ще й хорошою, тілько не скажу якою, бо воно ще молоде, **боязливе.** I 376.65. Де доткнеться до користі, до грошей, то я бачу, що твоя натура моїй сестра рідна, і соромлива, і **боязлива.** VI 188.5. і дівоче Серце **боязливе** Стрепенеться I 229.78.

БОЯЗНО (1). *Присл. Несміливо.* І сторож **боязно** кричить, Щоб злого пана не збудить. II 98.206.

БОЯРИН (4), **БУЯРИН** (1). **1.** *Особа, що супроводжує молодого у весільному обряді* (4). Михайло буде в мене старшим **боярином.** VI 218.11. Сидить батько кінець стола.. Коло його стара мати.. За сльозами ледве-ледве Вимовляє доні: «Що весілля, доню моя? А де ж твоя пара? Де світилки з друженьками, Старости, **бояра?»** I 32.178. Накинь оком Полтавку, кирпу чорнобривку, то на ту весну будеш у мене старшим **буярином.** VI 211.27.

2. *Представник панівного класу* (1). Біжать І отроки й старі **бояра** Із Литви князя зострічать. II 74.194.

◇ ***Одн. О.*** **боярином** 1. VI 218.11, **буярином** 1. VI 211.27, ***Мн. Н.*** **бояра** 1. I 32.178, 2. II 74.194, ***О.*** **з боярами** 1. I 135.2114.

БОЯТИСЯ, БОЯТИСЬ (45). **1.** *Відчувати страх, боязнь перед ким-, чим-н.* (23). Брати, я смерті не **боюся!** I 269.248. Там **бояться,** лякаються, Де страху й не буде. I 342.97. А ти, старий Дорошенку,.. Нездужаєш чи **боїшся** На ворога стати? — Не **боюсь** я, отамани, Та жаль України II 160.15. Йде Ярема, Залізняк гукає: «Чуєш, хлопче? ходи сюди! Не **бійсь,** не злякаю». I 115.1375. Прибігли хлопці, не рятують, **Бояться** пана. II 187.45. І досі ще нема нічого із корпусу. Добивають вони мене, недолюди, не **боячися** бога! VI 132.38.

2. *Остерігатися, побоюватися чогось тяж-*

кого, неприємного (22). Одного **боюся,** щоб не потребовали мене часом в Оренбург. VI 130.21. І на гору високую Вихожу, дивлюся, І згадую Україну, І згадать **боюся.** II 46.60. Мов собаки, коло огню Кругом ченці стали. **Боялися,** щоб не виліз Гадиною з жару I 271.341. Заворожи мені, волхве.. Ти вже серце запечатав, А я ще **боюся.** I 258.4.

◇ **боюся 1.** I 115.1376, 165.53, 269.248, 365.190, II 198.4, **2.** I 132.1992, 258.4, 258.5, 258.7, II 46.60, 48.135, 224.176, VI 45.21, 130.21, 132.41, 153.27, **боюсь 1.** II 160.17, VI 15.22, **2.** I 132.1993, II 48.134, 224.177, 411.B, VI 20.37, **боїшся 1.** II 160.15, 168.133, **боїться 2.** I 203.176, **боїтеся 2.** VI 27.17, **боятыся 1.** I 342.97, 342.99, II 187.45, VI 188.6, **боявся 1.** VI 212.30, **2.** VI 92.13, 172.1, **боялася 1.** II 368.19, 458.B (2 р.), **боялась 2.** II 225.203, **боялися 2.** I 271.341, **бійся 1.** II 234.103, **бійсь 1.** I 115.1375, **бійтеся 1.** I 466.B, **бійтесь 1.** I 374.7, **боячися 1.** VI 132.38, **боячись 1.** II 239.24.

БРАВО (2). *Вигук. Уживається як вияв схвалення чого-н. Повт.* **Браво! браво!** охрестили. I 89.483.

БРАК (2). *Шлюб. Повт.* Де ж подівсь Дивочний гость отой лукавий? Хоч би прийшов та подививсь На **брак** той славний і преславний! На **брак** окрадений! II 311.261.

БРАМА (13). Козака впустили, І знов **брама** зачинилась II 36.62. небога ..трупом пала Під саму **браму.** II 277.491. І плаче, плаче Ярославна В Путивлі на валу́ на **брамі.** II 337.42.

◇ ***Одн. Н.*** **брама** II 36.60, 36.62, 278.534, ***Р.*** **до брами** II 36.56, 278.528, **коло брами** II 278.523, 278.532, 364.20, ***З.*** **браму** II 277.480, 399.B, **під браму** II 277.491, ***О.*** **під брамою** II 464.B, ***М.*** **на брамі** II 337.42.

БРАТ (256). **1.** *Кожен із синів по відношенню до інших дітей тих же батьків* (103). Сирота Ярема, сирота убогий: Ні сестри, ні **брата,** нікого нема! I 84.347. Катерина задумалась І третьому каже: — Єсть у мене **брат** єдиний II 129.30. Оставайся здоров.. Добраніч. Твій рідний **брат** Тарас Шевченко. VI 16.22. Та напиши, як зовуть синів **брата** Микити, **брата** Йосипа і сестри Ярини. VI 205.35. Вранці-рано Фамар спекла і принесла Опрісок **братові.** II 72.128. Поділюся Моїми сльозами... Та не з **братом,** не з сестрою — З німими стінами На чужині... I 86.412. *Повт.* (2). Ти не **брат** мій! ти не **брат** мій! Муко моя! муко! I 279.266. *У порівн.* (7). Я там одинокий. Одинокий... а Україна!.. Там повіє буйнесенький, Як **брат,** заговорить I 68.18. Може дасть бог, що се літо побачимось, а поки те буде, цілую тебе, як **брата** рідного VI 131.5. *Зверт.* (11). **Брате** Микито, треба б тебе полаять, та я не сердитий. VI 17.4 //*З означенням, що вказує на ступінь спорідненості* (2). Двоюродний **брат** мій Варфоломей Григорьевич Шевченко.. чоловік розумний, щирий VI 225.3 //**Брат** н а з в а н и й (1). Нема Гонти.. Один тілько **брат** названий Остався на всім світі I 145.2499.

2. *Співвітчизник, однодумець, друг* (109). я по плоті і духу син і рідний **брат** нашого безталанного народу VI 200.36. А я тихо Богу помолюся, Щоб усі слав'яни стали Добрими **братами** I 264.81. І **брат** з **братом** обнялися І проговорили Слово тихої любові Навіки і віки! І потекли в одно море Слав'янськії ріки! I 263.50. П'яниці, знай собі, кричать: — І патріот! і **брат** убогих! Наш славний князь! Віват! Віват! II 10.77. Недолюди, Тепер заховались За мурами та дивитесь, Як жиди канають, **Брати** ваші! I 126.1813. Отак на березі Каяли **Брати** різнились II 339.23. Наш отаман Гамалія.. Забрав хлопців та й поїхав По морю гуляти.. Слави добувати, Із турецької неволі **Братів** визволяти. I 203.150. *Ірон.* (2). А патріот, убогих **брат...** Дочку й теличку однімає У мужика... II 10.79. *Зверт.* (57). А кропилом будем, **брате,** Нову́ хату вимітати! II 344.15. Оставайся здоров, мій **брате,** мій друже єдиний. VI 162.36. Обніміться ж, **брати** мої, Молю вас, благаю! I 336.260. Перед гординею його, **Брати** мої, не поклонітесь. II 275.412. Не покидайте мене, други мої, **брати** мої милиї! VI 133.11. Отак-то, ляше, друже, **брате.** Несититії ксьондзи.. Нас порізнили II 33.25. Дивлюсь: твоя, мій **брате,** мати Чорніше чорної землі Іде, з христа неначе знята... I 389.21. *У прикл. спол.* (17): а) д р у ж е -**брате.** *Зверт.* (8). Спасибі тобі, мій д р у ж е -**брате,** за твої великі клопоти з тим землеміром та з іншими п'явками людськими. VI 220.21. Д р у ж е -**брате!** Ще прийде ніч в смердячу хату, Ще прийдуть думи. II 47.91. Благороднійший ти із людей, **брате**- д р у ж е мій єдиний Семене! VI 115.4; б) п а н е -**брате** (п а н и -**брати**). *Зверт.* (7). А втім, як знаєш, п а н е -**брате,** Не дурень, сам собі міркуй. II 201.57. А він хоче, щоб слухали, Як старці співають. Дарма праця, п а н е -**брате** I 77.85. А ходім лиш, п а н и -**брати,** З поляками биться! I 65.75; в) **брати**- з а п о р о ж ц і (2). Сидять **брати** - з а п о р о ж ц і, Дожидають ка-

ри. I 203.153. *Образн.* (1). Дніпро, **брат** мій, висихає I 226.33. *Образн., зверт.* (4). Я не одна,— єсть у мене І батько, і мати... Єсть у мене... туманочку! ..Туманочку, **брате!..** I 310.23.

3. *Фамільярне звертання до співрозмовника* (29). Так от як, **брате:** треба в люди На год, на два піти I 277.162. Коло пустки на милиці Москаль шкандибає.. Марне, **брате,** не вигляне Чорнобрива з хати. I 391.19. Тяжко, **брате,** Людей на старість розпізнати. II 51.93. *Образн.* (1). Світе ясний!.. Стрепенися! Та над нами просвітися, Просвітися!.. Будем, **брате,** з багряниць онучі драти II 344.11. *Образн., у прикл. спол.* світе-**брате** (1). За що ж тебе, світе-**брате..** Оковано, омурано II 344.3.

4. *Ближній. Рел.* (13). По закону апостола Ви любите **брата!** Суєслови, лицемєри, Господом прокляті. Ви любите на **братові** Шкуру, а не душу! Та й лупите по закону I 328.117. Розпинать, А не любить ви вчились **брата!** II 280.25. I знову шкуру дерете З **братів** незрящих, гречкосіїв I 331.47. Ми в раї пекло розвели.. Лани **братами** оремо II 230.51.

◆ *У спол.* наш **брат** — *ми, я і подібні до нас* (2). А коштувать се буде 1000 руб. асигнац[іями]: так воно, бачите, гроші хоч і не нашому **братові** сердешному. VI 28.13.

◇ ***Одн. Н.*** **брат 1.** I 145.2499, 279.226, 332.73, 337.23, 514.B, II 121.17, 129.30, 130.55, 364.8, VI 16.22, 18.5, 194.2, 195.17, 196.7, 198.23, 202.14, 210.4, 211.14, 214.36, 221.16, 224.15, 225.3, 226.28, *повт.* I 279.266 (2 р.), *у порівн.* I 37.360, 68.18, II 27. 111, **2.** I 263.50, II 10.77, VI 197.29, 200.36, *іpo*н. II 10.79, 10.85, *образн.* I 226.33, *у спол.* II 14.252, ***Р.*** **брата 1.** I 84.347, II 54.208, 121.17, 270.215, VI 205.35 (2 р.), **2.** I 119.1547, 381.20, **до брата 1.** II 72.133, VI 29.28, 201.25, **з брата 1.** I 251.510, **у(в) брата 1.** II 206.39, 2. I 119.1548, ***Д.*** **братові 1.** II 72.128, VI 17.25, 189.11, 225.28, *у спол.* VI 28.13, **брату 1.** II 497.B, ***З.*** **брата 1.** I 145.2503, 267.167, 279.232, 280.281, 295.64, 302.328, 332.73, 514.B, II 42.25, 130.39, 130.48, 130.52, 257.357, 447.B (2 р.), VI 15.14, 15.26, 202.16, 203.21, 205.6, 206.38, 212.39, *у порівн.* I 286.544, II 90.26, VI 131.5, **2.** I 119.1551, 336.247, 381.19, 532.B, II 138.41, VI 38.24, 162.38, 188.25, 4. I 328.117, 339.78, II 96.128, 280.25, 289.7, **за брата 1.** VI 156.16, **на брата 1.** I 239.12, ***О.*** **братом 1.** I 258.25, 279.248, 287.576, II 283.2, **з братом 1.** I 86.412, 337.23, VI 196.15, *у порівн.* I 75.16, **2. I** 263.50, **перед братом** 2. I 123.1685, ***М.*** **на братові 4.** I 328.120, ***К.*** **брате** 1. *зверт.* II 72.134, 72.135, 206.42, 445.B, VI 15.4, 17.4, 195.28, 200.24, 201.2, 206.19, 206.26, 2. *зверт.* I 69.4, 115.1393, 116.1404, 124.1735, 126.1777, 126.1784, 139.2258, 389.21, II 33.25, 45.31, 46.36, 46.41, 46.44, 48.145, 129.13, 130.59, 160.14, 161.52, 179.4, 180.48, 344.15, VI 24.26, 24.32, 25.4, 42.22, 42.27, 43.4, 73.8, 130.19, 131.16, 139.28, 140.17, 152.21, 162.36, *у прикл. спол.* а), *зверт.* II 47.91, 179.23, 209.31, 294.9, 407.B, VI 115.4, 211.5, 220.21, *у прикл. спол.* б), *зверт.* I 77.85, 136.Епіграф, II 186.3, 201.57, *образн., зверт.* I 199.30, 310.23, 355.22, 356.32, **3.** I 27.89, 68.2, 245.253, 259.14, 259.27, 277.162, 332.99, 391.19, 397.31, 397.60, 440.B (2 р.), 532.B (2 р.), II 35.5, 51.93, 62.25, 104.20, 167.106, 186.18, 228.52, 252.156, 255.254, 258.386, 408.B, 411.B, 437.B, *образн., зверт.* II 344.11, *образн., зверт., у прикл. спол.* II 344.3, ***Мн. Н.*** **брати 1.** I 140.2315, 388.4, 388.21, 388.29, II 32.22, 230.35, VI 189.12, **2.** I 126.1813, II 322.707, 322.725, 339.23, *у прикл. спол.* в) I 203.153, 4. II 270.229, ***Р.*** **з братів** 4. I 331.47, ***Д.*** **братам 1.** VI 17.16, **2.** I 345.203, II 111.41, ***З.*** **братів 1.** I 388.26, VI 212 .24, **2.** I 200.44, 203.150, **4.** I 346.217, ***О.*** **братами** 1. VI 218.6, **2.** I 264.81, **4.** II 230.51, 461.B, **з братами 1.** II 32.22, 2. II 233.51, **4.** II 93.17, 230.50, ***М.*** **о братах 1.** VI 207.12, ***К.*** **брати 2.** *зверт.* I 65.90, 203.156, 253.577, 269.248, 336.246, 336.260, 352.37, 379.17, 415.B, 518.B (2 р.), 526.B, II 125.19, 275.412, 427.B, VI 131.34, 132.14, 133.4, 133.11, 133.21, 139.3, 141.4, *у прикл. спол.* б), *зверт.* I 37.365, 65.75, 99.844, *у прикл. спол.* в), *зверт.* II 160.29, **братя 2.** *зверт.* I 522.B, **братья 2.** I 474.B.

БРАТАТЬСЯ (7). *Здружуватися, виявляти до когось братні почуття.* А ми **браталися** з ляхами! Аж поки третій Сигизмонд З проклятими його ксьондзами Не роз'єднали нас... II 233.52. Пішов я в писарі в громаду. То сяк, то так минає год. Пишу собі, з людьми **братаюсь** Та добрих хлопців добираю. II 64.102. Схаменіться, недолюди, Діти юродиві!.. Полюбіте щирим серцем Велику руїну, Розкуйтеся, **братайтеся!** I 330.25.

◇ **брататься** I 119.1544, **братаюсь** II 64.102, **браталися** II 233.52, **браталисв** II 33.4, 152.14, **братайтеся** I 102.941, 330.25.

БРАТЕРСТВО (5). **1.** *Союз однодумців, друзів* (3). І тихнуть божії слова, І в келії, неначе в Січі, **Братерство** славне ожива. II 37.90.

2. *Співдружність, єднання* (2). Не заріже батько сина, Своєї дитини, За честь, славу, за **братерство,** За волю Вкраїни. I 259.19. *Тавтол.* (1). Нема на світі України, Немає другого Дніпра, А ви претеся на чужину Шукати доброго добра, Добра святого. Волі! волі! **Братерства** братнього! I 331.38.

◇ ***Одн. Н.*** **братерство 1.** I 519.B, II 37.90, ***Р.*** **братерства 2.** *тавтол.* I 331.38, ***З.*** **за братерство 2.** I 259.19, ***О.*** **братерством 1.** I 516.B.

БРАТЕРСЬКИЙ (3). У Києві на Подолі **Братерськая** наша воля Без холопа і без пана Сама собі у жупані Розвернулася весела II 35.10. Батьку отамане Кошовий!.. Постриг ти мене в брехуни своїм **братерським** листом і своєю щирою писанкою. VI 139.9.

◇ ***Одн. Н.*** **братерськая** II 35.10, ***З.*** (за) **братерськую** VI 118.29, ***О.*** **братерським** VI 139.9.

БРАТИ, БРАТЬ (52). **1.** *Приймати руками, в руки, на руки і под.* (19). А Залізняк

бере кобзу I 128.1867. [Максим] **Бере** заступ і лопату, Шкандибає в поле. II 56.267. Іде чернець у келію.. **Бере** письмо святе в руки II 37.84. А з гетьманом як приїдуть Із Чигрина гості, То це й шлють, було, за мною. Одягнуть, обують, І гетьман **бере** на руки, Носить і цілує. I 294.32. За руку Амон **бере** її II 72.129. І **беруть** його під руки, І ведуть у хату I 286.541.

2. *Везти, забирати з собою* (9). на другий день приказаніє у поход виступать. **Беру** з собою усю твою малярську справу; не знаю тілько, чи доведеться малювать! VI 51.17. От набачив, Та й бере в покої, І стриже, неначе хлопця, І в поход з собою **Бере** мене. I 366.216. *Образн.* (4). Лети ж, моя думо, моя люта муко, Забери з собою всі лиха, всі зла.. **Бери** ж їх, лети Та по всьому небу орду розпусти I 243.167.

3. *Привласнювати, одержувати в своє користування, володіння* (9). А Саул **Бере** і город і аул. **Бере** дівча, **бере** ягнйцю, Будує кедрові світлиці II 352.54. Коли ти кажеш, що коло Канева добре буде, то **бери** десять десятин землі VI 213.7. Як найдеш сухого береста, то **бери:** здасться на що-небудь,— хоч на лави. VI 215.6. *Образн.* (1). Він пише, що братів і сестру Ярину з дітьми випускає на волю без грунтів і без землі безплатно: але вони не **беруть** такої поганої волі. VI 212.26.

4. *Черпати (воду)* (6). Прийшло дівча́ воду **брати** II 363. 19. Так ти кажеш, Що бачив криницю Москалеву, що ще й досі **Беруть** з неї воду II 255.275. Ставок під кригою в неволі I ополонка — воду **брать...** I 42.549.

5. *Одержувати (плату)* (5). На широкому столі Сліпі лірники сиділи; По шелягу **брали** I ту саму грали, Що й позаторік. II 79.104.

6. *Завойовувати* (1). В байраках біліли Сніги білі; тойді ж ото I Очаков **брали** Москалі. II 254.205.

7. *Сватати, женитися на кому-н.* (1). Чого ж мені його шкода,.. Що Машею звав? Ні, не того мені шкода; А марніє моя врода, Люде не **беруть.** II 156.10.

8. *Вибирати (льон)* (1). Я ще, мамо, не виросла, Ще не дівувала. Бо ти мене не пускала Вранці до криниці, Ні жита жать, ні льону **брать,** Ні на вечірниці I 159.260.

◆ *У спол.* **брати** с л у ж б у — *найматися на роботу* (1). Якщо тобі дуже уподобався пан Трощинський, то **бери** у його с л у ж б у VI 210.32.

◇ **брати** 1. I 234.159, 4. II 363.19, 5. I 38.414, **брать** 3. II 105.58, 4. I 12.56, 42.549, 8. I 159.260, **беру** 1. II 331.7, 2. VI 51.17, **бере** 1. I 97.814, 128.1867, 142.2378, 294.32, II 37.84, 56.267, 72.129, 172.255, 232.17, 256.299, 2. I 366.216, 366.219, II 63.46, 3. II 352.54, 352.55 (2 р.), 5. I 38.413, **беруть** 1. I 286.541, II 225.213, 3. *образн.* VI 212.26, 4. II 255.275, 7. II 156.10, **брав** 1. I 138.2225, **брала** 4. I 230.13, 5. I 537.В (2 р.), **брало** 4. II 363.20, **брали** 5. II 79.104, 6. II 254.205, **бери** 1. I 313.142, 2. I 397.28, *образн.* I 243.167, 472.В, II 293.14, 293.15, 3. VI 207.33, 213.7, 215.6, *у спол.* VI 210.32, **нехай бере** 3. VI 209.14, **беріть** 1. I 109.1170, II 100.265 (2 р.).

БРАТИСЬ [1] (4). **1.** *Захоплювати що-н. чи торкатися рукою чогось* (2). Замість шматка хліба за кухоль **береться** [Степан] I 278.197 //*Беручи знаряддя, виконувати роботу* (1). А він сидить та все сидить, За струг сердега не **береться...** II 306.59.

2. *З'являтись* (1). Знову дивувались, Де в тих сиріт безталанних Добро теє **бралось?** II 50.68.

3. *Наближатися до чого — про час* (1). часи **беруться** вже коло першого VI 62.10.

◇ **береться** 1. I 278.197, II 306.59, **беруться** 3. VI 62.10, **бралось** 2. II 50.68.

БРАТИСЬ [2], **БРАТИСЯ** (5). *Одружуватись.* Оставайся, Степаночку! Коли не хоч **братись,** То так будем. Я сестрою, А ти мені братом I 287.574. Нащо мені женитися? Нащо мені **братись?** Будуть з мене, молодого, Козаки сміятись. II 182.2.

◇ **братись** I 287.574, II 148.2, 182.2, **брали-ся** II 324.13, **брались** II 370.10.

БРАТІК (10). **1.** *Пестливе звертання до близької людини* (7). Мій батечку, мій **братіку!** Хоч ти не цурайся! Наймичкою тобі стану...3 другою кохайся... I 43.623. Та цур йому, не думай, **братіку,** про мене нічого поганого. VI 34.8. *Ірон., зверт.* (2). Прочитали собі по складах «Енеїду» та потинялись коло шинку, та й думають, що от коли вже ми розпізнали своїх мужиків. Е, ні, **братіки** I 375.29.

2. *Пестл. до* **брат 1** (3). Ані **братіка** я, Ні сестрички не знала, Меж чужими зросла I 380.9.

◇ ***Одн. Р.*** **братіка** 2. I 380.9, ***К.*** **братіку** 1. I 43.623, 355.11, 356.57, 357.77, VI 34.8, 2. I 278.201, II 298.21, ***Мн. К.*** **братіки** 1. *ірон., зверт.* I 375.29, II 105.33.

БРАТІЯ (19). *Збірн.* **1.** *Люди одного соціального середовища, однієї професії, одного товариського кола* (14). П а р у с у своєму універсалі перелічив всю славянську **братію,** а про нас і не згадав, спасибі йому. VI 186.7. *Ірон.* (2). А **братія** мовчить собі, Витріщивши очі! I 239.27. От і **братія** сипнула У сенат писати I 251.507. *Зверт.* (6). Коли ми

зійдемося знову На сій зубоженій землі? — Ніколи, **братія,** ніколи З Дніпра укупі не п'ємо! I 379.9. *Зверт., ірон.* (3). Отак-то, **братія** моя возлюбленная. Щоб знать людей, то треба пожить з ними. I 375.35.

2. *Люди одного віросповідання. Зверт.* (5). «Молітесь, **братія,** молітесь!» Так благочинний начина I 107.1113. I тьми і тисячі поганих Перед святими побіжать. Молітесь, **братія.** II 275.425.

◇ ***Одн. Н.*** **братія 1.** I 376.63, *ірон.* I 239.27, 251.507, ***З.*** **братію 1.** I 515.В, VI 186.7, ***К.*** **братія 1.** *зверт.* I 375.59, 379.1, 379.9, II 57.15, 112.4, 398.В, *зверт., ірон.* I 374.3, 374.6, 375.35, **2.** I 107.1113, 108.1155, 108.1159, II 275.408, 275.425.

БРАТНЄ-СЕРДЕЧНИЙ (2). Мій друже любий, мій єдиний! Сегодня 18 октября получив я твоє **братнє-сердечноє** письмо. VI 146.40.

◇ ***Одн. З.*** **братнє-сердечноє** VI 146.40, 173.42.

БРАТНІЙ (6). **1.** *Дружній* (4). Вітер тихий з України Понесе з росою — Мої думи аж до тебе... **Братньою** сльозою Ти їх, друже, привітаєш I 329.174. А тим часом прошу твоєї щирої **братньої** поради VI 198.16. *Тавтол.* (1). Нема на світі України, Немає другого Дніпра, А ви претеся на чужину Шукати доброго добра, Добра святого. Волі! волі! Братерства **братнього!** I 331.38.

2. *Належний братові, братів* (2). Щоб **братню** кров пролити, просять I потім в дар тобі приносять З пожару вкрадений покров!!.. I 328.139.

◇ ***Одн. Р.*** (без) **братнього 1.** VI 215.16, **братньої 2.** VI 198.16, ***З.*** **братнього 1.** *тавтол.* I 331.38, **братню 2.** I 328.139, ***О.*** **братнім 1.** VI 129.36, **братньою 1.** I 329.174.

БРАТОЛЮБІЄ (2). *Слов'ян.* апостол утомленний.. Благовістив їм слово нове, Любов, і правду, і добро, Добро найкращеє на світі, То **братолюбіє.** II 268.159. А всім нам вкупі на землі Єдиномисліє подай I **братолюбіє** пошли. II 333.33.

БРАТСТВО[1] (5). *Тільки в одн. Дружба, єдність.* Виростали у кайданах Слав'янськії діти, I забули у неволі, Що вони на світі! А на давнім пожарищі Іскра **братства** тліла I 262.31. За честь, за славу і за **братство** I 483.В.

◇ ***Одн. Н.*** **братство** I 334.170, ***Р.*** **братства** I 262.31, 557.В, ***З.*** **за братство** 483.В, ***М.*** **о братстві** I 374.12.

БРАТСТВО[2] (2). *Назва школи при Братському монастирі у Києві.* Іди ти в Січ.. Та побачиш світа,— Не такого, як у **Б р а т с т в і,** А живі мисліте На синьому прочитаєш I 277.180. А музика реве, грає, Людей звеселяє. А із **Братства** те бурсацтво Мовчки виглядає. Нема голій школі волі. II 35.27.

БРАТЦЯ (2), **БРАТЦІ** (1). *Форма дружнього звертання серед козаків.* А мудро співає!.. Підкрадьмось, **братці,** та послухаєм, а тим часом задзвонять. I 102.927. Не мені вас, **братця,** На ляха водити. Не мені тепер, старому, Булаву носити. II 138.69.

◇ ***Мн. К.*** **братці** I 102.927, **братця** I 305.422, II 138.69.

БРЕСТИ (2). А я, неначе навісна, В Дунаєві шукаю броду, З байстрям розхрістана **бреду.** II 101.301. *У приказці* (1). Нехай як буде, так і буде. Чи то плисти, чи то **брести.** Хоч доведеться розп'ястись! А я таки мережать буду Тихенько білії листи. II 214.89.

БРЕХАТЬ (23). «**Брешеш,** шельмо!» «Коли **брешу,** Нехай бог карає!» I 88.468. Може й **брешуть,** бо, звичайне, На те вони люди: I вдовицю не забудуть, I тую осудять! II 159.97. З Ч о р н о ї р а д и тепер не нарисую тобі нічого: нема моделі, нема нічого перед очима нашого українського, а **брехать** на старість не хочеться. VI 162.27. Угадай, чи багато я налічив їх, тих нікчемних марних літ? Трохи чи не буде чотирнадцять, коли не **брешу** VI 82.10.

◇ **брехать** II 410.В, VI 162.27, **брешу** I 88.469, II 57.3, 93.4, 419.В, VI 82.10, **брешеш** I 88.468, 338.60, 502.В, VI 115.5, **бреше** I 37.373, 103.956, VI 118.22, **брешуть** I 484.В, 522.В, II 159.97, 328.62, **бреши** I 91.552, 299.211, 305.414, II 49.3, 55.244.

БРЕХНЯ (14). «Постривайте, я щось скажу». «Почуєм, почуєм, Та не бреши, бо, хоч здохни, **Брехня** не поможе». I 91.553. Молітесь правді на землі, А більше на землі нікому Не поклонітесь. Все **брехня** — Попи й царі... II 272. 299. Плюнь, мій голубе сизий, на цю паскудну **брехню** VI 170.7. *У приказці* (2). Так цур же їй! Нехай собі, Кого знає, шиє **Брехня** в дурні. II 410.В. **Брехнею** бач вийдеш всюди, А не вийдеш в люди. II 410.В //*Успол.* **брехнею** п і д б и т е — *неправдиве, нещире* (1). Теплий кожух, тілько шкода — Не на мене шитий, А розумне ваше слово **Брехнею** п і д б и т е. I 77.100.

◇ ***Одн. Н.*** **брехня** I 91.553, 103.970, II 272.299, VI 165.30, 170.3 (2 р.), 206.27, *у приказці* II 410.В, ***Р.*** **брехні** II 410.В, ***З.*** **на брехню** VI 118.25, 170.7, ***О.*** **брехнею** VI 189.17, *у приказці* II 410.В, *у спол.* I 77.100.

БРЕХУН (3). Брехня цьому! Я тілько не фарисей, не идолопоклонник такий, як оті християни — сіпаки і **брехуни.** VI 206,28

//*У спол.* п о с т р и г т и в **брехуни.** *Жарт.* (1). Батьку отамане Кошовий! і друже мій єдиний! П о с т р и г ти мене в **брехуни** своїм братерським листом і своєю щирою писанкою. VI 139.9.

◇ ***Одн. О.*** брехуном VI 132.5, ***Мн. Н.*** брехуни VI 206.28, ***З.*** в брехуни *у спол.* VI 139.9.

БРЕХУХА (2). Як доведеться побачити сестру Ярину, то скажи їй, що вона **брехуха.** VI 225.29. *У прикл. спол.* с о р о к а **брехуха** (1). Яка оце тобі с о р о к а **брехуха** на хвості принесла, що я тут нічого не роблю, тілько бенкетую. VI 170.2.

БРИДКИЙ (2). Мабуть ти давно в землях християнських не бував і доброї мови християнської не чував, що зовеш мене з а к а д и ш н и м другом. Чи ж чути було коли-небудь меж християнами таке **бридке,** паскудне слово? VI 189.21 //*Субст.*(1). А тим часом Кете лиш кресало Та тютюну, щоб, знаєте, Дома не журились. А то лихо розказувать, Щоб **бридке** приснилось! I 37.388.

БРИДКО (3). *Присл.* Ні, старий мій чепуриться, Аж **бридко** дивиться! II 169.176. Перейшов я пішки двічі всю киргизькую степ аж до Аральського моря — плавав по йому два літа, господи, яке погане! аж **бридко** згадувать! VI 57.36.

◇ бридко II 169.176, VI 55.10, 57.36.

БРИДНЯ (3). *Безглуздя, химери, не варті уваги.* **Бридня!..** а й досі, як згадаю, То серце плаче та болить II 22.43. мині снилось, Ніби я літаю Над байраками совою І дітей шукаю. Та то **бредня.** I 536.B.

◇ ***Одн. Н.*** бридня I 549.В, II 22.43, бредня I 536.В.

БРИЛИК (1). *Зменш. до* **бриль.** [Марія] Лопух зорвала і накрила, Неначе **бриликом,** свою, Свою головоньку смутную II 307.88.

БРИЛЬ (5). Трохим Старий сидів в сорочці білій, В **брилі,** на призьбі. I 320.387. на сей раз вручителю сего вручите мои вещи і гроші, і сорочку, як пошита, і **бриль.** VI 194.9.

◇ ***Одн. З.*** бриль II 172.255, VI 194.9, ***М.*** в брилі I 320.387, II 168.Рем., ***Мн. З.*** брилі VI 38.13.

БРИСТОЛЬСЬКИЙ (1). Як будете посилать вашу обіцянку, то пришліть, будьте ласкаві, і паперу почтового і **бристольського,** коли найдете в Одесі. VI 45.24.

БРИТАНСЬКИЙ (1). *Істор.* Нема сім'ї, немає хати, Немає брата, ні сестри, Щоб незаплакані ходили, Не катувалися в тюрмі, Або в далекій стороні, В **британських,** гальських легіонах Не муштровались! II 270.219.

БРИТВА (2). *У порівн.* Чи то пригород, чи город, Мов **бритвою,** старий голить Усе, що даси. I 394.14. Чи всі вони ще як **бритва,** Чи перещербили I 444.В.

БРИЧКА (1). Друже мій милостивий!.. вибери хороший погодній день та повели запрягти у **бричку** коні, та возьми посади коло себе жіночку свою і діточок своїх невеличких, і поїдьте собі з богом у А н д р у ш і. VI 86.6.

БРІВОНЬКИ (2). *Пестл. до* **брови.** Чи вік же їй продівувать? Зносити **брівоньки** ні за що. II 249.44.

◇ ***Мн. З.*** брівоньки II 49.27, 249.44.

БРІД (6). Навгороді коло **броду** Верба похилилась. II 146.9. Чомусь дівчина до **броду** По воду не ходить. II 146.3. *Повт.* (2). Навприсядки Сліпий по базару Оддирає постолами, Додає словами: «..Ой сип воду, воду Та пошукай **броду, броду...»** I 130.1941.

◇ ***Одн. Р.*** до броду II 146.3, **коло броду** II 146.1, 146.9, ***З.*** броду II 100.300, *повт.* I 130.1941 (2 р.).

БРОВАРІ (3). *Назва містечка.* Треба заквічаться,— може в останній раз, бо він казав, що у **Броварях** і повінчаємося. II 174.302. В **Броварях** Уже повінчана гуляє Його Настуся молода! II 175.329.

◇ ***Мн. М.*** в(у) Броварях I 38.418, II 174.302, 175.329.

БРОВАРСЬКИЙ (1). Вийшов я з ножем в халяві З **Броварського** лісу II 66.166.

БРОВЕНЯТА (4). *Пестл. до* **брови.** Дає гроші Івасеві, Дивується пані. А пан глянув... одвернувся... Пізнав, препоганий, Пізнав тії карі очі, Чорні **бровенята...** I 46.740. Не дай мені вік дівувати, Коси мої плестизаплітати. **Бровенята** дома зносити, В самотині віку дожити. II 147.17.

◇ ***Мн. Н.*** бровенята I 41.542, ***З.*** бровенята I 46.725, 46.740, II 147.17.

БРОВИ (16). Літа мої молодії Марно пропадають, Очі плачуть, чорні **брови** Од вітру линяють. I 55.7. Вміла мати **брови** дати, Карі оченята, Та не вміла на сім світі Щастя-долі дати. I 32.155. Без розкоші, без любові Зношу свої чорні **брови,** У наймах зношу! II 116.17.

◇ ***Мн. Н.*** брови I 45.707, 49.47, 55.1, 55.7, 156.129, 158.231, 166.79, II 147.20, ***З.*** брови I 32.150, 32.155, 159.270, 230.4, II 116.17, **за брови** I 22.29, ***О.*** з бровами I 39.453, ***К.*** брови I 36.345.

БРОДИТИ (3). *Ходити без певної мети і напряму; блукати.* **Брожу** понад Уралом та... ні, не плачу, а щось ще поганше діється зо мною. VI 39.30. А вже на городі Не осталося нічого, Свині та телята Уже **бродять...** II 176.370.

◇ **брожу** VI 39.30, **бродить** I 403. В, **бродять** II 176.370.

БРОДЯГА (1). [Козак] поплив Дністром на сей бік, Покинувши волю. **Бродягою...** II 107.118.

БРОНЗА (2). І з собором Іде сам кесар. Перед ним Із **бронзи** литую статую Самого кесаря несуть. II 271.260. Вони, бач, кесаря хвалили.. І майстрові дали кувать Із **бронзи** кесаря. II 271.276.

БРОНЗОВИЙ (1). І майстрові дали кувать Із бронзи кесаря. До того Так, нотабене, додали, Що **бронзовий** той кесар буде І милувать. II 271.278.

БРОШЮРА (1). Спитайте ж ви їх, і як буде на се їх воля, то коротесенько напишіть мені одні тільки факти і пришліть **брошюру** о вашем заводе. VI 204.12.

БРУТИ (3). Що ті римляне убогі! Чортзнащо — не **Брути!** I 333.138. У нас **Брути!** і Коклеси! Славні, незабуті! I 333.139. Все розберіть.. То й побачите, що ось що Ваші славні **Брути:** Раби, подножки, грязь Москви, Варшавське сміття — ваші пáни, Ясновельможнії гетьмани. I 334.160.

БРЯЖЧАТИ (4). З передсвіта до вечора, А з вечора до досвіта Летить стрілá калéная, **Бряжчить** шабля о шеломи II 339.4. А тим часом стали Коло корчми аж три тройки, Дзвоники **брязчали** II 440.В.

◇ **бряжчить** II 339.4, **брязчать** II 496. В, **бряжчут** II 497.В, **брязчали** II 440.В.

БРЯЗКАТИ (1). Музика, танці і Бердичів. Кайдани **брязкають...** II 37.94.

БУБЛИК (2). Хто йде, їде — не минає: Хто **бублик**, хто гроші; Хто старому, а дівчата Шажок міхоноші. I 46.720. Продавала **бублики** Козакам, Вторгована, серденько, П'ятака. II 144.5.

БУБЛИЧКИ (1). І знай двері поскрипують, Ніхто не минає — Той добридень прийде скаже, Той зілля попросить, Той **бубличків**, паляничку, Всього понаносять I 538.В.

БУВАЛЬЩИНА (3). Старий Згадав свою Волинь святую І волю-долю молодую, Свою **бувальщину.** II 62.10. Москаль ту викопав криницю; А як він викопав, то ми Оце й розкажемо в пригоді, А ви записуйте, не шкодить Такую річ і записать. Бо се не казка, а билиця, Або **бувальщина,** сказать. II 249.20.

◇ ***Одн. Н.*** **бувальщина** II 249.20, **З. бувальщину** II 49.5, 62.10.

БУВАТИ (64). **1.** *Існувати* (8). **Бувають** діти і в святих, Та не такі, як у простих II 71.100. Якби знала Матуся горенько твоє, Чи оддала б за генерала Дитя єдинеє своє? Не оддала б... А втім, не знаю... Бо всякі матері **бувають.** II 222.86.

2. *Траплятися* (8). Диво дивнеє на світі З тим серцем **буває!** II 79.73 //*Безособ.* (6). А іноді так **буває,** Що й сльози нестане II 48.140. **Буває,** в неволі іноді згадаю Своє стародавнє II 232.1.

3. *Перебувати, знаходитися де-н.* (2). Мабуть ти давно в землях християнських не **бував** і доброї мови християнської не чував, що зовеш мене з а к а д и ш н и м другом. VI 189.19. скажіть, коли ви **буваєте** дома? VI 208.13.

4. *Відвідувати кого-н.* (1). Коли **буваєш** часом у старого Григоровича, то поклонись йому старому од мене VI 77.19.

5. *У знач. частки, що підкреслює нерегулярно повторювану дію. Вставн.* (15). Не чваньтесь, з вас деруть ремінь, А з їх, **бувало,** й лій топили. I 334.169. Отут, **бувало,** із-за тину Вилась квасоля по тичині II 164.12. Отак, **буває,** в темну яму Святеє сонечко загляне, І в темній ямі, як на те, Зелена травка поросте. II 199.18.

6. *У знач. зв'язки в складеному присудку* (1). Мені тепер дуже і дуже треба одну акварельну краску, ..вона **буває** різних фабрик, але найлучша Римская сепія. VI 118.36.

◆ *У спол.* **бувай (бувайте)** з д о р о в (з д о р о в и й, з д о р о в і) — *побажання при прощанні* (29). Другим разом напишу тобі більше, а тепер **бувай** з д о р о в VI 203.19. І по цій мові **бувайте** з д о р о в і, спасибі за пам'ять і ласкаве слово. VI 21.24. **Бувайте** з д о р о в і! Піду синів випровожать В далеку дорогу. I 79.188. **Бувай** з д о р о в и й! Нехай тобі бог помагає на все добре. VI 213.11.

◇ **буваєш 4.** VI 77.19, **буває 1.** II 50.44, **2.** II 79.73, *безособ.* II 48.140, 194.5, 199.1, 232.1, 440.В, 442.В, **5.** II 199.18, 414.В, 416.В, **6.** VI 118.36, **бува 1.** I 464.В, II 251.88, **буваєте 3.** VI 208.13, **бувають 1.** II 71.100, 222.86, **бував 3.** VI 189.19, **бувало 1.** I 144.2455, II 65.155, 69.4, **5.** I 99.835, 144.2452, 153.17, 334.169, 538.В, II 9.63, 164.12, 250.51, 250.55, 253.182, 319.600, 413.В, **бували 2.** II 367.1, **бувай** *у спол.* VI 25.4, 36.31, 85.11, 133.9, 177.14, 203.19, 207.11, 213.11, 221.16, 224.7, 227.15, 228.23, **бувайте** *у спол.* I 79.188, VI 21.24, 25.30, 27.25, 28.34, 31.17, 32.25, 33.9, 39.36, 42.12, 50.11, 51.3, 55.11, 197.17, 224.19, 225.12, 226.25.

БУГАЙ (5). *У порівн.* (3). Збирались кардинали, Гладкі та червоні, Мов **бугаї** в загороду I 269.257. *Образн.* (2). Без тебе я умру! умру! — І йде, ридаючи, до сина.

Аж тюпає, немов біжить. А той, **бугай** собі здоровий, У храмині своїй кедровій Лежить II 72.115. Босфор аж затрясся, бо зроду не чув Козацького плачу; застогнав, широкий, І шкурою сірий **бугай** стрепенув, І хвилю, ревучи, далеко, далеко У синєє море на ребрах послав. I 199.22.

◇ ***Одн. Н.*** **бугай** *у порівн.* VI 21.20, *образн.* I 199.22, II 72.115, ***Мн. Н.*** **бугаї** *у порівн.* I 269.257, II 64.110.

БУДЕНЬ (8). Ось що, добрі люди: Я гуляю, бенкетую В неділю і в **будень.** I 240.44. Не торгувавсь і панотець Усім на диво та на чудо! За три копи звінчав у **будень.** II 50.47. Сьогодня ж ота придуркувата.. зробила з мого великого свята такий дрібний **будень,** що я трохи, трохи не записався в ченці. VI 209.1. *У порівн.* (1). Темно всюди, як у **будень,** А свято чимале. I 202.108.

◇ ***Одн. З.*** **будень** VI 209.1, **у(в) будень** I 165.40, 240.44, 315.210, II 50.47, 251.91, 256.317, *у порівн.* I 202.108.

БУДИНОК (24). Гнилий Тікич Кров'ю червоніє.. А над ним палають І хатина, і **будинок** I 123.1674. Князь хиріє, ..Ніхто й не загляне До грішного болящого В **будинки** погані. II 18.405. *У порівн.* (1). Мене мати забавляла, На Дніпр поглядала; І галеру золотую Мені показала, Мов **будинок.** I 297.150.

◇ ***Одн. Н.*** **будинок** I 123.1674, 131.1977, 133.2056, 439.Заг., 455.В, ***Р.*** **з будинку** I 358.31, ***З.*** **будинок** I 149.Прип., 356.48, *у порівн.* I 297.150, **у(в) будинок** I 131.1985, 294.23, ***О.*** **перед будинком** II 98.216, ***М.*** **в(у) будинку** I 126.1806, 127.1846, 139.2265, 438.В, 440.В, 441.В, ***Мн. З.*** **в будинки** II 18.405, ***М.*** **у(в) будинках** I 105.1027, 119.1526, 272.369, 538.В, 549.В.

БУДИТИ, БУДИТЬ (6). Червоною гадюкою Несе Альта вісти, Щоб летіли крюки з поля Ляшків-панків їсти. Налетіли чорні крюки Вельможних **будити** I 66.118. *Образн.* (5). Дрімає в харемі — в раю Візантія, І Скутар дрімає; Босфор клекотить, ..Йому Візантію хочеться збудить. «Не **буди,** Босфоре, буде тобі горе» I 200.62.

◇ **будити** I 66.118, **будйть** I 337.7, II 288.14, **бýдить** *образн.* I 245.257, 415.В, **буди** *образн.* I 200.62.

БУДИЩА (3). Село **Будища,** недалеко од Керелівки I 149. Прип. «Відкіля ти?» «З Керелівки». «А **Будища** знаєш? І озеро коло **Будищ?»** I 121.1618.

БУДОВАНИЙ (1). Лисянка — містечко Звенигородського повіту, над річкою Гнилим Тікичем. Тут зійшлися Гонта з Залізняком і розруйнували старосвітський будинок, Богданом нібито **будований.** I 149.Прип.

БУДОВАТИ, БУДОВАТЬ *див.* **БУДУВАТИ.**

БУДОВАТЬСЯ (1). *Споруджувати собі будинок, хату.* Якщо подобаються тобі оті Рудяки, то возьми в посесію 20 десятин на 25 літ.. та захожуйся **будоваться.** VI 325.В.

БУДУВАТИ, БУДОВАТИ, БУДОВАТЬ (9). А Йосип заходився хату Із очерету **будувати** II 315.430. Гетьмани, гетьмани, якби то ви встали, Встали, подивились на той Чигирин, Що ви **будували,** де ви панували! I 99.831. розказують, Як Січ **будовали,** Як козаки на байдаках Пороги минали I 78.138. *Образн.* (1). Із Умані Де-де чуть — гукають Товариші гайдамаки; Гонта мов не чує, Синам хату серед степу Глибоку **будує.** I 142.2377.

◇ **будувати** II 30.35, 315.430, **будовати** II 30.68, VI 210.36, **будовать** II 478.В, **будує** II 352.56, *образн.* I 142.2376, **будували** I 99.831, **будовали** I 78.138.

БУДУЩИЙ (7). *Майбутній.* Посилаю тобі к великодню замість писанки Х а т у. І не журнал, а тілько альманах, попередник нашого **будущого** журнала О с н о в а. VI 207.18. Передайте моїй **будущій** молодій княгині оцю невеличку і не весільну пісеньку VI 190.22. Восени, як одробишся з полем і окопаєш наше **будущеє** кишло, вибери на тому кишлі найкраще місце і посади яблуню і грушу VI 217.3.

◇ ***Одн. Н.*** **будущеє** VI 216.31, ***Р.*** **будущого** VI 207.18, ***Д.*** **будущій** VI 190.22, ***З.*** **будущеє** VI 217.3, **будуще** VI 327.В; ***О.*** **(з) будущею** VI 133.6, ***Мн. М.*** **(на) будущих** VI 54.33.

БУДЯК (4). Бур'ян, **Будяк** колючий з кропивою Коло криниці поросли. II 317.506. **будяки** Та кропива — а більш нічого Не виросте над вашим трупом. II 367.17.

◇ ***Одн. Н.*** **будяк** II 60.41, 301.23, 317.506, ***Мн. Н.*** **будяки** II 367.17.

БУЙ (1). *Нар.-поет.* І чудно й нудно, як поміркую, Що часто кóтяться голови **буї** За теє диво! II 32.20.

БУЙВОЛ (2). *У прикл. спол.* т у р - **буйвол.** *Нар.-поет.* Із Києва т у р о м - **буйволом** Іде веприщем за Рогнідою Володимир князь со киянами. II 74.200.

◇ ***Одн. О.*** **буйволом** II 74.200, 417.В.

БУЙ-ГОЛОВА (1). *Нар.-поет.* Затих мій сивий, битий тугóю, Поник старою **буй-головою.** II 26.103.

БУЙНЕСЕНЬКИЙ (4). *Зменш.-пестл. до* **буйний.** Плач же, серце, плачте, очі, Поки не заснули, Голосніше, жалібніше, Щоб вітри почули, Щоб понесли **буйнесенькі** I 56.33. *Зверт.* (2). Коли ж милий на тім боці, **Буйнесенький,** знаєш, Де він ходить, що він робить, Ти з ним розмовляєш. I 9.22.

◊ ***Одн. Н.*** **буйнесенький** I 68.17, ***К.*** **буйнесенький** *зверт.* I 9.22, **буйнесенькій** *зверт.* I 417.В, ***Мн. Н.*** **буйнесенькі** I 56.33.

БУЙНИЙ (12). **1.** *Швидкий, сильний, навальний* (11). Украйна! ..Там могили з **буйним** вітром В степу розмовляють I 68.23. **Буйні** вітри розмахали Попіл гайдамаки I 145.2495. То не вітер, то не **буйний,** Що дуба ламає I 45.687 //*Субст.* (2). На тім степу скрізь могили Стоять та сумують; Питаються у **буйного:** «Де наші панують?» I 57.15. *Зверт.* (1). Грай же, море, мовчіть, гори! Гуляй, **буйний,** полем. I 64.66.

2. *Розлогий, густо порослий зеленню* (1). Ще як були ми козаками, А унії не чуть було, Отам-то весело жилось! Братались з вольними ляхами, Пишались **буйними** степами II 396.В.

◊ ***Одн. Н.*** **буйний 1.** I 9.1 (2 р.), 10.45 (2 р.), 45.687, ***Р.*** (у) **буйного 1.** *субст.* I 57.15, ***О.*** (з) **буйним 1.** I 68.23, ***К.*** **буйний 1.** *субст.*, *зверт.* I 64.66, ***Мн. Н.*** **буйні 1.** I 145.2495, 418.В, 428.В, ***О.*** **буйними 2.** II 396.В.

БУЙ-ТУР (1). *Нар.-поет.* Що гомонить отам, зичить Удосвіта? То повертає Той Ігор військо на пригоду Тому **буй-туру** Всеволоду. II 339.17.

БУКВА (1). А тепер мені строжайше запрещено рисовать і писать (окроме писем), нудьга та й годі; читать — хоч би на сміх одна **буква,** і тії нема. VI 39.30.

БУКВАЛЬНО (1). *Присл. Зовсім, прямотаки.* Треба буде одежі, бо з мене як знімуть казену, то я останусь, як той турецький святий, **буквально** голий. VI 138.25.

БУКВАР, БУКВАРЬ (14). Заробила Чи то позичила вдова Півкопи тую на **буквар.** II 319.588. Думка єсть за **Букварем** напечатать лічбу — і ціни і величини такої ж як **Букварь.** VI 226. 17.

◊ ***Одн. Н.*** **букварь** VI 226.18, 227.13, ***Р.*** **букваря** VI 226.6, ***З.*** **буквар** VI 228.18, 229.8, **букварь** II 491.В, VI 226.13, 227.11, **на буквар** II 319.588, ***О.*** **за букварем** VI 226.17, ***Мн. Н.*** **букварі** VI 147.25, ***Р.*** **букварів** VI 226.12, 227.4, 227.37.

БУЛАВА (5). *Палиця з кулястим потовщенням на кінці — символ гетьманської влади на Україні в XVI—XVIII ст.* Он над головою Старий Жижка з Таборова Махнув **булавою.** I 272.376 //*Зброя* (1). Не хотілось в снігу, в лісі, Козацьку громаду З **булавами,** з бунчуками Збірать на пораду... I 22.42.

◊ ***Одн. Н.*** **булава** I 113.1303, ***З.*** **булаву** II 138.72, ***О.*** **булавою** I 99.837, 272.376, ***Мн. О.*** **з булавами** I 22.42.

БУЛАНИЙ (1). *Субст.* Отак, сину, Помолившесь богу Осідлаєм **буланого** Та й гайда в дорогу! I 491.В.

БУЛЛА (7). *Папська грамота, послання.* «Дивіться, люде: осьде **булла,** Що я читав...»— і показав Перед народом. Всі здригнули: Іван Гус **буллу** розідрав!!.. I 267.189.

◊ ***Одн. Н.*** **булла** I 267.189, 488.Заг., ***Р.*** **без булли** I 267.165, ***З.*** **буллу** I 266.140, 267.192, **за буллу** I 267.167, ***О.*** **буллою** I 266.130.

БУЛЬВАР (2). на **бульвар** виходила I в школу ходила, Усе з батьком II 158.35. І мусила вона сидіть Коло острога. Ждать, і ждать, Як бога з неба виглядать Свойого сина: аж поки-то Його в кайданах поженуть **Бульвар** мести. II 271.250.

БУМАГИ (1). Мені самому не подобається твоє сіпачество, та нема де діться! **Бумаги** і чай се інша річ. VI 217.29.

БУНЧУКИ (4), **БУНЧУГИ** (4). *Довгі палиці з кулястим потовщенням і волоссям з кінського хвоста на кінці — символ влади польських і українських гетьманів.* Де поділось козачество, Червоні жупани, Де поділась доля-воля, **Бунчуки,** гетьмани? I 64.56. У труби затрубили, У дзвони задзвонили, Вдарили з гармати, Знаменами, **бунчугами** Гетьмана укрили. II 138.45.

◊ ***Мн. Н.*** **бунчуки** I 64.56, ***О.*** **бунчугами** II 138.45, 139.80, **з бунчуками** I 22.42, **з бунчугами** II 137.24, **перед бунчуками** I 78.118, 99.835, **перед бунчугами** I 430.В.

БУРЛАКА (2). **1.** *Людина без постійної роботи і постійного місця проживання* (1). Ой талане, талане, Удовиний поганий! Чи ти в полі, чи ти в гаї, Обідраний циґане, З **бурлаками** гуляєш? I 232.93.

2. *Одинока, неодружена людина* (1). Оженіть, будьте ласкаві, а то як ви не оженете, то й сам бог не оженить, так і пропаду **бурлакою** на чужині. VI 187.2.

◊ ***Одн. О.*** **бурлакою 2.** VI 187.2, ***Мн. О.*** **з бурлаками 1.** I 232.93.

БУРЛАКУВАТИ (3). *Бути одиноким, неодруженим.* Оддай мене, моя мамо, Та не за старого, Оддай мене, моє серце, Та за молодого. Нехай старий **бурлакує** I 158.218. Хтодот, нівроку йому, в Полтаві оженився та й байдуже, а я тим часом **бурлакую.** VI 34.30.

◊ **бурлакувати** VI 190.18, **бурлакую** VI 34.30, **бурлакує** I 158.218.

БУРНУС (2). *Плащ у вигляді накидки.* [Марія] стоїть собі під тином Та вовну білую пряде На той **бурнус** йому святешний II 306.47. Надів **бурнус.** І веселенький З своїми дітками пішов В Єрусалим II 322.699.

БУРСА (3). *Чоловіча духовна школа у XVIII — середині XIX ст.* [Сотник] сина дав У **бурсу** в Київ обучатись II 164.28. побачиш світа, Не такого, як у **бурсі** I 491.В.

◇ ***Одн. З.*** **у бурсу** II 164.28, ***М.*** **в(у) бурсі** I 491.В, II 171.220.

БУРСАК (1). *Вихованець бурси.* Поки сто раз не поцілує, Й читать не хоче! А **бурсак!** Собачий сину, знаєш смак. Ось я тебе попомуштрую Не так, як в бурсі!.. II 171.217.

БУРСАЦТВО (2). *Збірн.* А музика реве, грає, Людей звеселяє. А із Братства те **бурсацтво** Мовчки виглядає. Нема голій школі волі. II 35.27.

◇ ***Одн. Н.*** **бурсацтво** II 35.27, **бурсатство** II 397.В.

БУРТА (2). *Великі купи.* Батурин спалила, Сулу в Ромні загатила Тілько старшинами Козацькими... а такими, Просто козаками, Фінляндію засіяла; Насипала **бурта** на Орелі... I 300.262.

◇ ***Мн. З.*** **бурта** I 300.262, **бурти** I 499.В.

БУРЯ (2). *Перен.:* а) *про шум, гул голосів* (1). Арена звірем заревла. А син твій гордо на арену, Псалом співаючи, ступив.. І леопард Із льоху вискочив на сцену, Ступив, зирнув... І полилась Святая кров. По Колізеї Ревучим громом пронеслась І стихла **буря.** II 276.473; б) *про події, що порушують нормальне життя* (1). А ти?.. Гадаєш, думаєш-гадаєш, Як його вчити, навести На путь святий святого сина, І як його од зол спасти? Од **бурь** житейських одвести? II 316.458.

БУРЯКИ (1). Примкніть во ім'я божіє мого брата коло свого завода, хоч коло **буряків;** а він це діло дуже добре тямить. VI 202.16.

БУР'ЯН (28). Люди лаяли,.. бо, бачте, Спать їм не давала Та кропиву під їх тином І **бур'ян** топтала. I 236.243. я всяку ніч тілько й бачу во сні, що тебе, Керелівку, та рідню, та **бур'яни** (ті **бур'яни,** що колись ховався од школи) VI 16.15. Ти ж під тином Сумуючи у **бурьяні** Умерла з голоду. II 492.В. *Образн.* (3). заснула Вкраїна, **Бур'яном** укрилась, цвіллю зацвіла. В калюжі, в болоті серце прогноїла I 227.28.

◇ ***Одн. Н.*** **бур'ян** II 46.69, 60.41, 317.505, **бурьян** II 405.В, *образн.* II 481.В, **бурян** *образн.* I 483.В, ***З.*** **бур'ян** I 236.243, **в бур'ян** II 319.565, ***О.*** **бур'яном** II 110.28, *образн.* I 227.28, ***М.*** **в(у) бур'яні** I 162.393, 364.148, 491.В, II 21.8, 45.12, 45.18, 319.601, 323.745, 325.12, **у бурьяні** II 404.В (2 р.), 488.В, 492.В, ***Мн. З.*** **бур'яни** VI 16.15 (2 р.), ***О.*** **меж бур'янами** II 215.14, 215.26, **поміж бур'янами** I 90.520.

БУСУРМАН (1), **БУСУРМАНИН** (1), **БУСУРМЕНИН** (1). *Про людину іншої віри, переважно магометанина.* «Ріж! і бий! Катуй невіру **бусурмана!»** Кричать за муром. I 201.84. Та не звелів **бусурменин** Церкву будувати. II 394.В.

◇ ***Одн. Н.*** **бусурманин** II 395.В, **бусурменин** II 394.В, ***З.*** **бусурмана** I 201.84.

БУСУРМАНСЬКИЙ (1). *Лайл.* Великим веселієм звеселили ви мене своїм добрим, християнським листом у цій **бусурманській** пустині. VI 41.14.

БУСУРМЕНИН *див.* **БУСУРМАН.**

БУТИ, БУТЬ (1170). **1.** *Існувати; жити; матися в наявності* (249). Чи **буде** правда меж людьми? Повинна **буть,** бо сонце стане І осквернену землю спалить. II 358.24. Чи є ж таки на сім світі Слухняная доля? I 231.57. **Єсть** люде на світі — Сріблом-злотом сяють, Здається, панують, А долі не знають,— Ні долі, ні волі! I 35.309. Думка **єсть** за Букварем напечатать лічбу VI 226.17. Його вже й забули, Чи й **був** коли? II 79.98. **Була** колись гетьманщина, Та вже не вернеться. **Було** колись — панували, Та більше не будем. I 63.15. У нашої старої пані Малії паничі **були** II 63.44. Умруть Ще незачатиє царята... І на оновленій землі Врага не **буде,** супостата, А **буде** син, і **буде** мати, І **будуть** люде на землі. II 347.12. **Є** у мене дари — Очі мої карі. I 255. 36. Восени **буде** у нас свій журнал VI 193.6. *Повт.* (4). А петрушку Криши в юшку — **Буде** смак, **буде** смак. I 276.109. *У приказці* (5). Не **було** в куми і запаски, аж глядь кума у плахті похожає. То так оце і з твоїми письмами сталося: вчора одно, а сьогодні друге. VI 200.22 //**Є, єсть, було, буде** *з інфінітивом і займенником або прислівником* (29). Дивлюся, сміюся, дрібні утираю,— Я не одинокий, є з ким в світі жить I 79.174. Бандуристе, орле сизий! Добре тобі, брате: Маєш крила, маєш силу, **Є** коли літати. I 68.4. Добре, що зосталося шматок паперу. **Єсть** на чому написать P. S. VI 134.7. Умисне пишу тобі на одному листочку, щоб **було** де поличіє положить і щоб конверт не дуже важив. VI 131.8. Якби були батько, мати.. **Було** б кому полюбити II 124.11. А його, розумного, треба послухать, а то не **буде** чим дивиться на світ божий VI 179.17 //**Бисть** *(стара форма III ос. одн. дієслова минулого часу)* (1). Во Іудеї **Бисть** цар Саул. II 371.12 //**Буде** — *для визначення приблизності* (4).

Угадай, чи багато я налічив їх, тих нікчемних марних літ? Трохи чи не **буде** чотирнадцять VI 82.10. Од Бориспо́ля недалеко, А **буде** так, як Бориспо́ль. II 164.6.

2. *Відбуватися, траплятися* (87). [Відьма]: Ти не знаєш, Чи є в Туреччині война? [Циган]: **Була** колись, тепер нема. I 365.194. У Гулака вчора **був** концерт, і він вам кланяється. VI 28.31. Довго, довго, сердешная, Все йшла та питала; **Було** й таке, що під тином З сином ночувала... I 38.423. Ну коли то ще те **буде,** чи побачимось, чи ні, а тепер про себе скажу от що VI 15.18. Стережітесь, дівчаточка, Сміятись з нерівні, Щоб не **було** і вам того, Що тій титарівні! II 79.84. *Повт.* (4). А що дальше спіткається? **Буде** лихо, **буде!** I 37.350 //**Буть** *чому-н.* (3). Висипали запорожці,.. А попереду отаман.. Похожає вздовж байдака, Гасне люлька в роті; Поглядає сюди-туди — Де-то **буть** роботі? I 61.52. *Повт.* (2). І коза по воді **Буть** біді! **буть** біді! I 499.В.

3. *Знаходитися, перебувати* (75). Шкода, що я не покинув тойді у вас рисунок київського саду, бо він і всі, що **були** при мені, пропали. VI 39.28. Пришліть ящичок ваш, де є вся справа, альбом чистий, і хоч один пензель Шаріона. VI 41.38. Ти пишеш, що **був** дома. Як я тобі завидую, мій друже єдиний! VI 138.14. Цей і апріль місяць я ще **буду** в О[рській] К[ріпості] VI 50.1. Я щось не дуже ударяю на Академію, а в чужоземщині хочеться **бути.** VI 29.18 //*Приходити, приїздити до кого, куди* (29). Сьогодня **був** у мене доктор і раньше великодної неділі не пускає мене в дорогу. VI 179.15. На те літо, як бог поможе, я **буду** в Києві VI 187.3. *Повт.* (2). Прощай, моє любе, Моє серце!.. Увечері?.. За царину?.. **Буду!** Ранше **буду!** II 172.258 //*Прибувати* (2). А якщо не **буде** од царя нічого, то не посилай і грошей. Нащо вони тойді мені? VI 138.29.

4. *Набувати певних ознак, ставати, робитися* (20). А що б то з його за кобзар **був,** якби не волох! I 103.957. Одпочиваючи в куточку, Старий на сина дивувавсь, Який-то з його майстер **буде!** II 320.608. Скомпонував я ще драму.. Д а н и л о Р е в а. Не знаю, що ще з неї **буде,** бо ще і сам не читав VI 24.38. О людській волі я розпитував; але ніхто нічого не знає, коли, як і що з того **буде.** VI 201.27. чи притокмив ти їх у те училище торгового мореплаванія? Якщо притокмив, то молися богу та лягай спати: з хлопців **будуть** люде... VI 195.24.

5. *Вистачить, досить* (13). **Буде** з мене, поки живу, І мертвого слова, Щоб виливать журбу, сльози. I 79.185. Люде, люде! Коли то з вас **буде** Того добра, що маєте? Чудні, чудні люде! I 137.2154. Я вже в другий раз читаю Ч о р н у р а д у і як прочитаю, то напишу йому прездоровенный мадригал. А поки що **буде.** VI 153.19. *Повт.* (2). Чи ще митарство? чи вже буде? **Буде, буде,** бо холодно, Мороз розум будить. I 245.256.

6. *Зв'язка у складеному присудку* (354). Зіновій Богдан і син його Тимофій **були** поховані в Суботові коло Чигрина. I 148.Прип. Улюбилося, сердешне, **Було** молодеє II 157.22. Возьміть срібло-злото Та **будьте** багаті, А я візьму сльози — Лихо виливати I 36.318. Давно те діялось. Ще в школі, Таки в учителя-дяка Гарненько вкраду п'ятака — Бо я **було** трохи не голе II 45.4. я так собі думав — що ж, що я напишу письмо, хіба їм **буде** легше? VI 15.8. І **буде** варт на світі жить, Як матимеш кого любить. II 50.51. Шкода **буде** такого молодого добра. VI 163.13. Якби мені тілько рисувать **було** можна, то я і не журився б VI 43.28. Бач, і сирота, А всім **була** навдивовижу. II 250.50. Для друку **єсть** у мене наготовлено на добрих дві книги VI 165.12. **Буде** легше в чужім полі Сироті лежати I 10.33. Хата щоб **була** 10 аршин вперек і 20 вздовж. VI 215.5. Од 16 мая до 2 августа не давали знать із корпуса в укріпленіє о моїй свободі. От катові! іродові душі! Мало їм **було** десяти літ. VI 171.40. Іти хіба до вас в найми? Чи до ладу **буде?** II 182.12. Благав старий, А Марко аж плакав, Щоб **була** вона за матір. I 318.316. Треба **буде** людей питать! Та що-небудь діять! I 276.145. Мені не до того **Було** тойді. II 254.221. Саул, н е **б у д у ч и** д у р а к, Набрав гарем собі чималий II 352.45. Ще як **були** ми козаками, А унії не чуть **було,** Отам-то весело жилось! II 33.1. Прозріте, люди, день настав! Розправте руки, змийте лу́ду. Прокиньтесь, чехи, **будьте** люди I 266.152. велике щастя **буть** вольним чоловіком, робиш, що хочеш, ніхто тебе не спинить. VI 15.23. *Повт.* (2). «А прізвище?» «Прізвища немає!» «Хіба байстрюк? Без прізвища— Запиши, Миколо, У реєстер. Нехай **буде...** Нехай **буде** Голий» I 116.1418 //**Єси** *(стара форма II ос. одн. дієслова теперішньо-*

го часу) (4). Чого тепер тобі, старому, У цій неволі стало жаль — Що світ зав'язаний, закритий! Що сам **єси** тепер москаль II 86.42.

7. *Допоміжне дієслово для утворення аналітичних форм* (239): а) *майбутнього часу* (192). Холоне серце, як згадаю, ..Що не в Украйні **буду** жить I 393.13. Як **будеш** писать до Василя і Михайла, то кланяйся їм VI 70.25. Молодою, Пренепорочною, святою В малій хатині **буде** жить Любов та чистая. II 224.166. Перешли йому моє письмо, та **будемо** ждать, що з того буде. VI 223.38. Хвалилися гайдамаки, На Умань ідучи: «**Будем** драти, пане-брате, З китайки онучі». I 136.Епіграф. А ви вже ніколи Не вернетеся на волю, **Будете** орати Мене стиха та орючи Долю проклинати. II 135.18. Доки вони **будуть** знущатися надо мною? VI 192.9. *Повт.* (4). Ой як крикнув Гамалія: «Брати! **будем** жити, **Будем** жити, вино пити» I 203.156. *У приказці* (1). А поки каша, то **будемо** масла добувать. VI 198.4; б) *давноминулого часу, а також форм, що означають перервану дію:* **був, була, було** *і т. д. плюс дієслово в минулому часі* (47). Книжник Кожанчиков заходився **був** печатать мою поезію, так шеф жандармів запретив. VI 186.15. Трохи **була** не втопилась, Та жаль було кинуть Близняточок. I 367.238. думав уже в Києві оженитьcя, та й жить на світі, як добрі люде живуть,— уже **було** й подружіє найшлось. Та господь не благословив моєї доброї долі! VI 58.1. Якби знала, що покине — **Була** б не любила; Якби знала, що загине — **Була** б не пустила I 48.26. Як пшениченьку пожати, Полтаву достати? Ой пожали б, якби **були** Одностайне стали Та з Фастовським полковником Гетьмана єднали. II 29.9. Ще позаторік заходився я **був** ліпить із воску — і нічого не вдіяв VI 115.35 //**Єси** *(стара форма II ос. одн. дієслова теперішнього часу плюс дієслово минулого часу)* (11). Слава тобі, Шафарику, Вовіки і віки! Що звів **єси** в одно море Слав'янськії ріки! I 263.70. Пишеш, що тебе не було дома, що ти хлопців возив у Херсон. Добре зробив **еси!** VI 195.22. Великомученице кумо!.. Сліпа була **єси,** незряща II 368.9 //**Єсте** *(стара форма II ос. мн. дієслова теперішнього часу плюс дієслово минулого часу)* (1). Поцілуй їх малих за мене і жартуючи скажи їм, що далеко десь старий, лисий, усатий солдат молиться богу і молячися просить його милосердого, щоб ви **єсте** великі росли і здорові були VI 85.36.

8. *У знач. частки, що підкреслює нерегулярно повторювану дію. Вставн.* (20). А з гетьманом як приїдуть Із Чигрина гості, То це й шлють, **було,** за мною. I 294.30. А він Сидить, **було,** на Єлеоні, Одпочива. II 321.667.

9. *У знач. частки, що підсилює архаїзацію мови* (**єси, єсте** *плюс дієслово теперішнього часу)* (3). Кого ж годуєте **єсте?** Кого ви спати кладете? Кого колишете вночі? I 363.99. Умреш **єси** на самоті, Мов прокаженна! II 269.197.

◆ *У спол.* (110): а) **будь (будьте)** л а с к а в (л а с к а в и й, л а с к а в і) — *при проханні* (56). Присилайте, **будьте** л а с к а в і, що ви там маєте доброго VI 24.35. **будьте** л а с к а в і, побачтесь з Чернишовим, він тепер уже в Петербурзі VI 43.16. Поборгуй, **будь** л а с к а в, завтра оддам. I 105.1016. Чи ти надрюкував свій Ч о р н о м о р с ь к и й п о б и т? Якщо надрюкував, то, л а с к а в и й **будь,** пришли і мені хоч один екземпляр. VI 84.30; б) щ о **буде,** т о (т е) й **буде** (12). Подивилась Катерина: «... Не плач, сину, моє лихо! Щ о **буде,** т о й **буде».** I 40.492. До 15 мая ждатиму паспорта, а там, щ о **буде,** то нехай т е й **буде.** VI 192.12; в) п о к и щ о **буде** (10). засни Під явором у холодочку, П о к и щ о **буде.** II 308.118. А п о к и щ о **буде,** напишіть їй і мені вашу і думу і пораду. VI 215.20. А дубового і ясенового дерева треба купить і вирубать, нехай собі лежить та сохне, п о к и щ о **буде.** VI 201.29; г) н е х а й **буде** т а к, я к **буде** (10). В твоїх руках все на світі. Твоя свята воля! Н е х а й **буде** т а к, я к **буде,**— Така моя доля! I 282.368. Н е х а й я к **буде,** т а к і **буде.** Чи то плисти, чи то брести, Хоч доведеться розп'ястись! II 214.88; д) к о л и (я к) **буде** л а с к а (6). а мені, к о л и **буде** твоя л а с к а, пришли К о н и с ь к о г о VI 58.13. Пишіть до мене, я к **буде** л а с к а VI 197.14 //А б и **була** л а с к а (1). А б и **була** л а с к а слухати, поки не охрип, співатиму I 105.1018; е) **був (була, були)** с о б і — *колись жив (жила, жили)* (6). **Був** с о б і дід та баба. I 311.56. Давно колись **Була** с о б і мати I 155.86; є) я к а **буде,** т а к а й **буде** (2). Оженись на вольній волі, На козацькій долі: Я к а **буде,** т а к а й **буде,** Чи гола, то й гола. I 261.7; ж) п о в и н н о **буть** — *мабуть* (2). А башкирський

офіцер, що я вам рекомендував, п о в и н н о **буть** умер VI 71.5; з) м у с и т ь (м а є) **бути** — *напевне* (2). Іде шляхом молодиця, М у с и т ь **бути,** з прощі. I 38.398. Та не жди мене, бо **бути** м а є, що я останусь і на вечерню. II 174.293; и) **буде** т о б і — *форма погрози* (1). **Буде** т о б і, титарівно! Заплачеш, небого, За ті сміхи!.. II 78.47; і) щ о є с и л и — *дуже голосно* (1). «Гвалт! рятуйте! Хто в бога вірує!» кричить Надворі голос, щ о є с и л и. I 97.807; ї) т а к і **єсть** — *при ствердженні* (1). Ну т а к і **єсть,** що то мені в Москві зострівся не хто другий, як сам Іродів син Сатана. VI 83.21; й) **бути** н а т е а т р і — *ставитися (про виставу)* (1). [Назар Стодоля] **Буде** н а т е а т р і після великодня. VI 28.30.

◊ **бути 3.** VI 29.18, 212.12, *у спол.* з) I 38.398, II 174. 293, **буть 1.** II 358.25, **2.** I 61.52, *повт.* I 499. B (2 р.), **3.** VI 165.14, 221.28, **6.** VI 15.23, 188. 10, *у спол.* ж) VI 71.5, 188.7, **єси 6.** II 86.42, 230.54, 368.2, VI 49.20, **7.** I 228.41, 263.34, 263.44, 263.70, 308.19, 341.54, 341.59, II 273.348, 368.9, VI 174.1, 195.22, **9.** I 27.80, II 269.197, **є 1.** I 32.182, 68.4, 79.174, 79.180, 85.361 (2 р.), 95.702, 95.703, 119.1549, 122.1640, 126.1797, 150. П (2 р.), 155.69, 156.129, 156.133, 231.47, 231.57, 244.196, 255.36, 298.200, 298.202, 304.393, 305.419, 342.89, 345.201, 410.B, 502.B, 536.B, II 76.1, 76.2, 209.32, 209.34, 224.163, 415.B, VI 19.5, 19.10, 20.10, 20.20, 23.37, 31.15, 45.28, 50.25, 189.29, 205.9, **2.** I 365.194, **3.** VI 41.38, *у спол.* г) VI 19.6, *у спол.* і) I 97.807, **єсть 1.** I 35.305, 35.307, 35.309, 75.20, 80.229, 85.362, 85.364, 149.Прип., 162.382, 310.20, 310.22, 363.97, 478.B, II 76.21, 129.30, 177.402, 229.11, 257.346, VI 17.22, 24.28, 26.6, 32.37, 33.4, 33.23, 76.35, 82.40, 86.23, 115.6, 134.7, 138.17, 139.31, 147.32, 152.20, 153.21, 155.15, 155.23, 155.37, 163.16, 165.27, 177.4, 189.12, 195.15, 199.5, 202.21, 207.8, 209.31, 220.10, 226.17, **6.** I 500.B, VI 165.12, *у спол.* ї) VI 83.21, **єсте 7.** VI 85.36, **9.** I 363.99, **бисть 1.** II 371.12, **був 1.** I 59.72, 155.87, II 60.33, 79.98, 157.3, VI 26.15, 131.34, **2.** VI 28.31, **3.** I 103.958, 154.67, VI 29.21, 34.10, 34.11, 34.12, 138.14, 148.5, 153.15, 154.12, 164.28, 174.9, 179.15, 188.15, 190.9, 204.24, 206.9, 212.21, 212.27, 226.28, **6.** I 85.370, 89.474, 148.Прип., 149.Прип. (2 р.), 276.129, 361.35, 556.B, 557.B, II 55.229, 62.5, 64.73, 71.97, 105.66, 129.19, 157.13, 164.18, 164.26, 177.400, 220.7, 233.68, 239.18, 255.253, 255.265, 256.316, 301.31, 416.B, VI 24.9, 163.36, **7.** VI 86.36, 115.35, 155.20, 185.25, 186.15, *у спол.* е) I 311.56, II 380.B, **була 1.** I 63.15, 82.269, 337.14, 416.B, II 9.52, 49.12, 53.179, 71.98, 105.43, 164.16, 249.21, 258.401, VI 26.10, 42.24, 42.25, 115.29, 171.38, **2.** I 366.195, **3.** I 49.64, 160.283, 298.180, 362.82, 365.176, II 15.285, 224.180, 276.473, 471.B, VI 132.8, 138.37, **6.** I 91.575, 129.1906, 148.Прип., 165.72, 291.711, 293.14, 295.76, 310.31, 318.316, 334.185, 355.25, 356.34, 362.70, 362.88, 366.207, 366.213, II 18.431, 73.162, 97.183, 98.222, 198.5, 206.56, 220.6, 250.50, 306.29, 318. 528, 385.B (2 р.), 445.B, 489.B, 497.B, VI 22.8, 29.22, 118.23, 130.9, 206.3, 211.3, 211.32, 215.5, **7.** I 139.2236, 367.238, II 136. 14, 368.9, 445.B, *у спол.* д) I 105.1018, *у спол.* е) I 90.511, 155.86, II 401.B, **було 1.** I 59.87, 63.17, 68.27, 82.273, 93.627, 119.1539, 121.1625, 138.2222, 138.2223, 139.2268, 150.П (2 р.), 156.125, 290.667, 291.709, 375.45, 393.2, 416.B, 496.B, II 10.100, 27.143, 49.7, 63.39, 65.136, 65.137, 76.5, 86.45, 95.110, 98.214, 171.221, 194.31, 195.32, 200.14, 205.19, 220.15, 233.47 (2 р.), 236.31, 249.23, 249.26, 254.211, 267.98, 276.460, 367.3, 415.B, 438.B, VI 21.18, 41.30, 58.37, 82.35, 83.28, 83.39, 131.8, 131.18, 133.23, 139.13, 165.5, 195.6, *повт.* I 60.1, 60.3, *у приказці* VI 200.22, **2.** I 12.60, 38.423, 60.21, 100.860, 132.1996, 137.2160, 156.121, 300.269, 356.58, II 21.4, 28.154, 35.2, 79.84, 94.43, 234.95, 257.359, 310.196, 384.B, 440.B, VI 45.6, 148.23, 198.17, **3.** I 149. Прип., VI 41.33, 195.21, **6.** I 60.25, 85.378, 121.1625, 133.2023, 309.34, 354.7 (2 р.), 367.239, 368.290, 389.10, 554.B, II 9.62, 21.12, 23.3, 25.43, 33.2, 37.79, 45.4, 53.173, 59.13, 64.78, 86.37, 112.24, 154.12, 157.19, 157.22, 158.38, 165.35, 217.10, 243.2 (2 р.), 254.221, 257.343, 257.345, 325.30, 456.B, 491.B, VI 15.7, 26.21, 41.28, 45.20, 50.28, 51.11, 62.8, 83.1, 83.39, 130.32, 130.41, 133.38, 142.2, 153.3, 153.5, 161.27, 171.40, 189.16, 189.21, 227.29, **7.** II 351.6, VI 58.1, **8.** I 11.14, 82.275, 293.18, 294.22, 294.30, 462.B, 537.B, 539.B, II 55.236, 65.150, 198.1, 200.20, 206.48, 254.243, 255.257, 256.296, 256.321, 306.38, 321.667, 445.B, **були 1.** I 368.298, II 63.44, 65.119, 220.1, 254.210, VI 75.12, 115.9, **3.** I 289.633, VI 39.28, 41.22, 70.41, **6.** I 148.Прип., 149.Прип., 150.П (2 р.), 527.B, II 9.53, 9.54, 33.1, 65.116, 229.29, 411.B (2 р.), 461.B, VI 84.17, 85.36, 131.30, 133.35, 201.12, 320.B, **7.** II 430.B, *у спол.* е) I 507.B, **буду 1.** I 159.247, **3.** I 94.686, VI 33.33, 34.16, 36.25, 50.1, 187.3, 194.26, 197.24, 210.27, 225.11, *повт.* II 172.258, 172.259, **6.** I 346.241, VI 23.37, 27.15, 148.31, 194.12, 211.5 (2 р.), **7.** I 10.38, 37.380, 77.102, 94.695, 125.1753, 125.1761, 128.1880, 128.1881, 129.1902, 156.119 (2 р.), 157.174, 230.21, 230.24, 274.35, 310.29, 340.25, 353.81, 353.84, 383.1, 393.13, 489.B, II 35.6, 35.7, 48.133, 58.25, 58.27, 119.23, 125.6, 135.15, 138.64, 148.14, 167.113, 182.13, 182.15, 182.17, 214.91, 225.198, 234.79, 255.285, 324.9, 348.6, 348.11, 373.60, VI 16.1, 18.2, 19.6, 20.18, 28.8, 32.17, 49.21, 55.4, 133.39, 141.39, 142.9, 146.33, 147.14, 148.26, 201.11, **будеш 1.** I 114.1356, 159.248, II 188.87, **3.** VI 76.39, 139.39, 147.13, 185.30, 210.26, 224.2, 225.22, **6.** I 52.163, 88.440, II 95.102, 169.164, 196.74, 307.109, VI 211.26, **7.** I 13.81, 41.523, 50.97, 75.12, 159.244, 159.245, 261.4, 277.184, 342.78, II 17.384, 140.24, 141.28, 166.83, 169.165, 169.167, 188.88, 235.126, 331.17, VI 23.38, 25.5, 51.21, 70.25, 130.31, 172.25, **будиш 6.** I 426.B, **буде 1.** I 14.15, 231.49, 254.12, 265.107, 332.71, 335.211, 342.98, 380.16, 483.B, II 11.132, 18.410, 67.12, 75.233, 164.6, 169.169, 253.198, 254.211, 269.191, 347.12, 347.13 (2 р.), 357.14, 358.22 (2 р.), 358.24, VI 82.10, 86.12, 86.30, 115.26, 132.19, 179.17, 193.6, 195.6, 198.5, 204.11, *повт.* I 276.109 (2 р.), *у приказці* I 105.1016, II 48.113, 48.114, VI 24.18, **2.** I 52.169, 75.14, 112. 1257, 112.1277, 113.1318, 137.2161, 143.2425, 163.398, 165.37, 200.62, 238.33, 253.561, 271.319, 277.165, 290.668, 303.346, 305.401, 305.432, 309.38, 313.119, 331.64, 339.76, 369.308, 379.16, II 14.240, 52.123, 198.11, 224.169, 233.36, 314.369, 449.B, 452.B (2 р.), 458.B, 485.B, VI 15.18, 19.28, 20.8, 22.6, 43.26, 130.18, 131.5, 132.29

(2 р.), 138.36, 147.4, 163.24, 193.28, 201.4, 210.3, 211.28, 221.13, *повт.* I 37.350 (2 р.), 462.В (2 р.), **3.** I 31.112, 75.29, VI 77.9, 138.29, 139.37, 140.2, 205.20, 205.21, 212.12, 212.27, **4. I** 58.65, 289.646, II 192.30, 320.608, 449.В, VI 20.37, 24.38, 163.19, 198.3, 201.27, 211.27, 223.39, 229.4, **5.** I 79.185, 79.195, 115.1363, 137.2154, 245.255, II 105.36, 372.10, VI 49.26, 153.19, *повт.* I 245.256 (2 р.), **6.** I 10.33, 29.53, 34.231, 75.22, 101.906, 112.1254, 112.1271, 134.2089, 147.2569, 158.204, 263.62, 275.74, 276.145, 277.152, 277.153, 293.6, 297.169, 297.170, 317.285, 321.439, 345.196, 375.38, II 23.14, 23.26, 50.50, 50.51, 50.60, 75.236, 109.5, 164.11, 182.12, 193.33, 213.62, 331.19, 347.7, 450.В (2 р.), VI 15.8, 15.21, 17.15, 21.20, 22.8, 25.2, 25.17, 28.25, 50.35, 62.23, 86.30, 115.35, 131.29, 132.34, 133.7, 138.18, 138.20, 138.24, 152.25, 156.3, 163.13, 174.6, 177.2, 189.14, 193.30, 195.10, 195.34, 196.5, 198.5, 198.34, 200.14, 200.31, 203.13, 206.15, 206.37, 208.4, 209.10, 213.7, 213.11, 214.32, 217.35, 218.11, 219.26, 221.5, 221.24, 222.23, 222.39, 228.22, **7.** I 10.35, 33.212, 36.327, 53.209, 95.725, 111.1210, 253.562, 302.315, 302.319, 302.321, 303.358, 341.27, 383.17, 538.В, 545.В, II 13.205, 82.219, 82.221, 106.93, 132.12, 134.11, 195.67, 214.85, 221.69, 224.166, 224.167, 271.278, 273.337, 288.17, 345.12, 430.В, 468.В, VI 21.20, 26.29, 28.12, 32.16, 33.2, 33.6, 33.7, 51.26, 133.27, 147.25, 198.24, 209.35, 214.38, 221.17, 225.26, *у спол.* б) I 40.492 (2 р.), 415.В (2 р.), II 52.118 (2 р.), 181.4 (2 р.), VI 58.26 (2 р.), 192.12 (2 р.), *у спол.* в) I 440.В, II 308.118, 313.338, VI 22.9, 192.13, 198.5, 201.23, 201.29, 215.20, 217.41, *у спол.* д) VI 19.7,58.13, 58.16, 191.27, 197.14, *у спол.* є) I 261.7 (2 р.), *у спол.* и) II 78.47, *у спол.* й) VI 28.30, **будем 1.** I 287.575, **6.** II 298.26, VI 15.16, **7.** I 41.520, 63.18, 65.92, 106.1077, 136. Епіграф, 138.2230, 259.27, 306.438, 333.120, 386.24, 386.26, 414.В, 415.В, 466.В, II 15.314, 52.119, 53.168, 75.237, 107.143, 136.12, 221.57, 344.11, 344.15, 427.В, *повт.* I 203.156, 203.157, **будемо 7.** I 306.440, 317.269, 386.22, II 54.213, 410.В, VI 46.10, 49.36 (2 р.), 223.38, *у приказці* VI 198.4, **будете 3.** VI 208.27, **6.** I 79.164, 102.945, VI 148.27, **7.** I 343.129, II 125.3, 135.18, 427.В, VI 20.20, 27.37, 33.3, 42.9, 45.23, 46.1, 46.16, 46.20, 55.11, *повт.* I 138.2231 (2 р.), **будите 7.** I 523.В, **будуть 1.** I 116.1399, 330.18, II 47.77, 347.14, 349.7, VI 195.34, 203.14, **3.** VI 32.12, **4.** II 283.8, 320.609, VI 195.24, 224.18, **6.** VI 33.1, 75.21, 179.1, 188.22, 203.1, 203.8, **7.** I 95.720, 270.305, 302.317, 305.403, 318.321, II 50.64, 133.6, 182.3, 186.15, 213.64, 256.328, 328.46, 380.В, VI 192.9, 206.38, 225.25, **будь 1.** I 362.95, **6.** I 33.201, 96.772, 138.2232, VI 75.24, 84.38, 162.39, *у спол.* а) I 105.1016, VI 15.27, 16.5, 16.17, 23.38, 34.16, 36.25, 70.15, 70.21, 84.30, 87.12, 119.11, 147.13, 153.12, 155.9, 165.36, 165.39, 179.3, 185.23, 188.13, 198.2, 206.36, 221.3, 229.30, **буди 1.** I 534.В, **нехай буде 1.** VI 203.10, **2.** II 36.41, VI 17.5, **3.** I 31.112, VI 24.9, **6.** I 67.145, 145.2472, 150.П, 309.38, II 218.6, *повт.* I 116.1418, 116.1419, *у спол.* г) I 282.368 (2 р.), II 214.88 (2 р.), 439.В (2 р.), VI 19.6, 190.15 (2 р.), **будьте 6.** I 36.318, 266.152, 331.63, VI 42.19, 227.27, *у спол.* а) VI 19.8, 20.14, 21.3, 21.23, 24.35, 25.27, 25.32, 29.21, 29.34, 31.4, 31.14, 32.5, 32.18, 32.35, 33.20, 35.4, 38.21, 39.32, 43.16, 43.33, 45.24, 51.4, 186.5, 186.20, 187.1, 192.13, 196.17, 200.8, 203.31, 205.20, 222.23, 222.37, **нехай будуть 7.** II 456.В, **був би (б) 1.** II 364.8, **4.** I 103.957, VI 27.21, **6.** I 13.107, 375.46, II 22.49, VI 154.22, **якби був 4.** VI 188.13, **6.** II 129.19, **7.** VI 153.20, 188.13, **була б (би) 1.** I 332.92, II 364.8, **6.** I 362. 73, VI 217.16, **7.** I 32.186, 48.26, 48.28, 294.46, II 198.15, **якби була 7.** I 225.26, 367.272, **було б(би) 1.** II 124.11, 124.12, 317.575, **5.** I 515.В, VI 33.16, **6.** I 76.59, 85.377, 118.1510, 366.215, 375.58, 462.В, 526.В, II 14.253, 51.91, 103.15, 136.15, 149.35, 218.9, 281.44, 411.В, 440.В, 458.В (2 р.), VI 24.39, 26.22, 27.34, 38.20, 50.29, 71.7, 75.1, 83.3, 84.17, 115.5, 130.2, 132.25, 133.2, 147.8, 153.34, 155.9, 156.2, 167.8, 179.22, 179.31, 185.22, 186.37, 188.11, 189.7, 190.14, 190.17, 193.2, 193.26, 193.31, 195.35, 201.14, 201.21, 202.22, 207.2, 208.2, 209.11, 216.28, 217.36, 219.28, 221.35, 226.7, 227.29, **7.** I 412.В (2 р.), **якби було 6.** VI 43.28, 202.18, **7.** I 471.В, II 198.13, **були б(би) 6.** II 124.10, VI 38.7, **нехай би були 6.** II 51.89, **якби були 1.** II 124.9, **7.** I 469.В, II 29.9, **будучи 6.** II 352.45.

БУХ (1). *Вигук. Присудк.* Обізвався старий батько: «Чого ждеш, небого?» Заридала Катерина, Та **бух** йому в ноги I 33.223.

БУЦІМ (2), **БУЦІМТО** (2). *Частка, близька значенням до «ніби», «неначе».* Пливуть собі, ніби з дому, Так **буцім** гуляють, Та — звичайне, запорожці — Пливучи співають I 202.140 //*З підсилювальною часткою «то»* (2). Дивлюсь: аж **буцімто** сова Летить лугами, берегами, та нетрями, Та глибокими ярами, Та широкими степами, Та байраками. I 480.В.

◇ **буцім** I 202.140, 241.58, **буцімто** I 480.В, **буцім-то** I 474.В.

БУЯРИН *див.* **БОЯРИН.**

В

В (2144), **У** (1081). *Прийм.* **I.** *З род. відм.* (440). *Вживається*: **1.** *При вказівці на осіб, яким щось належить чи яких щось стосується* (190). Здивуються вранці люди, Що **в** сироти хустка буде Мережаная, Мальованая. I 254.12. А **у** вдови дочка була II 49.12. Для друку єсть **у** мене наготовлено на добрих дві книги VI 165.12. А **в** третього, як **у** старця, Ні хати, ні поля I 274.47. Я плакала; я не знаю, Чи їсти хотілось? Чи може що **в** маленької На той час боліло? I 297.144. Та **в** мене ще шматків зо два Є хліба I 305.418.

Ідуть старі гайдамаки, Ідучи співають: «А **в** нашого Галайди хата на помості». I 147.2567. Усі невлад, усіх назад, **В** усіх доля мати. А **у** вдови один син, Та й той якраз під аршин. I 233.135. Що ж мені вам послать, коли **в** мене нема нічого. VI 54.31. Тут треба маляра аквареліста. Та **в** Семена, я думаю, найдеться знакомий такий майстер. VI 119.4. Послав би вам К о б з а р я свого і Г а й д а м а к і в, та, єй-богу, і **в** себе не маю ні одного екз[емпляра]. VI 32.22. **У** багатих ростуть діти — Верби при долині; А **у** вдови одним одно, Та й те, як билина. I 232.98. Чи старий Щепкін ще живий? От щира козацька душа! I молода як **у** дитини. VI 130.25. Спасибі тобі і за гроші. **У** мене їх тепер так небагато, як **у** того Лазаря, що сліпці співають по ярмарках. VI 118.20 //*З іменником або займенником із значенням родового приналежності* (40). Самодержавний государ! Лизав **у** ліктора халяву II 301.10. напиши, чи той грунт **у** Трощинського над самим Дніпром? VI 204.39. Шкода, що **в** тебе руки не такі довгі, щоб достягти до моєї чуприни, а воно б добре було. VI 27.33.

2. *При вказівці на осіб, у межах діяльності чи перебування яких відбувається дія або щось знаходиться* (150). всі друкують, а **в** нас анітелень, неначе всім заціпило. I 374.5. I хто знає, що діється **В** нас на Україні? II 8.28. **У** нас парад! I 246.286. Таки **у** нас на Україні Було те божее село. II 249.25. **У** нас, благодарить бога, снігу і не видно було. VI 83.39. **У** зятя та **в** сина Стара собі спочиває II 251.114. **У** туркені яничари I баша на лаві. I 200.45. Чи Ярина ще й досі **у** тебе гостює? VI 203.5. За балом бал **у** генерала II 220.21 //*У поєднанні з прізвищем письменника означає: «в творі цього письменника»* (1). **У** Куліша записане тільки пекло, а раю нема VI 138.37 //**В (у)** б о г а (г о с п о д а, к а т а, ч о р т а) (5)—1) *при вираженні досади* (3). Де ти **в** бога Загаялась, моя небого? II 309.155. Де ти **в** ката забарилась II 286.3. Де той там **у** чорта Овсянніков пропадає? VI 179.23; 2) *при вираженні здивування* (2). I де взялися Ті люде **в** бога? Мов з землі Родилися II 98.210. I де ті **в** гóспода взялися Усякі штучнії їства? II 107.134.

3. *При вказівці на джерело одержання, придбання, походження чого-н.* (95). Нема Січі; очерети **У** Дніпра питають: «Де то наші діти ділись» I 57.6. Ач якого Собі ми виблагали **в** бога Самодержавця. II 352.52. старий.. просить поради **У** наймички. I 317.264. А я **в** його, молодого, **В** того чорнобривця, Беру коня II 331.6. Ви ще темні, Святим христом не просвіщені, **У** нас навчіться!.. I 327.103. Долиною козак іде Та **у** журби питається: — Де та доля пишається? II 294.3. а гордості та пихи я ще **в** моєї матері позичив, **у** мужички, **у** безталанної крепачки. VI 198.29. Я.. **в** одного Декабриста вкрала Тро[хи] жовчі. I 298.197. На могилі орел.. **У** козака вийма очі I 236.229.

4. *При означенні предмета, поблизу якого відбувається дія або хтось перебуває* (5). А наймичка, **у** порогу, Вхопилась руками За одвірок, та й зомліла. Тихо стало в хаті I 317.288. I **у** порогу й за порогом Стояли ліктори II 301.7. я вам за те намалюю яку зумію картину, звичайне нашу — або М а р у с ю, або С е р д е ш н у О к с а н у (її вже друкують), або панну С о т н и к і в н у, як вона богобоязлива, сидя **у** вікна, орарь лагодить, намалюю, єй-богу, намалюю! VI 20.17.

II. *Із знах. відм.* (1186). *Вживається:* **1.** *При означенні предмета, місця, простору, в середину чи в межі якого спрямована дія* (734). Жаль і батька, жаль і матір, I вірну дружину, Молодую, веселую, Класти **в** домовину I 352.36. Як підеш **в** села, **у** тії хати, То не журись. II 134.17. Йому так обрид отой нікчемний світлійший з своєю німотою, що він помандрував би на край світа, якби було мо[ж]на і жінку з дітками **у** торбу покласти. VI 202.19. **В** Україну ідіть, діти! **В** нашу Україну I 23.105. I пугач пуга, і сова З-під стріхи **в** поле вилітає II 16.325. Прать против рожна чи закопаться заживо **в** землю — не хочеться VI 24.32. А я **в** палати Пішов з ножем I 397.57. Іде чернець. Дзвонковую **У** яр воду пити II 37.77. Я не розглядів дна тії бездни, **в** котору впав. VI 42.25. Тричі наймичку **у** Київ Катря провожала I 320.374. Гуси, гуси білі **В** ірій полетіли II 97.193. До В[асиля] М[атвійовича] писав аж двічі **у** Міліонну улицю — а од його хоч би слово VI 50.23. Та й замовкла русалочка, **В** Дніпро поринула I 359.38. I **в** хутір лихо завернуло I 316.249. Найдуть злії та й окрадуть... I тебе, убогу, Кинуть **в** пекло... I 348.19. I ти слова його живії **В** живую душу прийняла. II 279.566. єй-богу, нічого **в** голову не лізе VI 161.5 //**В(у)** р у к и в з я т и (д а т и, п р и й т и *і под.*) (17). Все покажем! тільки дайте Себе **в** руки взяти. I 328.147. I добре

роблять, що кують На руки добрії кайдани Та чарки **в** руки не дають Або ножа II 202.29. а щоб швидче твоє письмо прийшло **в** мої руки, то пиши отак на конверті VI 140.3. купець, що привіз вам оту живущу І с т о р і ю Устрялова,.. забожився мені, що притьмом **у** ваші руки власниє оддав VI 50.19.

2. *При означенні часу, моменту протікання дії* (107). **В** таку добу під горою.. Щось біле блукає. I 3.13. I **в** той час Скирти і клуня зайнялись, I зорі зникли. II 17.367. 25 февраля **в** 7 часов утра получив я твоє письмо. VI 177.23. Темно всюди, як **у** будень, А свято чимале. I 202.108. **У** неділеньку та ранесенько Сурми-труби вигравали. II 42.19. **У** середу я з вами не побачуся. VI 222.6. Вранці-рано, **в** пилипівку,.. Побігла я за водою... I 294.48. а Федор якраз **в** той день і переїхав через Нижній. VI 153.5. Свою Україну любіть, Любіть її.. **В** остатню тяжкую минуту За неї господа моліть. I 395.12. Титарівно! **В** недобрий час з того нерівні Ти насміялась... II 78.65 //*При означенні явища, одночасно з яким відбувається дія* (3). Високії ті могили,— Чорніють, як гори, Та про волю.. З вітрами говорять.. А внук косу несе **в** росу, За ними співає. I 60.19. Горить розумний той маяк, А ми оливи наливаєм Та байдуже собі співаєм — Чи то **в** годину, чи **в** напасть. II 202.17 //*При означенні відрізку часу, протягом якого відбувається дія* (12). Щирий пан.. Таки своїх байстрят з десяток **У** год подержить до христа. Та й тілько ж то. II 88.24. Як сказали їй, то ще й додайте, щоб вона **в** тиждень заробила 4 карб[ованці] VI 221.30. Читаю по одному листочку **в** день біографію Гоголя VI 132.41. бери десять десятин землі з умовою заплатить гроші.. **в** т р и с р о к а. VI 213.9.

3. *При означенні професійного чи соціального середовища, в яке хтось переходить, вступає* (91). Я сам пішов **у** москалі. I 396.17. **У** козаки охочі йшли, А **в** пікінери вербовали, Та теж охочих. II 253.183. А сама **в** старці пішла. I 391.10. Думала іти **в** черниці II 249.36. Порадь їм, будь ласкав, щоб вони швидче записались **в** міщане VI 221.3. Чого я думаю? **У** пóпи, А як не схоче, то на Січ. II 169.142. I Коллара читаєте З усієї сили, I Шафарика, і Ганка, I **в** слав'янофіли Так і претесь... I 333.116. Пострижемося ж **у** лакеї Та ревносно.. Заходимось царів любить. II 75.228 ||В и й т и, в и в е с т и *і под.* **в** л ю д и (6). Мати, всюди однакова мати. Коли розумна та щира, то й діти вийдуть **в** люди VI 201.5. Я, бачте, хочу його вивести **в** люди VI 21.21 //*При означенні сфери діяльності, установи, куди хтось переходить, вступає* (40). Єдиного сина, єдину дитину, Єдину надію! **в** військо оддають! I 242.133. А паничів **у** гвардію Поопреділяла [пані]... II 63.68. Я, не вам кажучи, пустився **в** малярство. VI 20.1. Сама **в** найми піду, Діток **в** школу оддам I 125.1768. чи притокмив ти їх [хлопців] **у** те училище торгового мореплаванія? VI 195.23.

4. *При означенні предмета, який надівають на кого, що* (40). Окують царей неситих **В** залізніє пута I 347.276. Ой узяли безталанну, Закували **у** кайдани II 82.200 //*При означенні предмета, в який одягається, яким покривається або в який одягнений, яким покритий хто, що* (15). З собакою онучок грався, А внучка **в** юпку одяглась.. і ніби йшла До діда I 320.389. Не ждатиму, не ждатиму, **У** свитину вдягатимусь, **У** намисто уберуся, Доганятиму Петруся. II 174.296. Одягла його **в** червоний **В** жупан дорогий. II 184.25. Високії ті могили, Де лягло спочити Козацькеє біле тіло, **В** китайку повите I 60.12.

5. *При означенні дії, в яку хтось включається, в якій бере участь* (32). Піду синів випровожать **В** далеку дорогу. I 79.190. **В** поход **у** дорогу славні компанійці До схід сонечка рушали. II 42.21. Пішла баба **у** танець I 128.1892. Як той щирий віл запрягся я **в** роботу,— сплю на етюдах VI 185.20.

6. *При означенні місця, предмета, в бік якого спрямована дія* (27). і ти, білолиций, По синьому небу вийдеш погулять, Вийдеш подивиться **в** жолобок, криницю I **в** море безкрає I 75.11. Князь хиріє,.. Ніхто й не загляне До грішного болящого **В** будинки погані. II 18.405. спершу я сміливо заглянув лихові **в** очі. VI 42.24. з оболонками вікно **В** садочок літом одчинялось II 164.15 //**В** н о г и (2). Положили ті клейноди Попенкові **в** ноги. II 161.42 //**У** г о л о в и (2). А Марко схилився До наймички **у** голови. I 324.531.

7. *При вказівці на мету дії* (25). I потім **в** дар тобі приносять З пожару вкрадений покров!!.. I 328.140. I мечі в руках їх добрі, Острі обоюду, На отмщеніє язикам I **в** науку людям. II 274.390. **у** гості до вас не поїду VI 199.3.

8. *При позначенні умов, обставин, в які*

потрапляє хто-н. (23). Ой спасе наш чудотворний,.. І лютому ворогові Не допусти впасти.. **в** тяжкую неволю. І 285.494. Страшно впасти **у** кайдани І 349.21 //В и п у с к а т и, п у с т и т и *і под.* **в** л ю д е (11). Випускаю оце **в** люде другого «Кобзаря» свого І 374.1. не знаю, що мені робить з моїм добром,— як його пустить **в** люде. VI 155.40.

9. *При означенні предмета, з яким стикається, до якого дотикається щось* (19). А він подивився, Та шпорами коня **в** боки. І 43.595. Білі руки простяглися, **В** подушку впилися. І 238.44. А меж вами Найшовсьтаки якийсь проява,.. Що **в** морду затопив капрала II 281.41. Як була я молодиця, Цілували мене **в** лиця І 362.71. Як ударить, як ушкварить — Аж **у** боки взявся. І 275.104.

10. *При означенні способу дії* (15). Саул прочумався, та й ну, Як той москаль, **у** батька, **в** матір Свою ріденьку волохату І вздовж і впоперек хрестить. II 353.98. Розиграли, кажеш, **в** лотарею, і вона [картина] досталася т о б і. VI 132.9. Бреше, скажуть, сякий-такий! (Звичайно, не **в** очі) І 37.374.

11. *При означенні осіб, предметів, явищ, в які перетворюється хто-, що-н.* (14). Гонта убив дітей своїх за те, що їх мати-католичка помогла єзуїтам перевести їх **в** католики. І 149. Прип. Жили ви лютими звірми, А **в** свині перейшли!.. II 227.31. Я перемайстрував її **в** драму. VI 20.36. І заридав би, заридав, Шо не осталося правдивим, А сном лукавим розійшлось, Сльозами **в** воду розлилось. II 421.В.

12. *При означенні знаряддя дії* (10). **У** труби затрубили, **У** дзвони задзвонили, Вдарили з гармати, Знаменами, бунчугами Гетьмана укрили. II 138.42.

13. *При означенні предмета, крізь який спрямована дія* (10). «Стара, кажуть, стала, Нездужає...» — і огризок **В** вікно подавали Христа ради... І 233.145. Отак вона вишивала, **У** віконце поглядала,.. Чи не йде чумак з дороги. І 254.20. А я шовком вишиваю, **В** кватирочку виглядаю І 129.1911.

14. *При означенні порядку в рахуванні* (10). і пролились Ще **в** перший раз младенчі сльози На лоно матернє. II 319.561. **В** другий раз буду тобі писать більше, а тепер нездужаю. VI 146.33.

15. *При характеристиці кількісної ознаки, розміру чого-н.* (8). я лучше зроблю літографію **в** 200 екземплярів VI 28.8. **У** дві лави задніпрянці З москалями стали II 161.35. Закажи снять фотографу дві копії **в** половину менше, одну для себе, а другу для мене. VI 178.39.

16. *При назві гри* (6). Отут, було, на цвинтарі Я з дітьми гуляю, І з Юрусем гетьманенком **У** піжмурки граєм. І 294.21. Ой сяду я під хатою, На улицю гляну, Як-то тії дівчаточка.. **У** хрещика грають. II 123.6. гуляли, **в** карти грали, Свого весілля дожидали II 64.107.

17. *При означенні схожості осіб між собою* (5). Не дивуйтеся, дівчата, Що я обідрався; Бо мій батько робив гладко, То й я **в** його вдався. І 126.1783. якщо вона справді доладня і хоч трохи **в** батька вдалася, то ти швиденько та дрібненько напиши мені. VI 220.8.

18. *При означенні об'єкта зацікавленості з боку кого-н.* (5). Повіруєм ще трохи **в** волю, А потім жити почнемо Меж людьми, як люде. І 379.13. Закохалися обидві **В** одного Івана II 114.10.

19. *При характеристиці психічного чи фізичного стану, в який переходить хто-н.* (4). Горе нам! Но, братія, не вдавайтесь **в** тугу І 375.60. з тобою Єдинеє добро було — Твоє дитя, поки росло, **В** колодочки поки вбивалось. II 237.33.

◆ *У спол.* і з к р а ю **в** к р а й — *при позначенні охоплення дією всього простору* (1). Уже огненнії язики І з к р а ю **в** к р а й, по всій землі Святеє слово пронесли. II 462.В.

III. *З місц. відм.* (1599). *Вживається:* **1.** *При означенні місця і простору, де відбувається дія або хто-, що-н. знаходиться* (1234). Було колись **в** Україні — Лихо танцювало І 60.21. **У** балці стало щось кричать II 187.38. Гоголь виріс **в** Ніжині І 375.43. Мов яблучко **у** садочку, Кохалась дитина. II 12.166. Таки ж **у** нашому селі Назнав я дівчину... І 396.18. **У** Києві на Подолі Козаки гуляють. II 35.17. **У** моїй хатині, як **в** степу безкраїм, Козацтво гуляє І 79.175. Одурів я, тяжко стало **У** вертепах жити. II 66.158. Цей і апріль місяць я ще буду **в** О[рській] К[ріпості] VI 50.1. **У** печі пала Огонь І 96.777. Дивлюся, **в** могилі усе козаки II 232.20. Тихо стало **в** хаті І 317.291. Не називаю її раєм, Тії хатиночки **у** гаї II 229.15. **у** царині під куренем дідусь сидить VI 27.2. А потім ягнята Приснились **у** житі II 233.42. Їде шляхом до Києва Берлин шестернею, А **в** берлині господиня І 46.729. Вийшов я з ножем **в** халяві З Бровар-

ського лісу II 66.165. письмо, которе найдеш **у** моєму письмі запечатане, оддай Івану Station Станіславичу Димовському VI 16.24. Де ти **в** світі пробувався, Сину мій єдиний? I 286.535. Нехай мені Пріся напише, що вона прочитала **в** тих книжках, що я їй послав. VI 214.37. Пііти **в** одах вихваляли Война й царицю. II 54.200. Спасибі, дідусю, що ти заховав **В** голові столітній ту славу козачу: Я її онукам тепер розказав. I 144.2465. а ти.. **В** людській душі возобновилась, **В** душі невольничій, малій, **В** душі скорбящей і убогій. II 323.754. Та ще хто і одурив? Сатана, ледачий син, бодай йому і **в** пеклі добра не було! VI 83.28 //**В** р у к а х (16). Сидів з бандурою **в** руках Старий козак. I 275.70. І мечі **в** руках їх добрі, Острі обоюду II 274.387. Так мені погано, що я ледве перо **в** руках держу VI 228.32 //**В(у)** г о л о в а х (н о г а х) (2). Посадили над козаком Явір та ялину, А **в** головах у дівчини Червону калину. I 8.215. прийшла вона I **у** ногах стала I 538. В //*При означенні предмета, на поверхні якого відбувається дія* (5). Душе моя убогая!.. **В** кризі ляжем спати I 243.158. пасе ягнята Мале хлоп'яточко **в** стерні. II 221.53.

2. *При означенні предмета, в який одягнений, взутий, яким покритий хто-, що-н.* (153). Моя доле, моє щастя, Ти, моя Мар'яно. Чом не ти **в** сірій свитині, Чом я не **в** жупані? I 162.372. **В** червоних, як калина, штанях, Навприсідки вліта козак II 80.111. Старий сидів **в** сорочці білій, **В** брилі, на призьбі. I 320.386. **У** золоті, **в** аксамиті.. Росла я, росла. II 119.4. люті звірі Прийшли **в** овніх шкурах.. Онде вони! **в** ясних ризах. I 271.321. Хлопець **у** свитині Полатаній, **у** постолах; На плечах торбина. I 121.1610. І повели Гуса На Голгофу **у** кайданах. I 270.308. А попід корчмою Сидять **в** путах арестанти. II 187.62. Вона того **В** залізах пізнала, Того хлопця молодого, Що заколов пана. II 440.В. А та **в** квітах, Мов намальована, стоїть II 77.29. А жіночку свою любив [козак].. **У** намистах водив! II 106.70 //*При означенні однорідних предметів, що вкривають інший предмет* (2). І довгі коси **в** реп'яхах О поли бились **в** ковтунах. I 361.58.

3. *При означенні умов, обставин, в яких хтось перебуває, знаходиться* (136). Як же його **у** неволі Жити без надії? II 67.13. Чи помолодшав я через 10 лет **в** неволі, чи постарішав серцем, скажи мені, мій брате рідний. VI 139.28. **У** наймах коси побілїють, **У** наймах, сестри, й умрете! II 230.41. Жить тяжко **в** оковах! I 342.82. А ти пишалася колись **В** добрі і розкоші! II 327.4. Тілько дав мені бог Красу — карії очі, Та й ті виплакала **В** самотині дівочій. I 380.8. Узяв собі старий козак Чию сирітку за дитину Та й доглядає **в** затишку II 164.24. я і жінка моя.. **в** неволі і **в** роботі зросли VI 217.14.

4. *При означенні часу дії* (22). **В** половині іюня, а може й ранше, заїде до тебе офіцер Новицький. VI 211.17. із теперішнього биту посилаю вам одну картину для штампу, а ще три будуть готові **у** августі VI 33.2. Чи будете ви сьогодня **в** четвертому часу дома? VI 208.28 //**В** п р и г о д і (3). Москаль ту викопав криницю; А як він викопав, то ми Оце й розкажемо **в** пригоді II 249.16.

5. *При означенні стану, в якому хто, що перебуває* (10). цар волі, цар, Штемпом увінчаний! **В** муці.. не просить, Не плаче, не стогне! I 245.245. малась сила, Та силу позички зносили, А воля **в** гостях упилась II 47.108.

6. *При означенні сфери діяльності, установи, де хтось перебуває чи відбувається дія* (9). Старий батько іде рядом, Наставляє сина. Як **у** війську пробувати I 281.320. Його недовго мордували.. **в** суді II 225.230. Чи граф Ф[едір] П[етрович] **в** Академії, чи ні? VI 193.36 //*При означенні професійного чи соціального середовища, в якому хтось перебуває* (4). Я **в** приданках була, впилася I 362.88. Вдовиченко **в** пікінерах II 54.217. **У** черницях Занапастилося добро... II 18.418.

7. *При означенні середовища, в якому відбувається дія* (6). І мене **в** сем'ї великій, **В** сем'ї вольній, новій, Не забудьте пом'янути Незлим тихим словом. I 354.21. Іди, доню, найди її, Найди, привітайся, Будь щаслива **в** чужих людях I 33.201.

8. *При означенні сфери, галузі діяльності, по відношенню до якої проявляється дія* (6). Семен, я думаю,.. таки трохи шнипорить **в** малярстві VI 118.36. Вольський, я знаю, добрий і щирий чолов'яга, та чи вдіє він що **в** цій справі? VI 198.1.

9. *При означенні особи як носія певних якостей* (5). Благословенная **в** женах, Святая праведная мати Святого сина на землі. II 266.61. О ти, пречистая **в** женах! Благоуханний сельний крине! II 307.93.

10. *При вказівці на кількість складових частин цілого* (4). Скомпонував я ще драму чи трагедію **в** трьох актах, зоветься Д а н и л о Р е в а. VI 24.37.

11. *При означенні об'єкта зацікавленості з боку кого-н.* (3). Жить би, жить, хвалити бога, Кохатися **в** дітях, Так же ні II 169.156. І я тепер точнісінький, як той москаль, що змальовав Кузьма Трохимович панові, що дуже кохався **в** огородах. VI 39.21.

12. *При означенні способу дії* (2). Вип'єм, Гонто, брате! Вип'єм, друже, погуляєм Укупочці, **в** парі. I 124.1737.

13. *При означенні форми художнього твору* (1). Заходився оце, вернувшися в Пітер, гравировать и издавать **в** картинах остатки нашої України. VI 34.14.

◆ *У спол.* (8): а) с т а т и **в**(**у**) п р и г о д і — *знадобитися, бути корисним* (5). Отак пісні Богданови С т а л и їм **в** п р и г о д і!!.. I 307.496. Папір мені тепер дуже с т а в **у** п р и г о д і VI 51.10; б) **у** з у б а х з а в ' я з н у т и — *дуже набриднути* (1). Оті одуковані та не одрюковані панночки у мене **у** з у б а х з а в ' я з л и. VI 198.14; в) н е **в** т і м р і ч — *при запереченні* (1). Грошей у мене б стало, щоб поїхать до Нікольського і назад вернуться, та н е **в** т і м р і ч. VI 154.35; г) б о г **в** л и ц і *кого* (1). Б о г **в** л и ц і Надежды и Александры Михайловны помагає мені одружиться з вашою дочкою VI 215.13.

ВАВІЛОН (4). *Істор.* На ріках круг **Вавілона,** Під вербами в полі, Сиділи ми і плакали В далекій неволі I 346.223. Заперли в щелепи удила І в **Вавілоні** посадили В тюрму глибоку. II 325.28 //*Перен.* (1). Царі лупилися, росли І **Вавілони** муровали. II 351.24.

◊ ***Одн. Р.*** **круг Вавілона** I 346.223, ***О.*** **над Вавілоном** I 75.13, ***М.*** **в Вавілоні** II 325.28, ***Мн. З.*** **Вавілони** *перен.* II 351.24.

ВАВІЛОНІЙ (2). *Істор.* **Вавілоня** Дщере окаянна! Блаженний той, хто заплатить За твої кайдани. I 347.251. Неситая **Вавилоня** Дщере окаянна! Блаженний той, хто заплатить За твої кайдани. I 523.В.

ВАГА (2). *Вагання.* Реве гарматами Скутара, Ревуть, лютують вороги. Козацтво преться без **ваги** — І покотились яничари. I 201.92. У туркені яничари І баша на лаві. Гой ги! вороги! Ми не маєм **ваги,** Наша воля й слава. I 200.48.

ВАДИТИ (3). **1.** *Перешкоджати, заважати* (2). А Максимові кривому Нічого не **вадить;** Шкандибає на милиці І гадки не має. II 254.228.

2. *Безособ. Нудити* (1). Може чванитесь, що братство Віру заступило. Що Сінопом, Трапезонтом Галушки варило. Правда!.. правда, наїдались, А вам тепер **вадить.** I 334.175.

◊ **вадить 1.** II 254.228, **2.** I 334.175, **нехай вадить 1.** I 100.890.

ВАЖИТИ (1). *Мати вагу.* Умисне пишу тобі на одному листочку, щоб було де поличіє положить і щоб конверт не дуже **важив.** VI 131.9.

ВАЖКО (12). *Присл. У прикл. спол.* т я ж к о -**важко** (т я ж к о, **важко**). Всі танцюють, а Галайда Не чує, не бачить. Сидить собі кінець стола, Т я ж к о -**важко** плаче I 126.1794. Схаменулась [Марія] І т я ж к о, **важко** усміхнулась, Та й заридала. II 318.520.

◊ **важко** I 15.1, 16.39, 58.40, 81.255, 92.603, 111.1242, 120.1594, 126.1794, 142.2389, 316.222, 447.В, II 318.520.

ВАЛ (7). І плаче, плаче Ярославна В Путивлі на **валу́** на брамі. II 337.42. Поза горою Вертаюсь, крадуся понад Уралом, Неначе злодій той, поза **валами.** II 47.88.

◊ ***Одн. О.*** **за валом** II 62.11, ***М.*** **на валу** II 336.14, 337.42, ***Мн. З.*** **вали** II 399.В, ***О.*** **за валами** II 58.26, **поза валами** II 46.45, 47.88.

ВАЛИТИ (1). *Руйнувати.* Базиліан школу, Де учились Гонти діти, Сам Гонта руйнує: «Ти поїла моїх діток! — Гукає, лютує: — Ти поїла невеликих, Добру не навчила!.. **Валіть** стіни!» I 140.2277.

ВАЛЯТИСЬ (4). Я меж трупами **валялась** У самих палатах Мазепиних... I 295.82. Горе тобі, стара мати. Нема твого сина, На улиці **валяється** Убита дитина II 158.71. *Образн.* (2). Не дай спати ходячому, Серцем замирати І гнилою колодою По світу **валятись.** I 349.16.

◊ **валятись** *образн.* I 349.16, II 300.6, **валяється** II 158.71, **валялась** I 295.82.

ВАЛЬКІРІЇ (1). *Войовничі вершиниці-богині, що керували боєм. Міфол. У порівн.* Перед богами Лель і Ладо Огонь Рогніда розвела ..Мов ті **валькірії,** круг неї Танцюють, граються дівчата II 74.185.

ВАЛЬС (1). А конфедерати,.. Аж корчма трясеться — Краков'яка оддирають, **Вальса** та мазура. I 89.504.

ВАРВАРА (4). *Рел.* Ганна.. внучатам із клуночка Гостинці виймала: І хрестики, й дукачики, Й намиста разочок.. І четвертий уже перстень Святої **Варвари** Катерині I 321.420. А наймичка.. Найнялася носить воду, Бо грошей нестало На молебствіє **Варварі.** I 319.343.

◊ ***Одн. Р.*** **Варвари** I 321.420, **у Варвари** I 319.351, 507.В, ***Д.*** **Варварі** I 319.343.

ВАРЕНА (2). *Хмільний напій, зварений з медом і сухими фруктами та ягодами.* Старий батько.. прохожих, проїзжачих У двір закликає, Та **вареною** частує, На весілля просить. I 318.302 //*У спол.* **вареною** с т о л и й л а в и м и т и — *дуже багато пити* (1). Розвернулося весілля. Музикам робота I підковам. **Вареною** С т о л и й л а в и м и ю т ь. I 318.335.

ВАРЕНИК (2). проклятуща ота страва, що ви розказували, неділь зо три снилась. Тілько що очі заплющу, **вареник** так, так тобі і лізе в очі, перехристишся, заплющишся, а він знову. VI 28.3.

◊ ***Одн. Н.*** **вареник** VI 28.3, ***Мн. З.*** **про вареники** VI 27.37.

ВАРЕНИЦІ (1), **ВАРЯНИЦІ** (1). Кличе Гандзю козак: «..Ходім, Гандзю, до попа Богу помолиться; Нема жита ні снопа, Вари **варениці**». I 106.1064. Нема жита ні снопа, Вари **варяниці.** I 433.В.

ВАРИТИ, ВАРИТЬ (11). *Готувати страву.* Скрізь порання: печуть, **варять,** Вимітають, миють... I 318.310. Та й погані! Усі до о́дного сичі,— Оце тобі **вари** й печи! II 103.24. все б сиділи та балакали, та галушки б та всяку всячину **варили,** та співали б, та танцювали. VI 25.1 //*Кип'ятити, готуючи певний навар* (1). Найшли зілля, накопали I стали **варити.** II 114.24.

◊ **варити** II 114.24, **варить** II 114.27, **варять** I 318.310, **варило** I 334.173, **варили** I 516.В, 538.В, 539.В, **вари** I 106.1064, 106.1071, II 103.24, **варили б** VI 25.1.

ВАРНАК (4). *Каторжник.* Наш земляк I недомучений **варнак** Старий той був. II 62.4. Старий недобиток **варнак** Мені розказував отак Про сю криницю москалеву II 247.3.

◊ ***Одн. Н.*** **варнак** II 62.4, 62.24, 247.3, II 62.Заг.

ВАРТ (8). *Присудк.* **1.** *Треба, слід* (5). I буде **варт** на світі жить, Як матимеш кого любить. II 50.51. Людей і долю проклинать Не **варт,** їйбогу. II 40.4. *Повт.* (2). А вас, письменних, треба б бити, Щоб не кричали: «Ах! аллах! Не **варт,** не **варт** на світі жити!» II 53.153.

2. *Про те, що заслуговує на що-н.* (2). Мій боже милий! як хотілось, Щоб хто-небу́дь мені сказав Хоч слово мудре; щоб я знав, Для кого я пишу? для чого? За що я Вкраїну люблю? Чи **варт** вона огня святого?.. II 200.26.

3. *Про те, що відповідає за своїми якостями чому-н.* (1). Тарасова і Варфоломеєва ночі одна другої **варт,** на стид Римської тіари. I 148.Прип.

◊ **варт 1.** II 40.4, 49.1, 50.51, *повт.* II 53.153 (2 р.), **2.** II 200.26, 213.35, **3.** I 148. Прип.

ВАРТИЙ (2). **1.** *Субст. Цінний, важливий* (1). Буду посилать до вас усе, що зроблю **вартого** послать, а ви вже робіть з ними що хочете. VI 55.4.

2. *Присудк.* (1). А потім передай рисунки графу Ф[едору] П[етровичу] і попроси його, щоб він при случаї передав їх Мар'ї Ніколаєвні для альбома. Коли вони будуть **варті** того. VI 179.1.

◊ ***Одн. З.*** **вартого 1.** VI 55.4, ***Мн. Н.*** **варті 2.** VI 179.1.

ВАРФОЛОМЕЇВ (1). *У спол.* **Варфоломеєва** н і ч. *Істор.* Тарасова і **Варфоломеєва** н о ч і одна другої варт, на стид Римської тіари. I 148.Прип.

ВАРШАВА (6). Павла Наливайка живого спалили в **Варшаві** I 148. Прип. Так от як кров свою лили Батьки за Мо́скву і **Варшаву** I 335.191. Скомпоновав ще я маленьку поему Г а м а л і я, дрюкують у **Варшаві**. VI 28.29.

◊ ***Одн. Р.*** **Варшави** I 516.В, ***З.*** **за Варшаву** I 335.191, ***М.*** **в(у) Варшаві** I 82.294, 148. Прип., II 139.76, VI 28.29.

ВАРШАВСЬКИЙ (1). Ваші славні Брути: Раби, подножки, грязь Москви, **Варшавське** сміття — ваші па́ни I 334.162.

ВАРЯНИЦІ *див.* **ВАРЕНИЦІ**.

ВАСИЛЬКИ (1). Без **васильків** і без рути Спочивайте, діти I 143.2410.

ВАТАГА [1] (3). *Група озброєних людей.* Простяглася По діброві понад Дніпром Козацька **ватага.** I 117.1442. **Ватага** день і ніч росла, Уже за сотню прибувала... II 411.В.

◊ ***Одн. Н.*** **ватага** I 117.1442, II 411.В, ***З.*** **ватагу** I 12.73.

ВАТАГА [2] (3). *Стадо дрібної худоби.* тополі на вигоні — Стоять, мов дівчата Вийшли з о́глава **ватагу** З поля виглядати. II 177.410. Уже з села Ватажники **ватагу** гнали, А мати плакала, ридала. II 96.144.

◊ ***Одн. З.*** **ватагу** II 96.144, 164.10, 177.410.

ВАТАГА [3] (1). *Назва рибальського зимівника на Кос-Аралі.* Ми довго в морі пропадали, Прийшли в Д а р'ю, на якор стали; З **В а т а г и** письма принесли, I всі тихенько зачитали. II 76.15.

ВАТАЖНИКИ (1). *Пастухи.* Уже з села **Ватажники** ватагу гнали II 96.144.

ВАТАЖОК (2). Поки сонце встане, спо-

чивайте, діти, А я поміркую, **ватажка** де взять. I 76.36. Хто **ватажком** Піде перед вами, Хто проведе? I 80.213.

ВАТІКАН (1). *Назва держави-міста, де постійно перебуває глава римсько-католицької церкви.* Зашипіли, мов гадюки, Ченці в **Ватікані** I 268.200.

ВАХТА (1). Матрос, Таки земляк наш з Островної, На **вахті** стоя, Журився сам собі чогось II 85.19.

ВАШ (174). *Займ. присвійний до* **ви.** **1.** *Належний вам* (135). Отак і ви прочитайте, Щоб не сонним снились Всі неправди, щоб розкрились Високі могили Перед **вашими** очима I 336.242. Де **ваше** золото, палати? II 227.26. I **вашей** кровію, собаки, Собак напоять... II 328.52. А саквояж **ваш** я таки трохи попом'яв. Вибачайте! VI 194.15 /*У знач. «твій» при ввічливому звертанні до однієї особи* (9). Вас не бачив, а **вашу** душу, **ваше** серце так бачу, як може ніхто на всім світі. VI 19.21 //*Такий, що перебуває з вами у кровних зв'язках чи якихось інших стосунках* (52). I потече сторіками Кров у синє море Дітей **ваших...** I 332.71.— А де **ваша,** діти, мати? — Сердешний питає. II 120.24. I ви, молдавани, Тепер ви не пани: **Ваші** господарі — Наймити.. Турецьким султанам. I 102.935. На той рік може буду **вашим** сусідом VI 194.12. Мені тут добре, весело, читаю так, що аж опух читаючи. Журнали всі до одного передо мною.. Не забувайте мене, друга **вашого** щирого і щасливого Т. Шевченка. VI 148.35 /*У знач. «твій» при ввічливому звертанні до однієї особи* (24). То я не син, Я не син **ваш,** тату?.. I 276.132. Якраз на святвечір був я у Пирятині у старої матері **вашої,** батьку мій. VI 29.22 //*Зроблений, створений, сказаний і под. вами* (39). Спасибі вам, други мої сердечнії: зрадували ви мене з великим святом. Нехай вам так господь поможе во всіх **ваших** начинаніях, як ви мені тепер помогли. VI 162.16. Правда, мудрі! Спасибі за раду. Теплий кожух, тільки шкода — Не на мене шитий, А розумне **ваше** слово Брехнею підбите. I 77.99 /*У знач. «твій» при ввічливому звертанні до однієї особи* (29). Спасибі вам, мій щирий, мій єдиний земляче, за **ваш** шанобний лист VI 186.3 //*Властивий, притаманний вам* (9). Плачте, діти козацькії,— Така **ваша** доля! I 64.68. I **ваша** злая своєволя Сама скупається, сама В своїй крові. II 326.43 //*В якому ви працюєте, берете участь, живете* (5). напишіть мені, що робиться в **ваших** воскресних школах. VI 223.2. На той рік.. я буду в **вашому** Харкові. VI 33.34.

2. *Бажаний, приємний вам* (7). Нехай хоч зараз сповідає Отець Хома **ваш** голосний! II 173.276. Все розберіть.. То й побачите, що ось що **Ваші** славні Брути: Раби, подножки, грязь Москви, Варшавське сміття I 334.160.

◆ *У спол.* (32): а) щ и р и й (і с к р е н н и й) **ваш** — *відданий вам, прихильний до вас* (30). А поки що нехай вам бог помагає на все добре. Щ и р и й **ваш** Т. Шевченко. VI 222.25. Оставайтеся здорові! I кум, і друг, і брат, **ваш** щ и р и й Т. Шевченко VI 197.30. Бувайте здорові, нехай з вами діється все добре і не забувайте щ и р о г о **вашого** Т. Шевченка. VI 27.26. Оставайтеся здорові, нехай вам бог поможе на все добре. Згадуйте інколи і с к р е н н я г о **вашого** Т. Шевченка. VI 190.21; б) к о л и б у д е **ваша** л а с к а — *при ввічливому проханні* (1). Нехай же що є, то те й буде, а я таки знову буду просить вас, щоби ви, к о л и б у д е **ваша** л а с к а, прислали мені дівочу с о р о ч к у гарно пошиту, плахту, стрічок зо дві, та й годі. VI 19.7; в) **ваша** м о с т ь — *при шанобливому звертанні до людини з вищих кіл суспільства* (1). Та ще як **ваша** м о с т ь та інші добрі люди скинуться та поможуть, то тойді оживе наша країна хоч на папері. VI 33.29.

◇ ***Одн. Н.*** **ваш 1.** I 276.132, 344.143, 344.144, 375.38, 376.62, VI 24.20, 218.9, **2.** II 173.276, 281.56, VI 28.5, *у спол.* а) VI 25.31, 30.6, 31.8, 31.19, 33.11, 192.22, 194.2, 196.20, 197.30, 202.25, 203.35, 208.15, 215.21, 218.18, 221.37, 222.8, 222.25, 223.21, 224.19, 225.13, 226.27, **ваша 1.** I 37.377, 64.68, 335.188, 457.В, 516.В, II 120.24, 227.25, 289.25, 325.4, 326.43, 410.В, 451.В, VI 19.22, **2.** I 103.963, *у спол.* б) VI 19.7, *у спол.* в) VI 33.29, **ваше 1.** I 77.99, II 227.26, VI 26.30, 50.3, 70.40, ***Р.*** **вашого 1.** VI 27. 19, 148.35, *у спол.* а) VI 27.26, 187.37, 194.13, 197.20, 200.15, (без) **вашого 1.** VI 215.17, (до) **вашого 1.** VI 29.28, 218.25, **вашої 1.** I 271.333, 331.58, VI 32.36, 41.19, 116.1, 186.13, (до) **вашої 1.** I 320.406, (у) **вашої 1.** VI 29.22, ***Д.*** **вашому 1.** VI 39.37, 42.12, 44.2, 46.13, 46.14, 50.11, 55.13, **вашій 1.** VI 186.19, 224.15, 226.26, 227.31, ***З.*** **ваш 1.** I 327.81, II 224.168, 325.7, VI 41.38, 45.12, 45.19, 46.3, 46.13, 54.24, 194.15, (за) **ваш 1.** VI 46.26, 186.3, **вашого 1.** II 367.13, VI 50.26, 193.8, 225.9, *у спол.* а) VI 186.24, 190.21, 205.23, **вашу 1.** I 76.66, 346.231, VI 19.21, 21.5, 26.17, 45.23, 215.20, (в) **вашу 1.** I 318.326, (за) **вашу 1.** II 135.14, 430.В, VI 45.14 (2 р.), (про) **вашу 1.** I 76.34, **ваше 1.** I 344.169, VI 19.22, 24.7, 29.26, 190.10, (за) **ваше 1.** VI 186.31, 192.6, 202.10, 222.33, ***О.*** **вашим 1.** VI 194.12, (з) **вашим 1.** VI 196.14, 196.15, 215.19, (над) **вашим 1.** II 367.19, **вашою 1.** II 270.237, 494.В, (з) **вашою 1.** VI 215.14, **вашей 1.** II 328.52, ***М.*** (в) **вашому**

1. VI 33.34, (о) **вашій** 1. VI 46.5 (2 р.), (у) **вашій** 1. VI 86.23, 87.7, ***Мн. Н.*** **ваші** 1. I 57.21, 102. 935, 126.1813, 161.348, VI 222.27, 2. I 334.160, 334.162, **ваши** 2. I 516.В, ***Р.*** **ваших** 1. I 332.71, VI 226.10, (до) **ваших** 1. VI 41.17, (з) **ваших** 1. I 271.326, II 203.37, (із) **ваших** 1. VI 50.20, (от) **ваших** 1. VI 71.1, ***Д.*** **вашим** 1. VI 27.22, ***З.*** **ваші** 1. I 166.82, II 166.92, VI 55.10, (за) **ваші** 1. I 124.1732, VI 62.21, (у) **ваші** 1. I 338.64, VI 50.19, **ваших** 1. I 332.81, 516.В, II 281.35, VI 25.3, 195.16, 196.6, 202.24, 204.13, 218.6, ***О.*** **вашими** *у спол.* а) VI 218.29, (перед) **вашими** 1. I 336.242, ***М.*** (в, во) **ваших** 1. VI 162.16, 223.2, (на) **ваших** 1. I 335.214, II 466.В.

ВАШІНГТОН (1). *Прізвище американського президента. Образн.* Коли Ми діждемося **Вашінгтона** З новим і праведним законом? II 280.28.

ВБГАТИ (2). *Втиснути, упхати.* У Вільні, городі преславнім, Оце случилося недавно, Ще був тойді... От як на те Не **вбгаю** в віршу цього слова... II 157.4. Думка єсть за Букварем напечатать лічбу — і ціни і величини такої ж як Букварь. За лічбою етнографію і географію в 5 копійок; а історію, тільки нашу, може **вбгаю** в 10 копійок. VI 226.19.

ВБИВАТИ *див.* **УБИВАТИ.**

ВБИВАТИСЬ (1). *У спол.* в колодочки **вбиватись** — *виростати — про людей.* А ти осталась на землі Одна-однісінька; з тобою Єдинеє добро було — Твоє дитя, поки росло, В колодочки поки **вбивалось.** II 237.33.

ВБИТИ *див.* **УБИТИ.**

ВБИТИЙ [1] *див.* **УБИТИЙ.**

ВБИТИЙ [2] (1). *У порівн.* Неначе цвяшок, в серце **вбитий,** Оцю Марину я ношу. II 93.1.

ВБИТИСЬ [1] (2). *Заподіяти собі смерть.* І він один на всім світі, Один мене любить; А почує, що я **вбилась,** То й себе погубить. I 133.2039. Думала іти в черниці Або **вбитись,** утопитись, Так жаль маленьких діток стало II 249.37.

ВБИТИСЬ [2] (1). *У спол.* в колодочки **вбитись** — *вирости — про людей.* А дзус, недоріки! В колодочки ще не **вбились.** Безпері каліки!.. I 300.233.

ВБІГАТИ (1), **УБІГАТИ** (1). От я заховала Близнят своїх у коморі, **Вбігаю** у хату I 367.263.

◇ **вбігаю** I 367.263, **убігаю** I 535.В.

ВБЛАГАТИ *див.* **УБЛАГАТЬ.**

ВБОГИЙ *див.* **УБОГИЙ.**

ВБОГОДУХІ (1). *Субст. Зверт.* Радуйтеся, **вбогодухі!** Не лякайтесь дива II 291.20.

ВБРАТИСЯ *див.* **УБРАТИСЯ.**

ВБРИКНУТИ (1). *У приказці. Жарт.* Щоб тебе курка **вбрикнула** з твоєю кирпатенькою чорнобривкою. Тільки роздратував мене. VI 227.9.

ВВАЖАТИ (3). *Зважати на кого-, що-н.* Тне косар, не спочиває, Й ні на кого не **вважає** I 394.9. Не милують, Карають, завзяті. Як смерть люта, не **вважають** На літа, на вроду I 123.1688.

◇ **вважає** I 394.9, **вважають** I 123.1688, **вважайте** I 375.39.

ВВЕРХ (1). *Присл.* Схаменулись нехрещені, Дивляться — мелькає, Щось лізе **вверх** по стовбуру I 6.123.

ВВЕСТИ (1). наймичка.. Вернулася. Катерина I Марко зостріли За ворітьми, **ввели** в хату I 319.357.

ВВЕСЬ *див.* **ВЕСЬ.**

ВВЕЧЕРІ *див.* **УВЕЧЕРІ.**

ВВІГНАТИ (1). *У спол.* **ввігнати** в домовину — *довести до смерті.* Мене з Києва загнали аж сюди, і за що? За вірші! і заказали писать їх, а що найгірше... рисовать! І отепер бачиш, як я отут пропадаю, живу в казармах меж солдатами — ні з ким слово промовить, і нема чого прочитать — нудьга! нудьга така! що вона мене незабаром **вжене** в домовину! VI 58.8.

ВВІЙТИ (5), **увійти** (1). **Ввійшов** Марко в малу хату I 323.521. Старий сидів в сорочці білій, В брилі, на призьбі ..Аж зирк — і наймичка **ввійшла** На двір. I 320.399.

◇ **ввійшов** I 323.521, II 490.В, **увійшов** II 120.20, **ввійшла** I 320.399, 321.432, **ввійшли** I 507.В.

ВВОЛИТИ (2). *У спол.* **вволити** волю — *виконати веління чи бажання.* **Вволю** твою волю I 412.В. Не здивуйте, добродію, що не **вволив** я вашої волі VI 186.13.

ВГАДАТИ (6), **УГАДАТИ** (5). **1.** *Узнати, догадатися про що-н.* (9). **Угадала** стара мати, Та не все **вгадала** I 157.157. А матері на нас дивились Та говорили, що колись Одружимо їх. Не **вгадали.** II 205.5. Я оце сидячи лічу літа та долічуюсь до того року, як ми з тобою вперше побачились. **Угадай,** чи багато я налічив їх, тих нікчемних марних літ? VI 82.9.

2. *Відчути що-н.* (2). За думою дума роєм вилітає ..Кому ж її покажу я, І хто тую мову Привітає, **угадає** Великеє слово? I 259.7.

◇ **вгадаєш** 1. II 56.270, **вгадає** 1. II 209.36, **угадає** 2. I 259.7, II 447.В, **вгадав** 1. I 21.19, **вгадала** 1. I 157.158, **угадала** 1. I 157.157, 157.161, **вгадали** 1. I 272.361, II 205.5, **угадай** 1. VI 82.9,

ВГАДУВАТИ (1). Стривай лишень! Чи чуєш? щось плаче За ворітьми... мов дитина! Побіжім лиш!.. Бачиш? Я **вгадував**, що щось буде! I 313.119.

ВГАМУВАТИСЯ *див.* **УГАМУВАТИСЯ**.

ВГАСАТИ (2). тліє Іскра огню великого, Тліє, не **вгасає** I 262.10. Сім літ Сокира божа ліс стинала, І пожарище не **вгасало.** II 59.27.

ВГОЛОС *див.* **УГОЛОС.**

ВГОРОДИТИ (1). *Устромити.* Вихватила ту сокиру І батькові в груди Аж по обух **вгородила.** II 159.79.

ВГОРУ (5), **УГОРУ** (1). *Присл.* **1.** *У напрямку від землі вверх* (5). Защебетав жайворонок, **Угору** летючи I 6.142. *Повт.* (4). Рости, рости, тополенько! Все **вгору** та **вгору** I 52.189.

2. *Перен. У вищі суспільні верстви* (1). Княгиня взаперті сидить Її і в сіни не пускає Убогих брат. А що ж робить? Сама втекла і повінчалась. І батько й мати не пускали, Казали:— **Вгору** не залазь. Так ні, за князя. От і князь! II 10.88.

◇ **вгору 1.** *повт.* I 52.189 (2 р.), 53.219 (2 р.), **2.** II 10.88, **угору 1.** I 6.142.

ВДАВАТИСЬ (1). *У спол.* **вдаватись** в тугу. Горе нам! Но, братія, не **вдавайтесь** в тугу I 375.59.

ВДАВИТИ (1). *Образн.* Ой тумане, тумане — Мій латаний талане! Чому мене не сховаєш Отут серед лану? Чому мене не задавиш, У землю не **вдавиш?** I 310.13.

ВДАРИТЬ (8), **УДАРИТИ** (6). **1.** *Завдати удару* (4). [Настуся]: Замірився! Ух! який сердитий! Та не **вдарить...** II 172.246. За богами — панства, панства.. Аж потіють, та товпляться, Щоб то ближче стати Коло самих: може **вдарять** Або дулю дати Благоволять I 247.336. *У приказці* (2). Чи раз батька по морді **вдарить,** чи двічі, перед богом, говорять, отвечать однаково. VI 119.14.

2. *Вирушити в дорогу. Фам.* (1). Чорноморію оставив до другого разу, а **вдарив** просто через Астрахань VI 141.26.

3. *Вистрілити з чого-н.* (1). У труби затрубили, У дзвони задзвонили, **Вдарили** з гармати II 138.44.

4. *Загриміти* (1). **Удар,** громе, над тим домом II 341.1.

◆ *У спол.* (7): а) **ударити** ногами (в закаблуки)— *піти в танець* (3). Вельможна громада Не втерпіла, **ударила** Старими ногами. I 79.169. На тотеж Старий **ударив** в закаблуки, Аж встала курява! II 36.37; б) **вдарити** (**ударити**) по струнах (по рваних) — *заграти* (2). Розв'язав торбину, Вийняв кобзу, разів зо два **Ударив** по рваних. I 155.80; в) об землю **вдарить** — *кинути на землю* (1). Налигачем скрутили руки, Об землю **вдарили** — нема, Нема ні слова. I 97.785; г) **ударити** в дзвони — *задзвонити* (1). А диякон: «Нехай ворог гине! Беріть ножі! освятили!» **Ударили** в дзвони I 109.1171.

◇ **вдарить 1.** *у приказці* VI 43.39, 119.14, **вдарив 2.** VI 141.26, *у спол.* б) I 275.83, **ударив** *у спол.* а) II 36.37, *у спол.* б) I 155.80, **ударила** *у спол.* а) I 79.169, **вдарили 3.** II 138.44, *у спол.* в) I 97.785, **ударили** *у спол.* г) I 109.1171, **вдарить 1.** II 172.246, **ударить** *у спол.* а) I 275.103, **вдарять 1.** I 247.336, **удар 4.** II 341.1.

ВДАТИ (1). *У спол.* **вдати** слово — *написати.* Чи не **вдам** я знову Про що-небудь тихенького Та благого слова. II 410.В.

ВДАТИСЯ, ВДАТИСЬ (7), **УДАТИСЯ** (4). **1.** *Народитися схожим на кого-н.* (4). Чи я ж тобі не вродливий, Чи не в тебе **вдався,** Чи не люблю тебе щиро, Чи з тебе сміявся? I 15.22. Івась, Таки вдовенко, в його **вдавсь,** То вдвох собі й ходили в школу II 319.595. Спасибі тобі і за кирпатеньку чорнобривку, якщо вона справді доладня і хоч трохи в батька **вдалася,** то ти швиденько та дрібненько напиши мені. VI 220.9.

2. *Народитися з певними якостями, здібностями* (5). Якби ніколи, або нездужав, або що-небудь таке, то ще б нічого, а то все так як треба, та ледащо, не вам кажучи, хо[ч] і сором, та що маю робить — такий уже **вдався.** VI 27.36 //*Вийти яким-н.* (4). Посилаю тобі.. один екземпляр моєї посліднього гравюри: не здивуй — яка **вдалась.** VI 185.30 /**Удався** ж мені сьогоднішній великдень! Такого святого радостного великодня у мене ще й зроду не було. VI 131.17.

3. *Безособ. Пощастити* (1). Ще слава богу, що мені.. **удалося** закрепить серце так... що муштруюся собі та й годі. VI 39.26.

◆ *У спол.* в тяму **вдатися** — *запам'ятатися* (1). Мабудь, добре москалі В тяму їй **вдалися** I 410.В.

◇ **вдався 1.** I 15.22, 126.1783, **2.** VI 27.36, **вдавсь 1.** II 319.595, **удався 2.** VI 130.12, 131.17, 187.36, **вдалася 1.** VI 220.9, **вдалась 2.** VI 185.30, **удалося 3.** VI 39.26, **вдалися** *у спол.* I 410.В.

ВДАЧА (1). *Щастя.* Запродав я був свої сочинения книгопродавцу Кожанчикову за 2000 карбованців (та вже така моя **вдача**), що я замість грошей тільки облизався. VI 185.27.

ВДВОЄ *див.* **УДВОЄ.**

ВДВОХ *див.* **УДВОХ.**

ВДЕНЬ (6), **УДЕНЬ** (4). *Присл.* **Вдень** лазила на смітниках, Черепки збирала I 236.232. А знаєш, снилося мені: **Удень** неначе місяць сходив, А ми гуляєм понад морем Удвох собі. II 100.293 //*У спол.* (н і) **вдень** і (н і) в н о ч і — *цілу добу, весь час, постійно* (3). Ой люлі, люлі, моя дитино, **Вдень** і в н о ч і. II 134.2. Я ще й досі не охолонув од мого дорогого гостя, і досі ще стоїть він у мене в очах і не дає мені спокою ні **вдень,** н і в н о ч і. VI 160.39.

◇ **вдень** I 236.232, 238.37, II 284.31, *у спол.* II 134.2, VI 160.39, 195.12, **удень** I 236.245, 384.10, 501.В, II 100.293.

ВДІВОНЬКА (1). *Пестл. до* **вдова.** Небо-рак як голуб з нею, З безталанною своєю, Од зіроньки до зіроньки Сидять собі у **вдівоньки.** II 42.8.

ВДІЯТИ (11). А Марина сидить собі, Уже й не говорить І не плаче... отак її Доканав, небогу, Той правитель .. а все-таки Не **вдіє** нічого II 97.175. Уже його Й секрементовали, Клали долі на соломі І стелю знімали, Не вмирає. І лікарі нічого не **вдіють.** I 538.В. Вольський, я знаю, добрий і щирий чолов'яга, та чи **вдіє** він що в цій справі? VI 198.1. княжна Блукає по світу одна, Нічого з ворогом не **вдіє.** II 74.213 //*У спол.* **вдіяти** г о л о в о ю — *дати раду кому* (1). О боже мій милий! ..хоч надію Пошли в душу... бо нічого, Нічого не **вдію** Убогою г о л о в о ю II 213.68.

◇ **вдіяв** VI 115.36, **вдію** VI 50.33, 178.35, 179.39, *у спол.* II 213.68, **вдіє** II 62.16, 74.213, 97.175, VI 198.1, 223.38, **вдіють** I 538.В.

ВДОВА (43), **УДОВА** (6). Серед села **вдова** жила У новій хатині I 164.19. Випровожала **вдова** свого сина, Ту єдиную дитину. II 42.23. Пішла полем ридаючи, В тумані ховалась, Та крізь сльози тихесенько Про **вдову** співала, Як **удова** в Дунаєві Синів поховала: «Ой у полі могила; Там **удова** ходила, Там ходила-гуляла, Трути-зілля шукала». I 311.39. *У прикл. спол.* **вдова**- п о п а д я (1). В Пекарях якась **вдова**- п о п а д я продає хату VI 217.11. *Образн.* (2). Та не однаково мені, Як Україну злії люде Присплять, лукаві, і в огні **Вдову** окрадену розбудять... Ох, не однаково мені. I 552.В. *Образн., зверт.* (2). А ти, моя Україно, Безталанна **вдово,** Я до тебе літатиму З хмари на розмову. I 241.80.

◇ ***Одн. Н.*** **вдова** I 164.19, 165.31, 232.102, 232.107, 233.120, II 42.23, 49.11, 54.218, 122.4, 132.6, 249.27, 253.174, 318.526, 319.587, *у прикл. спол.* VI 217.11, **удова** I 311.40, 311.43, *образн.* I 474.В, ***Р.*** **до вдови** II 128.3, 184.8, **у вдови** I 232.100, 233.136, II 49.12, 50.48, 249.28, 251.112, ***Д.*** **вдові** I 343.133, II 49.16, 249.33, ***З.*** **вдову** I 233.124, 242.131, 249.419, 344.164, II 55.258, 322.717, 328.61, *образн.* I 552.В, **про вдову** I 311.39, II 184.4, **удову** I 396.20, ***О.*** **вдовою** I 155.88, II 145.12, **за вдовою** I 164.27, 236.245, **удовою** I 232.71, ***К.*** **вдово** *образн., зверт.* I 241.80, **удово** *образн., зверт.* I 241.92, ***Мн. Н.*** **вдови** II 70.43, 389.В.

ВДОВЕНКО (1), **УДОВЕНКО** (1). Івась, Таки **вдовенко,** в його вдавсь, То вдвох собі й ходили в школу І вчились вкупочці. II 319.595. Дитяточко собі росло, З Івасем **удовенком** гралось. II 318.536.

ВДОВИН (4), **УДОВИН** (2), **УДОВИНИЙ** (1). Нехай, каже, **вдовин** син Та не стане під аршин, А я стану. II 458.В. Крались злидні із-за моря В **удовину** хату. I 233.115. І день і ніч [вдова] працювала, Подушне платила... І синові за три копи Жупанок купила. Щоб і воно, **удовине,** До школи ходило. I 232.87. Ой талане, талане, **Удовиний** поганий! Чи ти в полі, чи ти в гаї, Обідраний циґане, З бурлаками гуляєш? I 232.90.

◇ ***Одн. Н.*** **удовиний** I 232.90, **вдовин** II 458.В, **удовине** I 232.87, ***З.*** **вдовиного** II 52.147, 252.152, (на) **вдовину** II 55.255, (в) **удовину** I 233.115.

ВДОВИЦЯ (11), **УДОВИЦЯ** (2). «Не дав **вдовиці** утопиться, Не дам же й з торбою ходить»,— Сказав Максим II 52.144. Не минула слава тая, Не марне пішла. **Удовиця** у м'ясниці Сина привела. II 184.15. *У прикл. спол.* (3): а) **вдовиця**- м о л о д и ц я (2). А де ж Волох? заспівай лиш ..Про **вдовицю**- м о л о д и ц ю, Як вона журилась. I 125.1746; б) ч а й к а -**вдовиця** (1). Співає, плаче Ярославна..— Полечу, каже, зигзицею, Тією ч а й к о ю -**вдовицею** II 336.6. *Образн., зверт.* (2). Плач, Украйно! Бездітна **вдовице!** I 252.530.

◇ ***Одн. Н.*** **вдовиця** I 165.39, **удовиця** II 184.15, ***Р.*** **удовиці** I 259.24, **до вдовиці** II 318.533, ***Д.*** **вдовиці** II 52.144, ***З.*** **вдовицю** II 159.99, VI 211.3, **про вдовицю** *у прикл. спол.* а) I 125.1746, 440.В, ***О.*** **вдовицею** *у прикл. спол.* б) II 336.6, ***К.*** **вдовице** *образн., зверт.* I 252.530, **вдовицьо** *образн., зверт.* I 477.В, ***Мн. К.*** **вдовиці** *зверт.* II 340.2.

ВДОВИЧЕНКО (8). У тієї Катерини Хата на помості, Із славного Запорожжя Наїхали гості. Один Семен Босий, Другий Іван Голий, Третій славний **вдовиченко** Іван Ярошенко. II 129.7. Із прийому Вернувся додому, До матері **вдовиченко** II 458.В. *У прикл. спол.* **вдовиченко**- л е д а щ и ц я (1). І **вдо-**

виченка-л е д а щ и ц ю Забили в скрепицю, Та й повезли до прийому. II 459.В.

◇ ***Одн. Н.*** **вдовиченко** II 53.171, 54.217, 129.7, 130.45, 458.В, ***З.*** **вдовиченка** II 121.19, 253.190, *у прикл. спол.* II 459.В.

ВДОВІВНА (4), **УДОВІВНА** (2). Катрусею **вдовівна** звалась II 249.42. Придбав сірома грошенят.. Та до **вдовівни** навпростець Шелесть за рушниками! II 50.41. Дівчата співали: «Шелесь, шелесь по дубині, Шапки хлопці погубили, Тілько наймит не згубив, **Удовівну** полюбив..» II 54.194.

◇ ***Одн. Н.*** **вдовівна** II 249.42, 445.В, ***Р.*** **до вдовівни** II 50.41, 250.85, **до удовівни** II 251.102, ***З.*** **удовівну** II 54.194.

ВДОСВІТА (2), **УДОСВІТА** (1). *Присл.* Молодиця Рада та весела,.. І у хаті, і на дворі, І коло скотини, Увечері і **вдосвіта** I 315.207. Що гомонить отам, зичить **Удосвіта?** II 339.15.

◇ **вдосвіта** I 315.207, II 427.В, **удосвіта** II 339.15.

ВДРУГЕ (9). *Присл.* Прийшла... Вмилась, напилася, Тихо усміхнулась, **Вдруге,** втретє напилася І не оглянулась. I 52.180. Як надрюкую **вдруге,** то пришлю не один екз[емпляр]. VI 23.32.

◇ **вдруге** I 52.180, II 406.В, VI 17.7, 23.32, 28.4, 32.38, 33.22, 46.5, 198.20.

ВДЯГАТИСЬ *див.* **ОДЯГАТИСЯ.**

ВЕДМЕДСЬКИЙ (1). Де ж ділася **Ведмедська** натура? I 472.В.

ВЕДМЕЖИЙ *див.* **МЕДВЕЖИЙ.**

ВЕДМІДЬ *див.* **МЕДВІДЬ.**

ВЕДЬМЕДИК *див.* **МЕДВЕДИК.**

ВЕЗТИ (11). **Везе** Марко Катерині Сукна дорогого I 322.480. На галері **Везуть** твого сина З неофітами в кайданах. II 274.365. *У прислів'ї* (1). Я, не вам кажучи, пустився в малярство. Трошки пізненько, а коли, каже, взявся, то **вези** до краю. VI 20.2. *Образн.* (2). Іде військо, іде й друге, А за третім стиха — Не дивися, безталанна — **Везуть** тобі лихо. II 43.52. Не помогла святая сила. А ти аж плакала, молилась — Та й занехаяла. **Везла** Назад гадюку в серці люту Та трошки в пляшечці отрути. II 224.184.

◇ **везти** I 128.1861, II 273.330, **везе** I 322.480, 323.494, **везуть** II 43.53, 274.365, 275.438, *образн.* II 43.52, **везла** *образн.* II 224.184, **везли** II 440.В, **вези** *у прислів'ї* VI 20.2.

ВЕЛЕЛЮДНИЙ (1). *Слов'ян. Багатолюдний. Уроч.* Тілько я, мов окаянний, І день і ніч плачу На розпуттях **велелюдних,** І ніхто не бачить I 330.7.

ВЕЛЕНО (1). *Присудк. Безособ.* Мені **велено** одправиться прямо в столицю. VI 145.18.

ВЕЛЕРЕЧИВИЙ (1). *Слов'ян. Багатомовний. Ірон.* А ти, о господи єдиний, Скуєш лукавії уста, Язик отой **велеречивий** II 289.11.

ВЕЛИКДЕНЬ (17). *Християнське свято.* На **великдень,** на соломі Против сонця, діти Грались собі крашанками Та й стали хвалитись Обновами. II 197.1. Намистечко, як зароблю, Тобі к **великодню** куплю. II 75.227. Та вже ж як-небудь вирвусь хоч після **великодня** і прямісінько до вас, а потім уже дальше. VI 26.24. *У порівн.* (1). Серце б'ється, любо... І світ божий, як **великдень,** І люди, як люди. I 11.27 //*Перен.* (1). Гайда, діти, гасне, гасне... **Велик-день** козачій. I 443.В.

◇ ***Одн. Н.*** **великдень** VI 131.17, 131.34, *у порівн.* I 11.27, **велик-день** *перен.* I 443.В, ***Р.*** **великодня** VI 131.18, **після великодня** VI 26.24, 28.30, ***Д.*** **к великодню** II 75.227, VI 27.23, 34.21, 207.17, ***З.*** **на великдень** I 107.1112, II 197.1, VI 129.30, 133.16, **на велик-день** I 434.В, ***О.*** **з великоднем** VI 191.23.

ВЕЛИКИЙ (163). **1.** *Важливий, славний, знаменний, величний* (68). Ще день.. ще один, Один останній сумували І Україна, і Чигрин. І той минув — день маковія, **Велике** свято в Україні. I 110.1183. І коли-то воно буде Гратись і промовить Слово м а м о. **Великеє,** Найкращеє слово! II 195.69. А тим часом отого клятого сіпачества не кидай: воно тебе хлібом годує, а хліб **велика** річ! VI 217.31. Ні, настане час **великий** Небесної кари. I 265.108. *Ірон.* (2). Наробили колись шведи **Великої** слави, Утікали з Мазепою В Бендери з Полтави. II 29.2 //*Геніальний, обдарований, видатний, славнозвісний* (8). **Великий** ти поет, друже мій Семене! VI 115.12. І вам слава, сині гори,.. І вам, лицарі **великі** I 326.59. *Ірон.* (1). Добре заходились По німецькому показу І заговорили Так, що й німець не втропа, Учитель **великий,** А не те, щоб прості люде. I 333.130 //*Могутній* (4). Прощай, моє серце! нехай тебе бог милує і стереже на славу **великого** святого искусства. VI 155.5 //*Багатий* (1). На весілля... І ми отарою прийшли, Палати білі запалили, Панів **великих** і малих Усіх порізали... II 411.В //*Субст.* (1). За лічбою етнографію і географію в 5 копійок; а історію, тілько нашу, може вбгаю в 10 копійок. Якби бог поміг оце мале діло зробить, то **велике** б само зробилося. VI 226.20. *Постійний епіт. до «бог» («господь»), який здебільшого втратив релігійний*

зміст (12). Нема навіть кругом тебе **Великого** бога! II 210.28. І праведно господь **великий**, Мов на звірей тих лютих, диких, Кайдани повелів кувать II 102.19. Вибач мені, мій голубе сизий, ради **великого** бога, що я тобі так оце нашвидку пишу VI 161.4. А старий мій подивився, Сльози покотились... «Молюсь тобі, боже милий, Господи **великий!**» II 27.123. «..Признавайтесь, Що ви католики!» «Католики... бо нас мати...» «Боже мій **великий!** Мовчіть, мовчіть! знаю, знаю!» I 138.2218.

2. *Значний силою чи ступенем свого вияву* (57). Мені не жаль, що я не пан, А жаль мені, і жаль **великий**, На просвіщенних християн. II 93.13. **велике** щастя буть вольним чоловіком, робиш, що хочеш, ніхто тебе не спинить. VI 15.23. **Великим** веселієм звеселили ви мене своїм добрим, християнським листом у цій бусурманській пустині. VI 41.13. Де ваше золото, палати? Де власть **великая?** II 227.27. І **велике** спасибі за К о б з а р я мого, що ви його так щиро привітали. VI 222.33. Плач **великий** Вомєсто львичищого рика Почують люде. II 326.45. Не забудьте ж, моя голубко сизая, моєї **великої** просьби VI 187.37 //*Близький, щирий* (4). З батьком його ми були колись **великії** приятелі. VI 131.30 //*Шановний* (1). Гетьман старий ридає, До бога руки знімає, Три поклони покладає **Великій** громаді. II 138.50.

3. *Значний розміром, обсягом, величиною* (21). До утрені завив з дзвіниці **Великий** дзвін. II 38.115. Без жінки і над самісеньким Дніпром і в новій **великій** хаті.. я буду одинокий. VI 211.4. Нічого кращого сам бог Не бачив на землі **великій**, Як молодії ті були... II 65.118. Перелічив трупи, А не слав'ян. I став єси На **великих** купах I 263.45. Прийшли ксьондзи і запалили Наш тихий рай... І розлили **Велике** море сльоз і крові II 396.B. Запалили у сусіда Нову добру хату Злі сусіди ..Отак німота запалила **Велику** хату. І сім'ю, Сім'ю слав'ян роз'єдинила I 262.18. *Постійний епіт. до «світ»* (5). Слава тобі, Гамалію, На ввесь світ **великий** I 203.166. Боже! боже!.. Не даєш на рай веселий, На світ твій **великий** Надивитись II 11.121 //*У спол.* **велике** с е р ц е *у кого — про того, хто здатний гаряче і сильно відчувати* (1). Не знаю тільки, чи доходили вони [поклони] до тебе, до твого щирого **великого** с е р ц я? VI 152.12.

4. *Тривалий, довгий* (7). Після **великої** зими Вернувся і Максим безногий II 54.203. День **великий.** Ще будем співати. I 306.437. І вік не **великий,** Не тілько день. II 188.108.

5. *Численний* (5). **Велика** сім'я її, небогу, осіла VI 163.27. Збиралася громадонь[ка] І старая і молодая І **велика** і малая II 418.B.

6. *Високий* (3). Поцілуй їх малих за мене і жартуючи скажи їм, що далеко десь старий, лисий, усатий солдат молиться богу,.. щоб ви єсте **великі** росли і здорові були VI 85.36. чом ти мені не напишеш, чи **великі** виросли дерева, що посадив ти восени 1845.. року VI 86.1. *У назві* Іван **великий** *(дзвіниця в Москві, відома своєю височиною)* (1). З тиждень чи й більш блукав я після того по тій Москві, тільки вже не лічив ворон на Івані **великому,** а все дивився по улицях, чи не зостріну де хоч поганенького чорноморця VI 82.32.

7. *Дорослий* (2). Сини мої, сини мої! Чом ви не **великі?** Чом ворога не різали? I 139.2253.

◊ ***Одн. Н.*** **великий 1.** I 138.2218, 259.12, 264.85, 265.108, 267.174, 375.46, II 27.123, 64.80, 66.169, 102.19, 302.36, VI 115.12, 153.14, *ірон.* I 333.130, **2.** I 352.37, II 89.33, 93.13, 263.7, VI 38.5, 50.25, 86.11, 115.35, 141.3, 152.18, 154.9, 154.40, 155.29, 167.3, **3.** I 293.Заг., II 38.115, 171.222, **4.** I 306.437, II 188.108, **великій 1.** I 446.B, 486.B, II 411.B, 412.B, 422.B, **2.** II 419.B, **велика 1.** VI 217.31, **2.** II 11.141, 371.14, **3.** II 438.B, **4.** II 253.200, **5.** II 418.B, VI 163.27, **великая 1.** I 266.142, 266.143, 374.4, II 25.36, 323.732, VI 115.7, **2.** II 227.27, **велике 1.** I 110.1183, II 271.252, 417.B, VI 208.32, 327.B, *субст.* VI 226.20, **2.** VI 15.23, 54.34, 170.8, 222.33, ***Р.*** **великого 1.** I 325.18, II 210.28, 274.370, 310.199, 463.B, VI 155.5, **2.** I 262.9, VI 73.18, 224.2, **3.** I 307.499, (до) **великого 3.** *у спол.*VI 152.12, (з) **великого 1.** VI 208.34, (кроме) **великого 1.** VI 161.6, (од) **великого 1.** VI 159.7, (ради) **великого 1.** VI 19.9, 161.4, (через) **великого 2.** VI 92.21, **великої 1.** *ірон.* II 29.2, **2.** VI 153.36, 187.37, (після) **великої 4.** II 54.203, 249.12, (ради) **великои 2.** VI 86.25, ***Д.*** **великій 2.** II 138.50, ***З.*** **великий 2.** II 326.45, **3.** I 293.13, (за) **великий 2.** I 143.2415, II 82.218, 234.88, (на) **великий 3.** I 203.166, 203.167, II 11.121, (на) **великій 3.** II 381.B, **великого 1.** I 100.873, 269.241, II 162.79, **2.** VI 200.33, (про) **великого 2.** I 264.76, **велику 2.** I 331.41, 480.B, II 415.B, 417.B, VI 44.2, **3.** I 262.18, 330.24, **5.** I 263.40, (про) **великую 1.** *ірон.* II 315.416, **велике 1.** VI 54.22, 129.32, **2.** VI 23.23, 142.7, **3.** II 396.B, (за) **велике 1.** VI 13.35, **великеє 1.** I 259.8, II 195.69, ***О.*** **великим 2.** II 417.B, 451.B, VI 41.13, (з) **великим 1.** VI 162.16, **великою 2.** VI 163.33, 200.9, ***М.*** (на) **великому 6.** *у назві* VI 82.32, (у) **великому 1.** I 283.394, II 384.B, 391.B, (в, у) **великій 2.** I 305.427, VI 58.11, 61.35, **3.** II 130.50, VI 211.4, **5.** I 346.220, 354.21, (на) **великій 1.** I 343.126, **3.** II 65.118, ***Мн. Н.*** **великі 1.** I 326.59, II 384.B,**2.** II 407.B, VI 133.35, **3.** I 483.B, II 42.13, **4.** II 384.B (2 р.), **6.** VI 85.36, 86.1, **7.** I 138.2228, 139.2253, **великії 2.** VI 131.30, ***Р.*** **великих 1.** I 331.41, 333.111, 517.B, VI 115.9, ***Д.*** **великим 2.** II 17.362, ***З.*** **великі 3.**

II 165.57, (за) **великі** 2. I 533.В, VI 220.21, **великіє** 1. I 267.175, **великих** 1. II 411.В, 487.В, ***О.*** **великими** 1. II 228.42, ***М.*** (на) **великих** 3. I 263.45.

ВЕЛИКИЙ ЛУГ (3), **ЛУГ** (4). *Історична назва дніпровських плавнів.* Ой, повій, повій, вітре, через море Та з **Великого Лугу** I 199.6. На пригорі, ніби капличка, Козацька церква невеличка Стоїть з похиленим хрестом. Давно стоїть, виглядає Запорожця з **Лугу...** II 24.24. *Зверт.* (1). Зареготався дід наш дужий, Аж піна з уса потекла. «Чи спиш, чи чуєш? брате **Луже!** Хортице! сестро!..» I 199.30.

◇ ***Одн. Р.*** **з Великого Лугу** I 199.6, **з Лугу** II 24.24, 36.59, ***З.*** **Великий Луг** II 29.23, ***О.*** **з Лугом** I 200.32, **з Великим Лугом** II 148.12, ***К.*** **Луже** *зверт.* I 199.30.

ВЕЛИКОДНИЙ (1). *У спол.* **великодна** н е д і л я. *Рел.* Сьогодня був у мене доктор і раньше **великодної** н е д і л і не пускає мене в дорогу. VI 179.16.

ВЕЛИКОЛІТНІЙ (1). *Багаторічний, довголітній.* Як вирветься сокира з рук — Пішла по лісу косовиця, Аж страх, аж жаль було дивиться. Дуби і всякі деревá **Великолітні,** мов трава В покоси стелеться II 59.15.

ВЕЛИКОМУДРИЙ (1). *Ірон.* У дурні німчики обули **Великомудрого** гетьмана. I 292.4.

ВЕЛИКОМУЧЕНИК (1). *Про поета. Зверт.* Де ж ти? **Великомучениче** святий? Пророче божий? II 228.33.

ВЕЛИКОМУЧЕНИЦЯ (3). *Про жінку, що багато страждала в житті. Зверт.* А ти, **Великомученице!** Села Минаєш, плачучи, вночі. II 195.48. *Ірон.* (1). **Великомученице** кумо! Дурна єси та нерозумна! II 368.1.

◇ ***Одн. К.*** **великомученице** II 195.48, *ірон.* II 368.1, **великомучинеце** II 442.В.

ВЕЛИЧАТИ (1). Вранці Марко до наймички Ручки простягає I мамою невсипущу Ганну **величає...** I 316.244.

ВЕЛИЧЕННИЙ (1). Зробіть же так, моє серце єдинеє, а я вам.. літом привезу **величенну** поему VI 187.8.

ВЕЛИЧЕСТВО (1). *У спол.* є г о **величество** — *цар.* Ми серцем голі догола! Раби з кокардою на лобі! Лакеї в золотій оздобі... Онуча, сміття з помела Є г о **величества.** II 302.45.

ВЕЛИЧИНА (1). *Розмір.* Думка єсть за Б у к в а р е м напечатать лічбу — і ціни і **величини** такої ж як Б у к в а р ь. VI 226.17.

ВЕЛИЧНО (1). *Присл.* А гость.. Мов намальований сіяв, I став **велично** на порозі, I, уклонившися, вітав Марію тихо. II 309.173.

ВЕЛІЙ (1). *Слов'ян. Славний великими подвигами. Ірон.* Умре муж **велій** в власяніцє. II 340.1.

ВЕЛІТИ (6). **1.** *У знач., близькому до «наказати»* (4). вам першим бог **велів** розважить мою тяжку тугу в пустині щирими словами. VI 41.16. Привезли його.. з одрізаним язиком і правою рукою. Б., польський генерал, так **велів** зробить, щоб він чого-небудь не сказав на його I 149.Прип.

2. *Дозволити* (2). Доктор посадив мене на дієту і не **велів** виходить на улицю. VI 178.32.

◇ **велить 1.** I 419.В, **велів 1.** I 149. Прип., VI 41.16, 2. VI 170.20, 178.32, **вели 1.** II 72.122.

ВЕЛЬМИ (8). *Присл. Дуже.* Тиняючи по чужині Понад Елеком, стрів я діда **Вельми** старого. II 62.3. Тепер уже три картини готові,.. Посилаю вам оці три і **вельми** прошу наберіть мені субскребентів у Харкові VI 33.25. *Повт.* (4). **Вельми** і **вельми** шануємий добродію ласкавий! VI 222.17.

◇ **вельми** II 62.3, 395.В, VI 33.25, 226.5, *повт.* VI 186.28 (2 р.), 222.17 (2 р.).

ВЕЛЬМОЖІ (5). *Знатні і багаті сановники.* Нехай би вже були непевні Які **вельможі** просвіщенні: То і не жаль було б; чи так? А то сірісінький сіряк Отак лютує. II 51.90. *У прикл. спол.* **вельможі**- п а с т и р і. *Ірон.* (2). Заревли Сивобороді, волохаті **Вельможі**-п а с т и р і пузаті II 500.В.

◇ ***Мн. Н.*** **вельможі** II 51.90, 500.В, *у прикл. спол., ірон.* II 500.В (2 р.), ***М.*** **о вельможах** II 325.2.

ВЕЛЬМОЖНИЙ (8). *Знатний, багатий.* Отамани на бенкеті, Неначе на раді, Похожають, розмовляють; **Вельможна** громада Не втерпіла, ударила Старими ногами. I 79.168. Не доведеться мені давать під парус свої вірші і того ради, що парус сей надуває заступник того **вельможного** князя, любителя березової каші. VI 186.11. *Ірон.* (3). Мене **вельможні** павичі Хоч бачили, та не пізнали II 410.В. Вже ж і в крепость завдала, I дворянства страшну силу У мундирах розплодила, Як тих вошей розвела; Все **вельможнії** байстрята! I 301.288 //*Субст.* (2). Гнилий Тікич Кров'ю червоніє.. А над ним палають I хатина, і будинок; Мов доля карає **Вельможного** й неможного. I 123.1676. *Ірон.* (1). Налетіли чорні крюки **Вельможних** будити I 66.118.

◇ ***Одн. Н.*** **вельможна** I 79.168, *ірон.* I 299.223, **вельможная** I 82.270, ***Р.*** **вельможного** VI 186.11, ***З.*** **вельможного** *субст.* I 123.1676,

Мн. Н. **вельможні** *ірон.* II 410.В, **вельможнії** *ірон.* I 301.288, ***З.*** **вельможних** *субст., ірон.* I 66.118.

ВЕНЕРА (1). *Міфол.* Радіє мати: В Алкіда син її росте, Росте; лицяються гетери І перед образом **Венери** Лампаду світять. II 267.122.

ВЕНІАМІНІВ (1). Чабани, **Веніамінові** внучата, Тельця отрокам принесли, Щоб їм дозволено співати У сінях царських. II 353.87.

ВЕПРИЩЕ (1). *Збільш.* А із Києва туром-буйволом Іде **веприщем** за Рогнідою Володимир князь со киянами. II 74.201.

ВЕРБА (35). І яр, і поле, і тополі, І над криницею **верба.** Нагнулася, як та журба II 205.21. Меж ярами над ставами **Верби** зеленіють. I 241.102. гуляючи попід дубами та **вербами,** згадай той день, як колись перед вечером ми з тобою в Андрушах гуляли. VI 86.9. Давно, давно колись Я чув, як, стоя під **вербою,** Тихенько дівчина співала II 85.28. *У приказці* (1). А може то така правда, Як на **вербі** груші. II 54.186.

◇ ***Одн. Н.*** **верба** I 12.58, 92.610, 384.22, II 8.12, 146.10, 205.21, ***Р.*** **кругом верби** I 404.В, ***О.*** **з вербою** I 11.3, 12.63, **під вербою** I 49.32, 50.77, 59.100, 95.740, 408.В, II 81.167, 85.28, 187.59, 315.424, VI 187.4, ***М.*** **на вербі** *у приказці* II 54.186, ***Мн. Н.*** **верби** I 42.547, 96.748, 232.99, 241.102, II 9.58, 26.108, 230.64, ***З.*** **верби** I 3.3, 147.2559, **крізь верби** II 242.19, ***О.*** **меж вербами** II 242.2, **під вербами** I 346.224, II 490.В, **попід вербами** VI 86.9, ***М.*** **на вербах** I 346.227.

ВЕРБІВКА (2). *Назва села.* Мандрували гайдамаки Лісами, ярами,.. Вже минули Воронівку, **Вербівку;** в Вільшану Приїхали. I 120.1568.

◇ ***Одн. З.*** **Вербівку** I 120.1568, **Вирбівку** I 438.В.

ВЕРБЛЮД (2). **Верблюд** заплаче, і кайзак Понурить голову II 60.49. інколи кайзак Тихенько виїде на гору На тім захилім **верблюді.** II 60.46.

ВЕРБОВАТИ (1). У козаки охочі йшли, А в пікінери **вербовали,** Та теж охочих. II 253.184 .

ВЕРБОЛОЗИ (1). Пишається калинонька, Явор молодіє, А кругом їх **верболози** Й лози зеленіють. II 363.7.

ВЕРЕДУВАТИ (2). Громадою годили Тому борцеві... **Вередує,** Як той панич... II 80.129. Як будете посилать вашу обіцянку, то пришліть, будьте ласкаві, і паперу почтового і бристольського, коли найдете в Одесі. Вибачте, бога ради, що я так **вередую** VI 45.25.

ВЕРЕЩАТЬ (1). а дрібнота Уже за порогом Як кинеться по улицях, Та й давай місити Недобитків православних, А ті голосити; Та **верещать** I 248.371.

ВЕРЗТИ (4). *Говорити дурниці.* Стара собако, де б молиться, **Верзеш** тут погань. I 107.1104 //*У спол.* н і с е н і т н и ц ю **верзти** (1). А парубки копиці клали, Та, знай, на сонце позирали, Та н і с е н і т н и ц ю **верзли.** II 186.26.

◇ **верзеш** I 107.1104, **верзе** II 186.7, **верзете** I 304.387, **верзли** *у спол.* II 186.26.

ВЕРЗТИСЯ (2). *Ввижатися.* Та цур їм, тим царям поганим! Нехай **верзуться** їм кайдани II 282.87. іноді старий козак **Верзеться** грішному, усатий, З своєю волею мені На чорнім вороні-коні! II 200.32.

ВЕРНУТИ (6). **1.** *Повернути назад (кому що)* (5). Чи сказали їй, щоб вона **вернула** мою мізерію до ниточки VI 221.28. *Образн.* (4). Не рвіть, думи, не паліте! Може **верну** знову Мою правду безталанну, Моє тихе слово. I 228.52.

2. *Крутити, мести* (1). Реве, стогне хуртовина, Котить, **верне** полем I 40.498.

◇ **верне 1.** *образн.* I 342.102, 343.103, 532.В, **2.** I 40. 498, **вернула 1.** VI 221.28, **верну 1.** *образн.* I 228.52.

ВЕРНУТИСЯ, ВЕРНУТИСЬ, ВЕРНУТЬСЯ (93). **1.** *Прийти, приїхати, прибути назад* (65). Обіцявся чорнобрівий, Коли не загине, Обіцявся **вернутися.** I 29.51. Мабуть мені не **вернутись** Ніколи додому? II 190.5. Грошей у мене б стало, щоб поїхать до Нікольського і назад **вернуться,** та не в тім річ. VI 154.35. **Вернувсь** Вдовиченко додому II 53.171. Василій Іванович **вернувся** із Італії VI 26.14. Люде трохи очуняли, Господа благають, Щоб княжна до їх **вернулась.** II 18.408.Я тепер веселий йду на оте нікчемне море Аральське. Не знаю, чи **вернуся** тілько!.. VI 51.13. Не їла три дні й не пила, **Вернувшись** з прощі. II 224.188. *Образн.* (1). А ви вже ніколи Не **вернетеся** на волю II 135.17 //*Знову взятися до тієї самої роботи* (1). Що тут на́ світі робити? **Вернувсь** я до рала II 411.В //*Знову почати віpувати в бога* (1). Ось послухай, Доводить до чого Сатана той душу нашу: Як не схаменеться Та до бога не **вернеться,** То так і воп'ється Пазорями в саме серце. II 256.291 //*У спол.* (2): а) **вернутися** з р у ш н и к а м и — *засватати когось* (1). **Вернулися** люде з р у ш н и к а м и,.. Таку кралю висватали, Що хоч за гетьмана I 317.272; б) с е р ц е м **вернутися** *до ко-*

гось — знову стати приязним до когось (1). Що хочете, То те і робіте ..однаково.. я с е р ц е м До вас не **вернуся.** I 353.78.

2. *Настати, з'явитися знову* (24). Була колись гетьманщина, Та вже не **вернеться.** I 63.16. Боюся ще погорілу Пустку руйновати,.. Може **вернеться** надія.. В пустку зимовати I 258.9. На хутір знову благодать З-за гаю темного **вернулась** I 316.256. Доле моя, доле! де тебе шукать? **Вернися** до мене, до моєї хати, Або хоч приснися... I 85.384. Молодеє лихо! якби ти **вернулось,** Проміняв би долю, що маю тепер. I 144.2447. Та й як його одній святії Прожити літа молодії? Вони ж не **вернуться!** II 223.126. *Повт.* (9). У Києві на Подолі Було колись... і ніколи Не **вернеться**, що діялось, Не **вернеться** сподіване, Не **вернеться..** А я, брате, Таки буду сподіватись II 35.3. Такая їх доля: Не **вернуться** сподівані, Не **вернеться** воля, Не **вернуться** запорожці I 57.32.

3. *Знову звернутися (до об'єкта повіствування)* (4). **Вернімося** трохи назад. Так отакто, друже мій єдиний! прочитавши в тім І н в а л і д і, що ти.. живий і здоровий, я трохи не рік усе застругував перо, щоб написать до тебе лист VI 83.40. Тяжко, нудно розказувать, А мовчать не вмію. Виливайся ж, слово-сльози.. А поки що — До корчми **вернуся**, Що там робиться. I 86.415.

◇ **вернутися 1.** I 3.31, 29.51, **вернутись 1.** II 190.5, **вернуться 1.** VI 29.34, 154.35, 218.30, **вернувся 1.** II 54.204, 108.155, 148.27, 156.1, 175.332, 222.98, 457.В, 458.В, VI 25.9, 26.14, 44.5, 50.34, 52.12, 62.9, 70.19, 83.1, 147.36, 173.40, **вернувсь 1.** II 53.171, 411.В, **вернулася 1.** I 29.71, 53.226, 283.402, 319.355, 539.В, II 43.39, **вернулась 1.** I 51.132, 462.В, II 18.408, 206.46, 206.47, **2.** I 316.256, **вернулися 1.** I 492.В, II 31.93, *у спол.* а) I 317.272, **вернулись 1.** I 32.165, **вернуся 1.** I 34.240, 52.177, 162.392, 318.325, VI 51.13, 193.1, *у спол.* б) I 353.78, **3.** I 86.415, 145.2478, **вернеться 1.** I 4.43, II 256.291, VI 70.21, 164.29, 166.33, **2.** I 63.16, 68.28, 258.9, 258.13, 353.77, *повт.* I 57.33, II 35.3, 35.4, 35.5, **вернетця 2.** I 413.В, 482.В, **вернеця 2.** *повт.* II 397.В, **вернецця 2.** I 413.В, I 482.В, **верниця 2.** *повт.* II 397.В (2 р.), **вернемося 1.** VI 179.30, **вернетеся 1.** *образн.* II 135.17, **вернетесь 1.** VI 193.1, **вернуться 1.** I 57.26, 57.28, **2.** I 352.74, II 223.126, *повт.* I 57.32, 58.34, **вернуця 2.** II 450.В, **вернися 1.** I 463.В, II 327.26, **2.** I 85.384, **вернімося 3.** I 444.В, VI 83.40, **верніteся 1.** I 57.19, 57.25, **якби вернулось 2.** I 144.2447, **вернувшися 1.** VI 34.14, 83.17 **вернувшись 1.** II 224.188.

ВЕРСАЛЬ (1). *Назва резиденції французьких королів.* А ти, задрипанко, шинкарко, Перекупко п'яна! Де ти в ката забарилась З своїми лучами? У **Версалі** над злодієм Набор розпустила? II 286.5.

ВЕРСТА (2), **ВЕРСТВА** (2). *Міра довжини.* Позавчора чортові не було чого робить, то він носив мене в Балахну, трохи не за тридцять **верст** од Нижнього VI 153.4. *У порівн.* (1). Неначе степом чумаки Уосени **верству** проходять, Так і мене минають годи II 163.2.

◇ *Одн. З.* **верству** *у порівн.* II 163.2, *М.* **в версті** I 499.В, **в верстві** I 499.В, *Мн. Р.* **верст** VI 153.4.

ВЕРСТВОВИЙ (2). *У спол.* **верствовий** ш л я х — *дорога з верстовими стовпами.* На **верствовім** ш л я х у в полі Корчма під вербою Стоїть собі в холодочку II 187.58. Оживуть степи, озéра, І не **верствовії**, А вольнії, широкії Скрізь ш л я х и святії Простеляться II 292.40.

ВЕРТАТИ (4). **1.** *Віддавати назад* (3). Забирають, не **вертають** Ніколи нічого, І не благай, бо пропаде Молитва за богом. II 215.9.

2. *Іти назад* (1). Вона була помандрувала За москалями, та **вертала...** Така острижена II 446.В.

◇ **вертає 1.** I 343.120, **вертають 1.** II 210.9, 215.9, **вертала 2.** II 446.В.

ВЕРТАТЬСЯ (31). **1.** *Іти, їхати, прибувати назад* (30). З батіжками чумаченьки Додому **вертались.** II 120.19. Ликеря просить вас не **вертаться** швидко, а вернуться здоровим. VI 218.30. Взяла [вдова] торбу, пішла селом, На вигоні сіла І в село вже не **верталась** I 234.164. Одна тілько й осталася В Батурині хата! І в тій хаті поставили Царя ночувати, Як **вертавсь** із-під Полтави. I 296.102. а коли мені не треба **вертаться** в Академію, хоч мені й дуже хочеться, то пришліть, батьку мій, б е з с р о ч н и й а т е с т а т на ім'я Григорія Степановича. VI 29.35.

2. *З'являтися знову* (1). Бодай те лихо не **верталось!** I 379.2.

◇ **вертаться 1.** VI 29.35, 177.12, 218.30, **вертаюсь 1.** I 397.37, 536.В, 557.В, II 47.87, **вертається 1.** I 44.639, II 167. Рем., VI 27.2, **вертаються 1.** I 30.87, 388.21, 388.29, **вертався 1.** I 498.В, II 251.96, **вертавсь 1.** I 296.102, **верталася 1.** I 320.380, **верталась 1.** I 234.164, 284.429, 319.354, II 53.176, 385.В, 445.В, **верталось 2.** I 379.2, **верталися 1.** I 78.145, **вертались 1.** I 331.55, II 120.19, **вертатимусь 1.** VI 194.10, **вертайся 1.** I 33.202, 33.203, **вертайтеся 1.** VI 215.18.

ВЕРТЕП (7). *Печера.* Небогу Її й дитяточко взяли [чабани] І у **вертеп** свій принесли II 314.363. Нехай верзуться їм кайдани, А я полину на Сибір Аж за Байкал; загляну в гори, В **вертепи** темнії і в нори Без дна гли-

бокії II 282.90. *У прикл. спол.* с т е п и - **вертепи** (1). Чи ми ще зійдемося знову? Чи вже навіки розійшлись? І слово правди і любові В с т е п и -**вертепи** ро[знесли] I 557.В.

◊ ***Одн. З.*** **у вертеп** II 314.363, ***М.*** **у вертепі** II 301.18, 485.В, ***Мн. З.*** **в вертепи** II 282.90, *у прикл. спол.* I 557.В, ***М.*** **у(в) вертепах** II 66.158, 307.96.

ВЕРТІТИСЯ, ВЕРТІТИСЬ (4). **1.** *Перевертатися з боку на бік, крутитися* (2). Не спалося,— а ніч, як море.. **Верчуся**, світу дожидаю I 396.6.

2. *Перен. Перебувати, жити десь* (2). **Вертишся** ти у мене всякий день на думці і на серці VI 34.7. Десятий год не пишу, не рисую і не читаю навіть нічого; а якби ти побачив, меж яким людом **верчуся** я оці десять літ. VI 115.19.

◊ **верчуся 1.** I 396.6, **2.** VI 115.19, **верчусь 1.** I 557.В, **вертишся 2.** VI 34.7.

ВЕРТОГРАД (1). *Сад.* А в саді, В своїм веселім **вертограді,** Вірсавія купалася II 70.55.

ВЕРХ (1). Ото ж тая дівчинонька, Що сонна блудила.. На самий **верх** на гіллячці Стала... I 6.129.

ВЕРХАМИ (1). *Присл. Верхи на конях.* Полетіла Катерина і не одяглася.. Через пеньки, заметами, Летить, ледве дише, Боса стала серед шляху, Втерлась рукавами. А москалі їй назустріч, Як один, **верхами.** I 43.586.

ВЕРХИ (2). *Присл.* Хто пішки, **верхи** на ослах — Так аж кишить! все на охоту, Мов гад у ірій, поспіша! I 269.235. Неси ж в хату, а я **верхи** Кинусь за кумами В Городище... I 314.144.

ВЕРХОВОДИТИ (2). *Командувати, заправляти.* Нема Січі, пропав і той, Хто всім **верховодив!** I 57.4. Давно се діялось колись, Ще як борці у нас ходили По селах та дівчат дурили, З громади кпили, хлопців били Та **верховодили** в селі II 77.5.

ВЕРХОТВОРЕЦЬ (1). *Іронічна назва бога.* Не говорить Ні сам сивий **верхотворець,** Ні його святії — Помощники, поборники II 266.57.

ВЕРША (2). Вийшла мати погуляти.. І незчулась, як зуспіли Дніпрові дівчата — Та до неї, ухопили, Та й ну з нею гратись,.. Грались, лоскотали, Поки в **вершу** не запхали... I 359.59. Сліпий.. Додає словами: «..Заганяйте квочку в бочку, А курчата в **вершу**» I 129.1917.

ВЕСЕЛЕНЬКИЙ (9). Надів бурнус. І **веселенький** З своїми дітками пішов В Єрусалим II 322.699. [Настуся]: Добре, тату... (І **веселенька** шасть у хату.) II 167.Рем. Звичайні діточки! Ідуть І **веселенькі,** і здорові, Аж любо глянуть, як ідуть! II 318.543.

◊ ***Одн. Н.*** **веселенький** II 56.264, 322.699, **веселенька** II 167. Рем., 312.283, **веселенькая** II 308.139, 492.В, ***Мн. Н.*** **веселенькі** II 318.543, 320.639, **веселенькиї** II 493.В.

ВЕСЕЛЕНЬКО (1). *Присл.* Друже мій,.. Дніпро, Україну згадаєм, Веселі селища в гаях, Могили - гори на степах — І **веселенько** заспіваєм... II 374.72.

ВЕСЕЛИЙ (101). *Щасливий, життєрадісний, здатний веселитись.* Тоді я **веселий,** Тоді я багатий, Як буде серденько По волі гуляти! I 36.325. Іде додому уночі П'яненький сотник, а йдучи Собі **веселий** розмовляє II 174.314. Бувайте здорові та **веселі,** поклоніться низенько од мене старим Деркачам та задніпрянським горам. VI 197.17. Чи збираються ще й досі **Веселії** гості Погуляти у старої.. Од світу до світу? II 91.30. А де ж тая **веселая** Дівчина-дитина?! I 256.78. **Весела,** рада, боже мій! Несе додому свого Йвана. II 194.27. Я тепер, слава богу, здоровий і **веселий** VI 148.2. *Образн.* (4). У Києві на Подолі Братерськая наша воля Без холопа і без пана Сама собі у жупані Розвернулася **весела** II 35.13. недосвіт перед світом В садочок украйся. Потоптав **веселі** квіти II 346.5. озéра Кругом гаями поростуть, **Веселим** птаством оживуть. II 292.38 *//Сповнений веселощів, радості, щастя* (23). Заревли великі дзвони, Щоб сідлали хлопці коні.. Та збирались на весілля, На **веселе** погуляння II 42.17. Приуготован **Веселий** пир II 269.172 *//Приємний на вигляд, святковий*(10). Село! Село! **Веселі** хати! **Веселі** здáлека палати, Бодай ви терном поросли! II 9.44. **Веселеє** колись село Чомусь тепер мені, старому, Здавалось темним і німим II 205.12. **Веселе** сонечко ховалось В **веселих** хмарах весняних. I 389.1. і потечуть **Веселі** ріки II 292.36. І сниться їй той син Іван.. І на своїм **веселім** полі Удвох собі пшеницю жнуть II 287.15 *//Спроможний розвеселити, викликати веселощі* (7). Отаке-то! Що хочете, То те і робіте.. однаково.. **Веселеє** слово Не вернеться... I 353.76. А я, незлобний, воспою, Як процвітуть убогі села, Псалмом і тихим і **веселим** Святую доленьку твою. II 305.21 *//Субст.* (4). Пограємось, погуляєм, **Веселої** заспіваєм I 404.В. А літа стрілою Пролітають, забірають Все добре з собою.. І співають.. Амінь всьо-

му **веселому** I 351.9 //*Те, що виражає веселощі, радісний настрій* (4). Хоч дитина немовляща, І воно вгадає Твої думи **веселії...** II 209.37. Так нехай же я хоч через папір почую рідне слово, нехай хоч раз поплачу **веселими** сльозами VI 16.13. Витає радість і надія В очах **веселих** II 238.6.

◊ ***Одн. Н.*** **веселий** I 36.325, 91.583, 230.30, 360.20, II 71.94, 73.175, 112.17, 126.41, 174.314, 256.312, 269.172, 372.19, 467.В, 482.В, 502.В, VI 51.12, 51.14, 53.2, 148.2, 152.29, 177.14, **весела** I 315.202, 537.В, II 15.276, 194.27, 269.188, 273.332, 337.38, 372.12, 417.В, 418.В, 486.В, *образн.* II 35.13, **веселая** I 256.78, II 242.9, 348.8, **веселе** I 389.1, II 440.В, **веселеє** I 353.76, II 205.12, 497.В, ***Р.*** **веселого** I 336.229, 336.234, **веселої** I 554.В, *субст.* I 346.237, (з) **веселої** I 287.563, ***Д.*** **веселому** *субст.* I 351.9, ***З.*** **веселий** II 217.13, 293.10, (в) **веселий** II 267.108, (на) **веселий** II 11.120, **веселого** II 107.139, 179.11, 415.В, **веселую** I 352.35, **веселої** *субст.* I 125.1744, 404.В, (на) **веселе** II 42.17, **веселеє** *образн.* II 92.11, ***О.*** **веселим** II 305.21, *образн.* II 292.38, (з) **веселим** II 309.159, **веселою** II 383.В, 387.В, ***М.*** (в) **веселому** II 368.3, (в) **веселім** II 70.55, 267.107, (на) **веселім** II 287.15, (в, у) **веселій** I 526.В, II 112.25, 345.21, (на) **веселій** II 259.406, ***Мн. Н.*** **веселі** I 55.4, 489.В, II 9.44, 9.45, 90.24, 111.57, 186.16, 292.36, 292.48, 312.290, 482.В, VI 197.17, **веселії** II 91.30, 91.37, 124.6, 149.38, 292.50, 349.23, **весели** II 380.В, ***Д.*** **веселим** II 454.В, ***З.*** **веселі** II 374.В, *образн.* II 346.5, **веселії** II 209.37, 382.В, ***О.*** **веселими** VI 16.13, ***М.*** (в, у) **веселих** I 389.2, II 111.56, 238.6, (по) **веселих** II 213.50.

ВЕСЕЛИТИ (9). *Радувати, тішити.* Скажи ж мені, мій братіку,.. Нащо мене бог поставив Цвітом на сім світі? Щоб людей я **веселила** I 357.81. *Образн.* (3). Росли сини і **веселили** Старії материні літа... II 396.В //*У спол.* о ч і **веселити** — *про почуття задоволення, радості* (2). Отак я іноді тобою, Тобою, серце, молодою, Старії о ч і **веселю.** II 237.42.

◊ **веселити** II 11.111, 27.133, **веселю** *у спол.* II 236.3, 237.42, **веселила** I 357.81, **веселили** *образн.* II 33.10, **веселіли** *образн.* II 396.В, **виселили** *образн.* II 396.В, **буде веселити** II 13.205.

ВЕСЕЛИТИСЯ, ВЕСЕЛИТИСЬ (7). *Радіти, тішитися.* Не довелось і надивитись, А я вже думав одружитись, І **веселитися,** і жить II 64.85. Думав жити, любитися, Весь вік **веселитись...** I 556.В //*Тішитися ким* (1). «Ох, як весело на світі! А тобі, бабусю, Чи весело?» «Я тобою, Пташко, **веселюся».** I 134.2094.

◊ **веселитися** II 64.85, **веселитись** I 412.В, 556.В, **веселюся** I 134.2094, **веселилась** II 11.147, **веселилось** II 21.14, **веселися** I 251.487.

ВЕСЕЛІЄ (3). А ти, прелютий... Горе! Горе! Моє **веселіє** украв II 336.25. *Тавтол.* (1). Великим **веселієм** звеселили ви мене своїм добрим, християнським листом у цій бусурманській пустині. VI 41.13. *У прикл. спол.* **веселіє**-н а д і я (1). А ти.. Моє **веселіє**-н а д і ю В степу між тучею розвіяв! II 496.В.

ВЕСЕЛІШЕ (1). *Присл.* Добре було б, якби Йосип або Микита взялися за постройку: **веселіше** б гроші платить. VI 195.36.

ВЕСЕЛІШИЙ (1). Підожду другої почти, чи не **веселіша** буде. VI 132.34.

ВЕСЕЛО (34). **1.** *Присл. Радісно* (9). І досі сниться: вийшла з хати Веселая, сміючись, мати, Цілує діда і дитя Аж тричі **весело** цілує II 242.11 //*У радощах, розвагах, гарному настрої* (2). Ще як були ми козаками,.. Отам-то **весело** жилось! II 33.3. А тим часом живу собі добре і **весело** отут між добрими людьми. VI 147.5 //*Викликаючи бадьорість, радість* (2). Заграла **весело** музика... II 65.120.

2. *Присудк. У безособ. реченнях* (25). Нехай душі козацькії В Украйні витають — Там широко, там **весело** I 22.46. Мені тут добре, **весело,** читаю так, що аж опух читаючи. VI 148.33. **Весело** землі: Цвіте, красується цвітами II 150.10. *Повт.* (4). Ох, як **весело** на світі, Як **весело** стало! I 134.2083. **Весело,** батьку, дуже **весело!** VI 20.6.

◊ **весело** **1.** II 33.3, 65.120, 100.278, 199.8, 242.11, 343.5, 469.В, VI 147.5, 177.25, **2.** I 22.46, 84.345, 113.1316, 119.1550, 134.2090, 134.2092, 150.П (3 р.), II 9.62, 21.12, 23.3, 23.13, 23.14, 50.50, 150.10, VI 16.15, 24.39, 26.22, 147.5, 148.33, *повт.* I 134.2083, 134.2084, VI 20.6, 20.7.

ВЕСЕЛОЧКА (1). *Пестл.* Зоре моя вечірняя,.. Розкажи, як за горою Сонечко сідає, Як у Дніпра **веселочка** Воду позичає. II 8.7.

ВЕСЕЛЬЦЕ (1). *Зменш.-пестл.* Без **весельця** пливе собі [човен], Куди вітер віє... I 458.В.

ВЕСЕННІЙ (1). **Весеннє** сонечко ховалось В широких хмарах весняних I 555.В.

ВЕСІ (1). *Слов'ян. Села.* А люта мати! Спустила друге бісновате Своє скаженеє звіря. Та вже такого сподаря, Що гради й **весі** пожирало. II 325.23.

ВЕСІЛЛЯ (27). Розвернулося **весілля.** Музикам робота І підковам. I 318.333. Спасибі тобі за лящі і карасі: на **весілля** вони не прибудуть, бо **весілля** того й не буде VI 221.12. Старий батько.. прохожих, проїзжачих У двір закликає, Та вареною частує, На **весіллє** просить. I 506.В. Грала музика троїста, Люде гомоніли, Та весільної співали, Бо було **весілля.** II 440.В. *У приказці* (1). Неза-

баром І молодого привели (З **весілля** та в гусари). II 95.74. *Персоніф.* (3). Через село **весілля** йшло, А пан з костьолу їхав II 94.44 //*Перен. Про бій, битву* (4). Заревли великі дзвони, Щоб сідлали хлопці коні, Щоб мечі-шаблі гострили Та збирались на **весілля** II 42.16. Мій Ярема.. з Залізняком **Весілля** справляє В Уманщині, на пожарах. І 135.2110. На **весілля** товариство Вийде погуляти Та винесе самопали, Викотить гармату. II 182.25.

◇ ***Одн. Н.*** **весілля** І 32.175, 317.284, 318.333, II 440.В, *персоніф.* II 65.126, 94.44, 440.В, ***Р.*** **весілля** VI 221.13, **з весілля** *у приказці* II 95.74, **од весілля** II 166.95, ***Д.*** **к весіллю** VI 217.7, ***З.*** **весілля** І 494.В, II 64.108, 64.112, 169.165, *перен.* І 135.2110, **весіллє** *перен.* І 420.В, **на весілля** І 318.303, II 98.226, 251.101, 411.В, VI 221.12, *перен.* II 42.16, 182.25, **на весіллє** І 506.В, **про весілля** І 290.703, ***М.*** **на весіллі** І 160.283.

ВЕСІЛЬНИЙ (3). Передайте моїй будущій молодій княгині оцю невеличку і не **весільну** пісеньку VI 190.22 //*Субст.* (2). Отакий-то Перебендя, Старий та химерний! Заспіває **весільної,** А на журбу зверне. І 27.94. Грала музика троїста, Люде гомоніли, Та **весільної** співали II 440.В.

ВЕСЛА (1). Тілько три чайки.. Синє море не втопило, А в турецьку землю, агарянську, Без **вес[е]л** і кормиг прибило. І 285.481.

ВЕСНА (25). **1.** *Пора року* (23). **Весна.** Садочки зацвіли II 150.7. Спасибі вам, друже мій добрий, я з самої **весни** не чув рідного, щирого слова. VI 41.15. Скажи Васі, що як буде вчиться, то я їй на ту **весну** намистечко привезу. VI 214.39.

2. *Перен. Молодість* (2). слави не дбай, Бо вона не спинить віку молодого, Не верне з-за літа нашої **весни...** І 532.В.

◇ ***Одн. Н.*** **весна** 1. І 136.2137, 137.2157, 282.372, 283.404, 538.В (2 р.), 539.В, II 150.7, ***Р.*** **весни** 1. VI 25.18, 83.37, 220.12, 2.І 532.В, II 354.14, **до весни** 1. VI 174.5, 209.2, 216.27, **з весни** 1. VI 41.15, ***З.*** **весну** 1. VI 83.38, **на весну** 1. VI 119.20, 210.27, 211.26, 211.28, 212.16, 214.39, ***О.*** **весною** 1. І 136.2143.

ВЕСНОЮ (22). *Присл.* А **весною** процвіла я Цвітом при долині І 356.63. Загинеш, серденько, загинеш, Мов ряст **весною** уночі. II 10.92. Не знаю, чи доведеться мені хоть що-небудь намалювать на Каспійському морі, бо мене **весною** туди поженуть. VI 62.2.

◇ **весною** І 356.63, 356.69, 538.В, II 10.92, 101.318, 221.36, 221.44, 224.162, 293.14, VI 45.27, 54.29, 62.2, 77.9, 148.25, 174.5, 217.12, 217.36, 220.24, 227.10, 228.5, 228.21, 229.12.

ВЕСНЯНИЙ (1). Веселе сонечко ховалось В веселих хмарах **весняних.** І 389.2.

ВЕСНЯНКА (1). *Етн.* Отакий-то Перебендя,.. Заспіває про Ч а л о г о — На Г о р л и ц ю зверне; З дівчатами на вигоні — Г р и ц я та **в е с н я н к у** І 25.26.

ВЕСТИ (26). **1.** *Спрямовувати чийсь рух, допомагати йти кому-н.* (24). Неначе люде подуріли, Німі на панщину ідуть І діточок своїх **ведуть!..** II 110.32. І беруть його під руки, І **ведуть** у хату І 286.542. За руку Амон бере її, **веде** У темну храмину II 72.129 //*Примушувати йти разом із собою* (9). Як розпинать його **вели,** Ти на розпутії стояла З малими дітьми. II 322.704. Аж ось **ведуть** гайдамаки Ксьондза єзуїта І 138.2203. Благаю бога, щоб смеркало, Бо на позорище **ведуть** II 48.119. **Веде** коня за поводи Та плаче Ярина. І 281.316. *Образн.* (7). А ще більше спасибі за те, що ти діточок своїх **ведеш** не битим, але добрим шляхом. VI 220.6. Нехай, скажуть, спочивають, Поки батько встане Та розкаже по-нашому Про свої гетьмани. А то дурень розказує Мертвими словами Та якогось-то Ярему **Веде** перед нами У постолах. І 77.76. О зоре ясная моя! **Ведеш** мене з тюрми, з неволі II 281.66. Сонце йде І за собою день **веде.** II 357.11.

2. *У спол.* **вести** м о в у (с л о в о) — *розмовляти, казати* (2). Довго вони, як бачите, **Вели** таку м о в у. І 419.В. Це, бачиш, я до того **веду** с л о в о, що, познакомившися з С е м е н о м, і ти трохи вивчився в його теє... і справді, за що ти мені винен? VI 118.25.

◇ **вести** 1. II 463.В, **веду** 1. II 331.8, 2. VI 118.25, **ведеш** 1. *образн.* II 90.18, 281.66, VI 220.6, **веде** 1. І 61.48, 281.316, II 72.129, 311.271, 395.В, 438.В, *образн.* І 77.76, II 357.11, **ведуть** 1. І 138.2203, 286.542, II 43.69, 48.119, 110.32, **вела** 1. *образн.* II 482.В, **вели** 1. II 322.704, 2. І 419.В, **веди** 1. І 323.503, **ведіть** 1. II 100.266, *образн.* І 335.206, **ведучи** 1. II 395.В.

ВЕСЬ, ВСЯ, ВСЕ[1] (474), **УВЕСЬ, УСЯ, УСЕ**[1] (77), **ВВЕСЬ** (8). **1.** *Цілий, повний; без винятку* (145). І їй здається, **все** село **Весь** день дивилося на його II 194.29. Прости мене! Я каралась **Весь** вік в чужій хаті... Прости мене, мій синочку! І 324.543. Аж до Межигорського Спаса Потанцював сивий. А за ним і товариство І **ввесь** святий Київ. II 36.55. **вся** країна, Повита красою, Зеленіє, вмивається Дрібною росою І 242.107. Світить білолиций на **всю** Україну І 110.1203. Перейшов я пішки двічі **всю** киргизькую степ аж до Аральського моря VI 57.34. Страшно дівувати, **Увесь** вік свій дівувати II 143.15. Сміється і ридає **Уся** Україна! І 303.354. Ми християни; храми, школи, **Усе** добро.

сам бог у нас! I 327.77. Височенний хрест поставив [Максим] ...Зо **всього** роздолля Широкого було видно. II 257.342. *Повт.* (2). **Все** село святою звало, **Все** село молилось. II 383.В //*Цілком, повністю* (13). **Ввесь** похолону, неживий Стою, бувало. II 250.54. Добре б ти зробив, якби побачився та привітав од мене оту шляхту.. а вона сьогодня **вся** повинна бути у Корсуні. VI 212.12. А церков **всю** у Сіракузи В галерах одвезли. II 460.В. до нового 1861 року я виплачу йому **всі** 1500 карб[ованців]. VI 207.32 //*Присудк.* (2). Отут він **ввесь**, хоч надрюкуй. II 88.20. Є р е т и к мій не **ввесь**, тут його й половини нема. VI 179.37.

2. *Тільки у мн. Кожний у сукупності з іншими* (90). А я тихо Богу помолюся, Щоб **усі** слав'яни стали Добрими братами I 264.80. Поцілуй їх **всіх** по тричі за мене. VI 220.7. світить З **усіх** вікон у титаря. I 96.764. У Києві **всі** дзвони дзвонять. II 99.234. Поклонися **усім** родичам од мене, а надто дідові, коли живий, здоровий. VI 15.24. *Повт.* (7). Дивися, дитино, **Усі** ті могили, **усі** отакі. II 232.27. Хто бачив? Як сходила ота мітла? Над Віфліємом?— **Всі** ми! **всі** ми! II 489.В. Тут пана немає, **Усі** ми однако на волі жили! **Усі** ми однако за волю лягли, **Усі** ми і встанем II 233.33 //*У поєднанні з числівником* (5). Отак кричали і летіли Ворóни з трьох сторон, і сіли На маяќу, що на горі Посеред лісу, **усі** три. I 298.189. А Іван.. Обох їх не ганив,.. Поки в яру увечері Під зеленим дубом Не зійшлися **усі** троє. II 114.17 //*Різні, всілякі* (19). Опріч нудьги, **всі** лиха перебували в мене VI 55.9. Іди ти в Січ; як бог поможе, Там наїсися **всіх** хлібів. I 277.172. Нехай вам так господь поможе во **всіх** ваших начинаніях VI 162.16. Встане правда! встане воля! І тобі одномý Помоляться **всі** язики Вовіки і віки. I 326.34. *Повт.* (6). Лети ж, моя думо, моя люта муко, Забери з собою **всі** лиха, **всі** зла I 243.164. І **всі** мови Слав'янського люду — **Всі** знаєте. А своєї Дастьбі... I 333.117.

3. *Форма одн. с. р.* **все (усе)** *у знач. іменника* (177). День погас, і **все** почило. II 242.21. Нема Січі, пропав і той, Хто **всім** верховодив! I 57.4. Так от, бачите, лебедику, **все** є, і модель — чи по-тутешнему натурщиця — і справа всяка,— а одежі нема. VI 20.10. **Всього** надбав, роботяга II 106.104. *Повт.* (22). **Все** йде, **все** минає — і краю немає. I 75.1. Та **все** пішло ц[арям] на грище.. **Все**, **все** неситі рознесли!.. II 25.47. Несуть **усе**, **усе** з собою II 454. В //*У поєднанні з вказівним займенником* (26). підкрались Злії літа; та **все** теє Заразом украли. I 351.31. І до **всього** того треба було ще й занедужать VI 41.28. Перед світом **Усе** те заснуло I 248.377. Коли **все** це, що я говорю, зробить можна, то.. напишіть мені і пришліть одежу, а я вам пришлю ескіз. VI 28.17. А **все** то прокляті пани З дівчатами такеє діють... I 362.90. Послав би вам грошей на **все** сіє, так дасьбі, до шеляга пропали. VI 42.7. І **все** то те по добрій волі, По волі розуму горить II 202.9. *Повт.* (4). І **все** те, **все** те рáдує очі II 27.112 //*Форма одн. с. р.* **все (усе)** *у знач. узагальнюючого слова* (19). **Все** брехня — Попи й царі... II 272.299. читайте Од слова до слова, Не минайте ані титли, Ніже тії коми, **Все** розберіть I 334.155. В гаю **все** покотом лежало — Пляшки і гості, де що впало, Там і осталось. II 16.344. І Шекспір, і папери, і фарби, і цизорик, і карандаші, і пензлі, **все** цілісіньке. VI 49.25. Як і тюрми муровати, Кайдани кувати, Як і носить!.. і як плести Кнути узловаті,— **Всьому** навчим I 329.152. Покинув ниву я і рало, Покинув хату і город, **Усе** покинув. II 64.99. Хто пішки, верхи на ослах — Так аж кишить! **все** на охоту, Мов гад у ірій, поспіша! I 269.236. *Повт.* (6). До сльоз, до крові, до пожару, До **всього, всього** я привик. II 65.149. І темний гáйок зелененький, І чорнобривка молоденька, І місяць з зорями сіяв, І соловейко на калині То затихав, то щебетав,.. І **все** то, **все** то в Україні!.. II 28.151 //*Присудк.* (3). Давид похожає і.. Сам собі говорить: — Я... Ми повелим! Я цар над божіїм народом! І сам я бог в моїй землі! Я **все!..** II 71.71.

4. *Форма мн.* **всі (усі)** *у знач. іменника. Тільки про людей* (82). **Всі** танцюють, а Галайда Не чує, не бачить. I 126.1791. **Усі** упали до землі II 460.В. А подивіться! Моє найкраще над **всіми!** — І ненароком інший гляне. II 194.25. я вже думав, що мене **всі** одцурались, аж бачу — ні, єсть ще на світі хоч один щирий чоловік. VI 26.5. По якому правдивому, Святому закону І землею, **всім** даною, І сердешним людом Торгуєте? I 338.73. Не торгувавсь і панотець **Усім** на диво та на чудо! За три копи звінчав у будень. II 50.46. Не скигли, бо ти **всіх** побудиш. I 368.306. *Повт.* (14). Мов сизая голубонька, Село облетіла. У **всіх** була, **всіх** бачила II 15.285.

Всі тебе бачили,.. **всі** тебе знають VI 154.9. **Усіх, усіх,** моя мамо, У неділеньку зятями Будеш звати. II 141.26. Поклоніться од мене тричі Кондрату Михайловичу, Федору Степановичу, і **всім,** і **всім!** VI 200.13 //*У знач. узагальнюючого слова* (11). Схаменіться: **Усі** на сім світі — І царята і старчата — Адамові діти. I 240.38. Пишними рядами Виступають отамани, Сотники з панами І гетьмани; — **всі** в золоті I 78.133. *Повт.* (4). А ми й зостріли їх і **всіх** — Княжат, панят і молодих — **Всіх** перерізали. II 65.123. І син Алкід твій, і гетери — **Всі, всі** упали до землі II 268.162.

◆ *У спол.* (65): а) н а **все** д о б р е (22). Бувайте здорові! нехай вам бог помагає н а **все** д о б р е. VI 226.25. Я тобі вже писав, як будеш у Києві, то побачся з Чалим і Сошенком; вони тебе н а **все** д о б р е наставлять. VI 225.23; б) **всі (усі)** д о о д н о г о (є д и н о г о, о д н о ї) (8). Не встануть, прокляті, оп'ять Дітей козачих мордувать, **Усі** д о о д н о г о згоріли! II 235.114. Всі тебе бачили, **всі** д о є д и н о г о руського чоловіка VI 154.9 **Всі** пузаті д о о́ д н о г о В землю провалились! I 252.547. Спасибі тобі, друже мій милостивий, за летописи, получив я їх од Головачова, **всі** д о о д н о ї VI 87.14; в) з **усієї** с и л и (8). Отакий-то наш отаман, Орел сизокрилий! І воює і гарцює З **усієї** с и л и I 104.996. І Коллара читаєте З **усієї** с и л и I 333.114. Інший рветься З **усієї** с и л и За долею I 274.44; г) **все** н а с в і т і (7). В твоїх руках **все** н а с в і т і. Твоя свята воля! Нехай буде так, як буде, — Така моя доля! I 282.366. Неначе сонце засіяло, Неначе **все** н а с в і т і стало Моє... II 22.39; д) **все** д о к р и х т и (к р и х о т к и) (4). На сонці дуже запеклась, Та й занедужала. Лежала Недовго щось, седмиці з три, І **все** д о к р и х т и розказала... II 18.436. *Повт.* (2). Перелічив, передививсь, **все, все** д о к р и х о т к и, ціле. VI 49.24; е) **всім** с е р ц е м (3). Великий ти поет, друже мій Семене! Благодарю тебе **всім** с е р ц е м VI 115.13. Цілую **всім** с е р ц е м твою стару і твоїх діточок. VI 140.18; є) п о **всій** у с ю д і (з **усіх** у с ю д) — *скрізь, звідусіль* (2). Дурні та гордії ми люди На всіх шляхах, п о **всій** у с ю д і, А хвалимось II 202.2. Аж гуде, З **усіх** у с ю д народу йде II 225.209; ж) н а **всі** б о к и (2). Подивилась н а **всі** б о к и Та й лізе додолу. I 6.131. Розвернися ж н а **всі** б о́ к и, Ниво-десятино! II 349.18; з) г е т ь **усе.** *Повт.* (2). Коли живий ти та здоровий, то напиши до мене, друже мій, не гаючись, то я тойді вже і одпишу до тебе, г е т ь **усе** порозказую, як мене носило по тому морю, як я у степу отім безкраїм пропадав. Г е т ь **усе** розкажу, нічого не потаю. VI 52.19; и) **всіх** і **вся** (2). Цілую Семена, Федора і **всіх** і **вся.** VI 145.3; і) з а **все** и з а **вся** (2). Спасибі тобі, друже мій єдиний, з а **все** и з а **вся.** VI 174.1; ї) н а **всю** У к р а ї н у (1). Придбав Максим собі сина Н а **всю** У к р а ї н у. Хоч не рідний син Ярема, А щира дитина. I 137.2167; й) н а **всі** л а д и (1). Вони, бач, кесаря хвалили Н а **всі** л а д и II 271.266; к) н а **всю** г у б у (1). А мати Або батько як побачать, Що ви, мої любі, Таке диво читаєте, — Гріха н а **всю** г у б у! I 95.735.

◇ ***Одн. Н.*** **весь 1.** I 474.В, II 70.38, **ввесь 1.** I 474.В, II 36.55, 250.54, *присудк.* II 88.20, VI 179.37, **увесь 1.** I 248.388, **вся 1.** I 101.920 (2 р.), 127.1847, 242.107, 289.665, II 268.130, 340.8, 444.В, VI 29.26, 41.38, 130.33, 132.4, 165.21, 212.12, 216.30, **уся 1.** I 303.354, II 451. В, **все 1.** I 269.236, 504.В, 537.В, II 15.295, 80.131, 194.29, 251.103, 305.1, VI 27.26, 34.29, 132.33, *повт.* II 383.В (2 р.), **3.** I 5.85, 13.77, 52.171, 58.44, 80.220, 147.2561, 252.550, 269.236, 273.26, 301.299, 302.326, 309.33, 327.65, 327.93, 330.4, 349.5, 390.14, II 10.100, 16.344, 25.44, 30.46 (2 р.), 37.106, 51.101, 55.248, 56.263, 62.14, 62.15, 65.156, 105.55, 202.9, 242.21, 255.262, 256.313, 272.299, 334.53, 367.4, 398.В, 408.В, 462.В, VI 20.10, 24.23, 26.14, 27.35, 28.15, 33.23, 49.25, 85.12, 153.21, *повт.* I 13.75 (2 р.), 75.1 (2 р.), 117.1465 (2 р.), 242.107, 242.117, 290.680 (2 р.), II 27.112 (2 р.), 28.151 (2 р.), 317.500 (2 р.), *присудк.* I 119.1553, II 71.71, 103.13, *у спол.* г) I 227.2, 282.366, II 22.39, 334.52, *у спол.* д) VI 49.24 (2 р.), **усе 1.** I 327.77, 3. I 248.377, II 490.В, ***Р.*** (до) **всього 3.** VI 27.22, 41.28, 119.15, 147.6, *повт.* II 65.149 (2 р.), (з, зо) **всього 1.** I 303.341, II 186.31, 257.342, 270.224, 271.253, 469.В, (з) **усього 1.** II 439.В, (з) **усієї** *у спол.* в) I 95.716, 104.996, 167.143, 274.44, 288.586, 318.297, 333.114, (з) **усії** *у спол.* в) I 519.В, ***Д.*** **всьому 1.** VI 39.37, 42.11, 50.11, 140.19, 3. I 329.152, 351.9, II 231.74, **всій 1.** VI 17.21, ***З.*** **весь 1.** I 304.394, 324.543, 501.В, 527.В, 528.В, 556.В, II 37.103, 194.30, 208.30, 460.В, 462.В, (за) **весь 1.** VI 46.26, **увесь 1.** I 249.409, 307.481, II 119.14, 143.15, (на) **ввесь 1.** I 59.89, 203.166, 203.167, **всього** 3. I 230.11, 294.26, 311.67, 323.494, 538.В (2 р.), II 10.101, 47.78, 95.95, 106.104, *повт.* I 154.58, 154.59, II 65.155 (2 р.), **вся** *у спол.* и) VI 145.3, (за) **вся** *у спол.* і) VI 174.1, **всю 1.** I 13.92, 65.85, 228.42, 327.106, 331.51, 419.В, II 12.182, 25.67, 129.10, 129.20, 234.72, 234.102, 331.16, 460.В, VI 57.34, 141.34, 186.7, 200.16, 201.10, (на) **всю 1.** I 96.778, 110.1203, 203.168, II 111.53, *у спол.* ї) I 137.2167, *у спол.* к) I 95.735, **усю 1.** VI 51.17, **все 1.** I 52.153, 360.19, II 129.15, 281.50, 305.4, 351.16, VI 179.36, **3.** I 36.336, 48.19, 115.1362, 150.П, 157.158, 159.272, 162.356, 228.35, 256.75, 260.4, 272.373, 277.161, 293.12,

301.305, 308.12, 308.31, 328.146, 332.95 (2 р.), 334.155, 351.4, 351.31, 354.13, 362.90, 383.9, 411.В, 441.В, 500.В, 537.В, II 54.183, 65.142, 93.6, 132.10, 175.339, 177.406, 195.59, 236.27, 272.320, 321.664, 327.25, 351.17, 351.18, 367.21 (2 р.), 383.В, 399.В, 427.В, 456.В (2 р.), VI 28.17, 38.14, 43.9, 62.11, 134.10, 166.29, 197.13, 206.34, *повт.* I 26.70 (2 р.), 266.155 (2 р.), II 25.47 (2 р.), 200.3, *у спол.* г) I 235.195, II 47.96, 223.141, *у спол.* д) II 18.436, VI 84.36, (за) **все 3.** VI 46.10, *у спол.* і) VI 174.1, (на) **все 1.** I 29.35, II 184.3, VI 42.7, **3.** I 302.333, *у спол.* а) VI 70.32, 84.38, 164.33, 182.26, 186.21, 190.20, 193.8, 193.34, 194.2, 196.7, 196.19, 198.22, 200.15, 213.12, 220.15, 221.36, 222.8, 222.24, 223.6, 224.19, 225.23, 226.25, (про) **все 3.** II 30.56, 394.В, **усе 3.** I 289.633, 302.327, 351.19, 394.15, 463.В, 518.В, 539.В, II 64.99, VI 55.4, 62.17, 191.27, *повт.* II 200.4, 454.В (2 р.), *у спол.* з) VI 52.19, 52.20, ***О.*** **всім 3.** I 57.4, II 280.13, *у спол.* е) VI 115.13, 134.4, 140.18, ***М.*** (на) **всім 1.** I 21.18, 59.93, 93.627, 93.646, 133.2037, 145.2500, 231.47, 344.147, 484.В, II 258.386, VI 19.22, (по) **всьому 1.** I 243.168, II 271.273, 301.28, 315.417, 323.740, 323.744, 347.5, (на) **всій 1.** I 231.48, 260.19, 336.228, 467.В, II 213.46, 232.25, (по) **всій 1.** I 100.861, 109.1177, 113.1297, 114.1325, 119.1540, 134.2070, 148. Прип., 302.330, II 14.245, 42.12, 183.40, 268.140, 289.31, 462.В, *у спол.* є) II 202.2, (по) **всі 1.** II 466.В, 467.В, ***Мн. Н.*** **всі** 2. I 5.91, 150.П (2 р.), 230.7, 281.326, 297.151, 326.34, 336.240, 341.33, 444. В, II 70.37, 99.234, 195.57, 251.107, 272.304, 333.37, 334.55, VI 24.10, 45.15, 55.9, 132.4, 154.35, 165.26, 201.16, 209.6, *повт.* II 489.В (2 р.), **4.** I 78.133, 116.1437, 126.1791, 139.2267, 141.2333, 149. Прип., 154.52, 247.341, 267.191, 270.298, 294.36, 294.42, 374.5, 374.6, 375.23, 441.В, 477.В, 525.В, II 15.286, 65.128, 76.16, 208.3, 221.48, 269.182, 451.В, 454.В, 463.В, 467.В (2 р.), 493.В, VI 26.5, 39.28, *повт.* I 124.1696 (2 р.), II 238.8, 238.9, 268.162 (2 р.), VI 154.9 (2 р.), *у спол.* б) I 252.547, VI 148.34, 154.9, **усі 2.** I 264.80, 288.588, 298.189, 327.73, 497.В, II 114.17, 463.В, *повт.* II 232.27 (2 р.), 233.33, 233.34, 233.35, **4.** I 116.1438, 233.134, 240.38, II 460.В, *у спол.* б) II 55.232, 103.23, 235.114, ***Р.*** **всіх** 2. I 266.127, 277.172, II 305.6, (опріче) **всіх 2.** VI 42.29, (у) **всіх 4.** *повт.* II 15.285, (з) **усіх 2.** I 96.764, II 137.12, *у спол.* є) II 225.209, ***Д.*** **всім 2.** I 319.353, 545.В, II 333.31, **4.** I 269.267, 322.490, 338.73, 536.В, 537. В, II 250.50, 383.В, 426.В, 454.В, VI 17.25, 21.9, 24.12, 70.31, *повт.* VI 200.13 (2 р.), **усім 2.** I 318.324, VI 15.24, 83.13, 203.17, **4.** II 50.46, ***З.*** **всі 1.** VI 207.32, 2. I 267.159, VI 25.19, *повт.* I 243.164 (2 р.), 303.342 (2 р.), 333.117, 333.119, *у спол.* б) VI 87.14, (за) **всі 2.** VI 62.21, (на) **всі** *у спол.* ж) I 6.131, II 349.18, *у спол.* й) II 271.266, **всіх 2.** I 230.6, 268.220, 283.395, 326.46, II 235.121, 460.В, VI 24.10, 54.26, 133.10, 139.2, 177.28, 185.35, 195.38, 196.6, 220.7, **4.** I 36.337, 115.1362, 368.306, II 440.В, VI 188.23, *повт.* I 537.В (2 р.), II 15.285, 65.123, 65.125, *у спол.* и) VI 145.3, (за) **всіх 2.** I 537. В, **4.** II 483.В, **усі 2.** II 173.274, VI 38.9, *у спол.* б) II 173.273, (в) **усі 2.** I 114.1324, 269.254, 270.306, II 137.5, 161.33, **усіх 2.** II 275.416, **4.** I 233.134, II 411.В, *повт.* II 141.26 (2 р.), (в) **усіх 4.** I 233.135, ***О.*** **всіми 4.** I 270.290, II 32.23, (над) **всіми 4.** II 194.25, 414.В, (перед) **всіми 4.** I 201.81, ***М.*** (во) **всіх 2.** VI 162.16, 162.37, (на) **всіх 2.** I 327.93, II 202.2, VI 28.32.

ВЕТХИЙ (2). *Слов'ян.* **1.** *Старовинний, застарілий. Уроч.* (1). Скажи, що правда оживе, Натхне, накличе, нажене Не **ветхе[є]**, не древлє слово Розтлєнное, а слово нове Меж людьми криком пронесе II 328.66.

2. *Старий* (1). І каже:— Божа благодать На **ветхую** Єлисавету Учора рано пролилась II 309.164.

◇ ***Одн. З.*** (на) **ветхую** 2. II 309.164, **ветхеє** 1. II 328.66.

ВЕЧЕРНІЙ *див.* **ВЕЧІРНІЙ.**

ВЕЧЕРНЯ (3). *Вечірня відправа в церкві.* Задзвонили до **вечерні** I 134.2097. Побіжу ж я швиденько, а ти тут, моя любко, погуляй собі тихенько та заквічайся. Та не жди мене, бо бути має, що я останусь і на **вечерню.** II 174.293. А нумо вставать. Може до **вечерні** ще пошкандибаю. I 278.206.

ВЕЧЕРЯ (9). **1.** *Їда ввечері* (8). І повели До себе в терми на **вечерю** Того апостола... II 268.164. Ой гоп по **вечері,** Замикайте, діти, двері, А ти, стара, не журись, Та до мене пригорнись! I 141.2329.

2. *Їжа, що подається увечері* (1). А трохи згодом Раби **вечерю** принесли II 71.72.

◇ ***Одн. Н.*** **вечеря** 1. I 140.2304, ***З.*** **вечерю** 2. II 71.72, **на вечерю** 1. I 549.В, II 71.74, 268.164, 309.187, **на вечеру** 1. II 467.В, ***М.*** **по вечері** 1 I 141.2329, II 71.81.

ВЕЧЕРЯТИ, ВЕЧЕРЯТЬ (24). **1.** *Приймати їжу під час вечері* (19). Кличе мати **вечеряти** I 28.29. **Вечеряли** у світлиці, Мед, вино пили II 184.9. Сім'я **вечеря** коло хати I 390.6. Молись тепер своим пенатам, Сама собі **вечерай** в хаті... II 468.В.

2. *У знач. іменника* (5). І обідать і **вечерять** Варили дівчата I 539.В. Дочка **вечерять** подає I 390.8. Ходім шукати **вечерять.** I 5.92.

◇ **вечеряти** 1. I 5.101, 28.29, 391.22, II 219.39, 2. I 404.В, **вечерять** 1. I 140.2303, 234.181, 387.65, 390.5, II 269.193, 269.194, 448.В, 2. I 5.92, 275.100, 390.8, 539.В, **вечеря** 1. I 390.6, **вечеряють** 1. I 124.1720, II 401.В (2 р.), **вечеряла** 1. II 78.58, **вечеряли** 1. II 184.9, **вечерай** 1. II 468.В (2 р.).

ВЕЧІР (16). Одпочила, **Вечора** діждалась, Та й у село. I 367.243. згадай той день, як колись перед **вечером** ми з тобою в Андрушах гуляли. VI 86.10. Почорніло я з **вечера** Та за вашу волю. II 430.В. *Назва твору* (3). Якщо подобається, то дай доброму писареві переписать і Криницю, і Ченця, і **Вечір.** VI 139.23 //*У спол.* що **вечора** — *кожного вечора* (1). Мар'яна.. з Петрусем В гаю, в лузі Що **вечора** святого — Розмовляла I 155.107.

◇ ***Одн. Н.*** **вечір** *у назві* VI 139.27, ***Р.*** **вечора**

I 367.243, до вечора I 161.352, II 339.1, вечера I 535.В, до вечера II 53.169, 440.В, 496.В, VI 82.28, з вечора II 339.2, з вечера II 430.В, 496.В, *З.* вечір *у назві* VI 139.23, 139.25, вечора *у спол.* I 155.107, *О.* перед вечером VI 86.10.

ВЕЧІРНИЦІ (2), **ВЕЧОРНИЦІ** (1). Я ще, мамо, не виросла, Ще не дівувала. Бо ти мене не пускала Вранці до криниці, Ні жита жать, ні льону брать, Ні на **вечірниці,** Де дівчата з парубками Жартують, співають I 159.261. *У прикл. спол.* досвітки-**вечірниці** (досвітки-**вечорниці**) (2). Дівчата.. співали — Про досвітки-**вечірниці** I 154.35.

◇ *Мн. З.* на вечірниці I 159.261, про вечірниці *у прикл. спол.* I 154.35, про вечорниці *у прикл. спол.* I 459.В.

ВЕЧІРНИЦЯ (2), **ВЕЧОРНИЦЯ** (1). Понад Дніпром козак іде, Може, з **вечірниці.** I 112.1263.

◇ *Одн. Р.* з вечірниці I 112.1263, з вечерниці I 435.В, з вечорниці I 419.В.

ВЕЧІРНІЙ (3), **ВЕЧЕРНІЙ** (2). Сім'я вечеря коло хати, **Вечірня** зіронька встає. I 390.7. Зоре моя **вечірняя,** Зійди над горою II 8.1. I широкую долину, I високую могилу, I **вечернюю** годину.. Не забуду я. II 145.3.

◇ *Одн. Н.* вечірня I 390.7, вечірняя I 489.В, II 8.1, *З.* вечернюю II 145.3, *О.* (з) вечерньою II 219.34.

ВЕЧОРАМИ (1). *Присл. Щовечора.* Такий хороший та багатий! Уже й не бореться ні з ким, А так собі гуляє Та **вечорами** у садочок До титаря вчащає. II 80.140.

ВЕЧОРНИЦІ *див.* **ВЕЧІРНИЦІ.**

ВЕЧОРНИЦЯ *див.* **ВЕЧІРНИЦЯ.**

ВЕШТАТИСЯ (2). Він усюди **вештається** Та на кобзі грає. I 25.3. **Вештаєшся**, лютий кате I 474.В.

ВЖЕ (287), **УЖЕ** (163). **1.** *Присл. Уживається при вказівці на остаточне виконання, завершення чи настання чого-н.* (416). Була колись гетьманщина, Та **вже** не вернеться. I 63.16. **Уже** Марко чумакує I 316.258. Ні, **вже,** мабуть, Я не заховаюсь I на небі!.. I 244.206. Зійшло **вже** сонце! I 5.89. Чи ми ще зійдемося знову? Чи **вже** навіки розійшлись? I 395.2. Так я думав, щоб ушкварить твій Чорноморський побит, але тепер **уже** пізно VI 34.20. Малий **вже** добре майстрував II 320.605. Що-то як маляр, то **вже** скрізь понамальовує всякої всячини. VI 17.18. Сім'я моя щодень росла I **вже** до сотні доростала. II 65.140. До В[арвари] Н[іколаєвни] напишу **вже** хіба з Раїму. VI 51.20. Вернувся з Києва Петрусь **Уже** Петром і паничем II 222.99. **Уже** третій, і четвертий, I п'ятий минає — Не малий рік. I 284.430. я десять літ **уже** не курив сигари VI 131.21. I сниться їй той син Іван.. **Уже** засватаний, жонатий II 287.12. Льохи.. і досі видко, тілько **вже** розруйновані. I 149.Прип. I дочечка у їх росла, **Уже** чимала піднялась II 220.4. Оставайся здоров — лягаю спать, **уже** північ VI 16.19. **Уже** осінь, незабаром Зима залютує. II 55.221. **Уже** з тиждень, як росту я. I 358.29 //*Те саме при опущеному присудку* (2). «Ходім лишень полудновать. Що ти там, Ярино, Змайструвала?» «**Уже,** тату». I 278.192 //**Вже (уже)** й (і) (43). Старі зараннє повмирали, А ми малими розійшлись Та **вже** й не сходились ніколи. II 205.8. **Уже** й хату розкидали I сволок з словами На вугілля попалили!.. I 296.122. **Уже** і сонечко зійшло, **Уже** й зайшло, смеркати стало — Не йде, сердешная, в село II 96.146. Прокинешся рано, тілько що заходишся малювать, дивися, **вже** й ніч. VI 21.7 //**Вже (уже)** ж (4). А **вже** ж тії закаблуки Набралися лиха й муки! II 36.47. Я ж **уже** не хлопець нерозумний. VI 170.5.

2. *Частка підсилювальна* (32). А люта мати! Спустила друге бісновате Своє скаженеє звіря. Та **вже** такого сподаря, Що гради й весі пожирало. II 325.22. ледащо, не вам кажучи, хо[ч] і сором, та що маю робить — такий **уже** вдався. VI 27.36 //**Вже** ж (2). Та **вже** ж як-небудь вирвусь хоч після великодня і прямісінько до вас VI 26.23.

3. *У спол.* чи **вже** ж — *невже* (2). I все то те лихо, все, кажуть, од бога! Чи **вже** ж йому любо людей мордувать? II 30.47. Чи **вже** ж їй вік продівувать, Зносити брівоньки нізащо?.. Ні, дівонька вона не та! II 49.26.

◇ вже **1.** I 5.89, 7.169, 7.184, 31.127, 31.145, 35.287, 44.664, 52.177, 63.16, 65.77, 110.1187, 110.1191, 118.1519, 120.1567, 121.1597, 134.2096, 144.2451, 145.2479, 149.Прип., 150.П, 155.74, 158.206, 158.208, 158.210, 161.341, 165.65, 234.164, 244.192, 244.206, 245.255, 250.456, 258.3, 263.62, 267.170, 273.22, 273.23, 276.115, 276.120, 279.248, 283.408, 288.593, 293.8, 294.45, 294.51, 294.60, 295.91, 299.221, 301.284, 301.289, 302.321, 302.323, 306.443, 308.13, 312.103, 314.177, 315.181, 316.236, 321.451, 324.550, 329.154, 337.9, 349.8, 355.23, 359.33, 364.146, 365.183, 365.189, 365.190, 367.249, 368.288, 375.28, 384.4, 391.24, 395.2, 397.43, 397.47, 397.59, 440.В, 462.В, 488.В, 491.В, 499.В, 533.В, 534.В, 536.В, 538.В (2 р.), II 7.10, 11.132, 11.133, 14.255, 14.259, 18.410, 20.11, 23.25, 26.82, 36.47, 48.137, 49.25, 51.89, 52.125, 56.279, 64.84, 65.140, 66.164, 69.10, 70.64, 79.94, 79.97, 85.14, 93.26, 95.85, 95.97, 97.169, 97.177, 98.228, 100.289,

135.16, 150.23, 164.11, 167.110, 167.116, 169.152, 171.208, 171.211, 173.266, 173.272, 176.367, 187.32, 198.24, 200.9, 205.8, 221.48, 231.77, 234.80, 236.20, 236.21, 236.23, 249.41, 251.97, 252.138, 255.271, 255.281, 258.389, 265.17, 267.124, 288.14, 307.103, 307.110, 307.111, 309.153, 313.332, 313.333, 316.440, 316.473, 320.605, 320.636, 322.717, 354.15, 357.12, 381.B, 382.B, 383.B, 399.B, 408.B, 415.B, 445.B, 450.B, 454.B, 458.B, 463.B, 483.B, 489.B (2 p.), 500.B, VI 15.5, 15.14, 17.18, 20.16, 20.31, 21.3, 21.7, 23.21, 24.8 (2 p.), 24.14, 24.34 (2 p.), 25.13, 25.28, 25.29, 26.5, 26.30, 27.5, 27.9, 30.3, 33.17, 42.20, 43.39, 45.20, 45.28, 46.5, 46.23, 51.20, 51.27, 52.15, 52.19, 55.5, 57.30, 57.32, 58.15, 62.3, 62.10, 73.21, 82.25, 82.32, 83.7, 83.9, 84.10, 87.10, 115.26, 130.39, 138.29, 139.10, 139.12, 141.13, 141.33, 142.3, 145.15, 147.20, 153.8, 153.17, 155.30, 163.8, 163.9, 163.30, 164.7, 165.26, 167.18, 171.34, 174.8, 177.12, 185.26, 186.8, 186.32, 190.18, 197.6, 198.37, 202.30, 203.2, 203.11, 207.10, 209.6, 209.31, 210.1, 210.23, 211.25, 218.6, 225.22, 227.38, 319.B, 326.B, 2. I 240.59, 299.208, 364.142, 368.284, 375.52, 397.32, II 14.271, 163.10, 325.22, 327.28, 421.B, 451.B, VI 24.8, 26.23, 73.20, 82.5, 141.4, 155.35, 190.15, 193.40, 195.31, 226.9, 226.21, 3. II 30.47, 49.26, **уже 1.** I 4.68, 123.1686, 150.П, 158.207, 248.366, 251.493, 251.496, 271.330, 278.192, 280.286, 284.430, 286.510, 296.122, 299.222, 301.301, 301.304, 304.376, 316.258, 321.419, 322.457, 323.502, 358.29, 362.80, 366.198, 367.264, 368.278, 397.44, 455.B, 491.B, 496.B, 500.B, 534.B, 538.B, 551.B, II 7.11, 11.134, 12.168, 12.189, 21.7, 26.70, 47.76, 55.221, 60.34, 64.106, 77.15, 80.138, 81.163, 87.5, 95.86, 95.101, 96.143, 96.146, 96.147, 96.150, 97.168, 97.171, 101.318, 108.157, 163.12, 165.39, 168.140, 174.288, 175.322, 175.323, 175.330, 176.370, 200.10, 220.4, 222.99, 232.14, 236.22, 236.28, 251.95, 257.351, 269.191, 271.242, 273.326, 275.417, 276.449, 287.12, 287.14, 306.30, 307.104, 310.210, 318.537, 326.34, 326.39, 326.40, 354.3, 357.13, 411.B (5 p.), 414.B, 444.B (2 p.), 446.B, 450.B, 451.B (2 p.), 460.B, 462.B (3 p.), 483.B, 486.B, 488.B, 490.B, VI 16.19, 26.24, 27.7, 27.18, 32.13, 32.32, 33.24, 34.20, 43.16, 45.12, 46.3, 57.38, 58.1, 82.30, 83.13, 87.15, 92.25, 119.2, 119.18, 129.37, 130.6, 130.41, 131.3, 131.21, 132.27, 133.3, 144.38, 145.12, 146.41, 147.3, 154.16, 155.20, 162.18, 163.19, 165.8, 170.5, 171.34, 179.19, 186.38, 202.11, 203.27, 205.35, 209.6, 211.9, 2. I 247.310, 300.251, 473.B, 538.B, II 105.30, 158.53, 414.B, VI 27.36, 152.24.

ВЗАПЕРТІ (6). *Присл.* Княгиня **взаперті** сидить. Її і в сіни не пускає Убогих брат. II 10.83. *У порівн.* (1). Давно вже я сижу в неволі, Неначе злодій **взаперті** II 265.18.

◇ **взаперті** II 10.83, 16.316, 40.6, 100.269, 415.B, *у порівн.* II 265.18.

ВЗДОВЖ [1] (7). *Прийм. з род. відм. Уживається при вказівці на спрямованість дії по довжині чого-н.* **Вздовж** байдака Знову похожає Пан отаман, та на хвилю Мовчки поглядає. I 62.65. Посадила [вдова сина] на коника...— Гляньте, вороги! Подивітесь!— Та й повела Коня **вз[д]овж** села. II 184.30.

◇ **вздовж** I 61.49, 62.65, 88.453, 124.1715, 139.2260, 442.B, II 184.30.

ВЗДОВЖ [2] (3). *Присл. У довжину.* Хата щоб була 10 аршин вперек і 20 **вздовж.** VI 215.5 //*У спол.* і **вздовж** і в п о п е р е к — *на всі лади* (1). Саул прочумався, та й ну, Як той москаль, у батька, в матір Свою ріденьку волохату І **вздовж** і в п о п е р е к хрестить. II 353.100.

◇ **вздовж** I 88.453, VI 215.5, *у спол.* II 353.100.

ВЗИРАТИ (1). *Слов'ян.* А в городі младиє вдови В своїх світлицях, чорноброві, Запершись, плачуть, на малих Дітей **взираючи.** II 70.46.

ВЗИСКАЮЩИЙ (2). *Слов'ян. Той, хто шукає, прагне до чогось. Субст.* В беззаконії мерзіє, Не творить благая. А бог дивиться, чи є ще **Взискающий** бога. I 342.90.

◇ ***Одн. Н.*** **взискающий** I 342.90, ***Мн. Н.*** **взискающі** I 525.B.

ВЗЯТИ, ВЗЯТЬ (142), **УЗЯТИ** (10). **1.** *Захопити кого, що рукою (руками), прийняти на (в) руки* (32). Ти **взяла** Мене, маленького, за руку II 283.3. Зійшлись чехи, **взяли** землі З-під костра I 272.355. Тілько що схаменувся я од твого слова і **взяв** уже перо в руку,.. аж приходить із Гур'єва почта VI 129.37. Де ж Ярема? **Взявши** торбу, Потяг у Вільшану. I 87.437. [Марія] На руки козеня **взяла** II 308.138 //*Прийнявши в руки, помістити куди-н.* (4). А хто такий У чорній киреї Через базар переходить? ..шука когось. Нагнувся, два трупи Невеликих **взяв** на плечі I 141.2346.

2. *Повести, повезти кудись, захопити з собою кого, що* (32). Товариство На Січ прямувало, І мене **взяли** з собою I 288.597. Чи не трапиться в тебе Л і т о п и с ь Величка? Як поїдеш, то **возьми** з собою VI 156.25. [Чабани] Дитя і тесляра старого **Взяли** з собою й привели У свій курінь. II 489.B. Кати! кати! людоїди! Наїлись обоє, Накралися; а що **взяли** На той світ з собою? I 249.422. *Образн.* (2). Із степу перекотиполе Рудим ягняточком біжить До річечки собі напитись. А річечка його **взяла** Та в Дніпр широкий понесла II 208.12. А мене ще лихо не **взяло.** VI 211.33 //*Забрати звідки-н.* (6). Вигодувала малого, До школи дала. А із школи його **взявши,** Коня купила II 184.19. *Образн.* (2). Три года сумно протекли. Багато дечого **взяли** З моєї темної комори І в море нишком однесли. II 215.16.

3. *Одержати в своє користування, володіння* (24). Копу грошей **возьми** у М. Лазарев-

ського. VI 162.25. Самі благоволили дать Свою підложницю в супруги,.. А в кого Сестру благоволили **взять** У свій гарем. II 272.313. **Возьми** у Куліша та прочитай мої Н е о ф і т и. VI 164.28. Воно не прошене, не дане, Ніхто й не **возьме** за своє I 327.67. *Образн.* (1). А я **візьму** сльози — Лихо виливати I 36.319 //**Взяти** в (н а) п о с е с і ю (2). Якщо подобаються тобі оті Рудяки, то **возьми** в посесію 20 десятин на 25 літ VI 210.35 //*Одержати плату за що-н.* (2). Прийшла молодиця.. У найми проситься.. «..Що **візьмеш,** небого? За рік, чи як?» I 315.184. Книжник Кожанчиков заходився був печатать мою поезію, так шеф жандармів запретив.. Добре, що я ще грошей од книжника не **взяв.** VI 186.17 //*Придбати, купити* (2). якщо єсть там у вас які мої гроші, то шліть їх сюди. Я **возьму** на їх акції Меркурьевского общества VI 165.28.

4. *Прийняти до себе на службу, найняти* (14). Наша пані Мене побачила в селі Та й **узяла** собі в покої. II 411.В. Прийшла молодиця.. У найми проситься. «А що ж, каже, **возьмім,** Насте». «**Возьмімо,** Трохиме». I 314.174.

5. *Дістати, розшукати, знайти* (13). Добрий мій друже! питаєш ти, чи багато у мене грошей? Дуже, дуже небагато, мій друже єдиний: нема де **взять.** VI 154.24. Попросили Таки старо́го Самуїла, Щоб він де хоче, там і **взяв,** А дав би їм, старий, царя. II 352.38. Поки сонце встане, спочивайте, діти, А я поміркую, ватажка де **взять.** I 76.36. Я тепер.. хоч і багатий на папір, а все-таки на клаптику пишу, бо сказано, пустиня, де я **возьму,** як потрачу VI 50.5.

6. *Загарбати, привласнити* (7). а ісправник Трохи не сказився! Що нічого, бачиш, **взяти,** А він же трудився! I 307.469. Розбойники, кати в тіарах Все потопили, все **взяли** I 266.155.

7. *Арештувати, схопити* (7). Ой **узяли** безталанну, Закували у кайдани II 82.199. Зрадою **взяли** ляхи Гонту і страшно замучили. I 149. Прип.

8. *У ролі присудка-дублета підкреслює дію, виражену основним присудком* (12). **возьми** посади коло себе жіночку свою і діточок своїх невеличких, і поїдьте собі з богом у А н д р у ш і VI 86.7. Нікому тільки було огню положить під моє горем недобите старе серце. А ти, друже мій, догадався, **взяв та й** підкинув того святого огню. VI 139.14.

9. *З інф. Почати* (1). Отож **взяли** його лічить, Лічили, аж утрьох лічили I 538.В.

◆ *У спол.* (10): а) **взяти (узяти)** з а д и т и н у (5). От умерла й мати, Ти й зостався; а я й кажу Покойній Марині, Таки жінці: «А знаєш що! **Возьмім** з а д и т и н у»,— Тебе б то це. I 276.138. А може й так **Узяв** собі старий козак Чию сирітку з а д и т и н у II 164.22; б) д а т и с е б е в р у к и **взяти** (1). Все покажем! тільки д а й т е С е б е в р у к и **взяти.** I 328.147; в) в р у к и н і ч о г о **взять** н е х о ч е т ь с я — *про відсутність бажання щось робити* (1). Нудно мені, тяжко мені, друже мій єдиний. Думав собі, чи не легше буде, як з тобою поговорю хоч на папері. Ще гірше. Перо з руки випадає.. в р у к и н і ч о г о **взять** н е х о ч е т ь с я. VI 133.9; г) **взяти** н а с в о ї р у к и — *потурбуватись про що-н.* (1). Не знаю, хто се Н. Д. Якби К н я г и н ю **взяв** н а с в о ї р у к и Куліш, чи не лучше б було? VI 132.24; д) **взяти** н а с е б е (1). Твого я лиха не **возьму** н а с е б е, а свого тобі не оддам. Так що ж з тих писем? VI 15.9; е) н е х а й й о г о л и х и й **візьме** (1). А тим часом Кете лиш кресало Та тютюну, щоб, знаєте, Дома не журились. А то лихо розказувать, Щоб бридке приснилось! Н е х а й й о г о л и х и й **візьме!** I 37.389.

◇ **взяти 2.** I 43.616, 46.742, 320.396, II 106.92, 3. II 124.12, 5. I 90.536, II 108.173, 302.40, **6.** I 301.304, 307.469, *у спол.* б) I 328.147, **взять 2.** I 239.8, II 100.280, **3.** II 272.313, VI 203.12, **5.** I 76.36, II 76.20, VI 19.16, 20.11, 44.1, 76.36, 154.24, **6.** I 110.1187, *у спол.* а) I 490.В, *у спол.* в) VI 133.9, **взяв 1.** I 141.2346, 535.В, II 38.116, 38.117, 256.323, 352.41, VI 129.37, **2.** I 139.2259, 536.В, II 352.42, **3.** I 327.98, VI 186.17, **4.** I 356.40, 536.В (2 р.), **5.** II 352.38, 8. VI 139.14, *у спол.* г) VI 132.24, **узяв 1.** I 121.1635, **3.** I 535. В, II 105.52, **4.** I 528.В, 529.В, *у спол.* а) II 164.22, **взяла 1.** I 34.238, 52.174, 234.162. 280.288, 538.В, II 188.76, 283.3, 284.3, 308.138, **2.** *образн.* II 208.12, **5.** II 166.77, 8. II 287.20, 319.563, 319.590, **узяла 4.** II 411.В, **взяло 1.** *образн..* VI 211.33, 2. I 496.В, **3.** II 318.545, **взяли 1.** I 272.355, **2.** I 249.422, 288.597, 358.28, II 29.24, 29.25, 239.20, 314.362, 489.В, 499.В, *образн.* II 215.16, 447.В, **6.** I 266.155, 289.633, 329.154, II 351.17, **7.** I 6.135, 149. Прип., II 107.149, 118.6, 225.227, 325.16, **8.** I 307.492, II 73.152, 220.10, **9.** I 538.В, *у спол.* а) I 490.В, **узяли 2.** I 132.1994, 7. II 82.199, **возьму 3.** II 160.30, VI 165.28, **5.** VI 50.5, *у спол.* д) VI 15.9, **візьму 3.** *образн.* I 36.319, **візьмеш 3.** I 315.184, **возьме 1.** I 29.63, II 353.84, **3.** I 327.67, VI 38.12, 209.15, **8.** II 255.249, 330.11, **візьме 1.** I 408.В, 8. II 458.В, VI 115.22, *у спол.* е) I 37.389, **возьмем 4.** I 508.В, *у спол.* а) I 490.В, **возьмим 4.** I 506.В, **візьмемо 4.** I 508.В, **озмем 4.** I 508.В, **возьми 2.** VI 156.25, **3.** VI 17.14, 119.22, 162.25, 164.28, 210.35, **8. VI 86.7, возьмім**

4. I 314.173, *у спол.* а) I 276.138, **возьмімо 4.** I 314.174, **возьмимо 4.** I 506.В, **візьмим 4.** I 506.В, **возьміть 2.** I 44.650, 44.653, 44.655, II 160.23, 3. I 36.317, VI 41.33, **возміть 3.** I 410.В, **взяв би 2.** VI 155.14, **якби взять 2.** I 331.50, **взявши 1.** I 87.437, 426.В, II 106.89, 317.491, 320.610, 335.8, VI 49.15, 2. II 184.19, VI 153.33, 3. VI 29.29, **взявше 1.** II 490.В, **узявши 1.** II 187.33, **узявше 1.** II 439.В.

ВЗЯТИЙ (1). Десять літ неволі, друже мій єдиний, знівечили, убили мою і віру, і надію, а вона була колись чиста, непорочна як те дитятко, **взятеє** од купелі. VI 130.9.

ВЗЯТИСЯ, ВЗЯТИСЬ (25), **УЗЯТИСЯ, УЗЯТИСЬ** (6). **1.** *Появитися, виникнути* (15). Пожар! пожар! І де **взялися** Ті люде в бога?.. Неначе хвилі, напливали Та на пожар той дивувались. II 98.209. Все йде, все минає — і краю немає. Куди ж воно ділось? відкіля **взялось?** I 75.2. У мене єсть брати Микита й Йосип, а Петра нема. Бог його знає, відкіля він **узявся?** VI 189.13. І хлинули сльози; Дрібні-дрібні полилися. Де вони **взялися!** I 118.1516. І де в його **узялась** така жива, сердечно трепещуща, жива натура. VI 162.34.

2. *Схопитися за щось руками* (8). Зрадів старий, мов дитина, Аж за кобзу **взявся** I 287.584. Встала мати, Кругом оглянулась, **взялась** За биту голову руками II 278.542 //*У спол.* **взятись (узятись)** у (в) б о к и (5). Як ударить, як ушкварить — Аж у б о к и **взявся.** I 275.104. в городі младиє вдови.. Кленуть Давида сподаря. А він собі, **узявшись** в б о к и, По кровлі кедрових палат В червленій ризі похожає II 70.49.

3. *Погодитись, виявити бажання щось робити, приступити до якоїсь роботи* (6). Спасибі сіятельний наш генерал-губернатор **узявся** мені помагать. VI 33.28. А святий Іосиф **взявсь** отару пасти II 316.444. Добре було б, якби Йосип або Микита **взялися** за постройку: веселіше б гроші платить. VI 195.35. *У прислів'ї* (1). Я, не вам кажучи, пустився в малярство. Трошки пізненько, а коли, каже, **взявся,** то вези до краю. VI 20.2.

4. *Побратись, одружитись* (1). Хіба було коли в світі, Щиро що кохались, Розійшлися, не **взялися** Й живими остались? I 156.123.

5. *У спол.* п л а м е н е м **взятись** — *стати пристрасним, палким* (1). Молю, ..Щоб слово п л а м е н е м **взялось,** Щоб людям серце розтопило II 266.83.

◇ **взятись 3.** I 486.В, **взявся 1.** I 244.204, 2. I 287. 584, *у спол.* I 275.104, **3.** *у прислів'ї* VI 20.2, **взявсь 3.** II 316.444, **узявся 1.** VI 189.13, 3. VI 33.28, **взялася 1.** II 159.76, 415.В, VI 20.32, **взялась 2.** II 278.542, 408.В, **узялась 1.** VI 162.34, **взялось 1.** I 75.2, II 80.130, 5. II 266.83, **взялися 1.** I 118.1516, 146.2516, II 98.209, 107.134, 3. VI 195.35, **4.** I 156.123, **взялись 1.** II 9.51 **возьмуся 3.** VI 138.12, **возьмуться 1.** I 361.47. **возмуця 1.** I 533.В, **взявшись 2.** *у спол.* I 79.161, **узявшись 2.** *у спол.* II 70.49, 77.19, 415.В

ВИ (672). *Займ. особовий. Уживається при звертанні до кількох чи багатьох осіб.* Ох **ви,** дітки мої, Мої голуб'ята I 125.1764. Якби **ви** знали, паничі, Де люди плачуть живучи II 229.1. Мої любії.. друзі, чи **ви** ще й досі на Михайловій горі гуляючи, дивитесь на задніпрянські гори? VI 197.4. Люде, люде! Коли то з **вас** буде Того добра, що маєте? I 137.2154. Нехай **вам,** товариство, бог допомагає! I 285.473. Стережітесь, дівчаточка, Сміятись з нерівні, Щоб не було і **вам** того, Що тій титарівні! II 79.84. І чим я заплачу **вам,** брати мої, ..за моє велике свято! VI 131.34. Бодай же **вас,** цокотухи, Та злидні побили I 30.95. Я буду сердечно радий, побачивше **вас** здорових, веселых.. друзей моих. VI 148.31. Не робіть нічого, брати мої,.. поки я з **вами** не побачусь. VI 133.4. А меж **вами** Найшовсь-таки якийсь проява II 281.38. *Повт.* (14). А я полину на Сибір.. і **вас** — Споборники святої волі — Із тьми, із смрада і з неволі.. На світ **вас** виведу II 282.91. Борітеся — поборете, ..За **вас** правда, за **вас** слава І воля святая! I 326.63. Не **вам,** Не **вам,** в мережаній лівреї Донощики і фарисеї, За правду пресвятую стать II 280.20 //*При звертанні до предметів, власних думок тощо* (38). Думи мої! літа мої,.. До кого **ви** прихилитесь, Мої злії діти? I 353.87. Село! Село! Веселі хати! Веселі здалека палати, Бодай **ви** терном поросли! II 9.46. Бодай же **вас,** чорні брови, Нікому не мати I 36.345. Дивітесь, очі молодії, Як зорі божії встають, Як сходить місяць, червоніє.. Дивітеся, поки **вас** гріє, А зорі спати не дають. II 16.330. І **вам** слава, сині гори, Кригою окуті. I 326.57 //*Ввічлива форма звертання до однієї особи* (296). Які ж бо **ви,** Яремо, завзяті! I 127.1850. Старенька сестро Аполлона, Якби **ви** часом хоч на час Придибали-таки до нас II 69.2. **Ви** пишете, друже мій добрий, що шлете альбом із papier torchon, — спасибі.. пришліть. VI 54.27. Давно, дуже давно ми з **вами** не бачились, щиро шануємий Яков Васильєвич! VI 224.35. Ей, дядечку, швидше будемо писати, Бо хочеться спати і **вам** і мені. II 54.214 //*При звертанні до*

однієї особи вказує не лише на співрозмовника, а й на осіб, що не беруть участі в розмові (36). Шрейдерс не нахвалиться тобою і Семеном і тепер цілує **вас** обох. VI 174.11. Я не брат тобі, Ярино! Я завтра покину... Тебе й батька ..поїду Од **вас** завтра... I 279.246. Кланяюсь твоїй добрій жіночці.. і плачу разом з **вами** о погребенії вашої Олександри. VI 116.1.

ВИБАЧАТИ (25). Не знав старий, Що письменні люде Тії речі прочитають. **Вибачай,** дідусю I 145.2476. Все напиши, не одпусти, Не **вибачай** мені нічого. II 456.В. **Вибачай** мені, друже мій єдиний, що пишу тобі так нашвидку. VI 139.1. А саквояж ваш я.. трохи попом'яв. **Вибачайте!** VI 194.15. *Повт.* (2). «**Вибачайте...**» Утер сліпі очі: «**Вибачайте,** мої любі, Нехотя журюся». I 157.184.

◇ **вибачай** I 88.461, 132.2005, 145.2476, II 408.В, 456.В, VI 15.6, 15.7, 17.19, 139.1, 182.25, **вибачайте** I 77.101, 80.221, 85.386, 91.563, 144.2467, 150.П, VI 17.17, 20.28, 21.23, 45.20, 194.15, 204.13, 224.11, *повт.* I 157.184, 157.186.

ВИБАЧИТЬ (14). Ішов етап із городу Та й став під корчмою Одпочити в холодочку, Та води напитись, Як то дадуть! бо бува[є] Далеко носити, То й **вибачить** таки треба! II 440.В. **Вибачте,** голубе сизий, що так нашвидку пишу до вас VI 50.7 //**Вибачить** н а (1). Прийми не гніваючись Г а й д а м а к и, а на К о б з а р я **вибач.** VI 23.32.

◇ **вибачить** II 440.В, **вибач** VI 23.32, 51.19, 70.15, 71.7, 152.27, 161.4, 161.26, 215.1, **вибачте** VI 45.25, 50.7, 62.11, 62.14, 149.1.

ВИБИВАТИ (1). *Витоптувати.* Чорний шлях виходив од Дніпра.. Чорним названий, що по йому татари ходили в Польщу і своїми табунами **вибивали** траву. I 148.Прип.

ВИБИРАТИ (2). *Виривати із землі.* А дівчина При самій дорозі Недалеко коло мене Плоскінь **вибирала** II 22.33.

◇ **вибирала** II 22.33, 132.9.

ВИБИТО (1), **ВИБИТЕ** (1). *Присудк. Безособ.* Давно Не чуть нікого, де ти гралась; Собака десь помандрувала, І в хаті **вибито** вікно. I 384.8.

◇ **вибито** I 384.8, **вибите** I 552.В.

ВИБІГАТИ (3). Біга Катря боса лісом,.. **Вибігає** на возлісся I 45.675. [Настуся] **вибігає** заплакана з хати II 172.Рем.

◇ **вибігає** I 45.675, II 158.67, 172.Рем.

ВИБЛАГАТИ (3). *Домогтися чогось проханням, мольбою.* **Виблагала** [вдова] Тую копійчину... Та пречистій поставила Свічечку за сина. II 122.13. Ач якого Собі ми **виблагали** в бога Самодержавця. II 352.52. Недавно я поза Уралом Блукав і господа благав, Щоб наша правда не пропала, Щоб наше слово не вмирало; І **виблагав.** II 290.5.

ВИБЛА МОГИЛА (2). *Назва високої могили біля Переяслава-Хмельницького.* Гори мої високії, Не так і високі, Як хороші, хорошії, Блакитні здалека. З Переяслава старого, З **В и б л о ї   м о г и л и,** Ще старшої... мов ті хмари, Що за Дніпром сіли. II 24.6.

◇ ***Одн. Р.*** з **Виблої могили** II 24.6, 393.В.

ВИБОРИ (1). На тім тижні почнуться тут дворянські **вибори** VI 154.16.

ВИБОРКА (1). **Виборка** із псалмів. I 524. Заг.

ВИБРАТЬ (6). **1.** *Виділити щось за тією чи іншою ознакою з-посеред іншого* (5). Восени, як одробишся з полем і окопаєш наше будущеє кишло, **вибери** на тому кишлі найкраще місце і посади яблуню і грушу, на пам'ять 1860 року 28 іюля. VI 217.4. Тілько кисті уміючи треба **вибрать.** Не знаю, чи Семен тямить що в сім ділі. VI 119.2. У бога за дверми лежала сокира.. А к а й з а к на хирю Та на тяжке лихо.. І вкрав ту сокиру. Та й потяг по дрова, В зелену діброву, Древину **вибравши** та й цюк! II 59.10.

2. *Обрати голосуванням* (1). І одноглесне, одностайне Громада **вибрала** гетьмана — Преславного Лободу Івана II 138.38.

◇ **вибрать 1.** VI 119.2, **вибрала 2.** II 138.38, **вибери 1.** VI 86.6, 142.6, 217.4, **вибравши 1.** II 59.10.

ВИБУТИ (1). *Виїхати.* **Вибуду** я із Нижнього 25 февраля. VI 177.11.

ВИВЕДЕНИЙ (1). *Зображений у творі.* Гонта і Залізняк,.. може, **виведені** в мене не так, як вони були,— за це не ручаюсь. I 150.П.

ВИВЕЗТИ (1). І на возах, на колесницях, Із Колізея, із різниці, Святиє **вивезли** тіла II 278.537.

ВИВЕРНУТИ (1). *Безособ.* Очі **вивернуло** з лоба I 465.В.

ВИВЕСТИ (7). **1.** *Привести куди-н.* (4). І за що Його, святого, мордували, Во узи кували ..І **вивели** з злодіями На Голгофу-гору II 266.53 //*У спол.* **вивести** в л ю д и (1). Я, бачте, хочу його **вивести** в л ю д и VI 21.21.

2. *Допомогти вийти звідкись* (2). Я **виведу** гулять пана I 531.В. Вдові убогій поможіте, Не осудіте сироти І **виведіть** із тісноти На волю тихих, заступіте Од рук неситих. I 343.135.

3. *Безособ. Викотити* (1). [Ганнуся] Лежить собі на пісочку, Білі рученята Розкидала; а за нею Стара люта мати: Очі **вивело** із лоба Од страшної муки I 168.164.

◊ **вивести 1.** *у спол.* VI 21.21, **вивело 3.** I 168.164, **вивели 1.** II 266.53, VI 83.8, **виведу 1.** II 282.95, 2. I 531.B, **виведіть 2.** I 343.135.

ВИВОДИТИ (1). Отак вона научала, Дівчата хрістились Та плакали — а уночі Пани все їм снились. Із рогами і хвостами Одрізують ко́су, Та кусають, та сміюця I простоволосу На собак тощо́ міняють, У дьогті купають I **виводять** на улицю I людей скликають Дивитися. I 539.B.

ВИВЧИТИ (3). **1.** *Навчити чогось* (2). Лихо, діти, Лихо мені з вами! Викохав вас, вигодував, Виросли чималі, Йдете в люди, а там тепер Все письменне стало. Вибачайте, що не **вивчив,** Бо й мене хоч били, Добре били, а багато Дечому навчили!! I 80.221.

2. *Завчити, запам'ятати щось* (1). [Петро]: Хоч одну невеличку заповідь сьогодні **вивчи,** хоть п'яту. II 170.196.

◊ **вивчив 1.** I 80.221, 252.521, **вивчи 2.** II 170.196.

ВИВЧИТЬСЯ (4). *Навчитися чогось, пройти певний курс науки.* Максим.. **Вивчився** читати У москалях. II 255.252. Ти.. в школу хлопця одвела До п'яного дяка в науку. —Учися, серденько, колись З нас будуть люде,— ти сказала. А я й послухав, і учивсь, I **вивчився.** II 283.10. Може я літом приїду побачиться, коли матиму час, та навряд, треба перш добре **вивчиться** малювать. VI 17.27 .

◊ **вивчиться** VI 17.27, **вивчився** II 63.62, 255.252, 283.10.

ВИГАДУВАТИ (1). Хіба було коли в світі, Щиро що кохались, Розійшлися, не взялися Й живими остались? Ні, не було, мій голубе. Ти чув, що співають... То кобзарі **вигадують** I 156.127.

ВИГАНЯТИ (7). **1.** *Примушувати вийти звідкись* (5). Чудно якось Діється між нами! Один сина проклинає, З хати **виганяє,** Другий свічечку, сердешний,.. становить Перед образами — Нема дітей!.. I 314.150. а вже коли приїду, то не **виганяйте** місяць або другий, бо в мене і на Україні окроме вас нема пристанища, а я вам що-небудь намалюю. VI 27.10. *Образн.* (1). Поки живе надія в хаті, Нехай живе, не **виганяй.** II 62.27.

2. *Заставляти йти на якусь роботу* (2). Радіє князь, запродує З половою жито. I молотить **виганяє** Людей недобитих. II 15.301.

◊ **виганяє 1.** I 314.150, **2.** II 15.301, **виганяла 2.** I 300.265, **виганяли 1.** I 369.317, 536.B, **виганяй 1.** *образн.* II 62.27, **виганяйте 1.** I 27.10.

ВИГАПТУВАТИ (1). У неділю не гуляла.. Та хустину вишивала, Вишиваючи, співала: «Хустиночко мережана, Вишиваная, **Вигаптую,** подарую, А він мене поцілує». I 254.7.

ВИГІН (6). У неділю на **вигоні** Дівчата гуляли I 154.31. I досі ще стоїть любенько Рядо́к на **вигоні** топо́ль II 164.8.

◊ ***Одн. М.*** **на вигоні** I 25.25, 100.866, 154.31, 234.163, II 164.8, 177.408.

ВИГЛЯДАТИ, ВИГЛЯДАТЬ (54). **1.** *Дожидати, сподіватися кого-, чого-н.* (41). Там десь милий, чорнобривий Співає, гуляє, А я плачу, літа трачу, Його **виглядаю.** I 53.201. Втоптала стежку на могилу, Все **виглядать** його ходила. II 79.92. Ось і дуб той кучерявий... Вона! Боже милий! Бач, заснула **виглядавши,** Моя сизокрила! I 7.179. I мусила вона сидіть.. і ждать, Як бога з неба **виглядать** Свойо́го сина II 271.247. *Повт.* (2). Вона **виглядає,— Виглядає,** чи не їде [Ярема] З боярами в гості I 135.2112. *Образн.* (7). Козацька церква невеличка.. Давно стоїть, **виглядає** Запорожця з Лугу... II 24.23. Тепер же злої тії долі, Як бога, ждати довелось. I жду її, і **виглядаю** I 393.7. Отак-то я тепер терплю, Та смерть із степу **виглядаю** II 201.45. Та й тиждень же удався! Не дармо я його **виглядав** десять літ. VI 130.12.

2. *Визирати у що-н., звідкись* (10). Не журиться Катерина I гадки не має — У новенькій хустиночці В вікно **виглядає.** I 30.76. А із Братства те бурсацтво Мовчки **виглядає.** II 35.28. Чорнобрива, кароока, ..Весела гуляла, Мов ласочка з кубелечка, На світ **виглядала** З того Києва. II 15.278. *Образн.* (2). А в третього, як у старця, Ні хати, ні поля, Тілько торба, а з торбини **Виглядає** доля — Як дитинка I 274.50.

3. *Показуватись, з'являтися звідкись, із-за чого-н., виднітися* (3). I блідний місяць на ту пору Із хмари де-де **виглядав,** Неначе човен в синім морі, То виринав, то потопав. I 3.6. А он з-за гаю **виглядає** Ставок II 230.62. Дивлюсь — аж он передо мною, Неначе ди́ва виринають, Із хмари тихо виступають Обрив високий, гай, байрак; Хатки біленькі **виглядають,** Мов діти в білих сорочках II 24.14.

◊ **виглядати 1.** II 43.44, 164.10, 177.411, 269.189, **виглядать 1.** II 79.92, 271.247, **2.** *образн.* II 85.12, **виглядаю 1.** I 53.201, 92.591, 358.32, *образн.* I 393.7, II 201.45, **2.** I 129.1911,

виглядає 1. I **4.42, 11.30,** 36.344, 92.606, 92.615, 236.231, 338.40, II 14.261, 73.178, 123.12, 298.17, 355.11, 483. В, *повт.* I 135.2112, 135.2113, *образн.* I 471.В, II 24.23, 2. I 30.76, 30.77, 392.34, II 35.28, 81.182, 171. Рем., *образн.* I 274.50, 3. II 230.62, **вигляда 1.** II 308.151, **виглядають 1.** I 68.6, 301.283, 3. II 24.14, **виглядав 1.** *образн.* VI 130.12, 3. I 3.6, **виглядала 1.** I 3.28, 31.119, 133.2042, II 198.6, *образн.* I 225.24, 2. II 15.278, **буду виглядати 1.** *образн.* II 35,7, **виглядай 1.** I 329.166, **виглядайте 1.** I 143.2422, **виглядавши 1.** I 7.179.

ВИГЛЯНУТЬ (8). **1.** *Визирнути звідкись, із-за чогось* (5). Коло пустки на милиці Москаль шкандибає. На садочок позирає, В пустку заглядає. Марне, брате, не **вигляне** Чорнобрива з хати. I 391.19 //*У спол.* **виглянуть** з могили — *звільнитися з тюрми, неволі* (1). Дай мені Хоч коли-небудь, боже милий! На світ твій **виглянуть** з могили II 234.101.

2. *Показатися, з'явитися звідкись* (3). Замовкла Ярина; Тілько сльози утирає, На шлях поглядає; Із куряви щось **вигляне** I знов пропадає. I 281.338. **Вигляне** сонце — рай, та й годі! I 405.В.

◇ **виглянуть 1.** *у спол.* II 234.101, **виглянуло 2.** II 161.53, **вигляне 1.** I 391.19, II 250.51, 2. I 281.338, 405.В, **виглянь 1.** I 92.594, 92.599.

ВИГНАТИ (2). Все забрала дитиночка I **вигнала** з хати II 195.60. Не женися на багатій, Бо **вижене** з хати I 261.2.

ВИГОДУВАТИ (2). **Вигодувала** [вдова] малого, До школи дала. II 184.17 //*Перен. Про твори* (1). Лихо, діти, Лихо мені з вами! Викохав вас, **вигодував,** Виросли чималі, Йдете в люди I 80.217.

ВИГОСТРИТЬ (1), **ВИОСТРИТИ** (1). А щоб збудить Хиренну волю, треба миром, Громадою обух сталить; Та добре **вигострить** сокиру — Та й заходиться вже будить. II 288.13. *Образн.* (1). Ой **виострю** товариша, Засуну в халяву Та піду шукати правди I тієї слави. II 121.1.

ВИГРАВАТИ (5). **1.** *Грати на музичному інструменті* (2). військо, як море, З знаменами, з бунчугами З лугу виступало Та на трубах **вигравало** II 137.26.

2. *Перен. Хвилюватись, переблискувати хвилями — про море, ріку* (2). Там синєє море **Виграває,** хвалить бога, Тугу розганяє I 68.21.

3. *Перен. Гарцювати, красуватись на коні* (1). Отамани на вороних Перед бунчуками **виграваютъ...** I 78.119.

◇ **виграває** 2. I 68.21, II 24.18, **виграваютъ** 3. I 78.119, **вигравало 1.** II 137.26, **вигравали** I II 42,20.

ВИГРАШКА (1). *Забава.* У нашої старої пані Малії паничі були; Таки однолітки зо мною. Вона й бере мене в покої Синкам на **виграшку.** II 63.47.

ВИД (7). **1.** *Зображення природи, пейзаж* (6). Що ж мені вам послать, коли в мене нема нічого; послав би вам **вид** Аральсько[го] моря, так таке погане, що крий боже! VI 54.31. Нарисую **види,** які єсть на Україні, чи то історією, чи то красотою прикметні VI 32.37.

2. *Зір. У спол.* **видом** видати. *Ідіом.* (1). А, **видом** видати, слихом слихати! Чи по волі, чи по неволі? II 168.128.

◇ ***Одн. З.*** **вид 1.** VI 54.31, **вида 1.** VI 29.32, ***О.*** **видом** 2. II 168.128, ***Мн. Н.*** **види 1.** VI 32.12, 33.22, ***З.*** **види 1.** VI 32.37, **на види 1.** VI 32.17.

ВИДАВАТЬ[1] (2). *Публікувати.* Могила, кажуть, **видає** зборник наших пісень? Нехай йому бог помагає. VI 140.15. Грабовський буде мені польські штуки **видавать,** а Куліш буде компоновать текст для народного теперішнього биту VI 33.7.

ВИДАВАТЬ[2] (1). *Віддавати заміж.* **видає** мене мати За старого заміж. I 411.В.

ВИДА́ТИ (1). *У спол.* видом **видати.** *Ідіом.* А, видом **видати,** слихом слихати! Чи по волі, чи по неволі? II 168.128.

ВИ́ДАТИ[1] (2). *Передати кого-н. в чиїсь руки для покарання.* Я послав сказать проклятим, Щоб **видали** Паца. Помилую! не **видадуть,** — Порох засипаю... Потайники вже зроблені... I 440.В.

ВИ́ДАТИ[2] (1). *Опублікувати.* Як побачиш Куліша, поцілуй його за книги, що він мені подарував, а особливо, за Записки о Южной Руси.. скажи.. як він, крий його мати господня! не **видасть** второго тома, то не тілько я, ти, всі земляки наші, і вся славянщина проклене його і назове брехуном. VI 132.3.

ВИДЕРЖАТИ (4). Якби я хоч трошки дурніший був, то я б учадів од його панегірика, а то, слава богу, **видержав.** VI 163.37. Треба було б і в другий раз упиться, але я якось **видержав** VI 130.3.

◇ **видержав** VI 129.33, 129.34, 130.3, 163.37.

ВИДКИЙ *див.* **ВИДНИЙ.**

ВИДКО *див.* **ВИДНО.**

ВИДНИЙ (1), **ВИДКИЙ** (1). Як умру, то поховайте Мене на могилі, Серед степу широкого, На Вкраїні милій, Щоб лани широкополі, І Дніпро, і кручі Були **видні,** було чути, Як реве ревучий. I 527.В.

◇ *Мн. Н.* видні I 527.В, видкі I 527.В.

ВИДНІШЕ, ВИДНІЙШ (2). *Присудк.* А відціля **видніше** буде, Як той розкопуватимуть льох. I 293.6. **Виднійш** буде й чутно. I 502.В.

ВИДНО (9), **ВИДКО** (4). *Присудк. Безособ.* **1.** *Можна бачити, роздивитися* (12). Вийшов з хати карбівничий, Щоб ліс оглядіти, Та де тобі! таке лихо, Що не **видно** й світа. I 42.562. Над Трахтемировим високо На кручі.. Стоїть одним-одна хатина... З хатини **видно** Україну II 25.66. Пішов степом сіромаха, Сльози утирає. Довго, довго оглядався, Та й не **видко** стало. I 146.2528.

2. *Ясно, світло* (1). Отамане! Погуляймо, батьку! Дивись — горить; на базарі I **видко** і гладко. I 130.1953.

◇ **видно 1.** I 42.562, 354.7, II 25.66, 70.31, 188.101, 257.343, 265.22, VI 83.39, 323.В, **видко 1.** I 146.2528, 149. Прип., VI 198.36, **2.** I 130.1953.

ВИДОХНУТИ (1). *Виздихати. Вульг.* О роде суєтний, проклятий, Коли ти **видохнеш?** II 280.27.

ВИДРЮКУВАТИ (1). Скомпоновав ще я маленьку поему Гамалія, дрюкують у Варшаві. Як **видрюкують,** то пришлю. VI 28.29.

ВИДУМАНИЙ (1). Галайда вполовину **видуманий,** а смерть вільшанського титаря правдива, бо ще є люди, которі його знали. I 150.П.

ВИДУМАТИ (4). Непевне **видумали** свято Патриції-аристократи I мудрий кесарів сенат. II 271.262. Тепер уже більш нічого не попрошу, бо зараз письмо печатаю. А якби ще день полежало, то може б ще що **видумав.** VI 119.20.

◇ **видумав** VI 119.20, 152.19, **видумали** II 271.262, **видумай** VI 188.12.

ВИДУМУВАТИ (1). **Видумуєш,** щоб серце вбоге Хоч тихим словом розважать II 433.В.

ВИЖАТИ (1). Моя Пашета начитала, Як німці сіяли траву, А потім **вижали** серпами!.. II 408.В.

ВИЖДАТИ (1). А той, тихий та тверезий, Богобоязливий, Як кішечка підкрадеться, **Вижде** нещасливий У тебе час та й запустить Пазурі в печінки I 239.16.

ВИЖИДАТИ (1). над Яром Залізняк витає Та на Умань поглядає, Гонту **вижидає.** I 522.В.

ВИЗВОЛИТИ (1). Як побачитеся з В. І. Далем, то, поклонившися йому од мене, попросіть його, щоб він ублагав В. Перовского, щоб той **визволив** мене хоч із казарм (сиріч випросив мені позволєніє рисовать). VI 43.23.

ВИЗВОЛЯТИ (5). Наш отаман Гамалія.. Забрав хлопців та й поїхав По морю гуляти,.. Слави добувати, Із турецької неволі Братів **визволяти.** I 203.150. Славний вдовиченко З лютої неволі Із Бакчисараю Брата **визволяє.** II 130.48.

◇ **визволяти** I 200.44, 203.150, II 130.38, **визволяє** II 130.48, 291.22.

ВИЗИРАТИ (1). Згадайте, братія моя... Бодай те лихо не верталось! Як ви гарнесенько і я Із-за решотки **визирали.** I 379.4.

ВИЇЗД (1). Не знаю, з яких грошей прислав мені М. Лазаревський в Новопетровское укрепление, перед **виїздом,** 75 карбованців. VI 165.23.

ВИЇЗЖАТЬ (3). **1.** *Вирушати звідкись* (2). А тим часом із діброви Козак **виїзжає** I 7.162 //*Залишати місце свого перебування* (1). Як буду **виїзжать** із цього поганого укріпленія, то напишу тобі VI 142.9.

2. *Їдучи, з'являтися де* (1). А з-за гори поїзжане На шлях **виїзжають,** Аж три тройки. II 187.69.

◇ **виїзжає 1.** I 7.162, **виїзжають 2.** II 187.69, **буду виїзжать 1.** VI 142.9.

ВИЇСТИ (2). **1.** *З'їсти все. Образн.* (1). так отаку-то я замісив лемішку, якби тілько добрі люде помогли домісить, а потім і **виїсти.** VI 33.9.

2. *Роз'їсти, витравити. У прислів'ї* (1). [Гайдамака]: Та воно так, чоловіче; я це й сам знаю, та ось що: не так пани, як підпанки, або — поки сонце зійде, то роса очі **виїсть.** I 103.969.

◇ **виїсти 1.** VI 33.9, **виїсть 2.** I 103.969.

ВИЇХАТЬ (7). **1.** *Вирушити звідкись* (3). Приїхав у це прокляте болото та й не знаю, чи вже й **виїду.** VI 25.14. Може Варенцов не **виїхав** ще з Петербурга VI 156.15.

2. *Переїхати, переселитися в певне місце* (2). Я їй порадив **виїхать** в Харков VI 163.14.

3. *Їдучи, минути якусь межу* (1). І Яремі дали коня Зайвого з обозу. Усміхнувся на воронім Та й знову у сльози. **Виїхали** за царину I 116.1435.

4. *Їдучи, піднятися на гору* (1). Червоніє по пустині Червона глина та печина, Бур'ян колючий та будяк, Та інде тирса з осокою В яру́ чорніє під горою, Та дикий інколи кай-

зак Тихенько **виїде** на гору На тім захилім верблюді. II 60.45.

◇ **виїхать** 2. VI 163.14 (2 р.), **виїхав** 1. VI 156.15, 174.8, **виїхали** 3. I 116.1435, **виїду** 1. VI 25.14, **виїде** 4. II 60.45.

ВИЙМАТИ (10). *Витягати, діставати щось із чого-н.* [Гонта] Бере синів, Кладе в темну хату Й не дивиться.. Поклав обох; із кишені Китайку **виймає** I 142.2383. А той.. **Виймає** гроші і не лічить II 301.14 //*Видирати, викльовувати (очі)*(3). Степан.. Кайдани ламає, Утікає на вольную волю... Уже на третьому полі Турки-яничари ловили, До стовпа в'язали, Очі **виймали** I 286.513. Закрякали чорні крюки, **Виймаючи** очі I 66.122.

◇ **виймає** I 127.1841, 142.2363, 142.2383, II 16.351, 78.34, 301.14, **вийма** I 236.229, **виймала** I 320.412, **виймали** I 286.513, **виймаючи** I 66.122.

ВИЙНЯТИ (3). *Витягти, дістати щось із чого-н.* Розв'язав [кобзар] торбину, **Вийняв** кобзу, разів зо два Ударив по рваних. I 155.79. *Образн.* (1). Попід гаєм, мов ласочка, Крадеться Оксана. Забув; побіг; обнялися.. «Годі, пташко!» «Ще трошечки, Ще... ще... сизокрилий! **Вийми** душу!.. ще раз... ще раз... Ох, як я втомилась!» I 94.661 //*Виклювати (очі)*(1). Орел **вийняв** карі очі На чужому полі I 4.37.

ВИЙТИ (79). **1.** *Піти звідкись, за межі чого* (43). Подивився Гус на па́пи Та й **вийшов** з палати!.. I 270.292. **Вийшли** з хати батько й мати II 363.21. Увечері зайшов у театр та згадав твій Чорноморський побит. **Вийшов** із театру, та цілісіньку ніч не знав уже, що з тобою й робить. VI 82.29. Катерина.. **Вийшла** з села — серце мліє I 34.265. I **вийшов** до неї З зеленого гаю Козак молоденький II 192.13 //*З інфінітивом, що виражає мету дії* (13). Знов Ярина **вийшла** з хати На світ дивуватись. I 283.406. **Вийшов** подивиться Останній раз, сіромаха, На свою криницю. II 56.282. Рядо́к на вигоні топо́ль, Неначе з о́глава дівчата Ватагу **вийшли** виглядати. Та й стали. II 164.10. *Повт.* (2). I Ярина **вийшла** з хати На світ божий глянуть,— Ледве **вийшла**... I 282.378. *Образн.* (3). I зорі червоні, як перше плили, Попливуть, і потім і ти, білолиций, По синьому небу **вийдеш** погулять I 75.10. сестра Морока Із **пекла** **вийшла** провожать У пекло римлян. II 278.549 //*Знятися з постою* (1). в тій хаті поставили Царя ночувати, Як вертавсь із-під Полтави.. Ледве я дійшла до **хати,** На порозі впала. А назавтра, як цар **вийшов,** Мене поховала Та бабуся, що осталась На тій пожарині I 296.112.

2. *Прийти в певне місце, з'явитися куди, до кого* (15). Раз увечері Мар'яна.. **Вийшла** в садок I 462.B. Тала́ми **вийду** понад Уралом На степ широкий, мов на волю. II 46.47. *Повт.* (2). Як і перше виходила, Катерина **вийшла. Вийшла,** та вже не співає I 31.126. *Образн.* (1). Думаю на масницю приїхать до тебе в Никольське, а до того часу може дасть бог **вийде** мені розрішеніє, то і в Москву. VI 159.11 //*З інфінітивом, що виражає мету дії* (3). Он дивіться: у садочок **Вийшли** погуляти II 169.180 //*Прийти на побачення* (1). **Вийди,** серденько,— Я виглядаю; Хоч на годину, Моя рибчино! I 92.590.

3. *Бути надрукованим, виданим* (4). На тім тижні **вийде** моя книга VI 203.14. Тепер уже три картини готові, а ще три **вийдуть** к Новому року. VI 33.25.

4. *Повстати*; *виступити проти кого-н.* (3). Найшовсь-таки якийсь проява,.. Що в морду затопив капрала,.. Тоді, дурні, і вам було б На його **вийти** з рогачами, А ви злякалися... II 281.45. *Повт.* (2).— I **вийде** цар Саул, і **вийде,**— Чабан співає,— на войну... II 353.95.

5. *Утворитися як результат чого-н.* (3). А гусляра того Давида Трохи не вбив. Якби він знав, Яке-то лихо з його **вийде**, З того лукавого Давида, То, мов гадюку б, розтоптав II 353.103. А воно, буває з його Не **вийде** нічого, Або **вийде** недолюдок. Сатана безрога! II 442.B.

6. *Удатися* (2). Розумний, дуже розумний і сердечний епілог **вийшов** VI 155. 35. і книга його **вийшла** книга добра VI 130.36.

7. *Вступити в шлюб* (2). Отака я дівчина, Така я! Сватай мене, серденько, **Вийду** я. II 144.20.

8. *Припасти* (1). I мовила:— Тіверіадо! Широкий царю озерам! Скажи мені, моя порадо! Якая доля **вийде** нам II 306.68.

◆ *У спол.* (6): а) **вийти** в (у) люди (люде) (5). Мати, всюди однакова мати. Коли розумна та щира, то й діти **вийдуть** в люди VI 201.5. А що пак, Максиме! ..Будем знов чумакувати, Поки **вийдем** в люде II 52.120. А де ж твої думи, рожевії квіти,.. Кому ти їх, друже, кому передав? Чи може навіки в серці поховав? О не ховай, брате! розсип їх, розкидай! Зійдуть, і ростимуть, і у люди **вийдуть!** I 245.254. *У приказці* (1). Брехнею бач вийдеш всюди,

А не **вийдеш** в л ю д и, Так цур же їй! II 410. В; б) **вийти** з ц е н з у р и — *пройти перевірку у цензора* (1). Ч о р н о м о р с ь к и й п о б и т **вийшов** з ц е н з у р и так як треба. VI 28.23.

◊ **вийти 4.** II 281.45, **вийшов 1.** I 42.559, 270.292, 296.112, 397.56, II 56.282, 66.165, 151.38, 192.13, 205.27, VI 82.29, **2.** II 257.331, **6.** VI 155.35, *у спол.* а) II 448.В, *у спол.* б) VI 28.23, **вийшла 1.** I 3.17, 34.233, 34.265, 52.176, 97.813, 160.281, 283.406, 287.552, 323.529, 359.41, II 94.63, 96.138, 189.114, 195.61, 242.8, 269.188, *повт.* I 282.378, 282.380, *образн.* II 278.549, **2.** I 462.В, II 192.11, *повт.* I 31.126, 31.127, **6.** VI 130.36, **вийшли 1.** II 164.10, 177.410, 363.21, **2.** II 70.40, 169.180, **вийду 1.** I 358.11, **2.** I 141.2324, II 46.47, **7.** II 144.20, **вийдеш 1.** *образн.* I 75.10, 75.11, **7.** II 166.90, *у спол.* а), *у приказці* II 410.В, **вийде 1.** I 49.54, 88.441, 294.22, II 441.В, **2.** I 12.42, 462. В, II 182.26, *образн.* VI 159.11, **3.** VI 34.15, 203.14, **4.** *повт.* II 353.95 (2 р.), **5.** II 353.103, 442.В (2 р.), **8.** II 306.68, **вийдемо 2.** II 372.22, **вийдем** *у спол.* а) II 52.120, **вийдуть 1.** I 8.224, 12.56, II 349.22, **3.** VI 33.25, 201.16, *у спол.* а) I 245.254, VI 201.5, **вийди 1.** I 323.526, **2.** I 92.590.

ВИКИНУТИ (1). падло пса На смітник **викинь** II 380.В.

ВИКОВАНО (1). *Присудк. Безособ. Викарбувано, висічено.* Хто ж це такий? От собі й читаю, Що на скалі **виковано:** П е р в о м у в т о р а я Таке диво наставила. I 474.В.

ВИКОНЧЕНИЙ (2). *Закінчений.* Возьми у Куліша та прочитай мої Н е о ф і т и. Вони ще не **виконченi.** VI 164.29. Тепер посилаю тобі з оцим добрим чоловіком, з Овсянніковим, свої Н е о ф і т и. Ще недобре **виконченi.** VI 162.30.

ВИКОНЧИТИ (1). *Закінчити.* Скомпоновав ще я тут з нудьги одну штуку, поему Н е о ф і т и, нібито із римської історії. Але вона ще не вироблена, тим і не посилаю. Як **викончу,** то пришлю. VI 172.21.

ВИКОПАТИ (6). [Максим] Вийшов в поле геть од шляху, У балку спустився Та й **викопав** при долині Глибоку криницю. II 257.333.

◊ **викопав** II 56.273, 249.14, 249.15, 257.333, 257.349, **викопали** II 431.В.

ВИКОТИТИ (2). Скрізь гармидер та реготня, В хаті і надворі. І жолоби **викотили** З нової комори. I 318.308. На весілля товариство Вийде погуляти Та винесе самопали, **Викотить** гармату. II 182.28.

ВИКОХАНИЙ (1). А де ж твої думи, рожевії квіти, Доглядані, смілі, **викохані** діти I 245.250.

ВИКОХАТИ (3). Не заріже батько сина, Своєї дитини, За честь, славу, за братерство, За волю Вкраїни. Не заріже: **викохає** Та й продасть .. різницю.. Це б то, бачиш, Лепта удовиці Престолові-отечеству I 259.21. По діброві вітер виє, Гуляє по полю, Край дороги гне тополю До самого долу.. Хто ж **викохав** тонку, гнучку В степу погибати? I 48.17 //*Перен. Про персонажів твору* (1). Сини мої, гайдамаки!.. **Викохав** вас, вигодував, Виросли чималі, Йдете в люди I 80.217.

ВИКОХАТИСЬ (1). Я виросла, **викохалась** У білих палатах. Я не знала, що байстря я, Що його дитина. I 356.41.

ВИКРЕСАТИ (1). От вертаюсь В село до дівчини вночі,— Аж тільки мати на печі... Я **викресав** огню, до неї... Од неї пахне вже землею, Уже й мене не пізнає! I 397.42.

ВИКРОЇТИСЯ (1). *Перен.* Найшовсь-таки один козак,.. Що.. Сатрапа в морду затопив.. А ви.. огласили юродивим Святого лицаря! а бивий Фельдфебель ваш, Сарданапал, Послав на каторгу святого; А до побитого старого Сатрапа «навсегда» оставсь Преблагосклонним. Більш нічого Не **викроїлося,** і драму Глухими, темними рядами На смітник винесли II 281.62.

ВИКРУТАСОМ (1). *Присл. У прикл. спол.* **викрутасом**-в и х и л я с о м. Пішла баба у танець, А за нею горобець, **Викрутасом**-в и х и л я с о м... Молодець горобець! I 128.1894.

ВИКУВАТИ (1). *Образн.* Може верну знову Мою правду безталанну, Моє тихе слово. Може **викую** я з його До старого плуга Новий леміш і чересло. I 228.55.

ВИКУПИТЬ (1). Посылаю вам билеты на Г а й д а м а к и, роздай[те], будьте ласкаві, як умієте, вони вже надрюковані. Та... єй-богу, сором сказать, нема чим **викупить** з дрюкарні. VI 21.4.

ВИКУПУВАТЬ (1). **Викупувать** її на волю не треба, вона вже вольна, і всі жінки і дівчата в нашім краї уже не панщані. VI 209.5.

ВИЛА (2). А один, Щонаймолодший, озирнувшись, Та **вилами** пана I просадив, мов ту жабу. II 187.47. Це та са́ма молодая, Що сей безталанний Вирвав **вилами** у пана. II 440.В.

ВИЛАЗИТИ (1). Око розпухло і почервоніло, трохи з лоба не **вилазить.** VI 178.32.

ВИЛАЯТИ (4). А [дитина] тебе покине Калікою на розпутті, Щоб собак дражнила, Та ще й **вилає.** II 196.81. Як будете ви мені

розказувать про вареники та проче, то я вас так **вилаю**, як батька рідного не лаяв. VI 28.1.

◇ **вилаю** VI 28.1, **вилає** II 196.81, VI 77.5, **вилайте** VI 44.6.

ВИЛЕТІТИ (2). Отак Гуса Ченці осудили, Запалили... та божого Слова не спалили, Не вгадали, що **вилетить** Орел із-за хмари Замість гуся і розклює Високу тіару. I 272.361. Ти сіяла, пишалася, Як квіточка в полі! Із казарми нечистої Чистою, святою Пташечкою **вилетіла** II 284.19.

ВИЛИВАТИ, ВИЛИВАТЬ (14). **1.** *Вичерпувати воду (з криниці)* (1). У неділеньку раненько Збиралася громадонька, Та криницю **виливали,** Та дитя теє шукали. II 82.195.

2. *Перен. Співати, виспівувати з переливами* (1). Верба слуха соловейка, Дивиться в криницю; На калині, над водою, Так і **виливає,** Неначе зна, що дівчину Козак виглядає. I 92.613.

◆ *У спол.* (12): а) с л ь о з и **виливать** — *плакати* (3). Молюся, знову уповаю, I знову с л ь о з и **виливаю** I 360.2. Бач, на що здалися карі оченята: Щоб під чужим тином с л ь о з и **виливать!** I 38.426; б) **виливать** ж у р б у, с л ь о з и (2). Буде з мене, поки живу, I мертвого слова, Щоб **виливать** ж у р б у, с л ь о з и. I 79.187; в) **виливати** м о в у. *Повт.* (2). Серце рвалося, сміялось, **Виливало** м о в у, **Виливало,** як уміло I 22.31; г) **виливати** с л ь о з и-с л о в а (1). Єсть у мене діти, та де їх подіти? Заховать з собою? — гріх, душа жива! А може їй легше буде на тім світі, Як хто прочитає ті с л ь о з и-с л о в а, Що так вона щиро колись **виливала** I 75.24; д) с л ь о з а м и **виливати** (1). Розказав би про те лихо, Та чи то ж повірять! .. Та й нащо те знати, Що с л ь о з а м и перед вами Буду **виливати?** I 37.380; е) л и х о **виливати** (1). Візьміть сріблозлото Та будьте багаті, А я візьму сльози — Л и х о **виливати** I 36.320; є) т а л а н-д о л ю з в о с к у **виливати** — *ворожити, ллючи розтоплений віск у воду. Фольк.* (1). I ворожка ворожила, Пристріт замовляла, Т а л а н-д о л ю за три шаги З в о с к у **виливала.** I 283.413; ж) п р и с т р і т **виливати** — *замовляти хворобу. Фольк.* (1). I ворожка ворожила, П р и с т р і т **виливала** I 488.В.

◇ **виливати** *у спол.* е) I 36.320, **виливать** *у спол.* а) I 38.426, *у спол.* б) I 79.187, 85.377, **виливаю** *у спол.* а) I 153.25, 360.2, **виливає** 2. I 92.613, **виливала** *у спол.* г) I 75.24, *у спол.* є) I 283.413, *у спол.* ж) I 488.В, **виливало** *у спол.* в), *повт.* I 22.31, 22.32, **виливали** 1. II 82.195, **буду виливати** *у спол.* д) I 37.380.

ВИЛИВАТИСЯ (1). *Образн.* Тяжко, нудно розказувать, А мовчать не вмію. **Виливайся** ж, слово-сльози: Сонечко не гріє, Не висушить. I 86.408.

ВИЛИТИЙ (4). *Перен.* **1.** *Написаний, зображений, переданий* (3). Прислав мені.. Панько Куліш книгу своєї роботи, названу З а п и с к и о Ю ж н о й Р у с и.. Тут живо **вилитий** і кобзар, і гетьман, і запорожець, і гайдамака, і вся старожитна наша Україна як на лодоні показана. VI 130.32. Куліша ..поцілуй.. за мене і скажи йому, що такої книги, як З а п и с к и о Ю ж н о й Р у с и, я ще зроду не читав.. Спасибі йому, він мене неначе на крилах переніс в нашу Україну і посадив меж старими сліпими товаришами кобзарями. Живо й просто **вилита** стареча мова. VI 133.26 //*У спол.* **вилитий** с л ь о з а м и (1). I ти случаєм прочитаєш **Вилиту** с л ь о з а м и Мою думу I 273.28.

2. *Дуже схожий на когось* (1). Аж ось із Києва привозять Княжну.. Чорнобрива, кароока, **Вилитая** мати. II 14.268.

◇ ***Одн. Н.*** **вилитий 1.** VI 130.32, **вилита 1.** VI 133.26, **вилитая** 2. II 14.268, ***З.*** **вилиту 1.** *у спол.* I 273.28.

ВИЛИТИСЯ (2). *Образн.* Не малодушіє в неволі Вночі сльози точить, А гріхи мої великі **Вилитися** хочуть. Не **виллються,** не покинуть Душу катовати. II 407.В.

ВИЛИТЬ (8). *Виготовити що-н. з розплавленої маси* (1). виліпить я то ще якнебудь виліпив, а **вилить** і досі не вмію VI 76.33.

◆ *У спол.* (7): а) с л ь о з а м и **вилить** (3). Славний добре знає, Що не його люди люблять, А ту тяжку славу, Що він тяжкими с л ь о з а м и **Вилив** на забаву. I 260.12; б) с л ь о з и **вилить** (1). Ти с л ь о з и матері до краю, До каплі **вилила!** II 266.79; в) **вилить** с л ь о з и *на що* (1). Засміються злії люде Малій сиротині; **Виллє** с л ь о з и на могилу — Серденько спочине. I 45.697; г) **вилить** г о р е (1). Ой ви сльози, дрібні сльози! Ви змиєте г о р е; Змийте його... тяжко! нудно! I синього моря, I Дніпра, щоб **вилить** люте, I Дніпра нестане. I 117.1477; д) **вилить** м у к и м о р е (1). боже, боже! Карай пеклом мою душу, **Вилий** м у к и м о р е, Розбий кару надо мною, Та не таким горем Карай серце I 118.1506.

◇ **вилить** VI 76.33, *у спол.* г) I 117.1477, **вилив** *у спол.* а) I 260.12, **вилила** *у спол.* б) II 266.79, **виллю** *у спол.* а) I 58.67, **виллє** *у спол.* а) I 484.В, *у спол.* в) I 45.697, **вилий** *у спол.* д) I 118.1506.

ВИЛІЗАТИ (1). Із коча пан мій **вилізає** I посила за молодим. II 94.66.

ВИЛІЗТИ (8). **1.** *Вибратись, виповзти, вийти звідкись* (5). Мов собаки, коло огню Кругом ченці стали. Боялися, щоб не **виліз** Гадиною з жару I 271.341. А Микита **Виліз** із калини II 81.186. Піти лишень подивиться До царя в палати.. Неначе з берлоги Медвідь **виліз,** ледве, ледве Переносить ноги; Та одутий, аж посинів: Похмілля прокляте Його мучило. I 252.541 //*Про очі* (2). Рад би на крилах летіть до вас, та прокляте око, щоб воно не **вилізло**, не пускає. VI 179.15.

2. *Піднятись на гору* (1). Так на чорта ж Їх на горах ставить? Та ще такі височенні, Що й хмари достанеш, Як **вилізти...** I 304.399.

◆ *У спол.* (2): а) **вилізти** в люде (1). I виріс я, хвалить бога, Та не **виліз** в люде. II 218.8; б) **вилізти** на світ (1). Титяся Піунова хоче покинуть Нижній Новгород, і добре зробить, їй тут погано, воно тут захрясне і пропаде, ..якщо бог не поможе йому **вилізти** на світ божий із цього старовірського гнилого болота VI 163.22.

◇ **вилізти 2.** I 304.399, *у спол.* б) VI 163. 22, **виліз 1.** I 252.541, 271.341, II 81.186, *у спол.* а) II 218.8, **вилізло 1.** VI 179.15, **вилізли 1.** I 473.В.

ВИЛІПИТЬ (2). В декабре (или генваре) теперешнего года получишь ты.. невеликий ящик с делом рук моих,— сказать по правді, з пренечепурним ділом: так що ж я маю робить? **виліпить** я то ще як-небудь **виліпив,** а вилить і досі не вмію VI 76.33.

ВИЛІТАТИ (5). **1.** *Летіти звідкись* (2). І пугач пуга, і сова З-під стріхи в поле **вилітає** II 16.325. *Образн.* (1). За думою дума роєм **вилітає** I 259.1.

2. *Перен. Швидко виїжджати, появлятися звідкись* (3). **Вилітали** запорожці На лан жито жати I 203.161. Козаство сміле **вилітає**, Ніхто од їх ни утече I 467.В.

◇ **вилітає 1.** II 16.325, *образн.* I 259.1, **2.** I 467.В, **вилітали 2.** I 203.161, **вилітайте 2.** I 201.98.

ВИЛОЖИТИ (1). Та й викопав [Максим] при долині Глибоку криницю.. I **виложив** цямриною II 257.339.

ВИЛУПИТИ (1). *У спол.* **вилупити** баньки. *Вульг.* Він **вилупив** баньки з лоба I 252.549.

ВИЛЬОТИ (1). *Тільки у мн. Відкидні рукава.* Чи не той це Микита, Що з **вильотами** свита? II 80.145.

ВИМАЗАТИ (1). Восени́ прийшла додому, Пустку затопила, **Вимазала,** упоралась I 537.В.

ВИМАНТАЧИТИ (1). *Перен. Виманити.* Ще ось що, намалював я се літо дві картини і сховав, ..Але Скобелєв таки пронишпорив і одну **вимантачив,** а друга ще в мене VI 26.27.

ВИМАРАТИ (1). *Викреслити.* Черноморський ваш побит у цензурному комітеті, цензор Корсаков говорить, що нічого не **вимараємо,** коли хочете, каже, то не читаючи подпишу. VI 24.21.

ВИМЕРТИ (2). Понад Дніпром козак іде ..Кругом його Мов **вимерли** люде. Ані півня, ні собаки: Тілько.. Вовки завивають. I 112.1279. Отак тепер і зо мною сталось. Було, на собаку кинь, то влучиш друга, а як прийшлось до скруту, то святий їх знає, де поділись! чи не **вимерли,** крий боже? VI 45.8.

ВИМЕСТИ (3). Отак тепер і з сотником З дурним моїм сталось: Розігнав дітей по світу, А добро осталось.. і нікому Хату затопити I **вимести...** II 175.354. *Образн.* (1). Може вернеться надія.. I укриє і нагріє Погорілу хату, I **вимете,** і вимиє I 482.В.

◇ **вимести** II 175.354, **вимете** *образн.* I 482.В, **вимети** I 84.326.

ВИМИТИ (2). Не китайкою покрились Козацькії очі, Не **вимили** біле личко Слізоньки дівочі I 4.35. *Образн.* (1). Може вернеться надія.. В пустку зимовати, I укриє і нагріє Погорілу хату, I вимете, і **вимиє** I 482.В.

ВИМІТАТИ (3). Скрізь порання: печуть, варять, **Вимітають,** миють... I 318.311. Будем, брате, З багряниць онучі драти, Люльки з кадил закуряти, Явленними піч топити, А кропилом будем, брате, Нову́ хату **вимітати!** II 344.16.

◇ **вимітає** I 318.299, **вимітають** I 318.311, **будем вимітати** II 344.16.

ВИМОВИТИ, ВИМОВИТЬ (14). «Оксано, Оксано!» — Ледве **вимовив** Ярема, Та й упав додолу. I 115.1389. Боюся, I **вимовить** боюсь тепер Твоє грядущеє... II 224.177. Десять літ! Друже мій єдиний! **вимовить** страшно. А витерпіть? VI 130.13.

◇ **вимовити** II 104.6, **вимовить** II 13.195, 26.78, 47.95, 224.177, VI 43.30, 130.13, **вимовив** I 115.1389, 493.В, II 26.79, 310.231, **вимовлю** II 255.267, 293.9, **вимовиш** I 374.11.

ВИМОВЛЯТИ (6). **1.** *Промовляти під акомпанемент музичного інструмента, виразно співати* (3). Пішов кобзар по улиці — З журби як заграє! Кругом хлопці навприсядки, А він **вимовляє:** «Нехай буде отакечки! Сидіть, діти, у запечку, А я з журби та до шинку» I 67.144. Не журиться Катерина — Вмиється сльозою, Возьме відра, опівночі.. Прийде до криниці, Стане собі під калину, Заспіває Г р и ц я. Виспівує, **вимовляє,** Аж калина плаче. I 29.69.

2. *Говорити* (1). Мов яблучко у садочку, Кохалась дитина. І говорить уже стало, І вчила княгиня Тілько «мамо» **вимовляти** II 12.170.

3. *Докоряти кому-н.* (1). Сидить батько кінець стола, ..Тяжко зажурився. Коло його стара мати Сидить на ослоні, За сльозами ледве-ледве **Вимовляє** доні: «Що весілля, доню моя? А де ж твоя пара?» I 32.174.

4. *Випрошувати, вимолювати кого* (1). москаля, її сина, Немає, немає.. Скалічені старі руки До бога здіймала, Свою долю проклинала, Сина **вимовляла.** I 235.201.

◇ **вимовляти** 2. II 12.170, **вимовляє 1.** I 29.69, 67.144, 3. I 32.174, **вимовля** 1., I 63.6, **вимовляла** 4. I 235.201.

ВИМОЛИТИ (1). А той, тихий та тверезий, Богобоязливий, Як кішечка підкрадеться, Вижде нещасливий У тебе час та й запустить Пазурі в печінки,— І не благай: не **вимолять** Ні діти, ні жінка. I 239.19.

ВИМОЩАТИ (1). Дітей, бачся, годувала Та в засік ховала. Та очіпок, се вже вранці, Клоччям **вимощала,** Щоб не знать було, що стрига. I 368.289.

ВИНА (1). Пішов молиться добрий Гус.. «Не мені, Великий господи, простому, Судить великиє діла Твоєї волі. Люта зла Не дієш без **вини** нікому». I 267.177.

ВИНЕН (5). *Присудк.* Болить серце, як згадаєш: Старих слав'ян діти Впились кров'ю. А хто **винен?** Ксьондзи, єзуїти. I 120.1561. Чи **винна** ж голубка, що голуба любить? I 4.57.

◇ ***Одн.*** винен I 4.58, 120.1561, VI 24.31, **винна** I 4.57, ***Мн.*** **винні** I 375.21.

ВИНЕСТИ (7). **1.** *Віднести куди* (4). Поніс Гонта дітей своїх, Щоб ніхто не бачив.. **Виніс** в поле, геть од шляху I 142.2362. *Образн.* (2). Думи мої, думи мої, Лихо мені з вами! ..Бо вас лихо на світ на сміх породило, Поливали сльози... чом не затопили, Не **винесли** в море, не розмили в полі?.. I 21.11. Понад Дністром іде вночі Козак. І дивиться йдучи На каламутну.. воду,.. Неначе вимовити хоче:— Дністре, во́до каламутна, **Винеси** на волю! II 104.8.

2. *Принести звідки* (3). Запорозьку зброю **Виніс** батько із комори I 280.292. На весілля товариство Вийде погуляти Та **винесе** самопали, Викотить гармату. II 182.27.

◇ **виніс 1.** I 142.2362, **2.** I 280.292, **винесли 1.** II 281.64, *образн.* I 21.11, **винесу 2.** I 44.637, **винесе 2.** II 182.27, **винеси 1.** *образн.* II 104.8.

ВИНИРЯТИ (2). Рибалонька кучерявий З усієї сили Кинувсь в воду; пливе, синю Хвилю роздирає, Пливе, пливе... от-от доплив! Нирнув... **виниряє...** I 465.В. *У порівн.* (1). А ясний місяць із-за хмари На землю де-де поглядав, Як човін той, у синім морі, То **виниряв,** то пониряв. I 403.В.

ВИНО (11). Везе Марко.. червоного **Вина** з Цареграду I 322.491. Буду добре жити, У аксамиті ходити, Меди, **вина** пити. II 148.16. Як ту воду, цебром-відром **Вино** розливають. II 35.20. *Персоніф.* (1). Колись там весело було. Бувало, літом і зимою Музика тне, **вино** рікою Гостей неситих налива... II 9.64. *У прикл. спол.* к р о в-**вино** (1). Отак на березі Каяли Брати різнились; бо нестало К р о в і-**вина!**.. II 339.24.

◇ ***Одн. Н.*** **вино** *персоніф.* II 9.64, ***Р.*** **вина** I 322.491, II 347.2, 462.В, *у прикл. спол.* II 339.24, ***З.*** **вино** I 203.157, II 35.20, 184.10, ***Мн. Н.*** **вина** II 252.138, ***З.*** **вина** II 148.16, ***О.*** з **винами** II 35.22.

ВИНОГРАД (2). **1.** *Рослина* (1). Ви казали, що в вас єсть якась зелена рясна рослина на шталт хмелю чи **винограду.** Вручіть її вручителю Б л у д н и ц ь VI 199.6.

2. *Ягоди* (1). Везе Марко Катерині Сукна дорогого, ..А діточкам черевички, Фіг та **винограду.** I 322.489.

◇ ***Одн. Р.*** **винограду 1.** VI 199.6, **2.** I 322.489.

ВИНОСИТИ (5). **1.** *Відносити куди* (3). Рибалонька кучерявий.. Пірнув, виринає — І утоплену Ганнусю На берег **виносить** I 167.149. А тим часом синя хвиля Ганнусю **виносить.** I 168.191.

2. *Приносити звідки* (2). Випровожала сестра свого брата. А сірому сиротина Випровожала; коня напувала До зірниці із криниці, **Виносила** збрую II 42.29. Із нор золото **виносять,** Щоб пельку залити Неситому!.. I 244.229.

◇ **виносить 1.** I 167.149, 168.191, II 104.15, **виносять 2.** I 244.229, **виносила 2.** II 42.29.

ВИОРАТИ (1). *У приказці*. Не вмирає душа наша, Не вмирає воля. І неситий не **виоре** На дні моря поле. I 325.13.

ВИОСТРИТИ *див*. **ВИГОСТРИТЬ**.

ВИПАДАТИ (2). Нудно мені, тяжко мені, друже мій єдиний. Думав собі, чи не легше буде, як з тобою поговорю хоч на папері. Ще гірше. Перо з руки **випадає**. VI 133.8. Тепер, слава богу, я повеселішав, а все-таки за що не возьмуся, із рук **випадає**. VI 138.12.

ВИПАЛИТИ (1). I 250.459.

ВИПАРИТИ (1). Взяли й.. **Випарили** у.. Бані-прохолоді. I 307.493.

ВИПАСТИ (1). Не зробив я, і не думав я, отамане, батьку мій, кому-небудь лихого, а терплю горе і бог знає за що. Така мабуть уже усім кобзарям погана доля, як і мені недотепному **випала**. VI 83.14.

ВИПИВАТИ (1). *Образн*. Тяжко йому, Тяжко, а не плаче. Ні, не плаче; змія люта, Жадна **випиває** Його сльози, давить душу I 117.1470.

ВИПИСАТЬ (2). *Передплатити*. Недавно публиковано в газетах перевод С л о в а о п о л к у И г о р я Н. Гербеля.. Для текста думав був **виписать** сию хитро надрюковану книгу, та як полічив свої гроші, то і рукою махнув VI 86.36. Прислав мені із Пітера.. Куліш книгу.. З а п и с к и о Ю ж н о й Р у с и.. Не знаю, чи дійшла до Чорноморії ся.. книга. Якщо не дійшла, то **випиши**, не будеш каяться. VI 130.31.

ВИПИТИ, ВИПИТЬ (18). **Випий** трошки сього зілля I 52.152. Споконвіку Прометея Там орел карає, Що день божий довбе ребра Й серце розбиває. Розбиває, та не **вип'є** Живущої крові I 325.7 *//Про горілку, вино тощо* (12). Бувало, в неділю, закривши мінею, По чарці з сусідом **випивши** тієї, Батько діда просить, щоб той розказав Про Коліївщину I 144.2453. До божого царя-пророка Сама Вірсавія прийшла, І повечеряла, й сикеру З пророком **випила** II 71.80. *Поэт*. (4). **Вип'єм**, Гонто, брате! **Вип'єм**, друже, погуляєм Укупочці, в парі. I 124.1735.

◇ **випити** I 415.В, **випить** I 52.161, **випила** II 71.80, **випили** II 415.В, **вип'ю** I 124.1734, 128.1889 (2 р.), 128.1890, **вип'єш** I 52.154, **вип'є** I 325.7, **вип'ємо** II 408.В, **вип'єм** *поэт*. I 124.1735, 124.1736, 440.В (2 р.), **випий** I 52.152, 52.160, **випивши** I 144.2453.

ВИПІКАТИ (1). І згадав сирота Степан в неволі Свою матір Україну.. Кайдани ламає, Утікає на вольную волю... Уже на третьому полі Турки-яничари ловили, До стовпа в'язали, Очі виймали, Гарячим залізом **випікали** I 286.514.

ВИПЛАКАТИ (4). *У спол.:* а) **виплакати** о ч і (3). Дивіться на мене: я **виплакав** о ч і. Мені їх не шкода, мені їх не жаль. I 161.322. карії о ч і **Виплакала** в самотині II 381.В; б) **виплакати** с л ь о з а м и (1). Дитя моє! ..Із самого неба Долю **виплачу** с л ь о з а м и І пошлю до тебе. I 311.34.

◇ **виплакав** *у спол*. а) I 161.322, **виплакала** *у спол*. а) I 380.7, II 381.В, **виплачу** *у спол*. б) I 311.34.

ВИПЛАТИТИ (1). до нового 1861 року я **виплачу** йому всі 1500 карб[ованців]. VI 207.32.

ВИПЛИВАТИ (6). *Виринати з води*. А вночі, дівчата, **Випливає** з води мати I 168.184. І рибалка **випливає**, Несе на сорочку Баговиння зеленого I 169.194 *//Пливучи по воді, з'являтися звідки-н*. (3). Чайки і байдаки спускали, Гарматами риштовали, З широкого гирла Дніпрового **випливали**. I 284.464. Хлюпощуться качаточка Помеж осокою. А качечка **випливає** З качуром за ними II 363.13. *Образн*. (1). Із-за лісу, з-за туману, Місяць **випливає**, Червоніє, круглолиций, Горить, а не сяє I 99.851.

◇ **випливає** I 168.184, 169.194, II 274.363, 363.13, *образн*. I 99.851, **випливали** I 284.464.

ВИПЛИСТИ (2). **Виплив** човен в синє море I 458.В. моя доню,.. **випливи** русалкою I 358.9.

ВИПОРОТИ (1). Взяли й.. **Випороли** у.. Бані-прохолоді. I 501.В.

ВИПРОВОЖАТЬ (5), **ВИПРОВАДЖАТИ** (1). Бувайте здорові! Піду синів **випровожать** В далеку дорогу. I 79.189. **Випроваджала** сестра брата II 404.В.

◇ **випровожать** I 79.189, **випровожала** II 42.23, 42.25, 42.27, 43.31, **випроваджала** II 404.В.

ВИПРОСИТИ (1). Як побачитеся з В. І. Далем, то, поклонившися йому од мене, попросіть його, щоб він ублагав В. П е р о в с к о г о, щоб той визволив мене хоч із к а з а р м (сиріч **випросив** мені позволеніє рисовать). VI 43.24.

ВИПРУЧАТИ (2). Перед самим перелазом Дитина сповита ..Дивились, молились Старі мої. А сердешне Неначе благає: **Випручало** рученята Й до їх простягає Манюсінькі... I 313.133. А за руку батько давить.— Тату! кричу.. Насилу я руку **Випручала**. I 368.280.

ВИПРУЧАТЬСЯ (1). А я... чортзна-що, не то роблю що, не то гуляю.. Ох, якби-то

мені можна було приїхать до солов'я, весело б було, та не знаю,.. як і **випручаться**. VI 26.23.

ВИПРЯГАТИ (2). Старий воли **випрягає** I 323.508. Ходім лишень в малу хату, Поки **випрягає** Воли батько I 323.518.

ВИПУСКАТЬ (5). **1.** *Давати кому-н. можливість виїхати звідкись* (1). Перше в столицю не пускали, а тепер з ції смердячої столиці не **випускають.** VI 192.9.

2. *Публікувати* (1). Текст думаю **випускать** раз в год, а картини тричі. VI 32.20.

◆ *У спол.* (3): а) н а с в і т **випускать** — *звільняти з тюрми, неволі* (1). Отож мене, вже сліпого, Н а с в і т **випускали** З козаками... I 288.594; б) **випускать** н а в о л ю — *звільняти від кріпацтва* (1). Ще ось що: на тім тижні президент общества літературного получив письмо од Фльорковського. Він пише, що братів і сестру Ярину з дітьми **випускає** н а в о л ю без грунтів і без землі безплатно: але вони не беруть такої поганої волі. І добре роблять. VI 212.25; в) **випускать** в л ю д е (1). **Випускаю** оце в л ю д е другого «Кобзаря» свого I 374.1.

◇ **випускать** 2. VI 32.20, **випускаю** *у спол.* в) I 374.1, **випускає** *у спол.* б) VI 212.25, **випускають** 1. VI 192.9, **випускали** *у спол.* а) I 288. 594.

ВИПУСТИТЬ (3). *У спол.:* а) **випустить** і з ш и р о к о ї х у р д и г и — *звільнити з тюрми, заслання* (1). Пише мені курінний Лазаревський і упевняє,.. що незабаром мене **випустять** і з цієї ш и р о к о ї х у р д и г и. VI 130.5; б) н а в о л ю **випустить** (1). Не жди весни.. Вона не зійде вже ніко́ли.. І думу вольную н а в о л ю Не прийде **випустить...** II 354.19; в) **випустити** і з п а з у р і в (1). Мені оце прийшлось до скруту: сьогодні цензура **випустила** і з своїх п а з у р і в мої безталанні думи, та так проклята одчистила, що я ледве пізнав свої діточки, а іздатель.. половини не дає того, що я прошу VI 200.4.

◇ **випустить** *у спол.* б) II 354.19, **випустила** *у спол.* в) VI 200.4, **випустять** *у спол.* а) VI 130.5.

ВИПУСТИТЬСЯ (1). *Бути надрукованим.* 15 або 20 генваря **випуститься** книга из типографии і в той же день пошлются экземпляры Савве Дмитриевичу Пурлевскому VI 202.12.

ВИПУЧИТИ (1). *У спол.* **випучити** б а н ь к и. *Вульг.* Він **випучив** б а н ь к и з лоба I 478.В.

ВИРВАТИ (7). **1.** *Висмикнути, витягти* (4). [Марія] Понад водою Ходою тихою пішла. Лопух край берега найшла, Ідучи **вирвала** зелений II 482.В. «..Брати, я смерті не боюся! Я докажу отим зміям, Я **вирву** їх несите жало!..» І чехи Гуса провожали, Мов діти батька... I 269.250 //*Перен.* (1). Будь ласкав, **вирви** ти у того К[окор]єва як-небудь оті 100 карбованців та пришли мені. VI 185.23.

2. *Визволити з біди, врятувати* (3). Ходім, ходім, отамане, Батьку ти мій, брате, Мій єдиний! На край світа Полечу, достану, З пекла **вирву,** отамане... I 116.1407.

◇ **вирвав** 2. II 440.В, **вирвала** 1. II 482.В, **вирву** 1. I 269.250, 2. I 116.1407, **вирвеш** 2. I 453.В, **вирвуть** 1. I 525.В, **вирви** 1. *перен.* VI 185.23.

ВИРВАТЬСЯ (11). **1.** *Виїхати, вибратися звідкись, не зважаючи на перешкоди* (10). О доле моя! Моя країно! Коли я **вирвусь** з ції пустині? Чи, може, крий боже, Тут і загину. II 47.80. Я вже тобі тричі, а оце в четвертий раз пишу, що я се літо не **вирвуся** з Петербурга VI 210.24. 2 августа я **вирвався** з своєї тюрми VI 144.38. А я... сновигаю по оцьому чортовому болотові та згадую нашу Україну.. Та вже ж як-небудь **вирвусь** хоч після великодня і прямісінько до вас, а потім уже дальше. VI 26.23 //*У спол.* **вирваться** н а в о л ю (1). Я знов буду зеленіти, А ви вже ніколи Не **вирветеся** н а в о л ю II 430.В.

2. *Вислизнути, випасти* (1). Як **вирветься** сокира з рук — Пішла по лісу косовиця, Аж страх, аж жаль було дивиться. II 59.11.

◇ **вирваться** 1. VI 140.2, 167.4, **вирвався** 1. VI 144.38, 171.42, 195.4, **вирвуся** 1. VI 139.35, 210.24, **вирвусь** 1. II 47.80, VI 26.23, **вирветься** 2. II 59.11, **вирветеся** 1. *у спол.* II 430.В.

ВИРИВАТИ (2). [Рибалонька] утоплену Ганнусю На берег виносить, Із рук матері заклятих **Вириває** коси. I 168.151. В маї або в іюні побачимось, а поки що де набачите, що гарбузи посажені, то так з коренем і **виривайте.** VI 192.21.

ВИРИНАТИ (5). Один потопає, Другий **виринає,** Козацтву-товариству із синьої хвилі Рукою махає I 285.470. Моя єдиная сестра! ..з-за широкого Дніпра Мене небога виглядає. І їй здається — **виринає** З-за хвилі човен, доплива́... II 298.18. *У порівн.* (1). Дивлюсь — аж он передо мною, Неначе ди́ва **виринають,** Із хмари тихо виступають Обрив високий, гай, байрак II 24.11.

◇ **виринає** I 167.147, 285.470, II 298.18, **виринають** *у порівн.* II 24.11, **виринав** I 3.8.

ВИРІЗАТИ (3). Їй Ярема розказував, Як жить вони будуть,.. Як **виріжуть** гайдамаки Ляхів в Україні, Як він буде панувати, Коли не загине. І 95.723.

◇ **вирізав** І 148. Прип. (2 р.), **виріжуть** І 95.723.

ВИРНУТИ (2). *Показатися*. Довго, довго Стояла Ярина Та дивилась, чи не **вирне** Знову комашина. Не **вйрнула** І 281.346.

ВИРОБЛЕНИЙ (1). *Остаточно викінчений, опрацьований*. Скомпоновав ще я тут з нудьги одну штуку, поему Н е о ф і т и, нібито із римської історії. Але вона ще не **вироблена,** тим і не посилаю. VI 172.20.

ВИРОБЛЯТЬ (6). **1.** *Робити щось незвичайне, витворяти, коїти* (5). Я ж уже не хлопець нерозумний. І од старості, слава богу, ще не одурів, щоб таке **виробляти,** як ти пишеш. VI 170.6. Я спалила Польщу з королями ..А з вольними козаками Що я **виробляла?** І 300.246. *Образн*. (1). Отаке-то людям горе Чума **виробляла.** ІІ 151.56.

2. *Працюючи, виготовляти щось* (1). Нарисую види, які єсть на Україні, чи то історією, чи то красотою прикметні, вдруге — як теперішній народ живе, втретє — як він колись жив і що **виробляв** VI 32.39.

◇ **виробляти** 1. VI 170.6, **виробляє** 1. ІІ 56.271, VI 188.18, **виробляв** 2. VI 32.39, **виробляла** 1. І 300.246, *образн*. ІІ 151.56.

ВИРОСТАТИ (25). **1.** *Досягати зрілого віку* (23). Щасливая!.. Літа минають. Потроху діти **виростають** ІІ 195.35. Лихо, лихо! мати в'яне, Дочка червоніє, **Виростає...** І 165.49. Отож небога Уже чимала піднялась, Росла собі та **виростала** І на порі Марія стала... ІІ 306.31. *Повт*. (2). Мов тополя, **виростає** [дочка] Світові на диво. **Виростає...** ІІ 13.202. *Образн*. (1). У нас воля **виростала,** Дніпром умивалась, У голови гори слала, Степом укривалась! І 333.141 //*Рости, виховуватись у певному середовищі чи умовах* (7). Дитина б тая **виростала** Без матері ІІ 317.516. **Виростали** у кайданах Слав'янськії діти І 262.26. А у сусіда **виростала** у наймах дівчина. ІІ 64.74.

2. *Ростити, виховувати, викохувати (дітей)* (2). Тебе ж, боже, зневажаєм.. Якби не ти, ми б любились, Кохалися б, та дружились, Та діточок **виростали** ІІ 341.8 //*Перен. Про твори* (1). Думи мої, думи мої, Квіти мої, діти! **Виростав** вас, доглядав вас І 23.103.

◇ **виростає** 1. І 165.49, 316.246, *повт*. ІІ 13.202, 13.204, **виростають** 1. І 64.31, ІІ 195.35, 442.В, **виростав** 2. *перен*. І 23.103, **виростала** 1. І 293.17, 294.35, ІІ 42.3, 64.74, 221.62, 306.31, 317.516, *образн*. І 333.141, **виростало** 1. ІІ 234.85, 501.В, **виростали** 1. І 225.13, 262.26, ІІ 63.48, 320.642, 370.6, 2. ІІ 341.8, **виростай** 1. І 44.661.

ВИРОСТИ (46). **1.** *Досягти зрілого віку* (34). Отож і вивчився я, **виріс,** Прошу собі волі, — Не дає. ІІ 63.62. Я ще, мамо, не **виросла,** Ще не дівувала. І 159.256. Ти ж людям розкажеш, як **виростеш,** сину. ІІ 233.40. Мати, всюди однакова мати. Коли розумна та щира, то й діти вийдуть в люди, хоч попідтинню; а хоч і одукована, та без розуму, без серця, то й діти **виростуть** як те ледащо в шинку. VI 201.7 //*Зрости в певних умовах* (11). Я **виросла,** викохалась У білих палатах. І 356.41. В неволі **виріс** меж чужими І 383.6. Ви в наймах **виросли** чужії ІІ 230.40 //*Стати більшим, вищим — про рослини* (2). чом ти мені не напишеш, чи великі **виросли** дерева, що посадив ти восени 1845 божого року VI 86.1. Дуже, дуже добре ти зробив, що не посадив яблоні і груші; прищепи весною на дичках: воно й швидче і більші **виростуть.** VI 220.24 //*Перен. Про художні образи* (1). Лихо, діти, Лихо мені з вами! Викохав вас, вигодував, **Виросли** чималі, Йдете в люди, а там тепер Все письменне стало. І 80.218.

2. *Розвинутися, з'явитися* (10). І **виросла** на могилі Осика І 539.В. будяки Та кропива — а більш нічого Не **виросте** над вашим трупом ІІ 367.19. *Образн*. (3). Равві великого глаголи На ниві сіються новій! І **виростуть,** і пожнемо І в житницю соберемо Зерно святеє. ІІ 310.201. Нема правди, не **виросла** І 146.2535. Може зійдуть [сльози], і **виростуть** Ножі обоюдні І 228.63 //*У спол*. **виросли** к р и л а — *про появу у людини енергії, сили* (1). Ярема гнувся, бо не знав, Не знав, сіромаха, що **виросли** к р и л а, Що неба достане, коли полетить І 84.836.

3. *Збільшитись у розмірі, розширитись* (1). Стоїть село, не **виросло,** Не перемінилось, Тілько пустка на край села Набік похилилась. І 555.В.

4. *Виникнути, утворитись* (1). А тим часом **Виросла** могила І 22.59.

◇ **виріс** 1. І 84.348, 375.43, 383.6, ІІ 49.31, 63.41, 63.62, 85.25, 105.49, 110.1, 218.7, 250.75, **виросла** 1. І 155.94, 158.206, 159.256, 165.49, 165.65, 355.3, 356.41, ІІ 119.7, 383.В, 2. І 539.В, *образн*. І 146.2535, 4. І 22.59, **виросло** 2. ІІ 205.18, 3. І 555.В, **виросли** 1. І 120.1555, ІІ 195.36,230.40, 491.В, VI 86.1, *перен*. І 80.218, 2. *у спол*. І 84.836, **виростеш** 1. І 230.25, ІІ 233.40, **виросте** 1. І 302.325, 2. ІІ 367.19, 449.В, **виростуть** 1. І 138.2211, ІІ

275.418, 347.9, VI 201.7, 220.24, 2. II 324.5, 367.9, *образн.* I 228.63, II 310.201.

ВИРУБАТЬ (2). Поки що буде, купить би у Вольського дубів 40 лісу, **вирубать,** та й нехай би собі сохне. VI 198.6.

◊ **вирубать** VI 198.6, 201.28.

ВИРУБИТЬ (1). А дубового лісу і осикового треба купить і **вирубить,** нехай собі лежить та сохне, поки що буде. VI 323.В.

ВИРУЧАТИ (2). *Повт.* Де моя Оксана?.. **Виручай** же! **Виручай,** проклятий! I 127. 1848.

ВИРУЧИТИ (1). «Де моя Оксана?».. «В будинку... з панами.. Іду зараз і **виручу»** I 127.1852.

ВИСВАТАТИ (1). Вернулися Люде з рушниками,.. Панну у жупані, Таку кралю **висватали,** Що хоч за гетьмана I 317.276.

ВИСИПАТИ (1). *Перен. З'явитись у великій кількості.* **Висипали** запорожці, Лиман човни вкрили. I 61.37.

ВИСИПАТИСЯ (1). *Перен. Появитися, вирости.* Вернувся з Києва Петрусь Уже Петром і паничем, I кучері аж по плече, I **висипався** чорний ус II 222.101.

ВИСИТИСЯ (1). Дрібніють люде на землі, Ростуть і **висяться** царі! II 353.112.

ВИСИХАТИ (5). **1.** *Випаровуватись, втрачати вологу, воду, ставати сухим* (4). Дніпро, брат мій, **висихає** I 226.33. I в гаї Ставочок чистий **висихає,** Де ти купалася колись. I 384.16. На надвірню комору (робочу) при случаї дубового лісу купи: нехай лежить та **висихає** поки що буде. VI 217.41.

2. *Ставати порожнім* (1). Кобзар вшкварив, а козаки — Аж Хортиця гнеться — Метелиці та гопака Гуртом оддирають; Кухоль ходить, переходить, Так і **висихає.** I 78.156.

◊ **висихає** 1. I 226.33, 227.8, 384.16, 2. I 78.156, **нехай висихає** 1. VI 217.41.

ВИСІТИ (1). Вийшов я.. З Броварського лісу, ..Дивлюся, Мов на небі **висить** Святий Київ наш великий. II 66.168.

ВИСКАЗАТИ (1). Такеє слово їм додай Без притчі; **вискажи:**— Зробили, Руками скверними створили Свою надію; й речете, Що цар наш бог II 328.56.

ВИСКАЛЯТИ (1). *У спол.* з у б и **вискаляти** — *сміятися, глузувати.* Полюбила москаля, Та ще й з у б и **вискаля!** II 99.245.

ВИСКОЧИТИ (2). I леопард Із льоху **вискочив** на сцену, Ступив, зирнув... II 276.469.

◊ **вискочив** II 276.469, **вискочили** I 531.В.

ВИСЛАТЬ (7). **1.** *Відправити поштою* (6). грошей, що там треба буде, то я **вишлю.** VI 221.6. Кулішеві скажи, нехай мені.. **вишле** свої любії З а п и с к и о Ю [ж н о й] Р у с і VI 147.28.

2. *Відправити примусово кого* (1). мене із Оренбурга **вислали** в Новопетровское укрепление VI 84.2.

◊ **вислать** 1. VI 87.25, **вислали** 2. VI 84.2, **вишлю** 1. VI 198.9, 205.4, 221.6, **нехай вишле** 1. VI 147.28, **вишліть** 1. VI 200.8.

ВИСОКИЙ (76). **1.** *Такий, що має велику протяжність знизу доверху* (68). Поважно та тихо У раннюю пору На **високу** гору Сходилися полковники. II 137.21 //*Стрімкий, крутий* (2). Дивлюсь — аж он передо мною.. Із хмари тихо виступають Обрив **високий,** гай, байрак II 24.13 //*Субст.* (2). Гори мої.. Простіть, **високії,** мені! II 25.53 //*Про рослини* (12). Сердитий вітер завива, Додолу верби гне **високі** I 3.3. Оставайтеся здорові, мої **високії** тополі II 174.311. Мовчить та гнеця, мов жива В степу **високая** трава II 423.В //*Про зріст людини* (12). Та й виросла Ганна кароока, Як тополя серед поля, Гнучка та **висока.** I 165.52 //*У спол.* с т а н **високий** (7). Полюбила с т а н **високий** I карії очі I 132.2009. Серед села вдова жила.. Білолиця, кароока I с т а н о м **висока** I 164.22 //*Про приміщення, будинки, споруди і под.* (12). Породила мене мати В **високих** палатах. I 358.2. Сумно-сумно гайдамаки Залізную силу Поховали; насипали **Високу** могилу I 146.2514.

2. *Такий, що знаходиться високо* (5). Місяцю мій ясний! з **високого** неба Сховайся за гору, бо світу не треба I 112.1252. ради великого бога, й **високого** неба, й широкого моря, не сердьтесь на мене, хоч воно й справді є за що. VI 19.9 //*Перен.* (2). Читаєм божії глаголи!.. I од глибокої тюрми Та до **високого** престола — Усі ми в золоті і голі. I 327.72. Отак Гуса Ченці осудили,.. Не вгадали, що вилетить Орел із-за хмари Замість гуся і розклює **Високу** тіару. I 272.364.

3. *Піднесений, сповнений благородства. Ірон.* (1). Ви росказали б про царя — Або якого короля, З їх фон-баронами-князями I ї х **в и с о к и м и** с т р а с т я м и II 414.В.

4. *Урочистий, пишномовний, витієватий— про стиль. Ірон.* (1). Іди ж собі де взялася, А я трохи згодом Захожуся коло царів Та ш т и л е м **високим** Розмалюю помазанних I спереду й збоку. II 415.В.

5. *Чудовий* (1). На сей світ поглянем... Поглянемо, моя доле... Бач, який широкий, Та **високий** та веселий, Ясний та глибокий... II 372.19.

◇ ***Одн. Н.*** **високий 1.** I 230.28, 247.313, II 24.13, 265.26, *у спол.* I 48.5, 156.131, 166.78, **5.** II 372.19, **високій 1.** II 393.В, **висока 1.** I 53.190, 54.228, 77.114, 155.96, 165.52, II 383.В, 392.В, *у спол.* I 164.22, **високая 1.** I 387.36, II 423.В, **високе 1.** II 60.57, **2.** I 27.73, ***Р.*** (до) **високого 2.** *перен.* I 327.72, (з) **високого 2.** I 112.1252, (ради) **високого 2.** VI 19.9, ***З.*** **високий 1.** II 82.207, *у спол.* I 132.2009, 166.76, (на) **високий 1.** II 265.36, **високій 1.** II 410.В, *у спол.* I 443.В, **високу 1.** I 146.2514, 388.12, **2.** *перен.* I 272.364, (на) **високу 1.** II 137.21, **високую 1.** II 143.1, 145.2, 182.23, (на) **високую 1.** II 46.57, ***О.*** **високим 4.** II 415.В, ***М.*** (на) **високій 1.** I 308.2, II 142.24, ***Мн. Н.*** **високі 1.** I 6.152, 77.80, 85.358, 111.1224, 117.1462, 227.10, 336.241, II 9.55, 24.2, 232.26, 339.30, **високії 1.** I 60.9, 60.13, II 24.1, 114.3, 174.311, ***З.*** **високі 1.** I 3.3, 64.60, 250.462, II 337.31, 422.В, **високії 1.** II 219.42, (на) **високії 1.** I 346.213, II 107.112, 218.22, ***О.*** **високими 1.** II 46.67, (з) **високими 3.** II 414.В, (за) **високими 1.** I 162.386, ***М.*** (у, в) **високих 1.** I 358.2, II 119.2, 119.13, (на) **високих 1.** II 27.136, 392.В, ***К.*** **високії 1.** *субст.* II 25.53, 25.54.

ВИСОКО (10). *Присл.* **1.** *На значній висоті* (6). У гаю, гаю Вітру немає; Місяць **високо,** Зіроньки сяють. I 92.588. Ой **високо** сонце сходить II 36.68.

2. *На велику відстань угору. Повт.* (4). Вознесися над землею **Високо, високо,** Закрий славою своєю Сліпе, горде око. I 344.154.

◇ **високо 1.** I 4.61, 92.588, 538.В, II 25.61, 36.68, 308.123, **2.** I 242.124 (2 р.), 344.154 (2 р.).

ВИСОКОПРЕОСВЯЩЕННИЙ (1). *Титул архієпіскопа і митрополита.* Я і чув і читав, що **високопреосвященний** Арсеній дуже возревновав о сельських школах и жалуется, що не печатають дешевих букварів. VI 226.11.

ВИСОКОЧОЛИЙ (1). *Уроч., у порівн.* Попід горою, яром, долом, Мов ті діди **високочолі,** Дуби з гетьманщини стоять. I 41.545.

ВИСОХНУТИ (6). **1.** *Випаруватися, зникнути — про рідину* (3). Гомоніла Україна, Довго гомоніла, Довго, довго кров степами Текла-червоніла. Текла, текла, та й **висохла.** I 111.1220. Полились На цямрину святиє сльози Та й **висохли.** II 318.523.

2. *Спорожніти* (1). Вже й криниця тая Замуліла і **висохла!** I 294.52.

3. *Перен.* (2). I язик мій оніміє, **Висохне,** лукавий, Як забуду пом'янути Тебе, наша славо. I 346.244. А он бачиш? очі! очі! Нащо ви здалися, Чом ви змалку не **висохли,** Слізьми не злилися? I 242.139.

◇ **висохла 1.** I 111.1220, **2.** I 294.52, **висохли 1.** II 11.142, 318.523, **3.** I 242.139, **висохне 3.** I 346.244.

ВИСОЧЕННИЙ (2). [Максим] Вийшов в поле.. Та й викопав.. Глибоку криницю.. I над шляхом в полі **Височенний** хрест поставив II 257.341.

◇ ***Одн. З.*** **височенний** II 257.341, ***Мн. З.*** **височенні** I 304.397.

ВИСПАТИСЬ (1). Та цур йому! Лучче полягаєм Та **виспимось.** День великий. Ще будем співати. I 306.437.

ВИСПІВУВАТИ (8). Прилітає соловейко Щоніч щебетати; **Виспіває** та щебече, Поки місяць зійде I 8.221. Та сам собі у бур'яні, Щоб не почув хто, не побачив, **Виспівую** та плачу. II 45.14. Ходи собі, мій голубе, Поки не заснуло Твоє серце, та **виспівуй,** Щоб люде не чули. I 27.86. Посилаю.. Ганнусі.. наші пісні. Нехай грає та **виспівує** VI 196.29.

◇ **виспівую** II 45.14, **виспівує** I 8.221, 29.69, 49.54, 63.5, 63.13, **виспівуй** I 27.86, **нехай виспівує** VI 196.29.

ВИСТАВКА (1). шкода, що ви сю зиму не приїхали, у нас була **виставка** в Академії і дуже добра. VI 26.10.

ВИСТАВЛЯТИ (1). Ще ви пишете, друже мій єдиний, щоб я **виставляв** ціну на моїх будущих рисунках; велике вам спасибі! VI 54.33.

ВИСТУПАТЬ (11). **1.** *Ставати видним, появлятися, показуватися* (6). **Виступав** Щербатий місяць з-за могили I 363.116. I передо мною Ніби з моря **виступають** Широкії се́ла II 420.В. Дивлюсь — аж он передо мною, Неначе ди́ва виринають, Із хмари тихо **виступають** Обрив високий, гай, байрак II 24.12.

2. *Іти повільно, статечно, поважною ходою* (3). аж ось і сам, Високий, сердитий, **Виступає** I 247.314. Пишними рядами **Виступають** отамани, Сотники з панами і гетьмани I 78.131.

3. *Вирушати в похід, залишати попереднє місцеперебування — про військо* (2). Із города із Глухова Полки **виступали** I 250.432. Спасибі тобі ще раз за писанку; дійшла вона до мене цілісінька, і в той самий день прийшло мені розрішеніє малювать, а на другий день приказаніє у поход **виступать.** VI 51.17.

◇ **виступать 3.** VI 51.17, **виступає 1.** II 16.320, 27.116, **2.** I 247.314, **виступають 1.** II 24.12, 27.118, 420.В, **2.** I 78.131, **виступав 1.**

I 363.116, **виступало** 2. II 137.25, **виступали** 3. I 250.432.

ВИСТУПИТЬ (2). **1.** *Вийти, з'явитися звідкись* (1). Заступила чорна хмара Та білую хмару. **Виступили** з-за лиману З турками татари. II 160.3.

2. *У спол.* **виступить** у караул — *стати на варту* (1). Вибачте, голубе сизий, що так нашвидку пишу до вас, бо одно те, що сьогодня почта, а друге те, що коло десятої години треба **виступить** у караул! VI 50.8.

◇ **виступить** 2. VI 50.8, **виступили** 1. II 160.3.

ВИСУШИТИ (4). *У спол.* **висушити** сльози (очі). Невеликії три літа.. **Висушили** чадом, димом Тії добрі сльози, Що лилися з Катрусею I 351.21. **Висушили** карі очі Дівичії ночі. I 237. Епіграф.

◇ **висушили** I 237. Епіграф, 351.21, **висушить** I 86.410, II 447.В.

ВИТАТЬ (21), **ВІТАТИ** [1] (3). *Перебувати, бути присутнім десь.* А моя свою дитину Сама доглядала.. Рано спати клала I пилиночки на неї Впасти не давала. I всю ніченьку над нею **Витала,** не спала. II 12.183. Я б тебе сховав Далеко! далеко! щоб ніхто не знав, Щоб ніхто не бачив, де **витає** доля, Моя доля, моє щастя, Ти, моя Мар'яно. I 162.369. Старий Котляревський.. Замовк неборака, сиротами кинув I гори і море, де перше **витав** I 12.72. Я буду **вітати** Коло тебе, і за тебе Господа благати! I 489.В //**Витать** над (надо). *Образн.*(10). Тяжко мені **Витать** над Невою. I 250.454. Сам бог **витає** над селом. II 9.43.

◇ **витать** II 18.416, *образн.* I 250.454, II 27.137, **витаю** *образн.* I 498.В, **витаєш** II 228.36, 474.В, *образн.* I 273.11, **вітаєш** I 489.В, **витає** I 162.369, II 199.8, 238.5, *образн.* I 85.367, 338.38, II 9.43, **витав** I 12.72, *образн.* I 528.В, **витала** I 537.В, II 12.183, **витало** I 85.376, **буду вітати** I 489.В, **витай** I 329.162, II 284.32, **нехай витають** *образн.* I 22.45, **вітали б** *образн.* II 502.В.

ВИТЕРПІТЬ (7). *Знести, терпляче витримати.* Там батько, плачучи з дітьми (А ми малі були і голі), Не **витерпів** лихої долі, Умер на панщині!.. II 229.30. Карай, боже! твою правду Я **витерпіть** мушу. I 132.2018. Десять літ неволі,.. Десять літ! Друже мій єдиний! вимозить страшно. А **витерпіть?** і за що **витерпіть?** VI 130.13 //*Вистраждати* (2). Ох, якби я знала, Що побачу його ще раз, Що побачу знову,— Вдвоє, втроє б **витерпіла** За єдине слово! I 132.2003.

◇ **витерпіть** I 132.2018, VI 130.13 (2 р.), **витерпів** I 97.795, II 229.30, **витерпіла б** I 132.2003, **витирпіла б** I 443.В.

ВИТИ (12). *Про звірів.* Нігде не чуть людської мови; Звір тільки **виє** по селу, Гризучи трупи. I 136.2128. Ридають люди, **виють** звірі II 59.23 //*Про звуки, подібні до виття* (6). По діброві вітер **виє,** Гуляє по полю I 48.1. Чорна хмара з-за Лиману Небо, сонце криє, Синє море звірюкою То стогне, то **виє** I 61.32 //*Про людей* (3). I тепер я розбитеє Серце ядом гою, I не плачу, й не співаю, А **вию** совою. I 352.68. Дивися, як я полечу, Бо я сова...— Та й замахала, Неначе крилами, руками, I пострибала через двір У поле, **виючи,** мов звір. II 101.310.

◇ **вию** I 352.68, **виє** I 48.1, 54.230, 61.32, 136.2128, 200.60, 250.468, 269.264, II 410.В, 426.В, **виють** II 59.23, **виючи** II 101.310.

ВИТИСЯ, ВИТИСЬ (7). **1.** *Обплітатися навколо чогось* (3). із-за тину **Вилась** квасоля по тичині II 164.13 //*Перен. Упадати за кимось* (1). А козаки, як хміль отой, **В'ються** круг Ганнусі. I 165.56.

2. *Звиватися* (4). Утомився вороненький, Іде, спотикнеться,— Коло серця козацького Як гадина **в'ється.** I 7.176. *У прикл. спол.* **витися**-гнутися (1). А калина з ялиною Та гнучкою лозиною, Мов дівчаточка із гаю ..Думки-гадоньки не мають, **В'ються**-гнуться та співають. II 342.24 //*Перен. Плазувати* (1). Кардинали, Як гадюки, **в'ються** Круг тіари. I 268.206.

◇ **в'ється** 2. I 7.176, **в'єтця** 2. I 404.В, **в'єця** 1. II 435.В, **в'ються** 1. *перен.* I 165.56, 2. *у прикл. спол.* II 342.24, *перен.* I 268.206, **вилась** 1. II 164.13.

ВИТІКАТИ (1). Тече вода в синє море Та не **витікає;** Шука козак свою долю, А долі немає. I 14.2.

ВИТНУТИ (1). А ти, задрипанко, шинкарко. Перекупко п'яна! .. Горнись лишень ти до мене, Та **витнемо** з лиха; Гарнесенько обіймемось Та любо та тихо Пожартуєм II 286.10.

ВИТОПИТЬ (2). *Нагріти, натопити (хату).* Потроху діти виростають, I виросли, і розійшлись.. I ти осталася, небого. I не осталося нікого З тобою дома. Наготи Старої нічим одягти I **витопить** зимою хату. II 195.42. *Образн.* (1). Може вернеться надія.. В пустку зимовати, Хоч всередині обілить Горілую хату. I **витопить,** і нагріє I 258.17.

ВИТРІЩАТИ (1). *У спол.* **витріщати** очі. До самої хмари З щоглистими кораблями Палає Скутара. Візантія пробуркалась, **Витріщає** очі, Переплива на помогу, Зубами скрегоче. I 202.117.

ВИТРІЩИТИ (2). *У спол.* **витріщити** очі.

А братія мовчить собі, **Витріщивши** о ч і! І 239.28. Візантія пробуркалась, **витрищила** о ч и І 467.В.

ВИТЯГТИ (1). Через тиждень вже **витягли** Максима з криниці II 258.389.

ВИХВАЛЯТИ, ВИХВАЛЯТЬ (6). Будем плакать, щебетати, Бога **вихваляти.** І 553.В. Вони, бач, кесаря хвалили.. що аж остило Самим їм дурня **вихвалять** II 271.267. Піїти в одах **вихваляли** Войну й царицю. II 54.200. *У прикл. спол.* х в а л и т и -**вихваляти** (1). Пішла єси, Трохи не співаєш Та кесаря-Юпітера х в а л и ш -**вихваляєш**:— От Юпітер, так Юпітер! II 273.351.

◇ **вихвалять** II 271.267, **вихваляєш** *у прикл. спол.* II 273.351, **вихваляв** II 405.В, **вихваляв** II 27.150, **вихваляли** II 54.200, **будем вихваляти** І 553.В.

ВИХВАТИТИ (1). де та сила Взялася в дитяти? **Вихватила** ту сокиру І батькові в груди Аж по обух вгородила. II 159.77.

ВИХИЛЯСИ (1). За **вихилясами** придан, За зиком та за сміхом Ніхто й не бачив, як проїхав Той управитель II 94.47.

ВИХИЛЯСОМ (1). *Присл. У прикл. спол.* в и к р у т а с о м -**вихилясом.** Пішла баба у танець, А за нею горобець, В и к р у т а с о м -**вихилясом...** І 128.1894.

ВИХОВАНИЙ (1). *Викоханий, випещений.* А де ж твої думи, рожевії квіти, Доглядані мили, **виховани** діти І 473.В.

ВИХОДИТИ, ВИХОДИТЬ (26). **1.** *Йти звідкись, за межі чого* (14). Погано я зустрів оцей новий поганий рік. Другий тиждень не **вихожу** з хати: чхаю та кашляю, аж обісіло. VI 228.10. Дивлюся, могила ніби розвернулась, А з неї **виходить** неначе козак II 232.13. Рано-вранці новобранці **Виходили** за село І 391.2. *Повт.* (2). Не **виходить** чорнобрива Із темного лугу. Не **виходить** зрадливая... II 131.7.

2. *Приходити в певне місце, з'являтися до кого* (7). Ще сонечко не зіходило, А я, молоденька, На шлях, на дорогу Невеселая **виходила.** II 142.5 //*З інфінітивом, що виражає мету дії* (2). По улицях воли Ревуть голодні, на городі Пасуться коні, не **виходить** Ніхто загнать, нагодувать II 150.18. А Мар'яна Не до пана **Виходила** гуляти І 155.102.

3. *З'являтися друком — про твори* (3). В год буде **виходити** 10-ть картин. VI 32.17.

4. *Брати початок* (1). Чорний шлях **виходив од** Дніпра, меж устями річок Сокорівки і **Носачівки** І 148.Прип.

5. *Появлятися, ставати видним* (1). Чорніє поле, і гай, і гори, На синеє небо **виходить** зоря. II 20.9.

◇ **виходить 3.** VI 178.32, **вихожу 1.** VI 31.5, 185.21, 228.10, **2.** II 46.58, **виходить 1.** II 146.7, 171. Рем., 172.Рем., 174. Рем., 232.13, 429.В, *повт.* II 131.7, 131.9, **2.** II 150.18, **5.**II 20.9, **виходять 1.** II 384.В, **виходив 4.** І 148.Прип., **виходила 2.** І 31.125, 155.102, II 142.5, 142.6, 158.35, **виходили 1.** І 391.2, **буде виходити 3.** VI 32.17, **буде виходить 3.** VI 33.2, **виходили б 1.** VI 24. 40.

ВИХОЖАТИ (5). **1.** *Виходити звідки, за межі чого* (4). З монастиря святого У золоті, аж сяє, Сам архімандрит **вихожає** II 137.16. Увечері, мов зоря тая, Марія з гаю **вихожає** II 308.120.

2. *З'являтися в певне місце* (1). Тойді на ганок **вихожає** І до громади промовляє Петрусь. II 225.222.

◇ **вихожає 1.** II 137.16, 308.120, **2.** II 225.222, **вихожав 1.** II 309.170, **вихожаючи 1.** II 342.20.

ВИХОПИТИ (1). Оксану **вихопив** чуть живу Ярема з льоху та й полинув У Лебедин... І 131.1986.

ВИЦІДИТИ (1). *Образн.* Може зійдуть [сльози], і виростуть Ножі обоюдні, Розпанахають погане, Гниле серце, трудне, І **вицідять** сукровату, І наллють живої Козацької тії крові, Чистої, святої!!! І 228.67.

ВИЧУНЯТИ (3). *Видужати.* Нездужає Катерина, Ледве, ледве дише... **Вичуняла,** та в запічку Дитину колише. І 30.83. Штернберг пише мені, що він нездужав, але тепер **вичуняв** і вам кланяється VI 26.18.

◇ **вичуняв** VI 26.18, **вичуняла** І 30.83, 30.107.

ВИШГОРОД (1). *Назва міста.* Іде чернець у **Вишгород** На Київ дивитись II 37.72.

ВИШИВАНИЙ (1). У неділю не гуляла.. Та хустину вишивала, Вишиваючи, співала: «Хустиночко мережана, **Вишиваная,** Вигаптую, подарую, А він мене поцілує». І 254.6.

ВИШИВАТИ (10). Полюбила багатая — Не поцілувала, **Вишивала** шовком хустку — Не подарувала. І 233.112. Сорочечки шила. І маленькі рукавчата Шовком **вишивала** II 12.151.

◇ **вишиваю** І 129.1910, II 41.3, **вишиває** І 158.195, **вишивала** І 233.112, 254.3, 254.19, II 12.151, 184.23, 197.18, **вишиваючи** І 254.4.

ВИШИВАТИСЬ (1). Рушники вже ткались. І хустина мережалась, Шовком **вишивалась.** І 391.26.

ВИШИТИ (1). Накупила Катерина червоного шовку, А за того за таляра Золотую гол-

ку, Та й **вишила** Іванови Шовками хустину II 403.В.

ВИШНЕВИЙ (4). Садок **вишневий** коло хати I 390.1. І передо мною Ніби море заступають Широкії села З **вишневими** садочками І люде веселі. II 90.23.

◇ ***Одн. Н.*** **вишневий** I 390.1, ***З.*** (за) **вишневий** I 22.34, (у) **вишневий** I 34.236, ***Мн. О.*** (з) **вишневими** II 90.23.

ВИШНИК (1). Катерина вийшла. Вийшла, та вже не співає, Як перше співала, Як москаля молодого В **вишник** дожидала. I 31.130.

ВИШНЯ (4). Дивлюсь, у темному садочку, Під **вишнею** у холодочку, Моя єдиная сестра! II 298.12. Зеленіють по садочку Черешні та **вишні** I 31.124.

◇ ***Одн. О.*** **під вишнею** I 34.238, II 298.12, ***Мн. Н.*** **вишні** I 31.124, ***О.*** **над вишнями** I 390.2.

ВІВАТ (3). *Вигук-вітання.* А князь аж синій похожає, Та сам несмілих наливає, Та ще й покрикує «**віват!**» II 9.68. *Повт.* (2). П'яниці, знай собі, кричать:— І патріот! і брат убогих! Наш славний князь! **Віват! Віват!** II 10.78.

ВІВЦІ (1). *У порівн.* І вороги нові Розкрадають, як **овець,** нас І жеруть!.. I 341.57.

ВІД *див.* **ОД.**

ВІДДАТИСЬ *див.* **ОДДАТИСЬ.**

ВІДЕРЦЕ (2). *Зменш. до* **відро 1.** Та й пішли обоє І **відерце** і віжечки Понесли з собою II 258.369. Він і нахилився, Опускаючи **відерце** II 258.377.

ВІДКІЛЯ (7), **ВІДКІЛЬ** (1). *Присл.* Все йде, все минає — і краю немає. Куди ж воно ділось? **відкіля** взялось? I 75.2. А **відкіля** ти, молодице? I 361.69. У мене єсть брати Микита й Йосип, а Петра нема. Бог його знає, **відкіля** він узявся? VI 189.13. Нехай іде **відкіль** взялася. VI 20.32.

◇ **відкіля** I 75.2, 115.1378, 121.1616, 134.2077, 146.2516, 361.69, VI 189.13, **відкіль** VI 20.32.

ВІДКОЛИ (1). *Присл.* Отим то й ба, що живете **Відколи,** дядьку, а не чули, А може й чули, та забули, Журнал дрюкують... II 408.В.

ВІДЛОГА (1). *Капюшон.* Ремінна свита **з відлогою** на тім тижні тобі пошлеться VI 220.31.

ВІДРО (8). **1.** *Посудина* (7). [Марія] Взяла **відра** та й побігла Ніби за водою — До криниці... I 280.288. Бондар **відра** набиває II 140.19. *У прикл. спол.* ц е б р о м **-відром** (1). У Києві на Подолі Козаки гуляють. Як ту воду, ц е б р о м **-відром** Вино розливають. II 35.19.

2. *Міра рідини* (1). Везе Марко.. червоного Вина з Цареграду **Відер** з троє у барилі I 323.492.

◇ ***Одн. О.*** **відром 1.** *у прикл. спол.* II 35.19, ***Мн. Р.*** **відер 1.** I 295.63, 2. I 323.492, ***З.*** **відра 1.** I 29.63, 280.288, II 140.19, **відер 1.** II 320.610, ***О.*** **з відрами 1.** I 492.В.

ВІДСІЛЬ (3). *Присл.* Смеркається. Полетимо Ночувати в Чуту. Як що буде робитися, **Відсіль** буде чути. I 502.В //*У спол.* н і **відсіль** і н і в і д т і л ь — *раптом, несподівано* (2). Придбав сірома грошенят, Одежу справив, жупанину, Та н і **відсіль** і н і в і д т і л ь На ту сірітську копійчину Купив садочок і хатину II 50.36.

◇ **відсіль** I 502.В, *у спол.* II 50.36, 250.81.

ВІДТІЛЬ (3), **ВІДТІЛЯ** (1). *Присл.* Такі, бачте, люди.. Сонце навіть гудять: «Не **відтіля,** каже, сходить, Та не так і світить; Отак, каже, було б треба...» I 76.57 //*У спол.* н і в і д с і л ь і н і **відтіль** — *раптом, несподівано* (2). Отож той самий сиротина У наймах сяк собі, то так Придбав, сірома, грошенят, Одежу справив, жупанину Та н і в і д с і л ь і н і **відтіль** Купив садочок і хатину II 250.81.

◇ **відтіль** I 297.170, *у спол.* II 50.36, 250.81, **відтіля** I 76.57.

ВІДЦІЛЯ (1). *Присл.* Як сніг, три пташечки летіли Через Суботове і сіли На похилéному хресті.. **відціля** видніше буде, Як той розкопуватимуть льох. I 293.6.

ВІДЬМА (25). *Жінка, що, за повір'ями, ніби знається з нечистою силою; чаклунка, чародійка. Фольк.* Я не побоюся, Серед ночі помандрую... А **відьма** злякає?! Ні, не злякá. II 172.251. Місяченьку! ..Світи довше в чистім полі, Щоб нагулятись доволі. Поки **відьми** ще літають, Поки півні не співають, Посвіти нам... I 5.109. «Заворожена!.. стривай же!» Шепче люта мати. «Треба трути роздобути, Треба йти шукати Стару **відьму!**» I 166.106.

◇ ***Одн. Н.*** **відьма** I 360. Заг., 361.67, 362.Рем. (3 р.), 363.111, 363.Рем. (3 р.), 364.Рем. (2 р.), 366.Рем., 368.Рем. (2 р.), 369.Рем. (2 р.), 533.В, 544.В, II 172.251, ***З.*** **відьму** I 166.106, 166.107, 538.В, 539.В, ***О.*** **відьмою** I 538. В, ***Мн. Н.*** **відьми** I 5.109.

ВІЖЕЧКИ (1). *Зменш.-пестл.* Та й пішли обоє І відерце і **віжечки** Понесли з собою II 258.369.

ВІЗ (21). **1.** (20). Воли його коло **воза** Понуро стоять. II 127.13. Повалили гайдамаки, Аж стогне діброва; Не повезли, а на плечах Чумацькі волові Несуть **вози.** I 105.1040. *У прислів'ї* (1). Привикне, кажуть, собака за **возом** бігти, то біжить і за саньми. II 57.Епіграф //*У спол.* р и ш т у в а т ь **вози** в д а л е к у ю д о р о г у — *готуватися до смерті* (1). Чи не покинуть нам, небого,.. Вірші нікчемні віршувать, Та заходиться р и ш т у в а т ь **Вози** в д а л е к у ю д о р о г у II 372.5.

2. *Міра вантажу* (1). Гармату, гаківниць два **вози,** Пшона, пшениці, що придбав, Я всю мізерію оддав Моїй Україні небозі... II 234.70.

◊ ***Одн. Р.*** **коло воза 1.** II 127.7, 127.13, ***О.*** **за возом 1.** *у прислів'ї* II 57. Епіграф, ***М.*** **на возі 1.** I 255.65, ***Мн. Н.*** **вози 1.** I 100.886, 158.224, II 120.17, ***З.*** **вози 1.** I 105.1040, *у спол.* II 372.5, 2. II 234.70, ***О.*** **возами 1.** II 275.438, **з возами 1.** I 106.1047, 106.1054, 155.91, II 142.13, 278.552, 457.В, **за возами 1.**II 278.544, **поміж возами 1.** I 100.891, 107.1109, ***М.*** **на возах 1.** II 278.535.

ВІЗАНТІЙСТВО (1). *Перен. Основи кріпосницького ладу.* А панство буде колихать, Храми, палати муровать, Любить царя свого п'яного, Та **візантійство** прославлять, Та й більше, бачиться, нічого. II 288.20.

ВІЗАНТІЙСЬКИЙ (1). Збрешуть люде, I **візантійський** саваоф Одурить! II 345.10.

ВІЗАНТІЯ (5). *Персоніф.* Реве, лютує **Візантія,** Руками берег достає; Достала, зикнула, встає... I 202.120. Із Дарданелів вітер віє, А не женеться **Візантія** I 203.175.

◊ ***Одн. Н.*** **Візантія** I 200.58, 202.116, 202.120, 203.175, ***З.*** **Візантію** I 200.61.

ВІЗЕРУНКИ (2). куплю Паперу аркуш. I зроблю Маленьку книжечку. Хрестами I **візерунками** з квітками Кругом листочки обведу. II 45.8.

◊ ***Мн. О.*** **візерунками** II 45.8, **везерунками** II 404.В.

ВІЗОК (1), **ВОЗИК** (1). *Зменш. до* **віз 1.** Мене, по правді сказать, риштовали та посадивши з жандаром на **візок** та прямо привезли аж у самий Петербург. VI 83.5. Молодиця.. Головоньку йому змиє, Й сорочечку білу Що день божий надіває. Грається, співає, Робить **возики** I 315.215.

ВІЇ (1). Співає Мар'яна.. «Його щастя, його доля — Мої чорні брови, Довгі **вії,** карі очі, Ласкавеє слово». I 158.232.

ВІЙСЬКО (10), **ВОЙСЬКО** (2). **1.** *Армія* (10). **військо,** як море, З знаменами, з бунчугами З лугу виступало Та на трубах вигравало. II 137.23 //*Військова служба* (4). Єдиного сина, єдину дитину, Єдину надію! в **військо** оддають! I 242.133. А дівчина в темнім гаї Його з **війська** виглядає. I 236.231. Старий батько іде рядом, Наставляє сина. Як у **війську** пробувати, Старших шанувати I 281.320 //*Тільки у мн. Збройні сили* (1). Аж — ось... лихий царів несе З дружинами, з огнем, з ножами, З жерцями, з книгами, з **войсками.** II 500.В.

2. *Військова частина* (2). Іде **військо,** іде й друге, А за третім стиха — Не дивися, безталанна — Везуть тобі лихо. II 43.49. сидячи, перебираю старий Р [у с с к и й] и н в а л и д. Коли, зирк, аж надрюковано, що такий-то Яцько К[ухаренко] назначається в таке і таке **войсько** кошовим. VI 83.21.

◊ ***Одн. Н.*** **військо 1.** I 99.834, 268.232, II 137.23, 2. II 43.49, ***Р.*** **з війська 1.** I 236.231, ***З.*** **військо 1.** II 339.16, **в(у) військо 1.** I 234.153, 242.133, II 185.32, **в войсько 2.** VI 83.21, ***М.*** **у війську 1.** I 281.320, ***Мн. О.*** **з войсками 1.** II 500.В.

ВІЙСЬКОВИЙ (2). *Пов'язаний з військом.* Бували войни й **військовії** свари.. Минуло все, та не пропало II 367.1 //*Близький по війську*(1). Громада вибрала гетьмана — Преславного Лободу Івана, Лицаря старого, Брата **військового.** II 138.41.

ВІК (53). **1.** *Життя, період існування кого-, чого-н.* (37). Тяжкі діла! Якби їх забути, Я оддав би веселого **Віку** половину. I 336.235. Я сам занівечив свій **вік** II 62.18. Нехай їм бог шле довгий **вік** і добре здоров'я. VI 202.9 //Д о ж и т и (д о ж и т ь, д о ж и в а т и) **вік (віку)** (12). Молодого, короткого Не дали дожити Люде **віку.** I 356.61. Не пустили Дорошенка,.. В Сосницю послали. А з Сосниці в Я р о п о л ч е **Віку** доживати. II 161.50. Я не одинокий, є з ким **вік** дожить. I 79.180 //**Вік** п р о ж и т и (п р о ж и т ь) (2). Тяжко, діти, **Вік** одинокому прожить I 161.319 //**Вік** д о к о р о т а т ь (2). Дуже б, дуже добре було, якби нам укупі довелося **вік** свій докоротать. VI 209.11 //Д о б и т и **віку** в і к о в о г о. *Тавтол.* (1). Дочка́ нездужає Ярина, Його єдиная дитина Покинуть хоче; з ким дожить? Добити **віку** вікового? I 282.359 //Д о к о н ч и т ь **віку** (1). Поїхав я тойді в Київ із Петербурга.. і думав уже в Києві оженитьея,.. Та господь не благословив моєї доброї долі! — не дав мені докончить **віку** короткого на нашій любій Україні. VI 58.3 //У к о р о т и т ь (в к о р о т и т и) **віку (віка)**(5). Та й що та панночка одукована робитиме в моїй му-

жицькій хаті! З нудьги пропаде, та й мені укоротить недовгого **віку.** VI 201.1. боже милий! Не вкороти **віку!** I 113.1323. Що тут робить? За чоловіка, Укоротивши йому **віка...** А жінку можна привітать. II 105.61 //**Віку** збавити (1). Ой тумане, тумане.. Чому мені злої долі, Чом **віку** не збавиш? I 310.15 //На **віку** (1). На **віку** Всі люде бачать лихо II 251.106.

2. *Століття* (2). Часи літами, **Віками** глухо потечуть. II 47.98.

3. *Доба, епоха* (1). Просвітити, кажуть, хочуть Материні очі Современними огнями. Повести за **віком,** За німцями, недоріку, Сліпую каліку. I 335.203.

4. *У знач. присл. Завжди, постійно, весь час* (4). Доленько моя! Не дай мені **вік** дівувати II 147.15 //*Ніколи (при дієслові з запереченням)* (1). Раз добром нагріте серце **Вік** не прохолоне! I 245.248.

◆ *У спол.* (9): а) од **віку (віка)** до **віку (віка)** — *все життя* (4). Ой гоп чики-чики! Та червоні черевики, Та троїсті музики,— Од **віку** до **віку** Я любила б чоловіка. I 275.95. [Господь] Воцариться в дому тихім, В сім'ї тій великій, I пошле їм добру долю Од **віка** до **віка.** I 346.222; б) во **віки** і **віки** (2). Встане правда! встане воля! I тобі одному Помоляться всі язики Во**віки** і **віки.** I 326.35; в) на**віки** і **віки** (1). I брат з братом обнялися I проговорили Слово тихої любові На**віки** і **віки!** I 263.53; г) од нині до **віка** (1). А літа стрілою Пролітають.. I співають амінь, Амінь всьому веселому од нині до **віка** I 351.10; д) на **віки** — *назавжди* (1). нема вже Хтодота меж нами, учора поїхав сіромаха в Киев служить богу і государю, як той казав, а ми пропадаємо в цьому проклятущому Пітері, щоб він замерз на **віки** VI 24.16.

◇ ***Одн. Н.*** **вік** 1. II 62.13, 2. II 188.108, ***Р.*** **віку** 1. I 113.1323, 143.2424, 161.331, 310.15, 336.235, 356.61, 532.B, 534.B, II 22.46, 28.157, 106.94, 147.18, 161.50, 450.B, VI 58.3, 201.1, *тавтол.* I 282.359, **до віку** *у спол.* а) I 275.95, **до віка** *у спол.* а) I 346.222, *у спол.* г) I 351.10, **од віку** *у спол.* а) I 275.95, **од віка** *у спол.* а) I 346.222, ***З.*** **вік** 1. I 79.180, 161.319, 324.543, 538.B, 556.B, II 27.130, 37.103, 49.26, 62.18, 119.14, 143.15, 249.43, 256.314, 432.B, VI 202.9, 208.2, 209.11, 4. I 50.95, 245.248, II 147.15, **ввік** 4. I 476.B, **віка** 1. II 105.61, ***О.*** **за віком** 3. I 335.203, ***М.*** **на віку** 1. II 251.106, ***Мн. З.*** **віки** *у спол.* б) I 263.69, 326.35, *у спол.* в) I 263.53, **на віки** *у спол.* д) VI 24.16, ***О.*** **віками** 2. II 47.98.

ВІКНО (16), **ОКНО** (1). I до дверей, на ключ замкнутих, I до решотки **на вікні** Привик я трохи I 389.8. [Марія] Сидить собі коло **вікна** I в поле дивиться II 312.294. світить З усіх **вікон** у титаря. I 96.764. Марусю, або Сердешну Оксану,.. або панну Сотниківну, як вона богобоязлива, сидя у **вікна,** орарь лагодить, намалюю VI 20.17 //*Підвіконня* (1). Цвіти за образом святим, I на **вікні** стоять цвіти II 96.132.

◇ ***Одн. Н.*** **вікно** I 384.8, II 164.14, ***Р.*** **коло вікна** II 312.294, **у вікна** VI 20.17, ***З.*** **в вікно** I 30.76, 126.1814, 233.145, 392.33, 555.B, II 176.357, **в окно** I 408.B, ***О.*** **перед вікном** II 157.31, ***М.*** **на вікні** I 389.8, II 96.132, ***Мн. Н.*** **вікна** I 426.B, ***Р.*** **з вікон** I 96.764, ***О.*** **попід вікнами** I 369.319.

ВІКОВИЙ (1). *Тавтол.* Дочка нездужає Ярина, Його єдиная дитина Покинуть хоче; з ким дожить? Добити віку **вікового?** I 282.359.

ВІКОННИЦЯ (1). Як була я молодою преподобницею, Повісила хвартушину над **віконницею** I 129.1907.

ВІКОНЦЕ (2). *Зменш. до* **вікно.** Отак вона вишивала, У **віконце** поглядала,.. Чи не йде чумак з дороги. I 254.20. Їде шляхом до Києва Берлин шестернею, А в берлині господиня.. Побіг Івась, бо з **віконця** Рукою махає. I 46.733.

ВІЛ (17). Ні, не буду чужі **воли** Пасти, заганяти II 182.13. Осталась вдовою, Та й не молодою, I з **волами,** I з возами, Й малою дочкою. I 155.90. *У порівн.* (2). Як той щирий **віл** запрягся я в роботу,— сплю на етюдах VI 185.20.

◇ ***Одн. Н.*** **віл** *у порівн.* VI 185.20, ***Р.*** **вола** I 125.1754, ***З.*** **вола** *у порівн.* II 105.44, ***Мн. Н.*** **воли** I 158.224, II 52.133, 120.16, 127.13, 142.14, 142.15, 150.16, ***З.*** **воли** I 254.25, 322.479, 323.508, 323.519, II 182.13, ***О.*** **з волами** I 155.90, II 251.100.

ВІЛІЯ (1). *Назва річки.* Дивувались довго люди, Де вона сховалась,.. А вона вночі любенько В **Вілії** втопилась II 159.88.

ВІЛЬНА (2). У **Вільні,** городі преславнім, Оце случилося недавно II 157.1. Отаке-то чудо У тім місті преславному, У тій **Вільні** сталось. II 159.82.

ВІЛЬНИЙ *див.* **ВОЛЬНИЙ.**

ВІЛЬШАНА (35), **ОЛЬШАНА** (1). **Вільшана,** або **Ольшана,** містечко Київської губернії, Звенигородського повіту I 148.Прип. Я, пане, з **Вілшани.** I 437.B. Де ж Ярема? Взявши торбу, Потяг у **Вільшану.** I 87.438. Я сирота з **Вільшаної,** Сирота, бабусю. I 132.1989.

◇ ***Одн. Н.*** **Вільшана** I 148. Прип., **Ольшана** I 148. Прип., ***Р.*** **з Вільшани** I 110.1205, 115.1379, **з Вілшани** I 435.B, 437.B, **з Вільшаної** I

115.1380, 132.1989, з **Вілшаної** І 437.В, *З.* **Вільшану** І 118.1490, 120.1574, **Вілшану** І 438.В (2 р.), в(у) **Вільшану** І 84.330, 87.438, 91.579, 113.1286, 120.1568, в(у) **Вілшану** І 427.В, 435.В, 438.В, 441.В, *О.* між **Вільшаною** І 148.Прип., *М.* у(в) **Вільшаній** І 91.554, 91.557, 91.566, 115.1383, 115.1386, в(у) **Вілшаній** І 437.В (2 р.), в **Вільшаний** І 427.В (2 р.), в (у) **Вілшаний** І 427.В, 438.В, по **Вільшаній** І 97.821, по **Вілшаній** І 430.В.

ВІЛЬШАНСЬКИЙ (3). **Вільшанські** схизмати По три сім'ї, по чотири Живуть в одній хаті. І 91.558.

◊ *Одн. Р.* **вільшанського** І 150.ІІ, *Мн. Н.* **вільшанські** І 91.558, **вілшанські** І 427. В.

ВІН, ВОНА, ВОНО, ВОНИ (2375). **1.** *Займ. предметно-особовий III ос.* (1980): а) *заступає власні імена та загальні назви, виражені іменником у попередній розповіді* (1897). Всі гуляють. А де ж Гонта? Чом **він** не гуляє? І 141.2334. Із Дарданелів вітер віє, А не женеться Візантія; **Вона** боїться, щоб Чернець Не засвітив Галату знову І 203.176. Рад би на крилах летіть до вас, та прокляте око, щоб **воно** не вилізло, не пускає. VI 179.15. Посіяли гайдамаки В Україні жито, Та не **вони** його жали. І 146.2533. Одпочиваючи в куточку, Старий на сина дивувавсь, Який то з **його** майстер буде! II 320.608. За гайдамаками ходив кобзар; **його** називали сліпим Волохом. І 148.Прип. У тебе, здається, годується кабан в сажі. Я бачив, як Харита **йому** їсти носила VI 201.9. Пан поїхав десь далеко,.. І прокляли **його** люде І 356.47. Од споконвіку і донині Ховалась од людей пустиня, А ми таки **її** найшли II 47.75. Перейшов я пішки двічі всю киргизькую степ аж до Аральського моря — плавав по **йому** два літа VI 57.35. На чужині не ті люди, Тяжко з **ними** жити. І 14.14. *Повт.* (40). Завтра вночі у Чигрині Свячений достану. Дасть **він** мені срібло-злото, дасть **він** мені славу І 94.691. Не вернувся із походу Гусарин-москаль. Чого ж мені **його** шкода, Чого **його** жаль? II 156.3. Дивлюся: так буцім сова Летить лугами, берегами, та нетрями, ..А я за **нею**, та за **нею** І 241.73. Моя мати... чого **вона, Вона** все журилась І 355.28. Не бог судитеме, а люде. **Вони, вони** тебе осудять Своїм неправедним судом! II 450.В. *У порівн.* (4). Настуся з богословом.. Удвох собі похожають.. Отак ангели святії Дивляться на бога, Як **вони** одно на друге. II 170.191. *У приказці* (2). Скачи враже, як пан каже: На те **він** багатий. І 27.91. Густенька каша, Та каша, бачте, та не наша, А наш несолений куліш — Як знаєш, так **його** і їж. II 223.134 *//Те саме з відокремленим постпозитивним означенням, вираженим прикметником чи іменником або групою слів* (63). Заридав Кобзар, заплакав Сліпими очима. Дивувалися дівчата: Вже смерть за плечима, А **він**, сліпий, сивоусий, Про колишнє плаче. І 161.342. І завдають козакові Смертельниє муки; У льох **його**, молодого, Той пан замикає... II 131.17. Титяся Піунова хоче покинуть Нижній Новгород.. Велика сім'я **її**, небогу, осіла VI 163.27. А другая тая,.. Вдова молодая. А я вчора з **нею**, З сією змією, В полі плоскінь вибирала II 132.7. І діти як квіти; За що ж ти **їх**, молоденькі, Думаєш убити? II 169.173 *//З підсилювальною часткою «то»* (1). аісправник Трохи не сказився! Що нічого, бачиш, взяти, А **він-то** трудився! І 504.В; б) *заступає власні імена та загальні назви, виражені іменником, постпозитивним по відношенню до займенника* (83). Як була я молодою — І гадки не мала, По садочку похожала, Квічалась, пишалась. А **він** мене і набачив, Ірод!.. І 366.211. Оставайся, Степаночку! Коли не хоч братись, То так будем. Я сестрою, А ти мені братом, А дітьми **йому** обоє, Батькові старому. І 287.577. Спасибі **йому**, тому Николаю М. VI 133.21. А все-таки **її** люблю, Мою Україну широку II 201.47. І досі ще нема нічого із корпусу. Добивають **вони** мене, недолюди VI 132.38. Ради **їх**, Людей закованих моїх, Убогих, нищих... Возвеличу Малих отих рабів німих! II 289.18. **Воно** знає, де мій милий, Бо його носило, **Воно** скаже, синє море, Де його поділо. І 9.7. *Повт.* (5). Смерті сподіваюсь, А ридаю, мов дитина, Як **її** згадаю, Як **її** згадаю, Катерину. II 458.В. **Вони, вони** — не бійся, сину! — **Вони**, ксьондзи, мою дитину З собою в хату завели II 234.103 *//Стара форма* **ю** *замість* **її** (2). Владимир князь перед народом убив старого Рогволода.. І растлі **ю**, Тую Рогніду молодую II 74.209 *//У поєднанні із «самий» виділяє певний предмет мови з ряду йому подібних* (2). Борця того в селі не стало; А люде в Польщі зострічали Якогось панича.. Ото **він** самий! II 82.217.

2. *Форма род. відм.* **його (єго, її, їх)** *у знач. присвійного займенника* (216): а) *препозитивного по відношенню до означуваного слова* (167). Молодая встала, Взяла кварту оковити Та й почастувала Сердешного невольника І **його** сторожу. II 188.79. Як матимеш.. час,

то піди в Сімонов монастир і за мене помолися богу на могилі Гоголя за **його** праведную душу. VI 87.28. І світає, і смеркає, І знову смеркає, А москаля, **її** сина, Немає, немає. І 234.176. Вітрило-вітре, господине! Нащо ти віеши? Несеш На легкому крилі своєму Хановські стріли на моє Єдине ладо й **його** вої. II 496.В. В послідньому письмі просив я тебе, щоб ти мені швиденько [написав] о Микиті, Йосипі і Ярині і об **їх** дітях і грунтах. VI 206.31. *Повт.* (8). за сином Святая мати всюди йшла, **Його** слова, **його** діла — Все чула й бачила, і мліла II 321.663. О боже мій милий! така твоя воля, Таке **її** щастя, така **її** доля! I 5.78. *У приказці* (1). П а р у с.. про нас і не згадав, спасибі йому. Ми вже, бач, дуже близькі родичі. Як наш батько горів, то **їх** батько руки грів. VI 186.9; б) *постпозитивного по відношенню до означуваного слова* (49). Гуля Максим, гуля батько, А за ним хлоп'ята. Запорожці ті хлоп'ята, Сини **його,** діти. I 104.982. Ми молимось богу, I на храмах **єго** честний Хрест златокованний Поставили, та й молимось, Та б'ємо поклони... II 472.В. У синагогу Зайшла благать благого бога, Щоб син **її** найшовсь. II 320.623. I мечі в руках **їх** добрі, Острі обоюду I 347.271.

3. *Займ. III ос. одн. с. р.* **воно** *у знач.* **він, вона** *з відтінком пестливості або зневажливості* (48). І мати не знала, Де Мар'яна до півночі І з ким розмовляє? «**Воно** мале ще, дитина, Нічого не знає». I 157.155. Хоч дитина немовляща, І **воно** вгадає Твої думи веселії... II 209.36. Може приблукає в Сокиринці оце добрий чоловік і маляр дуже дотепний, то ти.. ласкаво привітай його. **Воно** розумне, добре і любить наш народ і нашу країну. VI 182.22. Та де ж **воно,** тая цяця? I 479.В. Напиши мені швиденько адрес Жаботинського і Кериловського пана: як його зовуть і що **воно** таке. VI 205.33.

4. *Займ. III ос. одн. с. р.* **воно** *у знач. вказівної частки* (29). За кого ж ти розіп'явся, Христе, сине божий? За нас добрих, чи за слово Істини... чи може, Щоб ми з тебе насміялись? **Воно** ж так і сталось. I 328.133. I на Україні добро.. І люде веселі. **Воно** б, може, так і сталось, Якби не осталось Сліду панського в Украйні. II 111.58. А коштувать се буде 1000 руб. асигнац[іями]: так **воно,** бачите, гроші хоч і не нашому братові сердешному. VI 28.13. *У приказці* (2). Думав я їдучи в столицю завернуть до Вас на Січ, поцілювать тебе, твою стару і твоїх діточок, але не так **воно** робиться, як нам хочеться. VI 145.17.

5. *Займ. III ос. одн. с. р.* **воно** *у знач. підсилювальної частки* (28). Якби я не друкував своїх «Гайдамаків», то **воно** б не треба і передмови. I 150.П. Я не знаю й досі, Нащо **воно** москалі ті Коси заплітали II 254.237. Так мені погано, що я ледве перо в руках держу, і кат його батька знає, коли **воно** полегшає. VI 228.33. Один дума, як би **його** Достроїть палати. Другий дума, як би **його** На подзвін при[д]бати. I 363.124. Як же **його** у неволі Жити без надії? II 67.13.

6. *Займ. III ос. одн. ч. р.* **він** *у знач.* **воно** (1). Зробило [дитяточко] хрестик та й несло Додому, бачте, показати, Що й **він** уміє майструвати. II 318.550.

◆ *У спол., переважно лайл.* (73): а) ц у р **йому (їй, їм)** (39). Ц у р **йому,** тому лихові, а то ще щоб не заплакать VI 50.32. До грошей я не дуже ласий, ц у р **їм** I 433.В. Око, око!.. Ти спиш в кіоті, а царі... Та ц у р **їм,** тим царям поганим! II 282.86. дуже не хочеться мені дрюковать С л е п у ю, але вже не маю над нею волі, та ц у р **їй,** а обридла вже вона мені. VI 24.34; б) б о г (л и х и й, к а т, х т о, ч о р т *і под.*) **його (їх** б а т ь к а) з н а є (з н а) (18). I б о г **його** святий з н а є, коли я дождуся тієї доброї погоди? VI 141.32. москалі Тойді, бач, носили Сиві коси з кучерями Усі до одного, І борошном посипали, Б о г **їх** з н а для чого! II 55.234. Мені велено одправиться прямо в столицю. Л и х и й **їх** з н а є для чого. VI 145.18. Так мені погано, що я ледве перо в руках держу, I к а т **його** б а т ь к а з н а є, коли воно полегшає. VI 228.32. ще й досі нема нічого офіціального, і ч о р т **його** з н а є, коли воно й буде, те прокляте офіціальне? VI 139.36. Чого ж він приплентав? — А х т о **його** з н а! II 54.209; в) н і в р о к у **йому (їй, їм)** (6). Хтодот, н і в р о к у **йому,** в Полтаві оженився VI 34.29. Попід дібровою стоять Вози залізної тарані: То щедрої гостинець пані. Уміла що кому давать, Н і в р о к у **їй!** I 100.889. князь.. молотить виганяє Людей недобитих. Змолотили, н і в р о к у **їм,** За одну годину II 15.303; г) м а т е р і **його (їх)** к о в і н ь к а (х и р я) (3). Авжеж, коли не вмремо, то діждемо, хоч і не швидко, м а т е р і **його** к о в і н ь к а, а колись-то буде. VI 19.28. Добре, сину, М а т е р і **їх** х и р я! Мордуй, мордуй: в раю будеш Або

есаулом. І 114.1355; д) н е х а й **їй (їм)** (л и х о) (2). Дівчата співали: «Шелесь, шелесь по дубині, Шапки хлопці погубили, Тілько наймит не згубив, Удовівну полюбив...» Соромітна, н е х а й **їй** л и х о! II 54.195. А про людей... Та н е х а й **їм.** Я їх, добрих, знаю. II 8.23; е) б о д а й **його** (1). І я вас лякаю, бо те лихо знаю, Б о д а й **його** в світі нікому не знать І 157.170; є) н е х а й **його** л и х и й в і з ь м е (1). А то лихо розказувать, Щоб бридке приснилось! Н е х а й **його** л и х и й в і з ь м е! І 37.389; ж) п с я **його** л и ч и н а (1). Дивися, п с я **його** л и ч и н а! Оце-то так, що богослов! У батька краде! II 171.223; з) ч о р т и б у б и в **його** б а т ь к а — *при вираженні невдоволення, досади* (1). тут тепер 10° морозу, не вам кажучи, а кожуха нема, ч о р т и б у б и в **його** б а т ь к а, і купила нема. VI 24.17; и) **єго** в е л и ч е с т в о — *цар* (1). Ми серцем голі Догола! Раби з кокардою на лобі! Лакеї в золотій оздобі... Онуча, сміття з помела **Єго** в е л и ч е с т в а. II 302.45.

ВІНКИ (1). **Вінки** не святили І 121.1626.

ВІНЦЕНОСНИЙ (1). *Ірон.* Старенька сестро Аполлона, ..Покиньте ж свій святий Парнас, Придибайте хоч на годину Та хоч старенький божий глас Возвисьте, дядино. Та ладом Та добрим складом, хоть на час, Хоть на годиночку у нас Ту **вінценосную** громаду Покажем спереду і ззаду Незрячим людям. II 69.27.

ВІНЧАНИЙ (3). *Увінчаний вінцем, короною.* І три папи, і баронство, І **вінчані** глави; Зібралися, мов Іуди На суд нечестивий І 269.260. Кати **Вінчанні,** Мов пси голодні за маслак, Гризуться знову. II 243.6. *Образн.* (1). Онде злодій штемпований Кайдани волочить; Он розбойник катований Зубами скрегоче, Недобитка товариша Зарізати хоче! А меж ними, запеклими, В кайдани убра́ний Цар всесвітній! цар волі, цар, Правдою **вінчаний** І 480.В.

ВІНЧАТИ (5). **1.** (4). Через тиждень в Лебедині У церкві.. Вранці Ярему **вінчали** І 135.2104.

2. *Вшановувати* (1). Ти ж під тином, Сумуючи, у бур'яні Умерла з голоду. Амінь. А потім ченці одягли Тебе в порфіру. І **вінчали,** Як ту царицю... II 323.748.

◊ **вінчати 1.** І 317.283, **вінчали 1.** І 135.2104, **2.** II 323.748, **вінчатиме 1.** II 170.199, **нехай вінчає 1.** II 170.200.

ВІНЧАТИСЯ (3). Легше, мої любі, покриться землею, Ніж бач[ить], як другий, багатий, старий, Цілує за гроші, **вінчається** з нею... І 161.335. Нумо, серце, лицятися Та поїдем **вінчатися** II 136.10.

◊ **вінчатися** II 136.10, **вінчається** І 161.335, **вінчайтеся** II 41.10.

ВІРА (11). **1.** *Релігія, релігійне вчення* (6). Обізвавсь Тарас Трясило **Віру** рятовати, Обізвався, орел сизий І 65.70. Котилися І наші козачі Дурні голови, за правду, За **віру** христову II 26.93 //*У спол.* к а т о в а **віра** (1). Був я уторік на Україні — був у Межигорского спаса. І на Хортиці, скрізь був і все плакав, сплюндровали нашу Україну к а т о в о ї **віри** німота VI 34.12.

2. *Переконаність, упевненість у здійсненні чого-н.* (5). Десять літ неволі, друже мій єдиний, знівечили, убили мою і **віру** і надію. VI 130.8 //*У спол.* й н я т и (п о й н я т и) **віри** — *вірити (повірити)* (4). От і читай, І й м и ти їм **віри!** І 247.329. Старому **віри** н е п о й м у т ь, Старого дурнем назовуть. II 410.В.

◊ ***Одн. Н.*** **віра 1.** І 64.35, ***Р.*** **віри 1.** *у спол.* VI 34.12, **2.** *у спол.* І 247.329, II 345.2, 345.3, 410.В, ***З.*** **віру 1.** І 65.70, 334.171, **2.** VI 130.8, **за віру 1.** І 483.В, II 26.93.

ВІРИТЬ (3). Як же його **вірить?..** Ох рад би я **вірить,** та серце не хоче. II 383.В. Пише мені курінний Лазаревський і упевняє мене, що незабаром мене випустять із цієї широкої хурдиги.. І плачу, і молюся, і все-таки не **вірю.** VI 130.7.

ВІРНИЙ (9). *Відданий, надійний; стійкий у своїх почуттях і поглядах.* Стоїть старий [явор], похилився, Мов козак той зажурився, Що без долі, без роди́ни Та без **вірної** дружини II 342.10. Пішов молитьця **вірний** Гус. І 487.В. Люблю, як щиру, **вірну** дружину, Як безталанную свою Вкраїну! II 32.4.

◊ ***Одн. Н.*** **вірний** І 487.В, **вірная** І 488.В, II 94.32, ***Р.*** **вірної** І 237.16, (без) **вірної** II 342.10, ***З.*** **вірну** І 352.34, II 32.4, **вірную** II 395.В, ***О.*** (з) **вірним** II 148.10.

ВІРНІЙ (1), **ВІРНІЙШ** (1). *Присудк.* «Треба, каже, Своди розламати, **Вірній** діло!» І 501.В.

◊ **вірній** І 501.В, **вірнійш** І 504.В.

ВІРНО (1). *Присл.* І він один на всім світі Мене **вірно** любить І 420.В.

ВІРСАВІЯ (10). в саді, В своїм веселім вертограді, **Вірсавія** купалася, Мов у раї Єва II 70.56. Йому, сердешному, й не снилось,.. Що з дому цар його.. **Вірсавію** — украв. II 71.88.

◇ ***Одн. Н.*** **Вірсавія** II 70.56, 71.78, **Версавія** II 415.В, **Вирсавія** II 418.В (2 р.), ***З.*** **Вірсавію** II 71.76, 71.88, **Версавію** II 416.В (2 р.), **Вирсавію** II 418.В.

ВІРУВАТИ (3). **1.** *Бути релігійним* (2). **Віруйте** і гиньте, пророки гласят. II 383.В. «Гвалт! рятуйте! Хто в бога **вірує!»** — кричить Надворі голос, що є сили. I 97.806.

2. *Бути впевненим у чомусь* (1). Ми **віруєм** твоїй силі І духу живому. Встане правда! встане воля! І тобі одно́му Помоляться всі язики Вовіки і віки. I 326.30.

◇ **вірує** 1. I 97.806, **віруєм** 2. I 326.30, **віруйте** 1. II 383.В.

ВІРШ, ВІРША (19). **1.** *Художній віршований твір* (13). І довелося знов мені На старість з **віршами** ховатись II 45.16. *Тавтол.* (2). Не для людей, тієї слави, Мережані та кучеряві Оці **вірші** віршую я. II 112.3.

2. *Одиниця ритмічної мови, віршований рядок* (5). Дасть бог, трохи одпочину та напишу тойді тобі тихесенько, гарнесенько, та може.. і **віршами.** VI 161.8. Оце случилося недавно, Ще був тойді... От як на те Не вбгаю в **віршу** цього слова... II 157.4.

3. *У знач. «віршування»* (1). Та вже ж нехай хоч розіпнуть, А я без **вірші** не улежу. Уже два года промережав, І третій в добрий час почну. II 163.11.

◇ ***Одн. Р.*** **без вірші** 3. II 163.11, ***З.*** **в віршу** 2. II 157.4, ***Мн. Р.*** **вірш** 1. VI 75.1, ***З.*** **вірші** 1. II 239.21, VI 20.33, 87.25, 186.10, *тавтол.* II 112.3, 372.3, **за вірші** 1. II 406.В, VI 58.5, **вірш** 2. VI 58.21, ***О.*** **віршами** 1. II 163.6, 2. VI 139.11, 161.8, **з віршами** 1. II 45.16, VI 186.5, 186.20, ***М.*** **о віршах** 2. VI 131.2.

ВІРШОВАТИ, ВІРШОВАТЬ *див.* **ВІРШУВАТИ.**

ВІРШОМАЗИ (1). *Поети. Зневажл.* А я, дурний, не бачивши Тебе, цяце, й разу, Та й повірив т у п о р и л и м Твоїм **віршомазам.** I 247.325.

ВІРШУВАТИ, ВІРШУВАТЬ, ВІРШОВАТИ, ВІРШОВАТЬ (9). Не проклену ж тебе, доле, А буду ховатись За валами. Та нищечком Буду **віршувати** II 58.27. Що діяти? ..**Віршую** нищечком, грішу II 87.7. Слухай, брате, та научай Своїх малих діток, Научай їх, щоб не вчились Змалку **віршовати.** II 46.34. А нумо знову **віршовать,** (Звичайне нишком) нумо знову, Поки новинка на основі, Старинку божу лицювать. II 409.В. *Тавтол.* (2). Чи не покинуть нам, небого,.. Вірші нікчемні **віршувать** II 372.3.

◇ **віршувати** II 405.В, **віршовати** II 46.34, **віршувать** II 58.1, *тавтол.* II 372.3, **віршовать** II 409.В, **віршую** II 87.7, *тавтол.* II 112.3, **буду віршувати** II 58.27, **нехай віршує** II 46.38.

ВІСІМ (1). [Ганна] Найнялася носить воду, Бо грошей нестало На молебствіє Варварі. Носила-носила, Кіп із **вісім** заробила Й Маркові купила Святу шапочку в пещерах I 319.345.

ВІСК (4). Ще позаторік заходився я був ліпить із **воску** — і нічого не вдіяв VI 115.36 //*У спол.* т а л а н - д о л ю з **воску** в и л и в а т и — *ворожити, ллючи розтоплений віск у воду. Фольк.* (1). І ворожка ворожила, Пристріт замовляла, Т а л а н - д о л ю за три шаги З **воску** в и л и в а л а. I 283.413.

◇ ***Одн. Р.*** **з (із) воску** I 321.422, VI 115.36, *у спол.* I 283.413, **коло воску** VI 115.38.

ВІСКРИВИЙ (1). *Вульг.* І ворожка ворожила.. «Он, бачиш, кінь осідланий Маха головою. А он їде, а онде йде Дідусь з бородою. Ото гроші. Бач, **віскривий,** Якби догадався Та втер йому» I 283.418.

ВІСОН (1). *Назва дорогої білої чи пурпурової тканини, одяг з якої носили в стародавній Греції і Римі.* Сіяє в золотім **вісоні** Ізраїльський архієрей! II 321.670.

ВІСТЬ (4). Прийшли **вісти** недобрії — В поход затрубили. Пішов москаль в Туреччину I 29.41. Нема мого сина Йвана І немає **вісти.** II 148.24.

◇ ***Одн. Р.*** **вісти** II 148.24, ***Мн. Н.*** **вісти** I 29.41, ***З.*** **вісти** I 66.114, 276.126.

ВІТАТИ [1] *див.* **ВИТАТЬ.**

ВІТАТИ [2] (25). **1.** *Звертатися до кого-н. з привітанням* (14). І вийшов до неї З зеленого гаю Козак молоденький; Цілує, **вітає** II 192.16. Ніхто любив мене, **вітав,** І я хилився ні до кого II 23.5. *Повт.* (2). **Вітаю** тебе, друже мій,.. **Вітаю** тебе VI 87.36.

2. *Приймати гостинно* (10). І беруть його під руки, І ведуть у хату, І **вітає** Яриночка, Мов рідного брата. I 286.543. *Повт.* (4). Я тобі не пара; я в сірій свитині, А ти титарівна. Кращого **вітай,— Вітай,** кого знаєш... I 93.641.

3. *Запрошувати до танцю* (1). Горить Микита в сірій свиті! Шеляга виймає І за того остатнього Музику наймає, І нерівню титарівну У танець **вітає!!** II 78.38.

◇ **вітаю** 1. VI 71.14, *повт.* VI 87.36 (2 р.), **вітає** 1. II 94.68, 192.16, 2. I 286.543, 3. II 78.38, **вітають** 2. I 355.6, **вітав** 1. II 23.5, 309.174, VI 152.10, **вітала** 2. II 355.8, **вітало** 1. I 425.В, **вітали** 1. I 352.53, 538.В, II 267.116, 409.В, 2. I 294.37, II 489.В, **витали** 1. II 467.В, **вітай** 2.

повт. I 93.641, 93.642, **витай** 2. *повт.* I 428.В (2 р.), **будуть вітати** 2. II 133.6.

ВІТЕР (92). По діброві **вітер** виє, Гуляє по полю I 54.230. Згоріло, зотліло, Попіл **вітром** розмахало II 151.53. *У приказці* (3). Собака погавка, а **вітер** рознесе. VI 206.29. *Зверт. Часто з повторенням* (7). **Вітре** буйний, **вітре** буйний! Ти з морем говориш. I 9.1. Повій, **вітре,** понад яром Та нажени чорную хмару II 418.В. *Персоніф.* (9). Тільки **вітер** з осокою Шепче I 169.204. Плач же, серце, плачте, очі,.. Щоб **вітри** почули I 55.32. *У прикл. спол.* в і т р и л о-**вітер**. *Зверт.* (2). І плаче, плаче Ярославна В Путивлі городі. Й рече:— В і т р и л о-**вітре,** господине! Нащо ти вієши, несеш На легкому крилі своєму Хиновські стріли? II 338.66.

◇ *Одн. Н.* **вітер** I 3.2, 9.20, 11.1, 12.51, 12.61, 21.5, 26.41, 26.57, 32.161, 39.437, 45.685, 45.687, 48.1, 54.230, 57.11, 77.110, 111.1228, 118.1497, 140.2293, 147.2558, 153.1, 203.174, 204.184, 228.33, 228.35, 234.186, 241.99, 243.183, 256.81, 271.345, 273.26, 329.171, 340.16, 458.В, 462.В, II 115.44, 122.1, 143.2, 151.44, 253.167, 277.503, 326.41, 367.22, *у приказці* I 374.8, VI 27.16, 206.29, *персоніф.* I 5.81, 26.50, 42.552, 152.1, 164.1, 169.204, 462.В, *Р.* **вітру** I 92.587, 199.1, **вітра** VI 42.27, **без вітру** II 109.4, 114.5, 115.43, **од вітру** I 55.8, II 307.71, *З.* **вітер** II 130.62, *персоніф.* I 200.51, *О.* **вітром** II 60.35, 151.53, 354.2, **з вітром** I 13.106, 60.18, 68.23, 77.112, 161.328, 329.170, II 294.8, *М.* **по вітру** I 262.6, *К.* **вітре** *зверт., повт.* I 9.1 (2 р.), 10.45 (2 р.), *зверт.* I 79.158, 199.5, II 418.В, *у прикл. спол., зверт.* II 336.15, 338.66, *Мн. Н.* **вітри** I 75.6, 93.624, 145.2495, 418.В (2 р.), II 23.22, *персоніф.* I 55.32, *О.* **з вітрами** I 60.16, **за вітрами** I 227.5.

ВІТИ (8). А над самою водою Верба похилилась; Аж по воді розіслала Зеленії **віти** II 8.14. Широкая, високая Калино моя,.. Повий мою головоньку, Росою умий. І **вітами** широкими Од сонця закрий. I 387.50.

◇ *Мн. З.* **віти** I 386.17, 386.29, 387.54, II 8.10, 8.14, 230.66, *О.* **вітами** I 387.50, *М.* **на вітах** II 8.15.

ВІТРЕЦЬ (1). *Зменш.-пестл. до* **вітер.** Тихесенько **вітрець** віє. I 475.В.

ВІТРИЛО (3). **1.** *Вітер. У прикл. спол.* **вітрило**- в і т е р. *Зверт.* (2). І квилить, плаче Ярославна В Путивлі рано на валу́: — **Вітрило**-в і т р е мій єдиний, Легкий, крилатий господине! II 336.15.

2. *Парус. Поет.* (1). І попливе човен З широкими **вітрилами** I 263.64.

◇ *Одн. К.* **вітрило** 1. II 336.15, 338.66, *Мн. О.* **з вітрилами** 2. I 263.64.

ВІТРЯК (4). По однім боці могила, на могилі **вітряк,** а там уже степ тільки мріє. VI 27.7. І верби, і тополі, І **вітряки** на полі II 9.59.

◇ *Одн. Н.* **вітряк** II 205.24, VI 27.7, *Д.* **вітрякові** VI 210.31, *Мн. Н.* **вітряки** II 9.59.

ВІФЛЕЄМ (11). *Назва міста в Палестині. Істор.* Марія.. в **Віфлеєм** з малим пішла... II 301.20. До сходу сонця, рано-рано! У **Віфлеємі** на майдані Зійшовся люд II 314.367.

◇ *Одн. Р.* **до Віфлеєма** II 313.339, **із Віфлеєма** II 301.21, *З.* **у (в) Віфлеєм** II 301.20, 312.303, 312.310, *О.* **над Віфлеємом** II 267.125, 313.350, *М.* **у (в) Віфлеємі** II 302.33, 314.367, 314.377, **у Віфліємі** II 489.В.

ВІФЛЕЄМСЬКИЙ (3). *Істор.* І в **Віфлеємськую** каплицю Пішов молиться добрий Гус. I 266.123.

◇ *Одн. Р.* (із) **Віфлеємської** I 267.193, *З.* (в) **Віфлеємськую** I 266.123, *М.* (в) **віфлеємському** II 482.В.

ВІХОТЬ (1). як побачиш Костромитенова, то поклонись йому гарненько. І старому тому Татаринові, що в Малоросії якась наймичка **віхтем** його умила VI 70.24.

ВІЧНИЙ (6). Дивітеся ділам його, Його **вічній** славі. I 344.172. *Тавтол.* (1). Царю! царю! І бог не розлучить Нас з тобою. Кайданами Скований зо мною На вік **вічний** I 474.В //*У спол.* **вічне** м о р е (1). Ще прийдуть думи.. І спинять ніч, часи літами У **вічне** м о р е потечуть II 405.В.

◇ *Одн. Н.* **вічний** I 75.15, *Д.* **вічній** I 344.172, *З.* (на) **вічний** *тавтол.* I 474.В, (на) **вічну** I 11.Заг., (у) **вічне** *у спол.* II 405.В, *О.* (над) **вічной** I 487.В.

ВІЧНО-СЛАВА (1). Молюся, господи, помилуй, Спаси ти нас, святая сило, Язви язик мій за хули Та язви мира ізціли. Не дай знущатися лукавим І над твоєю **вічно-славой** Й над нами, простими людьми!.. I 267.183.

ВІШАТИ, ВІШАТЬ (4). А Галайда,.. Мов скажений, мертвих ріже, Мертвих **віша,** палить. I 124.1705. А ти, всевидящеє око! Чи ти дивилося звисока, Як сотнями в кайданах гнали В Сибір невольників святих, Як мордовали, розпинали І **вішали.** II 282.81.

◇ **вішати** I 105.1013, **вішать** I 432.В, **віша** I 124.1705, **вішали** II 282.81.

ВІЩУВАТИ (7). **1.** *Передчувати, відчувати* (4). **Віщує** серце, що в палатах Ти розкошуєш, і не жаль Тобі покинутої хати... I 384.30. мені, коли буде твоя ласка, пришли К о н и с ь к о г о, ..нехай я хоч читатиму про нашу безталанную Україну, бо я вже її ніколи не побачу! Так щось серце **віщує!** VI 58.15.

2. *Передрікати, провіщати* (3). А тим часом сичі вночі Недобре **віщують** На коморі. I 322.467. В садочку темному ягнята Удень пасуться. А вночі **Віщують** сови та сичі I 384.11.

◇ **віщує 1.** I 112.1275, 384.30, 462.B, VI 58.15, **2.** II 8.20, **віщують 2.** I 322.467, 384.11.

ВІЯТИ (23). **1.** *Дути — про вітер* (22). Тоді, хвиле, неси з милим, Куди вітер **віє!** I 9.20. По улиці вітер **віє** II 122.1. *Повт.* (2). **Віє, Віє** вітер з-за Лиману, Гне тополю в полі I 118.1496. *У прикл. спол.* **віяти-** п о в і в а т и (1). Вітер **віє**-п о в і в а є, По полю гуляє. I 26.41 //*Стара форма II ос. одн.* **вієши** (1). Вітрило-вітре, господине! Нащо ти **вієши,** несеш.. Хиновські стріли? II 338.67.

2. *Очищати зерно від полови* (1). треба буде I на чужі люди Подивитись, як живуть: Чи орють, Чи не на ораному сіють I просто жнуть, I немолоченеє **віють** I 277.159.

◇ **віє 1.** I 9.20, 11.1, 12.61, 39.437, 57.11, 140.2293, 147.2558, 203.174, 204.184, 234.186, 241.99, 243.183, 412.B, 458.B, 462.B, II 122.1, 151.44, 277.501, *повт.* I 118.1496, 118.1497, *у прикл. спол.* I 26.41, **вієши 1.** II 338.67, **віють 2.** I 277.159.

ВІЯТИСЯ (2). *Образн.* Де та доля пишається? Чи то в шинках з багачами? Чи то в степах з чумаками? Чи то в полі на роздоллі З вітром **віється** по волі? II 294.8.

◇ **віється** II 294.8, **віюцця** II 480.B.

В'ЇЖДЖАТЬ (1). В Нижньому мене спинили, заказано, бачиш, мені **в'їжджать** і жить в столиці. VI 172.2.

ВКОПАНИЙ (2). *У приказці.* Коза нап'ється та й пасеться. А дівчина собі стоїть, Неначе **вкопана,** під гаєм II 306.62. «А де Степан?» «А он під тином, Неначе **вкопаний,** стоїть». I 275.79.

ВКОПАТИ (1). Забрали й онучі Добрі люде, а самого Гарно поховали У леваді. I хрестика Над ним не **вкопали.** II 177.399.

ВКОРОТИТИ *див.* **УКОРОТИТЬ.**

ВКРАДЕНИЙ *див.* **УКРАДЕНИЙ.**

ВКРАЇНА *див.* **УКРАЇНА.**

ВКРАСТИ *див.* **УКРАСТИ.**

ВКРАСТИСЯ *див.* **УКРАСТИСЯ.**

ВКРИТИ *див.* **УКРИТИ.**

ВКРИТИЙ *див.* **УКРИТИЙ.**

ВКУПІ (18), **УКУПІ** (9). *Присл.* Везе Марко Катерині Сукна дорогого, А батькові шитий пояс Шовку червоного. А наймичці на очіпок Парчі золотої.. А всім **вкупі** — червоного Вина з Цареграду I 322.490. Виростали I **вкупі** вчились ростучи Святиє дірточки. II 320.643. літом ми з жінкою прибудемо та **вкупі** порадимося, що нам робить. VI 217.38. Ніколи, братія, ніколи З Дніпра **укупі** не п'ємо! I 379.10. Синів всіх трьох моїх найшли, Та в добрий час і полягли Отут **укупі!..** II 235.123.

◇ **вкупі** I 156.143, 322.490, 441.B, II 127.20, 217.12, 221.65, 232.30, 309.158, 320.643, 333.31, 411.B, 444.B, 445.B, 490.B, VI 16.26, 179.30, 215.15, 217.38, **укупі** I 345.202, 379.10, II 126.46, 235.123, VI 70.17, 152.26, 208.2, 209.11, 210.30.

ВКУПОЧЦІ (8), **УКУПОЧЦІ** (4). *Присл.* Схопилися, білесенькі, I в ліс полетіли, I **вкупочці** на дубочку Ночувати сіли. I 297.173. Росли **укупочці,** зросли; Сміятись, гратись перестали. II 343.1. Старий Щепкін на тім тижні хоче до мене приїхать в гості; а що, якби і ти, молодий, забіг за ним в Москву та **вкупочці** і прилетіли б до мене. VI 156.11. Вип'єм, друже, погуляєм **Укупоці,** в парі. I 456.B.

◇ **вкупочці** I 291.716, 297.173, 386.26, II 205.1, 319.597, VI 156.11, **вкупоці** I 553.B, **вкупоцці** I 497.B, **укупочці** I 95.721, 124.1737, II 343.1, **укупоці** I 456.B.

ВКУПЦІ (1), **УКУПЦІ** (1). *Присл.* I будемо щебетати **Вкупці** на калині I 553.B. **Укупці** вчилися, і росли II 491.B.

ВКУСИТИ (1). Вели сестрі моїй Фамарі, Щоб коржика мені спекла Та щоб сама і принесла, То я, **вкусив** його, возстану З одра недуги. II 72.125.

ВКУШАТИ (1). *Їсти. Жарт.* За ковбаси і сало спасибі тобі, а як получу, та покоштую, то ще раз скажу: спасибі! Думаю, що вони такі самі будуть, як і ті, що ми з тобою колись під яблунею **вкушали.** VI 203.2.

ВЛАД (1). *Присл.* Дівчата Трохи не голії стоять Перед Кіпрідою і **влад** Співають гімн. II 269.170.

ВЛАДИКА (8). **1.** *Володар, найвищий повелитель, цар* (5). Заперли в щелепи удила I в Вавілоні посадили В тюрму глибоку. Щоб не чуть Було на світі того рику Самодержавного **владики,** Царя неситого... II 325.31. Оживуть степи, озéра, I не верствовії, А вольнії, широкії Скрізь шляхи святії Простеляться; і не найдуть Шляхів тих **владики.** А раби тими шляхами Без гвалту і крику Позіходяться докупи II 292.44. *У прикл. спол.* ц а р ь-**владика** (1). Спаси ти нас, Младенче праведний, великий, Од п'яного ц а р я-**владики!** II 302.37.

2. *Бог* (3). Не дав мені святий **владика** Очей нарадувать старих Моїм дитятком!..

II 234.89. *Зверт.* (1). Молюсь тобі, боже милий, Господи великий! Що не дав мені загинуть, Небесний **владико.** II 27.125.

◇ ***Одн. Н.*** **владика 2.** I 343.128, II 234.89, ***Р.*** **владики 1.** II 325.31, **од владики 1.** *у прикл. спол.* II 302.37, ***К.*** **владико 2.** *зверт.* II 27.125, ***Мн. Н.*** **владики 1.** II 292.44, 462.В, ***Р.*** **владик 1.** I 343.127.

ВЛАДИМИР *див.* **ВОЛОДИМИР.**

ВЛАСНИЙ (4). Остатній лист твій получив я року божого 1846-го в Миргороді. I того ж божого року написавши тобі лист, і гарненько **власними** руками, у тім же богоспасаємім граді Миргороді оддавши на почту, поїхав собі гарненько в престольний град Москву. VI 82.13.

◇ ***Одн. Р.*** (із) **власної** VI 85.30, ***Мн. Р.*** (із) **власних** VI 50.20, ***З.*** (у) **власниє** VI 50.20, ***О.*** **власними** VI 82.13.

ВЛАСОВИЧ (1), **УЛАСОВИЧ** (1). *По батькові. Зверт.*— **Власовичу,**— Кажу,— потрудися Води достать II 258.273.— Ходім, кажу, **Уласович,** На твою криницю Подивитись. II 257.363.

ВЛАСТЬ (4). я полечу Високо, високо за синії хмари; Немає там **власті,** немає там кари I 242.125. Де ваше золото, палати? Де **власть** великая? II 227.27.

◇ ***Одн. Н.*** **власть** II 227.27, 448.8, ***Р.*** **власті** I 242.125, **од власті** II 489.В.

ВЛАСЯНІЦЯ (1). *Слов'ян. Назва грубого одягу, який носили аскети.* Умре муж велій в **власяніцє.** II 340.1.

ВЛІЗТИ (1). *Перен.* [Сотник] Насилу **вліз** у хату Та й ліг собі тихенько спати II 175.318.

ВЛІТАТИ (1). *Перен.* Завзятий, у синій шапці, у жупані, В червоних, як калина, штанях, Навприсідки **вліта** козак II 80.112.

ВЛОВИТИ *див.* **УЛОВИТИ.**

ВЛУЧИТИ (1). *У приказці.* Отак тепер і зо мною сталось. Було, на собаку кинь, то **влучиш** друга, а як прийшлось до скруту, то святий їх знає, де вони поділись! VI 45.7.

ВМЕРЛИЙ (1). *Субст.* То не **вмерлі,** не убиті, Не суда просити! Ні, то люди, живі люди, В кайдани залиті. I 244.225.

ВМЕРТИ *див.* **УМЕРТИ.**

ВМИВАТИСЯ *див.* **УМИВАТИСЯ.**

ВМИРАТИ *див.* **УМИРАТИ.**

ВМИТИ *див.* **УМИТИ.**

ВМИТИЙ *див.* **УМИТИЙ.**

ВМИТИСЯ *див.* **УМИТИСЯ.**

ВМІТИ (37), **УМІТИ** (16). **1.** *Бути здатним, могти щось робити* (51). У нас! чого то ми не **вміем?** I зорі лічим, гречку сієм, Французів лаєм. I 328.107. Чом мені Пріся і Ганнуся нічого не напишуть? Вася — та ще, думаю, і читать не **вміє?** VI 215.9. I заспіває... хоч не **вміє.** II 443.В. Зробило хрестик та й несло Додому, бачте, показати, Що й він **уміє** майструвати. II 318.550. Того ж батька, такі ж діти,— Жити б та брататься. Ні, не **вміли,** не хотіли I 119.1545. Ба ні, кажу, Говорить **умію,** Та не хочу. I 246.297. *У приказці* (3). Так от як, брате: треба в люди На год, на два піти У наймити; Тойді й побачимо, що буде. Бо хто не **вміє** заробить, То той не **вмітиме** й пожить. I 277.166. *Образн.* (3). Чуло серце недоленьку, Сказати не **вміло** I 49.69 //*У спол.* я к **уміти** (8). Буває, іноді старий Не знає сам, чого зрадіє, Неначе стане молодий, I заспіває... я к **уміє.** II 199.4. А ти, мій рідний брате, зроби так я к **умієш** і як тобі бог допоможе. VI 195.28.

2. *Знати* (2). [Петро]: Хоч одну невеличку заповідь сьогодні вивчи, хоть п'яту. [Настуся]: I п'ятої, і шостої, ніякої не хочу. [Петро]: То піп і не вінчатиме ніколи, як не **вмітимеш!** II 170.199. Тілько кисті **уміючи** треба вибрать. Не знаю, чи Семен тямить що в сім ділі. VI 119.2.

◇ **вмію 1.** I 22.67, 86.407, 89.508, 150.П, 457.В, 478.В, II 47.95, 157.11, 258.375, VI 76.34 (2 р.), **умію 1.** I 246.297, **умієш 1.** *у спол.* VI 195.11, 195.28, 195.31, **вміє 1.** I 233.131, 301.292, II 88.4, 410.В (2 р.), 443.В, VI 215.9, *у приказці* I 277.166, *образн.* I 462.В, **уміє 1.** II 318.550, VI 210.34, *у спол.* II 199.4, **вміем 1.** I 328.107, **умієте 1.** *у спол.* VI 21.3, 223.20, **вміють 1.** I 123.1669, II 12.154, 12.157, 273.324, **уміють 1.** I 536.В, **вміла 1.** I 32.155, 32.157, 111.1215, **уміла** I 100.888, 157.164, *у спол.* I 132. 2011, **вміло 1.** I 365.158, *образн.* I 49.69, II 198.12, **уміло 1.** *у спол.* I 22.32, **вміли 1.** I 60.4, 119.1545, **вмітимеш 2.** II 170.199, **вмітиме 1.** *у приказці* I 277.167, **вмітеме 1.** *у приказці* I 488.В, **умів би 1.** I 31.138, **вміла б 1.** I 231.59, **уміючи 2.** VI 119.2.

ВНЕСТИ (2). Яремо! герш-ту, хамів сину? Піди кобилу приведи, Подай патинки господині Та принеси мені води, Вимети хату, **внеси** дрова I 84.326.

◇ **внеси** I 84.326, **вниси** I 424.В.

ВНОЧІ (44), **УНОЧІ** (23). *Присл.* Пішла **вночі** до ворожки, Щоб поворожити I 51.110. **Вночі** і ожеледь, і мряка, I сніг, і холод. II 358.5. Чому не спиш ти **уночі,** Моя голубко сизокрила? I 386.4. **Уночі** ходячи, Намисто згубила. II 173.285. *Рим.* (3). А тим часом сичі **вночі** Недобре віщують I 322.466 //*У спол.* (н і) в д е н ь і (н і) **вночі** — *цілу добу, весь час, постійно* (3). Ой люлі, люлі, моя дитино, В д е н ь і **вночі.** II 134.2. Я ще й

досі не охолонув од мого дорогого гостя і досі ще стоїть він у мене в очах і не дає мені спокою н і в д е н ь, н і **вночі.** VI 160.39.

◊ **вночі** I 51.110, 94.688, 164.2, 168.183, 238.41, 288.610, 288.616, 295.78, 301.272, 363.101, 384.10, 386.9, 386.14, 387.33, 397.38, II 8.22, 51.87, 104.2, 110.13, 158.60, 159.87, 179.1, 195.49, 206.48, 224.190, 234.97, 252.149, 315.406, 315.431, 320.640, 323.731, 351.13, 358.5, 358.9, 364.14, 407.B, 451.B, *рим.* I 322.466, II 80.119, 284.30, 490.B, *у спол.* II 134.2, VI 160.39, 195.12, **уночі** I 7.192, 42.579, 110.1193, 236.236, 240.50, 360.26, 381.5, 386.4, 394.6, 404.B, 539.B, 552.B, 553.B, II 10.92, 103.1, 107.123, 173.284, 173.285, 174.312, 220.24, 222.109, 364.1, VI 148.28.

ВНУК (6), **ОНУК** (3). Старий батько Сидить коло хати, Та вчить **внука** маленького Чолом оддавати. I 291.719. Лягло костьми Людей муштрованих чимало. А сльоз, а крові? напоїть Всіх імператорів би стало З дітьми і **внуками** I 326.47. Спасибі, дідусю, що ти заховав В голові столітній ту славу козачу: Я її **онукам** тепер розказав. I 144.2466.

◊ ***Одн. Н.*** **внук** I 60.19, ***З.*** **внука** I 291.719, ***Мн. Н.*** **внуки** I 150.П, II 355.4, **онуки** I 111.1234, ***Д.*** **внукам** I 111.1213, **онукам** I 144.2466, ***О.*** **з внуками** I 326.47, **з онуками** I 320.401.

ВНУЧА (6), **ОНУЧА** (2), **УНУЧА** (1). I досі сниться: під горою, Меж вербами та над водою, Біленька хаточка. Сидить Неначе й досі сивий дід Коло хатиночки і бавить Хорошеє та кучеряве Своє маленькеє **внуча.** II 242.7. Уже **внучата** зачались, I виростуть вони колись II 275.417. привітай М. О. Максимовича.. Стару свою, дітей і **внучат** тож. VI 185.35. «А Марко в дорозі?» Ганна діда питалася.. I **унучатам** із клунка Гостинці виймала I 506.B. *Образн.* (1). Німець скаже: «Ви моголи». «Моголи! моголи!» Золотого Тамерлана **Онучата** голі. I 333.108.

◊ ***Одн. З.*** **внуча** II 242.7, ***Мн. Н.*** **внучата** II 275.417, 275.419, 353.87, **онучата** *образн.* I 333.108, ***Д.*** **внучатам** I 320.411, **онучатам** I 507.B, **унучатам** I 506.B, ***З.*** **внучат** VI 185.35.

ВНУЧАТКА (1). *Пестл.* Цілую твою жінку, дітей і **внучаток,** нехай здорові ростуть та щасливі будуть. VI 188.21.

ВНУЧКА (2), **ОНУЧКА** (1). Засміявсь Старий і **внучку** привітав I 320.392. [Старий] побіг стрічати З **онучками** свою Ганну I 508.B .

◊ ***Одн. Н.*** **внучка** I 320.389, ***З.*** **внучку** I 320.392, ***Мн. О.*** **з онучками** I 508. B.

ВНУШИТИ (1). Молюсь, господи, **внуши** їм Уст моїх глаголи. I 343.111.

ВНЯТИ (3). *Слов'ян. Відгукнутись, звернути увагу на що-н. Уроч.* Поніс лукавим правди слово! Не **вняли** слову! Розп'яли! II 322.703. Достойно пєтая! благаю! Царице неба і землі! **Вонми** їх стону і пошли Благий конець, о всеблагая! II 305.17 //*У спол.* **вонми** г л а с у м о л е н и я м о е г о — *зглянься на моє благання* (1). **Вонми** г л а с у м о л е н и я м о е г о, друже мій єдиний, пришли мені текст С л о в а о П о л к у И г о р я VI 86.28.

ВО (49). *Слов'ян. Прийм.* **I.** *Із знах. відм.* (24). *Вживається:* **1.** *При означенні часу, періоду дії* (10). Свою Україну любіть, Любіть її... **Во** время люте, В остатню тяжкую минуту За неї господа моліть. I 395.11. **Во** дні фельдфебеля-царя Капрал Гаврилович Безрукий Та унтер п'яний Долгорукий Украйну правили. II 280.1. **Во** время Ірода-царя, Кругом Сіона й на Сіоні Романські п'яні легіони Паскудились. II 301.2 //**Во** в р е м я о н о (5). Не сотні вас, а міліони Полян, дулебів і древлян Гаврилич гнув **во** время оно II 281.33 //**Во** д н і о н и (2). Старенька сестро Аполлона, Якби ви часом хоч на час Придибали-таки до нас Та, як бувало **во** дні они, Возвисили б свій божий глас До оди пишно-чепурної. II 69.4.

2. *При означенні предмета, який надівають на кого-н.* (1). I за що Його, святого, мордували, **Во** узи кували; I главу його честную Терном увінчали? II 265.50.

3. *При означенні способу дії* (1). I вся, о Р у с с к а я Б е с е д а, **Во** глас єдиний исповєдуй Свої грєхи. II 340.9.

◆ *У спол.* (12): а) **во** і м ' я *чиє, кого* — 1) *при проханні* (5). Примкніть **во** і м ' я божіє мого брата коло свого завода VI 202.16; 2) *заради, для кого* (5). работайте разумно, **во** і м 'я матері нашої України I 375.60. Пішов молиться добрий Гус. «**Во** і м 'я господа Христа.. Ми розрішаємо гріхи Святою буллою сією Рабині божій...» I 266.125; б) п о м а з а т и **во** ц а р я (1). Отож премудрий прозорливець, Поміркувавши, взяв єлей Та взяв од козлищ і свиней Того Саула здоровила I їм п о м а з а в **во** ц а р я. II 352.44; в) **во** п р и т ч у с т а т и (1). Плач великий Вомєсто львичищого рика Почують люде. I той плач, Нікчемний, довгий і поганий, Межи людьми **Во** п р и т ч у с т а н е, Самодержавний отой плач! II 326.49.

II. *З місц. відм.* (25). *Уживається:* **1.** *При визначенні місця, простору, де відбувається дія або хто-, що-н. знаходиться* (10). Спродались,

Во храмі помолились богу І веселенькі у дорогу Додому рушили вночі. II 320.638. де вас бог носить, чи ви вже **во** Пітері, чи ще й досі **во** Одесі? VI 42.20. Сини твої тебе уб'ють Оперені, а злозачаті **Во** чреві згинуть, пропадуть, Мов недолежані курчата!.. II 327.20.

2. *При означенні умов, обставин, в яких хтось перебуває, знаходиться* (4). Преподобнії **во** славі І на тихих ложах Радуються, славословять, Хвалять ім'я боже. І 347.267. І засвітив, любомудре, Світоч правди, волі... І слав'ян сім'ю велику **Во** тьмі і неволі Перелічив до одного І 263.41.

3. *При вказівці на стан, в якому хтось перебуває* (4). **Во** злобі Сини твої тебе уб'ють. II 327.17. Оставайся здоров — лягаю спать, уже північ, може **во** сні й тебе побачу. VI 16.19.

4. *При вказівці на засіб дії* (2). **Во** псалтирі і тимпані Воспоєм благая. II 274.379.

5. *При означенні сфери діяльності кого-н.* (2). Нехай вам так господь поможе **во** всіх ваших начинаніях, як ви мені тепер помогли. VI 162.16.

6. *При вказівці на прикраси одягу* (1). По двору тихо похожає Старий веселий Рогволод. Дружина, отроки, народ Кругом його **во** златі сяють. II 73.177.

◆ *У спол.* (2): а) п р и т ч а **во** я з и ц і х (1). Ми з ним укупі жили два года і ні разу не лаялись, а це я, думаю, п р и т ч а **во** я з и ц і х. VI 70.17; б) **во** п л о т і (1). І сина божія **во** п л о т і На тій Голгофі розп'яли Межи злодіями. II 268.133.

◇ **во І 1.** І 395.11, II 69.4, 280.1, 281.33, 301.1, 301.2, 335.1, 462.В, 466.В, 472.В, **2.** II 265.50, **3.** II 340.9, *у спол.* а) І 266.125, 375.60, II 233.57, VI 189.11, 202.16, 202.19, 202.22, 208.26, 223.1, 224.11, *у спол.* б) II 352.44, *у спол.* в) II 326.49, **II 1.** І 345.185, 375.53, II 301.1, 310.196, 314.370, 320.638, 327.20, 371.11, VI 42.20 (2 р.), 2. І 263.41, 344.160, 347.267, II 274.383, 3. II 327.15, 327.17, VI 16.14, 16.19, **4.** І 347.263, II 274.379, **5.** VI 162.16, 162.37, **6.** II 73.177, *у спол.* а) VI 70.18, *у спол.* б) II 268.133.

ВОВІКИ (6), **ВОВІК** (1). *Присл.* Окують царей неситих В залізнії пута, І їх, славних, оковами Ручними окрутять. І осудять неправедних Судом своїм правим, І **вовіки** стане слава, Преподобним слава. II 274.397. Тії ж слави козацької **Вовік** не забудем. І 416.В //*У спол.* **вовіки** і в і к и (2). Слава тобі, Шафарику, **Вовіки** і в і к и! Що звів єси в одно море Слав'янськії ріки! І 263.69.

◇ **вовіки** І 264.87, 347.281, II 82.223, 274.397, *у спол.* І 263.69, 326.35, **вовік** І 416.В.

ВОВІКИ-ВІКИ (1). *Присл.* Хвала вам, лицарі святиє! **Вовіки-віки** похвала! II 275.432.

ВОВК (4). Орел вийняв карі очі На чужому полі, Біле тіло **вовки** з'їли,— Така його доля. І 4.39. Ані півня, ні собаки: Тілько із-за гаю Десь далеко сіроманці **Вовки** завивають. І 112.1283.

◇ *Одн. З.* **вовка** І 36.344, *Мн. Н.* **вовки** І 4.39, 112.1283, *З.* **вовків** І 136.2130.

ВОВКУЛАК (2). *Перевертень.* Огонь погас, а місяць сходить, В яру пасеться **вовкулак...** І 362.87. у полі на могилі **Вовкулак** ночує II 8.18.

ВОВНА (3). Марія найнялася прясти У ко[п]та **вовну.** II 316.443.

◇ *Одн. З.* **вовну** II 306.46, 316.443, 316.464.

ВОВЧИЙ (2). снігом занесло Огризки **вовчі** І 136.2132 //*Перен.* (1). От отроки й доміркувались (Натуру **вовчу** добре знали), То, щоб нагріть його, взяли, Царевен паче красотою, Дівчат старому навели. II 73.151.

ВОВЧИЦЯ (1). Чи я ж знала, ще сповита, Що тая цариця — Лютий ворог України, Голодна **вовчиця!..** І 297.165.

ВОГОНЬ *див.* **ОГОНЬ.**

ВОДА (120). **1.** *Рідина* (57). Встануть сердеги працювать, Корови підуть по діброві, Дівчата вийдуть **воду** брать І 12.56. А ми Розлізлися межи людьми, Мов мишенята. Я до школи — Носити **воду** школярам. II 230.34. На спаса Або маковія І досі там **воду** святять. II 56.291. Широкая, високая Калино моя, Не **водою** до схід сонця Поливаная. І 387.38. Хто йде, їде — не минають Зеленого дуба,.. П'ючи **воду** погожую, Згадують Максима... II 56.297. *У порівн.* (5). Німим отверзуться уста; Прорветься слово, як **вода** II 292.32. А той, щедрий та розкошний, Все храми мурує; Та отечество так любить, Так за ним бідкує, Так із його, сердешного, Кров, як **воду,** точить!.. І 239.26. *Повт.* (2). Ой сип **воду, воду** Та пошукай броду, броду... І 130.1940. *У назві твору* (1). Коли маєте С в я ч е н у **в о д у**, то спишіть та пришліть мені, бо та, що ви мені передали, утрачена. VI 46.19. *У прикл. спол.* с л ь о з и - **вода** (1). С л і з ь м и-**водою** розлилось Колишнеє святеє диво! II 92.16.

2. *Простір, покритий водою (водоймище, річка, озеро, струмок тощо)* (56). Тече **вода** в синє море Та не витікає І 14.1. Дивлюся, зорі Попадали неначе в **воду,** Тілько осталася одна, Одна-однісінька на небі II 100.296. І верби, і тополі, І вітряки на полі, І долом

геть собі село Понад **водою** простяглось. II 9.61. *Зверт.* (1). Дністре, **вóдо** каламутна, Винеси на волю! II 104.7. *У приказці* (5). Тече **вода** і на гору Багатому в хату. I 232.94. Тяжко, важко в світі жити Сироті без роду: Нема куди прихилиться,— Хоч з гори та в **воду.** I 15.4 //*Про течію річки* (6). Пливе човен по Дунаю Один за **водою.** I 152.4. *У порівн.* (2). Як билина, Як лист за **водою,** Пішов козак з сього світа, Все забрав з собою. I 256.73 //*Водна поверхня* (24). Дивилась, поки не осталось Живого сліду на **воді.** II 279.559. Заховаюсь, дитя моє, Сама під **водою** I 34.257. Верба.. Аж по **воді** розіслала Зеленії віти II 8.13.

◆ *У спол.* (7): а) (з ц і л ю щ а й) ж и в у щ а **вода** — *цілюща рідина. Фольк.* (5). Ледви, ледви опівночі Серцем прозираю і немощну мою думу За світ посилаю — З ц і л ю щ о ї й ж и в у щ о ї **Води** пошукати. I 290.698. Ти.. Мов ж и в у щ о ю **водою** Душу окропила. II 284.23. *У порівн.* (1). Я ожив би, я напоїв би своє серце твоїми тихими речами, неначе ж и в у щ о ю **водою!** VI 152.16; б) п і т и в **воду** — *зникнути безслідно* (2). Випий трошки сього зілля.. Та ще, чуєш, не хреститися — Бо все п і д е в **воду...** I 52.171.

◇ ***Одн. Н.*** **вода 1.** II 59.21, 127.2, *у порівн.* II 292.32, **2.** I 14.1, II 363.1, 363.9, 363.17, 363.18, *у приказці* I 232.94, ***Р.*** **води 1.** I 84.325, 152.5, 294.55, 305.410, II 48.130, 81.168, 149.43, 187.65, 257.367, 258.375, 268.151, 309.185, 321.680, 379.В, **2.** II 63.37, *у приказці* I 316.248, VI 52.16, *у спол.* а) I 290.698, **без води 1.** II 307.100, *у порівн.* VI 154.26, **до води 2.** II 22.42, **з води 2.** I 168.184, ***З.*** **воду 1.** I 12.56, 42.549, 230.13, 233.141, 295.62, 319.341, 368.301, II 8.8, 37.77, 56.291, 56.297, 161.40, 230.34, 255.275, 256.328, 257.348, 363.19, *у порівн.* I 239.26, II 35.19, *повт.* I 130.1940 (2 р.), *у назві* VI 46.19, **в(у) воду 2.** I 6.140, 45.681, 123.1691, 167.144, 168.171, 169.198, II 79.80, 100.296, 104.12, 278.551, *у приказці* I 15.4, 363.110, *у спол.* б) I 52.171, II 421.В, **на воду 2.** II 104.4, **по воду 1.** II 146.4, 310.213, 321.678, 439.В, ***О.*** **водою 1.** I 52.151, 295.66, 358.18, 387.38, *у порівн.* II 107.128, *у прикл. спол.* II 92.16, *у спол.* а) II 284.23, 292.34, *у спол.* а), *у порівн.* VI 152.16, **з водою 1.** I 296.103, *у спол.* а) I 258.10, **за водою 1.** I 29.64, 49.30, 280.289, 294.50, II 132.1, 2. I 128.1887, 152.4, 358.8, 358.26, *у порівн.* I 256.73, II 124.7, **над водою 2.** I 3.15, 5.84, 6.149, 11.3, 12.63, 50.75, 92.612, 95.740, 133.2055, 169.206, 280.272, 340.9, II 8.11, 46.51, 202.4, 242.2, 363.3, **під водою 2.** I 34.257, II 223.149, 450.В, **понад водою 2.** II 9.61, 307.84, ***М.*** **на воді 2.** II 279.559, **по воді 2.** I 499.В, II 8.13, ***К.*** **водо 2.** *зверт.* II 104.7.

ВОДИТИ, ВОДИТЬ (10). **1.** *Допомагати чи примушувати йти, супроводжувати кого-н.* (9). Ти зрадієш; і розкажеш Дитині правдиво Про панича лукавого, І будеш щаслива. Та недовго. Бо не дійде До зросту дитина, Піде собі сліпця **водить,** А тебе покине Калікою на розпутті II 196.77. Чи вона верталась, Катерина, до матері, Чи так і пропала? Була чутка, що стрижену В Умані **водили** По улицях II 53.180. Я собак дражнила Попід вікнами з старцями І близнят **водила** За собою, Щоб привчались I 536.В. *Образн.* (1). Читай, читай та слухай дзвона, А серцеві не потурай. Воно тебе в Сибір **водило** II 37.102 //*Очолювати воєнний похід* (2). Не мені вас, братця, На ляха **водити**. Не мені тепер, старому, Булаву носити. II 138.70.

2. *Убирати в що-н.* (1). А жіночку свою любив —..Як те паня́, як ту дитину, У намистах **водив!** II 106.70.

◇ **водити 1.** II 138.70, **води́ть 1.** II 196.77, **вóдить 1.** I 41.541, **водив 1.** I 13.74, 2. II 106.70, **водила 1.** I 536.В, **водило 1.** *образн.* II 37.102, **водили 1.** I 266.133, II 53.180, **водивши 1.** VI 83.10.

ВОЄВОДИ (4). **1.** *Особи, наділені адміністративною владою* (3). в Римі свято. Велике свято! Тиск народу, Зо всього царства **воєводи,** Преторіане і сенат, Жерці і ліктори стоять Круг Капітолія. II 271.253.

2. *Військові начальники* (1). А в галері Князі, і всі сіли **Воєводи...** і меж ними Цариця сиділа. I 297.152.

◇ ***Мн. Н.*** **воєводи 1.** II 30.61, 271.253, 2. I 297.152, ***Д.*** **воєводам 1.** II 271.272.

ВОЗВЕЛИЧИТИ (2). *Слов'ян. Уроч.* I **возвеличимо** надиво I розум наш і наш язик... II 289.13. Ради їх, Людей закованих моїх, Убогих, нищих... **Возвеличу** Малих отих рабів німих! II 289.20.

ВОЗВЕСЕЛИТИ (1). *Слов'ян. Уроч.* Я умерла Зимою під тином, А весною процвіла я Цвітом при долині, Цвітом білим, як сніг білим! Гай **возвеселила** I 530.В.

ВОЗВИСИТИ (2). *Слов'ян. Уроч.* Старенька сестро Аполлона,.. Придибайте хоч на годину Та хоч старенький божий глас **Возвисьте,** дядино. II 69.24.

◇ **возвисьте** II 69.24, **возвисили б** II 69.5.

ВОЗВІСТИТИСЯ (1). *Слов'ян. Уроч.* О старче праведний, багатий! Не од Сіона благодать, А з тихої твоєї хати Нам **возвістилася.** II 311.245.

ВОЗВІСТИТЬ (2). *Слов'ян. Уроч.* Господь, любя отих людей, Послав на землю їм пророка..Святую правду **возвістить!** II 102.5.

◇ **возвістить** II 102.5, 310.204.

ВОЗГЛАСИТИ (1). *Слов'ян. Уроч.* А твій син, Єдиний твій! апостол новий, Перехристившись, **возгласив:**— Молітесь, братія! Молітесь II 275.407.

ВОЗГРЕМІТИ (1). *Слов'ян. Уроч.* Перенесись во время оно, Душе моя! і стоном, дзвоном І трубним гласом **возгреми** Із мурів темної тюрми. II 466.В.

ВОЗДАТИ (2). *Слов'ян. Уроч.* Мені господь пристанище, Заступником буде І **воздасть** їм за діла їх Кроваві, лукаві I 345.197.

◊ **воздає** II 291.24, **воздасть** I 345.197.

ВОЗЗВАТИ (1). *Слов'ян. Уроч.* І оживу, І думу вольную на волю Із домовини **воззову.** II 290.16.

ВОЗЗРІТИ (1). *Слов'ян. Уроч.* Святая сило всіх святих. Пренепорочная, благая! Молюся, плачу і ридаю: **Воззри,** пречистая, на їх, Отих окрадених, сліпих Невольників. II 305.9.

ВОЗИК *див.* **ВІЗОК.**

ВОЗИТИ (5). Не ходили Ксьондзи по селах, а **возили** На людях їх з села в село II 234.93. Пишеш, що тебе не було дома, що ти хлопців **возив** у Херсон. Добре зробив єси! VI 195.22.

◊ **возив** I 535.В, VI 195.22, **возили** II 234.93, VI 73.20, 193.29.

ВОЗИТИСЯ (1). Який там тобі нечистий казав, що я приготовив свої Неофіти для друку? І гадки, і думки не було. Я послав їх тобі тільки прочитать, щоб ти бачив, що я тут не склавши руки сижу. І старий Щепкін не такий, щоб він там **возився** по Москві з ними як з писаною торбою. VI 165.7.

ВОЗЛАГАТИ (1). *Слов'ян. Уроч.* Все упованіє моє На тебе, мій пресвітлий раю, На милосердіє твоє, Все упованіє моє На тебе, мати, **возлагаю.** II 305.5.

ВОЗЛІССЯ (1). *Узлісся.* Біга Катря боса лісом, Біга та голосить; То проклина свого Йвана, То плаче, то просить. Вибігає на **возлісся** I 45.675.

ВОЗЛЮБЛЕНИК (2). *Зверт.* **Возлюбленику** муз і грацій, Ждучи тебе, я тихо плачу II 263.1.

◊ *Одн. К.* **возлюбленику** II 263.1, **возлюбленнику** II 463.В.

ВОЗЛЮБЛЕННИЙ (1). Марія тут же й привела Того **возлюбленного** сина II 488.В.

ВОЗНЕСТИСЯ (1). *Слов'ян.* **Вознесися** над землею Високо, високо, Закрий славою своєю Сліпе, горде око. I 344.153.

ВОЗНОСИТИ (1). *Слов'ян.* За що люде Його **возносять** як те чудо! II 419.В.

ВОЗОБНОВИТИ (2). *Слов'ян. Уроч.* І знову іменем Христовим **Возобновим** наш тихий рай. II 34.32. Сімеон.. Такеє-то пророче слово Сказав мені:— Святий закон! І Авраама і Мойсея! **Возобновлять** мужі єсеї. І каже: поти не умру, Поки месію не узрю! II 313.328.

ВОЗОБНОВИТИСЯ (1). *Слов'ян. Уроч.* Наплювали На тебе, чистую, кати; Розтлили кроткую! а ти... Мов золото в тому горнилі, В людській душі **возобновилась,** В душі невольничій, малій, В душі скорбящей і убогій. II 323.754.

ВОЗОБНОВЛЕННИЙ (1). *Слов'ян.* Їх із костьола повели В **возобновленнії** покої. II 65.122.

ВОЗОПИТИ (1). *Слов'ян. Ірон.* Ми ж, окрадені небоги, Самі тебе одурили І, скиглячи, **возопили:** Алілуя! II 341.14.

ВОЗРАДУВАТИСЯ (1). *Слов'ян. Уроч.* Восхвалимо тебе, боже, Хваленієм всяким; **Возрадуеться** Ізраїль і святий Іаков. I 343.107.

ВОЗРЕВНОВАТИ (1). *Слов'ян. Проявити турботу, піклування.* Я і чув і читав, що високопреосвященний Арсеній дуже **возревновав** о сельських школах и жалуется, що не печатають дешевих букварів. VI 226.11.

ВОЗСТАТИ (3). *Слов'ян.* **Возстань,** пророче, сине божий! II 494.В //*У спол.* (2): **а) возстати** з одра недуги — *одужати* (1). Вели сестрі моїй Фамарі, Щоб коржика мені спекла Та щоб сама і принесла, То я, вкусив його, **возстану** З одра недуги. II 72.125; б) **возстати** од гроба — *воскреснути* (1). А ти **Возстав** од гроба, слово встало, І слово правди понесли II 268.138.

ВОЇ (2). *Слов'ян. Воїни. Уроч.* Вітриловітре мій єдиний, Легкий, крилатий господине! Нащо на дужому крилі На **вої** любії мої, На князя, ладо моє миле, Ти ханові метаєш стріли? II 336.18.

◊ *Мн. З.* **на вої** II 336.18, 496.В.

ВОЇНИ (1). Не месники внучата тії, Христові **воїни** святиє! І без огня, і без ножа Стратеги божії воспрянуть. II 275.420.

ВОЇСТИНО (1). *Присл. Слов'ян. У спол.* **воїстино** воскрес — *традиційна формула привітання в християнське свято великдень.* До А. І. Лизогуба. **Воїстино** воскрес! VI 51.8.

ВОЙНА (12). Не зовіте преподобним Лютого Нерона. Не славтеся царевою Святою

войною. Бо ви й самі не знаєте, Що царики коять. I 338.46. Пііти в одах вихваляли **Войну** й царицю II 54.201. Розказали кобзарі нам Про **войни** і чвари II 30.52.

◇ ***Одн. Н.*** **война** I 365.194, II 70.36, ***З.*** **войну** II 54.201, **в войну** II 403.В, **за войну** I 328.138, **на войну** II 353.96, ***О.*** **войною** I 338.46, II 233.59, ***М.*** **на войні** II 100.291, ***Мн. Н.*** **войни** II 367.1, ***З.*** **войни** I 267.159, **про войни** II 30.52.

ВОЙСЬКО *див.* **ВІЙСЬКО.**

ВОЛГА (3). З августа вирвався із того каторжного укрепленія і через море **Волгою** попрямував на столицю. VI 172.1.

◇ ***Одн. О.*** **Волгою** VI 138.22, 141.27, 172.1.

ВОЛЕН (1). *Присудк.* Продать він землі тієї неволен, а законтрактовать на 25 літ **волен** VI 195.29.

ВОЛЕНЬКА (6). *Пестл. до* **воля**[1]. Слава сяє, а **воленьку** Спіткала недоля. I 416.В. Пішов собі світ зá очі — Доля не спіткалась... А **воленьку** добрі люде I не торговали VI 58.33. *Зверт.* (1). Немає гірше, як в неволі Про волю згадувать. А я Про тебе, **воленько** моя, Оце нагадую. II 90.3.

◇ ***Одн. Р.*** **воленьки** II 204.15, ***З.*** **воленьку** I 416.В, II 181.12, VI 58.33, **за воленьку** II 321.651, ***К.*** **воленько** *зверт.* II 90.3.

ВОЛЗЬКИЙ (1). Перелицювавши шляхдорогу, я того ж дня упакував свою мізерію, книги тощо, купив полог од комарів **волзьких,** зшив із шести листов паперу тетрадь для подорожного журнала і сів над морем ждать погоди та й досі жду, мій друже єдиний. VI 141.30.

ВОЛИКИ (1). *Пестл.* Ідуть його воли, Воли полові, Ідуть, ремигають, А чумаченька мого молодого Коло **воликів** немає. II 142.18.

ВОЛИНСЬКЕ ВОЄВОДСТВО (1). *Істор.* Чорний шлях виходив од Дніпра, меж устями річок Сокорівки і Носачівки, і біг через степи Запорозькі, через **воєводства** Київське, Подольське і **Волинське** — на Червону Русь до Львова. I 148.Прип.

ВОЛИНЬ (3). Розбрілись конфедерати По Польщі, **Волині,** По Литві, по Молдаванах I по Україні I 83.311.

◇ ***Одн. З.*** **Волинь** II 62.8, **у Волинь** I 114.1340, ***М.*** **по Волині** I 83.311.

ВОЛОВИЙ (1). Повалили гайдамаки, Аж стогне діброва; Не повезли, а на плечах Чумацькі **волові** Несуть вози. I 105.1039.

ВОЛОДИМИР (2), **ВЛАДИМИР** (2). *Ім'я великого князя Київської Русі (≈980—1015).* Із Києва туром-буйволом Іде веприщем за Рогнідою **Володимир** князь со киянами. II 74.202. **Владимир** князь перед народом Убив старого Рогволода II 74.205.

◇ ***Одн. Н.*** **Володимир** II 74.202, **Володимерь** II 417.В, **Владимир** II 74.205, **Владимерь** II 417.В.

ВОЛОКИ (1). *Зав'язки для постолів.* В новій палаті цар не спить, Не їсть, не п'є, не гомонить. А мовчки долі, всемогучий, Дере порфіру на онучі I ніби морщить постоли, Плете **волоки,** озуває II 353.81.

ВОЛОСОЧОК (1). *Зменш.-пестл.* А ми! Хвала нам! і хвала! Дарма що бог, що ми не стоїм I **волосочка** одного, Таки повісили його! II 441.В.

ВОЛОСТІ (1). *Істор.* Владимир князь перед народом Убив старого Рогволода, Потя народ, княжну поя, Отиде в **волості** своя, Отиде з шумом. II 74.208.

ВОЛОХ[1] (4). *Молдаванин.* Та я й не **волох;** так тільки — був колись у Волощині I 103.958. *Повт., зверт.* (2). Ой **волохи, волохи,** Вас осталося трохи I 102.931.

◇ ***Одн. Н.*** **волох** I 103.957, 103.958, ***Мн. Н.*** **волохи** *повт., зверт.* I 102.931 (2 р.).

ВОЛОХ[2] (6). *Прізвисько.* Простяглася По діброві понад Дніпром Козацька ватага. А за ними кобзар **Волох** Переваги-ваги Шкандибає на конику I 117.1443. За гайдамаками ходив кобзар; його називали сліпим **Волохом.** I 148.Прип.

◇ ***Одн. Н.*** **Волох** I 102.924, 105.1041, 117.1443, 125.1738, ***О.*** **Волохом** I 103.958, 148. Прип.

ВОЛОХАТИЙ (3). Заревла Сивобородa, **волохата** Рідня Саулова пузата II 353.91. Саул прочумався, та й ну, Як той москаль, у батька, в матір Свою ріденьку **волохату** I вздовж і впоперек хрестить. II 353.99. Заревли Сивобороді **волохаті** II 500.В.

ВОЛОЦЮГА (1). *Вульг.* Прийшли, взяли сіромаху Та й повезли з дому Пройдисвіта, **волоцюгу...** II 108.151.

ВОЛОЧИТИ, ВОЛОЧИТЬ (5). Гробокопателі в селі **Волочать** трупи ланцюгами II 150.30.

◆ *У спол.* **волочить** к а й д а н и — 1) *жити в неволі, перебувати в тяжкому стані* (3). прочитайте ви думи, пісні, послухайте,.. як вони [мужики] згадують старовину і як вони плачуть, неначе справді в турецькій неволі або у польського магнатства к а й д а н и **волочать** I 375.32. Зневіг славний Дорошенко, Сидячи в неволі, Та й умер з нудьги. Остило **Волочить** к а й д а н и.

II 162.74; 2) *йти в кайданах* (1). Онде злодій штемпований К а й д а н и **волочить** I 245.236.

◇ **волочити** *у спол.* II 213.37, **волочйть** *у спол.* II 162.74, **волбчить** *у спол.* I 245.236, **волочать** II 150.30, *у спол.* I 375.32.

ВОЛОЧИТИСЯ, ВОЛОЧИТИСЬ (2). **1.** *Тинятися* (1). І все заснуло, і не знаю, Чи я живу, чи доживаю, Чи так по світу **волочусь** I 349.7.

2. *Залицятися до кого* (1). Пожартуєм, чмокнемося, Та й поберемося, Моя крале мальована. Бо я таки й досі **Волочуся** за тобою II 475.В.

◇ **волочуся 2.** II 475.В, **волочусь 1.** I 349.7.

ВОЛОЩИНА (2). А ти не знаєш... Що я в **Волощині** була. I 365.176. Та я й не волох; так тілько — був колись у **Волощині** I 103.958.

ВОЛХВ (1). *Зверт.* Заворожи мені, **волхве,** Друже сивоусий! I 258.1.

ВОЛЯ [1] (129). *Свобода, незалежність.* Поховайте та вставайте, Кайдани порвіте І вражою злою кров'ю **Волю** окропіте. I 354.20. О людській **волі** я розпитував; але ніхто нічого не знає VI 201.26. Немає гірше, як в неволі Про **волю** згадувать. II 90.2. *Повт.* (2). Нема на світі України, Немає другого Дніпра, А ви претеся на чужину Шукати доброго добра, Добра святого. **Волі! Волі!** I 331.37. *У порівн.* (7). Як та **воля,** що минулась, Дніпр широкий — море I 22.48. Мов **волі,** світу сонця жду. II 48.116. *Зверт.* (1). Доле! Доле! Моя ти співаная **воле!** Хоч глянь на мене з-за Дніпра, Хоч усміхнися II 90.10. *Тавтол.* (2). Ой чого ти почорніло, Зеленеє поле? — Почорніло я од крові За вольную **волю.** II 135.4. *Персоніф.* (10). У нас **воля** виростала, Дніпром умивалась, У голови гори слала, Степом укривалась! I 333.141. Ледача **воля** одурила Маленьку душу. II 357.9. *У прикл. спол.* (4): а) **воля**- д о л я (2). Старий Згадав свою Волинь святую І **волю**- д о л ю молодую II 62.9. Де поділось козачество, Червоні жупани, Де поділась д о л я -**воля,** Бунчуки, гетьмани? I 64.55; б) п р а в д а -**воля** (1). За святую п р а в д у -**волю** Розбойник не стане I 338.61; в) **воля**- н е в о л я (1). За високими горами, За широкими степами, На чужому полі, По **волі**- н е в о л і Найду свою долю! I 162.389. *Образн.* (3). Орися ж ти, моя ниво, Долом та горою! Та засійся, чорна ниво, **Волею** яснбю! II 349.13. як закурив твою гавану, то так мені, друже мій єдиний, запахло **волею,** що я заплакав як тая дитина. VI 131.22 //Н а **волю** (9). Вдові убогій поможіте, Не осудіте сироти І виведіть із тісноти На **волю** тихих I 344.136. Сон мені приснився! Ніби знову я на **волю,** На світ народився. II 28. 165. Керилівчанам скажи, щоб вони на ту погану безземельну **волю** не дуже квапились. VI 212.35 //Н а **волі** (9). Страшно впасти у кайдани, Умірать в неволі, А ще гірше — спати, спати, І спати на **волі** I 349.24. І сниться їй той син Іван, ..Уже не панський, а на **волі** II 287.14. Тепер я в Нижнім Новігороді, на **волі,**— на такій **волі,** як собака на прив'язі. VI 152.17, //П о **волі** (5). Тоді я веселий, Тоді я багатий, Як буде серденько По **волі** гуляти! I 36.328. Де та доля пишається?.. Чи то в полі на роздоллі З вітром віється по **волі?** II 294.8.

◆ *У спол.* (8): а) д а т ь (д а в а т ь) **волю** *чому — не стримати (не стримувати) чого* (4). Стоїть Катря серед поля, Д а л а сльозам **волю.** I 40.500. звичайне, не можна і без того, щоб інколи і сльозам не д а т ь **волі** VI 46.8. Несподівано Мар'яна Зостріла недолю; Співа-було, а іноді Д а є сльозам **волю.** I 462.В; б) в и п у с к а т и (о д п у с т и т и, в и к у п у в а т ь) н а **волю** — *звільняти (звільнити, визволяти) від кріпацтва* (3). Він пише, що братів і сестру Ярину з дітьми в и п у с к а є н а **волю** без грунтів і без землі VI 212.25. Петра н а **волю** о д п у с т и л и II 222.94. В и к у п у в а т ь її н а **волю** не треба, вона вже вольна VI 209.5; в) у т і к а т и н а **волю** (1). сирота Степан в неволі.. Кайдани ламає, У т і к а є н а вольную **волю**... I 286.509.

◇ ***Одн. Н.*** **воля** I 35.307, 57.33, 68.19, 76.38, 162.383, 200.49, 326.64, 344.148, 416.В, II 47.106, 100.277, 170.184, 477.Заг., *у порівн.* I 22.48, II 107.122, 474.В, *персоніф.* I 22.53, 325.12, 326.32, 333.141, 340.6, II 35.10, 47.108, 232.29, 357.5, 357.9, *у прикл. спол.* а) I 64.55, ***Р.*** **волі** I 36.313, 227.25, 245.243, 263.39, 270.284, 393.1, II 35. 29, 63. 63, 67.4, 75.232, 204.14, 270.226, 282.92, 288.8, 317.519, VI 212.26, *повт.* I 331.37 (2 р.), *у порівн.* II 48.116, *у спол.* а) VI 46.8. **без волі** II 161.70, 411.В, *у порівн.* I 55.10, **воли** II 468.В, ***Д.*** **волі** I 146.2522, 551.В, ***З.*** **волю** I 60.6, 83.315, 96.771, 158.228, 225.24, 231.62, 265.99, 302.329, 326.42, 343.103, 354.20. 360.22, 393.10, II 11.116, 48.121, 107.117, 182.8, 288.11, 399.В, 491.В, VI 132.12, 133.1, *у порівн.* II 284.6, *у прикл. спол.* а) II 62.9, *у спол.* а) I 40.500, 162.366, 462.В, **в волю** I 379.13, **за волю** I 259.20, II 135.14, 233.34, 312.287, 321.651, 453.В, VI 205.10, *тавтол.* II 135.4, *у прикл. спол.* б) I 338.61, **на волю** I 344.136, II 28.165, 104.8, 135.17, 228.54, 290.15, 354.18, VI 207.37, 212.35, *у порівн.* II 46.48, *у спол.* б) II 222.94, VI 209.5, 212.25, *у спол.* в) I 286.509, **про волю** I 60.15, II 90.2, VI 131.27, ***О.*** **волею** *образн.* II 291.12, 349.13, VI

131.22, з волею II 201.33, ***М.* на волі** I 309.47, 349.24, II 7.11, 46.56, 104.18, 233.33, 287.14, VI 152.17 (2 р.), *тавтол.* I 261.5, **о волі** VI 201.26, 205.8, 325.В, **по волі** I 36.328, 241.104, II 294.8, *у прикл. спол.* в) I 162.389, ***К.* воле** *зверт.* II 90.10.

ВОЛЯ [2] (27). **1.** *Бажання, веління, розпорядження* (21). Не наша мати, А довелося поважати. То **воля** господа. I 395.6. Чи то на те божа **воля?** Чи такая її доля? Росла в наймах, виростала, З сиротою покохалась. II 42.1. Спитайте ж ви їх, і як буде на се їх **воля,** то коротесенько напишіть мені одні тілько факти VI 204.11 //П о **волі** (8). А без долі біле личко — Як квітка на полі: Пече сонце, гойда вітер, Рве всякий по **волі.** I 32.162. І все то те по добрій **волі,** По **волі** розуму горить, Як той маяк у синім морі II 202.9 //*У спол.* в в о л и т и **волю** — *виконати веління чи бажання*(1). Не здивуйте, добродію, що не в в о л и в я вашої **волі** VI 186.13.

2. *Влада, право* (6). Одружилась би я З чорнобривим сиротою, Та не **воля** моя! II 117.12. В своїй хаті своя й правда, І сила, і **воля.** I 331.32. О боже! мій боже! **волею** своєю Розбий моє тіло і душу розбий. I 161.336 //*Здатність керувати своїми діями, вчинками*(2). спершу я сміливо заглянув лихові в очі. І думав, що то була сила **волі** над собою, аж ні, то була гордость сліпая. VI 42.24.

◊ ***Одн. Н.* воля 1.** I 5.77, 147.2562, 282.367, 345.191, 395.6, 527.В, II 42.1, VI 204.11, **2.** I 331.32, II 117.12, ***Р.* волі 1.** *у спол.* VI 186.13, **2.** I 267.176, VI 24.34, 42.24, **без волі 1.** II 230.55, VI 204.10, ***З.* волю 1.** I 31.134, 51.137, ***О.* волею 2.** I 161.336, ***М.* по волі 1.** I 26.59, 32.162, 343.110, II 168.128, 168.130, 202.9, 202.10, 205.9.

ВОЛЬНИЙ (38), **ВІЛЬНИЙ** (1). **1.** *Свободний, незалежний* (32). І мене в сем'ї великій, В сем'ї **вольній,** новій, Не забудьте пом'янути Незлим тихим словом. I 354.22. Пишалася синами мати, Синами **вольними...** II 33.9. велике щастя буть **вольним** чоловіком, робиш, що хочеш, ніхто тебе не спинить. VI 15.23. Огонь чималий розвели І кругом його посідали. Хто з шашликом, а хто і так, Зате він **вольний,** як козак Колись-то був. I 361.34 //*Незакріпачений*(7). Викупувать її на волю не треба, вона вже **вольна,** і всі жінки і дівчата в нашім краї уже не панщані. VI 209.6. Ще на Україні веселі І **вольнії** пишались села Тойді, як праведно жили Старий козак і діток двоє... I 489.В. Ох, якби те сталось, щоб ви не вертались, Щоб там і здихали, де ви поросли!.. І сонце не гріло б смердячого гною На чистій, широкій, на **вольній** землі. I 331.60. *Тавтол.* (3). Оженись на **вольній** волі, На козацькій долі I 261.5. Ой чого ти почорніло, Зеленеє поле? — Почорніло я од крові За **вольную** волю. II 135.4 //*Волелюбний, вільнодумний*(4). І оживу, І думу **вольную** на волю Із домовини воззову. II 290.15 //*Субст.* (1). Боже! боже!.. за що ти караєш Своїх і покорних і добрих дітей? За що закрив їх добрі очі, І **вільних** розум окував I 488.В. *Образн.* (6). Товариство На Січ прямувало,.. І через Балкани Поспішали в Україну **Вольними** ногами. I 288.600. Моя ти любо! усміхнись І **вольную** святую душу.. Подай мені. II 345.15. Кров'ю вона умивалась, А спала на купах, На козацьких **вольних** трупах, Окрадених трупах! I 333.147.

2. *Широкий, безмежний* (6). І попливе човен З широкими вітрилами І з добрим кормилом, Попливе на **вольнім** морі, На широких хвилях. I 263.66. Даремне, марне пролетять Його найкращії літа, Що він не знатиме, де дітись На сім широкім **вольнім** світі II 204.19. Ще як були ми козаками, А унії не чуть було,.. Пишались **вольними** степами II 33.5.

3. *Неказенний, приватний* (1). занедужав я.. ревматизмом, тяжкий недуг, та я все-таки потроху боровся з ним, і лікар, спасибі йому, трохи помагав, і те, що я прозябав собі хоч у поганій, та все-таки **вольній** хатині VI 42.33.

◊ ***Одн. Н.* вольний 1.** I 361.34, II 477.В, **2.** II 344.2, **вольна 1.** VI 205.10, 209.6, ***Р.* вольного 1.** I 333.136, ***З.* вольний 1.** I 266.148, **вольного 1.** I 250.447, **вольную 1.** II 290.15, 290.17, 354.18, *образн.* II 345.15, 345.16, (за) **вольную 1.** *тавтол.* II 135.4, (на) **вольную 1.** *тавтол.* I 286.509, ***О.* вольним 1.** VI 15.23, ***М.*** (на) **вольнім 2.** II 204.19, (в, у) **вольній 1.** I 354.22, **3.** VI 42.33, (на) **вольній 1.** I 331.60, II 287.13, *тавтол.* I 261.5, (на) **вольнім 2.** I 263.66, II 351.5, ***Мн. Н.* вольнії 1.** I 533.В, *образн.* I 259.16, **2.** II 292.41, **вольнив 1.** I 360.28, **вольнї 1.** I 489.В, ***Р.* вільних 1.** *субст.* I 488.В, ***Д.* вольним 1.** I 201.76, ***О.* вольними 1.** II 33.9, *образн.* I 288.600, 336.253, **2.** II 33.5, (з) **вольними 1.** I 300.245, II 33.4, 233.51, ***М.*** (на) **вольних 1.** *образн.* I 333.147.

ВОЛЬНО (1). *Присл.* Свої ягнята і телята На полі вольнім **вольно** пас Чабан, було, в своєму раї. II 351.5.

ВОЛЬНОДУМСТВУВАТИ (1). *Ірон.* Потомок гетьмана дурного, І презавзятий патріот; Та й християнин ще до того. У Київ їздить всякий год, У свиті ходить меж па-

нами, І п'є горілку з мужиками, І **вольнодумствує** в шинку. II 88.19.

ВОМЄСТО (2), **ВОМІСТО** (1). *Прийм. з род. відм. Слов'ян. Замість.* Плач великий **Вомєсто** львичищого рика Почують люде. II 326.46. І праведно господь великий ..**Вомісто** кроткого пророка... Царя вам повелів надать! II 102.24.

◇ **вомєсто** II 326.46, 422.В, **вомісто** II 102.24.

ВОПЛОТИТИ (1). *Слов'ян. Уроч.* Така, як ти, колись лілея На Іордані процвіла І **воплотила,** пронесла Святеє слово над землею. II 293.3.

ВОРКУВАТИ (7). **1.** (1). Чи винна ж голубка, що голуба любить? Чи винен той голуб, що сокіл убив? Сумує, **воркує,** білим світом нудить, Літає, шукає, дума — заблудив. I 4.59.

2. *Перен. М'яко, ніжно розмовляти* (6). А моєї Голубки немає. У свекрухи десь **воркує,** Мене виглядає. II 123.11. Чого ти плачеш ідучи, Чого **воркуєш** уночі, Моя голубко сизокрила? I 553.В //*Про серце* (2). Чого серце, як голубка, День і ніч **воркує**; Ніхто його не питає, Не знає, не чує. I 55.22.

◇ **воркуєш** 2. I 553.В, **воркує** 1. I 4.59, 2. I 50.71, 55.22, 96.743, 110.1206, II 123.11.

ВОРОГ (46). **1.** *Недоброзичливець, недруг* (30). Чи я ж знала, ще сповита, Що тая цариця — Лютий **ворог** України I 297.164. Не журиться Катерина — Вмиється сльозою, Возьме відра, опівночі Піде за водою, Щоб **вороги** не бачили I 29.65. Без **ворогів** можна в світі Як-небудь прожити. II 133.11. Бодай і **ворогові** моєму лютому не довелося так каратись, як я тепер караюсь. VI 41.27. *У порівн.* (2). А туман, неначе **ворог,** Закриває море І хмароньку рожевую II 178.11. *Зверт.* (2). Вигодувала [вдова] малого, До школи дала. А із школи його взявши, Коня купила.. Посадила на коника...— Гляньте, **вороги!** II 184.28. *У приказці* (1). Не так тії **вороги,** Як добрії люди — І окрадуть жалкуючи, Плачучи осудять II 133.1.

2. *Воєнний противник* (16). Реве гарматами Скутара, Ревуть, лютують **вороги.** I 201. 91. Серце болить, а розказувать треба: нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялись, нехай братаються знову з своїми **ворогами.** I 150.П. *Рим.* (1). У туркені яничари І баша на лаві. Гой ги! **вороги!** Ми не маєм ваги, Наша воля й слава. I 200.47 //*Збірн.* (10). У Яр тойді сходилися, Мов із христа зняті, Батько з сином і брат з братом — Одностайне стати На **ворога** лукавого I 337.25. А ти, старий Дорошенку, Запорозький брате! Нездужаєш чи боїшся На **ворога** стати? II 160.16.

◇ ***Одн. Н.*** **ворог** 1. I 58.42, 297.164, 341.27, 341.31, 538.В, *у порівн.* I 50.83, II 178.11, 2. *збірн.* I 61.56, 109.1169, ***Р.*** **ворога** 1. II 458.В, 2. *збірн.* I 104.991, 139.2254, **у ворога** 2. *збірн.* I 229.84, ***Д.*** **ворогові** 1. I 285.492, II 104.5, VI 41.27, ***З.*** **ворога** 1. I 538.В, II 458.В, 2. *збірн.* I 467.В, **на ворога** 2. *збірн.* I 241.90, 337.25, II 160.16, 234.81, ***О.*** **з ворогом** 1. II 74.213, 117.20, 350.30, ***Мн. Н.*** **вороги** 1. I 23.83, 29.65, 31.141, 244.189, II 242.16, *у приказці* II 133.1, 2. I 201.91, 341.56, *рим.* I 200.47, ***Р.*** **ворогів** 2. I 524.В, **без ворогів** 1. II 133.11, **з ворогів** 1. I 416.В, ***Д.*** **ворогам** 1. II 108.170, VI 73.25, 2. I 341.60, ***З.*** **ворогів** 1. I 551.В, ***О.*** **з ворогами** 1. I 58.69, 2. I 150.П, ***К.*** **вороги** 1. *зверт.* II 184.28, 239.10.

ВОРОЖЕНЬКИ (2). *Зневажл.* Не співає чорнобріва, Кляне свою долю. А тим часом **вороженьки** Чинять свою волю I 31.133. Пішов кобзар по улиці — З журби як заграє! Кругом хлопці навприсядки, А він вимовляє: «Нехай буде отакечки! Сидіть, діти, у запечку, А я з журби та до шинку, А там найду свою жінку, Найду жінку, почастую, З **вороженьків** покепкую». I 67.150.

ВОРОЖИЙ (3). Як умру, то поховайте Мене на могилі,.. Щоб лани широкополі, І Дніпро, і кручі Було видно, було чути, Як реве ревучий. Як понесе з України У синєє море Кров **ворожу...** I 354.11. Чули твою славу, І діди нам розказують Про давні криваві Тії літа; як рукою Твердою своєю Розв'язав ти наші руки І покрив землею Трупи **ворожі.** I 341.49.

◇ ***Одн. Н.*** **ворожа** I 527.В, ***З.*** **ворожу** I 354.11, ***Мн. З.*** **ворожі** I 341.49.

ВОРОЖИТЬ (2). Дівчата бувало І днювали й ночували, Хату прибирали, І мазали і квічали, І їсти варили, І **ворожить** не просили — Так собі любили. I 538.В. І ворожка **ворожила,** Пристріт замовляла I 283.410.

ВОРОЖКА (8). Ото ж тая дівчинонька, Що сонна блудила: Отаку-то їй причину **Ворожка** зробила! I 6.128. Пішла вночі до **ворожки,** Щоб поворожити I 51.110.

◇ ***Одн. Н.*** **ворожка** I 3.25, 6.128, 283.410, ***Р.*** **ворожки** I 255.55, 283.409, **до ворожки** I 51.110, 284.436, ***Мн. Р.*** **ворожок** I 481.В.

ВОРОН (8). Сидить **ворон** на могилі Та з голоду кряче... I 66.133. ***У порівн.*** (3). Нехай думка, як той **ворон,** Літає та кряче I 23.85.

◇ ***Одн. Н.*** **ворон** I 12.48, 66.133, 93.635, 415.В, II 471.В, *у порівн.* I 23.85, II 96.112, ***О.*** **вороном** *у порівн.* I 290.690.

ВОРОНА (12). Давно вже я сижу в неволі, Неначе злодій взаперті, На шлях дивлюся, та на поле, Та на **ворону** на хресті II 265.20. Отак кричали і летіли **Воро́ни** з трьох сторон I 298.187. *У порівн.* (1). Байдуже їм, розлетілись, Мов тії **ворони**, З кровавого того свята. I 272.366. *Образн.* (1). Конглав схаменувся, Зібрав раду. Положили Одностайне стати Против Гуса. І в Констанці Всіх **ворон** скликати! I 268.220 //*У спол.* л і ч и т и **ворон** — *блукати без діла* (1). З тиждень чи й більш блукав я після того по тій Москві, тільки вже не л і ч и в **ворон** на Івані великому, а все дивився по улицях VI 82.32.

◇ ***Одн. З.*** **на ворону** II 265.20, ***Мн. Н.*** **ворони** I 119.1532, 298. Заг., 298.187, 304.375, 304.388, 338.70, 522.В, *у порівн.* I 272.366, ***Д.*** **воронам** II 103.28, ***З.*** **ворон** *образн.* I 268. 220,*у спол.* VI 82.32.

ВОРОНЕНЬКИЙ (2). *Постійний епіт. до «кінь».* із діброви Козак виїзжає; Під ним коник **вороненький** Насилу ступає. I 7.163 //*Субст.* (1). Утомився **вороненький**, Іде, спотикнеться I 7.173.

ВОРОНИЙ (10). *Постійний епіт. до «кінь».* Ведуть коня **вороного,** Розбиті копита... II 43.69. А ясновельможний, на **воронім** коні, Блисне булавою — море закипить... I 99.836. У темному гаю, в зеленій діброві, На припоні коні отаву скубуть; Осідлані коні, **вороні** готові. I 100.876. *У прикл. спол.* **ворон**-к і н ь (1). іноді старий козак Верзеться грішному, усатий, З своєю волею мені На чорнім **вороні**-к о н і! II 201.34 //*Субст.* (2). Отамани на **вороних** Перед бунчуками Виграваюгь... I 78.117. І Яремі дали коня Зайвого з обозу. Усміхнувся на **воронім** Та й знову у сльози. I 116.1433.

◇ ***Одн. З.*** **вороного** I 285.504, II 43.69, 126.43, ***М.*** (на) **воронім** I 99.836, *субст.* I 116.1433, (на) **вороному** II 182.19, (на) **вороні** *у прикл. спол.* II 201.34, ***Мн. Н.*** **вороні** I 100.876, ***Р.*** **вороних** I 162.363, ***М.*** (на) **вороних** *субст.* I 78.117.

ВОРОНІВКА (1). *Назва села.* Мандрували гайдамаки Лісами, ярами, А за ними і Галайда З дрібними сльозами. Вже минули **Воронівку,** Вербівку I 120.1567.

ВОРОНОНЬКИ (1). *Пестл., зверт.* Ой полетіть, **ворононьки** Мої сизокрилі, До батечка II 428.В.

ВОРОТА (9). Іде Марко, не журиться. Прийшов — слава богу! І **ворота** одчиняє I 323.498. Марія ще за **ворітьми** Дітей зострі-ла II 318.551.

◇ ***Мн. Р.*** **до воріт** I 313.121, **коло воріт** II 158.65, ***З.*** **ворота** I 7.168, 323.498, **за ворота** I 318.332, ***О.*** **за ворітьми** I 284.452, 313.117, 319.357, II 318.551.

ВОРОТТЯ (1). *У приказці.* Буде каяння на світі, **Вороття** не буде. II 48.114.

ВОРУХНУТИСЬ (2). Не зна Марко, як в колисці Часом серед ночі Прокинеться, **ворухнеться,**— То вона вже скочить I 316.235. *Образн.* (1). А лютеє лихо В самім серці **ворухнулось** І світ запалило. I 493.В.

ВОРУШИТИ (1). Дивуюця, що кіт мурий Не **ворушив** сала, А у його сердешного Зубів не осталось. II 414.В.

ВОРУШИТИСЯ, ВОРУШИТИСЬ (6). А я стояв, дивувався, Та аж страшно стало. Уже вбогі **ворушились,** На труд поспішали I 251.493. Пани в гаю не **ворушились,** А люде збіглись та дивились, Як дим до неба підіймавсь... II 17.371. *Образн.* (2). А молоді як зійдуться, Та любо та тихо, Як у раї, — а диви[ш]ся: **Ворушиться** лихо. I 260.16. Давно **ворушиться** у мене в голові думка, щоб перевести на наш прекрасний український язик С л о в о о П о л к у И г о р я. VI 86.20.

◇ **ворушиться** *образн.* I 260.16, VI 86.20, **ворушаться** II 357.13, **ворушились** I 251.493, II 17.371, 484.В.

ВОСЕНИ (19), **УОСЕНИ** (1). *Присл.* **Восени** буде у нас свій журнал під редакцією Бєлозерського і Макарова. VI 193.6. Вдова осталась не сама, А з сином парубком; женити Його збиралась **восени.** II 253.176. Уже Марко чумакує І **восени** не ночує Ні під хатою, ні в хаті... I 316.259. Неначе степом чумаки **Уосени** верству проходять, Так і мене минають годи II 163.2.

◇ **восени** I 316.259, 396.2, 537.В, 539.В, 557.В, II 166.86, 166.89, 176.390, 208.1, 253.176, 450.В, VI 41.29, 70.12, 86.2, 86.4, 193.6, 209.2, 209.15, 217.3, **уосени** II 163.2.

ВОСКРЕСНИЙ (7). *У спол.* **воскресна** ш к о л а — *школа для дорослих, що працювала у недільні дні.* Посилаю тобі 10 моїх Б у к в а р і в на показ, а с конторы транспортов ты получишь их 1000, і не розв'язувавши тюка, передай його, хто там у вас старший над **воскресними** ш к о л а м и? то йому і передай. А він нехай як знає спродасть, а грошики положить в касу **воскресної** ш к о л и VI 227.7. Що роблять ваші **воскресні** ш к о л и? VI 222.27.

◇ ***Одн. Р.*** **воскресної** VI 227.7, ***З.*** (на) **воскресну** VI 228.2, ***Мн. Н.*** **воскресні** VI 222.27, ***Р.*** **воскресних** VI 226.10, 226.15, ***О.*** (над) **воскресними** VI 227.6, ***М.*** (в) **воскресних** VI 223.2.

ВОСКРЕСНУТИ (14). Мені здається, що якби сам Рафаель **воскрес** отут, то через тиж-

день умер би з голоду VI 54.36 //*У спол.— традиційних формулах привітання в християнське свято великдень* (10): а) Христос **воскрес (воскресе)** (7). Христос **воскрес!** Батьку отамане Кошовий! VI 129.29. Христос **воскресе!** На самий великдень приплила з Гур'єва до нас почта і привезла мені письмо твоє і 16 руб. грошей. Спасибі тобі, друже мій незнаємий! VI 133.15; б) воістино (воистину Христос) **воскрес (воскресе)** (3). Воістино **воскрес!** Спасибі тобі, щирий мій друже, і за папір, і за лист твій, ще кращий паперу. VI 51.8. Воистину Христос **воскресе!** Мій любий, мій єдиний друже! Спасибі вам, моє серденько, за ваше щиреє, ласкавеє письмо. VI 192.3.

◇ **воскрес** *у спол.* а) VI 31.12, 129.29, *у спол.* б) VI 51.8, 138.7, **воскресе** *у спол.* а) VI 83.30, 85.18, 87.4, 131.16, 133.15, *у спол.* б) VI 192.3, **воскресну** II 289.17, 289.18, **якби воскрес** VI 54.36, **воскресни** II 327.26.

ВОСПІВАТЬ (1). *Слов'ян. Ірон.* Старенька сестро Аполлона, Якби ви часом хоч на час Придибали-таки до нас Та, як бувало во дні они, Возвисили б свій божий глас До оди пишно-чепурної, Та й заходилися б обоє Царів абощо **воспівать.** II 69.8.

ВОСПІТИ (9). *Слов'ян. Уроч.* **1.** *Прославити кого-, що-н. у віршах* (5). Тебе, о мати, **воспою!** II 482.В. Спаси мене од лютої муки, Спаси мене, помолюся І **воспою** знову Твої блага чистим серцем, Псалмом тихим, новим. I 341.38.

2. *Заспівати* (4). Псалом новий господеві І новую славу **Воспоєм** честним собором II 274.377. Во псалтирі і тимпані **Воспоєм** благая, Яко бог кара неправих, Правим помагає. I 347.264.

◇ **воспою 1.** I 341.38, II 305.19, 482.В (3 р.), **воспоєм 2.** I 347.261, 347.264, II 274.377, 274.380.

ВОСПЛАКАТИ (3). *Слов'ян.* **Восплач,** пророче, сине божий! І о князях, і о вельможах, І о царях отих. II 325.1. *Ірон.* (2). І Хомяков, Русі ревнитель, Москви, отечества любитель, О юбкоборцеві **восплач.** II 340.7. А ти, Аскоченський, **восплач** Воутріє на тяжкий глас. II 340.3.

ВОСПРЯНУТИ (2). *Слов'ян. Уроч.* І без огня, і без ножа Стратеги божії **воспрянуть.** II 275.422. Мужі **воспрянули** святиє, По всьому світу розійшлись. II 323.739.

ВОСТОК (1). Мітла з **востоку** Над самим Віфлеємом, боком, Мітла огненная зійшла. II 313.349.

ВОСХВАЛИТИ (3). *Слов'ян. Уроч.* І силу Твою **восхвалили** Твої люде і в покої, В добрі одпочили I 341.50.

◇ **восхвалити** II 27.131, **восхвалили** I 341.50, **восхвалимо** I 343.105.

ВОСЬМИЙ (1). На **восьме** літо у неділю, Неначе ляля в льолі білій, Святеє сонечко зійшло. II 60.29.

ВОУТРІЄ (1). *Присл. Слов'ян.* Умре муж велій в власяніцє. Не плачте, сироти, вдовиці, А ти, Аскоченський, восплач **Воутріє** на тяжкий глас. II 340.4.

ВОЦАРИТИСЯ (3). *Слов'ян. Уроч.* Отак братів благих своїх Господь не забуде, **Воцариться** в дому тихім, В сім'ї тій великій, І пошле їм добру долю Од віка до віка. I 346.219.

◇ **воцариться** I 346.219, **воцаритця** I 524.В, **воцарицця** I 525.В.

ВОША (2). *У порівн.* Вже ж і в крепость завдала, І дворянства страшну силу У мундирах розплодила, Як тих **вошей** розвела I 301.287. Десятий год не пишу, не рисую і не читаю навіть нічого; а якби ти побачив, меж яким людом верчуся я оці десять літ.. давят, без всякого милосердия давят, а я повинен ще і кланяться, а то візьме разом та й роздавить, як ту **вошу** меж ногтями. VI 115.23.

ВОЮВАТЬ (4). **1.** *З додатком у знах. відм. Іти війною на кого-н., завойовувати кого-н.* (3). У Бендери Прийшли ми. Стояли З москалями на кватирях, А москалі за Дунаєм Турка **воювали.** I 366.223. Тепер Україну Ні москалі, ні татари — Ніхто не **воює.** I 163.412.

2. *Без додатка. Брати участь у воєнних діях* (1). Отакий-то наш отаман, Орел сизокрилий! І **воює** і гарцює З усієї сили I 104.995.

◇ **воювать 1.** I 269.240, **воює 1.** I 163.412, **2.** I 104.995, **воювали 1.** I 366.223.

ВПАСТИ *див.* **УПАСТИ.**

ВПЕРЕК *див.* **ВПОПЕРЕК.**

ВПЕРШЕ (4). *Присл.* Залізняк заплакав **Вперше** зроду I 145.2505. Тихо задзвонили У Києві, мов на небі... О боже мій милий! **Вперше** зроду я заплакав II 412.В. Я оце сидячи лічу літа та долічуюсь до того року, як ми з тобою **вперше** побачились. VI 82.9.

◇ **вперше** I 145.2505, 538.В, II 412.В, VI 82.9.

ВПИВАТЬСЯ *див.* **УПИВАТИСЬ.**

ВПИРАТИСЯ (2). *З підсилювальною частkою «таки».* Лютий злодій **Впирається-таки,** та й годі. II 87.13.

◊ **впирається** II 87.13, **впирасця** II 419.В.

ВПИТИСЯ [1] *див.* **УПИТИСЬ.**

ВПИТИСЯ [2], **ВПИТИСЬ** (8). *Учепитися.* Мати.. Кинулася до Ганнусі І в коси **впилася.** I 167.137. Білі руки простяглися — Так би й обвилися Кругом стану. І в подушку Холодну **впилися** I 237.10. *Образн.* (4). Сатана той.. так і **воп'ється** Пазорями в саме серце. II 256.292. опріч нудьги, що в серце **впилася** мов люта гадина,.. бог покарав мене ще й тілесним недугом VI 42.29.

◊ **впилася** I 167.137, *образн.* II 254.222, 450.В, VI 42.29, **впилась** II 107.127, **впилися** I 237.10, 238.44, **воп'ється** *образн.* II 256.292.

ВПЛЕСТИ (1). [Сотник]: А чому ти й досі Ніколи не **вплетеш** кісники Оті, що тітка привезла?.. II 166.69.

ВПОВНІ (1). *Присл. У спол.* **вповні** ш л я х п е р е й т и. *Етн.* Дивлюсь — гетьман з старшиною. Я води набрала Та **вповні** ш л я х і п е р е й ш л а I 294.56.

ВПОДОБАТИ (2). Мати.. каже: «Мар'яно!.. Я вже думаю, що.. й заміж, коли теє...» «А за кого, мамо!?» «Хто **вподоба,** тому й оддам». I 158.212. Отака моя картина. Коли **вподобаєте,** добре, а ні, то на горище, поки я приїду VI 27.9.

ВПОДОБАТИСЯ, ВПОДОБАТИСЬ (3), **УПОДОБАТИСЯ** (1). Дуже, дуже я зрадів, що вона **вподобалась** Ярині. VI 203.5. Покажіть йому мій Б у к в а р ь і якщо **вподобається,** то я і йому пришлю VI 226.13. Якщо тобі дуже **уподобався** пан Трощинський, то бери у його службу; я чув, що він пан і заможний і не дуже лукавий. VI 210.31.

◊ **уподобався** VI 210.31, **вподобалась** VI 203.5, **вподобалося** VI 186.12, **вподобається** VI 226.13.

ВПОЛОВИНУ (1). *Присл.* Галайда **вполовину** видуманий, а смерть вільшанського титаря правдива, бо ще є люди, которі його знали. I 150.П.

ВПОПЕРЕК (1), **ВПЕРЕК** (1). *Присл.* Хата щоб була 10 аршин **вперек** і 20 вздовж. VI 215.5 //*У спол.* в з д о в ж і **впоперек** — *на всі лади* (1). Саул прочумався, та й ну, Як той москаль, у батька, в матір Свою ріденьку волохату І в з д о в ж і **впоперек** хрестить. II 353.100.

ВПОРАТИСЬ *див.* **УПОРАТИСЯ.**

ВПРЯГТИ (1). А хлопа, як того вола, У плуг голодного **впряжеш.** II 423.В.

ВПУСТИТИ [1] (2), **УПУСТИТИ** (1). *Дати можливість увійти.* Свята брама одчинилась, Козака **впустили** II 36.61. *Образн.* (1). Отак німота запалила Велику хату. І сім'ю, Сім'ю слав'ян роз'єдинила І тихо, тихо **упустила** Усобищ лютую змію. I 262.20.

◊ **упустила** *образн.* I 262.20, **впустили** I 295.71, II 36.61.

ВПУСТИТИ [2] (1). *Проминути, забути.* Не **впусти** Аніже слова, ні півслова З моєї грішної розмови II 456.В.

ВРАГ (5). *Слов'ян.* Умруть Ще незачатиє царята... І на оновленій землі **Врага** не буде, супостата, А буде син, і буде мати, І будуть люде на землі. II 347.12. *Зверт.* (1). Смійся, лютий **враже!** I 58.43. *Зверт., у приказці* (1). Скачи, **враже,** як пан каже: На те він багатий. I 27.90 //*У спол.* **враг** ї х з н а є. *Лайл.* (1). Та ти добре натворила ..закрепила У німецькі кайдани — Хоч лягай та й засни. А в мене ще, **враг** ї х з н а є, Кого вони виглядають? I 301.282.

◊ ***Одн. Н.*** **враг** *у спол.* I 301.282, ***Р.*** **врага** II 347.12, ***З.*** **про врага** II 415.В, ***К.*** **враже** *зверт.* I 58.43, *зверт., у приказці* I 27.90.

ВРАЖИЙ (16). *Слов'ян.* **1.** *Чортів, диявольський. Лайл.* (10). [Сотник]: Чого я думаю? У попи, А як не схоче, то на Січ. І там не згине **вражий** хлопець. II 169.144. Не видержав, голубе мій сизий (Та який би його **вражий** син і видержав?). VI 129.33.

2. *Ворожий* (6). Поховайте, та вставайте, Кайдани порвіте І **вражою** злою кров'ю Волю окропіте. I 354.19. Катерина задумалась І третьому каже:— Єсть у мене брат єдиний У неволі **вражій!** II 129.31.

◊ ***Одн. Н.*** **вражий 1.** II 169.144, VI 129.33, ***Р.*** **вражої 2.** I 342.74, ***З.*** **вражого 1.** VI 139.39, **вражу 2.** II 160.21, **вражую 2.** I 527.В, ***О.*** **вражою 2.** I 354.19, ***М.*** (у) **вражій 2.** II 129.31, ***Мн. Н.*** **вражі 1.** I 65.93, 104.1001, 415.В, II 139.75, 427.В, ***Д.*** **вражим 1.** II 125.7, 125.11, ***З.*** (в) **вражі 2.** I 341.35.

ВРАНЦІ (41), **УРАНЦІ** (3). *Присл.* Увечері посумую, А **вранці** заплачу. Зійде сонце — утру сльози,— Ніхто не побачить. I 10.42. 7 сентября **вранці** приїхав я в Петербург і прочитав твоє письмо у М. М. Лазаревського. VI 195.20. Диво дивнеє на світі З тим серцем буває! Увечері цурається, **Вранці** забажає! II 79.75. Будем вкупочці **уранці** На той світ літати. I 386.26. *У прикл. спол.* **вранці**-р а н о (13). У неділю **вранці**-р а н о Синє море грало I 284.454. Р а н о-**вранці** новобранці Виходили за село. I 391.1.

◊ **вранці** I 10.42, 40.508, 48.11, 63.10, 110.1202, 134.2103, 136.2144, 141.2324, 159.259, 161.347, 166.99, 254.11, 283.390, 316.241, 360.19, 368.288, 387.52, II 17.374, 79.75, 151.38, 158.49

198.17, 441.В, VI 195.20, 205.23, *у прикл. спол.* I 284.454, 294.48, 310.1, 387.56, 391.1, II 72.126, 115.33, 225.204, 318.529, 336.1, 337.54, 423.В, 427.В, **враньці** I 447.В, II 384.В, 425.В, **уранці** I 84.333, 386.26, **ураньці** I 424.В.

ВРАТА (1). *Слов'ян.* Не видно нікого в Ієрусалимі, **Врата** на запорі, неначе чума В Давидовом граді II 70.32.

ВРАЧУВАТИ (1). Ти радуєш мою душу I серце **врачуєш;** I пребудет твоя воля, I труд твій не всує. I 345.190.

ВРЕМЯ (6). **1.** *Епоха, період, відзначені певними подіями або пов'язані з життям кого-н.* (5). Свою Україну любіть, Любіть її... Во **время** люте, В остатню тяжкую минуту За неї господа моліть. I 395.11. Во Іудеї во дні они, Во **время** Ірода царя, Кругом Сіона й на Сіоні Романські п'яні легіони Паскудились. II 301.2 //*У спол.* в о **время** о н о — *колись-то, давно* (3). Не сотні вас, а міліони Полян, дулебів і древлян Гаврилич гнув в о **время** о н о II 281.33.

2. *Тривалість буття. У приказці* (1). вже оце трохи чи не півтора року, як ми не переписались з тобою ані одним словом, а за таке **время** багато води у море утекло VI 52.16.

◊ ***Одн. З.*** **во время** 1. I 395.11, II 301.2, *у спол.* II 281.33, 462.В, **за время** 2. VI 52.16, **у время** 1. *у спол.* II 462.В.

ВРОДА (5), **УРОДА** (1). Нащо мені **врода,** Коли нема долі, нема талану! I 93.619. Чого ж мені його шкода, Чого його жаль? Що на йому жупан куций, Що гусарин чорноусий, Що Машею звав? Ні, не того мені шкода; А марніє моя **врода,** Люде не беруть. II 156.9. Довго, довго дивовались На її **уроду...** I 6.138.

◊ ***Одн. Н.*** **врода** I 93.619, II 156.9, ***З.*** **вроду** I 159.269, **на вроду** I 52.173, 123.1689, **на уроду** I 6.138.

ВРОДИТИ *див.* **УРОДИТИ.**

ВРОДИТИСЯ *див.* **УРОДИТИСЯ.**

ВРОДЛИВИЙ (5), **УРОДЛИВИЙ** (4). Діждалася вдова долі, Зросту того сина. I письменний і **вродливий** — Квіточка дитина! I 232.104. Амон щасливий, **Вродли́вий** первенець його! II 71.103. **Уродлива** Та ще й чорноброва. Всі на мене залицялись I 294.40.

◊ ***Одн. Н.*** **вродливий** I 15.21, 232.104, II 71.103, 477.В, **уродливий** II 287.11, **вродлива** II 117.2, **уродлива** I 294.40, 460.В, II 13.201.

ВРОЗУМИТИ (1). Чи так, чи сяк, а я повинен оженитьця, а то проклята нудьга зжене мене з світа. Ярина сестра обіцяла найти мені дівчину в Кериловці; та яку ще вона найде? А Харитина сама найшлась. Навчи ж її і **врозуми,** що вона безталанною зо мною не буде. VI 198.33.

ВРОЗУМЛЯТИ (1). ти **врозумляй** її потроху і жінку свою попроси і сестер Катерину і Ярину. VI 209.3.

ВРУЧИТЕЛЬ (3). Я опинився аж у М о ш н а х, а чого я тут опинився, про те скажу вам, як побачимось, а на сей раз **вручителю** сего вручите мои вещи і гроші VI 194.8.

◊ ***Одн. Д.*** **вручителю** VI 194.8, 199.6, 219.36.

ВРУЧИТИ (11). **Вручіте** Федорові мізерію і паспорт моєї любої Ликери VI 219.5. Ви казали, що в вас єсть якась зелена рясна рослина на шталт хмелю чи винограду. **Вручіть** її вручителю Б л у д н и ц ь VI 199.6.

◊ **вручи** VI 212.3, 214.26, 219.36, 224.24, 224.29, 225.35, **вручите** VI 194.9, 208.12, 219.26, **вручіте** VI 219.5, **вручіть** VI 199.6.

ВРЯД (2), **УРЯД** (1). *Присл.* На голому піску стоять По шнуру піраміди **вряд** II 315.436. За богами — панства, панства.. Мов кабани годовані — Пикаті, пузаті!.. I всі **уряд** поставали, Ніби без'язикі I 247.341.

◊ **вряд** I 42.547, II 315.436, **уряд** I 247.341.

ВРЯДИ-ГОДИ (1). *Присл.* Часом [Ярема] наїзжає **Вряди-годи** I 444.В.

ВСЕ [1] *див.* **ВЕСЬ.**

ВСЕ [2] (51), **УСЕ** [2] (11). *Присл.* **1.** *Весь час, постійно* (39). Вона **все** ходить, з уст ні пари. I 5.79. Сижу собі та **все** дивлюся II 265.35. **все** б сиділи та балакали, та галушки б та всяку всячину варили, та співали б, та танцювали. VI 24.40. Було, роблю що, чи гуляю, Чи богу молюся, **Усе** думаю про його I чогось боюся. II 198.3. *Повт.* (2). Я співаю. Чи то сижу, чи то гуляю, **Все** співаю, **все** співаю, Уже забула говорить... I 362.79.

2. *Скрізь, повсюди* (9). Цигане слухають, сміються. «I де ті люде тут возьмуться? Оце, мабуть, із-за Дністра, Бо тут **все** степ...» I 361.49. Дурні та гордії ми люди.. А хвалимось, що ось-то ми I над землею і водою, I од палат та до тюрми **Усе** царі II 202.6. *Повт.* (4). I **все** діти! і **все** діти! Не знаю, де од їх подітись. I 363.104.

3. *Тільки, винятково* (8). Дивлюся, в могилі **усе** козаки II 232.20. то була **все** шляхта z honorem I 148.Прип. *Повт.* (3). **Усе** дрібні, **усе** малі, **Все** багатих діти. I 233.128.

4. *У знач. підсилювальної частки* (2). **А**

все за того п'ятака, Що вкрав маленьким у дяка, Отак господь мене карає. II 45.24.

5. *У поєднанні з «а», «та» набуває значення протиставного сполучн.* (4). Нехай буде так, як буде... А **все** одну нате. Оцю одну II 439.В. Осталася удовою, Хоч і молодою I не одна... та **все** ж тяжко... I 232.73.

◊ **все 1.** I 5.79, 22.64, 38.422, 52.189, 53.219, 94.673, 154.39, 239.22, 294.53, 313.110, 355.28, 356.36, 437.В, 505.В, 537.В, 539.В, II 51.78, 52.129, 78.63, 79.92, 198.6, 256.319, 265.35, 306.58, 373.45, 451.В, VI 24.40, 34.12, 82.32, 82.34, 164.15, *повт.* I 362.79 (2 р.), **2.** I 361.49, 475.В, II 399.В, *повт.* I 363.104 (2 р.), II 96.136 (2 р.), **3.** I 76.55, 148.Прип., 301.288, II 460.В, *повт.* I 233.129, **4.** I 276.117, II 45.24, **5.** I 232.73, 318.312, II 53.164, 439.В, **усе 1.** I 102.926, II 105.65, 158.37, 198.3, 198.27, VI 84.1, **2.** I 534.В, II 202.6, **3.** II 232.20, *повт.* I 233.128 (2 р.).

ВСЕБЛАГИЙ (2). *Субст. Слов'ян. Уроч., зверт.* Царице неба і землі! Вонми їх стону і пошли Благий конець, о **всеблагая!** II 305.18. Трудящим людям, **всеблагий,** На їх окраденій землі Свою ти силу ниспошли. II 332.13.

ВСЕВИДЯЩИЙ (1). *Слов'ян. Ірон.* А ти, **всевидящее** око! Чи ти дивилося звисока, Як сотнями в кайданах гнали В Сибір невольників святих II 282.76.

ВСЕВИШНІЙ (1). *Слов'ян. Уроч.* А меж ними, запеклими, В кайдани убраний Царь **всевишній,** царь волі I 472.В.

ВСЕВОЛОД (1). Що гомонить отам, зичить Удосвіта? То повертає Той Ігор військо на пригоду Тому буй-туру **Всеволоду.** II 339.17.

ВСЕДЕРЖИТЕЛЬ (2). *Слов'ян. Бог.* Із нор золото виносять, Щоб пельку залити Неситому!.. То каторжні, А за що? те знає... **Вседержитель..** а може, ще Й він не добачає. I 245.233. І талан і безталання, Все, каже, од бога, **Вседержителя** святого II 255.263.

ВСЕДНЕВНИЙ (1). А ти будеш тута У розкоші і не будеш Ні знати, ні чути Його плачу **вседневного...** II 188.90.

ВСЕЇДНА (1), **ВСЕЄДНА** (1). *Субст. Церк.* Ярина їх слухала... Та святих благала. Ублагала... на **всеїдній** з Степаном побрались. I 289.663. На **всеєдній** у неділю Вона спарувалась С сліпим своїм. I 496.В.

ВСЕМОГУЧИЙ (1), **ВСЕМОГУЩИЙ** (2). В кедровій В новій палаті цар не спить, Не їсть, не п'є, не гомонить. А мовчки долі, **всемогучий,** Дере порфіру на онучі II 353.78 //*Субст.* (2). Та ми не знаємо, що буде. Що виросте с того зерна, Що ми посієм? Ми люде, А **всемогущій** хоч і зна, Та нам не скаже. II 449.В.

◊ ***Одн. Н.*** всемогучий II 353.78, всемогущий *субст.* II 452.В, всемогущій *субст.* II 449.В.

ВСЕПОДДАННІЙШИЙ (1). *Субст. Слов'ян. Ірон.* А Саул Бере і город і аул. Бере дівча, бере ягницю, Будує кедрові світлиці, Престол із золота кує, Благоволеньє оддає Своїм **всеподданнійшим** голим II 352.59.

ВСЕПРЕЧИСТАЯ (1). *Субст. Слов'ян. Уроч., зверт.* Згадай! Свою, свою святую муку І муку праведного сина, Твою єдиную дитину, І **всепречистая** подай Рабам німим святую силу, Щоб іроди не ворушились. II 484.В.

ВСЕРЕДИНІ (1). *Присл.* Може вернеться надія З тією водою Зцілющою й живущою, Дрібною сльозою — Може вернеться з-за світа В пустку зимовати, Хоч **всередині** обілить Горілую хату. I 258.15.

ВСЕСВІТЛИЙ (1). Царь **всесвітлий,** царь волі.. Не плаче й не стогне... I 479.В.

ВСЕСВІТНІЙ (8). Із Віфлеємської каплиці Аж до **всесвітньої** столиці Луна, гогочучи, неслась. I 267.194. Святої правди і любові Зоря **всесвітняя** зійшла! II 268.127. як ти приїдеш сюди та я подивлюся на тебе, подивлюся неначе на **всесвітнюю** галерею, неначе на **всесвітній** театр, і забуду хоть на годину своє невсипуще горе. VI 154.31. *Ірон.* (1). Царям, **всесвітнім** шинкарям, І дукачі, і таляри, І пуга кутії пошли. II 332.1.

◊ ***Одн. Н.*** всесвітній I 245.243, всесвітняя II 268.127, всесвітная II 467.В, ***Р.*** (до) всесвітньої I 267.194, ***З.*** (на) всесвітній VI 154.32, (на) всесвітнюю VI 154.31, ***М.*** (на) всесвітньому I 263.46, ***Мн. Д.*** всесвітнім *ірон.* II 332.1.

ВСЕСВЯТАЯ (1). *Субст. Зверт.* [Марія] сидить І дивиться, о **всесвятая!** Як син той скорбний спочиває. II 322.686.

ВСЕ-ТАКИ (36). **1.** *Сполучн. допустовий (часто в поєднанні з сполучниками «а», «і», «та»)* (30). У всякого своє лихо, І в мене не тихо; Хоч не своє, позичене, А **все-таки** лихо. I 337.4 //*З підсилювальними частками «б», «ж»* (4). Якби з ким сісти хліба з'їсти, Промовить слово, то воно б, Хоч і як-небудь на сім світі, А **все б таки** якось жилось. II 361. 4. Хоча воно вже й підросло, Та **все ж таки** треба Коло його піклуватись. I 314.178.

2. *У знач. частки* (6). Якби не ви, то мене б давно з нудьги не стало, а то **все-таки,** хоч украдучи, та трошки помалюю, а воно й полегша! VI 61.38. Якби знаття, Копійчину б дбати, То **все б таки** не так воно... II 52.113.

◊ **все-таки 1.** I 150.П, 301.293, 337.4, 393.3, 539.В, II 57.19, 73.148, 79.90, 97.174, 186.19,

201.47, 213.47, 217.11, VI 15.10, 42.2, 42.33, 46.4, 50.4, 50.26, 77.5, 84.7, 118.17, 130.7, 138.12, 139.38, 155.31, 171.33, 2. I 375.33, VI 42.31, 61.38, 203.14, 210.2, **все б таки** 1. II 361.4, VI 43.29, 2. II 52.113, **все ж таки** 1. I 314.178.

ВСЕТВОРЯЩИЙ (1). *Слов'ян. Уроч.* І встане вранці Веселий, і забуде знов Свою недолю. І в неволі Познає рай, познає волю І **всетворящую** любов. I 360.23.

ВСЕТЕРПІНІЄ (1). *Слов'ян.* Душевбогим дрібним, Чистим серцем, святим І молитву і сон І доземний поклон, **Всетерпініє** їм. II 495.В.

ВСЕЩЕДРИЙ (1). *Слов'ян.* Подай же й нам, **всещедрий** боже! Отак цвісти, отак рости II 343.9.

ВСИДІТИ (2). *Пробути де-н. тривалий час.* В Петербурзі я не **всижу**, він мене задушить. Нудьга така, що нехай бог боронить всякого і хрещеного і нехрещеного чоловіка. VI 198.10. Із Пітера мені пишуть, що я недовго сидітиму в Нижнім. Чи так, чи іначе, а я дальше поста не **всижу**. VI 164.11.

ВСИХАТИ (1). Не прийнялись три ясени, Тополя **всихала** I 388.18.

ВСКУЮ (1). *Присл. Слов'ян. Доки.* Встань же, боже, **Вскую** будеш спати I 342.78.

ВСЛУХ (2). *Присл.* Ох, старі голови та розумні,.. думають, думають, ні **вслух** ні мовчки I 431.В. Тричі заставила мене [старенька] прочитать **вслух** письмо, що ви писали о Ваничке. VI 29.23.

ВСПОМИН (2). *Повт.* Посажу коло хатини На **вспомин** дружині і Яблуньку і грушеньку, На **вспомин** єдиній! II 324.2.

ВСПОМ'ЯНУТИ (1). Сингич-агач кайзак **вспом'яне**, Тихенько спуститься з гори, І згине в глиняній пустині... II 60.52.

ВСТАВАТЬ (37), **УСТАВАТИ** (1). **1.** *Підводитися, ставати на ноги* (10). **Встає** [князь], не пада, Іде в покої... II 16.348. «Бабусенько! Скажи мені, де я?» «В Лебедині, моя пташко, Не **вставай:** ти хвора». I 133.2051 //*Підвівшись, виходити з чого-н.* (3). Заворушилася пустиня. Мов із тісної домовини.. Мертвці за правдою **встають.** I 244.224. *Повт.* (2). Із могили козак **Встає** сивий, похилий. **Встає** сам уночі I 381.4.

2. *Прокинувшись, підводитися з постелі* (10). Вона серед ночі **встає**, І стереже добро своє II 194.14. Кого ж годуєте єсте? Кого ви спати кладете? Кого колишете вночі? Лягаючи і **встаючи** I 363.102. *Повт.* (2). Заскрипіли рано двері у великій хаті.— **Вставай, вставай,** Катерино, Брата зострічати. II 130.51.

3. *Сходити, з'являтися на небі* (9). Сім'я вечеря коло хати, Вечірня зіронька **встає.** I 390.7. Ой у неділеньку рано пораненьку Ще й сонечко не **вставало**, В далеку дорогу, войну й тревогу Мати сина випроважала. II 403.В. **Встає** хмара з-за Лиману, А другая з поля I 63.21. Дивітесь, очі молодії, Як зорі божії **встають** II 16.328.

4. *Здійматися вгору* (3). Сиділи лірники та грали По шелягу за танець. Кругом аж курява **вставала.** Дівчата танцювали І парубки... II 77.13. *Образн.* (1). О зоре ясная моя! Ведеш мене з тюрми, з неволі, Якраз на смітничок Миколи,.. а із гною **Встають** стовпом передо мною Його безбожнії діла... II 281.71.

5. *Повставати, підніматися на боротьбу, на захист чого-н.* (3). Поховайте та **вставайте,** Кайдани порвіте I 354.17. *Образн.* (2). Польща запалала, Панки сказилися.. На гвалт Пулавського і Паца **Встає** шляхетськая земля I 83.308.

6. *Перен. Наставати* (3). По шнуру піраміди вряд, Мов фараонова сторожа, І ніби фараонам знать Вони дають, що правда божа **Встає** вже, встала на землі. II 316.440. *Повт.* (2). правда божа **Встає, встає** вже на землі II 490.В.

◇ **вставать** 1. I 201.78, 278.205, 2. I 110.1191, **уставати** 2. I 405.В, **встаєш** 3. II 90.14, **встає** 1. II 16.348, *повт.* I 381.4, 381.5, 2. I 11.22, II 194.14, 3. I 26.65, 63.21, 390.7, II 276.449, 4. II 59.17, 5.*образн.* I 83.308, 202.122, 6. II 316.440, *повт.* II 490.В (2 р.), **встають** 1. I 244.224, 3. II 16.328, 4. *образн.* II 281.71, **вставав** 1. II 175.333, **вставала** 1. II 313.353, 2. I 40.470, 387.59, 4. II 77.13, **вставало** 3. I 251.490, 387.62, II 403.В, **вставали** 1. II 427.В, **вставай** 1. I 133.2051, 2. *повт.* II 130.51 (2 р.), **вставайте** 5. I 354.17, **встаючи** 2. I 363.102, 387.63.

ВСТАТИ, ВСТАТЬ (69), **УСТАТИ** (2). **1.** *Підвестися, стати на ноги* (26). Один тілько під лавою Конфедерат п'яний Нездужа **встать,** а курника, П'яний і веселий I 91.582. **Встала** [мати], походила Коло замкнутої брами II 278.522. Цигане вставали.. І вона **устала** I 537.В //*Підвівшись, вийти з (із-за) чого-н.* (3). І не **встануть** з праведними Злії з домовини. I 340.17. Не пила й не їла Стара Ганна.. Ледве-ледве **встала** Із-за стола. I 321.448. *Образн.* (1). Не смійтеся, чужі люде! Церков-домовина Розвалиться... і з-під неї **Встане** Україна. I 309.44.

2. *Прокинувшись, підвестися з постелі* (18). А ти, Степане, ляжеш спать, Бо завтра

рано треба **встать** Та коня сідлать. І 278.208. Погас місяць, горить сонце. Гайдамаки **встали** І 80.202. не спала [титарівна], Яка лягла, така і **встала,** Мов одуріла! II 78.59. Я, **вставши** раненько, заходився писать до вас лист оцей VI 62.5. *Образн.* (3). Гуляй, пане, без жупана, Гуляй, вітре, полем. Грай, кобзарю, лий, шинкарю, Поки **встане** доля. І 79.160. Душа убога **встала** рано II 357.2.

3. *Ожити, воскреснути* (10). Такая їх доля.. Не вернуться запорожці, Не **встануть** гетьмани І 58.35. Не **встануть,** прокляті, оп'ять Дітей козачих мордувать, Усі до одного згоріли! II 235.112. *Повт.* (2). Гетьмани, гетьмани, якби то ви **встали, Встали,** подивились на той Чигирин, Що ви будували І 99.829.

4. *Зійти, з'явитися на небі* (6). Поки сонце **встане,** спочивайте, діти, А я поміркую, ватажка де взять. І 76.35.

5. *Повстати, піднятися на боротьбу, на захист чого-н.* (5). Не молимось чужим богам, А тебе благаєм: «..боже, поможи нам **Встать** на ката знову». І 342.84. Порадимось, посуmuєм,.. Поки твої мили діти На ворога **встануть** І 473.В.

6. *Здійнятися вгору* (1). Старий ударив в закаблуки, Аж **встала** курява! II 36.38.

7. *Перен. Настати* (5). Спи, гетьмане, поки **встане** Правда на сім світі. І 229.85.

◇ **встати 1.** І 321.453, II 18.401, 106.84, 138.63, 195.43, **встать 1.** І 88.449, 91.582, II 79.94, 234.80, **2.** І 278.208, **5.** І 342.84, **встав 1.** І 440.В, **2.** II 38.115, **встала 1.** І 34.232, 321.448, 539.В, II 107.126, 188.75, 269.181, 278.522, 278.541, 310.212, 467.В, **2.** І 300.236, II 78.59, *образн.* II 357.2, **4.** І 414.В, **6.** II 36.38, **7.** І 136.2137, II 316.440, **устала 1.** І 537.В, **встало 3.** II 268.138, **встали 1.** І 47.748, **2.** І 80.202, **3.** І 263.48, 300.252, **5.** І 343.113, **встану 1.** І 120.1588, **5.** II 160.22, **встане 1.** II 321.673, *образн.* І 309.44, **2.** І 98.824, 360.19, *образн.* І 79.160, 137.2181, **3.** І 76.70, 108.1146, **4.** І 75.7, 76.35, 228.44, 241.88, 305.421, **5.** І 522.В, **7.** І 229.85, 326.32 (2 р.), **встанем 3.** II 233.35, **встануть 1.** І 340.17, **2.** І 12.54, **3.** І 58.35, II 235.112, **5.** І 473.В, **встань 2.** І 342.77, 342.83, 344.145, 344.151, **устань 2.** І 469.В, **якби встали 3.** *повт.* І 99.829, 99.830, **вставши 2.** VI 62.5, 139.19.

ВСТЕРЕГТИ (1). Хто стерегтиме твій покой, Украдений твоїм Петрусем? Хіба архістратиг? Та й той Не **встереже** тепер. II 224.176.

ВСТУПАТИ (2). *Входити.* Опріч пана, у світлицю Ніхто не **вступає** II 97.157. Блаженний муж на лукаву Не **вступає** раду І 340.2.

ВСТУПИТЬ (2). *Увійти.* І в кущу гостя молодого **Вступить** просила. II 486.В. Тут дав бог мені близнята, Якраз против спаса. А він мене і покинув, Не **вступив** і в хату І 366.227.

ВСУЄ (9). *Слов'ян.* **1.** *Присл. Марно* (4). Я сам, як бачиш, марне, **всує,** Я сам занівечив свій вік II 62.17.

2. *Присудк.* (5). Небесний царю! суд твій **всує,** І **всує** царствіє твоє. І 265.94.

◇ **всує 1.** І 344.140, II 62.17, 91.48, 350.31, **2.** І 265.94, 265.95, 344.139, 345.192, II 223.116.

ВСЮДИ (23), **УСЮДИ** (11). *Присл.* Мене по волі і неволі Носило **всюди.** II 205.10. І тут і **всюди** — скрізь погано. II 357.1. Він **усюди** вештається Та на кобзі грає. І 25.3. *У приказці* (4). Правда ваша, люде. Брехнею, бач, вийдеш **всюди,** А не вийдеш в люди. II 410.В //*У спол.* (2): а) з усіх **усюд** — *звідусіль* (1). З усіх **усюд** народу йде II 225.209; б) по всій **усюді** — *скрізь* (1). Дурні та гордії ми люди На всіх шляхах, по всій **усюді** II 202.2.

◇ **всюди** І 86.394, 150.II, 202.108, 231.64, 493.В, II 49.30, 65.135, 108.160, 133.14, 205.10, 228.35, 250.74, 258.387, 284.11, 284.12, 321.662, 328.43, 357.1, VI 82.40, 201.5, *у приказці* II 48.122, 410.В, **всюде** *у приказці* VI 406.В, **усюди** І 13.103, 25.3, 115.1361, 231.66, 240.56, 311.60, II 456.В, 494.В, *у приказці* VI 200.29, **з усюд** *у спол.* а) II 225.209, **по усюді** *у спол.* б) II 202.2.

ВСЯКИЙ (31), **УСЯКИЙ** (3). **1.** *Кожний* (25). Пишіть до старої частенько, бо вона чита **всяке** ваше письмо, аж поки не получить другого. VI 29.25. У Київ їздить [пан] **всякий** год II 88.16. І кивають, сміючися, На нас головами, І **всякий** день перед нами — Стид наш перед нами. І 342.67. Нудьга така, що нехай бог боронить **всякого** і хрещеного і нехрещеного чоловіка. VI 198.11 //*Будь-який* (5). А люде тихо Без **всякого** лихого лиха Царя до ката поведуть. II 356.14. Спасибі тобі, друже мій єдиний! Такая неправда лучше **всякої** на світі правди. VI 118.28. Якби вони знали, що єдине слово ласкаве тепер для мене паче **всякої** радості.— Так що ж, недогадливі. VI 45.11 //*Субст.* (9). У **всякого** своя доля І свій шлях широкий І 239.1. Що день божий обходила Село. Помагала **Усякому.** II 15.291. Ну, це **всякій** знає!.. І 444.В.

2. *Всілякий, різний, різноманітний* (9). Так от, бачите, лебедику, все є, і модель — чи по-тутешнему натурщиця — і справа **всяка,** а одежі нема. VI 20.11. Були собі — дід та баба.. Старенькі обоє,— І худоби **усякої** Чимало надбали І 507.В. І де ті в го́спода взялися **Усякі** штучнії їства? II 107.135 //*У спол.* **всяка** в с я ч и н а (2). Що-то як

маляр, то вже скрізь понамальовує **всякої** в с я ч и н и. VI 17.18.

◇ ***Одн. Н.*** **всякий 1.** *субст.* I 32.162, **всякій 1.** *субст.* I 444.В, **всяка 2.** VI 20.11, **всяке 1.** VI 49.37, ***Р.*** (без) **всякого 1.** II 356.14, VI 115.22, (у) **всякого 1.** *субст.* I 37.381, 239.1, 337.1, **всякої 1.** VI 118.28, **2.** *у спол.* VI 17.18, (паче) **всякої 1.** VI 45.11, **усякої 2.** I 507.В, ***Д.*** **всякому 1.** *субст.* I 296.130, 537.В, II 18.417, **усякому 1.** *субст.* II 15.291, ***З.*** **всякий 1.** I 342.67, II 88.16, VI 32.4, 34.7, **всякій 1.** II 383.В, 419.В, **всякого 1.** VI 115.39, 198.11, **2.** II 462.В, **всяку 1.** VI 16.14, 49.13, **2.** *у спол.* VI 25.1, **всяке 1.** VI 29.25, ***О.*** **всяким 2.** I 343.106, ***Мн. Н.*** **всякі 2.** II 59.14, 222.86, **усякі 2.** II 107.135.

ВСЯЧИНА (2). *У спол.* в с я к а **всячина.** Кіндрат каже, що із хати б не виходили, все б сиділи та балакали, та галушки б та в с я к у **всячину** варили, та співали б, та танцювали. VI 25.1. Що-то як маляр, то вже скрізь понамальовує в с я к о ї **всячини.** VI 17.18.

ВТЕКТИ (14), **УТЕКТИ** (8). **1.** *Таємно покинути кого, що, побігти звідкись* (7).— Не кидай матері!— казали, А ти покинула, **втекла** I 384.2. Княгиня взаперті сидить. Її і в сіни не пускає Убогих брат. А що ж робить? Сама **втекла** і повінчалась. II 10.86. Дивися, чорная змія По снігу лізе... **Утечу,** У ірій знову полечу, Бо я зозулею вже стала... II 100.287.

2. *Уникнути кого-, чого-н.* (6). Неначе птахи чорні в гаї, Козацтво сміливе літає; Ніхто на світі не **втече!** I 202.129. А од весілля не **втечеш!** II 166.95. *Образн.* (2). Пек йому, тому шепотинникові Парчевському, може той клапоть од нас не **втече.** VI 200.26.

3. *Таємно покинувши кого, що, прибути куди, до кого* (6). Положили Одностайне стати Против Гуса.. Та стерегти якомога І зверху і здолу, Щоб не **втекла** сіра птаха На слав'янське поле. I 268.223. Я не знаю, що мені робить і що почать? **Утікти** хіба нищечком до вас VI 192.10.

4. *Витекти. У приказці* (3). Оце трохи чи не півтора року, як ми не переписались з тобою ані одним словом, а за таке время багато води у море **утекло.** VI 52.14.

◇ **утікти 3.** VI 192.10, **втік 1.** II 65.126, **утік 1.** I 44.645, **втекла 1.** I 384.2, II 10.86, **3.** I 268.223, **втикла 3.** I 485.В, **втікла 3.** I 488.В, **утекло 4.** I 316.248, II 63.38, VI 52.14, **втечу 2.** II 166.95, **3.** VI 192.34, **утечу 1.** I 278.218, II 100.287, 106.81, **втечеш 2.** II 166.95, **втече 2.** I 202.129, *образн.* II 222.102, VI 200.26, **втечете 2.** II 328.42, **втік би 3.** II 23.12.

ВТЕРЕБИТИ (1). *Встромити.* [Ганнуся] Лежить собі на пісочку, Білі рученята Розкидала; а за нею Стара люта мати: Очі вивело із лоба Од страшної муки; **Втеребила** в пісок жовтий Старі сині руки. I 168.166.

ВТЕРПІТИ (8). Хоча ти і не велів, а я таки не **втерпів,** чмокнув сегодня разочок нашу любую Титясю. VI 170.20. Вельможна громада Не **втерпіла,** ударила Старими ногами. I 79.169.

◇ **втерпів** I 102.924, 431.В, VI 132.3, 170.20, **втерпіла** I 79.169, 162.358, **втерплю** VI 166.35, 206.36.

ВТЕРТИ *див.* **УТЕРТИ.**

ВТЕРТИСЯ *див.* **УТЕРТИСЯ.**

ВТИРАТИ *див.* **УТИРАТИ.**

ВТІКАТИ, ВТІКАТЬ (5), **УТІКАТИ, УТІКАТЬ** (7). **1.** *Таємно покидати кого, що, бігти звідкись* (8). Сусіди мовчали, Дивилися, як королі Із Польщі **втікають** I 82.286. Любий мій Іване!.. Серце моє, Не **втікай** од мене... I 44.636. I де б **утікати,** А вони — звичайне, діти — Любо ціловатись Коло воріт заходились. II 158.62.

2. *Таємно покинувши кого, що, прибувати куди* (4). Прокинулись ляшки-панки—Нікуди **втікати!** I 66.108 //*У спол.* **утікати** н а в о л ю (1). I згадав сирота Степан в неволі Свою матір Україну.. Кайдани ламає, **Утікає** н а вольную в о л ю... I 286.509.

◇ **втікати 2.** I 66.108, **втікать 1.** I 8.200, **утікать 1.** II 328.42, **утікаєш 1.** I 43.596, **утікає 2.** *у спол.* I 286.509, **утіка 2.** II 383.В, **втікають 1.** I 82.286, **утікали 1.** I 288.610, **2.** II 29.3, **втікай 1.** I 44.636, **утікати б 1.** II 158.62, **втікали б 1.** II 29.15.

ВТІМ (4). *Вставн.* А **втім,** як знаєш, пане-брате, Не дурень, сам собі міркуй. II 201.57. А **втім,** як знаєте, так і робіть. VI 227.30.

◇ **втім** II 201.57, 222.85, VI 193.6, 227.30.

ВТНУТИ (11), **УТНУТИ** (6). *Змогти щось зробити.* Так ось що! зачав-то я зачав, а вже кончу, не знаю як, бо без людей і грошей не **втну** нічого. VI 33.18. Давно ворушиться у мене в голові думка, щоб перевести на наш прекрасний український язик С л о в о о П о л к у И г о р я. Так нема в мене подлинника, а перевода читать не **втну.** VI 86.22 //*Заграти, заспівати з запалом* (8). А де ж Волох? заспівай лиш.. Веселої **утни,** старче I 125.1744. Згадаю що чи що набачу, То так **утну,** що аж заплáчу. II 57.5 //*З підсилювальною часткою «таки». Збагнути, запам'ятати* (2). Тма, мна знаю, а оксію Не **втну-таки** й досі. I 80.226.

◇ **втну** I 59.78, 80.226, 423.В, II 69.16, VI 33.18, 86.22, 139.10, **утну** II 57.5, **втнеш** VI

28.9, **втне** I 104.1006, II 500.В, VI 19.14, **утни** I 59.88, 59.94, 103.960, 105.1016, 125.1744.

ВТОМИТИ (2). Спочивають добрі люде, Що кого **втомило:** Кого — щастя, кого — сльози, Все нічка покрила. I 36.334. Стою, бувало. Ані кара, Ні му́ки, кайдани, Ніже літа, сину, Тії сили не **втомили...** II 250.58.

ВТОМИТИСЯ *див.* **УТОМИТИСЯ.**

ВТОПИТИ *див.* **УТОПИТИ.**

ВТОПИТИСЯ *див.* **УТОПИТИСЯ.**

ВТОПТАТИ *див.* **УТОПТАТИ.**

ВТОРГОВАТИ (1). Продавала бублики Козакам, **Вторговала,** серденько, П'ятака. II 144.7.

ВТОРИЙ (3). Кулішеві скажи, ..як буде посилать **вторий** том, то нехай і первий прикине VI 147.26 //*Субст.*(2). От собі й читаю, Що на скелі наковано: Первому **втора я** Таке диво наставила. Тепер же я знаю: Це той первий, що розпинав Нашу Україну, А **вторая** доканала Вдову сироту. I 249.413.

ВТОРІК (7), **УТОРІК** (1), **ТОРІК** (1). *Присл.* Я, взявши в руки скриньку, подивився і неначе перелетів у малярню, в Седнєв. Чи згадаєте, як ви мені її **вторік** показували недороблену? VI 49.17. Був я **уторік** на Україні VI 34.11. Так ворожка поробила, ..Щоб, бач, ходя опівночі, Спала й виглядала Козаченька молодого, Що **торік** покинув. I 3.30.

◇ **вторік** I 403.В, II 391.В, 408.В, VI 49.17, 70.12, 83.17, 189.8, **уторік** VI 34.11, **торік** I 3.30.

ВТОРОПАТИ (5). Я щось не **второпав,** що він співав про гайдамаків? I 104.1008. Старе ледащо таки спромоглося на аркуш паперу та вже так його змережав, що й курці нема де клюнуть. Та так по-письменному, що я насилу **второпав.** VI 226.23.

◇ **второпав** I 104.1008, 519.В, VI 226.23, **второпаю** VI 17.8, **второпа** I 333.129.

ВТРАПИТИ (2). І озеро знаю, Отам воно; оцим яром **Втрапите** до його. I 121.1622. Ой гоп не пила, На весіллі була, До господи не **втрапила,** До сусіда зайшла I 160.284.

ВТРЕТЄ (5). *Присл.* Уже, либонь, після покрови Вертався з Дону я, та знову (Бо я вже двічі посилав До дівчини за рушниками) Послать і **втретє** міркував. II 251.99. Прийшла... Вмилась, напилася, Тихо усміхнулась, Вдруге, **втретє** напилася І не оглянулась. I 52.180. Нарисую види, які єсть на Україні, чи то історією, чи то красотою прикметні, вдруге — як теперішній народ живе, **втретє** — як він колись жив і що виробляв VI 32.39.

◇ **втретє** I 52.161, 52.180, II 251.99, VI 32.39, **в третє** VI 33.23.

ВТРОЄ (1). *Присл.* Ох, якби я знала, Що побачу його ще раз, Що побачу знову,— Вдвоє, **втроє** б витерпіла За єдине слово! I 132.2003.

ВХОДИТИ (4). Я ледви ступаю; **Вхожу** в хату. I 367.252. А сотник виглядає з-за тину і **входить** в хату, не давши знаку II 171.Рем. На самий святвечір сижу собі один-однісінький у хатині та журюся, .. Аж гульк! **входить** в хатину добрий Г е р н і подає мені ваш лист. VI 54.23.

◇ **вхожу** I 367.252, **входить** II 168.Рем., 171.Рем., VI 54.23.

ВХОПИТИ (1), **УХОПИТИ** (1). А я... я за ноги **Вхопив** його II 258.379. І незчулась, як зуспіли Дніпрові дівчата — Та до неї, **ухопили,** Та й ну з нею гратись, Радісінькі, що піймали I 359.55.

ВХОПИТИСЬ (1). А наймичка, у порогу, **Вхопилась** руками За одвірок, та й зомліла. I 317.289.

ВЧАДІТИ *див.* **УЧАДІТИ.**

ВЧАЩАТИ (3), **УЧАЩАТИ** (2). Таки ж у нашому селі Назнав я дівчину.. І, знай, **вчащаю** до Ганнусі. I 396.23. А дівчата Мов ті сороки цокотали Та до криниці **учащали** У яр погуляти. II 186.29.

◇ **вчащаю** I 396.19, 396.23, **вчащає** II 80.141, **учащали** II 186.29, **учашчали** II 439.В.

ВЧИСТИТИ (5), **УЧИСТИТИ** (2). *Вдало, майстерно написати.* Передай оці дві пісні Маркевичу, чи не **вчистив** би він на їх ноту. VI 163.3. Читать у мене тепер, слава богу, єсть що, поздоров боже добрих людей, але свого рідного нічогісінько нема, опріч Богдана Хмельницкого Костомарова. От ще **вчистив** книгу, так так! VI 147.34/ Оце то так! **вчистив,** нічого сказати: і доладу, і правда. I 104.1005. Я й досі ще хожу неначе з тяжкого похмілля од його колядок. **Учистив** старий! VI 162.34 //*Заграти* (1). А ти вже й скрипку принесла? Яку ж ми **вчистимо** з тобою? II 167.111.

◇ **вчистив** I 104.1005, VI 147.34, **учистив** VI 161.2, 162.34, **вчистимо** II 167.111, **вчистив би** VI 163.3, **якби вчистив** VI 163.31.

ВЧИТИ, ВЧИТЬ (13), **УЧИТИ, УЧИТЬ** (8). Отож і **вчити** почали Письму панят. II 63.51. Старий батько Сидить коло хати, Та

вчить внука маленького Чолом оддавати. I 291.719. Сама б **учила,** так не знала ж Вона письма того. II 319.589. Чи ти діточок непевних Звичаю не **вчила?** I 225.8. Як його **вчити,** навести На путь святий святого сина, І як його од зол спасти? II 316.455. *Повт.* (2). Моя ти доле молодая! Не покидай мене. Вночі, І вдень, і ввечері, і рано Витай зо мною і **учи, Учи** неложними устами Сказати правду. II 284.32.

◇ **вчити** II 12.177, 63.51, 316.455, **вчить** I 537.В, **учити** II 412.В (2 р.), **учить** II 63.56, 417.В, 422.В, **вчить** I 291. 719, II 82.211, **вчила** I 30.94, 225.8, 539. В, II 12.169, 12.171, **вчили** I 77.78, 477.В, **учи** *повт.* II 284.32, 285.33, **учила б** II 319. 589.

ВЧИТИСЯ, ВЧИТИСЬ, ВЧИТЬСЯ (20), **УЧИТИСЯ, УЧИТИСЬ, УЧИТЬСЯ** (16). **1.** *Навчатися, проходити курс навчання* (35). Скажи Васі, що як буде **вчиться,** то я їй на ту весну намистечко привезу. VI 214.38. Ти взяла Мене, маленького, за руку І в школу хлопця одвела До п'яного дяка в науку.— **Учися,** серденько, колись З нас будуть люде,— ти сказала. А я й послухав, і **учивсь** II 283.7. Базиліан школу, Де **учились** Гонти діти, Сам Гонта руйнує I 139.2271. Коли не зберу грошей, щоб поїхать за границю, то зберу так, щоб приїхать в Академію, бо єй-богу хочеться **вчиться.** VI 30.2 //*Навчатися чого-н., переймати досвід, навички, вміння* (3). Ще змалечку треба **вчитись,** Як на світі жити II 252.126. Настуся з богословом Заповіді **вчиться.** II 169.178. жив і здоров, **учуся** малювать VI 15.19. Розпинать, А не любить ви **вчились** брата! II 280.25.

2. *Виховуватися* (1). То синок був литовської Гордої графині. І хороше, і багате, І одна дитина, І **училось** не паничем, І шапку знімало в Острій брамі. II 157.17.

◇ **вчитись 1.** II 252.126, 252.127, **вчиться 1.** VI 30.2, 75.4, 198.24, 214.38, 221.17, 225.25, **учиться 1.** II 171.211, VI 75.2, 209.35, **учиця 1.** II 411.В, **учуся 1.** II 63.53, VI 15.19, **учусь 1.** VI 15.22, **вчиться 1.** II 169.178, VI 155.24, 207.10, **учиця 1.** II 410.В, **вчився 1.** VI 83.26, **учився 1.** VI 229.1, **учивсь 1.** II 283.9, **вчилась 1.** I 544.В, **училася 1.** I 537.В, **училось 2.** II 157.17, **вчилися 1.** II 445.В, VI 211.16, **вчились 1.** I 332.91, II 46.33, 280.25, 319.597, 320.643, **учились 1.** I 139.2271, **учися 1.** II 283.7, **учітеся 1.** I 518.В, **учітесь 1.** I 335.219.

ВЧОРА (26), **УЧОРА** (6). *Присл.* Я **вчора** зострівся з Залізняком I 101.904. А я **вчора** з нею, З сією змією, В полі плоскінь вибирала II 132.7. І **вчора** і позавчора не найшов я вас дома. VI 208.9. **Учора** був на базарі, Кобза зопсувалась... I 154.67. нема вже Хтодота меж нами, **учора** поїхав сіромаха в Киев VI 24.14. **Учора,** каже, привела Дитину-сина. II 309.166. *Рим.* (1). Перед Нероном, Перед Юпітером новим, Молились **вчора** сенатóри І всі патриції II 272.303. *Повт.* (2). Чом я **вчора,** поки не знав, **Вчора** не загинув! I 120.1585.

◇ **вчора** I 5.106, 101.904, 120.1582, 121.1625, 282.384, 462.В, II 132.7, 272.304, 314.376, 430.В, VI 27.19, 28.31, 49.11, 145.12, 148.18, 156.21, 196.13, 200.23, 208.9, 218.15, 219.21, 221.25, 228.33, *рим.* II 272.303, *повт.* I 120.1585, 120.1586, **учора** I 105.1015, 154.67, II 309.165, 309.166, 489.В, VI 24.14.

ВЧОРАШНІЙ (3). Чи то давнє яке лихо Прокинулось в хаті? Чи **вчорашнє,** задавлене Знов поворушилось I 312.98. Дай, будь ласкав, позавчорашній та **вчорашній** № П ч е л ы. VI 229.30.

◇ ***Одн. Н.*** **вчорашнє** I 312.98, ***Р.*** (до) **вчорашняго** VI 148.17, ***З.*** **вчорашній** VI 229.30.

ВЧОТИРЬОХ (1). *Присл.* У горох **Вчотирьох** Уночі ходила. II 173.283.

ВШИР (1). *Присл.* Хата щоб була 10 аршин **вшир** і 20 вздовж. VI 326.В.

ВШКВАРИТИ *див.* **УШКВАРИТЬ.**

В'ЯЗАТИ (4). **1.** *Зв'язувати* (2). Беріть мене! беріть, **в'яжіте,** Ведіть до пана у світлицю! II 100.265. Отаке-то на сім світі Роблять людям люде! Того **в'яжуть,** того ріжуть, Той сам себе губить... I 35.291.

2. *Прив'язувати* (1). сирота Степан в неволі.. Плаче, ридає, До бога руки здіймає, Кайдани ламає, Утікає на вольную волю... Уже на третьому полі Турки-яничари ловили, До стовпа **в'язали,** Очі виймали I 286.512.

3. *З'єднувати руки під час вінчання* (1). Нумо, друже, лицятися Та поїдем вінчатися. Шоб не знали батько мати, Як нас буде піп **в'язати** II 430.В.

◇ **в'язати 3.** II 430.В, **в'яжуть 1.** I 35.291, **в'язали 2.** I 286.512, **в'яжіте 1.** II 100.265.

В'ЯЗНУТИ (2). *У приказці.* Далебі, дав би карбованця, якби був не пропив учора! Шкода! Ну, нехай стара **в'язне,** більше м'яса буде. I 105.1015.

◇ **нехай в'язне** *у приказці* I 105.1015, VI 24.18.

В'ЯНУТИ (20). **1.** *Засихати* (2). Барвінок хрещатий! Притоптаний, коло тину Засихає, **в'яне!** II 176.373.

2. *Перен. Марніти* (11). Марина **в'яне,** сохне У білих палатах. II 97.166. Мати не питає:— Чого **в'янеш,** моя доню? I 50.90.

3. *Перен. Завмирати* (7). Згадай лихо,

та й байдуже ...Минулось... пропало... Згадай добре,— серце **в'яне**: Чому не осталось? I 11.11. Серце **в'яне** співаючи, Коли знає, за що I 28.13. А надто той рибалонька, ..Мліє, **в'яне**, як зостріне Ганнусю чорняву. I 165.59.

◇ **вянути** 2. I 551.В, **в'янеш** 2. I 50.90, II 236.26, **в'яне** 1. II 176.373, 432.В, 2. I 11.31, 108.1127, 165.47, II 97.166, 100.270, 3. I 11.11, 28.13, 49.40, 55.9, 165.59, 290.685, 454.В, **в'яла** 2. I 356.36, 528.В (2 р.).

ВЯЧЕСЛАВ (1). *Ім'я німецького імператора і чеського короля (1376—1419).* У Празі глухо гомонять, І цесаря, І **Вячеслава,** І той собор тисячоглавий Уголос лають! I 269.243.

Г

ГАБА (2). **1.** *Кайма* (1). Везе Марко Катерині Сукна дорогого, А батькові шитий пояс Шовку червоного. А наймичці на очіпок Парчі золотої І червону добру хустку З білою **габою.** I 322.487.

2. *Перен. Сніговий покров* (1). Ой діброво— темний гаю!.. Багатого Собі батька маєш.. Возьме її та й огорне в ризу золотую І сповиє дорогою Білою **габою** II 330.14.

◇ ***Одн. О.*** **габою** 2. II 330.14, **з габою** 1. I 322.487.

ГАВАНА (1). *Назва сорту сигар.* як закурив твою сигару (я десять літ уже не курив сигари), то як закурив твою **гавану,** то так мені, друже мій єдиний, запахло волею, що я заплакав як тая дитина. VI 131.22.

ГАВКАТИ (1). Я намалював Катерину в той час, як вона попрощалася з своїм москаликом і вертається в село,.. а москаль дере собі за своїми, тілько курява ляга — собачка ще поганенька доганя його та нібито **гавкає.** VI 27.6.

ГАВКНУТИ (1). *Перен. Фам.* Либонь, уже десяте літо, як людям дав я «Кобзаря». А їм неначе рот зашито, Ніхто й не **гавкне,** не лайне, Неначе й не було мене. II 200.13.

ГАВРИЛИЧ (2), **ГАВРИЛОВИЧ** (1). Не сотні вас, а міліони Полян, дулебів і древлян **Гаврилич** гнув во время оно II 281.33. Во дні фельдфебеля-царя Капрал **Гавриловвич** Безрукий Та унтер п'яний Долгорукий Украйну правили. II 280.2.

◇ ***Одн. Н.*** **Гаврилич** II 280.8, 281.33, **Гаврилович** II 280.2.

ГАД (7). **1.** *Збірн. Земноводна тварина. У порівн.* (1). степи, шляхи, Мов сарана, вкрили Барони, герцоги і дюки, Псарі, герольди, шинкарі, І трубадури (кобзарі), І шляхом військо, мов гадюки.. все на охоту, Мов **гад** у ірій, поспіша! I 269.237.

2. *Перен. Про мерзенну, підлу людину. Лайл.* (6). Прокинулись враньці гості, Аж бачать шо лихо, Покинули свого князя.. Так і ми його покинем,.. Шоб не лізли такі **гади** В нашу Україну. II 389.В. *Зверт.* (3). Встає, не пада, Іде в покої... Скверний **гаде!** Куда ти лізеш? Схаменись! II 16.349. *Повт., зверт.* (2). У злодія вже злодій краде, Та ще й у церкві. **Гади! гади!** Чи напилися ви, чи ні Людської крові?.. I 267.171.

◇ ***Одн. Н.*** **гад** 1. *у порівн.* I 269.237, ***К.*** **гаде** 2. *зверт.* II 16.349, 415.В, 416.В, ***Мн. Н.*** **гади** 2. II 389.В, ***К.*** **гади** 2. *повт., зверт.* I 267.171 (2 р.).

ГАДАТИ, ГАДАТЬ (13). *Думати.* Росла дочка Мар'яна, А виросла, як панна — Карооока і висока, Хоч за пана гетьмана. Стала мати **гадати** Та за пана єднати. I 155.98. Або хоч крихотку землі Із-за Дніпра мого святого Святії вітри принесли, Та й більш нічого. Так то, люде, Хотілося б... Та що й **гадать...** II 23.24. Молились, Молились щиро козаки, Як діти, щиро; не журились, **Гадали** теє... а зробилось — Над козаками хусточки! I 108.1163. *У прикл. спол.* д у м а т и -**гадати** (д у м а т и, **гадати**) (4). А ти? Не плачеш ти і не співаєш, Гадаєш, д у м а є ш- **гадаєш,** Як його вчити, навести На путь святий святого сина. II 316.454. А я стою, похилившись, Д у м а ю, **гадаю,** Як то тяжко той насушний Люди заробляють. I 251.504 //*У спол.* д у м к у (д у м у) **гадати** (2). Сидить сотник на причілку Та д у м к у **гадає** II 165.42. А я дивлюся... і серцем лину В темний садочок на Україну. Лину я, лину, д у м у **гадаю** II 20.6.

◇ **гадати** I 155.98, **гадать** II 23.24, *у прикл. спол.* II 218.23, **гадаю** I 80.198, *у прикл. спол.* I

251.504, *у спол.* II 20.6, **гадаєш** II 316.454, *у прикл. спол.* II 316.454, **гадає** I 534.В, II 165.37, *у прикл. спол.* II 107.142, *у спол.* II 165.42, **гадали** I 108.1163.

ГАДАТИСЯ (1). *Безособ. У приказці.* Добре, дуже б добре було, якби-то воно так сталося, як **гадається**. VI 190.15.

ГАДИНА (11). **1.** *Земноводна тварина* (9). Проклятий час-годинонька, Що ти народилась! Якби знала, до схід сонця Була б утопила... Здалась тоді б ти **гадині** I 32.187. *У порівн.* (5). Фарисеї I вся мерзенна Іудея.. заревла, Неначе **гадина** в болоті. II 268.132. старий сотник Настусині коси, Мов дві **гадини** великі, Докупи сплітає II 165.57. опріч нудьги, що в серце впилася мов люта **гадина**, опріче всіх лих, що душу катують,— бог покарав мене ще й тілесним недугом VI 42.29. *Образн.* (3). Знову люта **гадина** впилася В саме серце II 254.222.

2. *Перен. Про мерзенну, підлу людину. Лайл.* (2). Тяжко, брате, Людей на старість розпізнати. А ще гірше ззáмолоду **Гадину** кохати. II 51.96.

◇ ***Одн. Н.*** **гадина** 1. *у порівн.* II 81.181, 268.132, VI 42.29, *образн.* I 7.176, 41.511, II 254.222, ***Д.*** **гадині** 1. I 32.187, ***З.*** **гадину** 2. II 51.96, ***О.*** **гадиною** 1. *у порівн.* I 271.342, **з гадиною** 2. I 536.В, ***Мн. З.*** **гадини** 1. *у порівн.* II 165.57.

ГАДКА (12). Пішов би додому, Там би мене привітали, Зраділи б старому, Там би я... Та шкода й **гадки**, Не буде нічого. II 67.11.

◆ *У спол.* (11): а) **гадки (гадки**-г а д о н ь к и) н е м а т и — *ні про що не думати* (9). Не журиться Катерина I **гадки** н е м а є — У новенькій хустиночці В вікно виглядає. I 30.74. Свої ягнята і телята На пóлі вольнім вольно пас Чабан, було, в своєму раї. I **гадки**-г а д о н ь к и н е м а є. Пасе, і доїть, і стриже Свою худобу та співає... II 351.7; б) **гадки** н е д а т и — *не придумати* (1). Що б це сталося з моїми добрими та щирими земляками? Міркую, міркую і **гадки** н е д а м, що воно таке! VI 50.22; в) і **гадки**, і д у м к и н е б у л о — *зовсім не думав* (1). Який там тобі нечистий сказав, що я приготовив свої Н е о ф і т и для друку? I **гадки**, і д у м к и н е б у л о. VI 165.5.

◇ ***Одн. Р.*** **гадки** II 67.11, *у спол.* а) I 30.74, 272.370, 364.133, 366.208, II 254.230, 316.450, 351.7, 436.В, VI 82.15, *у спол.* б) VI 50.22, *у спол.* в) VI 165.5.

ГАДОНЬКА (3). *Пестл. до* **гадка.** *У спол.* **гадоньки** (д у м к и-**гадоньки**, г а д к и -**гадоньки**) н е м а т и — *ні про що не думати.* Хортів годуємо, спускаєм, I **гадоньки** собі н е м а є м, Гниєм самі, себе не бачим. II 501.В. А калина з ялиною,.. Мов дівчаточка із гаю Вихожаючи співають; Повбирані, заквічані Та з таланóм заручені, Д у м к и -**гадоньки** н е м а ю т ь, В'ються-гнуться та співають. II 342.23. Свої ягнята і телята На пóлі вольнім вольно пас Чабан, було, в своєму раї. I г а д к и -**гадоньки** н е м а є. Пасе, і доїть, і стриже Свою худобу та співає... II 351.7.

ГАДЮКА (14). **1.** *Змія* (11). Побіжить наш ярчук В ірій їсти **гадюк** Зо мною. I 303.366. *У порівн.* (7). Зашипіли, мов **гадюки**, Ченці в Ватікані I 268.199. I шаблюка, мов **гадюка**, Й ратище-дрючина, I самопал семип'ядний Повис за плечима. I 281.308. *Образн.* (3). Везла Назад **гадюку** в серці люту Та трошки в пляшечці отрути II 224.185.

2. *Перен. Про мерзенну, підлу людину. Лайл.* (3). Прийшов, і двері одмикає, I лізе до дочки. Прокинься! Прокинься, чистая! Схопись, Убий **гадюку**, покусає! Убий, і бог не покарає! II 16.355. Ростуть мої близняточка, А я утішаюсь. I з лютою **гадюкою** Я знову кохаюсь. I 543.В.

◇ ***Одн. Н.*** **гадюка** 1. *у порівн.* I 281.308, *образн.* I 404.В, ***З.*** **гадюку** 1. *у порівн.* II 353.105, *образн.* II 224.185, 2. II 16.355, ***О.*** **гадюкою** 1. *у порівн.* I 66.113, 270.279, **з гадюкою** 2. I 543.В, ***Мн. Н.*** **гадюки** 1. *у порівн.* I 268.199, 268.206, 268.232, 2. I 552.В, ***З.*** **гадюк** 1. I 303.366, *образн.* I 228.30.

ГАДЮЧИЙ (2). *Перен. Лайл.* Якби він знав, Яке-то лихо з його вийде, З того лукавого Давида, То, мов гадюку б, розтоптав I ядовитую б розтер **Гадючу** слину. II 353.107. Дивувались довго люди, Де вона сховалась, Жидівочка та **гадюча**, що батька убила. II 159.85.

ГАЗЕТА (2). По поводу її бенефіса написав я невеличку статейку в **газету**, котору посилаю тобі VI 167.5. Воно [письмо] вже перетлумачене і надрюковане в польських **газетах**. VI 209.32.

ГАЇТИСЬ *див.* **ГАЯТИСЬ.**

ГАЙ[1] (134). *Імен.* Вечернє сонечко **гай** золотило II 26.104. Чорніє поле, і **гай**, і гори, На синє небо виходить зóря II 20.8. I в **гаї** Ставочок чистий висихає, Де ти купалася колись. I 384.15. поїдьте собі з богом у А н д р у ш і, погуляйте собі гарненько у архієрейському **гаї** VI 86.9. I вийшов до неї З зеленого **гаю** Козак молоденький II 192.14. *Повт.* (2). У **гаю, гаю** Вітру немає I 92.586. *Зверт.* (2). Ой діброво—темний **гаю!** Тебе одя-

гає Тричі на рік... II 330.1. *Повт., зверт.* (3). **Гаю, гаю,** темний **гаю,** Тихенький Дунаю! I 364.149. *У назві пісні* (1). Отакий-то Перебендя.. Заспіває про Ч а л о г о — На Г о р л и ц ю зверне.. А потім — У **г а ю** I 26.32. *Персоніф.* (5). Зареготались нехрещені... **Гай** обізвався I 6.118. Он **гай** зелений похиливсь II 230.61.

◇ ***Одн. Н.*** **гай** I 6.149, 117.1461, II 20.8, 24.13, *персоніф.* I 6.118, 384.18, II 134.11, 208.21, 230.61, ***Р.*** **гаю** I 290.676, **біля гаю** I 3.14, **з (із) гаю** II 192.14, 205.27, 269.189, 291.30, 308.120, 342.19, **з-за (із-за) гаю** I 112.1281, 316.256, 554.В, II 131.1, 205.25, 230.62, 274.362, 363.9, 464.В, **з-під гаю** II 308.128, **коло гаю** II 114.1, 114.29, 115.42, ***З.*** **гай** I 356.66, II 26.104, **за гай** II 131.2, 142.6, **у(в) гай** II 134.10, 155.9, 168.123, 192.12, 198.16, 198.30, 268.151, 316.477, 446.В, ***О.*** **гаєм** I 6.146, 12.38, 12.43, 105.1033, 109.1172, 381.30, 463.В (3 р.), 521.В, II 9.36, 136.5, 208.20, 423.В, **з гаєм** I 152.1, **за гаєм** I 462.В, **над гаєм** I 5.84, 273.12, **під гаєм** II 306.62, **понад гаєм** I 147.2564, 463.В, **попід гаєм** I 38.394, 92.604, 93.652, ***М.*** **в(у) гаї** I 136.2142, 147.2559, 153.1, 164.1, 169.203, 202.127, 231.68, 232.91, 234.184, 235.189, 236.230, 241.97, 250.468, 282.373, 311.57, 311.65, 312.93, 357.75, 364.151, 384.15, 384.19, II 15.309, 15.311, 65.133, 124.2, 134.13, 155.18, 218.31, 229.7, 229.15, 268.146, VI 86.9, **в(у) гаю** I 3.11, 4.65, 84.344, 86.424, 100.869, 100.874, 155.106, 161.353, 463.В, 528.В, 534.В, 553.В, II 16.344, 17.371, 218.15, 229.20, 307.91, 335.17, 373.64 (2 р.), 484.В, 493.В, 496.В, *повт.* I 92.586 (2 р.), *у назві* I 26.32, ***К.*** **гаю** *зверт.* II 308.131, 330.1, *повт., зверт.* I 364.149 (3 р.), ***Мн. Н.*** **гаї** II 22.40, ***О.*** **гаями** II 292.37, ***М.*** **в гаях** II 307.95, 374.70.

ГАЙ [2] (4), **ГАЮ** (2). *Вигук. Уживається як заспів на початку речення. Нар.-поет. Повт.* заспівали козаки: «У туркені, по тім боці, Хата на помості. **Гай! гай!** море, грай! Реви, скелі ламай!» I 200.37//*Для вираження жалю, співчуття тощо* (2). За що сірому ти поцілуєш? За пісню-думу?.. Ой **гаю, гаю,** Й не такі, як я, дармо співають. II 32.17.

◇ **гай** I 200.37 (2 р.), II 26.72 (2 р.), **гаю** II 32.17 (2 р.).

ГАЙВОРОНИ (5). Упав чумак коло воза, Упав та й лежить.. А із степу **гайворони** До його летять. II 127.15. *Зверт.* (2). Ой не клюйте, **гайворони,** Чумацького трупу II 127.17.

◇ ***Мн. Н.*** **гайворони** I 417.В, II 127.15, 135.9, ***К.*** **гайворони** *зверт.* II 127.17, 127.21.

ГАЙДА (7), **АЙДА** (2). *Вигук, що вживається для спонукання до дії.* Виїхали за царину; Палають Черкаси... «Чи всі, діти?» «Усі, батьку!» «**Гайда!**» I 117.1439. Отак, сину. Помолимось богу Та сивого осідлаєм — I **гайда** в дорогу! I 278.189. поцілуй свою любу жіночку за мене і за себе, та й **гайда** на залізний шлях. VI 156.17. *Повт.* (4).— **Айда** в казарми! **Айда** в неволю! — Неначе крикне хто надо мною. I я прокинусь. II 47.84.

◇ **гайда** I 81.264, 117.1439, 130.1948, 278.189, VI 156.17, *повт.* II 405.В (2 р.), **айда** *повт.* II 47.84 (2р.).

ГАЙДАМАКА, ГАЙДАМАК (75). *Козак-повстанець, учасник боротьби проти панування польських поміщиків на Україні в XVII—XVIII ст.* «Гей, старченя! стривай лишень!» «Я не старець, пане! Я, як бачте, **гайдамака**». I 121.1614. Буйні вітри розмахали Попіл **гайдамака** I 448.В. хоч крізь сон подивлюся На ту Україну, Де ходили **гайдамаки** З святими ножами I 145.2483. Я щось не второпав, що він співав про **гайдамаків?** I 104.1008. *Повт., зверт.* (2). Простяглася По діброві понад Дніпром Козацька ватага. А за ними кобзар Волох Переваги-ваги Шкандибає на конику, Козакам співає: «**Гайдамаки, гайдамаки,** Залізняк гуляє». I 117.1447. *Назва поеми* (10). Якби я не друкував своїх «**Гайдамаків»,** то воно б не треба і передмови. I 150.П. З дякою шлю Вам 6-ть екз[емплярів] **Г а й д а м а к и** — і сьомий вам на пам'ять VI 23.33. *Образн., зверт.* (1). Сини мої, **гайдамаки!** Світ широкий, воля,— Ідіть, сини, погуляйте, Пошукайте долі. I 76.37 //*У спол.* п і т и в **гайдамаки** — *взяти участь у козацькому повстанні проти польських панів* (2). Жінки навіть з рогачами п і ш л и в **гайдамаки.** I 119.1538.

◇ ***Одн. Н.*** **гайдамака** I 103.Д.О. (2 р.), 104.Д.О., 105.Д.О., 121.1614, 127.1837, VI 130.33, **гайдамак** I 432.В (4 р.), ***Р.*** **гайдамаки** I 145.2496, **гайдамака** I 448.В, ***Мн. Н.*** **гайдамаки** I 80.202, 83.320, 95.723, 100.880, 100.884, 102.Рем., 104.1004, 105.1022, 105.1036, 105.1042, 106.1048, 106.1074, 110.1188, 114.1326, 114.1350, 115.1372, 120.1563, 120.1573, 121.1606, 124.1714, 130.1960, 136.Епіграф, 137.2162, 137.2187, 138.2203, 140.2278, 140.2301, 142.2374, 143.2428, 144.2443, 145.2483, 145.2487, 145.2496, 146.2511, 146.2531, 146.2537, 147.2565, 337.17, 448.В, II 125.21, *у назві* I 71.Заг., ***Р.*** **гайдамаків** *у назві* I 150.П, ***Д.*** **гайдамакам** I 118.1517, ***З.*** **гайдамаків** *у назві* VI 32.21, **про гайдамаків** I 104.1008, 105.1017, *у назві* VI 27.12, **гайдамаки** *у назві* VI 23.15, 23.31, 23.33, 24.1, **в(у) гайдамаки** *у спол.* I 119.1538, II 258.399, **на гайдамаки** *у назві* VI 21.3, 23.20, **про гайдамаки** I 433.В, ***О.*** **з гайдамаками** I 104.1011, 455.В, **за гайдамаками** I 148. Прип., ***К.*** **гайдамаки** *повт., зверт.* I 117.1447(2 р.), *образн., зверт.* I 76.37.

ГАЙДАМАЦЬКИЙ (1). *Істор.* посилаю вам свій портрет, тільки, будьте ласкаві, не показуйте портрет дівчатам, а то вони зляカються, подумають, що я **гайдамацький** батько, та ні одна й заміж не піде за такого паливоду. VI 192.14.

ГАЙНУВАТИ (1). *Гуляти.* І вчора і позавчора не найшов я вас дома. Де це ви **гайнуєте,** нехай вам бог допомага. VI 208.9.

ГАЙОК (2). *Зменш.-пестл. до* **гай**[1]. Зійшлись, побрались, поєднались, Помолоділи, підросли. **Гайок,** садочок розвели Кругом хатини. II 370.3. І темний **гайок** зелененький, І чорнобривка молоденька II 27.145.

ГАЙОЧОК (2). *Зменш.-пестл. до* **гай**[1]. *Повт.* **Гайочок** тихий серед поля, Одна єдиная їх доля Отой **гайочок!** І не знать, Де він кохався. II 317.496.

ГАКІВНИЦЯ (4). *Довга рушниця. Істор.* Гармату, **гаківниць** два вози, Пшона, пшениці, що придбав, Я всю мізерію оддав Моїй Україні небозі... II 234.70. *Персоніф.* (1). Як понесуть товариша В новую світлицю, Загомонять самопали, Гукнуть **гаківниці.** II 182. 32. *У прикл. спол.* р у ш н и ц і -**гаківниці** (2). Несуть пани есаули Козацькую збрую: Литий панцир порубаний, Шаблю золотую. Три р у ш н и ц і -**гаківниці** І три самопали... II 43.65.

◇ ***Одн. З.*** **гаківницю** *у прикл. спол.* II 42.30, ***Мн. Н.*** **гаківниці** *персоніф.* II 182.32, ***Р.*** **гаківниць** II 234.70, ***З.*** **гаківниці** *у прикл. спол.* II 43.65.

ГАЛАГАНИ (1). Бували войни й військовії свари: **Галагани,** і Киселі, і Кочубеї-Нагаї: Було добра того чимало. II 367.2.

ГАЛАЙДА (24). Про те, що діялось на Україні 1768 року, розказую так, як чув од старих людей.. **Галайда** вполовину видуманий, а смерть вільшанського титаря правдива І 150.П. Мандрували гайдамаки.. А за ними і **Галайда** І 120.1565. *Зверт.* (2). Ну, **Галайдо,** Поїдем гуляти. Найдеш долю... І 116.1427.

◇ ***Одн. Н.*** **Галайда** І 84.Заг., 120.1565, 124.1702, 126.1791, 127.1830, 128.1865, 130.1950, 130.1964, 131.1981, 134.2069, 147.2569, 148.Прип., 150.П, 440.В, 441.В, 452.Заг., ***Р.*** **Галайди** І 131.1976, 147.2567, ***З.*** **про Галайду** І 134.2075, ***О.*** **Галайдою** І 116.1425, 133.2057, 133.2058, ***К.*** **Галайдо** *зверт.* І 116.1427, 122.1639.

ГАЛАС (3). Зареготались нехрещені... Гай обізвався; **галас,** зик, Орда мов ріже. І 6.118. Гармидер, **галас,** гам у гаї II 15.311.

◇ ***Одн. Н.*** **галас** І 6.118, 138.2197, II 15.311.

ГАЛАТА (1). *Назва частини міста Стамбула.* Із Дарданелів вітер віє, А не женеться Візантія; Вона боїться, щоб Чернець Не засвітив **Галату** знову І 203.177.

ГАЛЕРА (7). *Військове судно. Істор.* по Тібру із-за гаю Байдак випливає Чи **галера.** II 274.364. Мене мати забавляла, На Дніпр поглядала; І **галеру** золотую Мені показала І 297.148.

◇ ***Одн. Н.*** **галера** II 274.364, 275.433, ***З.*** **галеру** І 297.148, ***М.*** **в(у) галері** І 288.618, 297.150, **на галері** II 274.364, ***Мн. М.*** **в галерах** II 460.В.

ГАЛЕРЕЯ (1). *У порівн.* Погано, дуже мені погано у цім Нижнім.. як ти приїдеш сюди та я подивлюся на тебе, подивлюся неначе на всесвітнюю **галерею,** неначе на всесвітній театр, і забуду хоть на годину своє невсипуще горе. VI 154.31.

ГАЛИЧ (5). *Збірн. У порівн.* (4). Як та **галич** поле крила — Ченці повалили І 268.225. *Образн.* (1). Чиї тяжкі руки В тілі душу закували, Серце запалили І **галичі** силу Думи розпустили?? І 244.214.

◇ ***Одн. Н.*** **галич** *у порівн.* І 64.37, 268.225, II 160.9, ***Р.*** **галичі** *образн.* І 224.214, ***З.*** **галич** *у порівн.* І 475.В.

ГАЛІЛЕЙ (1). І Архімед і **Галілей** Вина й не бачили. II 347.1.

ГАЛКА (2). Летить **галка** через балку І 463.В. Мати **галка,** мати чорна, Літаючи, кряче; Чорнобріва дівчинонька, Ходя гаєм, плаче. І 463.В.

ГАЛУШКА (3). все б сиділи та балакали, та **галушки** б та всяку всячину варили, та співали б, та танцювали. VI 25.1. А серце, сказано, не дитина, його **галушкою** не нагодуєш. VI 139.18. *Образн.* (1). Може чванитесь, що братство Віру заступило. Що Сінопом, Трапезонтом **Галушки** варило. І 334.173.

ГАЛЬВАНОПЛАСТИЧЕСЬКИЙ (1). проси його, нехай він.. пришле мені хоть маленький болванчик (статуетку), або барельєфік який-небудь из купідонів своєї фабрики **гальванопластическької.** VI 115.34.

ГАЛЬСЬКИЙ (1). *Істор.* Немає брата, ні сестри, Щоб незаплакані ходили, Не катувалися в тюрмі, Або в далекій стороні, В британських, **гальських** легіонах Не муштровались! II 270.219.

ГАМ (1). Гармидер, галас, **гам** у гаї, Срамотні співи. Аж лящить Жіночий регот. II 15.311.

ГАМАЛІЯ (20). Наш отаман **Гамалія,** Отаман завзятий, Забрав хлопців та й поїхав По морю гуляти І 203.143. *Зверт.* (6). Слава тобі, **Гамалію,** На ввесь світ великий І 203.165. *Назва поеми* (7). Пливши в Стокгольм, я скомпонував **Г а м а л і я,** невеличку поему та так занедужав, що ледви привезли мене в Ревель, там трошки очуняв. VI 25.11.

◇ ***Одн. Н.*** **Гамалія** I 200.52, 201.94, 203.143, 203.151, 203.155, 203.172, *у назві* I 199. Заг., VI 32.8, ***З.*** **Гамалію** *у назві* VI 32.7, **Гамалія** *у назві* VI 25.11, 28.28, 32.34, 58.12, ***О.*** **Гамалієм** I 202.110, ***К.*** **Гамалію** *зверт.* I 200.54, 201.86, 203.165, 204.184, **Гамаліє** *зверт.* I 467.В, **Гамалія** *зверт.* I 467.В.

ГАНДЗЯ (11). Була собі **Гандзя,** Каліка небога, Божилася, Молилася, Що боліли ноги I 90.511. *Повт., зверт.* (6). Кличе Гандзю козак: «Ходи, **Гандзю,** пожартую, Ходи, **Гандзю,** поцілую» I 106.1059.

◇ ***Одн. Н.*** **Гандзя** I 90.511, **Ганьдзя** I 426.В, ***З.*** **Гандзю** I 106.1058, 465.В, **Ганьдзю** I 433.В, ***К.*** **Гандзю** *повт., зверт.* I 106.1059, 106.1060, 106.1061, **Ганьдзю** *повт., зверт.* I 433.В (3 р.).

ГАНИТИ (2). *Ганьбити, осалвляти.* Закохалися обидві В одного Івана; А Іван, козак звичайний, Обох їх не **ганив,** А лицявся то з тією, То з другою любо... II 114.12. За що ж кара,.. Чиї тяжкі руки В тілі душу закували, Серце запалили І, **ганячи** силу, Думи розпустили?? I 478.В.

ГАНК (ГАНКА) (1). *Прізвище чеського поета і вченого (1791—1861).* І Коллара читаєте З усієї сили, І Шафарика, І **Ганка,** І в слав'янофіли так і претесь... I 333.115.

ГАННА (13). Та й виросла **Ганна** кароока I 165.50. [Старий] побіг стрічати З онуками свою **Ганну.** I 320.401.

◇ ***Одн. Н.*** **Ганна** I 165.50, 166.97, 167.119, 318.314, 320.403, 321.436, 323.512, 323.523, 324.535, ***Р.*** **Ганни** I 397.48, **без Ганни** II 123.4, ***З.*** **Ганну** I 316.244, 320.401.

ГАННУСЕНЬКА (3). *Пестл. до* **Ганнуся.** Ой сяду я під хатою, На улицю гляну, Як-то тії дівчаточка Без своєї Ганни, Без моєї **Ганнусеньки** У хрещика грають. II 123.5.

◇ ***Одн. Н.*** **Ганнусенька** I 465.В (2 р.), ***Р.*** **без Ганнусеньки** II 123.5.

ГАННУСЯ (13). *Пестл. до* **Ганна.** Тяжко плакала **Ганнуся,** І не знала, за що, За що мати знущається.. Своє дитя без сорома Байстрям нарікає. I 166.84. Я спитав Таки сусіду про **Ганнусю.** I 397.49. *Рим.* (1). «Я **Ганнусі** не боюся!» Співає матуся I 165.53. *Назва твору* (1). а **Г а н н у с ю** сьогодня нашвидку скомпонував VI 20.28.

◇ ***Одн. Н.*** **Ганнуся** I 166.84, 166.100, 397.51, ***Р.*** **Ганнусі** *рим.* I 165.53, **до Ганнусі** I 167.136, 396.23, **круг Ганнусі** I 165.56, ***З.*** **Ганнусю** I 165.60, 167.148, 168.191, *у назві* VI 20.28, **за Ганнусю** I 465.В, **про Ганнусю** I 397.49.

ГАНОК (2). Тойді на **ганок** вихожає І до громади промовляє Петрусь. II 225.222. Посилаю тобі нашвидку зроблений план хати.. Мені тілько треба, щоб робоча була дубова, та круглий **ганок** скляний на Дніпро. VI 206.3.

ГАНЧІРКА (1). Пан поїхав десь далеко, А мене покинув. І прокляли його люде, Будинок спалили.. А мене, не знаю за що, Убити — не вбили, Тілько мої довгі коси Остригли, накрили Острижену **ганчіркою.** I 356.53.

ГАНЯТИ (1). ти все-таки напиши мені, чи будеш ти се літо на коші, чи може знову підеш в р а ж о г о ч е р к е с а.. п о к р у ч а х **г а н я т и.** VI 140.1.

ГАНЬБА (1). *У спол.* н і х в а л и, а н і **ганьби** н е с п л і т а т и *чому-н. — ні хвалити, ані ганити що.* Прощай, убогий Кос-Арале.. Н і х в а л и, А н і **ганьби** я н е с п л і т а ю Твоїй пустині II 207.12.

ГАПТОВАНИЙ (1). Яко миро добровонне.. Спадає росою На **гаптовані** омети Ризи дорогії.. Отак братів благих своїх Господь не забуде I 525.В.

ГАПТУВАТИ (1). Титарівна-Немирівна **гаптує** хустину. II 355.2.

ГАРАЗД (2). *Присл.* І ви, плебеї-гречкосії, І ви молилися, та вас Ніхто не милує. Не вміють Вас і помиловать **гаразд!** II 273.325. І ви плебеї, гречкосії, І ви молилися, да вас Нихто не милує, не вміють Вас і помилувать **горазд!** II 469.В.

ГАРБУЗИ (2). А тим часом одній найкращій скажіть тихенько, щоб рушника дбала та щоб на своєму огороді **гарбузів** не сажала. VI 192.17. В маї або в іюні побачимось, а поки що де набачите, що **гарбузи** посажені, то так з коренем і виривайте. VI 192.20.

ГАРЕМ (6), **ХАРЕМ** (3). **1.** *У мусульман — жіноча половина будинку* (7). І в багряниці довгополій Ходив по храмині, ходив, Аж поки, лобом неширокий, В своїм **гаремі** одинокий, Саул сердега одурів. II 352.63. *Образн.* (1). Дрімає в **харемі** — в раю Візантія I 200.58.

2. *Збірн. Жінки багатого мусульманина* (2). Саул, н е б у д у ч и д у р а к, Набрав **гарем** собі чималий II 352.46.

◇ ***Одн. Н.*** **харем 2.** II 384. В, ***Р.*** **серед гарема 1.** II 500.В, ***З.*** **гарем 2.** II 352.46, **в(у) гарем 1.** II 272.314, 489.В, ***М.*** **в гаремі 1.** II 352.63, **в (у) харемі 1.** I 201.69, *образн.* I 200.58, ***Мн. М.*** **в гаремах 1.** 276.448.

ГАРМАТА (23). З того часу в Україні Жито зеленіє; Не чуть плачу, ні **гармати,** Тілько вітер віє I 147.2557. Задзвонили в усі дзвони, З **гармати** стріляли, Превелебную громаду Докупи скликали. II 137.6. *Персоніф.* (7). Було колись в Україні — Ревіли **гармати** I 60.2. Як положать отамана В новій хаті спати, Заголосить, як та мати, Голосна **гарма-**

та. II 183.36. *У приказці* (2). А вже підпилий як засне, То хоч коти **гармати,** І усом не моргне. I 240.60.

◇ ***Одн. Н.*** **гармата** *персоніф.* I 66.106, II 139.79, 161.34, 183.36, 398.В, ***Р.*** **гармати** I 147.2557, **з гармати** I 285.486, II 30.66, 137.6, 138.44, ***З.*** **гармату** II 182.28, 234.70, ***Мн. Н.*** **гармати** I 112.1248, II 137.28, 399.В, *персоніф.* I 60.2, 259.16, ***З.*** **гармати** I 130.1957, II 438.В, *у приказці* I 240.60, ***О.*** **гарматами** I 201.90, 284.463, *у приказці* I 475.В.

ГАРМИДЕР (2). Скрізь **гармидер** та реготня, В хаті і надворі. I 318.306. **Гармидер,** галас, гам у гаї II 15.311.

ГАРМОНІЯ (1). *Ірон.* Отойді ми заходимось!.. Добре заходились.. І заговорили Так, що й німець не второпа, Учитель великий, А не те, щоб прості люде. А гвалту! а крику! «І **гармонія,** і сила, Музика та й годі. А історія!.. поема Вольного народа!» I 333.133.

ГАРНАДЕР (1). *Гренадер. Солдат, що відзначався великим ростом і силою. Ірон.* Ще посилаю вам оцього **гарнадера** (це я); згадуйте мене, дивлячись на його, друже мій добрий! VI 55.6.

ГАРНЕ *див.* **ГАРНО.**

ГАРНЕНЬКО (44). *Присл.* І дід, і баба у неділю На призьбі вдвох собі сиділи. **Гарненько,** в білих сорочках. I 312.88. Тепер посилаю тобі.. свої Н е о ф і т и.. Перепиши їх **гарненько** й пошли з цим же Овсянніковим старому Щепкіну. VI 162.30. напиши мені **гарненько,** що то за пан Трощинський? VI 204.25. *Ірон.* (2). Давно те діялось. Ще в школі, Таки в учителя-дяка **Гарненько** вкраду п'ятака.. та й куплю Паперу аркуш. II 45.3.

◇ **гарненько** I 312.88, II 201.54, 202.31, 220.11, 313.341, 364.16, 476.В, VI 20.30, 34.21, 43.12, 43.33, 44.6, 46.21, 70.23, 82.13, 82.14, 86.8, 115.31, 132.26, 138.32, 154.41, 162.30, 163.17, 165.8, 166.36, 170.4, 170.21, 186.37, 191.27, 196.33, 200.32, 204.25, 204.36, 205.37, 206.34, 209.34, 210.35, 211.18, 215.22, 217.29, 224.1, 229.4, *ірон.* II 45.3, 161.62.

ГАРНЕСЕНЬКО (6). *Присл.* **Гарнесенько** обіймемось Та любо та тихо Пожартуєм II 286.11. *Ірон.* (1). Згадайте, братія моя... Бодай те лихо не верталось! Як ви **гарнесенько** і я Із-за решотки визирали. I 379.3 //*У спол.* т и х е с е н ь к о, **гарнесенько** (3). Нехай собі розійдуться Так, як ізійшлися,— Т и х е с е н ь к о, **гарнесенько** I 96.756. трохи одпочину та напишу тойді тобі т и х е с е н ь к о, **гарнесенько,** та може ще.. і віршами. VI 161.7.

◇ **гарнесенько** I 494.В, II 286.11, *ірон.* I 379.3, *у спол.* I 90.519, 96.756, VI 161.7.

ГАРНИЙ (1). Мабуть, душно На перині спати Одинокій, молоденькій; Ні з ким розмовляти,— Одна шепче. Несказанно **Гарна** нехрищена! I 87.432.

ГАРНІШЕ (1). *Присл.* Тойді ж ото її Алкід, Та ще гетери молодії Та козлоногий п'яний дід.. У гаї гарно роздяглись, Та ще **гарніше** попились, Та й поклонялися Пріапу. II 268.147.

ГАРНО (7), **ГАРНЕ** (1). **1.** *Присл.* (7). Піди лиш скрипку принеси Та з лиха **гарно** потанцюєш II 167.101. Помоли[ли]сь **гарне** богу Та й рушили з богом I 454.В. знову буду просить вас, щоби ви.. прислали мені дівочу с о р о ч к у **гарно** пошиту, плахту, стрічок зо дві, та й годі. VI 19.7.

2. *Присудк.* (1). На те літо, як бог поможе, я буду в Києві і на Михайловій горі, а ви там де-небудь під явором або під вербою і поставте мою заквітчану княгиню, а я піду погулять та й зостріну її. Полюбимось, то й поберемося. Бачите, як просто й **гарно.** VI 187.6.

◇ **гарно 1.** I 102.940, II 95.92, 167.101, 177.397, 268.146, VI 19.7, **2.** VI 187.6, **гарне 1.** I 454.В.

ГАРНО-МОЛОДИЙ (1). Ніколи Ти не здавалася мені Такою **гарно-молодою** < І > прехорошою такою Так, як тепер на чужині, Та ще й в неволі. II 90.6.

ГАРТОВАНИЙ (1). З передсвіта до вечора, А з вечора до досвіта Летить стріла́ кале́ная, Бряжчить шабля о шеломи, Тріщать списи **гартовані** II 339.5.

ГАРТУВАТИ (4). Якби кайдани перегризти, То гриз потроху б. Так не ті, Не ті їх ковалі кували, Не так залізо **гартували,** Щоб перегризти. II 40.10 //*У спол.* н о ж і (д о м а х у, ш а б е л ь к и) **гартувати** — *битися з ворогом* (3). Добре, сину, ножі будуть На святеє діло. Ходім з нами у Лисянку Н о ж і **гартувати!** I 116.1402. По Поліссі Гонта бенкетує, а Залізняк в Смілянщині Д о м а х у **гартує** I 114.1343. Шляхта репетує, А магнати палять хати, Ш а б е л ь к и **гартують.** I 82.292.

◇ **гартувати** *у спол.* I 116.1402, **гартує** *у спол.* I 114.1343, **гартують** *у спол.* I 82.292, **гартували** II 40.10.

ГАРЦЮВАТИ (2). Отакий-то наш отаман, Орел сизокрилий! І воює і **гарцює** З усієї сили I 104.995. *Образн.* (1). Нехай душі козацькії В Украйні витають.. Там родилась, **гарцювала** Козацькая воля I 22.52.

ГАРЯЧИЙ (4). Вона ж не спала, не журилась, Сиділа, ноги устромила В **гарячий** попіл. I 363.116 //*Перен. Про сльози* (1). А сльоз, а крові? напоїть Всіх імператорів би стало З дітьми і внуками, втопить В сльозах удов'їх. А дівочих, Пролитих тайно серед ночі! А матерніх **гарячих** сльоз! I 326.50.

◊ ***Одн. З.*** **(в) гарячий** I 363.116, **(в) гарячій** I 534. В, ***О.*** **гарячим** I 286.514, ***Мн. Р.*** **гарячих** I 326.50.

ГАСНУТИ (9). **1.** *Переставати горіти, світити* (5). Горить і **гасне** на кабиці Огонь тихенько II 483.В. Рибалка літає, А попереду отаман Веде, куди знає; Похожає вздовж байдака, **Гасне** люлька в роті I 61.50. Крізь верби сонечко сіє I тихо **гасне.** II 242.20.

2. *Перен. Меркнути, утрачати блиск* (4). Шелестить Пожовкле листя, **гаснуть** очі, Заснули думи, серце спить I 349.3. *Повт.* (2). Гайда, діти, **гасне, гасне...** Великдень козачій. I 443.В.

◊ **гаснути 1.** I 262.16, **гасне 1.** I 61.50, 107.1122, II 242.20, 483.В, **2.** *повт.* I 443.В (2 р.), **гаснуть 2.** I 108.1130, 349.3.

ГАСПИД (1), **АСПИД** (1). *Лайл., зверт.* Царю проклятий, неситий, **Гаспиде** лукавий I 477.В. Царю проклятий, лукавий, **Аспиде** неситий! Що ти зробив з козаками? I 250.440.

ГАТИТЬ (4). А сирота її в селі,.. Ненагодоване і босе,.. Лопуцьки їсть, ставочки **гатить** В калюжах з дітьми у яру. II 13.228. Я спалила Польщу з королями.. на Ладогу Так гурти за гуртом Виганяла та цареви Болота **гатила.** I 300.266.

◊ **гати́ть** II 398.В, **га́тить** II 13.228, **гатила** I 300.266, **гатіте** I 522.В.

ГАЮ *див.* **ГАЙ** [2].

ГАЯТИСЬ (1), **ГАЇТИСЬ** (1). Коли живий ти та здоровий, то напиши до мене, друже мій, не **гаючись** VI 52.18. На порозі.. Її господарь привітав, Ниначе любую єдину Свою кохану дитину.— I де ти **гаїлась?**— спитав II 486.В.

ГВАЛТ (11), **КГВАЛТ** (1). **1.** *Крик, шум* (9). Гомоніла Україна,.. Довго, довго кров степами Текла-червоніла. I день, і ніч **гвалт,** гармати I 112.1248. Минає час... чутно з палат Неначе **кгвалт.** II 391.В //*У спол.* н а **гвалт** — *на заклик* (2). Н а **гвалт** України Орли налетіли I 100.880. Н а **гвалт** Пулавського і Паца встає шляхетськая земля I 83.307.

2. *У знач. вигуку для вираження прохання допомогти в разі небезпеки* (3). «**Гвалт!** рятуйте! Хто в бога вірує!» кричить Надворі голос, що є сили. I 97.805.

◊ ***Одн. Н.*** **гвалт 1.** I 112.1248, 138.2197, II 17.364, 415.В, **2.** I 90.548, 97.805, II 439.В, ***Р.*** **гвалту 1.** I 333.132, **без гвалту 1.** II 292.46, ***З.*** **на гвалт 1.** *у спол.* I 83.307, 100.880, **кгвалт 1.** II 391.В.

ГВАЛТОМ (1). *Присл. У спол.* **гвалтом** голосити — *кричати в один голос.* [Панночки] **Гвалтом** голосять: не до пари, не до пари! VI 217.1.

ГВАРДІЯ (2). I **гвардію** на караул Муштрує сам. II 500.В. А паничів у **гвардію** Поопреділяла... II 63.68.

ГЕЙ (3). *Вигук, яким кличуть когось.* Гайдамаки понад яром З шляху повернули. Наганяють півпаробка. Хлопець у свитині Полатаній, у постолах; На плечах торбина. «**Гей,** старченя! стривай лишень!» I 121.1612.

◊ **гей** I 121.1612, 466.В, II 408.В.

ГЕКЗАМЕТРИ (1). *У спол.* **гекзаметри** плести — *складати вірші.* I тойді Поки б химерив мудрий дід,творили б, лежа, епопею.. Та все б **гекзаметри** плели II 373.45.

ГЕЛ-ГЕЛ (1). *Вигук-звуконаслідування.* Сірі гуси в ірій, ірій, По чотири, по чотири Полетіли — **гел-гел!** I 235.226.

ГЕНВАР (22), **ЯНВАР** (3). 27 **генваря** поховали славного старого Улибишева VI 167.9. Я, дурний, думав, що ще в **генварі** моє діло кончене, а воно з 7 або з 17 апреля тіль що начинається VI 138.9.

◊ ***Одн. Р.*** **генваря** II 290.Присвята, VI 36.20, 57.27, 63.4, 80.3, 124.4, 159.5, 161.23, 163.6, 164.4, 164.23, 167.9, 202.4, 202.12, 202.29, 203.36, 227.2, 227.26, 227.35, 228.7, 228.30, **января** VI 26.3, 189.4, 226.3, ***М.*** **в генварі** VI 138.9.

ГЕНЕРАЛ (13). Були на хуторі пани,.. I дочечка у їх росла,.. I **генерал** її посватав II 220.5. *У порівн.* (1). Отож було, мов **генерал,** Максим сановито Прибереться у неділю II 254.243.

◊ ***Одн. Н.*** **генерал** II 220.5, 220.7, 221.47, 222.91, *у порівн.* II 254.243, ***Р.*** **у генерала** II 220.21, **до генерала** II 225.207, ***З.*** **генерала** II 225.194, 225.214, 225.225, **за генерала** II 221.63, 222.83, 224.160.

ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОР (1). Спасибі сіятельний наш **генерал-губернатор** узявся мені помагать. VI 33.28.

ГЕНЕРАЛІВ (1). I задзвонили вранці-рано По **генераловій** душі II 225.205.

ГЕНЕРАЛЬНИЙ (1). *У спол.* **генеральний** штаб. напиши, коли буде ласка по адресу: в Оренбург Карлу Івановичу Герну — в **генеральний** штаб VI 58.17.

ГЕНЕРАЛЬСЬКИЙ (1). Було на хуторі погане Мале байстря, свиней пасло, Петру-

сем звалось; на придане Воно за панною пішло У **генеральськеє** село Свиней же пасти безталанне. II 220.19.

ГЕНЕРАЛЬША (7). І **генеральша** уночі Тихенько плакать собі стала. II 220.24. Її гарненько одягли Та у неділю й повінчали, І **генеральшею** назвали II 220.13.

◇ ***Одн. Н.*** **генеральша** II 220.24, 221.46, 223.128, ***Р.*** **у генеральші** II 221.43, ***Д.*** **генеральші** II 222.105, ***О.*** **генеральшею** II 220.13, **за генеральшею** II 220.22.

ГЕОГРАФІЯ (1). Думка єсть за Букварем напечатать лічбу — і ціни і величини такої ж як Букварь. За лічбою етнографію і **географію** в 5 копійок VI 226.18.

ГЕРБОВИЙ (2). *У спол.* **гербовий** папір. Я не дождався Парчевського; той не зробив нічого, тілько купив **гербового** паперу VI 193.40. я оставив письмо у Вольського і аркуш **гербового** паперу в 90 коп. VI 195.33.

ГЕРОЛЬДИ (1). *Розпорядники на громадських святах, рицарських турнірах. Істор.* Як та галич поле крила — Ченці повалили До Констанця; степи, шляхи, Мов сарана, вкрили.. Псарі, **герольди,** шинкарі І 268.230.

ГЕРЦОГИ (1). *Особи, що мають титул вищого дворянства в Західній Європі.* Степи, шляхи, Мов сарана, вкрили Барони, **герцоги** і дюки І 268.229.

ГЕРЦОГИНІ (1). За **герцогинями** німота.. Мов гад у ірій, поспіша! І 268.233.

ГЕТЕРИ (7). *У стародавній Греції: жінки вільної поведінки.* Приуготован Веселий пир; і полягли На ложах гості. Регіт! Гомін! **Гетери** гостя привели Сивобородого. II 269.174. Радіє мати: В Алкіда син її росте, Росте; лицяються **гетери** І перед образом Венери Лампаду світять. II 267.121.

◇ ***Мн. Н.*** **гетери** II 267.121, 268.143, 268.161, 269.174, **гитери** II 460.В, 467.В (2 р.).

ГЕТЬ [1] (6). *Присл.* **1.** *У знач. «далеко»* (3). Поніс Гонта дітей своїх, Щоб ніхто не бачив.. Виніс в поле, **геть** од шляху; Свячений виймає, І свяченим копа яму. І 142.2362. Мене ти в пелену взяла І **геть** у поле однесла. II 284.4.

2. *У знач. «скрізь»* (3). А верби **геть** понад ставóм Тихесенько собі купають Зелені віти... II 230.64.

◇ **геть 1.** І 142.2362, II 257.331, 284.4, **2.** II 9.60, 25.37, 230.64.

ГЕТЬ [2] (5). *Частка підсилювальна.* **1.** *У знач. «зовсім, до кінця, все»* (4). Зліталися поволі Сичі.. Поміркувать, Щоб бідне птаство заступить, Орлине царство затопить І **геть** спалить. II 103.9. Коли живий ти та здоровий, то напиши до мене, друже мій, не гаючись, то я тойді вже і одпишу до тебе, **геть** усе порозказую VI 52.19. Шкода тілько, що морози настали, не можна нічого рисовать с натуры, а то було б і **геть-то** весело. VI 147.8.

2. *У знач. «аж»* (1). Катря.. Шубовсть в воду!.. Попід льодом **Геть** загуркотіло. І 45.682.

◇ **геть 1.** II 103.9, VI 52.19, 52.20, **2.** І 45.682, **геть-то 1.** VI 147.8.

ГЕТЬ [3] (1). *Вигук, що вживається, коли наказують відійти.* «Хіба й справді я не сестра?..» «Ні, моє кохане! Моє серце!» «Боже ти мій, Чом же я не знала? Була б тебе не любила І не цілувала. Ой, ой, сором! **Геть** од мене!» І 279.264.

ГЕТЬ-ГЕТЬ (2). *Присл.* **1.** *У знач. «далеко-далеко»* (1). Дніпро **геть-геть** собі розкинувсь! II 298.9.

2. *У знач. «скрізь-скрізь»* (1). І понад берегом **геть-геть** Неначе п'яний очерет Без вітру гнеться. II 109.2.

◇ **геть-геть 1.** II 298.9, **2.** II 109.2.

ГЕТЬМАН (54). **1.** *Виборний начальник козацького війська в XVI—XVIII ст.; правитель України в XVII—XVIII ст.* (53). І одногласне, одностайне Громада вибрала **гетьмана** — Преславного Лободу Івана II 138.38. Не за **гетьманів** і царів.. Се беззаконіє творилось. II 267.90. *У порівн.* (1). Стогнали дзвони, завивали, Кіяне гори укривали, Ченьця Семена Палія Ченьці мов **гетмана** ховали. II 398.В. *Повт., зверт.* (4). **Гетьмани, гетьмани,** якби то ви встали, Встали, подивились на той Чигирин, Що ви будували, де ви панували! І 99.829. *У прикл. спол.* **гетьман**-попович (1). Із Полісся шляхта лізе, А **гетьман**-попович Із-за Дніпра напирає II 160.6. *Зверт.* (1). Спи, **гетьмане,** поки встане Правда на сім світі. І 229.85.

2. *У спол.* коронний **гетьман** — *головнокомандуючий військами Польсько-литовської держави в XVI—XVIII ст.* (1). Зіновій Богдан і син його Тимофій були поховані в Суботові коло Чигрина; Чарнецький, коронний **гетьман,..** од злості спалив їх мертвих. І 148.Прип.

◇ ***Одн. Н.*** **гетьман 1.** І 203. 178, 294.32, 294.54, 381.14, II 37.91, 138.47, VI 130.33, *у прикл. спол.* II 160.6, 2. І 148.Прип., **гетман 1.** І 498.В, II 398.В, ***Р.*** **гетьмана 1.** II 88.13, 160.27, **до гетмана 1.** І 498.В, ***З.*** **гетьмана 1.** І 102.944, 250.447, 292.4, II 29.12, 138.36, 138.38, 138.46, 162.76, **за гетьмана 1.** І 155.97, 317.277, II 162.83, **про**

гетьмана 1. II 218.28, **гетмана 1.** I 431.В, II 393.В, *у порівн.* II 398.В, **за гетмана 1.** II 434.В, ***О.*** **гетьманом 1.** I 101.906, 250.436, **з гетьманом 1.** I 294.28, **над гетьманом 1.** II 162.81, 162.88, **гетманом 1.** I 431.В, ***К.*** **гетьмане 1.** *зверт.* I 229.85, ***Мн. Н.*** **гетьмани 1.** I 58.35, 64.56, 78.133, 113.1300, 228.46, 334.163, II 25.51, **гетмани 1.** I 422.В, 436.В, ***Р.*** **за гетьманів 1.** II 267.90, ***З.*** **гетьманів 1.** I 108.1137, **про гетьмани 1.** I 76.72, **гетманів 1.** I 434.В, ***К.*** **гетьмани 1.** *повт.*, *зверт.* I 99.829 (2 р.), **гетмани 1.** *повт.*, *зверт.* I 430.В (2 р.).

ГЕТЬМАНЕНКО (1). *Син гетьмана.* Отут, було, на цвинтарі Я з дітьми гуляю, І з Юрусем **гетьманенком** У піжмурки граєм. I 294.20.

ГЕТЬМАНЕЦЬ (3). *Образн.* Посилаю, тобі, друже мій, ..поличчя оцього нікчемного **гетьманця..** Я боявся нарисовать себе москалем, щоб ти часом не перелякався, глянувши на поличчя моє в московській шинелі, або, боже крий, ще і в мундирі! А **гетьманець,** думаю, не перелякає тебе, а може ще й порадує твою запорозьку душу. Прийми ж його та привітай цього нікчемного **гетьманця,** друже мій єдиний! VI 92.12.

ГЕТЬМАНСТВО (1). *Час панування гетьманів.* Од козацтва, од **гетьманства** Високі могили — Більш нічого не осталось, Та й ті розривають I 77.79.

ГЕТЬМАНСЬКИЙ (2). *Істор.* Возьміть мої **гетьманськії** Клейноди, панове II 160.23. шкода! **Гетьманської** праці I 440.В.

ГЕТЬМАНША (3). *Дружина гетьмана.* А **гетьманша,** було, вийде Та й кликне в будинок I 294.22. *У порівн.* (2). Одягну тебе, обую, Посажу, мов паву. На дзиглику, як **гетманьшу,** Та й дивиця буду... I 428.В.

◇ ***Одн. Н.*** **гетьманша** I 294.22, ***З.*** **гетьманшу** *у порівн.* I 94.694, **гетманьшу** *у порівн.* I 428.В.

ГЕТЬМАНЩИНА (12). **1.** *Назва території, на яку поширювалася влада гетьмана* (7). Над Трахтемировим високо.. З хатини видно Україну І всю **Гетьманщину** кругом. II 25.67. Чули, чули запорожці З далекого Криму, Що канає **Гетьманщина** II 31.77. **2.** *Часи гетьманства* (5). Попід горою, яром, долом.. Дуби з **гетьманщини** стоять. I 41.546.

◇ ***Одн. Н.*** **гетьманшина 1.** II 26.75, 31.77, **2.** I 63.15, ***Р.*** **з гетьманщини 2.** I 41.546, **за гетьманщини 2.** I 489.В, II 77.7, ***З.*** **гетьманщину 1.** II 25.67, **2.** I 66.135, **в гетьманщину 1.** II 31.95, **в гетманщину 1.** II 394.В, ***М.*** **в гетьманщині 1.** II 394.В, 395.В.

ГИ (1). *Вигук.* У туркені яничари І баша на лаві. Гой **ги!** вороги! Ми не маєм ваги, Наша воля й слава. I 200.47.

ГИКНУТИ (1). Я як засміявся! Він і почув, та як **гикне,**— Я перелякався, Та й прокинувсь.. I 478.В.

ГИЛЯ (6). *Вигук. Уживається для відгону гусей.* Дивися, в ірій полетіли — Агу! **гиля!**— до сатани, До чорта в гості! Чуєш! Чуєш! II 98.232. *Повт.* (5). Ой **гиля, гиля,** сірії гуси, **Гиля** на Дунай II 100.273.

◇ **гиля** II 98.232, *повт.* II 98.229 (2 р.), II 100.273 (2 р.), 100.274.

ГИНУТЬ (38). Любий мій Іване!.. Я Катруся твоя люба.. І за що я **гину!** I 44.632. Світе тихий, краю милий, Моя Україно! За що тебе сплюндровано, За що, мамо, **гинеш?** I 225.4. *Повт.* (9). І в'яне, сохне, **гине, гине** Твоя єдиная дитина, Твоя Мариночка... II 100.270.

◇ **гинуть** II 450.В, **гину** I 44.632, 142.2393, II 213.60, **гинеш** I 225.4, **гине** I 28.8, 48.16, 58.44, 63.28, 63.29, 118.1484, 227.2, 290.680, II 30.49, 31.78, 415.В, 442.В, *повт.* I 109.1175 (2 р.), 114.1327 (2 р.), 114.1328, II 100.270 (2 р.), **гинуть** I 119.1542, 229.83, II 14.246, 14.256, 233.38, 383.В, 394.В, *повт.* II 111.38 (2 р.), **нехай гине** I 39.464, 61.56, 109.1169, II 410.В, **гиньте** II 383.В, **нехай гинуть** I 229. 83.

ГИРІВКА (1). *Назва села.* Я оце думаю їхать у **Гирівку** VI 193.26.

ГИРЛО (3). Синє море звірюкою То стогне, то виє, Дніпра **гирло** затопило... I 61.33.

◇ ***Одн. Р.*** **з гирла** I 284.464, ***З.*** **гирло** I 61.33, ***М.*** **у гирлі** II 130.41.

ГИРУВАТИ (1). *Прямувати.* **гируємо** аж у саму столицю Петербург VI 82.19.

ГИЧ (2). *У приказці.* Повалили гайдамаки, Аж стогне діброва; Не повезли, а на плечах Чумацькі волові Несуть вози. А за ними Сліпий Волох.. Шкандибає, курникає, І **гич** не до речі. I 105.1045. Схаменися, не женися.. Будеш плакать, і нікому Ті сльози старечі Буде втерти, не женися! І **гич** не до речі! II 169.170.

ГІЛКА (1). Щось лізе вверх по стовбуру До самого краю.. На самій верх, на **гільці** Стала... I 404.В.

ГІЛЛЯ (2). *Гілка. У приказці.* А сирота її в селі,.. Мов одірвалось од **гіллі,** Ненагодоване і босе, Сорочечку до зносу носить. II 13.224.

◇ ***Одн. Р.*** **од гіллі** II 13.224, 204.8.

ГІЛЛЯЧКА (1). Щось лізе вверх по стовбуру До самого краю. Ото ж тая дівчинонька, Що сонна блудила.. На самий верх на **гіллячці** Стала... I 6.129.

ГІЛОНЬКА (2). *Зменш.-пестл. до* **гілка.** Схопилися, білесенькі, І в ліс полетіли, на **гілоньці** на дубі Ночувати сіли. I 501.В.

◊ ***Одн. М.*** **на гілоньці** I 501.В, **на гілонці** I 499.В.

ГІМЕНЕЙ (2). *Бог шлюбу.* Дивилася на неї мати І молоділа. І дівчаті Людей шукала. І найшла. Та, помолившись **Гіменею** В своїм веселім гінекею, В чужий веселий одвела. II 267.106.

◊ ***Одн. Д.*** **Гіменею** II 267.106, **Гименею** II 467.В.

ГІМН (6). *Урочиста хвалебна пісня.* Жерці і ліктори стоять Круг Капітолія. І хором Співають **гімн** і курять дим З кадил і амфор. II 271.257.

◊ ***Одн. Н.*** **гімн** II 341.Заг., ***З.*** **гімн** II 269.171, 271.257, **гимн** II 462.В, 467.В, 468.В.

ГІМНАЗІЯ (1). *Середній учбовий заклад.* як будеш у Києві, зайди в 2-гу **гімназію** VI 224.3.

ГІНЕКЕЙ (2). *Жіноча половина будинку у стародавніх греків.* [Мати] дівчаті Людей шукала. І найшла. Та, помолившись Гіменею В своїм веселім **гінекею,** В чужий веселий одвела. II 267.107.

◊ ***Одн. М.*** **в гінекею** II 267.107, **в гинекеї** II 462.В.

ГІРКИЙ (6). *Перен.* **1.** *Сумний, тужний, сповнений горя* (4). Розійдемось, рознесемо Свою тяжку, **гірку** недолю. I 551.В //*Викликаний горем—про сльози (*3). Плаче Катерина.. За сльозами за **гіркими** I світа не бачить I 35.273 //*Субст.* (1). Умивались небожата Дрібними, **гіркими...** Аж поки та матер божа Заплакала з ними!.. II 394.В.

2. *Здобутий важко* (2). За золотого за **гіркого** Букварь списали їй. II 491.В //*Субст. (*1). Іде шляхом молодиця,.. В Броварях спочила, Та синові за **гіркого** Медяник купила. I 38.419.

◊ ***Одн. З.*** (за) **гіркого 2.** II 491.В, *субст.* I 38.419, **гірку 1.** I 551.В, ***Мн. О.*** **гіркими 1.** I 64.45, *субст.* II 394.В, (за) **гіркими 1.** I 35.273.

ГІРКО (1). *Присл. Тяжко.* плакав Гус, молитву дія, I **гірко** плакав I 487.В.

ГІРШЕ (14). *Присл.* **1.** *Вищий ступінь до* **погано** (10). Тяжко матір покидати У безверхій хаті: А ще **гірше** дивитися На сльози та лати. I 243.181. Немає **гірше,** як в неволі Про волю згадувать. II 90.1.

2. *У знач. «дужче», «більше»* (4). Я шукаю дочку мою I сина Івана, А ще **гірше** я шукаю Проклятого пана I 535.В. лютеє, лихеє горе Погіршало ще **гірше!** II 420.В.

◊ **гірше 1.** I 243.181, 312.80, 335.196, 349.23, 440.В, 462.В, II 51.95, 90.1, 488.В, VI 133.7, **2.** I 535.В, II 232.19, 420.В, 451.В.

ГІРШИЙ (4). Ні, чуми нема; А **гірша** лихая та люта година Покрила Ізраїль: царева война! II 70.35. Спаси ти нас, Младенче праведний, великий, Од п'яного царя-владики! Од **гіршого** ж тебе спасла Твоя преправедная мати. II 302.38.

◊ ***Одн. Н.*** **гірша** II 70.35, **гірше** I 119.1541, ***Р.*** (од) **гіршого** II 302.38, ***Мн. О.*** **гіршими** II 26.97.

ГІШПАНИ (1). *Іспанці.* Ми не **гішпани;** крий нас, боже, Щоб крадене перекупать I 328.113.

ГЛАВА [1] (4). *Слов'ян.* **1.** *Голова* (2). Давид стенає та ридає, Багряну ризу роздирає I сипле попіл на **главу.** II 72.107.

2. *Цар, правитель держави* (2). I три папи, і баронство, I вінчані **глави;** Зібралися, мов Іуди На суд нечестивий I 269.260.

◊ ***Одн. З.*** **главу 1.** I 266.51, **на главу 1.** II 72.107, ***Мн. Н.*** **глави 2.** I 269.260, ***М.*** **на главах 2.** II 69.13.

ГЛАВА [2] (4). *Слов'ян. Розділ твору.* Подивіться лишень добре, Прочитайте знову Тую **главу.** Та читайте Од слова до слова I 518.В.

◊ ***Одн. Н.*** **глава** II 291.Заг., 325. Заг., 327.Заг., ***З.*** **главу** I 518.В.

ГЛАГОЛАТИ, ГЛАГОЛАТЬ (2). *Слов'ян. Говорити, висловлюватись. Ірон.* I всі мови Слав'янського люду — Всі знаєте. А своєї Дастьбі... Колись будем I по-своєму **глаголать** I 333.121.

◊ **будем глаголати** I 516.В, **будем глаголать** I 333.121.

ГЛАГОЛИ (5). *Слов'ян. Слова, мова.* На те письменні ми, Читаєм божії **глаголи!..** I 327.70.

◊ ***Мн. Н.*** **глаголи** I 344.139, II 310.199, ***З.*** **глаголи** I 327.70, 343.112, II 321.648.

ГЛАДЕСЕНЬКО (1). *Присл.* Хрести дубові посхилялись, Слова дощем позаливались... I не дощем, і не слова **Гладесенько** Сатурн стирає... II 206.35.

ГЛАДИТЬ (1). *Пестувати, жаліти.* Сирота Ярема, сирота убогий.. А не клене долі, людей не займа. Та й за що їх лають? хіба вони знають, Кого треба **гладить,** кого катувать? I 85.351.

ГЛАДІАТОР (1).*У стародавньому Римі: борець із рабів, що виступав на арені цирку.* I **гладіатор** і патрицій, Обидва п'яні. II 276.442.

ГЛАДКИЙ (3). Збиралися кардинали, **Гладкі** та червоні I 269.256. Чом не спиться багатому Сивому, **гладкому?** I 363.121.

А тих, Великих, сильних, і гла[д]ких.. От їх так жаль II 487.В.

ГЛАДКО (2). **1.** *Присл. Легко* (1). Сліпий вшкварив— навприсядки Пішли по базару.. «Не дивуйтеся, дівчата, Що я обідрався; Бо мій батько робив **гладко,** То й я в його вдався». I 126.1782.

2. *Присудк. Рівно* (1). Дивись — горить; на базарі I видко і **гладко.** I 130.1953.

◇ **гладко 1.** I 126.1782, **2.** I 130.1953.

ГЛАС (7). *Слов'ян.* **1.** *Голос* (6). Старенька сестро Аполлона, Якби ви часом хоч на час Придибали-таки до нас Та, як бувало во дні они, Возвисили б свій божий **глас** II 69.5. I вся, о Русская Беседа, Во **глас** єдиний ісповєдуй Свої грєхи. II 340.9 //*У спол.* вонми **гласу** моления моего — *зглянься на моє благання* (1). Вонми **гласу** моления моего, друже мій єдиний, пришли мені текст Слова о полку Игоря VI 86.28.

2. *Назва ладу в церковній музиці* (1). Умре муж велій в власяніцє. Не плачте, сироти, вдовиці, А ти Аскоченський, восплач Воутріє на тяжкий **глас.** II 340.4.

◇ ***Одн. Н.*** **глас 1.** II 489.В, ***Д.*** **гласу 1.** *у спол.* VI 86.28, ***З.*** **глас 1.** II 69.5, 69.23, **во глас 1.** II 340.9, **на глас 2.** II 340.4, ***О.*** **гласом 1.** II 462.В.

ГЛАСИТИ (2). *Слов'ян. Проголошувати.* Віруйте, і гиньте! пророки **гласять.** II 388.В.

◇ **гласять** II 388.В, **гласят** II 383.В.

ГЛЕДИ *див.* **ГЛЯДЬ.**

ГЛЕДІТЬ *див.* **ГЛЯДІТИ.**

ГЛЕК (1). Марія встала та й пішла З **глеком** по воду до криниці II 310.213.

ГЛЕЧИК (1). Найкращая з всього села Давненько вже у яр пішла, Узявши **глечик** II 187.33.

ГЛИБОКИЙ (23). **1.** *Такий, що має значну глибину* (15). Вийшов [Максим] в поле.. Та й викопав при долині **Глибоку** криницю. II 257.334. Дивлюся на море широке, **глибоке,** Поплив би на той бік — човна не дають. I 13.96. Омию кров сухý, отру **Глибокії,** тяжкії рани... II 336.12. Дивлюся: так буцім сова Летить лугами, берегами, та нетрями, Та **глибокими** ярами I 241.70.

2. *Такий, що знаходиться на значній глибині* (7). [Гонта] Поцілував, перехристив [дітей], Покрив, засипає: «Спочивайте, сини мої, В **глибокій** оселі!» I 143.2407. мій боже,.. Царів, кровавих шинкарів, У пута кутії окуй, В склепу **глибокім** замуруй. II 332.12. *Образн.* (1). Читаєм божії глаголи!... I од **глибокої** тюрми Та до високого престола — Усі ми в золоті і голі. I 327.71.

◆ *У спол.* потилиця **глибока** (1). знать, у тебе стала потилиця **глибока,** бо брешеш собі нівроку та й не схаменешся. VI 115.5.

◇ ***Одн. Н.*** **глибокий 1.** I 372.20, **глибока 1.** II 258.373, **2.** I 308.4, *у спол.* VI 115.5, ***Р.*** (од) **глибокої 2.** *образн.* I 327.71, ***З.*** (в) **глибокий 1.** I 337.27, **глибоку 1.** I 142.2377, II 257.334, (в) **глибоку 2.** II 325.29, (у) **глибокую 1.** II 142.23, (на) **глибоке 1.** I 13.96, ***М.*** (в) **глибокім 1.** II 25.63, **2.** II 332.12, (в) **глибокій 2.** I 143.2407, II 451.В, ***Мн. З.*** **глибокі 1.** II 102.22, 398.В, (в) **глибокі 2.** II 333.24, **глибокії 1.** II 336.12, 337.62, (в) **глибокії 1.** II 282.91, ***О.*** **глибокими 1.** I 241.70, ***М.*** (в) **глибоких 1.** II 65.135.

ГЛИБОКО (6). **1.** *Присл.* (5). Око, око! Не дуже бачиш ти **глибоко!** II 282.84. *Образн.* (2). Неначе наш Дніпро широкий, Слова його лились, текли I в серце падали **глибоко!** II 102.8. *Образн., повт.* (2). Не дуріте дітей ваших,.. Бо невчене око Загляне їм в саму душу **Глибоко! глибоко!** I 332.86.

2. *Присудк.* (1). От приходим до криниці, Я перш подивився, Чи **глибоко.** II 459.В.

◇ **глибоко 1.** II 282.84, *образн.* I 263.35, II 102.8, *образн., повт.* I 332.86 (2 р.), **2.** II 459.В.

ГЛИНА (2). Червоніє по пустині Червона **глина** та печина, Бур'ян колючий та будяк II 60.40.

◇ ***Одн. Н.*** **глина** II 60.40, ***З.*** **глину** II 399.В.

ГЛИНЯНИЙ (1). Сингич-агач кайзак вспом'яне, Тихенько спуститься з гори, I згине в **глиняній** пустині... II 60.54.

ГЛУЗУВАТИ (2). А жіночки лихо дзвонять, Матері **глузують,** Що москалі вертаються Та в неї ночують I 30.86. Ти вже виросла, дівуєш, З матері **глузуєш** I 465.В.

ГЛУХИЙ (4). **1.** (1). Кланяюсь Семенові і жіночці його.. **Глухому** Галузі, коли знаєш, і йому VI 119.9.

2. *Позбавлений звуку* (1). I на вербах повішали Органи **глухії** I 346.228.

3. *Непроникний для шуму, звуків* (1). на мову на Петрову В **глухій** домовині Усміхнуся I 156.136.

4. *Безлюдний* (1). Більш нічого Не викроїлося, і драму **Глухими,** темними рядами На смітник винесли II 281.63.

◇ ***Одн. Д.*** **глухому 1.** VI 119.9, ***М.*** (в) **глухій 3.** I 156.136, ***Мн. З.*** **глухії 2.** I 346.228, ***О.*** **глухими 4.** II 281.63.

ГЛУХІВ (3). Із города із **Глухова** Полки виступали I 250.431.

◇ ***Одн. Р.*** **із Глухова** I 250.431, II 398.В, ***М.*** **у Глухові** II 30.65.

ГЛУХО (3). *Присл.* **1.** *Неголосно* (2). У Празі **глухо** гомонять, І цесаря, і Вячеслава.. Уголос лають! I 269.242. Громада **глухо** присягає. II 225.216.

2. *Перен. Повільно, тихо* (1). Часи літами, Віками **глухо** потечуть. II 47.98.

◇ **глухо 1.** I 269.242, II 225.216, **2.** II 47.98.

ГЛЯДІТИ (1), **ГЛЕДІТЬ** (1). **1.** *Дивитися* (1). Аж любо **гледіть,** як ідуть! II 493.В.

2: *Форма наказ. сп.* **гляди** *у знач. вигуку, що вживається як нагадування* (1). **Гляди,** о кирпі не забудь. Я весною прибуду до тебе. VI 228.5.

◇ **гледіть 1.** II 493.В, **гляди 2.** VI 228.5.

ГЛЯДЬ (6), **ГЛЕДИ** (1). *Вигук. Уживається для вираження несподіваності, раптовості дії.* Аж **глядь,** палати зайнялися. II 98.208. А далі, **глядь,** мов журавлі, Замуштрували москалі I 472.В. розглядую собі то церкви, то собори, тілько **глядь,** аж іде чорноморець. VI 82.17. *У приказці* (2). Не було в куми і запаски, аж **глядь** кума у плахті похожає. То так оце і з твоїми письмами сталося: вчора одно, а сьогодні друге. VI 200.22.

◇ **глядь** I 472.В, II 98.208, 313.344, 320.623, VI 82.17, *у приказці* VI 200.22, **гледи** *у приказці* VI 323.В.

ГЛЯНУТИ, ГЛЯНУТЬ (54). світить З усіх вікон у титаря. Що-то там твориться? Треба **глянуть** I 96.766. На Йвася **глянула,** взяла Його тихенько сповила II 287.20. Боже мій, господи єдиний! Чи **гляну** я на ті гори коли-небудь хоч одним оком? VI 86.14. *Повт.* (2). Пожар світить, Гонта **гляне, Гляне** — усміхнеться. I 143.2432. *Образн.* (5). І сонце **гляне** — рай та й годі! Верба сміється, свято скрізь! I 12.57. І все те, все те ра́дує очі. А серце плаче, **глянуть** не хоче! II 27.113. **Глянь** на мене, чорнобриву, Моя доле неправдива II 116.10 //*У спол.* **глянути і з неволі** — *вийти з тюрми, звільнитися від каторги* (1). Сьогодня у мене велике свято. Сьогодня 22 березня 1838 року я **глянув** і з неволі на світ божий. VI 208.33.

◇ **глянути** II 475.В, **глянуть** I 96.766, 114.1352, 136.2147, 137.2159, 282.379, II 96.140, 191.36, 318.544, 440.В, *образн.* I 110.1201, II 27.113, **глянув** I 46.737, 366.228, 538.В, II 329.3, *у спол.* VI 208.33, **глянула** I 297.154, 463.В, II 78.32, 188.94, 287.20, **глянуло** II 473.В, **гляну** I 11.13, 245.266, 290.683, 352.61, II 57.8, 67.1, 123.2, VI 86.14, **гляне** I 43.588, 89.505, 93.651, 117.1451, 156.115, II 60.50, 194.26, 209.45, *повт.* I 143.2432, 143.2433, *образн.* I 12.57, **глянем** I 99.848, **глянуть** I 136.2148, **глянь** I 94.684, 242.123, 242.127, 499.В, II 95.92, *образн.* II 90.11, 116.10, **гляньте** I 96.770, II 184.28, **глянувши** VI 92.14.

ГЛЯНУТИСЯ (1). *Зглянутися.* На ту славу, боже милий, **Глянься,** боже милий! I 472.В.

ГНАТИ (8). І вбогії перед собою Козу з козяточком **женуть:** Бо дома ні на ко́го кинуть. II 313.315. А ти, всевидящеє око! Чи ти дивилося звисока, Як сотнями в кайданах **гнали** В Сибір невольників святих II 282.78. Уже з села Ватажники ватагу **гнали,** А мати плакала, ридала. II 96.144. *Повт.* (2). Ненагодованих і голих **Женуть** (последний долг отдать), **Женуть** до матері байстрят II 358.19.

◇ **женуть** II 275.439, 313.315, *повт.* II 358.19, 358.20, **жинуть** II 488.В, **гнали** II 96.144, 282.78, 314.360.

ГНАТИСЯ (2). **1.** *Дуже поспішати, мчати* (1).— Скажи, коню, до кого це Ви так нагло **гнались?** II 331.14.

2. *Бігти навздогін, доганяти кого. Образн.* (1). Пливуть співаючи [запорожці]; пливе Позад завзятий Гамалія: Орел орлят мов стереже; Із Дарданелів вітер віє, А не **женеться** Візантія I 203.175.

◇ **женеться 2.** I 203.175, **гнались 1.** II 331.14.

ГНИЛИЙ (10). **1.** *Зіпсований, зіпрілий, трухлявий* (5). Люде, люде! За шмат **гнилої** ковбаси У вас хоч матір попроси, То оддасте. II 88.29. *Образн.* (2). Не дай спати ходячому, Серцем замирати І **гнилою** колодою По світу валятись. I 349.15.

2. *Заповнений несвіжою водою* (1). Нехай **гнилими** болотами Течуть собі між бур'янами Літа невольничі. II 215.25.

3. *Перен. Затхлий, міщанський* (3). поможи їй, друже мій великий, вирваться із сього **гнилого** Нижнього. VI 167.4.

4. *Перен. Порочний* (1). Може зійдуть [сльози], і виростуть Ножі обоюдні, Розпанахають погане, **Гниле** серце, трудне I 228.66.

◇ ***Одн. Н.*** **гнилий 3.** VI 167.10, **гниле 1.** I 306.463, ***Р.*** (із) **гнилого 3.** VI 163.23, 167.4, **гнилої 1.** II 88.29, ***З.*** (на) **гнилий 1.** II 326.39, **гниле 4.** I 228.66, ***О.*** **гнилою 1.** *образн.* I 349.15, II 300.5, ***Мн. О.*** **гнилими 2.** II 215.25.

ГНИЛИЙ ТІКИЧ (2). Лисянка — містечко Звенигородського повіту, над річкою **Гнилим Тікичем.** I 149. Прип. **Гнилий Тікич** Кров'ю червоніє I 123.1670.

ГНИЛОБОКИЙ (1). *Образн.* Гайдамаки понад яром З шляху повернули.. Приїхали.. «Ту їх достобіса! Які груші уродили! Збивайте, хлоп'ята!..» І конфедерати Посипалися додолу, Груші **гнилобокі.** I 122.1656.

ГНИТИ, ГНИТЬ (11). **1.** *Псуватися через гниття, пріти, тліти* (5). Легше було б в труні **гнити,** Як з тобою в світі жити. II 430.В. Тисячами гинуть Голодниї люде. А скирти **гниють.** II 14.247. От вертаюсь В село до дівчини вночі,— Аж тільки мати на печі, Та й та, сердешна, умирає, А хата пусткою **гниє.** I 397.41.

2. *Перен. Животіти, гинути* (5). Я вже другий місяць як **гнию** в Петербурзькому болоті VI 197.5. Твоя єдиная дитина.. Єдина радость на землі **Гніє** в неволі. II 460.В.

◆ *У спол.* к и с н у т ь і **гнить** в ч о р н и л а х — *бути чиновником, канцеляристом* (1). Безуміє нас обуяло отим мерзенним і богупротивним панством. Нехай би вже оті Кирпи-гнучкошиєнки сутяги — їх бог, за тяжкіє гріхи наші, ще до зачатія во утробі матерній осудив к и с н у т ь і **гнить** в ч о р н и л а х I 375.54.

◇ **гнити 1.** II 430.В, **гнить 2.** II 300.6, *у спол.* I 375.54, **гнию 2.** VI 197.5, **гниє 1.** I 397.41, II 51.81, **2.** II 270.207, **гніє 2.** II 460.В, **гниєм 2.** II 501.В, **гниють 1.** II 14.247, **гніють 1.** II 383.В.

ГНІВ (1). довго довготерпеливий Дивився мовчки на твою, Гріховную твою утробу I рек во **гніві:**— Потреблю Твою красу, твою оздобу, Сама розіпнешся II 327.15.

ГНІВАТИСЬ (1). Прийми не **гніваючись** Гайдамаки, а на Кобзаря вибач. VI 23.31.

ГНІВИТИ (4). Лучше було б не родити Або утопити, Як мав би я у неволі Господа **гнівити.** II 218.12. «Хіба краща є за тебе?» «Може й є,— не знаю». **«Гнівиш** бога, моє серце: Кращої немає» I 95.704.

◇ **гнівити** II 218.12, **гнівиш** I 95.704, II 368.26, **гнівили** II 39.10.

ГНІЗДЕЧКО (2). *Зменш.-пестл.* Сонце гріє, вітер віє З поля на долину, Над водою гне з вербою Червону калину; На калині одиноке **гніздечко** гойдає I 11.6.

◇ ***Одн. З.*** **гніздечко** I 11.6, 12.66.

ГНІЗДО (1). *Перен. Дім, житло.* Буду літом у Таганрозі, то будь ласкав, напиши до мене, як там шлях найти до твого **гнізда.** VI 36.26.

ГНІЙ (4). А он черешня похилилась, Це сама та, що ми садили, Як мати вмерла, це моя, А та другая, що твоя, Так та усохла,— поливали I **гноєм** корінь окладали. Не помогло II 445.В. *Образн.* (3). Не стане ідола святого, I вас не стане,— будяки Та кропива — а більш нічого Не виросте над вашим трупом. I стане купою на купі Смердячий **гній** II 367.21.

◇ ***Одн. Н.*** **гній** *образн.* II 367.21, ***Р.*** **гною** *образн.* I 331.59, **із гною** *образн.* II 281.70, ***О.*** **гноєм** II 445.В.

ГНОЇЩЕ (1). *У порівн.* я тепер мов Іов на **гноїщі,** тільки мене ніхто не провідає. VI 42.37.

ГНУТИ (9). **1.** *Нахиляти* (8). Сердитий вітер завива, Додолу верби **гне** високі I 3.3. На березі Ганна роздяглася,.. **Гне** стан гнучкий, розгинає, На сонечку гріє. I 167.128. *Образн.* (1). дівчина похилиться, Куди **гне** недоля. I 118.1500.

2. *Перен. Знущатися з когось* (1). Не сотні вас, а міліони.. Гаврилич **гнув** во время оно II 281.33.

◇ **гне 1.** I 3.3, 11.3, 12.63, 48.3, 54.232, 118.1498, 167.128, *образн.* I 118.1500, **гнув 2.** II 281.33.

ГНУТИСЯ, ГНУТИСЬ, ГНУТЬСЯ (26). **1.** *Хилитися, нахилятися* (14). понад берегом геть-геть Неначе п'яний очерет Без вітру **гнеться.** II 109.4. *Повт.* (2). Високі **гнулись** дерева́... Додолу **гнулися,** журились! II 339.30. *У прислів'ї, повт.* (4). Куди, каже, хилить доля, Туди й треба **гнуться, Гнуться** мовчки I 86.397. *У прикл. спол.* в и т и с я - **гнутися** (1). А калина з ялиною.. Мов дівчаточка із гаю.. В ' ю т ь с я - **гнуться** та співають. II 342.24 //*Горбитися, згинатися* (1). Ідуть задрипані дівчата, А дід (сердешний інвалід) За ними **гнеться,** шкандибає II 358.14.

2. *Вгинатися, прогинатися. Образн.* (10). Кобзар вшкварив, а козаки — Аж Хортиця **гнеться** — Метелиці та гопака Гуртом оддирають I 78.152. I день, і ніч гвалт, гармати; Земля стогне, **гнеться** I 112.1249.

3. *Перен. Коритися* (2). Ярема **гнувся,** бо не знав, Не знав, сіромаха, що виросли крила I 84.335.

◇ **гнуться 1.** *у прислів'ї, повт.* I 86.397, 86.398, **гнуця 1.** *у прислів'ї, повт.* I 425.В (2 р.), **гнеться 1.** II 109.4, 109.9, 358.14, **2.** I 78.152, 106.1053, 112.1249, 125.1776, **гнеця 1.** II 423.В, **2.** I 422.В, 433.В, 435.В, 441.В, **гнуться 1.** I 39.436, II 208.21, *у прикл. спол.* II 342.24, **гнуця 1.** I 446.В, **гнувся 3.** I 84.335, 121.1603, **гнулися 1.** *повт.* II 339.31, **гнулись 1.** *повт.* II 339.30, **нехай гнеться 2.** I 140.2308, **нехай гнеця 2.** I 446.В.

ГНУЧИЙ (6). *Гнучкий.* Дивлюся іноді, дивлюсь На стан твій **гнучий,** і за тебе Тихенько богу помолюсь. II 237.44.

◇ ***Одн. Н.*** **гнучий** I 237.15, ***З.*** (на) **гнучий** II 91.49, 237.44, (на) **гнучій** II 420.В, 453.В, ***О.*** **гнучим** II 236.1.

ГНУЧКИЙ (10). То кобзарі вигадують, Бо, сліпі, не знають, Бо не бачать, що є брови.. І високий стан козачий, І **гнучкий** дівочий. І 156.132. А калина з ялиною Та **гнучкою** лозиною, Мов дівчаточка із гаю Виходжаючи співають II 342.18.

◊ ***Одн. Н.*** **гнучкий** І 156.132, 230.29, **гнучка** І 53.190, 165.52, ***З.*** **гнучкий** І 166.76, 167.128, II 335.9, (на) **гнучкий** І 169.199, **гнучку** І 48.17, ***О.*** **(з) гнучкою** II 342.18.

ГОВІТИ (1). *Церк.* С[отник]: А повінчаємось в неділю? Н[астуся]: Авжеж! Так ми ще не **говіли;** Як одговіємось — тойді. II 173.278.

ГОВОРИТИ, ГОВОРИТЬ (47). **1.** *Висловлюватись, сповіщати про щось — у знач., близькому до «казати»* (29). Нехай собі тії люде Що хотять **говорять** І 29.38. Люде кажуть і **говорять:**— Мабуть, він упився. II 86.34. Доктор **говорить,** що я неділю або й дві останусь в Москві. VI 178.35. *Образн.* (4). А думка край світа на хмарі гуля.. Спочине на сонці, його запитає, Де воно ночує, Як воно встає; Послухає моря, що воно **говорить** І 26.66 //*Вставн.*(1). Чи раз батька по морді вдарить, чи двічі, перед богом, **говорять,** отвечать однаково. VI 119.15 //*У знач., близькому до «розповідати»* (2). І за що Його, святого, мордували,.. Не **говорить** Ні сам сивий верхотворець, Ні його святії II 266.56. В Єрусалимі **говорили** Тихенько люде, що стяли У городі Тіверіаді Чи то якогось розп'яли Провозвістителя месії. II 312.277.

2. *Користуватись усною мовою* (9). Мов яблучко у садочку, Кохалась дитина. І **говорить** уже стало II 12.168 //*Висловлюватись, володіти певною мовою* (4). «Так як же ты й **говорыть** не вмиеш По-здешнему?» «Ба ні, кажу, **Говорить** умію, Та не хочу». І 246.297. П[іуно]ва сьогодні вчиться по-нашому **говорить** заходилась. VI 155.24. *Образн.* (1). Не **говорить,** Мовчить і гнеться, мов жива, В степу пожовклая трава II 109.8.

3. *Розмовляти* (9). Свої люде — як чужії, Ні з ким **говорити** І 55.16. Вони ще довго **говорили.** І 398.73. *Образн.* (4). Вітре буйний, вітре буйний! Ти з морем **говориш.** І 9.2.

◊ **говорити 3**. І 55.16, **говори́ть 1**. II 289.16, VI 225.2, **2**. І 246.297, 362.80, II 12.168, VI 155.24, **3**. І 140.2288, **говорю 1**. VI 28.17, **говориш 1**. І 95.709, **3**. *образн.* І 9.2, 10.46, **гово́рить 1**. II 70.68, 138.52, 266.56, VI 24.20, 25.14, 178.35, *образн.* І 14.8, 26.66, 26.71, **2**. II 97.171, *образн.* II 109.8, **3**. І 278.216, **говорять 1**. II 86.34, 105.42,384. В, *вставн.* VI 119.15, **3**. І 375.30, *образн.* І 60.16, 329.170, **говорив 1**. II 309.192, VI 195.27, **говорила 1**. І 391.8, II 385.В, *образн.* II 46.71, **2**. І 296.135, 362.81, 386.2, **говорили 1**. І 35.285, II 205.4, 312.277, 432.В, VI 32.6, **3**. І 398.73, **нехай говорять 1**. І 29.38, 29.56.

ГОВОРИТИСЬ (1). *У прикл. спол.* с н и л о с ь -**говорилось.** І широкую долину, І високую могилу, І вечернюю годину, І що с н и л о с ь -**говорилось,** Не забуду я. II 145.4.

ГОГОТАТИ (2). *Образн.* Грім **гогоче,** а блискавка Хмару роздирає І 113.1310. Із Віфлеємської каплиці Аж до всесвітньої столиці Луна, **гогочучи,** неслась. І 267.195.

ГОД (47). **1.** *Одиниця літочислення, проміжок часу, що містить у собі 12 місяців, починаючи з 1 січня* (39). **Год** за **годом** Три **годи** минули. II 79.98. Нудьга, крий мати божа, яка нудьга сидіть склавши руки, і так сидіть дні, місяці і **годи.** VI 115.39 //*Період у 12 місяців, починаючи з якої-н. дати, події* (6). **Год,** другий минає, Як побрались І 291.714. Другий **год,** Як він з німецькими плугами Забрався голий в цей куток. II 94.55. Два, чи може вже й три, **годи** тому буде, як писав я до тебе, друже мій єдиний VI 115.26 //*Вік дитини* (1). він мені сказав от що: щоб ти йому не барившися написав, котрий Каленикові **год?** VI 229.1.

2. *Тільки у мн. Період часу в житті кого-н.* (1). Помарніли ми обоє — Я в неволі, ти вдовою, Не живем, а тільки ходим Та згадуєм тії **годи,** Як жили колись. II 145.14.

3. *Тільки у мн. Про вік людини* (1). От що зробили з мене **годи** II 154.7.

◆ *У спол.* н о в и й **год** — *день 1 січня* (6). З н о в и м **годом** будьте здорові, любий і щирий мій земляче VI 42.19. *Зверт.* (1). Добридень же, н о в и й **годе,** В торішній свитині! І 353.93.

◊ ***Одн. Н.*** **год 1**. І 291.714, II 64.101, 79.98, 94.55, VI 229.1, ***Р.*** **году 1**. II 176.365, **года 1**. VI 189.26, ***З.*** **год 1**. II 88.16, 435.В, VI 115.18, *у спол.* І 353.91, **в(у) год 1**. II 88.24, VI 32.16, 32.19, 32.20, 33.2, 163.25, 165.29, 166.39, **на год 1**. І 277.163, II 79.100, VI 163.26, **через год 1**. II 206.46, 253.200, ***О.*** **з годом** *у спол.* VI 42.19, 159.13, 161.9, 161.34, **за годом 1**. II 79.98, ***К.*** **годе** *у спол., зверт.* І 353.93, ***Мн. Н.*** **годи 1**. II 79.99, 163.3, 435.В, 447.В, VI 20.3, 20.4, 115.26, **3**. II 154.7, **года 1**. І 275.74, II 65.146, 163.12, 215.15, VI 70.17, ***Р.*** **годів 1**. І 397.34, ***З.*** **годи 1**. VI 115.39, **2**. II 145.14, ***О.*** **за годами 1**. II 215.14.

ГОДИНА (39). **1.** *Одиниця часу в 60 хвилин* (15). Вийди, серденько,— Я виглядаю; Хоч на **годину,** Моя рибчино! І 92.592. як ти приїдеш сюди та я подивлюся на тебе.. і забуду хоть на **годину** своє невсипуще горе. VI 154.32. Ходить він **годину,** Ходить він і

другу. Не виходить чорнобрива Із темного лугу II 131.5 //*Міра часу в 60 хвилин, що рахується від півдня або півночі* (1). Вибачте, голубе сизий, що так нашвидку пишу до вас, бо одно те, що сьогодня почта, а друге те, що коло десятої **години** треба виступить у караул! VI 50.8.

2. *З означенням. Пора, час взагалі* (10). У неділеньку у святую У досвітнюю **годину.** Задзвонили в усі дзвони II 137.2. Стоїть дерево високе.. Шепочеться з долиною О давній **годині.** II 60.62. Отаке-то лихо, бачите, дівчата.. Шануйтеся ж, любі, в недобру **годину,** Щоб не довелося москаля шукать. I 39.466 //*Без означення. Добрий, сприятливий час* (1). Горить розумний той маяк, А ми оливи наливаєм Та байдуже собі співаєм — Чи то в **годину,** чи в напасть. II 202.17.

◆ *У спол.* л и х а я (л и х а) **година** — 1) *про недобрий, тяжкий час* (8). Думи мої, думи мої, Ви мої єдині, Не кидайте хоч ви мене При л и х і й **годині.** II 7.4. В л и х у **годину,** Якось недавно довелось Мені заїхать в Україну II 110.8; 2) *про недолю* (6). Тебе тільки не покине Л и х а я **година** — Княжно моя безталанна, Знівечений цвіте. II 17.381. Нехрищений сину! Не я тебе христитиму На л и х у **годину.** I 310.27.

◇ ***Одн. Н.*** **година 1.** I 96.773, **2.** I 336.255, II 63.70, *у спол.* I 44.658, 134.2068, 462.В, II 17.381, 70.35, 138.67, ***Р.*** **години** *у спол.* I 123.1695, II 288.6, **коло години 1.** VI 50.8, ***З.*** **годину 1.** I 167.112, II 131.5, 178.8, 183.38, **2.** II 145.3, **в(у) годину 2.** I 39.466, 312.75, II 137.2, 202.17, 444.В, *у спол.* II 110.8, **за годину 1.** II 15.304, 129.17, 129.21, 129.27, **на годину 1.** I 92.592, II 57.7, 69.22, 409.В, VI 154.32, *у спол.* I 310.27, ***М.*** **о годині 2.** II 60.62, **при годині 2.** II 103.11, *у спол.* I 81.250, 463.В, II 7.4, VI 49.20.

ГОДИНОНЬКА (2). **1.** *Пестл. до* **година 1** (1). Очам любо, **годиноньку,** Малую годину Ніби серце одпочине II 436.В.

2. *Пестл. до* **година 2.** *У прикл. спол.* ч а с-**годинонька** (1). Проклятий ч а с-**годинонька,** Що ти народилась! I 32.183.

◇ ***Одн. Н.*** **годинонька 2.** I 32. 183, ***З.*** **годиноньку 1.** II 436.В.

ГОДИНОЧКА (6). *Пестл. до* **година 1.** Тойді, як, господи, святая На землю правда прилетить Хоч на **годиночку** спочить, Незрячі прóзрять II 291.28. Якби-то нам побачиться, ..хоть **годиночку** поговорить з тобою, друже мій єдиний! VI 152.14.

◇ ***Одн. З.*** **годиночку** I 130.1968, II 178.7, VI 152.14, **на годиночку** II 69.26, 291.28, VI 152.22.

ГОДИТИ (5). І за що мене карають, Я й сама не знаю? Мабуть за те, що всякому Служила, **годила...** I 296.131. Громадою **годили** Тому борцеві... II 80.128.

◇ **годиш** II 80.151, **годила** I 296.131, II 81.155, **годили** II 80.128, **годіть** I 395.7.

ГОДИТИСЬ (1). Чи не побачишся ти сам коли-небудь з батьком і з матер'ю Харити, порадься з ними та розтовчи ти їм, що я і ти не пани, а такі ж самі прості люде, що панам і в лакеї не **годимось.** VI 209.28.

ГОДІ (57). *Присудк. Досить, вистачить.* Обізвався пан Трясило: «А **годі** журиться! А ходім лиш, пани-брати, З поляками биться!» I 65.74. Отак по-вашому! Ну **годі** ж, Нехай собі і не живуть... II 53.162. На сей раз **годі,** ніколи, вибачайте. Кланяюся Татьяні Івановні і цілую ваших діточок. Т. Шевченко. VI 204.12. *Повт.* (7). «**Годі! Годі!**— кричить Гонта,— **Годі,** погасає». I 130.1942 //*У спол.* т а й **годі** — *та й тільки, та й усе* (33). І сонце гляне — рай т а й **годі!** I 12.57. А щоб не знав він тії шкоди, То цар убив його, т а й **годі.** II 71.90. Так що ж з тих писем? Папір збавлять т а й **годі.** VI 15.10. не втне т а й **годі,** хоч кіл на голові теши, вона таки своєї. VI 19.14.

◇ **годі** I 65.74, 88.460, 89.507, 90.530, 94.658, 102.939, 129.1924, 299.221, II 53.162, 64.94, 161.39, 171.212, 174.288, 307.103, 408.В, VI 159.22, 204.12, *повт.* I 90.521 (2 р.), 130.1942 (2 р.), 130.1943, II 171.209 (2 р.), *у спол.* I 12.57, 76.64, 101.906, 102.925, 103.925, 103.964, 136.2145, 248.374, 333.134, II 71.90, 78.64, 87.13, 96.151, 97.176, 105.39, 170.195, 189.120, 271.271, 302.45, 415.В, 440.В, VI 15.10, 19.8, 19.14, 32.33, 38.6, 39.27, 39.30, 50.29, 72.22, 162.35, 221.11, 222.56.

ГОДОВАНИЙ [1] (2). *Дієприкм. Той, кого годують, кому дають їсти.* Дивлюся: хати над шляхами Та городи з стома церквами, А в гор[од]ах, мов журавлі, Замуштрували москалі; Не **годовані,** не обуті I 480.В. От їх так жаль,.. **Годованих** добром живим, Людською кровію. Невдяки. Смердітимуть, як та собака II 487.В.

ГОДОВАНИЙ [2] (3). *Прикм. Відгодований, гладкий.* За богами — панства, панства.. Мов кабани **годовані** — Пикаті, пузаті!.. I 247.332. Значить, пан У себе з причетом гуляють. Оцей **годований** кабан! Оце ледащо. II 88.11.

◇ ***Одн. Н.*** **годований** I 265.91, II 88.11, ***Мн. Н.*** **годовані** I 247.332.

ГОДОВАНКА (1). *Вихованка.* сина дав У бурсу в Київ обучатись, А сам Настусю підждидав, Таки **годованку** II 164.30.

ГОДОВАТИ *див.* **ГОДУВАТИ.**

ГОДОЧОК (4). *Пестл. до* **год 1.** А Ярина у черниці Косу розплітає; Старий батько коло неї Падає, благає, Хоч **годочок,** хоч літечко, Хоч Пéтра діждати, Хоч зелених. I 284.442 //*Вік дитини* (1). Якось, по сьомому **годочку** — Малúй вже добре майстрував II 320.604.

◇ *Одн. З.* **годочок** I 284.442, II 10.98, 14.250, *М.* **по годочку** II 320.604.

ГОДУВАТИ, ГОДУВАТЬ, ГОДОВАТИ (33). **1.** *Давати їжу, корм* (28). до куми заходила Пшона позичати, Отих дітей **годувати** В нетопленій хаті. II 120.7. Псарі з псарятами царять. А ми, дотепні доїзжачі, Хортів **годуємо** та плачем. II 364.13 //*Материнським молоком* (6). На панщині пшеницю жала, Втомилася; не спочивать Пішла в снопи, пошкандиба[ла] Івана сина **годувать.** II 287.4 //*У спол.* н а п о в а т и (н а п у в а т и) й **годувати** (2). [наймичка] Вернулася. Катерина І Марко зустріли,.. ввели в хату Й за стіл посадили; Н а п о в а л и й **годували** I 319.359 //*Ростити, виховувати—про дітей* (10). вдова без сорома Дочку породила; Породила, та й байдуже; Людям **годувати** В чужім селі покинула I 165.34. «Умру, серце мамо, За сотником Іваном». «Не вмреш, будеш панувати, Будеш діток **годовати».** I 159.245. *Образн.* (2). А ти, моя Україно,.. Прощай же ти, моя нене, Удово небого, **Годуй** діток I 241.93.

2. *Перен. Давати засоби до прожиття, утримувати* (4). отого клятого сіпачества не кидай: воно тебе хлібом **годує,** а **хліб** велика річ! VI 217.31 //*У спол.* **годувати** і н а п у в а т и (1). Ираклий Александрович (щоб його лихо не знало) великий мені приятель.. Він мене п'ятий рік **годує** і н а п у в а є VI 141.5.

◆ *У спол.* з л и д н і **годувати** — *жити в нужді* (1). І що тепер йому почати? Подумавши, перехристивсь Та й знов пішов у наймити Голодні з л и д н і **годувати.** II 253.173.

◇ **годувати 1.** I 165.34, 312.78, 352.38, 528.В, II 120.7, 148.4, *образн.* I 517.В, *у спол.* II 253.173, **годувать 1.** I 129.1900, II 12.156, 287.4, **годує 1.** I 235.216, II 227.12, 242.12, **2.** VI 217.31, *у спол.* VI 141.5, **годуємо 1.** II 364.13, **годуєте 1.** I 363.99, **годують 2.** II 227.17, **годувала 1.** I 159.274, 368.286, II 12.153, 489.В, *у спол.* I 287.549. **годували 1.** I 136.2130, 165.38, II 51.80, 278.539, *и спол.* I 319.359, **буду годувати 2.** I 230.22, **будеш годувати 1.** I 463.В, **будеш годовати 1.** I 159.245, **годуй 1.** *образн.* I 241.93.

ГОДУВАТИСЯ, ГОДУВАТИСЬ (2). **1.** *Відгодовуватись* (1). У тебе, здається, **годується** кабан в сажі.. і ти, певно, заколеш його к святкам VI 201.8.

2. *Перен. Жити з чого-н.* (1). А маги, бонзи і жерці (Неначе наші панотці) В храмáх, в пагодах **годувались** II 351.27.

◇ **годується 1.** VI 201.8, **годувались 2.** II 351.27.

ГОЖИЙ (1). Ото указ надрукують: «По милості божій, І ви наші, і все наше, І **гоже** й негоже!» I 301.300.

ГОЇТИ (1). *Образн.* І тепер я розбитеє Серце ядом **гою.** I 352.66.

ГОЙ (2), **ГОЯ** (2). *Вигук. Уживається як заспів на початку речення. Нар.-поет.* У туркені яничари І баша на лаві. **Гой** ги! вороги! Ми не маєм ваги I 200.47. *Повт.* (3). **Гой, гоя, гоя!** Нової покої Нумо лиш квічати, Гостей сподіватись. II 74.188.

ГОЙДАТИ (6). Сонце гріє, вітер віє.. На калині одиноке Гніздечко **гойдає** I 11.6. Вітрило-вітре мій єдиний,.. На морі **Гойдай** насади-кораблі. II 336.23 //*Колисати* (1). А йдучи, козеня, небога, Ніби дитину, на руках Хитала, бавила, **гойдала** II 308.143.

◇ **гойдає** I 11. 6, 12.66, II 115.44, **гойда** I 32.161, **гойдала** II 308.143, **гойдай** II 336.23.

ГОЙДАТИСЯ (4). А на вітах **гойдаються** Нехрищені діти. II 8.15. Дві тополі високії Одна одну хилить. І без вітру **гойдаються** II 114.5 //*Про човен* (1). **Гойдається** сюди-туди, Аж серденько мліє! Без весельця пливе собі, Куди вітер віє... I 458.В.

◇ **гойдається** I 458.В, **гойдаються** II 8.15. 114.5, 115.43.

ГОЛГОФА (4). *Назва гори в околицях Єрусалима, на якій карали на смерть.* [Іудея] сина божія во плоті На тій **Голгофі** розп'яла Межи злодіями. II 268.134. *У прикл. спол.* **Голгофа**-г о р а (1). І за що Його, святого, мордували.. І вивели з злодіями На **Голгофу**-г о р у II 266.54 //*Перен. Місце страти взагалі* (1). повели Гуса на **Голгофу** у кайданах. I 270.308.

◇ *Одн. Р.* **до Голгофи** II 321.660, *З.* **на Голгофу** *у прикл. спол.* II 266.54, *перен.* I 270.308, *М.* **на Голгофі** II 268.134.

ГОЛИЙ[1] (38). **1.** (13). Марина **гола** наголó Перед будинком танцьовала У парі з матір'ю! II 98.215. Треба буде одежі, бо з мене як знімуть казену, то я остануся, як той турецький святий, буквально **голий.** VI 138.25.

Коло осіннього Миколи, Обідрані, трохи́ не **голі**, Бендерським шляхом уночі Ішли цигане. I 360.25.

2. *Перен. Бідний, убогий, у злиденному одязі* (21). Другий год, Як він з німецькими плугами Забрався **голий** в цей куток. II 94.57. Саул.. Престол із золота кує, Благоволенье оддає Своїм всеподданнійшим **голим.** II 352.59. Читаєм божії глаголи!.. І од глибокої тюрми Та до високого престола — Усі ми в золоті і **голі.** I 327.73 //*Про волю* (2). Оженись на вольній волі, На козацькій долі: Яка буде, така й буде, Чи **гола,** то й **гола.** I 261.8.

3. *Перен. Позбавлений рослинності* (1). На **голому** піску стоять По шнуру піраміди вряд II 315.435.

◆ *У спол.* (3): а) **голі** м е ч і — *мечі, вийняті із піхов* (1). На третій день і їх в кайданах Сторожа з **голими** м е ч а м и Гуртом в різницю привела. II 276.462; б) с е р ц е м **голі** (1). Ми с е р ц е м **голі** догола! Раби з кокардою на лобі! Лакеї в золотій оздобі... II 302.41; в) **гола** д у ш а (1). Не дуріте дітей ваших, Що вони на світі На те тілько, щоб панувать... Бо невчене око Загляне їм в **голу** д у ш у Глибоко! глибоко! I 518.В.

◇ ***Одн. Н.*** **голий 1.** II 208.6, 268.160, VI 138.25, **2.** I 41.540, II 94.57, 104.17, 182.6, **гола 1.** II 98.215, **2.** I 261.8 (2 р.), **голе 1.** II 45.4, **2.** I 46.724, II 399.В, ***Д.*** **голій 2.** II 35.29, ***З.*** (на) **голий 1.** I 169.200, **голу 1.** II 64.153, **2.** I 326.41, (в) **голу** *у спол.* в) I 518.В, ***О.*** (з) **голим 2.** II 159.95, ***М.*** (на) **голому 3.** II 315.435, ***Мн. Н.*** **голі 1.** I 5.89, 360.25, II 120.23, 460.В, **2.** I 107.1123, 136.2123, 327.73, 333.108, II 7.11, 229.29, 230.56, *спол.* б) II 302.41, **голії 1.** 269.169, **голиї 1.** II 467.В, ***Д.*** **голим 2.** II 352.59, ***З.*** **голих 2.** I 251.479, II 358.18, ***О.*** (з) **голими** *у спол.* а) II 276.462.

ГОЛИЙ[2] (2). «А прізвище?» «Прізвища немає!» «Хіба байстрюк? Без прізвища — Запиши, Миколо, У реєстер. Нехай буде... Нехай буде **Голий**» I 116.1419. Із славного Запорожжя Наїхали гості. Один Семен Босий, Другий Іван **Голий** II 129.6.

ГОЛИТИ, ГОЛИТЬ (8). *Образн.* Тне косар, не спочиває.. Чи то пригород, чи город, Мов бритвою, старий **голить** Усе, що даси. I 394.14 //*У спол.* л о б и (ч у п р и н и), у м о с к а л і **голить (голити)** — *забирати у солдати* (7). Од цариці Прийшов указ л о б и **голить.** II 52.143. Ой привезли до прийому Ч у п р и н и **голити** I 233.127. Зібралася громада радить, Кого **голить** у м о с к а л і II 253.187.

◇ **голити** *у спол.* I 233.127, **голи́ть** *у спол.* II 52.143, 253.179, 253.187, **го́лить** I 394.14, *у спол.* II 63.65, **голять** *у спол.* II 411.В, **голили** *у спол.* I 471.В.

ГОЛІСІНЬКИЙ (3). **1.** (2). А тим часом синя хвиля Ганнусю виносить. **Голісінька,** стрепенеться, Сяде на пісочку... I 169.192.

2. *Перен. Дуже бідний, убогий, у злиденному одязі* (1). Щоб не толочили пашні,.. на тій ниві Сільце поставив.. **голісінький** мужик II 103.18.

◇ ***Одн. Н.*** **голісінький 2.** II 103.18, **голісінька 1.** I 169.192, ***Мн. Н.*** **голісінькі 1.** II 73.170.

ГОЛКА (1). Накупила Катерина червоного шовку, А за того за таляра Золотую **голку** II 403.В.

ГОЛОВА (61). **1.** (26). на коні сидить охляп, У свиті — не свиті, І без шапки. Якимсь листом **Голова** повита. I 249.405. І день іде, і ніч іде. І **голову** схопивши в руки, Дивуєшся, чому не йде Апостол правди і науки? II 362.2. Пішла селом, Плаче Катерина; На **голові** хустиночка, На руках дитина. I 34.263. Он, бачиш, кінь осідланий Маха **головою.** I 283.415. *У приказці* (1). не втне та й годі, хоч кіл на **голові** теши, вона таки своєї. VI 19.15.

2. *Розум, свідомість, пам'ять* (7). Колись дурною **головою** Я думав:— Горенько зо мною! II 300.1. Спасибі, дідусю, що ти заховав В **голові** столітній ту славу козачу: Я її онукам тепер розказав. I 144.2465.

3. *Перен. Про людину* (7). Мудра **голова,** сидить собі в хуторі, ніби не знає нічого, а дивишся — скрізь Головатий. I 101.901. Ох старі **голови** та розумні; химерять-химерять, та й зроблять з лемеша швайку. I 101.912 //Р о б о ч і **голови** (1). Робочим **головам,** рукам.. Свою ти силуниспошли. II 332.4.

◆ *У спол.* (21): а) к о т я т ь с я (п о л я г л и, п о н и к л и, п р о п а д а ю т ь, п а д а ю т ь) **голови** — *про смерть людей* (7). І чудно й нудно, як поміркую, Що часто к о́ т я т ь с я **голови** буї За теє диво! II 32.20. Зрівняв землю, покрив дерном, Щоб ніхто не бачив, Де п о л я г л и Гонти діти, **Голови** козачі. I 143.2421; б) **голови** с к л а д а т и (п о л я г т и **головою)** — *умирати (загинути)* (3). А як ми бились, умирали, За що ми **голови** с к л а д а л и II 235. 125. Забудь мене, пташко, забудь, не журись. А коли почуєш, що на чужім полі П о л я г **головою,**— нишком помолись. I 93.645; в) у (в) **голови (головах)** —

в узголов'ї (3). Посадили над козаком Явір та ялину, А в **головах** у дівчини Червону калину. I 8.215. У нас воля виростала, Дніпром умивалась, **У голови** гори слала, Степом укривалась! I 333.143; г) у п а с т и н а **голову** — *припасти на долю* (2). не одно, а всі лиха у п а л и н а мою **голову**, одно те, що нудьга і безнадія давить серце, а друге, нездужаю VI 45.15; д) н і ч о г о в **голову** н е л і з е (2). єй-богу, н і ч о г о в **голову** н е л і з е, кроме нашого великого чудотворця Михайла Семеновича. VI 161.5; е) в **голови** н е к л а с т и — *не думати, не помишляти* (1). Лягли, і в **голови** н е к л а л и, Що вже їм завтра не вставать. I 110.1190; є) з а н а п а с т и т и **голову** — *загинути* (1). Думав уже,.. чи не з а н а п а с т и в ти де-небудь своєї доброї **голови** на тому іродовому Кавказі. VI 171.35; ж) н е ч у т ь **голови** — *про сильний головний біль* (1). Ні їсться, ні п'ється, і серце не б'ється, I очі не бачать, н е ч у т ь **голови** I 278.195; з) в д і я т и **головою** — *дати раду кому* (1). О боже мій милий!.. хоч надію Пошли в душу... бо нічого, Нічого не в д і ю Убогою **головою** II 213.69.

◇ ***Одн. Н.*** **голова 1.** I 249.405, 319.349, **2.** VI 132.32, **3.** I 101.901, *у спол.* а) I 415.В, II 33.21, ***Р.*** **голови** *у спол.* є) VI 171.35, *у спол.* ж) I 278.195, **з голови 1.** I 345.206, ***З.*** **голову 1.** I 48.10, 253.564, 286.545, II 60.50, 223.151, 308.114, 362.2, 3. II 163.7, **в голову** *у спол.* д) II 433.В, VI 161.5, **за голову 1.** II 278.543, **на голову** *у спол.* г) II 541.В, VI 45.15, ***О.*** **головою 1.** I 7.188, 34.267, 247.319, 283.415, 331.62, II 16.332, 112.27, 214.84, 277.489, **2.** II 300.1, VI 159.9, *у спол.* б) I 93.634, 93.645, *у спол.* з) II 213.69, **за головою** *у спол.* а) II 33.21, **над головою 1.** I 272.374, 3. I 25.13, 273.23, ***М.*** **в голові 2.** I 144.2465, VI 86.20, 132.40, 161.1, **на голові 1.** I 34.263, *у приказці* VI 19.15, ***Мн. Н.*** **голови** 3. I 101.912, *у спол.* а) I 143.2421, II 26.92, 32.20, 33.18, ***Д.*** **головам** 3. II 332.4, ***З.*** **голови** 1. I 142.2387, II 499.В, *у спол.* б) II 235.125, **за голови** 3. II 235.129, **у(в) голови** *у спол.* в) I 324.531, 333.143, *у спол.* е) I 110.1190, ***О.*** **головами 1.** I 342.66, ***М.*** **в головах** *у спол.* в) I 8.215.

ГОЛОВАТИЙ[1] (1). Гарненько богу помолися, А на громаду хоч наплюй! Вона — капуста **головата.** II 201.56.

ГОЛОВАТИЙ[2] (8). *Прізвище кошового отамана чорноморських козаків.* Тепер, кажуть, **Головатий** Останки збирає Та на Кубань підмовляє I 289.641. замість того, щоб малювать **Головатого** для Вас одного, то я лучше зроблю літографію в 200 екземплярів VI 28.7.

◇ ***Одн. Н.*** **Головатий** I 101.900, 101.902, 289.641, 413.В, ***Р.*** **для Головатого** VI 28.5, ***З.*** **Головатого** VI 28.7, 28.11, 28.21.

ГОЛОВКА (4). *Пестл. до* **голова 1.** Прихилилась **головкою** Та й ніби заснула. I 94.680 //*У спол.* **головко** б і д н а — *при вираженні розпачу, відчаю Зверт.* (1). Таки ж у нашому селі Назнав я дівчину... Так пан заклятий не дає: «П'ятсот, каже, коли даси, Бери хоч зараз...» Що робити? **Головко** б і д н а! I 397.29.

◇ ***Одн. З.*** **головку** I 508.В, ***О.*** **головкою** I 94.680, II 383.В, ***К.*** **головко** *у спол.*, *зверт.* I 397.29.

ГОЛОВНЯ (2). *Головешка.* Де город був або село — I **головня** уже не тліла II 60.34. *У порівн.* (1). Дивися, онде **головнею** Стоїть на комині. Чого, Чого ти дивишся на неї? Це мати! мати! Не дивись! II 99.239.

ГОЛОВОНЬКА (15). **1.** *Пестл. до* **голова 1.** (6). Прилучилась з чумаченьком У степу біда. Заболіла **головонька** II 127.5. А Оксана, як голубка,.. То заплаче, то зомліє, **Головоньку** схилить I 96.745. *Повт.* (2). Лопух зорвала і накрила, Неначе бриликом, свою, Свою **головоньку** смутную, Свою **головоньку** святую! II 307.89.

2. *Суцвіття на кінці стеблини. Образн.* (2). заплакала Лілея, А цвіт королевий Схилив свою **головоньку** Червоно-рожеву На білеє пониклеє Личенько Лілеї. I 357.87.

3. *Пестл. до* **голова 3.** (3). Сама хоче мене мати В землю заховати... А хто ж її **головоньку** Буде доглядати? I 53.208. Тоді й мою **головоньку** Нехай ворон будить I 415.В.

◆ *У спол.* (4): а) п о к о т и л и с ь (с к о т и л а с ь) **головоньки (головонька)** — *про смерть людей (людини)* (2). П о к о т и л и с ь **головоньки** — Не сто та й не двісті, А із тисяч шляхетская Кров почервоніла II 427.В.— Це не брат мій, це мій милий, Я тебе дурила...— Одурила!..— I Катрина Додолу с к о т и л а с ь **Головонька.** II 130.59; б) б і д н а м о я **головонько** — *при вираженні розпачу, відчаю. Зверт.* (1). Б і д н а м о я **головонько!** Що мені робити? I 41.531; в) з а в'я з а т и **головоньку** — *вийти заміж* (1). Ой гиля, гиля, сірії гуси, Гиля на Дунай. З а в'я з а л а **головоньку,** Тепер сиди та думай. II 100.275.

◇ ***Одн. Н.*** **головонька 1.** II 127.5, *у спол.* а) II 130.59, ***З.*** **головоньку 1.** I 96.745, 315.211, 387.48, *повт.* II 307.89, 307.90, **2.** I 355.15, 357.87, **3.** I 33.205, 53.208, 415.В, *у спол.* в) II 100.275, ***К.*** **головонько** *у спол.* б), *зверт.* I 41.531, ***Мн. Н.*** **головоньки** *у спол.* а) II 427.В.

ГОЛОД (9). Сидить ворон на могилі Та **з голоду** кряче... I 66.134. в темній темниці

Мене, вольного гетьмана, **Голодом** замучив [цар] У кайданах I 250.448. тисячами гинуть Од **голоду** люде II 383.B. *Персоніф.* (2). Гусла загули, Гуляє князь, гуляють гості, Ревуть палати на помості.. А **голод** стогне на селі II 14.244.

◇ ***Одн. Н.*** **голод** *персоніф.* II 14.244, 14.257, ***Р.*** **з голоду** I 66.134, II 323.746, VI 54.37, **од голоду** II 383.B, ***Д.*** **голоду** II 14.249, ***З.*** **голод** II 383.B, ***О.*** **голодом** I 250.448.

ГОЛОДНИЙ (22). Хто голий, **голодний** під тином сидить? I 41.540. Завтра ж рано завиє **голодний** Звір в пустині II 179.30. Чого серце плаче, ридає, кричить, Мов дитя **голодне?** I 257.3. Кати вінчанні, Мов пси **голодні** за маслак, Гризуться знову II 243.7. Довго я читав твій лист.. та дочитався до того, що в мене не тілько очі, серце заплакало, мов та **голодна** дитина. VI 139.17. *Образн.* (3). Світе мій!.. Світи на мене, і огрій, I оживи моє побите Убоге серце, неукрите, **Голоднеє.** II 290.14. Ось слухай же, що то роблять Заздрощі на світі I ненатля **голодная.** II 51.85 //*Субст.* (1). Вони поснули, не почують, Огнем збужу їх, напою, Напою і нагодую **Голодних** кровію. I 486.B.

◇ ***Одн. Н.*** **голодний** I 41.540, II 179.30, 182.6, **голодна** I 297.165, VI 139.17, **голодная** I 473.B, *образн.* II 51.85, **голодне** I 257.3, 482. B, **голоднеє** I 242.135, II 236.25, ***З.*** **голодного** II 105.45, **голоднеє** *образн.* II 290.14, ***Мн. Н.*** **голодні** I 338.70, II 120.23, 150.17, 243.7, **голоднії** II 14.247, 395.B, ***З.*** **голодні** *образн.* II 253.173, **голодних** I 251.479, *субст.* I 486.B.

ГОЛОМОЗИНА (1). *Лисина.* Упився, та так щиро упився твоїм могоричем, що аж **голомозину** собі розкроїв. VI 129.35.

ГОЛОС (11). **1.** *Звучання голосових зв'язок* (6).— Хазяїн дома?— Надворі крикнуло.— Указ Од кесаря, його самого, Щоб ви.. У город Віфлеєм ішли.— I зник, пропав той тяжкий **голос** II 312.304. «Гвалт! рятуйте! Хто в бога вірує!» — кричить Надворі **голос,** що є сили. I 97.807. Гармидер, галас, гам у гаї, Срамо[т]ні пісні.. Завиває Хазяйській **голос.** II 383.B //*Про спів солов'я. У спол.* с т р а т и т ь **голос** — *утратити здатність співати* (1). Защебече соловейко,.. Запеклую душу злодія не спинить, Тільки с т р а т и т ь **голос,** добру не навчить. I 12.46.

2. *Перен. Поетична обдарованість; поезія* (3). А ти, батьку, Як сам здоров знаєш; Тебе люде поважають, Добрий **голос** маєш; Співай же їм, мій голубе, Про Січ, про могили I 59.81. Ну, що б, здавалося, слова... Слова та **голос** — більш нічого. А серце б'ється-ожива, Як їх почує!.. Знать, од бога I **голос** той і ті слова́ Ідуть меж люди!.. II 85.2.

3. *Перен.* (2). Скорбящих радосте! пошли.. Святої правди **голос** новий! II 266.68.

◇ ***Одн. Н.*** **голос** 1. I 97.807, 533.B, II 17.370, 312.304, 383.B, **2.** II 85.2, 85.5, ***З.*** **голос 1.** *у спол.* I 12.46, 2. I 59.81, 3. II 266.68, 459.B.

ГОЛОСИТИ (6). **1.** *Голосно, з причитуванням плакати* (4). Біга Катря боса лісом, Біга та **голосить** I 45.672. *Образн.* (1). Із могили козак Встає сивий, похилий.. Став на самій могилі. На Дніпро позирав, Тяжко плакав, ридав, Сині хвилі **голосили.** I 381.28.

2. *Кричати, вигукувати що-н.* (2). а дрібнота Уже за порогом Як кинеться по улицях, Та й давай місити Недобитків православних, А ті **голосити;** Та верещать; та як ревнуть: «Гуля наш батюшка, гуля! Ура!.. ура!.. ура!.. а, а, а!» I 248.370 //*У спол.* г в а л т о м **голосити** — *кричати в один голос* (1). Тутешні земляки наші (а надто панночки) як почули, що мені бог таке добро посилає, то ще трошки подурнішали. Г в а л т о м **голосять:** не до пари, не до пари! VI 217.1.

◇ **голосити** 2. I 248.370, **голосить** 1. I 45.672, 236.239, II 72.118, **голосять** 2. *у спол.* VI 217.1, **голосили** 1. *образн.* I 381.28.

ГОЛОСНИЙ (3). **1.** *Звучний, гучний* (2). Як положать отамана В новій хаті спати, Заголосить, як та мати, **Голосна** гармата. II 183.36. *Образн.* (1). Наша дума, наша пісня Не вмре, не загине.. От де, люде, наша слава, Слава України! Без золота, без каменю, Без хитрої мови, А **голосна** та правдива, Як господа слово. I 58.56.

2. *Славнозвісний. Ірон.* (1). Нехай хоч зараз сповідає Отець Хома ваш **голосний!** II 173.276.

◇ ***Одн. Н.*** **голосний** 2. II 173.276, **голосна** 1. II 183.36, *образн.* I 58.56.

ГОЛОСНІШЕ (1). *Присл.* Плач же, серце, плачте, очі, Поки не заснули, **Голосніше,** жалібніше, Щоб вітри почули I 55.31.

ГОЛОСНО (4). *Присл.* Не спиняй, нехай собі співає, аби не **голосно.** I 102.923. Іде чернець у келію.. Бере письмо святе в руки, **Голосно** читає... II 37.85. Отаке-то! Що хочете, То те і робіте: Чи **голосно** зневажайте, Чи нишком хваліте Мої думи I 352.71.

◇ **голосно** I 102.923 103.962, 352.71, II 37.85.

ГОЛОСОК (2). **1.** *Зменш.-пестл. до* **голос 1** (1). А Мар'яна.. Заспіває, опиниться, Послуха та знову,— Аж **голосок** утомився I 463.B.

2. *Зменш.-пестл. до* **голос** 2 (1). Чи так, батьку отамане? Чи правду співаю? Ех, якби то!.. Та що й казать! Кебети не маю.. Заспівав би,— був **голосок,** Та позички з'їли. I 59.72.

◊ ***Одн. Н.*** **голосок 1.** I 463.B, **2.** I 59.72.

ГОЛУБ (46). **1.** *Птах* (4). Чи винна ж голубка, що **голуба** любить? I 4.57. *У порівн.* (1). Неборак як **голуб** з нею, З безталанною своєю II 42.5.

2. *Пестливе звертання до хлопця, чоловіка* (42). Ходи собі, мій **голубе,** Поки не заснуло Твоє серце, та виспівуй, Щоб люде не чули. I 27.84. Спасибі тобі, мій **голубе,** що хоч ти мене не забуваєш VI 25.8. Отут-то, **голубе** мій сизий, Отут-то й лихо почалось! II 251.93.

◊ ***Одн. Н.*** **голуб 1.** I 4.58, *у порівн.* II 42.5, ***Р.*** **без голуба 1.** I 50.72, ***З.*** **голуба 1.** I 4.57, ***К.*** **голубе 2.** I 27.84, 33.226, 40.495, 43.599, 43.605, 43.617, 59.82, 68.11, 126.1778, 134.2082, 156.125, 258.7, 440.B, 556.B, II 45.27, 251.93, 405.B, 415.B, 458.B, VI 15.6, 15.12, 19.17, 24.10, 25.8, 41.38, 50.7, 119.20, 129.33, 134.9, 148.1, 152.10, 156.14, 160.87, 161.4, 161.26, 161.36, 163.34, 164.5, 170.6, 170.9, 179.35, 180.2.

ГОЛУБИЙ (8). Мов прокинувся, дивлюся: Село почорніло, Боже небо **голубеє** І те помарніло. II 21.22. А буду я красоватись В **голубім** жупані На конику вороному Перед козаками. II 182.18. *У прикл. спол.* с и - н і й - **голубий** (1). С[отник]: де б же ти взяла Того барвінку заквічатись? Н[астуся]: А коло тину! там такий Поріс зелений, та хрещатий, Та синій! С и н і й -**голубий** Зацвів... II 166.81.

◊ ***Одн. Н.*** **голубий** *у прикл. спол.* II 166.81, **голубеє** II 21.22, ***З.*** **голубеє** II 407.B, ***М.*** (в) **голубім** II 182.18, ***Мн. Н.*** **голубії** II 25.54, 46.64, ***З.*** **голубії** II 405.B, ***О.*** **голубими** II 91.45.

ГОЛУБИНИЙ (1). Нащо мені коса-краса, Очі **голубині,** Стан мій гнучий... коли нема Вірної дружини I 237.14.

ГОЛУБКА (20). **1.** *Птиця* (6). Щаслива **голубка:** високо літає, Полине до бога — милого питать. I 4.61. Чи винна ж **голубка,** що голуба любить? I 4.57. *У порівн.* (4). Нема кому розказати,.. Чого серце, як **голубка,** День і ніч воркує I 55.21.

2. *Пестливе називання дівчини, жінки. Переважно зверт.* (14). [Ярема] Сидить один та думає: «Де моя Оксана? Де вона, моя **голубка** Приборкана, плаче?» I 127.1823. сестри! Сестри! Горе вам, Мої **голубки** молодії II 230.38. Не забудьте ж, моя **голубко** сизая, моєї великої просьби і мене, искренняго вашого Т. Шевченка. VI 187.36. *Ірон.* (2). обок його Цариця небога.. Так оце то та богиня! Лишенько з тобою. А я, дурний, не бачивши Тебе, **Голубко,** ні разу, Та й повірив т у п о р и л и м Твоїм віршомазам. I 472.B// *Звертання до музи* (1). Найкраща сестро Аполлона, Навчи, **голубко,** поможи Полазить трохи коло трона II 75.224.

◊ ***Одн. Н.*** **голубка 1.** I 4.57, 4.61, *у порівн.* I 50.72, 55.21, 96.742, **2.** I 127.1823, II 165.61, ***Р.*** **голубки 2.** II 123.10, ***О.*** **голубкою 1.** *у порівн.* I 46.53, ***К.*** **голубко 2.** I 92.594, 132.2005, 386.5, II 75.224, 173.280, 221.35, 421.B, VI 187.36, *ірон.* I 165.69, 472.B, ***Мн. К.*** **голубки 2.** II 230.38.

ГОЛУБОНЬКА (4). **1.** *Пестл. до* **голубка 1.** *У порівн.* (1). Аж ось із Києва привозять Княжну.. Мов сизая **голубонька,** Село облетіла. У всіх була, всіх бачила, Всі повеселіли. II 15.283.

2. *Пестливе звертання до жінки* (3). Бабусенько, **голубонько,** Серце моє, ненько! Скажи мені щиру правду — Де милий-серденько? I 51.114 //*Звертання до землі* (1). [Катерина] Взяла землі під вишнею, На хрест почепила; Промовила: «Не вернуся! В далекому краю, В чужу землю, чужі люде Мене заховають; А своєї ся крихотка Надо мною ляже, Та про долю, моє горе, Чужим людям скаже... Не розказуй, **голубонько!»** I 34.248.

◊ ***Одн. Н.*** **голубонька 1.** II 15.283, ***К.*** **голубонько 2.** I 34.248, 51.114, 51.122.

ГОЛУБОНЬКО (1). *Пестливе звертання до місяця.* Місяченьку! Наш **голубоньку!** Ходи до нас вечеряти I 5.100.

ГОЛУБОЧКА (1). *Пестливе звертання до жінки* Чого ж ти, мамо моя, плачеш? Не плач, **голубочко,** дивись, Це я, Мариночка твоя! II 100.284.

ГОЛУБЧИК (6). *Пестливе звертання до чоловіка.* Діду, серце, **голубчику,** Заграй яку-небудь. Я шага дам. I 154.55. Приїзжайте, **голубчику,** коли можна буде, а поки що поклонися своїй любій жінці. VI 25.2. *Ірон.* (1). Чи є поганше що на світі, Як та дрюкована нудьга? Про марне страченниє літа, Та про чорнявого в р а г а, З очима ясними як небо... **Голубчики,** пишіть для себе Та не дрюкуйте II 415.B. *У прикл. спол.* п а н о ч к и -**голубчики** (1). «Добривечір! а де дочка?» — «Умерла, панове». «Лжеш, Іудо, нагаями!» Посипались знову. «Ой п а н о ч к и -**голубчики,** Їйбогу, немає!» I 88.466.

◊ *Одн. К.* голубчику I 154.55, 278.210, VI 25.2, *Мн. К.* голубчики I 44.649, *ірон.* II 415.В, *у прикл. спол.* I 88.466.

ГОЛУБ'ЯТА (3). **1.** *Пташенята. У порівн.* (1). Он дивіться: у садочок Вийшли погуляти Удвох собі похожають, Мов ті **голуб'ята**. II 170.182.

2. *Пестливе звертання до дітей* (2). Кобзар грає й приспівує: «Ох ви, дітки мої, Мої **голуб'ята**, Не журіться, подивіться, Як танцює мати!» I 125. 1765// *Звертання до дум* (1). Думи мої, думи мої, ..Прилітайте, сизокрилі Мої **голуб'ята**, Із-за Дніпра широкого У степ погуляти II 7.6.

◊ *Мн. Н.* голуб'ята **1.** II 170.182, *К.* голуб'ята **2.** I 125.1765, II 7.6.

ГОМІН (3). і полягли На ложах гості. Регіт! **Гомін!** II 269.173. І три папи, і баронство, І вінчані глави; Зібралися.. Свари, **гомін**, То реве, то виє, Як та орда у таборі I 269.263.

◊ *Одн. Н.* гомін I 269.263, II 269.173, *Р.* без гомону I 122.1638.

ГОМОНІТИ (18). **1.** *Розмовляти* (13). В новій палаті цар не спить, Не їсть, не п'є, не **гомонить**. II 353.77. Ще треті півні не співали, Ніхто нігде не **гомонів**. I 3.10// *Галасувати, протестувати, обурюватись* (8). У Празі глухо **гомонять**, І цесаря, і Вячеслава, І той собор тисячоглавий Уголос лають! I 269.242. *Образн., повт.* (4). **Гомоніла** Україна, Довго **гомоніла**, Довго, довго кров степами Теклачервоніла. I 111.1216.

2. *Перен. Шуміти — про море, байрак і под.* (5). Пливуть, співаючи.. Перед ними море миле **Гомонить** і клекотить. I 204.183. У моїй хатині, як в степу безкраїм, Козацтво гуляє, байрак **гомонить** I 79.176.

◊ гомонить **1.** II 314.370, 339.14, 353.77, **2.** I 5.80, 79.176, 84.343, 204.183, гомонять **1.** I 101.911, 101.912, 269.242, гомонів **1.** I 3.10, 101.919, гомоніла **1.** *образн., повт.* I 111.1216, 111.1217, 112.1244, 112.1245, гомоніли **1.** II 440.В, **2.** I 551.В.

ГОНИТЕЛЬ (1). *Зверт.* О зоре ясная моя! Ведеш мене з тюрми, з неволі, Якраз на смітничок Миколи,.. а із гною Встають стовпом передо мною Його безбожнії діла... Безбожний царю, творче зла, Правди **гонителю** жестокий! II 281.74.

ГОНОР (1). Польща запалала, Панки сказилися... Кричать: «**Гонору** слово, дарма праця! Поганець» I 83.305.

ГОНОРАТКА (1). *Назва села.* Минули вже **Гоноратку**, Байбузи минають I 455.В.

ГОНТА (40). *Прізвище одного з керівників козацького повстання 1768 р.— Коліївщини.* На базарі, Як посеред моря Кровавого, стоїть **Гонта** З Максимом завзятим. I 138.2199. Згадували Запорожжя, Козацькую славу: І співали удвох собі Про Чалого Саву.. І про **Гонту** I 289.659. *У порівн.* (1). Сю ніч будуть в Україні Родиться близнята. Один буде, як той **Гонта**, Катів катувати! I 302.319. *Зверт.* (2). Сліпий вшкварив — навприсядки Пішли по базару. Земля гнеться. «Нумо, **Гонто!**» «Нум, брате Максиме! Ушкваримо, мій голубе, Поки не загинем!» I 125.1776. *Зверт., повт.* (2). Аж ось ведуть гайдамаки Ксьондза езуїта і двох хлопців. «**Гонто, Гонто!** Оце твої діти». I 138.2205.

◊ *Одн. Н.* Гонта I 101.908, 114.1341, 123.1666, 123.1678, 130.1942, 136.Заг., 138.2199, 139.2272, 140.2285, 140.2299, 141.2333, 141.2351, 142.2358, 142.2361, 142.2370, 142.2375, 143.2430, 143.2432, 144.2441, 144.2456, 150.П, 302.325, *у порівн.* I 302.319, *Р.* Гонти I 111.1237, 127.1831, 139.2271, 143.2420, 145.2493, до Гонти I 101.908, *Д.* Гонті I 142.2366, *З.* Гонту I 128.1858, 338.40, 338.55, 441.В, про Гонту I 289.659, *О.* з Гонтою I 128.1866, *К.* Гонто *зверт.* I 124.1735, 125.1776, *зверт., повт.* I 138.2205 (2 р.).

ГОНЧАРІВКА (1). *Назва села. У назві твору.* На різдвяних святках наші земляки отут компонують театр у Медицинській академії.. тепер вони розучують Москаля-чарівника, Шельменка, Сватання на **Гончарівці** і мого Назара Стодолю. VI 34.23.

ГОНЧИЙ (1). *Субст. Перен.* Слава! слава! Хортам, і **гончим**, і псарям, і нашим батюшкам-царям Слава. I 326.54.

ГОП (9). *Вигук. Уживається для заохочування до дії.* Ой **гоп** заходивсь, Зробив хату, оженивсь I 275.97. Ой **гоп** не сама — Напоїла кума І привела до господи. I 160.296// *У спол.* **гоп** гопака (1). Сліпий по базару.. Додає словами: «..Ой **гоп** гопака! Полюбила козака» I 128.1882.

◊ гоп I 106.1057, 106.1075, 106.1081, 141.2329, 160.282, 160.296, 275.92, 275.97, *у спол.* I 128.1882.

ГОПАК (2). *У спол.:* а) гоп **гопака** (1). Сліпий по базару.. Додає словами: «..Ой гоп **гопака!** Полюбила козака» I 128.1882; б) **гопака** оддирати — *танцювати з запалом* (1). Кобзар вшкварив, а козаки — Аж Хортиця гнеться — Метелиці та **гопака** Гуртом оддирають I 78.153.

ГОРА (120). **1.** (116). З-за **гори** Червоне сонце аж горить. I 270.302. Тече вода із-за

гаю Та попід **горою.** II 363.10. Боже мій, господи єдиний! Чи гляну я на ті **гори** коли-небудь хоч одним оком? VI 86.14. За **горами гори,** хмарою повиті, Засіяні горем, кровію политі. I 325.1. *У порівн.* (5). Високії ті могили,— Чорніють, як **гори,** Та про волю нишком в полі З вітрами говорять I 60.14. Мов **гора** та, На полі чорніє Колізей II 277.498. *Зверт.* (4). І вам слава, сині **гори,** Кригою окуті. I 326.57. *У приказці* (3). Тече вода і на **гору** Багатому в хату. I 232.94. *У прислів'ї* (2). Далебі правда, частенько сижу собі один в чужій хаті та й думаю — **гора** з **горою** не сходиться, а чоловік з чоловіком спіткнеться. VI 19.24. *У прикл. спол.* (7): а) **гори**-хвилі (3). А Дніпр мов підслухав: широкий та синій, Підняв **гори**-хвилі I 113.1307; б) Голгофа-**гора** (1). Що він зробив їм, той святий, Той назорей.. Його, святого, мордували.. І вивели з злодіями На Голгофу-**гору** II 266.54; в) Фавор-**гора** (1). Фавор-**гора,** Неначе з злата-серебра, Далеко, високо сіяє II 308.121; г) могили-**гори** (1). Друже мій, ..Дніпро, Україну згадаєм, Великі селища в гаях, Могили-**гори** на степах II 374.71; д) перси-**гори** (1). Розплелася густа коса Аж до пояса, Розкрилися перси-**гори,** Хвилі серед моря I 237.3. *Персоніф.* (5). Чи чуєте? Застогнала **Гора** над Чигрином. I 303.352. плачуть **гори** I серце плаче. II 384.В. *Образн.* (2). пливуть козаки, тільки мріють шапки.. Пливуть собі співаючи.. Сказилося море; Не злякає! — і сховались За моряні **гори.** I 200.57.

2. *Велика купа чого-н.* (1). [Косар] Понад полем іде, Не покоси кладе, Не покоси кладе — **гори.** I 394.3.

3. *Форма орудн. відм.* **горами** *у знач. прислівника «високо»* (2). Приспівує старий, косить, Кладе **горами** покоси I 394.19. Сердитий вітер завива, Додолу верби гне високі, **Горами** хвилю підійма. I 3.4.

◆ *У спол.* не за **горами** — *недалеко* (1). Не плачте, братія: за нас I душі праведних і сила Архістратига Михаїла. Не за **горами** кари час. I 108.1158.

◇ ***Одн. Н.*** **гора 1.** *у порівн.* II 277.498, *у прислів'ї* VI 19.24, *у прикл. спол.* в) II 308.121, *персоніф.* I 303.352, ***Р.*** **з гори 1.** II 60.53, 218.19, 218.30, *у приказці* I 15.4, 363.110, **з-за гори 1.** I 270.302, II 187.68, **із-під гори 1.** II 104.26, ***З.*** **гору 1.** I 26.67, **за гору 1.** I 112.1253, 112.1257, **на гору 1.** II 46.57, 60.45, 96.139, 137.12, 137.21, 372.22, *у приказці* I 232.94, *у прикл. спол.* б) II 266.54, **через гору 1.** II 144.3, ***О.*** **горою 1.** I 168.179, 284.435, II 25.37, 349.11, **з горою 1.** *у прислів'ї* VI 19.24, **за горою 1.** I 6.147, 65.101, II 8.5, 136.3, **над горою 1.** I 554.В, II 8.2, 16.318, 219.35, **під горою 1.** I 3.13, II 60.43, 242.1, 459.В, **поза горою 1.** II 47.86, **попід горою 1.** I 41.544, 122.1641, II 205.28, 363.10, VI 195.32, ***М.*** **на горі 1.** I 297.141, 298.188, 308.2, II 9.38, 9.55, 18.399, 137.27, 138.33, 219.50, **по горі 1.** II 9.57, 205.28, 294.1, ***Мн. Н.*** **гори 1.** I 22.51, 64.61, 117.1462, 271.323, 325.1, 326.38, 410.В, 476.В, II 9.42, 16.321, 20.1, 20.8, 399.В, *у порівн.* I 60.14, 61.41, 243.152, II 233.65, *у прикл. спол.* а) I 152.11, *у прикл. спол.* д) I 237.3, *персоніф.* I 108. 1136, 131.1977, 331.68, 384.В, ***Р.*** **із гір 1.** I 479.В, ***Д.*** **горам 1.** VI 197.18, ***З.*** **гори 1.** I 12.72, 64.59, 329.153, 333.143, 354.12, II 313.352, 398.В, *у прикл. спол.* а) I 113.1307, 202.138, *у прикл. спол.* г) II 374.71, **2.** I 394.3, **в гори 1.** II 282.89, **за гори 1.** *образн.* I 200.57, 204.187, **на гори 1.** I 346.212, II 27.129, VI 86.13, 86.14, 186.33, 197.4, ***О.*** **горами 3.** I 3.4, 394.19, **за горами 1.** I 162.386, 325.1, 326.38, 331.54, *у спол.* I 108.1158, **меж горами 1.** II 111.50, ***М.*** **на горах 1.** I 304.396, II 27.136, 28.169, 28.174, ***К.*** **гори 1.** *зверт.* I 64.65, 326.57, II 24.1, 25.48.

ГОРБАТИЙ (3). Один сліпий, другий кривий, А третій **горбатий.** Йшли в Суботов про Богдана Мирянам співати. I 304.372 *//Субст.* (1). П'яненький сотник.. Собі веселий розмовляє:— Нехай і наших люде знають! Нехай і сивий і **горбатий,** А ми!.. хе! хе! а ми жонаті! II 174.316.

◇ ***Одн. Н.*** **горбатий** I 233.132, 304.372, *субст.* II 174.316.

ГОРДИЙ (12). **1.** *Пихатий* (8). мені ще й завидують, **Гордою** і злою Злії люди нарікають. I 237.28. То синок був литовської **Гордої** графині. II 157.14. Ще ось що: може Харита скаже: що вона вбога, сирота, наймичка, а я багатий, та **гордий,** то ти скажи їй, що в мене багато дечого нема VI 198.28.

2. *Сповнений гідності, самоповаги* (4). Дурні та **гордії** ми люди II 202.1. *Образн.* (2). Сиди ж один, поки надія Одурить дурня, осміє... Морозом очі окує, А думи **гордії** розвіє, Як ту сніжину по степу! II 354.11 *//Субст.* (1). Встань же, боже, твою славу **Гордий** зневажає. I 344.152.

◇ ***Одн. Н.*** **гордий 1.** VI 34.5, 198.28, **2.** *субст.* I 344.152, ***Р.*** **гордої 1.** II 157.14, ***З.*** **горде 1.** I 344.156, ***О.*** **гордою 1.** I 237.28, ***М.*** **(на) гордій 2.** *образн.* I 265.111, ***Мн. Н.*** **гордії 1.** II 118.5, 466.В, **2.** II 202.1, **горднї 1.** II 462.В, ***З.*** **гордії 2.** *образн.* II 354.11.

ГОРДИНЯ (2). *Пиха.* Перед **гординею** його, Брати мої, не поклонітесь. II 275.411.

◇ ***Одн. О.*** **перед гординею** II 275.411, **перед гординісю** II 470.В.

ГОРДИТИСЬ (1). Княгиня матірью ходила, І вже **гордилась** і любила Своє дитя II 381.В.

ГОРДІЄНКО (1). *Прізвище кошового Запорізької Січі, спільника Мазепи.* Наробили колись шведи Великої слави, Утікали з Мазепою В Бендери з Полтави. А за ними й **Гордієнко...** II 29.5.

ГОРДІШЕ (1). *Присл.* Вона.. І дивиться на його, І молиться за його богу, І йде на улицю гулять **Гордіше** самої цариці. II 194.22.

ГОРДО (3). *Присл.* Арена звірем заревла. А син твій **гордо** на арену, Псалом співаючи, ступив. II 276.465. *Образн.* (1). він Сидить, було, на Єлеоні, Одпочива. Єрусалим Розкинувсь **гордо** перед ним II 321.669.

◇ **гордо** II 276.465, 479.В, *образн.* II 321. 669.

ГОРДОСТЬ (2). в мене багато дечого нема, а часом і чистої сорочки; а **гордості** та пихи я ще в моєї матері позичив, у мужички, у безталанної крепачки. VI 198.29. І думав [я], що то була сила волі над собою, аж ні, то була **гордость** сліпая. VI 42.25.

ГОРДУВАТИ (1). Титарівна-Немирівна Людьми **гордувала...** II 355.6.

ГОРЕ (88). **1.** *Печаль, сум, душевні переживання* (33). **горе** словами Не розкажеться нікому Ніколи, ніколи, Нігде нá світі! II 210.20. Піду шукать миленького, Втоплю своє **горе** І 9.12. З **горем** та нудьгою Пішла вона до сусідів Поради просити... І 232.74.

2. *Біда, лихо, нещастя* (18). Нехай собі тії люде Що хотять говорять: Вона любить, то й не чує, Що вкралося **горе.** І 29.40. Отаке-то **горе** Із сотником оце сталось. II 176.363. До тяжкого **горя** привів мене господь на старість, а за чиї гріхи? Єй же богу, не знаю. VI 115.23 //Н а **горе** (3). Плач же, серце, плачте, очі, ..Щоб вітри почули, Щоб понесли буйнесенькі За синєє море Чорнявому зрадливому На лютеє **горе!** І 56.36. *Рим.* (1). Отойді згадай в пустині.. Свого друга веселого, Як він **горе** боре. II 179.12. *У приказці* (1). На Бесарабію пішов Оцей козак; погнало **горе** До моря пити II 105.41.

3. *Присудк. Погано кому, чому, з ким, чим* (21). А сестри! Сестри! **Горе** вам, Мої голубки молодії II 230.37. сини мої, **Горе** мені з вами! І 139.2240. *Повт.* (6). Праведнії зорі! Сховайтесь за хмару: я вас не займав, Я дітей зарізав!.. **Горе** мені, **горе!** І 140.2297.

4. *У знач. вигуку для вираження суму, душевних переживань* (16). Ти сама Помолишся своїм пенатам, Сама вечерять сядеш в хаті... І **горе!** Умреш єси на самоті, Мов прокаженна! II 269.196. *Повт.* (15). **Горе! Горе!** Дрібніють люде на землі, Ростуть і висяться царі! II 353.110.

◇ ***Одн. Н.*** **горе 1.** І 29.54, 117.1464, II 210.20, 265.38, 381.В, 420.В, **2.** І 14.20, 26.68, 29.40, 45.706, 53.197, 200.62, II 176.363, 497.В, 500.В, VI 170.7, *у приказці* II 105.41, **3.** І 139.2240, 375.51, 375.59, II 40.11, 102.17, 159.74, 209.42, 221.54, 230.37, 272.287, 272.291, 300.9, 317.514, 361.18, 467.В, *повт.* І 140.2297 (2 р.), II 158.68, 158.69, 320.629 (2 р.), **4.** II 269.196, *повт.* І 108. 1133 (2 р.), 271.327 (2 р.), II 106.88 (2 р.), 277.483 (2 р.), 277.484, 336.24 (2 р.), 353.110 (2 р.), 358.17 (2 р.), ***Р.*** **до горя 2.** І 152.16, VI 115.23, ***З.*** **горе 1.** І 9.12, 37.358, 117.1474, 243.150, 329.168, 463.В, 475.В, 529.В, II 27.127, 152.26, 210.19, 217.15, 266.71, VI 83.13, 154.33, **2.** II 151.55, *рим.* II 179.12, **на горе 2.** І 32.154, 56.36, II 29.27, **про горе 1.** І 34.246, 396.4, 462.В, II 228.39, ***О.*** **горем 1.** І 118.1508, 141.2351, 325.2, 326.39, II 28.172, VI 139.13, **з горем 1.** І 36.314, 232.74.

ГОРЕНЬКО (13). **1.** *Пестл. до* **горе 1** (2). Сижу собі та все дивлюся На хрест високий із тюрми. Дивлюсь, дивлюся, помолюся: І горе, **горенько** моє.. Затихне трохи. II 265.38. Якби знала Матуся **горенько** твоє, Чи оддала б за генерала Дитя єдинеє своє? II 222.82.

2. *Пестл. до* **горе 2** (3). Дні минули, Місяці минають, Минá літо, минá осінь, Минá сьомий місяць, осьмий, Уже й дев'ятий настає. Настане **горенько** твоє! II 81.164 //Н а **горенько** (1). Я їй порадив виїхать в Харков, і воно раде виїхать, так от що мені на **горенько,** у Харкові нема у мене ні одного доброго і можного знакомого чоловіка VI 163.14.

3. *Пестл. до* **горе 3** (7). Покинули товариша, **Горенько** йому. II 127.12. Колись дурною головою Я думав:— **Горенько** зо мною! II 300.2. Красо моя молодая, **Горенько** з тобою! II 10.107.

4. *Пестл. до* **горе 4** (1). Якби мені черевики, То пішла б я на музики, **Горенько** моє! Черевиків немає II 116.3.

◇ ***Одн. Н.*** **горенько 1.** II 265.38, **2.** II 81.164, VI 49.34, **3.** II 10.107, 127.12, 221.54, 300.2, 300.9, 317.508, 361.18, **4.** II 116.3, ***З.*** **горенько 1.** II 222.82, **на горенько 2.** VI 163.14.

ГОРИЩЕ (3). Отака моя картина. Коли вподобаєте, добре, а ні, то на **горище,** поки я приїду VI 27.9. І діти майнули По **горищах,** по коморах, По льохах, усюди І 115.1360.

◇ ***Одн. З.*** **на горище** II 373.46, VI 27.9, ***Мн. М.*** **по горищах** І 115.1360.

ГОРІЛИЙ (1). Може вернеться надія.. В пустку зимовати, Хоч всередині обілить **Горілую** хату. І 258.16.

ГОРІЛКА (7). Було колись в Україні — Лихо танцювало, Журба в шинку мед, **горілку** Поставцем кружала І 60.23.— **Горілки!** Меду! Де отаман? ..Мерзенне, мерзле паробоцтво, Ходіте биться! ІІ 80.120.

◊ ***Одн. Р.*** **горілки** І 110.1185, ІІ 80.120, ***З.*** **горілку** І 60.23, 104.989, 440.В, ІІ 88.18, VI 21.22.

ГОРІЛОЧКА (2). *Пестл. до* **горілка.** Ой не п'ється **горілочка,** Не п'ються й меди. ІІ 125.1.

◊ ***Одн. Н.*** **горілочка** ІІ 125.1, ***О.*** **горілочкою** VI 75.2.

ГОРІТИ (38). **1.** (14). У полум'ї, повішані На кроквах, чорніють Панські трупи. **Горять** крокви І падають з ними І 124.1724. *Повт.* (2). **Горить** Корсунь, **горить** Канів, Чигирин, Черкаси І 114.1336. *У приказці* (1). Парус.. про нас і не згадав, ..Ми вже, бач, дуже близькі родичі. Як наш батько **горів,** то їх батько руки грів VI 186.6. *Образн.* (1). Гайдамаки Гуляють, карають; Де проїдуть — земля **горить** І 137.2164 //*Безособ.* (2). темними улицями, Де менше **горіло,** Поніс Гонта дітей своїх І 142.2357.

2. *Світити, освітлювати* (17). два ліхтаря **горять** Коло апостольської брами. ІІ 364.19. Огні **горять,** музика грає, Музика плаче, завиває ІІ 238.1. *Образн.* (2). Само так У нас у костяній коморі **Горить** розумний той маяк ІІ 202.14 //*Про сонце, місяць, зорі* (5). Погас місяць, **Горить** сонце. І 80.201. Зорі сяють; серед неба **Горить** білолиций. І 92.609.

3. *Блищати, сяяти* (4). **Горять** Чертоги пурпуром і златом ІІ 269.166. Дніпро геть-геть собі розкинувсь! Сіє батько та **горить!** ІІ 298.10.

4. *Перен. Відчувати сильне внутрішнє збудження, запал, жагуче поривання* (3). Завили пси надворі, Зареготалися псарі, А пан червоний, аж **горить,** Іде в світлицю до Марини, Як Кирик п'яний... ІІ 98.197. *Повт.* (2). [Титарівна] Мов намальована, стоїть Сама собі, і на Микиту Неначе глянула!.. **Горить! Горить** Микита в сірій свиті! ІІ 78.32.

◊ **гориш 2.** ІІ 281.68, 284.27, **горить 1.** І 114.1334, 136.2122, 467.В, *повт.* І 114.1336 (2 р.), *безособ.* І 130.1952, *образн.* І 137.2164, **2.** І 80.201, 92.609, 99.853, 270.303, ІІ 16.319, 99.235, 222.109, 267.117, 310.207, 467.В, *образн.* ІІ 202.10, 202.14, **3.** І 99.835, ІІ 298.10, **4.** ІІ 98.197, *повт.* ІІ 78.32, 78.33, **горите 1.** І 246.284, **горять 1.** І 124.1724, **2.** ІІ 238.1, 364.19, **3.** ІІ 269.166, **горят 3.** ІІ 467.В, **горів 1.** *у приказці* VI 186.6, **горіла 1.** 144.2459, **горіло 1.** *безособ.* І 142.2357, **2.** І 98.826, **горіли 1.** І 134.2072, ІІ 427.В.

ГОРЛИЦЯ (2). *У порівн.* (1). І княгиня з дитиною Не тією стала.. що божій день купала, Рано спати клала І мов **горлиця** над нею Цілу ніч витала. ІІ 382.В. *Назва пісні* (1). Отакий-то Перебендя, ..Заспіває про Чалого — На **Горлицю** зверне І 25.24.

ГОРНИЛО (2). *У порівн.* А потім ченці.. Розп'яли Й тебе, як сина. Наплювали на тебе,.. а ти... Мов золото в тому **горнилі,** В людській душі возобновилась, В душі невольничій, малій ІІ 323.753. Неначе срібло куте, бите І семикрати перелите Огнем в **горнилі,**— словеса Твої, о господи, такії. ІІ 289.28.

ГОРНУТИ (3). **1.** *Обнімати, пригортати* (2). Бондар відра набиває, Мене **горне,** пригортає ІІ 140.20.

2. *Загрібати. У спол.* хоч лопатою **горни** — *дуже багато* (1). Ти писав мені, що в Каневі цього добра [карасів] хоч лопатою **горни,** а тут і за гроші не добудеш VI 217.9.

◊ **горне 1.** ІІ 140.13, 140.20, **горни 2.** VI 217.9.

ГОРНУТИСЯ, ГОРНУТИСЬ (2). *Тулитися, линути до кого.* На світ божий не дивлюся, Ні до кого не **горнуся...** ІІ 119.20. **Горнись** лишень ти до мене ІІ 286.9.

ГОРОБЕЦЬ (2). Пішла баба у танець, А за нею **горобець,** Викрутасом-вихилясом... Молодець **горобець!** І 128.1893.

ГО́РОД (35). У долині, мов у ямі, На багнищі **город** мріє І 246.268. І плаче, плаче Ярославна в Путивлі **городі**. ІІ 337.64. Дивлюся: хати над шляхами Та **городи́** з стома церквами І 245.261. напишіть до мене у славний **город** Борзну на имя Виктора Николаевича Забелы з передачею мені. VI 38.10. *Повт.* (2).— Указ од кесаря, ..Щоб ви сьогодня, сей же час! Ви на ревізію у **город,** у **город** Віфлеєм ішли. ІІ 312.302 //*Збірн.* (2). А Саул Бере і **город** і аул. ІІ 352.54.

◊ ***Одн. Н.*** **город** І 246.268, 246.271, 394.13, 473.В, ІІ 60.33, ***Р.*** **із города** І 250.431, ІІ 322.689, 483.В, **із городу** ІІ 440.В, ***З.*** **город** І 248.383, ІІ 30.68, 74.203, 74.204, *збірн.* ІІ 352.54, **в(у) город** ІІ 95.75, 187.51, 225.228, 316.467, VI 38.10, *повт.* ІІ 312.302, 312.303, ***О.*** **городом** *збірн.* ІІ 150.5, **за городом** ІІ 417.В, ***М.*** **в (у) городі** І 476.В, ІІ 70.39, 70.43, 157.1, 221.31, 312.279, 337.64, **по городу** VI 144.39, ***Мн. Н.*** **городи** І 245.261, **города** І 475.В, ІІ 59.22, ***М.*** **в гор[од]ах** І 245.262.

ГОРО́Д (11), **ОГОРОД** (3). Покинув ниву я і рало, Покинув хату і **город** II 64.98. На **городі** коло броду Барвінок не сходить. II 432.В. чиєю кров'ю Ота земля напоєна, Що картопля родить,— Вам байдуже. Аби добра Була для **горо́ду!** I 334.185. А тим часом одній найкращій скажіть тихенько, щоб рушника дбала та щоб на своєму **огороді** гарбузів не сажала. VI 192.17.

◆ *У спол.* с а д и т и **огород** — *починати марну справу* (1). Дарма... минуло... недола́ду Було б с а д и т и **огород.** II 411.В.

◇ ***Одн. Р.*** **для горо́ду** I 334.185, **край города** II 363.17, ***З.*** **город** II 64.98, **огород** *у спол.* II 411.В, ***М.*** **на городі** I 128.1874, 166.96, II 53.161, 150.17, 176.367, 432.В (2 р.), **на огороді** VI 192.17, ***О.*** **за городами** II 150.25, ***М.*** **в огородах** VI 39.22.

ГОРОДИЩЕ (5). *Назва містечка.* Неси ж в хату, а я верхи Кинусь за кумами В **Городище...** I 314.146. Одвези сам книжки в **Городище** VI 203.25.

◇ ***Одн. Н.*** **Городище** VI 75.22, ***З.*** **в Городище** I 314.146, VI 203.25, 211.20, ***М.*** **у Городищі** VI 204.24.

ГОРОХ (4). **1.** *Рослина* (3). У **горох** Вчотирьох Уночі ходила. II 173.282.

2. *Збірн. Насіння цієї рослини. У порівн.* (1). Жінка встала, Неначе п'явка та, впилась I, мов водою, залилась Дрібними, як **горох,** сльозами. II 107.129.

◇ ***Одн. Н.*** **горох** 2. II 107.129, ***З.*** **горох** 1. I 160.295, **в (у) горох** 1. I 160.290, II 173.282.

ГОРЩЕЧОК (1). *Зменш.* Взяла **горщечок,** та й пішла I 538.В.

ГОСПО́ДА (12). *Подвір'я, господарство, рідний дім.* Добро́, у кого є **госпо́да,** А в тій **госпо́ді** є сестра Чи мати добрая. II 76.1. Ой гоп не пила, На весіллі була, До **госпо́ди** не втрапила, До сусіда зайшла I 160.284. якщо він там довго забариться, то я не втерплю: передам його **госпо́ду** Бр[илкі]ну, а сам чкурну в Нікольське VI 166.35. *У порівн.* (1). Любий мій Василь Васильєвич! Якби не трапилися ви або я до вас не заїхав, то довелося б мені в Москві захряснуть на безгрішші. А тепер ..я в Петербурге неначе в своїй **госпо́ді.** VI 196.13.

◇ ***Одн. Н.*** **госпо́да** II 76.1, ***Р.*** **госпо́ди** II 76.11, **до госпо́ди** I 160.284, 160.298, 322.478, ***З.*** **госпо́ду** I 232.80, 233.139, II 105.38, VI 166.35, ***М.*** **в(у) госпо́ді** II 76.2, *у порівн.* VI 196.13, **на госпо́ді** II 106.95.

ГОСПОДАР (7), **СПОДАР** (3). **1.** *Цар, владика, правитель* (7). Спочивши, скорбная, скажи, ..Що пропадуть вони, лихі, ..Що крикне кара невсипуща, Що не спасе їх добрий цар, Їх кроткий, п'яний **господар** II 328.39. I ви, молдавани, Тепер ви не пани: Ваші **господарі** — Наймити татарам I 102.935. Не в нашім краю, богу милім, ..Се беззаконіє творилось. Либонь, за Декія царя? Чи за Нерона **сподаря?** II 267.94. *У прикл. спол.* с а м о д е р ж а в е ц ь - **господар** (1). Наш мудрий цар, С а м о д е р ж а в е ц ь - **господар,** Сердешний одурів. II 352.68.

2. *Хазяїн, глава дому* (2). На порозі Отерши радостние сльози, Її **господарь** привітав II 486.В. *Образн.* (1). Мене **госпо́дарем** обрали. Сім'я моя щодень росла I вже до сотні доростала. II 65.138.

3. *Ощадлива людина* (1). якщо єсть там у вас які мої гроші, то шліть їх сюди. Я возьму на їх акції.. Бачиш, який я **господар.** VI 165.29.

◇ ***Одн. Н.*** **господар** 1. II 328.39, *у прикл. спол.* II 352.68, 3. VI 165.29, **господарь** 1. II 500. В, 2. II 486.В, ***Р.*** **за сподаря** 1. II 267.94, ***З.*** **сподаря** 1. II 70.48, 325.22, ***О.*** **господарем** 2. *образн.* II 65.138, ***Мн. Н.*** **господарі** 1. I 102.935.

ГОСПОДАРЮВАТИ (3). *Хазяйнувати.* Отак вони що день божий Удвох розмовляли До півночі; а Ярина **Господарювала.** I 289.652. *Iрон.* (1). А тим часом перевертні Нехай підростають. Та поможуть москалеві **Господарювати** I 226.42.

◇ **господарювати** *iрон.* I 226.42, **господарювала** I 289.652, **господарувала** I 496.В.

ГОСПОДЕ́ВИЙ (1). голод стогне на селі. I стогне він, стогне по всій Україні. Кара **господе́ва.** II 14.246.

ГОСПОДИН (3). *Образне звертання до вітру.* Плаче Ярославна..— Вітрило-вітре мій єдиний, Легкий, крилатий **господине!** Нащо на дужому крилі.. Ти ханові метаєш стріли? II 336.16.

◇ ***Одн. К.*** **господине** II 336.16, 337.48, 338.66.

ГОСПОДИНЯ (3). Їде шляхом до Києва Берлин шестернею, А в берлині **господиня** I 46.729. Яремо! герш-ту, хамів сину? Піди кобилу приведи, Подай патинки **господині** Та принеси мені води I 84.324.

◇ ***Одн. Н.*** **господиня** I 46.729, 438.В, ***Д.*** **господині** I 84.324.

ГОСПОДНІЙ (21). *Даний, створений і под. господом.* Любов — **господня** благодать! II 50.57. в законі **господнему** Серце його й воля Навчається I 340.5. люде темнії, незрячі, Дива **господнії** побачать. II 291.15. як прочитав, що вас всіх, мов праведних, ми-

нула кара **господня** [холера], то аж заплакав, так мені любо стало! VI 54.26. *Постійний епіт., що здебільшого втратив уже релігійний зміст* (5). В тому **господньому** селі, На нашій славній Україні,— Не знаю, де вони взялись,— Приблуда князь. Була й княгиня, Ще молоді собі були, Жили самі. II 9.49. **Господнє** небо і село, Ягня, здається, веселилось! II 21.13.

◆ *У спол.* (3): а) к р и й м а т и **господня** (2). друже мій єдиний! ..давно, давно ми не бачились, та не знаю, чи й побачимося швидко, а може вже й ніколи — к р и й м а т и **господня!** VI 57.31; б) в о и м я **господнє** (1). В о и м я **господнє** вибачайте мені за те, що я вам пишу тепер коротенько. VI 224.11.

◊ ***Одн. Н.*** **господній** II 255.277, **господня** II 50.57, 383.В, 451.В, VI 54.26, *у спол.* а) VI 57.31, 132.3, **господнє** II 21.13, ***З.*** **господнюю** I 26.60, II 102.14, (во) **господнє** *у спол.* б) VI 224.11, ***О.*** **господнім** II 453. В, **господнею** II 18.415, **господньою** II 390. В, ***М.*** (в) **господньому** II 9.49, 501.В,(в, у) **господнему** I 340.5, II 501.В, (на) **господнему** II 451.В, ***Мн. Н.*** **господні** I 522.В, ***З.*** **господнії** II 291.15.

ГОСПОДЬ (121). **1.** *Бог* (85). За що пак милує **господь** Лихую твар такую, Як цей правитель?.. II 94.53. Так і треба, бо немає **Господа** на небі! I 240.32. Так мені тепер тяжко, так тяжко, що якби не надія, хоч коли-небудь побачить свою безталанную країну, то благав би **господа** о смерті. VI 43.2. *Повт.* (2). Моліте **господа,** дівчата, Моліте **господа,** щоб мати I вас отак не завдала За генерала, за палати I вас отак не продала. II 224.157. *Зверт.* (20). Молюсь, **господи,** внуши їм Уст моїх глаголи. I 343.111. Даєш ти, **господи** єдиний, Сади панам в твоїм раю, Даєш високії палати. Пани ж неситії, пузаті, На рай твій, **господи,** плюють I нам дивитись не дають З убогої малої хати. II 219.40. Нудьга, крий мати божа, яка нудьга сидіть склавши руки, і так сидіть дні, місяці і годи. О, **господи,** сохрани всякого чоловіка од такої живої смерти! VI 115.39. *У прикл. спол.* **господь** б о г (2). **Господь** б о г лихих карає — Душа моя знає. I 344.149.

2. *Клична форма* **господи** *у знач. вигуку для вираження здивування, прикрості, нетерпіння* (14). До нитки звівся мій козак.. А жіночку свою любив — I **господи** єдиний! Як те паня́, як ту дитину, У намистах водив! II 105.68. О **господи** милосердий, Що я заподіяв Оцим людям? I 270.312. А ночі, ночі! **господи,** які страшні та довгі! — та ще й у казармах. VI 41.37. *Повт.* (2). Я оце сижу та сидячи думаю: **господи! господи!** Як-то швидко ті літа минають VI 82.4.

◆ *У спол.— традиційних формулах* (22): а) д а с т ь (п о ш л е) **господь** — *при вираженні сподівання на добре завершення чогось* (7). Як д а с т ь **господь** милосердний, приїду сам на Січ VI 130.19. як п о ш л е мені **господь** милосердний волю, хіба тілько по дорозі заїду в Чорноморію VI 132.12; б) н е х а й **господь** п о м а г а є (п о м о ж е, ш л е, п о с и л а є, н е з а б у д е) — *при побажанні добра людині* (6). Будь здоровий! Н е х а й тобі **господь** на все добре п о м а г а є. IV 84.38. Н е х а й **господь** п о с и л а є твоє добро на тебе VI 73.8. Н е х а й н е з а б у д е їх **господь** милосердий своєю доброю долею. VI 133.19; в) б л а г о д а р и т ь **господа,** с л а в а **господові** — *при вираженні задоволення чимось* (3). прочитавши в тім І н в а л і д і, що ти, б л а г о д а р и т ь **господа** милосердого, живий і здоровий, я трохи не рік усе застругував перо, щоб написать до тебе лист VI 83.41. С л а в а **господові,** що минуло, цур йому, щоб і не згадувать. VI 26.8; г) н е д а й, **господи** — *при небажанні чогось поганого* (2). н е д а й, **господи,** нікому, Як мені тепер, старому. II 68.1. якби ти побачив, меж яким людом верчуся я оці десять літ. Та н е д а й, **господи,** щоб і приснилися тобі коли-небудь такі недолюди VI 115.20; д) в о і м'я **господа** (2). В о і м' я **господа** Христа, ..Ми розрішаємо гріхи Святою буллою сією Рабині божій... I 266.125; е) і д е в **го́спода** — *при вираженні здивування* (1). І д е ті в **го́спода** взялися Усякі штучнії їства? II 107.134; є) ч и д а л е к о **господь** н е с е? — *куди йде?* (1). іде чорноморець. От спинивши його й питаю, чи давно з коша, і ч и д а л е к о **господь** н е с е? VI 82.18.

◊ ***Одн. Н.*** **господь 1.** I 344.165, 344.173, 345.177, 345.195, 346.218, 346.247, 495.В, 528.В, II 11.136, 22.45, 45.20, 45.26, 82.218, 94.53, 102.2, 102.19, 206.58, 220.8, 290.5, 327.6, 450.В, 455.В, VI 58.2, 115.24, *у прикл. спол.* I 344.149, *у спол.* а) VI 46.15, 130.19, 131.1, 132.12, *у спол.* б) VI 73.8, 84.38, 131.24, 133.19, 161.32, 162.16, *у спол.* є) VI 82.18, ***Р.*** **господа 1.** I 58.57, 240.32, 344.139, 395.7, *у спол.* д) I 266.125, II 233.57, в(у) **господа 1.** II 11.131, *у прикл. спол.* I 241.94, *у спол.* е) II 107,134, ***Д.*** **господеві 1.** I 343.121, 347.259, II 274.375, VI 46.27, **господові** *у спол.* в) VI 26.8, ***З.*** **господа 1.** I 248.381, 290.684, 330.13, 341.53, 379.20, 386.13, 393.14, 395.13, 489.В, 539.В, II 14.236, 18.407, 64.86, 75.238, 96.127.

126.41, 218.12, 257.330, 290.2, 300.4, 406.В, VI 43.2, 161.9, *повт.* II 224.157, 224.158, *у спол.* в) VI 82.35, 83.41, ***О.*** **господом 1.** I 328.119, II 54.198, 70.33, 95.80, 227.9, ***К.*** **господи 1.** *зверт.* I 267.174, 267.178, 271.336, 343.111, 345.187, 389.24, II 27.123, 219.40, 219.44, 289.9, 289.29, 291.26, 293.11, 333.19, 380.В, 490.В, 495.В, VI 49.20, 115.39, 144.31, **2.** I 270.312, 344.157, II 10.96, 105.68, 210.3, 214.86, 215.3, 232.5, VI 41.37, 54.24, 57.35, 86.14, *повт.*VI 82.4 (2 р.), *у спол.* а) II 191.35, VI 71.3, 85.32, *у спол.* г) II 68.1, VI 115.20.

ГОСТИНЕЦЬ (13). Попід дібровою стоять Вози залізної тарані: То щедрої **гостинець** пані. I 100.887. Вдень лазила [вдова] на смітниках, Черепки збирала, Примовляла, що синові **Гостинця** ховала. I 236.235. Ганна.. внучатам із клуночка **Гостинці** виймала I 320.412. Як дасть господь милосердний, приїду сам на Січ, то може ще який-небудь привезу тобі **гостинець.** VI 130.21.

◇ ***Одн. Н.*** **гостинець** I 100.887, VI 152.24, 207.8, ***З.*** **гостинця** I 236.235, 508.В, VI 147.30, 152.23, 221.17, **гостинець** VI 130.21, 225.25, ***Мн. Р.*** **гостинців** II 105.58, ***З.*** **гостинці** I 320.412, II 105.57.

ГОСТИТИ (1). Чи Ярина ще й досі у тебе **гостить?** VI 324.В.

ГОСТРИЙ *див.* **ОСТРИЙ.**

ГОСТРИТИ (2). По всій славній Україні Заревли великі дзвони, Щоб сідлали хлопці коні, Щоб мечі-шаблі **гострили** Та збирались на весілля, На веселе погуляння, На кроваве залицяння. II 42.15 //*У спол.* **гострити** н і ж *на кого — задумувати зло проти кого-н.* (1).Той тузами обирає Свата в його хаті, А той нишком у куточку **Гострить** н і ж на брата. I 239.12.

ГОСТЮВАТИ (1). Чи Ярина ще й досі у тебе **гостює?** VI 203.5.

ГОСТЬ (46). **гость** ро[з]зутий, Умитий з кущі вихожав В одному білому хітоні II 309.169. Я ще й досі не охолонув од мого дорогого **гостя,** і досі ще стоїть він у мене в очах і не дає мені спокою ні вдень, ні вночі. VI 160.38. *Зверт.* (1). Я сьогодні ж пишу і Кулішеві: може і він заїде за тобою, та разом і приїдете, мої **гості** дорогії. VI 155.1 //*Перен.* (3). **Гостей** закованих своїх Сердешним чаєм напували I часових переміняли I 389.3.

◆ *У спол.* (16): а) п р и ї х а т ь (п о ї х а т и, п р и й т и, й т и *і под.)* в(у) **гості** (14). Старий Щепкін на тім тижні хоче до мене п р и ї х а т ь в **гості** VI 156.10. А внучка в юпку одяглась У Катрину і ніби й ш л а До діда в **гості** I 320.391. *Образн.* (4). А як п р и й д е нудьга в **гості..** Отойді мене, мій друже, Зови на пораду. II 179.5; б) в **гостях** б у т и (у п и т и с ь) (2). Б у в у мене в **гостях** Яков. Славний хлопець! VI 174.9. *Образн.* (1). А воля в **гостях** у п и л а с ь II 47.108.

◇ ***Одн. Н.*** **гость** II 309.161, 309.169, 309.176, 309.192, 310.197, 310.214, 311.259, 317.505, ***Р.*** **од гостя** VI 160.38, ***З.*** **гостя** II 269. 174, 309.182, ***О.*** **з гостем** II 309.159, ***Мн. Н.*** **гості** I 294.29, II 10.69, 14.242, 16.345, 17.374, 91.30, 97.187, 129.4, 269.173, ***Р.*** **гостей** II 74.191, **з гостей** II 289.8, ***Д.*** **гостям** II 454.В, ***З.*** **гостей** II 9.65, 460.В, *перен.* I 201.66, 389.3, II 103.22, **в (у) гості** *у спол.* а) I 244.190, 320.391, II 98.233, 100.290, VI 139.36, 153.30, 156.10, 174.4, 199.3, 217.18, *у спол.* а), *образн.* I 61.60, 200.39, II 58.29, 179.5, ***М.*** **в гостях** *у спол.* б) VI 174.9, *у спол.* б), *образн.* II 47.108, ***К.*** **гості** *зверт.* VI 155.1.

ГОСУДАР (4). у царя, у Ірода-таки самого, І у порогу й за порогом Стояли ліктори, а цар... Самодержавний **государ!** Лизав у ліктора халяву II 301.9. *У приказці* (1). нема вже Хтодота меж нами, учора поїхав сіромаха в Київ служить богу і **государю,** як той казав, а ми пропадаємо в цьому проклятущому Пітері VI 24.16.

◇ ***Одн. Н.*** **государ** II 301.9, 335.3, **государь** II 481.В, ***Д.*** **государю** *у приказці* VI 24.16.

ГОТОВИЙ (7). **1.** *Зроблений, виготовлений* (5). Тепер уже три картини **готові,** а ще три вийдуть к Новому року. VI 33.24. Закажу теплі черевики, а може найду **готові,** то в неділю привезу. VI 218.17.

2. *Споряджений* (2). У темному гаю, в зеленій діброві, На припоні коні отаву скубуть; Осідлані коні, вороні **готові.** I 100.876.

◇ ***Одн. Н.*** **готова 1.** VI 31.16, ***Мн. Н.*** **готові 1.** VI 32.13, 33.2, 33.24, **2.** I 100.876, 105. 1025, ***З.*** **готові 1.** VI 218.17.

ГОТОВО (1). *Присудк. Безособ.* **Готово!** Парус розпустили, Посунули по синій хвилі II 207.1.

ГОТУВАТИ (1). Так от бачите, сестриці, Що тут компонують! На катів та на все добре Кайдани **готують!** I 302.334.

ГОЯ *див.* **ГОЙ.**

ГРАВЮРА (3). **гравюра** ся напечатана на його гроші, спасибі йому! VI 185.32. Не пишеш ти мені, чи був у тебе художник Раєв з моєю новою **гравюрою.** VI 188.16.

◇ ***Одн. Н.*** **гравюра** VI 185.32, ***Р.*** **гравюри** VI 185.30, ***О.*** **з гравюрою** VI 188.16.

ГРАД (8). *Слов'ян.* В Путивлі **граді** вранці-рано Сумує, плаче Ярославна. II 337.54. люта мати! Спустила друге біснувате Своє скаженеє звіря. Та вже такого сподаря, Що **гради** й весі пожирало. II 325.23

//*У спол.* престольний **град** — *столиця* (1). І того ж божого року написавши тобі лист,.. поїхав собі гарненько в престольний **град** Москву. VI 82.15.

◊ *Одн. З.* в град *у спол.* VI 82.15, *М.* в(у) граді II 70.33, 336.1, 336.28, 337.54, VI 82.13, *Мн. З.* гради II 325.23, 327.23.

ГРАМАТКА (2), **ГРАМАТИКА** (1). *Навчальна книга, що викладає граматичні правила мови* (2). хіба діди та батьки дурніші були, що не пускали в люди навіть **граматки** без предисловія. І 150.П. *Назва твору* (1). **Граматка** твоя так мені на серце пала, що я не знаю, як тобі й розказать. VI 162.21 //*Правопис* (1). поки що буде, надрукуйте хоч це, що маю,— тілько дрюкуйте своєю **граматикою,** бо вона мені дуже полюбилась. VI 22.10.

ГРАНИЦЯ (2). *У спол.* за **границю** — *в іншу країну.* Коли не зберу грошей, щоб поїхати за **границю,** то зберу так, щоб приїхать в Академію VI 30.1.

◊ *Одн. З.* за границю VI 28.25, 30.1.

ГРАТИ, ГРАТЬ (49). **1.** *Виконувати музичні твори на інструменті* (30). Старий **грає,** а Ярина З Степаном танцює! І 275.84. А музика реве, **грає,** Людей звеселяє. II 35.25. Посилаю.. любій панночці Ганнусі.. наші пісні. Нехай **грає** та виспівує VI 196.29. *Повт.* (2). Якби мені черевики, То пішла б я на музики.. А музика **грає, грає,** Жалю завдає! II 116.5.

2. *Розважатися певною грою* (4). Отут, було, на цвинтарі Я з дітьми гуляю, І з Юрусем гетьманенком У піжмурки **граєм.** І 294.21. Ой сяду я під хатою, На улицю гляну, Як-то тії дівчаточка.. У хрещика **грають.** II 123.6 //*Бавитися* (1). вона, моя голубка, Нічого не знає. Мов кошеня на припічку З старим котом **грає...** II 165.64.

3. *Перен. Шуміти, пінитись, виблискувати на сонці — про море* (14). Злая доля може по тім боці плаче,— Сироту усюди люде осміють. Нехай би сміялись, та там море **грає,** Там сонце, там місяць ясніше сія І 13.104. **Грай** же, море, мовчіть, гори! Гуляй, буйний, полем. І 64.65.

4. *Перен. Перебувати у збудженому стані — про серце* (1). **Грає** серце козацькеє, А дума говорить:— Куди ти йдеш, не спитавшись? І 14.7.

◊ грати 1. І 155.74, грать 1. II 167.112, грає 1. І 25.4, 25.5, 26.44, 63.2, 63.5, 63.13, 106.1055, 125.Рем., 275.84, 275.86, 284.451, II 35.25, 147.4, 238.1, VI 41.20, *повт.* II 116.5 (2 р.), 2. II 165.64, 3. І 13.104, 14.6, 14.18, 59.99, 61.35, 64.61, 77.92, 77.109, 79.177, 4. І 14.7, граєм 2. І 294.21, грають 1. І 66.138, 2. II 123.6, грав 1. І 155.73, грала 1. II 440.В, грало 3. І 284.455, грали 1. II 77.11, 79.105, 2. II 64.107, грай 1. І 78.147, 79.159, 89.501, 130.1954, 440.В, 3. І 61.39, 64.65, 147.2568, 200.37, нехай грає 1. VI 196. 29.

ГРАТИСЯ, ГРАТИСЬ (24), **ІГРАТИСЯ** (1). **1.** *Розважатися, бавитись* (23). І коли-то воно буде **Гратись** і промовить Слово мамо. II 195.68. Сльози висохли, пропали, Сонце просіяло. І княгиня з дитиною Не тією стала. Ніби на світ народилась — **Гралась,** веселилась... II 11.147. З собакою онучок **грався** І 320.388. На великдень, на соломі Против сонця, діти **Грались** собі крашанками Та й стали хвалитись Обновами. II 197.3.

2. *Перен. Потішатися з кого-, чого-н., знущаючись* (2). Молила Сама стара за молодих, До бога руки піднімала... А невістками хлопці **грались,** Поки замучили... II 411.В. Отаке-то злеє лихо Й зо мною спіткалось: Серце люди полюбило.. І вони його вітали, **Гралися,** хвалили... І 352.54.

◊ гратися 1. II 103.27, 442.В, гратись 1. І 359.56, II 343.2, граюсь 1. І 498.В, грається 1. І 315.214, граються 1. II 74.186, 123.7, 316.462, грався 1. І 320.388, іграєся 1. II 318.547, гралася 1. І 356.35, II 206.41, гралась 1. І 384.6, II 11.147, гралось 1. II 308.148, 318.536, гралися 1. II 444.В, 2. І 352.54, грались 1. І 359.58, II 73.169, 197.3, 370.5, 2. II 411.В, буде гратись 1. II 195.68.

ГРАФ (16). *Особа, що має дворянський титул.* Чи **граф** Ф[едір] П[етрович] в Академії, чи ні? VI 193.36. 23 июля написав я і послав через Астрахань письмо **графу** Толстому. VI 144.35.

◊ *Одн. Н.* граф VI 147.12, 154.27, 179.9, 179.20, 193.36, *Р.* графа VI 134.12, до графа VI 147.14, 147.16, у графа VI 185.31, *Д.* графу VI 144.35, 153.11, 153.13, 178.40, 179.29, *З.* графа VI 177.26, *О.* з графом VI 188.16.

ГРАФИНЯ (10). *Дружина графа.* **графиня** без дитини, Сердешна, осталась II 159.91. То синок був литовської Гордої **графині.** II 157.14. Прошу тебе, зайди до **графині** Настасії Івановни і розкажи їй про моє лихо. VI 178.36.

◊ *Одн. Н.* графиня II 159.91, VI 174.8, *Р.* графині II 157.14, до графині VI 178.36, у графині VI 153.14, *Д.* графині VI 153.10, *З.* графиню VI 161.35, 177.25, *О.* з графинею VI 147.10, 148.4.

ГРАЦІЇ (1). *Міфол.* Возлюбленику муз і **грацій,** Ждучи тебе, я тихо плачу І думу скорбную мою Твоїй душі передаю. II 263.1.

ГРЕБЕЛЬКА (2). *Зменш.-пестл. до* **гребля.** В яру **гребелька,** верби вряд І 409.В.

Ставок, **гребелька,** і вітряк З-за гаю крилами махає. II 205.24.

ГРЕБЛЯ (5). І яр і **гребля,** і тополі, І над криницею верба Нагнулася як та журба II 444.В. Заревіли гайдамаки: «Добре, батьку! чуєм!» Через **греблю** повалили, Гукають, співають. І 130.1962.

◇ ***Одн. Н.*** гребля І 42.547, II 444.В (2 р.), 445.В, ***З.*** **через греблю** І 130.1962.

ГРЕБТИ (1). Дівчата на луці **гребли,** А парубки копиці клали II 186.23.

ГРЕК (1). Кесаря-ката І **грека** доброго ти полюбила Однаковісінько!.. бо заплатили. II 32.13.

ГРЕЧКА (1). чого то ми не вміємо? І зорі лічим, **гречку** сієм, Французів лаєм. І 328.108.

ГРЕЧКОСІЇ (2). *Образн.* І знову шкуру дерете З братів незрящих, **гречкосіїв** І 331.47. *У прикл. спол.* плебеї-**гречкосії** (1). І ви, плебеї-**гречкосії,** І ви молилися II 273.322.

ГРИВНЯ (1). *Назва грошової одиниці.* Та й сон же, сон, напричуд дивний, Мені приснився — Найтверезіший би упився, Скупий.. дав би **гривню,** Щоб позирнуть на ті дива. І 240.65.

ГРИЗТИ (8). **1.** (7). Нігде не чуть людської мови; Звір тілько виє по селу, **Гризучи** трупи. І 136.2129. Якби кайдани перегризти, То **гриз** потроху б. II 40.8. *Образн.* (2). Отак її воєводи, Петрові собаки, Рвали, **гризли...** II 30.63. Поки море виє Та **гризе** високій берег, Чи не вдам я знову Про щонебудь тихенького Та благого слова. II 410.В //*Точити* (1). Бували войни й військовії свари.. Остались шашелі: **гризуть,** Ж[е]руть і тлять старого дуба... II 367.5.

2. *Перен. Мучити* (1). Одна тільки туга **гризе** моє серце, як заженуть у степ, то не доведеться ні од кого листа прийнять, ні самому послать VI 49.32.

◇ **гризе 1.** *образн.* II 410.В, **2.** VI 49.32, **гризуть 1.** І 119.1533, II 367.5, **гризли 1.** *образн.* II 30.63, **гриз** (б) **1.** II 40.8, **гризучи 1.** І 136.2129, **гризуче 1.** І 458.В.

ГРИЗТИСЯ (5). *Перен. Сваритися.* Кати вінчанні.. **Гризуться** знову II 243.8. **Гриземося,** мов собаки За маслак смердячий II 277.514.

◇ **гриземося** II 277.514, **гризуться** І 268.208, 374.12, II 32.21, 243.8.

ГРИМАТИ (2). *Стріляти.* Задзвонили в усі дзвони, Гармата **гримала** II 161.34. Козака лейстрового, Отамана молодого, Турки-яничари ловили, З гармати **гримали,** В кайдани кували І 285.486.

ГРИЦЬ (6). *Назва народної пісні.* Не журиться Катерина ..Прийде до криниці, Стане собі під калину, Заспіває **Гриця** І 29.68.

◇ ***Одн. Р.*** **замість Гриця** І 158.196, ***З.*** **Гриця** І 25.26, 29.68, 59.101, 79.179, **про Гриця** І 463.В.

ГРИЩЕ (3), **ІГРИЩЕ** (1), **ЙГРИЩЕ** (1). А он старе Монастирище, Колись козацькеє село.. все пішло ц[арям] на **грище:** І Запор[о]жжя, і село... II 25.44. Здалась сердешна на **ігрище:** Сидить було та чепуриться II 446.В.

◇ ***Одн.З.*** **на грище** І 295.95, II 25.44, 494.В, **на ігрище** II 446.В, **на йгрище** І 502.В.

ГРІМ (5). **Грім** гогоче, а блискавка Хмару роздирає. І 113.1310. *Зверт.* (1). Удар, **громе,** над тим домом, Над тим божим, де мремо ми II 341.1. *У порівн.* (2). По Колізеї Ревучим **громом** пронеслась І стихла буря. II 276.472.

◇ ***Одн. Н.*** **грім** І 113.1310, ***О.*** **громом** II 276.450, *у порівн.* II 276.472, 451.В, ***К.*** **громе** *зверт.* II 341.1.

ГРІТИ (24). **1.** (17). Сонце **гріє,** вітер віє З поля на долину, Над водою гне з вербою Червону калину І 11.1. світила На шлях огненная мітла. І ніби **гріла** II 489.В. *У прикл. спол.* **гріти**-дути (1). Мені байдуже За простих сірих сіромах, Вони і господом забуті! Так що ж мені тут **гріти**-дути! II 227.10 //*Зігрівати кого-н.* (4). От отроки й домірковались.. Дівчат старому навели. Да **гріють** кров'ю молодою Свого царя. II 73.155. Отож вона І **гріла** собою Царя свого II 73.167. *У приказці* (1). Сиротині сонце світить (Світить, та не **гріє**) І 39. 439. *Образн.* (1). Нехай радіє, Поки надія серце **гріє** II 222.76.

2. *Користуватись теплом, нагріваючи що-н.* (7). Постояла, а потім сіла Коло огню і руки **гріла** На самім полум'ї. І 361.60. *Повт.* (2). Ще діточки сповиті спали, Ще кўпіль **гріли** матері, Намарне **гріли** II 314.386. *У приказці* (2). Парус.. про нас і не згадав, ..Ми вже, бач, дуже близькі родичі. Як наш батько горів, то їх батько руки **грів.** VI 186.9.

◇ **гріти 1.** *у прикл. спол.* II 227.10, **2.** *у приказці* І 301.292, **гріє 1.** І 11.1, 12.61, 57.11, 86.409, II 16.330, 23.1, *у приказці* І 39.439, *образн.* II 222.76, **2.** І 167.129, **гріють 1.** II 73.155, **грів 2.** *у приказці* VI 186.9, **гріла 1.** II 73.167, 73.171, 489.В, **2.** І 361.60, **гріло 1.** II 21.15, 21.16, **гріли 2.** *повт.*

II 314.386, 314.387, **грій** 1. II 337.52, **гріло б** 2. I 331.59, **гріючи** 1. II 417.В.

ГРІТИСЯ, ГРІТИСЬ, ГРІТЬСЯ (5). Аж гульк — з Дніпра повиринали Малії діти, сміючись. «Ходімо **гріться!**» закричали. «Зійшло вже сонце!» I 5.88. *Образн.* (2). гетьмани.. розказують, Як Січ будовали, Як козаки на байдаках Пороги минали, Як гуляли по синьому, **Грілися** в Скутарі I 78.142.

◇ **грітись** I 8.224, **гріться** I 5.88, **грівся** II 73.172, **грілися** *образн.* I 78.142, **грілись** *образн.* I 136.2136.

ГРІХ (41). **1.** *Порушення релігійно-моральних норм* (26). Заридала Катерина, ..Промовила: «Не вернуся! Заховаюсь, дитя моє, Сама під водою, А ти **гріх** мій спокутуєш В людях сиротою» I 34.258. Сестра ридає.. Кричить до брата:—Схаменись, ..Де дінусь я, де діну славу, I **гріх**, і стид? II 72.138. бог хоч бачить, та мовчить, **Гріхам** великим потурає. II 17.362. До тяжкого горя привів мене господь на старість, а за чиї **гріхи?** Єй же богу, не знаю. VI 115.23. *Повт.* (4). Княжно моя безталанна, ..Ти ще будеш покутовать **Гріхи** на сім світі, **Гріхи** батькові. II 17.385.

2. *Присудк. Грішно, негоже* (11). Я не одинокий, я не сирота,— Єсть у мене діти, та де їх подіти? Заховать з собою? — **гріх,** душа жива! I 75.21. рад отдати За неї рай свій молодий!.. Бо серце **гріх** їй отдавати! II 450.В. знай, що мені **гріх** позичать братам гроші — коли трапляться, то так дам VI 17.15.

◆ *У спол.* (4): а) **гріхом** п о р о д и т и (п о н е с т и) (2). Боже ти мій!.. Дитя моє! Де дінусь з тобою? ..**Гріхом** тебе на світ божий Мати п о р о д и л а I 44.659; б) к у п а т и с я в **гріхах** — *вести гріховне життя* (1). Купається собі в калюжі, Мов перш к у п а л о с я в **гріхах.** II 227.6; в) в **гріхах** р о д и т и с ь (1). В **гріхах** р о д и л и с ь ми для зла II 384.В.

◇ ***Одн. Н.*** **гріх** 2. I 75.21, 238.33, 536.В, II 433.В, 450.В (2 р.), VI 17.15, 43.25, 50.25, 86.30, 163.24, ***Р.*** **гріха 1.** I 95.735, 139.2237, II 368.19, ***З.*** **гріх 1.** I 34.258, II 72.138, 368.22, **за гріх 1.** I 143.2415, II 82.218, VI 24.25, *повт.* II 234.87, 234.88, ***О.*** **гріхом** *у спол.* а) I 44.659, II 445.В, ***Мн. Н.*** **гріхи 1.** II 407.В, ***Д.*** **гріхам 1.** II 17.362, ***З.*** **гріхи 1.** I 123.1685, 266.129, II 327.29, 406.В, *повт.* II 17.385, 17.386, **за гріхи 1.** I 375.53, 533.В, II 54.197, VI 115.23, **на гріхи 1.** I 455.В, ***О.*** **гріхами 1.** I 342.94, II 27.135, ***М.*** **в гріхах** *у спол.* б) II 227.6, *у спол.* в) II 384.В.

ГРІХОВНИЙ (2). довго довготерпеливий Дивився мовчки на твою, **Гріховную** твою утробу II 327.14.

◇ ***Одн. Р.*** **гріховного** II 165. 53, ***З.*** (на) **гріховную** II 327. 14.

ГРІШ (2). *Назва дрібної монети.* Побіг Івась, бо з віконця Рукою махає. Дає **гроша** Івасеві. I 411.В.

◇ ***Одн. З.*** **гроша** I 411.В (2 р.).

ГРІШИТЬ (4). Вибачай, моя голубко! Може, я **грішила,** Може, бог за те й карає, Що я полюбила I 132.2006. А ти, старий, не **гріши,** Та в запічку колиши, Та мовчи, не диши I 129.1906. Що діяти?.. Віршую нищечком, **грішу** II 87.7.

◇ **грішить** I 538.В, **грішу** II 87.7, **грішила** I 132.2006, **гріши** I 129.1903.

ГРІШНИЙ (31). Може, знову розкошує Моя **грішна** мати? I 359.36. Князь хиріє, Нездужає встати, А підвести нема кому, Ніхто й не загляне До **грішного** болящого В будинки погані. II 18.404 //*Сповнений гріхів; гріховний* (12). За **грішнії,** мабуть, діла Караюсь я в оцій пустині II 152.3. Хто без тебе **грішну** душу Поминати буде? I 33.211. *Образн.* (2). Ми.. Принаймні вкупі сумували, Згадавши той веселий край, I Дніпр той дужий, крутогорий, I молодеє теє горе!.. I молодий той **грішний** рай! II 217.16 //*Субст.* (8). Не розказуй, голубонько! Де б не заховали, Щоб **грішної** на сім світі Люде не займали. I 34.250.

◇ ***Одн. Н.*** **грішний** II 234.75, *субст.* I 538.В, **грішна** I 359.36, **грішная** *субст.* II 451.В, ***Р.*** **грішного** *субст.* I 410.В, (до) **грішного** II 18.404, **грішної** II 240.3, *субст.* I 34.250, (з) **грішної** II 456.В, ***Д.*** **грішному** II 200.32, **грішній** II 487.В, *образн.* I 528.В, ***З.*** **грішний** *образн.* II 217.16, (за) **грішного** I 539.В, *субст.* I 538.В, **грішну** I 33.211, II 392.В, (за) **грішну** II 55.259, 127.25, 256.329, 459.В, (на) **грішну** II 451.В, (за) **грішнеє** II 450.В, ***О.*** (за) **грішною** VI 82.7, (над) **грішною** I 531.В, ***М.*** (по) **грішній** II 450.В, ***Мн. Н.*** **грішнії** *субст.* I 409.В, ***Д.*** **грішним** II 108.172, ***З.*** **(за) грішних** *субст.* I 537.В, (за) **грішнії** II 152.3, ***О.*** **(над) грішними** *субст.* II 18.416.

ГРІШНИКИ (1). Гриземося мов собаки За маслак смердячий Да ще й бога зневажаєм — **Грішники** ледачі. II 471.В.

ГРОБ (3). **1.** *Труна. У спол.* (2): а) з а **гробом** і т и — *проводжати покійника на кладовище* (1). Заговорили щось погане З а **гробом** люде і д у ч и II 451.В; б) в о з с т а т и о д **гроба** — *воскреснути* (1). спали, Упившись кровію, кати, ..А ти В о з с т а в о д **гроба,** слово встало, I слово правди понесли По всій невольничій землі Твої апостоли святії. II 268.138.

2. *Місце поховання, гробниця* (1). черни-

ця росказала Страданіє сестри княжни. «Була багата» говорила, До **гробу** божого ходила II 385.В.

◇ ***Одн. Р.*** **до гробу 2.** II 385.В, **од гроба 1.** *у спол.* б) II 268.138, ***О.*** **за гробом 1.** *у спол.* а) II 451.В.

ГРОБОВИЩЕ (2). Хрест високий На **гробовищі,** трохи збоку Златомальований стоїть II 465.В. Чума з лопатою ходила, Та **гробовища** рила, рила II 150.2.

ГРОБОКОПАТЕЛІ (2). **Гробокопателі** в селі Волочать трупи ланцюгами За царину II 150.29. **Гробокопателі** ходили, Та й ті під хатами лягли. II 151.36.

ГРОМАДА (43). **1.** *Товариство людей, об'єднаних спільністю інтересів, завдань тощо* (19). одногласне, одностайне **Громада** вибрала гетьмана — Преславного Лободу Івана II 138.38. Не хотілось в снігу, в лісі, Козацьку **громаду..** Збірать на пораду... I 22.41. *Зверт.* (4). Не похвали собі, **громадо!** — Без неї може обійдусь,— А ради жду собі, поради! II 200.15.

2. *Селянська община; сход* (12). Питає суд:— Тепер скажіте, християни, Хто отруїв його? ..—Пані! Пані! — **Громада** зично загула. II 225.221. На селі Зобралася **громада** радить II 253.186. Давно се діялось колись, Ще як борці у нас ходили По селах та дівчат дурили, З **громади** кпили II 77.4. Пішов я в писарі в **громаду** II 64.100.

3. *Форма орудн. відм.* **громадою** *у знач. прислівника. Гуртом, спільними силами* (12). А щоб збудить Хиренну волю, треба миром, **Громадою** обух сталить II 288.12. Прийшли попи з корогвами, Задзвонили дзвони. Поховали **громадою,** Як слід, по закону. I 8.207.

◇ ***Одн. Н.*** **громада 1.** I 77.94, 79.168, 105. Д. О., 107.1108, 138.2220, II 137.30, 138.38, 139.77, **2.** I 416.В, II 52.148, 80.121, 225.216, 225.221, 253.186, 489.В, ***Р.*** **до громади 2.** II 225.223, **з громади 2.** II 77.4, ***Д.*** **громаді 1.** II 138.50, **2.** I 536.В, ***З.*** **громаду 1.** I 22.41, 138.2215, II 69.27, 137.7, **в громаду 2.** II 64.100, **на громаду 1.** I 97.811, II 201.55, ***О.*** **громадою 3.** I 8.207, 256.70, 369.316, 536.В, 539.В, II 56.285, 80.128, 82.203, 108.158, 253.188, 258.393, 288.12, **з громадою 2.** II 82.191, ***К.*** **громадо 1.** *зверт.* I 105.1021, 138.2224, II 200.15, 352.66.

ГРОМАДОНЬКА (3). **1.** *Пестл. до* **громада 1** (2). Зібрав Тарас **громадоньку** — Поради прохати: «Отамани, товариші, Брати мої, діти! Дайте мені порадоньку, Що будем робити?» I 415.В.

2. *Пестл. до* **громада 2** (1). У неділеньку раненько збиралася **громадонька,** Та криницю виливали, Та дитя теє шукали. II 82.194.

◇ ***Одн. Н.*** **громадонька 1.** I 63.9, **2.** II 82.194, ***З.*** **громадоньку 1.** I 415.В.

ГРОТ (1). *Змінене прізвище барона Корфа, що брав участь у будівництві Миколаївської залізниці.* [3]: Да шесть тысяч в одной версте Душ передушила. [1]: Та не бреши, бо тілько п'ять. Та й то з фоном **Гротом** I 497.В.

ГРОШЕНЯТА (3). *Пестл. до* **гроші.** То сяк, то так Придбав сірома **грошенят** II 50.34. Один пише молодий козак Маркович з товариством і шле мені на починок трохи **грошенят** VI 130.1.

◇ ***Мн. Р.*** **грошенят** II 50.34, 250.79, VI 130.1.

ГРОШИКИ (2). От вам і кобзарь! позабирав **грошики** та й шморгнув за Урал до Киргиза VI 39.23. він нехай як знає спродасть [Буквар], а **грошики** положить в касу воскресної школи. От що! VI 227.7.

ГРОШІ (116). В великій пригоді стали мені оці 50 крб. Розпитайте Ілію Івановича,— я йому пишу. Що значать **гроші** при убожестві! VI 61.38. Дякую за **гроші,** а ще більше за те, що не забуваєте старого кобзаря Т. Шевченка. VI 134.5. Де доткнеться.. до **грошей,** то я бачу, що твоя натура моїй сестра рідна, і соромлива, і боязлива. Чого се воно так? Мабуть того, що **гроші** душу холодять, а наші душі бояться холоду. VI 188.4. Я се літо до тебе не приїду, ніколи,— роби як сам знаєш, о **грошах** не турбуйся. VI 204.28. Співає Мар'яна: «..Нехай старий бурлакує, **Гроші** заробляє» I 158.219. *У приказці* (2). Іду зараз і виручу: **Гроші** мур ламають. I 127.1853. Купили хріну, треба з'їсти; плачте, очі, хоч повилазьте: бачили, що куповали; **грошам** не пропадать! I 101.916 //*Перен.* (1). Я не одинокий, є з ким вік дожить. От де моє добро, **гроші,** От де моя слава, А за раду спасибі вам, За раду лукаву. I 79.181.

◇ ***Мн. Н.*** **гроші** I 91.555, 91.565, 91.572, 91.573, 96.782, 283.418, VI 16.2, 17.13, 28.13, 33.20, 61.38, 162.19, 165.26, 165.27, 188.6, 195.34, 203.13, *у приказці* I 127.1853, *перен.* I 79.181, ***Р.*** **грошей** I 77.86, 308.14, 319.342, 321.426, VI 17.12, 30.1, 42.7, 131.25, 131.28, 132.42, 133.17, 138.20, 138.28, 138.30, 154.23, 154.34, 162.25, 165.38, 186.17, 190.13, 203.13, 213.10, 214.32, 217.35, 221.5, 228.22, **без грошей** VI 28.9, 33.18, 54.34, 190.16, **до грошей** I 105.1018, VI 188.4, **з грошей** VI 15.28, 165.22, **замість грошей** VI 185.27, **опріч грошей** II 405.В, ***Д.*** **грошам** *у приказці* I 101.916, ***З.*** **гроші** I 46.720, 46.735, 86.419, 90.535, 110.1193, 158.219, 283.422, 365.172, 397.33,

II 221.65, 301.14, VI 15.19, 17.16, 28.8, 29.18, 77.28, 86.37, 164.8, 186.18, 188.10, 194.9, 195.36, 198.9, 200.10, 205.4, 207.34, 208.4, 213.8, 216.30, 226.9, 228.27, **за гроші** I 161.335, VI 19.12, 23.29, 45.25, 71.2, 85.26, 118.19, 134.5, 217.10, 226.14, **на гроші** VI 185.32, 220.32, **про гроші** VI 165.22, 188.7, ***О.* грішми** VI 141.24, 166.28, 209.15, 216.28, **грошима** II 272.306, **з грішми** I 161.327, II 14.261, 15.298, VI 17.7, 33.27, 38.21, 162.13, **над грішми** II 50.56, ***М.* о грошах** VI 204.28, 205.40.

ГРУБА (2). Тілько вітер свище В чорній **грубі** та в комині II 458.В. Навчи ти мене, будь ласкав, що мені робить з руськими повістями? .. Затопить **грубу,**— шкода: багато праці пропаде. VI 165.37.

ГРУДИ (1). де та сила Взялася в дитяти? Вихватила ту сокиру I батькові в **груди** Аж по обух вгородила. II 159.78.

ГРУЗИНСКИЙ (1). Слава б стала По всьому світу про ослицю, Якби вона яку царицю Хоча **грузинскую** несла II 489.В.

ГРУНТ (20). *Садиба, наділ, земля, город.* «Не дав вдовиці утопиться, Недам же й з торбою ходить»,— Сказав Максим, і **грунт** покинув. II 52.146. напиши, чи той **грунт** у Трощинського над самим Дніпром? VI 204.39. Він пише, що братів і сестру Ярину з дітьми випускає на волю без **грунтів** і без землі безплатно: але вони не беруть такої поганої волі. VI 212.24.

◇ ***Одн. Н.*** грунт VI 204.27, 204.39, 211. 7, ***Р.* без грунту** VI 207.38, ***З.* грунт** II 52.146, VI 207.34, **за грунт** VI 209.42, 214.32, **на грунт** 217.12, 217.36, ***О.* з грунтом** VI 228.20, 229.10, ***М.* на грунті** VI 206.38, **о грунті** VI 205.39, ***Мн. Р.* без грунтів** VI 212.24, ***З.* за грунти** VI 205.36, 206.39, 212.30, ***О.* з грунтами** VI 209.15, ***М.* об грунтах** VI 206.31.

ГРУША (7). **1.** *Плодове дерево* (3). Дуже, дуже добре ти зробив, що не посадив яблоні і **груші** VI 220.23.

2. *Плоди цього дерева* (4). я буду **груші** рвати, Діткам подавати... II 324.9. *У приказці* (1). може то така правда, Як на вербі **груші.** II 54.186 //*Перен.* (2). «Які **груші** уродили! Збивайте, хлоп'ята..» I конфедерати Посипалися додолу I 122.1651.

◇ ***Одн. Р.*** груші 1. VI 220.23, ***З.*** грушу 1. VI 217.4, ***Мн. Н.*** груші 2. *у приказці* II 54.186, *перен.* I 122.1651, 122.1656, ***Д.*** грушам 1. VI 210.31, ***З.*** груші 2. II 324.9.

ГРУШЕНЬКА (1). *Зменш.-пестл. до* **груша 1.** Посажу коло хатини На вспомин дружині I яблуньку і **грушеньку,** На вспомин єдиній! II 324.3.

ГРУШЕЧКА (1). *Зменш.-пестл. до* **груша 1.** Посажу коло хатини.. I яблуньку і **грушечку** II 493.В.

ГРЯДУЩИЙ (4). *Майбутній.* Перепливе вона [дума] Лету; I огнем-сльозою Упаде колись на землю I притчею стане Розпинателям народним, **Грядущим** тиранам. II 263.16 //*Субст.* (3). Вже пророчить, Тобі вже зазирає в очі Твоє **грядущеє.** II 308.112.

◇ ***Одн. Н.*** грядущеє *субст.* II 308.112, ***З.*** грядущеє *субст.* II 224.178, VI 29.37, ***Мн. Д.*** грядущим II 263.16.

ГРЯЗЬ (1). *Перен.* Все розберіть.. То й побачите, що ось що Ваші славні Брути: Раби, подножки, **грязь** I 334.161.

ГУ (6). *Вигук.* Сліпий по базару.. Додає словами: «I... **гу!** Загнув батько дугу» I 129.1920. *Повт.* (3). Свекор ожинився I!.. **гу!!.. гу!.. гу!..** I 533.В.

◇ гу I 129.1920, 361.45, 368.305, *повт.* I 533.В (3 р.).

ГУБА (3). [Генеральша] Не їла три дні й не пила, Вернувшись з прощі. I три ночі Не спала; впали карі очі, Засохли **губи** II 224.190 //*У спол.* (2): а) н а в с ю **губу** — *дуже багато* (1). А мати Або батько як побачать, Що ви, мої любі, Таке диво читаєте,— Гріха н а в с ю **губу!** I 95.735; б) а ж **губи** о б л и з у є ш — *при вираженні задоволення* (1). Я думаю дещо з неї [С т а р и н и] зробить, коли здоров буду, там багато є дечого такого, що а ж **губи** о б л и з у є ш VI 23.37.

◇ ***Одн. З.*** на губу *у спол.* а) I 95.735, ***Мн. Н.*** губи II 224.190, ***З.*** губи *у спол.* б) VI 23.37.

ГУБАТИЙ (1). *Рим.* Багатого **губатого** Дівчина шанує; Надо мною, сиротою, Сміється, кепкує. I 15.17.

ГУБИТЕЛІ (1). Окують царей неситих В залізніє пута, I їх, славних, оковами Ручними окрутять, I осудять **губителей** Судом своїм правим. I 347.279.

ГУБИТЬ (2). *Призводити до загибелі.* Жить не хочеться на світі, А сам мусиш жити. Мушу, мушу, а для чого? Щоб не **губить** душу? II 213.34. Отаке-то на сім світі Роблять людям люде! Того в'яжуть, того ріжуть, Той сам себе **губить...** I 35.292.

ГУГЕНОТИ (1). *Назва опери.* Будь ласкав, вирви ти у того К[окор]єва як-небудь оті 100 карбованців та пришли мені. **Г у г е н о т и** ні на що послухать,— таке лихо! VI 185.24.

ГУДЗИКИ (1). Штовхаюсь я; аж землячок, Спасибі, признався, З циновими **гудзиками** I 246.292.

ГУДИТЬ (2). *Ганьбити.* Хоч убий, не вмію; треба б хвалить, так сором, а **гу-**

дить не хочеться. I 150.П. Такі, бачте, люди: Все письменні, друковані, Сонце навіть **гудять** I 76.56.

ГУДІТИ (11). Садок вишневий коло хати, Хрущі над вишнями **гудуть** I 390.2. І пугач пуга, і сова З-під стріхи в поле вилітає, А жаби крякають, **гудуть.** II 16.326. З-за Дніпра із села Руна гаєм **гула** I 381.30. Народ з попами З усіх церков на гору йде, Мов та божа пчола **гуде.** II 137.13. Стогне земля, стогне море, Стогне та **гуде!** I 394.5. *У прикл. спол.* **гудіти**-р е в т и (1). Що там шумить, **гуде**-р е в е До зорі рано? II 497.В //*Про людей, натовп* (1). Громада глухо присягає.. **Гудуть,** Мов стиха дзвони. II 225.219 //*Безособ.* (3). Аж **гуде,** З усіх усюд народу йде II 225.208. як збереш гроші, то пришли на ім'я Брилкі[на], у мене тепер в кишені пусто, аж **гуде.** VI 164.9.

◇ **гуде** I 394.5, II 137.13, *у прикл. спол.* II 497.В, *безособ.* II 225.208, 451.В, VI 164.9, **гудуть** I 390.2, II 16.326, 225.219, **гула** I 381.30, II 312.305.

ГУКАТИ (15). **1.** *Кричати* (13). Заревіли гайдамаки.. Через греблю повалили, **Гукають,** співають. I 130.1963. «Грай, кобзарю, лий, шинкарю!» Козаки **гукали** I 78.148. *Образн.* (1). Заголосить, як та мати, Голосна гармата. **Гукатиме,** кричатиме Не одну годину. II 183.37.

2. *Кликати, окликати* (2). На базар збірались Гайдамаки. Йде Ярема, Залізняк **гукає:** «Чуєш, хлопче? ходи сюди!» I 115.1373. Петрової мови Не чуть, нема, не **гукає,** Не кличе: «Мар'яно! Де ти, пташко?» I 463.В.

◇ **гукає 1.** I 82.288, 89.493, 114.1349, 124.1702, 139.2274, 140.2307, 252.552, 285.472, 2. I 115.1373, 463.В, **гукають 1.** I 89.499, 130.1963, 142.2373, **гукали 1.** I 78.148, **гукатиме 1.** *образн.* I 183.37.

ГУКНУТИ (3). *Крикнути.* Степан **гукнув,** і курява Шляхом піднялася. I 492.В. Добре, добре!.. Залізняче, **Гукни,** щоб палили. I 131.1971. *Образн.* (1). Як понесуть товариша В новую світлицю, Загомонять самопали, **Гукнуть** гаківниці. II 182.32.

ГУЛЯТИ, ГУЛЯТЬ (133). **1.** *Проходжуватися, походжати, пливти і под. ради задоволення* (47). снилося мені: Удень неначе місяць сходив, А ми **гуляєм** понад морем Удвох собі. II 100.294. Год, другий минає, Як побрались; а дивіться — Вкупочці **гуляють** По садочку. I 291.716. Мене не стане, не йди меж люди, Іди ти в гай; Гай не спитає й бачить не буде, Там і **гуляй.** II 134.12. 2 августа я вирвався з своєї тюрми, а 5 августа **гуляв** уже по славному городу Астрахані. VI 144.38. Мої любії, мої единые друзі, чи ви ще й досі на Михайловій горі **гуляючи,** дивитесь на задніпрянські гори? VI 197.5. *У прикл. спол.* х о д и л а -**гуляла** (2). Ой у полі могила; Там удова ходила, Там х о д и л а - **гуляла,** Трути-зілля шукала. I 311.44. *Образн.* (14). По діброві вітер виє, **Гуляє** по полю I 54.231. Шелестить Пожовкле листя по діброві; **Гуляють** хмари; сонце спить; Нігде не чуть людської мови I 136.2126. А думка край світа На хмарі **гуля.** Орлом сизокрилим літає, ширяє I 26.61. Повіє вітер по долині,— Пішла дібровою руна,— Руна **гуляє,** божа мова. I 12.53. поставець По столу **гуляє.** I 89.491. Тоді я веселий, Тоді я багатий, Як буде серденько По волі **гуляти!** I 36.328.

2. *Розважатись, веселитись* (41). У неділю на вигоні Дівчата **гуляли** I 154.32. [Княжна] Чорнобрива, кароока, ..Весела **гуляла,** Мов ласочка з кубелечка, На світ виглядала З того Києва. II 15.276. Отут, було, на цвинтарі Я з дітьми **гуляю** I 293.19 //*Бенкетувати* (31). Скирти вже княжі погнили. А він байдуже п'є, **гуляє** II 14.260. **Гуляє** князь, **гуляють** гості, І покотились на помості... II 10.69. *Повт.* (4). **Гуля** наш батюшка, **гуля!** I 248.372.

3. *Бути вільним від роботи, відпочивати* (11). У неділю не **гуляла,** Та на шовки заробляла I 254.1. Було, роблю що, чи **гуляю,..** Усе думаю про його І чогось боюся. II 198.1. *Ірон.* (2). **Гуляю!** бодай нікому не довелося так **гуляти,** а що маємо робить! VI 39.24. *У приказці* (1). Іди лишень Полудновать лагодь, **Гуляючи,** як той казав, Шматок хліба з'їсти. I 276.123.

4. *Залицятися до кого-н., бути з ким-н. у любовних стосунках* (10). Ти вже виросла, дівуєш, З хлопцями **гуляєш...** I 165.66. Ой пішла я у яр за водою, Аж там милий **гуляє** з другою. II 132.2. *Повт.* (2). Годували люде Малу дочку, а вдовиця.. З жонатими й с парубками **Гуляла, гуляла** I 464.В.

5. *Перен. Битися з ворогом, воювати, вбивати* (21). Не спинила весна крові, Ні злості людської.. Гайдамаки **Гуляють,** карають I 137.2163. Давно те минуло, як, мала дитина, Сирота в ряднині, я колись блукав, Без свити, без хліба, по тій Україні, Де Залізняк, Гонта з свяченим **гуляв.** I 144.2441. На стогнах каменем побили. І заходилися **гулять,** Святою кровью шинкувать. II 422.В. ***Повт.***

(6). **Гуля** Максим, **гуля** батько Степами-лісами I 103.975.

6. *Перен. Жити* (3). Згадаю те лихо, степи ті безкраї, І батька, і діда старого згадаю... Дідусь ще **гуляє**, а батько вже вмер. I 144.2451.

◇ **гуляти 1.** II 384.В, **2.** I 130.1955, 162.364, 255.43, **3.** VI 39.24, *ірон.* VI 39.24, **4.** I 155.102, 358.11, **5.** I 116.1428, II 427.В, *повт.* I 203.146, 203.147, **гулять 1.** I 531.В, II 117.16, 194.21, **2.** II 445.В, **5.** II 422.В, **гуляю 1.** I 362.78, II 87.5, 421.В, VI 82.15, **2.** I 240.43, 255.30, 293.19, 358.30, **3.** II 198.1, 198.26, VI 26.20, 28.34, *ірон.* VI 39.24, **гуляєш 2.** I 232.93, **4.** I 165.66, **гуляє 1.** I 496.В, II 80.139, 106.78, 175.330, 205.27, 435.В, *образн.* I 12.53, 26.42, 48.2, 54.231, 89.491, 164.1, 131.1978, 407.В (2 р.), **2.** I 53.199, 79.176, 82.276, 108.1147, 117.1448, 141.2334, 472.В, II 10.69, 10.72, 14.242, 14.260, 15.308, 80.133, 120.27, *повт.* I 474.В (2 р.), **4.** II 132.2, **5.** I 201.95, 444.В, 451.В (2 р.), **6.** I 144.2451, **гуля 1.** *образн.* I 26.61, **2.** *повт.* I 248.372 (2 р.), **5.** *повт.* I 103.975 (2 р.), 104.979 (2 р.), **гуляєм 1.** II 100.294, **гуляють 1.** I 202.140, 291.716, *образн.* I 136.2126, **2.** I 36.332, 141.2333, 440.В, II 10.69, 14.242, 24.16, 35.18, 88.10, **5.** I 57.8, 114.1351, 137.2163, **6.** II 382.В, **гуляв 1.** II 223.143, VI 144.38, **5.** I 144.2441, **6.** I 288.591, **гуляла 1.** I 288.618, *у прикл. спол.* I 311.44, II 198.18, **2.** II 15.276, **3.** I 254.1, **4.** I 165.42, 460.В, *повт.* I 464.В (2 р.), **гуляли 1.** I 78.141, II 318.538, VI 86.10, **2.** I 154.32, II 64.107, **5.** II 125.24, **буду гулять 4.** I 125.1762, **буде гуляти 1.** *образн.* I 36.328, **гуляй 1.** I 78.157, II 134.12, *образн.* I 64.66, 79.158, **2.** I 124.1719, 440.В, **5.** I 115.1358, 137.2180, **нехай гуляє 1.** I 407. В, **3.** II 121.14, **4.** I 358.20, **нехай гуля 1.** I 27.79, **гуляйте 2.** I 140.2305, **5.** I 128.1860, **гуляв би 1.** II 213.49, **гуляли б 1.** II 219.32, **гуляючи 1.** VI 86.9, 197.5, **3.** II 169.148, *у приказці* I 276.123.

ГУЛЯТИСЯ (1). *Гратися.* Івась у коники **гулявся** II 493.В.

ГУЛЯЩИЙ (2). *Вільний, не заповнений нічим.* Як матимеш **гулящий** час, то піди в Сімонов монастир VI 87.27. А щоб не оставалося **гулящого** паперу, то на тобі вірш з десяток своєї роботи VI 58.21.

ГУЛЬВІСА (3). *Гуляка.* З собаками та псарями Їде пан **гульвіса.** II 131.12. Що там робить отой **гульвіса** Семен, що нічого мені не напише. VI 147.38. Будь ласкав, найди там того **гульвісу** Овсяннікова і скажи йому, щоб він непременно побачився зо мною в Москві. VI 179.3.

ГУЛЬК (9). *Вигук. Уживається для вираження несподіваності, раптовості.* Аж **гульк** — з Дніпра повиринали Малії діти, сміючись. I 5.86. Аж **гульк!..** Ізнову потекла Мужицька кров! II 243.5. думав уже писать Лазаревському, аж **гульк** — неначе з неба впали гроші VI 162.19 //*Субст.* (1). Місяченьку! Наш голубоньку! Посвіти нам, он **гульк** ходить! Він під дубом, щось там робить. I 404.В.

◇ **гульк** I 5.86, 40.472, II 243.5, 253.177, 268.149, VI 54.23, 162.19, 164.6, *субст.* I 404.В.

ГУПАЛІВЩИНА (1). *Назва розділу поеми «Гайдамаки».* **Гупалівщина.** I 119.Заг.

ГУРІЇВ (2). в саді, В своїм веселім вертограді, Вірсавія купалася, Мов у раї Єва, Подружіє **Гурієво,** Рабиня царева. II 70.58. в купальні Русалка сиділа, Не русалка... Версавія Достеменна Єва, Подружіє **Гурієве** II 415.В.

ГУРІЙ (4). **Гурій** спав. Йому, сердешному, й не снилось, Що дома нищечком робилось, Що з дому цар його украв Не золото, не серебро, А лучшеє його добро, Його Вірсавію II 71.82. Кленуть Давида сподаря. А він собі.. В червленій ризі похожає, Та мов котюга позирає На сало, на зелений сад Сусіди **Гурія.** II 70.54.

◇ ***Одн. Н.*** **Гурій** II 71.82, 416.В, ***Р.*** **Гурія** II 70.54, ***Д.*** **Гурієві** II 416.В.

ГУР'ЇВ (3). *Назва міста.* Тілько що схаменувся я од твого слова і взяв уже перо в руку, щоб написать тобі спасибі, аж приходить із **Гур'єва** почта VI 129.38.

◇ ***Одн. Р.*** **з (із) Гур'єва** VI 129.38, 132.16, 133.16.

ГУРТ (5). Я спалила Польщу з королями.. на Ладогу Так **гурти** за **гуртом** Виганяла та цареви Болота гатила. I 300.264. Перед кумира Везуть возами ладан, мірро, Женуть **гуртами** християн у Колізей. II 275.439.

◇ ***Одн. З.*** **гурт** I 503.В, ***О.*** **за гуртом** I 300.264, ***Мн. З.*** **гурти** I 300.264, ***О.*** **гуртами** II 275.439, **за гуртами** I 503.В.

ГУРТОМ (5). *Присл.* Кобзар вшкварив, а козаки — Аж Хортиця гнеться — Метелиці та гопака **Гуртом** оддирають I 78.154. Вилітали запорожці На лан жито жати; Жито жали, в копи клали, **Гуртом** заспівали I 203.164. На третій день і їх в кайданах Сторожа з голими мечами **Гуртом** в різницю привела. II 276.463.

◇ **гуртом** I 78.154, 103.Рем., 203.164, 270.296, II 276.463.

ГУС (18). *Прізвище вождя чеського національного руху (1369—1415).* Отак у келії правдивий Іван **Гус** думав розірвать Окови адови!.. I 265.117. чехи **Гуса** провожали, Мов діти батька... I 269.251. *Назва твору* (4). Читаю тепер **Г у с а** Аннікова, добра штука. VI 179.39.

◇ ***Одн. Н.*** **Гус** I 265.117, 266.124, 267.185, 267. 192, 269.270, 270.291, *у назві* VI 165.14, ***Р.*** **з Гуса** *у назві* I 487.В, **проти Гуса** I 268.219, ***З.*** **Гуса** I 269.246, 269.251,

270.299, 270.307, 272.357, *у назві* VI 156.2, 179.39, **за Гуса** I 270.302, **про Гуса** I 264.77.

ГУСАРИН (4). Чого ж мені його шкода, Чого його жаль? Що на йому жупан куций, Що **гусарин** чорноусий,.. Ні, не того мені шкода; А марніє моя врода II 156.6. *У порівн.* (1). Давно се ділялось колись, Ще як борці у нас ходили.. Та верховодили в селі, — Як ті **гусари** на постої. II 77.6. *У приказці* (1). Незабаром і молодого привели (З весілля та в **гусари**). II 95.74. *У прикл. спол.* **гусарин**-москаль (1). Не вернувся із походу **Гусарин**-москаль. II 156.2.

◊ ***Одн. Н.*** гусарин II 156.6, *у прикл. спол.* II 156.2, ***Мн. Н.*** гусари *у порівн.* II 77.6, ***З.*** в гусари *у приказці* II 95.74.

ГУСАРКА (1). А на улиці дівчата Насміхаються, прокляті, **Гусаркою** звуть. II 156.13.

ГУСЛА (2). Не стало на селі княгині, І **гусла** знову загули. II 13.221.

◊***Мн. Н.*** гусла II 13.221, 14.241.

ГУСЛЯР (2). Заревла Сивоборода, волохата Рідня Саулова пузата, Та ще й **гусляра** привела II 353.93. А **гусляра** того Давида Трохи не вбив [Саул]. II 353.101.

ГУСТЕНЬКИЙ (1). *У приказці.* **Густенька** каша, Та каша, бачте, та не наша II 223.131.

ГУСТИЙ (2). Пішов шелест по діброві; Шепчуть **густі** лози. I 7.154. Розплелася **густа** коса Аж до пояса I 237.1.

ГУСТО (1). *Присл.* Земля козача зайнялась І **густо** [?] кров'ю полилась II 453.В.

ГУСЬ (9). Яремо! герш-ту, хамів сину?.. Посип індикам, **гусям** дай! I 84.327. *Фольк.* (2). Сірі **гуси** в ірій, ірій, По чотири, по чотири Полетіли — гел-гел! I 235.224. *Фольк., повт.* (2). **Гуси, гуси** білі В ірій полетіли II 97.192. *Фольк., зверт.* (1). Ой гиля, гиля, сірії **гуси,** Гиля на Дунай. II 100.273. *Образн.* (2). Гуса Ченці осудили, Запалили... та божого Слова не спалили, Не вгадали, що вилетить Орел із-за хмари Замість **гуся** і розклює Високу тіару. I 272.363.

◊ ***Одн. Р.*** замість гуся *образн.* I 272.363, ***Мн. Н.*** гуси II 98.230, *фольк.* I 235.224, II 184.1, *фольк., повт.* II 97.192 (2 р.), *образн.* I 268.214, ***Мн. Д.*** гусям I 84.327, ***К.*** гуси *фольк., зверт.* II 100.273.

Д

ДА [1] (26). *Сполучн.* **1.** *Єднальний. З'єднує однорідні члени речення або цілі речення; близький значенням до «і», «та»* (21). От отроки й домірковались.. Дівчат старому навели. **Да** гріють кров'ю молодою Свого царя. II 73.155. А хвилі на той бік ідуть **да** ревуть! I 467.В //*З'єднує два-три слова, утворюючи сполуку, що виражає одне поняття або коло близьких понять* (7). Зажурилась чорнобрива, Тяжко зажурилась. Плаче, плаче **да** ридає II 432.В //**Да** (ще) й (4). Поскидали У воду трупи, **да** й назад З возами скифи повертали II 471.В. Гриземося мов собаки За маслак смердячий **Да** ще й бога зневажаєм II 471.В.

2. *Приєднувальний. Приєднує речення, що доповнюють чи уточнюють раніше висловлену думку* (3). За перший раз, як за той рік, Будеш ти такою; А за другий — серед степу Тупне кінь ногою,— Коли живий козаченько, То зараз прибуде... А за третій, моя доню! Не питай, що буде... **Да** ще, чуєш, не христися,— Бо все піде в воду... I 412.В //**Да й** (1). журнала вже десятий рік і в очі ні одного не бачив.. Сам не написав нічого (**да** й як його було писать?) VI 321.В.

3. *Протиставно-допустовий. З'єднує члени речення або цілі речення, в яких виражено протиставлення раніше висловленому; близький значенням до «але», «проте»* (2). Сиротині сонце світить, Світить — **да** не гріє... I 410.В. І ви плебеї, гречкосії І ви молилися, **да** вас Нихто не милує II 469.В.

◊ **да 1.** I 410.В, 412.В (2 р.), 467.В, 473.В, 502.В, II 73.155, 432.В, 465.В (3 р.), 466.В (2 р.), 467.В (2 р.), 469.В, 471.В (2 р.), 502.В (2 р.), VI 298.В, **2.** I 412.В, II 468.В, VI 321.В, **3.** I 410.В, II 469.В.

ДА [2] (5). *Частка. Вживається з дієсловом III ос. одн. і мн.:* **1.** *Для вираження побажання, повинності, спонукання тощо; близька значенням до «нехай»* (4). Спаси мене, Спаси мою душу, **Да** не скаже хитрий ворог: «Я його подужав». I 341.31. «Поборюсь... За мене бог!.. **да** совершиться!» І в Віфлеємськую каплицю Пішов молиться добрий Гус. I 266.122.

2. *Для вираження згоди з чимось* (1). [3]: Три указа накаркала На одну дорогу... [1]:

На яку це? на ковану?.. **Да** ти добре наварила! I 500.В.

◊ **да 1.** I 266.122, 341.31, II 327.24, 384.В, **2.** I 500.В.

ДАВАТИ, ДАВАТЬ (63). **1.** *Вручати, подавати, передавати з рук у руки* (30). Дивлюся на море широке, глибоке, Поплив би на той бік — човна не **дають.** I 13.97. Найшов Опрісноки Йосип у торбині, **Дає** та й каже: — На, дитино, Поки що буде, укріпись II 313.337. «Годі! годі! — кричить Гонта,— Годі, погасає. Світла, діти! ..Огню, діти! дьогтю, клоччя! **Давайте** гармати» I 130.1957 //*Надавати в чиєсь користування, дарувати, посилати* (16). Попід дібровою стоять Вози залізної тарані: То щедрої гостинець пані. Уміла що кому **давать** I 100.888. *Повт., образн.* (6). Боже! боже! **Даєш** волю I розум на світі, Красу **даєш,** серце чисте... II 11.116. *Образн.* (8). Подай їй долю на сім світі I більш нічого не **давай.** II 293.13. На самий святвечір сижу собі.. Думаю: от бог **дає** і свято своє велике на радість добрим людям,— а мені нема з ким слова промовить. VI 54.22 //*Платити по певній ціні* (1). Мені оце прийшлось до скруту: сьогодні цензура випустила із своїх пазурів мої безталаннії думи.. а іздатель.. половини не **дає** того, що прошу VI 200.6.

2. *З інф. Дозволяти, надавати можливість щось робити* (23). В садочку темному ягнята Удень пасуться. А вночі Віщують сови та сичі I не **дають** сосідям спати. I 384.12. Я ще й досі тут, не пускають додому. Печатать не **дають.** VI 192.33. *У прислів'ї* (1). Хоча лежачого й не б'ють, То і полежать не **дають** Ледачому. II 356.2. *Образн.* (10). Дочка вечерять подає, А мати хоче научати, Так соловейко не **дає.** I 390.10.

3. *Ставити оперу* (1). А тепер через день **дають** Р у с л а н [а] и Л ю д м и л у. Та що то за опера, так ну! VI 26.11.

4. *Форма наказ. сп.* **давай** *з інф. уживається в знач. «почала», «стала»* (1). а дрібнота Уже за порогом Як кинеться по улицях, Та й **давай** місити Недобитків православних I 248.368.

◆ *У спол.* (8): а) **давати** з н а т ь — *сповіщати* (3). Од 16 мая до 2 августа не **давали** з н а т ь із корпуса в укріпленіє о моїй свободі. VI 171.39; б) п р о х о д у н е **давати** — *чіплятися з настирливими залицяннями* (1). Засватані, весілля ждуть, А нашим молодим дівчатам В селі п р о х о д у н е **дають.** II 411.В; в) п о р а д у **давати** — *радити* (1). Я стар чоловік, нездужаю встати, Буду йому п о р а д у **давати** II 138.64; г) **давати** с л ь о з а м в о л ю—*ридати* (1). Співа-було [Мар'яна], а іноді **Дає** с л ь о з а м в о л ю. I 462.В; д) **давати** д у л і (1). **Дає** *д у л і і співає* II 99.Рем; е) і п и л и н о ч к и в п а с т и н е **давати** *на кого — дуже добре доглядати кого-н.* (1). А моя свою дитину Сама доглядала.. І п и л и н о ч к и на неї в п а с т и н е **давала.** II 12.181.

◊ **давать** 1. I 100.888, VI 186.9, **даєш** 1. *образн., повт.* II 11.116, 11.118, 219.40, 219. 42, 381. В (2 р.), 2. *образн.* II 11.119, 11.120, 143.7, **дає** 1. I 46.735, 280.304, 507.В, II 301.15, 313.337, VI 200.6, *образн.* I 5.74, II 63.64, VI 54.22, 160.39, 2. I 396.21, II 172.240, VI 204.30, *образн.* I 390.10, VI 145.33, *у спол.* г) I 462.В, *у спол.* д) II 99.Рем., **даєте** 2. II 53.165, *образн.* II 48.146, **дають 1.** I 13.97, II 202.29, 2. I 41.543, 384.12, II 95.88, 219.45, 229.24, VI 192.3, *у прислів'ї* II 356.2, *образн.* II 16.331, 406.В, VI 43.5, 208.27, 3. VI 26.11, *у спол.* а) II 316.439, *у спол.* б) II 411.В, **давав** 1. *образн.* II 190.15, *у спол.* а) VI 62.7, **давала** 2. I 236.241, *у спол.* е) II 12.181, **давали 1.** I 233.123, 538.В, *у спол.* а) VI 171.39, **буду давати** *у спол.* в) II 138.64, **давай 1.** I 89.494, 90.535, *образн.* II 293.13, 332.9, 484.В, **4.** I 248.368, **давайте 1.** I 97.788, 130.1957, 2. VI 20.32.

ДАВИД (9). **Давид,** святий пророк і цар, не дуже був благочестивий. II 71.96. Заревла Сивобородa, волохата Рідня Саулова пузата, Та ще й гусляра привела, Якогось чабана **Давида.** II 353.94.

◊ ***Одн. Н.*** **Давид** II 70.67, 71.96, 71.105, 73.144, ***Р.*** **з Давида** II 353.104, ***З.*** **Давида** II 70.48, 353.94, 353.101, 414.В.

ДАВИДІВ (4). Кляте плем'я **Давидове** у нас зійшло! II 301.25. Не видно нікого в Ієрусалимі, Врата на запорі, неначе чума в **Давидовом** граді, господом хранимім, Засіла на стогнах. II 70.33.

◊ ***Одн. Н.*** **Давидове** II 301.25, ***М.*** (в) **Давидовом** II 70.33, ***Мн. Н.*** **Давидові** I 340.Заг., **Давидови** I 524.Заг.

ДАВИТИ (5). **1.** *Стискувати* (1). Опівночі прокинулась: Як у ямі, в хаті. А за руку батько **давить.** I 368.276.

2. *Душити. Образн.* (1). Ой тумане, тумане.. Чому мене не задавиш, У землю не вдавиш? ..Ні, не **дави,** туманочку! Сховай тільки в полі I 310.16.

3. *Перен. Гнітити* (3). Залізняк попереду.. А за ним німий Ярема.. Тяжко йому, Тяжко, а не плаче. Ні, не плаче: змія люта, Жадна випиває Його сльози, **давить** душу I 117.1471. всі лиха упали на мою голову, од-

но те, що нудьга і безнадія **давить** серце, а друге, нездужаю VI 45.16.

◇ **давить** 1. I 368.276, 3. I 117.1471, 259.2, VI 45.16, **дави** 2. I 310.16.

ДАВИТИСЬ (1). Ось на, **давись!** *(Дає дулі і співає)* II 99.243.

ДАВНЕНЬКО (2). *Присл.* Найкращая з всього села **Давненько** вже у яр пішла, Узявши глечик II 187.32. Вигляда Старий, сумуючи під тином, **Давненько** вже свою дитину. II 309.153.

ДАВНЄ (2). *Субст. Тавтол.* А тут бур'ян, піски, тали... І хоч би нá сміх де могила О давнім **дáвні** говорила. II 46.71. Був собі дід та баба. З давнього **давна,** у гаї над ставом, Удвох собі на хуторі жили I 311.57.

ДАВНЄ-КОЛИШНІЙ (2). **Давнє-колишній** та ясний Присниться сон мені!.. II 348.9.

◇ ***Одн. Н.*** **давнє-колишній** II 348.9, **давно-колишній** II 499.В.

ДАВНІЙ (19). **1.** *Такий, що був, відбувався давно* (11). Мені не весело було Й на нашій славній Україні.. І згáдував літа лихії, Погані, **давнії** литá II 23.10. *Тавтол.* (2). Був собі дід та баба. З **давнього** давна, у гаї над ставом, Удвох собі на хуторі жили I 311.57.

2. *Такий, що існує вже багато часу; старий* (8). Друже мій **давній,** друже мій єдиний! із далекої Киргизької пустині, із тяжкої неволі вітав я тебе, мій голубе сизий, щирими сердечними поклонами. VI 152.9. Заїхав я у Чигирин У **давній** монастирь дівочій... II 384.В.

◇ ***Одн. Н.*** **давній** 2. VI 152.9, 211.30, 220.5, 220.16, **давняя** 1. I 336.255, **давнє** 1. I 312.96, ***Р.*** (з) **давнього** 1. *тавтол.* I 311.57, ***З.*** **давнього** 2. VI 155.2, (на) **давній** 1. II 405.В, (у) **давній** 2. II 384.В, (на) **давний** 1. II 407.В, (о) **давній** 1. II 60.62, **давнє** 1. I 523.В, (о) **давнім** 1. *тавтол.* II 46.71, ***М.*** (на) **давнім** 2. I 262.30, ***Мн. З.*** **давні** 2. II 26.109, **давнії** 1. II 23.10, 27.141, (про) **давні** 1. I 341.44.

ДАВНО (55). *Присл.* **1.** *Багато років тому, задовго до теперішнього часу* (34). **Давно** те минуло, як, мала дитина, Сирота в ряднині, я колись блукав, Без свити, без хліба, по тій Україні, Де Залізняк, Гонта з свяченим гуляв. I 144.2438. Ще за гетьманщини святої, **Давно** се діялось колись. II 77.8. Бачиш, у мене **давно** вже думка заворушилась перевести його, те слово, на наш милий, на наш любий український язик. VI 87.10. *Повт.* (4). І до дверей, на ключ замкнутих, І до решотки на вікні Привик я трохи, і мені Не жаль було **давно** одбутих, **Давно** похованих, забутих, Моїх кровавих тяжких сльоз. I 389.10. **Давно, давно** колись Я чув, як, стоя під вербою, Тихенько дівчина співала II 85.27.

2. *Протягом тривалого часу, довго* (21). заплакала Лілея Росою-сльозою... Заплакала і сказала:— Брате мій, з тобою Ми **давно** вже кохаємось, А я й не сказала, Як була я людиною, Як я мордувалась. I 355.23. **Давно** вже я сижу в неволі II 265.17. Вибач мені, моє серце, мій голубе сизий, що я так **давно** до тебе не пишу, нічого було писать. VI 161.26. *Повт.* (6). друже мій єдиний! ..**давно, давно** ми не бачились VI 57.29.

◇ **давно** 1. I 81.251, 144.2438, 144.2442, 150.II, 153.Присвята, 155.85, 164.17, 337.6, 391.23, 489.В, 538.В, II 45.1, 77.1, 77.8, 93.3, 164.11, 249.23, 322.717, VI 61.37, 82.18, 82.23, 83.32, 87.6, 87.10, 118.21, 133.39, 145.15, 147.3, 174.8, 198.18, *повт.* I 389.10, 389.11, II 85.27 (2 р.), 2. I 133.2052, 201.101, 355.23, 384.5, II 24.23, 74.199, 150.23, 265.17, 404.В, VI 15.14, 86.20, 161.26, 186.32, 189.19, 218.6, *повт.* II 417.В (2 р.), VI 57.29 (2 р.), 224.35 (2 р.).

ДАВНУТИ (1). Зареготався я, та й годі; А й мене **давнули** Таки добре. I 248.375.

ДАЛЕБІ (15), **ДАЛЕБІГ** (1). *Вставн. Справді.* Отже, **далебі,** не знаю, Чи вона верталась, Катерина, до матері, Чи так і пропала? II 53.175. І сина взяв; потім... потім... **Далебіг,** не знаю, Що робилось... I 548.В. Не здивуйте, що я так мало пишу вам, **далебі** ніколи, іду в Академію малювать VI 32.23.

◇ **далебі** I 89.479, 95.728, 104.1006, 105.1014, 150. П, 536.В, II 53.175, 415.В, VI 19.23, 21.20, 26.13, 32.23, 34.6, 34.9, 50.32, **далебіг** I 548.В.

ДАЛЕКИЙ (33). *Такий, що знаходиться на великій відстані.* згадав сирота Степан в неволі Свою **далеку** Україну I 495.В. Кого ж їй любити? ні батька, ні неньки; Одна, як та пташка в **далекім** краю. I 4.54. А воленьку люде добрі І не торговали, А без торгу закинули В **далеку** неволю... II 181.14 //*Довгий, такий, що має велику протяжність* (11). Побачимо, почуємо... А поки — спочину, Та тим часом розпитаю Шлях на Московщину. **Далекий** шлях, пани-брати, Знаю його, знаю! I 37.365. Де ж Микита? В **далеку** дорогу пішов собі... II 78.51.

◆ *У спол.* (3): а) р и ш т у в а т ь в о з и в **далекую** д о р о г у — *готуватися до смерті* (1). Чи не покинуть нам, небого,.. Вірші нікчемні віршувать, Та заходиться р и ш т у в а т ь В о з и в **далекую** д о р о г у II 372.5; б) р у ш и т и в **далеку** д о р о г у — *вмерти* (1). Підождемо ж, моя сестро,.. Та й р у ш и м о тихесенько В **далеку** д о р о г у — Над Летою бездонною Та

каламутною Благослови мене, друже, Славою святою. II 373.32; в) в **далекую** д о р о г у к о н е й з а п р я г т и — *поховати* (1). Старі сумують; Може вже Оце збіраються до бога, Та хто в **далекую** д о р о г у Їм добре к о н е й з а п р я ж е? I 313.105.

◊ ***Одн. Н.*** **далекий** I 37.365, ***Р.*** (з, з-за) **далекого** I 33.204, II 31.76, 112.7, **далекої** I 250.455, (із) **далекої** VI 152.9, ***З.*** (на) **далекий** I 235.204, **далеку** I 495.В, (в) **далеку** I 79.190, 81.268, II 78.51, 181.14, 402.В, 403.В, *у спол.* б) II 373.32, (в) **далекую** *у спол.* а) II 372.5, *у спол.* в) I 313.105, ***М.*** (в) **далекому** I 34.241, II 112.20, (в) **далекім** I 4.54, (в) **далекій** I 93.632, 346.226, 346.238, II 76.9, 201.37, 210.24, 270.218, 284.14, 420.В, 444.В, VI 115.8, (на) **далекій** II 410.В, ***Мн. З.*** (в) **далекі** II 468.В.

ДАЛЕКО (26). **1.** *Присл. На великій відстані* (21). Понад Дніпром козак іде.. Кругом його Мов вимерли люде. Ані півня, ні собаки: Тільки із-за гаю Десь **далеко** сіроманці Вовки завивають. I 112.1282. Отойді згадай в пустині, **Далеко** над морем, Свого друга веселого II 179.10. *Повт.* (4). Завтра буду я **далеко, Далеко,** Оксано... I 94.686 //*На велику відстань* (9). Поїдеш **далеко,** Побачиш багато I 69.1. мене дуже **далеко** заправтор[ил]а моя погана доля та добрії люде! VI 57.31. *Повт.* (2). Босфор аж затрясся.. І хвилю, ревучи, **далеко, далеко** У синєє море на ребрах послав. I 199.23 //*У спол.* ч и **далеко** г о с п о д ь н е с е? — *куди йде?* (1). аж іде чорноморець. От спинивши його й питаю, чи давно з коша, і ч и **далеко** г о с п о д ь н е с е? VI 82.18.

2. *Присудк. Про велику відстань* (4). взявши відер, кандійок, І батько, й мати, і воно Пішли на ярмарок у са́мий Самісінький Єрусалим. Хоч і **далеко,** так сподати Дорогше можна. II 320.614.

3. *Присудк. Про нешвидке настання чого-н.* (1). Не будемо журиться,.. ще те лихо **далеко,** а всяке лихо здалеку страшніше VI 49.36.

◊ **далеко 1.** I 31.139, 69.1, 92.597, 112.1282, 356.45, II 37.87, 179.10, 205.23, 247.1, 308.123, 440.В, 496.В, VI 57.31, 85.34, *повт.* I 94.686, 94.687, 162.368 (2 р.), 199.23 (2 р.), *у спол.* VI 82.18, **2.** I 38.410, II 306.51, 320.614, 415.В, **3.** VI 49.36.

ДАЛІ (1). *Присл.* **Далі** гляну: У долині, мов у ямі, На багнищі город мріє I 245.266.

ДАЛЬНІЙ (2). Ніколе Ти не здавалася мені Такою свіжомолодою І прехорошою такою, Як нині — в **дальній** стороні II 420.В.

◊ ***Одн. М.*** (в) **дальній** II 420. В, 497. В.

ДАЛЬШЕ (10), **ДАЛЬШ** (2). *Присл.* **1.** *На більшу відстань* (6). Подивилась Катерина: «І ви, бачу, люде!.. Піду **дальше** — більш ходила...» I 40.493. розкажи, моя зоре, Про тую Марину.. Та нищечком, щоб не чули.. А то скажуть, що на шляху Чинимо розбої, Та ще **дальше** запровторять. II 94.41. Та вже ж як-небудь вирвусь хоч після великодня і прямісінько до вас, а потім уже **дальше.** VI 26.24.

2. *Потім, у майбутньому* (4). А що **дальше** спіткається? Буде лихо, буде! I 37.349. Дивлюся я, що **дальш** буде I 253.561. Отак зачинається моя Ч е р н и ц я — а що **дальше** буде, то я і сам не знаю. VI 22.6.

3. *Після чого-н.* (1). Із Пітера мені пишуть, що я недовго сидітиму в Нижнім. Чи так, чи іначе, а я **дальше** поста не всижу. VI 164.10.

4. *Продовжуючи почату розповідь* (1). [Циган]: Та добре, добре.. Розказуй **дальше.** I 369.309

◊ **дальше 1.** I 40.493, II 94.41, 283.17 (2 р.), VI 26.24, 174.7, **2.** I 37.349, VI 22.6, **3.** VI 164.10, **4.** I 369.309, **дальш 2.** I 253.561, 369.308.

ДАМАСКА (2), **ДОМАХА** (1). *Дамаська шабля. У спол.* **дамаску (домаху)** г а р т у в а т и — *битися з ворогом.* По Поліссі Гонта бенкетує, А Залізняк в Смілянщині **Дамаску** г а р т у є I 436.В.

◊ ***Одн. З.*** **дамаску** I 436.В, **домаску** I 419.В, **домаху** I 114.1343.

ДАНИЙ (3). По якому правдивому, Святому закону І землею, всім **даною,** І сердешним людом Торгуєте? I 383.73. Ч у р е к і с а к л я — все твоє; Воно не прошене, не **дане** I 327.66. Нам тільки с а к л я очі коле: Чого вона стоїть у вас, Не нами **дана** I 327.80.

ДАНИЛО (4). Зо мною, слухай же, остались **Данило,** чура мій, та я II 234.83. *У назві твору* (1). Скомпонував я ще драму чи трагедію в трьох актах, зоветься **Д а н и л о** Р е в а. VI 24.37.

◊ ***Одн. Н.*** **Данило** II 234.83, *у назві* VI 24.37, ***О.*** з **Данилом** II 234.109, 235.117.

ДАНТ (1). *Поет Данте Аліг'єрі (1265—1321).* Якби розказать Про якого-небудь одного магната Історію-правду, то перелякать Саме б пекло можна. А **Данта** старого Полупанком нашим можна здивувать. II 30.44.

ДАР (7). **1.** *Подарунок* (5). Доле моя, доле.. Чи до тебе свої **дари** Я не посилаю? I 255.34. *У назві твору* (3). Три естампи уже готові — П е ч е р с ь к а **К и ї в с ь к а к р и н и ц я,** С у д н я в с е л і **р а д а і**

Дари Богданові і українському народові. VI 32.15. Хрестами І візерунками з квітками Кругом листочки обведу. Та й списую Сковороду Або «Три царіє со **дари»**. II 45.11 //В **дар** приносити (1). І потім в **дар** тобі приносять З пожару вкрадений покров!!.. I 328.140.

2. *У спол.* **дар** божий — *талант* (2). Воно з **даром** божим, а до того розумненьке, слухняне і трудяще. VI 163.21.

◇ ***Одн. З.*** **в дар 1.** I 328.140, ***О.*** **з даром 2.** VI 163.21, ***Мн. Н.*** **дари 1.** *у назві* VI 32.15, **2.** I 255.36, ***З.*** **дари 1.** I 255.34, ***О.*** **з дарами 1.** *у назві* II 404.В, **со дари 1.** *у назві* II 45.11.

ДАРДАНЕЛИ (1), **ДАРДАНЕЛА** (1). Із **Дарданелів** вітер віє, А не женеться Візантія I 203.174. Із **Дарданели** вітер віє I 467.В.

ДАРЕМНЕ (2). *Присл.* **Даремне** сила пропаде. II 307.105. Мені здається, що ніколи Воно не бачитиме волі, Святої воленьки. Що так **Даремне,** марне пролетять Його найкращії літа II 204.16.

ДАРМА (17), **ДАРМО** (3). **1.** *Присл. Марно* (7). **Дарма** щоніч дівчинонька Його виглядає. I 4.41. Й не такі, як я, **дармо** співають. II 32.18.

2. *Присудк. Байдуже, неважливо* (9). [Кобзар]: Та я й не волох; так тільки — був колись **у** Волощині, а люде й зовуть Волохом, сам не знаю за що. [Запорожець]: Ну, **та дарма;** утни ще яку-небудь. I 103.960. У мене єсть брати Микита й Йосип, а Петра нема. Бог його знає, відкіля він узявся? Та **дарма!** VI 189.13.

3. *У поєднанні з «що» вживається у знач. допустового сполучника* (2). А ми! Хвала нам! і хвала! **Дарма** що бог, що ми не стоїм І волосочка одного, Таки повісили його! II 441.В.

◆ *У спол.* **дарма** праця — *даремно, марно* (2). він хоче, щоб слухали, Як старці співають. **Дарма** праця, пане-брате I 77.85.

◇ **дарма 1.** I 4.41, 519.В, 544.В, II 395.В, **2.** I 103.960, 365.157, II 64.93, 283.11, 411.В, VI 49.15, 189.13, 189.23, 209.2, **3.** I 405.В, II 441.В, *у спол.* I 77.85, 83.305, **дармо 1.** I 536.В, II 32.18, VI 130.12.

ДАРМОГРАЙ (4). *Псевдонім Т. Г. Шевченка.* Не покидайте, брати мої, старого, безталанного кобзаря **Дармограя.** VI 139. 4.

◇ ***Одн. Н.*** Дармограй VI 132.26, 180.37, ***Р.*** Дармограя VI 139.4, 139.25.

ДАРОМ (1). *Присл.* пошли мій коротенький лист М[арии] А[лександровне]. Та щоб не **даром** німці папір возили, то напиши і ти їй на другім чистім боці, вона, я знаю, буде дуже, дуже рада. VI 193.29.

ДАРУВАТИ (3). *Робити подарунок, наділяти чимсь.* сірому сиротина Випровожала.. **Дарувала** шиту шовками хустину, Щоб згадував на чужині. II 43.33. *Образн.* (2). І **дарував** же мені бог Таке дитя, такого сина! II 168.138. Мій боже милий, **Даруй** словам святую силу — Людськеє серце пробивать, Людськії сльози проливать II 96.119.

ДАР'Я (1). *Назва річки.* Ми довго в морі пропадали, прийшли в **Дар'ю,** на якор стали II 76.14.

ДАСТЬБІ (1), **ДАСЬБІ** (1). *Присудк. Про відсутність чого-н.* І всі мови Слав'янського люду — Всі знаєте. А своєї **Дастьбі...** Колись будем І по-своєму глаголать I 333.120. Послав би вам грошей на все сіє, так **дасьбі,** до шеляга пропали. VI 42.7.

ДАТИ, ДАТЬ (202). **1.** *Вручити, подати, передати з рук у руки* (87). **Дай** один Букварь редактору Губернских ведомостей і попроси його, щоб він напечатав VI 227.11. **Дайте** мені, будьте ласкаві, коли маєте дома, Історію Маркевича. VI 31.4 //*Надати в чиєсь користування, розпорядження, подарувати, постачити, наділити, послати* (43). Яремі **дали** коня Зайвого з обозу. I 116.1431. Нагодували [чабани], І напоїли, і **дали** Кожух і свиту на дорогу II 315.400. Либонь, уже десяте літо, Як людям **дав** я «Кобзаря». А їм неначе рот зашито II 200.11. *Образн.* (25). Доле, де ти, доле, де ти? Нема ніякої! Коли доброї жаль, боже, То **дай** злої! злої! I 350.32. Ой гляну я, подивлюся На той степ, на поле; Чи не **дасть** бог милосердий Хоч на старість волі. II 67.3. Доле моя нещаслива! Що ти наробила? Нащо мені дітей **дала?** I 143.2400 //*Заплатити* (7). Діду, серце, голубчику, Заграй яку-небудь. Я шага **дам.** I 154.57. [Титяся] тут получає 25 рублів в місяць і два бенефіса в год. А на сей год лукавий Варенцов і того не хоче **дать,** бо бачить, що нікуди їй сердешній дітись. VI 163.26 //*Доручити що-н. робити* (2). майстрові **дали** кувать Із бронзи кесаря. II 271.275.

2. *З інф. Дозволити, зробити можливим, допустити* (53). Дурна ти, Насте, як я бачу, І посміяться не **даси...** II 167.98. Я став перед світом дрімать, І паничі мені приснились І не **дали,** погані, спать. I 398.76.— Так що ж, — промовив Ірод п'яний, — По всьому царству постинать Малих дітей; а то, погані, Нам не **дадуть** доцарювать. II 301.30. *Повт.* (2). А ви Україну ховайте: Не **дайте** матері, не **дайте** В руках у ката пропадать. I

107.1119. *Образн.* (29). Коли одпочити Ляжеш, боже, утомлений? І нам **даси** жити! І 326.29. *Образн., у приказці* (1). Не **дай**, боже, в багатого І пить попросити. І 233.148.

3. *Віддати (заміж)* (3). Мене мати хоче **дати** За старого заміж. І 51.124. дівчата! Моліте господа, щоб мати Отак і вас не продала, За генерала не **дала!..** II 450.В.

4. *Послати, направити* (2). [Сотник] сина **дав** У бурсу в Київ обучатись II 164.27.

5. *Видати (указ і под.)* (2). [Нерон] Преторіанам **дав** указ, Щоб все, що хочуть, те й робили, А ми помилуємо вас. II 272.319.

◆ *У спол.* (55): а) **дасть** бог (господь) — *при вираженні сподівання на добре завершення чогось* (20). Посажу коло хатини На вспомин дружині І яблуньку і грушеньку, На вспомин єдиній! Бог **дасть,** виростуть. II 324.5. А може **дасть** господь милосердний ще одпочину, та на старість попробую писать прозу. VI 131.1; б) **дати** пораду (раду, порадоньку, радоньку) — *допомогти, порадити* (8). Нехай, кляті, бенкетують, Поки сонце зайде, А ніч-мати **дасть** пораду І 65.99. А тим часом прошу твоєї щирої братньої поради.. Порадься з своєю жінкою, а з моєю сестрою, то й мені раду **дайте.** VI 198.22. Зажурилась Україна.. Як та галич поле криє, Ляхи, уніати Налітають,— нема кому Порадоньки **дати.** І 64.40. Ой умер старий батько І старенькая мати, Та нема кому щирої Тії радоньки **дати.** II 155.4; в) **дати** (лиха) закаблукам (закаблам, черевичкам) (6). **Дам** лиха закаблукам, **Дам** лиха закаблам II 36.44. Сама в найми піду, Діток в школу оддам, А червоним черевичкам Таки **дам,** таки **дам!** І 125.1771; г) **дати** знати (знак, звістку) — *попередити, сповістити* (4). Порадились, **Дали** в город знати; Суд наїхав II 187.51. *сотник.. входить в хату, не* **давши** *знаку* II 171.Рем. не знаю, що скаже театральний, як до його дійде.. побачимо, як тільки все кінчиться, то **дам** звістку. VI 24.24; д) **дать (дати)** волю *чому-н.— не стримувати, не перешкоджати* (3). Прочитав я вдруге вже о скорбі вашій, о вашій Лізі.. звичайне, не можна і без того, щоб інколи і сльозам не **дать** волі VI 46.8; Питала б сама, Сама свого серця; **дала** б йому волю Любить, кого знає. І 162.366; е) не (можна) й ради **дати** — *нічого не можна вдіяти* (3). Улюбилося, сердешне, Було молодеє, У жидівку молодую Та й думало з нею.. Звичайне побратись, Бо не можна ради **дати,** Що то за проклята! II 157.27. Я ще зроду такої нудьги не коштував. Ні до чого руки не лежать. А в голові така нефорощ, що й ради не **дам.** VI 132.40; є) **дай-то** боже (3). **Дай-то** боже милий — блисне булава! І 419.В. може ще раз уночі підемо.. шукать сестер милосердія, щоб змилосердилися. **Дай-то** боже! VI 148.30; ж) ладу (ради) не **дати** (2). А я так думаю інеє, Що вип'ємо та поснемо, А там і ладу не **дамо** II 408.В; з) **дати** слово (рушники) — *погодитись на одруження* (2). вона.. 28 іюля при купних наших друзьях сказала мені, що без братнього і батьківського вашого святого слова вона **не дасть** мені свого такого ж слова VI 215.17. спитай у неї нишком, чи не **дала** б вона за мене рушників? VI 198.13; и) дулю **дати** (1). За богами — панства, панства.. Аж потіють, та товпляться, Щоб то ближче стати Коло самих: може вдарять Або дулю **дати** Благоволять І 247.337; і) **дати** руку — *допомогти* (1). Якби Пречистій їй не **дав** ти руку, Рабами б бідниє раби І досі мерли би. II 311.246; ї) гадки не **дати** — *не придумати* (1). Що б це сталося з моїми добрими та щирими земляками? Міркую, міркую і гадки не **дам,** що воно таке! VI 50.22; й) на часточку **дати.** *Церк.* (1). Треба буде Акафіст найняти Миколаєві святому Й на часточку **дати** І 321.442.

◇ **дати 1.** І 32.155, 230.12, *образн.* І 32.158, **2.** II 188.72, **3.** І 51.124, *у спол.* б) І 64.40, II 155.4, *у спол.* е) II 157.27, 158.38, *у спол.* и) І 247.337, *у спол.* й) І 321.442, **дать 1.** II 272.309, VI 50.28, 144.33, 163.26, *образн.* І 159.273, *у спол.* д) VI 46.8, **дав 1.** І 536.В, II 200.11, 488.В, VI 164.30, 189.11, *образн.* І 366.224, 380.3, 380.5, II 21.28, 27.126, 190.13, 206.58, 206.59, VI 302.В, 2. І 81.260, 203.169, 263.58, II 52.144, *образн.* II 11.135, 22.45, 27.124, 138.35, 190.17, 234.89, VI 58.2, **4.** II 164.27, **5.** II 272.319, VI 130.6, *у спол.* г) І 65.72, **дала 1.** І 46.725, 159.271, 159.272, 230.3, 538.В, VI 115.8, *образн.* І 46.726, 143. 2400, 159.269, 2. *образн.* II 223.115, **3.** II 450. В, **4.** II 184.18, *у спол.* д) І 40.500, **дали 1.** І 116.1431, II 271.275, 315.400, **2.** І 121.1627, 356.60, 398.76, *у спол.* г) II 187.51, **дам 1.** І 154.57, VI 17.16, 2. II 52.145, 125.7, *у спол.* б) II 254.226, *у спол.* в) І 125.1771 (2 р.), II 36.44, 36.45, 36.49, 36.50, *у спол.* г) VI 24.24, *у спол.* е) VI 132.40, *у спол.* ж) II 52.124, *у спол.* ї) VI 50.22, **даси 1.** І 369.310, 397.27, II 450.В, 2. І 394.15, II 167.98, *образн.* І 326.29, II 213.57, **дасть 1.** І 103.965, II 321.682, 328.40 (2 р.), 328.41, *образн.* І 94.690, 94.691, II 67.3, **2.** І 76.50,

107.1117, *образн.* VI 140.2, *у спол.* а) I 516.В, II 105.35, 324.5, VI 33.33, 45.29, 76.36, 130.15, 130.19, 130.22, 131.1, 131.4, 133.5, 141.39, 145.1, 147.30, 148.27, 149.1, 159.11, 161.6, 162.23, *у спол.* б) I 65.99, 80.231, *у спол.* з) VI 215.17, **дамо 1.** I 154.59, *у спол.* ж) II 408.В, **дасте 1.** I 315.186, **дадуть 1.** II 95.95, 440.В, VI 192.7, **2.** I 41.538, II 301.30,488.В, **датимуть 2.** II 481.В, **дай 1.** I 84.327, 106.1085, 327.104, VI 58.12, 87.9, 139. 22, 161.34, 227.11, 229.30, 229.33, *образн.* I 349.12, 350.32, 415.В, II 68.1, VI 85.32, 115.20, **2.** *образн.* I 201.75, 233.146, 267.182, 349.13, 349.17, II 28. 167, 147.15, 191.36, 213.53, 234.100, 266.64, 286.25, 286.26, 293.16, 406.В, 440.В (2 р.), *образн.*, *у приказці* I 233.148, **дай-то** *у спол.* є) I 419.В, 436.В, VI 148.30, **дайте 1.** I 38.412, 115.1395, 124.1706 (2 р.), 124.1708, 329.152, II 95.96, VI 31.4, 31.6, 31.14, 31.15, 31.16, 223.26, *образн.* I 115.1395, **2.** I 88.449, 124.1708, 328.146, *повт.* I 107.1119 (2 р.), *у спол.* б) I 65.91, VI 198.22, **дав би (б) 1.** I 105.1014, 240.65, II 352.39, **коли б дав 2.** *образн.* VI 38.19, **якби дав 1.** *образн.* VI 133.1, *у спол.* і) II 311.246, **дала б 1.** I 365.163, **3.** II 449.В, *у спол.* б) VI 217. 14, *у спол.* д) I 162.366, *у спол.* з) VI 198.13, **давши** *у спол.* г) II 171. Рем.

ДАТИСЯ (4). **1.** *Дозволити зробити що-н. із собою, піддатися* (2). Брати його, ученики, Нетвердії, душеубогі, Катам на муку не **дались,** Сховались, потім розійшлись II 322.727. Дурний свій розум проклинаю, Що **дався** дурням одурить I 393.9.

2. *Бути даними* (1). Якби то **далися** орлинії крила, За синім би морем милого знайшла I 4.69.

◆ *У спол.* в тямку **датися** — *запам'ятатися* (1). «Де москалі, лебедики?» «Та он, подивися». Полетіла Катерина I не одяглася. «Мабуть, добре Московщина В тямку їй **далася!**» I 42.578.

◇ **дався 1.** I 393.9, **далася** *у спол.* I 42.578, **дались 1.** II 322.727, **якби далися 2.** I 4.69.

ДАТЧИНА (1). Мене носив проклятущий пароход у Шведчину й **Датчину.** VI 25.10.

ДАЧА (1). чи не найдеться коло Москви якого-небудь села, **дачі,** або хутора з добрим чоловіком? VI 152.20.

ДБАТИ (11). **1.** *Готувати, придбавати* (4). До стебла́ все погоріло,.. «Шкода, шкода! Якби знаття, Копійчину б **дбати,** То все б таки не так воно...» II 52.112. Якщо добре зроблено о грунті, то **дбай** дубовий, берестовий, ясеновий.. ліс VI 205.39. *Образн.* (1). Сирота Ярема, сирота убогий.. А не клене долі, людей не займа. Та й за що їх лають? хіба вони знають, Кого треба гладить, кого катувать? Нехай бенкетують... У їх доля **дбає,** А сироті треба самому придбать. I 85.352.

2. *Піклуватися, клопотатися про що-н.* (3). Знай же тепер, що я і літо і зиму не буду на Україні; а на ту весну, як бог поможе, то прибуду, а ти до того часу **дбай** о клапті землі,.. та **дбай** так, щоб нам укупі оселиться VI 210.28.

◆ *У спол.* (4): а) рушники (рушника) **дбати** — *готуватися заміж* (2). А тим часом одній найкращій скажіть,.. щоб рушника **дбала** та щоб на своєму огороді гарбузів не сажала. VI 192.16; б) й на подзвін не **дбати** — *ні про що не турбуватися* (1). Коло огню старий циган З люлькою куняє. Позирає на приблуду Й на подзвін не **дбає.** I 364.139; в) **дбати** домовину — *готуватися до смерті* (1). Шукай собі брата в палатах і в хаті I **дбай** домовину I 532.В.

◇ **дбає 1.** *образн.* I 85.352, *у спол.* б) I 364.139, **дбала** *у спол.* а) VI 192.16, **дбали** *у спол.* а) I 233.109, **дбай 1.** VI 205.39, 210.37, **2.** I 532.В, VI 210.28, 210.29, *у спол.* в) I 532.В, **дбати б 1.** II 52.112.

ДВА, ДВІ (64). Верчуся, світу дожидаю, А за дверима про своє Солдатськеє нежитіє **Два** часовії розмовляють. I 396.9. **два** ліхтаря горять Коло апостольської брами. II 364.19. Ради цього самого, я академію не швидше покину, як через **два** годи. VI 20.3. Розв'язав торбину, Вийняв кобзу, разів зо **два** Ударив по рваних. I 155.79. Копають день, копають **два,** На третій насилу Докопалися до муру I 306.445. Не день, не **два** титарівна В садочок ходила II 81.152. Не **дві** ночі карі очі Любо цілувала I 29.33. **Два,** чи може вже й три, годи тому буде, як писав я до тебе, друже мій єдиний VI 115.26. Навчи ти мене, будь ласкав, що мені робить з руськими повістями? У мене їх десятків коло **двох** набереться. VI 165.37. Як одпочину, то напишу тобі за одним заходом аркуш або й **два.** VI 190.3. *Повт.* (4). Я **два** шаги, **два** шаги Пропила II 144.9.

◆ *У спол.* (2): а) **два**-три — *при неточному визначенні невеликого проміжку часу* (1). **два**-три года Нехай по світу погуляє I 490.В; б) чорта з **два!** (1). Найтверезіший би упився,.. Щоб позирнуть на ті дива. Та чорта з **два!** I 240.67.

◇ ***Н.*** **два** I 82.280, 302.316, 396.9, II 171.208, 321.673, 364.19, VI 115.26, **дві** II 114.3, ***Р.*** **двох** I 138.2205, 311.47, VI 228.11, **коло двох** VI 165.37, **опріч двох** VI 138.38, ***З.*** **два** I 141.2345, 275.74, 306.445, II 81.152, 81.154, 101.319, 163.12, 207.7, 234.70, VI 55.8, 57.35, 70.17, 134.14, 163.25, 178.38, 190.3, *повт.* II 144.9 (2 р.), VI 132.20 (2 р.), *у спол.* а) I 490. В, **зо (з) два** I 155.79, 305.418, 397.34, *у спол.* б) I 240.67, **на два** I 277.163, VI 29.34, **через два** II 148.25, 314.381, VI 20.3,

20.4, 177.27, **дві** I 8.210, 29.33, 302.311, II 80.126, 165.57, 218.16, 318.540, VI 26.25, 118.40, 163.3, 178.35, 178.39, 199.3, **зо дві** II 308.149, VI 19.8, 20.14, **на дві** VI 165.12, **у дві** II 161.35, ***О.*** **з двома** II 94.65.

ДВАДЦЯТИЙ (1). покритка попідтинню З байстрям шкандибає,.. А панич не знає, З **двадцятою,** недоліток, Душі пропиває! I 242.147.

ДВЕРІ (21). Заскрипіли рано **двері** У великій хаті.— Вставай, вставай, Катерино, Брата зострічати. II 130.49. Старшина пузата Стоїть рядом; сопе, хропе, Та понадувалось, Як індики, і на **двері** Косо поглядало. I 252.537. На хату купи тільки соснового дерева, на **двері** і одвірки дубового або ясенового. VI 215.4. I до **дверей,** на ключ замкнутих, I до решотки на вікні Привик я трохи I 389.7. Христа ради простягаєш Коло зачинених **дверей** Старії руки. II 237.38. Засадили мене в Петропавловську хурдигу та й **двері** замкнули, я вже думав, що й ключі в Неву закинули. Аж ні. VI 83.6. *У приказці* (2). Як у бога за **дверима,** Вдова панувала I 232.106. *Образн.* (2). Ти переслав мені в неволю Поета нашого,— на волю Мені ти **двері** одчинив! II 228.55.

◊ ***Мн. Н.*** **двері** I 88.452, 538.В, II 130.49, VI 46.12, ***Р.*** **до дверей** I 389.7, **коло дверей** II 237.38, ***З.*** **двері** I 88.441, 141.2330, II 16.352, 73.157, VI 83.6, *образн.* II 228.55, **в двері** I 97.809, **за двері** I 97.813, **на двері** I 252.537, VI 215.4, 217.34, ***О.*** **за дверима** I 396.7, *у приказці* I 232.106, II 251.113, **за дверми** *образн.* II 59.1.

ДВІ *див.* **ДВА.**

ДВІР (11). Старий батько.. **двір** вимітає I 318.299. По **двору** тихо похожає Старий веселий Рогволод. II 73.174. *Рим.* (2). Знову [люде] дивувались, Де в тих сиріт безталанних Добро теє бралось? I в коморі і на **дворі** II 50.69 //I з **двору** — *з дому* (1). генеральша.. із **двору** погуляти Якось, задумавшись, пішла II 221.49 //У **двір** — *до хати* (1). Старий батько.. прохожих, проїзжачих У **двір** закликає, Та вареною частує, На весілля просить. I 318.301 //В **дворі** — *вдома* (1). Паничі На третє літо поз'їзжались, Уже засватані. Жили В **дворі,** гуляли, в карти грали, Свого весілля дожидали II 64.107.

◊ ***Одн. Р.*** **із двору** II 221.49, ***З.*** **двір** I 318.299, **на двір** I 320.400, II 184.8, **у двір** I 318.301, **через двір** II 101.309, ***М.*** **в дворі** II 64.107, **на дворі** I 315.205, *рим.* I 119.1549, II 50.69, **по двору** II 73.174.

ДВІСТІ (1). II 125.32.

ДВІЧІ (10). **1.** *Присл. Два рази* (9). Максим подумав, пожурився, ..Промовив **двічі:**— Боже! боже!— Та й більш нічого. II 52.140. Я вже її **двічі** прочитав, прочитаю і третій раз VI 155.31. *У приказці* (2). Та вже чи раз батька по лобу вдарить, чи **двічі** — однаково, хоч воно трохи і не до речі, просить мов той старець. VI 43.39.

2. *У знач. «два»* (1). я всіх їх сьогодні бачив і всім разів по **двічі** читав твоє письмо... VI 24.12.

◊ **двічі 1.** II 52.140, 251.97, VI 50.23, 57.34, 155.31, 202.10, 211.9, *у приказці* VI 43.39, 119.14, **2.** VI 24.12.

ДВОЄ (4). Був собі дід та баба. З давнього давна, у гаї над ставом, Удвох собі на хуторі жили, Як діточок **двоє,**— Усюди обоє. I 311.59. жонатий I має **двоє** діточо́к, Як ангеляточок. II 94.61.

◊ ***Н.*** **двоє** I 311.59, 489.В, II 192.19, ***З.*** **двоє** II 94.61.

ДВОРЯНСТВО (1). *Збірн.* враг їх знає, Кого вони виглядають? Вже ж і в крепость завдала, I **дворянства** страшну силу У мундирах розплодила I 301.285.

ДВОРЯНСЬКИЙ (1). На тім тижні почнуться тут **дворянські** вибори VI 154.16.

ДВОЮРОДНИЙ (1). **Двоюродний** брат мій Варфоломей.. чоловік розумний, щирий VI 225.3.

ДЕ [1] (208), **ДЕ-ТО** (4). *Присл.* **1.** *В якому місці?* (121). «Ярино! А **де** Степан?» «А он під тином, Неначе вкопаний, стоїть». I 275.78. До кого ж він прихилиться? **Де** перезимує? II 55.220. Кланяюся Федорові і Василеві. **Де** він тепер? VI 119.8 //*У риторичних окличнo-запитальних реченнях, що виражають жаль, здивування з приводу відсутності кого-, чого-н.* (48). **Де** ж той світ!? I **де** та правда!? II 358.16. Як небо блакитне — нема йому краю, Так душі почину і краю немає. А **де** вона буде? химерні слова!! I 75.29. **де** той пан, що нам закаже I думать так і говорить? II 289.15. *Повт.* (20). Ой піду я.. Дружиноньки пошукаю.. **Де** ти? **Де** ти, озовися! II 136.7. **Де** ж ті люде, **де** ж ті добрі, Що серце збіралось З ними жити, їх любити? I 35.301 //*З підсилювальною часткою «то»* (4). **Де-то** моя Катерина, Моя чорноброва!.. II 52.127.

2. *Куди?* (40). Засміявсь Старий і внучку привітав, Неначе справді молодицю: «А **де** ж ти діла паляницю?» I 320.394. **Де** ж подівсь Дивочний гость отой лукавий? II 311.258. Я не одинокий, я не сирота,— Єсть у мене діти, та **де** їх подіти? I 75.20. *Повт.* (2). молода Вийшла мовчки з хати, Та й пропала.. **Де** ж поділась? **Де?** II 189.117.

3. *Звідки?* (16). І **де** ті в гóспода взялися Усякі штучнії їства? II 107.134. І **де** в його узялась така жива, сердечно трепещуща, жива натура. Диво, та й годі! VI 162.34. **Де** ж нам, грішним, Добра цього взяти? II 108.172. Попросив би батька, матір, щоб прислали, та ба, **де** їх взять. VI 19.16.

4. *У знач. «десь, де-небудь»* (10). щось Марко забарився.. Може, **де** в дорозі Занедужав I 321.444. Якби **де** на світі хоть раз Цариця сіла на ослицю II 315.413. З тиждень чи й більш блукав я після того по тій Москві, тілько вже не лічив ворон на Івані великому, а все дивився по улицях, чи не зостріну **де** хоч поганенького чорноморця VI 82.33.

◆ *У спол.* (25): а) н е м а (н е м а є) **де** — *ніде, нікуди, нізвідки* (10). Світ, бачся, широкий, Та н е м а **де** прихилитись В світі одиноким. I 35.295. Утопився б,— тяжко жити, А н е м а **де** дітись. I 15.8. Вибачайте тілько, що коротенький [лист].. паперу недостача і купить н е м а **де**, звичайне як у степу. VI 45.22. Добрий мій друже! питаєш ти, чи багато у мене грошей? Дуже, дуже небагато, мій друже єдиний: н е м а **де** взять. VI 154.24; б) о т **де** — *саме тут (там, у цьому)* (9). Боже мій єдиний!! Так о т **де** рай! I 247.310. там коло льоху Базар люду насходилось Та й панства не трохи. О т **де** нам пожива буде! I 305.432. Наша дума, наша пісня Не вмре, не загине.. О т **де**, люде, наша слава, Слава України! I 58.52; в) б у л о (є с т ь) **де** — *про наявність місця для якоїсь дії* (4). Б у л о **де** в хаті погуляти І одпочити **де** б у л о. II 65.136. в Москві.. є с т ь **де** пощеголять, а особливе такому козакові, як Сатана. VI 82.41; г) **де** в ж е *(із запереченням при дієслові)* — *скрізь, у багатьох місцях* (2). А **де** в ж е його [лист] не возили: і на Кавказ, і в Оренбург, і знову в Астрахань VI 73.20. Пішов я, брате, зароблять. І **де** в ж е ноги не носили! I 397.32.

◇ **де 1.** I 31.149, 32.176, 32.177, 36.339, 38.408, 40.468, 41.523, 42.571, 42.573, 43.592, 44.644, 49.64, 51.117, 51.120, 75.29, 85.383, 87.437, 88.462, 89.501, 94.670, 96.782, 97.788, 100.868, 108.1138 (2 р.), 108.1140, 108.1142, 108.1144 (2 р.), 108.1153, 110.1206 (2 р.), 115.1382, 118.1484, 120.1591, 124.1712, 125.1738, 127.1816, 127.1822, 127.1823, 127.1843, 130.1944, 131.1981, 140.2286, 140.2298, 141.2333, 166.73, 245.249, 246.288, 256.76, 256.78, 269.238, 275.78, 286.526, 286.535, 318.312, 323.512, 362.82, 380.13, 380.14, 410.B, 463.B, 538.B, II 27.142, 47.102, 53.170, 54.216, 55.220, 78.50, 80.120, 120.24, 217.5, 227.11, 227.25, 227.26, 227.27, 227.32, 242.15, 276.473, 286.3, 289.15, 294.4, 309.155, 320.618, 358.16, 358.17, 399.B, 419.B, VI 41.23, 42.19, 84.14, 119.8, 147.22, 179.23, 204.26, 208.9, 212.37, *повт.* I 35.301 (2 р.), 57.8, 57.16, 57.17, 57.18, 97.815, 97.816, 117.1481 (2 р.), 133.2061 (2 р.), 349.9 (2 р.), 350.29 (2 р.), 437.B (2 р.), I 136.7 (2 р.), **2.** I 11.7, 12.67, 23.104, 30.101, 34.255, 44.648, 57.7, 64.53, 64.55, 64.57, 75.20, 118.1513, 140.2286, 140.2290, 253.565, 320.394, 337.27, 384.25, 553.B, 557.B, II 18.411, 40.1, 72.137 (2 р.), 81.173, 81.174, 87.4, 128.6, 195.55, 236.9, 276.474, 298.3, 298.4, 300.10, 307.102, 311.258, 389.B, 415.B, *повт.* II 189.117, 189.118, **3.** I 90.536, 118.1516, 244.204, 361.47, II 80.130, 98.209, 107.134, 108.172, 159.75, 166.77, 302.40, 408.B, VI 19.16, 20.11, 50.5, 162.34, **4.** I 124.1717, 140.2302, 321.444, II 17.370, 46.70, 315.413, 414.B, VI 82.33, 138.32, 192.20, *у спол.* а) I 15.8, 35.295, 64.30, 365.168, II 114.26, VI 45.22, 154.24, 162.18, 217.29, 226.22, *у спол.* б) I 58.52, 77.91, 79.181, 79.182, 247.310, 305.432, 352.47 (2 р.), 476.B, *у спол.* в) II 65.136, 65.137, VI 82.41, 131.8, *у спол.* г) I 397.32, VI 73.20, **де-то 1.** I 61.52, 127.1816, II 52.127, VI 24.7.

ДЕ [2] (138). *Сполучне слово. Вживається:* а) *в підрядних додаткових реченнях* (74). Кого ж, сиротина, кого запитає, І хто їй розкаже, і хто теє знає, **Де** милий ночує I 4.65. Зрівняв землю, покрив дерном, Щоб ніхто не бачив, **Де** полягли Гонти діти, Голови козачі. I 143.2420. Шукає сина Та плаче мати. І не чуть, **Де** ділося. II 320.621. Знову дивувались, **Де** в тих сиріт безталанних Добро теє бралось? II 50.67. Лихий його знає, **де** той Осипов дівся? VI 132.22. *Повт.* (5). а хто скаже,.. **Де** Залізняк, душа щира, **Де** одпочиває? I 111.1240; б) *в підрядних означальних реченнях* (29). Базиліан школу, **Де** учились Гонти діти, Сам Гонта руйнує I 139.2271. Якось недавно довелось Мені заїхать в Україну, У те найкращеє село.. У те, **де** мати повивала Мене малого II 110.12. Пришліть ящичок ваш, **де** є вся справа, альбом чистий, і хоч один пензель Шаріона. VI 41.38 //*З підсилювальними частками «б» і «то»* (1). між Звенигородкою і Вільшаною по старому шляху Боровиків хутір і корчма, **де б то** Ярема Байстрюк.. був у жида наймитом. I 148.Прип.; в) *в підрядних реченнях місця* (26). В гаю все покотом лежало — Пляшки і гості, **де** що впало, Там і осталось. II 16.345. малярові поганому скажи, коли він не схаменеться, то опиниться там, **де** йому і не снилось. VI 17.24; г) *в підрядних допустових реченнях* (7). З новим годом будьте здорові, любий і щирий мій земляче, де вас бог носить.. Нехай **де** хоче носить, та тілько шляхи таланом стеле VI 42.21; д) *при зіставленні двох речень означає: в одному місці, в другому місці* (2). Зійшло сонце;

Україна — **Де** палала, тліла, А **де** шляхта, запершися, У будинках мліла. I 119.1524.

◊ **де** I 4.65, 6.150, 7.167, 9.5, 9.8, 9.23, 9.30, 11.32, 12.72, 12.73, 16.38, 25.30, 26.65, 26.71, 29.31, 34.249, 35.300, 38.391, 52.157, 57.21, 57.22, 57.23, 60.10, 66.131, 75.18, 76.36, 93.625, 99.831, 99.834, 101.914, 111.1237, 111.1239, 114.1344, 115.1380, 119.1524, 119.1525, 133.2049, 137.2164, 139.2271, 142.2357, 142.2360, 143.2420, 144.2441, 144.2443, 145.2483, 152.21, 153.7, 153.10, 157.153, 159.262, 162.364, 162.369, 227.15, 231.66, 233.122, 261.11, 277.170, 290.682, 290.683, 294.24, 307.Виноска, 317.283, 331.56, 342.98, 352.61, 353.79, 353.80, 355.10, 363.105, 363.106, 363.113, 384.6, 384.17, 384.23, 420.В, 462.В, 539.В (2 р.), II 9.48, 9.51, 16.345, 17.395, 19.438, 50.67, 60.33, 75.232, 75.236, 76.19, 79.79, 90.26, 110.8, 110.12, 136.12, 158.53, 159.84, 178.18, 204.18, 206.54, 229.2, 270.209, 317.499, 320.621, 341.2, 352.38, 411.В (2 р.), 415.В, 444.В, VI 15.27, 16.19, 17.24, 24.9, 28.20, 36.31, 39.36, 41.32, 41.38, 42.21, 43.17, 43.33, 45.8, 45.18, 70.12, 85.2, 119.11, 132.22, 153.32, 161.36, 188.4, 193.12, 222.35, 224.5, *повт.* I 111.1240, 111.1241, 314.162, 314.163 (2 р.), **де б то** I 148.Прип.

ДЕ ³ (4). *Частка. Вживається для заперечення висловленої думки.* Вийшов з хати карбівничий, Щоб ліс оглядіти, Та **де** тобі! таке лихо, Що не видно й світа. I 42.561. Котилися I наші козачі Дурні голови, за правду, За віру христову, Упивались і чужої I своєї крові!.. А получшали?.. ба **де** то! Ще гіршими стали II 26.96.

◆ *У спол.* **де** б *(з інф.) — замість того, щоб* (2). А ти, Стара собако, **де б** молиться, Верзеш тут погань. I 107.1103.

◊ **де** I 42.561, II 26.96, *у спол.* I 107.1103, II 158.62.

ДЕБЕЛИЙ (4). **1.** *Міцний, кремезний* (3). Тесляр колисочку **дебелу** Майструє в сінях. II 312.291. Ой виростеш, сину,.. Як ясен високий, Гнучкий і **дебелий** I 230.29.

2. *Перен. Тяжкий — про горе* (1). То перейти I він поможе нам калюжу, Поможе й лихо донести I поховать лихе **дебеле** В хатині тихій і веселій. II 345.20.

◊ ***Одн. Н.*** **дебелий 1.** I 230.29, ***З.*** **дебелу 1.** II 312.291, **дебеле 2.** II 345.20, ***М.*** (на) **дебелім 1.** II 337.60.

ДЕБРЬ (2). Чи ми ще зійдемося знову? Чи вже навіки розійшлись? I слово правди і любові В степи і **дебрі** рознесли! I 395.4. *У прикл. спол.* **дебрь**-пустиня (1). Тойді, як, господи, святая На землю правда прилетить,.. Німим отверзуться уста; Прорветься слово, як вода, I **дебрь**- пустиня неполита, Зцілющою водою вмита, Прокинеться II 292.33.

ДЕВ'ЯТИЙ (2). Мина́ сьомий місяць, осьмий, Уже й **дев'ятий** настає. II 81.163.

◊ ***Одн. Н.*** **дев'ятий** II 81.163, **девята** II 414.В.

ДЕ-ДЕ (6). *Присл.* **1.** *То там, то тут; зрідка* (3). Собаки **де-де** по Вільшаній Загавкають, та й замовчать. I 97.821. От і братія сипнула У сенат писати.. А меж ними і землячки **Де-де** проглядають. I 251.512.

2. *Ледь-ледь, слабо* (3). Із Умані **Де-де** чуть — гукають Товариші гайдамаки I 142.2373. Утомилась заверюха, **Де-де** позіхає I 40.502.

◊ **де-де 1.** I 97.821, 248.378, 251.512, **2.** I 3.6, 40.502, 142.2373.

ДЕКАБРИСТ (1). Я оце літала Аж у Сибір: та в одного **Декабриста** вкрала Тро[хи] жовчі. I 298.198.

ДЕКАБРЬ (15). *Грудень.* Спасибі вам за ваше письмо, двічі спасибі вам за 1100 карбованців. Я получив їх од г. Гротина 31 **декабря** VI 202.11. С.-Петербург. 8 **декабря** 1841. VI 20.26.

◊ ***Одн. Р.*** **декабря** VI 20.26, 41.12, 42.17, 54.19, 123.21, 154.2, 155.27, 188.27, 200.20, 202.11, 223.35, 224.9, 224.30, 224.33, 225.19.

ДЕКІЙ (1), **ДЕЦІЙ** (1). *У прикл. спол.* **Декій (Децій)**-цар. Не в нашім краю, богу милім,.. Се беззаконіє творилось. Либонь за **Декія** царя? II 267.93. в римській ідольській землі Се беззаконіє творилось. Либонь за **Деція**-царя II 462.В.

ДЕЛІКАТНИЙ (1). Наймав.. дуже **делікатну** мадам, щоб пошила мені дівочу сорочку VI 19.13.

ДЕ-НЕБУДЬ (14). *Присл.* А без тебе я **де-небудь** Серце заховаю Та тим часом пошукаю На край світа раю. I 243.173. I любитимеш, небого, Поки не загинеш Межи псами, на морозі, **Де-небудь** під тином. II 196.88. посилаю ящик з моїми книгами. Прийми його та нехай у тебе полежить **де-небудь** до якогось часу. VI 177.10. Я не брат тобі, Ярино! Я завтра покину... Тебе й батька сиротами... **Де-небудь** загину, I ти мене не згадаєш I 279.229.

◊ **де-небудь** I 243.173, 279.229, 364.131, 364.147, 365.193, II 124.16, 196.88, 204.22, VI 115.28, 171.35, 177.10, 179.38, 187.4, 198.9.

ДЕНЬ (121). **1.** *Частина доби від сходу до заходу сонця* (45). Вже не три **дні,** не три ночі Б'ється пан Трясило. I 65.77. Лічу в неволі **дні** і ночі II 210.1. вибери хороший погодній **день** та повели запрягти у бричку коні, та возьми посади коло себе жіночку свою і діточок своїх невеличких, і поїдьте собі з богом у Андруші VI 86.6. *У порівн.* (1). От пішов я Город озирати. Там ніч, як **день.**

I 248.384 //*Про денне світло* (2). **День** погас, І все почило. II 242.20 //*Перен.* (3). новий **день** із тьми-юдолі, На Колізей і Капитолій Уже світив II 462.В. І в Віфлеємськую каплицю Пішов молиться добрий Гус.. «Прозріте, люди, **день** настав!.. Прокиньтесь, чехи, будьте люди» I 266.150.

2. *Доба, проміжок часу в 24 години* (32). Через тиждень, бабусенько... Ще три **дні** осталось. Ох, як довго!.. I 134.2086. Минають **дні,** минає літо, А Україна, знай, горить I 136.2121. Давид стенає та ридає.. — Без тебе я не поживу I **дня** єдиного, мій сину II 72.109. Тепер уже більш нічого не попрошу, бо зараз письмо печатаю. А якби ще **день** полежало, то може б ще що видумав. VI 119.19. Нудьга, крий мати божа, яка нудьга сидіть склавши руки, і так сидіть **дні,** місяці і годи. VI 115.39. *Рим.* (1). Нехай злидні живуть три **дні** — Я їх заховаю I 23.79 //*Календарна дата церковного свята* (1). **день** маковія, Велике свято в Україні. Минув I 110.1182.

3. *Переважно у мн. Час, період у житті людини, народу* (6). Минулися Мої **дні** і ночі Без радості, молодії! Так собі минули На чужині. II 190.20. Минуть, Уже потроху і минають **Дні** беззаконія і зла. II 326.35. в **день** радості над вами Розпадеться кара. І повіє огонь новий З Холодного Яру. I 339.81.

4. *Форма орудн. відм.* **дн[ьом]** *у знач. прислівника* (1). Перелицювавши шлях-дорогу, я **дн[ьом]** упакував свою мізерію VI 307.В.

◆ *У спол.* (37): а) (і) **день** і н і ч — *цілу добу, весь час* (16). Гомоніла Україна.. Довго, довго кров степами Текла-червоніла. І **день,** і н і ч гвалт, гармати; Земля стогне, гнеться I 112.1248. Горить І **день** і н і ч перед пенатом Святий огонь. II 267.118. Я тепер **день** і н і ч сижу та переписую вторую часть.. повісті VI 163.39; б) щ о **день** б о ж и й (щ о б о ж и й **день**) — *кожного дня* (9). Споконвіку Прометея Там орел карає, Щ о **день** б о ж и й довбе ребра I 325.5. А моя свою дитину Сама доглядала.. І щ о б о ж и й **день** купала, Рано спати клала II 12.178; в) в с я к и й **день** — *весь час* (3). І кивають, сміючися, На нас головами, І в с я к и й **день** перед нами — Стид наш перед нами. I 342.67. Вертишся ти у мене в с я к и й **день** на думці і на серці VI 34.7; г) в о **дні** о н и — *колись-то, давно* (2). Старенька сестро Аполлона, Якби ви.. Придибали-таки до нас Та, як бувало в о **дні** о н и, Возвисили б свій божий глас II 69.4; д) **день** з а **днем** — *весь час, постійно* (2). І **день** з а **днем** Радості приносить Моїй матері щасливій Дочка уродлива. II 382.В; е) н е я с н и й **день** — *про тяжкий, нещасливий період у житті людини* (1). Спасибі, зіронько! минає Н е я с н и й **день** мій I 273.22; є) с е р е д **дня** — *вдень* (1). сльози дівочі І с е р е д **дня** лихо роблять. А що ж серед ночі? I 162.380; ж) з т и м **днем,** щ о с ь о г о д н я — *привітання* (1). З т и м **днем,** щ о с ь о г о д н я! Боже помагай! II 168.126; з) н а д о в г і **дні** — *надовго* (1). Цілісінький день буду переглядать твій подарунок щирий, мій єдиний друже, переглядать і молитись, щоб бог послав н а д о в г і **дні** тобі таку радість, як послав він мені через тебе. VI 49.23; и) н а **днях** — *ближчим часом* (1). Пише мені старий Щепкін.. просить мене до свого сина на хутір.. Я жду од [його] н а **днях** письма, він мені напише, де той хутір і коли туда можна приїхать. VI 153.32.

◇ ***Одн. Н.*** **день 1.** I 306.437, 330.2, 351.1 (2 р.), II 10.73, 162.86, 188.109, 242.20, 362.1, 406.В, VI 21.6, *у порівн.* I 248.384, *перен.* I 266.150, II 462.В, **2.** I 96.773, 110.1182, *у спол.* д) II 382.В, *у спол.* е) I 273.22, ***Р.*** **дня 1.** VI 132.31, 141.29, **2.** II 72.109, **до дня 1.** VI 148.17, **з дня 1.** VI 45.16, **серед дня** *у спол.* є) I 162.380, ***З.*** **день 1.** I 110.1178, 306.445, II 81.152, 81.154, 194.30, 276.454, 339.18, 368.10, 489.В, VI 49.21, 86.6, 86.10, *перен.* II 357.11, **2.** VI 119.19, 212.28, *у спол.* а) I 50.71, 55.22, 82.276, 112.1248, 225.10, 232.83, 234.165, 235.206, 271.353, 307.471, 330.6, 537.В, II 29.21, 267.118, 411.В, VI 163.39, *у спол.* б) I 289.649, 315.213, 325.5, 351.29, II 12.178, 13.198, 15.289, 43.42, 115.33, *у спол.* в) I 342.67, VI 32.4, 34.7, **в день 1.** VI 132.41, 153.5, 192.6, **2.** VI 51.16, 202.13, **3.** I 339.81, **за день 2.** VI 166.36, **на день 1.** II 368.7, **2.** II 273.326, 276.461, 450.В, VI 45.20, 51.17, 141.38, 144.38, 152.22, 156.14, **через день 2.** VI 26.11, ***О.*** **з днем** *у спол.* ж) II 168.126, **за днем** *у спол.* д) II 382.В, **дн[ьом] 4.** VI 307.В, ***Мн. Н.*** **дні 1.** I 349.1, II 384.В, **2.** I 134.2086, 136.2121, 282.352, II 81.159, 151.32, 210.4, 215.4, 222.87, 236.26, 351.22, **3.** II 190.20, 326.35, ***З.*** **дні 1.** I 65.77, II 175.333, 210.1, 215.1, 224.187, 241.2, 451.В, **2.** II 47.101, VI 115.39, *рим.* I 23.79, **3.** II 152.10, 478.В, **во дні 3.** II 280.1, *у спол.* г) II 69.4, 301.1, **на дні** *у спол.* з) VI 49.23, ***О.*** **за днями 1.** II 10.73, **2.** II 351.22, ***М.*** **на днях** *у спол.* и) VI 153.32.

ДЕРЕВИНА (1). *Образн.* У нас тут складається Х а т а, то чи нема часом у тебе якої доброї **деревини** на крокву або й сволок. VI 189.29.

ДЕРЕВО (13). **1.** (10). Билини навіть не осталось; Тілько одним-одно хиталось Зеле-

не **дерево** в степу. II 60.38. Хилилась І слалась, плачучи, трава; Високі гнулись **дерева.** II 339.30. чом ти мені не напишеш, чи великі виросли **дерева**, що посадив ти восени 1845 божого року VI 86.1. *У порівн.* (2). [Катерина] Як **дерево** стала в полі, При битій дорозі І 409.В //*Перен. Про бездушну, тупу людину* (1). На Варенцова нема надії. **Дерево** та ще й дубове. VI 170.14.

2. *Матеріал для будівель і виробів* (3). Хотілося б... та й то для того, Щоб не робили москалі Труни із **дерева** чужого, Або хоч крихотку землі Із-за Дніпра мого святого Святії вітри принесли II 23.19. дубового і ясенового **дерева** треба купить і вирубать, нехай собі лежить та сохне, поки що буде. VI 201.28.

◇ ***Одн. Н.*** **дерево 1.** II 60.38, 60.57, *у порівн.* І 409.В, *перен.* VI 170.14, ***Р.*** **дерева 1.** II 60.64, **2.** VI 201.28, 215.4, **із дерева 2.** II 23.19, ***З.*** **дерево 1.** II 61.68, ***Мн. Н.*** **дерева 1.** II 339.30, VI 86.1, *у порівн.* II 59.14, ***З.*** **дерева 1.** VI 86.4.

ДЕРЕН (1). [Гонта] Зрівняв землю, покрив **дерном,** Щоб ніхто не бачив, Де полягли Гонти діти, Голови козачі. І 143.2418.

ДЕРЖАТИ (4). **1.** *Тримати (в руках)* (2). Так мені погано, що я ледве перо в руках **держу** VI 228.32.

2. *Залишати на якийсь час у кого-н.* (1). Насчёт рисунков, як найде граф і що він з ними зробить, напиши мені. Не **держи** їх тілько довго у фотографа. VI 179.10.

◆ *У спол.* д о х р и с т а **держати.** *Рел.* (1). І добре роблять, що кують На руки добрії кайдани.. а то б заранніє Гарненько з лиха б напились, А потім з жалю заридали Та батька, матір прокляли І тих, що д о х р и с т а **держали.** II 203.34.

◇ **держу 1.** VI 228.32, **держать 1.** VI 138.39, **держали** *у спол.* II 203.34, **держи 2.** VI 179.10.

ДЕРЖИТЕЛЬ (1). *Слов'ян. Правитель.* І плача, матернього плача Ісполню гради і поля, Да зрить розтлєнная земля, Що я **держитель** і все бачу. II 327.25.

ДЕСПОТ (3). *Перен.* Вони брати і християни, А ти собака! людоїд! **Деспот** скажений! II 270.231. Дурні та гордії ми люди На всіх шляхах, по всій усюді, А хвалимось, що ось-то ми І над землею і водою, І од палат та до тюрми Усе царі, а над собою Аж **деспоти** II 202.7. *Зверт.* (1). Медуза В шинку з старцями п'яна спить. От-от прокинеться.. і потом, І кров'ю вашою, **деспоти,** Похмілля справить. II 270.237.

ДЕСЯТИЙ (6). Минає рік, І другий минає, І четвертий, і **десятий,** А чутки немає. І 234.156. Либонь, уже **десяте** літо, Як людям дав я «Кобзаря». А їм неначе рот зашито II 200.10. На другий день як я од вас поїхав, мене арестовали в Києві, на **десятий** — посадили в каземат в Петербу[рзі] VI 39.19.

◇ ***Одн. Н.*** **десятий** І 234.156, **десяте** II 200.10, ***Р.*** (коло) **десятої** VI 50.8, ***З.*** **десятий** VI 115.18, 130.39, (на) **десятий** VI 39.19.

ДЕСЯТИНА (6). *Одиниця земельної площі.* Нехай Микита спитає, що той поганець Флярковський положить за **десятину** поля і за грунт. VI 209.42 //*Перен. У прикл. спол.* н и в о -**десятино.** *Зверт.* (1). Розвернися ж на всі бо́ки, Н и в о -**десятино!** Та посійся не словами, А розумом, ни́во! II 349.19.

◇ ***Одн. З.*** **за десятину** VI 209.42, ***Мн. Р.*** **десятин** VI 210.35, 212.31, 213.7, 214.34, ***К.*** **десятино** *перен., у прикл. спол., зверт.* II 349.19.

ДЕСЯТОК (4). [Пан] спроста Таки своїх байстрят з **десяток** У год подержить до христа. II 88.23. Навчи ти мене, будь ласкав, що мені робить з руськими повістями? У мене їх **десятків** коло двох набереться. VI 165.37 //**Десяток**-д р у г и й — *на означення приблизного рахунку* (1). Добре б ти зробив, якби к нашому весіллю прислав сушених карасів **десяток**-другий або й третій VI 217.7.

◇ ***Одн. З.*** **десяток** VI 217.7, **з десяток** II 88.23, VI 58.21, ***Мн. Р.*** **десятків** VI 165.37.

ДЕСЯТЬ (13). Чим спиниш народ, щоб не гомонів? Не **десять** душ, а, слава богу, вся Смілянщина, коли не вся Україна. І 101.919. У мене багато дечого зібралось через **десять** літ, та не знаю, що мені робить з моїм добром,— як його пустить в люде. VI 155.39.

◇ ***Н.*** **десять** І 101.919, VI 130.7, 130.12, ***Р.*** **десяти** VI 171.41, ***З.*** **десять** VI 115.20, 130.12, 131.21, 164,15, 213.7, 227.39, **з десять** VI 139.16, **за десять** VI 85.24, **через десять** VI 155.39.

ДЕСЬ (18). *Присл.* **1.** *Невідомо де* (11). В того доля ходить полем, Колоски збирає; А моя **десь,** ледащиця, за морем блукає. І 15.11. **Десь** його убито, Сердешного, на чужині... II 361.16. Дурна **десь** тьопала по калюжах та й простудилася. VI 218.15.

2. *Невідомо куди* (7). Пан поїхав **десь** далеко, А мене покинув. І 356.45. І княжна моя **десь** діла[сь] І сліду не стало II 384.В.

◇ **десь 1.** І 15.11, 53.198, 112.1282, II 123.11, 130.32, 159.94, 361.16, 496.В, VI 85.35, 153.31, 218.15, **2.** І 356.45, 384.7, 536.В, II 52.136, 320.619, 384.В, 445.В.

ДЕ-ТО *див.* **ДЕ** [1].

ДЕХТО (3). Сидять собі, розмовляють, А **дехто** й куняє. II 187.67. Спасибі вам, друже

мій добрий, я з самої весни не чув рідного, щирого слова. Я писав туди **декому.** VI 41.15.

◇ ***Н.*** **дехто** II 187.67, ***Д.*** **декому** VI 41.15, 50.6.

ДЕЦІЙ *див.* **ДЕКІЙ.**

ДЕШЕВИЙ (2). я, сумуючи, списав, Та рифму нищечком додав, Та невеличку і **дешеву** (Звичайне, крадене) зобгав Тобі поему на спомини II 247.8. Я і чув і читав, що високопреосвященний Арсеній.. жалуется, що не печатають **дешевих** букварів. VI 226.12.

ДЕШЕВШИЙ (1). На безголов'я І я учуся. Слізьми! Кров'ю! Письмо те полилося... Нас! **Дешевших** панської собаки, Письму учить?! II 63.55.

ДЕЩО (27). милосердому молюсь, Щоб ви лихим чим не згадали.. Та все-таки меж вами жив, То може **дещо** і осталось. II 57.20. Я, нарисовавши **дещо,** оддавав за самую убогую ціну, так що ж — сміються! VI 54.35. Посилаю тобі, мій.. друже, **дещо** моєї нікчемної роботи. VI 196.27 //*У спол.* **дечого** б а г а т о (б а г а т о **дечому**) (14). В селі довго говорили **Дечого** б а г а т о, Та не чули вже тих річей Ні батько, ні мати.. I 35.286. Лихо, діти, Лихо мені з вами!.. Вибачайте, що не вивчив, Бо й мене хоч били, Добре били, а б а г а т о **Дечому** навчили!! I 80.224.

◇ ***Н.*** **дещо** II 57.20, ***Р.*** **дечого** *у спол.* I 35.286, II 63.36, 215.16, VI 23.37, 71.7, 84.35, 153.21, 155.39, 198.28, 207.21, 228.23, **де-чого** *у спол.* II 447.В, ***Д.*** **дечому** *у спол.* I 80.224, 327.88, ***З.*** **дещо** I 323.528, II 216.1, 272.308, 380.В, VI 23.36, 54.35, 92.24, 152.35, 196.27, 208.11, **за дещо** VI 25.33, 84.34.

ДЕЯКИЙ (5). Просив я В[арвару] Н[іколаєвну], щоб мені книжечок **деяких** прислала VI 42.3. У неділю на вигоні Дівчата гуляли,.. **Деякі** співали I 154.34.

◇ ***Мн. Н.*** **деякі** I 154.34, II 208.4, VI 75.12, ***Р.*** **деяких** VI 42.3, ***З.*** **деякі** VI 87.25.

ДЖЕРКОТАТИ (1). *Перен.* Елькан **джеркоче** на всіх язиках так, як і перше VI 28.32.

ДЗВІН (23) **1.** *Про предмет* (20). I цілу ніч бенкетовали Ченці, барони.. Аж поки **дзвони** загули. I 270.300. *У порівн.* (1). Мов **дзвони,** загули кайдани На неофітах. II 275.404. *Зверт.* (2). Бий, **дзвоне,** бий, Хмару розбий II 99.252. *Тавтол.* (10). Задзвонили у Констанці Рано в усі **дзвони.** I 269.254. *Персоніф.* (3). Стогнали **дзвони,** завивали II 398.В //*У спол.* у д а р и т и в **дзвони** — *задзвонити* (1). А диякон: «Нехай ворог гине! Беріть ножі! освятили». У д а р и л и **в дзвони** I 109.1171.

2. *Про звук* (3). Святе писаніє.. Читай, читай та слухай **дзвона** II 37.100.

◇ ***Одн. Н.*** **дзвін 1.** *персоніф.* II 38.115, ***Р.*** **дзвона 2.** I 103.970, II 150.23, ***З.*** **дзвона 2.** II 37.100, ***О.*** **дзвоном 1.** *тавтол.* II 138.51, ***К.*** **дзвоне 1.** *зверт.* II 99.252, 99.257, ***Мн. Н.*** **дзвони 1.** I 270.300, II 137.29, 225.220, *у порівн.* II 275.404, *тавтол.* I 8.206, II 99.234, *персоніф.* II 42.13, 398.В, ***З.*** **в (у) дзвони 1.** *тавтол.* I 114.1324, 269.254, 270.306, II 137.5, 138.43, 139.78, 161.33, *у спол.* I 109.1171.

ДЗВІНИЦЯ (5). По тім боці Твердиня й **дзвіниця,** Мов та швайка загострена, Аж чудно дивиться. I 249.395. Вдова шкандибає Під **дзвіницю,** сердешная, Руки простягати II 122.5. *Персоніф.* (1). Завтра рано Заревуть **дзвіниці** В Україні II 179.26.

◇ ***Одн. Н.*** **дзвіниця** I 249.395, ***Р.*** **з дзвіниці** II 38.114, ***З.*** **під дзвіницю** II 122.5, ***О.*** **під дзвіницею** II 426.В, ***Мн.Н.*** **дзвіниці** *персоніф.* II 179.26.

ДЗВОНАРІ (1). По тім боці Твердиня й дзвіниця.. I **дзвонарі** теленькають. I 472.В.

ДЗВОНИКИ (1). стали Коло корчми аж три тройки, **Дзвоники** брязчали II 440.В.

ДЗВОНИТИ (8). **1.** (7). Що там за рада? чом вони не **дзвонять?** I 101.918. *Тавтол.* (1). У Києві всі дзвони **дзвонять.** II 99.234. *Тавтол., у порівн.* (1). [Гетьман], мов дзвоном **дзвонить,** Говорить: — Спасибі вам, панове-молодці II 138.51.

2. *Перен. Розпускати плітки* (1). А жіночки лихо **дзвонять,** Матері глузують, Що москалі вертаються Та в неї ночують I 30.85.

◇ **дзвонить 1.** *тавтол., у порівн.* II 138.51, **дзвонять 1.** I 101.910, 101.918, 105.1030, 444.В, *тавтол.* II 99.234, **2.** I 30.85, **дзвонили 1.** II 30.65.

ДЗВОНКОВАЯ КРИНИЦЯ (1). **Дзвонковая криниця** прозиваєця недалеко од монастиря. II 399.В.

ДЗВОНКОВИЙ (1). Іде чернець **Дзвонковую** У яр воду пити II 37.76.

ДЗИГАРІ (1). *Баштовий годинник.* По тім боці Твердиня й дзвіниця, Мов та швайка загострена.. I **дзигарі** теленькають. I 249.398.

ДЗИГАРКИ (1). *Зменш. до* **дзигарі.** I **дзигарки** теленькають. I 477.В.

ДЗИГЛИК (2). *Стілець.* цариця Сіла мовчки на **дзиглику.** I 248.355. Одягну тебе, обую, Посажу, як паву,— На **дзиглику** I 94.694.

ДЗУСКИ (2), **ДЗУС** (2). *Вигук. Уживається для вираження заперечення чого-н.* «А ти що зробила??» «А **дзуски** вам питать мене!» I 299.225. Карамзіна, Бачиш, прочитали! Та й думають, що ось-то ми! А **дзус,** недоріки! I 299.232.

◇ **дзуски** I 299.225, 499.В, **дзус** I 299.232, **дзусь** I 503.В.

ДИВИТИСЯ, ДИВИТИСЬ, ДИВИТЬСЯ (221). **1.** *Спрямовувати погляд на кого-, що-н., кудись* (207). Тяжко матір покидати У безверхій хаті: А ще гірше **дивитися** На сльози та лати. I 243.181. Бодай ніколи не **дивиться** На вас, проклятії!! II 25.49. **Дивлюся** на море широке, глибоке, Поплив би на той бік — човна не дають. I 13.96. [Марія] Сидить собі коло вікна I в поле **дивиться** II 312.295. Я намалював Катерину в той час, як вона попрощалася з своїм москаликом і вертається в село, у царині під куренем дідусь сидить.. й сумно **дивиться** на Катерину VI 27.3. Не на мир I на діла його **дивившись,**.. Дідусь сивесенький рида — Того, бачте, що сирота. II 241.5. старий мій чепуриться, Аж бридко **дивиться!** II 169.176. Пани в гаю не ворушились, А люде збіглись та **дивились,** Як дим до неба підіймавсь... II 17.372. Коли **дивиться,** погляне... Боже! милий боже! Меж невольниками в путах Той самий єдиний Її месник безталанний II 188.80. *Повт.* (20). I **дивлюся** я, **дивлюся,** А ти, моя зоре, Спускаєшся низесенько I 273.13. **Дивися** ж, дитино! Та добре **дивися** — а я розкажу, За що Україна наша стала гинуть II 233.36. Моя мати... чого вона, Вона все журилась I на мене, на дитину, **Дивилась, дивилась** I плакала. I 355.30. *Образн.* (4). Верба слуха соловейка, **Дивиться** в криницю I 92.611.

2. *Форма наказ. сп.* **дивися (дивись, дивіться, дивітеся)** *вживається для вираження:* а) *здивування, незадоволення* (9). **Дивись,** які! Карамзіна, Бачиш, прочитали! Та й думають, що ось-то ми! I 299.229. **Дивися,** пся його личина! Оце-то так, що богослов! У батька краде! II 171.223. Год, другий минає, Як побрались; а **дивіться** — Вкупочці гуляють По садочку. I 291.715; б) *застереження* (1). Бач, на що здалися карі оченята: Щоб під чужим тином сльози виливать! Отож-то **дивіться** та кайтесь, дівчата, Щоб не довелося москаля шукать I 38.427; в) *несподіваності* (1). Прокинешся рано, тільки що заходишся малювать, **дивися,** вже й ніч. VI 21.7.

3. *Перен. Дивуватися* (1). **Дивітеся** ділам його, Його вічній славі. I 344.171.

4. *Перен. Брати приклад з кого-н.* (1). Ми з тобою, здається, і розумні люде, а робимо чорт-зна по-якому: ти мого письма не дождешся — пишеш мені, а я, на тебе **дивлячись,** тобі одвітую, не знавши, що ти мені писатимеш. VI 216.23.

◆ *У спол.* **дивитися** *на кого* д у ш о ю — *ставитися до кого щиро* (1). А за лихо... Та цур йому! Хто його не знає!.. А надто той, що **дивиться** На людей д у ш о ю — Пекло йому на сім світі I 23.72.

◇ **дивитися 1.** I 243.181, 444.В, 539.В, II 97.162, 218.19, **дивитись 1.** I 84.341, 96.768, 140.2292, II 37.73, 111.46, 218.23, 219.45, **дивиться 1.** I 96.767, 161.324, 249.397, 270.277, 302.314, II 25.49, 59.13, 169.176, VI 25.15, 86.13, 167.5, *образн.* VI 29.37, **дивиця 1.** I 483. В, 499.В, **дивлюся 1.** I 13.96, 79.173, 153.26, 241.68, 241.95, 245.260, 248.384, 250.465, 253.561, 489.В, 498.В, 541.В, II 20.4, 21.20, 46.58, 66.167, 66.173, 100.295, 119.19, 194.5, 232.12, 232.20, 238.10, 265.19, 265.35, 415.В, VI 86.3, 133.8, *повт.* I 273.13 (2 р.), II 441.В (2 р.), **дивлюсь 1.** I 79.171, 248.356, 273.18, 294.54, 389.21, 480.В, II 24.10, 236.22, 298.5, 298.11, 358.11, *повт.* II 236.4 (2 р.), 237.43 (2 р.), 265.37 (2 р.), 454.В (2 р.), **дивишся 1.** I 101.902, 260.15, II 99.241, **дивиться 1.** I 32.169, 40.478, 93.618, 142.2380, 167.130, 168.188, 234.172, 278.198, II 13.231, 16.318, 26.71, 77.28, 104.3, 172.244, 188.80, 194.19, 306.39, 312.295, 319.574, 322.686, VI 27.3, *образн.* I 92.611, 342. 89, *у спол.* VI 23.72, **дивиця 1.** I 492.В, 534.В, II, 441.В, **дивитесь 1.** I 126.1811, VI 197.5, **дивляться 1.** I 6.122, 31.114, 122.1649, 154.50, II 170.187, 170.190, 315.434, VI 174.2, **дивляця 1.** II 490.В, **дивився 1.** I 16.37, II 327.13, VI 49.13, 82.32, **диви[в]сь 1.** I 411.В, **дивилася 1.** I 50.108, 161.314, 235.206, II 16.336, 43.40, 267.103, *повт.* II 383.В (2 р.), **дивилась 1.** I 235.205, 281.346, 364.142, II 16.335, 97.179, 221.60, 278.554, 278.558, 309.190, 315.409, 463.В, *повт.* I 355.30 (2 р.), **дивилося 1.** II 282.77, 282.82, *образн.* II 194.30, **дивилися 1.** I 82.285, II 352.48, **дивились 1.** I 157.179, 313.130, 356. 70, 528.В, II 17.372, 205.3, 280.16, **буду дивитись 1.** I 94. 695, **буду дивиця 1.** I 428.В, **буде дивитись 1.** I 341.28, **буде дивиться 1.** VI 179.17, **будуть дивиться 1.** I 305. 403, **дивитимусь 1.** I 94.696, **дивися 1.** I 283.421, II 43.51, 95.99, 98.231, 99.239, 100.286, 101.306, 169.171, 232.24, 232.26, *повт.* II 233.36, 233.37, **2.** II 99.261, 171.223, 250.60, VI 21.7, **дивисся 2.** I 497.В, **дивись 1.** I 12.60, 42.569, 43.606, 89.480, 130.1952, 260.18, 269.239, 364.142, II 99.242, 100.284, 134.20, 230.60, **2.** I 299.229, II 165.66, **дивіться 1.** I 96.775, 100.878, 161.322, 267.189, II 169.179, **2.** I 38.427, 291.715, **дивітця 1.** I 459.В, **дивіця 1.** II 441.В, **дивітеся 1.** I 57.19, 142.2392, II 170.185, *повт.* II 16.330, **2.** II 173.267, 314.392, **3.** I 344.171, **дивітесь 1.** II 72.143, 94.63, 489.В, *повт.* II 16.327, **дивлячися 1.** VI 77.17, 92.12, **дивлячись 1.** I 13.91, II 321.666, 321.675, VI 55.6, **4.** VI 216.23, **дивившись 1.** II 241.5.

ДИВНИЙ (11). **1.** *Дивовижний, незвичайний* (10). Та й сон же, сон, напричуд **дивний,** Мені приснився I 240.62. Що се за **дивний,** чудний чолов'яга Л. Жемчужніков! VI 156.4. *Ірон.* (1). Звичайне, радость та хвала! Тобі єдиному святому За **дивнії** твої діла! II 230.71. *Тавтол.* (5). Диво **дивнеє** на світі З тим серцем буває! II 79.72.

2. *Чудовий, прекрасний* (1). Дивлюся, Мов на небі висить Святий Київ наш великий.. О боже мій милий! Який **дивний** ти. II 66.177.

◊ ***Одн. Н.*** **дивний 1.** I 240.62, VI 49.20, 156.4, **2.** II 66.177, **дивне 1.** *тавтол.* I 253.559, II 66.162, **дивнеє 1.** *тавтол.* II 79.72, 313.346, ***О.*** **дивним 1.** *тавтол.* II 412.В, ***Мн. З.*** **дивні 1.** II 380.В, (за) **дивнії 1.** *ірон.* II 230.71.

ДИВНО (2). *Присудк.* [гость] Мов намальований сіяв.. І, уклонившися, вітав Марію тихо. Їй, небозі, Аж **дивно,** чудно. II 309.176. Я тепер заробляю гроші (аж **дивно,** що вони мені йдуть в руки!) VI 29.19.

ДИВО (67). **1.** *Те, що викликає здивування* (52). Дивлюся: Палати, палати Понад тихою рікою; А берег ушитий Увесь каменем. Дивуюсь, Мов несамовитий! Як то воно зробилося З калюжі такої Таке **диво...** I 249.392. А бог тойді з Петром ходив По світу та **дивá** творив. II 59.3. Поклонітесь гарненько од мене Дзюбину.. Нагадайте йому про І з л е р а і р о с т я г а ї.. й прочії **дива.** VI 43.14. Пішла стара, мов каламар Достала з полиці.— Ось на тобі сього **дива..** Випий трошки сього зілля — Все лихо загоїть. I 51.148. Чи я ж тобі черевичків не куплю? ..Куплю, куплю того **дива.** I 128.1879. *Повт.* (4). Отак у келії правдивий Іван Гус думав розірвать Окови адови!.. і **диво,** Святеє **диво** показáть Очам незрящим. I 266.118. *У порівн.* (5). Зимою люде В хату не пустили, А весною, мов на **диво,** На мене дивились I 356.69. Цвітуть сади; біліють хати, А на горі стоять палати Неначе **диво.** II 9.39. *Тавтол.* (8). Думав сам себе зарізать.. І зарізав би, та.. **диво** дивне сталось II 66.161. Буває, іноді дивлюся, Дивуюсь **дивом,** і печаль Охватить душу II 194.6. *Зверт.* (1). Якби зострілися ми знову, Чи ти злякалася б, чи ні? ..А я зрадів би, моє **диво!** Моя ти доле чорнобрива! II 92.8. *У прикл. спол.* **диво**-ц а р и ц я (1). Цар цвенькає; А **диво**-ц а р и ц я, Мов та чапля меж птахами, Скаче, бадьориться. I 247.344.

2. *Подив, здивування* (5). Отак тая чорнобрива Плакала, співала... І на **диво** серед поля Тополею стала. I 53.224. Не торгувавсь і панотець Усім на **диво** та на чудо! За три копи звінчав у будень. II 50.46.

3. *Присудк. Дивно, незвичайно* (7). Давид, святий пророк і цар, Не дуже був благочестивий. Була дочка в його Фамар І син Амон. І се не **диво.** Бувають діти і в святих II 71.99. **Диво** мені, що таку подлую, гнусную тварь земля носить. VI 200.17.

4. *У знач. вигуку для вираження крайнього здивування* (3). І — о **диво!** трупи встали І очі розкрили I 263.48. *Повт.* (2). О **диво!** й **диво!** Непевне робиця у нас! У Віфліємі. II 489.В .

◊ ***Одн. Н.*** **диво 1.** I 249.392, 253.573, 291.713, II 32.23, 92.17, 98.214, 310.228, *повт.* I 475.В (2 р.), *у порівн.* II 9.39, *тавтол.* I 253.559, II 66.161, 66.162, 79.72, 313.346, *у прикл. спол.* I 247.344, **3.** I 148.Прип., II 14.253, 71.99, 103.15, VI 39.20, 162.35, 200.17, **4.** I 263.48, *повт.* II 489.В (2 р.), ***Р.*** **дива 1.** I 51.148, 77.87, 106.1075, 128.1879, 169.202, 291.709, 411.В, II 194.31, 291.21, 313.348, ***З.*** **диво 1.** I 95.734, 153.18, 249.414, 317.279, 412.В, *повт.* I 266.118, 266.119, *у порівн.* I 537.В, **за диво 1.** II 32.21, **на диво 1.** I 474.В, *у порівн.* I 356.69, **2.** I 53.224, II 13.203, 50.46, 119.7, 251.90, **про диво 1.** I 59.86, ***О.*** **дивом 1.** I 528.В, II 66.170, *тавтол.* I 528.В (2 р.), II 194.6, ***К.*** **диво 1.** *зверт.* II 92.8, ***Мн. Н.*** **дива 1.** I 302.316, *у порівн.* II 16.322, 24.11, ***З.*** **дива 1.** II 59.3, 291.15, **на дива 1.** I 240.66, **про дива 1.** VI 43.14, **диви 1.** I 528.В.

ДИВОВАТИСЯ, ДИВОВАТИСЬ *див.* **ДИВУВАТИСЯ.**

ДИВОЧНИЙ (2). *Дивовижний, незвичайний.* Де ж подівсь **Дивочний** гость отой лукавий? II 311.259. [Марія] дивувалася, дивилась, І слухала, як молодий **Дивочний** гость той говорив. II 309.192.

ДИВУВАТИСЯ, ДИВУВАТИСЬ, ДИВОВАТИСЯ, ДИВОВАТИСЬ (52). **1.** *Виражати подив, здивування* (27). Люд мовчав І **дивувався:** що він діє, На кого руку підійма! I 267.187. [Люде] Знову **дивувались,** Де в тих сиріт безталанних. Добро теє бралось? II 50.66. І день іде, і ніч іде. І голову схопивши в руки, **Дивуєшся,** чому не йде Апостол правди і науки? II 362.3. Спасибі вам, ..за ваш шанобний лист, который я читаю, **дивуюсь** і не надивуюсь VI 186.4 //**Дивуватись** *чому* (2). І **дивувались** фарисеї І книжники його речам. II 320.631 //**Дивуватися** н а *що* (1). Не **дивуйтеся,** дівчата, На старі козачі Щирі сльози. I 161.344.

2. *Милуватися, любуватися* (25). Безталанная! де ділась Краса твоя тая, Що всі люде **дивувались?** Пропала, немає! II 195.57. *Повт.* (2). Ой плахотка-червчаточка, **Дивуйтеся** дівчаточка. **Дивуйтеся,** парубки, Запорозькі козаки. II 41.6. *Тавтол.* (4). Я умерла Зимою під тином, А весною процвіла я Цвітом при долині, Цвітом білим, як сніг білим! Аж гай звеселила. Зимою люде... боже мій! В хату не пустили. А весною Дивом **дивувались** I 528.В //**Диноватись** н а *що* (2). Довго, довго **диковались** [русалоньки] На її уроду... I 6. 137.

◇ **дивуватись** 2. I 283.407, II 436.B, *тавтол.* I 528.B, **диворатись** 2. *тавтол.* I 530.B, **дивуюся** 1. I 472.B, 474.B, **дивуюсь** 1. I 248.388, VI 186.4, 2. *тавтол.* II 194.6, **дивуєшся** 1. II 362.3, **дивується** 2. I 46.736, 282.382, II 330.7, 335.21, **дивуєтесь** 1. II 239.29, **дивуються** 1. I 315.217, II 60.66, 2. I 355.9, II 91.48, **дивуюця** 1. II 414.B, 2. I 527.B, II 420.B, **дивувався** 1. I 251.491, 267.187, 324.538, **дивовався** 1. I 487.B, **дивувавсь** 2. I 534.B, II 320.607, **дивувалася** 2. II 309.190, **дивувалась** 1. I 157.192, **дивувалися** 1. I 161.340, **дивувались** 1. I 363.112, 534.B, II 50.62, 50.66, 159.83, 320.631, 483.B, 500.B, 2. II 98.213, 195.57, 352.48, *тавтол.* I 528.B, **дивовались** 1. II 280.12, 2. I 6.137, **дивуйтеся** 1. I 126.1780, 161.344, 163.396, 2. I 231.50, *повт.* II 41.6, 41.7, **дивуйтесь** 2. II 41.9.

ДИКИЙ (4). **1.** *Неприручений — про тварин* (3). I звір того не зробить **дикий,** Що ви, б'ючи поклони, З братами дієте... II 93.15. *Образн.* (1). Отож львеня те **дике!** люте! Підстерегли його, взяли. Та, закувавши добре в пута, В Єгіпет люде одвели — На каторгу. II 325.15.

2. *Нецивілізований — про людей* (1). Червоніє по пустині Червона глина та печина, Бур'ян колючий та будяк, Та інде тирса з осокою В яру́ чорніє під горою, Та **дикий** інколи кайзак Тихенько виїде на гору На тім захилім верблюді. II 60.44.

◇ ***Одн. Н.*** **дикий 1.** II 93.15, 2. II 60.44, ***З.*** **дике 1.** *образн.* II 325.15, ***Мн. З.*** (на) **диких 1.** II 102.20.

ДИМ (14). Одцурається брат брата I дитини мати. I **дим** хмарою заступить Сонце перед вами I 332.75. Жерці і ліктори стоять Круг Капітолія. I хором Співають гімн і курять **дим** З кадил і амфор. II 271.257. кругом неї **Димом** розстилалась В полі курява. II 188.105. *Образн.* (1). Невеликії три літа.. Погасили усе добре, Запалили лихо, Висушили чадом, **димом** Тії добрі сльози, Що лилися з Катрусею I 351.21.

◆ *У спол.* (2): а) к о м и н и́ б е з **диму** — *про пустки. Персоніф.* (1). Сумують к о м и н и́ б е з **диму,** А за городами, за тином Могили чорнії ростуть. II 150.24; б) п у с т и т и **димом** — *загубити, знищити* (1). Та не п у с т и **димом** Дітей моїх безталанних II 424.B.

◇ ***Одн. Н.*** **дим** I 328.135, 332.75, II 17.373, 276.443, ***Р.*** **диму** II 59.17, **без диму** *у спол.* а), *персоніф.* II 150.24, **із-за диму** II 277.505, ***З.*** **дим** II 271.257, ***О.*** **димом** I 271.333, II 188.105, *образн.* I 351.21, *у спол.* б) II 424.B, **за димом** II 59.28, ***М.*** **в диму** I 143.2437.

ДИМАР (1). З переляку Вмерла Катерина. А Максим на пожарище Та на попелище Подивився. Нема ради! Тілько вітер свище У **димарі** та в комині. Що на світі діять? II 253.168.

ДИНАРІЙ (1). *Назва грошової одиниці.* Мов фарисей той милостиню, **Динарій** лепту подаю. II 482.B.

ДИРЕКТОР (3). Я послав тобі письмо харковського **директора.** VI 170.12.

◇ ***Одн. Р.*** **директора** VI 170.12, **до директора** VI 163.30, ***О.*** **з директором** VI 154.19.

ДИСЦИПЛІНА (1). Про конфедератів так розказують люди, которі їх бачили; і не диво, бо то була все шляхта z honorem, без **дисципліни;** робить не хочеться, а їсти треба. I 148.Прип.

ДИТИНА (166). **1.** *Син або дочка (незалежно від віку)* (85). Діждалася вдова долі, Зросту того сина. I письменний і вродливий — Квіточка **дитина!** I 232.105. I в'яне, сохне, гине, гине Твоя єдиная **дитина,** Твоя Мариночка... II 100.271. Старий під хатою сидить; Дочка́ нездужає Ярина, Його єдиная **дитина** Покинуть хоче I 282.357. Вони, ксьондзи, мою **дитину** З собою в хату завели II 234.104. *У порівн.* (15). Єсть у мене щирий батько.. Ходімо, хлоп'ята! Коли мені на чужині Не дав погибати, То й вас прийме, привітає, Як свою **дитину.** I 81.262. Тесляр на наймичку свою, Неначе на свою **дитину,** Теслу, було, і струг покине Та й дивиться II 306.37. *Зверт.* (7). Ой сину мій, сину, Моя ти **дитино!** Чи є кращий на всім світі, На всій Україні! I 231.46. *У прикл. спол.* **дитина**-с и н (3). Божа благодать На ветхую Єлисавету Учора рано пролилась, Учора, каже, привела **Дитину**-с и н а. II 309.167 //*Перен. Про твір* (1). Чи старий Щепкін ще живий?.. Яку він там тобі П у с т к у читав? Я, поганий з мене батько, забув свою рідну **дитину.** VI 130.27 //*Нащадок* (1). А нуте, напилась! Наша, наша придалась! Червоніє хвартушина; Роду чесного **дитина.** I 160.311.

2. *Хлопчик або дівчинка, малоліток* (76). Давно те минуло, як, мала **дитина,** Сирота в ряднині, я колись блукав, Без свити, без хліба, по тій Україні I 144.2438. Хоч **дитина** немовляща, I воно вгадає Твої думи веселії... II 209.35. А сина його, сего самого Андрія, то я, здається, що й не бачив, а може й бачив, то ще **дитиною.** VI 131.32. Перед самим перелазом **Дитина** сповита — Та й не туго, й новенькою Свитиною вкрита I 313.124. *Повт.* (2). а **дитина!** Сердешна **дитина!** Обідране; ледви, ледви Несе ноженята... I 154.45. *У порівн.* (23). Зрадів старий, мов **дитина**

І 287.583. Меж го́рами старий Дніпро, Неначе в молоці **дитина**, Красується II 111.51. так мені, друже мій єдиний, запахло волею, що я заплакав як тая **дитина**. VI 131.23. *Зверт.* (12). Дивлюся, могила ніби розвернулась, А з неї виходить неначе козак.. Та і йде до мене... Я собі звернулось, Щеня мов під тином,— звичайне, мале, То й перелякалось. От мене бере Неначе на руки та несе в могилу..— Дивися, **дитино**, оце козаки (Ніби мені каже) II 232.24 //*Пестливе називання юнака або дівчини. Переважно у звертанні* (10). Петрусю! добрая **дитино!** Ти ще не знаєш неповинний, Як тяжко на світі любить! II 450.В. *У прикл. спол.* (3): а) дівчина-**дитина** (2). А де ж тая мальована, Шитая хустина, А де ж тая веселая Дівчина-**дитина?!** І 256.79. *У порівн.* (1). Зацвіла в долині Червона калина, Ніби засміялась Дівчина-**дитина.** II 192.4; б) Мар'яна-**дитина** (1). Угадала мати: Мар'яна-**дитина** Не знає, як треба на сім світі жить. І 157.161 //*Перен. Про недосвідчену людину* (4). мати не знала, Де Мар'яна до півночі І з ким розмовляє? «Воно мале ще, **дитина,** Нічого не знає». І 157.155.

◆*У спол.* (5): а) узяти за **дитину** — *виховувати як рідного сина чи дочку* (2). Узяв собі старий козак Чию сирітку за **дитину** Та й доглядає в затишку II 164.23; б) стати *кому-н.* за **дитину** — *почати піклуватися про кого-н., як син чи дочка* (2). Був собі дід та баба.. Та діточок у їх бігма, А смерть з косою за плечима. Хто ж їх старість привітає, За **дитину** стане? І 312.71; в) рости за **дитину** — *виховуватись як рідна дочка* (1). сотник був собі багатий, То в його, знаєте, росло На божій харчі за **дитину** Чиєсь байстря. II 164.20.

◇ ***Одн. Н.*** **дитина 1.** І 38.415, 137.2169, 160.311, 232.105, 282.357, 287.570, 356.44, II 13.223, 100.271, 157.16, 171.213, 223.142, 270.204, 274.367, 320.624, 322.714, 435.В, 454.В, 468.В, 483.В, *у порівн.* І 33.208, 230.27, 312.77, II 50.32, 250.76, **2.** І 34.264, 38.404, 44.642, 123.1693, 144.2438, 144.2463, 242.135, 313.117, 313.124, 314.176, 316.240, 356.34, II 12.167, 64.78, 158.72, 196.76, 209.35, 316.460, 317.516, 319.571, 320.618, VI 49.10, 139.17, *повт.* І 154.45, 154.46, *у порівн.* І 13.99, 63.26, 77.108, 126.1795, 162.374, 167.126, 280.269, 287.583, 444.В, 462.В, 537.В, 538.В, II 55.250, 108.167, 111.51, 160.20, 165.49, 250.62, 265.39, 288.5, VI 131.23, 139.17, 154.39, *у прикл. спол.* а) І 256.79, *у прикл. спол.* а), *у порівн.* II 192.4, *у прикл. спол.* б) І 157.161, *перен.* І 39.464, 157.155, II 58.17, ***Р.*** **дитини 1.** І 259.18, 332.74, 463.В, II 323.742, 442.В, 455.В, **2.** І 290.678, II 450.В, **без дитини 1.** II 159.91, **коло дитини 2.** І 315.208, **у дитини 2.** VI 130.25, ***Д.*** **дитині 1.** II 13.194, 196.72, 316.446, **2.** І 41.538, ***З.*** **дитину 1.** І 30.84, 38.406, 167.114, 242.132, 364.156, 397.53, 476.В, II 12.155, 12.162, 42.24, 81.178, 110.18, 196.84, 229.20, 234.104, 270.240, 313.317, 313.355, 317.491, 318.530, 355.4, 426.В, 484.В, *у порівн.* І 11.18, 21.8, 24.116, 81.262, 235.216, II 105.69, 178.6, 308.142, VI 49.19, *у прикл. спол.* II 267.111, 309.167, *перен.* VI 130.27, **2.** II 65.151, 82.192, 309.153, **за дитину** *у спол.* а) І 276.138, II 164.23, *у спол.* б) І 312.71, II 307.72, *у спол.* в) II 164.20, **на дитину 1.** І 40.505, 355.29, II 483.В, *у порівн.* II 306.37, **детину 1.** II 468.В, *у прикл. спол.* II 467.В, ***О.*** **дитиною 2.** VI 131.32, **з дитиною 1.** II 11.144, VI 167.14, ***М.*** **на дитині 2.** *перен.* II 169.160, ***К.*** **дитино 1.** *зверт.* І 231.46, 286.534, II 72.110, 134.1, 134.15, 168.134, 318.556, **2.** II 232.24, 232.26, 233.36, 233.41, 255.268, 313.337, 317.479, 450.В, 479.В, 486.В, 490.В, **дитина 2.** *зверт.* II 492.В.

ДИТИНКА (2). *Пестл. до* **дитина 1.** Вичуняла Катерина; Одсуне кватирку, Поглядає на улицю, Колише **дитинку** І 31.110. *У порівн.* (1). А в третього, як у старця,.. Тілько торба, а з торбини Виглядає доля — Як **дитинка** І 274.51.

ДИТИНОЧКА (3). *Пестл. до* **дитина 1.** Аж глядь, Межи равінами дитина, Її **дитиночка** сидить II 483.В. *Грон.* (1). Все забрала **дитиночка** І вигнала з хати, І вийшла ти за царину, З христа ніби знята. II 195.59.

◇ ***Одн. Н.*** **дитиночка** II 195.59, 483.В, ***З.*** **дитиночку** І 464.В.

ДИТЯ (28). **1.** *Син або дочка (незалежно від віку)* (20). І дарував же мені бог Таке **дитя,** такого сина! II 168.139. Якби знала Матуся горенько твоє, Чи оддала б за генерала **Дитя** єдинеє своє? II 222.84. Кланяюсь твоїй добрій жіночці, цілую твоє єдинеє **дитя** VI 115.41. *Зверт.* (6). стара мати Сидить на ослоні, За сльозами ледве-ледве Вимовляє доні: «..Доню моя, доню моя, **Дитя** моє любе! Іди од нас...» І 33.214.

2. *Хлопчик або дівчинка, малоліток* (8). Ішов кобзар до Києва.. Мале **дитя** коло його На сонці куняє І 46.715. [Чабани] **Дитя** і тесляра старого Взяли з собою й привели У свій курінь. II 488.В. *У порівн.* (2). Чого серце плаче, ридає, кричить, Мов **дитя** голодне? І 257.3. Марія на його зирнула і стрепенулась. Пригорнулась, Неначе зляканe **дитя,** До Йосипа свого старого II 309.180.

◇ ***Одн. Н.*** **дитя 1.** II 95.110, 236.25, 236.32, **2.** І 44.666, 46.715, *у порівн.* І 257.3, II 309.180, ***Р.*** **в дитяти 2.** II 159.76, ***З.*** **дитя 1.** І 166.88, 166.92, 531.В, II 11.135, 11.138, 13.232, 168.139, 222.84, 242.10, VI 115.41, **2.** II 82.196, 488.В, 489.В, **на дитя 1.** II 251.117, ***К.*** **дитя 1.** *зверт.* І 33.203, 33.214, 34.256, 44.647, 310.24, 310.30.

ДИТЯТКО (2). **1.** *Пестл. до* **дитя 1** (1).

Зо мною, слухай же, остались Данило, чура мій, та я, Та Пріся, дочечка моя!.. Не дав мені святий владико Очей нарадувать старих Моїм **дитятком!..** II 234.91.

2. *Пестл. до* **дитя 2.** *У порівн.* (1). Десять літ неволі, друже мій єдиний, знівечили, убили мою і віру і надію, а вона була колись чиста, непорочна як те **дитятко,** взятеє од купелі. VI 130.9.

◇ ***Одн. Н.*** **дитятко** 2. VI 130.9, ***О.*** **дитятком** 1. II 234.91.

ДИТЯТОЧКО (6). **1.** *Пестл. до* **дитя 1** (3). У нашім раї на землі Нічого кращого немає, Як тая мати молодая З своїм **дитяточком** малим. II 194.4.

2. *Пестл. до* **дитя 2** (3). У Нілі скупанеє спить В пелюшках долі, під вербою, **Дитяточко.** II 315.425. *У порівн.* (1). Десять літ неволі.. знівечили, убили мою і віру і надію, а вона була колись чиста, непорочна як те **дитяточко,** взятеє од купелі VI 321.Р.

◇ ***Одн. Н.*** **дитяточко** 2. II 315.425, 318.535, *у порівн.* VI 321.В, ***З.*** **дитяточко** 1. II 314.362, ***О.*** **з дитяточком** 1. II 194.4, 315.404.

ДИТЯЧИЙ (2). Ножі солдати сполоскали В **дитячій** праведній крові! II 314.390. і пролились Ще в первий раз **дитячі** сльози На лоно матернє. II 483.В.

ДИХАТИ (5). Вона чує з тії хати, Як дитина **дише.** I 316.240.

◆ *У спол.* (3): а) ледве **дихати** — *бути при смерті* (2). Вхожу в хату. Аж щось стогне, Ніби умирає,— То мій батько.. Вбігаю у хату, А він уже ледве **дише.** I 367.264; б) мовчи, не **диши** — *не заперечуй* (1). Треба діток годувать,.. А я буду добувать, А ти, старий, не гріши, Та в запічку колиши, Та мовчи, не **диши.** I 129.1905.

◇ **дише** I 42.582, 316.240, *у спол.* а) I 30.82, 367.264, **диши** *у спол.* б) I 129.1905.

ДИХНУТИ (1). *Образн.* А львичища.. Ростуть собі, як та лоза.. Вітер з поля **Дихне,** погне і полама. II 326.42.

ДИЧКИ (1). Дуже, дуже добре ти зробив, що не посадив яблоні і груші; прищепи весною на **дичках:** воно й швидче і більші виростуть. VI 220.24.

ДИЯВОЛ (4). *Міфол.* Поїду в Київ, помолюся. Молитва, може, прожене **Диявола...** II 224.153 //*Перен. Про людину* (2). Слухай добре, та записуй, Та на Україні, Як бог тебе допровадить, То розкажи, сину, Що ти бачив **диявола** Своїми очима. II 250.70. Всюди люде, а я один **Диявол** проклятий! II 258.388.

◇ ***Одн. Н.*** **диявол** *перен.* II 258.388, ***З.*** **диявола** II 224.153, *перен.* II 250.70, **діявола** II 450.В.

ДИЯКОН (1). Лях гуляє! ..А **диякон:** «Нехай ворог гине! Беріть ножі! освятили». I 109.1168.

ДІАНА (1). *Перен. Про місяць.* Із туману, Як кажуть, стала виглядать Червонолицая **Діана...** II 85.13.

ДІБРОВА (32), **ДУБРОВА** (1). Залізняк попереду.. А за ним німий Ярема. Зелена **діброва..** і Дніпр дужий.. Все пропало, все! нічого Не знає, не бачить, Як убитий. I 117.1460. Дуби з **діброви,** мов дива, У поле тихо одхожають. II 16.322. Розійшлися гайдамаки, Куди який знає: Хто додому, хто в **діброву** I 146.2539. Може ще я поділюся Словами-сльозами З **дібровами** зеленими! II 213.43. *Зверт.* (1). Ой **діброво** — темний гаю! Тебе одягає Тричі на рік... Багатого Собі батька маєш. II 330.1. *Персоніф.* (2). Повалили гайдамаки, Аж стогне **діброва** I 105.1037.

◇ ***Одн. Н.*** **діброва** I 117.1460, *персоніф.* I 36.329, 105.1037, ***Р.*** **з діброви** II 16.322, **з-за діброви** I 35.281, **із діброви** I 7.161, 141.2317, ***З.*** **в (у) діброву** I 146.2539, II 59.9, 168.122, 411.В, **на діброву** II 330.8, ***О.*** **дібровою** I 12.52, **попід дібровою** I 100.885, ***М.*** **в (у) діброві** I 5.106, 36.343, 100.874, 105.1023, 105.1043, 230.2, 297.141, II 208.7, **по діброві** I 6.153, 12.55, 48.1, 54.230, 117.1441, 136.2125, **по дуброві** I 412.В, ***К.*** **діброво** *зверт.* II 330.1, ***Мн. З.*** **діброви** I 13.87, 13. 110, ***О.*** **з дібровами** II 213.43.

ДІВИЧИЙ *див.* **ДІВОЧИЙ.**

ДІВОВАТИ *див.* **ДІВУВАТИ.**

ДІВОНЬКА (4). *Пестл.* Звичайне, мати, що й казать! Та може снився-таки й зять, Бо вже Катруся підростала. Чи вже ж їй вік продівувать.. Ні, **дівонька** вона не та! II 49.28. я вже двічі засилав До **дівоньки** за рушниками II 457.В.

◇ ***Одн. Н.*** **дівонька** II 49.28, 250.72, 456.В, ***Р.*** **до дівоньки** II 457.В.

ДІВОЧИЙ (24), **ДІВИЧИЙ** (2). *Належний, притаманний дівчині.* Може найдеться **діводе** Серце, карі очі, Що заплачуть на сі думи — Я більше не хочу... I 21.20. Не китайкою покрились Козацькії очі, Не вимили біле личко Слізоньки **дівочі** I 4.36. Заплакала дівчинонька — Дружини немає, А **дівочі** молодії Веселії літа, Як квіточки за водою, Пливуть з сього світа. II 124.5. я таки знову буду просить вас, щоби ви, коли буде ваша ласка, прислали мені **дівочу** сорочку, гарно пошиту VI 19.7. не дав мені бог Ані щастя, ні долі. Тілько дав мені бог Красу — карії очі, Та й ті виплакала В самотині **дівочій.** I 380.8. Висушили **карі очі Діви-**

чії ночі. І 237.Епіграф //*Жіночий (монастир)* (1). Блукаючи по Україні, Прибивсь якось і в Чигирин, І в монастир отой **дівочий** II 18.422.

◇ ***Одн. Н.*** **дівочий** I 156.132, **дівоча** I 462.В, **дівоче** I 21.20, 85.364, 157.183, 229.77, 348.14, ***З.*** (в) **дівочий** II 18.422, (на) **дівочий** I 169.199, **дівочу** II 308.114, VI 19.7, 19.14, (на) **дівочу** II 369.30, ***О.*** (з) **дівочим** II 190.18, ***М.*** (в) **дівочій** I 380.8, ***Мн. Н.*** **дівочі** I 4.36, 55.4, 161.324, 162.379, II 124.5, **дівичії** I 237.Епіграф, 237.Заг., ***Р.*** **дівочих** I 326.48, ***З.*** **дівочі** I 96.758, II 405.В, (за) **дівочі** I 22.35.

ДІВУВАТИ, ДІВОВАТИ (20). **1.** *Не виходити заміж, бути дівчиною* (8).— Іди, доню, каже мати, Не вік **дівувати.** I 50.95. Мати заміж не пустила, Осталася я.. Увесь вік свій **дівувати** II 119.14. *Повт.* (2). Ой, мамо, Страшно **дівувати,** Увесь вік свій **дівувати,** Ні з ким не кохатись. II 143.14.

2. *Вести життя дівчини на відданні* (8). Ти вже виросла, **дівуєш,** З хлопцями гуляєш... I 165.65. Одним-одна I виростала й **дівувала** II 221.62.

3. *Зберігати цнотливість* (4). А ти, кумасю, спала, спала, Пишалася, та **дівувала,** Та ждала, ждала жениха II 368.16. *Повт.* (2). Ворóни.. Мов на мороз, понадувались, Одна на другу позирали; Неначе три сестри старі, Що **дівували, дівували,** Аж поки мохом поросли. I 298.193.

◇ **дівувати 1.** I 50.95, II 81.172, 119.14, 147.15, 198.21, *повт.* II 143.14, 143.15, **дівуєш 2.** I 165.65, **3.** II 368.25, **дівувала 2.** I 51.138, 157.160, 158.207, 159.257, II 221.62, **3.** II 368.16, **діловала 2.** I 539.В, **дівували 3.** *повт.* I 298.193 (2 р.), **будеш дівувати 2.** II 166.83, **дівуючи 1.** II 124.15.

ДІВЧА (10). Рано-вранці новобранці Виходили за село, А за ними, молодими, І **дівча** одно пішло. I 391.4. **Дівча** любе, чорнобріве Несло з льоху пиво. II 329.1. Незабаром зробилась мати Із доброї тії **дівчати** II 267.110. I П[іуно]ва сьогодні вчиться понашому говорить заходилась. Зраділо **дівча** — аж заплакало. VI 155.24.

◇ ***Одн. Н.*** **дівча** I 391.4, II 267.100, 329.1, 335.13, 363.19, VI 155.24, ***Р.*** **із дівчати** II 267.110, ***Д.*** **дівчаті** II 267.104, ***З.*** **дівча** II 352.55, **на дівча** II 335.20.

ДІВЧАТА (85). Ідуть **дівчата** в поле жати Та, знай, співають ідучи I 7.189. Давно се діялось колись, Ще як борці у нас ходили По селах та **дівчат** дурили II 77.3. Обіцянку пришлю вашим **дівчатам** к великодню, а може й раньше, коли впораюсь. VI 27.22. *У порівн.* (3). Тілько і остались, Що тополі на вигоні — Стоять, мов **дівчата** II 177.409. *Зверт.* (18). Карі оченята, Біле личко червоніє — Не довго, **дівчата!** До полудня, та й зав'яне I 49.45. *У прикл. спол.* д і т о ч к и -**дівчата** (1). оступлять тебе, доле, Д і т о ч к и - **дівчата** й защебечуть по своєму Доброму звичаю II 91.52 //*У спол.* Д н і п р о в і **дівчата** — *русалки* (2). [Мати] незчулась, як зуспіли Д н і п р о в і **дівчата** — Та до неї, ухопили, Та й ну з нею гратись, Радісінькі, що піймали, Грались, лоскотали I 359.54.

Мн. Н. **дівчата** I 7.189, 12.56, 29.59, 46.721, 63.3, 67.139, 95.728, 107.1125, 111.1210, 154.32, 154.38, 154.50, 157.179, 159.262, 161.340, 164.14, 168.178, 232.108, 251.498, 356.71, 390.4, 390.14, 538.В, 539.В (5 р.), II 33.7, 54.190, 73.168, 74.186, 77.14, 77.18, 79.106, 80.135, 82.210, 143.9, 147.5, 156.11, 186.23, 186.27, 269.168, 358.12, 427.В, VI 205.35, 207.7, 209.6, *у порівн.* II 164.9, 177.409, 254.239, *у прикл. спол.* II 91.52, *у спол.* I 5.90, 359.54, ***Д.*** **дівчатам** II 411.В, VI 27.22, 192.14, ***З.*** **дівчат** I 157.167, II 64.109, 73.154, 77.3, VI 212.33, ***О.*** **дівчатами** II 80.135, **з дівчатами** I 25.25, 362.91, II 74.197, **меж дівчатами** II 73.164, ***К.*** **дівчата** *зверт.* I 38.427, 39.460, 48.20, 49.37, 49.45, 75.32, 85.371, 126.1780, 155.72, 155.84, 157.168, 157.171, 161.344, 166.75, 168.183, 533.В, 539.В, II 224.157.

ДІВЧАТКА (4). *Пестл. до* **дівчата.** Мій боже милий, Даруй словам святую силу — Людськеє серце пробивать, Людськії сльози проливать, Щоб милость душу осінила, Щоб спала тихая печаль На очі їх, щоб стало жаль Моїх **дівчаток** II 96.125. Якби тобі довелося В нас попанувати, То знав би ти, пане-брате, Як їх називати, Отих твоїх безталанних **Дівчаток** накритих. II 186.6.

◇ ***Мн. З.*** **дівчаток** II 88.21, 96.125, 186.6, 370.7.

ДІВЧАТОЧКА (12). *Пестл. до* **дівчатка. Дівчаточка** на музиках У червоних черевиках II 116.13. *У порівн.* (1). А калина з ялиною.. Мов **дівчаточка** із гаю Вихожаючи співають II 342.19. *Зверт.* (5). А ви, мої молодії Чорнявії діти, Веселії **дівчаточка,** І досі в старої Танцюєте? II 91.37. Такеє-то Скоїлось на світі, Мої любі, **дівчаточка,** Рожевії квіти. I 496.В.

◇ ***Мн. Н.*** **дівчаточка** I 530.В, II 116.13, 123.3, 123.9, *у порівн.* II 342.19, ***З.*** **дівчаточок** II 358.21, ***Д.*** **дівчаточкам** I 539.В, ***К.*** **дівчаточка** *зверт.* I 496.В, II 41.6, 79.82, 82.222, 91.37.

ДІВЧИНА (63). Не русалонька блукає: То **дівчина** ходить I 3.22. У льох його, молодого, Той пан замикає... А **дівчину** покриткою По світу пускає. II 131.19. *У порівн.* (2). На пригорі собі стоїть, Неначе **дівчина,** хатина II 298.8. І барвінком, і рутою, І рястом квічає Весна землю; мов **дівчину** В зеленому гаї. I 282.372. *Ірон.* (1). Із туману,

Як кажуть, стала виглядать Червонолицая Діана... А я вже думав спать лягать — Та й став, щоб трохи подивиться На круглолицю молодицю Чи теє... **дівчину!..** II 85.17. *У прикл. спол.* (3): а) **дівчина**-дитина (2). А де ж тая мальована, Шитая хустина, А де ж тая веселая **Дівчина**-дитина?! I 256.79; б) **дівчина**-сиротина (1). Посходила тая рута.. А **дівчина**-сиротина у наймах марніє. II 155.19.

◇ ***Одн. Н.*** **дівчина** I 3.22, 7.155, 7.167, 8.196, 11.29, 15.18, 28.8, 48.22, 59.100, 79.179, 112.1266, 112.1268, 118.1499, 235.189, 236.230, 256.82, 386.10, 387.31, 387.34, 387.58, 388.15, 463.В (2 р.), 555.В, II 21.30, 64.75, 85.29, 113.31, 144.17, 146.3, 146.8, 187.43, 192.8, 206.56, 306.61, 441.В, VI 20.9, 155.15, *у порівн.* II 298.8, *у прикл. спол.* а) I 256.79, II 192.4, *у прикл. спол.* б) II 155.19, ***Р.*** **дівчини** I 290.677, **до дівчини** I 397.38, II 251.98, **у дівчини** I 8.215, II 294.10, ***Д.*** **дівчині** II 127.27, ***З.*** **дівчину** I 14.12, 92.614, 255.40, 256.66, 388.8, 388.27, 396.19, II 131.19, 187.42, 451.В, VI 198.32, 211.2, *у порівн.* I 282.372, **на дівчину** *ірон.* II 85.17, ***О.*** **з дівчиною** I 404.В.

ДІВЧИНОНЬКА (9). *Пестл. до* **дівчина.** Дарма щоніч **дівчинонька** Його виглядає I 4.41. Не тополю високую Вітер нагинає, **Дівчинонька** одинока Долю зневажає. II 143.3.

◇ ***Одн. Н.*** **дівчинонька** I 4.41, 6.125, 234.185, 412.В, 463.В, II 124.3, 143.3, 429.В, 432.В.

ДІД (39). **1.** *Старий чоловік* (19). Бабусю Настю поховали I ледве-ледве одволали Трохима **діда.** I 316.253. Страх мені не хочеться З старим **дідом** морочиться. I 107.1099. Тиняючи по чужині Понад Елеком, стрів я **діда** Вельми старого. II 62.2. *У порівн.* (1). Попід горою, яром, долом, Мов ті **діди** високочолі, Дуби з гетьманщини стоять. I 41.545. *У прикл. спол.* **діду**-серце. *Зверт.* (2). **Діду**-серце, голубчику! Заграй нам що-небудь I 459.В. *Образн.* (2). а Лиман Дніпрові Тую журбу-мову на хвилі подав. Зареготався **дід** наш дужий, Аж піна з уса потекла. I 199.28 //*У казковому зачині* (1). Був собі **дід** та баба. I 311.56.

2. *Батьків або материн батько* (13). Сидить Неначе й досі сивий **дід** Коло хатиночки і бавить Хорошеє та кучеряве Своє маленькеє внуча. II 242.4. Згадаю те лихо, степи ті безкраї, I батька, і **діда** старого згадаю... I 144.2450. А внучка в юпку одяглась у Катрину і ніби йшла До **діда** в гості. I 320.391. Поклонися усім родичам од мене, а надто **дідові,** коли живий, здоровий. VI 15.24.

3. *Тільки у мн. Предки* (7). Я ридаю, як згадаю Ділá незабуті **Дідів** наших. I 336.232. А коли вже пускаю в люди, то треба і з чим, щоб.. не сказали: «От який! хіба **діди** та батьки дурніші були, що не пускали в люди навіть граматки без предисловія». I 150.П.

◇ ***Одн. Н.*** **дід 1.** I 129.1929, 311.56, 312.86, 442.В, II 242.13, 268.144, 358.13, 373.42, *образн.* I 199.28, II 28.152, **2.** I 145.2471, 148.Прип., 150.П, II 242.4, ***Р.*** **діда 2.** I 320.403, **до діда 1.** I 316.257, **2.** I 320.391, ***Д.*** **дідові 2.** I 321.421, VI 15.24, ***З.*** **діда 1.** I 316.253, 494.В, II 62.2, **2.** I 144.2450, 144.2454, II 242.10, VI 17.21, ***О.*** **з дідом 1.** I 107.1099, ***К.*** **діду 1.** *у прикл. спол.*, *зверт.* I 154.55, 459.В, ***Мн. Н.*** **діди 1.** *у порівн.* I 41.545, **2.** I 341.43, **3.** I 111.1222, 150.П, 516.В, ***Р.*** **дідів 3.** I 335.216, 336.232, ***З.*** **про дідів 3.** I 125.1740, ***О.*** **дідами 3.** I 331.52, **з дідами 1.** I 79.162.

ДІДІВЩИНА (1). Високії ті могили,— Чорніють, як гори, Та про волю нишком в полі З вітрами говорять; Свідок слави, **дідівщини** З вітром розмовляє, А внук косу несе в росу, За ними співає. I 60.17.

ДІДУСЬ (8). **1.** *Пестл. до* **дід 1** (5). онде йде **Дідусь** з бородою. I 283.417. у царині під куренем **дідусь** сидить, ложечки собі струже VI 27.3. *Зверт., ірон.* (1). Пострівай, бабусю! — Хіба й справді ти з Парнасу. I справді, **дідусю!..** II 415.В.

2. *Пестл. до* **дід 2** (3). Згадаю те лихо, степи ті безкраї, I батька, і діда старого згадаю... **Дідусь** ще гуляє, а батько вже вмер. I 144.2451. *Зверт.* (2). Бувало, в неділю.. Батько діда просить, щоб той розказав Про Коліївщину.. Спасибі, **дідусю,** що ти заховав В голові столітній ту славу козачу: Я її онукам тепер розказав. I 144.2464.

◇ ***Одн. Н.*** **дідусь 1.** I 283.417, II 25.68, 241.7, VI 27.3, **2.** I 144.2451, ***К.*** **дідусю 1.** *зверт.*, *ірон.* II 415.В, **2.** *зверт.* I 144.2464, 145.2476.

ДІЕТА (1). Доктор посадив мене на **дієту** і не велів виходить на улицю. VI 178.32.

ДІЖА (1). *Образн.* з-за лісу Червоний **діжою** Місяць сходив... II 97.181.

ДІЖДАТИ (13), **ДОЖДАТИ** (1). Молю тілько милосердного бога, щоб поміг мені весни **діждати,** щоб хоч умерти на Україні. VI 25.18. розказують, що Залізняка есаул, не **діждавши** третіх півнів, запалив Медведівку I 148.Прип. Співай, старче божий, яку знаєш, а то й дзвона не **діждемо** — поснемо. I 103.971 //Не **діждеш** — *у знач. погрози* (1). «Хто ти такий?» Галайда питає. «Я посланець пана Гонти. Нехай погуляє, Я підожду». «Ні, не **діждеш**» ..і свячений З халяви виймає. I 127.1834.

◇ **діждати** I 284.443, VI 25.18, **діждала** I 53.227, 323.505, 535.В, **дождала** I 508.В, **дожду** I 53.192, 53.193, 244.219, VI 220.13, **діждеш** I 127.1834, **діждемо** I 103.971, VI 19.28, **діждавши** I 148.Прип.

ДІЖДАТИСЯ, ДІЖДАТИСЬ (13), **ДОЖДАТИСЯ, ДОЖДАТИСЬ, ДОЖДАТЬСЯ** (15). А я ледве додибала До вашої хати, Не хотілось на чужині Одній умирати! Коли б Марка **діждатися...** I 320.409. Як діточок двоє,— Усюди обоє. Ще змалечку удвох ягнята пасли, А потім побралися, Худоби **діждалися** I 311.63. *Образн.* (1). на давнім пожарищі Іскра братства тліла, Дотлівала, дожидала Рук твердих та смілих,— І **дождалась...** I 263.34 //*З підсилювальною часткою «таки»* (1). Коли Ми діждемося Вашінгтона.. А **діждемось-таки** колись! II 280.30 //*У спол.* ждати не **дождатися** (1). Писав ще я в Київ Іванишову, щоб прислав мені летопись Величка, так от уже другий рік жду не **дождуся** VI 87.16.

◇ **дождаться** VI 147.14, **дождався** VI 145.4, 193.39, 202.30, **діждалася** I 232.102, **діждалась** I 367.243, **дождалась** I 412.B, *образн.* I 263.34, **діждалися** I 284.444, 311.63, **дождалися** II 42.11, **діждались** I 494.B, **діждуся** I 322.474, 411.B, **дождуся** I 396.22, VI 130.15, 132.18, 138.27, 141.32, *у спол.* VI 87.16, **діждусь** II 200.19, VI 214.35, **діждешся** II 200.5, **дождешся** VI 216.23, **діждемося** II 280.28, **дождемося** VI 152.27, **діждемосьтаки** II 280.30, **коли б діждатися** I 320.409.

ДІЙНА (3). Минає рік, Росте Марко — і **дійна** корова у розкоші купається. I 314.166. Нагодували, І напоїли, і дали Кожух і свиту на дорогу, І, небораки, додали Ослицю **дійну.** II 315.403.

◇ *Одн. Н.* **дійна** I 314.166, II 489.B, *З.* **дійну** II 315.403.

ДІЙТИ (17). **1.** *Досягти якогось місця* (12). Ледве я **дійшла** до хати, На порозі впала. I 296.110. Пішла тинятись попідтинню, Аж поки, поки не **дійшла** Аж до Голгофи. II 321.659 //*Прибути на місце призначення— про листи, посилки тощо* (9). Не знаю, чи **дійшов** мій лист до ваших рук VI 41.17. Спасибі тобі ще раз за писанку; **дійшла** вона до мене цілісінька VI 51.15 //*Про чутку, слово* (2). не знаю, що скаже театральний, чк до його **дійде,** але, здається, що і той моторний, побачимо, як тільки все кончиться, то дам звістку. VI 24.23. напишіть до мене хоч стрічечку, бо тільки бог святий знає, як я радію, коли **дійде** до мене хоч одно ваше слово з моеї бідної країни! VI 50.2.

2. *Досягти певного стану* (1). А все-таки її люблю, Мою Україну широку, Хоч я по їй і одинокий (Бо, бачте, пари не найшов) Аж до погибелі **дійшов.** II 201.51.

3. *Безособ. Настати, статися чому-н.* (1). І **дійшло** до того, Що я вночі, підкравшися, Максимову хату запалив. II 252.148.

◆ *У спол.* (3): а) **дійти** до домовини — *вмерти* (1). Якби мені тілько рисувать було можна, то я і не журився б, ходив би собі в сірій шинелі, поки **дійшов** би до домовини VI 43.29; б) **дійти** до зросту — *вирости* (1). будеш щаслива. Та недовго. Бо не **дійде** До зросту дитина, Піде собі сліпця водить, А тебе покине Калікою на розпутті II 196.75; в) до крові **дійти,** до кості — *пройняти наскрізь* (1). До крові **дійде,** до кості Огонь той лютий, негасимий II 307.106.

◇ **дійшов 1.** VI 41.17, **2.** II 201.51, **дійшла 1.** I 296.110, 359.51, II 321.659, VI 51.15, 130.30, 130.31, **дійшло 1.** VI 36.28, 41.24, **3.** II 252.148, **дійде 1.** VI 24.23, 50.2, 85.1, *у спол.* б) II 196.75, *у спол.* в) II 307.106, **дійшов би** *у спол.* а) VI 43.29.

ДІЛ (3). **1.** *Поверхня землі* (2). По діброві вітер виє, Гуляє по полю, Край дороги гне тополю До самого **долу.** I 48.4.

2. *Долівка* (1). стара мати Сидить на ослоні, За сльозами ледве-ледве Вимовляє доні: «..Дитя моє любе! Іди од нас.. Бог з тобою!»— та як мертва, На **діл** повалилась... I 33.219.

◇ *Одн. Р.* **до долу 1.** I 48.4, 54.233, *З.* **на діл 2.** I 33.219.

ДІЛИТИ, ДІЛИТЬ (4). **1.** *Поділяти на частини* (2). Чи є що краще, лучче в світі, Як укупі жити, Братам добрим добро певне Пожить, не **ділити?** I 345.204.

2. *Віддавати частину чого-н. свого* (2). *У прислів'ї* (1). **Діли** з убогим заробіток, То легше буде й зароблять. II 50.59 //*Перен.* (1). Тяжко мені, боже милий, Носити самому Оці думи. І не **ділить** Ні з ким II 190.29.

◇ **ділити 1.** I 345.204, **ділить 2.** *перен.* II 190.29, **ділила 1.** I 288.622, **діли 2.** *у прислів'ї* II 50.59.

ДІЛИТИСЯ, ДІЛИТИСЬ (2). *Перен.* Ото церков Богданова. Там-то він молився, Щоб москаль добром і лихом З козаком **ділився.** I 308.8. Не найшлося З ким серцем **ділитись,** А тепер не маю навіть З ким поговорити! II 190.24.

ДІЛО (47). **1.** *Дії, вчинки (на противагу думкам, словам)* (24). із гною Встають стовпом передо мною його безбожнії **діла...** II 281.72. Максим отой,.. Було, тобі Ніже анікого Не зачепить, ніже **ділом,** Ніже яким словом. II 255.259. Шлю вам киргизького Баксу, або по-нашому Кобзаря. Коли найдеться яка добра душа, то нехай купить, зробить добреє **діло** VI 55.3. *Повт.* (4). **Діла́** добрих оновляться, **Діла́** злих загинуть. I 340.19. *Персоніф.* (1). Які ж мене, мій боже милий, **Діла** осудять на землі? II 39.8. *Ірон.* (1). Такії, боже наш, **діла** Ми творимо у нашім

раї II 230.45. *Образн.* (1). Пішов молиться добрий Гус.. «Не мені, Великий господи, простому, Судить великіє **діла** Твоєї волі». I 267.175.

2. *Заняття, робота, конкретне починання* (16). Нащо живем? Чого бажаєм? І, не дознавшись, умираєм. А покидаємо **діла.** II 39.6. я лучше зроблю літографію в 200 екземплярів, і тойді тілько, як буду мать гроші, бо це таке **діло**, що без грошей не втнеш. VI 28.9 //*Справи, зв'язані з певною установою* (3). Як бог поможе мені до мая місяця кончить мої **діла** з цензурою, то насиплю повну кишеню грошей та й чкурну через Москву прямо на Михайлову гору. VI 190.12. Я, дурний, думав, що ще в генварі моє **діло** кончене, а воно з 7 або з 17 апреля тіль що начинаеться VI 138.10 //*Результат якогось заняття, роботи* (1). получишь ты, единий друже мій Семене,.. невеликий ящик с **делом** рук моих,— сказать по правді, з пренечепурним **ділом** VI 76.32.

3. *Певна галузь, сфера діяльності, коло знань* (4). Примкніть во ім'я божіє мого брата коло свого завода, хоч коло буряків; а він це **діло** дуже добре тямить. VI 202.17. я і жінка моя, хоч і в неволі і в роботі зросли, але в простому сільському **ділі** нічого не тямим VI 217.15.

4. *Ділова необхідність, потреба* (1). Що там таке? От їх достобіса! Недобра їх розносила, Мов справді за **ділом.** I 42.568.

◆ *У спол.* (2): а) в а ш е **діло** (1). а що вона буде коштувать, то це вже в а ш е **діло**, хоч кусок сала, то й це добре на чужині. VI 26.30; б) п о в е р н у т и **ділом** н а *чию-н.* р у к у — *влаштувати справу на користь кого-н.* (1). Пиши ж мені все, та пиши гарненько. А надто о Хариті: чи ти казав їй про мене і що вона тобі сказала? Будь ласкав, п о в е р н и цим **ділом** н а мою р у к у VI 206.36.

◊ ***Одн. Н.*** **діло** 2. I 501.В, VI 28.9, 138.10, 186.13, *у спол.* а) VI 26.30, ***Р.*** **діла 1.** I 150.П, **коло діла** 2. VI 186.37, ***З.*** **діло 1.** VI 55.3, 58.14, 2. II 222.92, 3. VI 202.17, 217.26, **за діло 1.** VI 115.14, **на діло** 2. I 101.895, 116.1400, VI 201.15, 217.30, ***О.*** **ділом 1.** II 255.259, *у спол.* б) VI 206.36, **з ділом** 2. VI 76.32, **за ділом** 4. I 42.568, ***М.*** **в ділі** 3. VI 119.3, 217.15, **о (об) ділі 2.** VI 156.9, 324.В, ***Мн. Н.*** **діла 1.** II 52.149, 281.72, *повт.* I 340.19, 340.20, *персоніф.* II 39.8, ***Д.*** **ділам 1.** I 344.171, ***З.*** **діла 1.** I 325.20, II 64.79, 321.663, 392.В, 411.В, *повт.* I 336.231, 336.232, *ірон.* II 230.45, *образн.* I 267.175, **2.** II 39.6, VI 38.9, 190.12, **за діла 1.** I 345.197, II 152.3, 230.71, **на діла 1.** II 241.5.

ДІН (6). Чумаки на **Дін** пішли. I 538.В. Уже, либонь, після покрови Вертався з **Дону** я II 251.96.

◊ ***Одн. Р.*** **з Дону** I 255.64, 323.493, II 251.96, ***З.*** **на Дін** I 538.В, ***О.*** **понад Доном** II 336.7, ***М.*** **по Дону** I 397.35.

ДІРОЧКА (1). *Зменш.* [Мати] І пити дасть, і отрясе, Одує прах з його хітона, Зашиє **дірочку** та знову Під смокву піде. II 321.684.

ДІРЯВИЙ (1). *У спол.* **дірява** к и ш е н я — *про малу кількість грошей.* Спасибі тобі, друже мій єдиний, за твои десять рублей, чи, як ти пишеш, якогось хорошого общезнакомого нашого.. Троха лиш (я сам собі міркую), чи не ти се сам посилаєш мені убогому із своєї власної **дірявої** к и ш е н і. VI 85.30.

ДІТВОРА (1). *Збірн.* Аж ось і **дітвора** біжить Із города. II 322.688.

ДІТИ [1] (219). *Імен.* **1.** *Сини й дочки (незалежно від віку)* (155). І одна я, як билина На полі, осталась На сім світі... Були **діти,** І тих не осталось. I 368.298. Там батько, плачучи з **дітьми** (А ми малі були і голі), Не витерпів лихої долі, Умер на панщині!.. II 229.28. Він пише, що братів і сестру Ярину з **дітьми** випускає на волю без грунтів і без землі безплатно: але вони не беруть такої поганої волі. І добре роблять. VI 212.25. На сі гроші справ Йосиповим **дітям** на зиму одежу VI 220.32. *Повт.* (7). Вона вже матір'ю ходила.. І дав дожить Господь їй радості на світі. Узріть його, поціловать Своє єдинеє дитя, І перший крик його почути... **Ох, діти! Діти! Діти!** Велика божа благодать! II 11.140. *У порівн.* (4). Земля плаче у кайданах, Як за **дітьми** мати. I 265.101. *Зверт.* (15). Замикайте, **діти,** двері I 141.2330. — А де ваша, **діти,** мати?— Сердешний питає. II 120.24. *Образн.* (12). Україно! Україно! Оце твої **діти** I 252.524. І все то те лихо, все, кажуть, од бога! Чи вже ж йому любо людей мордувать? А надто сердешну мою Україну. Що вона зробила? За що вона гине? За що її **діти** в кайданах мовчать? II 30.50 //*Перен. Про вірші, думи* (18). Думи мої молодії, Поховані **діти;** Не літають з того світа Пустку натопити. I 273.2. З-за Дніпра мов далекого Слова прилітають.. Нехай летять додомоньку Легенькії **діти.** II 112.22. Спасибі вам і за ласкаве слово про **дітей** моїх Г а й д а м а к і в. VI 27.12. *Зверт.* (8). Думи мої, думи мої, Квіти мої, **діти!** I 23.102. *У прикл. спол.* д у м и-**діти** (1). Може ще раз прокинуться

Мої думи-**діти.** I 258.20 //*Нащадки* (18). Слава не поляже; Не поляже, а розкаже, Що діялось в світі, Чия правда, чия кривда І чиї ми **діти.** I 58.49. Недолю співаю козацького краю; Слухайте ж, щоб **дітям** потім розказать I 111.1212. *У приказці* (1). Альта плаче: «Тяжко жити! Я сохну, сохну... де Тарас? Нема, не чуть... не в батька **діти!**» I 108.1154.

2. *Хлопчики й дівчатка, малолітки* (58). Кругом, як в усі, все мовчить. Аж гульк — з Дніпра повиринали Малії **діти,** сміючись. I 5.87. На великдень, на соломі Против сонця, **діти** Грались собі крашанками II 197.2. *У порівн.* (6). Дивлюсь — аж он передо мною.. Хатки біленькі виглядають, Мов **діти** в білих сорочках II 24.15. Молились щиро козаки, Як **діти,** щиро; не журились I 108.1162 //*Пестливе називання молодших за віком або станом. Переважно у звертанні* (25). Гуля Максим, гуля батько, А за ним хлоп'ята. Запорожці ті хлоп'ята, Сини його, **діти.** I 104.982. Зібрав Тарас козаченьків — Поради прохати: «Отамани товариші, Брати мої, **діти!** Дайте мені порадоньку, Що будем робити?» I 65.90. А ви, мої молодії Чорнявії **діти,** Веселії дівчаточка, І досі в старої Танцюєте? II 91.36. *Повт.* (2). Взявшись в боки, навприсідки Парубки з дідами. «Отак, **діти!** добре, **діти!** Будете панами». I 79.163. *Жарт.* (1). Як побачите С. Т. Аксакова і М. С. Щепкіна, то поцілуйте сих старих **дітей** за мене тричі. VI 186.23.

3. *Змієнята; пташенята* (2). Змія хату запалила, **Дітям** каші наварила I 235.221. Чайка скиглить літаючи, Мов за **дітьми** плаче I 57.10.

◆ *У спол.* (4): а) пекельнії **діти** — *про конфедератів. Лайл.* (2). Дивіться, що роблять у титаря в хаті Пекельнії **діти.** I 96.776; б) **діти** юродиві. *Лайл. Зверт.* (2). Схаменіться, недолюди, **Діти** юродиві! I 330.20.

◇ ***Мн. Н.*** **діти 1.** I 45.691, 58.49, 64.32, 106.1067, 111.1213, 119.1543, 120.1560, 138.2206, 138.2221, 139.2271, 142.2369, 143.2420, 150.П, 226.53, 229.84, 232.98, 233.129, 235.197, 239.20, 240.40, 240.53, 262.27, 309.48, 328.127, 331.57, 335.224, 346.248, 363.97, 365.166, 368.298, 486.В, 515.В, 516.В, 537.В, 538.В, II 49.2, 51.82, 51.102, 71.100, 76.21, 120.22, 169.172, 177.401, 195.35, 289.33, 370.5, 395.В, 442.В, VI 201.5, 201.7, 202.21, ***повт.*** I 107.1124, 107.1125, 363.104 (2 р.), II 11.140 (3 р.), *у порівн.* I 269.252, II 178.20, *у приказці* I 108.1154, *образн.* I 57.7, 225.14, 241.89, 252.524, 335.196, 469.В, II 30.50, 270.225, *перен.* I 75.20, 80.212, 245.250, 273.2, II 112.22, 113.30, *перен., у прикл. спол.* I 258.20, **2.** I 5.87, 104.982, 115.1359, 119.1536, 123.1681, 136.2123, 138.2195, 236.244, 387.55, 522.В, II 8.16, 39.9, 56.280, 158.63, 197.2, 399.В, 427.В, 462.В, *у порівн.* I 108.1162, II 24.15, 112.11, 410.В, 454.В, *у спол.* а) I 96.776, 145.2502, ***Р.*** **дітей 1.** I 139.2244, 314.155, 363.109, **з дітей 1.** I 271.326, ***Д.*** **дітям 1.** I 111.1212, 312.84, II 172.231, 405.В (2 р.), VI 220.32, *у порівн.* I 82.299, *образн.* I 228.31, **2.** I 321.431, 328.145, 455.В, II 322.711, 417.В, **3.** I 235.221, ***З.*** **дітей 1.** I 140.2297, 141.2352, 142.2358, 143.2400, 266.146, 312.78, 332.71, 332.81, 339.77, 347.257, 365.192, 368,286, 536.В (2 р.), 537.В, 539.В, II 82.209, 120.7, 148.4, 175.342, 235.113, 351.16, 415.В, VI 185.34, 188.21, *образн.* I 147.2549, 335.208, 336.250, *перен.* II 112.26, 424.В, **2.** II 301.29, 302.34, 318.552, 325.10, 398.В, VI 186.23, *у порівн.* II 102.1, **на дітей 1.** I 142.2367, 366.228, II 70.46, *у спол.* б) II 89.34, **про дітей 1.** *перен.* VI 27.12, ***О.*** **дітьми 1.** I 287.577, **з дітьми 1.** I 326.47, II 94.65, 229.28, VI 212.25, **2.** I 293.19, II 13.229, 319.598, 322.706, **за дітьми 1.** *у порівн.* I 265.101, **3.** I 57.10, **межи дітьми 2.** II 13.232, **над дітьми 1.** I 64.63, ***М.*** **в дітях 1.** II 169.156, **на дітях 1.** II 461.В, **об дітях 1.** VI 206.31, ***К.*** **діти 1.** *зверт.* I 64.67, 67.146, 139.2241, 141.2330, 143.2411, 275.82, 275.101 (2 р.), 363.103, 367.257, 539.В (2 р.), II 72.143, 120.24, 171.211, *перен., зверт.* I 21.16, 23.102, 23.105, 76.42, 76.51, 80.215, 353.88, II 379.В, **2.** *зверт.* I 65.90, 76.35, 108.1134, 114.1346, 115.1358, 116.1437, 124.1726, 124.1734, 130.1944, 130.1948, 130.1956, 138.2201, 161.318, II 91.36, 129.23, 172.234, *повт., зверт.* I 79.163 (2 р.), *у спол.* б), *зверт.* I 330.20.

ДІТИ [2], **ДІТЬ** (11). *Дієсл.* Думи мої, думи мої.. Виростав вас, доглядав вас — Де ж мені вас **діти?..** I 23.104. Сестра ридає. І, рвучись, Кричить до брата:— Схаменись.. де **діну** славу, І гріх, і стид? II 72.137. Сажин мені нічого не пише, не знаю, де він **дів** мою портфель з рисунками VI 41.32 //*У спол.* нігде правди **діти** (2). Цікаві (нігде правди **діти**) Підкралися, щоб ізлякать I 8.197.

◇ **діти** I 23.104, 93.625, 314.162, 355.10, 365.168, *у спол.* I 8.197, **діть** *у спол.* II 28.153, **дів** VI 41.32, **діла** I 320.394, **діли** I 441.В, **діну** II 72.137.

ДІТИСЯ, ДІТИСЬ, ДІТЬСЯ (35). **1.** *Зникнути* (18). Шукає сина Та плаче мати. І не чуть, Де **ділося.** II 320.621. Де ж ти **дівся,** в Яр глибокий Протоптаний шляху? I 337.27. Лихий його знає, де той Осипов **дівся?** VI 132.22. Безталанная! де **ділась** Краса твоя тая, Що всі люде дивувались? Пропала, немає! II 195.55. Все йде, все минає — і краю немає. Куди ж воно **ділось?** відкіля взялось? I 75.2 //*Сховатися від чого-н.* (2). Де їй **дітись** од сорома, Де їй заховатись? II 81.173.

2. *Знайти собі місце, притулок* (17). Даремне, марне пролетять Його найкращії літа, Що він не знатиме, де **дітись** На сім широкім вольнім світі II 204.18. [Титяся] тут получає 25 рублів в місяць і два бенефіса в год.

А на сей год лукавий Варенцов і того не хоче дать, бо бачить, що нікуди їй сердешній **дітись.** VI 163.27. Боже ти мій!.. Дитя моє! Де **дінусь** з тобою? I 44.648 //*У спол.* н е м а д е **дітись (діться)** (5). Утопився б,— тяжко жити, А н е м а д е **дітись.** I 15.8. Найшли зілля, накопали I стали варити. Заплакали, заридали... А н е м а д е **дітись,** Треба варить. II 114.26. Мені самому не подобається твоє сіпачество, та н е м а д е **діться!** VI 217.29.

◊ **дітися** 2. II 436.В, **дітись** 1. II 81.173, 2. I 11.32, 75.18, II 40.1, 79.79, 178.18, 204.18, VI 45.18, 163.27, *у спол.* I 15.8, 64.30, 534.В, II 114.26, **діться** 2. *у спол.* VI 217.29, **дівся** 1. I 11.7, 12.67, 337.27, VI 132.22, **ділася** 1. I 118.1513, 253.565, 539.В, **ділась** 1. I 384.25, 557.В, II 195.55, 384.В (2 р.), **ділося** 1. II 320.621, **ділось** 1. I 75.2, **ділись** 1. I 57.7, II 415.В, **дінуся** 2. I 353.79, **дінусь** 1. II 72.137, 2. I 44.648, **дінешся** 2. II 236.9.

ДІТКИ (40). **1.** *Пестл. до* **діти** [1] **1** (36). Гонта кричить: «Де ви, людоїди? де ви поховались? З'їли моїх **діток,**— тяжко мені жить!..» I 140.2287. Думала — в черниці, Або йти топиться, Так жаль маленьких **діток** стало! II 49.22. Як підеш в села, у тії хати, То не журись. А як побачиш з **дітками** матір, То не дивись. II 134.19. Дай тобі господи милосердий не класти більше своїх любих **діток** в домовину, а ростити їх на добро людям, а собі на тихую старечу радість. VI 85.32. *Повт.* (2). [Сліпий] Додає словами: «Треба **діток** годувать, Треба **діток** одягать». I 129.1900. *У порівн.* (2). З-за Дніпра мов далекого Слова прилітають.. Любо мені з ними. Мов батькові багатому З **дітками** малими. II 112.16. *Зверт.* (1). Ох ви, **дітки** мої, Мої голуб'ята, Не журіться, подивіться, Як танцює мати. I 125.1764. *Образн.* (2). А ти, моя Україно, Безталанна вдово, Я до тебе літатиму З хмари на розмову.. Прощай же ти, моя нене, Удово небого, Годуй **діток** I 241.93 //*Перен. Про вірші, думи* (5). Може ще раз прокинуться Мої думи-діти. Може ще раз помолюся, З **дітками** заплачу. I 258.22. Не для людей, тієї слави, Мережані та кучеряві Оці вірші віршую я.. I радий я, і веселий, I бога благаю, Щоб не приспав моїх **діток** II 112.19.

2. *Пестл. до* **діти** [1] **2** (3). Аж ось і дітвора біжить Із города..— О святії! Пренепорочниє! — сказав, Як узрів **діток.** II 322.696.

3. *Каченята* (1). Хлюпощуться качаточка.. А качечка випливає.. Ловить ряску, розмовляє З **дітками** своїми. II 363.16.

◊ ***Мн. Н.*** **дітки** 1. II 491.В, ***Р.*** **діток** 1. I 489.В, II 176.385, *перен.* II 112.19, ***Д.*** **діткам** 1. II 324.10, ***З.*** **діток** 1. I 125.1769, 139.2273, 140.2287, 159.245, 311.51, 311.53, 352.39, II 46.32, 49.14, 49.22, 50.58, 249.30, 249.38, 456.В, VI 85.32, *повт.* I 129.1900, 129.1901, *у порівн.* II 7.15, *образн.* I 225.11, 241.93, *перен.* I 24.115, 79.193, 81.267, 2. II 322.696, ***О.*** **дітками** 1. II 320.646, **з дітками** 1. II 134.19, 324.8, VI 202.19, *у порівн.* II 112.16, *перен.* I 258.22, 2. II 322.700, 493.В, 3. II 363.16, **за дітками** 1. II 30.69, ***К.*** **дітки** 1. *зверт.* I 125.1764.

ДІТОЧКИ (69). **1.** *Пестл. до* **дітки 1** (58). Був собі дід та баба.. Всього надбали. Та **діточок** у їх бігма I 312.68. Цареві князі, і всі сили, I отроки, і весь народ, Замкнувши в городіківот, У поле вийшли, худосилі, У полі бились, сиротили Маленьких **діточок** своїх. II 70.42. зобравши оті сердешні 30 карб., оддай на воскресну школу. А тим часом, роби як сам здоров знаєш. Цілую твоїх **діточок.** Прощай. Т. Шевченко. VI 228.3. Спасибі тобі, мій давній друже Федоте, за твоє письмо. А ще більше спасибі за те, що ти **діточок** своїх ведеш не битим, але добрим шляхом. VI 220.6. *У порівн.* (2). Все нічка покрила. Всіх покрила темнісінька, Як **діточок** мати I 36.338. *Образн.* (4). Нехай мати усміхнеться.. Благословить дітей своїх Твердими руками I **діточок** поцілує Вольними устами. I 336.252 //*Перен. Про твори* (1). Сьогодні цензура випустила із своїх пазурів мої безталаннії думи, та так проклята одчистила, що я ледве пізнав свої **діточки** VI 200.6.

2. *Пестл. до* **дітки 2** (11). Звичайні **діточки!** Ідуть I веселенькі, і здорові, Аж любо глянуть, як ідуть! II 318.542. У Куліша записане тілько пекло, а раю нема, оприч тих двох **діточок,** що перед матір-божою золоті клубочки держать, а вона панчішечку плете. VI 138.38. *У порівн.* (2). Як **діточок** двоє, Під тую калину Прийшли, посідали I поціловались. II 192.19 //*Пестливе називання молодших за віком* (3). А ви, мої молодії Чорнявії діти, Веселії дівчаточка, I досі в старої Танцюєте? ..Може й мене ненароком **Діточки** згадають. II 91.56. *Зверт.* (1). Любітесь, **діточки,** весною. На світі є кого любить I без користі. II 224.162. *У прикл. спол.* **діточки**-д і в ч а т а (1). Як оступлять тебе, доле, **Діточки**-д і в ч а т а Й защебечуть по своєму Доброму звичаю, Може й мене ненароком.. згадають. II 91.52.

◊ ***Мн. Н.*** **діточки** 1. II 30.71, 50.71, 287.17, 314.385, 348.7, VI 159.21, 2. II 91.56, 318.542, 320.644, 322.690, *у прикл. спол.* II 91.52, ***Р.*** **діто-**

чок 1. I 312.68, II 94.61, VI 221.16, **2.** *у порівн.* I 311.59, II 192.19, **оприч діточок 2.** VI 138.38, ***Д.* діточкам 1.** I 322.488, VI 77.26, 201.23, *образн.* I 231.61, **2.** II 493.В, ***З.* діточок 1.** I 390.12, 538.В, II 70.42, 94.68, 110.32, 314.388, 341.8, VI 25.3, 75.20, 86.7, 86.40, 131.6, 140.18, 145.17, 145.34, 147.39, 172.25, 189.31, 195.16, 196.6, 202.24, 203.20, 204.13, 204.31, 207.22, 208.6, 211.13, 217.39, 220.6, 225.24, 227.15, 228.3, 228.24, 229.14, *у порівн.* I 36.338, 157.173, *образн.* I 225.7, 336.252, 469.В, **2.** II 493.В, **діточки 1.** *перен.* VI 200.6, **за діточок 1.** II 195.46, **на діточок 1.** VI 73.9, ***О.* з(із) діточками 1.** I 388.23, VI 171.37, 207.11, ***К.* діточки 2.** *зверт.* II 224.162.

ДІЮЩИЙ (1). Хто б спас мене од лукавих І **діющих** злая? I 345.182.

ДІЯТИ, ДІЯТЬ (30). Треба буде людей питать! Та що-небудь **діять!** I 276.146. О прокляті, Лукавії діти, Що ви **дієте** на світі!.. I 367.258. Не по-християнській, брате мій, знаю, а що ж **діяти?** VI 42.28. *Повт.* (2). Прийди з того Межигор'я, Наш славний Палію, Подивися, що той Швачка у Фастові **діє!** Добре **діє!** II 125.28 //*Чинити що-н. по відношенню до кого-н.* (7). І звір того не зробить дикий, Що ви, б'ючи поклони, З братами **дієте...** II 93.17.

◆ *У спол.* (4): а) м о л и т в у **діяти** — *молитись* (3). І повели Гуса На Голгофу у кайданах. І не стрепенувся... Перед огнем; став на йому І м о л и т в у **діє** I 270.311; б) ч а р и **діяти** (1). Мене ти в пелену взяла.. І колихала, і співала, І ч а р и **діяла...** II 284.9.

◇ **діяти** II 40.2, 87.5, 106.87, 180.37, 180.46, 182.9, 223.148, VI 42.28, *у спол.* а) II 285.35, **діять** I 276.146, 338.33, 491.В, 496.В, II 157.12, 253.169, **дієш** I 267.177, **діє** I 267.187, II 48.126, *повт.* II 125.28, 125.29, *у спол.* а) I 270.311, **дієте** I 367.258, II 93.17, **діють** I 301.296, 343.116, 362.91, II 391.В, **діяв** I 487.В, **діяла** *у спол.* б) II 284.9, **дія** *у спол.* а) I 267.185.

ДІЯТИСЯ, ДІЯТИСЬ (39). Лихо **діється** зо мною, та не одно, а всі лиха упали на мою голову VI 45.14. Бувайте здорові, нехай з вами **діється** все добре і не забувайте щирого вашого Т. Шевченка. VI 27.25. Розказали бандуристи Про войни і чвари, Що **діялись** в Україні II 394.В. А матір твою тілько раз бачив у Качанівці.. давно те **діялось,** молодий мій друже. VI 133.39 //*Безособ.* (14). Чудно якось **Діється** між нами! Один сина проклинає, З хати виганяє, Другий свічечку, сердешний, Потом заробляє Та ридаючи становить Перед образами I 314.148.

◇ **діється** II 8.27, 60.47, 143.11, 171.227, VI 38.18, 39.31, 41.23, 45.14, *безособ.* I 314.148, 314.156, 323.495, VI 15.12, 130.40, **дієтця** II 390.В, **дієця** II 436.В, *безособ.* II 379.В, **діялося** II 233.56, **діялось** I 150.П (2 р.), 164.17, 489.В, II 30.57, 35.3, 45.1, 77.1, 77.8, VI 55.8, 133.39, *безособ.* I 22.64, 58.47, 59.90, 396.2, II 395.В, VI 55.7, 57.37, **діялись** II 394.В, **нехай діється** VI 27.25, 57.29, 85.13.

ДЛАНЬ (1). *Слов'ян. Долоня.* І чепурненький жрець Ізіди, Чорнявенький і кавалер, Скромненько **длань** свою простер II 371.9.

ДЛЯ (83). *Прийм. з род. відм. Уживається:* **1.** *При вказівці на особу, предмет, на користь, заради яких здійснюється дія* (46). Не **для** людей, тієї слави, Мережані та кучеряві Оці вірші віршую я. **Для** себе, братія моя! II 112.1. [Маркович] Пише, що молоде товариство в столиці складчину **для** мене зробило. VI 130.2. Третій каже:— Діти, Нема того в світі, Чого б мені не зробити **Для** цієї Катерини II 129.26. я сього літа повинен намальовать **для** академії картину VI 20.8 //Б о г а **для** (б о г а -**для**). *Вставн.* (2). Нікому в світі я тепер так не завидую, як м а л я р а м.. Б о г а **для**, пришліть малярську справу і паперу. VI 46.24. Подякуйте і ви за мене Ілію Івановича за його благородную щедроту, а мені б о г а -**для** вибачте! VI 62.14.

2. *При вказівці на мету дії* (37). Мельник меле, шеретує, Обернеться, поцілує **Для** потіхи. II 140.7. Нащо нас мати привела? Чи **для** добра? чи то **для** зла? II 39.3. Який там тобі нечистий казав, що я приготовив свої Н е о ф і т и **для** друку? VI 165.5. Мені велено одправиться прямо в столицю. Лихий їх знає **для** чого. VI 145.19. Височенний хрест поставив [Максим]... Се, бачиш, **для** того, Щоб знать було, що криниця Єсть коло дороги II 257.344 //*При вказівці на конкретне призначення предмета* (7). Тілами Святих убитих годували **Для** царського-таки стола У Тібрі рибу. II 278.540. передай рисунки графу Ф[едору] П[етровичу] і попроси його, щоб він при случаї передав їх Мар'ї Ніколаєвні **для** альбома. VI 178.41 //*З відтінком причини* (2). Посилаю тобі оцю, недавно спечену штуку, **для** того і пишу мало, щоб паперу більше осталося для новорожденного чада. VI 174.13.

◇ **для 1.** I 43.621, 136.2145, 136.2146, 304.377, 304.379, II 53.166, 105.33, 112.1, 112.4, 129.26, 169.151, 200.24, 230.39, 339.13, 384.В, 397.В, 408.В, 415.В, 424.В, VI 20.8, 28.5, 28.7, 31.17, 45.10, 46.24, 62.14, 75.22, 86.26, 87.8, 130.2, 134.10, 141.5 (2 р.), 142.7, 153.26, 164.21, 167.7, 174.14, 178.39 (2 р.), 198.18, 206.26, 207.7, 209.20, 217.37, 219.28, **2.** I 51.145, 305.408, 334.185, II 23.17, 38.112, 39.3 (2 р.), 55.234, 140.4, 140.7,

200.24, 213.33, 213.36, 257.344, 278.540, 384.В, 461.В, VI 32.35, 33.1, 33.7, 77.11, 86.36, 141.30, 141.33, 145.19, 148.17, 164.30, 165.5, 165.12, 174.13, 178.41, 196.4, 198.18, 213.10, 216.27, 222.40, 229.3.

ДНЕДАВНИЙ (1). *Дуже давній.* І вдвох тихенько заспівать Ту думу сумную, **дне-давну,** Про лицаря того гетьмана, Що на огні ляхи спекли. II 218.27.

ДНІПРО, ДНІПР, ДНІПЕР (103). Меж гóрами старий **Дніпро,** Неначе в молоці дитина, Красується, любується На всю Україну. II 111.50. Породила мене мати В високих палатах. Та й понесла серед ночі У **Дніпрі** скупати. I 358.4. Максимович у Прохорівці уступає мені таке саме добро, як і в Парчевського, тільки що не коло **Дніпра,** от моє лихо! Видко **Дніпро,** та здалека VI 198.36. *Повт.* (2). Ой ви сльози, дрібні сльози! Ви змиєте горе; Змийте його... тяжко! нудно! І синього моря, І **Дніпра,** щоб вилить люте, І **Дніпра** нестане. I 117.1477. *У порівн.* (2). Неначе наш **Дніпро** широкий, Слова його лились, текли II 102.6. *Зверт.* (1). І каже [Ярославна]:— Дужий і старий, Широкий **Дніпре,** не малий! II 336.30. *Повт., зверт.* (2). Ой **Дніпре** мій, **Дніпре,** широкий та дужий! Багато ти, батьку, у море носив Козацької крові I 113.1292. *Персоніф.* (7). «Чого, батьки, сумуєте?» «Невесело, сину! **Дніпро** на нас розсердився, Плаче Україна...» I 78.127. Широкий **Дніпр** не гомонить I 5.80. Розкуються незабаром Заковані люде, Настане суд, заговорять І **Дніпер,** і гори I 515.В.

◇ ***Одн. Н.*** **Дніпро** I 226.33, 227.8, 331.54, II 48.144, 110.5, 111.50, 298.9, 342.5, VI 195.32, 200.31, *у порівн.* II 102.6, *персоніф.* I 78.127, 331.68, II 24.18, **Дніпр** I 22.49, 117.1461, 470.В, *персоніф.* I 3.1, 5.80, 113.1306, **Дніпер** *персоніф.* I 515.В, ***Р.*** **Дніпра** I 61.33, 331.34, VI 210.29, *повт.* I 117.1477, 117.1478, **до Дніпра** I 530.В, 531.В, **з Дніпра** I 5.86, 8.224, 379.10, **з-за (із-за) Дніпра** I 381.29, 547.В, II 7.7, 18.428, 23.21, 58.30, 90.11, 112.7, 160.7, 298.16, **коло Дніпра** VI 198.36, **од Дніпра** I 148.Прип., **у Дніпра** I 57.6, II 8.7, ***Д.*** **Дніпрові** I 199.26, ***З.*** **Дніпро** I 250.460, 354.6, II 26.105, 374.69, VI 198.36, **в Дніпро** I 359.38, II 446.В, **на Дніпро** I 381.26, VI 206.4, **Дніпр** I 200.33, II 208.14, 217.14, 502.В, **в Дніпр** II 208.13, **на Дніпр** I 113.1291, 297.147, II 218.20, **Дніпер** I 526.В, ***О.*** **Дніпром** I 333.142, 358.8, **з Дніпром** II 24.25, VI 186.33, **за Дніпром** I 38.393, 93.633, II 9.42, 24.8, 24.19, **над Дніпром** I 303.349, II 26.70, VI 195.12, 205.1 (2 р.), 208.3, 210.29, 211.4, *у порівн.* II 373.63, **понад Дніпром** I 6.151, 58.39, 112.1262, 117.1441, 147.2564, II 213.49, 218.31, ***М.*** **в (у) Дніпрі** I 358.4, 359.52, 531.В, II 25.64, 452.В, **на Дніпрі** II 219.49, **по Дніпру** I 288.617, 303.363, **в (у) Дніпрові** II 224.156, 342.14, **по Дніпрові** I 296.139, ***К.*** **Дніпре** *зверт.* II 336.30, *повт., зверт.* I 113.1292 (2 р.).

ДНІПРОВИЙ (9). Чайки і байдаки спускали, Гарматами риштовали, З широкого гирла **Дніпрового** випливали. I 284.464. А може ще добро побачу? А може лихо переплачу? Води **Дніпрової** нап'юсь, На тебе, друже, подивлюсь. II 48.130 //*У спол.* **Дніпрові** д і в ч а т а — *русалки* (1). І незчулась, як зуспіли **Дніпрові** д і в ч а т а I 359.54.

◇ ***Одн. Р.*** **дніпрової** II 48.130, (з) **дніпрового** I 284.464, ***З.*** **дніпрового** VI 217.8, ***О.*** **дніпровою** I 358.19, (над) **дніпровою** II 342.1, ***М.*** (у) **дніпровім** II 130.41, ***Мн. Н.*** **дніпрові** *у спол.* I 359.54, ***З.*** (за) **дніпрові** VI 203.34, ***М.*** (на) **дніпрових** II 28.174.

ДНІПРОВСЬКИЙ (1). От я упоравши в Москві, що мені там треба було, вернувся знову в Київ, і тільки що ступив на **дніпровський** байдак... так зо мною таке трапилося, що против ночі не треба б було і розказувать VI 83.2.

ДНІСТЕР (4). Цигане слухають, сміються. «І де ті люде тут возьмуться? Оце, мабуть, із-за **Дністра,** Бо тут все степ...» I 361.48. Меж скалами, неначе злодій, Понад **Дністром** іде вночі Козак. II 104.2. *Зверт.* (1). Козак.. Неначе вимовити хоче:— **Дністре,** вóдо каламутна, Винеси на волю! II 104.7.

◇ ***Одн. Р.*** **із-за Дністра** I 361.48, ***О.*** **Дністром** II 107.116, **понад Дністром** II 104.2, ***К.*** **Дністре** *зверт.* II 104.7.

ДНІСТРОВИЙ (1). Така, як ти, колись лілея На Іордані процвіла І воплотила, пронесла Святеє слово над землею. Якби то й ти, **Дністровий** цвіте... Ні, ні! Крий боже! Розіпнуть. II 293.5.

ДНО (4). А я полину на Сибір.. загляну в гори, В вертепи темнії і в нори, Без **дна** глибокії II 282.91. *У приказці* (1). Не вмирає душа наша, Не вмирає воля. І неситий не виоре На **дні** моря поле. I 325.14. *Образн.* (1). Я не розглядів **дна** тії бездни, в котору впав. VI 42.25.

◇ ***Одн. Р.*** **дна** *образн.* VI 42.25, **без дна** II 282.91, ***З.*** **на дно** I 9.16, ***М.*** **на дні** *у приказці* I 325.14.

ДНЮВАТИ (4). *У спол.* **днювати** й н о ч у в а т и — *проводити де-н. багато часу або весь час.* Попідтинню сіромаха І **днює** й н о ч у є I 25.10. Максим ріже, а Ярема Не ріже — лютує: З ножем в руках, на пожарах І **днює** й н о ч у є. I 137.2173.

◇ **днює** I 25.10, 137.2173, 322.465, **днювали** I 538.В.

ДО (712). *Прийм. з род. відм. Уживається.* **1.** *При позначенні особи, предмета, до яких спрямована дія* (370). Вранці Марко **до** наймички Ручки простягає I 316.241. **Тихесенько**

[мати] **До** брами підкралась II 278.528. Ти взяла.. І в школу хлопця одвела **До** п'яного дяка в науку. II 283.6. Рад би на крилах летіть **до** вас, та прокляте око, щоб воно не вилізло, не пускає. VI 179.14. Дивлюся, цар підходить **До** найстаршого... I 248.357. А воля в гостях упилась Та **до** Миколи заблудила... II 47.109. І ми, жартуючи, погнали Чужі ягнята **до** води. II 22.42. Доле моя, доле! де тебе шукать? Вернися **до** мене I 85.384. А я в його, молодого, В того чорнобривця, Беру коня, та й нічого — Веду **до** криниці. II 331.8 //*При позначенні особи, до якої звертаються усно чи письмово* (117). конфедерати Кричать **до** титаря: «Хоч жить? Скажи, де гроші?» I 96.781. Тойді на ганок вихожає І **до** громади промовляє Петрусь. II 225.223. По копійці заробляла, Копу назбирала. Та **до** сина лист писала I 234.152. Хіба самому написать Таки посланіє **до** себе Та все дочиста розказать II 200.2. З таким моїм лихом я оце **до** вас з Платоном Федоровичем: вишліть мені, будьте ласкаві, 1100 карбованців VI 200.8. *У назвах творів* (6). **До** мертвих, і живих, і ненарожденних моїх земляків в Україні і не в Україні моє дружнеє посланіє. I 516.Заг.

2. *При вказівці на межу поширення дії, руху* (57). Тричі наймичку у Київ Катря провожала.. і в четвертий Провела небогу Аж у поле, **до** могили I 320.378. Привітай його гарненько і найми, або сам позич йому коней **до** Жаботина. VI 211.19. Схаменулись нехрещені, Дивляться — мелькає, Щось лізе вверх по стовбуру **До** самого краю. I 6.124. Копають день, копають два, На третій насилу Докопалися **до** муру I 306.447. На Йвася глянула, взяла Його тихенько сповила Та, щоб дожать **до** ланового, Ще копу дожинать пішла. II 287.22. Перейшов я пішки двічі всю киргизькую степ аж **до** Аральського моря VI 57.35. По діброві вітер віє, Гуляє по полю, Край дороги гне тополю **До** самого долу. I 48.4 //О д (з, і з)... **до** (18). Нехай душі козацькії В Украйні витають — Там широко, там весело Од краю **до** краю... I 22.47. і од Уралу Та **до** Т и н г и з а **до** А р а л у Кипіла в озерах вода. II 59.20. а згадаєш, То була й дорога З монастиря Мотриного **До** Яру страшного. I 337.16. Із Віфлеємської каплиці Аж **до** всесвітньої столиці Луна, гогочучи, неслась. I 267.194. Ой я свого чоловіка В дорогу послала, А од шинку та **до** шинку Стежечку топтала. II 120.3 //*При вказівці на величину чого-н.* (8). Розплелася густа коса Аж **до** пояса I 237.2. а онде йде Дідусь з бородою Аж **до** колін. I 494.В //*При вказівці на відстань* (2). **До** Віфлеєма не близенько II 313.339.

3. *При позначенні часової межі дії, стану* (55). Аж **до** вечора Мар'яна У темному гаю Проплакала I 161.352. **До** зеленої неділі В байраках біліли Сніги білі II 253.202. **До** 15 мая ждатиму паспорта, а там, що буде, то нехай те й буде. VI 192.11. Федор якраз в той день і переїхав через Нижній. І щоб йому було підождать **до** завтра. VI 153.6. Я боявся застрять у тебе **до** осени. VI 172.1 //О д (з)... **до** (8). Ой гоп чики-чики! Та червоні черевики, Та троїсті музи́ки,— Од віку **до** віку Я любила б чоловіка. I 275.95. Неборак як голуб з нею, З безталанною своєю, Од зіроньки **до** зіроньки Сидять собі у вдівоньки. II 42.7. Од 16 мая **до** 2 августа не давали знать із корпуса в укріпленіє о моїй свободі. VI 171.39. З передсвіта **до** вечора, А з вечора **до** досвіта Летить стріла́ кале́ная II 339.1.

4. *При вказівці на міру, ступінь вияву дії, стану* (54). Не плач, Катерино, Не показуй людям сльози, Терпи **до** загину! I 39.451. **До** нитки звівся мій козак II 105.64. Не стало на селі княгині, І гусла знову загули. А сирота її в селі.. Ненагодоване і босе, Сорочечку **до** зносу носить. II 13.226 //**До** т о г о, щ о (а ж) (5). **До** того люд домуштровали, Що сам фельдфебель дивовались II 280.11. Цур йому, тому лихові, а то ще щоб не заплакать, а іноді далебі доходить **до** того, аж самому сором VI 50.33 //*При вказівці на повноту кількісного охоплення, обсягу* (14). **До** стебла́ все погоріло II 51.101. У другому листі все **до** крихти напишу. VI 84.37. Послав би вам грошей на все сіє, так дасьбі, **до** шеляга пропали. VI 42.7 //У с і (в с і) **до** о д н о г о (є д и н о г о, о д н о ї) (11). Не встануть, прокляті, оп'ять Дітей козачих мордувать, Усі **до** одного згоріли! II 235.114. Всі тебе бачили, всі **до** єдиного руського чоловіка VI 154.9. Спасибі тобі, друже мій милостивий, за летописи, получив я їх од Головачова, всі **до** одної VI 87.14.

5. *При позначенні руху всередину, в межі чого-н.* (40). Іде дівчина **до** хати I 463.В. Вигодувала [вдова] малого, **До** школи дала. II 184.18. Велика сім'я її, небогу, осіла, а то б вона й сама собі розумно найшла шлях-дорогу **до** раю. VI 163.28. А поки що — **До**

корчми вернуся I 86.415. Ходімо спать, бо завтра рано **До** церкви підемо II 99.260. Той мурує, той руйнує, Той неситим оком — За край світа зазирає, Чи нема країни, Щоб загарбать і з собою Взять **до** домовини. I 473.B.

6. *При позначенні предметів, до яких додається щось, явищ, які доповнюються чимось* (26). Ой стрічечка **до** стрічечки, Мережаю три ніченьки II 41.1. якби **до** ковбас та ще й сала додать, то воно б дуже добре було! VI 201.14. Бодай і ворогові моєму лютому не довелося так каратись, як я тепер караюсь. І **до** всього того треба було ще й занедужать, восени мучив мене ревматизм — а тепер цинга VI 41.28.

7. *При вказівці на строк, перед настанням якого здійснюється чи завершується що-н.* (26). Не та рано встала, Що **до** світа упилася... I 300.237. Випровожала сестра свого брата. А сірому сиротина Випровожала; коня напувала **До** зірниці із криниці II 42.28. Як та хмара, гайдамаки Умань обступили Опівночі; **до** схід сонця Умань затопили I 137.2189.

8. *При вказівці на доречність, відповідність чи невідповідність чогось* (22). Що ж діяти? Навчіть мене, люде. Іти хіба до вас в найми? Чи **до** ладу буде? II 182.12. хоч воно трохи і не **до** речі, просить мов той старець. Та що ж робить, коли нігде взять, пришліть ради поезії святої Л е р м о н т о в а хоч один том VI 43.40. Нехай їм здається, що не **до** пари, а я добре знаю, що **до** пари. VI 217.2.

9. *При вказівці на предмети чи особи, до яких щось доторкується* (22). Турки-яничари ловили [Степана], **До** стовпа в'язали I 286.512. Пригорнулась [Марія], Неначе зляккане дитя, **До** Йосипа свого старого II 309.181. Молодиця.. Щось **до** лона пригортає I 310.6.

10. *При позначенні предмета, особи, з якими пов'язана якась дія, стан, якість, ознака* (16). Мабуть такого ледачого **до** письма чоловіка і на світі нема, як я. VI 32.3. А з його був би добрий маляр, бо воно хлоп'я **до** всього беруче. VI 27.22. **До** грошей я не дуже ласий. I 105.1018. *Повт.* (6). **До** сльоз, **до** крові, **до** пожару, **До** всього, всього я привик. II 65.148 //*При позначенні особи, до якої виявляється якесь почуття, ставлення* (4). Бувайте здорові, згадуйте інколи щирого **до** вас Т. Шевченка. VI 32.27. Фельдфебель ваш, Сарданапал, Послав на каторгу святого; А **до** побитого старого Сатрапа «навсегда» оставсь Преблагосклонним. II 281.58.

11. *При вказівці на призначення якоїсь дії чи предмета* (16). Умань палає, Світить Гонті **до** роботи I 142.2366. **До** утрені завив з дзвіниці Великий дзвін. II 38.114. Вилітайте, сірі птахи, На базар **до** паю! I 201.99. Може викую я з його **До** старого плуга Новий леміш і чересло. I 228.56.

12. *При позначенні кількісної межі чого-н.* (1). Сім'я моя щодень росла І вже **до** сотні доростала. II 65.140.

◆ *У спол.* н е **до** *кого, чого — немає бажання, нахилу, можливості займатися ким-, чим-н.* (7). Найкращий парубок Микита.. Найкращий хлопець, та байстрюк, Байстрюк собі, та ще й убогий, Так і нікому н е **до** його II 77.25. Всі гуляють. А де ж Гонта?.. Нема його; тепер йому, Мабуть, н е **до** неї, Н е **до** співи. I 141.2338.

◇ **до** 1. I 4.62, 5.101, 6.120, 7.181, 13.88, 13.111, 29.66, 33.202, 43.588, 43.593, 43.619, 51.110, 51.149, 57.Заг., 61.59, 77.103, 84.328, 85.384, 96.781, 101.908, 106.1061, 113.1285, 113.1287, 121.1622, 141.2324, 145.2478, 152.16, 155.101, 155.103, 159.259, 160.285, 160.305, 160.306, 162.392, 167.136, 201.66, 232.75, 233.121, 234.152, 235.199, 241.81, 243.159, 248.357, 252.532, 252.553, 253.555, 253.557, 255.32, 255.34, 268.227, 278.205, 278.212, 280.290, 284.436, 286.507, 296.104, 311.35, 313.104, 313.121, 313.134, 316.241, 316.257, 317.265, 320.391, 324.531, 324.549, 327.74, 329.173, 337.9, 337.31, 353.78, 354.14, 359.45, 359.55, 365.161, 367.247, 367.265, 374. 2, 375.24 (2 р.), 375.49, 384.26, 396.3, 396.23, 397. 38, 397.42, 397.45 (2 р.), 397.52, 397.67, 413. Заг., 441.В, 444.В, 460.В, 483.В, 485.Заг., 490.В, 492.В, 498.В, 516.Заг., 530.В, 536.В, 539, В (2 р.), II 15.292, 16.353, 18.404, 18.408, 18.427, 22.42, 29.26, 47.109, 50.41, 52.117, 53.177, 55.226, 60.48, 69.3, 71.77, 72.113, 72.133, 73.161, 74.180, 80.141, 80.148, 81.167, 81.179, 98.Рем., 98.198, 98.226, 98.232, 98.233, 99.Рем., 100.266, 105.42, 107.146, 108.166, 120.5, 120.11, 122.7 (2 р.), 127.16, 127.23, 128.3, 132.13, 138.48, 146.3, 157.43, 158.61, 160.32, 168.Рем., 174.289, 182.11, 184.8, 186.29, 192.13, 198.15, 200.2, 208.11, 221.57, 225.207, 225.223, 232.15, 234.96, 250.85, 251.98, 251.102, 253.181, 256.291, 258.371, 268.164, 278.528, 283.6, 310.213, 317.502, 318.533, 321.678, 322.693, 331.8, 331.13, 331.15, 356.15, 358.20, 372.6, 373.39, 373.52, 383.В, 385.В (2 р.), 390.В, 407.Заг., 411.В, 415.В (2 р.), 458.В, 467.В, VI 15.5, 16.3, 16.5, 16.6 (2 р.), 16.18, 16.26, 17.6, 17.19, 18.1, 18.7, 19.4, 20.18, 20.35, 21.18, 23.21, 24.22, 25.28, 26.21, 26.24, 26.29, 27.33, 29.17, 29.25, 29.27, 29.28, 29.34, 30.3, 32.3, 32.5, 32.24, 33.27, 33.31, 34.17, 35.4, 36.26, 36.27, 36.31, 36.32, 38.10, 38.11, 39.23, 41.17, 41.24, 41.25, 43.31, 44.9, 45.20, 46.16, 49.28, 50.1, 50.2, 50.7, 50.12 (2 р.), 50.16, 50.17, 50.23, 50.36, 51.15, 51.20, 51.21, 51.26, 52.13, 52.18, 52.19, 55.4, 62.3, 62.6, 62.15, 70.16, 70.25, 70.27, 70.33, 71.5, 71.7, 71.8, 82.8, 84.2, 84.31, 85.1, 86.3, 86.42, 92.21, 115.26, 115.27, 118.25, 131.19, 132.14, 133.16, 139.36, 140.2, 141.28, 142.2, 142.3, 145.2, 145.16, 145.25, 147.14, 147.16, 152.11 (2 р.), 153.29, 153.31, 154.41, 155.22, 156.10, 156.11, 159.10, 161.26, 161.29,

161.31, 162.32, 163.30, 163.31, 164.11, 164.16, 170.15, 171.38, 172.4, 172.6, 172.26, 174.4, 174.5, 178.34, 178.36, 179.14, 179.30, 188.19, 189.15, 190.10, 190.16, 191.27, 192.10, 193.2, 193.11, 194.10, 195.5, 195.7, 196.11, 197.14, 199.3, 200.8, 200.32, 201.24 (2 р.), 203.16, 204.27, 205.21, 206.6, 207.11, 207.28, 209.3, 209.31, 209.34, 210.25, 211.15, 211.17, 215.18, 216.25, 217.18, 218.26, 220.12, 220.13, 222.36, 224.5, 224.15, 224.18, 224.21, 225.10, 227.10, 227.33, 228.5, 228.33, **2.** I 6.124, 22.47, 35.298, 48.4, 53.191, 54.229, 54.233, 65.79, 77.115, 124.1701, 125.1748, 125.1752, 137.2185, 150.П, 152.14, 202.113, 234.161, 237.2, 240.52, 267.194, 294.61, 296.110, 306.447, 320.378, 320.406, 327.72, 327.92, 334.152, 337.16, 410.364, 494.В, II 17.373, 36.56, 59.20 (2 р.), 69.6, 96.141, 120.3, 202.5, 287.22, 307.106 (2 р.), 310.218, 313.339, 321.660, 415.В, 466.В, VI 57.35, 133.2 (2 р.), 138.22, 141.27, 145.19, 172.8, 172.9, 209.21, 211.19, **3.** I 41.538, 49.31, 49.46, 140.2284, 157.153, 161.352, 230.15, 230.16, 234.181, 275.95, 289.651, 346.222, 351.10, 444.В, II 16.334, 42.7, 53.169, 66.178, 91.34, 125.23, 157.30, 188.111, 189.116, 225.203, 253.202, 288.16, 339.1, 339.2, 440.В, 497.В, VI 21.5, 27.13, 29.17, 62.23, 82.28, 141.26, 148.17, 152.26, 153.6, 171.39, 172.1, 172.6, 174.5, 177.10, 190.12, 191.24, 192.11, 197.8, 207.32, 208.10, 209.2, 210.28, 216.27, 218.24, 228.23, **4.** I 39.451, 145.2479, 252.547, 263.42, 335.195, 415.В, 536.В, II 13.226, 17.391, 17.392, 18.436, 51.101, 55.232, 81.157, 101.313, 103.23, 105.64, 173.273, 196.76, 201.51, 235.114, 252.134, 252.148, 256.288, 257.352, 266.78, 266.79, 277.512, 280.11, 285.35, 305.14, 327.10, 343.7, 455.В, 484.В, VI 20.2, 42.7, 43.29, 45.7, 49.24, 50.33, 70.28, 84.37, 87.14, 115.23, 134.2, 139.16, 141.34, 147.18, 148.34, 154.9, 172.3, 200.4, 221.28, **5.** I 46.711, 46.727, 67.147, 84.328, 85.384, 86.415, 128.1888, 160.284, 160.298, 167.116, 232.88, 233.118, 233.126, 322.478, 463.В, 473.В, 535.В, II 36.52, 99.260, 108.152, 118.7, 158.49, 179.28, 184.18, 184.31, 222.88, 230.33, 233.69, 235.120, 253.192, 450.В, VI 36.26, 52.13, 62.10, 83.10, 130.30, 148.16, 154.34, 163.28, 166.40, **6.** I 4.72, 58.62, 80.235, 289.639, 327.98, 333.123, 480.В, II 41.1, 88.15, 204.6, 255.256, 271.276, 491.В, VI 38.20, 41.28, 41.34, 119.5, 119.15, 132.20, 132.25, 138.26, 147.6, 163.21, 167.6, 201.14, 229.3, **7.** I 11.21, 32.185, 35.271, 39.454, 53.216, 137.2189, 139.2235, 160.287, 166.109, 225.5, 230.13, 300.237, 354.15, 375.53, 387.38, 453.В, II 42.22, 42.28, 310.217, 314.366, 317.490, 436.В, 456.В, VI 153.9, 159.11, 201.18, **8.** I 85.387, 105.1045, 276.120, II 169.170, 182.12, 311.240, 409.В (2 р.), VI 20.5, 20.29, 23.17, 43.40, 198.8 (2 р.), 201.22, 202.22, 217.1 (2 р.), 217.2 (2 р.), 217.16, 223.13, **9.** I 141.2332, 286.512, 310.6, 353.87, 353.89, 355.77, 384.28, 384.29, 391.20, 528.В, II 23.6, 54.219, 167.109, 268.162, 274.368, 277.486, 286.9, 308.144, 309.181, 455.В, VI 188.4 (2 р.), **10.** I 105.1018, II 79.81, 281.58, VI 27.22, 32.3, 32.27, 42.35, 55.14, 132.39, 300.В, *повт.* I 389.7, 389.8, II 65.148 (3 р.), 65.149, **11.** I 125.1772, 125.1773, 134.2097, 142.2366, 201.99, 228.56, 278.206, 418.В, 490.В, II 21.7, 38.114, 63.67, 88.24, 108.154, 203.34, 488.В, **12.** II 65.140, *у спол.* I 141.2338, 141.2339, II 49.17, 77.25, 165.51, 249.33, 254.220.

ДОБА (1). *Час, пора.* Ще треті півні не співали, Ніхто нігде не гомонів, Сичі в гаю перекликались, Та ясен раз у раз скрипів. В таку **добу** під горою, Біля того гаю, Що чорніє над водою, Щось біле блукає. I 3.13.

ДОБАЧАТИ (2). *Тільки з часткою «не».* То каторжні. А за що? те знає... Вседержитель... а може, ще Й він не **добачає**. I 245.234. А сила Сатурнова іде та йде, І гріх той праведний плете, У сиві коси заплітає, А ти ніби не **добачаєш** II 368.24.

ДОБИВАТИ (1). *Перен.* І досі ще нема нічого із корпусу. **Добивають** вони мене, недолюди, не боячися бога! VI 132.38.

ДОБИРАТИ (2). Пишу собі, з людьми братаюсь Та добрих хлопців **добираю.** II 64.103. Іван коника сідлає, Собі зброю **добирає.** II 402.В.

ДОБИТИ (2). *Перен.* Не так тії вороги, Як добрії люди.. І попросять тебе в хату, І будуть вітати І питать тебе про тебе, Щоб потім сміятись, Щоб з тебе сміятись, Щоб тебе **добити...** II 133.10 //*У спол.* **добити** в і к у — *дожити до смерті* (1). Дочка́ нездужає Ярина, Його єдиная дитина Покинуть хоче; з ким дожить? **Добити** в і к у вікового? I 282.359.

ДОБИТО (2). *Присудк. Безособ. Перен.* Світе ясний! Світе тихий!.. За що ж тебе, світе-брате,.. Багряницями закрито І розп'ятієм **добито?** Не **добито!** Стрепенися! Та над нами просвітися II 344.8.

ДОБЛАГАТИ (1). Благав бога, щоб дівчину... Хоч село побачить. Не **доблагав...** Поховали, Ніхто й не заплаче! I 256.68.

ДОБОРОТИСЬ (1). **Доборолась** Україна До самого краю. Гірше ляха свої діти Її розпинають. I 335.194.

ДОБРАНІЧ (1). Оставайся здоров — лягаю спать, уже північ, може во сні й тебе побачу. **Добраніч.** Твій рідний брат Тарас Шевченко. VI 16.21.

ДОБРАТИСЯ, ДОБРАТИСЬ (2). Я до неї коли-небудь, а таки **доберусь** до тієї Чорноморії. VI 172.9 //*У спол.* д у р н я **добратися** — *зазнати невдачі* (1). а ісправник Трохи не сказився! ..А він же трудився! І день і ніч побивався Та д у р н я й **добрався**. I 501.В.

ДОБРЕ (217). **1.** *Присл.* (115). Старі сумують; може вже Оце збіраються до бога, Та хто в далекую дорогу Їм **добре** коней запряже? I 313.106. А щоб збудить Хиренну волю, треба миром, Громадою обух сталить; Та **добре** вигострить сокиру II 288.13. Даль чоловік добрий, розумний і могущий, він

добре знає, як тут ми пропадаємо VI 43.25. *Повт.* (4). **Добре** єси, мій кобзарю, **Добре,** батьку, робиш, Що співати, розмовляти На могилу ходиш! I 27.80. *У прислів'ї* (2). **Добре** жить, Коли нічого не болить. II 384.В //*Міцно, дуже* (13). А потім ягнята Приснились у житі, лановий біжить Та б'є мене **добре** II 233.43. Його недовго мордували В тюрмі, в суді, а в добрий час В кайдани **добре** закували.. I поволік Петрусь кайдани Аж у Сибір... II 226.231. А дівчина спить під дубом При битій дорозі. Знать, **добре** спить, що не чує, Як кує зозуля I 7.157 //*Славно* (4). Погуляли гайдамаки, **Добре** погуляли I 145.2488 //*Досхочу* (3). Добрий оцей чоловік завтра їде в столицю, зайде до тебе, і ти з ним, як матимеш час, **добре** набалакаєшся. VI 161.29 //*Чітко* (1). Найди його, мій друже єдиний, того н е а к к у р а т н о г о Марковича, поскуби його за чуб або за ухо, а потім скажи йому, щоб адрес писав **д о б р е** VI 141.16.

2. *Присудк.* (57). **Добре** тому багатому: Його люди знають; А зо мною зострінуться — Мов недобачають. I 15.13. Нащо б, бачся, те згадувать, Що давно минуло, Будить бознає колишнє,— **Добре,** що заснуло. I 337.8. Про себе якби я сказав, що мені тут **добре,** то тяжко збрехав би. VI 70.29. Чи не найдеш там у панночки-хуторяночки в альбомі мого І в а н а Г у с а? **Добре** було б, якби найшов, а то шкода буде, як пропаде. VI 156.2. *Повт.* (10). **Добре,** дуже б **добре** було, якби-то воно так сталося, як гадається. VI 190.14. Поцілуй Маркевича за мене за його ноти; **добре,** дуже **добре,** а особливо М о р о з е н к о: він мені живісінько нагадав нашу милую безталанную Україну. VI 156.18.

3. *У ролі частки на означення згоди, схвалення* (45). «А поживеш, Роздивишся в хаті, Та й ми тебе побачимо,— Отойді й за плату. Чи так, дочко?» «**Добре,** дядьку». I 315.199. Тяжко мені, тяжко! Там старий жде з старостами... Скажи ж мою долю.— **Добре,** доню! Спочинь трошки... I 51.136.— Ходім, кажу, Уласович, На твою криницю Подивитись.— **Добре,** каже, Ходімо напитись Води з неї погожої. II 257.365. *Повт.* (16). Та **добре, добре.** Що дальш буде, розказуй дальше. I 369.308. «Побіжу ж я швиденько, а ти тут, моя любко, погуляй собі.. Та не жди мене» **«..Добре, добре, не ждатиму».** II **174.294.**

◇ **добре** 1. I 7.157, 7.160, 42.577, 60.25, 80.223, 103.955, 103.956, 145.2488, 248.376, 260.8, 301.278, 301.292, 313.106, 333.126, 334.149, 334.166, 362.81, 362.96, 365.173, 375.48, 415.В, 535.В (2 р.), II 8.25, 31.81, 73.151, 94.51, 106.75, 125.29, 136.2, 140.22, 148.14, 150.21, 161.64, 199.13, 202.27, 226.231, 233.37, 233.43, 250.66, 288.13, 317.488, 320.605, 325.17, 455.В, 489.В, 494.В, VI 17.26, 26.17, 41.21, 43.25, 52.14, 70.30, 73.7, 77.4, 92.20, 130.37, 140.14, 141.16, 142.6, 145.22, 147.4, 154.7, 156.9, 156.12, 161.29, 163.12, 174.1, 174.11, 177.1, 194.11, 194.26, 195.22, 195.30, 198.24, 200.28, 200.36, 201.13, 202.17, 204.38, 205.39, 206.2, 206.20, 207.8, 207.29, 207.36, 209.7, 209.8, 209.35, 209.37, 212.10, 212.14, 212.15, 212.26, 212.27, 217.2, 217.6, 217.22, 217.25, 218.22, 218.27, 220.23, 220.28, 220.31, 221.7, 221.17, 223.39, 225.23, 225.25, *повт.* I 27.80, 27.81, VI 155.32 (2 р.), *у прислів'ї* II 384.В, VI 217.19, 2. I 15.13, 45.669, 68.2, 147.2569, 306.465, 337.8, 374.20, II 75.236, 110.18, 157.19, 172.236, 249.30, 442.В, 495.В, VI 26.30, 27.9, 27.34, 38.20, 50.29, 70.29, 84.17, 134.7, 147.7, 148.33, 153.34, 156.2, 163.16, 179.22, 179.30, 186.16, 188.11, 190.17, 193.2, 193.26, 193.31, 195.35, 201.13, 207.2, 208.2, 209.11, 213.7, 213.11, 216.28, 217.36, 221.35, 226.7, 227.28, *повт.* I 106.1073 (2 р.), IV 27.19 (2 р.), 29.38 (2 р.), 156.18 (2 р.), 190.14 (2 р.), 3. I 51.136, 61.61, 79.163, 89.507, 90.530, 102.930, 106.1049, 106.1050, 114.1346, 114.1348, 114.1354, 116.1399, 121.1632, 126.1784, 130.1961, 138.2201, 147.2568, 276.139, 315.199, 317.268, 332.99, 335.206, 415.В, 440.В (2 р.), II 167.103, 171.225, 186.19, 257.365, *повт.* I 104.1006 (2 р.), 105.1013 (2 р.), 125.1772 (2 р.), 127.1850 (2 р.), 127.1855 (2 р.), 131.1970 (2 р.), 369.308 (2 р.), II 174.294 (2 р.).

ДОБРЕ-ТВОРЯЩИЙ (1). *Субст.* А бог дивиться, чи є ще Взискающий бога. Нема **добре-творящого,** Нема ні одного. I 342.91.

ДОБРИВЕЧІР (5). **Добривечір!** а де дочка? I 88.462.— **Добривечір,** сину!— **Добривечір,** кажу, тітко! II 415.В.

◇ **добривечір** I 88.459, 88.462, II 415.В (2 р.), **добривечир** I 426.В.

ДОБРИДЕНЬ (3). **Добридень** же, тату, в хату! На твоїм порогу Благослови моїх діток В далеку дорогу. I 81.265. **Добридень** же, новий годе, В торішній свитині! I 353.93. отак вона Меж чужими в світі Вік недовгій доживала — ..Той **добридень** прийде скаже, Той зілля попросить, Той бубличків, паляничку, Всього понаносять I 538.В.

ДОБРИЙ (282). **1.** *Чутливий, щирий; той, що приносить добро; незлий — про риси вдачі людини* (115). «За що вони мене люблять? ..Може, вони догадались... Ні, не догадались — Вони **добрі...»** I наймичка Тяжко заридала. I 319.369. Добро́, у кого є госпо́да, А в тій госпо́ді є сестра Чи мати **добрая.** II 76.3. Коли б то ви були такі трудящі і **добрі,** щоб розпитали в Університеті,.. чи я утверждённый при університ[еті], чи ні VI

38.8. Пішов молиться **добрий** Гус.. Боже! Боже! ..зглянься на людей! Одпочинь од кари у світлому раї! За що пропадають? за що ти караєш Своїх і покорних і **добрих** дітей? I 266.124. *Ірон.* (4). Спочивши, скорбная, скажи,.. Що крикне кара невсипуща, Що не спасе їх **добрий** цар II 328.38. *Постійний епіт. до «люди», «чоловік». Часто у звертанні* (48). Спочивають **добрі** люде, Що кого втомило: Кого — щастя, кого — сльози, Все нічка покрила. I 36.333. Нехай тобі оцей **добрий** чоловік про мене розкаже VI 70.30. Як же його у неволі Жити без надії? Навчіть мене, люде **добрі,** А то одурію. II 67.15. Спасибі тобі, **добрий** чоловіче, за ласкаве слово, за гроші і за Старину запорозьку VI 23.29. *Ірон.* (5). друже мій єдиний!.. давно, давно ми не бачились, та не знаю, чи й побачимось швидко.. мене дуже далеко заправтор[ил]а моя погана доля та **добриї** люде! VI 57.32. *Ірон., у приказці* (1). Не так тії вороги, Як **добрії** люди — I окрадуть жалкуючи, Плачучи осудять II 133.2 //*Те, що виражає добрість, співчутливість* (12). Прозрів єси В попелі глибоко Огонь добрий смілим серцем, Смілим **добрим** оком! I засвітив, любомудре, Світоч правди, волі... I 486.В. Напишіть до мене, коли матимете час, хоч малесенький листочок, нехай хоч трошки я заплачу **добрими** сльозами. VI 43.32. А як будете писать, то пишіть на моє ім'я,.. бо я другий лист ваш прийняв уже з третіх рук, хоч воно і з **добрих** рук, та все-таки з третіх. VI 46.3 //*Субст.* (4). Ділá **добрих** оновляться, Ділá злих загинуть. I 340.19. *Ірон.* (1). Не жаль на злого, коло його I слава сторожем стоїть. А жаль на **доброго** такого, Що й славу вміє одурить. II 88.3.

2. *Те, що несе людям благо, щастя, радість* (66). Доле, де ти, доле, де ти? Нема ніякої! Коли **доброї** жаль, боже, То дай злої! злої! I 350.31. Нехай і буде **добра** надія. VI 203.10. *Тавтол.* (1). Нема на світі України, Немає другого Дніпра, А ви претеся на чужину Шукати **доброго** добра I 331.36 //*Субст.* (24). Згадай лихо, та й байдуже... Минулось... пропало... Згадай **добре,**— серце в'яне: Чому не осталось? I 11.11. Чого я турбуюсь? Ані злого, ні **доброго** Я вже не почую. II 93.25. Бог карає Княгиню на світі... А за віщо? Чудно людям, Бо люде не знають, Чому **добре** умирає, Злеє оживає? II 13.210. Не згадуй злого, а пом'яни **добре,** і напиши мені хоч, де ти живеш, щоб я знав, як долетіть до тебе. VI 36.30. Посилайте, будьте ласкаві, що ви там маєте **доброго,** та не журіться, компонуйте VI 24.35. *Ірон.* (1). Хочу всему **доброму** його навчить, сиріч — горілку пить і прочая... VI 21.22 //*Сприятливий, слушний* (7). бог його святий знає, коли я дождуся тієї **доброї** погоди? VI 141.32. я без вірші не улежу. Уже два года промережав, I третій в **добрий** час почну. II 163.13. *Ірон.* (2). Його недовго мордували В тюрмі, в суді, а в **добрий** час В кайдани добре закували II 225.230 //*У спол.* нехай вам (тобі) бог помагає (допомагає, поможе) на все **добре** — *при побажанні добра людині* (22). Оставайся здоров, нехай тобі бог помагає на все **добре,** не забувай щирого твого Т. Шевченка. VI 164.33. Оставайтеся здорові; нехай вам бог допомагає на все **добре.** VI 194.2.

3. *Протилежний поганому; якісний* (59). Запалили у сусіда Нову **добру** хату I 262.2. Пшениця, жито На **добрім** сіялись лану́ II 361.14. Спасибі тобі, богу милий друже мій великий, за твої дуже **добрі** подарунки VI 155.30. Дівчата танцювали I парубки́...— Уже й кінець! А нуте іншу!— Та й це **добра**! II 77.16. Лежу оце п'яті сутки та читаю Старину, **добра** книжка, спасибі вам і Срезневському. VI 23.35. Ще позаторік заходився я був ліпить із воску — і нічого не вдіяв, тим що перед очима нема нічого **доброго** скульптурного. VI 115.36. На стінах фарбами хрести, Неначе **добрая** картина, Понамальовані II 96.134. Йосипкові я думав прислать **доброго** сукна на штанці та на жупанок VI 225.26. виліпить я то ще як-небудь виліпив, а вилить і досі не вмію; не те, правду сказать, що і не вмію, але матеріалу **доброго** нігде взять, сіріч, алебастру. VI 76.35. У нас тут складається Хата, то чи нема часом у тебе якої **доброї** деревини на крокву або й сволок. VI 189.28 //*Міцний, дужий— про здоров'я тощо* (9). А старий мій подивився, Сльози покотились... «Молюсь тобі, боже милий,.. Що дав мені **добру** силу» II 27.126. Порохні, Літевському і невеличкому Шамраю і всьому товариству на Коші і за Кошем **доброго** здоров'я! VI 140.20. А з **добрих** молодих плечей Хітон полатаний додолу Тихенько зсунувся. II 307.77 //*Вправний* (4). з його був би **добрий** маляр, бо воно хлоп'я до всього беруче. VI 27.21. як Артемовський співа Руслана, то так, що аж потилицю по-

чухаєш, далебі правда! **добрий** співака, нічого сказать. VI 26.13 //*Красивий* (3). Ой надіну я сережки І **добре** намисто, Та піду я на ярмарок В неділю на місто. II 128. 10 //*Надійний* (1). попливе човен З широкими вітрилами І з **добрим** кормилом I 263.65.

4. *Близький, дорогий; часто вживається у звертанні* (20). О друже мій **добрий!** друже незабутий! Живою душею в Украйні витай, Літай з козаками понад берегами I 329.161. Тяжко, брате мій **добрий,** каратися і самому не знати за що. VI 42.22. Благо тобі, друже **добрий,** Як є в тебе хата II 447.В. О мої **добрії,** мої щирії други! Нехай вас бог так не забуде, як ви не забули, не покинули мене VI 132.10. А я тихо Богу помолюся, Щоб усі слав'яни стали **Добрими** братами I 264.81. Німець Іохим мабуть на мене сердиться? Не знаю, за що б йому сердиться? Ми з ним жили і розійшлися **добрими** приятелями VI 118.31 //*Субст.* (1). Прощай, мій **добрий,** мій єдиний! Пароход пари розводить. VI 142.11.

5. *Спрямований на добро, користь людям* (17). Я думала: «О боже мій милий! Він сирота,— хто без мене Його привітає? .. Хто сироті убогому **Добре** слово скаже?» I 133.2032. Оцей, що привезе тобі лист мій, наш земляк— Левицький.. дай йому мою Тризну й Гамалія, коли вона ще жива, а мені, коли буде твоя ласка, пришли Кониського, **добреє** зробиш діло VI 58.13. Тепер о Хариті. Твоя порада **добра.** Спасибі тобі. VI 200.35.

6. *Незаплямований, справедливий, чесний* (3). І забудеться срамотна Давняя година, І оживе **добра** слава, Слава України I 336.256.

7. *Великий — про розмір* (2). Для друку єсть у мене наготовлено на **добрих** дві книги: тільки перепиши та і в друкарню VI 165.12.

◊ ***Одн. Н.*** **добрий 1.** I 266.124, II 460.В, VI 23.29, 24.7, 39.35, 43.24, 54.23, 70.30, 118.21, 161.28, 182.21, 197.38, 211.33, *ірон.* I 492.В, II 328.38, VI 130.6, **3.** VI 26.13, 27.21, 220.10, **4.** I 329.157, 329.161, II 447.В, VI 41.14, 41.37, 42.22, 43.27, 54.27, 55.6, 58.11, 71.14, 154.23, 177.8, *субст.* VI 142.11, **добра 1.** VI 55.2, 58.11, **2.** VI 203.10, 3. I 334.184, 335.212, 375.33, II 77.16, VI 23.35, 26.10, 130.36, 140.14, 155.34, 179.39, **5.** VI 200.35, **6.** I 45.693, 336.256, **добрая 1.** I 286.534, II 76.3, 450.В, VI 41.26, **2.** II 110.17, **3.** II 96.134, **добре 1.** VI 182.23, **2.** *субст.* II 13.210, VI 27.26, 38.18, 85.13, **добреє 1.** I 348.14, ***Р.*** **доброго 3.** II 316.471, VI 76.35, **4.** VI 163.15, (од) **доброго 4.** VI 166.29, **доброї 1.** II 442.В, VI 171.35, **2.** I 349.11, 350.31, VI 58.2, 141.32, 3. VI 130.31, 189.19, 189.28, (із) **доброї 1.** II 267.110, **доброго 2.** *тавтол.* I 331.36, *субст.* II 93.25, VI 24.35, 172.10, 205.8, **3.** II 71. 73, VI 71.3, 115.36, 140.20, 225.26, **5.** II 433.В, VI 154.15, 218.28, (із) **доброго 1.** II 462.В, ***Д.*** **доброму 1.** VI 62.18, 70.31, **3.** VI 139.22, **добрій 1.** VI 49.28, 53.1, 115.41, **доброму 2.** *субст.* VI 75.2, 196.29, *субст., ірон.* VI 21.22, ***З.*** **добрий 2.** I 263.36, 3. I 59.81, (в) **добрий 2.** II 69.29, 93.19, 163.13, *ірон.* II 225.230, 235.122, **доброго 1.** II 32.13, 138.36, VI 70.16, 153.16, 163.37, (на) **доброго 1.** *субст., ірон.* II 83.3, **добру 1.** I 375.55, **2.** I 342.102, 346.221, 351.28, 3. I 262.2, 322.486, 329.159, 345.194, II 27.126, (на) **добру 5.** VI 218.31, **добрую 1.** II 229.25, VI 161.11, **6.** I 375.59, (в) **добрую 2.** I 312.75, (за) **добрую 2.** II 14.237, **добре 2.** *субст.* I 11.11, 277.177, 302.327, 351.4, 351.19, II 236.27, VI 36.30, 38.21, **3.** II 128.10, 490.В, VI 161.33, 201.23, 202.9, **5.** I 41.534, 133.2032, (за) **добре 5.** VI 36.29, (на) **добре 2.** *субст.* I 302.333, 472. В, VI 201.15, 225.23, *у спол.* VI 70.32, 84.38, 164.33, 182.26, 186.21, 190.20, 193.8, 193.34, 194.2, 194.12, 196.7, 196.19, 198.22, 200.15, 213.12, 220.15, 221.36, 222.8, 222.24, 223.6, 224.19, 226.25, **3.** VI 166.31, **добреє 5.** VI 55.3, 58.13, ***О.*** **добрим 1.** VI 87.6, 3. II 69.25, 238.3, VI 84.7, 220.6, **5.** VI 41.13, (з) **добрим 1.** VI 152.20, 162.29, **доброю 2.** VI 133.20, **добрим 1.** I 486. В, II 95.101, 3. II 349.16, 5. I 526.В, II 268.155, 349.27, (з) **добрим 2.** *субст.* I 254.24, 3. I 263.65, ***М.*** (на) **добрім 3.** II 361.14, (по) **доброму 2.** II 91.54, (в) **добрій 3.** II 344.4, (по) **добрій** 5. II 202.9, (на) **добрім 3.** I 340.8, 495.В, (у) **доброму 3.** II 106.77, ***Мн. Н.*** **добрі 1.** I 35.301, 36.333, 38.407, 85.386, 144.2467, 152.17, 225.14, 240.42, 271.317, 319.369, 360.18, 410.В, 440.В, II 14.238, 23.15, 67.15, 257.337, 425.В, 426.В, 437.В, 439.В, 458.В, VI 33.8, 33.29, 38.8, 44.7, 58.33, 130.38, 138.17, 154.36, 163.28, *субст.* II 382.В, *ірон.* II 133.13, 177.396, 181.11, **3.** I 347. 271, II 274.387, 349.6, VI 139. 30, **7.** II 101.314, **добрії 1.** I 33.229, 380.14, *ірон.* II 425.В, *ірон., у приказці* II 133.2, **4.** VI 132.10, **добриї 1.** VI 57.32, ***Р.*** **добрих 1.** I 535.В, *субст.* I 340.19, (з) **добрих 1.** VI 46.3, 3. II 307.77, ***Д.*** **добрим 1.** I 22.62, 32.181, II 50.40, 175.350, 250.84, VI 54.22, 57.36, 138.18, **4.** I 345.203, ***З.*** **добрих 1.** I 266.146, VI 133.10, 139.2, 147.32, 177.28, 227.39, *ірон.* II 8.24, 3. II 64.103, VI 119.1, 206.10, (за) **добрих 1.** *субст.* I 328.130, (на) **добрих 7.** VI 165.12, **добрі 1.** I 266.147, 351.22, 5. I 351.5, (за) **добрі 3.** VI 155.30, **добрії 3.** II 202.28, ***О.*** **добрими 1.** I 514.В, VI 43.32, 163.20, 3. II 96.126, **4.** I 264.81, VI 118.31, (з) **добрими 1.** VI 50.21, 148.24, *ірон.* I 338.34, (між) **добрими 1.** VI 147.5, ***М.*** (во) **добрих** 5. VI 162.37.

ДОБРІСТЬ (1). *Ірон.* Здається, ви знакомі з Василем Єзучевським. Коли він вернувся з дому, то як побачитесь, гарненько вилайте його за мене, за його щирость і **добрість.** VI 44.7.

ДОБРІШИЙ (1). Василій Іванович вернувся із Італії ще товщий як був і розумніший і **добріший,** дякує вам і кланяється. VI 26.15.

ДОБРО (107). **1.** *Майно, речі і под.* (62). «А хто нас, Насте, поховає..» «Сама не знаю! Я все оце міркувала.. Кому понадбали **Добра** цього?» I 313.114. Спасибі тобі, мій друже єдиний, за письмо твоє і 200 р. грішми. Все це **добро** получив я VI 166.29. Батько й мати

Сидять собі та продають **Добро** своє. II 320.618. Отак тепер і з сотником З дурним моїм сталось: Розігнав дітей по світу, А **добро** осталось II 175.343. Земним богамцарям І плуги, й кораблі, І всі **добра** землі II 333.37. Покажіть йому мій Букварь і якщо вподобається, то я і йому пришлю хоч 5000 экземпляров, звичайно, за гроші (по 3 к.), бо це не моє **добро,** а **добро** наших убогих воскресних школ VI 226.15. Люде, люде! Коли то з вас буде Того **добра,** що маєте? I 137.2155 //*Багатство, достатки* (7). По улиці попідтинню Вдова шкандибає.. А думала жити... Хоч на старість у невістки В **добрі** одпочити. Не довелось. II 122.12. А ти пишалася колись В **добрі** і розкоші! Вкраїно! Мій любий краю неповинний! II 327.4 //*Перен.* (17). Ми довго в морі пропадали, Прийшли в Дар'ю, на якор стали; З Ватаги письма принесли, І всі тихенько зачитали.. Я думав, де б того **добра,** Письмо чи матір, взять на світі. II 76.19. ти осталась на землі Одна-однісінька; з тобою Єдинеє **добро** було — Твоє дитя, поки росло II 236.31. І нишком проковтнуло море Моє не злато-серебро, Мої літа, моє **добро** II 215.21. Твоя і моя люба Титяся Піунова хоче покинуть Нижній Новгород, і добре зробить, їй тут погано, воно тут захрясне і пропаде.. Шкода буде такого молодого **добра.** VI 163.13. *Повт.* (2). Добро́, у кого є госпо́да, А в тій госпо́ді є сестра Чи мати добрая.— **Добра, Добра** такого таки зроду У мене, правда, не було II 76.3. *Ірон.* (3). Бували войни й військовії свари: Галагани, і Киселі, і Кочубеї-Нагаї; Було **добра** того чимало. II 367.3. Добре б ти зробив, якби к нашому весіллю прислав сушених карасів.. Ти писав мені, що в Каневі цього **добра** хоч лопатою горни, а тут і за гроші не добудеш VI 217.9.

2. *Те, що протиставляється злу — про високі морально-етичні якості* (40). Раз **добром** нагріте серце Вік не прохолоне! I 245.247. Один у другого питаєм, Нащо нас мати привела? Чи для **добра**? чи то для зла? II 39.3. Доглядала ж Сама його, сама й навчала **Добру** і розуму. II 319.594. Зовуть світилом Кривого п'яного Петра І покровителем **добра.** II 419.B. *Повт.* (2). святий Петро.. Благовістив їм слово нове, Любов і правду, і **добро, Добро** найкращеє на світі, То братолюбіє. II 268.157 //*Про все хороше, про благополуччя* (17). І примиренному присняться І люде добрі, і любов, І все **добро.** I 360.19. Зо мною знову лихо діє І серцю жалю завдає [надія]. А може ще **добро** побачу? II 48.128. чи швидко нам доведеться бачитися? А тим часом нехай вам **добро** сниться. VI 194.29. *Тавтол.* (1). Нема на світі України, Немає другого Дніпра, А ви претеся на чужину Шукати доброго **добра** I 331.36 //*Добрі вчинки, діла* (10). Перелічу і дні і літа. Кого я, де, коли любив? Кому яке **добро** зробив? II 47.103. Жить би, жить, та славить бога І **добро** творити II 10.109. *Ірон.* (2). **Добра** Таки чимало натворили, Чимало люду оголили Оці сатрапи-ундіра II 280.4.

3. *Присудк. Добре* (5). **Добро́,** у кого є госпо́да, А в тій госпо́ді є сестра Чи мати добрая. II 76.1. А як не бачиш того лиха, То скрізь здається любо, тихо, І на Україні **добро.** II 111.49. *У прислів'ї* (1). Аж бачу, там тільки **добро,** Де нас нема. II 110.7.

◇ ***Одн. Н.*** **добро 1.** I 117.1463, 306.462, 327.77, II 50.68, 106.109, 175.343, 251.103, VI 212.37, 226.15 (2 р.), *перен.* I 79.181, II 18.419, 236.31, **2.** I 108.1165, 360.19, VI 194.29, **3.** II 49.14, 76.1, 111.49, 456.B, *у прислів'ї* II 110.7, ***Р.*** **добра 1.** I 137.2155, 313.114, VI 49.27, 76.38, 133.24, *перен.* II 76.19, 108.173, VI 163.13, *перен., повт.* II 76.3, 76.4, *перен., ірон.* II 367.3, VI 217.9, **2.** I 82.299, II 75.233, 175.347, 288.7, 419.B, VI 43.11, 83.28, 195.5, *ірон.* II 227.13, 280.4, **без добра 1.** VI 206.21, **для добра 2.** II 39.3, **нащот добра 1.** VI 156.16, ***Д.*** **добру 2.** I 12.46, 140.2276, 144.2445, II 319.594, ***З.*** **добро 1.** I 312.74, 312.83, 331.52, 345.203, 524.B, 550.B, II 320.618, 351.16, VI 166.29, 179.36, 198.35, 207.34, 218.14, *перен.* II 71.87, 194.15, 194.24, 215.21, 442.B, *перен., ірон.* II 103.26, **2.** I 344.161, 346.215, 524.B, II 10.109, 18.417, 47.103, 48.128, 57.9, 199.12, 199.15, 210.8, 215.8, VI 73.8, 216.35, *повт.* II 268.157, 268.158, **на добро 2.** VI 85.33, **добра 1.** VI 227.27, **2.** I 331.37, *тавтол.* I 331.36, ***О.*** **добром 1.** I 523.B, 538.B, II 51.79, VI 50.30, *перен.* II 487.B, **2.** I 245.247, 308.7, II 291.12, **з добром 1.** I 481.B, VI 155.40, 163.13, ***М.*** **в добрі 1.** I 111.1215, 340.12, 341.52, II 122.12, 327.4, ***Мн. Н.*** **добра 1.** II 333.37, 334.55.

ДОБРОВОННИЙ (1). *Слов'ян. Запашний.* миро **добровонне** З голови честної На бороду Аароню Спадає росою I 345.205.

ДОБРОДІЙ (4). *Переважно при звертанні.* Не здивуйте, **добродію,** що не вволив я вашої волі VI 186.13. Вельми і вельми шануємий **добродію** ласкавий! Ми з вами неначе і не бачились у цім.. Петрограді. VI 222.18. *Ірон.* (1). Розважаю Дурнуюю голову свою Та кайдани собі кую (Як ці **добродії** дознають). Та вже ж нехай хоч розіпнуть, А я без вірші не улежу. II 163.9.

◇ ***Одн. К.*** **добродію** *зверт.* VI 39.17, 186.13, 222.18, ***Мн. Н.*** **добродії** *ірон.* II 163.9.

ДОБРОЗИЖДУЩИЙ (1). *Слов'ян. Уроч.* А **доброзиждущим** рукам І покажи, і поможи, Святую силу ниспошли. ІІ 333.25.

ДОБРОСЕРДИЙ (1). *У прикл. спол.* **добросерді** - м а л і. **Добросердим** - м а л и м, Тихолюбцям-святим, Творче неба й землі! Долгоденствіє їм На сім світі; на тім... Рай небесний пошли. ІІ 334.46.

ДОБРОТА (1). Облизавсь старий котюга, І пазорі слинить, І ледве їх простягає До с у м а н т а н и н и. Бо була вона над всіми Краше **добротою** ІІ 414.В.

ДОБРЯГА (2). Поклонітесь гарненько од мене Дзюбину, як побачите. **Добряга** чоловік. VI 43.12. *Ірон.* (1). А ці добрі люде Найдуть тебе всюди, І на тім світі **добряги** Тебе не забудуть. ІІ 133.15.

ДОБУВАТИ, ДОБУВАТЬ (8). **1.** *Здобувати* (5). Пішов козак нерозумний Слави **добувати,** Осталася сиротою Старенькая мати. ІІ 148.18. *У приказці* (1). А поки каша, то будемо масла **добувать.** У мене думка ось яка: яка твоя на сеє буде порада? Поки що буде, купить би у Вольського дубів 40 лісу, вирубать, та й нехай би собі сохне. VI 198.4 //*Заробляти працею, діставати* (1). Ой я свого чоловіка В дорогу послала.. Сама пішла до дяка **Добувати** п'ятака ІІ 120.12.

2. *Народжувати* (3). Нащо та сука, ваша мати, Зо львами кліщилась, щенята? І **добувала** вас, лихих? ІІ 325.6.

◇ **добувати 1.** І 203.148, ІІ 120.12, 148.18, **добувала 2.** ІІ 325.6, **добували 1.** І 60.5, **2.** ІІ 80.117, **буду добувать 2.** І 129.1902, **будемо добувать 1.** *у приказці* VI 198.4.

ДОБУТИ (5). **1.** *Здобути, дістати* (4). Їй Ярема розказував, Як жить вони будуть, Укупочці, як золото І долю **добуде** І 95.722. Якщо дуже треба буде грошей,— напиши,— я **добуду** і пришлю. VI 217.35.

2. *Народити* (1). Та спасибі батькові, Та спасибі матері, Що нас **добули!** ІІ 80.116.

◇ **добув 1.** VI 50.21, **добули 2.** ІІ 80.116, **добуду 1.** VI 217.35, **добудеш 1.** VI 217.10, **добуде 1.** І 95.722.

ДОВБАТИ (1). Споконвіку Прометея Там орел карає, Що день божий **довбе** ребра Й серце розбиває. І 325.5.

ДОВГЕНЬКО (4). *Присл.* Цар цвенькає; А диво-цариця, Мов та чапля меж птахами, Скаче, бадьориться. **Довгенько** вдвох похожали, Мов сичі надуті І 247.347. ждемо весни та пароходу із Астрахані. Цю весну щось **довгенько** його нема VI 83.38 //*З підсилювальною часткою «таки»* (1). письмо твоє от 8 августа получил я 28 сентября. **Довгенько-таки** воно летіло VI 118.17.

◇ **довгенько** І 247.347, ІІ 28.159, VI 83.38, **довгенько-таки** VI 118.17.

ДОВГИ (1). На сі гроші справ Йосиповим дітям на зиму одежу, а **довги** його не плати, нехай сам платить. VI 220.33.

ДОВГИЙ (20). **1.** *Великий — про розмір* (13). Не вернеться чорнобривий Та й не привітає, Не розплете **довгу** косу І 4.45. В **довгій** рясі по келії Старий чернець ходить. ІІ 37.70. Отамане! Шкода, що в тебе руки не такі **довгі,** щоб достягти до моєї чуприни, а воно б добре було. VI 27.33. Із тьми, із смрада і з неволі Царям і людям на показ На світ вас виведу надалі Рядами **довгими** в кайданах... ІІ 282.96.

2. *Тривалий* (7). А ночі, ночі! господи, які страшні та **довгі!** — та ще й у казармах. VI 41.37. І той плач, Нікчемний, **довгий** і поганий, Межи людьми во притчу стане, Самодержавний отой плач! ІІ 326.48 //**Довгий** в і к, **довгі** л і т а (д н і) (4). І ми в траві за валом посідали, І розмовляли, сповідались Один другому.— **Довгий** вік! — Старий промовив. ІІ 62.13. Ой зузуле, зузуленько, Нащо ти кувала, Нащо ти їй **довгі літа,** Сто літ накувала? І 231.55. Цілісінький день буду переглядать твій подарунок щирий, мій єдиний друже, переглядать і молитись, щоб бог послав на **довгі** дні тобі такую радість, як послав він мені через тебе. VI 49.23.

◇ ***Одн. Н.*** **довгий 2.** ІІ 62.13, 326.48, VI 49.15, ***З.*** **довгий 2.** VI 202.9, **довгу 1.** І 4.45, ***М.*** (в) **довгій 1.** ІІ 37.70, 500.В, ***Мн. Н.*** **довгі 1.** І 156.133, 158.232, 361.57, VI 27.33, **2.** VI 41.37, ***З.*** **довгі 1.** І 169.207, 356.51, ІІ 12.188, 13.197, 432.В, **2.** І 231.55, (на) **довгі 2.** VI 49.23, ***О.*** **довгими 1.** ІІ 282.96.

ДОВГО (43). **1.** *Присл.* (40). **Довго** плакав рибалонька: «Нема в мене роду, Нема долі на сім світі,— Ходім жити в воду!» І 168.168. **Довго** воно зеленіло, Поки люди з поля Пожарище не пустили Та не запалили Села того зеленого. ІІ 151.47. А я й досі співаю та може й **довго** ще співатиму, згадуючи дочку твою невеличку. VI 84.20. *Повт.* (14). Гомоніла Україна, Довго гомоніла, **Довго, довго** кров степами Текла-червоніла. І 111.1218. Забув; побіг; обнялися. «Серце!» та й зомліли. **Довго-довго** тілько — «серце», Та й знову німіли. І 93.656.

2. *Присудк.* (3). Через тиждень, бабусенько... Ще три дні осталось. Ох, як **довго!..**

I 134.2087. А ніч темная та чорна І **довго** до світу. II 436.В.

◊ **довго 1.** I 7.159, 35.285, 49.42, 49.45, 51.112, 82.293, 95.713, 111.1217, 112.1245, 146.2519, 168.168, 243.161, 398.73, 534.В, II 76.13, 151.47, 159.83, 198.31, 327.12, 384.В, 441.В, 464.В, VI 84.20, 139.15, 166.34, 179.10, *повт.* I 6.137 (2 р.), 38.421 (2 р.), 93.656 (2 р.), 111.1218 (2 р.), 112.1246 (2 р.), 146.2527 (2 р.), 281.344 (2 р.), 2. I 134.2087, II 109.5, 436.В.

ДОВГОНОГИЙ (1). аж ось і сам, Високий, сердитий Виступає; обок його Цариця небога, Мов опеньок засушений, Тонка, **довгонога** I 247.317.

ДОВГОПОЛИЙ (1). В багряниці **довгополій** Ходив по храмині, ходив, Аж поки, лобом неширокий, В своїм гаремі одинокий, Саул сердега одурів. II 352.60.

ДОВГОТЕРПЕЛИВИЙ (3), **ДОЛГОТЕРПІЛИВИЙ** (1). А пани.. голоду раді, та бога благають, Щоб ще хоч годочок хлібець не рожав. Тойді б і в Парижі і іному краї Наш брат хуторянин себе показав. А бог куняє. Бо се було б диво, Щоб чути і бачить — і не покарать. Або вже аж надто **долготерпіливий...** II 14.255 // *Субст.* (1). довго **довготерпеливий** Дивився мовчки на твою, Гріховную твою утробу II 327.12.

◊ ***Одн. Н.*** **довготерпеливий** *субст.* II 327.12, **довготерпиливий** II 383.В, **долготерпіливий** II 14.255, ***Мн. З.*** **довготерпеливих** II 291.23.

ДОВЕЗТИ (1). Або прокляті поштарі не **довезли** мого письма до вас, або ви його прочитали та розсердились на мене. VI 19.4.

ДОВЕСТИ (3). *У спол.* **довести** (д о) к р а ю — *завершити.* Розказує про весілля — Звертає на лихо. Тепер мені про сліпого Сироту кончає, Але як **довести** к р а ю, І сама не знає. I 290.707. *Повт.* (2). Нехай лають; а я поки До своїх вернуся, Та **доведу** вже д о к р а ю, **Доведу** — спочину, Та хоч крізь сон подивлюся На ту Україну I 145.2479.

ДОВЕСТИСЯ, ДОВЕСТИСЬ (62). *Безособ.* І **довелося** знов мені На старість з віршами ховатись II 45.15. Пішла собі У палати спати. Та не дійшла, — **довелося** В Дніпрі ночувати. I 359.51. Беру з собою усю твою малярську справу; не знаю тілько, чи **доведеться** малювать! VI 51.18. Бодай і ворогові моєму лютому не **довелося** так каратись, як я тепер караюсь. VI 41.27. *У приказці* (1). Нехай як буде, так і буде. Чи то плисти, чи то брести, Хоч **доведеться** розп'ястись! А я таки мережать буду Тихенько білії листи. II 214.90 //*Дістатися, припасти на долю* (4). Не пустили Дорошенка, У рясі пізнали, Закували у кайдани, В Сосницю послали. А з Сосниці в Я р о п о л ч е Віку доживати. Отак тобі **довелося,** Запорозький брате!.. II 161.51 /Не торгувавсь і панотець (На диво людям та на чудо), За три копи звінчав у будень, Без пихи, так, як **довелось.** II 251.92.

◊ **довелося** I 38.428, 38.429, 39.467, 359.51, 395.6, 410. В (2 р.), II 45.15, 64.87, 64.90, 86.46, 152.17, 161.51, 186.1, 298.24, 317.501, 319.583, 411. В, VI 39.24, 41.27, 209.11, **довелось** I 112.1258, 144.2461, 329.158, 329.159, 391.29, 393.6, II 10.100, 45.22, 46.41, 64.83, 76.8, 95.83, 106.100, 110.9, 122.13, 169.150, 175.345, 251.92, 317.494, **доведеться** II 50.55, 180.35, 190.7, 300.3, 361.7, 361.12, 437.В, VI 49.32, 49.34, 50.39, 51.18, 62.1, 62.2, 179.26, 186.9, 194.29, 206.40, 225.29, *у приказці* II 214.90, **доведеця** II 437. В, **довелося б** VI 196.11, **якби довелося** II 186.1.

ДОВІДАТИСЯ (2). писав я графині Н[астасії] І[вановні] і графу Ф[едору] П[етровичу] письма. Не знаю, чи получили вони їх, чи ні. **Довідайся,** будь ласкав, та й напиши мені. VI 153.12. Марко Вовчок це псевдонім якоїсь пані Маркович. Чи не знаєш ти її адреса?.. Як **довідаєшся,** то напиши мені, треба буде хоч письмом подяковать її за її сердечные, щирії оповідання. VI 177.1.

ДОВІДАТЬ (1). *Провідати.* Сільце поставив [мужик].. Та й пішов В копиці спать собі, а рано, Не вмившися, зайшов Гостей **довідать...** II 103.22.

ДОВІКУ (3). *Присл.* Здається, я впала. І заснула. Якби була **Довіку** проспала! I 367.273. Благаю бога, щоб печаль Тебе **довіку** не збудила, Щоб у палатах не найшла... I 385.34. Ти смієшся, а я плачу, Великий мій друже. Чи **довіку** ж то так буде I 483.В.

ДОВОДИТИ (2). *Приводити до певного стану.* Ось послухай, **Доводить** до чого Сатана той душу нашу II 256.288 //*У спол.* к р а ю **доводити** — *завершувати* (1). Таку кралю висватали, Що хоч за гетьмана.. «Спасибі вам!» старий каже. «Тепер, щоб ви знали, Треба к р а ю **доводити,** Коли й де вінчати, Та й весілля». I 317.282.

ДОВОДИТИСЬ (1). *Безособ.* Я буду знову сповідати Свої гріхи; і як мені **Доводилось** на чужині В неволі в катарзі каратись II 406.В.

ДОВОЛІ (1). *Присл.* Місяченьку! Наш голубоньку! .. Світи довше в чистім полі, Щоб нагулятись **доволі.** I 5.108.

ДОВОЛОКТИ (1). *У спол.* н о г и **доволокти** — *насилу дійти*. Сама пішла до дяка Добувати п'ятака, Та й заночувала. А із Криму чоловік Ледве н о г и **доволік.** II 120.15.

ДОВШЕ (1). *Присл.* Місяченьку!.. Світи **довше** в чистім полі, Щоб нагулятись доволі. I 5.107.

ДОГАДАТИСЯ, ДОГАДАТИСЬ (9). Може сама **догадалась**, Тіль[ко] заходилась Та сплела й собі таку [драбинку] І вночі спустилась До студента на улицю. II 158.57. «За що вони мене люблять? За що поважають? О боже мій милосердний! Може, вони знають... Може, вони **догадались**».. І наймичка Тяжко заридала. I 319.367. А ти, друже мій, **догадався**, взяв та й підкинув того святого огню. Спасибі тобі, друже мій єдиний. VI 139.14.

◊ **догадався** VI 83.26, 139.14, **догадалась** II 158.57, **догадались** I 319.367, 319.368, **догадаєшся** VI 134.8, **догадаються** I 101.917. **якби догадався** I 283.419, VI 326.В.

ДОГАНЯТИ (6). Подибала стара мати Доню в полі **доганяти...** I 391.6. Не ждатиму, не ждатиму, У свитину вдягатимусь, У намисто уберуся, **Доганятиму** Петруся. II 174.298. *Образн.* (1). Поїхали запорожці Вітер **доганяти.** II 130.62.

◊ **доганяти** I 391.6, II 101.312, *образн.* II 130.62, **доганя** VI 27.6, **доганятиму** II 174.298, **доганяв би** II 393.В.

ДОГЛЕДІТИ (1). Та й не **догледіла.** Неначе Окропу капля як огонь На його впала, і воно Прокинулось. II 319.577.

ДОГЛЯДАНИЙ (1). *Образн.* А де ж твої думи, рожевії квіти, **Доглядані**, смілі, викохані діти I 245.250.

ДОГЛЯДАТИ, ДОГЛЯДАТЬ (17). Сама хоче мене мати В землю заховати... А хто ж її головоньку Буде **доглядати?** I 53.209. Поцілуй старого діда Івана за мене і поклонись всій рідні нашій, яка єсть, **доглядай** сестру Марусю та, коли можна, помагай і бідній Ярині VI 17.22. княгині тілько вміють Привести дитину. А годувать та **доглядать** Не вміють княгині. II 12.156. *Образн.* (8). Моя Україно! .. Чи ти рано до схід сонця Богу не молилась? Чи ти діточок непевних Звичаю не вчила? «Молилася, турбувалась, День і ніч не спала, Малих діток **доглядала**, Звичаю навчала». I 225.11. Нумо знову Людей і долю проклинать. Людей за те, щоб нас знали Та нас шанували. Долю за те, щоб не спала Та нас **доглядала.** II 58.11. Думи мої, думи мої, Квіти мої, діти! Виростав вас, **доглядав** вас — Де ж мені вас діти?.. I 23.103.

◊ **доглядати** *образн.* I 335.209, **доглядать** II 12.156, **доглядає** II 164.24, *образн.* I 11.19, **доглядають** II 227.17, **доглядав** *образн.* I 21.17, 23.103, **доглядала** I 160.275, II 12.163, 319.592, *образн.* I 225.11, II 58.11, 284.12, **доглядали** *образн.* I 163.405, **буде доглядати** I 53.209, **буде доглядать** II 221.69, **доглядай** VI 17.22.

ДОГЛЯДАТИСЬ (1). *Придивлятися.* **Доглядаюсь,** — Бодай не казати. Кругом мене, де не гляну, Не люди, а змії... I 352.59.

ДОГЛЯНУТИ (2). Хто **догляне,** розпитає, На старість поможе? I 53.210. Хто ж їх нагодує? Хто **догляне?** Одна — стара, Нездужає встати II 106.83.

ДОГМАТИ (2). Пішов молиться добрий Гус. «..Розбойники, кати в тіарах Все потопили, все взяли, Мов у Московії татаре, I нам, сліпим, передали Свої **догмати!..»** I 267.158. кров, пожари, Всі зла на світі, войни, чвари, Пекельних мук безкраїй ряд.. От їх **догмати** і їх слава. I 267.162.

ДОГНАТИ (6). Подибала стара мати Доню в полі доганяти... I **догнала** I 391.7. Марія встала та й пішла з глеком по воду до криниці. I гость за нею, і в ярочку **Догнав** Марію... II 310.215. *Образн.* (1). Інший рветься З усієї сили За долею; отот **догнав,** I — бебех в могилу! I 274.45.

◊ **догнав** I 121.1596, II 310.215, *образн.* I 274.45, **догнала** I 391.7, **догнали** I 495.В, **дожену** II 435. В.

ДОГОДИТИ (1). А із Братства те бурсацтво Мовчки виглядає. Нема голій школі волі. А то б **догодила...** II 35.30.

ДОГОДИТИСЬ (1). Не день, не два, як панові, Микиті годила! **Догодилась** титарівна До самого краю I незчулась! II 81.156.

ДОГОДОВАТИ (1). А вона все в'яла, Та нашого злого пана Кляла-проклинала. Та й умерла... А мене пан Взяв **догодовати.** I 356.40.

ДОГОЛА (1). *Присл. Тавтол.* Та де ж нам тую матір взяти? Ми серцем голі **догола!** II 302.41.

ДОДАВАТИ (3). Кобзар грає, **Додає** словами: «Ой гоп таки так! Кличе Гандзю козак» I 106.1056 // *У спол.* ж а л ю **додавати** (1). Співає, плаче Ярославна, Як та зозуленька кує, Словами ж а л ю **додає.** II 336.4.

◊ **додає** I 106.1056, 128.1873, *у спол.* II 336.4.

ДОДАТЬ (9). якби до ковбас та ще й сала **додать,** то воно б дуже добре було! VI 201.14. Нагодували [чабани], I напоїли, і дали Кожух і свиту на дорогу, I, небораки,

додали Ослицю дійну. II 315.402. Старий недобиток варнак Мені розказував отак Про сю криницю москалеву, А я, сумуючи, списав, Та рифму нищечком **додав** II 247.7. *Повт.* (2). Спочивши, скорбная, скажи, Пророци своїм лукавим чадам, Що пропадуть вони, лихі,.. І **додай**, Такеє слово їм **додай** II 328.54.

◇ **додать** VI 201.14, **додав** II 247.7, VI 130.34, **додали** I 375.56, II 271.277, 315.402, **додай** *повт.* II 328.54, 328.55, **додайте** VI 221.29.

ДОДБАТИ (1). І все то те, вся країна.. Сонце зострічає... І нема тому почину, І краю немає! Ніхто його не **додбає** І не розруйнує... I 242.115.

ДОДИБАТИ (1). А я ледве **додибала** До вашої хати, Не хотілось на чужині Одній умірати! I 320.405.

ДОДИВИТИСЯ (1). Отак ордою йшли придани, Співали п'яні, а Мар'яна Крізь тин дивилася на те. Не **додивилася**, упала І тяжко, тяжко заридала. I 161.315.

ДОДОЛУ (9). *Присл.* **1.** *На землю, на підлогу* (5). «Оксано, Оксано!» — Ледве вимовив Ярема, Та й упав **додолу.** I 115.1390. А з добрих молодих плечей Хітон полатаний **додолу** Тихенько зсунувся. II 307.78.— Це не брат мій, це мій милий, Я тебе дурила... —Одурила!.. — І Катрина **Додолу** скотилась Головонька... II 130.58.

2. *Вниз, до землі* (4). Високі гнулись дерева́... **Додолу** гнулися, журились! II 339.31. Ото ж тая дівчинонька, Що сонна блудила.. На самий верх на гіллячці Стала... в серце коле! Подивилась на всі боки Та й лізе **додолу.** I 6.132. сіли на шляху гарненько — Полудновать. Отож сидять, А сонце праведне швиденько **Додолу** котиться. II 313.344.

◇ **додолу 1.** I 115.1390, 122.1655, II 33.22, 130.58, 307.78, **2.** I 3.3, 6.132, II 313.344, 339.31.

ДОДОМОНЬКУ (2). *Присл.* Ходім **додомоньку,** дитино. II 317.479. З-за Дніпра мов далекого Слова прилітають.. Нехай летять **додомоньку** II 112.21.

ДОДОМУ (51). *Присл. У свою хату, в свою сім'ю.* Розійшлися гайдамаки, Куди який знає: Хто **додому,** хто в діброву I 146.2539. З того часу титарівні Щось такеє сталось! **Додому** пла́чучи прийшла, І спати пла́чучи лягла, І не вечеряла!.. II 78.56. я всіх їх сьогодні бачив і всім разів по двічі читав твоє письмо, а прийшовши оце **додому,** ще раз прочитали ми вдвох собі з Кіндратом VI 24.13. Восени прийшла **додому,** Пустку затопила I 537.В. Прийшов **додому** уночі. Стогнала мати на печі II 107.123. Чи приїдуть твої хлопці і дівчата на святки **додому?** VI 207.7 //*На батьківщину, в рідний край* (7). Чи не дасть бог милосердий Хоч на старість волі. Пішов би я в Україну, Пішов би **додому** II 67.6. Сидить козак на тім боці.. А журавлі летять собі **Додому** ключами. I 406.В. •Я ще й досі тут, не пускають **додому.** Печатать не дають. Не знаю, що й робить. Чи не повіситься часом. Ні, не повішусь, а втечу на Україну VI 192.34.

◇ **додому** I 7.172, 51.132, 53.226, 146.2539, 251.499, 255.65, 282.351, 284.428, 319.354, 361.38, 365.182, 381.9, 403. В, 406. В, 537. В (2 р.), 544. В, 557. В, II 53.171, 67.6, 78.56, 96.130, 103.25, 107.123, 120.19, 174.312, 175.323, 175.332, 179.1, 190.6, 194.28, 205.11, 310.221, 312.289, 317.493, 318.541, 318.549, 320.640, 440. В, 458. В, 459. В, 486. В, 490. В (2 р.), 492. В, VI 24.13, 132.6, 166.33, 192.34, 207.7, 210.25.

ДОДУМАТЬ (1). Колись то ще, во время оно, Помпілій Нума, римський цар.. Пішов любенько погулять І одпочить. Та, спочивавши, **Додумать,** як би то скувать Кайдани на римлян. II 335.7.

ДОЖАТЬ (1). На панщині пшеницю жала,.. На Івася глянула, взяла Його тихенько сповила Та, щоб **дожать** до ланового, Ще копу дожинать пішла. II 287.22.

ДОЖДАТИ *див.* **ДІЖДАТИ.**

ДОЖДАТИСЯ, ДОЖДАТИСЬ, ДОЖДАТЬСЯ *див.* **ДІЖДАТИСЯ.**

ДОЖИВАТИ (6). І все заснуло, і не знаю, Чи я живу, чи **доживаю** I 349.6 //В і к у **доживати** (5). Не спиця старому ні в полі н[і] в хаті, А треба як-не́будь віку **доживати.** I 534.В. Думав прийти Та хоч жінку взяти — Стара мати і тут буде Віку **доживати** На господі!.. II 106.94.

◇ **доживати** I 534.В, II 28.157, 161.50, **доживаю** I 349.6, **доживала** I 538.В, **буде доживати** II 106.94.

ДОЖИДАТИ (22). **Дожидає** сина мати До досвіта вечерять. I 234.180. Не спалося,— а ніч, як море.. Верчуся, світу **дожидаю** I 396.6. **Дожидаю** Овсяннікова,.. а то б я вже давно виїхав. VI 174.7.

◇ **дожидати** II 407.В, **дожидаю** I 396.6, 440.В, VI 174.7, **дожидає** I 234.180, 234.184, 262.12, 323.520, 345.179, II 194.16, 201.43, **дожидають** I 100.872, 203.154, II 42.10, 401.В, **дожидала** I 31.130, 262.14, 263.32, 387.65, **дожидали** I 6.134, II 64.108, **дожидай** VI 165.9.

ДОЖИДАТИСЯ, ДОЖИДАТЬСЯ (2). [Н а с т у с я]: *(Кидає через тин цвіток)* Чуєш! **дожидайся** ж! II 172.260. не знаю, чи швидко Овсянніков вернеться додому: я

тепер у його хазяйную, то мені конечно треба його **дожидаться.** VI 166.34.

ДОЖИНАТЬ (1). На Йвася глянула, взяла Його тихенько сповила Та, щоб дожать до ланового, Ще копу **дожинать** пішла. II 287.23.

ДОЖИТИ, ДОЖИТЬ (16). **1.** *Діждатись чогось, прожити до якоїсь події* (8). Не дай, боже, Такого **дожити.** Не дай, боже, в багатого І пить попросити. I 233.147. І ждала світу і **дожить** До світу божого боялась. II 225.202. На той рік як **доживемо,** то, дасть бог, побачимось, я буду в вашому Харкові. VI 33.33.

2. *У спол.* в і к у (в і к) **дожити (дожить)** — *прожити решту життя* (8). Не дай мені вік дівувати, Коси мої плестизаплітати. Бровенята дома зносити, В самотині в і к у **дожити.** II 147.18. Я не одинокий, є з ким в і к **дожить.** I 79.180.

◇ **дожити 1.** I 233.147, II 213.53, **2.** I 356.60, II 27.130, 147.18, 256.314, **дожить 1.** I 41.538, II 11.135, 225.202, 455.B, **2.** I 79.180, 282.358, II 22.45, 450.B, **дожила 1.** I 317.286, **доживемо 1.** VI 33.33.

ДОЗВОЛЕНО (1). *Присудк. Безособ.* Чабани, Веніамінові внучата, Тельця отрóкам принесли, Щоб їм **дозволено** співати У сінях царських. II 353.89.

ДОЗЕМНИЙ (1). Душевбогим дрібним, Чистим серцем, святим І молитву і сон І **доземний** поклон, Всетерпініє їм. II 495.B.

ДОЗНАТИ (4). *Виявити, знайти.* Розвивайся, поки твоє Серце не розбите, Поки люди не **дознали** Тихої долини. I 348.5 // *Пізнати* (1). Молебствіє архімандрит Сам на горі править, Святого бога просить, хвалить, Щоб дав їм мудрості **дознати,** Гетьмана доброго обрати. II 138.35.

◇ **дознати** II 138.35, **дознали** I 348.5, **дознають** I 342.94, II 163.9.

ДОЗНАТИСЯ, ДОЗНАТИСЬ (9). *Довідатися.* **Дознаються** небожата, Чия на вас шкура, Та й засудять, і премудрих Немудрі одурять! I 332.87. розкажи, моя зоре, Про тую Марину, Як вона у пана злого І за що страдала? Та нищечком, щоб не чули Або не **дознались.** II 94.38. скажіть І. М. Сошенку, щоб він **дознався,** де там у Києві живе мадам С о а р? Як **дознається,** то щоб пішов до неї та подивився, як там живуть мої небоги П р і с я і Г а н н у с я. VI 222.35.

◇ **дознався** VI 222.35, **дознались** II 94.38, 440. B, **дознається** VI 222.37, **дознаєтесь** I 244.195, **дознаються** I 332.87, 348.7, **дознайтесь** VI 205.20, **дознавшись** II 39.5.

ДОЗРІВАТЬ (1). *Слов'ян.* І знову шкуру дерете З братів незрящих, гречкосіїв, І сонця-правди **дозрівать** В німецькі землі, не чужії, Претеся знову!.. I 331.48.

ДОЇЖДЖАТИ (1). сини-соколи твої, де вони тепер повертаються?.. ти їм нагадай, коли сам здоров згадаєш, як ми з Борисопольцем з вами попрощалися не **доїжджаючи** александровського корпусу. VI 84.19.

ДОЇЗЖАЧІ (1). *Субст.* А ми, дотепні **доїзжачі,** Хортів годуємо та плачем. II 364.12.

ДОЇТИ (1). Свої ягнята і телята На пóлі вольнім вольно пас Чабан, було, в своєму раї. І гадки-гадоньки не має, Пасе, і **доїть,** і стриже Свою худобу та співає... II 351.8.

ДОКАЗАТИ (1). *Договорити.* Зайде сонце — Катерина По садочку ходить, На рученьках носить сина, Очиці поводить: «Отут з муштри виглядала, Отут розмовляла, А там... а там... сину, сину!» Та й не **доказала.** I 31.122.

ДОКАЗАТЬ (3). *Довести що-н., переконати в чому-н.* Брати, я смерті не боюся! Я **докажу** отим зміям, Я вирву їх несите жало!.. I 269.249. Ні вже! нехай Вольський хоч чорта перескочить, а мені дружбу **докаже.** VI 198.38. Так щоб вже разом **доказать,** Вони й на раді присудили, Щоб просто кесаря назвать Самім Юпитером, да й годі. II 468.B.

ДОКАНАТЬ (4). *Замучити.* А Марина сидить собі, Уже й не говорить І не плаче... отак її **Доканав,** небогу, Той правитель... а все-таки Не вдіє нічого II 97.173.

◇ **доканать** II 271.268, **доканав** I 472.B, II 97.173, **доканала** I 249.418.

ДОКИ (4). *Присл.* **Доки** буду мучить душу І серцем боліти? I 340.25. **Доки** буде ворог лютий На мене дивитись І сміятись!.. I 341.27. Перше в столицю не пускали, а тепер з.. столиці не випускають. **Доки** вони будуть знущатися надо мною? VI 192.9.

◇ **доки** I 340.25, 341.27, 344.157, VI 192.9.

ДОКОЛІ (2). *Присл. Слов'ян.* **Доколі** будете стяжати І кров невинну розливать Людей убогих? I 343.129. Доки, господи, лукаві Хваляться, **доколі** Неправдою? Твої люди Во тьмі і неволі Закували.. добро твоє Кров'ю потопили I 344.158.

ДОКОНАТЬ (1). *Закінчити, довершити що-н.* Непевне видумали свято Патриції-

аристократи.. Вони, бач, кесаря хвалили На всі лади, що аж остило Його самим їм вихвалять,— Та заразом, щоб **доконать,** Вони на раді й присудили, Щоб просто кесаря назвать Самим Юпітером, та й годі. II 473.В.

ДОКОНЧИТЬ (2). Якби мені бог поміг **докончить** те, що я тепер зачав VI 33.15 //*У спол.* **докончить** в і к у — *дожити решту життя* (1). господь не благословив моєї доброї долі!— не дав мені **докончить** в і к у короткого на нашій любій Україні. VI 58.3.

ДОКОПАТИСЯ, ДОКОПАТИСЬ (2). Копають день, копають два, На третій насилу **Докопалися** до муру I 306.447. Великого ж того льоху Ще й не **докопались.** I 501.В.

ДОКОРОТАТЬ (2). *У спол.* в і к **докоротать** — *дожити решту життя.* Дуже б, дуже добре було, якби нам укупі довелося в і к свій **докоротать.** VI 209.11. А дуже б, дуже добре б було нам укупі в і к **докоротать** над староденним Дніпром. VI 208.3.

ДОКОХАТИСЯ (1). А я утішаюсь, І з лютою гадиною Я знову кохаюсь, **Докохалася** до краю. I 536.В.

ДОКТОР (3). **Доктор** говорить, що я неділю або й дві останусь в Москві. VI 178.35.

◇ ***Одн. Н.*** **доктор** VI 178.32, 178.35, 179.15.

ДОКУПИ (8). *Присл.* Ой три шляхи широкії **Докупи** зійшлися. I 388.2. З гармати стріляли, Превелебную громаду **Докупи** скликали. II 137.8. Хоч би бог привів подивиться на свої сльози, **докупи** зібрані. VI 25.23. От ми й спарували Вас з Яриною **докупи...** I 276.141.

◇ **докупи** I 65.85, 276.141, 388.2, 492.В, II 137.8, 165.58, 292.47, VI 25.23.

ДОКУЧАТИ (4). Як маю я журитися, **Докучати** людям, Піду собі світ-за-очі — Що буде, те й буде. II 181.2. **Докучаю** я вам, добрий мій земляче! та що ж я маю робить? VI 43.27. Оженись на вольній волі, На козацькій долі.. Та ніхто не **докучає** І не розважає I 261.9.

◇ **докучати** II 181.2, **докучаю** VI 43.27, **докучає** I 261.9, **докучав** VI 43.20.

ДОКУЧИТИ (1). Всього, всього тойді бувало, І все **докучило** мені... II 65.156.

ДОЛАДНИЙ (2), **ДОЛАДНІЙ** (1). проси сестру Катерину і сестру Ярину, чи не накинуть вони оком у Кериловці яку огрядну та чепурну дівчину, хоч і вдовицю, аби чесного роду, та щоб не стара і **доладна була.** VI 211.3. якщо вона справді **доладня** і хоч трохи в батька вдалася, то ти швиденько та дрібненько напиши мені. VI 220.8. Коли **доладне** що, то дрюкуйте, а коли ні, то закуріть люльку VI 20.33.

ДОЛАДУ (5). *Присл.* Оце то так! вчистив, нічого сказати: і **доладу,** і правда. I 104.1005. От що зробили з мене годи та безталання.. немає Ніже єдиного случаю, Щоб **доладу** було згадать. II 154.12. Вибач мені, єйбогу ніколи і сухарь той з'їсти, а не те щоб лист написать **доладу.** VI 51.20.

◇ **доладу** I 104.1005, 130.1930, II 154.12, VI 51.20, 153.13.

ДОЛГОДЕНСТВІЄ (1). *Слов'ян.* Добросердим-малим, Тихолюбцям-святим, Творче неба й землі! **Долгоденствіє** їм На сім світі; на тім... Рай небесний пошли. II 334.49.

ДОЛГОРУКИЙ (1). *Прізвисько.* Капрал Гаврилович Безрукий Та унтер п'яний **Долгорукий** Украйну правили. II 280.3.

ДОЛГОТЕРПЄНІЄ (1). *Слов'ян.* Молися, серденько, молись! Окуй свою святую силу... **Долготерпєнієм** окуй, В сльозах кровавих загартуй!.. II 317.511.

ДОЛГОТЕРПІЛИВИЙ *див.* **ДОВГОТЕРПЕЛИВИЙ.**

ДОЛЕНЬКА (16). **1.** *Пестл. до* **доля 1** (10). У тім селі на безталання Та на погибель виріс я. Лихая **доленька** моя!.. II 63.42. *У порівн.* (1). [Діточки] йдуче колоски збирають. Мов тая **доленька** святая, Мов ангеляточки ідуть II 476.В. *Зверт.* (2). Ой піду я боса полем, Пошукаю свою долю, **Доленько** моя! II 116.9. *У прикл. спол.* д о л я **-доленька** (1). Той блукає за морями, Світ перехожає, Д о л і**-доленьки** шукає I 489.В.

2. *Пестл. до* **доля 2** (3). Усміхнися, моє серце, Тихесенько-тихо, Щоб ніхто і не побачив... Та й більше нічого. А я, **доленько,** в неволі Помолюся богу. II 91.63.

3. *Пестл. до* **доля 3** (3). Моя ти **доленько!** Без його Що я робитиму? II 277.485. О **доленько!** — Понад водою Ходою тихою пішла. II 307.84.

◇ ***Одн. Н.*** **доленька 1.** II 63.42, 265.34, *у порівн.* II 476. В, ***Р.*** **доленьки 1.** *у прикл. спол.* I 489.В, ***З.*** **доленьку 1.** II 155.16, 305.22, 335.18, **про доленьку 1.** II 20.15, ***К.*** **доленько 1.** *зверт.* II 116.9, 283.15, **2.** *зверт.* I 254.17, II 91.63, 147.14, 3. *зверт.* II 64.76, 277.485, 307.84.

ДОЛЕТІТЬ (3). *Образн.* Не згадуй злого, а пом'яни добре, і напиши мені хоч, де ти живеш, щоб я знав, як **долетіть** до тебе. VI 36.31. може Мене похоронять На чужині,— і ці думи Зо мною сховають! .. А може

тихо за літами Мої мережані сльозами І **долетять** коли-небудь На Україну... II 214.79. письмо твоє от 8 августа получил я 28 сентября. Довгенько-таки воно летіло та все-таки, благодарить бога, **долетіло.** VI 118.18.

ДОЛИВАТИ (2). Музика тне, вино рікою Гостей неситих налива, А князь аж синій похожає Та сам несмілим **доливає** II 381.В. *Образн.* (1). Скутар, мов пекло те, палає, Через базари кров тече, Босфор широкий **доливає.** I 202.126.

ДОЛИНА (41). Сонце гріє, вітер віє З поля на **долину,** Над водою гне з вербою Червону калину I 11.2. Туман, туман **долиною,** Добре жити з родиною. II 136.1. Заспіває у козаченько, Ходя по **долині,** — Виспівує, поки вийде Чорнобрива з хати. I 49.53. Далі гляну: У **долині,** мов у ямі, На багнищі город мріє I 246.267. *Персоніф.* (2). Засне **долина.** На калині І соловейко задріма. I 12.49.

◇ ***Одн. Н.*** **долина** *персоніф.* I 12.49, ***Р.*** **долини** I 348.6, ***З.*** **долину** II 56.287, 145.1, **на долину** I 11.2, 12.62, 462. В, II 60.65, 142.6, 192.12, 363.2, ***О.*** **долиною** II 136.1, 294.2, **з долиною** *персоніф.* II 60.61, ***М.*** **в(у) долині** I 246.267, II 192.1, 441.В, **по долині** I 12.51, 49.53, 93.616, 100.878, II 131.3, 192,17, 208.8, 208.20, **при долині** I 166.98, 232.99, 281.334, 356.64, 388.14, 465. В, II 8.21, 43.32, 56.269, 56.285, 60.55, 73.165, 119.16, 182.22, 249.24, 257.333.

ДОЛИНОЧКА (1). *Пестл. до* **долина.** Минулися мої сльози. Не рветься, не плаче Поточене старе серце; І очі не бачать — Ні тихої хатиночки В забутому краю, Ні тихої **долиночки,** Ні темного гаю I 290.675.

ДОЛИТЬ (1). *У приказці.* О мій Словутицю преславний! Моє ти ладо принеси, Щоб я постіль весела слала, У море сліз не посилала, Сльозами моря не **долить.** II 337.40.

ДОЛІ (5). *Присл.* В кедровій В новій палаті цар не спить, Не їсть, не п'є, не гомонить. А мовчки **долі,** всемогучий, Дере порфіру на онучі II 353.78 // *На землі* (1). У Нілі скупанеє спить В пелюшках **долі,** під вербою, Дитяточко. II 315.424 // *У долині, внизу* (1). Дивлюсь.. А **долі** сивий наш козак Дніпро з лугами виграває. II 24.17.

◇ **долі** I 87.435, 538. В, II 24.17, 315.424, 353.78.

ДОЛІТАТИ (2). **Долітáю** — То город безкраїй. I 246.270. *Образн.* (1). І мов з Дніпра далекого Слова **долітають** II 424.В.

ДОЛІЧУВАТИСЬ (1). Я оце сидячи лічу літа та **долічуюсь** до того року, як ми з тобою вперше побачились. VI 82.8.

ДОЛОМ (3). *Присл.* Попід горою, яром, **долом**.. Дуби з гетьманщини стоять. I 41.544. І верби, і тополі, І вітряки на полі, І **долом** геть собі село Понад водою простяглось. II 9.60. Орися ж ти, моя ниво, **Долом** та горою! II 349.11.

ДОЛОНЯ (1), **ЛОДОНЯ** (1). *У приказці.* Прислав мені із Пітера курінний Панько Куліш книгу своєї роботи, названу З а п и с к и о Южной Руси.. Тут.. вся старожитна наша Україна як на **долоні** показана. VI 321.В.

◇ ***Одн. М.*** **на долоні** VI 321. В, **на лодоні** VI 130.34.

ДОЛЯ (208). **1.** (189). Гнилий Тікич Кров'ю червоніє.. А над ним палають І хатина, і будинок; Мов **доля** карає Вельможного й неможного. I 123.1675. Не жди весни — святої **долі!** Вона не зійде вже нікóли II 354.14. Людей і **долю** проклинать Не варт, їйбогу. II 40.3. *Повт., зверт.* (15). О **доле!** Лукавая **доле!** Покинь її хоть на старість. II 17.386. *Зверт.* (9). Як же тебе не проклинать, Лукавая **доле?** II 58.23. *У прислів'ї* (2). Куди, каже, хилить **доля,** Туди й треба гнуться I 86.396. *Персоніф.* (19). мати.. молила, Щоб **доля** добрая любила Її дитину... II 110.17 // *Талан, щастя* (90). У всякого своя **доля** І свій шлях широкий I 239.1. Нащо мені врода, Коли нема **долі,** нема талану! I 93.620. Найду **долю,** одружуся, Не найду, втоплюся II 181.5. *Повт.* (8). Тяжко мені. Тяжко, мамо! .. Ти все дала, тільки **долі, Долі** дать не хочеш! I 159.272. *Рим.* (1). Пішов козак сумуючи, Нікого не кинув. Шукав **долі** в чужім полі I 16.35. *У прикл. спол.* (5): а) **доля**-в о л я (в о л я-**доля**) (2). Де поділось козачество, Червоні жупани, Де поділась **доля**-в о л я, Бунчуки, гетьмани? I 64.55; б) т а л а н -**доля** (1). ворожка ворожила, Пристріт замовляла, Т а л а н-**долю** за три шаги З воску виливала. I 283.412; в) **доля**-д о л е н ь к а (1). Той блукає за морями, Світ перехожає, **Долі**-д о л е н ь к и шукає I 489.В; г) **доля**-щ а с т я (1). [Я] **Долі**-щ а с т я не мала I 551.В. *Образн.* (3). Орися ж ти, моя ниво.. Та посійся добрим житом, **Долею** полийся! II 349.17. *Назва твору* (3). Нема в мене тепер нічого такого доброго послать тобі

прочитать з товариством, хіба оці **Долю, Музу** та **Славу**, я оце недавно скомпоновав їх VI 172.11.

2. *Перен. Клична форма* **доле** *у звертанні до близької, коханої людини* (13). «Серце моє, **доле** моя! Соколе мій милий! Мій!..» — аж верби нагинались Слухать тую мову. I 96.746. А ти, **доле!** А ти, мій покою! Моє свято чорнобриве, І досі меж ними Тихо, пишно похожаєш? II 91.39 // *До музи, слави* (3). Моя ти **доле** молодая! Не покидай мене. II 284.29.

3. *Клична форма* **доле** *у знач. вигуку для вираження горя, розпуки* (6). О **доле!** — І похилилась, мов тополя Од вітру хилиться в яру. II 307.69. О **доле!** Доленько моя! О боже мій! О мій єдиний! Воно тойді було дитина II 64.76.

◇ ***Одн. Н.*** **доля 1.** I 4.40, 4.49, 5.78, 14.19, 35.305, 41.542, 53.196, 57.31, 63.24, 64.68, 85.379, 86.403, 93.622, 93.642, 123.1675, 128.1885, 146.2510, 153.5, 158.230, 162.369, 162.370, 231.58, 233.135, 239.1, 274.63, 282.369, 283.400, 313.140, 462.B, 481. B, 505. B, II 42.2, 48.124, 63.61, 104.10, 108.153, 118.4, 118.12, 237.48, 252.133, 306.68, 307.81, 317.497, 438.B, VI 58.32, 62.5, 83.14, 218.8, *у прислів'ї* I 86.396, VI 39.25, *персоніф.* I 11.17, 13.102, 15.9, 35.297, 68.31, 79.160, 85.352, 113.1301, 137.2181, 274.50, 415. B, II 110.17, 181.10, 201.38, 294.4, 389. B, VI 35.10, 57.32, *у прикл. спол.* а) I 64.55, *у назві* II 283. Заг., VI 172.13, ***Р.*** **долі 1.** I 14.4, 23.77, 46.726, 55.12, 76.40, 84.349, 93.620, 153.14, 158.221, 158.229, 168.170, 232.102, 274.41, 310.14, 380.4, 393.5, II 55.223, 104.23, 106.91, 106.105, 204.3, 229.30, 354.14, 406.B, IV 58.2, *повт.* I 36.312, 36.313, 159.272, 159.273, II 190.13, 190.14, *рим.* I 16.35, *у прикл. спол.* в) I 489.B, *у прикл. спол.* г) I 551.B, **без долі 1.** I 32.159, II 342.9, ***Д.*** **долі 1.** *персоніф.* VI 196.13, ***З.*** **долю 1.** I 4.55, 14.3, 21.13, 28.27, 31.132, 41.533, 49.38, 51.135, 51.142, 64.51, 80.209, 93.633, 95.722, 116.1429, 118.1485, 132.2016, 144.2448, 162.385, 162.390, 231.62, 235.200, 287.562, 311.34, 315.221, 342.102, 346.221, 351.28, 425.B, 469.B, II 40.3, 58.7, 58.10, 116.8, 135.20, 143.4, 181.5, 239.30, 269.195, 293.12, 449.B, VI 92.17, *повт.* I 231.51, 231.52, *у прикл. спол.* а) II 62.9, *у прикл. спол.* б) I 283.412, *образн.* I 126.1799, *у назві* VI 172.11, **за долю 1.** II 14.237, **про долю 1.** I 25.31, 34.246, 76.34, 133.2027, ***О.*** **долею 1.** VI 133.20, *образн.* II 349. 17, **з долею 1.** II 25.39, **за долею 1.** I 274.45, **над долею 1.** I 360.8, ***М.*** **на долі 1.** *образн.* I 261.6, ***К.*** **доле 1.** *зверт.* I 128.1886, 255.42, II 58.23, 58.24, 58.31, 91.51, 116.11, 143.5, *повт., зверт.* I 85.383 (2р.), 142.2397 (2р.), 142.2398, 255.27 (2р.), 349.9 (2р.), 350.29 (2р.), II 17.386, 17.387, 90.9 (2р.), **2.** I 96.746, 106.1084, 107.1092, 118.1511, 168.152, II 91.39, 92.9, 284.29, 286.24, 290.17, 298.21, 372.17, 478.B, **3.** I 43.587, 53.212, II 47.79, 64.76, 307.69, 482.B, **долю 1.** *зверт.* I 442.B.

ДОМ (21). **1.** *Будинок* (12). Якщо ти добре поєднаєшся з Трощинським,.. то купуй отой **дом** у Ржищеві VI 209.9 // *Квартира, житло* (9). Покрай улиць поспішали Заспані дівчата, Та не з **дому**, а додому! I 251.499. Гурій спав. Йому, сердешному, й не снилось, Що дома нищечком робилось, Що з **дому** цар його украв Не золото, не серебро, А лучшеє його добро, Його Вірсавію — украв. II 71.85.

2. *Родина* (9). Чужі люди проганяють, І немає злому На всій землі безконечній Веселого **дому.** I 336.229. Бувайте здорові, низенько кланяюсь Ілії Івановичу і всьому **дому** Вашому, не забувайте безталанного Т. Шевченка. VI 39.37. *Образн.* (1). Господь.. Воцариться в **дому** тихім, В сім'ї тій великій, І пошле їм добру долю Од віка до віка. I 346.219.

◇ ***Одн. Н.*** **дом 1.** II 76.22, ***Р.*** **дому 2.** I 336.229, **з дому 1.** I 202.139, 251.499, II 71.85, 107.150, 441.B, VI 44.6, ***Д.*** **дому 2.** VI 39.37, 42.11, 46.15, 50.11, 53.1, 55.13, **домові 1.** VI 210.30, ***З.*** **дом 1.** VI 209.9, **в дом 1.** VI 134.12, 228.16, **за дом 2.** VI 46.26, ***О.*** **над домом 1.** II 341.1, ***М.*** **в дому 2.** *образн.* I 346.219.

ДОМА (34). *Присл. У своїй оселі, квартирі, сім'ї.* В хаті темно, нема **дома** Або вже ліг спати Мій батечко одинокий. I 367.248. Вийшла мати погуляти, Не спиться в палатах. Пана Яна нема **дома,** Ні з ким розмовляти I 359.43. Що мені на світі, Сироті, робити? Чи йти в люде жити, Чи **дома** журитись? II 155.8. Дайте мені, будьте ласкаві, коли маєте **дома,** Історію Маркевича. VI 31.4. *У порівн.* (1). Віщує серце, що в палатах Ти спиш мов **дома,** і не жаль Тобі покинутої хати... I 553.B. *У приказці* (1). А тим часом Кете лиш кресало Та тютюну, щоб, знаєте, **Дома** не журились. I 37.386. *Образн.* (1). Думи мої! літа мої.. Не хилітесь ні до кого, Ляжте **дома** спати... I 353.90 //*На батьківщині, в рідних місцях* (8). Не гріє сонце на чужині, А **дома** надто вже пекло. II 23.2. Пишеш, що тебе не було **дома,** що ти хлопців возив у Херсон. Добре зробив єси! VI 195.21.

◇ **дома** I 160.302, 160.304, 323.495, 359.43, 365.183, 367.248, 545.B, II 23.2, 71.84, 147.17, 155.8, 169.147, 170.183, 176.380, 195.40, 312.298, 313.316, 419.B, 423.B, VI 24.9, 31.4, 138.14, 145.15, 195.21, 196.15, 197.9, 205.20, 208.9, 208.13, 208.28, 212.34, *у порівн.* I 553.B, *у приказці* I 37.386, *образн.* I 353.90.

ДОМАЛЮВАТЬ, ДОМАЛЬОВАТЬ (2). *Образн.* Рай, та й годі, а для кого? Для людей... а люди? Не хотять на його й глянуть, А глянуть — огудять, Треба кров'ю **домалювать** I 445.B. Рай та й годі! А для кого? Для людей. А люде? Не хотять

на його й глянуть.. Треба кров'ю **домальовать,** Освітить пожаром I 136.2149.

ДОМАХА *див.* **ДАМАСКА.**

ДОМАШНІЙ (1). Їх і повінчано обох, Таки в **домашньому** костьолі. II 65.115.

ДОМІРКУВАТИ (1). А отроки **доміркували,** Як нагрівать царя свого II 416.B.

ДОМІРКУВАТИСЬ, ДОМІРКОВАТИСЬ (2). І отроки **доміркувались,** Як нагрівать царя свого. II 414.B. От отроки й **доміркувались** (Натуру вовчу добре знали), То, щоб нагріть його, взяли Царевен паче красотою, Дівчат старому навели. II 73.150.

ДОМІСИТЬ (1). *Образн.* Грабовський буде мені польські штуки видавать, а Куліш буде компоновать текст для народного теперішнього биту, так отаку-то я замісив лемішку, якби тільки добрі люде помогли **домісить,** а потім і виїсти. VI 33.8.

ДОМОВИНА (38). **1.** *Труна* (21). Прибралась, ходила, Поки люде **домовину** Надворі робили. I 368.292. Гробокопателі в селі Волочать трупи ланцюгами За царину — і засипають Без **домовини** II 151.32. Моливсь чернець за Україну, Зробив і хрест і **домовину,** Та смерть барилася, не йшла II 398.B. *У порівн.* (1). І смерклося, а в Чигрині, Як у **домовині,** Сумно-сумно. I 100.859. *У прикл. спол.* ц е р к о в-**домовина** (2). Не смійтеся, чужі люде! Ц е р к о в-**домовина** Розвалиться... I 309.42. *Образн.* (2). Стоїть в селі Суботові На горі високій **Домовина** України I 308.3. І оживу, І думу вольную на волю Із **домовини** воззову. II 290.16.

2. *Могила* (1). я згадав своє село. Кого я там коли покинув? І батько й мати в **домовині...** I 389.18.

3. *Перен. Про смерть* (1). Думала — ні люди, ані **домовина** з Петром не розрізнять... уміла любить. I 157.163.

◆ *У спол.* (15): а) в с т а т и (в с т а в а т ь) з (і з) **домовини** — *воскреснути (воскресати)* (4). І не в с т а н у т ь з праведними Злії з **домовини.** I 340.18. Мов і з тісної **домовини** На той остатній страшний суд Мертвці за правдою в с т а ю т ь. I 244.222; б) д о (с а м о ї) **домовини** — *до смерті* (3). Лукавая доле! Покинь її хоть на старість .. Не покинеш, Поведеш до краю, Д о с а м о ї **домовини,** Сама й поховаєш. II 17.392; в) к л а с т и в **домовину** — *ховати* (3). Жаль і батька, жаль і матір, І вірну дружину, Молодую, веселую, К л а с т и в **домовину** I 352.36; г) (л я г т и) в (у) **домовину (домовині)** — *умерти* (2). Нехай ще раз усміхнеться Серце на чужині, Поки л я ж е в чужу землю, В чужій **домовині.** I 59.105. Якби мені бог поміг докончить те, що я тепер зачав, то тойді склав би руки та й у **домовину.** VI 33.16; д) в в і г н а т и в **домовину** — *довести до смерті* (1). нудьга! нудьга така! що вона мене незабаром в ж е н е в **домовину!** VI 58.8; е) д б а т и **домовину** — *готуватися до смерті* (1). Шукай собі брата в палатах і в хаті І д б а й **домовину,** а слави не дбай I 532.B; є) д і й т и д о **домовини** — *вмерти* (1). Якби мені тільки рисувать було можна, то я і не журився б, ходив би собі в сірій шинелі, поки д і й ш о в би д о **домовини** VI 43.29.

◊ ***Одн. Н.*** **домовина 1.** *образн.* I 308.3, *у прикл. спол.* I 309.42, **3.** I 157.163, ***Р.*** **без домовини 1.** II 151.32, **до домовини 1.** I 473.B, *у спол.* б) II 17.392, 277.512, 343.7, *у спол.* є) VI 43.29, **з (із) домовини 1.** II 24.30, *образн.* II 290.16, *у спол.* а) I 120.1588, 201.78, 244.222, 340.18, ***З.*** **домовину 1.** I 368.292, II 398. B, *у прикл. спол.* I 308.22, *у спол.* е) I 532. B, **в(у) домовину 1.** I 4.47, 239.8, 362.94, 463.B, II 82.205, 285.38, *у спол.* в) I 352.36, 388.28, VI 85.33, *у спол.* г) VI 33.16, *у спол.* д) VI 58.8, ***М.*** **в(у) домовині 1.** I 156.136, 364.129, 462.B, II 224.169, 289.7, *у порівн.* I 100.859, *у спол.* г) I 59.105, **2.** I 389.18.

ДОМОВЛЯТИ (1). *Висловлювати. Образн.* Отак у Скутарі козаки співали; Співали сердеги, а сльози лились; Лилися козацькі, тугу **домовляли.** I 199.19.

ДОМУШТРОВАТИ (1). До того люд **домуштровали,** Що сам фельдфебель дивовались і маршировкою і всім II 280.11.

ДОНЕНЬКА (3). **1.** *Пестл. до* **доня 2** (2). Ходімо в кущу, опочий Та повечеряємо вкупі З веселим гостем молодим; Ходімо, **доненько.** II 309.160.— Диво сталося З тобою, **доненько** моя! Ходім, Маріє, повінчаймось II 310.229.

2. *Пестл. до* **доня 1.** *Образн.* (1). Аж сам собі дивується На свою діброву... Надивившись на **доненьку** Любу, молодую, Возьме її та й огорне В ризу золотую II 330.9.

◊ ***Одн. З.*** **на доненьку 2.** II 330.9, ***К.*** **доненько 1.** II 309.160, 310.229.

ДОНЕСТИ (6). І вже ледви я, наледви **Донесла** до хати — Оту воду... I 294.61. *Образн.* (4). перейти І він поможе нам калюжу, Поможе й лихо **донести** II 345.19. Воззри, пречистая, на їх, Отих окрадених, сліпих Невольників. Подай їм

силу,.. Щоб хрест-кайдани **донесли** До са́мого, само́го краю. II 305.13.

◊ **донести** *образн.* II 345.19, **донесла** I 294.61, II 489.В, **донесли** *образн.* II 305.13, **донеси** *образн.* II 213.57, 213.65.

ДОНИНІ (1). *Присл.* Од споконвіку і **донині** Ховалась од людей пустиня, А ми таки її найшли. II 47.73.

ДОНОСИТИ (1). *Повідомляти.* Ісправник аж просить, Щоб нікого не пускали, І в Чигрин **доносить** П о н а ч а л ь с т в у. I 306.452.

ДОНОЩИКИ (1). Не вам, в мережаній лівреї **Донощики** і фарисеї, За правду пресвятую стать II 280.22.

ДОНЯ (28). *Пестл.* **1.** *Дочка* (20). Реве хазяїн: — Будем пить, Аж поки наша **доня** спить. II 15.315. Подибала стара мати **Доню** в полі доганяти... I 391.6. *Зверт.* (10). Іди ж, **доню,** а ти сину, Послухаєш вісти. I 276.125. *Повт., зверт.* (4). стара мати Сидить на ослоні, За сльозами ледве-ледве Вимовляє.. «**Доню** моя, **доню** моя, Цвіте мій рожевий! Як ягодку, як пташечку, Кохала, ростила На лишенько...» I 33.189 //*Невістка. Зверт.* (1). Болящая.. Ледве чути питається: «**Доню** Катерино! Чи ще Марко не приїхав?» I 322.471.

2. *Звертання до молодших за віком жінок, дівчат* (8). Бабусенько, голубонько! .. Скажи ж мою долю.— Добре, **доню!** Спочинь трошки... Чини ж мою волю. I 51.136.

◊ ***Одн. Н.*** **доня 1.** II 15.315, 16.316, ***Д.*** **доні 1.** I 32.174, ***З.*** **доню 1.** I 391.6, 554.В, ***К.*** **доню 1.** *зверт.* I 32.175, 32.179, 33.193, 33.199, 50.90, 50.94, 129.1923, 276.125, 322.471, 358.7, 530.В, *повт., зверт.* I 33.189 (2 р.), 33.213 (2 р.), **2.** I 51.136, 51.142, 52.168, 412.В, II 316.472, 479.В, VI 192.32, **доне 2.** II 290.18.

ДОНЬКА (1). *Пестл.* Кличе мати вечеряти, А **донька** не чує I 29.30.

ДОПЕКТИ (1). *Перен.* Хоч продавай хату Та йди в найми. Отак його отой пан проклятий **Допік** добре. II 106.75.

ДОПИВАТИ (1). В гаю все покотом лежало — Пляшки і гості, де що впало, Там і осталось. Сам не впав, Остатню каплю **допивав** Та й ту допив. II 16.347.

ДОПИРОВАТИ (1). *Образн. Тавтол.* **Допировали** Хоробрі русичі той пир, Сватів упоїли, А самі простяглися За землю Руськую. II 339.24.

ДОПИСАТИ (2). Добре я зробив, що позавчора **не дописав** свого письма і не послав тобі VI 217.23. Поки Христа дочитуються, то я тим часом **допишу** оцей нікчемений лист. VI 83.31.

ДОПИСУВАТИ (1). Багато, багато треба б мені написать до вас, та ніколи, бо вже сідають, а я **дописую.** VI 30.4.

ДОПИТИ (2). Сам не впав, Остатню каплю допивав Та й ту **допив.** II 16.348 //*У спол.* н е з ' ї с т ь і н е **доп'є** (1). Не зна Марко, чого вона Так його цілує,— Сама н е з ' ї с т ь і н е **доп'є,** Його нагодує. I 316.231.

ДОПІКАТИ (1). *Перен.* Самотина мене отут **допікає!** VI 220.13.

ДОПЛЕНТАТИ (1). То сяк, то так На свою країну **Доплентала,** одпочила I 535.В.

ДОПЛЕНТАТИСЯ, ДОПЛЕНТАТИСЬ (2). Отак.. Я міркував собі йдучи, Поки **доплентався** до хати I 479.В. Отак, іду́чи попідтинню З бенкету п'яний уночі, Я міркував собі йдучи, Поки **доплентавсь** до хатини. I 240.52.

ДОПЛЕСТИСЯ (3). А я ледве **доплелася** До вашої хати, Не хотілось на чужині Одній умірати! I 506.В.

◊ **доплелася** I 506.В, **доплилася** I 507.В, 542.В.

ДОПЛИВАТИ (1). Многострадалиця святая! ..Мене небога виглядає. І їй здається — виринає З-за хвилі човен, **доплива́...** І в хвилі човен порина. II 298.19.

ДОПЛИВТИ (1). Рибалонька кучерявий З усієї сили Кинувсь в воду; пливе, синю Хвилю роздирає, Пливе, пливе... от-от **доплив!** I 167.146.

ДОПОМАГАТИ (3). *У спол.* н е х а й б о г **допомагає (допомага)** — *при побажанні добра людині.* Другий виринає, Козацтву-товариству із синьої хвилі Рукою махає, гукає: «Н е х а й вам, товариство, б о г **допомагає!**» I 285.473. Оставайтеся здорові; н е х а й вам б о г **допомагає** на все добре. Щирий брат ваш Т. Шевченко. VI 194.1. І вчора і позавчора не найшов я вас дома. Де це ви гайнуєте, н е х а й вам б о г **допомага.** VI 208.10.

ДОПОМОГТИ (2). Та вже нехай як буде, так і буде, а я хоч без грошей придибаю-таки до вас сим літом, а як бог та ви **допоможете,** то може й одружуся. VI 190.18. А ти, мій рідний брате, зроби так як умієш і як тобі бог **допоможе.** VI 195.28.

ДОПРОВАДИТИ (1). Слухай добре, та записуй, Та на Україні, Як бог тебе **до-**

провадить, То розкажи, сину, Що ти бачив диявола II 250.68.

ДОПУСКАТИ (3). А моя свою дитину Сама доглядала. А п'яного свого князя I не **допускала.** II 12.165. Стару вдову до обозу Та й не **допускали.** I 223.125. Благо тому, кого господь Карає меж нами, Не **допуска,** поки злому Ізриється яма. I 345.175.

ДОПУСТИТИ (4). Скрізь шукала Дитину мати. Не найшла I в Сіракузи поплила. Та там уже його в кайданах Найшла, сердешная, в тюрмі. Не **допустили** й подивитись II 271.244. Ой спасе наш чудотворний, Межигірський спасе! I лютому ворогові Не **допусти** впасти В турецькую землю, в тяжкую неволю. I 285.493.

◊ **допустив** VI 148.15, **допустили** I 538.В, II 271.244, **допусти** I 285.493.

ДОПХАТЬСЯ (1). *Добратися. Фам.* Грошей у мене тепер дуже небагато, але якби дав бог тую волю, то можна було б позичить трохи, щоб до Москви або до Чорноморії **допхаться,** а там уже я не загину. VI 133.2.

ДОРІЖЕНЬКА (2). *Пестл.* стежечки, **доріженьки** Яром та горою, Що топтані до ворожки, Поросли травою. I 284.434. *Образн.* (1). Доле моя, доле, Чом ти не такая, Як інша чужая? Чи я п'ю, гуляю, чи сили не маю? Чи до тебе **доріженьки** У степу не знаю? I 255.32.

ДОРІЖЕЧКА (1). *Пестл. У прикл. спол.* с т е ж е ч к а -**доріжечка.** I с т е ж е ч к а-**доріжечка,** Яром та горою Утоптана до ворожки, Поросла травою. I 494.В.

ДОРІЖКИ (1). *У прикл. спол.* с т е ж к и **доріжки.** Повій вітре понад яром Та нажени чорную хмару, А шоб дощчі полилися, С т е ж к и **доріжки** залилися II 418.В.

ДОРІЗАТИ (1). *Образн.* По своїй по землі Свою кров розлили I **дорізали** брата I 551.В.

ДОРОБИТЬ (2). Прибралась, ходила, Поки люде домовину Надворі робили. **Доробили,** положили, Понесли, сховали... I 368.294 //*Доопрацювати (твір)* (1). Тілько се така штука, що друковать її тепер не можна, а колись згодом її ще треба **доробить.** VI 164.3.

ДОРОГА (62). **1.** *Подорож, похід, поїздка* (35). «А Марко в **дорозі**?» Ганна діда питалася. «В **дорозі** ще й досі». I 320.402. В похід у **дорогу** славні компанійці До схід сонечка рушали. II 42.21. Мабуть **дорога** Таки завадила тобі? II 315.421. Сьогодня був у мене доктор і раньше великодної неділі не пускає мене в **дорогу.** VI 179.15. тетрадь, що приготовив для **дороги,** всю до листочка списав VI 141.33. *Образн.* (1). Подай же й нам, всещедрий боже! Отак цвісти, отак рости, Так одружитися і йти, Не сварячись в тяжкій **дорозі** II 343.12.

2. *Смуга землі, по якій їздять, ходять* (21). Усміхнулась Катерина.. Бачить — ліс чорніє, А під лісом, край **дороги,** Либонь, курінь мріє. I 41.515. дівчина При самій **дорозі** Недалеко коло мене Плоскінь вибирала II 21.31. Ще сонечко не зіходило, А я, молоденька, На шлях, на **дорогу** Невеселая виходила. II 142.4. Пішов шелест по діброві; Шепчуть густі лози. А дівчина спить під дубом При битій **дорозі.** I 7.156. *У прикл. спол.* ш л я х-**дорога** (1). Велика сім'я її, небогу, осіла, а то б вона й сама собі розумно найшла ш л я х-**дорогу** до раю. VI 163.28. *Образн.* (2). Тепер іду я без **дороги,** Без шляху битого... а ви! Дивуєтесь, що спотикаюсь, Що вас і долю проклинаю II 239.27.

◆ *У спол.* (6): а) з **дороги** — *після поїздки* (1). моя доле, Дай на себе подивитись, Дай і пригорнутись, Під крилом твоїм любенько З **дороги** заснути. II 475.В; б) п е р е л и ц ю в а т и **дорогу** — *змінити напрям поїздки* (1). Прочитавши твоє письмо, я п е р е л и ц ю в а в свою **дорогу** в столицю. VI 141.26; в) в д а л е к у ю **дорогу** к о н е й з а п р я г т и — *поховати* (1). Старі сумують; може вже Оце збіраються до бога, Та хто в д а л е к у ю **дорогу** Їм добре к о н е й з а п р я ж е? I 313.105; г) р и ш т у в а т ь в о з и в д а л е к у ю **дорогу** — *готуватися до смерті* (1). Чи не покинуть нам, небого,.. Вірші нікчемні віршувать, Та заходиться р и ш т у в а т ь В о з и в д а л е к у ю **дорогу** II 372.5; д) р у ш и т и в д а л е к у **дорогу** — *вмерти* (1). Підождемо ж, моя сестро,.. Та й р у ш и м о тихесенько В д а л е к у **дорогу** — Над Летою бездонною Та каламутною Благослови мене, друже, Славою святою. II 373.22; е) п о **дорозі** — *мимохідь* (1). Я нікуди не поїду, друже мій єдиний, як пошле мені господь милосердний волю, хіба тілько п о **дорозі** заїду в Чорноморію на який тиждень, а там прямо в столицю до вас VI 132.13.

◇ *Одн. Н.* **дорога 1.** II 315.421, 385.В, **2.** I 337.14, ***Р.*** **без дороги 2.** *образн.* II 239.27, **для дороги 1.** VI 141 33, **з дороги 1.** I 254.22, II 142.9, *у спол.* а) II 475.В, **коло дороги 2.** II 257.346, **край дороги 2.** I 8.209, 41.515, 48.3, 54.232, 163.402, II 60.56, 314.359, ***З.*** **дорогу 2.** *у прикл. спол.* VI 163.28, *у спол.* б) VI 141.26, **в (у) дорогу 1.** I 79.190, 81.268, 122.1637, 255.57, 278.189, 454.В, II 42.21, 78.51, 120.2, 188.97, 317.482, 317.489, 320.639, 403.В (2 р.), 440.В, VI 179.15, *у спол.* в) I 313.105, *у спол.* г) II 372.5, *у спол.* д) II 373.22, **на дорогу 1.** I 38.412, II 315.401, VI 138.18, 138.20, **2.** I 234.173, II 142.4, ***М.*** **в дорозі 1.** I 93.632, 320.402, 320.404, 321.444, 351.24, II 313.318, *образн.* II 343.12, **на дорозі 1.** II 31.92, 132.18, **2.** *образн.* I 290.688, **по дорозі 2.** II 36.40, *у спол.* е) VI 132.13, **при дорозі 2.** I 7.156, 35.270, 161.347, II 21.31, 142.19, 208.22.

ДОРОГИЙ (15). **1.** *Такий, що коштує великих грошей, коштовний* (9). Везе Марко Катерині Сукна **дорогого** I 322.481. Удовиця.. Одягла його в червоний В жупан **дорогий.** II 184.26. Алмазом добрим, **дорогим** Сіяють очі молодії II 238.3.

2. *Бажаний, приємний* (2). Я ще й досі не охолонув од мого **дорогого** гостя, і досі ще стоїть він у мене в очах і не дає мені спокою ні вдень, ні вночі. VI 160.38.

3. *Перен. Такий, яким дорожать* (4). І золотої й **дорогої** Мені, щоб знали ви, не жаль Моєї долі молодої II 204.1. А тим часом **дорогії** Літа тії молодії Марне пронеслись. II 145.8. *У прикл. спол.* х о р о ш е-**дороге** (1). Чого тепер тобі, старому, у цій неволі стало жаль,.. Що серце порване, побите, І що х о р о ш е -**дороге** Було в йому, то розлилося II 86.44.

◇ *Одн. Н.* **дорогий 1.** VI 174.11, **дороге 3.** *у прикл. спол.* II 86.44, ***Р.*** **дорогого 1.** I 322.481, **(од) дорогого 2.** VI 160.38, **дорогої 1.** I 345.210, **3.** II 204·1, ***З.*** **дорогий 1.** II 239.13, **(в) дорогий 1.** II 184·26, ***О.*** **дорогим 1.** II 238.3, 291.10, **дорогою 1.** II 330·13, ***Мн. Н.*** **дорогії 2.** VI 155.2, **3.** II 145.8, ***З.*** **(за) дорогії 3.** VI 160.40, **(на) дорогії 1.** I 524.В.

ДОРОГО (1). *Присл.* Як побачиш Іохима, то поклонися йому гарненько од мене і проси його, нехай він, ради святого Аполлона, пришле мені хоть маленький болванчик [статуетку], або барельєфік.. Йому воно не **дорого** коштуватиме VI 115.34.

ДОРОГШЕ (1). *Присл.* взявши відер,кандійок, І батько й мати, і воно Пішли на ярмарок у са́мий Самісінький Єрусалим. Хоч і далеко, так спродати **Дорогше** можна II 320.615.

ДОРОСТАТИ (1). В лугах, В степах широких, в байрака́х Крутих, глибоких. Всюди хата.. Мене госпо́дарем обрали. Сім'я моя щодень росла І вже до сотні **доростала.** II 65.140.

ДОРОШЕНКО (5). *Прізвище гетьмана Правобережної України (1665—1676).* Мов орел той приборканий,.. Зneміг славний **Дорошенко** II 162.72. *Зверт.* (1). А ти, старий **Дорошенку,** Запорозький брате! Нездужаєш чи боїшся На ворога стати? II 160.13.

◇ *Одн. Н.* **Дорошенко** II 160.19, 162.72, ***Р.*** **Дорошенка** II 160.27, 161.45, ***К.*** *зверт.* **Дорошенку** II 160.13.

ДОСВІТ (2). Понад ставом увечері Хитається очерет. Дожидає сина мати До **досвіта** вечерять. I 234.181. З передсвіта до вечора, А з вечора до **досвіта** Летить стріла́ кале́ная II 339.2.

ДОСВІТКИ (6). Так як матір привітали Ласка́ві дівчата. І знов стали на **досвітки** До неї ходити I 539.В. На улиці невесело, В хаті батько лає, А до вдови на **досвітки** Мати не пускає. II 128.3. *У прикл. спол.* **досвітки**-в е ч і р н и ц і (1). У неділю на вигоні Дівчата гуляли, Жартували з парубками, Деякі співали — Про **досвітки**-в е ч і р н и ц і, Та як била мати, Щоб з козаком не стояла. I 154.35.

◇ *Мн. З.* **на досвітки** I 113.1286, 539. В (2 р.), II 128.3, **про досвітки** *у прикл. спол.* I 154.35, ***М.*** **на досвітках** II 54.189.

ДОСВІТНІЙ (2). У неділеньку у святую У **досвітнюю** годину У славному-преславному Місті в Чигирині Задзвонили в усі дзвони II 137.2. Остався я — Та не сиротою, А с тобою, молодою — Раю мій, покою — Моя зоре **досвітняя,** Єдиная думо Пречистая!.. I 489.В.

ДОСЕЛЬДОРФ (1). *Назва міста.* Будьте ласкаві, розпитайте гарненько, де тепер живе В а с и л и й А н д р е е в и ч Ж у к о в с к и й, він перше жив у **Д о с е л ь д о р ф і** на Рейні VI 43.34.

ДОСІ (88). *Присл.* От за що, мої сестриці, Я тепер караюсь, За що мене на митарство Й **досі** не пускають. I 297.160. Од Конашевича і **досі** Пожар не гасне, люде мруть, Канають в тюрмах, голі, босі... I 107.1121. Бодай тобі, доле, У морі втопитись, Що не даєш мені й **досі** Ні з ким полюбитись. II 143.7. прийнявши подарунок твій щирий, мій єдиний друже, так зрадів, що ще й **досі** не схаменуся. VI 49.12. *Повт.* (4). А я й **досі** плачу, і **досі** журюсь, Виливаю сльози на мою Мар'яну I 153.24. Я ще й **досі** не охолонув од мого дорогого гостя, і **досі**

ще стоїть він у мене в очах VI 160.38 //*У знач.* «*вже*» (1). Єсть у мене щирий батько (Рідного немає).. Якби не він спіткав мене При лихій годині, Давно б **досі** заховали В снігу на чужині I 81.251.

◊ **досі** I 80.226, 81.251, 107.1121, 146.2541, 157.173, 277.174, 296.127, 297.160, 300.244, 320.404, 365.188, 366.197, 397.50, 397.63, 465.B, 499.B, II 22.43, 31.99, 33.28, 56.291, 88.5, 91.29, 91.38, 91.42, 91.46, 91.47, 143.7, 143.12, 162.85, 164.7, 165.68, 198.25, 219.48, 233.44, 233.46, 242.1, 242.4, 242.8, 252.135, 252.158, 253.196, 254.236, 255.274, 255.277, 255.284, 286.16, 311.248, 317.518, 411.B, 444.B, 456.B, 500.B, VI 23.18, 34.3, 38.6, 42.20, 49.12, 70.28, 76.34, 84.20, 87.23, 87.26, 92.22, 115.12, 132.37, 138.11, 139.36, 141.31, 152.36, 159.7, 161.31, 162.33, 165.30, 172.4, 189.10, 189.15, 190.2, 192.7, 192.33, 195.32, 197.4, 203.5, 203.6, 205.8, *повт.* I 153.24 (2 р.), VI 160.38 (2 р.).

ДОСКОНАЛЬНО (1). *Присл.* З тиждень чи й більш блукав я після того по тій Москві.. чи не зостріну де хоч поганенького чорноморця, щоб **досконально** розпитать про тебе VI 82.33.

ДОСЛУЖИТИСЬ (1). Любо та кохано Прийшли, взяли сіромаху.. Прямо до прийому. I там доля не кинула — **Дослуживсь** до чину II 108.154.

ДОСЛУХАТИ (2). Отак на улиці під тином Ще молодий кобзар стояв I про невольника співав. За тином слухала Ярина I не **дослухала,** упала. I 286.522.

◊ **дослухав** I 120.1583, **дослухала** I 286.522.

ДОСПІВАТИ (1). «Задзвонили, задзвонили!» — Пішла луна гаєм. «Ідіть же ви та молітесь, А я **доспіваю».** I 105.1035.

ДОСТАВАТИ (3). **1.** *Витягати* (2). Збиралася громадонь[ка] I старая і молодая I велика і малая — Та криницю виливала — Сповитого сина **доставала.** II 418.B. В ярах, болотах лежать гармати. Нащо та й нікому їх **доставати.** II 399.B.

2. *Торкатися чого-н., що знаходиться на відстані. Образн.* (1). Реве, лютує Візантія, Руками берег **достає** I 202.121.

◊ **доставати 1.** II 399.B, **достає 2.** I 202.121, **доставала 1.** II 418.B.

ДОСТАНО (1). *Присудк. Безособ.* Вручи Федорові билет, коли **достано** і 25 карб[ованців] VI 225.35.

ДОСТАТИ, ДОСТАТЬ (22). **1.** *Роздобути, знайти* (16). наймичка.. I перстеник у Варвари Невістці **достала,** I, всім святим поклонившись, Додому верталась. I 319.352. Найшла відьму, I трути **достала,** I трутою до схід сонця Дочку наповала. I 166.108. Ви пишете,друже мій добрий, що шлете альбом,.. спасибі вам, пришліть. А фарб сухих не посилайте, бо тут олії **достать** не можна VI 54.29 //*Розшукати, визволити* (4). Катерина задумалась I третьому каже: — Єсть у мене брат єдиний.. Хто його **достане,** То той мені, запорожці, Дружиною стане. II 130.33 // *Завоювати* (2). Нарадила мати, Як пшениченьку пожати, Полтаву **достати?** II 29.8.

2. *Узяти, витягти звідкись* (3). Пішла стара, мов каламар **Достала** з полиці. I 51.147. От приходим до криниці, Я перш подивився, Чи глибока. — Власовичу,— Кажу,— потрудися Води **достать,** я не вмію. II 258.375.

3. *Досягти, торкнутися чого-н., що знаходиться на відстані* (3). Не знав, сіромаха, що виросли крила, Що неба **достане,** коли полетить I 84.337. *Образн.* (1). Реве, лютує Візантія, Руками берег достає; **Достала,** зикнула, встає... I 202.121.

◊ **достати 1.** II 29.8, **достать 1.** VI 54.29, **2.** II 258.375, **достала 1.** I 166.108, 319.352, **2.** I 51.147, **3.** *образн.* I 202.121, **достали 1.** I 47.748, **достану 1.** I 94.689, 116.1406, 278.221, VI 76.37, **2.** I 130.1969, **достанеш 1.** VI 119.22, **3.** I 304.398, **достане 1.** II 130.33, VI 49.29, 179.38, **3.** I 84.337, **достань 1.** VI 87.12, **якби достать 1.** I 362.75, **доставши 1.** I 148.Прип.

ДОСТАТИСЯ (3). **1.** *Безособ. Одержати покарання, зазнати чогось* (2). Аж і пан приїхав. Отоді було громаді I всім **досталося,** Щоб мене не виганяли З батьківської хати I 548.B.

2. *Стати чиєюсь власністю* (1). Яка там моя картина була у Єзучевського, єй-богу, не знаю. Розиграли, кажеш, в лотарею, і вона **досталася** тобі. VI 132.9.

◊ **досталася 2.** VI 132.9, **досталося 1** I 548.B, **достанеться 1.** II 400.B.

ДОСТАТНІЙ (1). *Добротний.* чорноморець той мерзенний, уповательно думаю собі, що ніхто інший, як сам Сатана (бодай він здох) скинувши свою повшедну одежу (німецький куций жупанок) та надів чорноморську **достатню** одежу VI 82.38.

ДОСТЕМЕННИЙ (3). Сердешна дитина! Обідране; ледви, ледви Несе ноженята... (**Достеменний** син Катрусі.) I 154.49.

◊ ***Осн. Н.*** **достеменний** I 154.49, **достеменна** II 415.B, **достоменна** II 418.B.

ДОСТЕМЕННО (1). *Присл.* Ти я думаю бачив коли-небудь кавказькії укреплення?.. Отак **достеменно** і у нас в Новопетровськім укріпленії, а найпаче зимою. VI 83.36.

ДОСТОБІСА (2). *Присл.* Вийшов з хати карбівничий, Щоб ліс оглядіти.. «Еге, бачу, яка фуга! Цур же йому з лісом! Піти в хату... Що там таке? От їх **достобіса!** Недобра їх розносила» І 42.566. «Ту їх **достобіса!** Які груші уродили! Збивайте, хлоп'ята!..» І конфедерати Посипалися додолу І 122.1650.

ДОСТОЙНО (2). **1.** *Присл. Належним чином, гідно* (1). **Достойно** пєтая! благаю! Царице неба і землі! Вонми їх стону і пошли Благий конець, о всеблагая! II 305.15.

2. *У знач. іменника. Назва молитви* (1). Уже й **«достойно»** оддзвонили, Уже й додому люде йдуть,— Не йде Настусенька, не чуть. II 175.322.

◇ **достойно 1.** II 305.15, **2.** II 175.322.

ДОСТОЛИХА (1). *Присл. Дуже погано.* Аж і сам приїхав. Отойді було громаді І всім **достолиха** І 536.В.

ДОСТРОЇТЬ (1). Один дума, як би його **Достроїть** палати. Другий дума, як би його На подзвін при[д]бати. І 363.125.

ДОСТЯГТИ (1). *Дістати.* Отамане! Шкода, що в тебе руки не такі довгі, щоб **достягти** до моєї чуприни, а воно б добре було. VI 27.33.

ДОТАНЦЮВАТИ (1). Потанцював сивий.. **Дотанцював** аж до брами II 36.56.

ДОТЕПНИЙ (3). А ми, **дотепні** доїзжачі, Хортів годуємо та плачем. II 364.12. Може приблукає в Сокиринці оце добрий чоловік і маляр дуже **дотепний,** то ти, мій друже богу милий, ласкаво привітай його. VI 182.22. Виросла могила.. І про неї добрим людям Кобзарі співають, Все співають, як діялось, Сліпі неборака,— Бо **дотепні** І 22.66.

ДОТКНУТИСЯ (1). Де **доткнеться** до користі, до грошей, то я бачу, що твоя натура моїй сестра рідна VI 188.4.

ДОТЛІВАТИ (2). *Образн.* А на давнім пожарищі Іскра братства тліла, **Дотлівала,** дожидала Рук твердих та смілих І 263.32. Тліла іскра, Тихо **дотлівала** На розпутті широкому, Та й гаснути стала. І 486.В.

ДОХОДИТИ (6). **1.** *Прибувати на місце призначення* (4). Одна тільки туга гризе моє серце, як заженуть у степ, то не доведеться ні од кого листа прийнять, ні самому послать, бо туда почта не **доходить** VI 49.34. *Образн.* (2). Друже мій,.. із далекої Киргизької пустині, із тяжкої неволі вітав я тебе.. щирими сердечними поклонами. Не знаю тільки, чи **доходили** вони до тебе, до твого щирого великого серця? VI 152.11.

2. *Безособ. У спол.* **доходить** д о т о г о (ч о г о) (2). Цур йому, тому лихові, а то ще щоб не заплакать, а іноді далебі **доходить** д о т о г о, аж самому сором VI 50.33. А тепер уже, он бачиш, **Доходить** д о ч о г о. Що я стратить наміряюсь Максима святого. II 257.352.

◇ **доходить 1.** VI 49.34, **2.** II 257.352, VI 50.33, **доходять 1.** VI 50.17, **доходили 1.** *образн.* VI 152.11, 152.12.

ДОХОДИТИСЬ (1). Може була б до криниці У гай не ходила. А то вранці і ввечері Ходила, гуляла... **Доходилась** — осталася, Навіки осталась Дівувати. II 198.19.

ДОЦАРЮВАТЬ (1).— Так що ж,— промовив Ірод п'яний,— По всьому царству постинать Малих дітей; а то, погані, Нам не дадуть **доцарювать.** II 301.30.

ДОЧЕЧКА (2). *Пестл. до* **дочка 1.** Зо мною, слухай же, остались Данило, чура мій, та я, Та Пріся, **дочечка** моя! II 234.84. Були на хуторі пани, І пан і пані не ба[га]ті. І **дочечка** у їх росла II 220.3.

ДОЧИСТА (1). *Присл.* Хіба самому написать Таки посланіє до себе Та все **дочиста** розказать, Усе, що треба, що й не треба. II 200.3.

ДОЧИТАТИСЯ (2). **1.** *Читаючи довго, дійти до певного стану* (1). Довго я читав твій лист, разів з десять, чи не більше, та **дочитався** до того, що в мене не тільки очі, серце заплакало, мов та голодна дитина. VI 139.16.

2. *Закінчити читати* (1). Поки Христа **дочитаються,** то я тим часом допишу оцей нікчеменний лист VI 320.В.

◇ **дочитався 1.** VI 139.16, **дочитаються 2.** VI 320. В.

ДОЧИТУВАТИСЯ (1). *Закінчувати читати.* Христос воскресе! Друже мій єдиний! Поки Христа **дочитуються,** то я тим часом допишу оцей нікчеменний лист VI 83.31.

ДОЧКА (57). **1.** *Особа жіночої статі по відношенню до своїх батьків* (54). **Дочка́** нездужає Ярина, Його єдиная дитина І 282.356. Що день божий Радості приносить Своїй матері щасливій **Дочка** уродлива. II 13.201. Кланяюсь Семенові і жіночці його і цілую **дочку** його. VI 119.7. Узяв собі старий козак Чию сирітку за дитину Та й доглядає в затишку, Як квіточку, чужу **дочку.** II 164.25. А патріот, убогих брат...

Дочку й теличку однімає У мужика... II 10.80. *Зверт.* (4). **Дочко** моя, Мар'яно, Оддам тебе за пана I 159.238 // *У спол.* ч о р т о в і **дочки.** *Лайл.* (1). Во имя божее найдіть та пришліть мені оті прокляті Р у с а л к и, а то вони, ч о р т о в і **дочки,** мені спать не дають. VI 208.27.

2. *Пестливе звертання до молодших за віком жінок, дівчат* (3). «Ні ти нас не знаєш, Ні ми тебе. А поживеш, Роздивишся в хаті, Та й ми тебе побачимо,— Отойді й за плату. Чи так, **дочко?»** «Добре, дядьку». I 315.198.

◇ ***Одн. Н.*** **дочка 1.** I 30.89, 87.433, 88.462, 91.568, 155.93, 159.266, 164.15, 165.48, 282.356, 390.8, 462.В, II 13.201, 15.310, 49.12, 71.98, 249.28, ***Р.*** **дочки 1.** I 134. 2089, **до дочки 1.** II 16.353, ***Д.*** **дочці 1.** I 328.123, II 382.В, ***З.*** **дочку 1.** I 115.1385, 115.1386, 126.1788, 165.32, 165.39, 166.110, 359.46, 366.203, 368.282, 368.303, 387.65, 535.В, 538.В, 555.В, II 10.80, 158.47, 164.25, VI 84.20, 119.7, 207.4, ***О.*** **дочкою 1.** II 382.В, **з дочкою 1.** I 155.92, 358.20, 369.314, 534.В, 536.В (2 р.), VI 215.14, 218.24, ***К.*** **дочко 1.** *зверт.* I 97.798, 159.238, 159.248, 167.115, **2.** I 315.188, 315.198, 317.268, ***Мн. Н.*** **дочки 1.** *у спол.* VI 208.27.

ДОШУКАТИСЬ (2). Так малий льох в Суботові Москва розкопала! Великого ж того льоху ще й не **дошукалась.** I 307.500.

◇ **дошукалась** I 307.500, **дошукались** I 501.В.

ДОЩ (4). Хрести дубові посхилялись, Слова **дощем** позамивались... II 206.33. Не сон-трава на могилі Вночі процвітає, То дівчина заручена Калину сажає, I сльозами поливає, I господа просить, Щоб послав він **дощі** вночі I 386.14.

◇ ***Одн. О.*** **дощем** II 206.33, 206.34, ***Мн. Н.*** **дошчі** II 418.В, ***З.*** **дощі** I 386.14.

ДОЩЕНТУ (1). *Присл. Зовсім, цілком.* Мабуть ти, батьку, забув нашу християнську мову і **дощенту** побусурменився? VI 189.23.

ДРАБИНКА (1). *Зменш.* Уже де вона на світі Роман сей читала З шовковою **драбинкою** — I Рухля не знала. II 158.55.

ДРАГИЙ (4). *Слов'ян.* **1.** *Такий, що дорого коштує* (3). Перед богами Лель і Ладо Огонь Рогніда розвела; **Драгим** єлеєм полила II 74.183.

2. *Люб'язний. У звертанні до батька* (1). — **Драгий** мій отче і мій царю! Вели сестрі моїй Фамарі, Щоб коржика мені спекла Та щоб сама і принесла II 72.121.

◇ ***Одн. Н.*** **драгий 2.** II 72.121, ***О.*** **драгим 1.** II 74.183, 269.177, 467.В.

ДРАГУНИ (3). Не ходили Ксьондзи по селах, а возили На людях їх.. Якось їх, клятих, і до мене Вночі на хутір занесло. А з ними челядь їх скажена Та ще **драгуни...** II 234.99. ксьондзи.. Замкнулись п'янії, я бачив. А челядь п'яна полягала У клуні на соломі спать, **Драгуни** теж. II 234.109. I спати п'яні полягли — **Драгуни.** II 453.В.

ДРАЖНИТЬ (5). **1.** *Називати образливим словом* (2). Діти бігали з паліччям Удень за вдовою По улицях та, сміючись... **Дражнили** С о в о ю. I 236.247.

2. *У спол.* с о б а к **дражнить** — *жебрачити* (3). Треба торбу брати Та йти... іти с о б а к **дражнить** Од хати до хати. I 234.160. [дитина] тебе покине Калікою на розпутті, Щоб с о б а к **дражнила,** Та ще й вилає. За те, бач, Що на світ родила. II 196.80.

◇ **дражнить 2.** I 234.160, **дражнила 2.** I 369.318, II 196.80, **дражнили 1.** I 236.247, 471.В.

ДРАКОНИ (1). *Перен.* Погань лютая, без бога; Сказано **дракони!** А назорей милосердий Назвав їх братами II 461.В.

ДРАМА (6). **1.** *Жанр літературного твору* (5). Це, бачте, пісня з моєї **драми** Н е в е с т а, що я писав до вас VI 20.35.

2. *Перен. Про подію, пов'язану з тяжкими переживаннями* (1). Ви огласили юродивим Святого лицаря!.. Більш нічого Не викроїлося, і **драму** Глухими, темними рядами На смітник винесли II 281.62.

◇ ***Одн. Н.*** **драма 1.** VI 28.30, ***Р.*** **з драми 1.** VI 20.35, ***З.*** **драму 1.** VI 20.36, 24.36, **2.** II 281.62, **в драму 1.** VI 20.36.

ДРАТИ, ДРАТЬ (10). **1.** *Розривати на частини* (3). Хвалилися гайдамаки, На Умань ідучи: «Будем **драти,** пане-брате, З китайки онучі». I 136. Епіграф. В кедровій В новій палаті цар не спить,.. А мовчки долі, всемогучий, **Дере** порфіру на онучі II 353.79.

2. *Бігти, поспішати. Фам.* (1). а москаль **дере** собі за своїми, тільки курява ляга — собачка ще поганенька доганя його VI 27.5.

3. *Перен. Брати непомірно високу плату за що-н.* (3). От і братія сипнула У сенат писати Та підписувать — та **драти** I з батька і брата. I 251.509. *Повт.* (2). У нас навчіться!.. В нас **дери, Дери** та дай, I просто в рай I 327.103.

◆ *У спол.* (3): а) ш к у р у (р е м і н ь) **драти** — *грабувати, обкладати непосильними податками* (2). I знову ш к у р у **дерете** З братів незрящих, гречкосіїв I

331.46. Не чваньтесь, з вас **деруть** р е м і н ь, А з їх, бувало, й лій топили. І 334.168; б) к и р п у **драть** — *зазнаватися* (1). Та й після чого мені к и р п у **драть?** далебі я чортзна-що VI 34.5.

◊ **драти 3.** І 251.509, **драть** *у спол.* б) VI 34.5, **дере 1.** II 353.79, **2.** VI 27.5, **дерете** *у спол.* а) І 331.46, **деруть** *у спол.* а) І 334.168, **будем драти 1.** І 136. Епіграф, II 344.12, **дери 3.** *повт.* І 327.103, 327.104.

ДРЕВИНА (1). *Слов'ян.* А к а й з а к на хирю Та на тяжке лихо Любéнько та тихо І вкрав ту сокиру. Та й потяг по дрóва В зелену діброву, **Древину** вибравши та й цюк! II 59.10.

ДРЕВЛІЙ (1). *Слов'ян. Древній.* Скажи, що правда оживе, Натхне, накличе, нажене Не ветхе[є], не **древлє** слово Розтлєнноє II 328.66.

ДРЕВЛЯНИ (1). *Істор.* Не сотні вас, а міліони Полян, дулебів і **древлян** Гаврилич гнув во время оно II 280.32.

ДРЕВНІЙ (1). Якби, буває, хоть на час Ви кинули отой Парнас. Та в степ таки пришкандибали.. Та **д р е в н і м и** тими речами Хоть нищечком якби мені Ви росказали б про царя II 414.В.

ДРЕВО (4). *Слов'ян.* **1.** (3).— Тойді, серце, як бралися, Сі **дрéва** садив я... II 324.14. Дружина Під **дрéвами** тими Сяде собі в холодочку З дітками малими. II 324.6. *У порівн.* (1). Як на добрім полі Над водою посажене **Древо** зеленіє, Плодом вкрите. Так і муж той В добрі своїм спіє. І 340.10.

2. *Дерев'яний хрест* (1). Пішов молиться добрий Гус. «Во ім'я господа Христа, За нас розп'ятого на **древі,**.. Ми розрішаємо гріхи Святою буллою сією Рабині божій...» І 266.126.

◊ ***Одн. Н.*** **древо 1.** *у порівн.* І 340.10, ***М.*** **на древі 2.** І 266.126, ***Мн. З.*** **древа 1.** II 324.14, ***О.*** **під древами 1.** II 324.6.

ДРЕЗДЕН (1). *Назва міста.* Спасибі тобі, моя доню любая, моя єдиная, що ти мене хоч у **Дрездені** згадала. VI 192.32.

ДРИЖАТИ *див.* **ДРОЖАТИ.**

ДРІАДИ (1). *Міфол.* **Дріадам** нічого робить Перед такою красотою, Перед богинею такою! II 335.14.

ДРІБНЕНЬКИЙ (1). *Перен. Нікчемний.* Тим неситим очам, Земним богам-царям, І плуги, й кораблі, І всі добра землі, І хвалебні псалми Тим **дрібненьким** богам. II 333.39.

ДРІБНЕНЬКО (4). *Присл.* **1.** *Докладно, з подробицями* (3). Як буде ласка написать до мене, то напишіть усе гарненько і **дрібненько** та й адресуйте в С.-Петербург, в Академію художеств VI 191.28. На те літо, як бог поможе, побачимось, то розкажу вам **дрібненько** все, що робили з мене в Києві VI 197.13.

2. *Густо, дрібним почерком* (1). Посижу трошки, погуляю, На степ, на море подивлюсь, Згадаю дещо, заспіваю Та й знов мережать захожусь **Дрібненько** книжечку. II 216.33.

◊ **дрібненько 1.** VI 191.28, 197.13, 220.9, **2.** II 216.33.

ДРІБНИЙ (29). **1.** *Густий, рясний* (22). І все то те, вся країна, Повита красою, Зеленіє, вмивається **Дрібною** росою І 242.110. *Постійний епіт. до «сльози»* (18). Жінка встала.. І, мов водою, залилась **Дрібними,** як горох, сльозами. II 107.129. *Повт.* (2). І хлинули сльози; **Дрібні-дрібні** полилися. І 118.1515 //*Субст.* (2). Дивлюся, сміюся, **дрібні** утираю,— Я не одинокий, є з ким в світі жить І 79.173.

2. *Невеликий* (3). Сажин мені нічого не пише, не знаю, де він дів мою портфель з рисунками **дрібними,** там цілий жмут їх було. VI 41.32 //*Малолітній* (2). **Дрібних** діток доглядала І 471.В.

3. *Субст. Той, хто займає невисоке соціальне становище* (3). Облизався неборака; Та меншого в пузо — Аж загуло!.. а той собі Ще меншого туза Межи плечі; той меншого, А менший малого, А той **дрібних** І 248.365. Душевбогим **дрібним,** Чистим серцем, святим І молитву і сон І доземний поклон II 495.В.

4. *Перен. Незначний, нікчемний* (1). Сьогодня ж ота придуркувата.. зробила з мого великого свята такий **дрібний** будень, що я трохи, трохи не записався в ченці. VI 209.1.

◊ ***Одн. З.*** **дрібний 4.** VI 209.1, ***О.*** **дрібною 1.** І 242.110, 258.12, ***Мн. Н.*** **дрібні 1.** І 12.36, 117.1473, 161.349, *повт.* І 118.1515 (2 р.), **2.** І 233.128, ***Р.*** (до) **дрібних 3.** І 252.553, ***Д.*** **дрібним 3.** II 495.В, ***З.*** **дрібних 2.** І 471.В, **3.** І 248.365, **дрібні 1.** І 96.758, 437.В, *субст.* І 79.173, **дрібнії 1.** І 386.15, (на) **дрібні 1.** І 85.382, (на) **дрібни 1.** І 429.В, ***О.*** **дрібними 1.** І 32.164, 36.322, 111.1231, 329.165, 547.В, II 107.129, *субст.* II 394.В, (з) **дрібними 1.** І 120.1566, 233.121, **2.** VI 41.32.

ДРІБНІТИ (1). *Перен.* **Дрібніють** люде на землі, Ростуть і висяться царі! II 353.111.

ДРІБНО (3). *Присл.* **1.** *Густо, рясно* (1). А ти, задрипанко, шинкарко, Перекупко

п'яна! Де ти в ката забарилась З своїми лучами? У Версалі над злодієм **Дрібно** роспустила. II 475.В.

2. *Частими переливами — про спів соловейка* (1). Защебече соловейко,— Сохнуть дрібні сльози.. А він, знай, співає. Та **дрібно,** та рівно, як бога благає I 12.41.

3. *Дрібними кроками — про танець* (1). Дівчата Так само **дрібно** танцювали, Як і позаторік. II 79.107.

◇ **дрібно 1.** II 475.В, **2.** I 12.41, **3.** II 79.107.

ДРІБНОДУХИЙ (1). *Субст.* Радуйтеся, **дрібнодухі!** Не лякайтесь дива,— Се бог судить, визволяє Долготерпеливих Вас, убогих. II 479.В.

ДРІБНОТА (1). *Збірн. Зневажл.* а **дрібнота** Уже за порогом Як кинеться по улицях, Та й давай місити Недобитків православних I 248.365.

ДРІМАТЬ (10). **1.** *Бути в стані дрімоти* (9). Я став перед світом **дрімать** I 398.74. Лежить собі неборака, Думає, гадає, Як то будем мандрувати... I тихо **дрімає...** II 107.144. *Образн.* (4). **Дрімає** в харемі — в раю Візантія, I Скутар **дрімає** I 200.58. Надвóрі вже смеркло, і, тьмою повитий, **Дрімає,** сумує Ієрусалим. II 70.65. I знов лечу. Земля чорніє. **Дрімає** розум, серце мліє. I 245.259.

2. *Із заперечною часткою «не». Бути на сторожі* (1). у Скутарі, в склепу, не **дрімають** Козаки сердеги. Чого вони ждуть? По-своєму бога в кайданах благають I 201.70.

◇ **дрімать 1.** I 398.74, **дрімає 1.** II 107.144, *образн.* I 200.58, 200.59, 245.259, II 70.65, **дрімають 1.** I 110.1198, **2.** I 201.70, **дрімав 1.** I 201.69, **дрімала 1.** I 201.68.

ДРОВА (4). А к а й з а к на хирю Та на тяжке лихо Любéнько та тихо I вкрав ту сокиру. Та й потяг по **дрóва.** II 59.8. Якось вони собі гуляли Удвох на улиці, знайшли Дві палички, та й понесли Додому матерям на **дрова.** II 318.541.

◇ *Мн. З.* **дрова** I 84.326, **на дрова** II 318.541, **по дрова** II 59.8, 140.16.

ДРОЖАТИ (4), **ДРИЖАТИ** (3). **1.** *Тремтіти від страху, холоду* (5). В свитині латаній **дрожала** Якась людина. I 361.53.

2. *Коливатися, двигтіти* (2). Марко упав Аж земля **дрижала** I 508.В.

◇ **дрожить 1.** I 425.В, 429.В, **дрижить 1.** I 86.418, 96.799, **дрожала 1.** I 361.53, **2.** I 507.В, **дрижала 2.** I 508.В.

ДРУГ (284). **1.** *Близький товариш, той, хто зв'язаний з ким-н. дружбою* (257). Про хату напишу тобі, як діждусь твого письма. **Друг** и брат Ш[евченко]. VI 214.36. Мені ж, о господи, подай Любити правду на землі I **друга** щирого пошли! II 333.21. Бувайте здорові та веселі, поклоніться низенько од мене старим Деркачам та задніпрянським горам. Не забувайте щирого вашого **друга** VI 197.20. А тебе цілують **други** твої Дорохова, Голинская, Брилкін, а Тетяся Піунова аж тричі. VI 164.13. *У приказці* (1). Було, на собаку кинь, то влучиш **друга,** а як прийшлось до скруту, то святий їх знає, де вони поділись! VI 45.7. *Зверт.* (219). I поставець одним духом Залізняк черкає. «..Вип'єм, Гонто, брате! Вип'єм, **друже,** погуляєм Укупочці» I 124.1736. Отак я, **друже** мій, святкую Отут неділеньку святую. II 47.89. Мої любії, мої единые **друзі,** чи ви ще й досі на Михайловій горі гуляючи, дивитесь на задніпрянські гори? VI 197.4. *Зверт., повт.* (2). О **друже** мій добрий! **друже** незабутий! Живою душею в Украйні витай I 329.161. *У прикл. спол.* (10): а) **друже-**б р а т е. *Зверт.* (9). **Друже-**б р а т е! Ще прийде ніч в смердячу хату, Ще прийдуть думи. II 47.91. Спасибі тобі, мій **друже-**б р а т е, за твої великі клопоти з тим землеміром та з іншими п'явками людськими. VI 220.21; б) **друг-**т о в а р и ш (1). А знаєш що, Федоте?.. Накинь оком Полтавку, кирпу чорнобривку, то на ту весну будеш у мене старшим буярином.. Дуже давній твій **друг-**т о в а р и ш Т. Шевченко. VI 211.30. *Образн. Переважно у звертанні* (14). Ой Дніпре мій, Дніпре, широкий та дужий! Багато ти, батьку, у море носив Козацької крові; ще понесеш, **друже!** I 113.1294. Зоре моя! Мій **друже** єдиний! I хто знає, що діється В нас на Україні? II 8. 26. Прилітай же з України, Єдиний мій **друже,** Моя думо пречистая, Вірная дружино II 93.30.

2. *Фамільярне чи поблажливе звертання до кого-н.* (18). Отак, Мій сину, **друже** мій єдиний, Так і загину на чужині II 62.22. матір твою тільки раз бачив у Качанівці, може й тебе тойді з нею бачив, але ти тойді ще було мале, то я тепер і не згадаю, давно те діялось, молодий мій **друже.** VI 133.39. А де ж твої думи, рожевії квіти,.. Кому ти їх, **друже,** кому передав? I 245.251. А тобі, мій одинокий, Мій **друже** єдиний, Горе тобі на чужині II 209.41.

3. *Коханий або кохана. Переважно у звертанні* (9). — Тойді, серце, **як бралися,** Сі

дре́ва садив я... Щасливий я!— І я, **друже,** З тобою щаслива! II 324.15. Моя ти любо! усміхнись І вольную святую душу І руку вольную, мій **друже,** Подай мені. II 345.16. *Ірон.* (2). Йване мій, Іване, **Друже** мій коханий, Побий тебе сила божа На наглій дорозі. II 132.16. *Образн.* (1). А піду я одружуся З моїм вірним **другом,** З славним батьком запорозьким Та з Великим Лугом. II 148.10 //*У спол.* н е с у ж е н и й **друг** (2). Ой піду я не берегом-лугом, Зострінуся з н е с у ж е н и м **другом.** II 174.304.

◇ ***Одн. Н.*** **друг 1.** VI 197.29, 198.23, 210.5, 211.13, 214.36, 218.9, 220.16, 221.16, *у прикл. спол.* б) VI 211.30, ***Р.*** **друга 1.** VI 45.9, 131.7, 148.29, 148.35, 152.29, 155.4, 159.14, 164.19, 196.34, 197.20, 203.21, 212.39, **до друга 1.** VI 201.25, **од друга 1.** VI 166.29, ***З.*** **друга 1.** I 327.99, II 162.79, 179.11, 333.21, VI 148.2, 155.2, 170.16, 223.19, *у приказці* VI 45.7, ***О.*** **другом 1.** VI 189.20, *образн.* 1. I 283.2, **з другом 1.** VI 215.18, **3.** *образн.* II 148.10, *у спол.* II 174.304, ***К.*** **друже 1.** *зверт.* I 59.75, 124.1736, 259.12, 308.30, 329.156, 329.175, II 47.89, 48.131, 48.134, 129.18, 179.7, 179.18, 180.39, 228.37, 228.49, 228.56, 247.11, 263.8, 405.В, 406.В, VI 34.3, 34.7, 34.28, 38.5, 39.17, 41.14, 41.38, 45.26, 49.12, 49.22, 49.26, 51.9, 52.12, 52.18, 54.20, 54.27, 54.33, 55.6, 57.28, 57.33, 58.11, 58.18, 61.34, 71.14, 73.4, 73.11, 75.25, 76.31, 77.11, 77.26, 82.34, 83.11, 83.30, 83.40, 84.10, 84.12, 84.15, 84.28, 84.35, 85.12, 85.18, 85.24, 85.31, 86.5, 86.28, 86.39, 87.5, 87.13, 87.18, 87.36, 92.12, 92.18, 115.12, 115.27, 115.28, 116.10, 118.15, 118.18, 118.27, 119.12, 129.32, 130.8, 130.13, 130.18, 130.36, 131.1, 131.4, 131.22, 131.33, 132.12, 132.21, 132.31, 133.6, 133.9, 133.17, 133.28, 134.3, 134.13, 138.7, 138.14, 139.1, 139.8, 139.10, 139.14, 139.22, 140.17, 141.14, 141.23, 141.25, 141.28, 141.32, 141.39, 144.27, 144.29, 145.2, 145.5, 145.11, 145.22, 145.34, 146.30, 146.39, 147.10, 152.9, 152.14, 152.18, 152.23, 152.25, 153.3, 154.4, 154.8, 154.23, 154.40, 155.2, 155.29, 156.22, 159.7, 159.12, 162.36, 163.8, 163.29, 164.16, 164.17, 164.25, 164.31, 166.28, 167.3, 167.16, 170.1, 170.9, 170.15, 172.22, 173.42, 174.12, 177.7, 179.7, 179.14, 179.18, 179.25, 179.35, 182.20, 182.22, 185.19, 185.22, 185.37, 188.3, 188.24, 189.6, 189.12, 189.15, 190.1, 192.5, 192.19, 196.27, 200.24, 201.2, 206.19, 206.27, 218.23, 220.5, 221.22, 222.4, 223.11, *зверт., повт.* I 329.161 (2 р.), *образн., зверт.* I 112.1258, 113.1294, 228.40, II 8.26, 93.30, 207.2, 207.11, 283.16, 372.6, 372.14, 373.35, 373.49, 373.58, *у прикл. спол.* а), *зверт.* II 47.91, 179.23, 209.31, 294.9, 405.В, 407.В (2 р.), VI 211.5, 220.21, **2.** I 121.1633, 245.251, 258.2, 491.В, 532.В, II 33.25, 50.49, 50.58, 62.22, 201.52, 209.41, 223.135, 250.65, 252.130, 252.156, VI 133.31, 133.35, 133.39, **3.** II 324.15, 345.1, 345.6, 345.16, *ірон.* II 132.16, 430.В, *у спол.* II 174.35, ***Мн. Н.*** **други 1.** VI 164.13, ***К.*** **друзі 1.** *зверт.* 162.20, 197.4, 197.5, **други 1.** *зверт.* I 379.21, VI 132.10, 132.14, 133.4, 133.11, 141.4, 148.28, 149.1, 156.11, 161.11, 162.15, 194.25.

ДРУГИЙ (130). **1.** *Числ. порядковий до «два»* (66). Минув і рік, минув **другий** — Козака немає I 50.86. [Старшина первий і **другий**]: «А що ж? то й ходімо!» I 102. Д. О. А люта мати! Спустила **друге** бісновате Своє скаженеє звіря. Та вже такого сподаря, Що гради й весі пожирало. II 325.20. Ходить він годину, Ходить він і **другу.** II 131.6. Не було в куми і запаски, аж глядь кума у плахті похожає. То так оце і з твоїми письмами сталося: вчора одно, а сьогодні **друге.** VI 200.23. Чи робить там що Катков з моєю повістю? Я вже **другу** часть кінчаю. VI 167.18. Погано я зустрів оцей новий поганий рік. **Другий** тиждень не вихожу з хати: чхаю та кашляю VI 228.9 // Д е с я т о к - **другий** (ч а р о ч к у, **другу**) — *на означення приблизного рахунку* (2). Добре б ти зробив, якби к нашому весіллю прислав сушених карасів десяток-**другий** або й третій VI 217.7. Аби була ласка слухати, поки не охрип, співатиму; а охрипну — чарочку, **другу** тії ледащиці-живиці, як то кажуть, та й знову. I 105.1019 // В **другий** р а з — *вдруге* (2). Я вже в **другий** раз читаю Ч о р н у р а д у VI 153.17 // *Субст.* (2). Вибачте, голубе сизий, що так нашвидку пишу до вас, бо одно те, що сьогодня почта, а **друге** те, що коло десятої години треба виступить у караул! VI 50.8.

2. *Інший, не той, не такий* (45). Один старий одпочине В пишній домовині. **Другий** старий і так собі Де-небудь під тином. I 364.130. треба йому **другого** майстра, бо він тілько яблука та огірки і малює, а це така річ, що серце не нагодуєш. VI 27.20 //*Субст.* (18). Забудь мої сльози, забудь сиротину, Забудь, що клялася; **другого** шукай I 93.639. Ой пішла я у яр за водою, Аж там милий гуляє з **другою.** II 132.2. Просвітились! та ще й хочем **Других** просвітити I 328.143 // *У спол.* (11): а) о д и н (о д н а, о д н о) **другого (другої, другу), другому,** н а **другого (другу, друге),** у **другого** (10). О д и н у **дру́гого** питаєм, Нащо нас мати привела? II 39.1. О д и н н а **другого** кують Кайдани в серці. II 289.3. Тарасова і Варфоломеєва ночі о д н а **другої** варт I 148.Прип. І ми В траві за валом посідали, І розмовляли, сповідались О д и н **другому.** II 62.13. Отак ангели святії Дивляться на бога, Як вони о д н о н а **друге.** II 170.191; б) н е х т о **другий** я к (1). Ну так і єсть, що то мені в Москві зострівся н е х т о **другий,** я к сам Іродів син Сатана. VI 83.22.

3. *Наступний, слідуючий* (16). А на **друге** літо Москаля вже неживого Найшли в балці

діти II 56.278. Багато б ще треба дечого сказать тобі, та нездужаю. Нехай до **другого** разу. VI 228.23. **Другим** разом я вам напишу, що він хотів зо мною зробить. VI 200.18. Пишіть до старої частенько, бо вона чита всяке ваше письмо, аж поки не получить **другого.** VI 29.26.

4. *Останній із двох названих* (2). І батька і діда старого згадаю; Один ще гуляє, а **другій** умер. I 448.В. Покинув [козак] матір і господу, Покинув жінку, жаль та й годі! ..Одна — стара, Нездужає встати, А **другая** — молодая, Дума погуляти! II 106.85.

5. *Подібний, такий самий* (1). Нема на світі України, Немає **другого** Дніпра I 331.34.

◇ ***Одн. Н.*** **другий 1.** I 50.86, 101.Д. О. (3 р.), 102.Д.О. (2 р.), 234.155, 291.714, 302.321, 304.371, II 50.65, 64.104, 94.55, 129.6, 129.18, VI 32.32, 34.6, 130.4, 221.4, **2.** I 123.1683, 285.470, 364.130, *субст.* I 161.334, 314.151, 363.126, *у спол.* б) VI 83.22, **другій 2.** I 440.В, 494.В, 496.В, 541.В, **4.** I 448.В, **друга 1.** I 113.1315, 259.2, VI 26.27, 132.16, 191.1, **другая 1.** I 63.22, II 445.В, **2.** II 132.3, **4.** II 106.85, **друге 1.** II 43.45, 43.49, VI 45.16, 200.23, 228.15, *субст.* VI 45.22, 50.8, **2.** *субст.* I 75.5, ***Р.*** **другого 2.** VI 27.20, **5.** I 331.34, (до) **другого 3.** VI 141.26, 191.24, 228.23, (у) **другого 2.** *у спол.* а) II 39.1, **другої 2.** II 253.198, *субст.* I 275.91, *у спол.* а) I 148. Прип., **3.** VI 132.34, **другого 2.** II 230.49, **3.** VI 29.26, ***Д.*** **другому 2.** *субст.* I 7.170, 35.299, 352.44, *у спол.* а) II 62.13, 410.В, ***З.*** **другий 1.** I 501.В, II 276.454, 339.19, VI 27.10, 45.12, 46.3, 49.34, 87.16, 147.24, 197.6, 212.28, 217.7, 228.9, (в) **другий 1.** VI 130.3, 153.17, **3.** VI 133.39, 146.33, (за) **другий 1.** I 52.164, (на) **другий 3.** VI 51.16, 141.38, 144.32, **другого 1.** I 374.1, II 130.42, VI 217.8, **2.** *субст.* I 93.639, *у спол.* а) I 395.9, (на) **другого 2.** *у спол.* а) II 289.3, **другу 1.** I 105.1019, 128.1889, 342.76, II 131.6, 167.117, VI 167.18, 178.39, 179.38, 209.30, **2.** VI 23.25, 227.11, *субст.* I 4.71, 362.92, 443.В, *у спол.* а) II 425.В, (на) **другу 2.** *у спол.* а) I 298.191, **другую 1.** II 318.546, **2.** *субст.* I 31.146, **друге 1.** II 325.20, **2.** VI 153.21, (на) **друге 2.** *у спол.* а) II 170.191, **3.** II 56.278, (на) **другого 2.** *у спол.* а) II 170.188, ***О.*** **другим 3.** VI 200.18, 203.19, 207.21, **другою 2.** VI 141.13, (з) **другою 2.** *субст.* I 4.67, 43.626, II 114.14, 132.2, ***М.*** (в, у) **другому 3.** VI 84.36, 85.11, (на) **другім 1.** VI 193.29, (в) **другій 1.** VI 32.12, (на) **другій 1.** I 38.403, **2.** *субст.* VI 211.25, ***Мн. З.*** **других 2.** *субст.* I 328.143.

ДРУЖБА (1). Ні вже! нехай Вольський хоч чорта перескочить, а мені **дружбу** докаже. VI 198.38.

ДРУЖЕНЬКИ (1). *Пестл.* *до* **дружки.** Сидить батько кінець стола.. Коло його стара мати Сидить на ослоні, За сльозами ледве-ледве Вимовляє доні: «Що весілля, доню моя? А де ж твоя пара? Де світилки з **друженьками,** Старости, бояра?» I 32.177.

ДРУЖИЙ *див.* **ДРУЖНІЙ.**

ДРУЖИНА[1] (20). *Кожний із подружжя— чоловік або жінка.* Де ж **дружина** моя, Де ви, добрії люде? Їх нема, я сама. А **дружини** й не буде! I 380.16.— Єсть у мене брат єдиний У неволі вражій!.. Хто його достане, То той мені, запорожці, **Дружиною** стане. II 130.35. *Повт.* (2). Стоїть старий [явор], похилився, Мов козак той зажурився, Що без долі, без родини Та без вірної **дружини,** І **дружини** і надії В самотині посивіє! II 342.10. *У порівн.* (1). О думи мої! о славо злая! За тебе марно я в чужому краю Караюсь, мучуся... але не каюсь!.. Люблю, як щиру, вірну **дружину** II 32.4. *Образн., зверт.* (2). Прилітай же з України, Єдиний мій друже, Моя думо пречистая, Вірная **дружино** II 94.32.

◇ ***Одн. Н.*** **дружина** I 380.13, II 324.5, VI 212.16, ***Р.*** **дружини** I 237.16, 380.16, II 124.4, **без дружини** *повт.* II 342.10, 342.11, ***Д.*** **дружині** II 324.2, ***З.*** **дружину** I 287.566, 352.34, *у порівн.* II 32.4, ***О.*** **дружиною** II 130.35, **з дружиною** I 254.16, 496.В, II 136.4, 324.11, **за дружиною** II 167.121, ***К.*** **дружино** *образн., зверт.* II 94.32, 372.28.

ДРУЖИНА[2] (7). *В древній Русі — загін князівського війська.* По двору тихо похожає Старий веселий Рогволод. **Дружина,** отроки, народ Кругом його во златі сяють. II 73.176. *Повт.* (2). Широкий Дніпре, не малий! Пробив єси високі скали, Текучи в землю половчана, Носив єси на байдаках На половча́н, на Кобяка **Дружину** хоробру преславну, **Дружину** тую Святославлю. II 496.В.

◇ ***Одн. Н.*** **дружина** II 73.176, 417.В, ***З.*** **дружину** II 337.35, 337.50, *повт.* II 496.В (2 р.), ***Мн. О.*** **з дружинами** II 499.В.

ДРУЖИНОНЬКА (1). *Пестл.* *до* **дружина**[1]. Ой піду я темним гаєм, **Дружиноньки** пошукаю. II 136.6.

ДРУЖИТИСЬ (1). Якби не ти, ми б любились, Кохалися б, та **дружились** II 341.7.

ДРУЖКИ (2). *Подруги молодої, що беруть участь у весільному обряді.* А з-за гори поїзжане На шлях виїзжають, Аж три тройки. І, звичайне, Коло корчми стали — Дати коням одпочити, Та й **дружки** пристали Співаючи. II 188.73. Нехай попи заспівають, А **дружки** заплачуть, — Легше, мамо, в труні лежать, Ніж його побачить. I 50.103.

ДРУЖНІЙ (6), **ДРУЖИЙ** (1). **1.** *Приязний, доброзичливий, товариський* (6). Якраз на великдень привезла мені астраханська почта твоє **дружнєє** ласковое письмо VI 129.30. *У назві твору* (3). До мертвих і живих, і ненарожденних земляків моїх, В Ук-

раїні і не в Україні сущих, моє **дружеє** посланіє. I 520.Заг.

2. *Належний другові* (1). У нас Святую біблію читає Святий чернець і научає, Що цар якийсь-то свині пас Та **дружню** жінку взяв до себе, А друга вбив. I 327.98.

◇ ***Одн. Н.*** **дружнє 1.** *у назві* I 520. Заг., **дружнєє 1.** *у назві* I 330.Заг., **дружеє 1.** *у назві* I 520.Заг., ***Р.*** **дружнього 1.** VI 51.11, ***З.*** **дружню 2.** I 327.98, **дружнєє 1.** VI 129.30, ***М.*** (на) **дружньому 1.** I 375.30.

ДРУЗЯКА (1). *Фам.* незабаром поїде із Пітера в Нижній приятель мій Шрейдерс, то ти і передай йому [Н е о ф і т и], а він передасть моєму старому **друзяці.** VI 165.11.

ДРУК (2). Який там тобі нечистий казав, що я приготовив свої Н е о ф і т и для **друку?** VI 165.5. Для **друку** єсть у мене наготовлено на добрих дві книги VI 165.12.

ДРУКАРНЯ (2). Для друку єсть у мене наготовлено на добрих дві книги: тільки перепиши та і в **друкарню** VI 165.13. Посилаю вам билеты на Г а й д а м а к и, роздай[те], будьте ласкаві, як умієте, вони вже надрюковані. Та... єй-богу, сором сказать, нема чим викупить з **дрюкарні.** VI 21.4.

ДРУКОВАНИЙ (5). Заставили мене злидні продать свої компоновання всі — і **дрюковані** і не **дрюковані.** VI 25.20 //*Письменний* (1). А тут... а тут... тяжко, діти!.. Такі, бачте, люди: Все письменні, **друковані,** Сонце навіть гудять I 76.55.

◇ ***Одн. Н.*** **дрюкована** II 415.В, ***Мн. Н.*** **друковані** I 76.55, **дрюковани** I 421.В, ***З.*** **дрюковані** VI 25.20 (2 р.).

ДРУКУВАТЬ, ДРУКОВАТЬ (16). Якби я не **друкував** своїх «Гайдамаків», то воно б не треба і передмови I 150.П. Пришли мені оту маленьку книжечку і клаптики з нею.. мені розрішено **друковать,** то книжечка та тепер мені треба. VI 196.3. дуже не хочеться мені **дрюковать** С л е п у ю VI 24.33.

◇ **друковать** VI 196.3, **дрюковать** VI 24.33, 25.23, 164.2, **дрюкувать** VI 20.32, **дрюкує** VI 25.21, **друкують** I 374.4, 374.5, **дрюкують** II 408.В, VI 20.16, 28.28, **друкуйте** I 375.37, **дрюкуйте** II 415.В, VI 20.33, 22.9, **якби друкував** I 150.П.

ДРЮКОВАНО (1). *Присудк. Безособ.* Такої доброї книги на нашому язику ще не було **дрюковано.** VI 130.32.

ДРЮЧИНА (1). *Збільш. У прикл. спол.* р а т и щ е-**дрючина.** Ярина дає зброю, А Степан сідлає Коня, свого товариша, Й жупан одягає. I шаблюка, мов гадюка, Й р а т и щ е-**дрючина,** I самопал семип'ядний Повис за плечима. I 281.309.

ДУБ (25). Ось і **дуб** той кучерявий... I 7.177. Хто йде, їде — не минають Зеленого **дуба** II 56.294. гуляючи попід **дубами** та вербами, згадай той день, як колись перед вечером ми з тобою в Андрушах гуляли. VI 86.9. *У порівн.* (1). Старий батько коло неї, Як **дуб,** похилився. I 283.393. *Образн.* (1). Бували войни й військовії свари: Галагани, і Киселі, і Кочубеї-Нагаї; Було добра того чимало. Минуло все, та не пропало, Остались шашелі: гризуть, Ж[е]руть і тлять старого **дуба...** II 367.6.

◇ ***Одн. Н.*** **дуб** I 7.177, II 56.292, 205.26, *у порівн.* I 283.393, ***Р.*** **дуба** II 56.294, **до дуба** I 6. 120, **кругом дуба** I 6.133, ***З.*** **дуб** II 56.276, **в дуб** I 7.188, **дуба** I 45.688, 153.3, *образн.* II 367.6, ***О.*** **за дубом** I 102. Рем., **під дубом** I 5.112, 7.155, 7.193, 102. Рем., II 114.16, ***М.*** **на дубу** I 6.144, **на дубі** I 499.В, ***Мн. Н.*** **дуби** I 41.546, II 16.322, 59.14, ***Р.*** **дубів** VI 198.5, ***О.*** **попід дубами** VI 86.9.

ДУБИНА (1). *Дубняк.* Шелесь, шелесь по **дубині,** Шапки хлопці погубили II 54.191.

ДУБОВИЙ (14). **1.** *Прикм. до* **дуб** (11). А **дубового** лісу все-таки треба купить, заздалегідь, нехай собі сохне. VI 203.14. На хату купи тілько соснового дерева, на двері і одвірки **дубового** VI 215.4 //*Перен.* (1). На Варенцова нема надії. Дерево та ще й **дубове.** VI 170.14.

2. *Зроблений із дуба* (3). Не дивися, Катерино, Везуть тобі лихо. Везуть труну **дубовую** Китайкою вкриту II 402.В. Хрести **дубові** посхилялись, Слова дощем позамивались... II 206.32. Посилаю тобі нашвидку зроблений план хати. Поміркуй і роби, як сам добре знаєш. Мені тілько треба, щоб робоча була **дубова** та круглий ганок скляний на Дніпро. VI 206.3.

◇ ***Одн. Н.*** **дубова 2.** VI 206.3, **дубове 1.** *перен.* VI 170.14, ***Р.*** **дубового 1.** VI 198.38, 201.28, 203.14, 207.2, 209.10, 215.4, 217.33, 217.40, ***З.*** **дубовий 1.** VI 205.39, **дубовую 2.** II 402.В, ***М.*** (о) **дубовім 1.** VI 210.37, ***Мн. Н.*** **дубові 2.** II 206.32.

ДУБОЧОК (1). *Зменш.-пестл. до* **дуб.** Схопилися, білесенькі, I в ліс полетіли, I вкупочці на **дубочку** Ночувати сіли. I 297.173.

ДУБРОВА *див.* **ДІБРОВА.**

ДУГА (1). Сліпий по базару.. Додає словами: «..I... гу! Загнув батько **дугу,** Тягне мати супоню, А ти зав'яжи, доню». I 129.1921.

ДУДА (1). Заграй мені, дуднику, На **дуду,** Нехай своє лишенько Забуду. II 144.14.

ДУДНИК (2). Я два шаги, два шаги Пропила, За копійку **дудника** Найняла. II

144.11. *Зверт.* (1). Заграй мені, **дуднику,** На дуду, Нехай своє лишенько Забуду. II 144.13.

ДУДОЧКА (1). *Назва танцю.* [дівчата] Защебечуть по своєму Доброму звичáю, Нагадають про торішнє, **Дудочку** згадають II 420.В.

ДУЖЕ (119). *Присл.* Смійся, лютий враже! Та не **дуже,** бо все гине,— Слава не поляже I 58.44. А **дуже** цікаве! А надто вам розказать би, Як козак чорнявий Під вербою, над водою, Обнявшись, сумує I 95.737. Давид, святий пророк і цар, Не **дуже** був благочестивий. II 71.97. Погано **дуже,** страх погано! В оцій пустині пропадать. II 111.43. Наварили, Йвана отруїли.. І байдуже? Ні, не **дуже.** II 114.31. Та й грошей би хотілося, бо тепер вони мені **дуже** потрібні. VI 165.39. Керилівчанам скажи, щоб вони на ту погану безземельну волю не **дуже** квапились. VI 212.35. Привітай, друже мій єдиний, оцього уральського козачину, я познакомився не **дуже** давно, він мені тойді здавався добрим чоловіком VI 87.6. *Повт.* (26). Мені тепер **дуже** і **дуже** треба одну акварельну краску VI 118.34. А **дуже** б, **дуже** добре б було нам укупі вік докоротать над.. Дніпром. VI 208.2. мені б з ним **дуже-дуже** треба було б побачиться. VI 155.8 //*Багато* (2). Умисне пишу тобі на одному листочку, щоб було де поличіє положить і щоб конверт не **дуже** важив. VI 131.9.

◊ **дуже** I 58.44, 65.84, 95.737, 101.900, 105.1018, 150.П, 161.349, 323.516, 374.20, 375.48, 376.62, 440.В, 533.В, II 18.433, 69.10, 71.97, 85.8, 111.43, 114.31, 174.306, 179.20, 252.129, 273.340, 282.84, VI 15.14, 19.13, 20.5, 20.7, 20.18, 20.31, 22.10, 23.17, 24.11, 24.33, 26.10, 27.19, 28.21, 29.18, 29.22, 29.24, 29.35, 29.38, 36.27, 38.20, 39.22, 41.19, 50.29, 51.10, 53.2, 57.31, 57.33, 87.6, 118.33, 130.30. 130.42, 131.9, 133.2, 140.14, 145.22, 153.34, 154.8, 154.27, 155.29, 155.32, 155.34, 155.35, 156.18, 163.16, 165.39, 182.21, 186.8, 186.12, 190.14, 190.17, 193.2, 201.14, 202.17, 202.20 (2 р.), 202. 22, 204.23, 206.16, 208.13, 209.37, 210.31, 210.33, 211.29, 212.15, 212.35, 217.16, 217.35, 224.36, 226.11, *повт.* VI 118.34 (2 р.), 154.23 (2 р.), 155.8, 155.9, 155.35 (2 р.), 156.10 (2 р.), 193.30 (2 р.), 198.20 (2 р.), 202.21 (2 р.), 203.4 (2 р.), 208.2 (2 р.), 209.11 (2 р.). 209.19, 209.20, 220.23 (2 р.).

ДУЖИЙ (9). — Друже, Якби я був **дужий,** То оддав би я всю силу За одну годину Оцій Катерині. II 129.19. *Постійний епіт. до «Дніпро»* (7). Ой Дніпре мій, Дніпре, широкий та **дужий!** Багато ти, батьку, у море носив Козацької крові I 113.1292.

◊ ***Одн. Н.*** **дужий** I 113.1292, 117.1461, 199.28, II 129.19, 336.29, **дужій** I 435.В, 437.В, ***З.*** **дужий** II 217.14, ***М.*** (на) **дужому** II 336.17.

ДУЖЧЕ (1). *Присл.* Папір мені тепер дуже став у пригоді, а лист ще **дужче** VI 51.10.

ДУКАТИ (1). *Назва старовинних золотих монет.* У туркені у кишені Таляри, **дукати.** I 200.41.

ДУКАЧ (3). **1.** *Жіноча прикраса у вигляді монети* (2). А я вже Харитi і намисто, і **дукач,** і хрест купив. VI 210.1.

2. *Монета* (1). Царям, всесвітнім шинкарям, І **дукачі,** і таляри, І пута кутії пошли. II 332.2.

◊ ***Одн. З.*** **дукач 1.** VI 210.1, ***Мн. Р.*** **дукачів 1.** II 99.249, ***З.*** **дукачі 2.** II 332.2.

ДУКАЧИК (2). **1.** *Зменш.-пестл. до* **дукач 1** (1). Ганна.. внучатам із клуночка Гостинці виймала: І хрестики, й **дукачики** I 320.413.

2. *Зменш.-пестл. до* **дукач 2** (1). «Добре, хлопче. Ось на ж тобі, друже, Цей **дукачик,** та не згуби». I 121.1634.

◊ ***Одн. З.*** **дукачик 2.** I 121.1634, ***Мн. З.*** **дукачики 1.** I 320.413.

ДУКИ (1). *Істор. У прикл. спол.* **дуки** с е н а т о р и. Перед Нероном до зорі Молились **дуки** с е н а т о р и І всі патриції собором. II 469.В.

ДУЛЕБИ (1). *Істор.* Не сотні вас, а міліони Полян, **дулебів** і древлян Гаврилич гнув во время оно II 280.32.

ДУЛЕВИЙ (1). *Зроблений із сталі.* Тріщать ламаючись **дулеві** Списи на полі половецкім, На полі тихім і безлюднім. II 496.В.

ДУЛЕВИНА (1). *Міцно загартована сталь.* Нічого, друже, не журися! В **дулéвину** себе закуй II 201.53.

ДУЛЯ (5). *Фам.* по 85 карб. нехай бере тепер чистими грішми з грунтами і полем, а потім (восени) возьме **дулю.** VI 209.16 //*У спол.* **дулю (дулі)** д а т и (т и к а т и) (4). За богами — панства, панства В серебрі та златі! Мов кабани годовані — Пикаті, пузаті!.. Аж потіють, та товпляться, Щоб то ближче стати Коло с а м и х: може вдарять Або **дулю** д а т и Благоволять I 247.337. Сліпий по базару Оддирає постолами, Додає словами: «..Старий рудий бабу кличе, А та йому **дулі** т и ч е» I 129.1897.

◊ ***Одн. З.*** **дулю** VI 209.16, *у спол.* I 247.337, 442.В, ***Мн. З.*** **дулі** *у спол.* I 129.1897, II 99.Рем.

ДУМА (66). **1.** *Мисль, міркування* (40). За **думою дума** роєм вилітає I 259.1. А поки що

буде, напишіть їй і мені вашу і **думу** і пораду. VI 215.20. *Зверт.* (2). Лети ж, моя **думо,** моя люта муко, Забери з собою всі лиха, всі зла I 243.163. *Зверт., повт.* (6). **Думи** мої, **думи** мої, Лихо мені з вами! I 21.1. *У прикл. спол.* **думи-**д і т и (1). Може ще раз прокинуться Мої **думи-**д і т и. I 258.20. *Персоніф.* (7). Грає серце козацькеє, А **дума** говорить: — Куди ти йдеш, не спитавшись? I 14.8. *Персоніф., зверт.* (1). Помолившись, і я б заснув... Так думи прокляті Рвуться душу запалити, Серце розірвати. Не рвіть, **думи,** не паліте! I 228.51. *Тавтол.* (1). мов несамовитий Давид похожає... і ду́ма неситий Нечи[с]тиє **думи...** II 416.В //*У спол.* **думу** г а д а т и (1). і серцем лину В темний садочок на Україну. Лину я, лину, **думу** г а д а ю, I ніби серце одпочиває. II 20.6.

2. *Народна історична пісня* (26). весело подивиться на сліпого кобзаря, як він сидить собі з хлопцем, сліпий, під тином, і весело послухать його, як він заспіває **думу** про те, що давно діялось I 150.П. Чи не зострінешся там часом з Гербелем.. Отож, як побачиш його, то подякуй йому за перевод М а л о р о с і й с ь к о ї **думи,** надрюкованої в Б[иблиотеке] д л я ч т е н и я. VI 133.34. *Персоніф.* (1). А може I про могили, і про нас З старцями божими по селах Правдива **дума** невесела Меж людьми ходить. II 235.132 // *Твори поета на історичні теми* (20). Слава тобі, Шафарику, Вовіки і віки!.. Привітай же в своїй славі I мою убогу Лепту — **думу** немудрую Про чеха святого, Великого мученика, Про славного Гуса! I 264.74. *Зверт.* (3). Прилітай же з України, Єдиний мій друже, Моя **думо** пречистая, Вірная дружино, Та розкажи, моя зоре, Про тую Марину, Як вона у пана злого I за що страдала? II 93.31. *Зверт., повт.* (2). **Думи** мої, **думи** мої, Ви мої єдині, Не кидайте хоч ви мене При лихій годині. II 7.1. *У прикл. спол.* п і с н я - **дума** (1). За що сірому ти поцілуєш? За п і с н ю -**думу?..** II 32.17.

◇ ***Одн. Н.*** **дума 1.** I 259.1, *персоніф.* I 14.8, II 199.14, **2.** I 58.50, 289.665, 494. Заг., *персоніф.* II 235.132, ***Р.*** **думи 2.** VI 133.34, ***З.*** **думу 1.** I 243.159, 290.695, 360.3, 473.В, II 354.18, VI 215.20, *у спол.* II 20.6, **2.** I 75.17, 150. П, 264.74, 273.29, II 218.27, 263.3, 290.15, 290.17, 290.19, **за думу 2.** *у прикл. спол.* II 32. 17, ***О.*** **за думою 1.** I 259.1, ***К.*** **думо 1.** *зверт.* I 243.163, 489.В, **2.** *зверт.* II 93.31, ***Мн. Н.*** **думи 1.** I 244.215, 245.249, *персоніф.* I 228.48, 273.1, 349.4, II 47.93, 208.23, *у прикл. спол.* I 258.20, ***З.*** **думи 1.** I 161.325, 329.167, 344.170, 351.5, 353.83, II 179.13, 190.29, 209.37, 329.173, 354.11, *тавтол.* II 416.В, **2.** I 352.73, 375.29, II 190.9, 213.51, 213. 73, VI 200.5, **на думи 1.** I 21.22, ***К.*** **думи 1.** *зверт., повт.* I 21.1 (2 р.), 21.26 (2 р.), 23.101 (2 р.), *персоніф., зверт.* I 228.51, **2.** *зверт.* I 353.85, II 32.1, *зверт., повт.* II 7.1 (2 р.).

ДУМАТИ, ДУМАТЬ (176). **1.** *Мислити, міркувати* (67). Горить Огонь тихенько на кабиці, А Йосип праведний сидить Та **думає.** II 310.210. Учітеся, брати мої, **Думайте,** читайте I 518.В. Назавтра в город одвезли Та й заголили в москалі! Отак по нашому звичаю Не **думавши** кончають! II 95.78. *Повт.* (4). **думав** я, **думав,** та й така з нудьги проклята думка напала. VI 84.3. *Тавтол.* (2). мов несамовитий Давид похожає... і **ду́ма** неситий Нечи[с]тиє думи... II 416.В // *При прямій мові, що передає зміст думки* (24). Уже Марко чумакує I восени не ночує Ні під хатою, ні в хаті... Кого-небудь треба сватать. «Кого ж би тут?» старий **дума** I просить поради У наймички. I 317.262. Минаючи убогі села Понаддніпрянські невеселі, Я **думав:** — Де ж я прихилюсь? I де подінуся на світі? II 298.3. Що тут на світі робить? — **думаю** собі, та вставши раненько, помолився богу, закачав рукава та й заходився коло оції М о с к а л е в о ї к р и н и ц і. VI 139.18 //*З підрядним реченням, що передає зміст думки* (16). Я **думав,** де б того добра, Письмо чи матір, взять на світі. II 76.19. *Повт.* (2). Один **дума,** як би його Достроїть палати. Другий **дума,** як би його На подзвін при[д]бати. I 363.124. *У прикл. спол.* **думати-**г а д а т и (**думати,** г а д а т и) (4). Не плачеш ти і не співаєш, Гадаєш, **думаєш-**г а д а є ш, Як його вчити, навести На путь святий святого сина II 316.454. А я стою, похилившись, **Думаю,** г а д а ю, Як то тяжко той насущний Люди заробляють. I 251.504 // *Виявляти інтерес до когось* (3). А ще й досі, чи роблю що, Чи то так гуляю, Усе **думаю** про його II 198.27 // *Помишляти* (2). на старість попробую писать прозу. О віршах уже нічого й **думать.** VI 131.3. Не зробив я, і не **думав** я, отамане, батьку мій, кому-небудь лихого VI 83.12.

2. *Гадати, вважати, мати певну думку про кого, що* (64). Сидить козак на тім боці — Грає синє море. **Думав,** доля зострінеться— Спіткалося горе. I 14.19. що се таке Мар'яну спіткало?.. Мати спершу сміялася. **Думала** — жартує, Потім бачить, що не жарти. I 158.201. В селі не бачили й не чули, Де вона поділась. **Думали,** на пожарищі Небога

згоріла. II 17.396. Правда, я сам **думав,** що я вже зледащів, захолонув в неволі, аж бачу — ні. VI 139.12. Яким би шляхом не поїхав, то я **думаю,** що не обійдуся менше, як 200 рублями. VI 138.23. Та цур йому, не **думай,** братіку, про мене нічого поганого. VI 34.8 // *Вставн.* (14). А гетьманець, **думаю,** не перелякає тебе VI 92.16. Семен, я **думаю,** її [краску] знає, бо він таки трохи шнипорить в малярстві, вона буває різних фабрик VI 118.36. *Повт.* (2). Та ні, **думаю,** не такий козак, хоч він тепер, **думаю,** і кошовим, а все-таки повинен остаться добрим козаком. VI 84.6 // Н е з н а т и, щ о й **думать** (3). Письма твого нема, і я тепер не знаю, що й **думать** VI 145.14 // Т а щ о в и **думаєте** (1). Та що ви **думаєте,** польській Або Хазяїн той московскій, Не та ловись! журнал Р е в у! II 408.В.

3. *З інф. Мати намір зробити щось* (45). Отак у келії правдивий Іван Гус **думав** розірвать Окови адови!.. I 265.117. Страшно сказать: я **думала** Занапастить душу. I 132.2019. [Вдова] **Думала..** йти топиться, Так жаль маленьких діток стало! II 49.20. **Думав** я тобі послать свій екземпляр З а п и с к и о Ю ж н о й Р у с и, але і сам ще добре не начитався тих записок. VI 140.13.

◇ **думати 1.** *у прикл. спол.* II 218.23, **думать 1.** II 289.16, 334.43, 364.23, VI 131.3, 206.5, **2.** VI 132.17, 145.14, 171.34, **думаю 1.** II 169.142, 198.3, 198.27, 198.29, 364.4, VI 19.24, 54.20, 70.11, 70.12, 82.4, 82.36, 139.18, *у прикл. спол.* I 251.504, **2.** I 158.208, II 253.196, 254.241, 408.В, 445.В (2 р.), 455.В, VI 28.6, 28.15, 29.20, 57.31, 70.14, 70.18, 73.4, 83.34, 85.30, 86.22, 92.16, 118.36, 119.3, 138.23, 138.35, 147.21, 159.9, 159.10, 179.19, 203.1, 215.9, *повт.* VI 84.6 (2 р.), **3.** II 462.В, VI 23.36, 26.29, 28.18, 29.19, 32.4, 32.20, 32.37, 130.14, 130.15, 138.35, 148.24, 159.10, 165.26, 172.5, 174.3, 177.12, 188.8, 193.26, **думаєш 1.** *у прикл. спол.* II 316.454, **2.** I 156.117, 277.168, VI 34.8, 198.7, 209.18, **3.** II 169.174, **думає 1.** I 127.1817, 127.1821, II 13.233, 186.8, 306.41, 310.210, 455.В, *у прикл. спол.* II 107.142, **дума 1.** I 317.262, 463.В, II 26.71, 335.21, *повт.* I 363.124, 363.126, *тавтол.* I 415.В, II 416.В, **2.** I 4.60, VI 26.19, **3.** II 106.86, VI 132.28, **думаємо 1.** VI 24.7, **думаєте 2.** II 408.В, **думають 1.** I 299.231, 375.28, *повт.* I 101.916 (2 р.), **2.** I 130.1959, **думав 1.** I 113.1304, II 76.19, 234.75, 298.3, 300.2, 364.16, 364.24, 408.В, VI 15.8, 83.12, 133.6, 171.34, *повт.* VI 84.3 (2 р.), **2.** I 14.19, 277.148, 473.В, VI 26.5, 26.7, 26.25, 42.24, 50.17, 83.7, 115.26, 138.9, 139.12, 153.8, 186.32, 202.30, **3.** I 82.297, 83.302, 265.117, 391.27, II 64.84, 66.159, 85.14, 106.91, 106.98, VI 34.19, 57.38, 86.36, 140.13, 145.16, 153.27, 162.18, 179.1, 225.27, **думала 1.** I 133.2023, 133.2033, 133.2041, 157.163, **2.** I 157.165, 158.201, 300.250, 366.197, 535.В, **3.** I 132.2019, II 49.20, 122.10, 249.36, **думало 3.** II 157.24, **думали 1.** I 379.5, 419.В, 434.В, 444.В, **2.** II 17.396, **думай 1.** I 491.В, II 100.276, **2.** VI 34.8, **думайте 1.** I 518.В, **думавши 1.** II 95.78.

ДУМКА (35). **1.** *Мисль, міркування* (27). **Думка** єсть за Б у к в а р е м напечатать лічбу — і ціни і величини такої ж як Б у к в а р ь. VI 226.17. *У приказці* (1). я вже Харитї і намисто, і дукач, і хрест купив. Дурень **думкою** багатіє, як то кажуть. VI 210.1. *У прикл. спол.* **думка**-г а д о н ь к а (1). А калина з ялиною.. Мов дівчаточка із гаю Вихожаючи співають.. **Думки**-г а д о н ь к и не мають II 342.23. *Персоніф.* (6). Іде собі наш Ярема, Нічого не бачить; Одна **думка** усміхнеться, А друга заплаче. I 113.1314. *Тавтол.* (1). [Трясило] Дума **думку,** поглядає... I 415.В //*У спол.* (2): а) **думку** г а д а т и (1). Сидить сотник на причілку Та **думку** г а д а є II 165.42; б) і г а д к и, і **думки** н е б у л о — *зовсім не думав* (1). Який там тобі нечистий казав, що я приготовив свої Н е о ф і т и для друку? I г а д к и, і **думки** н е б у л о. VI 165.4.

2. *Назва творів поета* (8). **Думка.** I 15. Заг. //*У назві збірки* (2). Поклоніться, будьте ласкаві, Метлинському, спасеть його бог за його **Д у м к и** і щ е д е щ о, тіль і полегкості, що вони. VI 25.33.

◇ ***Одн. Н.*** **думка 1.** I 483.В, II 289.25, VI 84.4, 85.3, 86.20, 87.10, 115.29, 138.11, 171.38, 198.4, 226.17, *персоніф.* I 5.76, 23.85, 26.61, 113.1314, 406.В, II 167.108, **2.** I 15. Заг., 55. Заг., 405.В, 406.В, 483.В, 527.В, ***Р.*** **думки 1.** *у прикл. спол.* II 342.23, *у спол.* б) VI 165.4, ***З.*** **думку 1.** *тавтол.* I 415.В, *у спол.* а) II 165.42, ***О.*** **думкою 1.** II 37.86, VI 171.38, *у приказці* VI 210.1, **за думкою 1.** I 483.В, ***М.*** **на думці 1.** VI 34.8, ***Мн. Н.*** **думки 1.** I 525.В, ***З.*** **за думки 2.** VI 25.33, 84.33.

ДУМНИЙ (1). *Замислений.* «Гай! гай!.. — Старий промовив:— недоуми! Занапастили божий рай!.. Гетьманщина!!..» I **думнеє** Чоло похмаріло... II 26.75.

ДУМОНЬКА (2). **1.** *Пестл. до* **дума 1** (1). О ти, пречистая в женах! Благоуханний сельний крине! .. В яких ярах, В яких незнаємих вертепах Ти заховаєшся од спеки Огнепалимої тії, Що серце без огню розтопить I без води прорве, потопить Святії **думоньки** твої? II 307.101.

2. *Пестл. до* **дума 2** (1). I тую **думоньку.** О доле! Єдиная моя ти доню. Твоєю гордо назову II 479.В.

◇ ***Одн. З.*** **думоньку 2.** II 479.В, ***Мн. З.*** **думоньки 1.** II 307.101.

ДУНАЙ (20). Пливе човен по **Дунаю** Один за водою. I 152.3. стародавню Січ розруйновали: Хто на Кубань, хто за **Дунай,** Тілько і остались, Що пороги серед степу. I 146.2545. А я, неначе навісна, В **Дунаєві** шукаю броду, З байстрям розхрістана бреду. II 100.300. І на тихому **Дунаю** Нас перебігають Товариші-запорожці І в Січ завертають. I 288.601. *Зверт.* (2). Тихий, тихий **Дунай!** Моїх діток забавляй. I 311.50.

◇ ***Одн. З.*** **за Дунай** I 146.2545, 168.125, **на Дунай** I 311.49, II 100.274, ***О.*** **за Дунаєм** I 31.144, 366.222, **понад Дунаєм** II 337.57, ***М.*** **в Дунаї** I 364.152, 404.В, II 496.В, **в (у) Дунаєві** I 311.40, 365.180, II 100.300, **в Дунаю** I 4.66, **на Дунаї** I 288.611, **на Дунаю** I 288.601, 496.В, **по Дунаю** I 152.3, ***К.*** **Дунай** *зверт.* I 311.50, **Дунаю** *зверт.* I 364.150.

ДУНУТИ (2). **Дунув** вітер понад ставом — І сліду не стало. I 45.685. Погас огонь, **дунув** вітер І попіл розвіяв. I 271.345.

ДУПЛО (1). *Образн.* заснула Вкраїна, Бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла, В калюжі, в болоті серце прогноїла І в **дупло** холодне гадюк напустила, А дітям надію в степу оддала. I 228.30.

ДУРАК (1). Саул, не будучи **дурак,** Набрав гарем собі чималий, Та й заходився царювать. II 352.45.

ДУРЕНЬ (46). Все йде, все минає — і краю немає. Куди ж воно ділось? відкіля взялось? І **дурень,** і мудрий нічого не знає. I 75.3. Дивилися та дивувались На новобранця чабани, Та промовляли, що й вони Таки не **дурні.** II 352.51. Аж тепер тілько догадався, що я хоч і в школі вчився, а сам бачу, що **дурень.** VI 83.27. *У порівн.* (1). Бодай кати їх постинали, Отих царів, катів людських. Морока з ними, щоб ви знали. Мов **дурень** ходиш кругом їх, Не знаєш, на яку й ступити. II 75.219. *У приказці* (5). **Дурня** знать По походу. Отже назвать, Їйбогу, я його не вмію, Того студента,— що ж нам діять? II 157.9. *Лайл.* (26). Благаю бога, щоб смеркало, Бо на позорище ведуть Старого **дурня** муштровати. II 48.120. Йосипові скажи, що **дурень,** Микиті не кажи нічого. VI 225.28. *Повт.* (4). А то.. розказує Мертвими словами Та якогось-то Ярему Веде перед нами у постолах. **Дурень! дурень!** Били, а не вчили. I 77.77. *Зверт.* (4). Не розганяй діток, Сивий **дурню!** II 176.386.

◆ *У спол.* (6): а) у (в) **дурні** п о ш и т и (ш и т и, о б у т ь) — *обдурити (обдурювати)* (2). Вірсавія купалася.. Лоно біле мила, І царя свого святого У **дурні** п о ш и л а. II 70.63; б) в **дурні (дурнем, дурня)** у б р а т и с я (д о б р а т и с я) — *зазнати невдачі* (3). ісправник Трохи не сказився! Що нічого, бачиш, взяти.. І день і ніч побивався Та в **дурні** й у б р а в с я. I 307.472. ісправник Трохи не сказився! Що нічого, бачиш, взяти, А він же трудився! І день і ніч побивався Та **дурня** й д о б р а в с я. I 501.В; в) в **дурнях** п о б у в а т ь (1). сам Настусю піджидав, Таки годованку, щоб з нею Собі зробитисяріднею, Не сина з нею поєднать, А забандюрилось старому Самому в **дурнях** п о б у в а т ь. II 165.34.

◇ ***Одн. Н.*** **дурень** I 75.3, 76.73, 77.105, 102.924, II 93.8, 201.58, VI 83.27, 147.1, 165.30, 225.28, *повт.* I 77.77 (2 р.), VI 86.11 (2 р.), *у порівн.* II 75.219, *у приказці* VI 210.1, ***Р.*** **дурня** VI 221.10, *у спол.* б) I 501.В, **з дурня** II 72.118, ***Д.*** **дурневі** VI 212.29, ***З.*** **дурня** II 45.23, 48.120, 271.267, 354.9, *у приказці* I 375.26, II 48.122, 157.9, ***О.*** **дурнем** II 410.В (2 р.), 417.В, 435.В, VI 27.15, *у спол.* б) I 504.В, ***К.*** **дурню** *зверт.* II 51.99, 176.386, 435.В, VI 75.4, ***Мн. Н.*** **дурні** II 352.51, 411.В, ***Д.*** **дурням** I 393.9, II 463. В, ***З.*** **в (у) дурні** *у приказці* II 410. В, *у спол.* а) I 292.3, II 70.63, *у спол.* б) I 307.472, ***М.*** **в дурнях** *у спол.* в) II 165.34.

ДУРИТИ, ДУРИТЬ (21). де нема святої волі, Не буде там добра ніколи. Нащо ж себе таки **дурить?** II 75.234. Катерина подивилась, Та й заголосила: — Це не брат мій, це мій милий, Я тебе **дурила...** II 130.56. *Повт.* (7). **Дурю! Дурю!** Себе-таки, себе самого. II 499.В. *Образн.* (1). серцеві не потурай.. Воно тебе весь вік **дурило.** II 37.103.

◇ **дурити** I 307.476, **дури́ть** II 75.234, 82.222, **дурю** II 349.3, 349.7, 349.26, 350.28, *повт.* II 499.В (2 р.), **ду́рить** II 198.9, **дурила** II 130.56, **дурило** *образн.* II 37.103, **дурили** II 77.3, **дуріть** I 519.В, *повт.* I 339.77, 339.79, 339.80, 522.В (2 р.), **дуріте** I 332.81, 335.218.

ДУРІТИ (1). Горе! Горе! І досі **дуріють** царі II 500.В.

ДУРНЕНЬКИЙ (1). *Субст. Пестл., зверт.* Стривай, стривай, простоволоса! **Дурненька,** де б же ти взяла Того барвінку заквічатись? II 166.77.

ДУРНИЙ (42). Йосип п'яний і **дурний** — вибач йому. VI 215.1. Чоловік він не дуже **дурний** і не дуже розумний, а дуже, дуже щирий. VI 202.20. Із Полісся шляхта лізе, А **дурний** попович Із-за Дніпра напирає II 434.В //*Субст.* (16). Сміються люде надо мною, Зовуть покриткою, **дурною** II 101.303. *Зверт.* (3). С[отник]: **Дурна,** чого ти боїшся! II 168.133. *У приказці* (1). **Дурний** шию підставляє І не знає за що! I 338.53 //*Недосвідче-*

ний, наївний (8). **Дурна** ти, Насте, як я бачу, І посміятьс я не даси... II 167.97. **Дурна** була, молодая — Я все виглядала, Чи не шле за рушниками... II 198.5. *Повт.* (2). Старий я смерті сподіваюсь, А як згадаю нагадаю, Аж помолодчаю... **Дурний! Дурний** і досі.. II 456.В //**Дурна** голова (4). Колись **дурною** головою Я думав: — Горенько зо мною! II 300.1. Якщо не полегша трохи згодом, то я не знаю, що мені й робить з моєю **дурною** головою VI 159.9.

◇ ***Одн. Н.*** **дурний** I 247.326, II 62.16, 160.8, 281.40, 434.В, VI 75.1, 202.20, 215.1, 220.34, *субст.* I 247.322, II 349.3, VI 138.9, *повт.* II 456.В (2 р.), *у приказці* I 338.53, **дурна** II 167.97, 198.5, 368.2, *субст.* II 95.90, 273.354, 273. 357, VI 218.15, ***Р.*** **дурного** II 88.13, ***Д.*** **дурному** *субст.* I 352.42, **дурній** *субст.* II 92.7, ***З.*** **дурний** I 393.8, II 410.В, **дурного** II 478.В, **дурну** *субст.* II 198.9, **дурную** II 163.7, ***О.*** **дурним** I 27.78, VI 24.29, (з) **дурним** II 175.341, **дурною** II 300.1, *субст.* II 101.303, (з) **дурною** VI 159.9, ***К.*** **дурна** *субст.*, *зверт.* II 168.133, ***Мн. Н.*** **дурні** II 26.92, 202.1, *субст.* VI 209.28, ***К.*** **дурні** *субст.*, *зверт.* I 246.282, II 281.44.

ДУРНІШИЙ (3). хіба діди та батьки **дурніші** були, що не пускали в люди навіть граматки без предисловія. I 150.П. Якби я хоч трошки **дурніший** був, то я б учадів од його панегірика, а то, слава богу, видержав. VI 163.36.

◇ ***Одн. Н.*** **дурніший** VI 163.36, **дурніша** VI 220.26, ***Мн. Н.*** **дурніші** I 150.П.

ДУТИ (1). *У прикл. спол.* гріти-**дути**. Мені байдуже За простих сірих сіромах, Вони і господом забуті! Так що ж мені тут гріти-**дути**! II 227.10.

ДУХ (11). **1.** *Свідомість, психічні і моральні особливості* (4). я по плоті і **духу** син і рідний брат нашого безталанного народу VI 200.36 //*Рел.* (3). Коли одпочити Ляжеш, боже, утомлений? І нам даси жити! Ми віруєм твоїй силі І **духу** живому. I 326.31. Ти **дух** святий свій пронесла В їх душі вбогії! Хвала! І похвала тобі, Маріє! II 323.736.

2. *Міфол. Повт.* (4). Пограємось, погуляймо Та пісеньку заспіваймо: Ух! ух! Солом'яний **дух**, **дух**! I 5.96.

◆ *У спол.* (3): а) **духу** не стало — *вмерла* (1). в галері Князі, і всі сіли Воєводи... і меж ними Цариця сиділа. Я глянула, усміхнулась... Та й **духу** не стало! I 297.155; б) щоб **духу** в хаті не було!— *геть із хати!* (1). С[отник]: А бурсак!.. Ось я тебе попомуштрую Не так, як в бурсі!.. Помелом! Щоб **духу** в хаті не було! II 171.221; в) одним **духом** — *дуже швидко* (1). «Пийте, діти! пийте, лийте!..» І поставець одним **духом** Залізняк черкає. I 124.1730.

◇ ***Одн. Н.*** **дух 2.** *повт.* I 5.96 (2 р.), 6.114 (2 р.), ***Р.*** **духу** *у спол.* а) I 297. 155, *у спол.* б) II 171.221, ***Д.*** **духу 1.** I 326.31, ***З.*** **дух 1.** II 323.736, ***О.*** **духом 1.** I 85.366, *у спол.* в) I 124.1730, ***М.*** **по духу 1.** VI 200.36.

ДУША (167). **1.** *Внутрішній, психічний світ людини, її почуття, переживання* (120). Не розпитуй, бабусенько, Що було зо мною. Я молилась, я плакала, Серце розривалось, Сльози сохли, **душа** мерла... I 132.1999. Не вмирає **душа** наша, Не вмирає воля. I 325.11. Возлюбленику муз і грацій, Ждучи тебе, я тихо плачу І думу скорбную мою Твоїй **душі** передаю. II 263.4. Вас не бачив, а вашу **душу**, ваше серце так бачу, як може ніхто на всім світі. VI 19.21. Ви любите на братові Шкуру, а не **душу!** I 328.121. Спасибі тобі ще раз за летописи, я їх уже напам'ять читаю. Оживає моя мала **душа** читаючи їх! VI 92.26. *Повт.* (3). а ти... Мов золото в тому горнилі, В людській **душі** возобновилась, В **душі** невольничій, малій, В **душі** скорбящей і убогій. II 323.754. *Зверт.* (4). **Душе** моя убогая! Лишенько з тобою. I 243.155. *Зверт., персоніф.* (2). **Душе** моя, Чого ти сумуєш? **Душе** моя убогая, Чого марне плачеш I 242.117. *У прикл. спол.* **душею**-серцем (1). прийшли, **Душею**-серцем неповинні, Аж до самої домовини. II 343.6. *Персоніф.* (3). Нехай усміхнеться **душа** на чужбині I 406.В. Добре жить Тому, чия **душа** і дума Добро навчилася любить! II 199.14 //*За релігійними уявленнями, безсмертне, нематеріальне начало в людині* (27). Біга Катря боса лісом.. Та в яр... біжить... серед ставу Мовчки опинилась. «Прийми, боже, мою **душу**, А ти — моє тіло!» Шубовсть в воду... I 45. 679. І задзвонили вранці-рано По генераловій **душі** II 225.205. Як матимеш гулящий час, то піди в Сімонов монастир і за мене помолися богу на могилі Гоголя за його праведную **душу**. VI 87.29. *Повт.* (6). А я в шинку з п'яницями Запродав **душу**, І **душу** і тіло II 251.121. *У прикл. спол.* пташки-**душі** (1). Як сніг, три пташечки летіли Через Суботове і сіли На похиленному хресті На старій церкві.— «Бог простить: Ми пташки-**душі**, а не люде» I 498.В.

2. *Сукупність певних духовних якостей людини, її характер* (31). Сини мої! орли мої! Летіть в Україну.. Там найдеться **душа**

щира, Не дасть погибати I 76.49. Ти пишеш, що чув, що і в столиці єсть добрі **душі,** що хотять помагать мені на дорогу. VI 138.17. Чи старий Щепкін ще живий? От щира козацька **душа!** VI 130.24. *Зверт.* (4). Хвала вам, **душі** молодиє! Хвала вам, лицарі святиє! Вовіки-віки похвала! II 275.430. *Образн.* (2). Я не одинокий, я не сирота, — Єсть у мене діти, та де їх подіти? Заховать з собою? — гріх, **душа** жива! I 75.21.

3. *Особа (при підрахунку)* (3). Чим спиниш народ, щоб не гомонів? Не десять **душ,** а, слава богу, вся Смілянщина, коли не вся Україна. I 101.919. Добре б ти зробив, якби.. поїхав з Новицьким у Жаботин, та вдвох сказали б отому дурневі, щоб він не боявся керилівчан, а положив би яку хоче плату за грунти і за землю (не менше чотирьох десятин на **душу**) VI 212.31.

◆ *У спол.* (13): а) **душу** п о г у б и т и (з г у б и т и, з а н а п а с т и т ь) — *заподіяти собі смерть* (4). я так люблю Мою Україну убогу, Що проклену святого бога, За неї **душу** п о г у б л ю! II 25.60. Страшно сказать: я думала З а н а п а с т и т ь **душу.** I 132.2020; б) н і **душі** — *нікого* (3). Ні каліка, ані старий, Ні мала дитина Не остались,— не вблагали Лихої години. Всі полягли, всі покотом; Н і **душі** живої I 124.1697; в) **душу** п о є д н а т ь *з ким — щиро поговорити з ким-н.* (2). В неволі, в самоті немає, Нема з ким **душу** п о є д н а т ь II 433.В; г) б о г у **душу** о д д а т и (п о с л а т и) — *вмерти* (2). Отам мені і розказала Стара черниця новину. Що в монастир до їх зайшла Княжна якась із-за Дніпра Позаторік. Одпочивала, Та й б о г у **душу** о д д а л а... II 18.430; д) д и в и т и с я **душою** *на кого — ставитися до кого-н. щиро* (1). А за лихо... Та цур йому! Хто його не знає!.. А надто той, що д и в и т ь с я на Людей **душою** — Пекло йому на сім світі I 23.73; е) з а г л я н у т и в **душу** (1). Не дуріте дітей ваших,.. Бо невчене око З а г л я н е їм в саму **душу** Глибоко! глибоко! I 332.85.

◇ ***Одн. Н.*** **душа 1.** I 132.1999, 269.238, 269.247, 325.11, 342.81, 345.184, II 228.45, 458.В, VI 42.26, 77.15, 92.26, *повт.* II 252.154, 252.155, *персоніф.* I 344.150, 406.В, II 199.14, **2.** I 76.49, 80.235, 93.628, 111.1240, II 357.2, VI 41.25, 55.2, 58.11, 130.24, 132.6, 200.6, 215.18, *образн.* I 75.21, 75.26, ***Р.*** **душі 1.** II 256.305, 305.24, 311.249, VI 219.18, *повт.* II 240.32, 240.33, **2.** I 325.15, *у спол.* б) I 124.1697, 140.2285, VI 20.12, **окромя душі 2.** VI 115.7, ***Д.*** **душі 1.** I 75.28, 308.9, II 263.4, 266.81, **2.** II 223.121, ***З.*** **душу 1.** I 9.29, 12.45, 33.211, 45.679, 94.661, 117.1471, 118.1505, 133.2030, 161.337, 228.49, 244.212, 312.73, 328.121, 338.50, 340.25, 341.30, 345.189, 345.193, 374.4, 415.В, 471.В, 497.В, II 78.68, 96.122, 112.12, 154.13, 178.17, 190.32, 194.7, 204.5, 208.23, 213.34, 223.139, 239.3, 239.6, 239.14, 251.120, 251.123, 256.289, 284.24, 345.15, 357.10, 407.В, VI 19.21, 42.30, 92.15, 188.6, *повт.* II 251.121, 251.122, **2.** II 312.286, 357.5, VI 154.18, *у спол.* а) I 51.129, 117.1479, 132.2020, II 25.60, *у спол.* в) II 433.В (2 р.), *у спол.* г) II 18.430, 398.В, **в душу 1.** II 87.12, 213.67, 266.75, 279.566, 459.В, 480.В, *у спол.* е) I 332.85, **за душу 1.** I 538.В, II 55.259, 127.25, 256.329, VI 87.29, **на душу 1.** I 343.113, **3.** VI 212.31, ***О.*** **душею 1.** I 153.20, 329.162, II 492.В, *у прикл. спол.* II 343.6, **душою 1.** II 311.251, *у спол.* д) I 23.73, **за душою 1.** VI 82.7, ***М.*** **в душі 1.** II 87.9, VI 24.27, *повт.* II 323.754, 323.755, 323.756, **на душі 1.** VI 86.30, **по душі 1.** II 225.205, VI 82.26, ***К.*** **душе 1.** *зверт.* I 243. 155, II 466.В, 473.В, *зверт., персоніф.* I 242.117, 242.119, **2.** *зверт.* I 13.85, 13.108, **душа 1.** *зверт.* I 97.797, **2.** *зверт.* I 146.2523, ***Мн. Н.*** **душі 1.** I 22.44, 108.1156, 293. Заг., 293.5, 533.В, VI 188.6, *у прикл. спол.* I 498.В, **2.** I 115.370, II 10.74, VI 138.17, 171.40, ***Р.*** **душ 2.** VI 115.9, **3.** I 101.919, ***Д.*** **душам 2.** VI 138.18, ***З.*** **душі 1.** II 91.47, 102.10, VI 154.18, **3.** I 242.148, **души 2.** II 466.В, **в душі 1.** II 323.737, **за душі 1.** I 124.1733, ***М.*** **на душах 1.** II 328.36, ***К.*** **душі 2.** *зверт.* II 275.430.

ДУШЕВБОГИЙ *див.* **ДУШЕУБОГИЙ.**

ДУШЕУБІЙЦІ (1). *Зверт.* Уб'ють, Заріжуть вас, **душеубійці,** І із кровавої криниці Собак напоять. II 311.255.

ДУШЕУБОГИЙ (1), **ДУШЕВБОГИЙ** (1). Брати його, ученики, Нетвердії, **душеубогі,** Катам на муку не дались, Сховались, потім розійшлись II 322.726. **Душевбогим** дрібним, Чистим серцем, святим І молитву і сон І доземний поклон, Всетерпініє їм. II 495.В.

ДУШКА (1). *Пестливе звертання до жінки.* І генеральша уночі Тихенько плакать собі стала..— Ти, **душко,** плачеш? II 220.29.

ДУШНО (5). *Присудк.* **1.** *Про відчуття ким-н. задухи* (3). **Душно** мені, ходім, дочко, До ставка купатись. I 167.115. Якби благословив милосердни[й] бог нам з вами зострінуться. Ото б побалакали! ух, аж **душно!!** Авжеж, коли не вмремо, то діждемо VI 19.27.

2. *Про наявність духоти де-н.* (2). **душно** На перині спати I 86.427.

◇ **душно 1.** I 86.421, 167.115, VI 19.27, **2.** I 86.427, 549.В.

ДЩИ, ДЩЕР (2). *Слов'ян. Образн.* Надивившись на **дщу** свою Любу, молодую, Возьме її та й огорне В ризу золотую II 494. В. *Зверт.* (1). Вавілоня **Дщере** окаянна! Блаженний той, хто заплатить За твої кайдани. I 347.252.

ДЮКИ (1). Ченці повалили До Констанця; степи, шляхи, Мов сарана, вкрили Барони, герцоги і **дюки,** Псарі, герольди, шинкарі, І трубадури (кобзарі), І шляхом військо, мов гадюки. I 268.229.

ДЯДЕЧКО (1). *Пестл. до* **дядько 1.** *Зверт.* Ей, **дядечку,** швидше будемо писати, Бо хочеться спати і вам і мені. II 54.213.

ДЯДИНА (1). *Зверт.* Старенька сестро Аполлона,.. Придибайте хоч на годину Та хоч старенький божий глас Возвисьте, **дядино.** II 69.24.

ДЯДЬКО (5). **1.** (4). Поцілуй їх, друже мій, за мене, скажи їм, що се мов вас цілує той старий **дядько,** що з вами цілувався колись у Царському Селі. VI 84.16. *Зверт.* (3). Мандрували гайдамаки.. А за ними і Галайда.. Питається у хлопчика: «Що, титаря вбили?» «Ба ні, **дядьку;** батько казав, Що його спалили» I 120.1577.

2. *Слуга. Образн., зверт.* (1). Козак безверхий упаде, Розтрощить трон, порве порфиру, Роздавить вашого кумира, Людськії шашелі. Няньки, **Дядьки** отечества чужого! Не стане ідола святого, І вас не стане II 367.15.

◇ ***Одн. Н.*** **дядько 1.** VI 84.16, ***К.*** **дядьку 1.** *зверт.* I 120.1577, 315.199, II 408.B, ***Мн. К.*** **дядьки 2.** II 367.15.

ДЯК (11). Опинились; Аж церков бачать. **Дяк** співа, Попи з кадилами, з кропилом I 107.1106. Ти взяла.. І в школу хлопця одвела До п'яного **дяка** в науку. II 283.6. *У прикл. спол.* у ч и т е л ь-**дяк** (2). Давно те діялось. Ще в школі, Таки в у ч и т е л я-**дяка** Гарненько вкраду п'ятака — Бо я було трохи не голе, Таке убоге — та й куплю паперу аркуш. II 45.2 //*З часткою «таки»* (1). Максим.. На крилосі Стане, та й співає За **дяком-таки** II 255.249.

◇ ***Одн. Н.*** **дяк** I 107.1106, ***Р.*** **дяка** II 169.150, **в(у)дяка** II 45.25, 406.B, *у прикл. спол.* II 45.2, 404.B, **до дяка** II 55.226, 120.11, 283.6, ***Д.*** **дякові** II 55.237, ***О.*** **за дяком-таки** II 255.249.

ДЯКА (4). З превеликою радостію і **дякою** прийняв я лист ваш уже другий, написаний 31 декабря. VI 45.12.

◇ ***Одн. Н.*** **дяка** I 308.21, ***О.*** **з дякою** VI 23.33, 45.12, 200.9.

ДЯКІВ (1). Отак чини, як я чиню: Люби дочку абичию — Хоч попову, хоч **дякову,** Хоч хорошу мужикову. I 126.1789.

ДЯКУВАТЬ (13). Письмо твоє нашвидку писане я получив і **дякую** тобі за його VI 153.7. Тесляр убогий Тебе повінчану веде В свою убогую хатину. Молися й **дякуй,** що не кинув, Що на розпуття не прогнав II 311.273. А хто грає, того знають І **дякують** люде I 25.6. **Дякую** за гроші, а ще більше за те, що не забуваєте старого кобзаря Т. Шевченка. VI 134.5.

◇ **дякую** VI 70.42, 134.4, 134.5, 153.7, 162.23 (2 р.), **дякує** VI 26.15, **дякують** I 25.6, VI 24.10, 164.20, **буду дякувать** VI 20.18, **дякуй** II 311.273, **дякуючи** I 312.76.

ДЬОГОТЬ (2). «Потанцюєм. Грай, кобзарю!» «Не хочу гуляти! Огню, діти! **дьогтю,** клоччя! Давайте гармати» I 130.1956. Дівчата хрістились Та плакали — а уночі Пани все їм снились.. Одрізують кóсу.. На собак міняють,.. У **дьогті** купають I 539.B

Е

Е (7). *Вигук. Уживається:* **1.** *Для вираження заперечення* (4). С[отник]: А ти вже й скрипку принесла? Яку ж ми вчистимо з тобою? Н[астуся]: **Е,** ні! стривайте, цур не грать. А то не буду й танцювать, Поки барвінку не нарву II 167.112.

2. *Для передачі звуконаслідування. Повт.* (2). **Е...е...** лю-лі, Питала зузулі, Зузуля кувала, Правдоньку казала. I 230.17.

3. *Для вираження докору* (1). А де ж ти діла паляницю? .. Чи, може, ще й не напекла? **Е,** сором!.. Лепська мати! I 320.398.

◇ **е 1.** I 315.187, 375.28, II 167.112, 170.202, **2.** I 230.17 (2 р.), **3.** I 320.398.

ЕГЕ [1] (4). *Частка стверджувальна.* Чого тепер тобі, старому, У цій неволі стало жаль —.. Що ось як жити довелося, — Чи так, лебедику?!— **Еге...** II 86.47. *Повт.* (2). Громадою з хати... **Еге... Еге...** громадою. I 536.B.

◇ **еге** II 86.47, 445.B, *повт.* I 536.B (2р.).

ЕГЕ [2] (3). *Вигук. Уживається для вираження здивування.* Вийшов з хати карбівничий, Щоб ліс оглядіти.. «**Еге,** бачу, яка

фуга!» I 42.563.— А що-то там пороблює наш Кошовий Кухаренко? Який каже К[ухаренко]? — Та Яцько, кажу!— **Еге!** каже, його на зелених святках поховали. VI 82.22.

◊ **еге** I 42.563, 115.1391, VI 82.22.

ЕГЕРІЯ (2). *Міфол.* Сама **Егерія** в гаю, Кленучи доленьку свою, Повісилась. II 335.17. *У порівн.* (1). ти вітаєш... Як у того Нуми Тая німфа **Егерія,** — Так ти, моя зоре, Просіяєш надо мною I 489.В.

ЕДВАБ (1), **ЕДВАБНО** (1), **ЄДВАБНО** (1). *Шовк.* Аксамитом шляхи стеле I **едвабом** застилає II 400.В. Аксамитом шляхи стеле, А **єдвабном** застилає II 35.15.

◊ ***Одн. О.*** **едвабом** II 400.В, **едвабном** II 397.В, **єдвабном** II 35.15.

ЕДЕМ (1). *Бібл.* заспівай, Поки **Едем** твій тихій рай Ще не підпалював Єгова! II 486.В.

ЕДОМЛЯНЕ (1). *Бібл.* на вербах повішали Органи глухії, I нам стали сміятися **Едомляне** злії I 346.230.

ЕДОМСЬКИЙ (1). *Бібл.* господь наш вас пом'яне, **Едомськії** діти I 346.248.

ЕЙ (1). *Вигук. Уживається для вираження спонукання.* **Ей,** дядечку, швидше будемо писати II 54.214.

ЕКЗЕМПЛЯР (23). Чи получили ви К о б з а р я? Недодрюкований **екземпляр** може я вам сам привезу. VI 204.15. З дякою шлю вам 6-ть **екз[емплярів]** Г а й д а м а к и — і сьомий вам на пам'ять, не забувайте мене, коли маєте чим поминать. VI 23.33.

◊ ***Одн. Р.*** **екземпляра** VI 32.22, 87.19, ***З.*** **екземпляр** VI 23.33, 84.30, 85.10, 86.26, 87.10, 87.25, 130.37, 140.13, 179.20, 185.29, 203.32, 204.15, 211.8, 211.11, ***Мн. Р.*** **екземплярів** VI 23.21, 23.33, 28.8, 200.10, 222.40, 224.13, ***З.*** **екземпляри** VI 203.31.

ЕКОНОМ (1). Пек йому, тому шепотинникові Парчевському, може той клапоть од нас не втече. А поки що торгуйся якомога з Понятовським через того старого **економа.** VI 200.27.

ЕЛЕГІЇ (1). Якби ви знали, паничі, Де люде плачуть живучи, То ви б **елегій** не творили II 229.3.

ЕЛЕК (2), **ЄЛЕК** (1). *Назва річки.* Тиняючи по чужині Понад **Елеком,** стрів я діда II 62.2. Не на Вкраїні, а далеко, Аж за Уралом, за **Елеком,** Старий недобиток варнак Мені розказував отак Про сю криницю москалеву II 247.2.

◊ ***Одн. О.*** **за Елеком** II 247.2, **над Єлеком** II 457.В, **понад Елеком** II 62.2.

ЕММАНУЇЛ (2). *Ім'я Христа. Бібл.* Небогу Її й дитяточко взяли I у вертеп свій принесли, I чабани його убогі **Еммануїлом** нарекли. II 314.365.

◊ ***Одн. Н.*** **Єммануїл** II 489.В, ***О.*** **Єммануїлом** II 314.365.

ЕНЕЇДА (2). *Назва поеми І. П. Котляревського.* Прочитали собі по складах «**Енеїду**» та потинялись коло шинку, та й думають, що от коли вже ми розпізнали своїх мужиків. Е, ні, братіки, прочитайте ви думи, пісні, послухайте, як вони співають, як вони говорять меж собою,.. то тойді і скажете, що «**Енеїда**» добра, а все-таки сміховина I 375.27.

ЕНЕЙ (1). *Ім'я героя поеми І. П. Котляревського «Енеїда».* Згадаю **Енея,** згадаю родину, Згадаю, заплачу, як тая дитина. I 13.98.

ЕНТУЗІАСТ (1). Спасибі вам і за ласкаве слово про дітей моїх Г а й д а м а к і в. Пустив я їх у люди, а доції пори ще ніхто й спасибі не сказав. Може й там над ними сміються так, як тут москалі зовуть мене **ентузіастом,** сиріч дурнем. VI 27.14.

ЕПІЛОГ (2). Розумний, дуже розумний і сердечний **епілог** вийшов VI 155.35.

◊ ***Одн. Н.*** **епілог** I 144. Заг., VI 155.35.

ЕПІСТОЛІЯ (1). *Послання, лист.* Я вже написав і послав **епістолію** до директора Харковського театра VI 163.30.

ЕПОПЕЯ (2). Творили б, лежа, **епопею,** Парили б скрізь понад землею, Та все б гекзаметри плели, Та на горище б однесли Мишам на снідання. II 373.43.

◊ ***Одн. З.*** **епопею** II 373.43, ***Мн. З.*** **епопеї** II 502.В.

ЕСАУЛ (4), **ЄСАУЛ** (3), **ОСАУЛ** (1). Везуть труну мальовану, Китайкою криту. А за нею з старшиною Іде в чорній свиті Сам полковник компанійський, Характерник з Січі. За ним ідуть **есаули** Та плачуть ідучи. II 43.59. «Прізвище?» «Не маю!» «Хіба байстрюк? без прізвища. Запиши, Миколо, **Єсаулом**». I 437.В. Несуть пани **осаули** Козацькую збрую II 402.В.

◊ ***Одн. Н.*** **есаул** I 148. Прип., ***О.*** **есаулом** I 115.1356, **єсаулом** I 436.В, 437.В, ***Мн. Н.*** **есаули** II 43.59, 43.61, **єсаули** II 402.В. **осаули** II 402.В.

ЕСКІЗ (1). Коли все це, що я говорю, зробить можна, то ви й напишіть мені і пришліть одежу, а я вам пришлю **ескіз.** VI 28.18.

ЕСКУЛАП (1). *Міфол.* А поки те, та се, та оне... Ходімо просто-навпростець До **Ес-**

кулапа на ралець — Чи не одурить він Харона І Парку-пряху?.. II 373.39.

ЕСТАМПИ (1). Три **естампи** уже готові — Печерська Київська криниця, Судня в селі рада і Дари Богданові і українському народові. VI 32.13.

ЕТАП (3). *Група арештованих, яких відправляли в заслання.* Ішов **етап** із городу Та й став під корчмою II 440.В. І **етап** в дорогу Забрязкотав кайданами II 440.В. Молодий той у коморі Сам собі ночує, А молода за **етапом** У Сибірь мандрує! II 440.В.

ЕТНОГРАФІЯ (1). Думка єсть за Букварем напечатать лічбу.. За лічбою **етнографію** і географію VI 226.18.

ЕТЮДИ (1). Як той щирий віл запрягся я в роботу,— сплю на **етюдах:** з натурного класа і не вихожу,— так ніколи! так ніколи! VI 185.20.

ЕХ (2). *Вигук. Уживається для вираження жалю, співчуття.* **Ех,** якби то, Якби то найшли те, що там схоронили,— Не плакали б діти, мати не журилась. I 226.51. Чи так, батьку отамане? Чи правду співаю? **Ех,** якби то!.. Та що й казать! Кебети не маю. I 58.60.

Є

ЄВА (1). *За біблійними легендами, ім'я першої жінки на землі. У порівн.* А в саді.. Вірсавія купалася, Мов у раї **Єва** II 70.57.

ЄВАНГЕЛІЄ (1), **ЄВАНГЕЛІЯ** (1). *У спол.* **євангеліє (євангелія)** правди. Земля плаче у кайданах.. Нема кому розкувати, Одностайне стати За **євангеліє** правди I 265.104. Нема кому розкувати, Одностайне стати За **євангелію** правди I 486.В.

ЄВФРАТ (1). *Назва річки.* понад Індом і **Є[в]фратом** Свої ягнята і телята На пóлі вольнім вольно пас Чабан, було, в своєму раї. II 351.3.

ЄГІПЕТ (5). львеня те дике! люте! .. закувавши добре в пута, В **Єгіпет** люде одвели — На каторгу. II 325.18.

◇ ***Одн. З.*** **в(у) Єгіпет** II 315.411, 325.18, 489.В, ***М.*** **в Єгіпті** II 351.2, **в Єгипті** II 500.В.

ЄГОВА (1). *Бог у староєврейській релігії.* Уквічай голову дівочу Лілеями, і заспівай, Поки Едем твій тихій рай Ще не підпалював **Єгова!** II 486.В.

ЄДВАБНО *див.* **ЕДВАБ.**

ЄДИНИЙ (223). **1.** *Один* (221). Давид стенає та ридає..— Без тебе я не поживу I дня **единого,** мій сину II 72.109. Якби вони знали, що **едине** слово ласкаве тепер для мене паче всякої радості.— Так що ж, недогадливі. VI 45.10. Нехай усміхнеться серце на чужині, Хоть раз усміхнеться, дивлячись, як ти Всю славу козацьку за словом **единим** Переніс в убогу хату сироти. I 13.92 //*Лише один, незамінний. Уживається часто в листах при звертанні до друга* (197). Друже мій **единий!** позавчора вернувся я із того степу Киргизького.. та й заходився оце писать до тебе. VI 52.12. Не забувай мене, друже мій **единий.** VI 77.27. Єсть серце **едине,** серденько дівоче, Що плаче, сміється, і мре, й оживає I 85.364. Катерина задумалась I третьому каже:— Єсть у мене брат **единий** II 129.30. Понятовський жвавий.. **Едине** слово nie pozwalam У шляхти думав одібрать I 83.301. Меж невольниками в путах Той самий **единий** Її месник безталанний II 188.83. Я тепер, слава богу, здоровий і веселий і щиро любящий тебе, мого **единого** друга VI 148.2. Дивлюсь, у темному садочку.. Моя **единая** сестра! II 298.13. *Повт.* (6). **Единого** сина, **едину** дитину, **Едину** надію! в військо оддають! I 242.132. *Постійний епіт. до «боже», «господи»* (6). Боже мій **единий!!** Так от де рай! I 247.309. Даєш ти, господи **единий,** Сади панам в твоїм раю, Даєш високії палати. II 219.40. Боже мій, господи **единий!** Чи гляну я на ті гори коли-небудь хоч одним оком? VI 86.14 //Хоть **единую** (1). А як умру.. Моя ти, мамо! положи Свого ти сина в домовину, I хоть **единую** сльозину В очах безсмертних покажи. II 285.39 //*У тавтол. спол.* одним-**едине** (одна-**едина)** — *однісіньке (однісінька)* (2). Одним-**едине** при долині.. Стоїть дерево високе II 60.55. Не-

весело на світі жить, Коли нема кого любить. Отак і їй, о д н і й-**єдиній,** Ще молодій моїй княгині II 11.126 // *У спол.* в с і д о **єдиного** (1). Всі тебе бачили, в с і д о **єдиного** руського чоловіка VI 154.9.

2. *Спільний* (2). І вся, о Р у с с к а я Б е с е д а, Во глас **единий** ісповєдуй Свої грехи. II 340.9 // *У тавтол. спол.* о д н а **единая** (1). Благодать! Гайочок тихий серед поля, О д н а **единая** їх доля II 317.497.

◇ ***Одн. Н.*** **єдиний 1.** I 116.1405, 228.40, 247.309, 286.536, 329.156, 356.32, II 8.26, 62.22, 64.77, 65.127, 72.135, 93.30, 105.69, 129.30, 180.39, 188.83, 209.41, 219.40, 223.135, 247.11, 250.65, 251.108, 263.8, 265.46, 269.184, 275.406, 289.9, 336.15, 456.В, 463.В, 483.В, VI 45.26, 49.11, 49.22, 51.27, 52.12, 54.21, 54.33, 57.28, 58.18, 61.34, 71.14, 73.12, 75.25, 76.30, 77.11, 77.27, 82.34, 83.11, 83.30, 83.40, 84.10, 84.35, 85.12, 85.18, 85.24, 85.31, 86.14, 86.29, 87.5, 87.18, 92.11, 92.17, 115.4, 115.27, 115.28, 116.2, 118.18, 118.27, 119.12, 129.32, 130.8, 130.13, 130.18, 130.37, 131.1, 131.4, 131.22, 131.33, 132.12, 132.21, 132.31, 133.6, 133.9, 134.3, 134.13, 138.7, 138.14, 139.1, 139.8, 139.10, 139.15, 139.22, 140.18, 141.14, 141.23, 141.25, 141.28, 141.32, 141.39, 142.11, 145.2, 145.5, 145.11, 145.22, 145.35, 146.30, 146.39, 147.10, 152.9, 152.14, 152.25, 154.24, 155.3, 156.22, 159.7, 159.12, 162.36, 163.8, 163.29, 164.16, 164.17, 164.31, 166.28, 167.16, 170.1, 170.9, 172.22, 173.42, 174.12, 177.7, 179.7, 179.14, 179.18, 179.26, 182.20, 185.19, 185.23, 185.37, 186.3, 188.3, 188.24, 189.6, 189.12, 189.15, 190.1, 192.5, 192.19, 200.24, 201.2, 206.27, 218.23, 221.22, 222.4, 223.11, **єдина 1.** I 30.90, 118.1482, 454.В, *повт.* II 460.В (2 р.), **єдиная 1.** I 282.357, 358.21, 489.В, II 13.223, 72.136, 90.13, 90.17, 100.271, 223.142, 270.205, 270.206, 298.13, 322.714, 450. В, 479.В, VI 192.32, 197.26, *повт.* II 460.В, **2.** *у тавтол. спол.* II 317.497, **єдине 1.** I 85.364, VI 45.10, *у тавтол. спол.* II 60.55, **єдинеє 1.** II 91.50, 236.31, VI 170.11, 186.31, 186.35, 187.6, ***Р.*** **єдиного 1.** II 72.109, 154.11, 460.В, **єдинаго** II 416.В, (до) **єдиного 1.** *у спол.* VI 154.9, ***Д.*** **єдиному 1.** II 230.70, **єдиній 1.** II 324.4, *у тавтол. спол.* II 11.126, ***З.*** **єдиного 1.** II 460.В, VI 148.2, *повт.* I 242.132, (во) **єдиний 2.** II 340.9, (за) **єдиного 1.** II 426.В, **єдину 1.** II 228.51, 486.В, *повт.* I 242.132, 242.133, **єдиную 1.** II 14.235, 42.24, 285.39, 313.355, 484.В, (на) **єдиную 1.** II 319.573, **єдине 1.** I 83.301, (за) **єдине 1.** I 132.2004, (на) **єдине 1.** II 251.117, 496.В, **єдинеє 1.** II 11.138, 222.84, VI 115.41, **єдиноє 1.** II 381.В, ***О.*** (з) **єдиним 1.** II 488.В, (за) **єдиним 1.** I 13.92, (з) **єдиною 1.** II 324.11, ***Мн. Н.*** **єдині 1.** II 7.2.

ЄДИНОМИСЛІЄ (1). *Слов'ян.* А всім нам вкупі на землі **Єдиномисліє** подай II 333.32.

ЄДНАТИ (5). **1.** *Заручати, змовляти* (3). Росла дочка Мар'яна, А виросла, як панна.. Стала мати гадати Та за пана **єднати.** I 155.99. — Чого в'янеш, моя доню? — Стара не спитала, За сивого, багатого Тихенько **єднала.** I 50.93. А моя свою дитину Сама доглядала .. І жениха їй **єднала,** І раділа з нею II 12.186.

2. *Схиляти на свій бік, умовляти* (1). Таки ж у нашому селі Назнав я дівчину... Вчащаю І матір удову **єднаю.** I 396.20.

3. *Об'єднувати* (1). Нарадила мати, Як пшениченьку пожати, Полтаву достати? Ой пожали б, якби були Одностайне стали Та з Фастовським полковником Гетьмана **єднали.** II 29.12.

◇ **єднати 1.** I 155.99, **єднаю 2.** I 396.20, **єднала 1.** I 50.93, II 12.186, **єднали 3.** II 29.12.

ЄДНАТИСЬ (1). А ми неначе розійшлись, Неначе брались — не **єднались.** II 370.10.

ЄЗУЇТ (5), **ІЗУЇТ** (2). *Член католицького чернецького ордену.* Болить серце, як згадаєш: Старих слав'ян діти Впились кров'ю. А хто винен? Ксьондзи, **єзуїти.** I 120.1562. Аж ось ведуть гайдамаки Ксьондзя **ізуїта** I 445.В.

◇ ***Одн. Н.*** **єзуїт** I 149.Прип., ***З.*** **єзуїта** I 138.2204, **ізуїта** I 445.В, ***Мн. Н.*** **єзуїти** I 120.1562, 149.Прип., **ізуїти** I 438.В, ***Д.*** **єзуїтам** I 149.Прип.

ЄЙ-БОГУ (39), **ЇЙБОГУ** (23). *Вигук. Уживається для підтвердження чого-н., для запевнення в чому-н.* Коли не зберу грошей, щоб поїхать за границю, то зберу так, щоб приїхать в Академію, бо **єй-богу** хочеться вчиться. VI 30.2. А кричите що несете І душу і шкуру За отечество: **Єй-богу** овеча натура! I 522.В. **Їйбогу,** не чую, І не кричіть! I 240.46. Людей і долю проклинать Не варт, **їйбогу.** II 40.4 // *У спол.* **єй (їй)** ж е **богу** — *при підсиленні запевнення* (11). До тяжкого горя привів мене господь на старість, а за чиї гріхи? **Єй** ж е **богу,** не знаю. VI 115.24. Ти не пізнав мене, Йване? ..**Їй** ж е **богу,** я Катруся! I 43.609.

◇ **єй-богу** I 432.В, 522.В, VI 20.13, 20.18, 21.4, 24.27, 29.24, 30.2, 32.22, 34.3, 34.10, 42.6, 43.37, 51.13, 51.19, 92.18, 132.8, 161.5, 163.20, 179.30, 182.25, 224.12, **єйбогу** I 426.В (2 р.), 444.В, 457.В, 491.В (2 р.), 492.В (2 р.), 534.В, 536.В, II 419.В, *у спол.* I 427.В, 428.В, 441.В, 457.В, VI 115.24, 170.3, **їйбогу** I 88.467, 89.508, 105.1013, 240.46, 278.217, 279.233, 279.253, 338.51, 362.96, 368.283, 376.67, II 40.4, 49.1, 57.3, 57.15, 93.11, 157.11, 201.46, *у спол.* I 43.609, 90.546, 94.675, 126.1784, II 26.84.

ЄКАТЕРИНА *див.* **КАТЕРИНА.**

ЄКАТЕРИНОДАР (1). Письмо твоє од 7 августа того року із **Єкатеринодара** получив я 10 февраля сього року, аж у Нижньому Новігороді. VI 171.31.

ЄЛЕЙ (5). *Церк.* Перед богами Лель і Ладо Огонь Рогніда розвела; Драгим **єлеєм**

полила II 74.183. *Образн.* (1). І слово Із уст апостола святого Драгим **єлеєм** потекло. II 269.177.

◊ ***Одн. Н.*** єлей II 347.2, ***З.*** єлей II 352.41, 371.6, ***О.*** єлеєм II 74.183, *образн.* II 269.177.

ЄЛЕК *див.* **ЕЛЕК.**

ЄЛЕОН (2). *Назва гори поблизу Єрусалима.* Слідком За ним по улицях ходили, А іноді й на **Єлеон** До його бігали малії. II 322.692. А він Сидить, було, на **Єлеоні**, Одпочива. II 321.667.

ЄЛИКО (1). *Присл. Слов'ян. У спол.* **єлико** м о г а. Виступили з-за лиману З турками татари. Із Полісся шляхта лізе, А гетьман-попович Із-за Дніпра напирає — Дурний Самойлович З Ромоданом. Мов та галич, Вкрили Україну, Та й клюють **єлико** м о г а... II 160.11.

ЄЛИСАВЕТА (2). **Єлисавета**, Стара вдова, у Назареті З малим синком своїм жила II 318.525. Божа благодать На ветхую **Єлисавету** Учора рано пролилась II 309.164.

ЄНІСЕЙ (2). Москва, Бори́, снігú, і **Єнісей**... І покотились із очей На рясу сльози... II 37.95.

◊ ***Одн. Н.*** Єнісей II 37.95. Єнесей II 398.В.

ЄРЕТИК (8). А я тихо Богу помолюся, Щоб усі слав'яни стали Добрими братами.. І **єретиками** Отакими, як Констанцький **Єретик** великий! I 264.85. *Повт.* (4). «Ти богом проклятий! Ти **єретик!** ти **єретик!..** — Ревіли прелати.— Ти усобник!..» I 270.287. *Назва твору* (2). **Є р е т и к** мій не ввесь, тут його й половини нема. VI 179.37.

◊ ***Одн. Н.*** єретик I 264.85, *у назві* I 262.Заг., VI 179.37, *повт.* I 270.281 (2 р.), 270.287 (2 р.), ***Мн. О.*** єретиками I 264.83.

ЄРМОНСЬКИЙ (1). *Бібл.* роси **єрмонськії** На святії гори Високії сіонськії Спадають I 345.211.

ЄРУСАЛИМ (6), **ІЄРУСАЛИМ** (3). Надів бурнус. І веселенький З своїми дітками пішов В **Єрусалим** II 322.701. Не видно нікого в **Ієрусалимі**, Врата на запорі, неначе чума II 70.31. *Зверт.* (1). І коли тебе забуду, **Ієрусалиме**, Забвен буду, покинутий, Рабом на чужúні. I 346.240. *Персоніф.* (1). Надвóрі вже смеркло, і, тьмою повитий, Дрімає, сумує **Ієрусалим.** II 70.65.

◊ ***Одн. Н.*** Єрусалим I 524.В, II 321.668, Ієрусалим *персоніф.* II 70.65, ***Р.*** з Єрусалима II 314.382, ***З.*** в(у)Єрусалим II 320.613, 322.701, ***М.*** в Єрусалимі II 312.277, в Ієрусалимі II 70.31, ***К.*** Ієрусалиме *зверт.* I 346.240.

ЄСАУЛ *див.* **ЕСАУЛ.**

ЄСЕЇ (1). *Назва секти.* Святий закон! І Авраама і Мойсея! Возобновлять мужі **єсеї**. II 313.328.

ЄФРЕЙТОР (3). Я, вставши раненько, заходився писать до вас лист оцей; тілько що заходився, а тут чорт несе **єфрейтора** VI 62.6. *Образн.* (2). Чимало люду оголили Оці сатрапи-ундіра, А надто стрижений Гаврилич З своїм **єфрейтором** малим.. нá лихо лихим. II 280.9.

◊ ***Одн. З.*** єфрейтора VI 62.6, ***О.*** з єфрейтором *образн.* II 280.9, ***Мн. Д.*** к єфрейторам *образн.* II 280.15.

Ж

Ж[1] *див.* **ЖЕ**[1].

Ж[2] *див.* **ЖЕ**[2].

ЖАБА (3). І пугач пуга, і сова З-під стріхи в поле вилітає, А **жаби** крякають, гудуть. II 16.326. *У порівн.* (2). А один, Щонаймолодший, озирнувшись, Та вилами пана І просадив, мов ту **жабу**. II 187.48.

◊ ***Одн. З.*** жабу *у порівн.* II 65.150, 187.48, ***Мн. Н.*** жаби II 16.326.

ЖАБОТИН (2). *Назва містечка.* Добре б ти зробив, якби вкрав у Лопухіна день або й другий, і поїхав з Новицьким у **Жаботин** VI 212.29. В половині іюня, а може й раньше, заїде до тебе офіцер Новицький. Привітай його гарненько і найми, або сам позич йому коней до **Жаботина.** VI 211.19.

ЖАБОТИНСЬКИЙ (1). Напиши мені швиденько адрес **Жаботинського..** пана: як його зовуть і що воно таке? VI 205.33.

ЖАДАНИЙ (1). Не із Лúтви йде князь сподіваний, Ще незнаємий, давно **жаданий**; А із Києва туром-буйволом Іде веприщем за Рогнідою Володимир князь со киянами. II 74.199.

ЖАДНИЙ (1). Тяжко йому, Тяжко, а не плаче. Ні, не плаче: змія люта, **Жадна** випиває Його сльози I 117.1470.

ЖАДНО (1). *Присл.* змія люта **Жадно** випиває Його сльози I 454.В.

ЖАЙВОРОНОК (2). Защебетав **жайворонок,** Угору летючи I 6.141. I на полі **жайворонок,** Соловейко в гаї Землю, убрану весною, Вранці зострічають... I 136.2141.

ЖАЛІБНІШЕ (1). *Присл.* Плач же, серце, плачте, очі, Поки не заснули, Голосніше, **жалібніше** I 55.31.

ЖАЛКУВАТИ (6). **1.** *Сумувати, співчувати* (5).Посходились **жалкувати,** Жалю завдавати. II 51.109. Не так тиї вороги, Як добрії люди — I окрадуть **жалкуючи,** Плачучи осудять II 133.3.

2. *Нарікати, ремствувати* (1). Я сам занівечив свій вік, I ні на кого не **жалкую** II 62.19.

◇ **жалкувати 1.** II 51.109, **жалкую 2.** II 62.19, **жалкусте 1.** I 240.45, **жалкували 1.** II 51.78, **жалкуючи 1.** II 51.87, 133.3.

ЖАЛКУВАТИСЬ (1). *Скаржитись, ремствувати.* Ось що, добрі люди: Я гуляю, бенкетую В неділю і в будень. А вам нудно, **жалкуєтесь!..** I 472.В.

ЖАЛО (1). *Образн.* Брати, я смерті не боюся! Я докажу отим зміям, Я вирву їх несите **жало!..** I 269.250.

ЖАЛОВАТЬ (1). *Жаліти. Ірон.* I милосердний істукан, Навчившись **жаловать** в Медузи, Велів везти із Сиракузи У Рим в кайданах християн. II 469.В.

ЖАЛУВАТИСЬ (2). *Скаржитись, ремствувати.* А вам нудно, **жалуєтесь!** I 480.В.

◇ **жалуєтесь** I 473.В, 480.В.

ЖАЛЬ[1] (58). *Присудк.* **1.** *Про почуття жалю, співчуття до кого-, чого-н.* (30). I **жаль** мені, малому, стало Того сірому-сироту II 86.30. Недоля не бачить, з ким їй жартувати. А люде хоч бачать, та людям не **жаль:** «Нехай, кажуть, гине ледача дитина» I 39.463. Увечері зайшов у театр та згадав твій Чорноморський побит. Вийшов із театру, та цілісіньку ніч не знав уже, що з тобою й робить. Так мені тебе **жаль** стало. VI 82.30.— Не боюсь я, отамани, Та **жаль** України II 160.18. *Повт.* (2). Загрібай, мамо, жар, жар, Буде тобі дочки **жаль, жаль...** I 134.2089 //**Жаль** на *кого-н.* (7). Не **жаль** на злого, коло його I слава сторожем стоїть. II 88.1. А **жаль** на доброго такого, Що й славу вміє одурить. II 88.3. *Повт.* (2). А **жаль** мені, і **жаль** великий, На просвіщенних християн. II 93.13.

2. *Про почуття суму, туги, прикрості, що виникають внаслідок чого-н.* (17). **Жаль** і страх! В свитині латаній дрожала Якась людина. I 361.52. Покинув матір і господу, Покинув жінку, **жаль** та й годі! II 105.39. Мені не **жаль,** що я не пан II 93.12. поможи їй, друже мій великий, вирваться із сього гнилого Нижнього. Мені тут аж **жаль** дивиться на неї. VI 167.4 //*Про почуття суму, жалю з приводу втрати кого-, чого-н.* (6). **Жаль** і дуже мені вашої маленької, згадаю, то так, неначе бачу, як воно манюсінькe танцює, а Илья Иванович грає і приспівує... VI 41.19. Віщує серце, що в палатах Ти розкошуєш, і не **жаль** Тобі покинутої хати... I 384.31.

3. *Про небажання втратити кого-, що-н., віддати, витратити щось* (11). Мене мати хоче дати За старого заміж.. Пішла б же я утопилась — **Жаль** душу згубити... I 51.129. Дивіться на мене: я виплакав очі. Мені їх не шкода, мені їх не **жаль.** I 161.323. Доле, де ти, доле, де ти? Нема ніякої! Коли доброї **жаль,** боже, То дай злої! злої! I 350.31. А про журбу та про печаль Остило... і паперу **жаль.** II 415.В. *Повт.* (3). **Жаль** і батька, **жаль** і матір, I вірну дружину.. Класти в домовину, **Жаль** великий I 352.33.

◇ **жаль 1.** I 39.463, II 49.22, 53.173, 78.66, 86.30, 86.36, 88.1, 88.3, 89.31, 89.33, 96.116, 96.118, 96.124, 156.4, 160.18, 173.268, 177.400, 194.7, 208.17, 249.38, 311.250, 440.В, 442.В, 483.В, 487.В, VI 82.30, *повт.* I 134.2089 (2 р.), II 93.13 (2 р.), **2.** I 121.1604, 144.2446, 361.52, 384.31, 389.10, 538.В, II 51.91, 59.13, 86.40, 93.12, 105.39, 204.2, 236.7, 415.В, VI 41.19, 167.4, 217.20, **3.** I 51.129, 161.323, 349.11, 350.31, 367.239, II 95.91, 273.353, 415.В, *повт.* I 352.33 (2 р.), 352.37.

ЖАЛЬ[2] (16). **1.** *Сум, печаль* (4). I батько й мати в домовині... I **жалем** серце запеклось, Що нікому мене згадати! I 389.19. Чи по знаку Кому цей Оглав білохатий? Троха лиш! Треба розказати. Щоб з **жалю** не зробить сміху́! II 164.4.

2. *Співчуття* (1). Жить не хочеться на світі, А сам мусиш жити. Мушу, мушу, а для чого? Щоб не губить душу? Не варт вона того **жалю...** II 213.35.

◆ *У спол.* (11): а) **жалю** завдавати (7). Не так серце любить, щоб з ким поділиться, Не так воно хоче, як бог нам дає: Воно жить не хоче, не хоче журиться. «Журись», каже думка, **жалю** завдає. I 5.76; б) із **жалю** (2). Ой із журби та і з **жалю..** Погуляю понад морем Та розважу

своє горе. II 152.22; в) **жалю** д о д а в а т и (1). Співає, плаче Ярославна,.. Словами **жалю** д о д а є. II 336.4; г) **жалю** н а б р а т и с я (1). Любилися, та не побралися, Тілько **жалю** серцю н а б р а л и с я. II 174.308.

◊ ***Одн. Р.*** **жалю 2.** II 213.35, *у спол.* а) I 5.76, II 35.8, 48.127, 51.110, 80.134, 116.6, 221.34, *у спол.* в) II 336.4, *у спол.* г) II 174.308, **з (із) жалю 1.** II 164.4, *у спол.* б) II 152.22, 203.32, **од жалю 1.** I 144.2460, 235.202, ***О.*** **жалем 1.** I 389.19.

ЖАНДАР (2), **ЖАНДАРМ** (1). Мене, по правді сказать, риштовали та посадивши з **жандаром** на візок та прямо привезли аж у самий Петербург. VI 83.5. Книжник Кожанчиков заходився був печатать мою поезію, так шеф **жандармів** запретив. VI 186.16.

◊ ***Одн. О.*** **з жандаром** VI 83.5, 83.9, ***Мн. Р.*** **жандармів** VI 186.16.

ЖАР (7). **1.** *Розпалене вугілля* (6). Насипали в халяви **жару..** Не витерпів святої кари, Упав сердега. I 97.793. *Повт.* (4). Загрібай, мамо, **жар, жар** I 134.2088.

2. *Спека* (1). А сирота її в селі, Її єдиная дитина! Мов одірвалось од гіллі, Ненагодоване і босе.. Спеклося бідне на **жару.** II 13.227.

◊ ***Одн. Р.*** **жару 1.** I 97.793, **з жару 1.** I 271.342, ***З.*** **жар 1.** *повт.* I 134.2088 (2 р.), 444.В (2 р.), ***М.*** **на жару 2.** II 13.227.

ЖАРТИ (4). Мати спершу сміялася. Думала — жартує, Потім бачить, що не **жарти.** I 158.202. Не здивуйте, добродію, що не вволив я вашої волі, діло се не **жарти;** самі маєте розум. VI 186.14.

◊ ***Мн. Н.*** **жарти** I 94.678, 158.202, VI 186.14, ***З.*** **жарти** I 153.30.

ЖАРТУВАТИ, ЖАРТУВАТЬ (35). **1.** *Говорити, робити щось несерйозно* (22). Бач, Оксано, я **жартую,** А ти й справді плачеш. I 94.682. Поцілуй їх малих за мене і **жартуючи** скажи їм, що далеко десь старий.. солдат молиться богу і молячися просить його милосердого, щоб ви єсте великі росли VI 85.34. Дурна ти, Насте,..Хіба не бачиш, я **жартую.** II 167.99. *Повт.* (2). Не **жартую,** Їйбогу, Ярино! — Не **жартую...** I 279.252 //*Весело розмовляти, пересипаючи мову жартами* (1). І, звичайно, як москалі, Сміються, **жартують:** «Ай да баба! ай да наши! Кого не надуют!» I 40.486. *Образн.* (1). Ох, якби-то так **жартувало** моє серце, як я оце з вами словами жартую. VI 50.27.

2. *Розважатися, забавлятися* (12). У неділю на вигоні Дівчата гуляли, **Жартували** з парубками I 154.33. І ми, **жартуючи,** погнали Чужі ягнята до води. II 22.41. *Образн.* (1). Недоля не бачить, з ким їй **жартувати** I 39.462.

3. *Насміхатися, знущатися. Образн.* (1). Недоля **жартує** Над старою головою I 25.12.

◊ **жартувати 1.** I 457.В, **2.** *образн.* I 39.462, **жартувать 1.** I 88.446, **жартую 1.** I 94.677, 94.682, 130.1959, 158.201, 163.409, 427.В, II 167.99, VI 50.28, *повт.* I 279.252, 279.254, **жартуєш 1.** I 279.256, 460.В, **жартує 1.** I 279.252, **2.** I 29.31, 507.В, II 436.В, **3.** I 25.12, **жартуєм 1.** I 90.535, **жартуєте 1.** I 90.531, **жартують 1.** I 40.486, 163.414, **2.** I 159.263, **жартувала 2.** I 155.109, **жартувало 1.** *образн.* VI 50.27, **жартували 2.** I 154.33, 160.294, **жартуйте 1.** I 88.458, **жартуючи 1.** VI 85.34, **2.** I 28.5, 28.6, 39.461, II 22.41.

ЖАТИ, ЖАТЬ (14). Вийдуть люде жито **жати...** II 349.22. А мати пшеницю на панщині **жне.** I 242.136. *У приказці* (2). Чи **жать,** чи не **жать,** А сіяти треба,— старий розмовляє, Нібито до себе. I 278.203.*Образн.* (3). Посіяли гайдамаки В Україні жито, Та не вони його **жали.** I 146.2533.

◊ **жати** I 7.189, II 349.22, *образн.* I 203.162, **жать** I 159.260, II 334.44, *у приказці* I 278.203 (2 р.), **жне** I 242.136, **жнуть** I 277.158, II 287.16, **жала** II 287.1, **жали** II 477.В, *образн.* I 146.2533, 203.163.

ЖАХАТИСЯ (1). Усе було росказує, Аж плачуть дівчата Та христяця, **жахаюця,** Ніби пан у хаті. I 539.В.

ЖВАВИЙ (3). рибалонька, **Жвавий,** кучерявий, Мліє, в'яне, як зостріне Ганнусю чорняву. I 165.58.

◊ ***Одн. Н.*** **жвавий** I 82.296, 165.58, ***О.*** (з) **жвавим** II 280.10.

ЖДАНИЙ (1). Не із Литви йде князь сподіваний, Ще незнаємий, давно **жданий** II 418.В.

ЖДАТИ, ЖДАТЬ (79). **1.** *Чекати; розраховувати на прихід, появу кого-, чого-н. або настання чого-н.* (53). Може вийшла русалонька Матері шукати, А може **жде** козаченька, Щоб залоскотати. I 3.19. А мати.. Дочку вечерять дожидала І тяжко плакала **ждучи.** I 387.66. Рішися, друже мій великий, на мою просьбу і, рішившись, напиши мені гарненько — коли б тебе **ждать** до себе. VI 154.41. Мов волі, світу сонця **жду.** II 48.116. *Повт.* (9). **Ждемо,** І ми **ждемо** то[го] весілля. II 64.111. *Образн.* (2). а свитка, як пошита, то нехай у тебе **жде** мене, твого брата і друга Т. Шевченка. VI 212.39 // *У спол.* **ждати** н е д о ж д а т и с я (1). Писав ще я в Київ Іванишову, щоб прислав мені летопись Величка, так от

уже другий рік **жду** не дождуся VI 87.16.

2. *Надіятися, сподіватися на кого-, що-н.* (22). Тепер же злої тії долі, Як бога, **ждати** довелось. І **жду** її, і виглядаю І 393.6. Та й каже [мати]: «Мар'яно! Треба буде старостів **ждать**» І 158.204. *Повт.* (6). А ти, кумасю, спала, спала, Пишалася, та дівувала, Та **ждала, ждала** жениха II 368.17. Добра не **жди,** Не **жди** сподіваної волі II 288.7. *У приказці* (1). Перелицювавши шлях-дорогу, я того ж дня упакував свою мізерію, книги тощо.. І сів над морем **ждать** погоди VI 141.31.

3. *Зволікати* (4). Думать, сіять, не **ждать** І посіяне жать Роботящим рукам. II 334.43 // *У спол.* л і т а́ н е **ждуть** (1). Ні, трохи треба підождать. Воно б то так! Та от що, брате: Л і т а́ н е **ждуть!** II 167.107.

◊ **ждати 2.** I 393.6, **3.** I 415.В, 461.В, **ждать 1.** VI 154.41, 155.8, *повт.* II 271.246 (2 р.), 2. I 158.204, II 200.8, *у приказці* VI 141.31, 3. II 334.43, **жду 1.** II 48.116, VI 32.33, 153.31, 156.16, 208.4, 210.26, *повт.* VI 87.23 (2 р.), *у спол.* VI 87.16, **2.** I 393.7, II 200.17, VI 141.31, **ждеш 1.** I 33.221, II 178.19, 288.7, 311.267, VI 36.28, **жде 1.** I 3.19, 51.134, 262.11, 463.В, II 310.222, *образн.* VI 26.17, **2.** II 288.3, **ждемо 1.** VI 83.37, *повт.* II 64.111, 64.112, **ждуть 1.** I 390.5, II 225.211, 289.6, 411.В (2 р.), **2.** I 201.71, *повт.* II 311.264 (2 р.), 3. *у спол.* II 167.107, **ждала 1.** I 133.2042, II 127.28, 225.202, VI 147.35, **2.** *повт.* II 368.17 (2 р.), **ждали 1.** I 110.1188, **ждатиму 1.** VI 192.12, *повт.* II 174.294, 174.295 (2 р.), **ждатимеш 2.** II 311.267, **ждатемиш 2.** II 487. В, **будемо ждать 1.** VI 223.39, **жди 1.** II 174.292, 354.14, **2.** II 25.32, 311.270, 354.20, 488.В, *повт.* II 288.7, 288.8, **нехай жде 1.** *образн.* VI 212.39, **ждучи 1.** I 386.7, 387.66, II 263.2, 310.223, VI 156.22, 203.27, 207.12, **2.** I 384.14, **ждуче 1.** II 487.В.

ЖДАТИСЯ (1). *З підсилювальною часткою «таки».* Та може **ждався-таки** й зять: Бо вже Катруся підростала II 249.40.

ЖЕ [1] (121), **Ж** [1] (297). *Частка.* **1.** *Підсилювальна. Вживається часто з експресивним відтінком* (385). Місяцю мій ясний!.. Сховайся **ж** за гору I 112.1257. Прилітайте **ж,** мої любі, Тихими речами Привітаю вас II 7.13. Не сердься **ж** на мене, мій друже єдиний, що я й досі до тебе не написав хоч на клаптику паперу. VI 189.14. Ну, не плач **же,** глянь на мене: Завтра не побачиш. I 94.684. Ось слухай **же,** що то роблять Заздрощі на світі II 51.83. Так нехай **же** я хоч через папір почую рідне слово VI 16.12 //*При підсиленні питання* (165). А чом **же** ти не співаєш? I 134.2095. Як **же** тебе не проклинать, Лукавая доле? II 58.22. Чи винна **ж** голубка, що голуба любить? I 4.57. Чого **ж** тепер заплакав ти? II 86.38. Що **ж** вона побачить? Те, що й я бачив VI 201.20. О боже мій милий! За що **ж** ти караєш її, молоду? I 4.50 // *У спол.* є й (ї й) **же** б о г у — *при підсиленні запевнення* (11). Добре, брате, є й **же** б о г у! I 441.В. Друже мій єдиний! Яка оце тобі сорока брехуха на хвості принесла, що я тут нічого не роблю, тільки бенкетую. Брехня. Є й **же** б о г у, брехня! VI 170.3. Нащо вже лихо за Уралом Отим киргизам, отже й там, Ї й **же** б о г у, лучше жити, Ніж нам на Украйні. II 26.84.

2. *Уживається на означення тотожності або для уточнення* (33). Де ваше золото, палати? Де власть великая? В склепах, В склепах, повапплених катами, Такими **ж** самими, як ви. II 227.29. Воно хоч і зоветься Г е р б е л ь, а такий **же** сірий хохол, як і ми з тобою, молодий мій друже. VI 133.32. порадься з ними та розтовчи ти їм, що я і ти не пани, а такі **ж** самі прості люде, що панам і в лакеї не годимось. VI 209.27. Я схаменувся.. Та й знову думать заходивсь Про те **ж** таки, що й перше думав. II 364.24. Завтра рано Заревуть дзвіниці В Україні; завтра рано До церкви молитись Підуть люде... Завтра **ж** рано Завиє голодний Звір в пустині, і повіє Ураган холодний. II 179.29.

◊ **же 1.** I 12.47, 24.113, 30.95, 32.163, 36.345, 37.383, 42.564, 43.605, 44.661, 51.128, 55.29, 61.39, 64.65, 75.30, 81.265, 89.478, 92.599, 94.667, 94.684, 97.790, 101.904, 105.1034, 121.1615, 127.1848, 128.1860, 133.2062, 134.2081, 134.2095, 150.П, 153.27, 154.61, 165.67, 166.102, 228.35, 228.37, 240.62, 241.91, 258.25, 264.72, 291.713, 305.400, 307.470, 342.77, 342.83, 344.145, 344.151, 353.93, 432.В, 461.В, 465.В, 535.В, 536.В, II 11.112, 28.167, 40.4, 45.27, 51.83. 58.22, 67.13, 93.29, 106.87, 125.7, 155.15, 166.77, 168.138, 169.157, 170.203, 207.11, 221.34, 233.41, 234.82, 249.43, 256.294, 263.5, 289.30, 343.9, 405.В, 410.В, 416.В, 462.В, VI 16.12, 16.28, 19.5, 34.4, 43.10, 50.17, 70.12, 130.12, 141.38, 146.41, 147.28, 155.5, 165.35, 187.6, 200.37, 210.26, 228.20, 324.В, 326.В, *у спол.* I 43.609, 90.546, 94.675, 126.1784, 427.В, 428.В, 441.В, II 26.84, 457.В, VI 115.24, 170.3, **2.** I 327.81, II 220.20, 488.В, 494.В, VI 82.12, 131.25, 131.27, 133.32, 162.31, 202.13, 211.11, **ж 1.** I 4.50, 4.55, 4.57, 6.125, 7.185, 11.7, 12.67, 15.21, 23.104, 31.112, 31.149, 32.176, 33.205, 35.301, 37.372, 38.390, 38.416, 41.523, 43.596, 43.614, 43.617, 44.644, 48.17, 51.120, 51.135, 51.137, 53.208, 53.218, 55.11, 68.13, 75.2, 75.17, 76.65, 80.227, 86.408, 87.437, 90.510, 90.523, 97.801, 97.815, 100.868, 102.929, 102.939, 112.1257, 121.1628, 121.1633, 125.1738, 127.1850, 128.1875, 128.1876, 128.1877, 128.1886, 141.2333, 141.2350, 156.113, 159.274,

160.303, 162.381, 163.417, 228.43, 231.57, 240.41, 243.163, 243.167, 245.249, 246.288, 249.410, 253.565, 255.42, 256.76, 256.78, 265.107, 276.125, 280.300, 288.589, 297.162, 300.249, 300.254, 301.284, 301.289, 302.313, 304.379, 304.395, 308.16, 308.21, 309.39, 312.70, 313.142, 314.144, 314.173, 315.183, 315.200, 317.262, 320.394, 323.512, 327.84, 328.128, 328.133, 336.260, 337.27, 342.101, 346.235, 353.99, 357.77, 358.21, 360.5, 361.65, 362.82, 380.13, 405.B, 406.B, 407.B (2 p.), 410.B (2 p.), 457.B, 463.B, 469.B (3 p.), 473.B, 475.B (2 p.), 476.B, 477.B, 479.B, 483.B, 486.B (2 p.), 487.B, 492.B, 495.B, 496.B, 498.B, 500.B, 503.B, 526.B, 527.B (2 p.), 538.B (2 p.), 553.B, 554.B, II 7.13, 10.85, 18.411, 30.47, 30.57, 36.47, 36.64, 37.104, 39.7, 40.1, 49.3, 49.26, 53.162, 54.209, 54.219, 58.24, 69.16, 69.21, 75.221, 75.228, 86.38, 87.4, 88.25, 93.4, 98.220, 100.283, 128.5, 156.3, 163.10, 166.84, 167.111, 169.173, 172.260, 180.37, 180.46, 182.9, 189.117, 192.23, 199.9, 199.13, 204.12, 206.42, 213.65, 217.3, 221.69, 223.122, 223.126, 224.169, 227.10, 227.18, 227.25, 227.32, 236.18, 238.12, 239.11, 242.15, 272.295, 276.473, 283.15, 298.3, 301.27, 302.38, 302.40, 306.44, 306.51, 319.570, 319.589, 320.618, 329.8, 331.17, 343.8, 344.3, 358.4, 358.16, 372.21, 372.27, 389.B, 398.B (2 p.), 399.B, 409.B, 415.B (2 p.), 419.B, 452.B, 456.B, 469.B (2 p.), 496. B, 500.B, VI 15.8, 15.9, 15.15, 19.12, 19.20, 24.30, 26.23, 34.5, 38.23, 42.28, 43.27, 43.40, 50.29, 50.33, 54.30, 54.36, 76.33, 83.33, 85.2, 85.31, 86.27, 92.16, 131.17, 132.2, 154.25, 161.1, 163.19, 170.4, 170.5, 186.35, 186.38, 187.36, 189.14, 189.21, 192.17, 198.33, 201.20, 204.10, 206.34, 215.18, 218.7, 229.4, **2.** I 119.1543, 396.18, 528.B (2 p.), II 49.29, 179.29, 227.29, 253.204, 268.142, 364.24, VI 82.12, 119.17, 130.4, 141.29, 154.41, 163.33, 208.34, 209.27, 209.38, 212.31, 215.17, 226.18.

ЖЕ [2] (21), **Ж** [2] (108). *Сполучн.* **1.** *Протиставний; близький значенням до «а», «але»* (82). В неволі тяжко, хоча й волі, Сказать по правді, не було. Та все-таки якось жилось. Хоть на чужому, та на полі... Тепер **же** злої тії долі, Як бога, ждати довелось. I 393.5. Найпаче Сердешній плакать не дають, Вона **ж** сховається та й плаче. II 95.89. Ви любите на братові Шкуру, а не душу! Та й лупите по закону: Дочці на кожушок, Байстрюкові на придане, Жінці на патинки. Собі **ж** на те, що не знають Ні діти, ні жінка! I 328.126. Поклоніться од мене тричі Кондрату Михайловичу, Федору Степановичу і всім, і всім! Титарівну **ж** тричі поцілуйте за мене VI 200.13. «Хіба й справді я не сестра?..» «Ні, моє кохане! Моє серце!» «Боже ти мій, Чом **же** я не знала? Була б тебе не любила I не цілувала». I 279.261. Віруйте і гиньте, пророки гласят. Як **же** його вірить? заплющивше очі Ох рад би я вірить, та серце не хоче. II 383.B. За думою дума роєм вилітає.. Кому **ж** її покажу я I 259.5. Одурив ти нас, убогих. Ми **ж,** окрадені небоги, Самі тебе одурили I, скиглячи, возопили: Алілуя! II 341.12.

2. *Приєднувальний; близький значенням до «отож» у реченнях, що підсумовують сказане раніше* (30). стара мати.. Вимовляє доні: «Що весілля, доню моя?.. Де світилки з друженьками, Старости, бояра? В Московщині, доню моя! Іди **ж** їх шукати, Та не кажи добрим людям, Що є в тебе мати». I 32.180. Ше діточки сповиті спали, Ще кýпіль гріли матері, Намарне гріли: не купали Маленьких діточок своїх! ..Такеє-то на світі сталось! Дивітеся **ж,** о! матері! Що роблять іроди царі! II 314.392 // *Близький значенням до «так» у реченнях-закликах* (8). Орися **ж** ти, моя ниво, Долом та горою! Та засійся, чорна ниво, Волею яснóю! II 349.10. *Повт.* (2). Розвернися **ж,** розстелися **ж,** Убогая ниво!!! II 349.24.

3. *Умовно-причиновий* (15). Старий рудий бабу кличе, А та йому дулі тиче: «Оженився, сатано,— Заробляй **же** на пшоно» I 129.1899. Нам колись добрі люде помагали, поможемо **ж** і ми тепер посильно, друже мій єдиний! VI 163.29 //А я к **же** н і (5). Прийде милий в мою хату Хазяїнувати. А як **же** ні, то я піду Доленьку шукати. II 155.15.

◆ *У спол.* т а в с е **ж** (т а к и) — *однак, проте* (2). Осталася удовою, Хоч і молодою I не одна... т а в с е **ж** тяжко... I 232.73. Прийшла молодиця.. У найми проситься. «А що ж, каже, возьмім, Насте». «Возьмімо, Трохиме, Бо ми старі, нездужаєм, Та таки й дитина, Хоча воно вже й підросло, Т а в с е **ж** т а к и треба Коло його піклуватись». I 314.178.

◇ **же 1.** I 52.172, 249.415, 279.261, 327.89, 393.5, 504.B, 536.B, II 170.193, 173.265, 181.9, 383.B, **3.** I 59.82, 129.1899, 260.17, II 33.29, 52.145, 155.15, VI 187.9, 214.33, 221.18, 222.20, **ж 1.** I 4.53, 4.63, 9.21, 23.99, 36.339, 38.399, 40.468, 93.626, 112.1272, 138.2209, 142.2369, 157.175, 166.73, 227.17, 227.18, 227. 23, 244.208, 259.5, 267.166, 279.234, 287.557, 307.499, 318.312, 322.462, 328.126, 332.100, 363.99, 363.114, 405.B, 415.B, 416.B, 444.B, 459.B, 501.B, 505.B, II 12.160, 36.31, 46.35, 53.155, 78.50, 95.89, 103.10, 106.82, 107.136, 108.172, 219.43, 233.40, 239.16, 307.81, 309.188, 311.258, 315.417, 315.419, 316.470, 319.567, 319.592, 323.744, 332.7, 333.19, 341.3, 341.12, 356.3, 384.B, 440.B, 458.B, 464.B, 483.B, 487.B, 491.B, 496.B, VI 200.13, **2.** I 15.25, 23.91, 28.17, 32.180, 33.195, 39.466, 48.20, 49.48, 104.1001, 105.1021, 111. 1212, 155.84, 334.164, 336.246, 339.75, 348.21, 533.B, II 50.58, 88.26, 174.290, 186.22, 233.36, 314.392, 349.10, 349.14, 349.18, 354.8, 354.13, *повт.* II 349.24 (2 p.), **3.** I 342.76, 472.B, II 75.234, VI 163.29, 215.14, *у спол.* I 232.73, 314.178.

ЖЕНА (6), **ЖОНА** (2). *Слов'ян.* Покидали дітей малих, І **жен** своїх, і молодих Своїх підложниць... II 415.В. Аж ось лихий царя несе З законами, з мечем, з катами,.. І все добро, дітей малих, Сестру, **жону** і все взяли II 351.17 // *Про діву Марію. Рел.* (6). Благословенная в **женах**,Святая праведная мати Святого сина на землі. II 266.61. *Зверт.* (1). Святая **жено** всіх святих, Пренепорочная, благая! Молюся, плачу і ридаю: Воззри, пречистая, на їх, Отих.. невольників. II 492.В.

◊ ***Одн. Н.*** **жона** II 76.21, ***З.*** **жону** II 351.17, ***К.*** **жено** *зверт.* II 492.В, ***Мн. З.*** **жен** II 415.В, ***М.*** **в женах** II 266.61, 307.93, 323.732, 482.В.

ЖЕНИТИ (2). Вдова осталась не сама, А з сином парубком; **женити** Його збиралась восени. II 253.175. Коровай сама бгала, Дочку отдавала, А сина **женила** I 536.В.

ЖЕНИТИСЯ, ЖЕНИТЬСЯ (10). А я вчора з нею.. В полі плоскінь вибирала, Та все й розказа[ла], Що як мене любить, **Женитися** буде II 132.12. Я оце заходився **жениться,** то мені, бач, і тут треба гроші; а вся надія на О с н о в у та на К о б з а р я. VI 216.30. Не **женися** на багатій, Бо вижене з хати I 261.1.

◊ **женитися** II 148.1, 182.1, **жениться** VI 132.6, 216.30, 218.8, **буде женитися** II 132.12, **женися** I 261.1, 261.3, II 169.161, 169.169.

ЖЕНИХ (5). А моя свою дитину Сама доглядала.. І **жениха** їй єднала, І раділа з нею II 12.186. До 16 августа я піджидав вас у Києві.. А тепер сижу собі, работаю та згадую собачого сина черкаського ісправника Т а б а ш н і к о в а. Та іноді мошнянських панночок, щоб **женихи** снилися! VI 197.11. *У порівн.* (1). І сонечко серед неба Опинилось, стало, Мов **жених** той молодую, Землю оглядало. I 282.376. *У прикл. спол.* к н я з ь -**жених** (1). У князя свято, виглядає Із Литви к н я з я -**жениха** За рушниками до Рогніди. II 74.179.

◊ ***Одн. Н.*** **жених** *у порівн.* I 282.376, ***З.*** **жениха** II 12.186, 368.17, *у прикл. спол.* II 74.179, ***Мн. Н.*** **женихи** VI 197.11.

ЖЕНИХАТИСЬ (1). Було таке, що й **женихались.** Та розійшлися, не побрались. II 28.154.

ЖЕРТВА (5). І кайзаки не минають Дерева святого.. І моляться, і **жертвами** Дерево благають, Щоб парості розпустило II 61.67. Молилася своїм пенатам І в Капитолій принесла Чималу **жертву.** II 467.В.

◊ ***Одн. З.*** **жертву** II 102.16, 467.В, ***Мн. З.*** **жертви** II 267.114, 422.В, ***О.*** **жертвами** II 61.67.

ЖЕРТИ (3). *Вульг.* Остались шашелі: гризуть, **Ж[е]руть** і тлять старого дуба... II 367.6. *Образн.* (2). Покрив єси знову Срамотою свої люди, І вороги нові Розкрадають, як овець, нас І **жеруть!..** I 341.58. Людей! Незлобних, праведних дітей, **Жрете,** скажені!.. II 325.11.

ЖЕСТОКИЙ (4). Безбожний царю, творче зла, Правди гонителю **жестокий!** Чого накоїв на землі! II 281.74.

◊ ***Одн. Н.*** **жестокий** II 102.23, 281.74, **жестокій** II 422.В, ***Мн. Р.*** **жестоких** II 290.7.

ЖИВИЙ (71), **ЖИВ** (3). **1.** *Той, що живе; протилежно до «мертвий»* (42). То не вмерлі, не убиті, Не суда просити! Ні, то люди, **живі** люди, В кайдани залиті. I 244.227. Ми не розпинаєм, Як ті люті фарисеї, На хресті **живого** Праведного чоловіка II 461.В. поцілуй брата Йосипа так, як би я його поцілував, і сестер Катерину, Ярину і Марусю, коли **жива** VI 15.27. Коли не **жив** чорнобривий, Зроби, моя пташко! Щоб додому не вернулась... I 51.130. Я в Москві побачуся з старим Щепкіним (якщо він **жив**) VI 145.22.— Чи **жива** Ота Оксаночка? питаю У брата тихо я. II 206.37. *У порівн.* (1). Не говорить, Мовчить і гнеться, мов **жива,** В степу пожовклая трава II 109.9 // *Постійний епіт. до «бог»* (4). **Живого** істинного бога Ти слово правди понесла. II 279.568 //*Приналежний істоті, що живе* (3). За святую правду-волю Розбойник не стане,.. не заріже Лукавого сина, Не розіб'є **живе** серце За свою країну. I 338.67.

2. *Сповнений життєвих сил, діяльний, рухливий* (5). О друже мій добрий! друже незабутий! **Живою** душею в Украйні витай I 329.162. *Повт.* (2). І де в його узялась така **жива,** сердечно трепещуща, **жива** натура. VI 162.35. *Образн.* (1). Пливуть співаючи; пливе Позад завзятий Гамалія.. Ось... ось... наше море... І сховалися за хвилі — За **живії** гори. I 204.187

3. *Такий, що є в наявності, існує. Образн.* (4). Оцей, що привезе тобі лист мій, наш земляк — Л е в и ц ь к и й, привітай його — друже мій добрий! .. дай йому мою Т р и з н у й Г а м а л і я, коли вона ще **жива** VI 58.13. Прощай же ти, моя нене, Удово небого, Годуй діток; **жива** правда У господа бога! I 241.93. *Повт.* (2). **Жива** Душа поетова святая, **Жива** в святих своїх речах II 228.44.

4. *Справжній, реально існуючий* (3). Розпадеться лу́да На очах ваших неситих, Побачите славу, **Живу** славу дідів своїх І батьків лукавих. I 335.216. Іди ти в Січ.. Та побачиш світа,— Не такого, як у Б р а т с т в і, А **живі** мисліте На синьому прочитаєш I 277.181. *Образн.* (1). І оживе добра слава, Слава України, І світ **живий**, невечерній Тихо засіяє I 516.В.

5. *Життєдайний* (3). І неситий не виоре На дні моря поле. Не скує душі живої І слова **живого**. I 325.16. І словеса його **живиє** На серце падали Марії II 486.В.

6. *Явний, відчутний* (1). Нудьга, крий мати божа, яка нудьга сидіть, склавши руки, і так сидіть дні, місяці і годи. О, господи, сохрани всякого чоловіка од такої **живої** смерті! VI 115.40.

◆ *У спол.* (16): а) **живий** (т а, і) з д о р о в и й, **жив** (т а, і) з д о р о в — *про благополучний стан людини* (14). скажи їй, що я **живий**, з д о р о в и й, і коли не дуже щасливий, то принамені веселий. VI 53.1. потерпим ще трохи, а там, коли **живі** т а з д о р о в і будем, то може і побачимось. VI 15.16. Скажи мені щиру правду — Де милий-серденько? Чи **жив**-з д о р о в, чи він любить? I 51.118; б) н і д у ш і **живої** — *нікого* (1). Ні каліка, ані старий, Ні мала дитина Не остались.. Всі полягли, всі покотом; Н і д у ш і **живої** I 124.1697; в) н е о с т а л о с ь **живого** с л і д у (1). Дивилась, поки н е о с т а л о с ь **живого** с л і д у на воді. II 279.559.

◇ ***Одн. Н.*** **живий 1.** I 52.166, VI 130.24, **4.** *образн.* I 516.В, *у спол.* а) I 31.148, VI 15.25, 52.14, 52.18, 53.1, 82.35, 84.1, 84.32, 171.36, 197.7, **жив 1.** I 51.130, 269.247, VI 145.22, *у спол.* а) I 51.118, VI 15.19, 145.22, **жива 1.** I 75.21, 75.26, 89.473, 269.247, 430.В, II 82.215, 206.37, 420.В, VI 15.27, 66.13, 77.20, *у порівн.* II 109.9, **2.** *повт.* VI 162.35 (2 р.), **3.** I 241.93, VI 58.13, *повт.* II 228.44, 228.46, **живая 1.** I 345.184, **живе 1.** II 227.3, ***Р.*** **живого 1.** II 279.568, 461.В, *у спол.* в) II 279.559, **живої 1.** I 228.68, **2.** I 325.15, *у спол.* б) I 124.1697, (од) **живої 6.** VI 115.40, **живого 5.** I 325.16, ***Д.*** **живому 1.** I 326.31, ***З.*** **живого 1.** I 4.71, 108.1143, 148. Прип., II 315.418, 489.В, VI 188.18, **живу 1.** I 131.1986, II 419.В, **4.** I 335.216, **живую 1.** II 82.204, (в) **живую 1.** II 266.75, 279.566, **живе 1.** I 338.67, ***О.*** **живим 1.** II 487.В, **живою 2.** I 329.162, ***Мн. Н.*** **живі 1.** I 244.227, II 298.26, *у спол.* а) VI 15.16, **живиє 5.** II 486.В, ***Р.*** (до) **живих** I 516.В, ***Д.*** **живим 1.** I 330.Заг., ***З.*** **живі 4.** I 277.181, **живії 5.** II 279.565, (за) **живії 2.** *образн.* I 204.187, **живих 1.** I 140.2283, ***О.*** **живими 1.** I 156.124.

ЖИВИЦЯ (2). *У прикл. спол.* л е д а щ и ц я-**живиця** — *про горілку.* Аби була ласка слухати, поки не охрип, співатиму; а охрипну — чарочку, другу тії л е д а щ и ц і -**живиці**, як то кажуть, та й знову. I 105.1020.

◇ ***Одн. Р.*** **живиці** I 105.1020, 451.В.

ЖИВІСІНЬКИЙ (1). *У спол.* **живісінький** і з д о р о в і с і н ь к и й — *про благополучний стан людини.* восени вторік питаюся у Костромитенова, де, кажу, такий і такий? Чи не вмер, кажу, часом. Та ні! **живісінький** і з д о р о в і с і н ь к и й. VI 70.13.

ЖИВІСІНЬКО (1). *Присл.* Поцілуй Маркевича за мене за його ноти; добре, дуже добре, а особливо М о р о з е н к о: він мені **живісінько** нагадав нашу милую безталанную Україну. VI 156.19.

ЖИВІТ (2). Прилучилась з чумаченьком У степу біда.. Заболів **живіт** II 127.6. І генерала розчиняють, І яд находять в **животі.** II 225.215.

ЖИВО (3). *Присл.* Куліша як побачиш, то поцілуй його за мене і скажи йому, що такої книги, як З а п и с к и о Ю ж н о й Р у с и, я ще зроду не читав.. він мене неначе на крилах переніс в нашу Україну і посадив меж старими сліпими товаришами кобзарями. **Живо** й просто вилита стареча мова. А може воно тим і **живо**, що просто. VI 133.26.

◇ **живо** VI 130.32, 133.26, 133.27.

ЖИВОТ (1). *Слов'ян. Життя. Уроч.* Отак братів благих своїх Господь не забуде.. І пошле їм добру долю І **живот** до віка. I 523.В.

ЖИВОТВОРЯЩИЙ (2). *Слов'ян. Уроч.* О зоре ясная моя! Ведеш мене з тюрми, з неволі, Якраз на смітничок Миколи, І світиш, і гориш над ним Огнем невидимим, святим, **Животворящим** II 281.70. не хотіла Поглянути на божий день, На ясний світ **животворящий!** II 368.8.

ЖИВУЩИЙ (9). **1.** *Животворний, життєдайний* (6). Споконвіку Прометея Там орел карає, Що день божий довбе ребра Й серце розбиває. Розбиває, та не вип'є **Живущої** крові I 325.8. Трохи одпочила Стара мати недобита. **Живущую** силу Сила ночі оживила. II 278.520 //*У спол.* з ц і л ю щ а й **живуща** в о д а. *Фольк.* (4). Ледви, ледви опівночі Серцем прозираю І немощну мою думу За світ посилаю — З ц і л ю щ о ї й **живущої** В о д и пошукати. I 290.697. *У порівн.* (2). Я ожив би, я напоїв би своє

серце твоїми тихими речами, неначе **живущою** в о д о ю! VI 152.15.

2. *Сповнений великої життєздатності* (3). А з вольними козаками Що я виробляла? Кому я їх не наймала, Не запродавала? Та й **живущі** ж, проклятущі! I 300.249 //*Перен.* (1). купець, що привіз вам оту **живущу** І с т о р і ю Устрялова, що і в салдатських руках не згинула, забожився мені, що притьмом у ваші руки власниє оддав VI 50.18.

◊ ***Одн. Р.*** **живущої** 1. I 325.8, *у спол.* I 290.697, ***З.*** **живущу** 2. *перен.* VI 50.18, **живущую** 1. II 278.520, ***О.*** **живущою** 1.*у спол.*, *у порівн.* II 284.23, VI 152.15, *у спол.* I 258.11, ***Мн. Н.*** **живущі** 2. I 300.249, **живущії** 2. I 499.В.

ЖИД (51). *Назва єврея у царській Росії.* **жид** старий.. Дочку свою одиноку В хаті замикає II 158.45. Недолюди, Тепер заховались За мурами та дивитесь,Як **жиди** канають, Брати ваші! I 126.1812. Цур йому, тому Кочубеєві! Ладнай з отим **жидом,** що ти казав мені, лучче буде. VI 195.9. *У порівн.* (3). Збиралися кардинали,.. І три папи, і баронство, І вінчані глави.. Свари, гомін, То реве, то виє, Як та орда у таборі, Або **жиди** в школі... I 269.266. *Зверт.* (6). А конфедерати, Знай, гукають: «**Жиде!** меду!» I 89.499.

◊ ***Одн. Н.*** **жид** I 84.333, 88. 457, 89.500, 89.505, 90.526, 96.780, 127.1836, 133.2056, 427.В, II 158.45, 158.66, ***Р.*** **жида** I 113.1302, **у жида** I 148.Прип., ***Д.*** **жидові** I 225.30, 274.53, 365.171, VI 229.10, ***З.*** **жида** I 124.1706, 440.В, II 14.261, ***О.*** **жидом** II 399.В, **з жидом** VI 195.9, **перед жидом** I 121. 1603, ***К.*** **жиде** *зверт.* I 88.439, 88.454, 89.494, 89.499, 127.1842, ***Мн. Н.*** **жиди** I 126.1812, 356.55, 374.19, II 15.297, *у порівн.* I 269.266, 328.115, ***Р.*** **жидів** II 125.31, 383.В, ***Д.*** **жидам** I 64.35, 100.882, 233.141, 252.521, II 14.248, 111.41, 352.33, ***З.*** **жидів** I 146.2541, ***О.*** **з жидами** I 83.316, 105.1027, **меж жидами** *у порівн.* VI 54.35, ***М.*** **на жидах** II 461.В (2 р.), **по жидах** II 108.161, ***К.*** **жиди** *зверт.* II 125.4.

ЖИДІВКА (2). *Назва єврейки у царській Росії.* не хочеться Без **жидівки** жити Студентові. II 158.44. Улюбилося, сердешне.. У **жидівку** молодую II 157.23.

ЖИДІВОЧКА (4). банкір якийсь із Л ю б с ь к а **Жидівочку** сватав. II 158.40.

◊ ***Одн. Н.*** **жидівочка** II 159.75, 159.85, ***Р.*** **жидівочки** I 123.1690, ***З.*** **жидівочку** II 158.40.

ЖИДІВСЬКИЙ (8). Упали двері... а нагай Малює вздовж **жидівську** спину.I 88.453. Поки що буде, купить би у Вольського дубів 40 лісу, вирубать, та й нехай би собі сохне. А скласти його можна коло Пекарів, на Росі, на **жидівській** лісній пристані і пильні. IV 198.7.

◊ ***Одн. Н.*** **жидівський** I 84.348, **жидівській** I 425.В, **жидівська** I 127.1835, ***Р.*** **жидівського** II 126.47, **жидівської** I 124.1698, ***З.*** **жидівську** I 88.453, ***О.*** **жидівською** I 123.1672, ***М.*** (на) **жидівській** VI 198.7.

ЖИДОВА (2). *Збірн. Зневажл.* Чигрине, Чигрине.. Спи ж, повитий **жидовою,** Поки сонце встане I 228.43.

◊ ***Одн. О.*** **жидовою** I 228.43, 301.290.

ЖИДОВИН (3). *Зневажл.* А піду я не шляхами.. Та спитаю в **жидовина** II 121.9.

◊ ***Одн. Н.*** **жидовин** I 110.1184, ***Р.*** **в жидовина** II 121.9, ***О.*** **жидовином** II 159.73.

ЖИДОК (1). *Зневажл.* Скирти вже княжі погнили. А він байдуже, п'є, гуляє Та жида з грішми виглядає. Нема **жидка...** II 14.262.

ЖИДЮГА (2). *Зневажл.* Та й сон же, сон, напричуд дивний, Мені приснився — Найтверезіший би упився, Скупий **жидюга** дав би гривню, Щоб позирнуть на ті дива. I 240.65.

◊ ***Одн. Н.*** **жидюга** I 86.417, 240.65.

ЖИЖКА (1). *Прізвище ватажка повстання чехів у 1419 р. проти німецького панування.* Он над головою старий **Жижка** з Таборова Махнув булавою. I 272.375.

ЖИЛИ (1). Людоїде, змію! .. Ти нас з України Загнав, голих і голодних, У сніг на чужи́ну Та й порізав; а з шкур наших Собі багряницю Пошив **жилами** твердими I 251.483.

ЖИТЕЙСЬКИЙ (2). Не плачеш ти і не співаєш, Гадаєш, думаєш-гадаєш, Як його вчити, навести На путь святий святого сина, І як його од зол спасти? Од бурь **житейських** одвести? II 316.458 //*У спол.* **житейське** м о р е (1). І все то те по добрій волі, По волі розуму горить, Як той маяк у синім м о р і Чи те... в **житейськім.** II 202.12.

ЖИТИ, ЖИТЬ (193). **1.** *Бути живим, існувати* (69). Буду сто літ **жити** I 230.21. І буде варт на світі **жить,** Як матимеш кого любить. II 50.51. Все йде, все минає — і краю немає. Куди ж воно ділось? відкіля взялось? .. **Живе...** умирає... одно зацвіло, А друге зав'яло I 75.4. А тут бур'ян, піски, тали... І хоч би на́ сміх де могила О давнім да́вні говорила. Неначе люде не **жили.** II 46.72. *Повт.* (4). Сидять брати-запорожці, Дожидають кари. Ой як крикнув Гамалія: «Брати! будем **жити,** Будем **жити,** вино пи-

ти, Яничара бити» I 203.156. буду **жить** собі та **жить,** Петруся-серденько любить II 225.198. *Образн.* (1). Не так серце любить, щоб з ким поділиться, Не так воно хоче, як бог нам дає: Воно **жить** не хоче, не хоче журиться. I 5.75 //*Вести повноцінне життя* (20). Думав **жити,** поживати Та бога хвалити, А довелось на чужині Тілько сльози лити! II 106.98. *Повт.* (4). **Жить** би, **жить,** хвалити бога, Кохатися в дітях, Так же ні II 169.155 //**Жити** с е р ц е м (3). Я любить, я **жити** хочу Серцем, не красою! I 237.25. *Повт.* (2). боже.. Не дай спати ходячому, Серцем замирати І гнилою колодою По світу валятись. А дай **жити,** серцем **жити** І людей любити I 349.17 // **Жить** д л я к о г о (ч о г о) (2). А сестри! Сестри! Горе вам, Мої голубки молодії, Для кого в світі **живете?** II 230.39. Ось для чого мушу **Жить** на світі II 213.37 // Д л я с е б е **жити** (1). ви для себе **живете,** Заплющивши письменні очі. II 53.166 //*У спол.* **живи** з д о р о в и й — *при прощанні* (1). **Живи** з д о р о в и й, друже мій єдиний! Писав би тобі багато ще дечого про свою погану неволю та бачиш ніколи. У другому листі все до крихти напишу. VI 84.35.

2. *Вести певний спосіб життя* (53). Їй Ярема розказував, Як **жить** вони будуть I 95.720. Ще змалечку треба вчитись, Як на світі **жити** II 252.128. тепер про себе скажу от що,— слава богу милосердному, жив і здоров, учуся малювать, коли трапиться, заробляю гроші.. Так от, бач, **живу** VI 15.22. Отак царевичі **живуть,** Пустуючи на світі. II 72.141. *Повт.* (2). Ходім до мене, будем жити, Як там на хуторі колись **Жили, жили.** II 221.59.

3. *Проживати, перебувати, мешкати десь* (38). В селі тому вдова **жила** II 249.27. Чи не знаєш ти, де **живе** отой Жемчужніков? VI 161.36. Вільшанські схизмати По три сім'ї, по чотири **Живуть** в одній хаті. I 91.560. Я **жив** на хуторі II 233.67. Я н Г у с повинен буть у Василя Вас[ильовича] Тарновського, що **жив** колись в Потоках Київської губерні[ї]. VI 165.15.

4. *Бути в якихось стосунках з ким-н.* (25). На чужині не ті люди, Тяжко з ними **жити.** Ні з ким буде поплакати, Ні поговорити. I 14.14. Ми в раї пекло розвели.. З братами тихо **живемо,** Лани братами оремо II 230.50. Ми з ним **жили** і розійшлися добрими приятелями VI 118.31 //*Про життя подружжя* (4). Отож вони собі **живуть** Повінчані та невеселі II 488.В.

5. *Бути в наявності. Образн.* (6). Чи єсть у бога люте зло, Що б у тій хаті не **жило?** II 229.12. Поки **живе** надія в хаті, Нехай **живе,** не виганяй. II 62.26.

6. *Підтримувати чимсь своє існування* (2). Недовго **жив** На свій заробіток П'яний сотник. II 176.386. Думи та печаль, А більше нічого не мав я й не маю, А з грішми такими тяжко в світі **жить.** I 161.327.

◇ **жити 1.** I 15.1, 15.7, 51.113, 108.1152, 237.25, 326.29, 391.27, II 11.119, 53.153, 106.98, 122.10, 208.28, 213.32, 223.130, 381.В, *повт.* I 349.17 (2 р.), **2.** I 55.14, 379.14, 462.В, 539.В, II 26.84, 37.79, 67.14, 86.46, 155.7, 180.44, 190.10, 194.13, 252.128, 442.В, **3.** I 60.25, 168.171, 545.В, II 40.4, 66.158, **4.** I 14.14, 30.106, 35.303, 58.69, 237.21, 345.202, 523.В, II 136.2, 136.15, 158.44, VI 16.9, **жить 1.** I 7.159, 84.340, 96.781, 526.В, II 10.96, 11.131, 18.414, 49.1, 50.51, 53.165, 56.300, 64.85, 199.13, 210.31, 213.37, 251.125, *повт.* II 169.155, *образн.* I 5.75, **2.** I 84.340, 84.345, 85.357, 140.2287, 140.2294, 157.162, 342.82, II 11.124, 28.156, 117.5, 300.3, 320.627, 350.30, 384.В, 385.В, 450.В, 488.В, VI 58.1, **3.** II 125.8, VI 172.2, **4.** I 79.174, 362.96, II 411.В, **6.** I 161.327, **живу 1.** I 79.185, 349.6, II 284.25, 408.В, **2.** VI 15.22, 147.4, **3.** VI 16.19, 58.6, 62.7, **живеш 3.** VI 36.31, **живе 1.** I 75.4, II 227.4, **2.** VI 32.39, **3.** VI 15.27, 43.17, 43.33, 161.36, 206.39, 222.35, 224.6, **5.** I 474.В, II 62.26, **живем 1.** II 39.4, 145.13, **живемо 4.** II 230.50, **живете 1.** II 53.166, 230.39, 408.В, **живуть 1.** I 13.82, II 53.155, 265.23, **2.** I 277.155, II 72.141, 180.45, 416.В, VI 58.1, **3.** I 91.560, VI 41.23, 222.37, **4.** II 233.50, 312.289, 488.В, **жив 1.** I 349.28, II 232.3, **2.** VI 32.39, **3.** II 233.67, VI 43.34, 165.15, **4.** II 57.19, 239.4, **6.** II 176.386, **жила 3.** I 164.19, 460.В, 538.В, II 49.11, 249.27, 318.527, 501.В, **жили 1.** II 46.72, **2.** I 489.В, II 145.15, 227.30, 233.33, *повт.* II 221.59 (2 р.), **3.** I 311.58, II 64.106, **4.** II 9.54, 343.8, VI 70.17, 118.31, **буду жити 1.** I 230.21, **3.** II 148.14, **буду жить 1.** *повт.* II 225.198 (2 р.), **3.** I 383.2, 393.13, **будеш жить 1.** II 235.126, **буде жить 1.** I 538.В, 545.В, II 82.219, **5.** II 224.166, **будем жити 1.** *повт.* I 203.156, 203.157, **2.** II 221.57, **будем жить 3.** II 75.237, **будете жить 3.** II 427.В, **будуть жить 2.** I 95.720, II 50.64, **живи 1.** *у спол.* VI 84.35, **2.** II 50.49, **нехай живе 5.** II 62.27, **живіть 2.** II 56.299, **нехай живуть 1.** II 53.163, **5.** I 23.79, **жити б 1.** I 119.1544, **жить би 1.** I 438.В, *повт.* II 10.108 (2 р.), 169.155, **жило б 5.** II 229.12, **жили б 2.** II 33.28, **живучи 1.** II 10.95, 229.2, **4.** II 239.4.

ЖИТИСЬ (5). *Безособ.* В неволі тяжко, хоча й волі, Сказать по правді, не було. Та все-таки якось **жилось.** Хоть на чужому та на полі... I 393.3. Ще як були ми козаками, А унії не чуть було, Отам-то весело **жилось!** II 33.3.

◇ **жилось** I 393.3, II 33.3, 76.6, 217.11, **жилось [б]** II 361.4.

ЖИТНИЦЯ (2). *Образн.* Равві великого глаголи На ниві сіються новій! І виростуть, і пожнемо І в **житницю** соберемо Зерно святеє. II 310.202.

◇ ***Одн. З.*** **в житницю** II 310.202, ***Мн. З.*** **в житниці** II 486.В.

ЖИТО (20). **1.** (14). Нехай **житом,** пшеницею, як золотом, покрита, не розмежованою останеться навіки од моря і до моря — слав'янськая земля. I 150.П. А потім ягнята Приснились у **житі** II 233.42. Прощай! утомився, наче копу **жита** за одним заходом змолотив. VI 229.13. *Образн.* (3). Та посійся не словами, А розумом, ни́во! Вийдуть люде **жито** жати... II 349.22 // *Тільки у мн.* (1). Вернітеся! дивітеся — **Жита** похилились I 57.20.

2. *Зерно* (6). А онуки? їм байдуже,Панам **жито** сіють. I 111.1235. Радіє князь, запродує З половою **жито.** II 15.300. *Образн.* (2). Орися ж ти, моя ниво, Долом та горою! Та засійся, чорна ниво, Волею ясно́ю! Орися ж ти, розвернися, Полем розстелися! Та посійся добрим **житом,** Долею полийся! II 349.16.

◇ ***Одн. Н.*** **жито 1.** I 147.2556, II 347.8, **2.** *образн.* II 361.13, ***Р.*** **жита 1.** I 106.1063, 159.260, VI 229.13, ***З.*** **жито 1.** *образн.* I 203.162, 203.163, II 349.22, **2.** I 111.1235, 146.2532, II 15.300, 80.118, **в жито 1.** II 103.1, **на жито 1.** II 408.В, ***О.*** **житом 1.** I 150.П, 2.*образн.*II 349.16, ***М.*** **в(у) житі 1.** I 8.210, II 233.42, ***Мн. Н.*** **жита 1.** I 57.20.

ЖІНКА (65). **1.** *Дружина* (61). Не вертаються три брати. Плаче стара мати, Плаче **жінка** з діточками I 388.23. А поки що буде, нехай бог шле добре здоров'я і **жінці** і діточкам твоїм. VI 201.23. *Повт.* (2). А там найду свою **жінку,** Найду **жінку,** почастую I 67.148. *Зверт.* (1). Вари, **жінко,** лини I 106.1071.

2. *Доросла особа жіночої статі* (4). **Жінки** навіть з рогачами Пішли в гайдамаки. I 119.1537. Викупувать її на волю не треба, вона вже вольна, і всі **жінки** і дівчата в нашім краї уже не панщані. VI 209.6. Я її добре не розглядів, здається трошки педантка і не дуже чепурна; а нечепурна **жінка** і циганові не дружина. VI 212.16.

◇ ***Одн. Н.*** **жінка 1.** I 239.20, 240.54, 291.711, 328.127, 388.23, II 49.2, 107.125, 107.126, 164.27, 408.В, VI 201.21, 217.14, 223.4, **2.** VI 212.16, ***Р.*** **жінки 1.** I 480.В, VI 207.6, 212.19, **без жінки 1.** VI 211.4, ***Д.*** **жінці 1.** I 276.137, 328.125, VI 25.3, 34.28, 201.23, 224.15, 226.23, 226.26, 227.31, ***З.*** **жінку 1.** I 327.98, 388.6, II 50.58, 94.69, 105.39, 105.62, 106.92, VI 85.36, 86.40, 188.21, 202.19, 203.20, 204.31, 205.5, 206.18, 207.22, 208.6, 209.4, 211.13, 212.33, 217.39, 225.24 228.24, 229.13, *повт.* I 67.148, 67.149, ***О.*** **жінкою 1.** I 277. 152, **з (із) жінкою 1.** VI 171.37, 198.21, 207.11, 217.14, 217.18, 217.38, 221.15, ***К.*** **жінко 1.** *зверт.* I 106.1071, ***Мн. Н.*** **жінки 2.** I 119.1537, VI 205.35, 209.6.

ЖІНОЧИЙ (4). Аж лящить **Жіночий** регот. II 15.313. спитай у неї нишком, чи не дала б вона за мене рушників? Або нехай сестра спитає, се **жіноча** річ. VI 198.14 //*Властивий жінці* (1). Отака-то була мати!.. Де ж серце **жіноче?** Серце матері?.. I 166.73.

◇ ***Одн. Н.*** **жіночий** II 15.313, **жіночій** II 383.В, **жіноча** VI 198.14, **жіноче** I 166.73.

ЖІНОЧКА (18). **1.** *Пестл. до* **жінка 1** (16). Поздрав і поцілуй за мене Білозерського і його **жіночку.** VI 147.19. *Ірон.* (2). обок його **Жіночка** небога, Мов опеньок засушений, Тонка, довгонога I 473.В.

2. *Пестл. до* **жінка 2** (2). **жіночки** лихо дзвонять, Матері глузують, Що москалі вертаються Та в неї ночують I 30.85.

◇ ***Одн. Н.*** **жіночка 1.** II 107.145, 108.159, VI 147.22, *ірон.* I 473.В, II 106.75, ***Д.*** **жіночці 1.** VI 77.26, 115.41, 119.7, ***З.*** **жіночку 1.** II 105.67, VI 86.7, 147.19, 147.39, 156.17, **на жіночку 1.** II 107.114, VI 73.9, ***Мн. Н.*** **жіночки 2.** I 30.85, II 165.38, ***З.*** **жіночок 1.** I 515.В.

ЖМЕНЯ (1). «Виручай як знаєш, На, золото», сипле йому,— **Жменею** з кешені. I 441.В.

ЖМУТ (1). Сажин мені нічого не пише, не знаю, де він дів мою портфель з рисунками дрібними, там цілий **жмут** їх було. VI 41.33.

ЖНИВА (3). *Образн.* Орють лихо, Лихом засівають, А що вродить? побачите, Які будуть **жни́ва!** I 330.18. Орю Свій переліг— убогу ниву! Та сію слово. Добрі **жни́ва** Колись-то будуть. II 349.6.

◇ ***Мн. Н.*** **жнива** I 330.18, II 349.6, 349.23.

ЖОВТЕНЬКИЙ (1). Тихий, тихий Дунай! Моїх діток забавляй. Ти, **жовтенький** пісок! Нагодуй моїх діток I 311.52.

ЖОВТЕСЕНЬКІЙ (1). Ти, **жовтесенькій** пісок Нагодуй моїх діток I 506.В.

ЖОВТИЙ (5). Село зеленіє. Ніхто в його не заходить, Тілько вітер віє Та розносить **жовте** листя По **жовтому** полю. II 151.45. Якби пустили на музики,.. Наділа б **жовті** черевики II 166.73.

◇ ***Одн. З.*** (в) **жовтий** I 168.166, **жовте** II 151.45, ***М.*** (по) **жовтому** II 151.46, ***Мн. Н.*** **жовті** I 37.351, ***З.*** **жовті** II 166.73.

ЖОВТІ ВОДИ (2). *Назва річки.* Я співаю. І про Ясси, І про **Жовті Води** I 305.425.

Нема Богдана червонить І **Жовті Води** й Рось зелену. І 108.1149.

ЖОВТІТИ (1). Мати дивиться на неї, Од злості німіє; То **жовтіє**, то синіє І 167.132.

ЖОВЧ (1). Я оце літала Аж у Сибір: та в одного Декабриста вкрала Тро[хи] **жовчі.** І 298.199.

ЖОЛОБИ (1). Скрізь гармидер та реготня, В хаті і надворі. І **жолоби** викотили З нової комори. І 318.308.

ЖОЛОБОК (1). і ти, білолиций, По синьому небу вийдеш погулять, Вийдеш подивиться в **жолобок,** криницю, І в море безкрає І 75.11.

ЖОНА *див.* **ЖЕНА.**

ЖОНАТИЙ (7). І сниться їй той син Іван І уродли́вий і багатий, Уже засватаний, **жонатий** — На вольній, бачиться, бо й сам Уже не панський, а на волі ІІ 287.12 //*Субст.* (2). Годували люде Малу дочку, а вдовиця В неділю і в будень З **жонатими,** з паробками Пила та гуляла І 165.41.

◇ ***Одн. Н.*** **жонатий** ІІ 94.60, 164.26, 287.12, 476.В, ***Мн. Н.*** **жонаті** ІІ 175.317, ***О.*** **з жонатими** *субст.* І 25.29, 165.41.

ЖРЕЦЬ (6). *Рел.* А в Римі свято.. **Жерці** і ліктори стоять Круг Капітолія. ІІ 271.255. І чепурненький **жрець** Ізіди, Чорнявенький і кавалер, Скромненько длань свою простер ІІ 371.7.

◇ ***Одн. Н.*** **жрець** ІІ 371.7, ***Р.*** **жерця** ІІ 371.11, ***Мн. Н.*** **жерці** ІІ 271.255, 351.25, **жреци** ІІ 468.В, ***О.*** **з жерцями** ІІ 500.В.

ЖРИЦЯ (2). *Рел.* А **жриця** Кіпріди, оргії цариця, Поникла радостним челом Перед апостолом. ІІ 269.178.

◇ ***Одн. Н.*** **жриця** ІІ 269.178, 467.В.

ЖУПАН (28). Блукав я по́ світу чимало, Носив і свиту і **жупан...** ІІ 26.81. А буду я красоватись В голубім **жупані** На конику вороному Перед козаками. ІІ 182.18. Буду сто літ жити, Тебе годувати, В **жупані** ходити, Буду панувати. І 230.23. *Рим.* (3). Гуляй, пане, без **жупана** І 78.157. У **жупані** сама пані І 118.1503. *У приказці* (1). та може ще й те, що він пізнає дурня у **жупані.** І 375.26.

◇ ***Одн. Н.*** **жупан** ІІ 156.5, ***Р.*** **без жупана** *рим.* І 78.157, ***З.*** **жупан** І 36.315, 280.307, ІІ 26.81, **в жупан** ІІ 184.26, ***М.*** **в(у) жупані** І 113.1300, 126.1796, 127.1820, 162.373, 164.23, 230.23, 231.38, 317.275, ІІ 35.12, 79.110, 98.223, 121.12, 182.18, *рим.* І 118.1503, 454.В, *у приказці* І 375.26, ***Мн. Н.*** **жупани** І 58.37, 64.54, ***З.*** **жупани** І 129.1913, ІІ 117.7, 148.7, ***М.*** **у жупанах** ІІ 51.73.

ЖУПАНИНА (2). Придбав сірома грошенят, Одежу справив, **жупанину** ІІ 50.35.

◇ ***Одн. З.*** **жупанину** ІІ 50.35, 250.80.

ЖУПАНОК (4). *Зменш. до* **жупан.** [Вдова] синові за три копи **Жупанок** купила. І 232.86. Йосипкові я думав прислать доброго сукна на штанці та на **жупанок** (як буде добре читать) VI 225.26. у садочок входить молодий хлопець в солом'яному брилі, в короткому синьому **жупанку** ІІ 168.Рем.

◇ ***Одн. З.*** **жупанок** І 232.86, VI 82.38, **на жупанок** VI 225.26, ***М.*** **в жупанку** ІІ 168. Рем.

ЖУРАВЛІ (4). Грає синє море.. А **журавлі** летять собі На той бік ключами. І 14.21. *У порівн.* (1). А в гор[од]ах, мов **журавлі,** Замуштрували москалі І 245.262.

◇ ***Мн. Н.*** **журавлі** І 14.21, 466.В, 538.В, *у порівн.* І 245.262.

ЖУРБА (22). Отакий-то Перебендя, Старий та химерний! Заспіває весільної, А на **журбу** зверне. І 27.95. Сумує Корсунь староденний: Нема **журбу** з ким поділить. І 108.1151. *У порівн.* (1). І яр, і поле, і тополі, І над криницею верба. Нагнулася, як та **журба** ІІ 205.22. *Персоніф.* (2). Було колись в Україні — Лихо танцювало, **Журба** в шинку мед, горілку Поставцем кружала І 60.23. *У прикл. спол.* (5): а) **журба**-м о в а (2). І море ревнуло Босфорову мову, У Лиман погнало, а Лиман Дніпрові Тую **журбу**-м о в у на хвилі подав. І 199.27; б) **журба**-т у г а (2). І **журба**-т у́ г а на тім полі Зійшла для Руської землі. ІІ 339.12; в) **журба**-с л ь о з и (1). Буде з мене, поки живу, І мертвого слова, Щоб виливать **журбу**-с л ь о з и. І 423.В //*У спол.* з (і з) **журби** (5). Пішов кобзар по улиці — З **журби** як заграє! І 67.142. Ой і з **журби** та із жалю.. Погуляю понад морем Та розважу своє горе. ІІ 152.22.

◇ ***Одн. Н.*** **журба** І 23.98, *у порівн.* ІІ 205.22, *персоніф.* І 60.23, *у прикл. спол.* б) ІІ 339. 12, ***Р.*** **журби** *у прикл. спол.* б) ІІ 496.В, **з(із) журби** *у спол.* І 67.142, 67.147, ІІ 152.22, 457.В (2 р.), **у журби** *персоніф.* ІІ 294.3, ***З.*** **журбу** І 79.187, 85.377, 108.1151, *у прикл. спол.* а) І 199.27, 466.В, *у прикл. спол.* в) І 423.В, **на журбу** І 27.95, **про журбу** ІІ 414.В, ***О.*** **журбою** І 23.76, **з журбою** І 75.18, **за журбою** І 128.1886.

ЖУРБУВАТИ (1), **ЖУРБОВАТИ** (1). *Образн.* [Україна] Молилася, **журбувала,** День і ніч не спала, Малих діток доглядала, Звичаю навчала. І 469.В.

◇ **журбувала** І 469.В, **журбовала** І 469.В.

ЖУРИТИСЯ, ЖУРИТИСЬ, ЖУРИТЬСЯ (48). Як маю я **журитися,** Докучати людям, Піду собі світ-за-очі — Що буде, те й буде. II 181.1. Не будемо **журиться..** ще те лихо далеко, а всяке лихо здалеку страшніше, як то кажуть розумні люде. IV 49.36. Що мені на світі, Сироті, робити? Чи йти в люде жити, Чи дома **журитись?** II 155.8. [Мати] мовчки **журилась** Та на шлях той на далекий Крізь сльози дивилась. I 235.203. *У приказці* (1). А тим часом Кете лиш кресало Та тютюну, щоб, знаєте, Дома не **журились.** I 37.386. *Образн.* (2). Високі гнулись дерева́... Додолу гнулися, **журились!** II 339.31.

◇ **журитися** II 181.1, **журитись** I 258.27, II 155.8, 180.40, **журиться** I 5.75, 65.74, **журюся** I 157.187, VI 54.20, **журюсь** I 153.24, II 206.43, **жу́риться** I 29.57, 29.61, 30.73, 323.496, VI 46.9, **журиця** *образн.* II 416.B, **журився** II 85.20, 444.B, **журивсь** II 204.21, **журилася** I 469.B, II 43.39, **журилась** I 125. 1747, 153.21, 226.53, 235.203, 355.28, 363.114, 403.B, 515.B, **журилось** I 403.B, **журились** I 108.1162, *у приказці* I 37.386, *образн.* II 339.31, **будемо журиться** VI 49.36, **журися** I 135.2117, II 201.52, **журись** I 5.76, 93.643, 141.2331, 363.108, II 134.18, 316.472, **журіться** I 102.939, 125.1766, VI 24.35, **журіця** I 431.B, 441.B, **журився б** VI 43.28.

ЖУРНАЛ (12). живете Відколи, дядьку, а не чули, А може й чули, та забули, **Журнал** дрюкують... II 408.B. Через два годи як прочитаєте в якім-небудь **журналі,** що якийсь-то Шевченко намалював картину дуже до ладу! а за таке малювання академія його (мене б то) посилає в Італію в самий Рим. Весело, батьку, дуже весело! VI 20.4. А переверніть пудові **журнали** та пошукайте, чи нема там чого-небудь такого, як С[в я ч е н а я] в[о д а] I 376.66.

◇ ***Одн. Н.*** **журнал** II 408.B, VI 193.6, ***Р.*** **журнала** VI 130.39, 156.8, 207.18, **для журнала** VI 141.31, ***З.*** **журнал** II 408.B, VI 207.17, ***М.*** **у(в) журналі** II 408.B, VI 20.4, ***Мн. Н.*** **журнали** VI 148.33, ***З.*** **журнали** I 376.66.

ЖУРНАЛІСТИ (1). всі друкують, а в нас анітелень, неначе всім заціпило.. Може злякались нашествія іноплеменних **журналістів?** I 374.7.

З

З (1510), **ІЗ** (218), **ЗО** (57), **ЗІ** (1). *Прийм.* I. *З род. відм.* (678). *Уживається*: **1.** *При позначенні місця, простору, звідки спрямовані дія, рух* (402). Вийшов **з** хати карбівничий, Щоб ліс оглядіти I 42.559.— Чи ти ж, коню, будеш пити **З** нашої криниці? II 331.18. Оксану вихопив чуть живу Ярема **з** льоху та й полинув у Лебедин... I 131.1987. Дивлюся, могила ніби розвернулась, А **з** неї виходить неначе козак II 232.13. Око розпухло і почервоніло, трохи **з** лоба не вилазить. VI 178.31. покапали сльози **З** старих очей замучених. I 321.447. **з** яру та **з** лісу.. Їде пан гульвіса. II 131.10. О зоре ясная моя! Ведеш мене **з** тюрми, **з** неволі II 281.66. А в Римі свято. Велике свято! Тиск народу, **Зо** всього царства воєводи, Преторіане і сенат II 271.253. Як билина, Як лист за водою, Пішов козак **з** сього світа I 256.76. Аж гуде, **з** усіх усюд народу йде II 225.209 /*При власних географічних назвах* (91). На чужину **з** України Брати розійшлися. I 388.3. Вернувся **з** Києва Петрусь II 222.98. Недавно **з** Яготина прийшов лист до мене. VI 49.28. Аж гульк — **з** Дніпра повиринали Малії діти, сміючись. I 5.86 //*При позначенні місця знаходження суб'єкта дії або місця, звідки проводиться спостереження, сприйняття чого-н.* (52). Будеш, батьку, панувати, Поки живуть люди; Поки сонце **з** неба сяє, Тебе не забудуть! I 13.83. Дай мені Хоч коли-небудь, боже милий! На світ твій виглянуть **з** могили II 234.101. Младанович, товариш синів Гонти, бачив **з** дзвіниці, як вони умерли I 149.Прип. /*При власних географічних назвах* (6). Чули, чули запорожці **З** далекого Криму, Що канає Гетьманщина II 31.76. **Із** Умані Де-де чуть — гукають Товариші гайдамаки; Гонта мов не чує I 142.2372.

2. *При позначенні матеріалу, вихідного стану, складових частин* (86). Хвалилися гайдамаки, На Умань ідучи: «Будем драти, пане-брате, **З** китайки онучі». I 136.Епіграф. Фавор-гора, Неначе **з** злата-серебра, Далеко, високо сіяє, Аж сліпить. II 308.122. Як то воно зробилося **З** калюжі такої Таке диво...I 249.391.Якось,по сьомому годочку— Малий вже добре майстрував — Одпочиваючи в куточку, Старий на сина дивувавсь, Який-то **з** його майстер буде! Які-то люди **з** його будуть! II 320.608. Ох, старі голови

та розумні; химерять-химерять, та й зроблять **з** лемеша швайку. I 101.913. [Цар] **з** шкур наших Собі багряницю Пошив жилами твердими І заклав столицю I 251.481. Перелицювавши шлях-дорогу, я того ж дня.. купив полог од комарів волзьких, зшив **із** шести листов паперу тетрадь для подорожного журнала VI 141.30. Ти смієшся, а я плачу, Великий мій друже. А що вродить **з** того плачу? Богилова, брате... I 259.13. Ще позаторік заходився я був ліпить **із** воску — і нічого не вдіяв VI 115.36.

3. *При позначенні об'єкта, од якого щось відділяється, відходить* (42). Пішла стара, мов каламар Достала **з** полиці. I 51.147. **з** добрих молодих плечей Хітон полатаний додолу Тихенько зсунувся. II 307.77. Он глянь,— у тім раї, що ти покидаєш, Латану свитину **з** каліки знімають I 242.128. Ми серцем голі догола! Раби.. Лакеї в золотій оздобі... Онуча, сміття **з** помела Його величества. Та й годі II 302.44. Чи так, чи сяк, а я повинен ожениться, а то проклята нудьга зжене мене **з** світа. VI 198.31.

4. *При вказівці на причину, підставу або привід до дії, стану* (41). Сидить ворон на могилі Та **з** голоду кряче... I 66.134. вони злякались, Оніміли **з** переляку, Сліпі небораки. II 30.59. Усе, що ви **з** ласки своєї послали, я получив. VI 62.17. Ой **із** журби Та **із** жалю.. Погуляю понад морем Та розважу своє горе. II 152.22. Я й досі ще хожу неначе **з** тяжкого похмілля од його колядок. VI 162.33. Як таки ні **з** сього ні **з** того, зроду чоловіка в вічі не бачив,— а прошу того, що треба купить за гроші, та може ще й не за малі. VI 19.10.

5. *При позначенні місця походження особи, предмета тощо* (21). Світить білолиций на всю Україну, Світить... а чи бачить мою сиротину, Оксану **з** Вільшани, мою сироту? I 110.1205. Привітайте, святі ченці, Товариша **з** Лугу! II 36.59. У князя свято, виглядає **Із** Литви князя-жениха За рушниками до Рогніди. II 74.179. Везе Марко Катерині Сукна дорогого.. І кав'яру **з** Дону I 323.493. мене гайворони Укрили **з** півночі... II 135.10.

6. *При позначенні часу як вихідного моменту в розвитку дії, стану* (20). **З** того часу в Україні Жито зеленіє I 147.2555. А коли нема І с т о р і ї, то дайте М а я к а, бо я його ще і в вічі не бачив **з** нового року. VI 31.5. Був собі дід та баба. **З** давнього давна, у гаї, над ставом, Удвох собі на хуторі жили I 311.57. Попід горою, яром, долом, Мов ті діди високочолі, Дуби **з** гетьманщини стоять. I 41.546 //**З...** д о (2). **З** передсвіта до вечора, А **з** вечора до досвіта Летить стріла́ кале́ная II 339.2.

7. *При вказівці на певне ставлення до кого-, чого-н. (найчастіше при дієсловах «сміятися», «кепкувати» і под.)* (17). Насміялась титарівна **з** бідного Микити. II 78.44. Давно се діялось колись, Ще як борці у нас ходили По селах та дівчат дурили, **З** громади кпили II 77.4. Стережітесь, дівчаточка, Сміятись **з** нерівні II 79.83. Сидіть, діти, у запечку, А я ..до шинку, А там найду свою жінку, Найду жінку, почастую, **З** вороженьків покепкую. I 67.150.

8. *При вказівці на міру чи ступінь вияву дії, а також при визначенні кількості чого-н.* (14). Не утрачайся на альбом, друже мій! буде **з** мене і цього добра поки що. VI 49.26. Люде, люде! Коли то **з** вас буде Того добра, що маєте? Чудні, чудні люде! I 137.2154. Отакий-то наш отаман, Орел сизокрилий! І воює і гарцює **З** усієї сили I 104.996.

9. *При вказівці на стан чи дію, слідом за якою настає інша дія* (14). О друже мій добрий! друже незабутий! Живою душею в Украйні витай.. І мене **з** неволі в степу виглядай. I 329.166. Я виходила за гай на долину, Щоб не бачила мати, Мого молодого Чумака **з** дороги Зострічати. II 142.9.

10. *При позначенні цілого, в межах якого виділяється частина* (11). Яремі дали коня Зайвого **з** обозу. I 116.1432. Найкращая **з** всього села Давненько вже у яр пішла, Узявши глечик II 186.31. Найшовсь-таки один козак **Із** міліона свинопасів, Що царство все оголосив: Сатрапа в морду затопив. II 281.49. Благороднійший ти **із** людей, брате-друже мій єдиний Семене! VI 115.4.

11. *При позначенні знаряддя, за допомогою якого відбувається дія* (10). сироту Степана, Козака лейстрового, Отамана молодого, Турки-яничари ловили, **З** гармати гримали, В кайдани кували, В Цареградськую башту сажали I 285.486. Жерці і ліктори стоять Круг Капітолія. І хором Співають гімн і курять дим **З** кадил і амфор. II 271.258.

II. *Із знах. відм.* (23). *Уживається в знач. «приблизно», «майже».* [Княжна] На сонці дуже запеклась, Та й занедужала. Лежала Недовго щось, седмиці **з** три II 18.435.

Послав **З** табун я коней до обозу II 233.69. вже **з** півроку як не чую нічого із рідної моєї України, може вже й ніколи не почую. VI 25.28. Розв'язав торбину, Вийняв кобзу, разів **зо** два Ударив по рваних. I 155.79. наймичка.. Найнялася носити воду,.. Носила-носила, Кіп **із** вісім заробила I 319.345.

III. *З орудн. відм.* (1085). *Уживається*: **1.** *При вказівці на спільну участь у дії, стані двох чи більше осіб, предметів, а також на супровід їх іншими особами чи предметами* (329). [Мати] Вимовляє доні: «Що весілля, доню моя? А де ж твоя пара? Де світилки **з** друженьками, Старости, бояра?» I 32.177. Бур'ян колючий та будяк, Та інде тирса **з** осокою В яру чорніє під горою II 60.42. Бувай здоровий **з** жінкою і **з** діточками. VI 207.11. Я не одинокий, є **з** ким вік дожить. I 79.180. Моя ти доле молодая! ..Витай **зо** мною II 284.32. Іде Марко **з** чумаками. I 322.476. Паслась Коза **з** козятком коло хати II 317.483. Несе **з** торбиною на плечах Нову коновочку старий. II 311.237. ми **з** матір'ю сиділи На горі в діброві. I 297.140. А ти вже й скрипку принесла? Яку ж ми вчистимо **з** тобою? II 167.111. Сидимо оце вдвох **з** Кіндратом, п'ємо чай та сумуємо, прочитавши ваше письмо VI 24.6 //*При позначенні додаткової кількості, міри* (10). вишліть мені, будьте ласкаві, 1100 карбованців, і я вам.. пришлю к Новому року екземплярів книги на таку сумму, або через рік гроші **з** невеликим процентом. VI 200.8.

2. *При вказівці на осіб чи предмети, що перебувають у взаємній дії* (296). Вітре буйний, вітре буйний! Ти **з** морем говориш, Збуди його, заграй ти **з** ним I 10.46. Не найшлося **З** ким серцем ділитись, А тепер не маю навіть **З** ким поговорити! II 190.26. Порадься **з** своїм розумним серцем, мій друже єдиний! VI 152.24. **З** собакою онучок грався I 320.388. Здоров, здоров, несужений друже! Любилися ми **з** тобою дуже. II 174.306. Трощинському сьогодні не пишу, ніколи. Поки що торгуйся **з** ним сам VI 208.1. Сирота Ярема — сирота багатий, Бо є **з** ким заплакать, є **з** ким заспівать I 85.361. Пишу, а ще і сам добре не знаю, чи живий ти на світі, чи здоровий, бо вже оце трохи чи не півтора року, як ми не переписались **з** тобою ані одним словом VI 52.14. У неділю на вигоні Дівчата гуляли, Жартували **з** парубками I 154.33. Вітер **з** гаєм розмовляє, Шепче **з** осокою I 152.1.

3. *При позначенні предмета, наявного у кого-н. при здійсненні дії* (151). Чабан вранці **з** сопілкою сяде на могилі I 48.11. **З** батіжками чумаченьки Додому вертались. II 120.18. Не пишеш ти мені, чи був у тебе художник Раєв **з** моєю новою гравюрою. VI 188.15. Вернулися Люде **з** рушниками, **З** святим хлібом обміненим. I 317.273. І військо, як море, **З** знаменами, **з** бунчугами З лугу виступало Та на трубах вигравало II 137.24. Чи не трапиться в тебе Л і т о п и с ь Величка? Як поїдеш, то возьми **з** собою VI 156.24 //*При вказівці на особу чи предмет, наявність якого обумовлює певний стан, явище і т. д.* (23). не було того дива Може споконвіку, Щоб щаслива була жінка **З** сліпим чоловіком! I 291.712. З-за Дніпра мов далекого Слова прилітають І стеляться на папері.. Любо мені **з** ними. II 112.14. Думи мої, думи мої, Лихо мені **з** вами! I 21.2. Навчи ж її і врозуми, що вона безталанною **зо** мною не буде. VI 198.34.

4. *При позначенні осіб, предметів, до яких установлюється певне відношення з боку іншої особи* (94). Царю! царю! .. Кайданами Скований **зо** мною Навік-віки. I 250.451. Молодую мою силу Багаті купили; Може й дівчину без мене **З** іншим заручили... I 255.41. Чи не зострінешся часом **з** Василем або Михайлом Лазаревськими, то познакомся **з** ними. VI 66.28. Діли **з** убогим заробіток, То легше буде й зароблять. II 50.59. Я **з** своєю молодою, не побравшись, розійшовся. VI 220.24. я по плоті і духу син і рідний брат нашого безталанного народу, та й як же себе поєднать **з** собачою панською кров'ю. Та й що та панночка одукована робитиме в моїй мужицькій хаті! VI 200.37 //*При порівнянні осіб чи предметів* (3). До стеблá все погоріло, І діти згоріли, А сусіди, і багаті І вбогі, раділи. Багатії, бач, раділи, Що багатше стали, А вбогії тому раді, Що **з** ними зрівнялись! II 51.108. Я умисне приписав Ч е н ц я і В е ч і р, щоб порівняв його **з** К р и н и ц е ю VI 139.26. У нашої старої пані Малії паничі були; Таки однолітки **зо** мною. II 63.45.

5. *При вказівці на особу чи предмет, на який поширюється дія або стан* (63). А все то прокляті пани **З** дівчатами такеє діють... I 362.91. І звір того не зробить дикий, Що ви, б'ючи поклони, **З** братами дієте...

II 93.17. Як зайде до вас брат Варфоломей, то привітайте і порадьте, що йому зробить **з** Прісею і Ганнусею. VI 224.16. І сонце хоче подивиться, Що будуть **з** праведним творить?!.. I 270.305. На те й лихо, Щоб **з** тим лихом битись. II 180.38. Тяжко-важко сіромасі Боротись **з** нудьгою. I 121.1595. Навчи ти мене, будь ласкав, що мені робить **з** руськими повістями? VI 165.36.

6. *При вказівці на наявність в особі чи предметі чого-н. характерного* (51). онде йде Дідусь **з** бородою. I 283.417. Радіє князь, запродує **з** половою жито. II 15.300. Трапляється, що письма **з** грішми пропадають VI 17.7. Дивлюся: хати над шляхами Та городи **з** стома церквами I 245.261. Льохи, шинки **з** шинкарками, **З** винами, медами Закупили запорожці II 35.22. — Чи не той це Микита, Що **з** вильотами свита?— II 80.145. посилаю ящик **з** моїми книгами. VI 177.8. Козацька церква невеличка Стоїть **з** похиленим хрестом. II 24.22. попливе човен **З** широкими вітрилами I **з** добрим кормилом I 263.64. Воно **з** даром божим, а до того розумненьке, слухняне і трудяще. VI 163.21.

7. *При вказівці на особу чи предмет, що перебуває у певному стані* (45). Не розпитуй, бабусенько, Що було **зо** мною. I 132.1996. Диво сталось **З** тобою, доненько моя! II 310.229. Чудне щось робиться **зо** мною. VI 219.29. Так оце то та богиня! Лишенько **з** тобою. I 247.321.

8. *При вказівці на явище або стан, яким супроводжується дія* (24). Єсть люде на світі — Сріблом-злотом сяють. Здається, панують, А долі не знають,— Ні долі, ні волі! **З** нудьгою та **з** горем Жупан надівають I 36.314. Кобзар співає **з** повагою і неголосно I 102.Рем. Може вернеться надія **З** тією водою Зцілющою й живущою, Дрібною сльозою I 258.10. Владимир князь.. Отиде в волості своя, Отиде **з** шумом II 74.209. **З** превеликою радістю і дякою прийняв я лист ваш VI 45.12.

9. *При вказівці на предмет чи особу, за допомогою якої здійснюється дія* (21). Аж ось і сам старий іде **З** ціпочком тихо попід тином II 316.466.Тепер посилаю тобі **з** оцим добрим чоловіком, **з** Овсянніковим, свої Н е о ф і т и. VI 162. 29. **З** завтрашньою почтою посилаю тобі два рисунка. VI 178.38 //З б о г о м (4). Воно просто, любітеся, Та й **з** богом до шлюби. I 490.В.

10. *При вказівці на подію, з нагоди якої поздоровляють* (11). **З** Новим годом будьте здорові, любий і щирий мій земляче VI 42.19. Поздоровляю вас **з** святим великоднем! VI 191.23. Ніхто зроду не поздравляв мене **з** іменинами так весело, як ти VI 177.24. **З** тим днем, що сьогодня! Боже помагай! II 168.126.

ЗА (915). *Прийм.* **I.** *З род. відм. Уживається при вказівці на час дії* (5). Ще **за** гетьманщини святої, Давно се діялось колись. II 77.7. **За** Катерини **за** цариці, Москаль ту викопав криницю II 249.13.

II. *Із знах. відм.* (637). *Уживається:* **1.** *При вказівці на причину чи підставу для дії, стану* (266). О боже мій милий! **За** що ж ти караєш її, молоду? I 4.50. Буде тобі, титарівно! Заплачеш, небого, **За** ті сміхи!.. II 78.49. **за** таке малювання академія його (мене б то) посилає в Італію в самий Рим. VI 20.5. Насипали край дороги Дві могили в житі. Нема кому запитати, **За** що їх убито? I 8.212. Чого я У той гай ходила? I **за** що його так довго, Так тяжко любила! II 198.31. До тяжкого горя привів мене господь на старість, а **за** чиї гріхи? Єй же богу, не знаю. VI 115.23. а он розпинають Вдову **за** подушне, а сина кують I 242.131. Придбав сірома грошенят, ..Подякував **за** хліб, **за** сіль I **за** науку добрим людям II 50.39. Та я й не волох; так тільки— був колись у Волощині, а люде й зовуть Волохом, сам не знаю **за** що. I 103.959. А все **за** того п'ятака, Що вкрав маленьким у дяка, Отак господь мене карає. II 45.24. Спасибі вам, панове-молодці,.. **За** честь, **за** славу, **за** повагу, Що ви мені учинили. II 138.55 //**За** т е, щ о (28). Понад Дніпром козак іде,.. Іде смутний, невеселий.. Може, дівчина не любить **За** те, що убогий? I 112.1267. Слава богу Й **за** те, що бачу. II 265.23. вибачайте мені **за** те, що я вам пишу тепер коротенько. VI 224.11 //Н і (н е м а) **за** щ о (4). Чи вік же їй продівувать? Зносити брівоньки ні **за** що. II 249.44. Так, думаю, певно розсердився, а сердиться, здається, нема **за** що? VI 70.14.

2. *При вказівці на мету дії* (67). **За** що ж боролись ми з ляхами? I 227.17. Не вам, в мережаній ліврії Доноощики і фарисеї, **За** правду пресвятую стать I **за** свободу. II 280.24. **За** святую правду-волю Розбойник не стане I 338.61. Ой чого ти почорніло, Зеленеє поле?— Почорніло я од крові **За** вольную волю. II 135.4 //*При позначенні*

осіб, предметів, заради, на користь яких здійснюється дія (31). Сини мої, сини мої! На ту Україну Дивітеся: ви **за** неї Й я **за** неї гину. I 142.2393. Нехай хоть часточка убога **За** мене піде, **за** наш край, **За** церков божію, **за** люде II 234.78. Не **за** Україну, А **за** її ката довелось пролить Кров добру, не чорну. I 329.157.

3. *При вказівці на особу чи предмет, що є об'єктом думки, турбот, почуття і т. п. когось іншого* (67). **За** милого, як співати, Любо й потужити. I 29.47. Я просив його **за** твого Каленика, і він мені сказав,.. щоб ти йому не барившися написав, котрий Каленикові год? VI 228.36. Не **за** себе, не **за** батька Молилась в неволі,— Ні, бабусю, а **за** його, **За** милого, долю. I 132.2013. **За** карії оченята, **За** чорнії брови, Серце рвалося, сміялось, Виливало мову, Виливало, як уміло, **За** темнії ночі, **За** вишневий сад зелений, **За** ласки дівочі... **За** степи та **за** могили, Що на Україні I 22.28. Бодай не дивитись, бодай не казати! Бо **за** людей сором, бо серце болить. I 96.769.

4. *При позначенні предмета, в обмін на який щось придбавають чи роблять, а також ціни, по якій щось купують чи продають* (65). [Вдова] синові **за** три копи Жупанок купила. I 232.85. Люде, люде! **За** шмат гнилої ковбаси У вас хоч матір попроси, То оддасте. II 88.29. Нехай Микита спитає, що той поганець Флярковський положить **за** десятину поля і **за** грунт. VI 209.41. **За** кров і пожари Пеклом гайдамаки ляхам оддадуть. I 100.883. Не торгувавсь і панотець Усім на диво та на чудо! **За** три копи звінчав у будень. II 50.47. Запродав я був свої сочинения книгопродавцу Кожанчикову **за** 2000 карбованців VI 185.25. Сироти остались. В сльозах росли, та й виросли; Замучені руки Розв'язались — і кров **за** кров, I муки **за** муки! I 120.1557.

5. *При вказівці на осіб, замість яких хтось виконує дію* (55). Дай Кулішеві копу серебром і поцілуй **за** мене графиню Настасію Івановну VI 161.34. Подякуй **за** мене Бартенєва і попроси його, чи не достане він де-небудь другу половину [«Є р е т и к а»] VI 179.37. Здається, ви знакомі з Василем Єзучевським.. як побачитесь, гарненько вилайте його **за** мене VI 44.5. Як матимеш гулящий час, то піди в Сімонов монастир і **за** мене помолися богу на могилі Гоголя VI 87.27. Закони Катами писані **за** вас, То вам байдуже, в добрий час у Київ їздите щороку Та сповідаєтесь, нівроку, У схімника!.. II 93.18.

6. *При вказівці на предмет чи місце, куди спрямована дія або позаду, поза межами якого вона відбувається* (39). Понура шляхта, мов хорти, **За** двері вийшла. I 97.813. [Генеральша] Якось, задумавшись, пішла, Та аж **за** царину зайшла II 221.51. Місяцю мій ясний! з високого неба Сховайся **за** гору, бо світу не треба I 112.1253. Я виходила **за** гай на долину II 142.6. Полетіла б у діброву, У зелений гай, Полетіла б, чорноброва, **За** тихий Дунай. II 168.125. Що діяти? Горе моє! Горе!— Та й пішов, торбину взявши, **За** синеє море! II 106.90 //*При позначенні предмета, позаду якого щось розміщується* (5). Закрутивши чорні уси, **За** ухо чуприну, Підняв шапку — човни стали. I 61.54 //С в і т **за** о ч і (2). Як маю я журитися, Докучати людям, Піду собі світ **за́** очі. Що буде, те й буде. VI 58.25 //**За** к р а й с в і т а (**за** с в і т) (2). Той мурує, той руйнує, Той неситим оком — **За** край світа зазирає I 239.5. Ледви, ледви опівночі Серцем прозираю I немощну мою думу **За** світ посилаю I 290.696 //З а л и т и **за** ш к у р у с а л а (2). У розкоші,— хвалиш бога... А вдові убогій, Мабуть, не до його, Бо залили **за** шкуру сала II 49.18 //**За** п о я с з а т к н у т и *що* (1). Каленика поцілуй тричі за мене і скажи йому, що, як добре знатиме математику, то астрономію і навігацію **за** пояс заткне. VI 221.7.

7. *При вказівці на предмет, до якого доторкуються* (32). Найди його, мій друже єдиний, того н е а к к у р а т н о г о Марковича, поскуби його **за** чуб або **за** ухо VI 141.14. **За** руку Амон бере її II 72.128. Як реп'ях той, учепиться [доля] **За** латані поли I 274.56. Веде коня **за** поводи Та плаче Ярина. I 281.316 //*При вказівці на знаряддя праці, на заняття* (6). [Йосип] сидить та все сидить, **За** струг сердега не береться... II 306.59. Зрадів старий, мов дитина, Аж **за** кобзу взявся I 287.584. Минула доля, а надія В неволі знову **за** своє, Зо мною знову лихо діє I серцю жалю завдає. II 48.125. Добре було б, якби Йосип або Микита взялися **за** постройку: веселіше б гроші платить. VI 195.35.

8. *При вказівці на особу, предмет, що виступає ким-, чим-н.* (26). Узяв собі старий козак Чию сирітку **за** дитину II 164.23.

Я жду тебе, а ти стань мені **за** рідного брата VI 156.16. Давно вже я називаю синів ваших своїми братами, а вас своєю матір'ю. Станьте ж мені тепер і справді **за** матір. VI 218.7. Ч у р е к і с а к л я — все твоє; Воно не прошене, не дане, Ніхто й не возьме **за** своє I 327.67. Мене мати хоче дати **За** старого заміж. I 51.125. Якби знала Матуся горенько твоє, Чи оддала б **за** генерала Дитя єдинеє своє? II 222.83.— Чого в'янеш, моя доню? — Стара не спитала, **За** сивого, багатого Тихенько єднала. I 50.92. Чи Хариту ще не приходив ніхто з нагаєм сватать? Якщо ні, то спитай у неї нишком, чи не дала б вона **за** мене рушників? VI 198.11.

9. *При позначенні часу, протягом якого відбувається дія* (13). Ой виростеш, сину, **За** півчварта року, Як княжа дитина I 230.26. Змолотили, нівроку їм, **За** одну годину I з клунею провіяли... II 15.304. Якби все те розказувать, що я терплю тепер по любові і милості милосердого бога, то і **за** тиждень не розказав би. VI 43.9 //*При позначенні відрізку часу, що відділяє одну дію від другої* (1). чкурну в Нікольське, а **за** день перед тим гарненько напишу тобі.VI 166.36.

10. *При позначенні предмета, біля якого хтось розміщується* (2). [Ярина] I голову йому змила, I ноги умила, I в сорочці тонкій, білій **За** стіл посадила. I 287.548.

11. *При порівнянні* (2). «Найдеш собі шляхтяночку, Забудеш Оксану!» «Хіба краща є **за** тебе?» I 95.702.

12. *При вказівці на кількість, яку перевищують* (1). Ватага день і ніч росла, Уже **за** сотню прибувала... II 411.В.

13. *При вказівці на відстань* (1). Позавчора чортові не було чого робить, то він носив мене в Балахну, трохи не **за** тридцять верст од Нижнього VI 153.4.

14. *При вказівці на те, за що не ручаються* (1).Гонта і Залізняк,отамани того кровавого діла, може, виведені в мене не так, як вони були,— **за** це не ручаюсь. I 150. П.

III. *З орудн. відм.* (273). *Уживається:* **1.** *При вказівці на предмети, позаду, по інший бік, поза межами яких відбуваються дія, рух* (98). Не спалося, — а ніч, як море.. Верчуся, світу дожидаю, А **за** дверима про своє Солдатськеє нежитіє Два часовії розмовляють. I 396.7. Мені тринадцятий минало. Я пас ягнята **за** селом. II 21.2. Може ще й зимовать останусь **за** сим скаженим морем. VI 139.37. **За** Києвом, та **за** Дніпром, Попід темним гаєм, Ідуть шляхом чумаченьки I 38.393. Ой зострілась я **За** тими лозами Та з чумацькими возами II 142.12 //*При вказівці на предмет, безпосередньо позаду якого щось розміщується* (40). I шаблюка, мов гадюка, Й ратище-дрючина, I самопал семип'ядний Повис **за** плечима. I 281.311. Я думаю його нарисовать, що він стоїть сумн[ий] коло Зімнього дворца, позаду Нева, а **за** Невою крепость, де конав Павло Полуботок. VI 28.18. А кругом Широколистії тополі, А там і ліс, і ліс, і поле, I сині гори **за** Дніпром. II 9. 42 //С м е р т ь **за** п л е ч и м а (4). А пек тобі, забув, дурню, Що смерть **за** плечима. II 51.100 //Н е **за** г о р а м и (1). Не плачте, братія.. Не **за** горами кари час. I 108.1158.

2. *При вказівці на особу, предмет, безпосередньо позаду, після яких рухається чи виконує іншу якусь дію хто-, що-н.* (93). Ідуть задрипані дівчата, А дід (сердешний інвалід) **За** ними гнеться, шкандибає II 358.14. I все діти! і все діти! Не знаю, де од їх подітись. Де не піду, й вони **за** мною I 363.106. Хлюпощуться качаточка.. А качечка випливає З качуром **за** ними II 363.14. Дивлюся: так буцім сова Летить лугами, берегами, та нетрями,.. А я **за** нею, та **за** нею I 241.73. Заговорили щось погане **за** гробом люде ідучи II 451.В. Пішла баба у танець, А **за** нею горобець I 128.1893. I встала, I всі **за** нею повставали I **за** апостолом пішли II 269.183. I єдиний Твій син Алкід пішов **за** ними. II 269.185.I тьму **за** собою Розстилає туман сивий II 178.14. Сонце йде I **за** собою день веде. II 357.11.

3. *При вказівці на предмет, особу, які треба дістати, одержати, привести* (31). Не журиться Катерина — Вмиється сльозою, Возьме відра, опівночі Піде **за** водою I 29.64. Занедужала княгиня, I князь схаменувся. **За** бабами-знахурками По селах метнувся. II 13.214. Мов із тісної домовини На той остатній страшний суд Мертвці **за** правдою встають. I 244.224. Отож той самий сиротина.. Та до вдовівни навпростець Шелесть **за** рушниками! II 251.86. Посилаю вам оці три [картини] і вельми прошу наберіть мені субскребентів у Харкові .. і шліть до мене з грішми **за** квитами і картинами. VI 33.27.

4. *При позначенні послідовності зміни подій, станів, предметів, осіб* (18). **За**

зимою Знов зазеленіла Весна божа. I 493.В. Думка єсть **за** Букварем напечатать лічбу — і ціни і величини такої ж як Буквар ь. VI 226.17. **За** думою дума роєм вилітає I 259.1. Минали **За** днями дні. II 351.22. на Ладогу.. гурти **за** гуртом Виганяла та цареви Болота гатила. I 300.264.

5. *При вказівці на причину чи підставу для дії, стану* (13). Плаче Катерина.. **За** сльозами **за** гіркими I світа не бачить I 35.273. Дівчата Аж понедужали **за** ним. II 80.136. **За** вихилясами придан, **За** зиком та **за** сміхом Ніхто й не бачив, як проїхав Той управитель, лях ледачий. II 94.47. **за** лежею нема коли і посидіть. VI 83.33.

6. *При вказівці на об'єкт хвилювання, турбот і т. п.* (9). Земля плаче у кайданах, Як **за** дітьми мати. I 265.101. А той, щедрий та розкошний, Все храмú мурує; Та отечество так любить, Так **за** ним бідкує, Так із його, сердешного, Кров, як воду, точить!.. I 239.24.

7. *При позначенні способу виконання дії* (4). Як одпочину, то напишу тобі **за** одним заходом аркуш або й два. VI 190.2. Нехай усміхнеться серце на чужині, Хоть раз усміхнеться, дивлячись, як ти Всю славу козацьку **за** словом єдиним Переніс в убогу хату сироти. I 13.92.

8. *При позначенні особи, що є чоловіком кого-н.* (4). Піду в найми, піду в люди, А **за** сотником не буду. I 159.247. Ти літа погубиш **За** калікою... I 495.В.

9. *При позначенні знаряддя праці* (3). Молитись богу Та **за** ралом спотикатись, А більше нічого Не повинен знать невольник, Така його доля. II 63.58. Не хочу я, моя мати, **За** плугом ходити II 148.6.

ЗАБАВА (1). Славний добре знає, Що не його люди люблять, А ту тяжку славу, Що він тяжкими сльозами Вилив на **забаву**. I 260.12.

ЗАБАВЛЯТИ (8). Йосип сина **забавляв**, На призьбі сидя II 317.484. Мене мати **забавляла**, На Дніпр поглядала; I галеру золотую Мені показала I 297.146. На березі Ганна роздяглася,.. Як дитина, калиною Себе **забавляє** I 167.127. *Образн.* (1). Тихий, тихий Дунай! Моїх діток **забавляй**. I 311.51.

◇ **забавляє** I 36.342, 167.127, II 455.В, **забавляв** II 317.484, **забавляла** I 297.146, II 12.174, **забавляй** *образн.* I 311.51, **забавляйте** I 128.1858.

ЗАБАВЛЯТИСЬ (2). Я була дитина, Я гралася, **забавлялась** I 356.35 //**Забавлятись** *ким — перетворювати кого на предмет забави* (1). Наша пані Мене побачила в селі Та й узяла собі в покої. А в неї паничі були, Були однолітки зо мною — Так їм на виграшку! Росли, Росли вони та виростали Та мною дурні **забавлялись.** II 411.В.

ЗАБАЖАТИ (3). А глянь лиш гарно кругом себе,— I раю кращого не треба! Чого ти хочеш, **забажай,** Всього дадуть, та ще й багато! II 95.94. *Образн., повт.* (2). Диво дивнеє на світі З тим серцем буває! Увечері цурається, Вранці **забажає!** Та так тяжко **забажає,** Що хоч на край світа Шукать піде... II 79.75.

ЗАБАЖАТИСЬ (1). *Безособ.*— Чого ж ти бажаєш, Мій голубе?..— Сама, кажу, знаєш! Отже далебі забула... Пристріт, чи бешиха... Пошепчемо... чи на старість Непевного лиха Чорнобривки **забажалось!..** II 415.В.

ЗАБАЛАКАТИСЬ (1). Якось у полі ми зострілись Та й **забалакались.** II 62.7.

ЗАБАНДЮРИТИСЬ (1). *Безособ. Забажатися. Фам.* [Сотник] Настусю піджидав, Таки годованку, щоб з нею Собі зробитися ріднею, Не сина з нею поєднать, А **забандюрилось** старому Самому в дурнях побувать. II 165.33.

ЗАБАРА (1). *Назва села.* Ще ось що: напиши мені, чи багато там землі у тій **Забарі?** яка вона? чи можна буде садочок розвести, та ще щоб справді сердитий Дніпро не пошкодив? VI 200.30.

ЗАБАРИТИСЯ, ЗАБАРИТИСЬ (6). Я сьогодні **забарилась:** Батько занедужав; Коло його все поралась... I 94.671. А ти, задрипанко, шинкарко, Перекупко п'яна! Де ти в ката **забарилась** з своїми лучами? II 286.3. не знаю, чи швидко Овсянніков вернеться додому: я тепер у його хазяйную, то мені конечно треба його дожидаться. А якщо він там довго **забариться,** то я не втерплю: передам його господу Бр[илкі]ну, а сам чкурну в Нікольське VI 166.34

◇ **забарився** I 286.526, 321.443, **забарилась** I 94.671, II 286.3, **забарились** I 57.18, **забариться** VI 166.34.

ЗАБАЧИТИ (1). I досі нудно, як згадаю Готическій з часами дом, Село обідране кругом, I шапочку мужик знімає, Як флаг **забачить!** II 419.В.

ЗАБВЕН (1). *Слов'ян.* І коли тебе забуду, Ієрусалиме, **Забвен** буду, покинутий, Рабом на чужині. І 346.241.

ЗАБИВАТИ (1). *У спол.* осиковий кілок **забивати.** *Фольк.* Пастухи в селі сказали, Що коло могили, У калюжі, стару відьму Чорти задавили. Найшли її, громадою Без попа сховали, І в могилу осиковий Кілок **забивали.** І 547.В.

ЗАБИРАТИ (5). *Образн.* І день не день, і йде не йде, А літа стрілою Пролітають, **забірають** Все добре з собою. І 351.3. *Повт.* (4). А літа пливуть.. собі стиха, **Забирають** за собою І добро і лихо! **Забирають,** не вертають Ніколи нічого! II 210.9.

◇ **забирають** *повт.* II 210.7, 210.9, 215.7, 215.9, **забірають** І 351.3.

ЗАБИТИ (2). *У спол.* **забити** в кайдани (в скрепицю) — *закувати.* І згадав сирота Степан в неволі Свою матір Україну.. Кайдани ламає, Утікає на вольную волю... Уже на третьому полі Турки-яничари ловили.. В кайдани **забили** І 286.515. Вдовиченка.. **Забили** в скрепицю II 253.191.

ЗАБИТИЙ (1). *У спол.* в кайданах **забиті** — *закуті.* Мов із тісної домовини На той остатній страшний суд Мертці за правдою встають. То не вмерлі, не убиті, Не суда просити! Ні, то люди, живі люди, В кайданах **забиті** І 476.В.

ЗАБІГТИ (1). *Перен.* Старий Щепкін на тім тижні хоче до мене приїхать в гості; а що, якби і ти, молодий, **забіг** за ним в Москву та вкупочці і прилетіли б до мене. VI 156.11.

ЗАБІЛІТИ (1). Знову — **забіліла** Зима біла. І 283.403.

ЗАБЛИЩАТИ (1). А диякон: «Нехай ворог гине! Беріть ножі! освятили».. Гине шляхта, гине! Розібрали, **заблищали** По всій Україні. І 109.1176.

ЗАБЛУДИТИ (3). **1.** *Збитися з дороги* (2). Чи винна ж голубка, що голуба любить? Чи винен той голуб, що сокіл убив? Сумує, воркує, білим світом нудить, Літає, шукає, дума — **заблудив.** І 4.60. Де ж ти була, що **заблудила?** І 362.82.

2. *Забрести, потрапити ненароком до кого-н. Образн.* (1). А воля в гостях упилась Та до Миколи **заблудила...** II 47.109.

◇ **заблудив 1.** І 4.60, **заблудила 1.** І 362.82, **2.** II 47.109.

ЗАБОЖИТИСЯ (1). купець, що привіз вам оту живущу Історію Устрялова, що і в салдатських руках не згинула, **забожився** мені, що притьмом у ваші руки власниє оддав VI 50.19.

ЗАБОЛІТИ (2). Прилучилась з чумаченьком У степу біда. **Заболіла** головонька, **Заболів** живіт II 127.5.

ЗАБРАТИ (12). Наш отаман Гамалія, Отаман завзятий, **Забрав** хлопців та й поїхав По морю гуляти І 203.145. Як лист за водою, Пішов козак з сього світа, Все **забрав** з собою. І 256.75. В неволі, плачучи, умру, І все з собою **заберу,** Малого сліду не покину На нашій славній Україні І 383.9. Козакам нівроку, Найшли льохи, скарб **забрали** І 122.1659. Все **забрала** дитиночка І вигнала з хати II 195.59. **Забрали** й онучі Добрі люде II 176.395. *Образн.* (1). Лети ж, моя думо, моя люта муко, **Забери** з собою всі лиха, всі зла І 243.164 //*У спол.* в москалі **забрати** (1). Дівчаток москалі украли, А хлопців в москалі **забрали** II 370.8.

◇ **забрав** І 203.145, 256.75, **забрала** II 195.59, **забрали** І 115.1362, 122.1659, 288.608, 301.305, II 176.395, *у спол.* II 370.8, **заберу** І 383.9, **забери** І 327.106, *образн.* І 243.164.

ЗАБРАТИСЯ (1). Другий год, Як він з німецькими плугами **Забрався** голий в цей куток. II 94.57.

ЗАБРЯЗКАТИ (1). **Забрязкали** тяжкі окови II 464.В.

ЗАБРЯЗКОТАТИ (1). І етап в дорогу **Забрязкотав** кайданами II 440.В.

ЗАБУВАТИ, ЗАБУВАТЬ (76). **1.** *Переставати пам'ятати, зберігати в пам'яті* (74). Спасибі вам, моє серденько, що ви мене згадуєте і не **забуваєте** моєї просьби. VI 190.11. я вдень не одинока — З полем розмовляю, Розмовляю і недолю В полі **забуваю** І 238.40 //*Переривати родинні, дружні, ділові і под. стосунки, зв'язки з ким-н.* (67). хто матір **забуває,** Того бог карає, Того діти цураються, В хату не пускають. І 335.222. Спасибі тобі, мій сизий голубе, що не **забуваєш** мене на чужині одинокого VI 24.10. Дякую за гроші, а ще більше за те, що не **забуваєте** старого кобзаря Т. Шевченка. VI 134.5 //**Забувати** *чим* (1). мене, спасибі, люди добрі книгами не **забувають.** Нема, нема, та й пришле хто-небудь VI 130.38 //*У спол.* лік **забувати** (2). Лічу в неволі дні і ночі, І лік **забуваю.** II 210.2.

2. *Випускати з уваги* (2). Слухайте, щоб дітям потім росказать, Шоб і діти знали,

внукам росказали, Як козаки шляхту тяжко покарали, Шоб не **забували** ляха проклинать. I 435.B.

◇ **забувати 2.** I 342.80, **забувать 1.** VI 50.25, **забуваю** I 238.40, 437.B, II 57.12, *у спол.* II 210.2, 215.2, **забуваєш 1.** I 340.22, VI 24.10, 25.8, **забуває 1.** I 335.222, 404.B, II 12.158, VI 49.29, 62.19, **забува 1.** I 4.68, **забуваєте 1.** VI 21.15, 26.4, 134.5, 186.34, 190.11, **забувають 1.** II 20.13, VI 71.1, 130.38, 133.19, 138.16, **забувало 1.** VI 196.17, **забували 1.** VI 46.27, **2.** I 435.B, **забувай 1.** VI 51.26, 53.3, 77.26, 84.39, 85.13, 87.18, 87.29, 116.2, 119.12, 131.6, 145.5, 145.34, 146.31, 152.29, 153.36, 159.14, 161.36, 162.37, 164.18, 164.33, 165.35, 174.14, 177.14, 179.7, 180.2, 188.24, 189.23, 196.34, 203.21, 307.B, **нехай забуває 1.** VI 139.24, **забувайте 1.** VI 21.11, 23.34, 25.27, 25.30, 27.26, 38.23, 39.37, 42.12, 51.3, 62.21, 148.35, 161.12, 194.12, 194.31, 197. 19, 200.15.

ЗАБУТИ, ЗАБУТЬ (83). **1.** *Перестати пам'ятати, зберігати в пам'яті* (63). Будеш, батьку, панувати, Поки живуть люди; Поки сонце з неба сяє, Тебе не **забудуть!** I 13.84. живете Відколи, дядьку, а не чули, А може й чули, та **забули**, Журнал дрюкують... II 408.B. Може він тепер в своєму коші **забув,** як мене й зовуть. VI 84.5. Заграй мені, дуднику, На дуду, Нехай своє лишенько **Забуду.** II 144.16. Тяжкі діла! Якби їх **забути,** Я оддав би веселого Віку половину. I 336.233 //*Перервати родинні, дружні, ділові і под. стосунки, зв'язки з ким-н.* (24). Любий мій Іване!.. Покинь мене, **забудь** мене, Та не кидай сина. I 44.633. **Забудеш,** Ярино, Свого брата... I 279.231. Чи не розсердилися ви на мене часом? Або, крий мати божа, чи не **забули** мене безталанного, що пишу, пишу до вас, а ви хоть би словечко VI 50.16. *Повт.* (5). **Забудь** мене, пташко, **забудь,** не журись. I 93.643. *У прикл. спол.* **забути**-п о к и н у т и (1). Серце моє, ненько! Скажи мені щиру правду—Де милийсерденько! Чи жив-здоров, чи він любить? Чи **забув**-п о к и н у в? I 51.119. *Iрон.* (2). А ці добрі люде Найдуть тебе всюди, I на тім світі добряги Тебе не **забудуть.** II 133.16. Може й брешуть, бо, звичайне, На те вони люди: I вдовицю не **забудуть,** I тую осудять! II 159.99 //**Забути** *чим. Образн.* (1). Нехай не **забуде** їх господь милосердий своєю доброю долею. VI 133.19 //*У спол.* **забути** м о в у (г о в о р и т ь) (3). Мабуть ти, батьку, **забув** нашу християнську м о в у і дощенту побусурменився? VI 189.22. Я співаю. Чи то сижу, чи то гуляю.. Уже **забула** г о в о р и т ь... А перше добре говорила. I 362.80.

2. *Переважно з інф. Випустити з уваги* (20). А де ж ти діла паляницю? Чи, може, в лісі хто одняв? Чи попросту — **забула** взяти?.. I 320.396. Не **забудь** написать до Михайла. VI 70.33. I мене в сем'ї великій, В сем'ї вольній, новій, Не **забудьте** пом'янути Незлим тихим словом. I 354.23. А пек тобі, **забув,** дурню, Що смерть за плечима. II 51.99. *Образн.* (1). Добридень же, новий годе, В торішній свитині! .. Іди ж здоров, та не **забудь** Злидням поклонитись. I 353.99.

◇ **забув 1.** I 43.597, 93.654, 157.172, VI 17.25, 84.5, 87.17, 130.27, 188.7, *у прикл. спол.* I 51.119, *у спол.* I 375.50, VI 189.22, **2.** II 51.99, VI 17.19, 132.35, 134.11, 148.22, 163.39, 200.35, **забула 1.** I 157.159, 537.B, 538.B, II 415.B, *у спол.* I 362.80, **2.** I 320.396, **забули 1.** I 292.2, II 20.14, 79.97, 150.22, 162.75, 399.B, 408.B, VI 50.16, 84.17, 132.10, 186.38, **2.** I 83.314, 262.5, 262.28, **забуду 1.** I 44.627, 346.239, 368.284, II 145.5, 169.154, VI 129.33, 154.32, **2.** I 346.245, **забудеш 1.** I 94.697, 95.701, 279.231, **забуде 1.** I 118.1502, 346.218, 360.20, 383.3, VI 21.11, **2.** I 524.B, **забудем 1.** I 63.20, 416.B, **забудуть 1.** I 13.84, *iрон* II 133.16, 159.99, **нехай забуду 1.** II 144.16, VI 165. 20, **забудь 1.** I 44.633, *повт.* I 93.638 (2 р.), 93.639, 93.643 (2 р.), **2.** VI 16.28. 70.33, 153.14, 228.5, *образн.* I 353.99, **забуть 1** I 412.B, **нехай забуде 1.** VI 132.10, *образн.* VI 133.19, **забудьте 1.** I 379.21, VI 187.36, **2.** I 354.23, VI 205.22, **забула б 1.** I 37.357, VI 33.16, **якби забути 1.** I 336.233.

ЗАБУТИЙ (6). **1.** (4). Не жаль було давно одбутих, Давно похованих, **забутих,** Моїх кровавих тяжких сльоз. I 389.11. Меж ножами рута I барвінок розів'ється — I слово **забуте,** Моє слово тихо-сумне, Богобоязливе, Згадається I 229.74. *Образн.* (2). I вам слава, сині гори.. I вам, лицарі великі, Богом не **забуті.** I 326.60.

2. *Занедбаний* (2). Я оце вже третій рік як пропадаю в неволі — в цім, богом **забутім** краї! VI 57.33.

◇ ***Одн. Н.*** **забуте 1.** I 229.74, ***М.*** (в) **забутому 2.** I 290.674, (в) **забутім 2.** VI 57.33, ***Мн. Н.*** **забуті 1.** *образн.* I 326.60, II 227. 9, ***Р.*** **забутих 1.** I 389.11.

ЗАБУТИСЯ (3). Обіцявся чорнобрівий, Коли не загине, Обіцявся вернутися. Тойді Катерина Буде собі московкою, **Забудеться** горе I 29.54. I **забудеться** срамотна Давняя година, I оживе добра слава, Слава України I 336.254. Нехай собі! А бог поможе, I так **забудеться** колись. I 398.72.

ЗАВАДИТИ (8). Вибачайте, люде добрі: Може не до ладу, Та прокляте лихо-злидні Кому не **завадить?** I 86.389. Сказав би я правду, Та що з неї буде? Самому **завадить,** А попам та людям Однаково буде. II 193.31. Чого се ти замовк, мов тобі

заціпило? Чи не **завадила** тобі ота казань, що ти для мене так мудро скомпонував? VI 206.25 //*Безособ.* (2). Отак святі царі живуть! А як же прості? я не знаю... І раю вам цього не знать Та ні у кого й не питать, Шоб не **завадило** буває!.. II 416.В.

◊ **завадила** II 315.422, VI 206.25, **завадило** *безособ.* II 416.В, VI 324.В. **завадить** I 86.389, II 52.132, 193.31, 409.В.

ЗАВАЛИТИ (2). **1.** *Перен. Примусити скоритись* (1). А чванитесь, що ми Польщу Колись **завалили**!.. Правда ваша: Польща впала, Та й вас роздавила! I 334.187.

2. *Перен. Побити* (1). Взяли й **завалили** — Випарили у ..Бані-прохолоді. I 307.492.

◊ **завалили 1.** I 334.187, **2.** I 307.492.

ЗАВАЛИТИСЬ (1). В яру криниця **завалилась** I 384.21.

ЗАВАЛЯЩИЙ (1). чи нема в тебе якого-небудь **завалящого** ледащички екземпляра тієї летописи Величка, якщо маєш, то оддай сьому козачині VI 87.19.

ЗАВДАВАТИ (13), **ЗАДАВАТИ** (1). **1.** *Заподіювати, чинити кому-н. щось погане* (4). Чули, чули запорожці З далекого Криму, Що канає Гетьманщина, Неповинно гине. Чули, чули небожата, Чули, та мовчали. Бо й їм добре на чужині Мурзи **завдавали.** II 31.82. Цькують його собаками, Крутять назад руки І **завдають** козакові Смертельнеє муки II 131.15.

2. *Влаштовувати* (1). А кумир той, Юпітер той новий, Ось побач, якеє свято Буде **завдавати** в Колізеї. II 273.337.

◆ *У спол.* (9): а) ж а л ю **завдавати (задавати)** (8). Посходились жалкувати, Ж а л ю **завдавати.** II 51.110. Не так серце любить, щоб з ким поділиться, Не так воно хоче, як бог нам дає: Воно жить не хоче, не хоче журиться. «Журись», каже думка, ж а л ю **задає**. I 403.В; б) в р о б о т у **завдавати** (1). Тойді сироту Степана, Козака лейстрового, Отамана молодого, Турки-яничари ловили, З гармати гримали, В кайдани кували, В Цареградськую башту сажали, В тяжкую р о б о т у **завдавали.** I 285.489.

◊ **завдавати** *у спол.* а) II 35.8, 51.110, **завдає** *у спол.* а) I 5.76, II 48.127, 80.134, 116.6, **задає** *у спол.* а) I 403.В, **завдають 1.** I 365.173, II 131.15, **завдавали 1.** II 30.55, 31.82, *у спол.* б) I 285.489, **буде завдавати 2.** II 273.337, **завдавай** *у спол.* а) II 221.34.

ЗАВДАТИ (7), **ЗАДАТИ** (1). **1.** *Влаштувати* (4). П'яний кесар, Постригши сам себе в Зевеса, **Завдав** Зевесу юбілей. II 275.436. Друже мій єдиний! Я ще й досі не вгамувався од того великого свята, що ти мені **завдав** на самоті. VI 159.8.

2. *Віддати* (2). [Відьма]: Нагадала! Нагадала! З дочкою ліг спати... **Завдав** сина у лакеї... I 369.315.

◆ *У спол.* (2): а) **завдати** в р о б о т у-к а т о р г у (1). [Цар з катами] все розтлили, осквернили, І осквернених, худосилих, Убогих серцем, **завдали** В р о б о т у-к а т о р г у. II 351.20; б) в к р е п о с т ь **завдати** — *закріпостити* (1). Та ти добре натворила: Так кацапів закрепила У німецькі кайдани — Хоч лягай та й засни. А в мене ще, враг їх знає, Кого вони виглядають? Вже ж і в к р е п о с т ь **завдала,** І дворянства страшну силу У мундирах розплодила I 301.284.

◊ **завдав 1.** II 275.436, VI 159.8, 161.2, **2.** I 369.315, **задав 1.** II 470.В, **завдала 2.** II 224.159, *у спол.* б) I 301.284, **завдали** *у спол.* а) II 351.20.

ЗАВЕЗТИ (1). Із Одеси преславної **Завезли** чуму. II 127.10.

ЗАВЕРНУТИ (1). *Загорнути*. **Завернули** його у тую рогожу II 142.21.

ЗАВЕРНУТИЙ (1). Не знаю, чи получив ти моє поличіє, **завернуте** в невеличку цідулку? VI 139.34.

ЗАВЕРНУТЬ (2). *Заїхати, зайти*. Думав я їдучи в столицю **завернуть** до Вас на Січ VI 145.16. *Образн.* (1). І в хутір лихо **завернуло** I 316.249.

ЗАВЕРТАТИ (2). **1.** *Заходити куди-н.* (1). Із льоху та в льох, **Завертали** в горох I 160.290.

2. *Примушувати кого-н. змінювати напрям руху* (1). І на тихому Дунаю Нас перебігають Товариші-запорожці І в Січ **завертають.** I 288.604.

◊ **завертають 2.** I 288.604, **завертали 1.** I 160.290.

ЗАВЕРТАТИСЬ (1). От пішов я Город озирати. Там ніч, як день. Дивлюся: Палати, палати Понад тихою рікою.. По тім боці Твердиня й дзвіниця.. От я **завер[т]аюсь** — Аж кінь летить, копитами Скелю розбиває! I 472.В.

ЗАВЕРШИТЬ (1). Поки Христа дочитуються, то я тим часом допишу оцей нікчеменний лист; та воно, по правді сказавши, давно б його треба **завершить,** так що ж ти маєш робить — ніколи, так ніколи, що за лежею нема коли і посидіть. VI 83.32.

ЗАВЕРЮХА (3). *Персоніф.* Свище полем **заверюха** I 40.473. Утомилась **заверюха,** Де-

де позіхає I 40.501. Реве, свище **заверюха.** I 42.555.

ЗАВЕСТИ (3). **1.** (2). мою дитину З собою в хату **завели** II 234.105.

2. *Заснувати* (1). Слава мені не помага, і мені здається, як не **заведу** свого кишла, то вона мене і вдруге поведе Макарові телята пасти... VI 198.19.

◇ **завела 1.** II 319.564, **завели 1.** II 234.105, **заведу** 2. VI 198.19.

ЗАВЗЯТИЙ (11). Наш отаман Гамалія, Отаман **завзятий,** Забрав хлопців та й поїхав По морю гуляти I 203.144. На базарі, Як посеред моря Кровавого, стоїть Гонта З Максимом **завзятим.** I 138.2200. А ще б краще ви зробили, Якби замість старого Та обрали молодого **Завзятого** моло́дця II 138.60 //*Субст.* (1). Не милують, Карають, **завзяті.** Як смерть люта, не вважають На літа, на вроду I 123.1687.

◇ ***Одн. Н.*** **завзятий** I 203.144, 203.172, 413.В, 440.В, II 79.109, **завзята** I 97.792, ***З.*** **завзятого** II 138.60, ***О.*** (з) **завзятим** I 138.2200, ***Мн. Н.*** **завзяті** I 127.1851, *субст.* I 123.1687, ***З.*** **завзятих** I 201.67.

ЗАВЗЯТО (1). *Присл.* Суд наїхав, подивились, Попились **завзято** Судовики. II 187.53.

ЗАВИВАТИ (8). Сердитий вітер **завива** I 3.2. Кругом його Мов вимерли люде. Ані півня, ні собаки: Тілько із-за гаю Десь далеко сіроманці Вовки **завивають.** I 112.1283. *У прикл. спол.* р е в т и-**завивати.** *Образн.* (1). Тілько і остались, Що пороги серед степу. Р е в у т ь-**завивають** I 147.2548. *Образн.* (3). **Завиває,** Реве хазяїн: — Будем пить, Аж поки наша доня спить. II 15.313. Музи́ка плаче, **завиває** II 238.2 //*Безособ.* (1). в очеретах Реве, стогне, **завиває,** Лози нагинає I 113.1308.

◇ **завиває** I 100.867, *образн.* II 15.313, 238.2, *безособ.* I 113.1308, **завива** I 3.2, **завивають** I 112.1283, *у прикл. спол., образн.* I 147.2548, **завивали** *образн.* II 398.В.

ЗАВИДУВАТИ (8). А мені ще й **завидують,** Гордою і злою Злії люди нарікають. I 237.27. Як я тобі **завидую,** мій друже єдиний! VI 138.14.

◇ **завидую** VI 46.22, 138.14, **завидує** I 23.99, **завидують** I 237.27, **завидуй** I 260.1, 260.5, 260.7, 260.17.

ЗАВИТИ (5). **Завили** пси надворі, Зареготалися псарі II 98.195. *Образн.* (1). До утрені **завив** з дзвіниці Великий дзвін II 38.114 //*Безособ.* (1). Реве, свище заверюха. По лісу **завило** I 42.556.

◇ **завив** *образн.* II 38.114, **завило** *безособ.* I 42.556, **завили** II 98.195, **завиє** II 176.357, 179.30.

ЗАВІТ (1). І гине, падає народ За той **завіт,** і заківот II 415.В.

ЗАВІЩАНІЄ (1), **ЗАВІЩАННЄ** (1). *Назва твору.* **Завіщаніє** I 526. Заг. **Завіщаннє** I 527. Заг.

ЗАВОД[1] (3). *Промислове підприємство.* Во ім'я божіє привітайте його коло себе! .. У вас в **заводі** єсть школа, а в його малі діти, то воно дуже до ладу б було. VI 202.21.

◇ ***Одн. Р.*** **коло завода** VI 202.16, ***З.*** **на завод** VI 211.20, ***М.*** **в заводі** VI 202.21.

ЗАВОД[2] (1). *У спол.* н е м а й **заводу** — *зовсім нема, ніколи й не було.* У нас дітей н е м а й **заводу.** I 363.109.

ЗАВОРОЖЕНИЙ (1). Як калина при долині Вранці під росою, Так Ганнуся червоніла, Милася сльозою. «**Заворожена!..** стривай же!» Шепче люта мати. I 166.102.

ЗАВОРОЖИТИ (1). **Заворожи** мені, волхве, Друже сивоусий! I 258.1.

ЗАВОРУШИТИСЯ, ЗАВОРУШИТИСЬ (3). *Образн.* Фарисеї і вся мерзенна Іудея **Заворушилась** II 268.131. **Заворушилася** пустиня. Мов із тісної домовини На той остатній страшний суд Мертвці за правдою встають. I 244.221. у мене давно вже думка **заворушилась** перевести його, те слово, на наш милий, на наш любий український язик. VI 87.20.

ЗАВТРА (32). *Присл.* **1.** *Наступного, другого дня (після сьогоднішнього)* (31). Поборгуй, будь ласкав, **завтра** оддам I 105.1016. Якби мені, мамо, намисто, То пішла б [я] **завтра** на місто. II 147.2. Сьогодні пошта прийшла, а **завтра** одходить. VI 71.9.

2. *У знач. іменника. Наступний, другий (після сьогоднішнього) день* (1). Федор якраз в той день і переїхав через Нижній. І щоб йому було підождать до **завтра.** VI 153.6.

◇ **завтра 1.** I 94.685, 94.686, 94.688, 105.1016, 110.1191, 278.208, 279.227, 279.246, 279.255, 358.10, 369.311, II 9.31, 10.71, 99.259, 114.22, 147.2, 179.25, 179.27, 179.29, 413.В, VI 71.9, 84.9, 145.1, 145.33, 161.28, 194.26, 200.32, 205.20, 205.22, 208.17, 221.26, **2.** VI 153.6.

ЗАВТРАШНІЙ (1). З **завтрашньою** почтою посилаю тобі два рисунка. VI 178.38.

ЗАВЧЕСТЯ (1). Літа мої — крила, Де ви ділись молодії? Згинули — пропали, Як ті славнії піїти, Шо оди писали... Отойді було **завчестя...** Пострівай, бабусю! — Хіба й

справді ти з Парнасу. І справді, дідусю!.. II 415.В.

ЗАВ'ЯЗАНИЙ (1). *У спол.* с в і т **зав'язаний** — *про нещасливе, безпросвітне життя.* Чого тепер тобі, старому, У цій неволі стало жаль — Що с в і т **зав'язаний,** закритий! II 86.41.

ЗАВ'ЯЗАТИ (4). Навприсядки Сліпий по базару Оддирає постолами, Додає словами: «..Загнув батько дугу, Тягне мати супоню, А ти **зав'яжи,** доню». I 129.1923.

◆ *У спол.* (3): а) **зав'язати** г о л о в о н ь к у — *вийти заміж* (1). **Зав'язала** г о л о в о н ь к у, Тепер сиди та думай. II 100.275; б) с в і т **зав'язати** — *зробити життя нещасним* (1). Вона убога виростала І дівувала... продали І гроші вкупі пропили, Навік с в і т божій **зав'язали.** II 449.В; в) х у с т к у **зав'язати.** *Етн.* (1). Не вернеться чорнобривий Та й не привітає, Не розплете довгу косу, Х у с т к у не **зав'яже** I 4.46.

◇ **зав'язала** *у спол.* а) II 100.275, **зав'язали** *у спол.* б) II 449.В, **зав'яже** *у спол.* в) I 4.46, **зав'яжи** I 129.1923.

ЗАВ'ЯЗТИ (1). *У спол.* у з у б а х **зав'язти** — *набриднути, остогиднути.* Оті одуковані та не одрюковані панночки у мене у з у б а х **зав'язли.** Нефорощ!.. та й більш нічого! VI 198.15.

ЗАВ'ЯНУТИ (6), **ЗОВ'ЯНУТИ** (5). Повсихали три явори, Калина **зов'яла.** I 388.20 //*Перен. Утратити бадьорість, життєрадісність, принадність, красу* (9). І пташкам воля, в чистім полі І пташкам весело літать. А я **зов'янула** в неволі. II 100.279. Біле личко червоніє — Не довго, дівчата! До полудня, та й **зав'яне,** Брови полиняють... I 49.46. **Зов'яне** марне у палатах Краса і молодость моя. II 220.27. Україно, Україно, ненько моя, ненько! Як згадаю тебе, краю, **Зав'яне** серденько. I 414.В. *Повт.* (2). Все йде, все минає— і краю немає. Куди ж воно ділось? відкіля взялось? І дурень, і мудрий нічого не знає. Живе... умирає... одно зацвіло, А друге **зав'яло,** навіки **зав'яло...** I 75.5.

◇ **зов'янула** *перен.* II 100.279, **зов'яла** I 388.20, 554.В, **зав'яло** *перен., повт.* I 75.5 (2 р.), **зав'яне** *перен.* I 49.46, 414.В, **завяне** *перен.* II 409.В, 449.В, **зов'яне** *перен.* II 220.27, **зов'янь** *перен.* I 348.23.

ЗАГАВКАТИ (1). Собаки де-де по Вільшаній **Загавкають,** та й замовчать. I 97.822.

ЗАГАДАТИ (1). Гуля Максим, гуля батько, А за ним хлоп'ята. Запорожці ті хлоп'ята, Сини його, діти. Поміркує, **загадає,** Чи бити, чи пити, Чи танцювать, то й ушкварять, Аж земля трясеться. I 104.983.

ЗАГАНЯТИ (4). Ні, не буду чужі воли Пасти, **заганяти** II 182.14.

◇ **заганяє** II 358.15, **буду заганяти** II 182.14, **заганяйте** I 129.1916, **загоняйте** I 442.В.

ЗАГАРБАТИ, ЗАГАРБАТЬ (3). Той неситим оком — За край світа зазирає, Чи нема країни, Щоб **загарбать** і з собою Взять у домовину. I 239.7.

◇ **загарбати** I 249.410, 480.В, **загарбать** I 239.7.

ЗАГАРТУВАТИ (1). *Образн.* Окуй свою святую силу... Долготерпенієм окуй, В сльозах кровавих **загартуй!..** II 317.512.

ЗАГАСИТИ (1). *Образн.* Полилися ріки крові, Пожар **загасили.** I 262.23.

ЗАГАСНУТИ (1). Затих, **Загас** пожар II 411.В.

ЗАГАТИТИ (1). *У спол.* у м о с к а л і **загатити** — *віддати в солдати.* А ісправник Трохи не сказився! Що нічого, бачиш, взяти, А він же трудився! І день і ніч побивався Та в дурні й убрався. Якби йому Богдан оце У руки попався, У м о с к а л і **загатив** би I 501.В.

ЗАГАТИТЬ (3). **1.** *Образн.* (2). Де той Богун, де та зима? Інгул щозиму замерзає — Богун не встане **загатить** Шляхетським трупом. I 108.1146.

2. *Завалити, закидати чим-н.* (1). Де ж ти дівся, в Яр глибокий Протоптаний шляху? Чи сам заріс темним лісом, Чи то **загатили** Нові кати? I 521.В.

◇ **загатить** 1. I 108.1146, **загатила** 1. I 300.257, **загатили** 2. I 521.В.

ЗАГАЯТИСЬ (1). Де ти в бога **Загаялась,** моя небого? II 309.156.

ЗАГЕЛКАТИ (1). Аж здригнули мури, Як згадали, що у Празі **Загелкали** гуси Та з орлами летять биться... I 268.214.

ЗАГИН (2). *Загибель, кінець.* І все то те, вся країна, Повита красою, Зеленіє, вмивається Дрібною росою, Споконвіку вмивається, Сонце зострічає... І нема тому **загину,** І краю немає! I 472.В. Серце моє! Не плач, Катерино, Не показуй людям сльози, Терпи до **загину!** I 39.451.

ЗАГИНУТЬ (42). Пішов козак сумуючи, Нікого не кинув. Шукав долі в чужім полі Та там і **загинув.** I 16.36. Грошей у мене тепер дуже небагато, але якби дав бог

тую волю, то можна було б позичить трохи, щоб до Москви або до Чорноморії допхаться, а там уже я не **загину.** VI 133.3. **Загине** все, ти сам **загинеш.** І не згадають, щоб ти знав... II 37.106. *Повт.* (4). Подивіться: я **загинув,** Навіки **загинув.** I 287.555.

◇ **загинуть** I 526.В, II 27.124, **загинув** I 16.36, 48.24, 120.1586, 349.28, 403.В, II 337.53, *повт.* I 287.555, 287.556, **загину** I 23.108, 40.496, 53.204, 113.1319, 156.120, 279.229, 287.568, 364.147, 461.В, II 47.82, 62.23, 124.14, 250.59, 337.53, VI 133.3, **загинеш** II 37.106, 171.222, 196.86, *повт.* II 10.91 (2 р.), **загине** I 12.47, 29.50, 48.27, 58.51, 95.726, 534.В, II 37.106, 169.162, **загинем** I 126.1779, 199.16, **загинуть** I 340.20, **нехай загину** II 424.В.

ЗАГЛУШЕНИЙ (1). Україно! Україно! Оце твої діти, Твої квіти молодії.. блекотою В німецьких теплицях **Заглушені!..** I 252.529.

ЗАГЛУШИТИ (1). Ой, повій, повій, вітре, через море Та з Великого Лугу, Суши наші сльози, **заглуши** кайдани I 199.7.

ЗАГЛЯДАТИ (5). Коло пустки на милиці Москаль шкандибає. На садочок позирає, В пустку **заглядає!** I 391.18. *Повт.* (2). Москаль.. В вікно **заглядає. Заглядає...** не вигляне Чорнобрива з хати I 555.В.

◇ **заглядає** I 391.18, *повт.* I 555.В (2 р.), II 400.В, **заглядa** II 172.Рем.

ЗАГЛЯНУТЬ (6). **1.** *Образн.* (3). буває, в темну яму Святеє сонечко **загляне,** І в темній ямі, як на те, Зелена травка пороcте. II 199.19 // *У спол.* (2): а) **заглянути** в д у ш у (1). Не дуріте дітей ваших, Що вони на світі На те тілько, щоб панувать... Бо невчене око **Загляне** їм в саму д у ш у Глибоко! глибоко! I 332.85; б) **заглянути** л и х о в і в о ч і (1). спершу я сміливо **заглянув** л и х о в і в о ч і. І думав, що то була сила волі над собою, аж ні, то була гордость сліпая. VI 42.24.

2. *Зайти, заїхать, навідатись до кого-н. мимохідь* (2). Князь хиріє, Нездужає встати, А підвести нема кому, Ніхто й не **загляне** До грішного болящого В будинки погані. II 18.403.

3. *Поцікавитися* (1). Кричать о единой славянской літературі, а не хотять і **заглянуть,** що робиться у слав'ян! I 374.13.

◇ **заглянуть** 3. I 374.13, **заглянув** 1. *у спол.* б) VI 42.24, **загляну** 2. II 282.89, **загляне** 1. II 199.19, *у спол.* а) I 332.85, 2. II 18.403.

ЗАГНАТЬ (7). Ти нас з України **Загнав,** голих і голодних, У сніг на чужину I 251.479. Мене з Києва **загнали** аж сюди [в Оренбург], і за що? За вірші! і заказали писать їх, а що найгірше... рисовать! VI 58.4 //*Про худобу* (1). на городі Пасуться коні, не виходить Ніхто **загнать,** нагодувать II 150.19.

◇ **загнать** II 150.19, **загнав** I 251.479, **загнала** I 499.В, **загнали** I 299.220, 329.156, VI 58.4, **заженуть** VI 49.32.

ЗАГНУТИ (1). Сліпий по базару Оддирає постолами, Додає словами: «..І... гу! **Загнув** батько дугу» I 129.1921.

ЗАГОВОРИТИ (18). **1.** *Почати говорити* (9). **Заговорили** щось погане, До генерала ідучи Прощатись, люде. II 225.206. *Образн.* (5). Розкуються незабаром Заковані люде, Настане суд, **заговорять** І Дніпро і гори! I 331.67. Святая праведная мати.. Молю, ридаючи, пошли, Подай душі убогій силу, Щоб огненно **заговорила** II 266.82.

2. *Зайти з кимсь у розмову, звернутися до когось* (9). Хто з тобою **заговорить,** Привітає, гляне!.. II 209.44. До стіни Не **заговориш** ні про горе, Н и п р о м л а д е н ч е с к и е с н ы. I 396.4. входить в хатину добрий Г е р н і подає мені ваш лист. Господи милостивий! Як я зрадів! Неначе батька рідного побачив, або **заговорив** з сестрою на чужині! VI 54.25. *Образн.* (3). Годиночку, Малую годину Ніби серце одпочине, З богом **заговорить...** II 178.10 // *Розважити словом* (2). Петрусь її роспитає, Як брат **заговорить** I 462.В.

◇ **заговорив** 2. VI 54.25, **заговорила** 1. *образн.* I 479.В, II 266.82, **заговорили** 1. I 333.128, II 225.206, **заговориш** 1. II 228.37, *образн.* I 273.16, 2. I 396.4, **заговорить** 1. II 447.В, 2. I 37.360, 45.704, 462.В, II 209.44, *образн.* I 68.18, II 60.48, 178.10, **заговорять** 1. *образн.* I 41.528, 331.67.

ЗАГОЇТИ (3). *Образн.* Випий трошки сього зілля — Все лихо **загоїть** I 52.153.

◇ **загоїш** I 412.В, **загоїть** I 52.153, 444.В.

ЗАГОЛИТИ (3). *У спол.* **заголити** в м о с к а л і (с о л д а т и) — *призвати на військову службу.* Назавтра в город одвезли Та й **заголили** в м о с к а л і! II 95.76. Вдова шкандибає Під дзвіницю, сердешная, Руки простягати До тих самих, до багатих, Що сина в с о л д а т и Позаторік **заголили.** II 122.9.

◇ **заголили** II 95.76, 122.9, **заголив би** I 307.475.

ЗАГОЛОСИТИ (7). Пішла селом, Плаче Катерина; На голові хустиночка, На руках дитина. Вийшла з села — серце мліє; Назад подивилась, Покивала головою Та й **заголосила.** I 34.268. *Образн.* (2). Як положать

отамана В новій хаті спати, **Заголосить,** як та мати, Голосна гармата. II 183.35.

◇ **заголосила** I 34.268, 358.24, II 130.54, *образн.* I 250.472, **заголосили** I 475.В, **заголосить** I 280.279, *образн.* II 183.35.

ЗАГОМОНІТИ (1). *Образн.* Як понесуть товариша В новую світлицю, **Загомонять** самопали, Гукнуть гаківниці. II 182.31.

ЗАГОРОДА (1). Збиралися кардинали, Гладкі та червоні, Мов бугаї в **загороду** I 269.257.

ЗАГОСТРЕНИЙ (1). По тім боці Твердиня й дзвіниця, Мов та швайка **загострена** I 249.396.

ЗАГРАТЬ (19). **1.** *Виконати що-н. на музичному інструменті* (12). Що б вам **заграть?** постривайте. Черницю Мар'яну — Чи чували? I 155.81. **Заграй** мені, дуднику, На дуду, Нехай своє лишенько Забуду. II 144.13.

2. *Почати бавитися з чим-н. Образн.* (2). Вітре буйний, вітре буйний! Ти з морем говориш, Збуди його, **заграй** ти з ним, Спитай синє море... I 10.47.

3. *Перен. Почати шуміти, виблискувати — про море* (5). Поплив човен в синє море, А воно **заграло** I 152.10. *Повт.* (2). Ой **заграй, заграй,** синесенькe море Та під тими байдаками I 199.9.

◇ **заграла 1.** II 65.120, **заграло 3.** I 57.27, 152.10, **заграю 1.** I 110. 1209, 128.1869, II 167.102, **заграє 1.** I 67.142, II 353.84, **3.** I 84.342, **заграй 1.** I 154.56, 154.61, II 144.13, VI 165.17, **2.** I 9.3, 10.47, **3.** *повт.* I 199.9 (2 р.), **заграть [б] 1.** I 155.81, **заграв би 1.** I 154.65.

ЗАГРІБАТИ (2). **Загрібай,** мамо, жар, жар, Буде тобі дочки жаль, жаль... I 134.2088.

◇ **загрібай** I 134.2088, 444.В.

ЗАГУБИТИ (1). Після великої зими Вернувся і Максим безногий: В поході, каже, **загубив.** II 54.205.

ЗАГУДІТИ (16). Не стало на селі княгині, І гусла знову **загули.** II 13.221. І цілу ніч бенкетовали Ченці, барони... всі пили І, п'яні, Гуса проклинали, Аж поки дзвони **загули.** I 270.300 //*Про людей, натовп* (2). Питає суд: — Тепер скажіте, християни, Хто отруїв його?— Гудуть, Мов стиха дзвони.— Пані! Пані!— Громада зично **загула.** II 225.221. *Образн.* (1). В селі банкети **загули** II 221.45 //*Безособ.* (5). Надувся вітер; як повіє — Нема нічого: скрізь біліє... Та тільки лісом **загуло.** I 42.554.

◇ **загула** I 200.31, II 139.77, 225.221, **загуло** I 413.В, *безособ.* I 42.554, 248.361, 467.В, II 314.376, **загули** I 244.201, 270.300, II 13.221, 14.241, 275.404, 401.В, *образн.* II 221.45, **загуде** *безособ.* II 367.10.

ЗАГУКАТИ (1). А тим часом гайдамаки Столи вздовж базару Поставили, несуть страву,.. Щоб засвітла повечерять. «Гуляй!» **загукали.** I 124.1719.

ЗАГУЛЯТИ (1). «Гуляй!» **загуляли** [гайдамаки]: Вечеряють, а кругом їх Пекло червоніє I 440.В.

ЗАГУРКОТІТИ (1). *Безособ.* [Катря] Шубовсть в воду!.. Попід льодом Геть **загуркотіло.** I 45.682.

ЗАДАВАТИ *див.* **ЗАВДАВАТИ.**

ЗАДАВИТИ (9). Пастухи в селі сказали, Що коло могили, У калюжі, стару відьму Чорти **задавили.** I 547.В. *Образн.* (5). Залізняк заплакав Вперше зроду; сльозй не втер. Умер неборака. Нудьга його **задавила** I 145.2507.

◇ **задавила** *образн.* I 145.2507, 255.58, 308.26, **задавили** I 344.164, 547.В, *образн.* I 505.В, **задавиш** *образн.* I 310.12, **задавить** I 394.23, II 223.128.

ЗАДАВЛЕНИЙ (1). Чи то давнє яке лихо Прокинулось в хаті? Чи вчорашнє, **задавлене** Знов поворушилось I 312.98.

ЗАДАТИ *див.* **ЗАВДАТИ.**

ЗАДЗВЕНІТИ (1). *Тавтол.* Прийшли попи з корогвами, **Задзвеніли** дзвони. Поховали громадою, Як слід, по закону. I 403.В.

ЗАДЗВОНИТИ (14). І **задзвонили** вранці-рано По генераловій душі II 225.204. *Повт.* (2). **«Задзвонили, задзвонили!»** — Пішла луна гаєм. I 105.1032. *Тавтол.* (8). **Задзвонили** в усі дзвони По всій Україні; Закричали гайдамаки: «Гине шляхта, гине!» I 114.1324.

◇ **задзвонили** I 134.2097, II 66. 174, 225.204, *повт.* I 105.1032 (2 р.), *тавтол.* I 8. 206, 114.1324, 269.253, 270.306, II 137.5, 138.43, 139.78, 161.33, **задзвонять** I 102.927.

ЗАДИВИТИСЯ (2). Ішов кобзар до Києва Та сів спочивати. Торбинками обвішаний Його повожатий. Мале дитя коло його.. **Задивляться** чорноброві — І босе і голе. I 46.723. Поїдеш далеко, Побачиш багато; **Задивишся,** зажуришся,— Згадай мене, брате! I 69.3.

ЗАДКОМ (1). I 90. 527.

ЗАДНІПРЯНСЬКИЙ (2). Мої любії.. друзі, чи ви ще й досі на Михайловій горі гуляючи, дивитесь на **задніпрянські** гори? VI 197.5. поклоніться низенько од мене старим Деркачам та **задніпрянським** горам. VI 197.18.

ЗАДНІПРЯНЦІ (1). У дві лави **задніпрянці** З москалями стали II 161.35.

ЗАДОРОГО (1). *Присл.* Шлю вам киргизького Б а к с у, або по-нашому К о б з а р я. Коли найдеться яка добра душа, то нехай купить, зробить добреє діло, а ціну я йому кладу 50 карбованців; може **задорого,** то збавте як знаєте. VI 55.3.

ЗАДРИЖАТИ (1). Зомлів Марко, Й земля **задрижала.** I 324.548.

ЗАДРИПАНИЙ (2). А наймичка **задрипана,** Та й та помикає Старим паном... II 176.382. Дивлюсь: неначе ті ягнята, Ідуть **задрипані** дівчата II 358.12.

ЗАДРИПАНКА (1). *Лайл., зверт.* А ти, **задрипанко,** шинкарко, Перекупко п'яна! Де ти в ката забарилась з своїми лучами? II 286.1.

ЗАДРІМАТИ (7). Розповила, нагодувала, Попестила; і ніби сном, Над сином сидя, **задрімала.** II 287.9. Засне долина. На калині I соловейко **задріма.** I 12.50. *Образн.* (1). Вітер в гаї не гуляє — Вночі спочиває; Прокинеться — тихесенько В осоки питає: «Хто се, хто се по сім боці Чеше косу?».. Спитає-повіє Та й **задріма,** поки неба Край зачервоніє. I 164.11.

◊ **задрімала** I 554.В, II 287.9, **задрімали** I 110.1197, 110.1198, **задремали** I 434.В, **задріма** I 12.50, *образн.* I 164.11.

ЗАДУМАТИСЯ, ЗАДУМАТИСЬ (6). Катерина **задумалась** І третьому каже: — Єсть у мене брат єдиний У неволі вражій! II 129.28. мати... Дивувалась, що се таке Мар'яну спіткало? Чи не пристріт? Сяде шити — Не те вишиває; Замість Г р и ц я, **задумавшись,** П е т р у с я співає. I 158.196.

◊ **задумалась** II 97.184, 129.28, **задумалися** I 97.799, **задумавшись** I 158.196, II 221.50, **задумавшесь** II 449.В.

ЗАДУМУВАТИСЯ, ЗАДУМУВАТИСЬ (2). С[отник]: І дарував же мені бог Таке дитя, такого сина! І богослов уже. Причина, Причина мудрая. ***(Задумується).*** Чого? II 168. Рем. Ти вибачай, забув, що письмо до тебе, та й ну малювать — **задумую[сь]** іноді, не тобі кажучи. VI 17.19.

ЗАДУШЕВНИЙ (1). Нема тепер таких великих душ на світі. Може і були коли-небудь та в ирій полетіли. Одна твоя осталася меж нами зимовать, та тулячись самотня на морозі, і сочинила собі поему, да такую сердечную, **задушевную** поему, що я і досі читаю та плачу. VI 115.11.

ЗАДУШИТЬ (8). Якби то далися орлинії крила, За синім би морем милого знайшла; Живого б любила, другу б **задушила,** А до неживого у яму б лягла. I 4.71. Була чутка, що стрижену [Катерину] В Умані водили По улицях — украла щось... Потім утопилась. Та все то те,— знаєш, люде Втоплять і **задушать!** II 54.184. *Образн.* (1). В Петербурзі я не всижу, він мене **задушить.** Нудьга така, що нехай бог боронить всякого і хрещеного і нехрещеного чоловіка. VI 198.10.

◊ **задушить** I 535.В, **задушила** I 300.268, **задушили** I 523.В, **задушу** I 550.В, **задушить** *образн.* VI 198.10, **задушать** II 54.184, **задушила б** I 4.71, 225.27.

ЗАЖИВО (1). *Присл.* Прать против рожна чи закопаться **заживо** в землю — не хочеться VI 24.32.

ЗАЖУРИТИСЯ, ЗАЖУРИТИСЬ (27). Сидить батько кінець стола, На руки схилився,.. Тяжко **зажурився.** I 32.170. I жаль тобі її стане, Малої билини. Підеш собі, **зажурившись,** Гаєм по долині II 208.19. *Повт.* (4). **Зажурились** чумаченьки, Тяжко **зажурились.** I 255.48. *Образн., повт.* (2). **Зажурилась** Україна — Така її доля! **Зажурилась,** заплакала, Як мала дитина. I 63.23. *Образн.* (1). гай зелений **зажуривсь** I 553. В.

◊ **зажурився** I 32.170, 65.82, 106.1065, 120.1592, 416.В, II 38.111, 342.8, **зажуривсь** I 381.23, II 28.158, 54.215, 206.42, *образн.* I 553.В, **зажурилась** I 133.2047, II 278.533, 402.В, *повт.* II 146.11, 146.12, *образн., повт.* I 63.23, 63.25, **зажурились** *повт.* I 255.48, 255.49, **зажурюся** II 194.8, **зажуришся** I 69.3, **зажуриця** II 437.В, **зажурившись** II 85.8, 208.19, **зажурившесь** II 446.В.

ЗАЗДАЛЕГІДЬ (1). *Присл.* А дубового лісу все-таки треба купить, **заздалегідь,** нехай собі сохне. VI 203.15.

ЗАЗДРИЙ (1). Чорняві байстрята... Одна його доля — чорні бровенята, Та й тих люде **заздрі** не дають носить. I 41.543.

ЗАЗДРІТИ (1). *Побачити.* Москалики, що **заздріли,** То все очухрали. I 308.11.

ЗАЗДРО (2). *Присл.* Того ж батька, такі ж діти,— Жити б та брататься. Ні, не вміли, не хотіли,.. Бо **заздро,** що в брата Є в коморі і на дворі I 119.1548.

◊ **заздро** I 119.1548, II 352.33.

ЗАЗДРОЩІ (1). Ось слухай же, що то роблять **Заздрощі** на світі II 51.84.

ЗАЗЕЛЕНІТИ (1). За зимою Знов **зазеленіла** Весна божа. I 493.В.

ЗАЗИРАТИ (4). А сивий гетьман, мов сова, Ченцеві **зазирає** в вічі. II 37.92. Той мурує, той руйнує, Той неситим оком — За край світа **зазирає** I 239.5. *Образн.* (2).

Тобі вже **зазирає** в очі Твоє грядущеє. II 307.111.

◇ **зазирає** I 239.5, II 37.92, *образн.* II 236.20, 307.111.

ЗАЗНАТИ (1). В неволі **зазнав** я діда: То був поселений варнак II 412.В.

ЗАЇЗДИТИ (1), **ЗАЇЗЖАТИ** (1). Не так слава, не так слава, Як той поговір, Що **заїздив** козак з Січі До вдови на двір. II 184.7. І кайзаки не минають Дерева святого. На долину **заїзжають.** Дивуються з його II 60.65.

ЗАЇХАТЬ (9). В лиху годину, Якось недавно довелось Мені **заїхать** в Україну II 110.10. Може я ще **заїду** до вас, як вертатимусь у Петербург, а може й ні VI 194.10 //**Заїхать** з а *ким* (1). Я сьогодні ж пишу і Кулішеві: може і він **заїде** за тобою, та разом і приїдете, мої гості дорогії. VI 155.1.

◇ **заїхать** II 110.10, **заїхав** II 384.В, VI 196.11, **заїду** VI 132.13, 194.10, 227.10, **заїде** VI 155.1, 209.34, 211.17.

ЗАЙВИЙ (2). Окроме малоросійського [М о л о д и к а], цей я маю, та ще коли є **зайвий** новий М а [я к], то теж дайте. VI 31.15. Яремі дали коня **Зайвого** з обозу. I 116.1432.

ЗАЙМАТИ (5). Не розказуй, голубонько!.. Щоб грішної на сім світі Люде не **займали.** I 34.251.

◇ **займа** I 84.349, **займав** I 140.2296, II 424.В, **займали** I 34.251, **займай** I 532.В.

ЗАЙМАТИСЬ (1). *Безособ.* Вже на світ **займалось,** Вийшов я з ножем в халяві З Броварського лісу II 66.164.

ЗАЙНЯТИ (2). [Марія] **Зайняла** Козу з козяточком з-під гаю I заспівала. II 308.127. Аж ось лихий царя несе З законами, з мечем, з катами, З князями, темними рабами. Вночі підкрались, **зайняли** Отари з поля II 351.13.

ЗАЙНЯТИСЯ, ЗАЙНЯТИСЬ (7), **ЗАНЯТИСЬ** (2). **1.** *Загорітися, спалахнути* (6). Скирти і клуня **зайнялись,** I зорі зникли. II 17.368. *Образн.* (3). **Зайнялася** Смілянщина, Хмара червоніє. I 114.1330. Земля козача **зайнялась** I кров'ю, сину, полилась II 233.62.

2. *Засяяти* (3). Уже зірниця На небі ясно **зайнялась.** II 310.211. Мов покотьоло червоніє, Скрізь хмару сонце **занялось** I 409.В.

◇ **зайнялася 1.** *образн.* I 114.1330, **зайнялась 1.** *образн.* II 233.62, **2.** II 310.211, **занялась 1.** *образн.* I 467.В, **зайнялось 2.** I 42.551, **занялось 2.** I 409.В, **зайнялися 1.** II 98.208, **зайнялись 1.** II 17.368, 421.В.

ЗАЙТИ (23). **1.** *Прийти, завітати куди, до кого ненадового* (17). Іде святий Петро Та, йдучи в Рим благовістити, **Зайшов** у гай води напитись II 268.151. До господи не втрапила, До сусіда **зайшла** I 160.285. Прошу тебе, **зайди** до графині Настасії Івановни і розкажи їй про моє лихо. VI 178.36.

2. *Сховатися за небосхил — про сонце* (5). Уже і сонечко зійшло, Уже й **зайшло,** смеркати стало II 96.147.

3. *Піти надто далеко* (1). [Генеральша] Якось, задумавшись, пішла, Та аж за царину **зайшла** II 221.51.

◇ **зайшов 1.** II 103.21, 268.151, 309.162, VI 82.25, 82.28, **зайшла 1.** I 160.285, II 18.427, 320.622, 385.В, **3.** II 221.51, **зайшло 2.** I 404.В, II 96.147, **зайшли 1.** II 371.5, **зайду 1.** VI 31.18, **зайде 1.** VI 161.29, 224.15, **2.** I 31.115, 65.98, 462.В, **зайди 1.** VI 76.39, 178.36, 224.3, 224.5.

ЗАКАБЛУКИ (6), **ЗАКАБЛИ** (2). *Персоніф.* А вже ж тії **закаблуки** Набралися лиха й муки! II 36.47.

◆ *У спол.* (7): а) д а т и л и х а **закаблукам (закаблам)** (6). Д а м л и х а **закаблукам,** Д а м л и х а **закаблам,** Останеться й передам! II 36.49; б) у д а р и т и в **закаблуки** — *піти в танець* (1). На тотеж Старий у д а р и в в **закаблуки** II 36.37.

◇ ***Мн. Н.*** **закаблуки** II 36.47, ***Д.*** **закаблукам** *у спол.* а) II 36.44, 36.49, 399.В, 400.В, **закаблам** *у спол.* а) II 36.45, 36.50, ***З.*** **в закаблуки** *у спол.* б) II 36.37.

ЗАКАДИШНИЙ (1). Мабуть ти давно в землях християнських не бував і доброї мови християнської не чував, що зовеш мене **з а к а д и ш н и м** другом. VI 189.20.

ЗАКАЗ (1). *У спол.* н а **заказ.** Ремінна свита з відлогою на тім тижні тобі пошлеться; н а **заказ** і добре зроблена. VI 220.31.

ЗАКАЗАНО (3). *Присудк. Безособ. Заборонено.* В Нижньому мене спинили, **заказано,** бачиш, мені в'їжджать і жить в столиці. VI 172.2. Сам не написав нічого, бо мені було **заказано** писать. VI 130.41. я прозябав собі хоч у поганій, та все-таки вольній хатині, так бачите, щоб я не зрисував (бо мені рисувать **заказано**) свого недуга (углем у комені), то і положили за благо перевести мене в казарми. VI 42.34.

ЗАКАЗАТИ[1] (3). *Заборонити.* Та й де той пан, що нам **закаже** I думать так і говорить? II 289.15. Хоч позволив хан на пісках Новим кошем стати, Та **заказав** запорожцям Церкву будувати. II 30.34. Мене

з Києва загнали аж сюди [в Оренбург], і за що? За вірші! і **заказали** писать їх VI 58.5.

ЗАКАЗАТИ[2] (3). *Замовити*. **Закажу** теплі черевики, а може найду готові, то в неділю привезу. VI 218.17. Добре єси зробив, що **заказав** 50 штук помянутого образа, нехай поки що земляки дивляться хоть на сей облик бородатого недобитого кобзаря свого. VI 174.1. **Закажи** снять фотографу дві копії в половину менше, одну для себе, а другу для мене. VI 178.38.

ЗАКАПАТИ (1). як згадаю що-небудь про нашу бідную Україну, то сльози так і **закапають** VI 86.18.

ЗАКАРЛЮЧИСТИЙ (1). пішов собі знову блукать по **закарлючистих** улицях московських аж до самого вечера. VI 82.27.

ЗАКАТАТИ (1). *Забити*. У тім'я цвяшок **закатай!** I 97.794.

ЗАКАЧАТИ (1). *У спол.* **закачати** р у к а в а — *приготуватися до роботи*. Що тут на світі робить?— думаю собі, та вставши раненько, помолився богу, **закачав** р у к а в а та й заходився коло оції М о с к а л е в о ї к р и н и ц і. VI 139.19.

ЗАКВІЧАНИЙ (5), **ЗАКВІТЧАНИЙ** (1). Марія з гаю вихожає **Заквічана.** II 308.121. під явором або під вербою і поставте мою **заквітчану** княгиню VI 187.4.

◇ ***Одн. Н.*** **заквічана** II 167.Рем., 308.121, **заквічане** II 495.В, **заквічанеє** II 335.13, ***З.*** **заквітчану** VI 187.4, ***Мн. Н.*** **заквічані** II 342.21.

ЗАКВІЧАТИ (2). **Заквічай** голову дівочу Лілеями та [ти]м рясним Червоним маком. II 308.114. Якби пустили на музики,.. **Заквічала** б барвінком коси... II 166.75.

ЗАКВІЧАТИСЬ, ЗАКВІЧАТЬСЯ (6). С[отник]: Стривай, стривай, простоволоса! Дурненька, де б же ти взяла Того барвінку **заквічатись?** II 166.78. Треба **заквічаться,** — може в останній раз II 174.301.

◇ **заквічатись** II 166.78, **заквічаться** II 174.301, **заквічались** I 356.71, **заквіччались** I 530.В, **заквічаюсь** II 167.115, **заквічайся** II 174.292.

ЗАКИНУТИ (3). Засадили мене в Петропавловську хурдигу та й двері замкнули, я вже думав, що й ключі в Неву **закинули.** VI 83.7 //*Перен.* (2). А воленьку люде добрі I не торговали, А без торгу **закинули** В далеку неволю... II 181.13.

◇ **закинули** VI 83.7, *перен.* II 181.13, VI 58.35.

ЗАКИПІТИ (4). Хвиля роздалася, **Закипіла,** застогнала — I обох покрила. I 167.140. *Повт.* (2). А ясновельможний, на воронім коні, Блисне булавою — море **закипить... Закипить,** і розлилося Степами, ярами I 99.837.

◇ **закипіла** I 167.140, **закипіло** I 61.64, **закипить** *повт.* I 99.837, 99.838.

ЗАКЛАДАТИ (1). *Образн.* в.. сіромахи Ні хати, ні поля, Тілько торба, а с торбини Виглядає доля, Мов дитинка; а він її Лає, проклинає I за чвертку **закладає,** — Ні, не покидає! I 489.В.

ЗАКЛАСТИ (1). *Заснувати.* [Цар] з шкур наших Собі багряницю Пошив жилами твердими I **заклав** столицю В новій рясі. I 251.484.

ЗАКЛИКА́ТИ (4). Старий батько.. прохожих, проїзжачих У двір **закликає** I 318.301. Князь і не спочинув, На могорич **закликає,** Та п'є, та гуляє Аж у гаї... II 15.307.

◇ **закликає** I 318.301, II 15.307, **закликають** II 51.74, **закликала** I 302.313.

ЗАКЛИ́КАТЬ (1). *Образн.* Ох, якби то... вміла б мати З німецького поля Своїм діточкам **закликать** I долю і волю I 231.61.

ЗАКЛИНАТИ (1). А вона їх розважає, Просить, **заклинає,** Щоб з панами не кохались, Бо бог покарає. I 539.В.

ЗАКЛЮНУТИСЯ, ЗАКЛЮНУТИСЬ (2). *Перен. Виникнути, розпочатись.* Огонь **заклюнувся** вже, годі! Уже розжеврівся. II 307.103. Чи то давнє яке лихо Прокинулось в хаті? Чи вчорашнє, задавлене Знов поворушилось, Чи ще тілько **заклюнулось** I рай запалило? I 312.100.

ЗАКЛЯКЛИЙ (1). Рибалонька кучерявий.. утоплену Ганнусю На берег виносить, Із рук матері **заклякли**х Вириває коси. I 464.В.

ЗАКЛЯКТИ (1). Білі руки простяглися — Так би й обвилися Кругом стану. I в подушку Холодну впилися, Та й **заклякли,** та й замерли, З плачем розnялися. I 237.11.

ЗАКЛЯТИЙ (8). **1.** *Такий, на якого поділо заклинання* (5). З того часу ставок чистий Заріс осокою; Не купаються дівчата, Обходять горою; Як угледять, то христяться I зовуть **заклятим...** I 168.181. Тілько я, Неначе **заклятий,** дивлюся I нишком плачу II 238.10.

2. *Ненависний, лихий* (3). Таки ж у нашому селі Назнав я дівчину... Вчащаю I матір удову єднаю. Так пан **заклятий** не дає I 396.21. Нудьгу **заклятую** мою Ти розважав-таки два літа. II 207.6.

◇ ***Одн. Н.*** **заклятий** 1. II 238.10, 2. I 396.21, **заклята** 1. I 533.В, 539.В, ***З.*** **заклятую** 2. II

207.6, ***О.*** **заклятим 1.** I 168.181, ***М.*** (у) **заклятій 1.** I 381.22, ***Мн. Р.*** (із) **заклятих 2.** I 167.150.

ЗАКОВАНИЙ (4). **1.** (1). Гостей **закованих** своїх Сердешним чаєм напували I часових переміняли, Синємундирих часових. I 389.3.

2. *Перен. Поневолений* (3). Схаменіться! будьте люде, Бо лихо вам буде. Розкуються незабаром **Заковані** люде I 331.66.

◊ ***Одн. З.*** **закований 2.** I 338.63, ***Мн. Н.*** **заковані 2.** I 331.66, ***Р.*** (ради) **закованих 2.** II 289.19, ***З.*** **закованих 1.** I 389.3.

ЗАКОВАТИ *див.* **ЗАКУВАТИ**[1].

ЗАКОЛИСАТИ (1). Не зна Марко, як в колисці Часом серед ночі Прокинеться, ворухнеться,— То вона вже скочить.. Тихо **заколише** I 316.238.

ЗАКОЛОТИ[1] (4). *Зарізати, вбити.* У тебе, здається, годується кабан в сажі.. і ти, певно, **заколеш** його к святкам, то пришли мені по почті 20 фунтів ковбас. VI 201.9. Вона того В залізах пізнала, Того хлопця молодого, Шо **заколов** пана. II 440.В.

◊ **заколов** II 440.В, **заколеш** VI 201.9, 323.В (2 р.).

ЗАКОЛОТИ[2] (1). *Присудк. Безособ. Про відчуття болю.* Минуло півроку; Занудило коло серця, **Закололо** в боку. Нездужає Катерина I 30.80.

ЗАКОН (15). **1.** *Обов'язкове для всіх правило, установлене державним правителем* (9). Тихенький, кроткий государ, Втомившись пишучи **закони,** Пішов любенько погулять I одпочить. Та, спочивавши, Додумать, як би то скувать Кайдани на римлян. II 335.4 // П о **закону** (4). По якому правдивому, Святому **закону** I землею, всім даною, I сердешним людом Торгуєте? I 338.72. *Iрон.* (2). Ви любите на братові Шкуру, а не душу! Та й лупите по **закону** I 328.122 // *У спол.* к у в а т и **закон** з з а л і з а (1). [Саул] Кує із золота престол, А чабанам к у є **закон** З з а л і з а II 499.В.

2. *Зведення моральних і обрядових правил релігійного вчення* (6).— Святий **закон!** I Авраама і Мойсея! Возобновлять мужі єсеї. II 313.326 // П о **закону** (2). Прийшли попи з корогвами, Задзвонили дзвони. Поховали громадою, Як слід, п о **закону.** I 8.208.

◊ ***Одн. Р.*** **закона 2.** I 338.42, ***З.*** **закон 1.** *у спол.* II 499.В, **2.** II 313.326, 488.В, ***О.*** **з законом 1.** II 280.29, ***М.*** **в законі 2.** I 340.5, **по закону 1.** I 328.115, 338.72, *ірон.* I 328.122, II 462.В, **2.** I 8.208, 328.116, ***Мн. Н.*** **закони 1.** II 93.17, ***З.*** **закони 1.** II 335.4, ***О.*** **з законами 1.** II 351.11.

ЗАКОНТРАКТОВАТЬ (2). Продать він землі тієї неволен, а **законтрактовать** на 25 літ волен VI 195.29. Грунт **законтрактуй** на 25 літ на своє ім'я VI 207. 34.

ЗАКОПАТЬ (3). Отак, серце, обнімемось, Отак поцілую, Нехай вкупі **закопають...** Умру... не почую. I 156.143. *Образн.* (1). Нащо йому доля? треба **закопать:** Він і так багатий... I 85.379.

◊ **закопать** *образн.* I 85.379, **закопають** I 49.41, **нехай закопають** I 156.143.

ЗАКОПАТЬСЯ (1). *У спол.* **закопаться** в з е м л ю — *умерти.* Прать против рожна чи **закопаться** заживо в з е м л ю — не хочеться VI 24.32.

ЗАКОХАТИСЯ, ЗАКОХАТИСЬ (2). **Закохалися** обидві В одного Івана II 114.9. Була собі Катерина, Безталанна сиротина, Росла в наймах, виростала Та з Іваном **закохалась.** II 401.В.

ЗАКОХАТЬ (1). [Наймичка] і гостинців брать не хоче, Не хоче й пана **закохать!** II 105.59.

ЗАКРЕПИТИ, ЗАКРЕПИТЬ (2), **ЗАКРІПИТИ** (1). **1.** *Зміцнити, загартувати* (1). Ще слава богу, що мені якось удалося **закрепить** серце так... що муштруюся собі та й годі. VI 39.26.

2. *У спол.* **закрепити (закріпити)** у к а й д а н и — *закріпостити, поневолити* (2). Та ти добре натворила: Так кацапів **закрепила** У німецькі к а й д а н и — Хоч лягай та й засни. I 301.279.

◊ **закрепить 1.** VI 39.26, **закрепила 2.** I 301.279, **закріпила 2.** I 503.В.

ЗАКРЕПОСТИТИ (1), **ЗАКРІПОСТИТИ** (1). [Товариші-запорожці] I розказують і плачуть,.. Як цариця.. степи запорозькі Німоті ділила. Та бахурям і байстрюкам Люд **закрепостила.** I 288.624. степи запорозькі Тоді поділили I панам, на Україні, Люд **закріпостили...** I 496.В.

ЗАКРЕТ (2). *Місцева назва одного із закрутів Вілії.* Що тут на світі робити? Хоч іти топитись До **З а к р е т у** II 158.43. А вона вночі любенько В Вілії втопилась, Бо найшли її в **Закреті** II 159.89.

ЗАКРИВАТИ (2). I полем, степом ідучи, Свого ти сина **закриваєш.** Бо й пташка іноді пізнає II 195.51 //*Робити невидимим* (1). А туман, неначе ворог, **Закриває** море I хмароньку рожевую II 178.12.

ЗАКРИТИ (9). **1.** *Накрити, затулити* (5). Іде шляхом молодиця.. Зострілася з чу-

маками, **Закрила** дитину I 38.406. Широкая, высокая Калино моя,.. Повий мою головоньку, Росою умий. І вітами широкими Од сонця **закрий.** I 387.51. *Образн.* (3). На страшному на су́дищі Ми бога **закрием** Од очей твоїх неситих. I 251.476.

2. *Заплющити (очі)* (3). [Княгиня] **закрила** Заплакані очі. II 12.192. *Образн.* (1). Боже! боже! Великая сило! Великая славо! зглянься на людей!..за що ти караєш Своїх і покорних і добрих дітей? За що **закрив** їх добрі очі, І вольний розум окував Кайданами лихої ночі!.. I 266.147.

3. *Згорнути* (*книгу*) (1). Бувало, в неділю, **закривши** мінею, По чарці з сусідом випивши тієї, Батько діда просить, щоб той розказав Про Коліївщину I 144.2452.

◊ **закрив 2.** *образн.* I 266.147, **закрила 1.** I 38.406, **2.** II 12. 192, **закриє 1.** *образн.* I 348.15, **закрием 1.** *образн.* I 251.476, **закрий 1.** I 387.51, *образн.* I 344.155, **2.** I 257.8, **закривши 3.** I 144.2452.

ЗАКРИТИЙ (1). *Образн.* Чого тепер тобі, старому, У цій неволі стало жаль — Що світ зав'язаний, **закритий!** II 86.41.

ЗАКРИТИСЯ (1). *Образн.* Хвиля застогнала, Розкрилася, **закрилася,** І сліду не стало... I 168.174.

ЗАКРИТО (1). *Присудк. Безособ. Образн.* За що ж тебе, світе-брате,.. Багряницями **закрито** І розп'ятієм добито? II 344.7.

ЗАКРИЧАТИ (8). **1.** *Голосно сказати що-н.* (6). Аж гульк — з Дніпра повиринали Малії діти, сміючись. «Ходімо гріться!» **закричали.** I 5.88.

2. *Почати кричати* (2). Ти **закричала,** знявши руки, І збожевілівши од му́ки Об мур старою головою Ударилась II 471.B //*Про птахів* (1). **Закричали** крюки чорні, Виймаючи очі I 415.B.

◊ **закричав 1.** I 538.B, **закричала 2.** II 471.B, **закричали 1.** I 5.88, 114.1326, 137.2191, 139.2261, 246.281, **2.** I 415.B.

ЗАКРІПИТИ *див.* **ЗАКРЕПИТИ.**

ЗАКРІПОСТИТИ *див.* **ЗАКРЕПОСТИТИ.**

ЗАКРУТИТИ (2). [Отаман] **Закрутивши** чорні уси, За ухо чуприну, Підняв шапку — човни стали. I 61.53 // *Заломити, загнути* (1). Назад руки **закрутили** II 423.B.

ЗАКРЯКАТИ (1). **Закрякали** чорні крюки, Виймаючи очі I 66.121.

ЗАКУВАТИ[1], **ЗАКОВАТИ** (12). **1.** *Надіти кайдани* (5). **Закували** Хлопця молодого, Та в тюрму захвасували... Та й більше нічого. II 187.54 // *У спол.* **закувати** у кайдани (в пута) (4). Ой узяли безталанну, **Закували** у кайдани II 82.200. Отож львеня те дике! Люте! Підстерегли його, взяли. Та, **закувавши** добре в пута, В Єгіпет люде одвели — На каторгу. II 325.17.

2. *Перен. Поневолити* (6). Без ножа і автодафе Людей **закували** II 26.99 // *У спол.* **закувати** в неволю (1). Має добре слово в світі сирота; Його б'ють і лають, **закують** в неволю, Та ніхто про матір на сміх не спита I 41.535.

◆ *У спол.* в дулевину себе **закувати** (1). Нічого, друже, не журися! В дуле́вину себе **закуй** II 201.53.

◊ **заковала 2.** I 474.B, **закували 1.** II 187.54, *у спол.* II 82.200, 161.47, 226.231, **2.** I 244.212, 289.636, 344.161, II 26.99, **закують 2.** *у спол.* I 41.535, **закуй** *у спол.* II 201.53, **закувавши 1.** *у спол.* II 325.17.

ЗАКУВАТИ[2] (2). *Про зозулю.* **Закувала** зозуленька, На дубу сидячи I 6.143. **Закувала** зозуленька В зеленому гаї II 124.1.

ЗАКУПИТИ (2). Молодиця Рада та весела, Ніби з паном повінчалась, **Закупила** села. I 315.204. Льохи, шинки з шинкарками, З винами,медами **Закупили** запорожці II 35.23.

ЗАКУРЕНИЙ (1). Ще й чваниться, показує На чужу роботу! Капусниця! **закурена...** I 299.215.

ЗАКУРИТЬ (8). як **закурив** твою сигару,.. то так мені, друже мій єдиний, запахло волею VI 131.21. *Образн.* (3). Смеркалося. Із Лисянки Кругом засвітило: Ото Гонта з Залізняком Люльки **закурили.** I 123.1667.

◊ **закурить** *образн.* I 439.B, **закурив** VI 131.21 (2 р.), **закурили** I 202.136, *образн.* I 123.1667, 123.1668, **закуріть** VI 20.34, **закуривши** I 78.143.

ЗАКУРЯТИ (1). Будем, брате, З багряниць онучі драти, Люльки з кадил **закуряти** II 344.13.

ЗАКУСИТИ (1). ми вдвох собі з М. М. Л[азаревським], по-чумацькому та по-бурлацькому, зваримо борщу з карасями, лящем **закусимо** та подякуємо тобі з жінкою VI 221.15.

ЗАКУТИЙ (4). **1.** *У спол.* **закуті** в пута (кайдани) (3). Молилися перед хрестом **Закуті** в пута неофіти II 275.428.

2. *Перен. Поневолений* (1). Все розберіть.. та й спитайте Тойді себе: що ми?.. Чиї сини? яких батьків? Ким? за що **закуті?..** I 334.158.

◇ *Мн. Н.* **закуті 1.** II 275.428, **2.** I 334.158, **закути 1.** I 473.В, II 470.В:

ЗАЛАЗИТИ (1). *Образн.* Княгиня.. Сама втекла і повінчалась. І батько й мати не пускали, Казали: — Вгору не **залазь.** Так ні, за князя. От і князь! II 10.88.

ЗАЛАТАТИ (1). [Мати] найде дірочку в хітоні І **залатає,** та й сидить Під смоквою,.. І дивиться, о всесвятая! Як син той скорбний спочиває. II 483.В.

ЗАЛИВАТИ (1). Скутарь мов пекло те пече, Босфор широкій **заливає** I 467.В.

ЗАЛИТИ (4). *Образн.* Я золотом розтопленим **Заллю** йому очі!.. I 302.336 // *У спол.* **залити** з а ш к у р у с а л а — *дуже допекти* (2). У розкоші,— хвалиш бога... А вдові убогій, Мабуть, не до його, Бо **залили** з а ш к у р у с а л а, Трохи не пропала II 49.18.

◇ **залити** I 245.230, **залили** *у спол.* II 49.18, 249.34, **заллю** I 302.336.

ЗАЛИТИЙ (1). *У спол.* в к а й д а н и **залиті** — *закуті.* То не вмерлі, не убиті, Не суда просити! Ні, то люди, живі люди, В к а й д а н и **залиті.** I 244.228.

ЗАЛИТИСЯ, ЗАЛИТИСЬ (4). *Покритися водою.* Повій вітре понад яром Та нажени чорную хмару, А шоб дошчі полилися, Стежки доріжки **залилися** II 418.В // *У спол.* **залитись** с л ь о з а м и (с л і з м и) — *заплакати* (3). Жінка встала, Неначе п'явка та, впилась I, мов водою, **залилась** Дрібними, як горох, с л ь о з а м и. II 107.128.

◇ **заливсь** *у спол.* I 317.287, **залилась** *у спол.* I 410.В, II 107.128, **залилися** II 418.В.

ЗАЛИЦЯННЯ (1). *Перен. Про битву.* Заревли великі дзвони, Щоб сідлали хлопці коні, Щоб мечі-шаблі гострили Та збирались на весілля, На веселе погуляння, На криваве **залицяння.** II 42.18.

ЗАЛИЦЯТИСЯ, ЗАЛИЦЯТИСЬ (2). Не ходи, не нуди, не **залицяйся,** Не сватай, не піду, не сподівайся. II 172.261 // **Залицятися** н а *кого* (1). Уродлива Та ще й чорноброва. Всі на мене **залицялись** I 294.42.

ЗАЛІЗНИЙ (6). **1.** (3). За ним.. **Залізну** браму зачинили. II 277.480. Окують царей неситих В **залізнії** пута II 274.392.

2. *Перен. Міцний* (1). Умер неборака [Залізняк]. Нудьга його задавила На чужому полі, В чужу землю положила: Така його доля! Сумно-сумно гайдамаки **Залізную** силу Поховали I 146.2512.

◆ *У спол.* (2): а) **залізний** ш л я х — *залізниця* (1). Я жду тебе, а ти стань мені за рідного брата: поцілуй свою любу жіночку за мене і за себе, та й гайда на **залізний** ш л я х. VI 156.17; б) **залізна** т а р а н я — *зброя* (1). Попід дібровою стоять Вози **залізної** т а р а н і I 100.886.

◇ *Одн. Р.* **залізної** *у спол.* б) I 100.886, *З.* (на) **залізний** *у спол.* а) VI 156.17, **залізну 1.** II 277.480, **залізную 2.** I 146.2512, *Мн. З.* (в) **залізнії 1.** II 274.392, (в) **залізніє 1.** I 347.276.

ЗАЛІЗНЯК (31). *Прізвище козака-запорожця, одного з керівників повстання 1768 року.* Йде **Залізняк** Чорним шляхом, За ним гайдамаки. I 104.1003. По Поліссі Гонта бенкетує, А **Залізняк** в Смілянщині Д о м а х у гартує I 114.1342. *Зверт.* (1). **Залізняче,** Гукни, щоб палили. I 131.1970.

◇ *Одн. Н.* **Залізняк** I 101.908, 104.1003, 104.1010, 111.1240, 114.1342, 114.1349, 115.1373, 117.1448, 117.1455, 118.1517, 124.1731, 128.1867, 137.2180, 140.2307, 144.2441, 144.2456, 145.2504, 149.Прип. (3 р.), 150.П, 338.38, 455.В, *Р.* **Залізняка** I 148.Прип., 444.В, *О.* **з Залізняком** I 101.904, 123.1666, 123.1678, 135.2109, 149.Прип., *К.* **Залізняче** *зверт.* I 131.1970.

ЗАЛІЗО (7). **1.** *Метал* (4). Якби кайдани перегризти, То гриз потроху б. Так не ті, Не ті їх ковалі кували, Не так **залізо** гартували, Щоб перегризти. II 40.10 // *У спол.* к у в а т и з а к о н з **заліза** (1). [Саул] Кує із золота престол, А чабанам к у є з а к о н З **заліза** II 499.В.

2. *Кайдани* (3). І сором тут, і сором там — Вставать з чужої домовини, На суд твій праведний прийти, В **залізі** руки принести І перед всіми у кайданах Стать козакові.. I 201.80. Вона того В **залізах** пізнала, Того хлопця молодого, Що заколов пана. II 440.В.

◇ *Одн. Р.* **заліза 1.** I 149.Прип., **з заліза 1.** *у спол.* II 499.В, *З.* **залізо 1.** II 40.10, *О.* **залізом 1.** I 286.514, *М.* **в залізі 2.** I 201.80, *Мн. М.* **в залізах 2.** I 466.В, II 440.В.

ЗАЛІЗТИ (1). *Образн.* Якби ви вчились так, як треба, То й мудрость би була своя. А то **залізете** на небо: «І ми не ми, і я не я, І все те бачив, і все знаю» I 332.93.

ЗАЛОСКОТАТИ (4). Може вийшла русалонька Матері шукати, А може жде козаченька, Щоб **залоскотати.** I 3.20.

◇ **залоскотати** I 3.20, **залоскотали** I 6.136, **залоскочеш** I 358.12, **залоскочи** I 358.13.

ЗАЛЮТУВАТИ (1). Уже осінь, незабаром Зима **залютує.** II 55.222.

ЗАМАРНЕ (1). *Присл.* Огонь заклюнувся вже, годі, Уже розжеврівся і шкода — **Замарне** сила пропаде II 485.В.

ЗАМАХАТИ (1). [Марина] **замахала**, Неначе крилами, руками, І пострибала через двір У поле, виючи, мов звір. II 101.307.

ЗАМАХНУТИСЬ (1). «Хто ти такий?» Галайда питає. «Я посланець пана Гонти».. «Знаю, знаю»,— і свячений З халяви виймає.. Та й **замахнувсь.** I 127.1844.

ЗАМЕРЗАТИ (3). Тричі крига **замерзала** I 319.372. Інгул щозиму **замерзає** I 108.1145. *Образн.* (1). Серце в'яне, засихає, **Замерзають** сльози... I 290.686.

ЗАМЕРЗЛИЙ (1). *Перен.* Слова його лились, текли, І в серце падали глибоко! Огнем невидимим пекли **Замерзлі** душі. II 102.10.

ЗАМЕРЗНУТИ (1). нема вже Хтодота меж нами, учора поїхав сіромаха.. служить богу і государю, як той казав, а ми пропадаємо в цьому проклятущому Пітері, щоб він **замерз** на віки VI 24.16.

ЗАМЕРТИ (1). Білі руки простяглися.. І в подушку Холодну впилися, Та й закляклили, та й **замерли**, З плачем рознялися. I 237.11.

ЗАМЕТИ (1). «Де москалі, лебедики?» «Та он, подивися». Полетіла Катерина І не одяглася.. Через пеньки, **заметами**, Летить, ледве дише I 42.581.

ЗАМИКАТИ (3). **1**. (2). І кобзар ушкварив: «..Ой гоп по вечері, **Замикайте**, діти, двері» I 141.2330 //*Залишати в замкненому приміщенні* (1). старий ..Дочку свою одиноку В хаті **замикає** II 158.48.

2. *Поміщати кого-н. куди-н., закривши на замок* (1). У льох його, молодого, Той пан **замикає**... II 131.18.

◊ **замикає** 1. II 158.48, 2. II 131.18, **замикайте** 1. I 141.2330.

ЗАМИРАТИ (4). *Ставати нерухомим під впливом сильного почуття, переживання.* Тяжко, тяжко мені стало, Так, мов я читаю історію України. Стою, **замираю...** I 249.427. Найкращий парубок Микита.. дивиться, і **замирає**, На титарівну... II 77.28 //**Замирати** *чим* (1). Не дай спати ходячому, Серцем **замирати** І гнилою колодою По світу валятись. I 349.14 //*Перебувати в стані летаргічного сну* (1). Попроси Семена, нехай він коли-небудь розкаже вам, як **замиравши** Явдоха була на тім світі і що вона там бачила. VI 138.36.

◊ **замирати** I 349.14, **замираю** I 249.427, **замирає** II 77.28, **замиравши** VI 138.36.

ЗАМІЖ (5). Мене мати хоче дати За старого **заміж.** I 51.125. Убогого полюбила, Мати **заміж** не пустила II 119.11.

◊ **заміж** I 51.125, 158.210, II 119.11, 166.90, VI 192.15.

ЗАМІРИТИСЯ (1). **Замірився**! Ух! який сердитий! Та не вдарить.. А я таки У Київ з Петрусем Помандрую II 172.244.

ЗАМІСИТИСЬ (1). На арені Лідійський золотий пісок Покрився пурпуром червоним, В болото крові **замісивсь.** II 276.458.

ЗАМІСИТЬ (2). *Образн.* Нам тільки плакать, плакать, плакать І хліб насущний **замісить** Кровавим потом і сльозами. I 325.22. так отаку-то я **замісив** лемішку, якби тільки добрі люде помогли домісить, а потім і виїсти. VI 33.8.

ЗАМІСТИТЬ (1). Прочувши, що вам треба **заміститъ** чим-небудь лучшим вашого теперішнього управителя, [брат] хочет, а я прошу вас, прийміть його до себе. VI 225.8.

ЗАМІСТЬ (14). *Прийм. з род. відм.* **Замість** шматка хліба за кухоль береться I 278.197. А ще б краще ви зробили, Якби **замість** старого Та обрали молодого.. Павла́ Кравченка-Наливайка. II 138.58.

◊ **замість** I 127.1854, 158.196, 272.263, 278.197, 335.198, 342.95, II 138.58, VI 28.6, 185.27, 187.7, 196.28, 207.17, **замісь** I 441.В, 491.В.

ЗАМІТАТИ (2). Кропилами будем, брате, Нову хату **замітати.** II 498.В. *Образн.* (1). По улиці вітер віє Та сніг **замітає.** II 122.2.

ЗАМКНУТИ (3). Засадили мене в Петропавловську хурдигу та й двері **замкнули**, я вже думав, що й ключі в Неву закинули. VI 83.6 //**Замкнути** в г о р о д і (1). Цареві князі, і всі сили, І отроки, і весь народ, **Замкнувши** в городіківот, У поле вийшли II 70.39.

◊ **замкнули** VI 83.6, **замкнувши** II 70.39, 73.157.

ЗАМКНУТИЙ (3). І до дверей, на ключ **замкнутих**, І до решотки на вікні Привик я трохи I 389.7. Встала, походила Коло **замкнутої** брами II 278.523 //*Запертий у приміщенні* (1). Марина в сукні білій, Неначе білиця, Богу молиться та плаче, **Замкнута** в світлиці. II 97.155.

◊ ***Одн. Н.*** **замкнута** II 97.155, ***Р.*** (коло) **замкнутої** II 278.523, ***Мн. Р.*** (до) **замкнутих** I 389.7.

ЗАМКНУТИСЬ (1). Вони, ксьондзи, мою дитину З собою в хату завели, **Замкнулись** п'янії II 234.106.

ЗАМОВКНУТИ (18). «Прости мене! Я каралась Весь вік в чужій хаті... Прости мене, мій синочку! Я... я твоя мати». Та й **за-**

мовкла... I 324.546. дні минають, Минають місяці,— село Навік **замовкло,** оніміло II 151.34. Цвіркун **замовкне**; зорю б'ють. II 48.117 //*Припинити стріляти* (1). **Замовкли** гармати, Оніміли дзвони II 137.28 //*Перен.* (3). Погуляли гайдамаки, Добре погуляли: Трохи не рік шляхетською Кров'ю напoвали Україну, та й **замовкли** — Ножі пощербили. I 145.2491.

◇ **замовк** I 120.1592, 381.23, *перен.* I 12.71, VI 206.25, **замовкла** I 281.335, 324.546, 359.37, 462.В, II 308.136, **замовкло** I 147.2561, 250.465, 313.135, II 151.34, **замовкли** II 137.28, *перен.* I 145.2491, **замовкне** I 12.44, 280.278, II 48.117.

ЗАМОВЛЯТИ (1). ворожка ворожила, Пристріт **замовляла** I 283.411.

ЗАМОВЧАТИ (2). «Тату, тату... ми не ляхи! Ми...»— та й **замовчали.** I 139.2247. Собаки де-де по Вільшаній Загавкають, та й **замовчать.** I 97.822.

ЗАМОЖНИЙ (1). Якщо тобі дуже уподобався пан Трощинський, то бери у його службу; я чув, що він пан і **заможний** і не дуже лукавий. VI 210.32.

ЗА́МОК (1). В самім **замку** невеличку Церковку святую Не спалено. II 126.37.

ЗАМО́К (1). *У спол.* н а **замку** с и д і т и — *бути замкненою.* Княгиня н а **замку** с и д и т ь II 381.В.

ЗАМОРДОВАНИЙ (1). *Загнузданий.* під дубом зелененьким Кінь **замордований** стоїть I 8.194.

ЗАМОРДУВАТИ (4). Прийшли ксьондзи і запалили Наш тихий рай. І розлили Широке море сльоз і крові, А сирот іменем Христовим **Замордували,** розп'яли...II 33.17.

◇ **замордували** I 115.1381, 126.1808, II 33.17, 453.В.

ЗАМОРИТИ (1). Царю проклятий, лукавий, Аспиде неситий! Що ти зробив з козаками? Болота засипав Благородними костями; Поставив столицю На їх трупах катованих! І в темній темниці Мене голодом **заморив** I 474.В.

ЗАМОРУВАТИ *див.* **ЗАМУРУВАТИ.**

ЗАМУЛІТИ (1). Вже й криниця тая **Замуліла** і висохла! А я все літаю!.. I 294.52.

ЗАМУРЗАНИЙ (1). Мені тепер дуже і дуже треба одну акварельну краску, називається вона сепія.. Пришли, мій голубе сизий, а я тобі на ту весну киргизя **замурзане** пришлю. VI 119.21.

ЗАМУРУВАТИ, ЗАМУРОВАТИ (2), **ЗАМОРУВАТИ** (1). Царів, кровавих шинкарів, У пута кутії окуй, В склепу глибокім **замуруй.** II 332.12. Турки-яничари догнали [Степана], До стовпа вязали, Очі виймали, Гарячим залізом випікали, В кайдани кували, В тюрму посадили Та й **заморували.** I 495.В.

◇ **замуровали** I 286.517, **заморували** I 495.В, **замуруй** II 332.12.

ЗАМУТЕНИЙ (1). Вже й криниця тая **Замутена** і висохла! А я все літаю!.. I 502.В.

ЗАМУЧЕНИЙ (8). *Змучений; доведений до відчаю; виснажений.* Народ **замучений** мовчить. I 265.89. *Образн.* (3). **Замучені** руки Розв'язались I 120.1556.

◇ ***Одн. Н.*** **замучений** I 265.89, **замучена** II 442.В, ***З.*** **замучений** I 487.В, **замучене** *образн.* II 28.171, ***Мн. Н.*** **замучені** I 342.69, 477.В, *образн.* I 120.1556, ***Р.*** **(з) замучених** *образн.* I 321.447.

ЗАМУЧИТИ (8). **1.** *Муками, катуванням довести до смерті* (6). Зрадою взяли ляхи Гонту і страшно **замучили.** I 149. Прип.

2. *Виснажити, змучити* (2). Царю проклятий, лукавий, Аспиде неситий! ..в темній темниці Мене, вольного гетьмана, Голодом **замучив** У кайданах. I 250.448.

◇ **замучив 2.** I 250.448, **замучили 1.** I 132.1991, 145.2503, 148.Прип., 149.Прип. (2 р.), 383.16, **2.** II 411.В.

ЗАМУЧИТИСЯ (1). Найдуть злії та й окрадуть ... І тебе, убогу, Кинуть в пекло... **замучишся** І прокленеш бога. I 348.19.

ЗАМУШТРОВАНИЙ (1). Дивлюся: хати над шляхами Та городи́ з стома церквами, А в гор[од]ах, мов журавлі, **Замуштровані** москалі I 476.В.

ЗАМУШТРУВАТИ (1). *Почати муштрування.* Дивлюся: хати над шляхами та городи́ з стома церквами, А в гор[од]ах, мов журавлі, **Замуштрували** москалі; Нагодовані, обуті І кайданами окуті, Муштруються... I 245.263.

ЗАНАПАСТИТИСЯ, ЗАНАПАСТИТИСЬ (3). А потім знов кудись пішла, Ніхто не знає, де поділась, **Занапастила ь,** одуріла А що за дівчина була, Так так що краля! II 206.55.

◇ **занапастилася** II 445.В, **занапастилась** II 206.55, **занапастилося** II 18.419.

ЗАНАПАСТИТЬ (12). **1.** *Заподіяти смерть* (4). І досі страшно, як згадаю. Хотів палати запалить, Або себе **занапастить** I 397.65.

2. *Марно прожити* (1). вона.. **Занапастить** в світі Найкращеє добро своє, Молодії літа. II 442.В.

3. *Насильно віддати заміж за нелюба* (1). Одним-одна I виростала й дівувала, I за старого генерала **Занапастили,** продали! II 221.64.

◆ *У спол.* (6): а) **занапастить** д у ш у — *заподіяти собі смерть* (3). Страшно сказать: я думала **Занапастить** д у ш у. Якби не він, може б... може, I **занапастила.** I 132.2020; б) **занапастить** д о л ю (в о л ю) (2). Не слухала Катерина Ні батька, ні неньки.. Полюбила молодого, В садочок ходила, Поки себе, свою д о л ю Там **занапастила.** I 28.28. Оженився, вони скажуть, Голодний і голий, **Занапастив,** нерозумний, Молодую в о л ю. II 182.7; в) **занапастити** г о л о в у — *загинути* (1). Думав уже, нехай бог милує, чи не **занапастив** ти де-небудь своєї доброї г о л о в и на тому іродовому Кавказі. VI 171.35.

◇ **занапастить 1.** I 397.65, *у спол.* а) I 117. 1479, 312.2020, **занапастить 2.** II 442.В, **занапастив** *у спол.* б) II 182.7, *у спол.* в) VI 171.35, **занапастив єси 1.** I 308.19, **занапастила 1.** II 220.26, *у спол.* б) I 28.28, **занапастили 1.** II 26.74, 3. II 221.64, **занапастила б** *у спол.* а) I 133.2022.

ЗАНЕДУЖАТЬ (19). Я сьогодні забарилась: Батько **занедужав**; Коло його все поралась... I 94.672. Вона була ще молодою; I прехорошая собою. На сонці дуже запеклась, Та й **занедужала.** II 18.434. **занедужав** я спершу ревматизмом, тяжкий недуг, та я все-таки потроху боровся з ним VI 42.30.

◇ **занедужать** VI 41.28, **занедужав** I 94.672, 149.Прип., 278.200, 279.237, 321.445, II 252.132, VI 25.12, 42.30, 134.1, 146.11, 153.8, 202.31, 206.33, **занедужала** I 322.456, II 13.212, 18.434, VI 218.15, 225.15.

ЗАНЕСТИ (9). **1.** *Доставити, віднести кому-н.* (4). Андрієвському сам **занеси** рисунок і гарненько поклонись йому од мене. VI 196.32 //*Безособ.* (2). Не ходили Ксьондзи по селах, а возили На людях їх з села в село, — Такеє-то у нас було! Якось їх, клятих, і до мене Вночі на хутір **занесло.** II 234.97 //Б о г **заніс** (1). Не знаю, чи дійшов мій лист до ваших рук (бо я послав у Седнєв 24 октя[бря], не знаючи, що вас бог **заніс** аж у Одесу). VI 41.18.

2. *Засипати, замести* (*снігом, піском і т. п.*) (4). повіє Ураган холодний. I **занесе** піском, снігом Курінь II 180.33. минає Неясний день мій; вже смеркає, Над головою вже трясе Косою смерть. I поховають, А там і слід мій **занесе** — Холодний вітер. I 273.25.

3. *Забрати* (1). в гаї Ставочок чистий висихає, Де ти купалася колись.. У гаї пташка не співає Й її з собою **занесла.** I 384.20.

◇ **заніс 1.** VI 41.18, **занесла 3.** I 384.20, **занесло 1.** *безособ.* II 234.97, 444.В, **2.** I 136.2131, **занесу 2.** I 201.63, **занесе 2.** I 273.25, II 180.33, **занеси 1.** VI 196.32.

ЗАНЕХАЯТИ (10). **1.** *Забути, перестати думати про кого-, що-н.* (5). прости мене, друже мій єдиний! була і така думка, що може ви мене **занехаяли...** VI 115.29. серцеві не потурай. Воно тебе в Сибір водило, Воно тебе весь вік дурило. Приспи ж його і **занехай** Свою Борзну II 37.104.

2. *Знехтувати, зневажити кого-н.* (3). Дуже добре зробив би, якби ти йому гарненько написав та попросив од себе, щоб нашу любую Титясю там не **занехаяли** VI 163.18.

3. *Покинути що-н.* (2). [Сотник] Турбується, заробляє, А того не знає, Що на старість одуріє I все **занехаїть**. II 175.339.

◇ **занехаяла 3.** II 224.184, **занехаяли 1.** VI 115.29, **2.** VI 163.18, **занехаїли 1.** II 399.В, **занехаєш 1.** VI 210.23, **2.** I 464.В, **занехаїть 3.** II 175.339, **занихаїть 2.** I 464.В, **занехай 1.** II 37.104, VI 210.30.

ЗАНІВЕЧИТИ (2). Я сам **занівечив** свій вік II 62.18.

◇ **занівечив** II 62.18, **занівичив** II 410. В.

ЗАНІМІТИ (1). «Марку! подивися, Подивися ти на мене: Бач, як я змарніла? Я не Ганна, не наймичка, я...»— Та й **заніміла** I 507.В.

ЗАНОЗИ (1). Старий воли випрягає, **Занози** ховає Мережані I 323.509.

ЗАНОСИТИ (1). їй так хочеться, так просить Хоч слова тихого. Не чуть, I мов у полі сніг **заносить** Неохолонувший ще труп. II 154.16.

ЗАНОЧУВАТИ (4). Ходім, сину, смеркається, Коли пустять в хату; А не пустять, то й надворі Будем ночувати. Під хатою **заночуєм,** Сину мій Іване! I 41.521. Сама пішла до дяка Добувати п'ятака, Та й **заночувала.** II 120.13.

◇ **заночувала** II 120.13, **заночую** I 244.194, **заночує** I 29.32, **заночуєм** I 41.521.

ЗАНУДИТИ (1). *Присудк. Безособ.* Минуло півроку; **Занудило** коло серця, Закололо в боку. Нездужає Катерина I 30.79.

ЗАНЯТИСЬ *див.* **ЗАЙНЯТИСЯ.**

ЗАПАЛ (1). А то так случилось, Просто з **за́палу** та й годі... II 440.В.

ЗАПАЛАТИ (6). страшно, страшно Умань **запалала.** I 139.2264. *Образн.* (1). Та так погуляєм, Що аж пекло засміється, Земля затрясеться, Небо **запалає...** I 103. 954 //*Безособ.* (3). Горить Корсунь, горить Канів, Чигирин, Черкаси; Чорним шляхом **запалало,** I кров полилася Аж у Волинь. I 114.1338.

◇ **запалала** I 83.303, 139.2264, **запалало** *безособ.* I 114.1338, 131.1980, 246.279, **запалає** *образн.* I 103.954.

ЗАПАЛИТИ, ЗАПАЛИТЬ (25). **1.** (22). I досі страшно, як згадаю. Хотів палати **запалить,** Або себе занапастить I 397.64. Гуса Ченці осудили, **Запалили...** та божого Слова не спалили I 272.359. *Образн.* (7). Отак німота **запалила** Велику хату. I сім'ю, Сім'ю слав'ян роз'єдинила I тихо, тихо упустила Усобищ лютую змію. I 262.17.

2. *Перен. Завдати тяжких мук, страждань* (2). Чиї тяжкі руки В тілі душу закували, Серце **запалили** I галичі силу Думи розпустили?? I 244.213. Помолившись, і я б заснув... Так думи прокляті Рвуться душу **запалити** I 228.49.

3. *Перен. Накликати* (1). Невеликії три літа.. Погасили усе добре, **Запалили** лихо I 351.20.

◇ **запалити 1.** *образн.* I 349.20, **2.** I 228.49, **запалить 1.** I 397.64, **запалив 1.** I 148.Прип., II 252.153, **запалила 1.** I 235.220, 288.616,295.78, *образн.* I 262.17, **запалило 1.** *образн.* I 312.101, 493.В, II 21.19, **запалили 1.** I 262.1, 272.359, II 51.88, 74.204, 151.50, 161.59, 235.111, 411.В, *образн.* II 33.13, **2.** I 244.213, **3.** I 351.20, **запалиш 1.** *образн.* II 348.15, **запалим 1.** I 97.804.

ЗАПАНІТИСЬ (1). А ви, мості-пані? Бенкетуєте в Парижі, Поганці погані! Що розлили з річку крові Та в Сибір загнали Свою шляхту, то вже й годі, То вже **запанілись**? I 499.В.

ЗАПАНОВАТИ (2). *Повт.* **Запановав** над ляхами Понятовський жвавий. **Запановав,** та й думав шляхту Приборкать трошки... не зумів! I 82.295.

ЗАПАС (1). *У спол.* п р о **запас.** Його недовго мордували В тюрмі, в суді, а в добрий час В кайдани добре закували, Переголили п р о **запас** II 226.232.

ЗАПАСКА (2). Москалі! москалі! **Запасók** навезли, Паничі Дукачів, А поповичі з міста Навезли намиста!.. II 99.247. *У приказці* (1). Не було в куми і **запаски,** аж глядь кума у плахті похожає. То так оце і з твоїми письмами сталося: вчора одно, а сьогодні друге. VI 200.22.

ЗАПАХНУТИ (1). *Присудк. Образн.* як закурив твою гавану, то так мені, друже мій єдиний, **запахло** волею VI 131.22.

ЗАПАШЧИНА (1). Я намалював Катерину.. вона сердешна тіль не плаче та підіймає передню червону **запашчину,** бо вже, знаєте, трошки теє... VI 27.4.

ЗАПЕВНЕ (1). *Присл.* в римській ідольській землі Се беззаконіє творилось. Либонь, за Декія царя? Чи за Нерона сподаря? Сказать **запевне** не зумію. II 267.95.

ЗАПЕКЛИЙ[1] (4). **1.** *Жорстокий, лютий* (2). Не витерпів святої кари, Упав сердега.. та й умер. Ляхи задумалися стоя, Хоч і **запеклі.** I 97.800 //*Субст.* (1). А меж ними, **запеклими,** В кайдани убráний Цар всесвітній! цар волі, цар, Штемпом увінчаний! I 245.241.

2. *Зачерствілий* (1). Защебече соловейко.. **Запеклую** душу злодія не спинить, Тільки стратить голос, добру не навчить. I 12.45.

3. *Відчайдушно сміливий. Субст.* (1). Козацтво сміливе літає; Ніхто на світі не втече! Огонь **запеклих** не пече. I 202.130.

◇ ***Одн. З.*** **запеклую 2.** I 12.45, ***Мн. Н.*** **запеклі 1.** I 97.800, ***Р.*** **запеклих 3.** I 202.130, ***О.*** **(меж) запеклими 1.** *субст.* I 245.241.

ЗАПЕКЛИЙ[2] (1). *Такий, що запікся кров'ю.* Рукав бебряний омочу В ріці Каялі... I омию На княжому дебелім тілі Засохшу кров, і обітру Глибокії **запеклі** рани II 496.В.

ЗАПЕКТИ (2). Та недовго сонце гріло, Недовго молилось... **Запекло,** почервоніло I рай запалило. II 21.18 //*Про згагу* (1). Неначе згага **запекла.** Я ледве, ледве вийшов з хати. I 397.55.

ЗАПЕКТИСЯ, ЗАПЕКТИСЬ (3). *Обпектися, перегрітися.* Вона була ще молодою; I прехорошая собою. На сонці дуже **запеклась,** Та й занедужала. II 18.433.

◆ *У спол.* (2): а) ж а л е м с е р ц е **запеклось** (1). I батько й мати в домовині... I ж а л е м с е р ц е **запеклось,** Що нікому мене згадати! I 389.19; б) с л ь о з и в с е р ц і **запеклися** (1). Щирі с л ь о з и козацькії В с е р ц і **запеклися**! I 280.275.

◇ **запеклась** II 18.433, **запеклось** *у спол.* а) I 389.19, **запеклися** *у спол.* б) I 280.275.

ЗАПЕРТИ (1). *Встромити.* Земля тряслася, трепетала Од реву львичища твого. Окули люде і цього. **Заперли** в щелепи удила I в Вавілоні посадили В тюрму глибоку. II 325.27.

ЗАПЕРТИСЯ, ЗАПЕРТИСЬ (4). Зійшло сонце; Україна — Де палала, тліла, А де шляхта, **запершися,** У будинках мліла. I 119.1525. В своїх світлицях, чорноброві, **З**спершись, плачуть II 70. 45.

◊ **заперлись** I 440.В, **запершися** I 119.1525, II 448.В, **запершись** II 70.45.

ЗАПЕЧАТАНИЙ (1). письмо, которе найдеш у моєму письмі **запечатане,** оддай Івану Станіславичу Димовському VI 16.24.

ЗАПЕЧАТАТИ (2). Прочитай оце письмо, та, поміркувавши гарненько, **запечатай,** та або сам одвези, або одішли, або під лаву кинь. VI 204.36 //*Перен.* (1). Заворожи мені, волхве, Друже сивоусий! Ти вже серце **запечатав,** А я ще боюся. I 258.3.

ЗАПЕЧЕНИЙ (1). Добре б ти зробив, якби к нашому весіллю прислав сушених карасів десяток-другий або й третій,— та **запеченого** дніпрового ляща одного, другого або й третього. VI 217.8.

ЗАПИСАНО (1), **ЗАПИСАНЕ** (1). *Присудк.* «І це не так» «Стривай лишень... Пиши Галайдою». «**З а п и с а н о**». Ну, Галайдо, Поїдем гуляти I 453.В. У Куліша **записане** тілько пекло, а раю нема, оприч тих двох діточок, що перед матір-божою золоті клубочки держать, а вона панчішечку плете. VI 138.38.

ЗАПИСАТИСЯ, ЗАПИСАТИСЬ (2). Порадь їм, будь ласкав, щоб вони швидче **записались** в міщане VI 221.3. Харита зробила з мого великого свята такий дрібний будень, що я трохи.. не **записався** в ченці. VI 209.1.

ЗАПИСАТЬ (5). **1.** *Внести до списку* (3). «**Запиши,** Миколо, У реєстер.. Стривай лишень. Пиши Галайдою». **Записали.** I 116.1426.

2. *Викласти в письмовій формі* (2). Москаль ту викопав криницю; А як він викопав, то ми Оце й розкажемо в пригоді, А ви записуйте, не шкодить Такую річ і **записать.** II 249.18.

◊ **записать** 2. II 249.18, **записав** 2. VI 130.35, **записали** 1. I 116.1426, **запиши** 1. I 116.1417, 453.В.

ЗАПИСКИ (16). *Літературний жанр. У назві твору.* Прислав мені із Пітера курінний Панько Куліш книгу своєї роботи, називану **З а п и с к и** о Ю ж н о й Р у с и, писану нашим язиком. VI 130.29.

◊ ***Мн. Н.*** **Записки** VI 130.29, 133.23, ***Р.*** **Записок** VI 133.27, 140.14, 147.24, 147.27, 156.13, ***З.*** **Записки** VI 132.1, 134.14, 140.13, 147.29, 156.7, **за Записки** VI 131.38, 138.32, 153.17, **на Записки** VI 156.6.

ЗАПИСУВАТИ (3). Слухай добре, та **записуй** II 250.66.

◊ **записуй** II 250. 66, 456. В, **записуйте** II 249.17.

ЗАПИТАТИ (5). Насипали край дороги Дві могили в житі. Нема кому **запитати,** За що їх убито? I 8.211. *Образн.* (1). А думка край світа на хмарі гуля. Орлом сизокрилим літає, ширяє, Аж небо блакитне широкими б'є; Спочине на сонці, його **запитає,** Де воно ночує, як воно встає I 26.64.

◊ **запитати** I 8.211, **запитає** I 4.63, 49.56, 156.114, *образн.* I 26.64.

ЗАПИТАТИСЬ (1). **Запитались,** порадились, Та й за старостами Пішов Марко. I 508.В.

ЗАПИТЬ (1). Довелось **запить** З.. чаші.. отруту! I 329.159.

ЗАПИШАТИСЯ, ЗАПИШАТИСЬ (3). Я якось оце писав до тебе, та мабуть не дійшло. Або **запишався,** або тобі ніколи VI 36.28.

◊ **запишався** VI 36.28, 206.33, **запишались** I 299.222.

ЗАПІНИТИСЬ (1). Висипали запорожці, Лиман човни вкрили. «Грай же, море!» заспівали. **Запінились** хвилі I 61.40.

ЗАПІЧОК (8). Лазять діти у **запічку** Голодні і голі. II 120.22. Нездужає Катерина, Ледве, ледве дише... Вичуняла, та в **запічку** Дитину колише. I 30.83. А він вимовляє: «Нехай буде отакечки! Сидіть, діти, у **запечку»** I 67.146.

◊ ***Одн. М.*** **в (у) запічку** I 30.83, 30.91, 129.1904, 365.166, II 120.22, 148.3, VI 159.21, **у запечку** I 67.146.

ЗАПЛАКАНИЙ (7). Несповита, **заплакана** Сердешна дитина. I 44.641. [Княгиня] свого князя П'яного згадала — У мундирі. Та й закрила **Заплакані** очі II 13.193.

◊ ***Одн. Н.*** **заплакана** I 44.641, 336.249, II 172. Рем., ***Мн. Н.*** **заплакані** I 38.400, ***Р.*** **заплаканих** I 517.В, ***З.*** **заплакані** II 13.193, 157.32.

ЗАПЛАКАТЬ (112). Сирота Ярема — сирота багатий, Бо є з ким **заплакать,** є з ким заспівать I 85.361. старий варнак **Заплакав** нишком. II 62.25. Напишіть до мене, коли матимете час, хоч малесенький листочок, нехай хоч трошки я **заплачу** добрими сльозами. VI 43.32. **Заплакала,** заридала Сердешна Мар'яна. I 159.250. І я, **заплакавши,** назад Поїхав знову на чужину. II 111.33. Верблюд **заплаче,** і кайзак Понурить голову II 60.49. *Образн.* (9). Зажурилась Україна.. Зажурилась, **заплакала,** Як мала дитина. I 63.25. Україно, Україно! Серце моє, ненько! **Як** згадаю твою долю, **Заплаче** серденько!

I 64.52. Може б, подивившися [на барельєф], і моя стара мучена душа стрепенулася.. може б на старості тихенько **заплакала** б VI 77.16. Іде собі наш Ярема, Нічого не бачить; Одна думка усміхнеться, А друга **заплаче.** I 113.1315. *Образн.*, *повт.* (5). Мордувались сіромахи, Плакали, і з ними **Заплакала** матер божа.. **Заплакала** милосерда, Неначе за сином. II 31.85 //**Заплакати** перед *ким* (2). А потім цар перед народом **Заплакав** трохи II 71.92 //**Заплакати** очима (1). Заридав кобзар, **заплакав** Сліпими очима. I 161.338 //Очі **заплачуть** (1). Прокинуся — плаче серце, І очі **заплачуть.** I 273.20 //Серце, очі **заплачуть** на *що. Образн.* (1). Може найдеться дівоче Серце, карі очі, Що **заплачуть** на сі думи I 21.22.

◊ **заплакать** I 85.361, 112.1259, 145.2498, II 76.10, VI 50.32, **заплакав** I 93.648, 145.2504, 149.Прип., 157.178, 161.338, 255.44, 280.296, 281.313, 281.332, 282.362, 441.В, 453.В, II 62.25, 71.92, 86.36, 86.38, 160.19, 399.В, 412.В, VI 29.24, 54.27, 130.4, 131.23, 170.9, *образн.* I 481.В, II 277.497, **заплакала** I 38.417, 52.184, 133.2045, 159.250, 163.417, 280.268, 282.349, 318.331, 462.В, 463.В, 538.В, II 78.69, 124.3, 464.В, *образн.* I 63.25, *образн.*, *повт.* I 355.19, 355.21, 357.85, II 31.85, 31.87, **заплакало** VI 155.24, *образн.* VI 139.17, **заплакали** I 146.2515, 466.В, II 114.25, 235.119, **заплачу** I 10.42, 13.99, 258.22, 278.217, 492.В, II 7.16, 57.5, 105.35, 167.96, 204.5, 241.3, 424.В, VI 16.16, 43.7, **заплачеш** I 93.634, 99.847, II 78.48, 228.43, *образн.* I 53.215, **заплачиш** I 428.В, II 483.В, **заплаче** I 12.59, 33.207, 66.136, 85.354, 96.744, 111.1226, 142.2396, 256.69, 312.72, 462.В, 532.В, 538.В, II 55.249, 60.49, 256. 309,321.675, 321.677, *образн.* I 21.18, 64.52, 113.1315, **заплачем** I 346.232, **заплачемо** II 228.44, **заплачуть** I 273.20, *образн.* I 21.22, **нехай заплачу** I 59.95, VI 43.32, **заплач** I 329.165, **заплачте** I 360.5, **нехай заплачуть** I 50.103, **заплакав би** I 68.30, **заплакала б** I 462.В, *образн.* VI 77.16, **заплакали б** I 99.832, **заплакавши** II 111.33.

ЗАПЛАТИТЬ (15). **1.** *Віддати плату за що-н.* (6). Якщо можна буде розділить плату за грунт на три срока — розділи, а як же ні — **заплати** разом за 10 десятин землі VI 214.33. Кесаря-ката І грека доброго ти полюбила Однаковісінько!.. бо **заплатили.** II 32.14.

2. *Перен. Віддячити* (9). Великий ти поет, друже мій Семене!.. Чим, як і коли **заплачу́** я тобі за твоє істинно християнське діло! VI 115.14. *Повт.* (2). чим я **заплачу** вам, брати мої, земляки мої щирії, чим **заплачу** я вам за моє велике свято! VI 131.34 //Господь **заплатить** (1). Нехай тобі господь милосердий **заплатить** за твою сердечную роботу. VI 131.24 //*Відплатити, розквитатися* (3). Блаженний той, хто **заплатить** За твої кайдани. I 347.253.

◊ **заплати́ть** 1. VI 213.8, 2. VI 36.29, **заплатив** 2. VI 36.30, **заплатила** 1. VI 223.17, **заплатили** 1. II 32.14, **заплачу** 2. VI 115.14, 118.28, *повт.* VI 131.34, 131.35, **запла́тить** 1. I 267.166, 2. I 347.253, VI 45.14, **заплати** 1. VI 214.33, **нехай заплатить** 1. VI 224.14, 2. VI 131.24.

ЗАПЛЕСТИ (2). **1.** *Про волосся* (1). А Максимові кривому Нічого не вадить.. в неділеньку святую Мундир надіває, І медаль і хрест причепить, І **заплете** косу II 254.234.

2. *Вплести в косу* (*кісники*) (1). Н[астуся]: Якби пустили на музики, То я б кісники **заплела,** Наділа б жовті черевики, Червону б юбку одягла, Заквічала б барвінком коси... II 166.72.

◊ **заплете** 1. II 254.234, **заплела б** 2. II 166.72.

ЗАПЛІТАТИ (3). **1.** *Про волосся* (2). Я не знаю й досі, Нащо воно москалі ті Коси **заплітали** II 254.238. *У прикл. спол.* плести-**заплітати** (1). Не дай мені вік дівувати, Коси мої плести-**заплітати.** II 147.16.

2. *Вплітати (в коси). Образн.* (1). А сила Сатурнова іде та йде, І гріх той праведний плете, У сиві коси **заплітає** II 368.22.

◊ **заплітати** 1. *у прикл. спол.* II 147.16, **заплітає** 2. II 368.22, **заплітали** 1. II 254.238.

ЗАПЛУТАНИЙ (1). Україно! Україно! Оце твої діти.. В німецьких теплицях **Заплутані.** Плач, Украйно! Бездітна вдовице! I 480.В.

ЗАПЛЮВАТИ (1). Як побачите Т[абачніко]ва, то **заплюйте** йому всю його собачу морду.. Другим разом я вам напишу, що він хотів зо мною зробить. VI 200.16.

ЗАПЛЮЩИТИ (5). Тілько що очі **заплющу,** вареник так, так тобі і лізе в очі VI 28.3 //*У спол.* **заплющивши** очі (4) — 1) *вдаючи, що нічого не бачите (бачимо)* (2). А ви їм жить не даєте, Бо ви для себе живете, **Заплющивши** письменні очі. II 53.167. Якого ж ми раю У бога благаєм? Рай у серце лізе, А ми в церкву лізем, **Заплющивши** очі,— Такого не хочем. II 192.27; 2) *не роздумуючи, не сумніваючись* (2). Як же його вірить? **заплющивши** очі? II 388.В.

◊ **заплющу** VI 28.3, **заплющивши** *у спол.* II 53.167, 192.27, 388.В, **заплющивше** *у спол.* II 383.В.

ЗАПЛЮЩИТИСЯ, ЗАПЛЮЩИТИСЬ (3). Знову іде шляхом, **Заплющившись,** з торбинками. То, бач, ради страху, Щоб татаре або ляхи Часом не спіткали... I 283.424 //*Перен.*

Діяти без страху (1). Гуля Максим, гуля батько.. Горілку, мед не чаркою — Поставцем черкає, А ворога, **заплющившись,** Ката́, не минає. I 104.991.

◊ **заплющишся** VI 28.3, **заплющившись** I 283.424, *перен.* I 104.991.

ЗАПОВІДЬ (7). **1.** *Рел.* (5). Настуся з богословом **Заповіді** вчиться. II 169.178. П[етро]: Хоч одну невеличку **заповідь** сьогодні вивчи, хоть п'яту. II 170.196.

2. *Перен. Суворе правило моральної поведінки* (2). Ходімо ж, доленько моя! Мій друже вбогий, нелукавий! Ходімо дальше, дальше слава, А слава — **заповідь** моя. II 283.18.

◊ ***Одн. Н.*** **заповідь 2.** II 215.28, 283.18, ***Р.*** **заповіді 1.** II 169.178, ***З.*** **заповідь 1.** II 169.149, 170.196, 461.В, ***Мн. З.*** **заповіді 1.** II 173.272.

ЗАПОВІТ (1). *Назва твору.* **Заповіт** I 527.Заг.

ЗАПОДІЯТИ (3). За що мені муки? Кому я що **заподіяв**! I 244.210. Я не знаю, мій брате єдиний! Хто їй лихо **заподіяв**? I 356.33.

◊ **заподіяв** I 244.210, 271.313, 356.33.

ЗАПОПАСТИ (3). А тим часом гайдамаки Столи вздовж базару Поставили, несуть страву, Де що **запопали,** Щоб засвітла повечерять. I 124.1717. Таку кралю висватали, Що хоч за гетьмана, То не сором. Отаке-то Диво **запопали**! I 317.279.

◊ **запопали** I 124.1717, 140.2302, 317.279.

ЗАПОР (1). Не видно нікого в Ієрусалимі, Врата на **запорі** II 70.32.

ЗАПОРОЖЕЦЬ (39). *Козак із Запорізької Січі.* Хто ж цей сивий Попрощався з світом? Семен Палій, **запорожець** II 36.66. під дубом сидить сліпий кобзар; кругом його **запорожці** і гайдамаки. I 102. Рем. *Зверт.* (2). Катерина задумалась І третьому каже:— Єсть у мене брат єдиний.. Хто його достане, То той мені, **запорожці,** Дружиною стане. II 130.34. *У прикл. спол.* (3): а) б р а т и-**запорожці** (2). Сидять б р а т и-**запорожці,** Дожидають кари. I 203.153; б) т о в а р и ш і-**запорожці** (1). І на тихому Дунаю Нас перебігають Т о в а р и ш і-**запорожці** I в Січ завертають. I 288.603.

◊ ***Одн. Н.*** **запорожець** I 103. Д.О. (4 р.), 104.Д.О. (2 р.), II 36.66, 148.27, VI 130.33, 165.30, ***З.*** **запорожця** II 24.24, 138.61, 139.81, ***О.*** **запорожцем** II 29.30, ***Мн. Н.*** **запорожці** I 58.34, 60.3, 61.37, 77.115, 102.Рем., 104.981, 202.141, 203.161, II 29.22, 30.64, 31.75, 31.93, 35.23, 130.61, 130.65, 135.7, 254.210, 394.В, *у прикл. спол.* а) I 203.153, II 160.29, *у прикл. спол.* б) I 288.603, ***Д.*** **запорожцям** I 203.169, II 30.34, ***К.*** **запорожці** *зверт.* II 130.34, 138.54.

ЗАПОРОЖЖЯ (11). **1.** *Назва місцевості на Україні у пониззі Дніпра, на південь від Дніпрових порогів, де у XVI—XVIII ст. знаходилася Запорізька Січ* (9). Згадували **Запорожжя,** Козацькую славу I 289.653. Із славного **Запорожжя** Наїхали гості. II 129.3.

2. *Назва території поблизу теперішнього Херсона, де, після зруйнування Запорізької Січі в 1709 р., було засновано так звану Олешківську Січ* (2). Як покидали запорожці Великий Луг і матір Січ, Взяли з собою матер божу .. І в Крим до хана понесли На нове вбоге **Запорожя** II 394.В. *У прикл. спол.* г о р е-**Запорожжя** (1). Взяли з собою [запорожці] матер божу, А більш нічого не взяли, І в Крим до хана понесли На нове г о р е-**Запорожжя** II 29.27.

◊ ***Одн. Н.*** **Запорожжя 1.** II 25.45, 148.31, ***Р.*** **з(із) Запорожжя 1.** I 279.248, II 129.3, ***З.*** **Запорожжя 1.** I 289.653, 334.180, II 254.206, **Запорожье 1.** I 516.В, **в Запорожжя 1.** I 287.567, **на Запорожжя 2.** *у прикл. спол.* II 29.27, **на Запорожя 2.** II 394.В.

ЗАПОРОЗСТВО (1). *Збірн.* Пливуть собі, ніби з дому, Так буцім гуляють, Та, звичайно **запорозство,** Пливучи співають. I 467.В.

ЗАПОРОЗЬКИЙ (12). *Істор.* **1.** *Із Запорожжя* (6). А ти, старий Дорошенку, **Запорозький** брате! Нездужаєш чи боїшся На ворога стати? II 160.14. Якби таки або так, або сяк, Якби таки **запорозький** козак, Якби таки молодий, молодий, Хоч по хаті б поводив, поводив I 107.1095.

2. *Приналежний до Запорожжя* (3). Чорний шлях виходив од Дніпра.. і біг через степи **Запорозькі** I 148. Прип.

3. *Характерний для Запорожжя, для козаків із Січі* (3). Збірай, батьку, Чорноморську **запорозьку** старовину та присилай на моє ім'я VI 207.19. гетьманець, думаю, не перелякає тебе, а може ще й порадує твою **запорозьку** душу VI 92.16. *У назві збірки* (1). Спасибі тобі, добрий чоловіче, за ласкаве слово, за гроші і за С т а р и н у **з а п о р о з ь к у** VI 23.30.

◊ ***Одн. Н.*** **запорозький 1.** I 107.1095, II 160.14, 161.52, **запорожскій 1.** I 433.В, ***З.*** **запорозьку 2.** I 280.291, **3.** VI 92.16, 207.19, (за) **запорозьку 3.** *у назві* VI 23.30, ***О.*** (з) **запорозьким 1.** II 148.11, ***Мн. Н.*** **запорозькі 1.** II 41.8, ***З.*** **запорозькі 2.** I 288.621, (через) **запорозькі 2.** I 148. Прип.

ЗАПРЕТИТИ (1). Книжник Кожанчиков заходився був печатать мою поезію, так шеф жандармів **запретив.** VI 186.16.

ЗАПРИСЯГТИ (1). Громада глухо присягає. **Заприсягла.** II 225.217.

ЗАПРОВТОРИТИ (2). *Заслати.* розкажи, моя зоре, Про тую Марину, Як вона у пана злого І за що страдала? Та нищечком, щоб не чули Або не дознались.— А то скажуть, що на шляху Чинимо розбої, Та ще дальше **запровторять.** II 94.41. друже мій єдиний!.. давно, давно ми не бачились, та не знаю, чи й побачимося швидко, а може вже й ніколи — крий мати господня! а думаю, що так, бо мене дуже далеко **заправтор[ил]а** моя погана доля та добриї люде! VI 57.31.

ЗАПРОДАВАТИ *див.* **ЗАПРОДУВАТИ.**

ЗАПРОДАНИЙ (3). Степи мої **запродані** I 225.29. *Образн.* (2). Їх вже душі **запродані,** То їм і байдуже I 533.В.

◇ ***Одн. Н.*** **запродана** *образн.* I 64.35, ***Мн. Н.*** **запродані** I 225.29, *образн.* I 533.В.

ЗАПРОДАТИ (5). **Запродав** я був свої сочинения книгопродавцу Кожанчикову за 2000 карбованців VI 185.25. *Образн.* (2). Світ, бачся, широкий, Та нема де прихилитись В світі одиноким. Тому доля **запродала** Од краю до краю, А другому оставила Те, де заховають. I 35.297.

◇ **запродав** I 381.14, **запродав був** VI 185.25, *образн.* II 251.121, **запродала** I 503.В, *образн.* I 35.297.

ЗАПРОДУВАТИ (1), **ЗАПРОДАВАТИ** (1). Радіє князь, **запродує** З половою жито. І молотить виганяє Людей недобитих. II 15.299. А з вольними козаками Що я виробляла? Кому я їх не наймала, Не **запродавала?** I 300.248.

ЗАПРЯГАТИ (1). *Перен.* Людей **запрягають** В тяжкі ярма, Орють лихо, Лихом засівають, А що вродить? побачите, Які будуть жнива! I 330.14.

ЗАПРЯГТИ (5). Як получиш сие нехитростное послание моё, то вибери хороший погодній день та повели **запрягти** у бричку коні VI 86.6 //*Перен.* (2). І не в однім отім селі, А скрізь на славній Україні Людей у ярма **запрягли** Пани лукаві... II 111.37 //*У спол.* в далекую дорогу коней **запрягти** *кому — поховати кого* (1). Старі сумують; може вже Оце збіраються до бога, Та хто в далекую дорогу Їм добре коней **запряже?** I 313.106.

◇ **запрягти** VI 86.6, **запрягли** *перен.* II 111.37, **запряжу** VI 20.7, **запряжеш** *перен.* II 105.45, **запряже** *у спол.* I 313.106.

ЗАПРЯГТИСЯ (1). *Перен.* Як той щирий віл **запрягся** я в роботу,— сплю на етюдах VI 185.20.

ЗАПУСТИТИ (2). *Образн.* **1.** *Встромити* (1). А той, тихий та тверезий, Богобоязливий, Як кішечка підкрадеться, Вижде нещасливий У тебе час та й **запустить** Пазурі в печінки I 239.17.

2. *Впустити* (1). Чиї тяжкі руки В тілі душу закували, Серце запалили І галичі силу В душу **запустили?** I 480.В.

◇ **запустили** 2. I 480.В, **запустить** 1. I 239.17.

ЗАПУСТІТИ (1). Вже криниця тая **запустіла,** і висохла I 498.В.

ЗАПХАТИ (1). Вийшла мати погуляти.. І незчулась, як зуспіли Дніпрові дівчата — Та до неї, ухопили, Та й ну з нею гратись, Радісінькі, що піймали, Грались, лоскотали, Поки в вершу не **запхали...** I 359.59.

ЗА́РАЗ (28). **1.** *Присл.* (21). Марія **зараз** заходилась Пекти опрісноки. II 312.306. Коли живий козаченько, То **зараз** прибуде... I 52.167. На тім тижні у мене будуть гроші, то як треба буде, то я **зараз** і пошлю тобі. VI 195.35.

2. *Присудк.* (7). Е, ні! стривайте, цур не грать.. Поки барвінку не нарву.. Я **за́раз!** II 167.115. *Повт.* (4). «Чуєш, охрищений? Могоричу!» «**Зараз, зараз**». I 89.488.

◇ **зараз** 1. I 52.167, 127.1852, 163.409, 397.28, 537.В, II 173.275, 312.306, 451.В, VI 16.5, 16.28, 18.7, 33.5, 119.19, 155.12, 164.1, 195.35, 198.9, 207.33, 212.31, 213.10, 228.20, 2. I 88.444, 88. 449, II 167.115, *повт.* I 89.488 (2 р.), 128.1857 (2 р.).

ЗАРА́З (1). *Присл.* І всі **зара**[з] поставали I 472.В.

ЗАРАЗОМ (2). *Присл.* Вони, бач, кесаря хвалили На всі лади, що аж остило Самим їм дурня вихвалять,То, **заразо́м** щоб доканать, Вони на раді й присудили, Щоб просто кесаря назвать самим Юпітером, та й годі. II 271.268.

◇ **заразом** I 351.32, II 271.268.

ЗАРАННЄ (5). *Присл.* Старі **зараннє** повмирали, А ми малими розійшлись Та вже й не сходились ніколи. II 205.6. Має добре слово в світі сирота; Його б'ють і лають, закують в неволю, Та ніхто про матір на сміх не спита, А Йвася спитають, **зараннє** спитають I 41.537.

◇ **зараннє** I 41.537, II 110.19, 202.30, 205.6, **заранє** II 444.В.

ЗАРЕВІТИ, ЗАРЕВТИ (18). *Голосно, шалено закричати, загорлати.* **Заревіли** гайдамаки: «Добре, батьку! Чуєм!» I 130.1960. **Заревла** Сивоборода, волохата Рідня Саулова пузата, Та ще й гусляра привела, Якогось чабана Давида. II 353.90. *Образн.* (9). Арена звірем **заревла.** А син твій гордо на арену, Псалом співаючи, ступив. II 276.464. Не **заревуть** в Україні Вольнії гармати. I 259.15. З Чигирину По всій славній Україні **Заревли** великі дзвони II 42.13. I знову ліри **заревли** II 77.17 //*Безособ.* (2). [Отаман] Підняв шапку — човни стали.— Нехай ворог гине! Не в Сінопу, отамани, Панове-молодці! А у Царград до султана Поїдемо в гості. — Добре, батьку-отамане! — Кругом **заревіло.** I 61.62.

◇ **заревла** II 353.90, 451.В, *образн.* II 139.79, 268.131, 276.464, 398.В, **заревіло** *безособ.* I 61.62, **заревіли** I 130.1960, 270.280, 270.296, 414.В, **заревли** II 500.В, *образн.* II 42.13, 77.17, **зареве** *образн.* I 113.1297, *безособ.* II 367.10, **заревуть** *образн.* I 259.15, II 179.26.

ЗАРЕГОТАТИСЯ, ЗАРЕГОТАТИСЬ (9). **Зареготались** нехрещені... Гай обізвався I 6.117. Горить Микита в сірій свиті! Шеляга виймає I за того остатнього Музику наймає, I нерівню титарівну У танець вітає!! — Одчепися, пройдисвіте! — I **зареготалась** Титарівна II 78.40. *Образн.* (1). Лиман Дніпрові Тую журбу-мову на хвилі подав. **Зареготався** дід наш дужий, Аж піна з уса потекла. I 199.28.

◇ **зареготався** I 248.374, *образн.* I 199.28, **зареготавсь** I 7.187, II 276.468, **зареготалась** I 359.62, II 78.40, **зареготалися** II 98.196, **зареготались** I 6. 117, 359.60.

ЗАРЕКТИСЬ (1). *Образн.* А воля в гостях упилась Та до Миколи заблудила... Та й упиваться **зареклась.** II 47.110.

ЗАРИГОТАТИ (1). **Зариготав** я та й годі I 474.В.

ЗАРИДАТИ (25). **Заридав** кобзар, заплакав Сліпими очима. I 161.338. Заплакала, **заридала** Сердешна Мар'яна. I 159.250. Старий Улибишев, той самий, що написав біографію Бетговена, не пропускає ні одного спектакля: так щиро любить театр; а як тебе побачить,— то він, старий, як мала дитина **заридає,** — та чи він один? VI 154.39. *Повт.* (2). Якби побачив, нагадав Веселеє та молодеє Колишнє лишенько лихеє. Я **заридав би, заридав**! II 92.13. *Образн.* (3). Матер божа у Ржавиці Вночі **заридала.** I 301.272.

◇ **заридав** I 161.338, II 37.108, 108.167, 318.560, **заридала** I 33.222, 159.250, 161.316, 319.371, 363.111, II 221.66, 279.561, 318.521, 449.В, *образн.* I 301.272, **заридало** II 319.385, *образн.* II 497.В, **заридали** I 281.327, II 114.25, 389.В, **заридаю** I 77.107, **заридає** VI 154.39, **заридають** *образн.* I 108.1136, **заридав би** *повт.* II 92.13 (2 р.), **заридали б** II 203.32.

ЗАРИТИЙ (1). Мертвці за правдою встають. То не вмерлі, не **зариті,** Не суда просити! Ні, то люди, живі люди, В кайдани залиті. I 476.В.

ЗАРІЗАНИЙ (2). Коло мене I сестра, і мати **Зарізані** I 295.86. Махнув ножем — I дітей немає! Попадали **зарізані.** I 139.2245.

ЗАРІЗАТИ, ЗАРІЗАТЬ (18). Он розбойник катований Зубами скрегоче, Недобитка товариша **Зарізати** хоче! I 245.240. Думав сам себе **зарізать,** Щоб не нудить світом. I **зарізав** би, та диво, Диво дивне сталось Надо мною, недолюдом... II 66.159. *Повт.* (2). Не **заріже** батько сина, Своєї дитини.. Не **заріже**.. викохає. I 259.17 //*У спол.* хоч **заріж** — *нічого не зробиш* (1). А Марина сидить собі, Уже й не говорить I не плаче... отак її Доканав, небогу, Той правитель... а все-таки Не вдіє нічого, Хоч **заріж** її, та й годі, Така вже вродилась. II 97.176.

◇ **зарізати** I 245.240, **зарізать** II 66.159, **зарізав** I 140.2297, **зарізала** II 99.238, **зарізали** I 344.163, 381.19, II 322.720, **заріжу** I 138.2214, **заріже** I 338.65, *повт.* I 259.17, 259.21, **заріжуть** I 138.2212, II 276.452, 311.255, **заріж** I 138.2207, 138.2211, *у спол.* II 97.176, **зарізав би** II 66.161.

ЗАРІЗАТЬСЯ (2). Вийшов я з ножем в халяві З Броварського лісу, Щоб **зарізаться.** II 66.167.

◇ **зарізаться** II 66.167, **зарізаця** II 412.В.

ЗАРОБИТЬ (18). А святий Іосиф взявсь отару пасти, Щоб хоч козу ту **заробить** На молоко малій дитині. II 316.445. Поки ті гроші **заробив,** Я годів зо два проходив По Чорноморії, по Дóну... I 397.33. *У приказці* (1). хто не вміє **заробить,** То той не вмітиме й пожить. I 277.166 //*Заслужити* (2). Вернувся і Максим безногий: В поході, каже, загубив. Та срібний хрестик **заробив**! II 54.206.

◇ **заробить** I 321.427, II 316.445, VI 162.18, *у приказці* I 277.166, **заробив** I 397.33, II 54.206, 228.52, VI 15.20, **заробила** I 266.139, 319.345, II 319.586, VI 221.30, **зароблю** II 75.226, 432.В, VI 45.27, **заробиш** I 277.175, 277.176, **заробивши** VI 29.19.

ЗАРОБІТОК (3). **1.** *Плата за працю* (2). Недовго жив На свій **заробіток** П'яний сотник. II 176.387. *У прислів'ї* (1). Діли

з убогим **заробіток**, То легше буде й зароблять. II 50.59.

2. *Тільки у мн. Відхожий промисел* (1). Літа минають. Потроху діти виростають, І виросли, і розійшлись На **заробітки**, в москалі. II 195.37.

◇ ***Одн. З.*** **заробіток 1.** *у прислів'ї* II 50.59, **на заробіток 1.** II 176.387, ***Мн. З.*** **на заробітки 2.** II 195.37.

ЗАРОБЛЕНИЙ (1). Треба, дочко, лічить плату, **Зароблену** плату I 315.189.

ЗАРОБЛЯТИ, ЗАРОБЛЯТЬ (15). Посилала мати На цілу ніч працювати, На хліб **заробляти.** I 251.502. жив і здоров, учуся малювать, коли трапиться, **заробляю** гроші, оце на тім тижні заробив трохи, то й тобі посилаю VI 15.20. *У прислів'ї* (1). Діли з убогим заробіток, То легше буде й **заробля́ть.** II 50.60.

◇ **заробляти** I 251.502, **заробля́ть** I 397.31, *у прислів'ї* II 50.60, **заробляю** II 147.19, VI 15.20, 29.18, **заробляє** I 314.152, II 175.336, **заробляють** I 251.506, **заробляла** I 234.150, 254.2, II 110.14, **заробляли** I 474.В, **заробляй** I 129.1899, **нехай заробляє** I 158.219.

ЗАРОСТАТЬ (2). І стежка стала **заростать** II 79.93 //*У спол.* т е р н о м **заростати** (1). Не вертаються три брати, По́ світу блукають, А три шля[хи] широкії Т е р н о м **заростають.** I 388.32.

ЗАРОСТИ (5). З того часу ставок чистий **Заріс** осокою I 168.177 //*У спол.* **зарости** т е р н а м и (2). **Заросли** шляхи т е р н а м и На тую країну, Мабуть я її навіки, Навіки покинув. II 190.1.

◇ **заріс** I 168.177, 337.29, 384.14, **заросли** *у спол.* I 14.24, II 190.1.

ЗАРУЧЕНИЙ (5). Не сон-трава на могилі Вночі процвітає, То дівчина **заручена** Калину сажає I 386.10. *Образн.* (1). А калина з ялиною Та гнучкою лозиною, Мов дівчаточка із гаю.. Повбирані, заквічані Та з таланом **заручені** II 342.22.

◇ ***Одн. Н.*** **заручена** I 386.10, 388.15, ***З.*** **заручену** I 388.27, II 488.В, ***Мн. Н.*** **заручені** *образн.* II 342.22.

ЗАРУЧИТИ (1). Молодую мою силу Багаті купили; Може й дівчину без мене З іншим **заручили...** I 255.41.

ЗАСАДИТИ[1] (1). Де ж ти дівся, в Яр глибокий Протоптаний шляху? Чи сам заріс темним лісом, Чи то **засадили** Нові кати? I 337.30.

ЗАСАДИТИ[2] (2). *Ув'язнити.* за славу Лили вони моря криваві, Або за себе? Ні, за нас! За нас, сердешних, мир палили! Поки їх в саж не **засадили.** II 227.22. **Засадили** мене в Петропавловську хурдигу та й двері замкнули VI 83.6.

ЗАСВАТАНИЙ (2). І сниться їй той син Іван І уродли́вий і багатий, Уже **засватаний,** жонатий II 287.12. Паничі На третє літо поз'їзжались, Уже **засватані.** II 64.106.

ЗАСВАТАТИ (1). Були на хуторі пани, І пан, і пані, небагаті. І дочечка у їх росла, Уже чимала піднялась... І генерал її **засватав,** Бо страх хорошая була II 449.В.

ЗАСВИСТІТИ (1). А нуте, панове, Батогами! **Засвистіли,** Христять Лейбу знову. I 90.542.

ЗАСВІТИТИ (10). **1.** *Запалити* (9). Ходімо, куме, в піраміду, **Засвітим** світоч. II 371.5. Із Дарданелів вітер віє, А не женеться Візантія; Вона боїться, щоб Чернець Не **засвітив** Галату знову I 203.177. *Образн.* (5). І **засвітив,** любомудре, Світоч правди, волі... I 263.38. Церков-домовина Розвалиться... і з-під неї Встане Україна.. І розвіє тьму неволі, Світ правди **засвітить** I 309.46.

2. *Безособ. Запалати* (1). Смеркалося. Із Лисянки Кругом **засвітило:** Ото Гонта з Залізняком Люльки закурили. I 123.1665.

◇ **засвітив 1.** I 203.177, *образн.* I 263.38, **засвітило 2.** I 123.1665, **засвітили 1.** I 467.В, **засвітить 1.** *образн.* I 258.18, 290.701, 309.46, **засвіте 1.** *образн.* I 505.В, **засвітим 1.** II 371.5, **засвітимо 1.** I 202.112.

ЗАСВІТЛА (1). *Присл.* А тим часом гайдамаки Столи вздовж базару Поставили, несуть страву, Де що запопали, Щоб **засвітла** повечерять. I 124.1718.

ЗАСВІЧЕНИЙ (1). А Оксана В вікно поглядає На Лисянку **засвічену.** I 127.1815.

ЗАСИЛАТЬ (2). А пан!.. Наглядів, клятий! ..Та й ну гостинці **засилать.** II 105.57 //*У спол.* **засилать** з а р у ш н и к а м и — *сватати*ся (1). я вже двічі **засилав** До дівоньки з а р у ш н и к а м и II 457.В.

ЗАСИНІТИ (1). **Засиніли** понад Дніпром Високі могили I 6.151.

ЗАСИ́ПАТИ (3). Громадою осудили [титарівну] І живую положили В домовину!.. й сина з нею! Та й **засипали** землею! II 82.206. *Образн.* (1). Царю проклятий! ..Що ти зробив з козаками? Болота **засипав** Благородними костями I 250.442 //*У спол.* **засипати** п і с к о м о ч і — *поховати* (1). Не втирайте ж мої сльози, Нехай собі ллються, Чуже поле поливають Щодня і щоночі, Поки попи не **засиплють** Чужим п і с к о м о ч і... I 23.95.

ЗАСИПА́ТИ (4). **1.** *Закидати, покривати чим-н. сипким* (3). «Доле моя нещаслива! Що ти наробила? Нащо мені дітей дала? Чом мене не вбила? Нехай вони б поховали, А то я ховаю». Поцілував, перехристив, Покрив, **засипає** I 143.2405. *Образн.* (1). Козацькая воля.. шляхтою, татарами **Засипала** поле I 407.В.

2. *Насипа́ти в що-н.* (1). Я послав сказать проклятим, Шоб видали Паца. Помилую! не видадуть, — Порох **засипаю...** I 440.В.

◇ **засипаю 2.** I 440.В, **засипає 1.** I 143.2405, **засипають 1.** II 151.31, **засипала 1.** *образн.* I 407.В.

ЗАСИХАТИ (5). **1.** *Гинути, в'янути через недостачу вологи* (2). Барвінок хрещатий! Притоптаний, коло тину **Засихає,** в'яне! II 176.373.

2. *Міліти* (1). Дніпро **засихає** I 471.В.

3. *Перен. Марніти від переживань, тяжкого життя* (2). [Титарівна] Як та билина **засихала,** А батько, мати турбувались, На прощу в Київ повезли. II 79.86 //*Про серце* (1). Серце в'яне, **засихає,** Замерзають сльози... I 290.685.

◇ **засихає 1.** II 176.373, **2.** I 471.В, **3.** I 290.685, **засихала 1.** I 528.В, **3.** II 79.86.

ЗАСІВАТИ (4). **1.** *Образн.* (2). Орють лихо, Лихом **засівають,** А що вродить? побачите, Які будуть жни́ва! Схаменіться, недолюди, Діти юродиві! I 330.16.

2. *Перен. Покривати чим-н. Повт.* (2). Там родилась, гарцювала Козацькая воля; Там шляхтою, татарами **Засівала** поле, **Засівала** трупом поле I 22.55.

◇ **засівають 1.** I 330.16, **засівала 2.** I 22.55, 22.56, **засівали 1.** I 227.20.

ЗАСІК (1). [Відьма]: Дітей, бачся, годувала Та в **засік** ховала. I 368.287.

ЗАСІСТИ (2). *Образн.* Не видно нікого в Ієрусалимі, Врата на запорі, неначе чума В Давидовом граді, господом хранимім, **Засіла** на стогнах. II 70.34. А як прийде нудьга в гості Та й на ніч **засяде,** Отойді мене, мій друже, Зови на пораду. II 179.6.

ЗАСІЯНИЙ (4). **1.** *Образн.* (2). За горами гори, хмарою повиті, **Засіяні** горем, кровію политі. I 325.2.

2. *Перен. Вкритий, устелений* (2). Костьми земля **засіяна** II 339.10.

◇ ***Одн. Н.*** **засіяна 2.** II 339.10, **засіяне 2.** II 497.В, ***Мн. Н.*** **засіяні 1.** I 325.2,326.39.

ЗАСІЯНО (1). *Присудк. Безособ. Перен.* Тихе поле копитами Поорано, **засіяно** Костяками, а кровію Суто-густо поливано. II 497.В.

ЗАСІ́ЯТИ (2). **1.** (1). А дівчата **засіяли** Могилу цвітами I 539.В.

2. *Перен. Покрити чим-н.* (1). Аж злішаю, як згадаю... Батурин спалила, Сулу в Ромні загатила Тілько старшинами Козацькими... а такими, Просто козаками, Фінляндію **засіяла** I 300.261.

◇ **засіяла 2.** I 300.261, **засіяли 1.** I 539.В.

ЗАСІЯ́ТИ (7). **1.** *Почати яскраво світити* (6). Лягло сонце за горою, Зірки **засіяли** I 65.102. Неначе сонце **засіяло,** Неначе все на світі стало Моє... II 22.38. *Образн.* (2). слава Сонцем **засіяла.** I 13.78.

2. *Заблищати від щастя, радості* (1). **Засіяли** карі очі, Зорі серед ночі I 237.5.

◇ **засіяв 1.** *образн.* II 309.177, **засіяла 1.** *образн.* I 13.78, **засіяло 1.** II 22.38, **засіяли 1.** I 65.102, **2.** I 237.5, **засияли 1.** I 415.В, **засіяє 1.** I 336.259.

ЗАСІЯТИСЯ (1). *Образн.* Орися ж ти, моя ниво, Долом та горою! Та **засійся,** чорна ниво, Волею ясно́ю! II 349.12.

ЗАСКРИПІТИ (1). **Заскрипіли** рано двері II 130.49.

ЗАСЛУГИ (1). Оце ж і льється благодать: Коли не чином, то грошима, Кому — в аренду Палестину, Або за більшиї **заслуги** Сами благоволіли дать Свою підложницю в супруги II 469.В.

ЗАСМІЯТИ (1). О боже мій милий! ..Пошли ж ти їй долю,— вона молоденька; Бо люде чужії її **засміють.** I 4.56.

ЗАСМІЯТИСЯ, ЗАСМІЯТИСЬ (15). **1.** *Усміхнутися, почати сміятися весело, доброзичливо* (10). **Засміявсь** Старий і внучку привітав I 320.391. Отакий-то Перебендя, Старий та химерний! Заспіває, **засміється,** А на сльози зверне. I 26.39. *У порівн.* (1). Зацвіла в долині Червона калина, Ніби **засміялась** Дівчина-дитина. II 192.3. *Образн.* (3). та так погуляєм, Що аж пекло **засміється** I 103.952.

2. *Усміхнутися, почати сміятися злісно, іронічно, з глумом* (5). Нехай думка, як той ворон, Літає та кряче, А серденько соловейком Щебече та плаче Нишком — люди не побачать, То й не **засміються...** I 23.90 //**Засміятися** *кому* (1). **Засміються** злії люде Малій сиротині I 45.695.

◇ **засміявся 1.** I 253.563, 507.В, **засміявсь 1.** I 320.391, **засміялась 1.** I 497.В, *у порівн.* II 192.3, **засміялись 1.** I 307.467, **засміється 1.** I 26.39, *образн.* I 103.952, VI 15.12, **засмієця**

1. *образн.* I 432.В, **засміються 2.** I 23.90, 39.457, 45.695, **засміютця 2.** I 410.В, **засміюцця 2.** I 525.В.

ЗАСНУТИ, ЗАСНУТЬ (52). **1.** (28). Поклала мати коло хати Маленьких діточок своїх; Сама **заснула** коло їх. I 390.13. Заквічай голову дівочу Лілеями.. Та **засни** Під явором у холодочку II 308.116. *Повт.* (2). **Заснули,** добре, знать, **заснули** II 150.21. *У прислів'ї* (1). Свинею **заснувши,** звичайне, такий I сон приверзеться... II 232.9. *Образн.* (1). Не жди сподіваної волі — Вона **заснула:** Цар Микола Її приспав. II 288.9.

2. *Перен. Умерти* (14). Коли нема щастя, нема талану, Нема кого й кинуть, ніхто не згадає, Не скаже хоть на сміх: «Нехай спочиває, Тілько його й долі, що рано **заснув».** I 153.14 //*У спол.* **заснути (заснуть)** н а в і к - в і к и (н а в і к и) (8). Страшно впасти у кайдани, Умірать в неволі, А ще гірше — спати, спати, І спати на волі — І **заснути** н а в і к - в і к и I 349.25. Боже! боже! ..Не даєш на рай веселий, На світ твій великий Надивитись, намолитись І **заснуть** н а в і к и. II 11.123.

3. *Перен. Затихнути на якийсь час, завмерти* (10). **Засне** долина. На калині I соловейко задріма. I 12.49. Прогуло Прокляте лихо, та й **заснуло.** I 316.254 //*Про думи* (3). Шелестить Пожовкле листя, гаснуть очі, **Заснули** думи, серце спить I 349.4 //*Стати бездіяльним, пасивним* (3). Раби, невольники недужі! **Заснули,** мов свиня в калюжі, В своїй неволі!! II 345.5.

◇ **заснути 1.** II 286.28, 475.В (2 р.), 2. *у спол.* I 349.25, II 475.В, **заснуть 2.** *у спол.* II 11.123, **заснув 1.** II 232.7, 2. I 153.14, 538.В, *у спол.* I 98.825, **заснула 1.** I 7.160, 7.179, 38.404, 94.681, 367.272, 390.13, 462.В, II 16.343, *образн.* II 288.9, 2. *у спол.* I 462.В, 3. I 147.2554, 227.27, **заснуло 1.** I 248.377, 2. *у спол.* I 553.В, 3. I 27.85, 157.172, 316.254, 337.8, 349.5, **заснули 1.** I 110.1192, 306.441, 547.В, *повт.* II 150.21 (2 р.), 2. I 55.30, II 20.14, 3. I 349.4, II 345.5, **засну 1.** II 453.В, 2. I 157.174, *у спол.* I 153.10, **засне 1.** I 240.59, II 219.33, 3. I 12.49, **заснемо 1.** I 432.В (2 р.), **засни 1.** I 257.6, II 308.116, 2. I 301.281, *у спол.* I 257.6, **заснув [б] 1.** I 228.47, **заснувши 1.** *у прислів'ї* II 232.9.

ЗАСОХЛИЙ (1), **ЗАСОХШИЙ** (1). омию На княжому дебелім тілі **Засохлу** кров його... II 337.61.

◇ ***Одн. З.*** **засохлу** II 337.61, **засохшу** II 496.В.

ЗАСОХНУТИ (3), **ЗАСХНУТИ** (2). **1.** *Висохнути, втратити вологу* (2). Кругом мене, де не гляну, Не люди, а змії... І **засохли** мої сльози, Сльози молодії. I 352.63. три ночі Не спала; впали карі очі, **Засохли** губи II 224.190.

2. *Загинути, зав'янути через недостачу вологи* (1). А он черешня.. поливали І гноєм корінь окладали. Не помогло, таки **засхла,** А вже чимало піднялась. II 445.В.

3. *Перен. Змарніти від переживань, тяжкого життя* (2). **Засхнеш,** не знатимеш нічого, Не знатимеш, як хвалять бога, Як люде люблять живучи. II 10.93.

◇ **засхла 2.** II 445.В, **засохли 1.** I 352.63, II 224.190, **засхнеш 3.** II 10.93, **засохне 3.** II 449.В.

ЗАСОХШИЙ *див.* **ЗАСОХЛИЙ.**

ЗАСПАНИЙ (2). Покрай улиць поспішали **Заспані** дівчата I 251.498. *Образн.* (1). І небо невмите, і **заспані** хвилі II 109.1.

ЗАСПІВАТИ, ЗАСПІВАТЬ (65). **1.** *Почати співати* (58). Висипали запорожці, Лиман човни вкрили. «Грай же, море!» **заспівали.** I 61.39. Отакий-то Перебендя, Старий та химерний! **Заспіває** про Ч а л о г о — На Г о р л и ц ю зверне I 25.23. Матрос.. На вахті стоя, Журився сам собі чогось, Та й **заспівав** II 85.21. *Повт.* (7). Недоля жартує Над старою головою, А йому байдуже; Сяде собі, **заспіває:** «Ой не шуми, луже!» **Заспіває,** та й згадає, Що він сиротина I 25.15. *Образн.* (1). **Заспіває** мов та мати Велика гармата II 438.В //*Закукурікати* (1). іде Ярема, Та не до Оксани, Не в Вільшану на досвітки, — До ляхів поганих у Черкаси. А там третій Півень **заспіває...** А там... а там... I 113.1289.

2. *Поспівати* (7). Сирота Ярема — сирота багатий, Бо є з ким заплакать, є з ким **заспівать** I 85.361. Ми **заспівали,** розійшлись, Без сльоз і без розмови. II 217.1 /**Заспівали** Та затанцювали До вечера II 440.В.

◇ **заспівати 2.** I 126.1800, **заспівать 1.** II 218.26, 2. I 85.361, **заспівав 1.** II 85.21, **заспівала 1.** I 52.185, 411.В, 462.В, 463.В, II 97.185, 284.21, 308.129, **заспівало 1.** II 363.20, **заспівали 1.** I 61.39, 66.123, 220.34, 203.164, II 217.1, 440.В, **заспіваю 1.** I 110.1209, II 152.28, 216.31, 228.59, *повт.* I 77.107, 77.109, 77.113, **заспіває 1.** I 25.23, 26.35, 26.39, 27.94, 29.68, 49.52, 59.101, 84.344, 104.987, 113.1289, 150.П, 462.В (2 р.), 463.В, II 199.4, 256.308, *повт.* I 25.15, 25.17, *образн.* II 438.В, **заспіва 1.** I 113.1301, VI 35.11, **заспіваєм 1.** I 346.235, 404.В, II 217.8, 374.72, **заспіваємо 1.** II 217.6, 2. II 217.4, **заспівають 1.** I 104.987, **заспівай 1.** I 125.1738, II 485.В, 2. I 13.89, 13.112, **заспіваймо 1.** I 5.94, *повт.* I 107.1088, 107.1089, 2. I 129.1915, **заспіваєм 1.** I 306.433, **заспівайте 1.** I 346.233, **нехай заспівають 1.** I 50.102, **заспівав би 2.** I 59.72.

ЗАСТАВИТЬ (5). Якраз на святвечір був я у Пирятині у старої матері вашої, батьку

мій. Рада, дуже рада була старенька, спасибі їй. Тричі **заставила** мене прочитать вслух письмо, що ви писали о Ваничке. VI 29.23. *Образн.* (2). **Заставили** мене злидні продать свої компоновання всі — і дрюковані і не дрюковані. VI 25.19.

◇ **заставить** II 169.146, **заставив** *образн.* VI 185.28, **заставила** VI 29.23, **заставили** *образн.* VI 25.19, **заставлять** I 304.391.

ЗАСТАВЛЯТИ[1] (2). *Примушувати.* Не завидуй багатому: Багатий не знає Ні приязні, ні любові — Він все те наймає. Не завидуй могучому, Бо той **заставляє.** I 260.6. Які там ворони? Та москалі, та сідала? Нехай бог боронить! Може нестись **заставляють** I 503.В.

ЗАСТАВЛЯТИ[2] (1). *Закладати. Образн.* А в третього, як у старця, Ні хати, ні поля, Тілько торба, а з торбини Виглядає доля — Як дитинка; а він її Лає, проклинає І жидові **заставляє.** I 274.53.

ЗАСТАТИ (4). І сестру і брата, Мов скованих, обнявшися, **Застав** батько в хаті! I 280.283. *Образн.* (1). Як **застане** оце письмо Варенцова в Петербурге, то перешли мені з ним наші народные думы, изданные Метлинским. VI 153.22.

◇ **застав** I 280.283, 397.46, **застане** I 347.255, *образн.* VI 153.22.

ЗАСТЕЛИТИ (1). І серце годину Годиночку одпочине, З богом поговори[ть], Пок[и] туман н[е] **застеле** широког[о] моря. II 436.В.

ЗАСТИЛАТИ (2). *Образн.* Братерська наша воля Без холопа і без пана Сама собі у жупані Розвернулася весела, Аксамитом шляхи стеле, А єдвабном **застилає** II 35.15.

◇ **застилає** II 35.15, **застелає** II 397.В.

ЗАСТОГНАТИ (13). А один, Щонаймолодший, озирнувшись, Та вилами пана І просадив, мов ту жабу. **Застогнав** поганець Та й опрігся. II 187.49. *Образн.* (5). Хвиля роздалася, Закипіла, **застогнала** — І обох покрила. I 167.140. Чи чуєте? **Застогнала** Гора над Чигрином. I 303.351. Босфор аж затрясся, бо зроду не чув Козацького плачу; **застогнав,** широкий, І шкурою сірий бугай стрепенув I 199.21 //*Безособ.* (1). [Цар] до челяді — і челядь, І челядь пропала; До москалів — москалики, Тілько **застогнало,** Пішли в землю I 253.558.

◇ **застогнав** I 255.46, II 187.49, 398.В (2 р.), *образн.* I 199.21, **застогнала** *образн.* I 167.140, 168.173, 303.351, 382.34, **застогнало** *безособ.* I 253.558, **застогнали** I 474.В, 475.В, 480.В.

ЗАСТРИБАТИ (1). Тойді, як, господи, святая На землю правда прилетить Хоч на годиночку спочить, Незрячі прóзрять, а кривиє, Мов сарна з гаю полем **застрибає.** II 479.В.

ЗАСТРУГУВАТИ (1). прочитавши в тім Інваліді, що ти, благодарить господа милосердого, живий і здоровий, я трохи не рік усе **застругував** перо, щоб написать до тебе лист VI 84.1.

ЗАСТРЯТЬ (2). Девята сестро Аполона, Якби, буває, хоть на час Ви кинули отой Парнас. Та в степ таки пришкандибали (Коли не в наймах де **застряли**) II 414.В. Я боявся **застрять** у тебе до осени. VI 172.1.

ЗАСТУКАТИ (1). *Образн.* Отам-то милостивії ми Ненагодовану і голу **Застукали** сердешну волю Та й цькуємо. I 326.42.

ЗАСТУП (4). [Максим] взяв якось **Заступ** і лопату, Та й пішов собі у поле Криницю копати. II 256.324. Із города із Глухова Полки виступали З **заступами** на лінію I 250.433.

◇ ***Одн. З.*** **заступ** II 56.267, 256.324, ***О.*** **з заступом** II 433.В, ***Мн. О.*** **з·заступами** I 250.433.

ЗАСТУПАТИ (2). **1.** *Закривати* (1). І передо мною Ніби море **заступають** Широкії села З вишневими садочками II 90.21.

2. *Захищати* (1). І бог мені помагає, Мене **заступає** I 343.118.

◇ **заступає** 2. I 343.118, **заступають** 1. II 90.21.

ЗАСТУПИТЬ (15). **1.** *Закрити* (8). **Заступила** чорна хмара Та білую хмару. II 29.28. Одцурається брат брата І дитини мати. І дим хмарою **заступить** Сонце перед вами I 332.75 //*У спол.* с в і т **заступить** — *про потемніння в очах від болю, тяжкого переживання* (1). І Ярина вийшла з хати На світ божий глянуть, — Ледве вийшла.. лютеє лихо... В самім серці повернулось І с в і т **заступило.** I 283.387.

2. *Захистити* (7). Вдові убогій поможіте, Не осудіте сироти І виведіть із тісноти На волю тихих, **заступіте** Од рук неситих. I 344.136. Хто коло тебе в світі стане Святим хранителем твоїм? І хто **заступить**? II 236.12. Зліталися поволі Сичі. Пожартувать, Поміркувать, Щоб бідне птаство **заступить** II 103.7. *Образн.* (3). Може, чванитесь, що братство Віру **заступило.** Що Сінопом, Трапезонтом Галушки варило. I 334.171. «Нехай тебе бог **заступить**!» — Як за селом стали, Сказав старий, та всі тро[є] Разом заридали. I 281.324.

◇ **заступи́ть** 2. II 103.7, **заступила** 1. I 290.691, II 29.28, 160.1, 2. II 450.B, **заступило** 1. *у спол.* I 283.387, 2. *образн.* I 334.171, **заступили** 1. I 363.119, **засту́пить** 1. I 332.75, 348.15, 2. II 236.12, **заступи** 2. *образн.* II 270.213, **заступіте** 2. I 344.136, **нехай заступить** 2. *образн.* I 281.324, **заступили б** 1. I 39.440.

ЗАСТУПНИК[1] (1). *Замісник.* Не доведеться мені давать під парус свої вірші і того ради, що парус сей надуває **заступник** того вельможного князя, любителя березової каші. VI 186.10.

ЗАСТУПНИК[2] (1). *Захисник.* Мені господь пристанище, **Заступником** буде I 345.196.

ЗАСУДИТИ (1). Дознаються небожата, Чия на вас шкура, Та й **засудять,** і премудрих Немудрі одурять! I 332.89.

ЗАСУНУТИ (1). Ой виострю товариша, **Засуну** в халяву Та піду шукати правди I тієї слави. II 121.2.

ЗАСУНУТИСЬ (1). *Замуліти.* криниця тая **Засунулась** і висохла I 501.B.

ЗАСУШЕНИЙ (1). Цариця небога, Мов опеньок **засушений,** Тонка, довгонога I 247.316.

ЗАСУШИТЬ (2). *Перен.* Невесело на світі жить, Коли нема кого любить. Отак і їй, одній-єдиній, Ще молодій моїй княгині, Красу і серце **засушить** I марне згинуть в самотині II 11.128. Рости, рости, моя пташко, Мій маковий цвіте, Розвивайся, поки твоє Серце не розбите, Поки люди не дознали Тихої долини. Дознаються — пограються, **Засушать** та й кинуть. I 348.8.

ЗАСХНУТИ *див.* **ЗАСОХНУТИ.**

ЗАСЯЯТИ (2). Походимо ж, моя зоре... Вийдемо на гору, Спочинемо, а тим часом Твої сестри-зорі, Безвічнії, попід небом Попливуть, **засяють.** II 372.26. I оживе добра слава, Слава України, I світ ясний, невечерній Тихенько **засяє...** I 521.B.

ЗАТАНЦЮВАТИ (1). [Молодії] Приїхали. Заспівали Та **затанцювали** До вечера II 440.B.

ЗАТЕ (3), **ЗАТО** (1). *Сполучн. протиставний.* [Цигани] Огонь чималий розвели I кругом його посідали. Хто з шашликом, а хто і так, **Зате** він вольний, як козак Колись-то був. I 361.34.

◇ **зате** I 121.1628, 327.86, 361.34, **зато** I 406.B.

ЗАТИХАТИ (1). соловейко на калині То **затихав,** то щебетав II 27.149.

ЗАТИХНУТИ (8). **1.** *Замовкнути* (4). **Затихло** все, тільки дівчата Та соловейко не **затих.** I 390.14.

2. *Припинитися; послаблювати* (4). **Затих,** Загас пожар, уже світало II 411.B. *Образн.* (1). Сижу собі та все дивлюся На хрест високий із тюрми. Дивлюсь, дивлюся, помолюся: I горе, горенько моє, Мов нагодована дитина, **Затихне** трохи. II 265.40.

◇ **затих** 1. I 390.15, II 26.102, 2. II 411.B, 413.B (2 p.), **затихло** 1. I 390.14, **затихли** 1. II 451.B, **затихне** 1. *образн.* 2. II 265.40.

ЗАТИШОК (1). *Перен. Спокій, тиша.* Узяв собі старий козак Чию сирітку за дитину Та й доглядає в **затишку** II 164.24.

ЗАТКНУТИ (2). *У спол..* а) **заткнути** п е л ь к у *кому — задобрити, дати хабаря* (1). **Заткни** п е л ь к у отому проклятому землемірові, та роби швидче з тим сердешним грунтом. VI 228.19; б) з а п о я с **заткнути** *що — легко справитися з чим-н.* (1). Каленика поцілуй тричі за мене і скажи йому, що, як добре знатиме математику, то астрономію і навігацію з а п о я с **заткне.** VI 221.8.

ЗАТО *див.* **ЗАТЕ.**

ЗАТОГО (4). *Присл.* За що я Вкраїну люблю? Чи варт вона огня святого?.. Бо хоч зостаріюсь **зато́го,** А ще не знаю, що роблю. II 200.27.

◇ **затого** I 263.62, II 47.77, 200.27, **за того** VI 50.35.

ЗАТОПИТИ[1], **ЗАТОПИТЬ** (10). **1.** *Розпалити (в пічці, грубі)* (6). Ой гоп заходивсь, Зробив хату, оженивсь, I піч **затопив,** I вечерять наварив I 275.99. Навчи ти мене, будь ласкав, що мені робить з руськими повістями? У мене їх десятків коло двох набереться. **Затопить** грубу,— шкода: багато праці пропаде. VI 165.37 //*Нагріти* (4). Нема кому зострінути, **Затопити** хату, Нема кому води тії Каліці подати. II 149.42. [Відьма] Восени прийшла додому, Пустку **затопила** I 537.B.

2. *Підпалити* (4). На ниву.. Зліталися поволі Сичі. Пожартувать, Поміркувать, Щоб бідне птаство заступить, Орлине царство **затопить** I геть спалить. II 103.8. *Повт.* (2). Як та хмара, гайдамаки Умань обступили Опівночі; до схід сонця Умань **затопили; затопили,** закричали I 137.2190.

◇ **затопити** 1. II 149.42, 175.353, **затопить** 1. VI 165.37, 2. II 103.8, **затопив** 1. I 275.99, **затопила** 1. I 471.B, 537.B, **затопили** 2. II 428.B, *повт.* I 137.2190, 137.2191.

ЗАТОПИТИ[2], (10). **1.** *Залити що-н. водою, кров'ю* (8). Синє море звірюкою То стогне, то виє, Дніпра **гирло**

затопило... I 61.33. Кров почервоніла I оранди, і костьоли, I все **затопила.** II 427.В. *Образн.* (4). **Затоплю** недолю Дрібними сльозами, Затопчу неволю Босими ногами! I 36.321. В якім незнаємім вертепі Ти заховаєшся од спеки Огнепалимої тії, Шо серце без огню ростопить I без води прорве, **затопить** Святиї думоньки твої. II 485.В.

2. *Втопити* (2). Ганнуся на Сибір пішла. До панича, бачиш, ходила, Поки дитину привела, Та у криниці й **затопила.** I 397.54.

◇ **затопила 1.** II 427.В, 428.В, **2.** I 397.54, 502.В, **затопило 1.** I 61.33, 64.58, **затопили 1.** *образн.* I 21.10, 523.В, **затоплю 1.** *образн.* I 36.321, **затопить 1.** *образн.* II 485.В.

ЗАТОПИТИ[3] (3). *У спол.* в п и к у (м о р д у) **затопити** — *ударити в обличчя.* Дивлюсь, цар підходить До найстаршого... та в п и к у Його як **затопить!..** I 248.358. А меж вами Найшовсь-таки якийсь проява, Якийсь дурний оригінал, Що в м о р д у **затопив** капрала II 281.41.

◇ **затопив** II 281.41, 281.51, **затопить** I 248.358.

ЗАТОПТАТИ (2). *Образн.* **Затопчу** неволю Босими ногами! I 36.323.

◆ *У спол.* в б а г н о **затоптати** *що* — *опорочити що-н.* (1). Вороги!! I люті! люті! Ви ж украли, В б а г н о погане **затоптали** Алмаз мій чистий, дорогий, Мою колись святую душу! II 455.В.

ЗАТРУБИТИ (2). **1.** *Почати трубити. Тавтол.* (1). У труби **затрубили,** У дзвони задзвонили, Вдарили з гармати II 138.42.

2. *Подати сигнал до початку чого-н.* (1). Прийшли вісті недобрії — В поход **затрубили.** I 29.42.

◇ **затрубили 1.** II 138.42, **2.** I 29.42.

ЗАТРУСИТИСЯ, ЗАТРУСИТИСЬ (7). [Цар] Як крикне На са́мих пузатих — Всі пузаті до о́дного В землю провалились! Він вилупив баньки з лоба — I все **затрусилось,** Що осталось I 252.550. *Образн.* (2). Провалився козак, **Затрусився** байрак, А могила застогнала. I 551.В.

◇ **затрусився** I 538.В, *образн.* I 551.В (2 р.), **затрусивсь** I 551.В, **затрусилось** I 252.550, **затрусились** I 270.273, 477.В.

ЗАТРЯСТИСЯ (5). Он бачите, над Києвом Мітла простяглася, I над Дніпром і Тясмином Земля **затряслася.** I 303.350. *Образн.* (2). Босфор аж **затрясся,** бо зроду не чув Козацького плачу I 199.20.

◇ **затрясся** *образн.* I 199.20, **затряслася** I 303.350, **затряслося** *образн.* 437.В, **затрясеться** I 103.953, **затресеця** I 432.В.

ЗАХАРІЙ (1). I каже [гость]:— Божа благодать На ветхую Єлисавету Учора рано пролилась, Учора, каже, привела Дитину-сина. А **Захарій** Старий нарек його Іваном. II 309.167.

ЗАХВАСУВАТИ (1). *Кинути, посадити.* Закували Хлопця молодого, Та в тюрму **захвасували...** II 187.56.

ЗАХВАТИТИ (1). Я ж його **захвачу,** В самый ад полечу Стрелою. I 503.В.

ЗАХИЛИЙ (1). Червоніє по пустині Червона глина та печина, Бур'ян колючий та будяк, Та інде тирса з осокою В яру́ чорніє під горою, Та дикий інколи кайзак Тихенько виїде на гору На тім **захилім** верблюді. II 60.46.

ЗАХІД[1] (3). *У спол.* з а о д н и м **заходом**— *одразу.* Прощай! утомився, наче копу жита з а о д н и м **заходом** змолотив. VI 229.14. Добре б ви зробили, якби й ви рушили в Києв. Помолилися б богу і з а о д н и м **заходом** зо мною б побачилися VI 194.28. Як одпочину, то напишу тобі з а о д н и м **заходом** аркуш або й два. VI 190.3.

ЗАХІД[2] (1). Чи доля так оце зробила? Чи мати богу не молилась, Як понесла мене? Що я — Неначе лютая змія Розтоптана в степу здихає, **Захода** сонця дожидає. II 201.43.

ЗАХЛЯТИ (1). Ти б добре зробив, якби мені прислав ковбас, а то я **захляв** без сего добра. VI 206.20.

ЗАХОВАНИЙ (3). Льохи, де був **захований** шляхетський скарб, і досі видко I 149. Прип. *Образн.* (2).— Де та доля пишається?.. У дівчини, в чужій хаті, У рушничку та в хустині **Захована** в новій скрині. II 294.12. Куди, каже, хилить доля, Туди й треба гнуться, — Гнуться мовчки, усміхаться, Щоб люди не знали, Що на серці **заховано** I 86.400.

ЗАХОВАТИ, ЗАХОВАТЬ (33). **1.** *Поховати* (16). У якому краю мене **заховають,** Де я прихилюся, навіки засну. I 153.9. А титаря на цвинтарі Вчора **заховали.** I 439.В. *Образн.* (3). Боюсь погорілу Хату руйновати, Боюся, мій голуб, Серце **заховати.** I 482.В.

2. *Покласти на схов, приховати* (14). От я **заховала** Близнят своїх у коморі, Вбігаю у хату I 367.261. *Образн.* (11). Прощай, світе, прощай, земле, Неприязний краю, Мої муки, мої люті В хмарі **заховаю.** I 241.78. згадай.. Свого друга веселого, Як він горе

боре. Як він, свої думи тії І серце убоге **Заховавши,** ходить собі, Та молиться богу, Та згадує Україну І тебе, мій друже II 179.15.

3. *Дати притулок* (2). Марія навіть не ховалась З своїм младенцем. Слава вам, Убогим людям, чабанам, Що привітали, **заховали..** Нагодували, І напоїли, і дали Кожух і свиту на дорогу II 315.397.

◆ *У спол.* **заховати** в голові — *зберегти в пам'яті* (1). Спасибі, дідусю, що ти **заховав** В голові столітній ту славу козачу: Я її онукам тепер розказав. I 144.2464.

◊ **заховати 1.** I 53.207, 500.В, *образн.* I 482.В, **заховать 1.** *образн.* I 75.21, **заховав 2.** *образн.* I 476.В, 480.В, *у спол.* I 144.2464, **заховала 1.** I 160.277, **2.** I 367.261, *образн.* I 238.31, **заховали 1.** I 439.В, **2.** I 469. В (2 р.), *образн.* I 480.В, II 239.12, **3.** II 315.397, **заховаю 1.** *образн.* I 75.26, **2.** *образн.* I 23.80, 23.81, 241.78, 243.174, **заховають 1.** I 34.243, 35.300, 153.9, 462.В, **заховайте 1.** I 527.В, **нехай заховають** I 460.В, **якби заховав 3.** II 311.276, **заховали б 1.** I 34.249, 81.251, 81.253, **заховавши 2.** *образн.* II 179.15, **заховавше 2.** *образн.* II 437.В.

ЗАХОВАТИСЯ, ЗАХОВАТИСЬ, ЗАХОВАТЬСЯ (19). **1.** (16). Де їй дітись од сорома, Де їй **заховатись?** II 81.174. В яких ярах, В яких незнаємих вертепах Ти **заховаєшся** од спеки Огнепалимої тії II 307.97. [Марія] Лопух рясний Широ[ки]й вирвала, й накрила.. Свою головоньку святую. І **заховалася** в гаю. II 485.В. Я не знаю, що мені робить і що почать? Утікти хіба нищечком до вас та одружившеся у вас і **заховаться.** VI 192.11. Старий **заховавсь** В степу на могилі, Щоб ніхто не бачив I 26.55. *Образн.* (1). Піду собі світ-за-очі — Що буде, те й буде. Найду долю, одружуся, Не найду, втоплюся, Та не продамся нікому, В найми не наймуся. Пішов же я світ-за-очі, Доля **заховалась** II 181.10.

2. *Перен.* (3). **Заховаюсь,** дитя моє, Сама під водою, А ти гріх мій спокутуєш В людях сиротою II 34.256.

◊ **заховатися 1.** II 87.4, **заховатись 1.** II 81.174, **заховаться 1.** VI 192.11, **заховатьця 1.** I 462.В, **заховався 1.** I 44.644, 407.В, **заховавсь 1.** I 26.55, **заховалася 1.** II 485.В, 492.В, **заховалась 1.** I 498.В, *образн.* II 181.10, **2.** II 136.13, **заховались 1.** I 126.1810, **2.** II 430.В, **заховаюсь 1.** I 244.207, II 300.10, **2.** II 34.256, **заховаєшся 1.** II 307.97, **заховаймось 1.** II 310.232.

ЗАХОДИТИ (7). **1.** *Увіходити, приходити куди, до кого-н.* (4). Село зеленіє. Ніхто в його не **заходить** II 151.43 //*Відвідувати кого-н.* (2). Вчора **заходив** до мене прощаться полковник Антонович, він сьогодні поїхав в Одесу. VI 228.33.

2. *Опускатися за обрій — про сонце* (3). Сонце **заходить,** гори чорніють. II 20.1. Ой високо сонце сходить, Низенько **заходить** II 36.69.

◊ **заходить 1.** II 151.43, **2.** II 20.1, 36.69, 131.2, **заходив 1.** VI 228.33, **заходила 1.** II 120.5, **заходили 1.** II 257.347.

ЗАХОДИТЬСЯ (53). *Почати, взятися щось робити, приступити до чогось.* А щоб збудить Хиренну волю, треба миром, Громадою обух сталить; Та добре вигострить сокиру — Та й **заходиться** вже будить. II 288.14. Ще сонце спить, пташки мовчать, А коло льоху вже проснулись І **заходилися** копать. I 306.444. Прокинешся рано, тілько що **заходишся** малювать, дивися, вже й ніч. VI 21.7. Ми **заходились** розкувать Своїм невольникам кайдани. II 243.3. Колись будем І по-своєму глаголать, Як німець покаже Та до того й історію Нашу нам розкаже,— Отойді ми **заходимось!..** Добре **заходились** По німецькому показу І заговорили Так, що й німець не второпа I 333.125 //*Надуматися щось зробити* (2). Я оце **заходився** жениться, то мені, бач, і тут треба гроші VI 216.30 //**Заходиться** коло *кого, чого* (6). Іди ж собі де взялася, А я трохи згодом **Захожуся** коло царів Та штилем високим Розмалюю помазанних І спереду й збоку. II 415.В. Що тут на світі робить?— думаю собі, та вставши раненько, помолився богу, закачав рукава та й **заходився** коло оції Москалевої криниці. VI 139.19. А потім цар перед народом Заплакав трохи, одурив Псалмом старого Анафана... І знов веселий, знову п'яний, Коло рабині **заходивсь.** II 71.95.

◊ **заходиться** II 288.14, 352.71, 372.4, **заходився** II 315.429, 352.47, 490.В, VI 33.21, 34.14, 52.13, 62.5, 62.6, 75.4, 139.19, 154.24, 164.7, 192.7, 197.37, 216.30, 218.7, **заходився був** VI 115.35, 186.15, **заходивсь** I 275.97, II 71.95, 335.10, 364.23, **заходилась** II 12.177, 158.58, 312.306, 434.В, VI 155.24, **заходилися** I 306.444, II 422.В, 436.В, VI 186.36, **заходились** I 301.301, 333.126, 530.В, II 13.216, 158.65, 243.3, **захожуся** II 171.214, 415.В, **захожусь** II 216.32, VI 164.11, 189.18, **заходишся** VI 21.7, **заходимось** I 333.125, II 69.30, 75.230, **заходімося** II 409.В, **заходився б** VI 74.31, 115.38, **заходилися б** II 69.7.

ЗАХОЖУВАТИСЯ, ЗАХОЖУВАТИСЬ (5). *Починати щось робити.* Як побачиш брата Йосипа, то скажи йому, нехай очунює, та **захожується** мені хату ставить. VI 205.7.

А тепер я **захожуюсь** сердиться на тебе, отамане VI 322.В.

◊ **захожуюся** VI 62.10, 322.В, **захожуюсь** VI 322.В, **захожуйся** VI 210.36, **нехай захожується** VI 205.7.

ЗАХОЛОНУТИ (2). *Перен.* Друже мій, О мій сопутниче святий! Поки огонь не **захолонув**, Ходімо лучче до Харона II 373.51. я сам думав, що я вже зледащів, **захолонув** в неволі, аж бачу — ні. VI 139.12.

ЗАХОТІТИ (1). Поздоровляю тебе з цим Новим роком — друже мій єдиний! Нехай з тобою діється те, чого ти **за[хочеш]** VI 302.В.

ЗАХРЯСНУТЬ (4). *Перен. Затриматися надовго де-н., опинитися в безвихідному становищі.* Твоя і моя люба Титяся Піунова хоче покинуть Нижній Новгород, і добре зробить, їй тут погано, воно тут **захрясне** і пропаде, як щеня в базарі. VI 163.12. Якби не трапилися ви або я до вас не заїхав, то довелося б мені в Москві **захряснуть** на безгрішші. VI 196.12.

◊ **захряснуть** VI 196.12, **захрясли** II 399.В, **захрясне** VI 163.12, 163.23.

ЗАЦВІСТИ (7). **1.** *Почати цвісти* (6). **Зацвіла** в долині Червона калина II 192.1. *Образн.* (2). Добре жить Тому, чия душа і дума Добро навчилася любить! Не раз такому любо стане, Не раз барвінком **зацвіте.** II 199.17.

2. *Запліснявіти. Образн.* (1). заснула Вкраїна, Бур'яном укрилась, цвіллю **зацвіла** I 227.28.

◊ **зацвів 1.** II 166.82, **зацвіла 1.** II 192.1, **2.** I 227.28, **зацвіло 1.** *образн.* I 75.4, **зацвіли 1,** II 150.7, **зацвіте 1.** II 166.93, *образн.* II 199.17.

ЗАЦІПИТИ (3). *Присудк. Безособ.* І три папи, і баронство, І вінчані глави; Зібралися, мов Іуди На суд нечестивий Против Христа. Свари, гомін, То реве, то виє, Як та орда у таборі.. І — всім разом **заціпило!..** I 269.267. Чого се ти замовк, мов тобі **заціпило?..** VI 206.25. всі друкують, а в нас анітелень, неначе всім **заціпило.** I 374.6.

ЗАЦЬКУВАТИ (2). *Образн.* О скорбь моя, моя печаль! Чи ти минеш коли? Чи псами Царі з міністрами-рабами Тебе, о люту, **зацькують!** Не **зацькують.** А люде тихо Без всякого лихого лиха Царя до ката поведуть. II 356.12.

ЗАЧАТИ (5). «Надрюковав, бодай йому очі повилазили», отак ви скажете, як **зачнете** читать мої Г а й д а м а к и VI 23.16. *Повт.* (2). Так ось що! **Зачав-то** я **зачав,** а вже кончу, не знаю як, бо без людей і грошей не втну нічого. VI 33.17.

◊ **зачав** VI 33.15, *повт.* VI 33.17, **зачав-то** *повт.* VI 33.17, **зачну** VI 27.37, **зачнете** VI 23.16.

ЗАЧАТИСЬ (1). *Зародитися.* Уже внучата **зачались,** І виростуть вони колись II 275.417.

ЗАЧАТІЄ (1). *Слов'ян.* Нехай би вже оті К и р п и - г н у ч к о ш и є н к и сутяги — їх бог, за тяжкіє гріхи наші, ще до **зачатія** во утробі матерній осудив киснуть і гнить в чорнилах, а то мужі мудрі, учені. I 375.53.

ЗАЧЕПИТИ (1). *Перен. Образити.* Непевний був Максим отой, брате. А трудящий, роботящий, Та тихий до того, Та ласкавий... Було, тобі Ніже анікого Не **зачепить,** ніже ділом, Ніже яким словом. II 255.259.

ЗАЧЕРВОНІТИ (1). «Хто се, хто се?» тихесенько Спитає-повіє [вітер] Та й задріма, поки неба Край **зачервоніє.** I 164.12.

ЗАЧИНАТИ (3). Дід мій, нехай здоров буде, коли **зачина** розказувати що-небудь таке, що не сам бачив, а чув, то спершу скаже: «Коли старі люди брешуть, то й я з ними». I 150.П. Як побачите Корсуна, то скажіть йому, що М а р ' я н а продана, коли дрюкує він тепер, то нехай, а коли ні, то щоб і не **зачинав,** бо з перших чисел декабря купець **зачинає** дрюковать. VI 25.22.

ЗАЧИНАТИСЯ (1). Отак **зачинається** моя Ч е р н и ц я — а що дальше буде, то я і сам не знаю. VI 22.6.

ЗАЧИНЕНИЙ (1). Ти осталась Стара і немощна. Людей, Людей неприязних благаєш І Христа ради простягаєш Коло **зачинених** дверей Старії руки. II 237.38.

ЗАЧИНИТИ (3). За ним, Твоїм Юпітером святим, Залізну браму **зачинили.** II 277.480. *Повт.* (2). Козака впустили, І знов браму **зачинили,** Навік **зачинили** II 397.В.

ЗАЧИНИТИСЬ (2). *Повт.* Козака впустили, І знов брама **зачинилась,** Навік **зачинилась** II 36.62.

ЗАЧИТАТИ (1). З В а т а г и письма принесли, І всі тихенько **зачитали.** II 76.16.

ЗАЧУТИ (1). Аж здригнули мури, Як **зачули,** що у Празі Загелкали гуси Та з орлами летять биться... I 488.В.

ЗАШИВАТИ (1). Лимар кичку **зашиває** II 140.12.

ЗАШИПІТИ (2). **Зашипіли,** мов гадюки, Ченці в Ватікані I 268.199. Гадюкою **за-**

шипіли, Звірем заревіли. «Ти еретик! ти еретик!» I 270.279.

ЗАШИТИ (1). [Марія] принесе води погожої, і вмиє Утомлені стопи святиє, І пити дасть, і отрясе, Одує прах з його хітона, **Зашиє** дірочку та знову Під смокву піде. II 321.684.

ЗАШИТИЙ (1). Під хатами поміж садами, **Зашиті** в шкуру і в смолі, Гробокопателі в селі Волочать трупи ланцюгами За царину — і засипають Без домовини II 150.28.

ЗАШИТО (1). *Присудк. Безособ.* Либонь, уже десяте літо, Як людям дав я «Кобзаря». А їм неначе рот **зашито** II 200.12.

ЗАЩЕБЕТАТИ (8). **Защебетав** жайворонок, Угору летючи I 6.141 //*Перен. Заговорити швидко й часто* (1). Як оступлять тебе, доле, Діточки-дівчата Й **защебечуть** по своєму Доброму звичаю II 91.53.

◇ **защебетав** I 6.141, 6.145, **защебетала** II 192.7, **защебече** I 11.15, 12.35, 49.50, II 195.53, **защебечуть** *перен.* II 91.53.

ЗБАВИТИ (2). **1.** *Знизити, зменшити* (*ціну*) (1). Шлю вам киргизького Б а к с у, або по-нашому К о б з а р я. Коли найдеться яка добра душа, то нехай купить, зробить добреє діло, а ціну я йому кладу 50 карбованців; може задорого, то **збавте** як знаєте. VI 55.4.

2. *Вкоротити* (*вік*) (1). Ой тумане, тумане— ..Чому мені злої долі, Чом віку не **збавиш**? I 310.15.

◇ **збавиш** 2. I 310.15, **збавте** 1. VI 55.4.

ЗБАВЛЯТЬ (1). *Витрачати.* Так що ж з тих писем? Папір **збавлять** та й годі. VI 15.10.

ЗБИВАТИ (2). Приїхали [гайдамаки], Стали кругом ліса; Дивляться — нема нікого... «Ту їх достобіса! Які груші уродили! **Збивайте**, хлоп'ята!» ..І конфедерати Посипалися додолу I 122.1652.

◇ **збивав** I 149. Прип., **збивайте** I 122. 1652.

ЗБИРАТИ (6), **ЗБІРАТЬ** (3). **1.** *Підбирати розкидане* (5). Удвох собі пшеницю жнуть, А діточки обід несуть. Та йдуче колоски **збирають** II 476.В. [Вдова] Вдень лазила на смітниках, Черепки **збирала** I 236.233. *Образн.* (3). В того доля ходить полем, Колоски **збирає**; А моя десь, ледащиця, За морем блукає. I 15.10.

2. *Зосереджувати кого-н. в одному місці* (3). Брати його, ученики, Нетвердії, душеубогі, Катам на муку не дались, Сховались, потім розійшлись І ти їх мусила **збирати**... II 323.729. Тепер, кажуть, Головатий Останки **збирає** Та на Кубань підмовляє I 289.642. Не хотілось в снігу, в лісі, Козацьку громаду З булавами, з бунчуками **Збірать** на пораду... I 22.43.

3. *Розшукувати* (*старовину*) (1). **Збірай**, батьку, Чорноморську запорозьку старовину та присилай на моє ім'я VI 207.19.

◇ **збирати** 2. II 323.729, **збірать** 2. I 22.43, **збирає** 1. *образн.* I 15.10, 274.57, 2. I 289.642, **збірає** 1. *образн.* I 489.В, **збирають** 1. II 476.В, **збирала** 1. I 236.233, **збірай** 3. VI 207.19.

ЗБИРАТЬСЯ (11), **ЗБІРАТИСЯ, ЗБІРАТИСЬ** (7). **1.** *Сходитись, з'їжджатися, зосереджуватися в одному місці* (12). У неділеньку раненько **Збиралася** громадонька II 82.194. На тім тижні почнуться тут дворянські вибори, уже почали **збираться** повітові пани VI 154.16. **збіралися** подруженьки, Слізоньки втирають; **Збіралися** товариші, Та ями копають I 8.201.

2. *Готуватись до чого-н., мати намір робити щось* (6). І в путь Марія нашвидку **збиралась**. II 310.234. Вдова осталась не сама, А з сином парубком; женити Його **збиралась** восени II 253.176. *Образн.* (1). Де ж ті люде, де ж ті добрі, Що серце **збіралось** З ними жити, їх любити? Пропали, пропали! I 35.302 //*У спол.* **збіратися** д о б о г а — *готуватися до смерті.* Не знаю, що і після чого Старі сумують; може вже оце **збіраються** д о б о г а I 313.104.

◇ **збираться** 1. VI 154.16, **збираються** 1. II 91.29, **збираюця** 1. II 420.В, **збіраються** 2. *у спол.* I 313.104, **збиралася** 1. II 82.194, **сбиралася** 1. I 416.В, **збиралась** 2. II 253.176, 310.234, **збіралась** 1. I 63.9, **збіралось** 2. *образн.* I 35.302, **збиралися** 1. I 269.255, **збіралися** 1. I 8.201, 8.203, **збирались** 1. I 436.В, 2. II 42.16, **збірались** 1. I 115.1371, 414.В, 2. II 403.В.

ЗБИТИ (1). *У спол.* **збити** з п л и в у — *звести з правильного шляху.* А Борнц усе-таки поет народний і великий. І наш Сковорода таким би був, якби його не **збила** з п л и в у латинь I 375.47.

ЗБІГТИСЬ (1). Пани в гаю не ворушились, А люде **збіглись** та дивились, Як дим до неба підіймавсь... II 17.372.

ЗБІРАТИСЯ, ЗБІРАТИСЬ *див.* **ЗБИРАТЬСЯ.**

ЗБІРАТЬ *див.* **ЗБИРАТИ.**

ЗБОЖЕВІЛІТИ (1). Ти закричала, знявши руки, І **збожевілівши** од му́ки Об мур старою головою Ударилась, і неживою Під браму впала. II 471.В.

ЗБОКУ (3). *Присл.* Хрест високий На кладовищі трохи **збоку** Златомальований

стоїть. II 265.27 //*У спол.* і с п е р е д у й **збоку** — *з усіх боків* (2). Серед села вдова жила У новій хатині, Білолиця, кароока І станом висока, У жупані; кругом пані, І с п е р е д у й **збоку.** І 164.24. Іди ж собі де взялася, А я трохи згодом Захожуся коло царів Та ш т и л е м високим Розмалюю помазанних І с п е р е д у й **збоку.** II 415.В.

ЗБОРНИК (1). Могила, кажуть, видає **зборник** наших пісень? Нехай йому бог помагає. VI 140.15.

ЗБРЕХАТЬ (12). **Збрешуть** люде, І візантійський саваоф Одурить! II 345.9. як матимеш час, то подивися сам на ті Рудяки, бо Григорович і **збрехать** уміє. VI 210.34. *Повт.* (2). Отже і **збрехав. Збрехав** і не схаменувся. VI 139.11. *У приказці* (2). Нумо знову.. Старинку божу лицювать. А сиріч... як би вам сказать, Щоб не **збрехавши...** Нумо знову Людей і долю проклинать. II 58.6.

◊ **збрехать** VI 210.34, **збрехав** VI 165.30, 191.24, *повт.* VI 139.11 (2 р.), **збрехала** II 283.10, VI 219.21, 223.14, **збрешуть** II 345.9, **збрехав би** VI 70.29, **збрехавши** *у приказці* II 58.6, **збрихавше** *у приказці* II 409.В.

ЗБРОЯ (9), **ЗБРУЯ** (4). Ярина дає **зброю,** А Степан сідлає Коня, свого товариша І 280.304. А в Оренбурзі, і до прийому не водивши, наділи на мене солдатську **зброю** і так з того часу, друже мій єдиний, став [я] солдатом. VI 83.11. *Зверт.* (3). Послужи ж, моя ти **зброє,** Молодій ще силі! І 280.300.

◊ ***Одн. З.*** **зброю** І 280.291, 280.304, II 402.В, 403.В, VI 83.11, **збрую** II 42.29, 43.62, VI 319.В, ***М.*** **на зброї** II 43.67, **на збруї** II 403.В, ***К.*** **зброє** *зверт.* І 280.296, 280.297, 280.300.

ЗБУДИТЬ (12). Мороз лютує, аж скрипить, Луна червона побіліла, І сторож боязно кричить, Щоб злого пана не **збудить.** II 98.207. *Образн.* (7). Вітре буйний, вітре буйний! Ти з морем говориш, **Збуди** його, заграй ти з ним, Спитай синє море... І 10.47. А щоб **збудить** Хиренну волю, треба миром, Громадою обух сталить II 288.10.

◊ **збудить** II 98.207, 175.220, 319.576, *образн.* І 200.61, II 288.10, **збудила** *образн.* І 385.34, **збудили** II 175.325, 418.В, **збужу** *образн.* І 486.В, **збудять** *образн.* І 383.22, **збуди** *образн.* І 9.3, 10.47.

ЗБУДУВАТИ (1). *Образн.* Із Умані Де-де чуть — гукають Товариші гайдамаки; Гонта мов не чує, Синам хату серед степу Глибоку будує. Та й **збудував.** І 142.2378.

ЗБУТИСЬ (2). *Повт.* Пророчество Ієремія, Ісаія **збулось! збулось!** II 314.374.

ЗВАЛИТИ (1). *У спол.* з н і г **звалити** — *виснажити.* Чи то праця задавила Молодую силу, Чи то нудьга невсипуща Його з н і г **звалила.** І 255.61.

ЗВАЛИТИСЯ (1). *Образн.* Плюнь, мій голубе сизий, на цю паскудну брехню, і знай, коли мене неволя і горе не поборола, то сам я не **звалюся.** VI 170.8.

ЗВАРИТИ (1). ми вдвох собі з М. М. Л[азаревським], по-чумацькому та по-бурлацькому, **зваримо** борщу з карасями, лящем закусимо VI 221.14.

ЗВАТИ (40). **1.** *Називати, прозивати* (35). Та я й не волох; так тілько — був колись у Волощині, а люде й **зовуть** Волохом І 103.959. ставок чистий Заріс осокою; Не купаються дівчата, Обходять горою; Як угледять, то христяться І **зовуть** заклятим... І 168.181. марніє моя врода, Люде не беруть. А на улиці дівчата Насміхаються, прокляті, Гусаркою **звуть.** II 156.13. **зовуть** його Іван Іванович Соколов. VI 182.23.

2. *Кликати* (5). як прийде нудьга в гості Та й на ніч засяде, Отойді мене, мій друже, **Зови** на пораду. II 179.8. Що тобі бог послав, чи дочку, чи сина? **зови** мене в куми. VI 207.4. *Образн.* (1). За сонцем хмаронька пливе, Червоні поли розстилає І сонце спатоньки **зове** У синє море II 178.3.

◊ **звати 1.** І 356.72, VI 85.37, **2.** І 521.В, **зовеш 1.** VI 189.20, **2.** VI 201.19, **зове 2.** *образн.* II 178.3, **звуть 1.** II 156.13, **зовуть 1.** І 103.959, 116.1412, 133.2057, 168.181, 310.30, II 88.26, 95.86, 101.303, 239.8, 419.В, 423.В, VI 24.30, 27.14, 84.5, 87.17, 182.23, 196.31, 196.32, 205.34 (2 р.), **звав 1.** II 156.7, **звало 1.** II 383.В, **звали 1.** II 15.295, 52.115, 252.151, **будеш звати 1.** II 141.25, 141.28, **буде звати 1.** І 303.358, **зови 1.** VI 189.23, **2.** II 179.8, VI 207.4, **зовіте 1.** І 338.43, **звати б 1.** II 363.24.

ЗВАТИСЯ, ЗВАТИСЬ (12). Пита пані, як **зоветься**? «Івась».—«Какой милый!» І 46.743. Я різав все, що паном **звалось** II 65.142. Скомпонував я ще драму чи трагедію в трьох актах, **зоветься** Д а н и л о Р е в а. VI 24.37.

◊ **зовеся** І 437.В, **зоветься** І 46.743, 148.Прип., 149.Прип., VI 24.37, 133.31, 216.31, **звалась** І 293.15, II 249.42, **звалось** II 65.142, 220.17, **звались** І 149.Прип.

ЗВЕЛІТИ (7). **1.** *Наказати* (6). Приходила мати У пана просити. **Звелів** не пускати II 95.106. Так я думав, щоб ушкварить твій Ч о р н о м о р с ь к и й п о б и т, але тепер уже пізно, а якби ти його **звелів**

переписать гарненько та прислав к великодню, то б це так. VI 34.20.

2. *Дозволити* (1). Хоч позволив хан на пісках Новим кошем стати, Та не **зволів** бусурменин Церкву будувати. II 394.В.

◇**зволів 1.** I 502.В, II 95.106, 162.80, 273.330, 416.В, VI 34.20, **2.** II 394.В.

ЗВЕНИГОРОДКА (4). *Назва містечка.* Лебедин — дівичий монастир, меж Чигрином і **Звенигородкою.** I 149. Прип. Порадь їм, будь ласкав, щоб вони швидче записались в міщане, в **Звенигородці** один, другий в Черкасах, а Ярина в Каневі VI 221.4.

◇ ***Одн. О.*** **між Звенигородкою** I 148.Прип., **меж Звенигородкою** I 148.Прип., 149.Прип., ***М.*** **в Звенигородці** VI 221.4.

ЗВЕНИГОРОДСЬКИЙ ПОВІТ (3). Вільшана, або Ольшана, містечко Київської губернії, **Звенигородського повіту** I 148.Прип.

◇ ***Одн. Р.*** **Звенигородського повіту** I 148. Прип., 149.Прип. (2 р.).

ЗВЕРНУТИ (3). Отакий-то Перебендя, Старий та химерний! Заспіває весільної, А на журбу **зверне.** I 27.95.

◇ **зверне** I 25.24, 26.40, 27.95.

ЗВЕРНУТИСЬ (1). Я собі **звернулось,** Щеня мов під тином II 232.15.

ЗВЕРТАТИ (2). **1.** *Давати дорогу. Образн.* (1). Братерськая наша воля Без холопа і без пана Сама собі у жупані Розвернулася весела, Аксамитом шляхи стеле, А єдвабном застилає І нікому не **звертає.** II 35.16.

2. *Переводити розмову на іншу тему. Образн.* (1). [Дума] Розказує про весілля — **Звертає** на лихо. I 290.704.

◇ **звертає 1.** II 35.16, **2.** I 290. 704.

ЗВЕРХУ (1). *Присл.* Конглав.. Зібрав раду. Положили Одностайне стати Против Гуса. І в Констанці Всіх ворон скликати! Та стерегти якомога І **зверху** і здолу, Щоб не втекла сіра птаха На слав'янське поле. I 268.222.

ЗВЕСЕЛИТИ (3). А весною процвіла я Цвітом при долині, Цвітом білим, як сніг, білим! Аж гай **звеселила.** I 356.66. чи сподівався я, що через рік та сама скринька [з фарбами] **звеселить** мене неначе мати дитину при лихій моїй годині! VI 49.19. *Тавтол.* (1). Великим веселієм **звеселили** ви мене своїм добрим, християнським листом у цій бусурманській пустині. VI 41.13.

ЗВЕСЕЛИТИСЯ (1). Ізнемігся козаченько, Тяжко зажурився, А поганий Конецьпольський Дуже **звеселився** I 65.84.

ЗВЕСЕЛІТИ (1). *Образн.* Попрощалось ясне сонце З чорною землею, Виступає круглий місяць З сестрою зорею, Виступають із-за хмари, Хмари **звеселіли...** II 27.119.

ЗВЕСЕЛЯТИ (2). Скажи ж мені, мій братіку, Королевий цвіте: Нащо мене бог поставив Цвітом на сім світі? Щоб людей я **звеселяла,** Тих самих, що вбили Мене й матір?.. I 528. В. А музика реве, грає, Людей **звеселяє.** II 35.26.

ЗВЕСТИ (1). *Образн.* Слава тобі, Шафарику, Вовіки і віки! Що **звів** єси в одно море Слав'янськії ріки! I 263.70.

ЗВЕСТИСЯ, ЗВЕСТИСЬ (2). Так нізащо Занапастилася, **звелась.** А що за дівчина була II 445.В //*У спол.* д о н и т к и **звестися** — *зовсім, вкрай збідніти* (1). Д о н и т к и **звівся** мій козак, Усе на панщині проклятій, А був хазяїн... II 105.64.

ЗВЕЧЕРА (1). *Присл.* Моя ти доле молодая! Не покидай мене. І вдень, і **звечера,** і рано Витай зо мною і учи, Учи неложними устами Сказати правду. II 474.В.

ЗВИДІТИ (2). *У спол.* б о г ї м **звидить** — *при вираженні прощення.* Б о г ї м **звидить,** нехай я буду і мужицький поет, аби тільки поет, то мені більше нічого і не треба. VI 27.15. Було, на собаку кинь, то влучиш друга, а як прийшлось до скруту, то святий їх знає, де вони поділись! чи не вимерли, крий боже? Ні, здравствують: та тільки одцурались безталанного свого друга. Б о г ї м **звидить.** VI 45.9.

ЗВИСОКА (1). *Присл.* А ти, всевидящеє око! Чи ти дивилося **звисока,** Як сотнями в кайданах гнали В Сибір невольників святих II 282.77.

ЗВИТИ (1). Може пташкою прилине Милий з того світа. **Зов'ю** йому кубелечко, І сама прилину I 386.20.

ЗВИЧАЙ (6). **1.** *Уклад життя, прийняті правила поведінки, моралі* (4). Сказали б, що брешу, Що на панів, бачиш, сердитий, То все такеє і пишу Про їх собачії **звича́ї...** II 93.7. Чи ти діточок непевних **Звичаю** не вчила? I 225.8. Іди ти в Січ; як бог поможе, Там наїсися всіх хлібів. А я їх їв. І досі нудно, як згадаю!.. Коли заробиш, принесеш, А не заробиш, поживеш — Моє добре; та **звича́ю** Козацького наберешся I 277.177.

2. *Прийнята манера діяти, звичка* (2). Назавтра в город одвезли Та й заголили в москалі! Отак по нашому **звича́ю** Не думавши кончають! II 95.77.

Як оступлять тебе, доле, Діточки-дівчата Й защебечуть по своєму Доброму **звичаю** II 91.54.

◇ ***Одн. Р.*** **звичаю 1.** I 225.8, 225.12, 277.177, ***М.*** **по звичаю 2.** II 91.54, 95.77, ***Мн. З.*** **про звичаї 1.** II 93.7.

ЗВИЧАЙНЕ (31), **ЗВИЧАЙНО** (8). **1.** *Вставн. Зрозуміло, ясно, природно* (33). Пливуть собі, ніби з дому, Так буцім гуляють, Та — **звичайне,** запорожці — Пливучи співають I 202.141. Може й брешуть, бо, **звичайне,** На те вони люди II 159.97. Розказав би про те лихо, Та чи то ж повірять! «Бреше, скажуть, сякий-такий!» (**Звичайно,** не в очі) I 37.374. Покажіть йому мій Б у к в а р ь і якщо вподобається, то я і йому пришлю хоч 5000 екземплярів, **звичайно,** за гроші (по 3 к.), б о ц е н е м о є д о б р о, а д о б р о н а ш и х у б о г и х в о с к р е с н и х ш к о л,— так і скажіть йому. VI 226.14.

2. *Присл. За звичаєм; як заведено, прийнято, як звично для кого, де* (6). Улюбилося, сердешне,.. У жидівку молодую Та й думало з нею, Щоб цього не знала мати, **Звичайне** побратись II 157.26. Чув я, що ви нездужали, але думав, що так тільки, **звичайне** по-панському. VI 26.7. Я, вставши раненько, заходився писать до вас лист оцей; тільки що заходився, а тут чорт несе єфрейтора (**звичайно** найнятого, щоб давав знать, бо я живу тепер не в казармах) VI 62.7. Вибачайте тільки, що коротенький [лист], одно те, що боюся очі натрудить, а друге, сказавши правду, таки й паперу недостача і купить нема де, **звичайне** як у степу. VI 45.23.

◇ **звичайне 1.** I 154.38, 202.141, 360.28, II 49.23, 58.2, 58.17, 64.111, 85.21, 105.53, 158.63, 159.97, 165.49, 179.20, 186.27, 187.70, 208.3, 230.69, 232.9, 232.16, 239.7, 247.9, 249.39, 411.В, 492.В, VI 20.15, 20.22, **2.** II 157.26, VI 26.7, 45.23, 46.8, 82.16, **звичайно 1.** I 37.374, 40.485, 459.В, 467.В (2 р.), II 412.В, VI 226.14, **2.** VI 62.7.

ЗВИЧАЙНИЙ (3). Якось вони собі гуляли Удвох на улиці, знайшли Дві палички, та й понесли Додому матерям на дрова. **Звичайні** діточки! II 318.542. Вранці Ярему вінчали; А ввечері мій Ярема (От хлопець **звичайний**!), Щоб не сердить отамана, Покинув Оксану I 135.2106. Закохалися обидві В одного Івана; А Іван, козак **звичайний,** Обох їх не ганив II 114.11.

ЗВИЧАЙНО *див.* **ЗВИЧАЙНЕ.**

ЗВІЗДА (1). Таки з востоку Над самим Віфліємом, боком **Звізда** хвоста[та]я зійшла. II 488.В.

ЗВІНЧАТИ (2). Не торгувавсь і панотець Усім на диво та на чудо! За три копи **звінчав** у будень. II 50.47.

◇ **звінчав** II 50.47, 251.91.

ЗВІР (15). **1.** *Дика, хижа тварина* (13). дивлюся я: Біла хмара криє Сіре небо. А в тій хмарі Мов **звір** в гаї виє. I 250.468. І **звір** того не зробить дикий, Що ви, б'ючи поклони, З братами дієте... II 93.15. *У порівн.* (3). Сховалося у серці лихо, Як **звір** у темнім гаї. I 312.93 //*Збірн.* (2). Нігде не чуть людської мови; **Звір** тільки виє по селу, Гризучи трупи. I 136.2128.

2. *Перен. Про люти, жорстоку людину* (2). Люди! добрі люди! Молітеся!.. люті **звірі** Прийшли в овніх шкурах І пазурі розпустили... I 271.320.

◇ ***Одн. Н.*** **звір 1.** I 250.468, II 93.15, 101.310, 179.131, *у порівн.* I 312.93, *збірн.* I 136.2128, **звірь 1.** II 437.В, *у порівн.* I 506.В, *збірн.* I 420.В, ***О.*** **звірем 1.** I 270.280, II 276.464, ***Мн. Н.*** **звірі 1.** II 59.23, **2.** I 271.320, ***З.*** **на звірей 1.** *у порівн.* II 102.20, ***О.*** **звірми 2.** II 227.30.

ЗВІРЮКА (1). Чорна хмара з-за Лиману Небо, сонце криє, Синє море **звірюкою** То стогне, то виє I 61.31.

ЗВІРЯ (1). *Перен.* А люта мати! Спустила друге бісновате Своє скаженеє **звіря.** Та вже такого сподаря, Що гради й весі пожирало. II 325.21.

ЗВІСТКА (3). Чи ви на мене розсердились, чи недобра вас знає, уже другий місяць як жду од вас **звістки** хоч якої-небудь, нема та й годі VI 32.33 //*У спол.* д а т и **звістку** — *сповістити* (1). як тільки все кончиться, то д а м **звістку.** VI 24.24.

◇ ***Одн. Р.*** **звістки** VI 32.33, 216.26, ***З.*** **звістку** *у спол.* VI 24.24.

ЗВОДИ (1). Приїхало Н а ч а л ь с т в о мордате, Подивилось. «Треба, каже, **Зводи** розламати, Вірній діло!» I 504.В.

ЗВОДИТИ (2). *У спол.* о ч е й н е **зводити** *з кого — пильно дивитись на кого.* Катерина ж з болящої І о ч е й н е **зводить** I 322.463. Та й похилилась [генеральша] О ч е й н е **зводячи,** дивилась На Петруся. II 221.60.

ЗВОЛИТИ (1). *Дозволити.* Хоч позволив хан на пісках Новим кошем стати, Та не **зволив** запорожцям Церкву будувати. II 395.В.

ЗВ'ЯЗАТИСЯ (1). *Перен.* Нумо, друже, лицятися Та поїдем вінчатися. Щоб не знали батько мати, Як нас буде піп в'язати, **Звязалася** я не знали, Бодай була я пропала II 430.В.

ЗГАГА (1). **ЗЗАГА** (1). Неначе **згага** запекла. І 397.55. Ниначе **ззага** запекла І 557.В.

ЗГАДАТИ, ЗГАДАТЬ (134). І жалем серце запеклось, Що нікому мене **згадати!** І 389.20. Я сирота з Вільшаної, Сирота, бабусю. Батька ляхи замучили, А мене... боюся, Боюсь **згадать,** моя сиза... Узяли з собою. І 132.1993. Старий **Згадав** свою Волинь святую II 62.8. Спасибі тобі, моя доню любая, моя єдиная, що ти мене хоч у Дрездені **згадала.** VI 192.33. *Повт.* (14). **Згада** козак гетьманщину, **Згада** та й заплаче! І 66.135. *Образн.* (4). Аж здригнули мури, Як **згадали,** що у Празі Загелкали гуси І 268.213. Ну, скажи по правді, чи єсть та великая душа на світі, окромя твоєї благородної душі, щоб **згадала** про мене в далекій неволі VI 115.7 //**Згадати** *чим* (1). За те, що я тепер терплю,— Їйбогу, братія, прощаю І милосердому молюсь, Щоб ви лихим чим не **згадали** II 57.17.

◇ **згадати** І 389.20, **згадать** І 75.32, 132.1993, II 46.60, 154.12, 232.6, VI 25.5, **згадав** І 285.501, 389.16, II 62.78, 82.28, 186.8, VI 15.14, *повт.* І 144.2445, 144.2446, 282.360, 282.361, 282.362, **згадала** І 359.46, 359.47, 538.В, II 12.191, 148.21, 449.В, VI 192.33, *образн.* VI 115.7, **згадали** II 57.17, *образн.* І 268.213, **згадаю** І 11.13, 37.368, 64.51, 85.374, 90.524, 167.125, 277.174, 300.255, 336.230, 368.285, 393.11, 396.16, 397.63, II 22.43, 57.4, 88.5, 152.8, 152.27, 216.31, 230.43, 232.1, 233.45, 380.В, 411.В, 456.В, 457.В, 459.В, VI 41.19, 58.4, 86.17, 133.39, 171.41, *повт.* І 13.98 (2 р.), 13.99, 144.2449, 144.2450, II 458.В (2 р.), **згадаєш** І 15.28, 99.846, 99.847, 112.1250, 120.1559, 150.П, 153.16, 153.23, 279.230, 329.178, 337.13, 489.В, VI 84.18, **згадає** І 25.17, 85.356, 111.1227, 146.2524, 153.12, 312.76, 381.10, 383.3, 458.В, 463.В, II 12.160, 55.258, 214.76, 500.В, *образн.* І 229.80, **згада** *повт.* І 66.135, 66.136, **згадаєм** І 137.2159, II 125.16, 374.69, **згадаєте** VI 49.17, **згадають** І 111.1243, 166.81, 342.107, 547.В, II 37.107, 91.56, 387.В, 399.В, VI 84.17, **згадай** І 11.9, 11.11, 69.4, 75.30, 153.27, 153.30, II 179.4, 179.9, 484.В, VI 86.9, **згадаймо** І 60.27, **згадайте** І 75.32, 102.943, 108.1137, 157.176, 379.1, 379.24, **згадала б** II 421.В, **якби згадали** VI 84.17, 186.36, **згадавши** І 137.2179, II 217.13, **згадаючи** *образн.* І 454.В.

ЗГАДАТИСЯ (1). Моє слово тихо-сумне, Богобоязливе, **Згадається** — і дівоче Серце боязливе Стрепенеться, як рибонька, І мене згадає... І 229.77.

ЗГАДУВАННЯ (1). прийміть, моє серденько, моя єдиная кумасю! оцей нікчемний рисунок на **згадування** VI 197.26.

ЗГАДУВАТИ, ЗГАДУВАТЬ (52). **1.** *Відновляти в пам'яті* (46). І на гору високую Вихожу, дивлюся, І **згадую** Україну II 46.59. Немає гірше, як в неволі Про волю **згадувать.** II 90.2. Чом ми не зострілися в Москві ту зиму? Я там проживав той самий тиждень, що й ти. Цур йому, аж нудно **згадувать.** VI 34.41. *Повт.* (2). Може, **згадує** [Оксана] Ярему, **Згадує** Вільшану І 118.1489.

2. *Говорити про кого-, що-н.* (6). Хто йде, їде — не минають Зеленого дуба, В холодочку посідають Та тихо та любо, П'ючи воду погожую, **Згадують** Максима... II 56.298 Ти пишеш, що був дома. Як я тобі завидую, мій друже єдиний! Там і про мене **згадували.** Спасибі їм, землякам моїм рідним, що не забувають кобзаря свого старого, безталанного. VI 138.15.

◇ **згадувать 1.** II 90.2, 411.В, VI 26.9, 34.41, 55.10, 57.36, 77.19, 86.17, **2.** II 64.95, **згадую 1.** II 46. 59, VI 26.21, 43.14, 84.33, 86.3, 197.10, **згадує 1.** II 37.78, 37.82, 179.17, VI 28.33, *повт.* І 118.1489, 118.1490, **згадуєм 1.** II 145.14, **згадуєте 1.** VI 190.11, **згадують 1.** І 364.134, VI 119.10, **2.** І 375.31, II 56.298, **згадував 1.** II 23.9, 27.140, 43.34, **згадували 2.** І 289.653, VI 138.15, **будуть згадувати 1.** II 213.64, **згадуй 1.** VI 25.5, 36.30, 58.19, 84.12, 86.40, 92.12, 92.27, 182.26, 185.37, 207.23, **згадуйте 1.** І 395.9, VI 32.25, 55.6, 186.24, 190.20, **2.** І 99.844, **згадувать [б] 1.** І 337.5, **згадуючи 1.** VI 54.21, 84.20.

ЗГИНУТИ, ЗГИНУТЬ (23). **1.** *Загинути, пропасти* (20). Слава тобі, Гамалію,.. Що не дав ти запорожцям **Згинуть** на чужині. І 203.170. Чого я думаю? У пóпи, А як не схоче, то на Січ. І там не **згине** вражий хлопець. II 169.144. Обіщався вернутися, Та, мабуть, і **згинув!** І 4.32. Коли **згинув** чорнобривий,— То й я погибаю. І 9.27. *Образн.* (1). Погибнеш, **згинеш,** Україно, Не стане знаку на землі. II 327.1.

2. *Зникнути, щезнути* (1). Сингичагач кайзак вспом'яне, Тихенько спуститься з гори І **згине** в глиняній пустині... II 60.54.

3. *Загубитися* (1). купець, що привіз вам оту живущу Історію Устрялова, що і в салдатських руках не **згинула,** забожився мені, що притьмом у ваші руки власниє оддав VI 50.19.

4. *Минути безслідно* (1). Літа мої — крила, Де ви ділись молодії? **Згинули** — пропали, Як ті славнії пііти, Що оди писали... II 415.В.

◇ **згинути 1.** II 406.В, **згинуть 1.** І 203.170, II 11.129, 320.628, 440.В, 450.В, **згинув 1.** І 4.32, 9.27, **сгинув 1.** І 405.В, **згинула 3.** VI 50.19, **згинули 4.** II 415.В, **згину 1.** І 15.31, II 250.60, 415.В, **згинеш 1.** *образн.* II 327.1, **згине 1.** І 112.1270, 409.В, II 169.144, **2.** II 60.54, **згинете 1.** І 533.В, 539.В, II 125.19, **згинуть 1.** II 327.20.

ЗГЛЯНУТИСЯ, ЗГЛЯНУТИСЬ (2). Боже! боже! Великая сило! Великая славо! **зглянься** на людей! I 266.143. I бог **зглянувсь** на ті сльози. Пречистії сльози! II 31.89.

ЗГНИТИ (2). І бачиться, в селі убогім (Мені так бачиться) нічого Не виросло і не **згнило** II 205.18. Умер сотник, і покої **Згнили,** поваляглись II 177.405.

ЗГНУЩАТИСЯ *див.* **ЗНУЩАТИСЯ.**

ЗГОДОМ (4). *Присл.* А трохи **згодом** Раби вечерю принесли II 71.71. Тілько се така штука, що друковать її тепер не можна, а колись **згодом** її ще треба доробить. VI 164.3.

◊ **згодом** II 71.71, 415.В, VI 159.8, 164.3.

ЗГОРІТИ (11), **ІЗГОРІТИ** (1). **Згоріла** хата. II 252.153. До стебла все погоріло, І діти **згоріли** II 51.102. *Образн.* (2). Моя душа! Мій друже, мій брате! Не **згоріла,** а осталась, Тліє, й досі тліє! II 252.157.

◊ **згоріла** II 17.397, 235. 116, 252.153, *образн.* II 252.155, 252.157, **згоріло** I 64.57, II 151.52, **ізгоріло** I 414.В, **згоріли** II 51.102, 101.315, 126.36, 235.114.

ЗГУБИТИ (5). **1.** *Загубити, втратити щось* (4). Уночі Ходячи, Намисто **згубила.** II 173.287. Ось на ж тобі, друже, Цей дукачик, та не **згуби.** I 121.1634.

2. *Перен. Довести до загибелі* (1). Мене мати хоче дати За старого заміж. Любить його, моя сиза! Серце не навчити. Пішла б же я утопилась — Жаль душу **згубити...** I 51.129.

◊ **згубити 2.** I 51.129, **згубив 1.** II 54.193, **згубила 1.** II 173.287, **згубиш 1.** I 491.В, **згуби 1.** I 121.1634.

ЗГУРІВКА (1). *Назва села.* Отой Ракович, що писав до тебе, посадив у **Згурівці** свого приятеля, якогось п'яницю і здирцю Браньковича. VI 195.7.

ЗДАВАТИСЯ[1] (63). **1.** *Безособ. Уявлятися* (27). вже до його [до яру] I стежки малої Не осталось; і **здається,** Що ніхто й ногою Не ступив там I 337.11. Так ось що! зачав-то я зачав, а вже кончу, не знаю як, бо без людей і грошей не втну нічого. Та **здається,** що ще ніхто нічого не зробив без цього товариства. VI 33.18. А як не бачиш такого лиха, То скрізь **здається** любо, тихо II 111.48 //**Здається** *кому* (20). одинокому мені **Здається** — кращого немає Нічого в бога, як Дніпро II 110.4.

2. *Мати певний вигляд, якісь риси, якості* (3). Веселеє колись село Чомусь тепер мені, старому, **Здавалось** темним і німим II 205.14. Ніколи Ти [воля] не **здавалася** мені Такою гарно-молодою <I> прехорошою такою Так, як тепер на чужині, Та ще й в неволі. II 90.5. Привітай, друже мій єдиний, оцього уральського козачину, я познайомився не дуже давно, він мені тойді **здавався** добрим чоловіком VI 87.6.

3. *Форма III ос. одн.* **здається, здавалося** *у знач. вставного слова. Очевидно, мабуть, ніби, неначе* (33). Довгенько вдвох похожали, Мов сичі надуті, Та щось нишком розмовляли — Здалека не чути — О отечестві, **здається,** Та нових п е т л и ц я х I 248.351. Ваш кошовий, **здається,** тут, але я його не бачив. VI 28.6. Бо вже б, **здавалося,** пора: Либонь, уже десяте літо, Як людям дав я «Кобзаря». А їм неначе рот зашито II 200.9.

◊ **здається 1.** I 337.11, II 110.4, 111.48, 194.29, 204.11, 204.13, 227.1. 230.54, 231.76, 298.18, VI 20.31, 24.23, 33.18, 54.36, 86.2, 86.11, 132.14, 198.19, 203.9, 203.12, 218.27, **3.** I 36.311, 101.910, 105.1030, 119.1553, 150.П, 248.351, 367.271, II 21.14, VI 22.7, 28.6, 32.36, 34.26, 44.5, 62.23, 70.15, 118.32, 131.31, 192.11, 201.8, 212.15, 216.22, 216.25, 219.21, 224.18, **здасця 1.** II 442.В, 444.В (2 р.), **3.** I 431.В, 433.В, 438.В, 536.В (2 р.), **здастця 3.** I 477.В, **здастся 1.** I 521.В, **здавався 2.** VI 87.6, **здавалася 2.** II 90.5, **здавалось 1.** VI 82.34, **2.** II 205.14, **нехай здається 1.** VI 217.1, **здавалося б 3.** II 85.1, 103.13, 200.9.

ЗДАВАТИСЯ[2] (2). **1.** *Погоджуватися на що* (1). проси Трощинського, щоб він розклав плату на три часті по 500 карб[ованців]; до нового 1861 року я виплачу йому всі 1500 карб[ованців]. Якщо він **здається** на се, то зараз пиши мені VI 207.33.

2. *Посилатися на кого-н.* (1). Вони **здаються** на Гоголя, що він пише не по-своєму, а по-московському I 375.41.

◊ **здається 1.** VI 207.33, **здаються 2.** I 375.41.

ЗДАВИТИ (1). *Образн.* Іноді так мене нудьга за серце **здавить,** що (без сорома казка) аж заплачу. VI 43.7.

ЗДАЛЕКА (8), **ЗДАЛЕКУ** (1), **ІЗДАЛЕКА** (1). *Присл.* **1.** *На великій відстані* (9). Село! Село! Веселі хати! Веселі **зда́лека** палати, Бодай ви терном поросли! II 9.45. *У приказці* (1). Не будемо журиться, а будемо молиться, ще те лихо далеко, а, всяке лихо **здалеку** страшніше VI 49.37.

2. *З далекого краю, місцевості* (1). Приплила Із Сіракуз і та небога Благати кесаря і бога. I чи одна вона? Мій боже! Прийшло їх тисячі в сльозах, Прийшло **здалека.** II 272.286.

◇ **здалека 1.** I 248.350, II 9.45, 24.4, 30.63, 251.110, VI 198.37, 218.8, **2.** II 272.286, **здалеку 1.** *у приказці* VI 49.37, **іздалека 1.** II 456.В.

ЗДАТИСЯ (12). **1.** *Стати придатним на що-н., згодитися, придатися* (11). Бач, на що **здалися** карі оченята: Щоб під чужим тином сльози виливать! I 38.425. О люди! люди небораки! Нащо **здалися** вам царі? II 358.2. Як найдеш сухого береста, то бери: **здасться** на що-небудь,— хоч на лави. VI 215.6 //**Здатись** н а г о р е (1). На край світа, в Московщині, По тім боці моря, Нема нігде Катерини; Та **здалась** на горе!.. I 32.154.

2. *Погодитися з чим-н.* (1). Ликеря просить вас не вертаться швидко, а вернуться здоровим. На її добру раду і я **здався.** VI 218.31.

◇ **здався 1.** VI 130.23, **2.** VI 218.31, **здалась 1.** I 32.154, II 25.35, 446.В, **здалися 1.** I 38.425, 242.138, II 358.2, 358.3, **здасться 1.** VI 215.6, **здалась [б] 1.** I 32.187, **здалися б 1.** I 306.466.

ЗДИВОВАТЬ *див.* **ЗДИВУВАТЬ.**

ЗДИВУВАТИСЯ (1). **Здивуються** вранці люди, Що в сироти хустка буде Мережаная, Мальованая. I 254.11.

ЗДИВУВАТЬ, ЗДИВОВАТЬ (12). **1.** *Здивуватися* (10). Нехай люде не **здивують,** Як я, мамо, потанцюю. II 147.12. Не **здивуй,** що я так мало пишу тобі. VI 195.14. Не **здивуйте,** Брати любі, милі, Що не своє розказав вам, А те, що приснилось. I 253.576.

2. *Викликати подив у кого чим* (2). Якби розказать про якого-небудь одного магната Історію-правду, то перелякать Саме б пекло можна. А Данта старого Полупанком нашим можна **здивувать.** II 30.45.

◇ **здивувать 2.** II 30.45, **здивовать 2.** II 395.В, **здивуй 1.** VI 185.30, 195.14, **здивуйте 1.** I 253.576, 289.666, 290.689, VI 32.22, 44.9, 186.13, 187.36, **нехай здивують 1.** II 147.12.

ЗДИРАТИ (2). *Зривати, знімати силоміць.* А потім ягнята Приснились у житі, лановий біжить Та б'є мене добре — і ніби проклятий Свитину **здирає...** II 233.44 //*У спол.* с о р о ч к у **здирати** — *забирати останнє* (1). А тим часом перевертні Нехай підростають. Та поможуть.. Господарювати Та з матері полатану С о р о ч к у **здирати** I 469.В.

ЗДИРЦЯ (1). Отой Ракович, що писав до тебе, посадив у Згурівці свого приятеля, якогось п'яницю і **здирцю** Браньковича. VI 195.8.

ЗДИХАТЬ (4). *Про тварин.* Чи доля так оце зробила? Чи мати богу не молилась, Як понесла мене? Що я — Неначе лютая змія Розтоптана в степу **здихає,** Захода сонця дожидає. II 201.42 //*Про людей. Вульг.* (1). Ох, якби те сталось, щоб ви не вертались, Щоб там і **здихали,** де ви поросли! I 331.56 //**Здихать** н а д г р і ш м и (1). І буде варт на світі жить, Як матимеш кого любить. Хоть кажуть от ще що, небоже: Себе люби, то й бог поможе. А доведеться умирать? **Здихать** над грішми? Ні, небоже! II 50.56.

◇ **здихать** II 50.56, **здихає** II 201.42, **здихають** I 495.В, **здихали** I 331.56.

ЗДІЙМАТИ *див.* **ЗНІМАТИ.**

ЗДОБУТИ (1). Іди ти в Січ. Як бог поможе, Там наїсися всіх хлібів.. Коли **здобудиш,** принесеш, А коли згубиш, поживеш Моє добро! I 491.В.

ЗДОЛУ (1). *Присл.* Положили Одностайне стати Против Гуса. І в Констанці Всіх ворон скликати! Та стерегти якомога І зверху і **здолу,** Щоб не втекла сіра птаха На слав'янське поле. I 268.222.

ЗДОРОВИЙ, ЗДОРОВ (131). **1.** *Не хворий* (12). Я тепер, слава богу, **здоровий** і веселий і щиро любящий тебе, мого єдиного друга VI 148.1. Я думаю дещо з неї [С т а р и н и] зробить, коли **здоров** буду, там багато є дечого такого, що аж губи облизуєш VI 23.36. Ликеря просить вас не вертаться швидко, а вернуться **здоровим.** VI 218.30.

2. *Міцний фізично* (7). [Давид] йде, ридаючи, до сина. Аж тюпає, немов біжить. А той, бугай собі **здоровий,** У храмині своїй кедровій Лежить II 72.115. щиро цілую твоїх діточок і Варвару і Александру,— нехай **здорові** ростуть та щасливі будуть. VI 75.20.

3. *Великий розміром. У прикл. спол.* **здоровий**-п р е з д о р о в и й (1). Тойді **здоровий**-п р е з д о р о в и й Зробили з його лазарет II 157.5.

4. *Коротка форма* **здоров (здорова, здорові)** *при дієсловах «знати», «згадати», «побачити», «догадатися» та деяких інших виступає у знач. прислівника «добре», «легко»* (12). Дасть він мені раду з вами, Бо сам **здоров** знає, Як то тяжко блукать в світі Сироті без роду I 80.232. ти їм [синам] нагадай, коли сам **здоров** згадаєш, як ми з Бориспольцем з вами попрощалися VI 84.18. Алмаз! єй-богу, алмаз! Сам **здоров**

побачиш, що алмаз. VI 163.21. Добре, що зосталося шматок паперу. Єсть на чому написать P. S. Я напишу його по-руськи, так, бачиш, треба, ти й сам **здоров** догадаєшся, як прочитаєш, що так треба VI 134.8.

5. *Коротка форма* **здоров** *у знач. «здрастуй». Повт.* (5). Ой піду я не берегом-лугом, Зострінуся з несуженим другом. **Здоров, здоров**, несужений друже! II 174.305.

◆ *У спол.* (94): а) о с т а в а й с я (о с т а в а й т е с я, б у в а й, б у в а й т е, б у д ь, б у д ь т е, ж и в и, і д и) **здоровий (здоров, здорова, здорові)** — *при прощанні, здебільшого в листах* (73). О с т а в а й с я **здоровий.** Цілую твою жінку і твоїх діточок. Друг і брат твій Т. Шевченко. VI 211.13. О с т а в а й т е с я **здорові**, мої високії тополі і хрещатий мій барвіночку. II 174.310. Другим разом напишу тобі більше, а тепер б у в а й **здоров** VI 203.19. Буде з мене, поки живу, І мертвого слова, Щоб виливать журбу, сльози. Б у в а й т е **здорові**! I 79.188. Б у д ь **здоровий**! Нехай тобі господь на все добре помагає. Не забувай сірому Т. Шевченка. VI 84.38. О с т а в а й с ь **здорова.** В далекій дорозі Найду або долю, або за Дніпром Ляжу головою... I 93.632. І д и ж **здоров,** Та не забудь Злидням поклонитись. I 353.99. Ж и в и **здоровий,** друже мій єдиний! Писав би тобі багато ще дечого про свою погану неволю та бачиш ніколи. VI 84.35; б) ж и в и й, **здоровий** (ж и в и й і **здоровий,** ж и в-**здоров,** ж и в і **здоров**) — *про благополучний стан людини* (14). Ні, чорнявий не убитий, Він ж и в и й, **здоровий...** I 31.148. Я.. тільки сьогодні урвав швидкий час, щоб написать вам хоч тільки те, що я ж и в и й і **здоровий.** VI 197.8. Ну коли то ще те буде, чи побачимось, чи ні, а тепер про себе скажу от що,— слава богу милосердному, ж и в і **здоров** VI 15.19. *У прикл. спол.* ж и в-**здоров** (1). Бабусенько,.. Скажи мені щиру правду — Де милий-серденько? Чи ж и в -**здоров,** чи він любить? I 51.118; в) н е х а й **здоров (здоровий, здорове)** б у д е — *при побажанні здоров'я* (4). Так дід колись розказував, Н е х а й **здоров** б у д е! А я за ним. I 145.2472. Моя мати.. Мене повивала, Співаючи:— Н е х а й росте Та **здорове** б у д е! II 218.6; г) б у д ь (б у д ь т е) **здоров (здорові)** — *при поздоровленні з святом* (3). Шли мені швидче свого Вовчка. Та б у д ь **здоров** з Новим годом. VI 162.39.

◇ ***Одн. Н.*** **здоровий 1.** VI 148.1, 189.14, **2.** II 72.115, *у спол.* а) VI 75.24, 84.35, 84.38, 87.27, 152.28, 172.21, 201.24, 203.21, 207.11, 211.13, 213.11, 224.7, 227.15, 228.24, *у спол.* б) I 31.148, VI 15.25, 52.14, 52.18, 53.2, 82.35, 84.1, 84.32, 171.37, 197.8, *у спол.* в) VI 189.14, **здоров 1.** VI 21.19, 21.20, 23.36, 24.9, **2.** VI 21.20, **4.** I 59.79, 80.232, VI 82.11, 84.18, 87.14, 134.8, 163.18, 163.21, 206.6, 228.2, **5.** I 88.454 (2 р.), 88.455, II 174.305 (2 р.), *у спол.* а) I 353.99, VI 16.19, 16.27, 18.4, 25.4, 34.28, 36.31, 53.3, 58.18, 70.32, 85.12, 86.39, 133.9, 162.36, 164.17, 164.33, 170.14, 177.14, 182.25, 185.37, 188.24, 193.34, 195.16, 196.6, 203. 19, 204.30, 206.18, 221.16, *у спол.* б) I 51. 118, VI 15.19, 145.24, *у спол.* в) I 145.2472, 150.П, *у спол.* г) VI 162.39, **здорова 1.** VI 174.8, 223.4, **4.** II 95.98, *у спол.* а) I 93.632, **здорове 2.** VI 200.13, *у спол.* в) II 218.6, ***З.*** **здоровий 3.** II 157.5, ***О.*** **здоровим 1.** VI 218.30, (з) **здоровим 1.** VI 119.8, ***Мн. Н.*** **здорові 1.** VI 148.27, **2.** II 318.543, VI 75.20, 85.36, 188.21, **4.** VI 70.41, *у спол.* а) I 79.188, II 174.310, VI 21.11, 21.24, 25.30, 27.25, 28.34, 31.17, 32.25, 33.9, 38.22, 39.36, 42.12, 50.11, 51.3, 55.11, 186.21, 190.20, 192.19, 194.1, 194.11, 197.17, 197.29, 200.14, 205.22, 223.6, 224.19, 225.12, 226.25, *у спол.* б) VI 15.16, *у спол.* г) VI 42.19, 227.27, **здорови** *у спол.* а) I 423.В, ***З.*** **здорових 1.** VI 148. 31.

ЗДОРОВИЛО (2). Отож премудрий прозорливець, Поміркувавши, взяв єлей Та взяв од козлищ і свиней Того Саула **здоровила** І їм помазав во царя. II 352.43.

◇ ***Одн. З.*** **здоровила** II 352.43, **здоровилу** II 499.В.

ЗДОРОВІСІНЬКИЙ (1). *У спол.* ж и в і с і н ь к и й і **здоровісінький** — *про благополучний стан людини.* восени вторік питаюся у Костромитенова, де, кажу, такий і такий? Чи не вмер, кажу, часом. Та ні! ж и в і с і н ь к и й і **здоровісінький.** VI 70.14.

ЗДОРОВІШИЙ *див.* **ЗДОРОВШИЙ.**

ЗДО́РОВО (2). *Присл.* За що ми голови складали — В оці могили? Будеш жить, То може й знатимеш, небоже, Бо слава **здорово** кричить За наші голови... II 235. 128 //*З підсилювальною часткою «таки»* (1). Пишу, а ще і сам добре не знаю, чи живий ти на світі, чи здоровий.. Може і у вас кого не стало, бо холера, кажуть, **здорово-таки** косила. VI 52.17.

ЗДОРОВШИЙ (1), **ЗДОРОВІШИЙ** (1). Панове! Чи нам його тепер лічить? Чи заходиться та зробить Царя **здоровшого**? II 352.72. Федот здоров.. А як буде мене слухать, то ще **здоровіший** буде. VI 21.21.

ЗДОРОВ'Я (13). Яке **здоров'я** твоєї жінки, а моєї сестри? VI 207.6. А поки що буде, нехай бог шле добре **здоров'я** і жінці і діточкам твоїм. VI 201.23 //*У спол.* **(4)**:

а) б а й д и к и б и т и н а **здоров'я** (1). Карл Павлович б а й д и к и б ' є собі н а **здоров'я**, а О с а д а П с к о в а жде літа. VI 26.16; б) б е н к е т у в а т и н а **здоров'я**. *Ірон.* (1). «Бенкетують вражі ляхи Наше безголов'я». «Нехай собі б е н к е т у ю т ь, Нехай н а **здоров'я**!» I 65.96; в) з н о с и т и н а **здоров'я** (1). [Н. Брилкін] посилає тобі з Олейніковим кожушок. З н о с и н а добре **здоров'я**. VI 166.31; г) ї с т и н а **здоров'я** (1). на Січі мудрий німець Картопельку садить, А ви її купуєте, Ї с т е н а **здоров'я** Та славите Запорожжя. I 334.179.

◊ ***Одн. Н.*** **здоров'я** VI 207.6, ***Р.*** **здоров'я** VI 71.3, 140.20, ***З.*** **здоров'я** VI 50.10, 161.10, 161.33, 201.23, 202.9, **за здоров'я** VI 221.15, **на здоров'я** *у спол.* а) VI 26.16, *у спол.* б), *ірон.* I 65.96, *у спол.* в) VI 166.31, *у спол.* г) I 334.179.

ЗДОХНУТИ (4). *Про тварин.* Тебе ж, сердешну [ослицю], копт убогий Хотів у Йосипа купить, Та **здохла** ти. II 315.421 //*Про людей. Вульг.* (3). коли получили Л е р м о н т о в а од В[асиля], [так пришліть], бо може доведеться поплентать на Раїм, то я там **здохну** без книжок. VI 51.1 //Х о ч **здохни** (1). «Постривайте, я щось скажу». «Почуєм, почуєм, Та не бреши, бо, хоч **здохни**, Брехня не поможе». I 91.552.

◊ **здохла** II 315.421, **здохну** VI 51.1, **здохни** I 91.552, **бодай здох** VI 82.37.

ЗДРАВІЄ (3). *Слов'ян.* чи нема в тебе якого-небудь завалящого ледащички екземпляра тієї летописи Величка, якщо маєш, то оддай сьому козачині, а він мені перешле її, а я о твоїм **здравії** богу помолюся. VI 87.20 //*У спол.* о **здравії** п о м ' я н у т и. *Рел.* (2). А потім [Максим] п о м ' я н е О **здравії** тещу з сином, І веселий стане. II 256.311. [Максим] Катерину о **здравії** Тихенько п о м ' я н е! II 55.261.

ЗДРАВСТВУВАТИ (4). Чи жива в Городище твоя стара мати? Коли **здравствує**, то низько кланяюся їй. VI 66.13.

◊ **здравствує** VI 34.29, 66.13, 133.36, **здравствують** VI 45.8.

ЗДРИГНУТИ (4), **ЗДРОГНУТИ** (1). Мертвий мов **здригнув**, І сумно-сумно в хаті стало. I 98.827. Всі **здрогнули**: Іван Гус буллу розідрав!!.. I 267.191. *Образн.* (1). Аж **здригнули** мури, Як згадали, що у Празі Загелкали гуси I 268.212.

◊ **здригнув** I 98.827, II 313.348, **здригнули** *образн.* I 268.212, **здрігнули** I 488.В, **здрогнули** I 267.191.

ЗДУЖАТЬ (3). *Мати здоров'я, силу.* Друже мій, .. як буду **здужать**, То над самим Флегетоном Або над Стіксом, у раю, Неначе над Дніпром широким, В гаю — предвічному гаю, Поставлю хаточку II 373.60. Скажіть Грицькові, що я змалював його панну С о т н и к і в н у і може на цім тижні пошлю йому, як **здужатиму** письмо написать. VI 25.26.

◊ **здужа** I 121.1630, **буду здужать** II 373.60, **здужатиму** VI 25.26.

ЗДУМАТИ (1). На тім тижні почнуться тут дворянські вибори, уже почали збираться повітові пани, то може б ти **здумав** показать себе їм на тутешній сцені. VI 154.17.

ЗДУРІТИ (1). Я трохи-трохи не **здурів** на сім тижні. VI 321.В.

ЗЕВЕС (3), **ЗЕВС** (1). *Міфол.* П'яний кесар, Постригши сам себе в **Зевеса**, Завдав **Зевесу** юбілей. II 275.435. *Образн.* (2). заспівай, Поки Едем твій тихій рай Ще не підпалював Єгова! Сердитий іудейскій **Зевс**. II 486.В.

◊ ***Одн. Н.*** **Зевс** *образн.* II 486.В, ***Д.*** **Зевесу** II 275.435, ***З.*** **Зевеса** *образн.* II 276.478, **в Зевеса** II 275.435.

ЗЕЛЕНЕНЬКИЙ (4). *Здебільшого виступає як постійний епіт.* під дубом **зелененьким** Кінь замордований стоїть I 7.193. [Старий] згадував літа свої Давнії, благії... Де, як, коли і що робилось? Було що справді, а що снилось, Які моря перепливав!.. І темний га́йок **зелененький**, І чорнобривка молоденька, І місяць з зорями сіяв II 27.145.

◊ ***Одн. Н.*** **зелененький** II 27.145, 429.В, **зелененькій** II 429.В, ***О.*** (під) **зелененьким** I 7.193.

ЗЕЛЕНИЙ (57). Навгороді коло тину Сохне на тичині Хміль **зелений** II 146.7. Ви казали, що в вас єсть якась **зелена** рясна рослина на шталт хмелю чи винограду. Вручіть її вручителю Б л у д н и ц ь VI 199.5. рибалка.. Несе на сорочку Баговиння **зеленого** I 169.196. над самою водою Верба похилилась; Аж по воді розіслала **Зеленії** віти II 8. 14 //*Створений, покритий рослинністю* (*здебільшого виступає як постійний епіт.*) (31). Грає кобзар, виспівує,.. Як ховали козаченька В **зеленім** байраці. I 63.12. Ой чого ти почорніло, **Зеленеє** поле? II 135.2. *Образн.* (2). ми, Упоравшись, пішли шукати Нової хати, і найшли **Зелену** хату і кімнату У гаї темному. II 65.132. Прийшла весна **зеленая** I 539. В //*Кольору трави, листя* (3). У червоних **черевиках**,

В **зеленім** жупані По світлиці похожає, Як пава, як пані I 231.38. у садочок входить молодий хлопець.. в **зелених** шароварах II 168.Рем.

◆ *У спол.* **зелена** н е д і л я (**зелені** с в я т к и). *Рел.* (5). До **зеленої** н е д і л і В байраках біліли Сніги білі II 253.202. Так коло полудня в неділю, Та на **зелених** щей с в я т к а х, Під хатою в сорочці білій Сидів з бандурою в руках Старий козак. I 274.68 //*Субст.* (1). Старий батько коло неї [дочки] Падає, благає, Хоч годочок, хоч літечко, Хоч Пéтра діждати, Хоч **зелених.** I 284.444.

◇ ***Одн. Н.*** **зелений** I 553.В, II 9.57, 146.7, 166.80, 205.26, 230.61, **зелена** I 117.1460, II 199.21, VI 199.5, **зеленая** *образн.* I 539.В, **зелене** II 60.38, 135.13, **зеленеє** II 135.2, ***Р.*** **зеленого** I 169.196, II 56.294, 151.51, (з) **зеленого** II 192.14, **зеленої** *у спол.* I 494.В, (до) **зеленої** *у спол.* II 253.202, ***З.*** **зелений** I 538.В, II 482.В, (в, у) **зелений** II 155.9, 168.123, (за) **зелений** I 22.34, (на) **зелений** II 70.53, (в) **зелений** II 434.В, **зелену** I 108.1149, *образн.* II 65.132, (в) **зелену** II 59.9, ***О.*** **зеленим** II 9.36, 330.6, 443.В, (під) **зеленим** II 114.16, ***М.*** (в) **зеленому** I 282.373, 364.153, II 124.2, (в) **зеленім** I 63.12, 231.38, (в) **зеленій** I 100.874, 105.1023, 105.1043, 230.2, (в) **зелений** I 433.В, ***Мн. Н.*** **зелені** I 404.В, II 110.26, 291.7, 367.8, **зеленії** II 46.65, ***Р.*** **зелених** *у спол.*, *субст.* I 284.444, ***З.*** **зелені** II 230.66, (на) **зелені** II 213.55, **зеленії** II 8.14, ***О.*** **зеленими** II 24.29, (з) **зеленими** II 213.43, ***М.*** (в) **зелених** II 168.Рем., (на) **зелених** *у спол.* I 274.68, VI 82.22.

ЗЕЛЕНІТИ (16). **1.** *Покриваючись травою, листям, ставати зеленим* (10). Степи **зеленіють** I 111.1221. Барвінок цвів і **зеленів** II 346.1. Ой чого ти почорніло, зеленеє поле?.. Почорніло я, зелене, Та за вашу волю... Я знов буду **зеленіти,** А ви вже ніколи Не вернетеся на волю II 135.15. I все то те, вся країна, Повита красою, **Зеленіє,** вмивається Дрібною росою I 242.109.

2. *Виділятися зеленим кольором* (6). Меж ярами над ставами Верби **зеленіють.** I 241.102. Мов оазис, в чистім полі Село **зеленіє.** II 151. 42.

◇ **зеленіє 1.** I 48.6, 66.132, 147.2556, 242.109, 340.10, II 56.292, 155.18, **2.** II 151.42, **зеленіють 1.** I 111.1221, **2.** I 31.123, 241.102, II 111.54, 363.8, **зеленів 1.** II 346.1, **зеленіло 2.** II 151.47, **буду зеленіти 1.** II 135.15.

ЗЕЛЬНИЙ (2). *Слов'ян. Уроч.* Ти не та, Не та тепер, Маріє, стала! Цвіт **зельний,** наша красота!— Промовив Йосип. II 310.227 //*У спол.* **зельний** к р и н. *Зверт.* (1). Благоуханний **зельний** к р и н е II 492.В.

ЗЕМЛЕМІР (2). Заткни пельку отому проклятому **землемірові,** та роби швидче з тим сердешним грунтом. VI 228.19. Спасибі тобі, мій друже-брате, за твої великі клопоти з тим **землеміром** VI 220.21.

ЗЕМЛЯ (175). **1.** *Планета; світ, населений людьми* (71). Над **землею** летять літа I 227.7. Чужі люди проганяють, I немає злому На всій **землі** безконечній Веселого дому. I 336.228. Світ широкий, Людей чимало на **землі**... II 361.6. Нема раю на всій **землі** I 260.19. Нічого кращого сам бог Не бачив на **землі** великій, Як молодії ті були... II 65.118. *Зверт.* (1). Прощай, світе, прощай, **земле,** Неприязний краю, Мої муки, мої люті В хмарі заховаю. I 241.75. *Персоніф.* (3). **Земля** плаче у кайданах I 265.100. *Образн.* (1). Встань же, боже, суди **землю** I судей лукавих. I 344.145.

2. *Верхній шар земної кори; грунт* (45). А чиєю кров'ю Ота **земля** напоєна, Що картопля родить, — Вам байдуже. I 334.182. Аж слухаю — Загули кайдани Під **землею...** I 244.202. **Земля** чорна копúтами Поорана II 339.8. *Зверт.* (1). Радуйся, **земле,** не повитая Квічастим злаком! II 291.2. *Персоніф.* (7). I день, і ніч гвалт, гармати; **Земля** стогне, гнеться I 112.1249. Весело **землі**: Цвіте, красується цвітами II 150.10 //*Темно-бура речовина, що входить до складу земної кори* (7). Зійшлись чехи, взяли **землі** З-під костра I 272.355. Хотілося б,.. Щоб.. хоч крихотку **землі** Із-за Дніпра мого святого Святії вітри принесли II 23.20.

3. *Країна, край* (22). На гвалт Пулавського і Паца Встає шляхетськая **земля** I 83.308. I журба-тýга на тім полі Зійшла для Руської **землі.** II 339.13. В чужій **землі,** в чужій сім'ї Кого ти радуєш? I 384.27. Широкий Дніпре, не малий! Пробив єси високі скали, Текучи в **землю** половчана II 337.32. Нехай житом, пшеницею, як золотом, покрита, Не розмежованою останеться навіки од моря і до моря — слав'янськая **земля.** I 150.П.

4. *Земельна площа для господарського використання* (10). По якому правдивому, Святому закону I **землею,** всім даною, I сердешним людом Торгуєте? I 338.73. Він пише, що братів і сестру Ярину з дітьми випускає на волю без грунтів і без **землі** безплатно: але вони не беруть такої поганої волі. VI 212.25.

5. *Суша* (6). Кругом хвилі, як ті гори,— Ні **землі,** ні неба. I 61.42. Дурні та гордії ми люди.. А хвалимось, що ось-то ми I над

землею і водою, І од палат та до тюрми Усе царі II 202.4.

◆ *У спол.* (21): а) в **землю** п о л о ж и т и (з а х о в а т и, о п у с т и т и) — *поховати* (5).. Умер неборака. Нудьга його задавила На чужому полі, В чужу **землю** п о л о ж и л а I 145.2509. Сама хоче мене мати В **землю** з а х о в а т и... I 53.207. Лічили, лічили, Поки її безталанну В **землю** о п у с т и л и. II 382.В; б) л я г т и (п і т и, з а к о п а т ь с я) в **землю,** п о к р и т ь с я **землею,** к и д а т ь **землю**—*умерти* (*умирати*)(5). Нехай ще раз усміхнеться Серце на чужині, Поки л я ж е в чужу **землю,** В чужій домовині. I 59.104. Прать против рожна чи з а к о п а т ь с я заживо в **землю** — не хочеться VI 24.33. Легше, мої любі, п о к р и т ь с я **землею,** Ніж бач[ить], як другий, багатий, старий, Цілує за гроші, вінчається з нею... I 161.333. А, лебедику, як не хочеться к и д а т ь **землю,** хоч вона й погана! а треба буде, хоч воно ще й рано. Молю тілько милосердного бога,.. щоб хоч умерти на Україні. VI 25.16; в) в **землю** п р о в а л и т и с ь — *зникнути* (3). Всі пузаті до óдного В **землю** п р о в а л и л и с ь! I 252.548; г) д о **землі** б и т и п о к л о н и (2). Кати, Собаки без очей, скажені, Ви і не бачите,— д о **землі** Б'є т е п о к л о н и, за хрести Ховаєтесь від сатани II 472.В; д) н о с и т ь **земля** *кого* — *живе на світі* — *про людину* (2). Його [кобзаря] знають люде, бо н о с и т ь **земля** I 27.74. Диво мені, що таку подлую, гнусную тварь **земля** н о с и т ь. Другим разом я вам напишу, що він хотів зо мною зробить. VI 200.17; е) б и т и л и х о м о б **землю** — *не журитися* (1). Чи давно чоловік мені радив, щоб я б и в л и х о м о б **землю,** як той швець мокрою халявою об лаву. А його вже й поховали! VI 82.24; є) м о в з **землі** р о д и т и с я — *несподівано з'явитися* (1). Пожар! пожар! І де взялися Ті люде в бога? м о в з **землі** Р о д и л и с я і тут росли; Неначе хвилі, напливали Та на пожар той дивувались. II 98.210; ж) п а х н е **землею** *од кого* — *про вмираючу людину* (1). От вертаюсь В село до дівчини вночі,— Аж тілько мати на печі.. Я викресав огню, до неї... Од неї п а х н е вже **землею** I 397.43; з) н е ч у т и **землі** — *про сильне хвилювання, обурення.* (1). Я в палати Пішов з ножем, н е ч у в **землі...** I 397.58.

◇ ***Одн. Н.*** **земля 1.** *персоніф.* I 265.100, 344.140, II 327.24, **2.** I 103.953, 104.986, 106.1053, 125.1745, 125.1776, 137.2164, 140.2308, 334.182, II 339.8, 339.10, *персоніф.* I 112.1249, 303.350, 324.548, 381.13, 394.4, II 325.24, **3.** I 83.308, 150.П, II 233.62, **5.** I 245.258, *у спол.* д) I 27.74, VI 200.17, ***Р.*** **землі 1.** II 305.16, 333.37, 334.48, 334.55, **2.** I 34.238, 272.355, 381.8, 389.22, II 23.20, 110.24, 336.21, **3.** I 108.1126, **4.** VI 195.29, 200.30, 210.28, 213.8, 214.34, **5.** I 61.42, *у спол.* з) I 397.58, **без землі 4.** VI 212.25, **для землі 3.** II 339.13, **до землі 2.** II 268.162, *у спол.* г) II 466.В, 472.В, **з землі** *у спол.* є) II 98.210, **із-за землі 3.** I 538.В, **середи землі 3.** II 339.7, ***Д.*** **землі 1.** I 528.В, **2.** I 346.216, II 337.46, *персоніф.* II 150.10, ***З.*** **землю 1.** I 136.2143, 282.377, II 358.26, *образн.* I 344.145, **2.** I 136.2137, 143.2418, 243.172, 282.372, **4.** I 526.В, **5.** I 110.1200, **в(у) землю 2.** I 310.13, **3.** I 285.480, 285.494, II 337.32, 497.В, *у спол.* а) I 34.242, 53.207, 145.2509, 391.9, II 382.В, *у спол.* б) I 59.104, 412.В, VI 24.33, 25.16, *у спол.*в) I 252.548, 252.553, 253.559, **за землю 3.** II 339.28, **4.** VI 212.30, **на землю 1.** I 403.В, II 102.3, 268.129, 291.27, 337.45, **5.** II 263.13, 322.712, **об землю 2.** I 97.785, *у спол.* е) VI 82.24, ***О.*** **землею 2.** I 141.2353, 341.48, II 82.206, **4.** I 338.73, *у спол.* б) I 161.333, *у спол.* ж) I 397.43, **з землею 1.** I 241.74, **2.** II 27.115, **над землею 1.** I 227.7, 344.153, 537.В, II 293.4, **2.** I 340.15, II 214.81, **5.** II 202.4, **під землею 2.** I 244.202, 244.206, 285.498, 462.В, **понад землею 1.** I 243.177, II 373.44, ***М.*** **в землі 3.** I 384.27, II 71.70, 267.91, 497.8, **на землі 1.** I 26.68, 228.38, 260.19, 331.60, 336.228, 379.8, 538.В, II 39.8, 65.118, 194.1, 227.14, 230.47, 231.75, 236.29, 266.63, 266.77, 272.297, 272.298, 275.414, 282.75, 293.17, 308.8, 316.440, 317.518, 320.635, 321.649, 327.2, 332.5, 332.7, 332.14, 333.20, 333.31, 347.11, 347.14, 353.111, 357.8, 357.14, 358.23, 361.6, 419.В, 460.В, 494.В, **3.** I 383.12, II 233.66, **на земли 1.** II 469.В, **по землі 1.** I 345.188, II 289.31, 462.В, **2.** I 538.В, **3.** I 381.17, II 268.140, ***К.*** **земле 1.** *зверт.* I 241.75, **2.** *зверт.* II 291.2, ***Мн. З.*** **в землі 3.** I 331.49, **за землі 4.** VI 326.В, ***М.*** **в землях 3.** VI 189.19.

ЗЕМЛЯК (39). Матрос, Таки **земляк** наш з Островної, На вахті стоя, Журився сам собі чогось II 85.18. Що б це сталося з моїми добрими та щирими **земляками?** VI 50.22. *Зверт.* (8). З новим годом будьте здорові, любий і щирий мій **земляче** VI 42.19.

◇ ***Одн. Н.*** **земляк** II 62.3, 85.18, 85.23, VI 39.36, 58.10, 147.6, ***Р.*** **земляка** VI 116.2, 180.3, **у земляка** VI 83.18, ***Д.*** **землякові** VI 44.3, 162.14, ***З.*** **земляка** VI 50.26, ***К.*** **земляче** *зверт.* VI 23.38, 42.19, 43.27, 44.8, 186.3, 222.33, **земляк** *зверт.* VI 226.5, ***Мн. Н.*** **земляки** I 479.В, VI 24.29, 24.30, 34.18, 83.18, 132.4, 174.2, 216.34, ***Р.*** **до земляків** I 516.В, ***Д.*** **землякам** I 330.Заг., VI 51.2, 119.10, 138.15, 147.27, ***З.*** **земляків** VI 133.10, 133.18, 134.4. 139.3, ***О.*** **з земляками** VI 50.22, ***К.*** **земляки** *зверт.* VI 131.35.

ЗЕМЛЯЧКА (3). Вона **землячка** наша із-під Ніжина.VI 216.33.

◇ ***Одн. Н.*** **землячка** VI 216.33, ***З.*** **землячку** VI 161.11, ***Мн. Н.*** **землячки** VI 326.В.

ЗЕМЛЯЧОК (2). *Ірон.* Штовхаюсь я; аж **землячок,** Спасибі, признався I 246.290.

А меж ними і **землячки** Де-де проглядають. І 251.511.

ЗЕМНИЙ (5). *Той, що існує на землі.* Тим неситим очам, **Земним** богам-царям, І плуги, й кораблі II 333.35 //*Житейський* (1). не скорбіть, може воно добре зробило, що перейшло на той світ, не мучене страстьми **земними.** VI 41.22 //*У спол.* **земниє** п о к л о н и (2). Замовкли гармати, Оніміли дзвони, І громада покладає **Земниє** п о к л о н и. II 137.31.

◇ *Мн. Д.* земним II 333.35, *З.* земних І 343.127, земні *у спол.* II 461.В, земниє *у спол.* II 137.31, *О.* земними VI 41.22.

ЗЕМНОРОДНИЙ (1). роси єрмонськії На святії гори Високії сіонськії Спадають і творять Добро тварям **земнородним** І 346.215.

ЗЕРНО (4). **1.** *Збірн. Образн.* (3). Раввії великого глаголи На ниві сіються новій! І виростуть, і пожнемо І в житницю соберемо **Зерно** святеє. II 310.203. Нехай радіє, Поки надія серце гріє, Поки росте з того **зерна** Або кукіль, або пшениця. II 222.77.

2. *Перен. Найдрібніша частина, крихітка чого-н.* (1). Ми не лукавили з тобою, Ми просто йшли; у нас нема **Зерна** неправди за собою. II 283.14.

◇ *Одн. Р.* зерна 2. II 283.14, з(с) зерна 1. II 222.77, 449.В, *З.* зерно 1. II 310.203.

З'ЄДНАТИСЬ (1). З Трубайлом Альта меж осокою Зійшлись, **з'єднались,** мов брат з сестрою. II 27.111.

ЗЖАЛИТИСЯ (1). Боже милий, **Зжалься,** боже милий. І 250.464.

ЗЖАТИ (1). Жито **зжали,** в копи склали І 467.В.

З-ЗА (36), **ІЗ-ЗА** (27). *Прийм. з род. відм. Уживається:* **1.** *При позначенні предметів, з протилежного боку яких відбувається дія* (62). **Із-за** лісу, **з-за** туману, Місяць випливає І 99.850. Сіло сонце, **з-за** діброви Небо червоніє І 35.281. Виступили **з-за** лиману З турками татари. II 160.3. Отут, бувало, **із-за** тину Вилась квасоля по тичині II 164.12.

2. *При позначенні часу дії* (1). слави не дбай, Бо вона не спинить віку молодого, Не верне **з-за** літа нашої весни… І 532.В.

◇ з-за 1. І 35.281, 61.29, 63.21, 99.850, 118.1497, 203.180, 254.23, 258.13, 270.302, 274.36, 316.256, 363.117, 381.29, 387.62, 404.В, 436.В, II 16.320, 90.11, 90.12, 90.15, 97.180, 112.7, 160.3, 171.Рем., 187.68, 205.25, 230.62, 250.53, 298.16, 298.19, 315.432, 471.В (2 р.), 2. І 532.В, зза 1. II 383.В, 490.В, із-за 1. І 99.850, 112.1281, 233.114, 243.149, 272.362, 321.449, 361.48, 379.4, 403.В, 467.В, 538.В, II 7.7, 18.428, 23.21, 27.118, 58.30, 90.14, 131.1, 160.7, 161.54, 164.12, 176.362, 274.362, 276.448, 277.502, 277.505, 363.9.

ЗЗАГА *див.* **ЗГАГА.**

ЗЗАДУ (1). *Присл. У спол.* с п е р е д у і **ззаду** — *з усіх боків.* Старенька сестро Аполлона, .. Придибайте хоч на годину Та хоч старенький божий глас Возвисьте, дядино. Та ладом Та добрим складом хоть на час, Хоть на годиночку у нас Ту вінценосную громаду Покажем с п е р е д у і **ззаду** Незрячим людям. II 69.28.

ЗЗА́МОЛОДУ (1). *Присл.* Тяжко, брате, Людей на старість розпізнати. А ще гірше **зза́молоду** Гадину кохати. II 51.95.

ЗЗІСТИ *див.* **З'ЇСТИ.**

ЗИГЗИЦЯ (1). *Слов'ян. Зозуля.* Співає, плаче Ярославна, Як та зозуленька кує, Словами жалю додає.— Полечу, каже, **зигзицею,** Тією чайкою-вдовицею II 336.5.

ЗИЖДУЩИЙ (1). *Слов'ян.* А добре **зиждущим** рукам І покажи, і поможи, Святую силу ниспошли. II 495.В.

ЗИК (3). Зареготались нехрещені… Гай обізвався; галас, **зик,** Орда мов ріже. І 6.118. За вихилясами придан, За **зиком** та за сміхом Ніхто й не бачив, як проїхав Той управитель II 94.48. До люльок, смороду і **зику** став я потрохи привикать VI 42.36.

ЗИКНУТИ (2). Я аж засміявся. Він і почув, та як **зикне,**— Я перелякався І 253.569. *Образн.* (1). Реве, лютує Візантія, Руками берег достає; Достала **зикнула,** встає… І на ножах в крові німіє. І 202.122.

ЗИМА (22). Уже й літо минулося, **Зима** вже надворі II 97.169. Лежимо собі цілісіньку **зиму** та ждемо весни та пароходу із Астрахані. VI 83.37. *Персоніф.* (1). Уже осінь, незабаром **Зима** залютує. II 55.222 //*Перен. Про старість* (1). Минули літа молодії, Холодним вітром од надії Уже повіяло. **Зима!** II 354.3 //*У спол.* **зима** в п а л а — *випав сніг* (1). Де ж Катруся блудить? Попідтинню ночувала, Раненько вставала, Поспішала в Московщину; Аж гульк — **зима** в п а л а. І 40.472.

◇ *Одн. Н.* зима І 37.353, 108.1144, 283.404, II 97.169, 221.41, 253.201, *персоніф.* II 55.222, *перен.* II 354.3, *у спол.* І 40.472, *Р.* зими II 54.203, 249.12, VI 83.38, 220.13, *З.* зиму І 538.В, VI 26.10, 34.40, 83.37, 148.24, 210.27, на зиму VI 220.33, *О.* зимою VI 222.20, за зимою І 493.В.

ЗИМОВАТИ, ЗИМОВАТЬ *див.* **ЗИМУВАТИ.**

ЗИМОЮ (13). *Присл.* Наготи Старої нічим одягти І витопить **зимою** хату. II

95.42. Я умерла **Зимою** під тином, А весною процвіла я Цвітом при долині I 356.62. мені ні восени, ні навіть **зимою** до тебе приїхать не можна VI 209.3 //*У спол.* л і т о м і **зимою** — *цілий рік, весь час* (1). Бувало, л і т о м і **зимою** Музика тне, вино рікою Гостей неситих налива ... II 9.63.

◊ **зимою** I 148.Присп., 356.62, 356.67, 528.В, II 81.175, 97.178, 195.42, 222.95, VI 24.39, 83.36, 209.3, *у спол.* II 9.63, **зімою** I 530.В.

ЗИМУВАТИ, ЗИМОВАТИ, ЗИМОВАТЬ (7). Попросився **зимувати** До дяка у школу. II 55.225. Може ще й **зимовать** останусь за сим скаженим морем. VI 139.37. *Образн.* (3). Може вернеться надія.. В пустку **зимовати** I 258.14.

◊ **зимувати** I 546.В, II 55.225, **зімувати** *образн.* I 482.В, **зимовати** I 539.В, *образн.* I 258.14, **зимовать** VI 139.37, *образн.* VI 115.10.

ЗИРК (3). *Вигук. Уживається для вираження несподіваності, раптовості появи кого, чого-н., настання дії.* Трохим Старий сидів в сорочці білій, В брилі, на призьбі.. Аж **зирк** — і наймичка ввійшла На двір. I 320.399. Щоб не толочили пашні... (Воно було б не диво, Якби хто інший) на тій ниві Сільце поставив. А то **зирк!** Таки голісінький мужик Поставив любо. II 103.17. сидячи, перебираю старий Р[у с с к и й] и н в а л и д. Коли, **зирк,** аж надрюковано, що такий-то Яцько К[ухаренко] назначається в таке і таке войсько кошовим. VI 83.20.

ЗИРНУТИ (3), **ЗИРКНУТИ** (2). леопард Із льоху вискочив на сцену, Ступив, **зирнув...** II 276.470. Марія на його **зирнула** I стрепенулась. II 309.178. небога Кругом **зиркнула,** — і о мур, Об мур старою головою Ударилась II 464.В.

◊ **зирнув** II 276.470, **зиркнув** II 470.В, **зирнула** II 277.488, 309.178, **зиркнула** II 464.В.

ЗИЧИТИ (1). Що гомонить отам, **зичить** Удосвіта? II 339.14.

ЗИЧНО (2). *Присл.* Питає суд:—Тепер скажіте, християни, Хто отруїв його?— Гудуть, Мов стиха дзвони.— Пані! Пані! — Громада **зично** загула. II 225.221. Один потопає, Другій виринає, Козацтву-товариству.. рукою махає I **зично** гукає. I 494.В.

ЗІ *див.* **З.**

ЗІБРАНИЙ (1). Хоч би бог привів подивиться на свої сльози, докупи **зібрані.** VI 25.24.

ЗІБРАТИ, ЗОБРАТИ (11). **1.** *Набрати, заощадити певну суму грошей* (6). **зобравши** оті сердешні 30 карб., оддай на воскресну школу. VI 228.1. Коли не **зберу** грошей, щоб поїхать за границю, то **зберу** так, щоб приїхать в Академію, бо ей-богу хочеться вчиться. VI 30.1.

2. *Зосередити в одному місці* (5). **Зібрав** Тарас козаченьків — Поради прохати I 65.87. А поганий Конецпольський Дуже звеселився; **Зібрав** шляхту всю докупи, Та й ну частовати. I 65.85. *Образн.* (1). Я царевыми чинами Скручу ему руки!.. А я **зберу** з всього світа Всі зла і всі муки! I 303.341 //*Про збори* (1). Конглав схаменувся, **Зібрав** раду. I 268.217.

◊ **зібрав 2.** I 65.85, 65.87, 268.217, 467.В, **зберу 1.** VI 30.1 (2 р.), **2.** *образн.* I 303.341, **збереш 1.** VI 164.8, **зберете 1.** VI 33.31, 226.9, **зобравши 1.** VI 228.1.

ЗІБРАТИСЯ, ЗОБРАТИСЯ (13). **1.** *Зійтися в одно місце* (10). А де ж люде?.. Над Тясмином, У темному гаю, **Зібралися** I 100.870. На селі **Зобралася** громада радить II 253.186 //*Про збори* (1). Незабаром **зібралась** рада. II 352.65.

2. *Підготуватися кудись вирушати* (2). На ярмарок — **зібралися** Хлопці, по толоці. Помоли[ли]сь гарне богу Та й рушили з богом У дорогу. I 454.В //*З інф. Вирішити щось робити* (1). Гляньте, подивіться: то конфедерати, Люде, що **зібрались** волю боронить. Боронять, прокляті... I 96.771.

3. *Набратися, накопичитись* (1). У мене багато дечого **зібралось** через десять літ, та не знаю, що мені робить з моїм добром,— як його пустить в люде. VI 155.39.

◊ **зібралась 1.** I 138.2220, II 352.65, **зобралася 1.** II 253.186, **зібралося 1.** I 66.119, **зібралось 3.** VI 155.39, **зібралися 1.** I 100.870, 269.261, 404.В, **2.** I 454.В, **зібрались 2.** I 96.771, **зобралися 1.** I 404.В, **зобрались 1.** II 469.В, **зберуця 1.** II 437.В.

ЗІГНАТИ, ЗОГНАТЬ (2). *У спол.:* а) **зігнати** з с в і т а — *занапастити* (1). Чи так, чи сяк, а я повинен ожениться, а то проклята нудьга **зжене** мене з с в і т а. VI 198.31; б) **зогнать** о с к о м у (1). Хотілося б **зогнать** о с к о м у На коронованих главах, На тих помазаниках божих... II 69.13.

ЗІЙТИ (31). **1.** *Піднятися над обрієм — про небесні світила* (19). Уже і сонечко **зійшло,** Уже й зайшло, смеркати стало II 9 .146. Гуляли б, поки не смеркає, Поки мир божий не засне, Поки з вечерньою зорьою Не **зійде** місяць над горою II 219. 35. Святої правди і любові Зоря всесвітняя **зійшла!** II 268.127 //*У прислів'ї* (1). Не так

пани, як підпанки, або — поки сонце **зійде,** то роса очі виїсть. I 103.968.

2. *Прорости, з'явитись над поверхнею грунту* (9). Якщо **зійде** моя рута, Останусь тута II 155.11. Хліби **зійшли,** Радіють люде II 14.262. *Образн.* (5). Може **зійдуть** [сльози], і виростуть Ножі обоюдні I 228.63. А де ж твої думи, рожевії квіти,.. Кому ти їх, друже, кому передав? Чи може навіки в серці поховав? О не ховай, брате! розсип їх, розкидай! **Зійдуть,** і ростимуть, і у люди вийдуть! I 245.254. журба-ту́га на тім полі **Зійшла** для Руської землі. II 339.13.

3. *Спуститися з чого-н.* (2). А потім би з гори **зійшли;** Понад Дніпром у темнім гаї Гуляли б, поки не смеркає II 218.30. *Образн.* (1). Молися й ти, з святого неба На тебе, серце, не **зійшла** Твоя і доля і недоля. II 237.47.

4. *Ідучи, піднятися на гору* (1). Походимо ж, моя зоре... **Зійдемо** на гору, Спочинемо II 502.В.

◇ **зійшла 1.** II 20.11, 268.127, 313.351, 470.В, **2.** II 408.В, *образн.* II 339.13, **3.** *образн.* II 237.47, **зійшло 1.** I 5.89, 66.111, 119.1523, II 14.265, 60.31, 96.146, 337.43, **2.** I 389.15, *образн.* II 301.25, **зійшли 2.** II 14.262, **зійде 1.** I 8.222, 10.43, 111.1232, 410.В, II 219.35, 357.7, *у прислів'ї* I 103.968, **2.** II 155.11, *образн.* II 354.15, **зійдуть 2.** *образн.* I 228.63, 245.254, **зійди 1.** II 8.2, **зійдемо 4.** II 502.В, **зійшли би 3.** II 218.30.

ЗІЙТИСЯ, ЗІЙТИСЬ (18), **ІЗІЙТИСЯ** (1). **1.** *Зібратися в одному місці* (12). До сходу сонця, рано-рано! У Віфлеємі на майдані **Зійшовся** люд II 314.368. Отож вони якось **зійшлись** Вночі круг тебе сумовати. II 323.730.

2. *Зустрінутись* (4). Тут **зійшлися** Гонта з Залізняком I 149. Прип. //*Злитися* (1). З Трубайлом Альта меж осокою **Зійшлись** II 27.111 //*Наблизившись, зіткнутися кінцями* (1). Ой три шляхи широкії Докупи **зійшлися.** I 388.2.

3. *Здружитися, поєднатись* (3). **Зійшлись,** побрались, поєднались, Помолоділи, підросли. II 370.1.

◇ **зійшовся 1.** II 314.368, **зійшовсь 1.** II 489.В, **зійшлися 1.** II 114.17, **2.** I 149.Прип., 388.2, **ізійшлися 2.** I 96.755, **зійшлись 1.** I 202.135, 272.355, II 323.730, **2.** II 27.111, **3.** II 343.4, 370.1, **зійдемося 1.** I 379.7, 395.1, II 217.3, **зійдемось 1.** VI 38.16, **зійдетеся 1.** I 557.В, **зійдуться 3.** I 260.13, **зійдуця 1.** II 410.В.

ЗІЛЛЯ (16). **1.** *Трав'яниста рослина, переважно отруйна* (10). Найшли **зілля,** накопали I стали варити. II 114.23. *У прикл. спол.* т р у т а-**зілля** (3). Ой у полі могила; Там удова ходила, Там ходила-гуляла, Т р у т и-**зілля** шукала. I 311.45. *Образн.* (1). А воленьку люде добрі I не торговали, А без торгу закинули В далеку неволю... Щоб не росло таке **зілля** На нашому полю. II 181.15.

2. *Навар із трав, що вживався як ліки або отрута* (6). Піди до криниці, Поки півні не співали, Умийся водою, Випий трошки сього **зілля** — Все лихо загоїть. I 52.152. сестри ходили.. Плакать над Іваном, Поки самі потруїлись Тим **зіллям** поганим. II 115.36.

◇ ***Одн. Н.*** **зілля 1.** I 411.В, *образн.* II 181.15, ***Р.*** **зілля 1.** I 278.221, 373.461, 538.В, *у прикл. спол.* I 311.46, **2.** I 52.152, 538.В, II 425.В, ***З.*** **зілля 1.** I 539.В, II 114.23, *у прикл. спол.* I 311.45, II 114.21, **2.** I 52.174, ***О.*** **зіллям 2.** I 538.В, II 115.36.

ЗІЛЛЯЧКО (1). *Зменш.-пестл. до* **зілля 1.** Твою долю, моя доню! Позаторік знала, Позаторік і **зіллячка** Для того придбала. I 51.144.

ЗІЛО (1). *Слов'ян. У спол.* д о **зіла** — *до краю.* спитай у Михайла, чи послав він те, що я й о г о просив, до Л и з о г у б а в Ч[ернігівську] губернію, бо я й досі нічогісінько не знаю, а обнищах д о **зіла.** VI 70.28.

ЗІМНІЙ ДВОРЕЦ (1). Я думаю його нарисовать, що він стоїть сумн[ий] коло **Зімнього дворца,** позаду Нева, а за Невою крепость, де конав Павло Полуботок. VI 28.19.

ЗІНОВАТЬ (1). **Зіноватъ,** кукіль і будяк Росте в пшениці! II 301.23.

ЗІНОВІЙ (3). *Друге ім'я Богдана Хмельницького.* **Зіновій** Богдан і син його Тимофій були поховані в Суботові коло Чигрина I 148.Прип.

◇ ***Одн. Н.*** **Зіновій** I 148. Прип. (2 р.), ***К.*** **Зіновію** I 308.29.

ЗІРКИ (1). Лягло сонце за горою, **Зірки** засіяли I 65.102.

ЗІРНИЦЯ (3). **1.** *Зоря* (2). Уже **зірниця** На небі ясно зайнялась. II 310.210. *Рим.* (1). сірому сиротина Випровожала; коня напувала До **зірниці** із криниці II 42.28.

2. *Ранкова зірка* (1). [Ц и г а н]: Чому не ляжеш, не спочинеш? **Зірниця** сходить, подивись. I 364.141.

◇ ***Одн. О.*** **зірниця 1.** II 310.210, **2.** I 364.141, ***Р.*** **до зірниці 1.** *рим.* II 42.28.

ЗІРОНЬКА (8). *Пестл.* Сім'я вечеря коло хати, Вечірня **зіронька** встає. I 390.7. *У порівн.* (1). Єсть карії очі — як **зіроньки** сяють I 85.362 //*У звертанні до людей* (2). Спасибі, **зіронько!** минає Неясний

день мій; вже смеркає, Над головою вже трясе Косою смерть. І 273.21.

◆ *У спол.* о д **зіроньки** д о **зіроньки** — *цілий день* (2). О д **зіроньки** д о **зіроньки** Сидять собі у вдівоньки. II 42.7.

◇ ***Одн. Н.*** **зіронька** I 390.7, ***Р.*** **до зіроньки** *у спол.* II 42.7, **од зіроньки** *у спол.* II 42.7, ***К.*** **зіронько** *зверт.* I 273.21, II 421.В. ***Мн. Н.*** **зіроньки** I 36.330, 92.589, *у порівн.* I 85.362.

ЗІРОЧКА (1). *Пестл.* Вечірня **зірочка** встає I 555.В.

ЗІХОДИТИ (1). У неділеньку та ранесенько, Ще сонечко не **зіходило**, А я, молоденька, На шлях, на дорогу Невеселая виходила. II 142.2.

З'ЇЗДИТИ (1). **З'їздили** ми Польщу і всю Україну, А не бачили такої, Я[к] се Катерина. II 129.9.

З'ЇСТИ (10), **ЗЗІСТИ** (2), **ІЗЗІСТИ** (1). Якби з ким сісти хліба **з'їсти**, Промовить слово, то воно б, Хоч і як-небудь на сім світі, А все б таки якось жилось. II 361.1. Біле тіло вовки **з'їли** I 4.39. Вибач мені, єй-богу ніколи і сухарь той **з'їсти**, а не те щоб лист написать доладу. VI 51.19. *У приказці* (3). Купили хріну, треба **з'їсти**; плачте, очі, хоч повилазьте: бачили, що куповали; грошам не пропадать! I 101.915. *Образн.* (4). І все діти! і все діти! Не знаю, де од їх подітись. Де не піду, й вони за мною. Вони **з'їдять** мене колись... I 363.107 //*У спол.* (2): а) н е **з'їсть** і н е д о п ' є (1). Не зна Марко, чого вона [наймичка] Так його цілує,— Сама н е **з'їсть** і н е д о п ' є, Його нагодує. I 316.231; б) п о з и ч к и **з'їли** (1). Заспівав би,— був голосок, Та п о з и ч к и **з'їли.** I 59.73.

◇ **з'їсти** II 361.1, VI 51.19, *у приказці* I 101.915, 276.124, **ззісти** *у приказці* I 490.В, **іззіла** *образн.* I 420.В, **з'їли** I 4.39, *образн.* I 140.2287, *у спол.* б) I 59.73, **з'їси** II 99.243, **з'їсть** *у спол.* а) I 316.231, **з'їдять** *образн.* I 363.107, **ззідять** *образн.* I 534.В.

ЗЛАК (1). Радуйся, ниво неполитая! Радуйся, земле, не повитая Квічастим **злаком**! II 291.3.

ЗЛАМАТИ (1). Уже й хату розкидали і сволік **зламали** I 502.В.

ЗЛАТО (12), **ЗЛОТО** (5). *Слов'ян.* **1.** *Збірн. Золоті гроші; багатство* (8). Руйнують мури; срібло, **злото** Несуть шапками козаки І насипають байдаки. I 202.131. Даєш ти, господи, і **злато** І власть панам, в тво[ї]м раю... II 448.В. *У прикл. спол.* **злато**-с е р е б р о (с р і б л о-**злото**) (6). І нишком проковтнуло море Моє не **злато**-с е р е б р о, Мої літа, моє добро II 215.20. Завтра вночі у Чигрині Свячений достану. Дасть він мені с р і б л о-**злото**, Дасть він мені славу I 94.690.

2. *Збірн. Золоті речі; дорогий золототканий одяг* (5). За богами — панства, панства В серебрі та **златі!** I 247.331.

3. *Благородний, коштовний метал жовтого кольору* (4). Горять Чертоги пурпуром і **златом** II 269.167. *У прикл. спол.* **злато**-с е р е б р о (1). Фавор-гора, Неначе з **злата**-с е р е б р а, Далеко, високо сіяє, Аж сліпить. II 308.122.

◇ ***Одн. Р.*** **з злата** 3. *у прикл. спол.* II 308.122, ***З.*** **злато** 1. II 448. В, *у прикл. спол.* II 215.20, 416.В, 447.В, 2. I 288.607, **злото** 1. *у прикл. спол.* I 94.690, 202.131, 428.В, 2. I 496.В, ***О.*** **златом** 3. II 184.24, 269.167, 467.В, **с златом** 1. I 410 В, ***М.*** **в (во) златі** 2. I 247.331, II 73.177, **в злоті** 2. I 473.В.

ЗЛАТОКОВАНИЙ (2). Ми молимось богу, І на храмах його честний Хрест **златокований** Поставили,— та й молимось II 461.В.

◇ ***Одн. З.*** **златокований** II 461.В, **златокованний** II 466.В.

ЗЛАТОМАЛЬОВАНИЙ (1). Хрест високий На кладовищі трохи збоку **Златомальований** стоїть. II 265.28.

ЗЛАЯ (3). *Слов'ян. Зло.* Хто б спас мене од лукавих І діющих **злая**? I 345.182. Се бог судить, визволяє Долготерпеливих Вас, убогих. І воздає Злодіям за **злая!** II 291.25. А бог мені помагає, Мене заступає І їм правдою своєю Вертає їх **злая.** I 343.120.

ЗЛЕДАЩІТИ (4). Катерино! Не та вже я стала: **Зледащіла**, нездужаю І на ноги встати. I 321.452. Правда, я сам думав, що я вже **зледащів**, захолонув в неволі, аж бачу — ні. VI 139.12.

◇ **зледащів** VI 139.12, **зледашіла** I 321.452, VI 212 19, **зледащіли** I 415.В.

ЗЛЕТІТИ (1). Одпочинь, моя ти зоре! Ти з неба **злетіла!** I 94.664.

ЗЛИДНІ (8). Серденько моє! Не посилайте поки що нічого отим книгарям — поки вас лихо не прискрипало. Бо вони не бачать, а носом чують наші **злидні**, а втім робіть, як самі знаєте. VI 193.5. *У прикл. спол.* л и х о-**злидні** (1). Вибачайте, люде добрі: Може не до ладу, Та прокляте л и х о-**злидні** Кому не завадить? I 86.388. *Образн.* (2). Крались **злидні** із-за моря В удовину хату. I 233.114. Добридень же, новий годе, В торішній свитині! Що ти несеш в Україну В латаній торбині? «Благоденствіє, указом

Новеньким повите». Іди ж здоров, та не забудь **Злидням** поклонитись. І 353.100. *Образн., рим.* (1). Нехай **злидні** живуть три дні — Я їх заховаю. І 23.79.

◆ *У спол.* (2): а) **злидні** годувати — *жити в нужді* (1). І що тепер йому почати? Подумавши, перехристивсь Та й знов пішов у наймити Голодні **злидні** годувати. II 253.173; б) **злидні** побили (1). Бодай же вас, цокотухи, Та **злидні** побили, Як ту матір, що вам на сміх Сина породила. І 30.96.

◇ ***Мн. Н.*** **злидні** VI 25.19, *у прикл. спол.* І 86.388, *образн.* І 233.114, *образн., рим.* І 23.79, *у спол.* б) І 30.96, ***Д.*** **злидням** *образн.* І 353.100, ***З.*** **злидні** VI 193.5, *у спол.* а) II 253.173.

ЗЛИЙ (65). **1.** *Недобрий; сповнений зла, люті* (41).— **Злий!** Недобрий чоловік, лихий! Навчив тебе, моя дитино, Зробить оце! II 318.554. А другая тая, Розлучниця **злая**, Багатая сусідонька, Вдова молодая. II 132.4. Я гралася, забавлялась, А вона все в'яла, Та нашого **злого** пана Кляла-проклинала. І 356.37. Запалили у сусіда Нову добру хату **Злі** сусіди І 262.3 //*Субст.* (12). Блаженний муж на лукаву Не вступає раду, І не стане на путь **злого**, І з лютим не сяде. І 340.3. Не жаль на **злого**, коло його І слава сторожем стоїть. А жаль на доброго такого, Що й славу вміє одурить. II 88.1. Ділá добрих оновляться, Ділá **злих** загинуть. І 340.20 //*Пройнятий злістю* (3). І нікому я нічого, Ніже **злого** слова, Не сказала. І 294.39. І ваша **злая** своєволя Сама скупається, сама В своїй крові. II 326.43 //*Лютий — про собак* (1). З собаками, мій синочку, Кохайся надворі! Собаки **злі**, покусають, Та не заговорять І 41.527.

2. *Поганий, жорстокий, такий, що приносить біду, нещастя* (18). в попелі тліє Іскра огню великого. Тліє, не вгасає, Жде підпалу, як той месник, Часу дожидає, **Злого** часу. І 262.13. О думи мої! о славо **злая**! За тебе марно я в чужому краю Караюсь, мучуся... але не каюсь!.. II 32.1. **зле** безталання Зострінеться всюди, І на шляху і без шляху, Усюди, де люди. І 231.63. Тиняючи на чужині В неволі **злій**, зострі[в] я діда. II 410.В. *Повт.* (4). Доле, де ти, доле, де ти? Нема ніякої! Коли доброї жаль, боже, То дай **злої! злої!** І 350.32.

3. *Субст. Зло* (6). Чудно людям, Бо люде не знають, Чому добре умирає, **Злеє** оживає? II 13.211. кругом мене діється ні **зле**, ні добре. VI 38.18.

◇ ***Одн. Н.*** **злий 1.** II 318.554, 415.В, 451.В, **злая 1.** І 25.30, 347.255, II 132.4, 326.43, **2.** І 13.102, II 32.1, 252.133, 307.81, **зле 2.** І 231.63, **3.** VI 38.18, **злеє 2.** І 352.49, **3.** II 13.211, ***Р.*** **злого 1.** І 294.39, *субст.* І 340.3, **2.** І 262.13, **3.** II 93.25, VI 36.30, (у) **злого 1.** II 94.35, **злої 2.** І 310.14, 393.5, 533.В, *повт.* І 349.12 (2 р.), 350.32 (2 р.), ***Д.*** **злому 1.** *субст.* І 336.227, 345.175, ***З.*** **злого 1.** І 356.37, II 98.207, 191.34, **на злого 1.** *субст.* II 88.1, **злую 1.** II 132.13, **2.** II 449.В, **злеє 3.** І 497.В, 537.В, ***О.*** **злим 1.** II 117.20, **злою 1.** І 237.28, 354.19, **2.** І 360.8, ***М.*** (в) **злій 2.** II 410.В, ***Мн. Н.*** **злі 1.** І 41.527, 262.3, 434.В, II 118.5, 171.226, 453.В, **злії 1.** І 45.695, 237.29, 346.230, 353.88, 383.20, *субст.* І 340.18, 341.33, 348.17, II 382.В, **2.** І 351.31, **злиї 1.** І 408.В, *субст.* І 525.В (2 р.), **злиє 1.** II 432.В, ***Р.*** **злих 1.** *субст.* І 340.20, ***З.*** **на злих 1.** *субст.* І 343.123.

ЗЛИТИ (1), **ІЗЛИТИ** (1). *З'єднати.* Слава тобі, Шафарику, Вовіки і віки! Що **злив** єси в одно море Слав'янськії ріки! І 485.В.

◇ **злив єси** І 485.В, **ізлив єси** І 485.В.

ЗЛИТИСЯ (1). *У спол.* слізьми **злитися** — *осліпнути.* А он бачиш? очі! очі! Нащо ви здалися, Чом ви змалку не висохли, Слізьми не **злилися**? І 242.140.

ЗЛИХА (1). *Присл. Тавтол.* Матрос, Таки земляк наш з Островної, На вахті стоя, Журився сам собі чогось, Та й заспівав,— звичайне, тихо. Щоб капітан не чув, бо **злиха** Якийсь лихий II 85.22.

ЗЛІСТЬ (4). Не спинила весна крові, Ні **злості** людської. І 137.2158. [Мати] **од злості** Зубами скрегоче. І 165.70.

◇ ***Одн. Р.*** **злості** І 137.2158, **од злості** І 148.Прип., 165.70, 167.131.

ЗЛІТАТИСЯ (1). На ниву в жито уночі, На полі, на роздоллі, **Зліталися** поволі Сичі. II 103.3.

ЗЛІШАТИ (1). Та й тойді ж творилось! Аж **злішаю**, як згадаю... Батурин спалила, Сулу в Ромні загатила Тілько старшинами Козацькими... І 300.255.

ЗЛО (14). **1.** *Все недобре, погане; протилежно до «добро», «благо»* (7). Нащо нас мати привела? Чи для добра? Чи то для **зла**? II 39.3. Безбожний царю, творче **зла**, Правди гонителю жестокий! II 281.73.

2. *Нещастя, лихо* (6). Чи єсть у бога люте **зло**, Що б у тій хаті не жило? II 229.11. Як його вчити, навести На путь святий святого сина, І як його од **зол** спасти? II 316.457.

3. *Злість* (1). Я різав все, що паном звалось, Без милосердія і **зла**, А різав **так.**

І сам не знаю, Чого хотілося мені? II 65.143.

◇ *Одн. Н.* **зло** 2. II 229.11, *Р.* **зла** 1. I 267.176, II 281.73, 326.35, **без зла** 3. II 65.143, **для зла** 1. II 39.3, 384.В, **од зла** 1. II 236.13, *З.* **зло** 1. II 495.В, **на зло** 2. II 411.В, *Мн. Р.* **од зол** 2. II 316.457, *З.* **зла** 2. I 243.164, 267.159, 303.342.

ЗЛОБА (1). Во **злобі** Сини твої тебе уб'ють II 327.17.

ЗЛОДІЙ (21). **1.** *Розбійник, злочинець, убивця* (14). Защебече соловейко,.. дрібно, та рівно, як бога благає, Поки вийде **злодій** на шлях погулять З ножем у халяві,— піде руна гаєм, Піде та замовкне, нащо щебетать? Запеклую душу **злодія** не спинить, Тільки стратить голос, Добру не навчить. I 12.42. Не **злодії** з Гамалією Їдять мовчки сало I 202.110. *Повт.* (2). Заплаче **злодій**, лютий **злодій**. Було так перш I 12.59.

2. *Крадій* (7). У **злодія** вже **злодій** краде, Та ще й у церкві. I 267.170. *У порівн.* (4). Неначе **злодій**, поза валами В неділю крадуся я в поле. II 46.45.

◇ *Одн. Н.* **злодій** 1. I 12.42, 149.Прип., 245.235, II 87.12, *повт.* I 12.59 (2 р.), 2. I 267.170, *у порівн.* II 46.45, 47.88, 104.1, 265.18, *Р.* **злодія** 1. I 12.45, **у злодія** 2. I 267.170, *З.* **злодія** 1. II 461.В, *О.* **над злодієм** 1. II 286.5, *Мн. Н.* **злодії** 1. I 202.110, *Д.* **злодіям** 1. II 291.25, 2. I 298.178, *О.* **злодіями** 1. II 461.В, **з злодіями** 1. II 266.53, **межи злодіями** 1. II 268.135.

ЗЛОЗАЧАТИЙ (1). Сини твої тебе уб'ють Оперені, а **злозачаті** Во чреві згинуть, пропадуть, Мов недолежані курчата!.. II 327.19.

ЗЛОМИТИ (1). Молюся, господи, помилуй, Спаси ти нас, святая сило, **Зломи** язик мій за хули I 487.В.

ЗЛОНАЧИНАЮЩИЙ (1). *Субст.* **Злоначинающих** спини, У пута кутії не куй, В склепи глибокі не муруй. II 333.22.

ЗЛОТ (3). Я в Парижі була Та три **злота** з Радзівілом Та Потоцьким пропила. I 298.181.

◇ *Одн. Р.* **злота** I 298. 181, *Мн. З.* **злоти** I 502.В, **злоті** I 502.В.

ЗЛОТО *див.* **ЗЛАТО.**

ЗЛЯКАНИЙ (2). А люди біднії в селі, Неначе **злякані** ягнята, Позамикалися у хатах II 150.14. Пригорнулась [Марія], Неначе **злякане** дитя, До Йосипа свого старого II 309.180.

ЗЛЯКАТЬ (7), **ІЗЛЯКАТЬ** (1). На базар збірались Гайдамаки. Йде Ярема, Залізняк гукає: «Чуєш, хлопче? ходи сюди! Не бійсь, не **злякаю!**» I 115.1375. Ідуть дівчата в поле жати.. Ідуть — під дубом зелененьким Кінь замордований стоїть, А біля його молоденький Козак та дівчина лежить. Цікаві (нігде правди діти) Підкралися, щоб **ізлякать;** Коли подивляться, що вбитий,— З переполоху ну втікать! I 8.198.

◇ **злякать** I 404.В, 494.В, **ізлякать** I 8.198, **злякав** I 494.В, **злякаю** I 115.1375, **злякає** I 200.56, II 172.251, **зляка** II 172.252.

ЗЛЯКАТИСЯ, ЗЛЯКАТИСЬ (16). огонь огнем Кругом запалало, — Аж **злякавсь** я... I 246.280. Якби зострілися ми знову, Чи ти **злякалася б,** чи ні? II 92.2. На сей раз посилаю вам свій патрет, тілько ви його не показуйте моїй молодій, а то **злякається.** VI 190.19. *Образн.* (1). Я спалила Польшу з королями.. Отойді-то було свято! Аж пекло **злякалось.** I 300.270.

◇ **злякався** I 323.523, 476.В, VI 26.8, **злякавсь** I 246.280, **злякалася** I 463.В, **злякалась** II 17.359, **злякалось** *образн.* I 300.270, **злякалися** II 281.47, **злякались** I 374.7, II 30.58, **злякаюсь** VI 49.31, **злякається** I 375.25, VI 190.19, 191.26, **зляк**а**ються** VI 192.14, **злякалася б** II 92.2.

ЗМАЙСТРУВАТИ (1). *Перен. Приготувати (їжу).* Ходім лишень полудновать. Що ти там, Ярино, **Змайструвала?** I 278.192.

ЗМАЛЕЧКУ (4). *Присл.* Був собі дід та баба.. Ще **змалечку** удвох ягнята пасли I 311.61. Треба вчитись, Ще **змалечку** треба вчитись, Як на світі жити, А то битимуть, та й дуже!.. II 252.127.

◇ **змалечку** I 252.515, 311.61, II 252.127, 298.25.

ЗМАЛКУ (3). *Присл.* Ще **змалку** з матір'ю старою Ходив з торбами цей козак II 105.47.

◇ **змалку** I 242.139, II 46.34, 105.47.

ЗМАЛУ (1). *Присл.* очі, очі,.. Чом ви **змалу** не вилізли I 473.В.

ЗМАЛЮВАТИ *див.* **ЗМАЛЬОВАТИ.**

ЗМАЛЬОВАНИЙ (1). Мов **змальована** сиділа До самої ночі Перед вікном II 157.29.

ЗМАЛЬОВАТИ, ЗМАЛЮВАТИ (4). Скажіть Грицькові, що я **змалював** його панну С о т н и к і в н у і може на цім тижні пошлю йому, як здужатиму письмо написать. VI 25.25. я тепер точнісінький, як той москаль, що **змальовав** Кузьма Трохимович панові, що дуже кохався в огородах. VI 39.22. *Образн.* (2). Тяжко мені. Тяжко, мамо! Нащо дала вроду? Нащо брови **змальовала,** Дала карі очі? I 159.270.

◇ **змальовав** VI 39.22, **змалював** VI 25.25, **змальовала** *образн.* I 46.709, 159.270.

ЗМАРНІТИ (2), **ІЗМАРНІТИ** (1). Марку! подивися, Подивися ти на мене: Бач, як **я змарніла?** I 324.534. Присудили **сусідоньки**

У наймах служити. Ізнищіла, **ізмарніла** I 232.79.

◊ **змарніла** I 324.534, II 445.В, **ізмарніла** I 232.79.

ЗМЕРЕЖАТИ (2). *Перен. Дрібно списати.* Старе ледащо таки спромоглося на аркуш паперу та вже так його **змережав**, що й курці нема де клюнуть. VI 226.22 //**Змережати** к р о в ' ю т а с л ь о з а м и (1). І четверту начинаю Книжечку в неволі Мережати,— **змережаю** Кров'ю та сльозами Моє горе на чужині II 210.17.

ЗМИЛОСЕРДИТИСЯ (1). *Тавтол.* може ще раз уночі підемо з Незабутовским.. шукать сестер милосердія, щоб **змилосердилися.** VI 148.30.

ЗМИТИ (6). Яриночка.. І голову йому **змила,** І ноги умила I 286.545. *Образн.* (4). Пішов молиться добрий Гус.. «Прозріте, люди, день настав! Розправте руки, **змийте** лу́ду». I 266.151. Ой ви сльози, дрібні сльози! Ви **змиєте** горе I 117.1474.

◊ **змила** I 286.545, **змиє** *образн.* I 473.В, **змиєте** *образн.* I 117.1474, **нехай змиє** I 315.211, **змийте** *образн.* I 117.1475, 266.151.

ЗМІЇНИЙ (1). Тяжко, брате, Людей на старість розпізнати. А ще гірше зза́молоду Гадину кохати. Очарує **зміїними** Карими очима... II 51.97.

ЗМІЙ (6). **1.** *Гадюка. Образн.* (2). І бачили на тіарі Червоного **змія** Про́сті люде. I 271.348.

2. *Перен. Про злу, підступну людину. Зверт., лайл.* (4). І ми сковані з тобою, Людоїде, **змію!** I 251.474.

◊ ***Одн. Р.*** **змія 1.** I 480.В, ***З.*** **змія 1.** I 271.348, ***К.*** **зміє 2.** I 472.В, II 416.В, **змію 2.** I 251.474, ***Мн. Н.*** **змії 2.** I 352.62.

ЗМІНЯТИ (1). чабани.. Ослицю на козу **зміняли** II 489.В.

ЗМІРИТИ (1). *У спол.* в з о р о м **зміртити** — *оглянути.* «Горе вам!» Сказав апостол утомленний І в з о р о м оргію **змірйв** II 467.В.

ЗМІЯ (12). **1.** *Гадюка* (10). Дивися, чорная **змія** По снігу лізе... II 100.286. *У порівн.* (2). я — Неначе лютая **змія** Розтоптана в степу здихає II 201.41. *Образн.* (5). німота.. Сім'ю слав'ян роз'єдинила І тихо, тихо упустила Усобищ лютую **змію.** I 262.21. Тяжко йому, Тяжко, а не плаче. Ні, не плаче: **змія** люта, Жадна випиває Його сльози I 117.1469.

2. *Перен. Про злу, підступну людину* (2). Розлучниця злая, Багатая сусідонька, Вдова молодая. А я вчора з нею, З сією **змією,** В полі плоскінь вибирала II 132.8.

◊ ***Одн. Н.*** **змія 1.** I 235.220, II 100.286, *у порівн.* II 201.41, 450.В, *образн.* I 117.1469, ***З.*** **змію 1.** *образн.* I 23.81, 262.21, II 451.В, ***О.*** **змією 1.** *образн.* I 463.В, **з змією 2.** II 132.8, ***Д.*** **зміям 2.** I 269.249, ***З.*** **змії 1.** I 243.171.

ЗМОВКНУТИ (1). І **змовк** і зник той тяжкій голос. II 488.В.

ЗМОГТИ (1). За ним, Твоїм Юпітером святим, Залізну браму зачинили. А ти осталася одна, Одна-однісінька надворі. І що ти **зможеш?**— Горе! Горе! II 277.483.

ЗМОЛОТИТИ (2). Радіє князь, запродує З половою жито. І молотить виганяє Людей недобитих. **Змолотили** II 15.303. утомився, наче копу жита за одним заходом **змолотив.** VI 229.13.

ЗМУРОВАТИ (1). Тілько ти, святий Ростовський, Згадав у темниці Свого друга великого І звелів каплицю Над гетьманом **змуровати** II 162.81.

ЗНАВАТИ (1). «Я, пане, з Вільшани». «З Вільшаної, де титаря Пси замордували?» «Де? якого?» «У Вільшаній; І кажуть, що вкрали Дочку його, коли знаєш». «Дочку, у Вільшаній?» «У титаря, коли **знавав»**. I 115.1387.

ЗНАЄМИЙ (2). Не із Ли́тви йде князь сподіваний, Давно **знаємий,** давно жаданний, А із Києва II 417.В. привітай.. всіх, кого побачиш мною **знаємих** VI 185.35.

ЗНАЙ (17). *Частка.* **1.** *Не звертаючи уваги ні на що* (9). Нічого: **знай,** своє пиши Та перед лю́дьми не бреши. II 55.243 //*У спол.* **знай** с о б і (2). П'яниці, **знай** с о б і, кричать:— І патріот! і брат убогих! Наш славний князь! Віват! Віват! II 10.76.

2. *Раз у раз, весь час* (8). У хатоці чисто, тихо.. І **знай** двері поскрипують, Ніхто не минає I 538.В. А парубки копиці кла́ли, Та, **знай,** на сонце позирали, Та нісенітницю верзли. II 186.25.

◊ **знай 1.** I 7.190, 12.40, 82.275, 136.2122, II 10.76, 55.243, 98.202, 102.12, **2.** I 89.497, 89.499, 124.1702, 318.304, 396.23, 538.В, II 186.25, 439.В, **знає 1.** I 78.149.

ЗНАЙОМИЙ *див.* **ЗНАКОМИЙ.**

ЗНАЙТИ (10). **1.** *Розшукати сховане, загублене, втрачене і под.* (7). Якби то далися орлинії крила, За синім би морем милого **знайшла** I 4.70. **знайшли** Дві палички, та й понесли Додому матерям на дрова. Звичайні діточки! II 318.539.

2. *Натрапити на щось, виявити, відкрити* (3). У нас козак в очереті, .. **Знайшли** вчора I 5.106. Прощай, убогий Кос-Арале. Нудьгу заклятую мою Ти розважав-**таки**

два літа. Спасибі, друже; похвались, Що люде і тебе **знайшли** II 207.9.

◊ **знайшла 1.** II 462.В, 463.В, **знайшли 1.** I 470.В, II 318.539, **2.** I 5.106, II 207.9, 407.В, **знайде 1.** I 65.100, **якби-то знайти 1.** I 470.В, **знайшла би 1.** I 4.70.

ЗНАК (4). І малого **знаку** Нудьги тії не осталось II 66.180 //*У спол.* (3): а) не дати **знаку** — *не попередити* (1). сотник виглядає з-за тину і входить в хату, не давши **знаку** II 171. Рем.; б) не стане **знаку** — *про зникнення чого-н.*(1). Погибнеш, згинеш, Україно, Не стане **знаку** на землі. II 327.2; в) чи по **знаку** — *чи відомий* (1). Чи по **знаку** Кому цей Оглав білохатий? II 164.1.

◊ ***Одн. Р.*** **знаку** II 66.180, *у спол.* а) II 171.Рем., *у спол.* б) II 327.2, ***М.*** **по знаку** *у спол.* в) II 164.1.

ЗНАКОМИЙ (4), **ЗНАЙОМИЙ** (1). Тут треба маляра аквареліста. Та в Семена, я думаю, найдеться **знакомий** такий майстер. VI 119.4. Здається, ви **знакомі** з Василем Єзучевським. VI 44.5. Поклонітесь гарненько од мене Дзюбину,.. коли ви **знайомі** VI 299.В.

◊ ***Одн. Н.*** **знакомий** VI 119.4, ***Р.*** **знакомого** VI 163.15, ***З.*** **знакомого** VI 188.23, ***Мн. Н.*** **знакомі** VI 44.5, **знайомі** VI 299.В.

ЗНАМЕНА (2). І військо, як море, З **знаменами**, з бунчугами З лугу виступало Та на трубах вигравало. II 137.24. Вдарили з гармати, **Знаменами**, бунчугами Гетьмана укрили. II 138.45.

ЗНАНИЙ (1). Добре б ти зробив, якби побачився та привітав од мене оту шляхту много **знаную** мною лично; а вона сьогодня вся повинна бути у Корсуні. VI 212.11.

ЗНАТИ, ЗНАТЬ [1] (585). **1.** *Розуміти, усвідомлювати, здогадуватися* (230). За що, не **знаю**, називають Хатину в гаї тихим раєм. II 229.6. Даль чоловік добрий, розумний і могущий, він добре **знає**, як тут ми пропадаємо VI 43.25. Петрусю! добрая дитино! Ти ще не **знаєш** неповинний, Як тяжко на світі любить! II 450.В. Люде **знають**, Кого годують, доглядають. II 227.16. Плюнь, мій голубе сизий, на цю паскудну брехню, і **знай**, коли мене неволя і горе не побороло, то сам я не звалюся. VI 170.7. Тяжко, важко нудить світом, Не **знаючи** за що. I 81.256. *Повт.* (9). Ярема гнувся, бо не **знав**, Не **знав**, сіромаха, що виросли крила I 84.335. *У приказці* (1). Дурний шию підставляє І не **знає** за що! I 338.54. *Образн.* (7). [Сонечко] не **зна**, що як зайде Спочити за гаєм, Петрусь вийде на долину I 462.В //(Не) **знать** було (3). Дітей, бачся, годувала Та в засік ховала. Та очіпок, се вже вранці, Клоччям вимощала, Щоб не **знать** було, що стрига. I 368.290. Височенний хрест поставив.. Се, бачиш, для того, Щоб **знать** було, що криниця Єсть коло дороги II 257.345.

2. *Мати відомості про кого-, що-н.; відати що-н.* (174). Я спитав Таки сусіду про Ганнусю. «Хіба ти й досі ще не **знаєш**? Ганнуся на Сибір пішла». I 397.50. Зоре моя! Мій друже єдиний! І хто **знає**, що діється В нас на Україні? А я **знаю**. II 8.27. О людській волі я розпитував; але ніхто нічого не **знає** VI 201.26. Якщо ви **знаєте** його адрес, то пошліть йому оцей листочок VI 62.19. Як матимете час, то пишіть до мене через Камінецького, бо він **знатиме**, де я повертаюсь. VI 193.11. *Повт.* (8). **Знають** вони, **знають**, Хто такий і відкіля він I 134.2076. *Образн.* (5). [Море] **знає**, де мій милий, Бо його носило, Воно скаже, синє море, Де його поділо. I 9.5 //Не **знать** (було) (3). А щоб не **знать** було нікому, То ще й не радився ні з ким. II 165.35. І не **знать**, Де він кохався. II 317.498.

3. *Бути знайомим з ким-н., вирізняти кого-, що-н. з-поміж інших, іншого* (34). Та же самая почта привезла мені письмо із Чорноморії і 25 рб. грошей от Я. Кухаренка (Семен його повинен **знать**). VI 131.26. Перебендя старий, сліпий,— Хто його не **знає**? I 25.2. У Києві у мене нема нікого такого, щоб хто добре **знав** Понятовського: пошукаю, чи не найду тут. VI 200.28. смерть вільшанського титаря правдива, бо ще є люди, которі його **знали**. I 150.П. «Гей, старченя! стривай лишень!.. Будища **знаєш**? І озеро коло Будищ?» «І озеро **знаю**, Отам воно» I 121.1618. *Повт.* (4). спочину, Та тим часом розпитаю Шлях на Московщину. Далекий шлях, пани-брати, **Знаю** його, **знаю**! I 37.366. *У приказці* (2). Дурня **знать** По походу. II 157.9.

4. *Бажати, хотіти; чинити на свій розсуд; вважати за потрібне* (32). Я тобі не пара; я в сірій свитині, А ти титарівна. Кращого вітай,— Вітай, кого **знаєш**... I 93.642. Посилаю тобі нашвидку зроблений план хати. Поміркуй і роби, як сам добре **знаєш**. VI 206.2. Розійшлися гайдамаки, Куди який **знає** I 146.2538. вишліть мені, будьте ласкаві, 1100 карбованців, і я вам з великою дякою пришлю к Новому року

екземплярів книги на такую сумму, або через рік гроші з невеликим процентом. Зробіть, як **знаєте** і як вам бог на розум положе. VI 200.11. Не слухала стара мати, Робила, що **знала** — Дивилася чорнобрива, Сохла, і мовчала. I 50.107. *У приказці* (2). Нехай собі, Кого **знає**, шиє Брехня в дурні. II 410.В. *Образн.* (3). Не слухала Катерина Ні батька, ні неньки, Полюбила москалика, Як **знало** серденько. I 28.24.

5. *Мати знання в певній галузі, розбиратися в чому-н.* (26). І всі мови Слав'янського люду — Всі **знаєте.** А своєї Дастьбі... I 333.119. Сама б учила, так не **знала** ж Вона письма того. II 319.589. Каленика поцілуй тричі за мене і скажи йому, що, як добре **знатиме** математику, то астрономію і навігацію за пояс заткне. VI 221.7 //*Уміти щось робити, мати навички в чому-н.* (3). Співай, старче божий, яку **знаєш,** а то й дзвона не діждемо — поснемо. I 103.970. Молитись богу Та за ралом спотикатись, А більше нічого Не повинен **знать** невольник II 63.60.

6. *Зазнавати, переживати, відчувати* (19). І я вас лякаю, бо те лихо **знаю,** Бодай його в світі нікому не **знать** I 157.170. А за лихо... Та цур йому! Хто його не **знає**!.. I 23.71. Багатий не **знає** Ні приязні, ні любові I 260.2. *У приказці* (1). Ираклий Александрович (щ о б й о г о л и х о н е **знало**) великий мені приятель. VI 141.3.

7. *Форми II ос. одн. і мн.* **знаєш, знаєте** *у знач. вставних слів уживаються, коли треба звернути увагу співрозмовника на що-н.* (13). **Знаєш,** Маню, У городі тепер армяни II 220.30. Так як же його скомпоновать? щоб, **знаєте,** не було і кривди, щоб не було і правди I 150.П. А **знаєш що,** Федоте? Я чув, що ти вже на другій оженився. VI 211.25.

◆ *У спол.* (57): а) б о г (с в я т и й, л и х и й, ч о р т, к а т й о г о б а т ь к а і т. д.) **знає (зна, знають)** (38). Розсердився Б о г **знає** на кого, Та й зо мною не говорить. I 278.215. Моя душа! .. Коли одпочине? С в я т и й **знає.** II 252.161. Мені велено одправиться прямо в столицю. Л и х и й ї х **знає** для чого. VI 145.19. Маркович написав мені свій адрес, та ч о р т **зна** який VI 141.11. Так мені погано, що я ледве перо в руках держу, і к а т й о г о б а т ь к а **знає,** коли воно полегшає. VI 228.33. Ч о р т и ї х б а т ь к а **знають,** що се вони зо мною роблять. І досі ще нема нічого із корпусу. VI 132.37. Чого ж він приплентав?— А х т о й о г о **зна.** II 54.209; б) щ о б т и (в и) **знав (знала, знали)** — *хай буде тобі (вам) відомо* (7). Загине все,.. І не згадають, щ о б т и **знав...** II 37.107. Весела хата, щ о б т и **знала!..** II 372.12. Моя се відьма, щ о б в и **знали.** I 361.67; в) д а т и (д а в а т и) **знати (знать)** — *повідомити (повідомляти)* (5). Порадились, Д а л и в город **знати;** Суд наїхав II 187.51. Од 16 мая до 2 августа не д а в а л и **знать** із корпуса в укріпленіє о моїй свободі. VI 171.39; г) п а л ь ц і **знать** — *дуже відчутно* (2). Завдав він мені свято. Так учистив, що аж п а л ь ц і **знать.** VI 161.3; д) т і л ь к о й **знає,** щ о — *тільки те й робить, що* (2). Мабуть, добре Московщина В тямку їй далася! Бо уночі т і л ь к о й **знає,** Щ о москаля кличе. I 42.579; е) н е **знать** і с л і д у — *про відсутність кого-н.* (1). Людей не чуть, н е **знать** і с л ід у Людської страшної ноги. I 243.187; є) н е х а й і н а ш и х **знають** — *при вираженні хвалькуватості, самовдоволення* (1). Іде додому уночі П'яненький сотник, а йдучи Собі веселий розмовляє:— Н е х а й і н а ш и х люде **знають!** II 174.315; ж) с а м а с о б і **знає** (1). Ніхто того не побачить, Ніхто не спитає:— Де ти була, що робила?— С а м а с о б і **знає...** I 49.65.

◇ **знати 1.** VI 42.23, **2.** I 37.378, 49.35, 315.187, II 140.22, *у спол.* в) I 65.72, II 187.51, **знать 1.** I 368.290, II 152.6,152.7, 239.17,257.345, **2.** I 112.1256, 277.169, 462.В (2 р.), II 165.35, 317.498, 416.В, VI 229.3, **3.** VI 43.15, 131.26, *у приказці* II 157.9, **5.** I 277.161, 375.35, II 63.60, **6.** I 157.170, *у спол.* в) II 316.438, VI 62.7, 171.39, *у спол.* г) VI 161.3, 162.34, *у спол.* е) I 243.187, **знаю 1.** I 95.703, 103.959, 103.967, 116.1412, 127.1855, 156.116, 163.418, 244.216, 244.220, 249.415, 277.147, 290.682, 296.129, 297.142, 312.102, 313.109, 349.5, 353.79, 356.49, 363.105, 368.284, 375.45, 437.В, 444.В, 514.В, 525.В, 536.В, 538.В, II 21.9, 45.19, 65.144, 143.12, 198.28, 200.28, 201.35, 201.46, 207.14, 222.85, 227.1, 229.6, 233.46, 252.137, 254.236, 384.В, 445.В, 451.В, 461.В, VI 20.29, 20.37, 21.6, 22.7, 23.17, 24.22, 24.37, 25.13, 26.22, 26.23, 33.17, 34.3, 34.7, 34.10, 42.27, 45.18, 46.13, 49.10, 51.13, 51.18, 57.30, 58.8, 58.9, 61.35, 62.1, 77.3, 77.4, 115.25, 118.31, 132.17, 132.18, 138.21 (2 р.), 139.21, 141.14, 145.14, 147.4, 155.39, 159.9, 159.10, 162.22, 165.22, 166.32, 172.12, 177.12, 192.10, 192.34, 193.30, 194.11, 194.28, 197.38, 198.18, 203.16, 217.2, 221.35, *повт.* I 127.1840 (2 р.), II 252.135, 252.136, **2.** I 86.393, 89.479, 289.632, 355.13, 356.31, 441.В, 457.В, 528.В, II 8.29, 9.51, 53.175, 59.187, 73.171, 73.172, 169.151, 223.10, 228.50, 230.53, 233.50, 252.130, 416.В, VI 15.13, 23.18, 32.6, 41.17, 41.24, 41.32, 43.35, 52.14, 70.28, 92.22,

119.3, 130.30, 130.40, 132.9, 132.24, 139.34, 141.35, 147.2, 147.11, 147.36, 152.11, 153.11, 166.32, 179.23, 188.19, 192.7, 204.9, 206.41, 209.7, 221.5, 221.24, *повт.* I 138.2219 (2 р.), *образн.* II 282.81, **3.** I 121.1620, 133.2062, 255.33, 354.16, VI 20.13, *повт.* I 37.366 (2 р.), II 8.24, 8.25, **5.** I 80.1225, 332.95, II 173.272, VI 19.23, 27.25, **6.** I 51.139, 76.66, 157.169, 157.171, **знаєш 1.** I 59.79, 273.10, 279.241, II 75.220, 95.98, 178.18, 415.В, 450.В, **2.** I 51.123, 127.1839, 365.175, 365.193, 397.50, 484.В, II 99.237, 270.208, 273.342, 390.В, VI 15.12, 161.36, 162.1, 176.37, 176.38, 200.36, *образн.* I 9.22, 200.65, **3.** I 115.1385, 121.1618, 315.193, 437.В, VI 34.5, 119.10, **4.** I 15.26, 93.642, 415.В, 441.В, 457.В, II 164.17, 189.23, 195.31, 201.57, 203.26, 204.28, 206.2, 206.7, 207.35, 224.1, 228.2, *у приказці* II 223.134, **5.** I 103.970, 457.В, II 171.218, **7.** I 276.137, 366.205, 397.66, 537.В, II 54.138, 100.292, 220.30, VI 77.12, 211.25, **знаєшь 5.** I 476.В, **знає 1.** I 11.32, 35.278, 55.26, 80.232, 117.1466, 157.156, 157.162, 242.146, 260.8, 316.226, 330.9, 344.166, 344.169, 403.В, 444.В, II 78.61, 79.79, 106.76, 158.46, 165.62, 173.263, 175.337, 199.2, 223.147, VI 43.25, *повт.* II 450.В (2 р.), *образн.* I 28.14, 49.39, 153.8, 290.708, 344.150, 417.В, *у приказці* I 338.54, **2.** I 4.64, 11.8, 12.68, 101.901, 111.1225, 126.1803, 127.1817, 169.201, 245.232, 316.224, 323.494, II 8.27, 10.81, 10.82, 206.54, 383.В, 452.В, VI 16.17, 38.9, 62.20, 147.2, 165.8, 201.26, *повт.* I 110.1207 (2 р.), *образн.* I 9.5, **3.** I 25.2, VI 70.31, 70.32, 177.1, **4.** I 61.48, 146.2538, VI 195.27, 227.7, *образн.* I 49.49, 162.367, *у приказці* II 410.В, **5.** I 26.70, 75.3, 154.40, 375.43, VI 118.36, 217.26, **6.** I 23.71, 35.306, 260.2, *у спол.* а) I 35.293, 278.215, 289.647, 301.282, 301.306, 521.В, II 165.38, 233.35, 252.161, VI 32.32, 45.8, 50.2, 83.13, 118.32, 130.42, 132.22, 138.35, 139.37, 141.32, 145.19, 145.21, 152.27, 189.13, 228.33, *у спол.* д) I 42.579, *у спол.* ж) I 49.65, **зна 1.** I 3.23, 92.614, 99.854, 403.В, 462.В, II 97.165, 222.80, 449.В, *образн.* I 462.В, **2.** I 273.9, 316.229, 316.233, 316.245, 431.В, *у спол.* а) I 333.138, 374.10, 483.В, 522.В, II 54.209, 55.234, 87.8, VI 17.8, 21.6, 141.11, 211.15, 213.5, 319.В, *у спол.* д) I 410.В, **знаєм 1.** I 332.102, II 441.В, **2.** I 91.561, II 222.79, 414.В, **3.** VI 221.26, **6.** I 125.1743, **знаємо 2.** II 449.В, **знаєте 2.** I 338.47, II 225.226, VI 62.19, **3.** VI 26.10, **4.** VI 26.16, 55.4, 193.6, 193.40, 200.11, 227.30, **5.** I 305.406, 333.119, **7.** I 37.385, 150.П, II 164.19, VI 27.5, **знають 1.** I 39.433, 84.350, 93.625, 271.337, 314.162, 343.116, 355.10, 519.В, II 13.209, 227.16, 326.36, **2.** I 149. Прип., 156.128, 238.30, 285.497, 319.366, 328.126, II 399.В, *повт.* I 134.2076 (2 р.), II 442.В (2 р.), **3.** I 15.14, 25.5, 27.74, 134.2071, VI 154.10, *у приказці* VI 200.29, **6.** I 36.312, II 53.155, *у спол.* а) VI 132.37, **знав 1.** I 145.2473, 274.33, 307.476, II 48.121, 48.122, 200.23, 451. В, VI 82.29, 171.34, 206.5, 228.21, 229.12, *повт.* I 84.335, 84.336, 84.338, **2.** I 120.1585, 162.368, 310.18, II 71.89, VI 16.5, 36.31, 155.37, **3.** VI 200.28, *у спол.* б) II 37.107, VI 44.8, **знала 1.** I 51.143, 166.85, 296.108, 461.В, 462.В, 527.В, 532.В, II 451.В, VI 148.17, **2.** I 157.152, 157.191, 162.357, 279.261, 294.57, 297.162, 356.43, 460.В, II 157.25, 158.56, **4.** I 50.107, **5.** II 319.589, **6.** I 160.276, 380.10, *у спол.* б) II 372.12, **знало 1.** II 192.11, **4.** *образн.* I 28.24, **6.** *у приказці* VI 141.3, **знали 1.** I 376.62, **2.** I 26.34, 86.399, 111.1213, 120.1571, 367.245, 539.В, II 9.48, 82.208, 136.11, 430.В, **3.** I 150.П, II 58.8, **5.** II 73.151, 207.10, **6.** I 91.564, 125.1443, *у спол.* б) I 317.281, 361.67, II 75.218, 204.2, **буду знати 2.** I 310.29, **будеш знати 2.** II 188.89, **будуть знати 1.** II 456.В, **знатиму 1.** II 143.13, 443.В, **знатимеш 1.** II 235.127, **2.** II 10.93, 10.94, **знатимиш 1.** II 381.В, **2.** II 381.В, **знатиме 1.** II 204.18, VI 55.11, 58.18, **2.** VI 39.36, 193.11, **5.** VI 221.7, **знай 1.** II 180.42, VI 17.15, 170.7, 210.26, **нехай знає 2.** *образн.* II 160.26, **знайте 1.** I 49.37, **нехай знають** *у спол.* є) II 174.315, **знав б[и] 5.** II 22.48, **знав би 5.** II 186.3, **якби знав 1.** II 353.102, VI 221.23, **2.** VI 35.6, **якби був знав 1.** VI 153.20, **якби знала 1.** I 32.185, 48.25, 48.27, 48.29, 49.33, 132.2000, 322.473, 463.В, **6.** II 222.81, **якби була знала 1.** I 225.26, **знало б 6.** I 542.В, **знали б 3.** I 331.61, **6.** II 317.517, **якби знали 1.** II 229.1, VI 45.10, **якби були знали 2.** I 469.В, **якби-то знати 2.** I 470.В, **знаючи 1.** I 81.256, **2.** VI 41.18, **знавши 2.** VI 216.24.

ЗНАТИСЬ (1). Не побрались, Розійшлися, мов не **знались.** II 145.7.

ЗНАТТЯ (1). До стебла́ все погоріло.. «Шкода, шкода! Якби **знаття,** Копійчину б дбати, То все б таки Не так воно...» II 51.111.

ЗНАТЬ[1] *див.* **ЗНАТИ.**

ЗНАТЬ[2] (7). *Вставн. Мабуть, напевне.* **Знать,** забула [мати], що колись-то Сама дівувала. I 157.159. Заснули, добре, **знать,** заснули II 150.21. **знать,** у тебе стала потилиця глибока, бо брешеш собі нівроку та й не схаменешся. VI 115.5.

◊ **знать** I 7.157, 7.160, 157.159, II 85.4, 150.21, 171.228, VI 115.5.

ЗНАХУРКА (2). Люде добрі і розумні Добре її знали. А все-таки **знахуркою** І Відьмою звали. I 532.В. *У прикл. спол.* б а б и-**знахурки** (1). Занедужала княгиня, І князь схаменувся. За б а б а м и-**знахурками** По селах метнувся. II 13.214.

ЗНАЧИТИ (1). *Мати значення, вагу.* В великій пригоді стали мені оці 50 карб. Розпитайте Ілію Івановича,— я йому пишу. Що **значать** гроші при убожестві! VI 61.37.

ЗНАЧИТЬ (1). *Вставн. Отже.* І досі нудно, як згадаю Готический с часами дом; Село обідране кругом; І шапочку мужик знімає, Як флаг побачить. **Значить,** пан У себе з причетом гуляють. II 88.9.

ЗНАЮЩИЙ (1). А тебе ще раз прошу, найди чоловічка, добре **знающого** фотографію VI 142.6.

ЗНЕВАЖАТИ (11). Ти вже виросла, дівуєш,.. Постривай же, ось я тобі!.. Мене **зневажаєш!** I 165.68. Дівчинонька одинока Долю **зневажає.** II 143.4. Отаке-то! Що хочете, То те і робіте: Чи голосно **зневажайте,** Чи нишком хваліте Мої думи I 352.71.

◇ **зневажаєш** I 165.68, **зневажає** I 338.55, 344.152, II 143.4, **зневажаєм** II 277.516, 341.3, **зневажають** I 330.13, 387.44, 387.46, **зневажайте** I 352.71, **зневажаючи** II 341.4.

ЗНЕМОГТИ (1). Мов орел той приборканий, Без крил та без волі, **Знеміг** славний Дорошенко II 162.71.

ЗНЕМОГТИСЯ (1), **ІЗНЕМОГТИСЯ** (2). **Ізнемігся** козаченько, Тяжко зажурився I 65.81. А тим часом із діброви Козак виїзжає; Під ним коник вороненький Насилу ступає. «**Ізнемігся,** товаришу! Сьогодні спочинем» I 7.165. А жіночку свою любив — I господи єдиний! Як те паня́, як ту дитину, У намистах водив! Та **знемігся** неборака — Хоч продавай хату Та йди в найми. II 106.71.

ЗНИКНУТИ (4). **1.** *Перестати існувати* (2). I **зник,** пропав той тяжкий голос, Тілько руна в яру гула́. II 312.304.

2. *Сховатися* (2). [Марія] Лопух зорвала і накрила, Неначе бриликом, свою, Свою головоньку смутную, Свою головоньку святую! I **зникла** в темному гаю. II 307.91.

◇ **зник** 1. II 312.304, 489.В, **зникла** 2. II 307.91, **зникли** 2. II 17.369.

ЗНІВЕЧЕНИЙ (2). *Образн.* Тебе тілько не покине Лихая година — Княжно моя безталанна, **Знівечений** цвіте. II 17.383. [Княжна] Побачила села **Знівечені.** З того часу Стала невесела II 15.281.

ЗНІВЕЧИТИ (1). *Образн.* Десять літ неволі, друже мій єдиний, **знівечили,** убили мою і віру і надію VI 130.8.

ЗНІВЕЧИТИСЯ (1). Я ще не дуже зостарівся, та **знівечився,** друже мій єдиний. VI 131.1.

ЗНІМАТИ (8), **ЗДІЙМАТИ** (8). Уже.. й секрементовали [пана], Клали долі на соломі I стелю **знімали,** Не вмирає. I 538.В. Хат на помості, Наїхали гості, Розплітали коси Та стрічки **знімали** II 97.189.

◆ *У спол.* (14): а) с в и т и н у (с о р о ч к у) **знімати (здіймати)** — *забирати останнє* (9). Он глянь,— у тім раї, що ти покидаєш, Латану с в и т и н у з каліки **знімають** I 242.128. А тим часом перевертні Нехай підростають. Та поможуть .. Господарювати Та з матері полатану С о р о ч к у **здіймати** I 470.В; б) д о б о г а р у к и **знімати (здіймати)** — *молитись* (3). Гетьман старий ридає, Д о б о г а р у к и **знімає,** Три поклони покладає Великій громаді. II 138.48. [Мати] Скалічені старі р у к и Д о б о г а **здіймала,** Свою долю проклинала, Сина вимовляла. I 235.199; в) ш а п к у (ш а п о ч к у) **знімати** — *вітатися, віддавати шану* (2). I хороше, і багате, I одна дитина, I училось не паничем, I ш а п к у **знімало** В Острій брамі. II 157.18. I ш а п о ч к у мужик **знімає,** Як флаг побачить. II 88.8.

◇ **знімати** *у спол.* а) I 226.44, **здіймати** *у спол.* а) I 470.В, **знімає** *у спол.* б) II 138.48, *у спол.* в) II 88.8, **здіймає** *у спол.* б) I 286.507, **знімають** *у спол.* а) I 242.128, 242.129, **здіймають** *у спол.* а) I 478.В (3 р.), **здиймають** *у спол.* а) I 473.В (2 р.), **здіймала** *у спол.* б) I 235.199, **знімало** *у спол.* в) II 157.18, **знімали** I 538.В, II 97.189.

ЗНОВУ (117), **ЗНОВ** (30), **ІЗНОВУ** (2), **ЗНОВА** (1). *Присл.* Ох, якби я знала, Що побачу його ще раз, Що побачу **знову** I 132.2002. Козака впустили, I **знов** брама зачинилась II 36.62. ме[не] ще **знову** весною поженуть у степ! Такий мій талан поганий! VI 54.29. **Ізнову** потекла Мужицька кров! Кати вінчанні, Мов пси голодні за маслак, Гризуться **знову.** II 243.5. Те, що було, минулося I **знову** не буде. I 290.668. Тілько що очі заплющу, вареник так, так тобі і лізе в очі, перехристишся, заплющишся, а він **знову.** VI 28.4. *Повт.* (4). I **знов** лечу понад землею, I **знов** прощаюся я з нею I 243.177 //*Заново* (4). Здається і люльки не курю, а шматочки паперу, що була написана Ч е р н и ц я, розгубилися — треба буде **знову** компонувать. VI 22.8.

◇ **знову** I 26.68, 61.64, 62.66, 68.28, 85.357, 88.465, 90.543, 93.657, 105.1020, 105.1041, 116.1434, 132.2002, 138.2192, 150. П, 163.417, 203.177, 228.52, 233.138, 234.175, 243.171, 246.307, 280.294, 281.347, 282.349, 283.403, 283.404, 283.423, 287.580, 290.668, 316.255, 318.325, 325.9, 325.10, 330.3, 331.46, 331.50, 334.150, 341.38, 341.54, 342.84, 352.74, 359.35, 360.1, 360.2, 379.7, 395.1, 396.24, 428.В, 457.В, 462.В, 463.В, 479.В, 482.В, 536.В, II 10.71, 10.72, 13.221, 17.366, 28.158, 28.165, 34.31, 48.125, 48.126, 48.133, 50.66, 52.121, 52.126, 58.1, 58.2, 58.6, 71.94, 77.17, 92.1, 95.83, 95.84, 100.288, 111.34, 160,22, 169.149, 171.228, 172.252, 217.3, 243.1, 243.8, 251.96, 254.221, 273.333, 301.16, 321.684, 349.26, 364.23, 381. В, 384.В, 389.В, 399.В, 409.В, 410.В, 436.В, 445.В, 462. В, VI 19.6, 22.8, 28.4, 54.29, 62.10, 62.24, 73.21, 77.9, 82.27, 83.1, 83.8, 115.37, 139.39, 164.7, 165.16, *повт.* I 95.712 (2 р.), **знов** I 245.258, 280.279, 281.339, 283.406, 312.99, 324.539, 360.20, 386.6, 493.В, 539.В (2 р.), II 10.72, 36.62, 45.15, 52.119, 71.94, 77.18, 81.180, 105.37, 135.15, 152.1, 152.17, 194.17, 206.53, 216.32, 253.172, 436.В, 445.В, *повт.* I 243.177, 243.178, **ізнову** I 496.В, II 243.5, **знова** I 483.В.

ЗНОС (1). *У спол.* д о **зносу** — *поки порветься.* А сирота її в селі, Її єдиная дитина! Мов одірвалось од гіллі, Ненагодоване і босе, Сорочечку д о **зносу** носить. II 13.226.

ЗНОСИТИ, ЗНОСИТЬ (8). **1.** *Про одяг* (1). Все це добро получив я од нашого доброго друга Н. Бр[илкі]на, который тебе щиро цілує і посилає тобі з Олейніковим кожушок. **Зноси** на добре здоров'я. VI 166.30.

2. *Перен. Передчасно загубити, позбавити свіжості (красу, молодість тощо)* (7). А молода? мабуть, без пари Судилось гóсподом **зносить** Красу і молодість... II 95.80. Чи вже ж їй вік продівувать, **Зносити** брівоньки нізащо? II 49.27 //*У спол.* п о з и ч к и **зносили** (1). А малась воля, малась сила, Та силу п о з и ч к и **зносили,** А воля в гостях упилась Та до Миколи заблудила... II 47.107.

◊ **зносити 2.** II 49.27, 147.17, 249.44, **зносить 2.** II 95.80, **зносили 2.** *у спол.* II 47.107, **зношу 2.** II 116.17, 116.18, **зноси 1.** VI 166.30.

ЗНУЩАТИСЯ (9), **ЗГНУЩАТИСЯ, ЗГНУЩАТИСЬ** (5). Тяжко плакала Ганнуся, І не знала, за що, За що мати **знущається,** Лає, проклинає, Своє дитя без сорома Байстрям нарікає. I 166.86. Вони, ксьондзи, мою дитину З собою в хату завели, Замкнулись п'янії, **згнущались** II 453.В //**Знущатися** н а д (н а д о) *кого-, чим-н.* (4). Кати **знущаються** над нами, А правда наша п'яна спить. I 325.24. Перше в столицю не пускали, а тепер з цієї смердячої столиці не випускають. Доки вони будуть **знущатися** надо мною? VI 192.9. *Образн.* (1). Злая ж доля Колючим терном провела, **знущалася** над красотою! II 307.83 //**Знущатися (згнущатися)** *ким-н.* (3). Кохайтеся ж, чорнобриві, Та не з москалями, Бо москалі — чужі люде, **Знущаються** вами. I 28.20. *Образн.* (1). Ніколи Такої божої краси Ніхто не узрить! Злая ж доля.. **Згнущалася** тію кра[сою] II 482.В.

◊ **знущатися** I 267.182, **знущаєшся** II 114.19, **знущається** I 166.86, **знущаються** I 28.20, 325.24, **згнущаюця** I 408.В, **знущалася** *образн.* II 307.83, **згнущалася** *образн.* II 482.В, **згнущались** II 453.В, **будуть знущатися** VI 192.9, **нехай знущаються** I 118.1495, **нехай згнущаюця** I 438.В, 533.В, **нехай згнущаютця** I 550.В.

ЗНЯТИ (6). **1.** *Роздягти; скинути головний убір* (3). Треба буде одежі, бо з мене як **знімуть** казену, то я останусь, як той турецький святий, буквально голий. VI 138.24. Йде Ярема, Залізняк гукає: «Чуєш, хлопче? ходи сюди! Не бійсь, не злякаю». «Не боюся!» **Знявши** шапку, Став, мов перед паном. I 115.1376.

2. *Здерти, зрізати* (1). кати роздягли його, як мати родила, і посадили на гарячі штаби заліза; потім **зняли** дванадцять пас з спини шкури. I 149. Прип.

3. *Підняти догори* (1). Ти закричала, **знявши** руки, І збожеволівши од мýки Об мур старою головою Ударилась, і неживою Під браму впала. II 471.В.

4. *Сфотографувати* (1). Спасибі тобі і за кирпатеньку чорнобривку, якщо вона справді доладня і хоч трохи в батька вдалася, то ти швиденько та дрібненько напиши мені. Та... (ти пишеш, що єсть у вас німець, добрий фотограф) та хоч украдучи або одурячи нехай він.. **зніме** її поличіє. VI 220.11.

◊ **зняли 2.** I 149. Прип., **знімуть 1.** I 109.1167, VI 138.24, **нехай зніме 4.** VI 220.11, **знявши 1.** I 115.1376, **3.** II 471.В.

ЗНЯТИЙ (3). *У спол.* н е н а ч е (н і б и, м о в) з х р и с т а **знята (зняті)** — *дуже кволий, блідий, виснажений.* вийшла ти за царину, З х р и с т а н і б и **знята.** II 195.62. У Яр тойді сходилися, М о в і з х р и с т а **зняті,** Батько з сином і брат з братом I 337.22. Дивлюсь: твоя, мій брате, мати Чорніше чорної землі Іде, з х р и с т а н е н а ч е **знята...** I 389.23.

ЗНЯТИСЬ (1). *Вирушити в дорогу.* [Марія і Йосип] **знялись** До сходу сонця, по торбині На плечі взявши, а дитину Удвох в колисочці несли. II 317.489.

ЗО *див.* **З.**

ЗОБГАТИ (1). *Перен. Написати.* Старий недобиток варнак Мені розказував отак Про сю криницю москалеву, А я, сумуючи, списав, Та рифму нищечком додав, Та невеличку і дешеву (Звичайне, крадене) **зобгав** Тобі поему на спомини II 247.9.

ЗОБРАТИ *див.* **ЗІБРАТИ.**

ЗОБРАТИСЯ *див.* **ЗІБРАТИСЯ.**

ЗОВСІМ (2). *Присл.* Не **зовсім** так сталось... I 504.В. Якщо вже **зовсім** управся і маєш час неробочий, то я тебе попрошу зробить ось що. VI 163.9.

ЗОВ'ЯНУТИ *див.* **ЗАВ'ЯНУТИ.**

ЗОГНАТЬ *див.* **ЗІГНАТИ.**

ЗОГНИТИ (1). *Перен.* Воно [Титяся] з даром божим, а до того розумненьке, слухняне і трудяще. І якщо бог не поможе йому вилізти на світ божий із цього старовірського.. болота, то воно так захрясне й **зогниє.** VI 163.24.

ЗОГНУТИ (1). **зогнув** спину: «Не жартуйте, мості-пане!» I 88.457.

ЗОГНУТИСЯ (1), **ІЗОГНУТИСЯ** (1), **ІЗІ-**

ГНУТИСЬ (1). **Зогнетця** той стан високий I 465.В. **Ізогнеться** стан високий, Брови полиняють I 166.78. Дрижить, **ізігнувшись** Над каганцем: лічить гроші I 86.418.

ЗОЗУЛЕНЬКА (6). *Пестл. до* **зозуля.** Закувала **зозуленька,** На дубу сидячи I 6.143. *У порівн.* (1). Співає, плаче Ярославна, Як та **зозуленька** кує II 336.3. *Зверт.* (1). Ой зузуле, **зузуленько,** Нащо ти кувала I 231.53.

◇ ***Одн. Н.*** **зозуленька** I 6.143, 8.217, II 124.1, *у порівн.* II 336.3, **зузуленька** I 403.В, ***К.*** **зузуленько** *зверт.* I 231.53.

ЗОЗУЛЯ (8). А дівчина спить під дубом При битій дорозі. Знать, добре спить, що не чує, Як кує **зозуля** I 7.158. Дивися, чорная змія По снігу лізе... Утечу, У ірій знову полечу, Бо я **зозулею** вже стала... II 100.289. *У порівн.* (1). Було, вночі Сидить [Оксаночка] під тином, мов **зузуля,** Та кукає II 206.49. *Зверт.* (1). Ой **зузуле,** зузуленько, Нащо ти кувала I 231.53.

◇ ***Одн. Н.*** **зозуля** I 7.158, **зузуля** I 230.19, *у порівн.* II 206.49, ***Р.*** **зузулі** I 230.18, ***О.*** **зозулею** II 100.289, 337.56, 496.В, ***К.*** *зверт.* **зузуле** I 231.53.

ЗОЛОТИЙ (22). **1.** *Зроблений із золота, оздоблений золотом, позолочений* (14). І перед ідолом Венери Горить кадило **золоте.** II 467.В. Запорозьку зброю Виніс батько із комори.. Та й заплакав... «Зброє моя! Зброє **золотая!**» I 280.297. Несуть пани есаули Козацькую збрую: Литий панцир порубаний, Шаблю **золотую.** II 43.64 //*Тканий золотом* (6). Везе Марко Катерині Сукна дорогого, .. А наймичці на очіпок Парчі **золотої** I 322.485. Сіяє в **золотім** вісоні Ізраїльський архієрей! II 321.670.

2. *Субст. Золота монета* (2). «Ось на ж тобі, друже, Цей дукачик, та не згуби». Узяв **золотого,** Подивився: «Спасибі вам!» I 121.1635.

3. *Жовтогарячого, як золото, кольору* (1). На арені Лідійський **золотий** пісок Покрився пурпуром червоним II 276.456.

4. *Перен. Надзвичайно багатий* (4). Німець скаже: «Ви моголи». «Моголи! моголи!» **Золотого** Тамерлана Онучата голі. I 333.107 //*Розкішний* (2). Мене мати забавляла, На Дніпр поглядала; І галеру **золотую** Мені показала I 297.148.

5. *Перен. Квітучий, щасливий* (1). І **золотої** й дорогої Мені, щоб знали ви, не жаль Моєї долі молодої II 204.1.

◇ ***Одн. Н.*** **золотий 3.** II 276.456, **4.** II 321.672, **золотая 1.** I 280.297, **золоте 1.** II 467.В, 473.В, ***Р.*** **золотого 4.** I 333.107, **золотої 1.** I 322.485, **5.** II 204.1, ***З.*** **золотого 2.** I 121.1635, **за золотого 2.** II 491.В, **золотую 1.** II 42.29, 43.64, 403.В (2 р.), **4.** I 297.148, (в) **золотую 1.** II 330.12, ***М.*** (в) **золотім 1.** I 113.1300, II 321.670, VI 35.9, (в) **золотій 1.** II 302.43, (у) **золотій 4.** I 288.617. ***Мн. З.*** **золоті 1.** VI 138.39.

ЗОЛОТИТИ (1). Вечернє сонечко гай **золотило,** Дніпро і поле золотом крило II 26.104.

ЗОЛОТНИК (1). *Одиниця міри ваги.* До всього того, що я те[бе] просив, прибав ще ось що: 4 штуки чорного французского карандаша.. та тушевального чорного порошка 4 **золотника.** VI 119.18.

ЗОЛОТО (24). **1.** *Збірн. Золоті гроші; багатство* (10). Галайда.. Тяжко-важко плаче, Як дитина. Чого б, бачся? В червонім жупані, І **золото** і слава є, Та нема Оксани I 126.1797. Гурій спав. Йому, сердешному, й не снилось, .. Що з дому цар його украв Не **золото,** не серебро, А лучшеє його добро, Його Вірсавію II 71.86.

2. *Збірн. Золоті речі; дорогий, золототканий одяг* (7). Пишними рядами Виступають отамани, Сотники з панами І гетьмани; — всі в **золоті** I 78.133. З монастиря святого **У золоті,** аж сяє, Сам архімандрит вихожає II 137.15.

3. *Благородний, коштовний метал жовтого кольору* (7). Саул Бере і город і аул.. Престол із **золота** кує II 352.57. *У порівн.* (2). Нехай житом, пшеницею, як **золотом,** покрита, не розмежованою останеться навіки од моря і до моря — слав'янськая земля. I 150.П. *Образн.* (1). Вечернє сонечко гай золотило, Дніпро і поле **золотом** крило II 26.105.

◇ ***Одн. Н.*** **золото 1.** I 104.1000, 126.1797, II 227.26, **3.** *у порівн.* II 323.753, ***Р.*** **золота 1.** I 302.338, **без золота 1.** I 58.54, **із золота 3.** II 352.57, ***З.*** **золото 1.** I 95.721, 441.В, II 71.86, 129.15, **3.** I 244.229, **на золото 1.** I 110.1196, ***О.*** **золотом 2.** I 247.311, 480.В, **3.** I 302.335, II 486.В, *у порівн.* I 150.П, *образн.* II 26.105, ***М.*** **в (у) золоті 2.** I 78.133, 127.1847, 327.73, II 119.4, 137.15.

ЗОЛОТОКРИЛИЙ (2). *Образн.* А ти, пречистая, святая, Ти, сестро Феба молодая! .. Із казарми нечистої Чистою, святою Пташечкою вилетіла І понадо мною Полинула, заспівала Ти, **золотокрила...** II 284.22. І я живу, і надо мною З своєю божою красою Витаєш ти, мій херувим, **Золотокрилий** серафим! II 474.В.

ЗОЛОТОПОЛИЙ (1). *Образн.* А я так мало, небагато Благав у бога. Тілько хату..

Та безталанную мою, Мою Оксаночку; щоб з нею Удвох дивитися з гори На Дніпр широкий, на яри, Та на лани **золотополі** II 218.21.

ЗОЛОТОТКАНИЙ (1). І честь Кармілова і слава Ліванова, а не лукава, Тебе укриє дорогим, **Золототканим,** хитрошитим, Добром та волею підбитим, Святим омо́фором своїм. II 291.11.

ЗОЛОТОФИЛИЙ (1). *Образн.* А я так мало, небагато Благав у бога. Тілько хату.. Та безталанную мою, Мою Оксаночку; щоб з нею Удвох дивитися з гори На Дніпр широкий, на яри, Та на лани **золотофилі...** II 448.В.

ЗОМЛІЛИЙ (1). *Субст.* Оксана в двері: «Вбили! вбили!» Та й пада крижем. А старший Махнув рукою на громаду. Понура шляхта, мов хорти, За двері вийшла. Сам позаду Бере **зомлілую...** I 97.814.

ЗОМЛІТИ (11). **1.** *Заніміти, завмерти* (10). Піду шукать миленького,.. Найду його, пригорнуся. На серці **зомлію.** I 9.18. А наймичка, у порогу, Вхопилась руками За одвірок, та й **зомліла.** Тихо стало в хаті; Тілько наймичка шептала: «Мати... мати... мати...» I 317.290.

2. *Утратити свідомість, знепритомніти* (1). **Зомлів** Марко, Й земля задрижала. Прокинувся... до матері — А мати вже спала! I 324.547.

◊ **зомлів 2.** I 324.547, **зомліла 1.** I 281.312, 317.290, II 318.552, **зомліли 1.** I 93.655, 97.808, 156.146, **зомлію 1.** I 9.18, **зомліє 1.** I 96.744, 137.2178, **зомлієм 1.** I 118.1494.

ЗОПСУВАТИ (1). І в коморі і надворі З нежонатим удвох Пустували, жартували, **Зопсували** горох. I 160.295.

ЗОПСУВАТИСЬ (2). Учора був на базарі, Кобза **зопсувалась...** Розбилася... I 155.68. Написав би до вас ще що-небудь, та нема паперу, і перо **зопсувалось.** VI 20.19.

ЗОПСУТИЙ (1). Сіделечко мережане **Зопсуте,** невкрите. II 331.12.

ЗОПСУТИСЯ (1). Привітай, друже мій єдиний, оцього уральського козачину, я познакомився не дуже давно, він мені тойді здавався добрим чоловіком і щирим уральським козаком, може тепер **зопсувся** у вашій білокаменній. VI 87.7.

ЗОРАТИ (1). *Образн.* Може **зорю** переліг той, А на перелозі... Я посію мої сльози, Мої щирі сльози. I 228.59.

ЗОРВАТИ (2). [Марія] Лопух **зорвала** і накрила, Неначе бриликом свою, Свою головоньку смутную II 307.87. Ідучи Лопух **зорвала** II 482.В.

ЗОРЕНЬКА (4). *Пестл. до* **зоря 1.** *Зверт.* я живу, і надо мною З своєю божою красою Гориш ти, **зоренько** моя. II 284.27. Світе мій! Моя ти **зоренько** святая! Моя ти сило молодая! Світи на мене, і огрій, І оживи моє побите Убоге серце II 290.9.

◊ ***Одн. К.*** **зоренько** II 284.27, 290.9, 420.В, 474.В.

ЗОРІТИ (1). *Образн.* Серце моє, зоре моя, Де це ти **зоріла?** I 94.670.

ЗОРЯ (50). **1.** *Зірка* (42). Чорніє поле, і гай, і гори, На синє небо виходить **зо́ря.** II 20.9. Виступає круглий місяць З сестрою **зорею** II 27.117. **Зорі** сяють; серед неба Горить білолиций I 92.608. Головою молодою На руку схилилась, До півночі невесела На **зорі** дивилась Княжна моя. II 16.335. *У порівн.* (4). Столітнії очі, як **зорі,** сіяли I 144.2457. Увечері, мов **зоря** тая, Марія з гаю вихожає Заквічана. II 308.119. *Повт., зверт.* (2). Ой **зоре! зоре!..** Чи ти зійшла вже і на Украйні? Чи очі карі тебе шукають На небі синім? II 20.10. *Зверт.* (3). **Зоре** моя вечірняя, Зійди над горою, Поговорим тихесенько В неволі з тобою. II 8.1. *Персоніф.* (2). Іди в хату, лягай спати. А я край дороги Серед степу помолюся **Зорям** яснооким, Щоб без мене доглядали Тебе, одиноку. I 163.404. *У прикл. спол.* с е с т р и-**зорі** (1). Походимо ж, моя зоре.. а тим часом Твої с е с т р и-**зорі,** Безвічнії, попід небом Попливуть, засяють. II 372.24 //*Перен. Про дорогу́, близьку людину, про долю і под.* (13). Невеликії три літа.. Висушили чадом, димом Тії добрі сльози,.. Що.. Оксану, мою **зорю,** Мою добру долю, Що день божий умивали... I 351.27. Засіяли карі очі, **Зорі** серед ночі I 237.6. *Зверт.* (11). Попід гаєм, мов ласочка, Крадеться Оксана.. «Одпочинь, моя ти **зоре!** Ти з неба злетіла!» I 94.663. Походимо, посидимо — На сей світ поглянем... Поглянемо, моя доле... Бач, який широкий, Та високий та веселий, Ясний та глибокий... Походимо ж, моя **зоре...** II 372.21. Прилітай же з України, Єдиний мій друже, Моя думо пречистая, Вірная дружино, Та розкажи, моя **зоре,** Про тую Марину II 94.33.

2. *Світанок* (3). Любов та буде молодою І непорочною... такою, Як сон дитини н а **зорі!..** II 450.В.

3. *Перен. Про зародження, початок*

чого-н. (4). Святої правди і любові **Зоря** всесвітняя зійшла! II 268.127.

◆ *У спол.* **зорю** б и т и — *у військових: давати сигнал на підйом чи відпочинок* (1). Цвіркун замовкне; **зорю** б ' ю т ь. II 48.117.

◇ ***Одн. Н.*** **зоря 1.** II 20.9, *у порівн.* I 273. 12, II 308.119, **3.** II 199.7, 267.124, 268.127,276.449, ***Р.*** **до зорі 2.** II 392.В, 497. В, ***З.*** **зорю 1.** *перен.* I 351.27, *у спол.* II 48.117, ***О.*** **зорею 1.** *у порівн.* II 474.В, **з зорею 1.** II 27.117, **з зорьою 1.** II 219.34, ***М.*** **на зорі 2.** II 450.В, ***К.*** **зоре 1.** *повт., зверт.* II 20.10 (2 р.), *зверт.* II 8.1, 8.25, *перен., зверт.* I 94.663, 94.669, 273.7, 273.14, 274.33, 274.35, 489.В, II 90.16, 94.33, 281.65, 372.21, ***Мн. Н.*** **зорі 1.** I 75.8, 92.608, 117.1463, 463.В, II 16.328, 16.331, 17.369, 100.295, *у порівн.* I 144.2457, *персоніф.* II 423.В, *у прикл. спол.* II 372.24, *перен.* I 237.6, ***Д.*** **зорям 1.** *персоніф.* I 163.404, ***З.*** **зорі 1.** I 110.1200, 304.381, 328.108, 440.В, **на зорі 1.** II 16.335, ***О.*** **зорями 1.** II 27.147, ***К.*** **зорі 1.** *зверт.* I 140.2295.

ЗОСТАРІТИСЯ, ЗОСТАРІТИСЬ (4). «А хто нас, Насте, поховає, Як помремо?» «Сама не знаю! Я все оце міркувала, Та аж сумно стало: Одинокі **зостарілись...**» I 313.112. Я ще не дуже **зостарівся,** та знівечився, друже мій єдиний. VI 130.42.

◇ **зостарівся** VI 130.42, **зостарілись** I 313.112, II 432.В, **зостаріюсь** II 200.27.

ЗОСТАТИСЯ, ЗОСТАТИСЬ (13). **1.** *Залишитися після смерті когось* (5). От умерла й мати, Ти й **зостався;** а я й кажу Покойній Марині, Таки жінці: «А знаєш що! Возьмім за дитину»,—Тебе б то це. I 276.135. *Образн.* (1). Якби взять I всю мізерію з собою, Дідами крадене добро, Тоді б **зостався** сиротою З святими горами Дніпро! I 515.В.

2. *Зберегтися* (4). Насилу я сховалася На тім пожарищі. Одна тілько й **зосталася** В Батурині хата! I 502.В. Добре, що **зосталося** шматок паперу. VI 134.7.

3. *Залишитись у спадщину* (2). Не сироти малі діти, Що неньку сховали: Їм **зосталась** добра слава, Могила **зосталась.** I 45.693.

4. *Припасти кому на долю* (2). А тому, тому на світі, Що йому **зосталось,** Кого батько і не бачив, Мати одцуралась? I 45.700.

◇ **зостався 1.** I 276.135, **зосталася 2.** I 502.В, **зосталась 1.** II 458.В, **2.** II 458.В, **3.** I 45.693, 45.694, **зосталося 2.** VI 134.7, **зосталось 1.** I 409.8, **2.** II 458.В, **4.** I 45.700, 45.703, **зосталися 1.** I 508.В, **зостався б 1.** *образн.* I 515.В.

ЗОСТРІВАТИ (1). Дивлюся, аж світає, Край неба палає, Соловейко в темнім гаї Сонце **зостріває** I 478.В.

ЗОСТРІНУТИ *див.* **ЗОСТРІТИ.**

ЗОСТРІНУТИСЯ, ЗОСТРІНУТИСЬ, ЗОСТРІНУТЬСЯ *див.* **ЗОСТРІТИСЯ.**

ЗОСТРІТИ, ЗОСТРІНУТИ (18), **ЗУСТРІТИ** (2). **1.** *Побачити того, хто йде назустріч, зійтися з ким* (13). А я собі плила за водою, Поки сестри не **зостріли** I 358.27. рибалонька.. Мліє, в'яне, як **зостріне** Ганнусю чорняву. I 165.59. я.. все дивився по улицях, чи не **зостріну** де хоч поганенького чорноморця VI 82.33. *Образн.* (1). Несподівано Мар'яна **Зостріла** недолю I 462. В //*Познайомитися* (1). Тиняючи на чужині В неволі злій, **зострі[в]** я діда. II 410.В //*Натрапити на що* (1). Москалики, Що **зустріли,** То все очухрали I 504.В //*Перен. Спіткати* (1). А у мене, як на теє, Й рушники вже ткались. От-от була б подавала, Та лихо **зостріло!** I 294.47.

2. *Привітати, прийняти до себе* (7). Вернулася [наймичка]. Катерина I Марко **зостріли** За ворітьми, ввели в хату Й за стіл посадили I 319.356. Вигляда Старий, сумуючи під тином, Давненько вже свою дитину. **Зострів** її і привітав II 309. 154. Алкідова мати Пішла його **зострінути** II 273.346. Нема кому **зострінути,** Затопити хату, Нема кому води тії Каліці подати. II 149.41. *Образн.* (1). Сини мої! орли мої! Летіть в Україну.. Там найдеться душа щира, Не дасть погибати, А тут... а тут... тяжко, діти! Коли пустять в хату, То, **зострівши,** насміються I 76.53 //*Дочекатися настання чого-н.* (1). Погано я **зустрів** оцей новий поганий рік. Другий тиждень не вихожу з хати: чхаю та кашляю, аж обісіло. VI 228.9.

◇ **зострінути 2.** II 149.41, 273.346, **зострів 1.** II 410.В, **2.** II 309.154, **зустрів 2.** VI 228.9, **зостріла 1.** II 415.В, *образн.* I 462.В, **2.** II 318.552, **зостріло 1.** *перен.* I 294.47, **зостріли 1.** I 358.27, II 65.123, **2.** I 319.356, **зустріли 1.** I 504.В, 532.В, **зостріну 1.** I 40.494, VI 82.33, 187.5, **зостріне 1.** I 37.354, 165.59, **зострівши 2.** *образн.* I 76.53.

ЗОСТРІТИСЯ, ЗОСТРІТИСЬ, ЗОСТРІНУТИСЯ, ЗОСТРІНУТИСЬ, ЗОСТРІНУТЬСЯ (28), **ЗУСТРІНУТИСЬ** (1). **1.** *Зійтися на дорозі, побачити того, хто йде назустріч* (15). Іде шляхом молодиця.. В руці ціпок, а на другій Заснула дитина. **Зострілася** з чумаками, Закрила дитину, Питається: «Люде добрі, Де шлях в Московщину?» I 38.405. Поніс був уже я оце письмо на почту, та **зострівся** мені старий Улибишев і просив написать од себе глубочайший поклон VI 155.20. Добре тому багатому: Його люди знають; А зо мною **зострінуться** —

Мов недобачають. I 15.15 // *Натрапити на щось у дорозі* (3). Ой **зострілась** я За тими лозами Та з чумацькими возами II 142.11 //*Перен. Трапитися в житті* (5). Що нам в світі **зострінеться...** Не знайте, дівчата! Не питайте свою долю!.. I 49.36. Зле безталання **Зостріветься** всюди I 231.64.

2. *Зійтися, побачитися* (14). Якби **зострілися** ми знову, Чи ти злякалася б, чи ні? II 92.1. Що то якби благословив милосердни[й] бог нам з вами **зострінуться.** Ото б побалакали! ух, аж душно!! VI 19.26. «Пийте, діти! пийте, лийте! З панами такими, Може, ще раз **зострі» немось,** Ще раз погуляєм». I 124.1728. Ой піду я не берегомлугом, **ЗостріНуся** з несуженим другом. II 174.304. Коли не побачимося на сім світі, то вже певне **зострінемося** на тім. VI 51.28.

◇ **зостріНуться 2.** VI 19.26, **зострівся 1.** I 101.904, VI 83.22, 155.20, **2.** II 317.505, **зострілася 1.** I 38.405, 40.481, **зострілась 1.** II 142.11, **зострілися 1.** VI 34.40, **2.** II 92.1, **зострілись 2.** II 62.6, **зостріНуся 2.** II 174.304, **зостріНешся 2.** VI 66.28, 133.30, **зостріНеться 1.** I 37.353, *перен.* I 14.19, 49.36, 76.47, 231.64, **зострініця 1.** *перен.* I 421.B, **зостріНемося 2.** VI 51.28, **зостріНемось 2.** I 124.1728, **зостріНимось 2.** I 425.B, 440.B, **зустріНемось 2.** I 86.390, **зостріНуться 1.** I 15.15, 37.351, **2.** I 96.762, **зостріНуця 2.** I 429.B.

ЗОСТРІЧАТИ, ЗОСТРІЧАТЬ (14), **ЗУСТРІЧАТИ** (3). *Вітати, приймати кого-н.* Вставай, вставай, Катерино, Брата **зострічати.** II 130.52. Дивляться дівчата... «Кобзар іде! Кобзар іде!» Та всі, якомога, Хлопців кинули, побігли **Зострічать** сліпого! I 154.54 // *Про птахів* (2). I на полі жайворонок, Соловейко в гаї Землю, убрану весною, Вранці **зострічають...** I 136.2144 //*Чекати настання, появи чого-н.* (4). Соловейко в темнім гаї Сонце **зострічає.** I 241.98. Завтра ж рано Завиє голодний Звір в пустині, і повіє Ураган холодний. I занесе піском, снігом Курінь — мою хату. Отак мені доведеться Свято **зострічати!** II 180.36.

◇ **зострічати** I 353.92, II 130.52, 142.10, 180.36, 273.339, 473.B, **зострічать** I 154.54, 462.B, II 74.195, **зустрічати** I 323.501, II 463.B, **зострічає** I 241.98, 242.112, II 80.142, **зострічають** I 136.2144, 394.7, **зострічали** II 82.213.

ЗОСТРІЧАТИСЬ (1). З поганими отими черкесами я частенько отут **зострічаюсь,** але про тебе вони ні один нічого мені не казали, хоч я їх і розпитував. VI 34.24.

ЗОТЕРТИСЯ (1). Нарисував я карандашем для тебе своє поличіє, та нема з ким переслать його, а по почті боюся, **зотреться.** VI 153.27.

ЗОТЛІТИ (3). Мене поховала Та бабуся, що осталась На тій пожарині Та ще й мене привітала В безверхій хатині. А назавтра й вона вмерла Й **зотліла** у хаті I 296. 119. *Образн.* (1). Моя душа! Мій друже, мій брате! Не згоріла, а осталась, Тліє, й досі тліє! I коли вона **зотліє** II 252. 159.

◇ **зотліла** I 296.119, **зотліло** II 151.52, **зотліє** *образн.* II 252.159.

ЗОТНУТИ (2). *Перен. Знищити.* Приспівує старий, косить, Кладе горами покоси, Не мина й царя. I мене не мине, На чужині **зотне,** За решоткою задавить I 394.22. Кляте плем'я Давидове у нас зійшло! **Зотни,** поки не піднялось! II 301.26.

З-ПІД (12), **ІЗ-ПІД** (4). *Прийм. з род. відм. Вживається:* **1.** *При позначенні місця, звідки хтось вирушає і под.* (11). Одна тілько й осталася В Батурині хата! I в тій хаті поставили Царя ночувати, Як вертавсь **із-під** Полтави. I 296.102. Ой **із-під** гори та **із-під** Кручі Ішли мажери п'ючи- II 104.26. Зайняла [Марія] Козу з козяточком **з-під** гаю II 308.128.

2. *При вказівці на предмет, з нижнього боку якого спрямовується дія, рух* (5). I пугач пуга, і сова **З-під** стріхи в поле вилітає II 16.325. Зійшлись чехи, взяли землі **З-під** костра I 272.356.

◇ **з-під 1.** I 36.343, 498.B, II 272.312, 308.128, **2.** I 272.356, II 16.325, 363.1, **зпід 1.** I 493.B, II 469.B, 486.B, **с-під 2.** I 505.B, **спід 1.** I 410.B, **із-під 1.** I 296.102, II 104.26 (2 р.), **2.** I 309.43.

ЗРАДА (3). Спочивши, скорбная, скажи, Пророци своїм лукавим чадам, Що пропадуть вони, лихі, Що їх безчестіє, і **зрада,** I криводушіє огнем, Кровавим, пламенним мечем Нарізані на людських душах II 328.33 //*У спол.* **зрадою** в з я т и (1). **Зрадою** в з я л и ляхи Гонту і страшно замучили. I 149.Прип.

◇ ***Одн. Н.*** **зрада** II 328.33, ***Р.*** **зради** I 138.2222, ***О.*** **зрадою** *у спол.* I 149.Прип.

ЗРАДИТИ (3). **1.** *Учинити зраду, підступництво* (1). Україну згадаю, Та пісеньку заспіваю. Люде скажуть, люде **зрадять,** А вона мене порадить II 152.29.

2. *Виказати себе перед кимсь. Образн.* (2). I кому завадить Моя кривда лукавая? Нікому. А **зрадить,** Самому **зрадить** на чужині II 409.B.

◇ **зрадить 2.** II 409.B (2 р.), **зрадять 1.** II 152.29.

ЗРАДІТИ (16). Буває, іноді старий Не знає сам, чого **зрадіє** II 199.2. **Зрадів** старий,

як прочитав, що ти хочеш приїхать в Нижній. VI 154.13. Любо, любо стало, Пташечка **зраділа** і защебетала. II 192.6 // **Зрадіти** *кому* (3). Пішов би додому, Там би мене привітали, **Зраділи** б старому II 67.8.

◇ **зрадів** I 287.583, II 199.10, VI 49.12, 54.24, 154.13, 203.4, **зраділа** II 192.6, 451.B, **зраділо** VI 155.24, **зраділи** II 410.B, **зрадієш** II 195.71, **зраді**є II 199.2, **зрадів би** II 92.8, VI 46.14, **зраділа б** VI 49.10, **зраділи б** II 67.8.

ЗРАДЛИВИЙ (3). Ой вернися, подивися, **Зрадливий** козаче! I 463.В. Плач же, серце, плачте, очі, Поки не заснули, Голосніше, жалібніше, Щоб вітри почули, Щоб понесли буйнесенькі За синєє море Чорнявому **зрадливому** На лютеє горе! I 56.35. Не виходить чорнобрива Із темного лугу, Не виходить **зрадливая...** II 131.9.

ЗРАДУВАТИ (1). Спасибі вам, други мої сердечнії: **зрадували** ви мене з великим святом. VI 162.15.

ЗРАНА (1). *Присл. У прикл. спол.* **зрана**-світа. **Зрана**-світа до вечера, А з вечера до досвіта Летять рої стрілянії II 496.В.

ЗРИМО (1). *Присл.* молодії Ланіти, очі і уста Марніють **зримо.** II 310.225.

ЗРИСУВАТИ (1). щоб я не **зрисував** (бо мені рисувать заказано) свого недуга (углем у комені), то і положили за благо перевести мене в казарми. VI 42.34.

ЗРИЩЕ (2). *Слов'ян.* а люде Підстережуть вас на тотеж, Уловлять і судить не будуть, В кайдани туго окують, В село на **зрище** приведуть II 328.48.

◇ ***Одн. З.*** **на зрище** I 498.В, II 328.48.

ЗРІВНЯТИ (1). [Гонта] **Зрівняв** землю, покрив дерном, Щоб ніхто не бачив, Де полягли Гонти діти, Голови козачі. I 143.2418.

ЗРІВНЯТИСЬ (1). До стебла́ все погоріло, І діти згоріли, А сусіди, і багаті І вбогі, раділи. Багатії, бач, раділи, Що багатше стали, А вбогії тому раді, Що з ними **зрівнялись!** II 51.108.

ЗРІСТ (2). *Повноліття.* Діждалася вдова долі, **Зросту** того сина. I 232.103 // *У спол.* дійти до **зросту** — *вирости* (1). І будеш щаслива. Та недовго. Бо не дійде До **зросту** дитина, Піде собі сліпця водить II 196.76.

ЗРІТИ[1] (1). *Досягати повноліття.* Ти на літі, І Ярина **зріє.** Треба буде людей шукать Та що-небудь діять. I 490.В.

ЗРІТИ[2] (7). *Слов'ян.* **1.** *Бачити* (6). Твої люди Во тьмі і неволі Закували... добро твоє Кров'ю потопили, Зарізали прохожого, Вдову задавили І сказали: «Не **зрить** господь, Ніже теє знає». I 344.165. Не Месію, Самого бога на землі Вона вже **зріла.** II 320.636.

2. *Дивитися* (1). Вже пророчить, Тобі вже зазирає в очі Твоє грядущеє. Не **зри**! Сльозу пророчую утри! II 308.112.

◇ **зрить 1.** I 344.165, **зрять 1.** I 343.115, **зрів 1.** II 485.В, **зріла 1.** II 320.636, 368.5, **зри 2.** II 308.112, **да зрить 1.** II 327.В.

ЗРОБИТИ, ЗРОБИТЬ (132). **1.** *Вчинити, вдіяти* (99). Що, цигане, Якби таку суку Тобі дочку. Що б [ти] **зробив?** I 368.282. Дуже, дуже добре ти **зробив,** що не посадив яблоні і груші VI 220.23. А ще б краще ви **зробили,** Якби замість старого Та обрали молодого.. Павла́ Кравченка-Наливайка. II 138.57. *Образн.* (2). Чи доля так оце **зробила?** II 201.38 // **Зробити** з *ким* (32). Царю проклятий, лукавий, Аспиде неситий! Що ти **зробив** з козаками? I 250.441. Як зайде до вас брат Варфоломей, то привітайте і порадьте, що йому **зробить** з Прісею і Ганнусею. VI 224.16 //**Зробити** *кому* (17). Перелічу і дні і літа. Кого я, де, коли любив? Кому яке добро **зробив?** II 47.103. Щось лізе вверх по стовбуру До самого краю. Ото ж тая дівчинонька, Що сонна блудила: Отаку-то їй причину Ворожка **зробила!** I 6.128. Не **зробив** я, і не думав я, отамане, батьку мій, кому-небудь лихого, а терплю горе і бог знає за що. VI 83.12.

2. *Виготовити, змайструвати, збудувати* (21). **Зробило** хрестик та й несло Додому, бачте, показати, Що й він уміє майструвати. II 318.548. куплю Паперу аркуш. І **зроблю** Маленьку книжечку. II 45.6. Ой гоп заходивсь, **Зробив** хату, оженивсь I 275.98. *У приказці* (1). Ох, старі голови та розумні; химерять-химерять, та й **зроблять** з лемеша швайку. I 101.913// *Намалювати, написати тощо — про твори літератури й мистецтва* (11). Я **зроблю** рисунок і пошлю в Париж літографіровать VI 28.11. Я думаю дещо з неї [Старини] **зробить,** коли здоров буду, там багато є дечого такого, що аж губи облизуєш, спасибі вам VI 23.36 // *Заготувати (документ)* (1). Якщо можна буде розділить плату за грунт на три срока — розділи, а як же ні — заплати разом за 10 десятин,.. а купчую кріпость **зроби** на своє ім'я. VI 214.34.

3. *Організувати, створити* (6). **зробіть** Ви подписку меж товариством на 100 чоловік або як знаєте. VI 28.15. Боже мій, як би мені хотілося, щоб ти **зробив** свої З а п и с к и о Южной Руси постоянным періодичеським изданием на шталт журнала. VI 156.7. **Зробили**, Руками скверними створили Свою надію; й речете, Що цар наш бог, і цар надія, І нагодує і огріє Вдову і сирот. II 328.56. Зліталися поволі Сичі. Пожартувать, Поміркувать, Щоб бідне птаство заступить, Орлине царство затопить І геть спалить. Орла ж повісить на тичині. І при такій годині Республіку **зробить!** II 103.12.

4. *Перетворити в що* (5). у Оглаві... Чи по знаку Кому цей Оглав білохатий? Троха лиш! Треба розказати. Щоб з жалю не **зробить** сміху. II 164.4. Сьогодня ж ота придуркувата.. **зробила** з мого великого свята такий дрібний будень, що я трохи, трохи не записався в ченці. VI 208.34 //*Змінити стан, вигляд* (3). Я — «нищий в полном смысле этого слова».. От що **зробила** з мене проклятая неволя! VI 115.17. Прийшов батько, розглядає, Насилу Степана Розпізнає; отак його **Зробили** кайдани. I 286.532.

◆ *У спол.* **зробити** н а к а р а у л — *віддати честь по-військовому* (1). І одинокий, В порфирі довгій і широкій, Серед гарема царь Саул, **Зробивши** сам н а к а р а у л, Та й одурів. II 500.В.

◇ **зробити 1.** II 175.348, **2.** II 207.10, **зробить 1.** I 149.Прип., II 199.12, VI 130.14, 148.24, 163.10, 188.8, 200.18, 200.25, 203.10, 209.19, 222.23, 224.16, **2.** II 318.557, VI 23.36, 28.17, 28.21, 32.37, 226.20, **3.** II 103.12, 352.71, **4.** II 164.4, **зробив 1.** I 250.441, II 47.103, 225.224, 265.45, 265.48, VI 33.19, 83.12, 129.31, 129.35, 153.28, 155.32, 174.11, 193.39, 195.11, 205.38, 207.1, 212.14 (2 р.), 212.21, 217.23, 220.23, 220.34, 226.28, **2.** I 275.98, II 398.В, **3.** VI 156.7, **зробив єси 1.** VI 174.1, 195.22, **зробила 1.** I 6.128, 39.446, 229.224, II 30.49, VI 209.39, *образн.* II 201.38, **4.** VI 115.17, 208.34, **зробило 1.** VI 41.21, **2.** II 318.548, **3.** VI 130.2, **зробили 1.** I 272.373, 444.В, II 161.64, 222.93, VI 218.24, 218.28, **2.** I 304.378, II 157.6, **3.** II 328.56, **4.** I 286.532, II 154.7, **зроблю 1.** II 57.9, VI 86.27, 192.11, **2.** I 125.1759, II 45.6, VI 28.7, 28.11, 55.4, **зробиш 1.** II 170.204, VI 58.14, 207.2, 207.29, 228.20, **зробить 1.** II 93.15, 199.13, 410.В, VI 55.2, 130.11, 163.12, 179.9, **зробите 1.** VI 187.8, **зроблять 2.** VI 28.12, *у приказці* I 101.913, **зроби 1.** VI 134.10, 163.33, 165.11, 195.11, 195.28, 195.31, 198.39, 227.38, *образн.* I 51.131, **2.** VI 214.34, **нехай зробить 2.** VI 179.19, **зробімо 1.** VI 152.23, **зробіть 1.** VI 141.4, 141.5, 187.6, 200.11, 223.19, **3.** VI 28.15, **зробити б 1.** II 129.25, **зробив би [б] 1.** I 368.282, 548.В, VI 145.22, 154.7, 163.16, 206.20, 207.36, 212.10, 212.28, 217.6, 220.28, 223.39, **якби зробив 1.** VI 188.12, **зробили б 1.** II 138.57, VI 156.12, 194.26, **зробивши** *у спол.* II 500.В.

ЗРОБИТИСЯ, ЗРОБИТИСЬ (16). **1.** *Відбутися, статися, скоїтися* (8). Те, що просив він, може **зробиться.** VI 226.24. Що ж се **зробилося** з старим, Чого зрадів оце? II 199.9. Молились, Молились щиро козаки, Як діти, щиро; не журились, Гадали теє... а **зробилось** — Над козаками хусточки! I 108.1163.

2. *Стати ким, набути якихось ознак* (6). І **зробився** Я знову незримий I 246.306. Незабаром **зробилась** мати Із доброї тії дівчати. II 267.109. Бач, яким я принцом **зробився!** VI 220.12.

3. *Утворитися, виникнути* (2). Як то воно **зробилося** З калюжі такої Таке диво... I 248.390. *У приказці* (1). Я вже написав і послав епістолію до директора Харковського театра, а якби ще ти од себе до його вчистив, то може б з того пшона **зробилася** б каша. VI 163.31.

◇ **зробитися 2.** II 165.31, **зробився 2.** I 246.306, VI 220.12, **зробилась 2.** II 267.109, **зробилося 1.** II 199.9, **3.** I 248.390, **зробилось 1.** I 108.1163, VI 179.2, **зробились 2.** II 325.9, **зробиться 1.** VI 206.41, 210.37, 226.24, **зробиця 2.** I 483.В, **зробилася б 3.** *у приказці* VI 163.31, **зробилося б 1.** VI 226.20, **якби зробилося 1.** VI 179.22.

ЗРОБЛЕНИЙ (3). Потайники вже **зроблені...** I 440.В. Ремінна свита з відлогою на тім тижні тобі пошлеться; на заказ і добре **зроблена.** VI 220.31. Посилаю тобі нашвидку **зроблений** план хати. VI 206.2.

ЗРОБЛЕНО (2). *Присудк. Безособ.* Чи бачився ти з Кулішем і що **зроблено** з хатиною і садочком над Россю VI 212.36. Якщо добре **зроблено** о грунті, то дбай дубовий, берестовий, ясеновий, кленовий і липовий ліс і пиши о грошах. VI 205.29.

ЗРОДУ (15). *Присл. Ніколи, ні разу в житті.* Добра, Добра такого таки **зроду** У мене, правда, не було II 76.4. Як таки ні з сього ні з того, **зроду** чоловіка в вічі не бачив,— а прошу того, що треба купить за гроші VI 19.11. *Образн.* (1). Босфор аж затрясся, бо **зроду** не чув Козацького плачу I 199.20 //В п е р ш е **зроду** (3). почув, що так страшно Пекельнії діти Його брата замучили, Залізняк заплакав Вперше **зроду** I 145.2505. Тихо задзвонили У Києві, мов на

небі... О боже мій милий! Вперше **зроду** я заплакав. II 412.В.

◊ **зроду** I 145.2505, 462.В, 538.В, II 76.4, 41.В, 412.В, VI 19.11, 19.21, 41.29, 130.16, 131.18, 132.39, 133.23, 177.23, *образн.* I 199.20.

ЗРОСТИ (5). Росли укупочці, **зросли** II 343.1. я і жінка моя, хоч і в неволі і в роботі **зросли,** але в простому сільському ділі нічого не тямим,— то порада б сестри Ярини дуже б до ладу була і мені і Ликері. VI 217.15. *Повт.* (2). Ані братіка я, Ні сестрички не знала, Меж чужими **зросла,** І **зросла** — не кохалась! I 380.11.

◊ **зросла** II 368.3, *повт.* I 380.11, 380.12, **зросли** II 343.1, VI 217.15.

ЗРУЙНУВАТИ (1). Через год ото й велика Зима наступила. До зеленої неділі В байраках біліли Сніги білі; тойді ж ото І Очаков брали Москалі. А Запорожжя Перше **зруйнували.** II 458.В.

ЗРУЧНІШЕ (1). *Присл.* Чому В. С. Караджич, Шафарик і іниє не постриглись у німці (їм би **зручніше** було), а остались слав'янами I 375.58.

ЗСУНУТИСЯ (2). з добрих молодих плечей Хітон полатаний додолу Тихенько **зсунувся.** II 307.79.

◊ **зсунувся** II 307.79, **ссун[у]вся** II 485.В.

ЗУБ (8). Лихо діється зо мною.. р е в м а т и з м, ц и н г у перетерпів, слава богу, а тепер **зуби** і очі так болять, що не знаю, де дітись. VI 45.18. Дивуюця, що кіт мурий Не ворушив сала, А у його сердешного **Зубів** не осталось. II 414.В.

◆ *У спол.* (6): а) **зубами** с к р е г о т а т и — *бісититися, лютувати* (3). Он розбойник катований **Зубами** с к р е г о ч е I 245.238; б) с к р е ж е т **зуба** — *про скажену злість* (1). Подай же й нам, всещедрий боже!.. Не плач, не вопль, не с к р е ж е т **зуба** — Любов безвічную, сугубу На той світ тихий принести. II 343.14; в) **зуби** в и с к а л я т и — *сміятися* (1). Полюбила москаля Та ще й **зуби** в и с к а л я! II 99.245; г) у **зубах** з а в ' я з т и — *набриднути, остогиднути* (1). Оті одуковані та не одрюковані панночки у мене у **зубах** з а в ' я з л и. VI 198.14.

◊ ***Одн. Р.*** **зуба** *у спол.* б) II 343.14, ***Мн. Н.*** **зуби** VI 45.18, ***Р.*** **зубів** II 414.В, ***З.*** **зуби** *у спол.* в) II 95.245, ***О.*** **зубами** *у спол.* а) I 165.71, 202.119, 245.238, ***М.*** **у зубах** *у спол.* г) VI 198.14.

ЗУБАТИЙ (1). А потім з вас, щенят **зубатих,** Зробились львичища! II 325.8.

ЗУБОЖЕНИЙ (1). На раду тиху, на розмову, Коли ми зійдемося знову На сій **зубоженій** землі? I 379.8.

ЗУЗДРІТИ (1). Вийшла мати погуляти.. Й не **зуздріла,** я[к] зуспілись Дніпрови дівчата. I 531.В.

ЗУМІТИ (8). Понятовський жвавий.. Запановав, та й думав шляхту Приборкать трошки.. не **зумів!** I 82.298. Се беззаконіє творилось.. за Декія царя? Чи за Нерона спударя? Сказать запевне не **зумію.** II 267.95. а я вам за те намалюю яку **зумію** картину, звичайне нашу VI 20.15.

◊ **зумів** I 82.298, **зуміла** I 39.465, **зумію** I 301.294, II 267.95, VI 20.15, **зъумію** II 466.В, **зуміє** I 230.12, **зуміють** I 362.93.

ЗУПИНИТЬСЯ, ЗУПИНИТИСЬ (2). **1.** *Припинити рух* (1). [Старі] разом схопились Та до воріт... Прибігають — Мовчки **зупинились.** I 313.122.

2. *Оселитись* (1). Чи так, чи сяк, а денебудь треба **зупиниться.** В Петербурзі **я** не всижу, він мене задушить. VI 198.9.

◊ **зупиниться** 2. VI 198.9, **зупинились** 1. I 313.122.

ЗУСПІТИСЬ (1). *З'явитись несподівано.* Вийшла мати погуляти.. Й не зуздріла, я[к] **зуспілись** Дніпрови дівчата. I 531.В.

ЗУСПІТЬ (2). **1.** *З'явитися несподівано* (1). І незчулась, як **зуспіли** Дніпрові дівчата — Та до неї, ухопили, Та й ну з нею гратись I 359.53.

2. *Зустріти ненароком* (1).Прокинулась [небога] — нема нічого. На Йвася глянула, взяла Його тихенько сповила Та щоб не **зуспіть** ланового, Ще копу дожинать пішла. II 476.В.

◊ **зуспіть** 2. II 476.В, **зуспіли** 1. I 359.53.

ЗУСТРІНУТИСЬ *див.* **ЗОСТРІТИСЯ.**

ЗУСТРІТИ *див.* **ЗОСТРІТИ.**

ЗУСТРІЧАТИ *див.* **ЗОСТРІЧАТИ.**

ЗЦІЛЮЩИЙ (4). *У спол.* **зцілюща** (й ж и в у щ а) в о д а. *Фольк.* Ледви, ледви опівночі Серцем прозираю І немощну мою думу За світ посилаю — **Зцілющої** й ж и в у щ о ї В о д и пошукати. I 290.697. І дебрь — пустиня неполита, **Зцілющою** в о д о ю вмита, Прокинеться II 292.34.

◊ ***Одн. Р.*** **зцілющої** I 290.697, **сцілющої** I 497.В, ***О.*** **зцілющою** II 292.34, (з) **зцілющою** I 258.11.

ЗШИТИ (1). Перелицювавши шлях-дорогу, я того ж дня упакував свою мізерію, книги тощо, купив полог од комарів волзьких, **зшив** із шести листов паперу тетрадь для подорожного журнала і сів над морем ждать погоди VI 141.30.

ЗЯТЬ (11). Звичайне, мати, що й казать! Та може снився-таки й **зять,** Бо вже Катруся підростала. II 49.24. Вийшли з хати батько й мати В садок погуляти, Порадитись, кого б то їм Своїм **зятем** звати? II 363.24. скажи **зятям** нашим Антонові і Федорові, щоб і вони до мене коли-небудь написали хоч одно слово. VI 16.3.

◊ ***Одн. Н.*** **зять** II 49.24, 53.170, 53.172, 249.40, ***Р.*** **у зятя** II 251.114. ***З.*** **зятя** I 460.B, II 252.152, ***О.*** **зятем** II 141.25, 363.24, ***Мн. Д.*** **зятям** VI 16.3, ***О.*** **зятями** II 141.27.

І

І[1] (3306), **Й**[1] (990). *Сполучн.* **І.** *Єднальний* (2409). **1.** *З'єднує однорідні члени речення і однорідні речення* (1953). Породила мати сина В зеленій діброві, Дала йому карі очі **І** чорнії брови. I 230.4. Минуть.. Дні беззаконія **і** зла. II 326.35. я по плоті **і** духу син **і** рідний брат нашого безталанного народу VI 200.36. Сини мої, сини мої! На ту Україну Дивітеся: ви за неї **Й** я за неї гину. I 142.2393. Марини **й** матері не стало. II 101.317. У мене єсть брати Микита **й** Йосип, а Петра нема. VI 189.13. Степ чорніє, **і** могила З вітром розмовляє. I 77.111. Щоб знать людей, то треба пожить з ними. А щоб їх списувать, то треба самому стать чоловіком.. Отойді пишіть **і** друкуйте, **і** труд ваш буде трудом чесним. I 375.38. А він, маленький, неповинний, Святую шибеничку кинув І заридав, **і** пролились Ще в перший раз младенчі сльози На лоно матернє. II 318.560 //Т а **й** **(і)** (185). Прогуло Прокляте лихо, **та й** заснуло. I 316.254. гайдамаки поховали [Залізняка] в степу над Дністром **та і** розійшлися. I 149. Прип. Молодая встала, Взяла кварту оковити **Та й** почастувала Сердешного невольника II 188.77. Друже мій єдиний! позавчора вернувся я із того степу Киргизького та моря Аральського до Оренбурга, **та й** заходився оце писать до тебе. VI 52.13 //*З'єднує два слова, що виражають єдине поняття* (74). Ватага день **і** ніч росла II 411.B. тілько сьогодні урвав швидкий час, щоб написать вам,.. що я живий **і** здоровий. VI 197.8. Отам-то милостивії ми Ненагодовану **і** голу Застукали сердешну волю I 326.41. В селі не бачили **й** не чули, Де вона поділась. II 17.394. немощну мою душу За світ посилаю — Зцілющої **й** живущої Води пошукати. I 290.697. Придбав, сірома, грошенят, Одежу справив, жупанину Та ні відсіль **і** ні відтіль Купив садочок II 250.81. Не втирайте ж мої сльози, Нехай собі ллються, Чуже поле поливають Щодня **і** щоночі I 23.94. Мене по волі **і** неволі Носило всюди. II 205.9. Ось що, добрі люди: Я гуляю, бенкетую В неділю **і** в будень. I 240.44. Слава тобі, Шафарику, Вовіки **і** віки! I 263.69 //*З'єднує повторювані слова, що позначають тривалість дії, наростання ознаки, якості тощо* (13). Страшно впасти у кайдани, Умірать в неволі, А ще гірше — спати, спати, **І** спати на волі I 349.24. Не зійде сонце. Тьма **і** тьма! II 357.7. Мені тепер дуже **і** дуже треба одну акварельну краску, називається вона сепія. VI 118.35 // *З'єднує слова, протилежні за змістом* (10). я полечу Високо, високо за синії хмари; Немає там власті, немає там кари, Там сміху людського **і** плачу не чуть. I 242.126. Я різав все, що паном звалось, Без милосердія **і** зла II 65.143.

2. *З'єднує речення, зв'язані послідовністю дії у часі* (230). Козака впустили, **І** знов брама зачинилась. II 36.62. Замовкли гармати, Оніміли дзвони, **І** громада покладає Земниє поклони. II 137.30. вишліть мені, будьте ласкаві, 1100 карбованців, **і** я вам з великою дякою пришлю к Новому року екземплярів книги на такую сумму VI 200.9. **І** поки ви дознаєтесь, Що ще є країна, Не полита сльозьми, кров'ю, То я одпочину... I 244.195 //Т о й д і (о т о й д і) **й** (3). Так от як, брате: треба в люди На год, на два піти У наймити; Тойді **й** побачимо, що буде. I 277.165. Ні ти нас не знаєш, Ні ми тебе. А поживеш, Роздивишся в хаті.. Отойді **й** за плату. Чи так, дочко? I 315.197 //Т а **й** (1). Розпитали, порадились, Та **й** за старостами Пішов Марко. I 317.271.

3. *З'єднує речення, пов'язані одне з одним*

причиново-умовною чи наслідковою залежністю (226). «Стара, кажуть, стала, Нездужає...»— **і** огризок В вікно подавали Христа ради... I 233.144. Занедужала княгиня, **І** князь схаменувся. II 13.213. Яка там моя к а р т и н а була у Є з у ч е в с ь к о г о, єй-богу, не знаю. Розиграли, кажеш, в лотарею, **і** вона досталася т о б і. VI 132.9. Ні, Степане, Ти моя дитина, **І** бог тебе покарає, Як мене покинеш. I 287.571 //Т о **й** (51). Вона просто, як любитесь, То **й** жінкою буде. I 277.152. Я собі звернулось, Щеня мов під тином,— звичайне, мале, То **й** перелякалось. II 232.17. Згадуй мене інколи, друже мій! а як час матимеш, то **й** напиши мені, як ти там, у тому А з о в і, сам пробуваєш? VI 84.12 //Т а **й** (12). Довго, довго кров степами Текла-червоніла. Текла, текла, та **й** висохла. I 111.1220. Що каліка виробляє?— Криницю копає! Та **й** викопав. II 56.273 // Т и м **і** (3). виросла [княжна] веселою, Та бачила села, Лютий голод на Вкраїні — Тим **і** невесела. II 383.В. Скомпоновав ще я тут з нудьги одну штуку, поему Н е о ф і т и, нібито із римської історії. Але вона ще не вироблена, тим **і** не посилаю. VI 172.20.

II. *Перелічувальний. З'єднує перелічувані слова, повторюючись перед кожним із них* (1139). Я не одна,— єсть у мене **І** батько, **і** мати... I 310.21. **І** яр, **і** поле, **і** тополі, **І** над криницею верба. Нагнулася, як та журба. II 205.20. **І** шаблюка, мов гадюка, **Й** ратище-дрючина, **І** самопал семип'ядний Повис за плечима. I 281.310 //*З'єднуючи перелічувані слова, стоїть або перед першим, або перед останнім із них* (85). У нас! чого то ми не вмієм? **І** зорі лічим, гречку сієм, Французів лаєм. Продаєм Або у карти програєм Людей... не негрів... а таких Таки хрещених... н о п р о с т и х. I 328.108. Ти другом, братом **і** сестрою Сіромі стала. II 283.2. Спасибі тобі, добрий чоловіче, за ласкаве слово, за гроші **і** за С т а р и н у З а п о р о з ь к у VI 23.29 //*З'єднує два перелічувані слова, що передають єдине поняття* (51). [Вдова] **І** день **і** ніч працювала, Подушне платила... I 232.83. Попідтинню сіромаха **І** днює **й** ночує I 25.10. Іди ж собі де взялася, А я трохи згодом Захожуся коло царів Та ш т и л е м високим Розмалюю помазанних **І** спереду **й** збоку. II 415.В. Мені **і** вдень **і** вночі сниться ота благодать над Дніпром VI 195.12 //*З'єднує два перелічувані слова, що позначають тривалість дії чи стану* (6). Мусила вона сидіти Коло тюрми **І** ждать **і** ждать II 461.В //**І (й)** п р о т ч і (п р о ч і ї, п р о ч а я) (3). Нагадайте йому про І з л е р а і р о с т я г а ї, Про Адольфінку **й** прочії дива. VI 43.14. хочу всему доброму його навчить, сиріч — горілку пить **і** прочая VI 21.23.

III. *Приєднувальний* (701). **1.** *Приєднує окремі члени речення або цілі речення, що розвивають, уточнюють чи підсумовують раніше висловлену думку* (586). Думи та печаль, А більше нічого не мав я **й** не маю I 161.326. За що, не знаю, а караюсь, **І** тяжко караюсь! I 244.217. Плач великий Вомєсто львичищого рика Почують люде. **І** той плач.. Межи людьми во притчу стане II 326.47. Чи старий Щепкін ще живий? От щира козацька душа! **І** молода як у дитини. VI 130.24 //Т а (щ е) **й** (287). Крались злидні із-за моря В удовину хату. Та **й** підкрались... I 233.116. Не мені Про теє знать, за що караюсь, Та **й** знать не хочеться мені. II 152.7. Не пишу тобі більше, бо нема чого і писать, та **й** пароход, спасибі йому, не дає. VI 145.32. Покинув матір і господу, Покинув жінку, жаль та **й** годі! II 105.39. Мене поховала Та бабуся, що осталась На тій пожарині Та ще **й** мене привітала В безверхій хатині. I 296.116. Не новий Оцей лукавий лановий. Стара собака, та ще **й** бита. II 187.37. А ночі, ночі! господи, які страшні та довгі! та ще **й** у казармах. VI 41.37 //О т (о с ь, о т о) **і (й)** (31). Сама втекла і повінчалась. І батько й мати не пускали.. Так ні, за князя. От **і** князь! От **і** пишайсь тепер, княгине! II 10.89. От вам **і** кобзар! позабирав грошики та й шморгнув за Урал до Киргиза гуляти. VI 39.23. Ти писав мені, що в Каневі цього добра [карасів, лящів] хоч лопатою горни, а тут і за гроші не добудеш: от тобі **й** столиця! VI 217.10 // Т а **й (і)** б і л ь ш е (б і л ь ш, б і л ш, б і л ш е) н і ч о г о (н і ч и м б і л ш е) (24). Усміхнися, моє серце, Тихесенько-тихо.. Та **й** більше нічого. II 91.62. Несли, несли з чужого поля І в Україну принесли Великих слов велику силу, Та **й** більш нічого. I 331.42. Дай Кулішеві копу серебром і поцілуй за мене графиню Настасію Івановну, **і** більш нічого. VI 161.36. земляки мої щирії, чим заплачу я вам за моє велике свято! ..Слезами **і** нічим більше. VI 131.36 //О т ж е (**о т о ж**)

й (і) (8). Бач, віскривий, Якби догадався Та втер йому; отже **й** утер. Дивися — сховався За могилу, лічить гроші. I 283.420. Я писав тобі, друже мій єдиний, що вже не втну нічого віршами. Отже **і** збрехав. VI 139.11. Росли панята, виростали, Як ті щенята.. Отож **і** вчити почали Письму панят. II 63.51 //**І** т і л ь к о (2). Спасибі тобі, добрий чоловіче, за ласкаве слово, за гроші і за Старину запорозьку, спасибі **і** тілько що спасибі, а більше нічого я не маю. VI 23.30 //**І** т о (т о й д і) (2). на той рік, бог дасть, пришлю що-небудь краще, **і** то тогді тілько, як достану алебастру VI 76.36. я лучше зроблю літографію в 200 екземплярів, **і** тойді тілько, як буду мать гроші VI 28.8 //**І** д о в с ь о г о т о г о (1). Бодай і ворогові моєму лютому не довелося так каратись, як я тепер караюсь. **І** до всього того треба було ще й занедужать VI 41.28 //О т а к **і** (1). Ходив з торбами цей козак, Отак **і** виріс сиротою, У наймах. II 105.49 //**І** с е (1). А кому Самі благоволили дать Свою підложницю в супруги.. А в кого Сестру благоволили взfive У свій гарем. **І** се нічого: На те він бог, а ми під бога Себе повинні підкладать, Не тілько сестер. II 272.314.

2. *Уживається на початку кількох речень, надаючи мові плавності, вказуючи на послідовну зміну подій* (115). Розкуються незабаром Заковані люде.. **І** потече сторіками Кров у синє море Дітей ваших... **і** не буде Кому помагати.. **І** дим хмарою заступить Сонце перед вами, **І** навіки проклянетесь Своїми синами! I 331.69 //*У стилізації під народнопоетичну мову* (25). **І** плаче, плаче Ярославна В Путивлі городі. **Й** рече: — Вітрило-вітре, господине! Нащо ти вієши, несеш На легкому крилі своєму Хиновські стріли? II 337.63 //*У стилізації під біблійну розповідь* (20). **І** поживе Давид на світі Не малі літа, Одрях старий, і покривали Многи́ми ризами його II 73.144.

IV. *Допустовий. Уживається в значенні, близькому до «хоч»* (47). Бач, **і** сирота, А всім була навдивовижу. II 250.49. нехай я буду **і** мужицький поет, аби тілько поет, то мені більше нічого і не треба. VI 27.15 //Х о ч (х о т ь) **і** (41). Якби з ким сісти хліба з'їсти, Промовить слово, то воно б, Хоч **і** як-небудь на сім світі, А все б таки якось жилось. II 361.3. гроші така річ, що хоч **і** сто рублів, то не пошкодить VI 17.13. Хоч **і** далеко, так спродати Дорогше можна. II 320.614. проси сестру Катерину і сестру Ярину, чи не накинуть вони оком у Кериловці яку огрядну та чепурну дівчину, хоч **і** вдовицю, аби чесного роду VI 211.3. Аж тепер тілько догадався, що я хоч **і** в школі вчився, а сам бачу, що дурень. VI 83.26. гріх вам великий забувать хоть **і** ликом шитого, та все-таки земляка вашого. VI 50.25.

І² (721), **Й²** (568). *Частка підсилювальна. Вживається:* **1.** *Для виділення, підкреслення значення слова, перед яким стоїть. Близька значенням до «же»* («ж») (553). Пішов я, брате, зароблять. **І** де вже ноги не носили! I 397.32. Тьма і тьма! **І** правди на землі нема! II 357.8. Федор якраз в той день і переїхав через Нижній. **І** щоб йому було підождать до завтра. VI 153.5. Зоре моя! Мій друже єдиний! **І** хто знає, що діється В нас на Україні? II 8.27. **І** бог його святий знає, коли я дождуся тієї доброї погоди? VI 141.32 //Т а к (б и) **і** **(й)** (47). з неба місяць так **і** сяє I 5.83. Отак, мій сину, друже мій єдиний, Так **і** загину на чужині II 62.23. Тілько що очі заплющу, вареник так, так тобі **і** лізе в очі, перехристишся, заплющишся, а він знову. VI 28.3. Білі руки простяглися — Так би **й** обвилися Кругом стану. I 237.8 //Т і л ь к о (т і л ь) **і** **(й)** (18). Тілько **і** остались, Що тополі на вигоні II 177.407. Кругом хвилі, як ті гори,— Ні землі, ні неба. Серце мліє — а козакам Того тілько **й** треба,— Пливуть собі та співають I 61.44. Тілько **й** рідні, що ви дні... VI 19.20. Поклоніться, будьте ласкаві, Метлинському, спасеть його бог за його Д у м к и і щ е д е щ о, тіль **і** полегкості, що вони. VI 25.33 //Т а **й** (6). Та **й** тиждень же удався! Не дармо я його виглядав десять літ. VI 130.12. Кардинали.. нищечком, Мовкоти, гризуться За мишеня... Та **й** як паки? Однієї шкури Така сила... а м'ясива!!!.. I 268.209 //Щ о **й** (6). У нас же **й** світа, як на те — Одна Сибір неісходима, А тюрм! а люду!.. Що **й** лічить! I 327.91. Думала — в черниці, Або йти топиться, Так жаль маленьких діток стало! Звичайне, мати, що **й** казать! II 49.23 //Х і б а **й** (2). Скажибо, Степане!— Хіба **й** справді я не сестра! I 279.258 //О т и м б о (т о) **й** б а (2). Звичайне, радость та хвала! Тобі єдиному святому За дивнії твої діла! Отим бо **й** ба! Хвали нікому II 230.72 //О т о т о **й** т о (1). Сідай лиш ближченько, отут. **Ото то й то!**

А ти не знаєш... Що я в Волощині була. І 365.175.

2. *У знач. «навіть»* (400). У нас дітей нема **й** заводу. І 363.109. **І** звір того не зробить дикий, Що ви, б'ючи поклони, З братами дієте... ІІ 93.15. В о в ч к а твого **і** в очі не бачив. На кого ти його адресував? VI 165.32. Вийшов з хати карбівничий, Щоб ліс оглядіти, Та де тобі! таке лихо, Що не видно **й** світа. І 42.562. Бодай **і** ворогові моєму лютому не довелося так каратись, як я тепер караюсь. VI 41.27.

3. *У знач. «теж», «також»* (320). Коли згинув чорнобривий,— То **й** я погибаю. І 9.28. Так, як я вас люблю, любіть **і** ви мене, хоч половину, коли є за що. VI 20.20. Нема раю на всій землі, Та нема **й** на небі. І 260.20. Дам лиха закаблукам, Дам лиха закаблам, Останеться **й** передам. ІІ 36.46. Спасибі тобі **і** за кирпатеньку чорнобривку VI 220.7 //Я к **і**, щ о **й** (17). Місяць сходить, Як **і** перше сходив... І 57.2. Така мабуть уже усім кобзарям погана доля, як **і** мені недотепному випала. VI 83.14. Сліпі лірники.. ту саму грали, Що **й** позаторік. ІІ 79.106.

4. *У знач. «уже»* (16). **І** світ настав, а Ярина Ридає... ридає... І 280.284. До 16 августа я піджидав вас у Києві, а потім як чкурнув, то через тиждень **і** дома опинився. VI 197.9.

І[3] (7). *Вигук.* Через яр ходила Та воду носила, Коровай сама бгала, Дочку оддавала, Сина оженила... **І...** гу... І 368.305. А жіночку свою любив — **І** господи єдиний! Як те паня, як ту дитину ІІ 105.68.

◇ **і** І 129.1920, 361.45, 368.305, ІІ 102.23, 105.68, 269.196, 489.В.

ІАКОВ (1). *Бібл.* Восхвалимо тебе, боже, Хваленієм всяким; Возрадуеться Ізраїль І святий **Іаков.** І 343.108.

ІВАН (42), **ЙВАН** (15). І сниться їй той син **Іван** І уродливий і багатий ІІ 287.10. Ой згадала в неділеньку, Сідаючи їсти: — Нема мого сина **Йвана** І немає вісти. ІІ 148.23. Всі здрогнули: **Іван** Гус буллу розідрав!!... І 267.192. **Іван** Ярошенко, Славний вдовиченко, З лютої неволі Із Бакчисараю Брата визволяє. ІІ 130.44. одногласне, одностайне Громада вибрала гетьмана — Преславного Лободу **Івана** ІІ 138.39. Вона боїться, щоб Чернець Не засвітив Галату знову, Або гетьман **Іван** Підкова Не кликнув в море на ралець. І 203.178. **Івана** Остраницю і тридцять старшин козацьких після страшної муки розчетверували І 148.Прип. *Зверт.* (4). Ходім, сину, смеркається, Коли пустять в хату; А не пустять, то й надворі Будем ночувати. Під хатою заночуєм, Сину мій **Іване!** І 41.522. Ти не пізнав мене, **Йване?** Серце, подивися, Їй же богу, я Катруся! І 43.607. *Зверт., повт.* (2). **Йване** мій, **Іване,** Друже мій коханий, Побий тебе сила божа На наглій дорозі. ІІ 132.15. *У назві твору* (2). Чи не найдеш там у панночки-хуторяночки в альбомі мого **І в а н а** Г у с а? VI 156.2. *У назві дзвіниці в Московському Кремлі* (1). З тиждень чи й більш блукав я після того по тій Москві, тільки вже не лічив ворон на **Івані** великому, а все дивився по улицях, чи не зостріну де хоч поганенького чорноморця VI 82.32 //*У мн. Зверт.* (1). А я шовком вишиваю, В кватирочку виглядаю: Семени, **Івани,** Надівайте жупани, Та ходімо погуляймо, Та сядемо заспіваймо. І 129.1912.

◇ ***Одн. Н.*** **Іван** І 203.178, 265.117, 267.192, 303.362, ІІ 114.11, 129.6, 129.8, 130.44, 287.10, 321.652, 401.В, 402.В, ***Р.*** **Івана** *у назві* VI 156.2, **з Івана** *у назві* І 487.Заг., **Йвана** І 40.483, ІІ 148.23, **у Йвана** І 319.348, ***Д.*** **Іванові** ІІ 403.В, ***З.*** **Івана** І 148.Прип., 269.246, 366.202, ІІ 114.21, 138.39, 142.22, 287.4, 322.719, 402.В, 425.В, **Йвана** І 45.673, 276.128, ІІ 114.28, 194.28, 425.В, 475.В, **в Івана** ІІ 114.10, **за Івана** І 159.241, 159.253, ІІ 426.В, **за Йвана** І 463.В, ***О.*** **Іваном** ІІ 309.168, **з Іваном** ІІ 401.В, 492.В, **за Іваном** І 159.243, 159.249, **за Йваном** І 463.В, ІІ 425.В, **над Іваном** ІІ 115.34, 115.41, ***М.*** **на Івані** *у назві* VI 82.32, ***К.*** **Іване** *зверт.* І 41.522, 43.590, 43.612, *зверт., повт.* ІІ 132.15, **Йване** *зверт.* І 43.607, *зверт., повт.* ІІ 132.15, ***Мн. О.*** **Йванами** І 303.357, ***К.*** **Івани** *зверт.* І 129.1912.

ІВАНІВ (1). тії тополі На **Івановій** могилі.. І без вітру Гойдаються, І вітер гойдає. ІІ 425.В.

ІВАСЕЧОК (1). *Пестл. до* **Івасик.** Сповила Свого **Івасечка** малого І копу дожинать пішла, Поки не чути ланового. ІІ 476.В.

ІВАСИК (1). *Пестл. до* **Івась.** усміхнулася небога, Та й пробудилась, сповила Свого **Івасика** малого, Та копу дожинать пішла, Поки не чути ланового. ІІ 477.В.

ІВАСЬ (11), **ЙВАСЬ** (4). Єлисавета, Стара вдова, у Назареті З малим синком своїм жила, Таки з **Івасем.** ІІ 318.528. Має добре слово в світі сирота; Його б'ють і лають, закують в неволю, Та ніхто про матір на сміх не спита, А **Йвася** спитають І 41.537. *Зверт.* (1). Боже мій!... **Івасю!** І ти мене покидаєш? І 408.В.

◇ ***Одн. Н.*** **Івась** I 46.733, 46.744, 411.В, II 318.547, 319.594, ***Д.*** **Івасеві** I 46.735, ***З.*** **Івася** I 46.745, **Йвася** I 41.537, II 475.В, **на Йвася** II 287.20, **у Йвася** II 318.546, ***О.*** **з Івасем** I 38.392, II 318.528, 318.536, ***К.*** **Івасю** *зверт.* I 408.В.

ІГОР (1). *Ім'я великого князя київського.* Що гомонить отам, зичить Удосвіта? То повертає той **Ігор** військо на пригоду Тому буйтуру Всеволоду. II 339.16.

ІГОРІВ (3). І бились день, І другий билися, Та коло пóлудня на третій Поникли **Ігореві** стязі. II 339.21. *У назві твору* (1). Ще ось що. Чи не зострінешся там часом з Гербелем, переводчиком С л о в а о п о л к у **І г о р е в і.** VI 133.31.

◇ ***Одн. О.*** (о) **Ігореві** *у назві* VI 133.31, ***Мн. Н.*** **Ігореві** II 339.21, **Игореви** II 497.В.

ІГРАТИСЯ *див.* **ГРАТИСЯ.**

ІГРАШКА (1). Нащо воно москалі ті Коси заплітали, Мов дівчата, та святеє Борошно псували? На **іграшку,** я думаю II 254.241.

ІГРИЩЕ *див.* **ГРИЩЕ.**

ІДІОТ (1). От що зробила з мене проклятая неволя! трохи-трохи не **ідіота.** VI 115.18.

ІДОЛ (4). *Статуя, істукан, якому язичники поклонялися як божеству.* І перед **ідолом** Венери Горить кадило золоте. II 467.В. *Образн.* (1). Козак безверхий упаде, Розтрощить трон, порве порфиру, Роздавить вашого кумира, Людськії шашелі. Няньки, Дядьки отечества чужого! Не стане **ідола** святого, І вас не стане II 367.16.

◇ ***Одн. Р.*** **ідола** *образн.* II 367.16, ***О.*** **перед ідолом** II 467.В, ***Мн. Н.*** **ідоли** II 267.117, 328.63.

ІДОЛЬСЬКИЙ (1). *Рел.* Не в нашім краю, богу милім, Не за гетьманів і царів, А в римській **ідольській** землі Се беззаконіє творилось. II 267.91.

ІЄЗЕКІЇЛЬ (2). *Бібл.* І став єси На великих купах, На розпутті всесвітньому **Ієзекіїлем,** І — о диво! трупи встали І очі розкрили, І брат з братом обнялися І проговорили Слово тихої любові Навіки і віки! I 263.47. *У назві твору* (1). Подражаніє **Ієзекіїлю** II 325.Заг.

ІЄРЕМІЙ (1), **ІЄРЕМІЯ** (1). *Бібл.* Пророчество **Ієремія,** Ісаія збулось! збулось! II 314.373. Пророчество **Ієремії,** Ісаїї збулось, збулось! II 493.В.

ІЄРУСАЛИМ *див.* **ЄРУСАЛИМ.**

ІЄСЕЙСЬКИЙ (1). *Належний релігійній секті.* [Вдова] Взяла Та в школу хлопця одвела, У **ієсейську.** II 319.592.

ІЗ *див.* **З.**

ІЗБАВИТИ (1). *Слов'ян.* Боже,.. Не молимось чужим богам, А тебе благаєм: «Поможи нам, **ізбави** нас Вражої наруги». I 342.73.

ІЗБРАННИЙ (1). *Слов'ян.* Що він зробив їм, той святий, Той назорей, той син єдиний Богом **ізбранної** Марії. II 265.47.

ІЗБРАТЬ (1). І праведно господь великій На вас на лютих, на вас диких Кайдани повелів кувать, Глибокі тюрмі морувать. І, роде лживий і жестокій, Вомєсто кроткого пророка Царя вам повелів **із-брать.** II 422.В.

ІЗГОРІТИ *див.* **ЗГОРІТИ.**

ІЗДАЛЕКА *див.* **ЗДАЛЕКА.**

ІЗДАТЕЛЬ (1). *Видавець.* Мені оце прийшлось до скруту: сьогодні цензура випустила із своїх пазурів мої безталаннії думи, та так проклята одчистила, що я ледве пізнав свої діточки, а **іздатель..** половини не дає того, що я прошу VI 200.6.

ІЗДРИГНУТИСЬ (1). Опівночі прокинулась Несчаслива мати, Підвелася, **іздригнулась,** Стала щось шептати... II 471.В.

ІЗ-ЗА *див.* **З-ЗА.**

ІЗЗІСТИ *див.* **З'ЇСТИ.**

ІЗІГНУТИСЬ *див.* **ЗОГНУТИСЯ.**

ІЗІДА (1). *Богиня у староєгипетській міфології.* І чепурненький жрець **Ізіди,** Чорнявенький і кавалер, Скромненько длань свою простер II 371.7.

ІЗІЙТИСЯ *див.* **ЗІЙТИСЯ.**

ІЗЛИТИ *див.* **ЗЛИТИ.**

ІЗЛІЗТИ (1). *Вилізти наверх.* Так на чорта ж їх [сідала] на горах ставить? Та ще такі височенні, Що й хмари достанеш, Як **ізлізти** I 500.В.

ІЗЛЯКАТЬ *див.* **ЗЛЯКАТЬ.**

ІЗМАРНІТИ *див.* **ЗМАРНІТИ.**

ІЗНАДВОРУ (2). *Присл.* Огонь небесний той погас, І в тую костяну комору Полізли свині **ізнадвору,** Мов у калюжу, та й сопуть. II 202.25.

◇ **ізнадвору** II 158.66, 202.25.

ІЗНЕМОГТИСЯ *див.* **ЗНЕМОГТИСЯ.**

ІЗНИЩІТИ (1). *Збідніти.* [Удова] **Ізнищіла,** ізмарніла, Кинула госпóду, Пішла в найми... I 232.79.

ІЗНОВУ *див.* **ЗНОВУ.**

ІЗОГНУТИСЯ *див.* **ЗОГНУТИСЯ.**

ІЗ-ПІД *див.* **З-ПІД.**

ІЗРАЇЛЬ (2). *Назва держави.* Ні, чуми нема; А гірша лихая та люта година Покрила **Ізраїль:** царева война! II 70.36. *Персоніф.* (1). Восхвалимо тебе, боже, Хваленієм всяким; Возрадуєтся **Ізраїль** I святий Іаков. I 343.107.

ІЗРАЇЛЬСЬКИЙ (1). Сіяє в золотім вісоні **Ізраїльський** архієрей! II 321.671.

ІЗРЕКТИ (1). *Слов'ян.* А ти на березі стояла, Неначе темная скала, Дивилась, слухала, ридала I аллилуія **ізрекла...** II 470.В.

ІЗРИТИСЯ (1). Благо тому, кого господь Карає меж нами, Не допуска, поки злому **Ізриється** яма. I 345.176.

ІЗУЇТ *див.* **ЄЗУЇТ.**

ІЗЦІЛИТИ (1). Молюся, господи, помилуй, Спаси ти нас, святая сило, Язви язик мій за хули Та язви мира **ізціли.** I 267. 181.

ІЗЯСЛАВ (1). Блукала [княжна] в Києві одна, Аж поки сина привела, А потім з сином **Ізяславом** II 414.В.

ІІСУС (1), **ІСУС** (1). *Ім'я міфічного засновника християнства.* Загуло У Віфлеємі на майдані: — Месія! **Іісус!** Осанна! II 314.378. *Назва псалма* (1). старий кобзар **І с у с а** співає. I 46.718.

ІК *див.* **К.**

ІКВА (2). *Назва річки.* Над **Іквою** було село, У тім селі на безталання Та на погибель виріс я. II 63.39. *У приказці* (1). Води чимало Із **Ікви** в* утекло... II 63.38.

ІКОНА (2). Перед **іконою** пречистої Горить лампада уночі. II 222.108. Храми, каплиці, і **ікони,** I ставники, і мірри дим, I перед образом твоїм Неутомленниє поклони. I 328.134.

ІМЕНИНИ (1). Ніхто зроду не поздравляв мене з **іменинами** так весело, як ти мене сьогодня поздравив VI 177.24.

ІМЕНИННИК (1). через тиждень або два я сам їх поцілую і тебе, і Семена і всіх добрих людей сущих в Петербурге. Твій **іменинник** Т. Шевченко. VI 177.29.

ІМПЕРАТОРИ (1). Лягло костьми Людей муштрованих чимало. А сльоз, а крові? напоїть Всіх **імператорів** би стало I 326.46.

ІМПЕР[АТОРСЬКИЙ] (1). Не здивуйте, що я так мало пишу вам, далебі ніколи, іду в Академію малювать, а коли матимете час і охоту, то пишіть до мене в С.П.Б. в **імпер.** Акаде[мію] худож. Тарасу Григоровичу Ше[вченку]. VI 32.24.

ІМ'Я (32). Преподобнії во славі I на тихих ложах Радуються, славословлять, Хвалять **ім'я** боже I 347.270.

◆ *У спол.* (29): а) н а **ім'я** — *на адресу кого (кому)* (15). Як будеш писать, то пиши н а **ім'я** М. С. Щепкіна. Я маю до його їхать. VI 172.26. Збірай, батьку, Чорноморську запорозьку старовину та присилай н а моє **ім'я** VI 207.20; б) в о **ім'я** *чиє (кого)* — 1) *при проханні* (5). Примкніть в о **ім'я** божіє мого брата коло свого завода VI 202.16; 2) *заради, для кого* (2). Пішов молиться добрий Гус. «В о **ім'я** господа Христа.. Ми розрішаємо гріхи Святою буллою сією Рабині божій...» I 266.125. работайте разумно, в о **ім'я** матері нашої України безталанної. I 375.60; в) **іменем** *кого (чиїм)* — *при обгрунтуванні дії* (4). **іменем** твойого сина, Твоєї скорбної дитини, Любов і правду рознесли По всьому світу. II 323.741. Прийшли ксьондзи і запалили Наш тихий рай. I розлили Широке море сльоз і крові, А сирот **іменем** Христовим Замордували, розп'яли... II 33.16; г) з а к о н т р а к т у в а т и (з р о б и т и) н а *чиє* **ім'я** (3). Грунт з а к о н т р а к т у й на 25 літ н а своє **ім'я,** або на моє, як знаєш. VI 207.35. Якщо можна буде розділить плату за грунт н а т р и с р о к а — розділи, а як же ні — заплати разом за 10 десятин землі, а купчую кріпость з р о б и н а своє **ім'я.** VI 214.35.

◊ ***Одн. Р.*** **імені** VI 55.10, ***З.*** **ім'я** I 347.270, II 274.386, **во ім'я** *у спол.* б) I 266.125, 375.60, II 233.57, VI 189.11, 202.16, 202. 19, 223.1, **на ім'я** *у спол.* а) VI 29.37, 33.32, 37.2, 42.9, 46.2, 55.10, 138.29, 145.13, 164.8, 172.26, 188.9, 189.29, 203.31, 207.20, 228.17, *у спол.* г) VI 195.33, 207.35, 214.35, ***О.*** **іменем** *у спол.* в) II 33.12, 33.16, 34.31, 323.741.

ІНАКО (1). *Присл. Слов'ян.* — Не варт, їйбогу, жить на світі!.. — То йди топись! — А жінка! діти?— Ото ж то, бачиш, не бреши! А сядь лишень та напиши Оцю бувальщину... То може **Інако** скажете, небоже. II 49.6.

ІНАЧЕ (1). *Присл.* Із Пітера мені пишуть, що я недовго сидітиму в Нижнім. Чи так, чи **іначе,** а я дальше поста не всижу. VI 164.10.

ІНВАЛІД (2). Ідуть задрипані дівчата, А дід (сердешний **інвалід)** За ними гнеться, шкандибає II 358.13. *У назві* (1). Вернімося трохи назад. Так отак-то, друже мій єдиний! прочитавши в тім **І н в а л і д і,** що ти, благодарить господа милосердого,

живий і здоровий, я трохи не рік усе застругував перо, щоб написать до тебе лист VI 83.41.

ІНГУЛ (2). *Назва річки.* **Інгул** щозиму замерзає І 108.1145.

◇ ***Одн. Н.*** **Інгул** І 108.1145, ***М.*** **в Інгулі** І 148.Прип.

ІНД (1). *Назва річки.* понад **Індом** і Є[в]фратом Свої ягнята і телята На пóлі вольнім вольно пас Чабан, було, в своєму раї. II 351.3.

ІНДЕ (1). *Присл. Місцями.* Бур'ян колючий та будяк, Та **інде** тирса з осокою В яру чорніє під горою II 60.42.

ІНДИВІДУАЛІЗМИ (1). Натовкмачать якихсь **індивідуалізмів** тощо, так що аж язик отерпне, поки вимовиш. І 374.10.

ІНДИКИ (2). Яремо! герш-ту, хамів сину? ..Посип **индикам,** гусям дай І 84.327. *У порівн.* (1). Старшина пузата Стоїть рядом; сопе, хропе, Та понадувалось, Як **індики,** і на двері Косо поглядало. І 252.537.

ІНИЙ (3). *Інший.* пани.. голоду раді, та бога благають, Щоб ще хоч годочок хлібець не рожав. Тойді б і в Парижі і **іному** краї Наш брат хуторянин себе показав. II 14.251 // *Субст.* (2). А я так думаю **інеє,** Що вип'ємо та поснемо, А там і ладу не дамо II 408.В.

◇ ***Одн. З.*** **інеє** *субст.* II 408.В, ***М.*** (в) **іному** II 14.251, ***Мн. Н.*** **иниє** *субст.* І 375.57.

ІНКОЛИ (21). *Присл.* Любітеся, брати мої, Украйну любіте.. І мене в неволі лютій **Інколи** згадайте. І 379.24. Ледви, ледви опівночі Серцем прозираю І немощну мою думу За світ посилаю — Зцілющої й живущої Води пошукати. Як **інколи,** то й принесе, І покропить в хаті І 290.699. **інколи** кайзак Тихенько виїде на гору На тім захилім верблюді. II 60.44. *Повт.* (2). Хвастяне.. **Інколи, інколи** ченьця згадають II 399.В.

◇ **інколи** І 272.371, 290.699, 379.24, II 60.44, VI 32.26, 42.1, 46.8, 58.19, 84.12, 84.31, 86.40, 92.12, 92.27, 182.26, 185.37, 186.24, 190.21, 207.23, *повт.* II 399.В (2 р.), **інколе** І 551.В.

ІНОДІ (29). *Присл.* Чую, а **іноді** і читаю.. всі друкують, а в нас анітелень І 374.4. Буває, **іноді** старий Не знає сам, чого зрадіє, Неначе стане молодий, І заспіває.. як уміє. II 199.1. Дивлюся **іноді,** дивлюсь, І чудно, мов перед святою, Перед тобою помолюсь. II 236.4. **Іноді** так мене нудьга за серце здавить, що (без сорома казка) аж заплачу. VI 43.7. Ти вибачай, забув, що письмо до тебе, та й ну малювать — задумую[сь] **іноді,** не тобі кажучи. VI 17.20.

◇ **іноді** І 156.111, 374.4, 444.В, 462.В, II 48.140, 62.29, 179.19, 194.5, 195.52, 199.1, 200.31, 204.4, 213.63, 222.103, 232.1, 236.4, 237.40, 237.43, 241.3, 241.6, 322.692, 424.В, 454.В, VI 17.20, 43.7, 50.32, 84.33, 138.34, 197. 11.

ІНОПЛЕМЕННИЙ (1). Може злякались нашествія **іноплеменних** журналістів?І 374.7.

ІНОСТРАННИЙ (1). От, не маючи гадки, приїхав я у тую Москву, та й гуляю собі по улицях, звичайне як чоловік **иностранний** VI 82.16.

ІНСПЕКТОР (1). *Учитель — помічник директора по виховній та навчальній роботі в чоловічих навчальних закладах дореволюційної Росії.* як будеш у Києві, зайди в 2-гу гімназію, спроси квартиру **інспектора** Михайла Корнійовича Чалого, поклонися йому од мене. VI 224.3.

ІНСТИТУТ (1). *Привілейований жіночий навчальний заклад закритого типу в дореволюційній Росії.* добрі люде Прибрали [сироту], в Київ одвезли У **інститут.** II 14.240.

ІНТРОДУКЦІЯ (1). *Короткий вступ до музичного чи іншого твору.* **Інтродукція** І 82.Заг.

ІНШИЙ (28). **1.** *Не той, не такий, як цей* (23). Умивай же біле личко Дрібними сльозами, Бо вернулись москалики **Іншими** шляхами. І 32.166. в **іншім** краю, Не знаю, може й нагадаю Нудьгу колишнюю колись! II 207.13. Спасибі тобі, мій друже-брате, за твої великі клопоти з тим землеміром та з **іншими** п'явками людськими. VI 220.22 //*Субст.* (5). Що ж мені робити, Де мені подітись? Чи то з **іншим** полюбитись, Чи то утопитись? II 128.7. Може й дівчину без мене З **інчим** одружили... І 481.В // *У спол.* н і х т о **інший,** я к (1). а чорноморець той мерзенний, уповательно думаю собі, що н і х т о **інший,** я к сам Сатана VI 82.37.

2. *При протиставленні одного другому* (2). Той блукає за морями, Світ перехожає, Долі-доленьки шукає — Немає, немає... Мов умерла; а той рвеця З усієї сили За долею... от-от догнав І — бебех в могилу! А в **іншого** сіромахи Ні хати, ні поля, Тільки торба І 489.В.

3. *Субст. Хто-небудь* (2). — А поди-

віться! Моє найкраще над всіми!— І ненароком **інший** гляне. II 194.26.

4. *У мн. Решта* (1). Усі до о́дного сичі,— Оце тобі вари й печи!— Щоб не нести додому Таке добро, то повбивав, А **інших** гратися оддав, Приборканих, воро́нам, І не сказав нікому. II 103.27.

◊ ***Одн. Н.*** **інший 1.** II 103.16, *у спол.* VI 82.37, **2.** I 274.43, **3.** II 194.26, **іншій 3.** II 441.В, **інша 1.** I 255.29, II 415.В, VI 217.29, **інше 1.** *субст.* VI 155.38, ***Р.*** **іншого 1.** II 165.52, (в) **іншого 2.** I 489.В, **іншої 1.** I 110.1209, ***З.*** **іншу 1.** I 102.926, 105.1046, II 77.16, VI 27.24, *субст.* I 131.1974, ***О.*** (з) **іншим 1.** II 286.7, *субст.* **1.** I 255.41, II 128.7, (з) **інчим 1.** *субст.* I 481.В, ***М.*** (в) **іншім 1.** II 207.13, ***Мн. Н.*** **Інші 1.** VI 33.29, ***Мн. З.*** **інших 4.** II 103.27, ***О.*** **іншими 1.** I 32.166, 82.281, (з) **іншими 1.** VI 220.22, II 41.10.

ІОАНН (1). *Слов'ян. У назві твору.* І з поеми **Іоанн** Гус I 484.В.

ІОВ (1). *Бібл. У порівн.* До люльок, смороду і зику став я потрохи привикать, а тут спіткала мене цинга лютая, і я тепер мов **Іов** на гноїщі, тільки мене ніхто не провідає. VI 42.37.

ІОРДАН (3). *Назва річки.* Така, як ти, колись лілея На **Іордані** процвіла II 293.2.

◊ ***Одн. Н.*** **Іордан** II 486.В, ***З.*** **на Іордан** II 486.В, ***М.*** **на Іордані** II 293.2.

ІОРДАНІВ (1). Радуйся, ниво неполитая! Радуйся, земле, не повитая Квічастим злаком! Розпустись, Рожевим крином процвіти! І процвітеш, позеленієш, Мов **Іордановї** святиє Лугѝ зелені, берегѝ! II 291.6.

ІОСИФ *див.* **ЙОСИП.**

ІРЖАВЕЦЬ (3), **ІРЖАВИЦЯ** (1), **РЖАВИЦЯ** (1). *Назва міста.* запорожці Принесли з собою.. Образ пресвятої. Поставили **в Іржавиці** В мурованім храмі. II 31.97. Матер божа у **Ржавиці** Вночі заридала. I 301.271.

◊ ***Одн. Н.*** **Іржавець** II 29.Заг., ***М.*** **у Іржавці** I 499.В, II 395.В, **в Іржавиці** II 31.97, **у Ржавиці** I 301.271.

ІРІЙ (11). Утечу, У **ірій** знову полечу, Бо я зозулею вже стала... II 100.288. Нема тепер таких великих душ на світі. Може і були коли-небудь та в **ирій** полетіли. VI 115.9. *Повт.* (2). Сірі гуси в **ірій, ірій,** По чотири, по чотири Полетіли — гел-гел! I 235.224. *У порівн.* (3). Сердешні люде, Неначе в **ірій,** потягли У Рим на прощу. II 271.280.

◊ ***Одн. Р.*** **із ірію** I 538.В, ***З.*** **в(у) ірій** I 303.366, II 97.193, 98.231, 100.228, *повт.* I 235.224 (2 р.), *у порівн.* I 100.892, 269.237, II 271.280, **в ирій** VI 115.9.

ІРОД (15). **1.** *Бібл.* (11). Через час Чи через два прийшов указ І легіон з Єрусалима, Од того **Ірода.** II 314.383. Царя вже **Ірода** не стало. II 316.473 // *З часткою «таки»* (2). А у царя, У **Ірода-таки** самого.. Стояли ліктори II 301.6 // *У мн.* (1). І всепречистая подай Рабам німим святую силу, Щоб **Іроди** не ворушились. Та більш нічого не давай. II 484.В.

2. *Перен. Про злу, жорстоку людину* (4). Такеє-то на світі сталось! Дивітеся ж, о! матері! Що роблять **іроди** царі! II 314.393. *У порівн.* (1). Знову люта Гадина впилася В саме серце; кругом його Тричі повилася. Як той **Ірод.** Що тут робить? II 254.225. *Лайл.* Як була я молодою — І гадки не мала, По садочку похожала, Квічалась, пишалась. А він мене і набачив, **Ірод!..** I 366.212.

◊ ***Одн. Н.*** **Ірод 1.** II 301.16, 301.27, 490.В, **2.** I 366.212, *у порівн.* II 254.225, ***Р.*** **Ірода 1.** II 301.2, 316.473, **од Ірода 1.** II 314.383, 315.399, **у Ірода-таки 1.** II 301.6, 481.В, ***З.*** **Ірода 1.** II 32.11, **2.** I 366.205, ***Мн. Н.*** **Іроди 1.** II 484.В, **іроди 2.** II 314.393.

ІРОДІВ (3). *Лайл.* Думав уже, нехай бог милує, чи не занапастив ти де-небудь своєї.. голови на тому **иродовому** Кавказі. VI 171.36. Од 16 мая до 2 августа не давали знать із корпуса в укрѣпленіє о моїй свободі. От катові! **иродові** душі! Мало їм було десяти літ. VI 171.40.

◊ ***Одн. Н.*** **иродів** VI 83.22, ***М.*** (на) **иродовому** VI 171.36, ***Мн. Н.*** **иродові** VI 171.40.

ІСАІЯ (3), **ІСАЙ** (1). *Бібл.* Пророчество Ієремія, **Ісаія** збулось! збулось! II 314.374. *Зверт.* (1). Через тиждень в Лебедині У церкві співали: **Ісаія,** ликуй! Вранці Ярему вінчали I 134.2103.

◊ ***Одн. Н.*** **Ісаія** II 291.Заг., ***Р.*** **Ісаї** II 493.В, **Ісаія** II 314.374, ***К.*** **Ісаія** *зверт.* I 134.2103.

ІСКРА (4). *Образн.* Лежить попіл на розпутті, А в попелі тліє **Іскра** огню великого. I 262.9. А на давнім пожарищі **Іскра** братства тліла, Дотлівала, дожидала Рук твердих та смілих,— І дождалась... I 262.31.

◆ *У спол.* **іскри** сипнули з очей (1). Йому я стану за дитину. Плечми моїми молодими Його старії підопру!— І кинула кругом очима, Аж **іскри** сипнули з очей. II 307.76.

◊ ***Одн. Н.*** **іскра** I 262.9, 262.13, 262.31, ***Мн. Н.*** **іскри** *у спол.* II 307.76.

ІСКРЕННІЙ (10). *Щирий. У листах.* Остаюся ждучи тебе, мій друже єдиний! Остаюся твій **іскренній** Т. Шевченко. VI 156.22. други мої **іскреннії,** не забувайте коб-

заря, убогого і щиро вас любящого Т. Шевченка. VI 161.12.

◇ ***Одн. Н.*** **іскренній** VI 156.22, ***Р.*** **іскреннього** VI 152.29, 203.21, (до) **іскреннього** VI 201.24, **іскренняго** VI 131.6, 200.15, ***З.*** **іскреннього** VI 185.38, **іскренняго** VI 190.21, ***Мн. Н.*** **іскренниї** VI 156.12, 161.12.

ІСКУПАТИ *див.* **СКУПАТИ.**

ІСКУПЛЕНИЙ (1). *Слов'ян.* Небога трохи не втопилась У тій криниці. Горе нам Було б, **іскупленим** рабам! II 317.515.

ІСПОВЄДУВАТИ (1). *Церк.* І вся, о Русская Беседа, Во глас єдиний **іспов́єдуй** Свої грєхи. II 340.9.

ІСПОЛНИТИ (1). *Слов'ян.* І плача, материнього плача **Ісполню** гради і поля II 327.23.

ІСПРАВНИК (3). *Начальник повітової поліції в дореволюційній Росії.* а **ісправник** Трохи не сказився! Що нічого, бачиш, взяти I 307.467. До 16 августа я піджидав вас у Києві, а потім як чкурнув, то через тиждень і дома опинився. А тепер сижу собі, работаю та згадую собачого сина черкаського **ісправника** Табашнікова. VI 197.10. Поставили караули. **Ісправник** аж просить, Щоб нікого не пускали I 306.450.

ІСТИНА (3). За кого ж ти розіп'явся, Христе, сине божий? За нас добрих, чи за слово **Істини**... I 328.131. Святая праведная мати.. Подай душі убогій силу, Щоб огненно заговорила, Щоб слово пламенем взялось, Щоб людям серце розтопило, І на Украйні понеслось, І на Україні святилось Те слово, божеє кадило, Кадило **істини.** II 266.88.

◇ ***Одн. Р.*** **істини** I 328.131, II 266.88, 463.В.

ІСТИННИЙ (2). *Постійний епіт. до «бог».* І на торжища і в чертоги Живого **істинного** бога Ти слово правди понесла. II 279.568. Якби де на світі хоть раз Цариця сіла на ослицю, То слава б стала про царицю І про великую ослицю По всьому світу. Ся ж несла Живого **істинного** бога. II 315.418.

ІСТИННО (1). *Присл.* Великий ти поет, друже мій Семене!.. Чим, як і коли заплачу́ я тобі за твоє **істинно** християнське діло! VI 115.14.

ІСТОРІЯ (19). **1.** *Минуле країни, народу; події, факти минулого* (12). Нарисую види, які єсть на Україні, чи то **історією,** чи то красотою прикметні, вдруге — як теперішній народ живе, втретє — як він колись жив і що виробляв VI 32.38.

2. *Підручник, книга, дослідження з минулого людства, країни, народу в їх розвитку* (6). Дайте мені, будьте ласкаві, коли маєте дома, **Історію** Маркевича. VI 31.4. купець, що привіз вам оту живущу **Історію** Устрялова, що і в салдатських руках не згинула, забожився мені, що притьмом у ваші руки власниє оддав VI 50.18.

3. *У прикл. спол.* **історія**-правда (1). Якби розказать Про якого-небудь одного магната **Історію**-правду, то перелякать Саме б пекло можна. II 30.43.

◇ ***Одн. Н.*** **історія 1.** I 333.135, ***Р.*** **історії 1.** I 522.В, **2.** VI 31.6, **для історії 1.** VI 32.36, **із історії 1.** VI 172.20, ***З.*** **історію 1.** I 249.426, 333.123, VI 32.13, 33.23, **2.** VI 31.4, 50.18, 50.37, 196.5, 226.19, **3.** II 30.43, **на історію 1.** VI 32.18, ***О.*** **історією 1.** VI 32.38, 33.22, ***М.*** **по історії 1.** VI 32.12.

ІСТУКАН (1). *Перен. Про жорстоку людину.* На третій день уже пустили Молитися за християн. І ти приходила, молилась, І милосердий **істукан** Звелів везти із Сіракузи У Рим в кайданах християн. II 273.329.

ІСУС *див.* **ІІСУС.**

ІТАЛІЯ (3). за таке малювання академія його (мене б то) посилає в **Італію** в самий Рим. VI 20.6.

◇ ***Одн. Р.*** **із Італії** VI 26.15, ***З.*** **в Італію** VI 20.6, ***М.*** **у Італії** II 267.99.

ІТИ (162), **ЙТИ** (89). **1.** *Рухатись, пересуватися, ступаючи ногами* (146). **Іду** я тихою ходою II 24.9. **Іде** Катря, шкандибає I 40.477. приїхав я у тую Москву, та й гуляю собі по улицях.. розглядую собі то церкви, то собори, тілько глядь, аж **іде** чорноморець. VI 82.17. Давно те минуло, як тими шляхами, Де **йшли** гайдамаки,— малими ногами Ходив я та плакав, та людей шукав, Щоб добру навчили. I 144.2443. *Повт.* (9). Понад Дніпром козак **іде,** Може, з вечірниці. **Іде** смутний, невеселий, Ледве несуть ноги. I 112.1262. **Ідуть** його воли, Воли полові́ї, **Ідуть,** ремигають II 142.14. *Образн.* (6). Через село весілля **йшло,** А пан з костьолу їхав II 94.44 // *З інф. на означення мети руху* (10). **Ідуть** дівчата в поле жати I 7.189. **Іде** чернець Дзвонковую У яр воду пити II 37.76 //*Переміщатися — про рух сонця, хмар, хвиль* (5). Сонце **йде** І за собою день веде. II 357.10. А хвилі на той бік **ідуть** та ревуть. I 201.73. За сонцем хмаронька **іде** II 436.В.

2. *Виходити, вирушати куди-н.* (79). Не боронив їй, не спиняв На став **іти** II 306.57. Я тепер веселий **йду** на оте нікчемне море

Аральське. VI 51.12. Було не **йти,** не кидати Веселої хати I 554.В. А коли хочеш, сину, знать, Де лучче лихом торговать, **Іди** ти в Січ I 277.171. *Повт.* (6). Надів бурнус. І веселенький З своїми дітками пішов В Єрусалим..— Нехай **іде!** Нехай **іде!** Отак і вас він поведе! — Сказала дітям. II 322.709. *Образн.* (8). **Іди** ж, доле, за журбою I 128.1886. Добридень же, новий годе, В торішній свитині! Що ти несеш в Україну В латаній торбині?.. **Іди** ж здоров, та не забудь Злидням поклонитись. I 353.99. Думи мої, думи мої, Квіти мої, діти! Виростав вас, доглядав вас — Де ж мені вас діти?.. В Україну **ідіть,** діти! I 23.105 //*З інф. на означення мети руху* (15). Сестра плаче, **йде** шукати Братів на чужину... I 388.25. **Іди,** Петре, в Межигор'я Молитися богу. II 161.43. Треба торбу брати Та **йти... іти** собак дражнить Од хати до хати. I 234.160.

3. *З'являтися, наближатися* (10). голову схопивши в руки, Дивуєшся, чому не **йде** Апостол правди і науки? II 362.3. Отак вона вишивала, У віконце поглядала, Чи не ревуть круторогі, Чи не **йде** чумак з дороги. I 254.22. *Повт.* (2). Дивляться дівчата... «Кобзар **іде!** Кобзар **іде!**» I 154.51. *Образн.* (1). Моливсь чернець за Україну, Зробив і хрест і домовину, Та смерть барилася, не **йшла,** Поки гармата заревла Із Глухова по Україні. II 398.В.

4. *Минати, проходити* (7). Все **йде,** все минає — і краю немає. I 75.1. І день **іде,** і ніч **іде** II 362.1.

5. *Виходити заміж* (1). Стара не спитала, За сивого, багатого Тихенько єднала.— **Іди,** доню, каже мати, Не вік дівувати! I 50.94.

◆ *У спол.* (8): а) **іти (йти)** в найми (3). Що ж діяти? Навчіть мене, люде. **Іти** хіба до вас в найми? II 182.11. Та знемігся неборака — Хоч продавай хату Та **йди** в найми. II 106.73; б) **іти** в москалі (1). Співа матрос, як той козак, Що в наймах виріс сиротою, **Іде** служити в москалі!.. II 85.26; в) у козаки **йти** (1). на Вкраїні в нас, бувало, У козаки охочі **йшли** II 253.183; г) **іти** в черниці (1). Думала **іти** в черниці II 249.36; д) за гробом **іти** — *проводжати покійника на кладовище* (1). Заговорили щось погане За гробом люде **ідучи.** II 451.В; е) не мимо **іти** — *не пропадати марно* (1). А щоб ви знали, що труд ваш не мимо **іде́,..** то от вам Свяченая вода I 376.62.

◇ **іти 2.** I 234.160, II 158.42, 169.145, 306.57, *у спол.* а) II 52.126, 182.11, *у спол.* г) II 249.36, **йти 1.** *образн.* II 298.24, 343.11, **2.** I 52.176, 166.105, 234.160, 554.В, II 49.21, 155.7, 434.В, **іду 1.** II 24.9, 310.204, 358.10, 421.В, *образн.* II 239.27, **2.** I 127.1852, VI 32.23, 51.13, **йду 2.** VI 51.12, **ідеш 2.** II 270.210, **йдеш 2.** I 14.9, **іде 1.** I 7.174, 38.397, 40.474, 40.477, 48.9, 112.1273, 112.1284, 113.1312, 143.2431, 254.23, 281.318, 283.423, 322.476, 323.496, 381.6, 389.23, 394.1, 463.В, 499.В, II 16.349, 36.35, 37.72, 37.76, 37.80, 43.49 (2 р.), 43.56, 74.201, 81.177, 98.198, 104.2, 167. Рем., 168.137, 169. Рем., 174.312, 271.259, 294.2, 306.57, 313.320. 316.465, 436.В, VI 82.17, *повт.* I 112.1262, 112.1264, *образн.* VI 24.28, **2.** II 158.49, 256.300, **3.** *повт.* I 154.51 (2 р.), **4.** II 362.1 (2 р.), 368.21, *у спол.* б) II 85.26, *у спол.* е) 376.62, **йде 1.** I 46.719, 104.1003, 104.1010, 113.1290, 115.1372, 129.1908, 283.416, 357.10, 420.В, II 56.293. 72.113, 104.28, 137.12, 232.15, **2.** I 235.212, 365.162, 388.25, 493.В, II 96.148, 96.151, 137.12, 174.Рем., 194.21, **3.** I 254.22, II 74.198, 175.324, 225.209, 268.149, 362.3, **4.** I 75.1, 351.1 (2 р.), II 368.21, **йдете 2.** *образн.* I 80.219, **ідуть 1.** I 7.189, 7.193, 13.100, 38.395, 40.479, 147.2565, 201.73, 270.301, 478.В, II 43.59, 110.31, 162.87, 171.Рем., 311.236, 312.288, 312.312, 313.321, 318.542, 318.544, 358.12, 487.В, 488.В, *повт.* II 142.14, 142.16, *образн.* VI 29.19, **2.** I 493.В, *образн.* II 85.6, **йдуть 1.** I 390.3, II 175.323, 192.17, **3.** I 163.413, **ішов 1.** I 46.711, II 440.В, **2.** II 82.191, **ішла 1.** I 535.В, **йшла 1.** I 38.422, 296.103, II 321.662, **2.** I 320.390, **3.** *образн.* II 398. В, **йшло 1.** *образн.* II 94.44, **ішли 1.** I 500.В, II 104.27, *повт.* I 360.27, 360.29 (2 р.), **2.** II 312.303, **йшли 1.** I 144.2443, 161.312, 162.360, 304.373, II 283.13, *у спол.* в) II 253.183, **іди 2.** I 32.180, 33.195, 33.199, 33.215, 127.1856, 163.401, 267.169, 276.121, 276.125, 277.171, 365.161, 538.В, II 134.10, 161.43, 273.339, 415.В, 463.В, *образн.* I 128.1886, 353.99, **5.** I 50.94, **йди 2.** I 34.230, 52.172, 287.579, 362.95, II 49.2, 68.8, 134.10, *у спол.* а) II 106.73, **нехай іде 2.** VI 20.32, *повт.* II 322.709 (2 р.), **йдімо 2.** II 372.13, **ідіть 2.** I 105.1034, 128.1860, 286.528, *повт.* I 275.80, 495.В (2 р.), *образн.* I 23.105, 76.39, **йдіть 2.** *повт.* I 275.81, **нехай ідуть 2.** *образн.* I 79.191, II 424.В, **ішли б 2.** II 174.288, **ідучи 1.** I 7.190, 113.1304, 147.2566, 240.49, 255.45, 322.477, 386.3, 390.4, 538.В, II 43.60, 195.50, 321.677, 364.15, 462.В, 482.В, **2.** I 136.Епіграф, II 225.207, *у спол.* д) II 451.В, **ідуче 2.** I 420.В, **йдучи 1.** I 240.51, 360.27, 361.38, 381.6, 475.В, 537.В, II 104.3, 104.25, 104.29, 174.313, 176.393, 179.1, 192.18, 268.150, 308.141, 358.10, 476.В. *повт.* II 364.1, 364.2, **йдуче 1.** II 476.В.

ІУДА (7). **1.** *За біблійними легендами, ім'я одного з учнів Ісуса Христа, що зрадив свого вчителя. У порівн.* (4). Не те щоб дуже зажурившись, А так на палубі стояв І сторч на море поглядав, Мов на **Іуду...** II 85.11. А я, мов проклятий Той **Іуда,** одринутий І людьми, і богом, Тиняюся, ховаюся II 252.145.

2. *Перен.* (3). а **Іуди** Ще лічать гроші уночі І 110.1192. *Зверт.* (1). Лжеш, **Іудо!** І 88.464.

◊ ***Одн. Н.*** **Іуда 1.** II 252.145, 258.403, 2. I 89.482, ***З.*** **на Іуду 1.** II 85.11, ***К.*** **Іудо 2.** *зверт.* I 88.464, ***Мн. Н.*** **Іуди 1.** I 269.261, 2. I 110.1192.

ІУДЕЙСЬКИЙ (2). *Істор.* аж заплаче, дивлячись На **іудейськую** столицю. II 321.676. Уквічай голову дівочу Лілеями, і заспівай, Поки Едем твій тихій рай Ще не підпалював Єгова! Сердитий **іудейскій** Зевс. II 486.В.

ІУДЕЯ (5), **ЮДЕЯ** (1). *Істор.* Зійшовся люд, і шепотить, Що щось непевне з людьми буде Во **Іудеї.** II 314.370. Во **Іудеї** Бисть цар Саул. II 371.11. *Персоніф.* (2). Фарисеї І вся мерзенна **Іудея** Заворушилась II 268.130.

◊ ***Одн. Н.*** **Іудея** *персоніф.* II 268.130, **Юдея** *персоніф.* II 473.В, ***М.*** **во Іудеї** II 301.1, 310.196, 314.370, 371.11.

ІЮЛЬ (7). *Липень.* Почта із Оренбурга і Уральська получиться тут не раньше 15 **іюля** VI 141.37. Восени, як одробишся з полем і окопаєш наше будущеє кишло, вибери на тому кишлі найкраще місце і посади яблуню і грушу, на пам'ять 1860 року 28 **іюля.** VI 217.5.

◊ ***Одн. Н.*** **іюль** VI 194.2, ***Р.*** **іюля** VI 141.21, 141.37, 213.2, 215.11, 215.15, 217.5.

ІЮНЬ (6). *Червень.* В половині **іюня,** а може й ранше, заїде до тебе офіцер Новицький. VI 211.17. В маї або в **іюні** побачимось VI 192.20.

◊ ***Одн. Р.*** **іюня** VI 141.24, 145.15, 211.17, 212.5, 212.7, ***М.*** **в іюні** VI 192.20.

Ї

ЇЗДИТИ (3). [Генеральша] У Київ **їздила,** молилась II 224.179. І звір того не зробить дикий, Що ви, б'ючи поклони, З братами дієте... Закони Катами писані за вас, То вам байдуже, в добрий час у Київ **їздите** щороку Та сповідаєтесь, нівроку, У схімника!.. II 93.20.

◊ **їздить** II 88.16, **їздите** II 93.20, **їздила** II 224.179.

ЇЙБОГУ *див.* **ЄЙ-БОГУ.**

ЇМОСТЬ (1). *Її милость.* Яремо!.. Упоравшись, біжи в Вільшану: **Їмості** треба. І 84.331.

ЇСТВА (1). *Страви.* І де ті в го́спода взялися Усякі штучнії **їства?** II 107.135.

ЇСТИ (32). 1. *Приймати їжу, харчуватися* (27). Я плакала; я не знаю, Чи **їсти** хотілось? Чи може що в маленької На той час боліло? І 297.143. А сирота її в селі, Її єдиная дитина! Мов одірвалось од гіллі, Ненагодоване і босе, Сорочечку до зносу носить. Спеклося бідне на жару. Лопуцьки **їсть,** ставочки гатить В калюжах з дітьми у яру. II 13.228. пришли мені по почті 20 фунтів ковбас. Бо я лучче тричі в німця пострижусь, і всю пилипівку буду м'ясо **їсти,** як матиму німецькими ковбасами розговляться. VI 201.11. *У приказці* (2). Як хоч, А лихо, кажуть, перескоч, А то задавить. Генеральша Не перескочила, бо їй Хотілось жити, молодій! Хотілося б... Густенька каша, Та каша, бачте, та не наша, А наш несолений куліш — Як знаєш, так його і **їж.** II 223.134. *Образн.* (3). Серце моє трудне, Чого ти бажаєш, що в тебе болить? Чи пити, чи **їсти,** чи спатоньки хочеш? І 257.5 //*Гризти, кусати* (4). Гонта, горем битий, Несе дітей поховати,.. Щоб козацьке мале тіло Собаки не **їли.** І 141.2355. *Образн.* (1). Іди ти в Січ, як бог поможе, Там наїсися всіх хлібів. А я їх **їв.** І 277.173.

2. *Інф.* **їсти** *у знач. іменника. Їжа* (5). Дівчата бувало.. І **їсти** варили І 538.В. У тебе, здається, годується кабан в сажі. Я бачив, як Харита йому **їсти** носила, і ти, певно, заколеш його к святкам, то пришли мені по почті 20 фунтів ковбас. VI 201.9.

◊ **їсти 1.** I 41.530, 278.199, 297.143, 303.366, II 97.163, 97.191, 148.22, 409.В, *у приказці* I 148.Прип., *образн.* I 257.5, **2.** I 534.В, 538.В, II 97.158, 328.40, VI 201.9, **їсть 1.** II 13.228, 353.77, **їсте 1.** I 334.179, **їдять 1.** I 202.111, 277.160, 419.В, 438.В, *образн.* I 342.95, **їв 1.** *образн.* I 277.173, **їла 1.** I 321.435, II 224.187, 309.188, **їли 1.** I 141.2355, VI 201.12, **буду їсти 1.** VI 201.11, **їж 1.** *у приказці* II 223.134, **їжте 1.** *образн.* I 90.547.

ЇСТИСЯ (1). Ні **їсться,** ні п'ється, і серце не б'ється І 278.194.

ЇХАТЬ (26). 1. *Рухатися, переміщатися з допомогою яких-н. засобів пересування* (14). З собаками та псарями **Їде** пан гульвіса. II 131.12. Мене мати ще сповиту На руках носила, Як **їхала** Катерина В Канів по Дніпрові. I 296.138. Думав я **їдучи** в столицю завернуть до Вас на Січ VI 145.16 //*З інф. на означення мети руху* (2). Дивлюсь — гетьман з старшиною. Я води набрала Та вповні шлях і перейшла; А того й не знала, Що він **їхав** в Переяслав Москві присягати!.. I 294.58 //*Котитися—про карету* (1). **Їде** шляхом до Києва Берлин шестернею I 46.727.

2. *Вирушати, виїжджати* (12). Як будеш писать, то пиши на ім'я М. С. Щепкіна. Я маю до його **їхать**. VI 172.26. товариш мій хоче **їхать** із Києва. VI 38.14. По всій славній Україні Загули великі дзвони, Щоб сідлали хлопці коні, Щоб мечі-шаблі гострили... Та **їхали** На весілля II 402.В.

◇ **їхать 2.** VI 29.17, 38.7, 38.14, 114.37, 153.30, 172.26, 193.26, 228.21, **їду 2.** VI 28.25, **їде 1.** I 43.589, 46.719, 46.727, 117.1457, 283.416, II 56.293, 131.12, 185.2113, **2.** VI 29.27, 161.28, **їдем 1.** I 200.43, **їхав 1.** I 294.58, 295.74, II 94.45, **їхала 1.** I 296.138, **їхали 2.** II 402.В, **їдучи 1.** VI 145.16.

Й

Й[1] *див.* **І**[1].
Й[2] *див.* **І**[2].
ЙВАН *див.* **ІВАН.**
ЙВАСЬ *див.* **ІВАСЬ.**
ЙГРИЩЕ *див.* **ГРИЩЕ.**

ЙНЯТИ (3). *У спол.* **йняти** в і р и — *вірити*. От і читай, І **йми** ти їм в і р и! I 247.329. *Повт.* (2). Моя ти любо! мій ти друже! Не **йметь** нам в і р и без христа, Не **йметь** нам в і р и без попа II 345.2.

ЙОСИП (12), **ІОСИФ** (2). *Бібл.* А **Йосип** праведний сидить Та думає. II 310.209. Скажи мені, моя порадо! Якая доля вийде нам З старим **Іосифом?** II 307.69.

◇ ***Одн. Н.*** **Йосип** II 306.55, 310.209, 310.228, 313.324, 313.336, 315.429, 317.484, **Іосиф** II 316.444, ***Р.*** **Йосипа** II 322.721, **до Йосипа** II 309.181, **у Йосипа** II 306.26, 315.420, ***З.*** **Йосипа** II 321.657, ***О.*** **з Іосифом** II 307.69.

ЙОСИПІВ (1). На сі гроші справ **Йосиповим** дітям на зиму одежу VI 220.32.

ЙОСИПКІВ (1). Шкода мені **Йосипкової** лапочки VI 221.10.

ЙОТА (1). *У спол.* н е м а і **йоти** — *зовсім немає*. Ми не лукавили з тобою, Ми просто йшли; у нас н е м а І **йоти** кривди за собою! II 474.В.

ЙТИ *див.* **ІТИ.**

К

К (16), **ІК** (1). *Прийм. з дав. відм. Вживається:* 1. *При вказівці на час завершення дії* (15). Намистечко, як зароблю, Тобі **к** великодню куплю. II 75.227. В Пекарях якась вдова-попадя продає хату: купить би та **к** осені перевезти на грунт і поставить. VI 217.11. а якого б я тобі гостинця привіз **ік** празнику! уже так — що гостинець! VI 152.23.

2. *При позначенні особи, до якої спрямована дія* (1). Я, вставши раненько, заходився писать до вас лист оцей; тільки що заходився, аж тут чорт несе єфрейтора.. пожалуйте **к** фельдфебелю. VI 62.8.

3. *При позначенні об'єкта виявлення чийогось ставлення* (1). фельдфебель дивовались І маршировкою і всім, І «благосклонні пребували Всегда **к** єфрейторам своїм». II 280.15.

◇ **к 1.** II 75.227, 197.5, VI 15.28, 27.23, 33.25, 34.21, 147.36, 193.26, 200.9, 201.9, 201.16, 207.17, 217.6, 217.11, **2.** VI 62.8, **3.** II 280.15, **ік 1.** VI 152.23.

КАБАН (4). У тебе, здається, годується **кабан** в сажі. VI 201.8. *У порівн.* (2). За бо-

гами — панства, панства В серебрі та златі! Мов **кабани** годовані — Пикаті, пузаті!.. I 247.332 //*Перен.* (1). пан У себе з причетом гуляють. Оцей годований **кабан!** Оце ледащо. Щирий пан, Потомок гетьмана дурного II 88.11.

◊ ***Одн. Н.*** **кабан** VI 201.8, *перен.* II 88.11, ***Мн. Н.*** **кабани** *у порівн.* I 247.332, II 351.28.

КАБИЦЯ (1). *Вогнище в сінях або надворі замість печі.* Горить Огонь тихенько на **кабиці,** А Йосип праведний сидить Та думає. II 310.208.

КАБЛУЧКА (1). *Кільце.* Помпілій Нума, римський цар,.. Пішов любенько погулять І одпочить. Та, спочивавши, Додумать, як би то скувать Кайдани на римлян. І взявши Гнучкий одноліток лози, **Каблучку** заходивсь плести, На шию б то. II 335.10.

КАВАЛЕР (1). *Ірон.* І чепурненький жрець Ізіди, Чорнявенький і **кавалер,** Скромненько длань свою простер II 371.8.

КАВКАЗ (3). Отаким-то побитом получил я твоё искреннее послание. А де вже його не возили: і на **Кавказ,** і в Оренбург, і знову в Астрахань, та вже із Астрахані насилу прийшло в мої руки. VI 73.20.

◊ ***Одн. Н.*** **Кавказ** I 325.Заг., ***З.*** **на Кавказ** VI 73.20, ***М.*** **на Кавказі** VI 171.36.

КАВКАЗЬКИЙ (1). Ти ..бачив коли-небудь **кавказькії** укрепления? То певне бачив, що там пороблює люд хрещений? VI 83.34.

КАВ'ЯР (1). *Риб'яча солона ікра.* Везе Марко Катерині Сукна дорогого,.. А всім вкупі — червоного Вина з Цареграду Відер з троє у барилі, І **кав'яру** з Дону I 323.493.

КАГАНЕЦЬ (2). Дрижить, ізігнувшись Над **каганцем:** лічить гроші Коло ліжка, клятий. I 86.419. *Образн.* (1). кричить Гонта: «..Гайда, діти! погасає **Каганець** козачий». I 130.1949.

КАГАРЛИК (1). *Назва села.* Та ще ось що: напиши мені гарненько, що то за пан Трощинський? Де той **Кагарлик** і що то за грунт, що він нам пропонує, що він коштує? VI 204.26.

КАДИЛО (8). *Церк.* [Відьма] Близнят в Бендерах привела.. Та вже дома Без **кадила,** без кропила За три шаги охрестила I 365.184. Жерці і ліктори стоять Круг Капітолія. І хором Співають гімн і курять дим З **кадил** і амфор. II 271.258. *Образн., повт.* (2). Святая праведная мати,.. Подай душі убогій силу, Щоб огненно заговорила, Щоб слово пламенем взялось, Щоб людям серце розтопило, І на Украйні понеслось, І на Україні святилось Те слово, божеє **кадило, Кадило** істини. Амінь. II 266.87.

◊ ***Одн. Н.*** **кадило** II 467.В, *образн., повт.* II 266.87, 266.88, ***Р.*** **без кадила** I 365.184, ***Мн. Р.*** **з кадил** II 271.258, 344.13, ***О.*** **кадилами** II 498.В, **з кадилами** I 107.1107.

КАЖАН (1). Людей не чуть; через базар **Кажан** костокрилий Перелетить; на вигоні Сова завиває. I 100.865.

КАЗАНСЬКИЙ (1). А башкирський офіцер, що я вам рекомендовав, повинно буть умер, коли він до вас не ходить, а як не вмер, то певно одурів, а ще й **Казанського** університету. VI 71.6.

КАЗАНЬ (1). *Перен. Про лист.* Чого се ти замовк, мов тобі заціпило? Чи не завадила тобі ота **казань,** що ти для мене так мудро скомпонував? VI 206.26.

КАЗАРМА (7). О чарівниченько моя! Мені ти всюди помагала.. В далекій неволі Ти сіяла, пишалася, Як квіточка в полі! Із **казарми** нечистої Чистою, святою Пташечкою вилетіла II 284.17.— Айда в **казарми!** Айда в неволю!— Неначе крикне хто надо мною. II 47.84. І отепер бачиш, як я отут пропадаю, живу в **казармах** VI 58.6.

◊ ***Одн. Р.*** **із казарми** II 284.17, ***Мн. Р.*** **із казарм** VI 43.23, ***З.*** **в казарми** II 47.84, VI 42.35, ***М.*** **в(у) казармах** VI 41.37, 58.6, 62.7.

КАЗАТИ, КАЗАТЬ (156). *Говорити, сповіщати, розповідати що-н. в усній формі.* а я й **кажу** Покойній Марині, Таки жінці: «А знаєш що! Возьмім за дитину»,— Тебе б то це. I 276.135. Один **каже:** — Брате, Якби я багатий, То оддав би все золото Оцій Катерині II 129.13. Який там тобі нечистий **казав,** що я приготовив свої Н е о ф і т и для друку? VI 165.4. *У приказці* (1). Скачи, враже, як пан **каже:** На те він багатий. I 27.90. *Образн.* (3). Явор **каже:** — Похилюся Та в Дніпрові скупаюся. II 342.13 //*Вставн.* (23). Удвох, **кажуть,** і плакати Мов легше неначе I 261.13. Я.. пустився в малярство. Трошки пізненько, а коли, **каже,** взявся, то вези до краю. VI 20.1. Як хоч, А лихо, **кажуть,** перескоч II 223.127. Могила, **кажуть,** видає зборник наших пісень? Нехай йому бог помагає. VI 140.15. У черниці — **Казали** — в Чигирин пішла. Та думаю, таке ледащо І там не треба. II 445.В //*Питати* (8).— Чи жи́ва, **каже,** титарівна? II 82.215. — А що-то там пороблює наш Кошовий Ку-

харенко? Який **каже** К[ухаренко]? — Та Яцько, **кажу!** VI 82.21 //*Наказувати* (4). Залізняк гайдамакам **Каже** опинитись: «У ліс, хлопці! вже світає, І коні пристали: Попасемо»,— і тихенько у лісі сховались. I 118.1518. А я йшла з водою До хатини... а він мені Махає рукою, **Каже** коня напоїти, А я й напоїла!.. I 296.106.

◆ *У спол.* (12): а) (т а) щ о (й) **казать** — *звичайно, зрозуміло* (4). Чи так, батьку отамане? Чи правду співаю? Ех, якби то!.. Т а щ о й **казать!** Кебети не маю. I 58.60. Думала іти в черниці.. Так жаль маленьких діток стало — Звичайне, мати, щ о й **казать.** II 249.39; б) н е в а м (т о б і) **кажучи** (4). Я, н е в а м **кажучи,** пустився в малярство. VI 20.1. Ти вибачай, забув, що письмо до тебе, та й ну малювать — задумую[сь] іноді, н е т о б і **кажучи.** VI 17.20; в) ц у р й о м у й (і) **казать** (2). Шукаю бога, а нахожу Таке, що ц у р й о м у й **казать.** II 154.6. Тут робиться таке, що ц у р й о м у і **казать.** VI 35.7; г) б о д а й н е **казати** (2). Бодай не дивитись, б о д а й н е **казати!** Бо за людей сором, бо серце болить. I 96.768.

◇ **казати** I 415.В, *у спол.* г) I 96.768, 352.60, **казать** *у спол.* а) I 58.60, 99.842, II 49.23, 249.39, *у спол.* в) II 154.6, VI 35.7, **кажу** I 82.278, 91.557, 246.296, 276.135, 306.439, 367.268, 490.В, 557.В, II 53.159, 93.27, 186.19, 257.363, 258.374, 415.В (2 р.), VI 24.14, 70.13 (2 р.), 82.20, 82.22, **кажеш** I 304.382, II 95.96, 255.272, 255.276, VI 85.2, 132.5, 132.9, 132.22, 213.7, 213.11, **каже** I 50.94, 76.57, 76.59, 86.396, 91.574, 101.902, 101.906, 101.909, 118.1518, 158.203, 239.29, 276.139, 296.106, 306.455, 314.173, 317.280, 396.22, 396.26, 397.27, 454.В, 457.В, 490.В, 495.В, 537.В, II 54.205, 55.248, 82.215, 126.42, 129.13, 129.18, 129.23, 129.29, 225. 224, 232.25, 255.262, 256.327, 257.365, 301.22, 309.163, 309.166, 313.329, 313.337, 316.472, 316.477, 336.5, 336.29, 337.44, 342.15, 357.6, 448.В, 458.В (3 р.), 488.В, VI 20.1, 24.21, 24.41, 82.19, 82.21, 82.22,186.16, *у приказці* I 27.90, *образн.* I 5.76, II 342.13, **кажуть** I 39.464, 46.725, 80.207, 105.1020, 115.1384, 233.143, 261.13, 289.641, 309.33, 335.200, II 30.46, 47.112, 50.53, 54.210, 57.Епіграф, 68.7, 85.12, 86.34, 105.55, 159.93, 159.96, 223.127, 417.В, 420.В, VI 49.37, 52.17, 140.15, 210.2, **казав** I 120.1577, 276.123, 313.139, II 174.302, VI 24.14, 165.4, 193.3, 195.10, 206.35, **казала** I 528.В, *образн.* I 230.20, **казали** I 384.1, II 10.88, 445.В (2 р.), VI 27.24, 34.25, 199.5, **казатимуть** VI 209.33, **кажи** I 32.181, VI 225.28, **кажучи** *у спол.* б) VI 17.20, 20.1, 24.17, 27.36.

КАЗЕМАТ (2). На другий день як я од вас поїхав, мене арестовали в Києві, на десятий — посадили в **каземат** в Петербу[рзі] VI 39.19. *У назві твору* (1). В **казематі** I 377.Заг.

КАЗЕНИЙ (1). Треба буде одежі, бо з мене як знімуть **казену,** то я останусь, як той турецький святий, буквально голий. VI 138.24.

КАЗКА (4). А ви записуйте, не шкодить Такую річ і записать. Бо се не **казка,** а билиця II 249.19. *У приказці* (3). Іноді така мене нудьга за серце здавить, що (без сорома **казка**) аж заплачу. VI 43.7.

◇ ***Одн. Н.*** **казка** II 249.19, *у приказці* VI 43.7, 87.16, 130.4.

КАЇН (2). *Бібл.* я стратить наміряюсь Максима святого. Отаке-то! А за віщо? За те, за що **Каїн** Убив брата праведного У світлому раю. II 257.356.

◇ ***Одн. Н.*** **Каїн** II 257.356, ***З.*** **Каїна** II 32.11.

КАЙДАНИ (82). **1.** (62). Мов дзвони, загули **кайдани** На неофітах. II 275.404. Стали хлопців В **кайдани** кувати Та повезли до прийому Битими шляхами. I 233.117. І повели Гуса На Голгофу у **кайданах.** I 270.308. *Образн.*(11).Царю! царю! І бог не розлучить Нас з тобою. **Кайданами** Скований зо мною Навік-віки. I 250.451. Ось для чого мушу Жить на світі, волочити В неволі **кайдани!** Може ще я подивлюся На мою Украйну... II 213.38. Мій боже милий, як-то мало Святих людей на світі стало. Один на другого кують **Кайдани** в серці. II 289.4. Помпілій Нума, римський цар,.. Пішов любенько погулять І одпочить. Та, спочивавши, Додумать, як би то скувать **Кайдани** на римлян. II 335.8. Розважаю Дурную голову свою Та **кайдани** собі кую II 163.8. *У прикл. спол.* х р е с т-**кайдани** (1). Воззри, пречистая, на їх, Отих окрадених, сліпих Невольників. Подай їм силу Твойого мученика сина, Щоб х р е с т-**кайдани** донесли До cа́мого, само́го краю. II 305.13.

2. *Перен. Неволя* (16). Виростали у **кайданах** Слав'янськії діти I 262.26. Прийшов батько, розглядає, Насилу Степана Розпізнає; отак його Зробили **кайдани.** I 286.532. І все то те лихо, все, кажуть, од бога! Чи вже ж йому любо людей мордувать? А надто сердешну мою Україну. Що вона зробила? За що вона гине? За що її діти в **кайданах** мовчать? II 30.50. Боже! боже!.. за що ти караєш Своїх і покорних і добрих дітей? За що закрив їх добрі очі, І вольний розум окував **Кайданами** лихої ночі!.. I 266.149. *Повт.* (2). І ви, молдавани, Тепер ви не пани: Ваші господарі — Наймити татарам,

Турецьким султанам. В **кайданах,** в **кайданах!** I 102.938.

◆ *У спол.* (4): а) розбивать (розкувать) **кайдани** — *звільняти (звільнити)* (2). Він пише, що.. цар наш уже дав приказ розбивать мої **кайдани.** VI 130.7. Ми заходились розкувать Своїм невольникам **кайдани.** II 243.4; б) **кайдани** порвати — *визволитися з неволі* (1). Поховайте та вставайте, **Кайдани** порвіте I вражою злою кров'ю Волю окропіте. I 354.18; в) впасти у **кайдани** — *потрапити у неволю* (1). Страшно впасти у **кайдани,** умірать в неволі I 349.21.

◇ ***Мн. Н.*** **кайдани 1.** I 244.201, 285.495, II 37.94, 250.56, 275.404, 282.87, **2.** I 286.532, ***З.*** **кайдани 1.** I 199.7, 201.97, 245.236, 286.508, 329.149, II 40.7, 162.74, 202.28, 226.334, 440.B, *образн.* I 302.334, 375.32, II 102.21, 163.8, 213.38, 289.4, 311.254, 335.8, *образн., у прикл. спол.* II 305.13, **2.** I 335.193, 389.27, *у спол.* а) II 243.4, VI 130.7, *у спол.* б) I 354.18, **в(у) кайдани 1.** I 233.117, 244.228, 245.242, 285.487, 286.515, II 82.200, 161.47, 226.231, 328.47, **2.** I 301.280, 338.64, *у спол.* в) I 349.21, **за кайдани 2.** I 347.254, **на кайдани 1.** I 270.277, ***О.*** **кайданами 1.** II 291.19, 440.B, *образн.* I 250.451, 330.11, **2.** I 245.265, 266.149, ***М.*** **в(у) кайданах 1.** I 118.1487, 149.25, 201.72, 201.81, 250.449, 269.269, 270.308, 306.464, 327.68, 466.B, II 270.203, 270.207, 270.228, 271.242, 271.249, 273.331, 274.366, 276.461, 282.78, 282.96, 293.7, 419.B, *образн.* I 474.B, **2.** I 259.10, 262.26, 265.100, 462.B, II 30.50, 430.B, *повт.* I 102.938 (2 р.).

КАЙЗАК (5). Непевне діється тойді: Мов степ до бога заговорить, Верблюд заплаче, і **кайзак** Понурить голову, і гляне На степ і на Кара-бутак. II 60.49. I **кайзаки** не минають Дерева святого. На долину заїзжають. Дивуються з його II 60.63.

◇ ***Одн. Н.*** **кайзак** II 59.4, 60.44, 60.49, 60.52, ***Мн. Н.*** **кайзаки** II 60.63.

КАЛАВУР *див.* **КАРАУЛ.**

КАЛАМАР (4). **1.** *Чорнильниця* (2). Ох, якби-то так жартувало моє серце, як я оце з вами словами жартую. Якби і йому, як рукам, можна було дать клапоть паперу та перо з **каламарем** та й годі. VI 50.29.

2. *Перен. Про канцеляриста* (2). **Каламаром** ти зробився... I 473.B. *Зверт.* (1). Цур тобі, мерзенний **Каламарю...** I 246.306.

◇ ***Одн. З.*** **каламар 1.** I 51.146, ***О.*** **з каламарем 1.** VI 50.29, **каламаром 2.** I 473.B, ***К.*** **каламарю 2.** *зверт.* I 246.306.

КАЛАМУТНИЙ (6). Через Лету бездонную Та **каламутную** Перепливем, перенесем I Славу святую — Молодую безвічную. II 373.54. **Каламутними** болотами, Меж бур'янами, за годами Три года сумно протекли. II 215.13.

◇ ***Одн. Н.*** **каламутна** II 104.7, ***З.*** (на) **каламутну** II 104.4, (через) **каламутную** II 373.54, ***О.*** (над) **каламутною** II 373.34, ***М.*** (в) **каламутному** II 496.B, ***Мн. О.*** **каламутними** II 215.13.

КАЛАЧИК (1). *Зменш.* Ніхто не минає.. Той зілля попросить, Той **калачик,** паляничку, Всього понаносять I 545. B.

КАЛЕНИЙ (1). *У спол.* стріла **каленая.** *Нар.-поет.* З передсвіта до вечора, А з вечора до досвіта Летить стріла́ **калéная** II 339.3.

КАЛИНА (39). **1.** *Рослина* (36). Не прийнялись три ясени, Тополя всихала, Повсихали три явори, **Калина** зов'яла. I 388.20. Найдеш у гаї тую **калину,** То й пригорнись II 134.13. Положила на цямрину Титарівна сина.. А Микита Виліз із **калини** Та й укинув у криницю, Неначе щеня те! II 81.186. Вранці-рано на **калині** Пташка щебетала I 387.56. Над Дніпровою саго́ю Стоїть явор меж лозою, Меж лозою з ялиною, З червоною **калиною.** II 342.4. Посадили над козаком Явір та ялину, А в головах у дівчини Червону **калину.** I 8.216. *Зверт.* (1). Широкая, високая **Калино** моя, Не водою до схід сонця Поливаная. I 387.37.

2. *Ягоди* (3). На березі Ганна роздяглася.. Як дитина, **калиною** себе забавляє. I 167.126. *У порівн.* (2). В червоних, як **калина,** штанях, Навприсідки вліта козак II 80.111.

◇ ***Одн. Н.*** **калина 1.** I 386.16, 386.28, 388.20, II 192.2, 342.17, 363.4, **2.** *у порівн.* I 166.98, II 80.111, ***Р.*** **з (із) калини 1.** II 81.181, 81.186, ***З.*** **калину 1.** I 8.216, 11.4, 11.20, 12.64, 33.210, 386.11, 387.47, 388.16, II 134.13, **під калину 1.** I 29.67, II 192.20, ***О.*** **калиною 1.** I 9.31, 10.37, **2.** I 167.126, **з калиною 1.** I 387.34, 552.B, II 342.4, 498.B, **під калиною 1.** I 387.58, ***М.*** **на калині 1.** I 11.5, 11.15, 12.49, 12.65, 49.51, 92.612, 386.23, 387.56, II 27.148, ***К.*** **калино 1.** *зверт.* I 387.37.

КАЛИНОНЬКА (1). *Пестл. до* **калина 1.** Пишається **калинонька,** Явор молодіє II 363.5.

КАЛИНОЧКА (1). *Пестл. до* **калина 1.** *Зверт.* **Калиночко** червоная, Світе мій ясний! I 554.B.

КАЛІКА (19). **1.** (15). I день не день, і йде не йде, А літа стрілою Пролітають, забірають Все добре з собою.. I кидають на розпутті Сліпого **каліку.** I 351.12. I ти осталась на землі Сама **калікою** старою! II 454.B. Нема кому води тії **Каліці** подати. II 149.44.

Рим. (1). Ой привезли до прийому Чуприни голити; Усе дрібні, усе малі, Все багатих діти. Той **каліка** недоріка, Той не вміє стати. I 233.130. *У прикл. спол.* м о с к а л ь-**каліка** (1). Зажуривсь м о с к а л ь-**каліка**: Де йому подітись? II 54.215. *Ірон.* (1). Була собі Гандзя, **Каліка** небога, Божилася, Молилася, Що боліли ноги; На панщину не ходила, А за паробками Тихесенько, Гарнесенько Поміж бур'янами. I 90.512. *Образн.* (1). Доборолась Україна До самого краю. Гірше ляха свої діти Її розпинають.. Просвітити, кажуть, хочуть Материні очі Современними огнями. Повести за віком, За німцями, недоріку, Сліпую **каліку.** I 335.205 //*Перен., зверт., лайл.* (1). Дивись, які! Карамзіна, Бачиш, прочитали! Та й думають, що ось-то ми! А дзус, недоріки! В колодочки ще не вбились. Безпері **каліки!..** I 300.234.

2. *Жебрак* (4). Взяла торбу, пішла селом,.. А літо За літом минає.. Ніхто й не пізнає. Та й кому там пізнавати **Каліку** убогу. I 234.171.

◇ ***Одн. Н.*** **каліка 1.** I 123.1693, II 56.271, *рим.* I 233.130, *у прикл. спол.* II 54.215, *ірон.* I 90.512, ***Р.*** **з каліки 2.** I 242.128, ***Д.*** **каліці 1.** II 149.44, ***З.*** **каліку 1.** I 351.12, 364.155, *образн.* I 335.205, **2.** I 161.330, 234.171, ***О.*** **калікою 1.** II 148.30, 196.79, 454.B, **з калікою 1.** I 287.559, ***Мн. Н.*** **каліки 1.** I 138.2196, ***Д.*** **калікам 2.** I 537.B, ***К.*** **каліки 1.** *перен., зверт., лайл.* I 300.234.

КАЛІЧЕНИЙ (1). I [козак], сивоволосий, Підняв руки **калічені** II 108.165.

КАЛЮЖА (10). Пастухи в селі сказали, Що коло могили У **калюжі** стару відьму Чорти утопили. I 539.B. Не стало на селі княгині. I гусла знову загули.. А сирота її в селі.. Лопуцьки їсть, ставочки гатить В **калюжах** з дітьми у яру. II 13.229. Дурна десь тьопала по **калюжах** та й простудилася. VI 218.16. *У порівн.* (2). Огонь небесний той погас, I в тую костяну комору Полізли свині ізнадвору, Мов у **калюжу,** та й сопуть. II 202.26. *Образн.* (4). Дурний свій розум проклинаю, Що дався Дурням одурить, В **калюжі** волю утопить I 393.10.

◇ ***Одн. Р.*** **з калюжі** *образн.* I 249.391, ***З.*** **калюжу** *образн.* II 345.18, **у калюжу** *у порівн.* II 202.26, ***М.*** **в(у) калюжі** I 539.B, II 227.5, *у порівн.* II 345.5, *образн.* I 227.29, 393.10, ***Мн.М.*** **в калюжах** II 13.229, **по калюжах** VI 218.16.

КАМЕРА (1). А тебе ще раз прошу, найди чоловічка, добре знающого фотографію, та вибери у Чернягина **камеру** для Ираклия Александровича VI 142.7.

КАМІННЯ (2). *Збірн.* Гайдамаки Стіни розвалили,— Розвалили, об **каміння** Ксьондзів розбивали I 140.2280. Дивлюся: Палати, палати Понад тихою рікою; А берег ушитий Ввесь **каміннєм.** I 477.B.

КАМІНЬ (15). **1.** (12). Понад Дністром іде вночі Козак.. Та й роздігся на **камені,** У воду кинувся, пливе, Аж хвиля синяя реве. II 104.11. *Персоніф.* (1). Горе з вами, Раби незрячії! Кого? Кого благаєте, благії, Раби незрячії, сліпії! Чи ж **камінь** милує кого? II 463.B. *Образн.* (4). Ви тяжкий **камень** положили Посеред шляху... і розбили О його... бога боячись! Моє малеє.. серце II 239.22 // *Збірн.* (4). Там кайдани по три пуда, Отаманам по чотири. I світа божого не бачать, не знають, Під землею **камень** ламають I 285.498. А берег ушитий Увесь **каменем.** I 248.388.

2. *Коштовне каміння* (2). Наша дума, наша пісня Не вмре, не загине... От де, люде, наша слава, Слава України! Без золота, без **каменю,** Без хитрої мови, А голосна та правдива, Як господа слово. I 58.54. *У порівн.* (1). Десять літ неволі, Друже мій єдиний, знівечили, убили мою і віру і надію, а вона була колись чиста, непорочна як те дитятко, взятеє од купелі. Чистая і кріпкая, як той самоцвіт, **камень** ошліфований! VI 130.10.

3. *Перен. Тягар* (1). Хлопче-молодче З карими очима, Нащо тобі жінка, **Камінь** за плечима. II 408.B.

◇ ***Одн. Н.*** **камінь 1.** *персоніф.* II 463.B, **3.** II 408.B, **камень 1.** I 118.1510, **2.** *у порівн.* VI 130.10, ***Р.*** **без каменю 2.** I 58.54, ***З.*** **в камінь 1.** *збірн.* I 479.B, **камень 1.** *збірн.* I 285.498, *образн.* II 239.22, **о камень 1.** *образн.* I 347.258, 351.6, II 448.B, ***О.*** **каменем 1.** *збірн.* I 248.388, II 102.18, ***М.*** **на камені 1.** II 104.11, **при камені 1.** II 423.B.

КАНДІЙКИ (1). *Миски з увігнутими вінцями.* взявши відер, **кандійок,** I батько, й мати, і воно Пішли на ярмарок у сáмий Самісінький Єрусалим. II 320.610.

КАНІВ (9). Мене мати ще сповиту На руках носила, Як їхала Катерина В **Канів** по Дніпрові. I 296.139. Порадь їм, будь ласкав, щоб вони швидче записались в міщане, в Звенигородці один, другий в Черкасах, а Ярина в **Каневі** VI 221.4.

◇ ***Одн. Н.*** **Канів** I 114.1336, ***Р.*** **коло Канева** VI 213.7, ***З.*** **в Канів** I 296.139, VI 228.21, ***М.*** **в(у) Каневі** I 296.134, VI 217.9, 217.37, 221.4, 229.11.

КАНУТИ[1] (2). **1.** *Зануритись у воду* (1). Піду шукать миленького, Втоплю своє горе,

Втоплю свою недоленьку, Русалкою стану, Пошукаю в чорних [хвилях], На дно моря **кану.** I 9.16.

2. *Зникнути* (1). Втоптала стежку на могилу, Все виглядать його ходила.. А він **канув,** провалився; Його вже й забули, Чи й був коли? II 79.96.

◊ **канув 2.** II 79.96, **кану 1.** I 9.16.

КАНУТИ[2] (1). На синє небо виходить зоря. Ой зоре! зоре!— і сльози **кануть.** II 20.10.

КАПАТИ (3). Думи душу осідають, I **капають** сльози. II 208.24. господь не благословив моєї доброї долі!— не дав мені докончить віку короткого на нашій любій Україні. Тяжко! аж сльози **капають,** як згадаю, так тяжко! VI 58.4.

◊ **капають** II 26.72, 208.24, VI 58.4.

КАПЕЛЬКА (2). *У знач. прислівника.* **1.** *Трохи* (1). В село небога привезла Свою змію ще гірше люту... I **капельку** на щось отрути. II 451.В.

2. *У незначній мірі* (1). Ми восени таки похожі Хоч **капельку** на образ божий II 208.2.

◊ **капельку 1.** II 451.В, **2.** II 208.2.

КАПІТАН (2). Матрос, Таки земляк наш з Островної, На вахті стоя, журився сам собі чогось, Та й заспівав,— звичайне, тихо. Щоб **капітан** не чув II 85.22. Проживу зиму отут з добрими людьми, а весною, як бог поможе, з моїм добрим **капітаном** Кишкиным попливу вниз по матушке по Волге VI 148.24.

КАПІТОЛІЙ (4), **КАПІТОЛІЯ** (1). Незабаром зробилась мати Із доброї тії дівчати: Дитину-сина привела. Молилася своїм пенатам I в **Капітолій** принесла Немалі жертви. II 267.113. I в **Капітолію..** Іде сам кесарь. II 461.В.

◊ ***Одн. Р.*** **круг Капітолія** II 271.256, ***З.*** **в Капітолій** II 267.113, 468.В, **в Капітолію** II 461.В, **на Капитолій** II 462.В.

КАПІТОЛІЙСЬКИЙ (1). Ублагала [мати] **Капітолійський** той сигкліт, Щоб первенця її вітали Святії ідоли. II 267.115.

КАПІТОЛІЯ *див.* **КАПІТОЛІЙ.**

КАПЛИЦЯ (5). I в Віфлеємськую **каплицю** Пішов молиться добрий Гус. I 266. 123. Тілько ти, святий Ростовський,.. I звелів **каплицю** Над гетьманом змуровати II 162.80.

◊ ***Одн. Р.*** **із каплиці** I 267.193, ***З.*** **каплицю** II 162.80, 258.392, **в каплицю** I 266.123, ***Мн. Н.*** **каплиці** I 328.134.

КАПЛИЧКА (1). *Зменш. до* **каплиця.** *У порівн.* На пригорі, ніби **капличка,** Козацька церква невеличка Стоїть з похиленим хрестом. II 24.20.

КАПЛЯ (3). В гаю все покотом лежало — Пляшки і гості, де що впало, Там і осталось. Сам не впав, Остатню **каплю** допивав Та й ту допив. II 16.347 //До **каплі** (1). Ти матер бога на землі! Ти сльози матері до краю, До **каплі** вилила! II 266.79.

◊ ***Одн. Н.*** **капля** II 319.578, ***Р.*** **до каплі** II 266.79, ***З.*** **каплю** II 16.347.

КАПРАЛ (5). *Образн.* Во дні фельдфебеля-царя **Капрал** Гаврилович Безрукий Та унтер п'яний Долгорукий Украйну правили. II 280.2. *У прикл. спол.* сатрап-**капрал** (1). А вас, моїх святих киян, I ваших чепурних киянок Оддав своїм прафосам п'яним У наймички сатрап-**капрал.** II 281.37.

◊ ***Одн. Н.*** **капрал** II 280.2, 281.53, *у прикл. спол.* II 281.37, ***Р.*** **капрала** II 280.20, ***З.*** **капрала** II 281.41.

КАПУСНИЦЯ (1). *Перен. Про нікчемну людину. Лайл.* Ще й чваниться, показує На чужу роботу! **Капусниця!** закурена... I 299.215.

КАПУСТА (2). *У порівн.* (1). Вони, кажу вам, прозябають. Або, по-вашому, ростуть, Як та **капуста** на горо́ді. II 53.161. *Образн.* (1). Нічого, друже, не журися! В дуле́вину себе закуй, Гарненько богу помолися, А на громаду хоч наплюй! Вона — **капуста** голована. II 201.56.

КАРА (31). Чи буде суд! Чи буде **кара!** Царям, царятам на землі? II 358.22. Громада разом заревла, I **кара** впала... II 451.В. Господи милостивий! Як я зрадів!.. А надто, як прочитав, що вас всіх, мов праведних, минула **кара** господня, то аж заплакав, так мені любо стало! VI 54.26. в день радості над вами Розпадеться **кара.** I повіє огонь новий З Холодного Яру. I 339.82. *У порівн.* (1). Мов **кара,** Луна в конглаві оддалась — I похилилася тіара! I 268.196. *Персоніф.* (1). Спочивши, скорбная, скажи, Пророци своїм лукавим чадам, Що пропадуть вони, лихі,.. Що крикне **кара** невсипуща, Що не спасе їх добрий цар II 328.37 // *Муки, горе* (14). Ані **кара,** Ні.. кайдани, Ніже літа, сину, Тії сили не втомили... II 250.55. Не витерпів святої **кари,** Упав сердега. I 97.795 //*Смерть* (1). Сидять брати-запорожці, Дожидають **кари.** I 203.154.

◊ ***Одн. Н.*** **кара** I 140.2303, 244.208, 339.82, II 14.246, 250.55, 358.22, 451.В (2 р.), VI 54.26, *у порівн.* I 268.196, *персоніф.* II 328.37, ***Р.*** **кари** I 97.795, 108.1158, 115.1367, 123.1679, 123.1680, 124.1703 (2 р.), 136.2134, 139.2262 (2р.), 203.154,

242.125, 265.109, 440.В, **од кари** І 266.144, ***З.*** **кару** І 100.882, 118.1507, **на кару** І 119.1553, ***Мн. Н.*** **кари** І 480.В, ***З.*** **про кари** II 30.54.

КАРА-БУТАК (1). *Назва річки.* Верблюд заплаче, і кайзак Понурить голову, і гляне На степ і на **К а р а - б у т а к.** II 60.51.

КАРАМЗІН (1). Дивись, які! **Карамзіна,** Бачиш, прочитали! Та й думають, що ось-то ми! І 299.229.

КАРАНДАШ (4). Заходився рисовать **карандашем** портрети VI 154.25.

◊ ***Одн. Р.*** **карандаша** VI 119.16, ***О.*** **карандашем** VI 153.26, 154.25, ***Мн. Н.*** **карандаші** VI 49.25.

КАРАСІ (4). Спасибі тобі за лящі і **карасі;** на весілля вони не прибудуть, бо весілля того й не буде. VI 221.12.

◊ ***Мн. З.*** **карасів** VI 217.7, **за карасі** VI 203.33, 221.12, ***О.*** **карасями** VI 221.14.

КАРАТИ, КАРАТЬ (35). Не одурить бог, **Карать** і миловать не буде: Ми не раби його — ми люде! II 345.12. О боже мій милий! За що ж ти **караєш** її, молоду? І 4.50. Гнилий Тікич Кров'ю червоніє.. А над ним палають І хатина, і будинок; Мов доля **карає** Вельможного й неможного. І 123.1675. *У приказці* (1). З новим годом будьте здорові, любий і щирий мій земляче, де вас бог носить.. Нехай де хоче носить,.. та не любить вас, бо сказано, кого любить, того і **карає.** VI 42.22 //*Мучити* (14). Споконвіку Прометея Там орел **карає,** Що день божий довбе ребра й серце розбиває. І 325.4. Найшли льохи, скарб забрали.. та й потягли **Карати** мерзенних У Лисянку. І 122.1662.

◊ **карати** І 122.1662, **карать** І 439.В, **караєш** І 4.50, 266.145, **карає** І 123.1675, 132.2007, 325.4, 335.223, 344.149, 345.174, II 13.206, 45.20, 45.26, 327.7, *у приказці* VI 42.22, **кара** І 39.434, 347.265, II 274.381, 327.6, **караєм** І 125.1741, **карають** І 39.435, 123.1681, 123.1687, 137.2163, 296.128, 476.В, 502. В, **карали** І 139.2263, **буде карать** II 345.12, **карай** І 23.100, 118.1505, 118.1509, 132.2017, 138.2192, **нехай карає** І 88.470.

КАРАТИСЯ, КАРАТИСЬ (20). **1.** *Мучитися, терзатися* (19). Тяжко, брате мій добрий, **каратися** і самому не знати за що. VI 42.22.Прости мене! Я **каралась** Весь вік в чужій хаті... Прости мене, мій синочку! І 324.542.**Караюсь,** мучуся... але не каюсь! II 32.3. *Повт.* (2). За що, не знаю, а **караюсь,** І тяжко **караюсь!** І 244.216.

2. *Зазнавати кари від когось* (1). Минали літа тихо, тихо,— Отак пиши,— і за гріхи **Карались** господом ляхи II 54.198.

◊ **каратися 1.**VI 42.22, **каратись 1.** II 46.42, 406.В, VI 41.27, **караюся 1.** II 46.44, 255.284, **караюсь 1.** І 295.67, 297.159, II 32.3, 152.4, 152.6, 406.В, VI 41.27, 58.9, ***повт.*** І 244.216, 244.217, **карався 1.** VI 58.8, **каралась 1.** І 324.542, **карались 2.** II 54.198, **буду каратись 1.** II 255.285.

КАРАУЛ (6), **КАЛАВУР** (1). Копають день, копають два, На третій насилу Докопалися до муру Та трохи спочили. Поставили **к а р а у л и.** І 306.449.

◆ *У спол.* (4): а) з р о б и т и н а **караул** — *віддати честь по-військовому* (2). одинокий, В порфирі довгій і широкій, Середь гарема цар Саул, З р о б и в ш и сам н а **к а р а у л,** Та й одурів. II 500.В; б) н а **караул** м у ш т р у в а т и — *учити салютувати по-військовому* (1). Саул бере і город і аул. І гвардію н а **караул** М у ш т р у є сам. II 500.В; в) в и с т у п и т ь у **караул** — *стати на варту* (1). Вибачте, голубе сизий, що так нашвидку пишу до вас, бо одно те, що сьогодня почта, а друге те, що коло десятої години треба в и **с т у**- п и т ь у **караул!** VI 50.9.

◊ ***Одн. Р.*** **караула** І 501.В, ***З.*** **на караул** *у спол.* а) II 500.В (2 р.), *у спол.* б) II 500.В, **у караул** *у спол.* в) VI 50.9, ***Мн. З.*** **караули** І 306.449, **калавури** І 504.В.

КАРБІВНИЧИЙ (1). *Лісничий.* Вийшов з хати **карбівничий,** Щоб ліс оглядіти І 42.559.

КАРБОВАНЕЦЬ (34). У нас один старший — батько Максим; а він як почує, то ще **карбованця** дасть. Співай, старче божий І 103.965. Шлю вам киргизького Б а к с у, або по-нашому К о б з а р я. Коли найдеться яка добра душа, то нехай купить, зробить добреє діло, а ціну я йому кладу 50 **карбованців** VI 55.3.

◊ ***Одн. З.*** **карбованець** І 432.В (2 р.), 536.В, **карбованця** І 103.965, 105.1014, 548.В, **карбованьця** І 543.В, ***Мн. Н.*** **карбованці** VI 33.27, ***Р.*** **карбованців** VI 55.3, 115.8, 144.28, 162.13, 165.24 (2 р.), 165.25, 185.24, 185.26, 189.10, 200.8, 201.15, 202.10, 207.32, 207.33, 212.3, 214.26, 214.32, 216.27, 219.36, 224.24, 225.35, 229.33, ***З.*** **карбованці** VI 220.32, 221.30, 222.5.

КАРДИНАЛ (3). Ченчіо колись Убила батька **кардинала** І саваофа не злякалась. II 17.358. **Кардинали,** як гадюки, в'ються Круг тіари. І 268.205. Збиралися **кардинали,** Гладкі та червоні І 269.255.

КАРИЙ (31). *Постійний епіт. до «очі» («оченята»).* Породила мати сина В зеленій діброві, Дала йому **карі** очі і чорнії брови. І 230.3. Вміла мати брови дати, **Карі** оченята, Та не вміла на сім світі Щастя-долі дати. І 32.156. А молодії Та **карії** очі Щоб марніли в самотині... Може бог так хоче? II 11.113.

◊ ***Мн. Н.*** **карі** I 21.21, 38.425, 49.43, 55.2, 108.1129, 156.130, 158.232, 237.5, 255.37, II 20.12, 224.189, **карії** I 85.362, 348.11, II 11.113, ***Р.*** **карих** I 157.166, (з) **карих** I 21.24, ***З.*** **карі** I 4.37, 29.33, 32.156, 46.739, 159.271, 168.153, 230.3, 237.Епіграф, **карії** I 93.636,132.2010, 380.6, (за) **карії** I 22.28, **карів** I 428.В, ***О.*** **карими** II 51.98, (з) **карими** II 408.В.

КАРМІЛІВ (1). *Бібл.* І честь **Кармілова** і слава Ліванова, а не лукава, Тебе укриє дорогим, Золототканим, хитрошитим, Добром та волею підбитим, Святим омо́фором своїм. II 291.8.

КАРООКИЙ (6). Та й виросла Ганна **кароока** I 165.50. Аж ось із Києва привозять Княжну.. Чорнобрива, **кароока,** Вилитая мати. II 14.267.

◊ ***Одн. Н.*** **кароока** I 155.95, 164.21, 165.50, II 14.267, 119.8, ***З.*** **(на) карооку** II 107.115.

КАРПО (1). Ганна діда питалася.. І внучатам із клуночка Гостинці виймала.. **Карпові** соловейка Та коників пару I 321.417.

КАРТИ (3). Паничі.. Жили В дворі, гуляли, в **карти** грали, Свого весілля дожидали II 64.107. Продаєм Або у **карти** програєм Людей... не негрів... а таких Таки хрещених... н о п р о с т и х. I 328.110.

◊ ***Мн. З.*** **в(у) карти** I 328.110, 538.В, II 64.107.

КАРТИНА (18). намалював я се літо дві **картини** і сховав, думав, що ви приїдете VI 26.25. я сього літа повинен намальовать для академії **картину,** як наша чорнобрива дівчина молиться богу, лягаючи спать. VI 20.8. *У порівн.* (1). Прийшла додому, подивилась: Цвіти за образом святим, І на вікні стоять цвіти, На стінах фарбами хрести, Неначе добрая **картина,** Понамальовані... II 96.134.

◊ ***Одн. Н.*** **картина** VI 27.8, 132.8, *у порівн.* II 96.134, ***З.*** **картину** VI 20.5, 20.8, 20.15, 26.17, 33.1, ***Мн. Н.*** **картини** VI 26.26, 33.24, ***Р.*** **картин** VI 32.17, 33.27, 34.15, ***З.*** **картини** VI 26.25, 32.20, 33.31, ***О.*** **за картинами** VI 33.27, ***М.*** **в картинах** VI 34.15.

КАРТОПЕЛЬКА (1). *Зменш.-пестл. до* **картопля.** І на Січі мудрий німець **Картопельку** садить, А ви її купуєте I 334.177.

КАРТОПЛЯ (2). А чиєю кров'ю Ота земля напоєна, Що **картопля** родить,— Вам байдуже. I 334.183.

◊ ***Одн. Н.*** **картопля** I 334.183, ***З.*** **картоплю** I 516.В.

КАСА (2). Посилаю вам на показ 10 екземплярів мого Б у к в а р я.. Та вже що хочете, те й робіть з ним, а як бог поможе,— зберете гроші,— то положіть їх в **касу** ваших воскресних школ. VI 226.10.

◊ ***Одн. З.*** **в касу** VI 226.10, 227.8.

КАСПІЙСЬКЕ МОРЕ (1). Не знаю, чи доведеться мені хоть що-небудь намалювать на **Каспійському морі,** бо мене весною туди поженуть. VI 62.2.

КАСТРАТИ (1). *Перен. Зневажл.* Не говорить Ні сам сивий верхотворець, Ні його святії — Помощники, поборники. **Кастрати** німіє! II 266.60.

КАТ (41). **1.** *Перен. Цар, гнобитель; мучитель* (33). Бодай кати їх постинали, Отих царів, **катів** людських. II 75.217. Не за Україну, А за її **ката** довелось пролить Кров добру, не чорну. I 329.158. **Кати** знущаються над нами, А правда наша п'яна спить. I 325.24. Прокиньтесь, чехи, будьте люди, А не посміхище ченцям! Розбойники, **кати** в тіарах Все потопили, все взяли I 266.154. *Повт.* (2). **Кати! кати!** людоїди! Наїлись обоє, Накралися I 249.420. *Зверт.* (3). Ти нас з України Загнав, голих і голодних, У сніг на чужи́ну.. Веселися, лютий **кате,** Проклятий! проклятий! I 251.487. *Зверт., тавтол.* (1). Кого, лютий **кате,** Кого ти катуєш?! I 166.90. *Тавтол.* (1). Сю ніч будуть в Україні Родиться близнята. Один буде, як той Гонта, **Катів** катувати! I 302.320. *У прикл. спол.* к е с а р-**кат** (1). К е с а р я -**ката** I грека доброго ти полюбила II 32.12.

2. *Той, що катує, вбиває засуджених на смерть* (6). Аж ось лихий царя несе З законами, з мечем, з **катами** II 351.11. потім **кати** роздягли його [Гонту], як мати родила, і посадили на гарячі штаби заліза I 149.Прип. А люде тихо Без всякого лихого лиха Царя до **ката** поведуть. II 356.15.

◆ *У спол.* (2): а) д е т и в **ката** з а б а р и л а с ь. *Лайл.* (1). А ти, задрипанко, шинкарко, Перекупко п'яна! Д е т и в **ката** з а б а р и л а с ь З своїми лучами? II 286.3; б) **кат** й о г о б а т ь к а з н а є. *Лайл* (1). Так мені погано, що я ледве перо в руках держу, і **кат** й о г о б а т ь к а з н а є, коли воно полегшає. VI 228.32.

◊ ***Одн. Н.*** **кат 1.** I 111.1242, II 33.22, 272.295, *у спол.* б) VI 228.32, ***Р.*** **без ката 2.** II 328.49, **в(у) ката 1.** I 107.1120, *у спол.* а) II 286.3, **до ката 2.** II 356.15, ***Д.*** **катові 2.** II 251.123, ***З.*** **ката 1.** II 31.91, *у прикл. спол.* II 32.12, **за ката 1.** I 329.158, II 275.409, **на ката 1.** I 342.84, ***К.*** **кате** *зверт.* **1.** I 251.487, II 114.18, *зверт., тавтол.* I 166.90, ***Мн. Н.*** **кати 1.** I 134.2073, 266.154, 325.24, 337.31, 444.В, II 243.6, 268.136, 323.751, 473.В, *повт.* I 249.420 (2 р.), **2.** I 149.Прип., II 75.216, ***Д.*** **катам 1.** I 243.162, 302.322, II 322.727, ***З.*** **катів 1.** II 75.217, *тавтол.* I 302.320, **на катів 1.** I 302.333,

О. **катами 1.** II 93.18, 227.28, 228.42, **з катами 2.** II 351.11, ***К.*** **кати 1.** *зверт.* II 461.В.

КАТАКОМБИ (1). всі за нею повставали І за апостолом пішли У **катакомби.** II 269.184.

КАТАТИ (1). *Бити. Фам.* Гуля Максим, гуля батько.. Горілку, мед не чаркою — Поставцем черкає, А ворога, заплющившись, **Ката́,** не минає. I 104. 992.

КАТЕРИНА (67), **ЄКАТЕРИНА** (1). Пішла селом, Плаче **Катерина;** На голові хустиночка, На руках дитина. I 34.262. **Катерину** чорнобриву В полі поховали II 130.63. На тій Україні.. Байстрюки **Єкатерини** Сараною сіли. I 308.27. *У порівн.* (1). З'їздили ми Польщу І всю Україну, А не бачили такої, Я[к] се **Катерина.** II 129.12. *Зверт.* (9). Не плач, **Катерино,** Не показуй людям сльози I 39.449. *Назва твору* (2). Ще ось що, намалював я се літо дві картини і сховав.. Але Скобелєв таки пронишпорив і одну вимантачив, а друга ще в мене, а щоб і ця не помандрувала за якимнебудь москалем (бо це, бачте, моя **К а т е р и н а),** то я думаю послать її до вас VI 26.29.

◊ ***Одн. Н.*** **Катерина** I 28.21, 29.52, 29.57, 29.61, 30.73, 30.77, 30.81, 30.107, 31.115, 31.126, 33.222, 34.262, 38.391, 40.474, 40.489, 40.503, 41.509, 42.575, 45.683, 296.138, 319.355, 319.361, 321.432, 322.462, 322.464, 323. 529,II 52.127, 53.177, 129.28, 130.53, 252.163, 401.В, 402.В (2 р.), 403.В (2 р.), *у назві* I 28.Заг., VI 26.29, *у порівн.* II 129.12, ***Р.*** **Катерини** I 32.153, II 129.1, 129.26, **за Катерини** II 249.13, **Єкатерини** I 308.27, ***Д.*** **Катерині** I 321.421, 322.480, II 129.16, 129.22, ***З.*** **Катерину** I 37.355, 43.597, II 55.261, 130.63, 250.64, 256.303, 403.В, VI 27.1, **на Катерину** II 251.116, VI 27.2, ***О.*** **з Катериною** II 401.В, ***К.*** **Катерино** *зверт.* I 30.99, 39.449, 321.437, 321.450, 322.471, 323.500, 323.512, II 130.51, 402.В.

КАТІВ (2). *Лайл.* Од 16 мая до 2 августа не давали знать із корпуса в укріпленіє о моїй свободі. От **катові!** іродові душі! VI 171.40. І на Хортиці, скрізь був і все плакав, сплюндровали нашу Україну **катової** віри німота VI 34.12.

КАТОВАНИЙ (3). Он розбойник **катований** Зубами скрегоче, Недобитка товариша Зарізати хоче! I 245.237. Аспиде неситий! Що ти зробив з козаками? Болота засипав Благородними костями; Поставив столицю На їх трупах **катованих!** I 250.445. От розбійник **катований** зубами скрегоче. I 476.В.

КАТОВАТИ *див.* **КАТУВАТИ.**

КАТОЛИК (13). Гонто, Гонто! Оце твої діти. Ти нас ріжеш — заріж і їх: Вони **католики.** I 138.2208. Пани **католики** Кров точили, упивались.. II 394.В.

◊ ***Одн. Н.*** **католик** II 65.127, ***З.*** **католика** I 138.2226, ***Мн. Н.*** **католики** I 138.2208, 138.2216, 138.2217, 138.2221, 139.2251,143.2417, II 394.В, ***З.*** **католиків** I 415.В, **в католики** I 149.20, ***О.*** **католиками** I 139.2238, ***К.*** **католики** I 415.В.

КАТОЛИЧКА (3). Будь проклята мати, Та проклята **католичка** I 138.2233. *У прикл. спол.* м а т и -**католичка** (1). В Умані Гонта убив дітей своїх за те, що їх м а т и-**католичка** помогла єзуїтам перевести їх в католики. I 149.Прип.

◊ ***Одн. Н.*** **католичка** I 138.2233, *у прикл. спол.* I 149.Прип., ***З.*** **католичку** I 139.2256.

КАТОРГА (7). **1.** *Заслання* (5). Ви огласили юродивим Святого лицаря! а бивий Фельдфебель ваш, Сарданапал, Послав на **каторгу** святого. II 281.57. Цар всесвітній! цар волі, цар Штемпом увінчаний! В муці, в **каторзі** не просить, Не плаче, не стогне! I 245.245. Я там писав, що незабаром вирвуся із цієї **каторги** і приїду до тебе в гості, але ще й досі нема нічого офіціального VI 139.35.

2. *Перен. Тяжке життя, виснажлива праця* (2). Марія сина привела. Єдиную тую дитину, Що нас од **каторги** спасла! II 313.356. *У прикл. спол.* р о б о т а -**каторга** (1). Аж ось лихий царя несе З законами, з мечем, з катами.. все розтлили, осквернили, І осквернених, худосилих, Убогих серцем, завдали В р о б о т у -**каторгу.** II 351.21.

◊ ***Одн. Р.*** **із каторги 1.** VI 139.35, **од каторги 2.** II 313.356, ***З.*** **в каторгу 2.** *у прикл. спол.* II 351.21, **на каторгу 1.** II 281.57, 325.19, ***М.*** **в каторзі 1.** I 245.245, II 407.В.

КАТОРЖНИЙ (2). *Прикм. до* **каторга 1.** З августа вирвався із того **каторжного** укріпленія і через море Волгою попрямував на столицю. VI 171.42. над криницею верба Нагнулася як та журба В далекій **катар[ж]ній** неволі. II 144.В.

КАТОРЖНІ (2). *Субст. Засланці.* Ні, то люди, живі люди, В кайдани залиті. Із нор золото виносять, Щоб пельку залити Неситому!.. То **каторжні.** А за що? те знає... Вседержитель. I 245.231.

◊ ***Мн. Н.*** **каторжні** I 245.231, **катаржнії** I 476.В.

КАТРИН (3). Поїхали визволяти **Катриного** брата. II 130.39. З собакою онучок грався, А внучка в юпку одяглась У **Катрину** I 320.390.

◊ ***Одн. Н.*** **Катрина** II 130.57, ***З.*** **Катриного** II 130.39, (у) **Катрину** I 320.390.

КАТРУСЯ (15). *Пестл. до* **Катря.** Так далеко чорнобрівий, Не чує, не бачить, Як вороги сміються їй, Як **Катруся** плаче. I 31.142. Звичайне, мати, що й казать. Та може ждався-таки й зять: Бо вже **Катруся** підростала (**Катрусею** вдовівна звалась) II 249.41.

◊ ***Одн. Н.*** **Катруся** I 31.142, 40.468, 43.601, 43.609, 323.510, 410.В, II 49.25, 52.135, 249.41, ***Р.*** **Катрусі** I 154.49, ***З.*** **Катрусю** I 29.44, 36.339, 39.461, ***О.*** **Катрусею** II 249.42, **з Катрусею** I 351.23.

КАТРЯ (9). Стоїть **Катря** серед поля, Дала сльозам волю. I 40.499. *Зверт.* (2). Тяжко, **Катре,** умірати В чужій теплій хаті! I 322.454.

◊ ***Одн. Н.*** **Катря** I 38.429, 40.477, 40.499, 45.671, 320.375, ***З.*** **Катрю** I 43.619, 43.621, ***К.*** **Катре** *зверт.* I 322.454, 323.526.

КАТУВАТИ, КАТУВАТЬ, КАТОВАТИ (11). Сирота Ярема, сирота убогий: Ні сестри, ні брата, нікого нема!.. А не клене долі, людей не займа. Та й за що їх лаять? хіба вони знають, Кого треба гладить, кого **катувать?** I 85.351. *Тавтол.* (2). Сю ніч будуть в Україні Родиться близнята. Один буде, як той Гонта, Катів **катувати.** I 302.320. Кого, лютий кате, Кого ти **катуєш?** За що, за що дитя своє Молоде мордуєш? I 166.91 // *Перен. Завдавати страждань, знущатися, мучити* (5). опріче всіх лих, що душу **катують,** — бог покарав мене ще й тілесним недугом VI 42.30.

◊ **катувати** *перен.* I 226.46, **катувать** I 85.351, **катовати** *перен.* II 407.В, **катуєш** *тавтол.* I 166.91, **катують** *перен.* VI 42.30, **катувала** I 166.94, **катували** II 394.В, *перен.* I 110.1178, **катовали** *перен.* I 434.В, **буде катувати** *тавтол.* I 302. 320, **катуй** I 201.84.

КАТУВАТИСЯ (1). Немає брата, ні сестри, Щоб незаплакані ходили, Не **катувалися** в тюрмі II 270.217.

КАЦАП (7). *Назва росіянина у розмовній мові.* Хіба ж я винен, що уродився не **кацапом** або не французом. VI 24.31. Та ти добре натворила: Так **кацапів** закрепила У німецькі кайдани — Хоч лягай та й засни. I 301.279.

◊ ***Одн. Н.*** **кацап** VI 21.22, ***О.*** **кацапом** VI 24.31, ***Мн. Н.*** **кацапи** VI 26.22, 32.20, ***Д.*** **кацапам** VI 24.26, 26.26, ***З.*** **кацапів** I 301.279.

КАЦАПСЬКИЙ (3). Ще посилаю вам **кацапські** вірші своєї роботи. VI 20.33.

◊ ***Одн. Н.*** **кацапська** VI 200.6, ***О.*** **кацапським** VI 24.26, ***Мн. З.*** **кацапські** VI 20.33.

КАЧАНІВКА (2), **КАЧАНОВКА** (1). *Назва села.* З батьком твоїм, друже мій, ми були колись великі приятелі і стрічалися з ним не в одній **Качанівці.** VI 133.36. Кума моя Н[адія] В[асильєвна] занедужала и осталася в Петербурге, а В[асиль] В[асильєвич] и Л[юдмила] Владимировна поїхали в **Качановку.** VI 225.17.

◊ ***Одн. З.*** **в Качановку** VI 225.17, ***М.*** **в(у) Качанівці** VI 133.27, 133.36.

КАЧАТОЧКА (1). *Зменш.-пестл.* Хлюпощуться **качаточка** Помеж осокою. А качечка випливає З качуром за ними, Ловить ряску, розмовляє З дітками своїми. II 363.11.

КАЧЕЧКА (1). *Зменш.-пестл.* Хлюпощуться качаточка Помеж осокою. А **качечка** випливає З качуром за ними II 363.13.

КАЧУР (1). Хлюпощуться качаточка Помеж осокою. А качечка випливає З **качуром** за ними II 363.14.

КАША (8). Змія хату запалила, Дітям **каші** наварила. I 235.221 *У приказці* (4). Густенька **каша,** Та **каша,** бачте, та не наша, А наш несолений куліш — Як знаєш, так його і їж. II 223.131. Я вже написав і послав епістолію до директора Харковського театра, а якби ще ти од себе до його вчистив, то може б з того пшона зробилася б **каша.** VI 163.32. А поки **каша,** то будемо масла добувать. У мене думка ось яка.. Поки що буде, купить би у Вольського дубів 40 лісу VI 198.4 // *У спол.* березова **каша**—*різки для покарання, биття* (3). Поцілуй Васю за мене і скажи їй, що як буде добре учиться, то я їй і намисто, і серги, і перстень привезу, а якже ні, то привезу березової **каші,** а вона тут, скажи, дуже добре росте. VI 209.37.

◊ ***Одн. Н.*** **каша** *у приказці* II 223.131, 223.132, VI 163.32, 198.4, ***Р.*** **каші** I 235.221, *у спол.* VI 186.11, 209.37, 225.27.

КАШЛЯТИ (2). А я, отож таки вночі, Іду та **кашляю** Йдучи. II 358.10. Погано я зустрів оцей новий поганий рік. Другий тиждень не вихожу з хати: чхаю та **кашляю** VI 228.10.

КАЯЛА (3). Рукав бобровий омочу В ріці **Каялі.** II 336.9. Отак на березі **Каяли** Брати різнились; бо нестало Крові-вина!.. II 339.22.

◊ ***Одн. Р.*** **Каяли** II 339.22, ***М.*** **в Каялі** II 336.9, 337.59.

КАЯННЯ (1), **КАЯТТЯ** (1). *У приказці.* Буде **каяння** на світі, Вороття не буде. II 48.113.

◊ ***Одн. Н.*** **каяння** II 48.113, **каяття** II 407.В.

КАЯТИСЯ, КАЯТИСЬ, КАЯТЬСЯ (6).

1. *Шкодувати з приводу зробленого вчинку* (4). Не знаю, чи дійшла до Чорноморії ся дуже розумна і щира книга. Якщо не дійшла, то випиши, не будеш **каяться.** VI 130.31. О думи мої! о славо злая! За тебе марно я в чужому краю Караюсь, мучуся... але не **каюсь!..** II 32.3 // *Признаватись у своїй провині* (2). А серед базару Стоїть Гонта з Залізняком, Кричать: «Ляхам кари! Кари ляхам, щоб **каялись!»** I 123.1680.

2. *Зарікатися* (2). Бач, на що здалися карі оченята: Щоб під чужим тином сльози виливать! Отож-то дивіться та **кайтесь,** дівчата, Щоб не довелося москаля шукать, Щоб не довелося, як Катря шукає... I 38.427.

◇ **каюсь 1.** II 32.3, **каялись 1.** I 104.1010, 123.1680, **будеш каяться 1.** VI 130.31, **кайтеся 2.** I 155.85, **кайтесь 2.** I 38.427.

КАЯТТЯ *див.* **КАЯННЯ.**

КВАПИТИСЯ, КВАПИТИСЬ (3). **1.** *Поспішати* (2). Добре б ти зробив, якби поїхав у Керилівку та сказав би Микиті, Йосипові і Ярині, щоб вони не **квапилися** на волю без поля і без грунту. VI 207.37.

2. *Залицятись* (1). Молітеся і не **квaптесь** На панів лукавих. I 539.B.

◇ **квапилися 1.** VI 207.37, **квапились 1.** VI 212.35, **квaптесь 2.** I 539.B.

КВАРТА (1). Молодая встала, Взяла **кварту** оковити Та й почастувала Сердешного невольника I його сторожу. II 188.76.

КВАРТИРА (5), **КВАТИРЯ** (1). Ще, як приїдеш, то зараз пришли почталіона на **квартиру** Овсяннікова, щоб тобі не торбуваться насчёт поміщенія. VI 155.12 // *У спол.* с т о я т и н а **кватирях** (1). У Бендери Прийшли ми. С т о я л и З москалями н а **кватирях** I 366.221.

◇ *Одн. З.* **квартиру** VI 209.23, 224.3, **за квартиру** VI 223.17, **на квартиру** VI 155.12, 155.22, *Мн. М.* **на кватирях** *у спол.* I 366.221.

КВАРТИРОЧКА *див.* **КВАТИРОЧКА.**

КВАРТИРУВАТИ (1). А сина його.. то я, здається, що й не бачив, а може й бачив, то ще дитиною.. Воно **квартирує** в Почтамтской в доме Л о г и н о в а. VI 131.33.

КВАСОЛЯ (1). Отут, бувало, із-за тину Вилась **квасоля** по тичині II 164.13.

КВАТИРКА (1). Вичуняла Катерина; Одсуне **кватирку,** Поглядає на улицю I 30.108.

КВАТИРОЧКА (1), **КВАРТИРОЧКА** (1). *Зменш. до* **кватирка.** Хто йде — не мине, То кивне, то моргне. А я шовком вишиваю, В **кватирочку** виглядаю I 129.1911. А я шовком вишиваю, У **квартирочку** моргаю I 442.B.

КВАТИРЯ *див.* **КВАРТИРА.**

КВИЛИТИ (2). *Плакати, голосити.* Сумує, **квилить,** плаче рано В Путивлі граді Ярославна. II 336.27.

◇ **квилить** II 336.13, 336.27.

КВИТ (2). *Розписка, квитанція.* Шлю вам оці три картини і **квит** на шталт VI 33.31. Тепер уже три картини готові.. Посилаю вам оці три і вельми прошу наберіть мені субскребентів у Харкові.. і шліть до мене з грішми за **квитами** і картинами. VI 33.27.

КВИТАНЦІЯ (2). Сьогодні посилаю тобі, Федоте, 1000 Б у к в а р і в і оцю **квитанцію.** VI 227.37.

◇ *Одн. З.* **квитанцію** VI 177.8, 227.37.

КВИТОК (1). *У спол.* н а **квиток** п о в і р и т и. Ото дурний! а ще й битий! Н а **квиток** п о в і р и в Москалеві. I 247.327.

КВІТ (24). *Квітка, цвіт.* Нащо мене бог поставив **Квітом** на сім світі. I 528.B. I сниться сон мені: дивлюсь, В садочку, **квітами** повита, На пригорі собі стоїть, Неначе дівчина, хатина. II 298.6. Найкращий парубок Микита Стоїть на лаві в сірій свиті.. Та дивиться, і замирає, На титарівну... А та в **квітах,** Мов намальована, стоїть II 77.29. *Повт.* (2). А весною процвіла я **Квітом** при долині. **Квітом** білим, як сніг білим, Весь гай освітила... I 528.B. *Рим., у порівн.* (1). Дивися: рай кругом тебе, I діти як **квіти** II 169.172. *У прикл. спол.* ц а р ь-**квіт** (2). За що ж вони тепер мене В палатах вітають, I ц а р ь -**квітом** називають, Очей не спускають. I 528.B. *Образн.* (2). Росла собі та виростала I на порі Марія стала... Рожевим **квітом** розцвіла В убогій і чужій хатині. II 306.33 // *Перен.* (12). Україно! Україно! Оце твої діти, Твої **квіти** молодії I 252.525. *Зверт.* (9). «Скажи-бо, Степане! Може, справді нездужаєш?..» «Ні, Ярино, моє серце, Рожевий мій **квіте!»** I 278.225. Думи мої, думи мої, **Квіти** мої, діти! I 23.102. Такеє-то Скоїлось на світі, Мої любі дівчаточка, Рожевії **квіти.** I 496.B.

◇ *Одн. О.* **квітом** I 528.B (2 р.), *повт.* I 528.B (2 р.), *у прикл. спол.* I 527.B, 528.B, *образн.* II 306.33, 443.B, *К.* **квіте** *перен., зверт.* I 278.225, 528.B, *Мн. Н.* **квіти** *рим., у порівн.* II 169.172, *перен.* I 225.13, 245.249, 252.525, *З.* **квіти** II 346.5, *О.* **квітами** II 298.6, *М.* **в квітах** II 77.29,

К. **квіти** *перен., зверт.* I 21.16, 23.102, 76.33, 154.63, 161.320, 496.В. II 379.В.

КВІТКА (7). дівчата уквічали Могилу **квітками** I 547.В. *У порівн.* (3). Кохалася мати сином, Як **квіткою** в гаї I 231.68. *Образн.* (2). Буде легше в чужім полі Сироті лежати, Буде над ним його мила **Квіткою** стояти. I 10.36 // *Про намальовану квітку* (1). куплю Паперу аркуш. I зроблю Маленьку книжечку. Хрестами I візерунками з **квітками** Кругом листочки обведу. II 45.8.

◊ ***Одн. Н.*** **квітка** *у порівн.* I 32.160, ***О.*** **квіткою** *у порівн.* I 231.68, *образн.* I 10.36, 10.37, ***Мн. О.*** **квітками** I 547.В, **з квітками** II 45.8, **меж квітками** *у порівн.* I 158.226.

КВІТОЧКА (16). *Зменш.-пестл. до* **квітка.** *У порівн.* (13). Сохне вона, як **квіточка** I 50.88. А дівóчі молодії Веселії літа, Як **квіточки́** за водою, Пливуть з сього світа. II 124.7. *У прикл. спол.* **квіточка** д и т и н а (1). Діждалася вдова долі, Зросту того сина. I письменний і вродливий — **Квіточка** д и т и н а! I 232.105 // *Перен.* (2). На ранню **квіточку** в гаю, Ниначе на свою дитину, Тесляр на наймичку свою.. дивиця II 484.В. *Зверт.* (1). Н[астуся]: Та годі вам уже з тим намистом. Ішли б швидше до отця Хоми та порадилися, от що! С[отник]: Правда, правда, моя **квіточко!** Побіжу ж я швиденько II 174.290.

◊ ***Одн. Н.*** **квіточка** *у порівн.* I 40.507, 50.88, 86.424, 294.36, II 119.5, 250.52, 284.16, 427.В, *у прикл. спол.* I 232.105, ***Р.*** **з квіточки** *у порівн.* I 283.390, ***З.*** **квіточку** *у порівн.* II 164.25, **на квіточку** *у порівн.* II 457.В, *перен.* II 484.В, ***К.*** **квіточко** *перен., зверт.* II 174.290, ***Мн. Н.*** **квіточки** *у порівн.* II 50.71, 124.7.

КВІЧАСТИЙ (1). Радуйся, земле, не повитая **Квічастим** злаком! II 291.3.

КВІЧАТИ (3). Танцюють, граються дівчата I приспівують:— Гой, гоя, гоя! Новії покої Нумо лиш **квічати** II 74.190. Дівчата бувало I днювали й ночували, Хату прибирали, I мазали і **квічали,** I їсти варили I 538.В. *Образн.* (1). I барвінком, і рутою, I рястом **квічає** Весна землю I 282.371.

КВІЧАТИСЯ, КВІЧАТИСЬ (4). Іде недалечко, рве барвінок, **квічається** і співає. А сотник налагожує скрипку II 167.Рем. **Квічалася,** прибиралась, Що день божий сподівалась. II 43.41. Як була я молодою — I гадки не мала, По садочку похожала, **Квічалась,** пишалась. I 366.210.

◊ **квічається** II 167.Рем., 174.301, **квічалася** II 43.41, **квічалась** I 366.210.

КВОЧКА (1). *Рим.* Заганяйте **квочку** в бочку, А курчата в вершу I 129.1916

КГВАЛТ *див.* **ГВАЛТ.**

КЕБЕТА (1). *Уміння, здібність.* Чи так? батьку отамане? Чи правду співаю? Ех, якби то!.. Та що й казать! **Кебети** не маю. I 58.61.

КЕДР (1). *У порівн.* Мов **кедр** серед поля Ливанського,— у кайданах Став Гус перед ними! I 269.268.

КЕДРОВИЙ (6). А Саул Бере і город і аул. Бере дівча, бере ягни́цю, Будує **кедрові** світлиці II 352.56. В **кедрових** палатах, мов несамовитий, Давид похожає II 70.66.

◊ ***Одн. М.*** (в, у) **кедровій** II 72.116, 353.75, ***Мн. Р.*** **кедрових** II 70.50, (у) **кедрових** II 353.82, ***З.*** **кедрові** II 352.56, ***М.*** (в) **кедрових** II 70.66.

КЕЛІЯ (7). Отак у **келії** правдивий Іван Гус думав розірвать Окови адови!.. I 265.116. мій Ярема.. Покинув Оксану.. Вона виглядає,— Виглядає, чи не їде З боярами в гості—Перевезти із **келії** В хату на помості. I 135.2115. В довгій рясі по **келії** Старий чернець ходить. II 37.70. Ми розрішаємо гріхи Святою буллою сією Рабині божій.. Отій самій, що хилялась По шинках, по станях, По чернечих переходах, По **келіях,** п'яна! I 266.138.

◊ ***Одн. Р.*** **із келії** I 135.2115, ***З.*** **у келію** II 37.80, ***М.*** **в(у) келії** I 265.116, II 37.89, **по келії** II 37.70, 37.110, ***Мн. М.*** **по келіях** I 266.138.

КЕПКУВАТИ (3). Давид стенає та ридає, Багряну ризу роздирає.. I йде, ридаючи, до сина. Аж тюпає, немов біжить. А той, бугай собі здоровий, У храмині своїй кедровій Лежить, аж стогне, та лежить. **Кепкує** з дурня. II 72.118. Багатого губатого Дівчина шанує; Надо мною, сиротою Сміється, **кепкує.** I 15.20.

◊ **кепкує** I 15.20. II 72.118, **кепкують** I 505.В.

КЕПСЬКИЙ (1). *Жарт.* А де ж ти діла паляницю?.. Чи, може, ще й не напекла? Е, сором, сором! **Кепська** мати! I 508.В.

КЕРЕЛІВКА (4), **КЕРИЛОВКА** (4), **КЕРИЛІВКА** (1). **Керелівка,** або **Кириловка** — село Звенигородського повіту. I 149.Прип. Одвези сам книжки в Городище і оддай своїми руками; в **Кериловку** перешли VI 203.25. Добре б ти зробив, якби поїхав у **Керилівку** та сказав би Микиті, Йосипові і Ярині, щоб вони не квапилися на волю без поля і без грунту. VI 207.36.

◊ ***Одн. Н.*** **Керелівка** I 149.Прип., **Кириловка** I 149.Прип., ***Р.*** **з Керелівки** I 121.1617, **од Керелівки** I 149.Прип., ***З.*** **Керелівку** VI 16.14,

у Керилівку VI 207.36, **в Кериловку** VI 203.25, ***М.*** **в(у) Кериловці** VI 198.32, 211.2.

КЕРИЛІВЧАНИ (2). **Керилівчанам** скажи, щоб вони на ту погану безземельну волю не дуже квапились. VI 212.34. Добре б ти зробив, якби вкрав у Лопухіна день або й другий, і поїхав з Новицьким у Жаботин, та вдвох сказали б отому дурневі, щоб він не боявся **керилівчан** VI 212.30.

КЕРИЛОВКА *див.* **КЕРЕЛІВКА.**

КЕРИЛОВСЬКИЙ (1). Напиши мені швиденько адрес.. **Кериловського** пана: як його зовуть і що воно таке? VI 205.33.

КЕРУВАТИ (1). Гамалія Байдаком **керує.** I 200.53.

КЕСАР (28). *Істор.* П'яний **кесар,** Постригши сам себе в Зевеса, Завдав Зевесу юбілей. II 275.434.— Хазяїн дома?— Надворі крикнуло.— Указ Од **кесаря,** його самого, Щоб ви сьогодня.. У город Віфлеєм ішли. II 312.300. *У прикл. спол.* (4): а) **кесар**-б о г (2). [Мати] нищечком помолилась **Кесареві**-б о г у. II 273.359; б) **кесар**-Ю п і т е р (1). Пішла єси, Трохи не співаєш Та **кесаря**-Ю п і т е р а Хвалишвихваляєш. II 273.350; в) **кесар**-к а т (1). **Кесаря**-к а т а I грека доброго ти полюбила. Однаковісінько!.. бо заплатили. II 32.12; г) **кесарі** л ю д о ї д и (1). Та цур же вам, Новим фараонам I **кесарям** л ю д о ї д а м! II 462.В //*Про статую* (3). майстрові дали кувать Із бронзи **кесаря.** До того Так, нотабене, додали, Що бронзовий той **кесар** буде I милувать. II 271.276.

◊ ***Одн. Н.*** **кесар** II 271.259, 271.274, 271.278, 275.434, 276.467, 277.494, **кесарь** II 461.В, 463.В, 464.В, ***Р.*** **кесаря** II 271.261, **без кесаря** II 277.496, **з-під кесаря** II 272.312, **од кесаря** II 312. 300, ***Д.*** **кесареві** II 463.В, *у прикл. спол.* а) II 273.359, **кесарови** *у прикл. спол.* а) II 469.В, ***З.*** **кесаря** II 271.265, 271.270, 271.276, 272.283, 278.525, *у прикл. спол.* б) II 273.350, *у прикл. спол.* в) II 32.12, **на кесаря** II 276.475, **про кесаря** II 462.В, ***Мн. Н.*** **кесарі** II 461.В, ***Д.*** **кесарям** *у прикл. спол.* г) II 462.В, ***О.*** **з кесарями** II 286.19.

КЕСАРІВ (1). Непевне видумали свято Патриції-аристократи I мудрий **кесарів** сенат. II 271.264.

КЕТЕ (1). *Дайте.* Розказав би про те лихо, Та чи то ж повірять! ..Цур же йому!.. А тим часом **Кете** лиш кресало Та тютюну, щоб, знаєте, Дома не журились. I 37.384.

КИВАТИ (1). Боже,.. Покинув нас яко в притчу Нерозумним людям. I **кивають,** сміючися, На нас головами, I всякий день перед нами — Стид наш перед нами. I 342.65.

КИВНУТИ (2). Як була я молодою преподобницею, Повісила хвартушину над віконницею; Хто йде — не мине, То **кивне,** то моргне. I 129.1909.

◊ **кивне** I 129.1909, VI 25.14.

КИДАТИ, КИДАТЬ (12). **1.** *Залишати кого-, що-н., іти від кого-, чого-н.* (11). Не йди, серце, Степаночку, Не **кидай** нас знову. I 287.580. — Не **кидай** матері!— казали, А ти покинула, втекла I 384.1. Було не йти, не **кидати** Веселої хати I 554. В. *Образн.* (4). Думи мої, думи мої, Ви мої єдині, Не **кидайте** хоч ви мене При лихій годині. II 7.3 // *Переставати чим-н. займатися* (1). отого клятого сіпачества не **кидай:** воно тебе хлібом годує, а хліб велика річ! VI 217.31 // *У спол.* **кидать** з е м л ю — *умирати* (1). А, лебедику, як не хочеться **кидать** з е м л ю, хоч вона й погана! а треба буде, хоч воно ще й рано. Молю тілько милосердного бога, щоб поміг мені весни діждати, щоб хоч умерти на Україні. VI 25.16.

2. *Жбурляти* (1). **Кидає** через тин цвіток II 172.Рем.

◊ **кидати 1.** I 554.В, **кидать 1.** *у спол.* VI 25.16, **кидає 2.** II 172.Рем., **кидають 1.** *образн.* I 351.11, **кидала 1.** *образн.* I 44.657, **кидай 1.** I 44.634, 287.580, 384.1, II 474.В, VI 217.31, *образн.* II 32.7, **кидайте 1.** *образн.* II 7.3.

КИЗЯК (1). сердешним заздро стало, Що й невеличкого царя I з **кизяка** хоч олтаря У їх немає. II 352.35.

КИЇВ (100). Іде чернець у Вишгород На **Київ** дивитись II 37.73. [Ярина] У **Києві** великому Всіх святих благала,.. Щоб Степан той, тая доля Їй хоча приснилась!.. I 283.394. Я тобі вже писав, як будеш у **Києві,** то побачся з Чалим і Сошенком; вони тебе на все добре наставлять. VI 225.22.

◊ ***Одн. Н.*** **Київ** II 36.55, 66.169, **Києв** II 397.В, **Кієв** I 528.В, 531.В, II 412.В, **Кіев** I 528.В, ***Р.*** **до Києва** I 46.711, 46.727, 535.В, **до Кієва** I 411.В, **з(із) Києва** II 14.264, 15.279, 74.200, 168.127, 222.98, VI 38.14, 58.4, 195.4, **із Кієва** II 383.В, **од Києва** I 137.2185, ***З.*** **в(у) Київ** I 94.698, 298.177, 318.313,319.338, 319.339, 320.374, 365.183, 367.236, 397.60, 502.В, 548.В, II 14.239, 66.185, 79.88, 88.16, 93.20, 164.28, 172.241, 172.247, 174.300, 175.329, 185.33, 220. 14, 222.95, 224.152, 224.179, 391.В, 452.В, VI 38.7, 57.37, 83.1, 87.15, 220.28, 228.16, **в(у) Києв** I 535.В, 536.В, 537.В, 539.В, II 390.В, 412.В, 419.В, 450.В, 451.В, VI 194.26, **в Кієв** I 493.В, II 382.В, 385.В, 445.В, **на Київ** II 37.73, **на Киев** I 551.В, II 398.В, **про Київ** I 319.360, ***О.*** **за Києвом** I 38.393, **над Києвом** I 303.347, ***М.*** **по Києву** I 288.613, **у(в) Києві** I 283.394, 318.324, II 18.412, 35.1, 35.9, 35.17,

66.175, 99.234, VI 28.31, 39.18, 57.38, 187.3, 194.26, 197.8, 197.13, 200.28, 222.35, 224.3, 225.22, **у(в) Київі** I 502.В, II 391.В, **у (в) Кієві** II 383.В, 384.В, 414.В.

КИЇВСЬКА ГУБЕРНІЯ (3). Ян Гус повинен буть у Василя Вас[ильовича] Тарновського, що жив колись в Потоках **Київської губерні[ї].** VI 165.15. Вільшана, або Ольшана, містечко **Київської губернії** I 148.Прип. Умань — город повітовий **губернії Київської.** I 149.Прип.

КИЇВСЬКЕ ВОЄВОДСТВО (1). *Істор.* Чорний шлях виходив од Дніпра.. і біг через степи Запорозькі, через **воєводства Київське,** Подольське і Волинське—на Червону Русь до Львова. I 148.Прип.

КИЇВСЬКИЙ (4). Шкода, що я не покинув тойді у вас рисунок **київського** саду, бо він і всі, що були при мені, пропали. VI 39.27. Чи можна буде послать вам 100 екземп[лярів] Кобзаря? для передачі на комісію **київським** книгопродавцям. VI 222.40. *У назві твору* (1). Три естампи уже готові — Печерська **Київська** криниця, Судня в селі рада і Дари Богданові і українському народові. VI 32.14.

◇ ***Одн. Н.*** **Київська** *у назві* VI 32.14, ***Р.*** **київського** VI 39.27, 224.2, ***Мн. Д.*** **київським** VI 222.40.

КИЇВСЬКИЙ ШЛЯХ (1). **Київським шляхом** верби похилі Требратні давні могили вкрили. II 26.108.

КИЙ (4). Та й заплакав сіромаха, На **кий** похилившись. I 93.649.

◇ ***Одн. З.*** **на кий** I 93.649, 146.2518, **на кій** I 428.В, 449.В.

КИЛИМ (2). Брати! будем жити, Будем жити, вино пити, Яничара бити, А курені **килимами,** Аксамитом крити. I 203.159. *Образн.* (1). Весна **килим** ростилає I 538.В.

КИНУТИ, КИНУТЬ (35). **1.** *Покинути кого-, що-н., піти від кого-, чого-н.* (25). I що з мене Люде насміялись... Трохи була не втопилась, Та жаль було **кинуть** Близняточок. I 367.239. **Кинув** коня та до неї I 7.181. [Вдова] Ізнищіла, ізмарніла, **Кинула** господу, Пішла в найми... I 232.80. *Образн.* (3). Нумо знову Людей і долю проклинать. Людей за те, щоб нас знали Та нас шанували. Долю за те, щоб не спала Та нас доглядала. А то бач що наробила: **Кинула** малого на розпутті II 58.13 // На кого **кинуть** — *залишити під чиїмсь доглядом* (1). I вбогії перед собою Козу з козяточком женуть: Бо дома ні на кого **кинуть.** II 313.316.

2. *Жбурнути* (3). чом ми вам Чурек же ваш та вам не **кинем,** Як тій собаці! I 327.81. *У приказці* (1). Було, на собаку **кинь,** то влучиш друга, а як прийшлось до скруту, то святий їх знає, де вони поділись! VI 45.7.

3. *Випустити з рук (стремена)* (2). «Серце моє, Не втікай од мене... Я винесу тобі сина». **Кинула** стремена Та в хатину. I 44.638 //*Трохи попустити (поводи)* (1). Галайда.. Питається у хлопчика: «Що, титаря вбили?» «Ба ні, дядьку; батько казав, Що його спалили».. Не дослухав... «Неси, коню!» I поводи **кинув.** I 120.1584.

◆ *У спол.* (5): а) під лаву **кинуть**— *викинути що-н. як непотрібне, забути про що-н.* (2). Прочитай оце письмо, та, поміркувавши гарненько, запечатай, та або сам одвези, або одішли, або під лаву **кинь.** VI 204.37; б) **кинути** очима — *глянути* (1). [Марія] **кинула** кругом очима, Аж іскри сипнули з очей. II 307.75; в) **кинуть** в пекло *кого — зробити чиєсь життя неймовірно тяжким* (1). Ані літа молодії, Повиті красою, Ні карії оченята, Умиті сльозою, Ані серце твоє тихе, Добреє дівоче Не заступить, не закриє Неситії очі. Найдуть злії та й окрадуть... I тебе, убогу, **Кинуть** в пекло... замучишся I 348.19; г) і сліду не **кинуть** — *нічого не залишити після себе* (1). Страшно впасти у кайдани, Умірать в неволі, А ще гірше — спати, спати, I спати на волі — I заснути навіківіки, I сліду не **кинуть** Ніякого I 349.26.

◇ **кинуть 1.** I 153.12, 367.239, II 313.316, *у спол.* г) I 349.26, **кинув 1.** I 7.181, 12.71, 13.87, 13.110, 16.34, 39.461, 276.112, II 311.273, **2.** II 318.559, **3.** I 120.1584, **кинула 1.** I 232.80, *образн.* II 58.13, 108.153, **3.** I 44.638, *у спол.* б) II 307.75, **кинуло 1.** *образн.* II 208.16, **кинули 1.** I 154.53, II 414.В, **кину 1.** I 492.В, **кинеш 1.** I 163.408, **кине 1.** I 28.6, 287.565, **кинем 2.** I 327.81, **кинуть 1.** I 348.8, *у спол.* а) I 76.68, *у спол.* в) I 348.19, **кинь 1.** I 13.87, 13.110, II 474.В, **2.** *у приказці* VI 45.7, *у спол.* а) VI 204.37.

КИНУТИЙ (2). **1.** *Викинутий* (1). Невдяки. Смердітимуть, як та собака, Убита й **кинута** в рові... II 487.В.

2. *Занедбаний. Образн.* (1). Кругом тебе простяглася.. Помарнілая пустиня, **Кинутая** богом. II 209.49.

◇ ***Одн. Н.*** **кинута 1.** II 487.В, **кинутая 2.** II 209.49.

КИНУТИСЯ, КИНУТИСЬ (9). 1. *Побігти* (4). дрібнота Уже за порогом Як **кинеться** по улицях, Та й давай місити Недобитків православних I 248.367. В ярок Марія до криниці Швиденько **кинулася.** II 317. 503.

2. *Накинутись на кого-н.* (3). Де ти сховалась? Чом на його, На кесаря свого святого Не **кинулась?** II 276.476.

3. *Ускочити, стрибнути (в воду)* (2). Рибалонька кучерявий З усієї сили **Кинувсь** в воду I 167.144. Понад Дністром іде вночі Козак.. Та й роздігся на камені, У воду **кинувся,** пливе, Аж хвиля синяя реве. II 104.12.

◇ **кинувся** 3. II 104.12, **кинувсь** 3. I 167.144, **кинулася** 1. II 317.503, 2. I 167.136, **кинулась** 1. II 492.В, 2. II 107.146, 276.476, **кинусь** 1. I 314.145, **кинеться** 1. I 248.367.

КИПІТИ (1). *Перен.* од Уралу Та до Тингиза до Аралу **Кипіла** в озерах вода. II 59.21.

КИРГИЗ (4). Думи мої, думи мої,.. Прилітайте, сизокрилі Мої голуб'ята, Із-за Дніпра широкого У степ погуляти З **киргизами** убогими. II 7.9 // *Збірн.* (1). От вам і кобзарь! позабирав грошики та й шморгнув за Урал до **Киргиза** гуляти. VI 39.24.

◇ ***Одн. Р.*** **до киргиза** *збірн.* VI 39.24, ***Мн. Н.*** **киргизи** II 26.86, ***Д.*** **киргизам** II 26.83, ***О.*** **з киргизами** II 7.9.

КИРГИЗЯ (2). *Про малюнок.* Не знаю, чи получила вона моє **Киргизя** од Сігізмонда? VI 147.11. я тобі на ту весну **киргизя** замурзане пришлю. VI 119.20.

КИРГИЗЬКИЙ (7). Сьомий рік оце пішов з апреля, як я нужу світом в **киргизькім** безводнім і безлюднім степу. VI 83.15 //*Киргизькою мовою* (1). Шлю вам **киргизького** Баксу, або по-нашому Кобзаря. VI 55.1.

◇ ***Одн. Р.*** **киргизького** VI 49.31, (із) **киргизького** VI 52.12, (із) **киргизької** VI 152.9, ***З.*** **киргизького** VI 55.1, **киргизькую** VI 57.34, ***М.*** (в) **киргизькім** VI 83.15, ***Мн. М.*** (по) **киргизьких** VI 84.33.

КИРЕЯ (3). *Назва одягу.* А із яру В **киреї** козачій Хтось крадеться. I 127.1827. Козацьке панство похожає В **киреях** чорних I 101.897.

◇ ***Одн. М.*** **в(у) киреї** I 127.1827, 141.2341, ***Мн. М.*** **в киреях** I 101.897.

КИРИК (1). *Ім'я легендарного розбійника. У порівн.* Завили пси надворі, Зареготалися псарі, А пан червоний, аж горить, Іде в світлицю до Марини, Як **Кирик** п'яний... II 97.199.

КИРИЛО (1). [Товариші-запорожці] I розказують і плачуть, ..Як **Кирило** з старшинами Пудром осипались I в цариці, мов собаки, Патинки лизали. I 288.625.

КИРПА (4). 1. *У спол.* **кирпу** драть — *зазнаватися* (1). сказать гордий, так ти ж мене знаєш. Та й після чого мені **кирпу** драть? далебі я чортзна-що. VI 34.5.

2. *Перен. Про дівчину з кирпатим носом* (3). Накинь оком Полтавку, **кирпу** чорнобривку, то на ту весну будеш у мене старшим буярином. VI 211.26.

◇ ***Одн. З.*** **кирпу** 1. VI 34.5, 2. VI 211.26, 227.11, ***М.*** **о кирпі** 2. VI 228.5.

КИРПАТЕНЬКИЙ (3). Спасибі тобі і за **кирпатеньку** чорнобривку VI 220.7.

◇ ***Одн. Н.*** **кирпатенька** VI 211.32, ***З.*** (за) **кирпатеньку** VI 220.7, ***О.*** (з) **кирпатенькою** VI 227.9.

КИРПИ-ГНУЧКОШИЄНКИ (1). *Ірон.* Нехай би вже оті **Кирпи-гнучкошиєнки** сутяги — їх бог, за тяжкіє гріхи наші, ще до зачатія во утробі матерній осудив киснуть і гнить в чорнилах, а то мужі мудрі, учені. I 375.54.

КИСЕЛІ (1). Бували войни й військовії свари: Галагани, і **Киселі,** і Кочубеї-Нагаї; Було добра того чимало. II 367.2.

КИСНУТИ, КИСНУТЬ (3). *Перен. Вести тяжке, одноманітне життя.* Якби Пречистій їй не дав ти руку, Рабами б бідниє раби I досі б **кисли.** II 483.В // *У спол.* **киснуть** (і гнить) в чорнилах — *бути чиновником, канцеляристом* (2). Сміються [землячки] та лають Батьків своїх — що змалечку Цвенькать не навчили По-німецькій — а то тепер I **кисни** в чорнилах! I 252.518. сутяги — їх бог.. осудив **киснуть** і гнить в чорнилах I 375.54.

КИСТІ (3). Пришли ради святого искусства дві плитки. Та ще, якби ти мені з крас-кою прислав пару **кистей** добрих акварельних VI 119.1.

◇ ***Мн. Р.*** **кистей** VI 119.1, **до кистей** VI 119.5, ***З.*** **кисті** VI 119.2.

КИТАЄЧКА (1). *Пестл. до* **китайка.** Ой у полі могила; Там удова ходила.. Та синів двох привела, В **китаєчку** повила I 311.48.

КИТАЙ (1). В непробудимому **Китаї,** В Єгипті темному, у нас, I понад Індом і Є[в]фратом Свої ягнята і телята На пóлі вольнім вольно пас Чабан, було, в своєму раї. II 351.1.

КИТАЙКА (8). *Вид тканини.* Везуть труну мальовану, **Китайкою** криту II 43.54. Породила мати сина В зеленій діброві, Дала йому карі очі І чорнії брови. **Китайкою** повивала, Всіх святих благала, Та щоб йому всі святії Талан-долю слали. I 230.5.

◊ ***Одн. Р.*** **з китайки** I 136.2120, **з кітайки** I 420.В, ***З.*** **китайку** I 142.2383, **в китайку** I 60.12, ***О.*** **китайкою** I 4.33, 142.2386, 230.5, II 43.54.

КИЦЯ (2). *Пестл., повт., зверт.* А он, чи бачиш, на могилі Очима лупа кошеня? Іди до мене. **Кицю, кицю...** I 365.161.

КИЧКА (1). *Подушечка в хомуті.* Лимар **кичку** зашиває, Мене горне, обнімає, Молоденьку. II 140.12.

КИШЕНЯ (12). Як бог поможе мені до мая місяця кончить мої діла з цензурою, то насиплю повну **кишеню** грошей та й чкурну.. прямо на Михайлову гору. VI 190.13. Самодержавний государ! Лизав у ліктора халяву, Щоб той йому на те, на се... Хоч півдинарія позичив; А той **кишенею** трясе, Виймає гроші і не лічить, Неначе старцеві дає. II 301.13. У туркені у **кишені** Таляри, дукати. I 200.40.

◆ *У спол.* (7): а) **кишені** т р у с и т ь (п о т р у с и т и) — *забирати (забрати) гроші* (3). Не **кишені** т р у с и т ь, Їдем різать—палить, Братів визволяти. I 200.42. Найшли льохи, скарб забрали,.. **кишені** П о т р у с и л и I 122.1660; б) в **кишені** п у с т о — *нема грошей* (1). як збереш гроші, то пришли на ім'я Брилкі[на], у мене тепер в **кишені** п у с т о, аж гуде. VI 164.9; в) д і р я в а **кишеня** — *про малу кількість грошей* (1). Троха лиш (я сам собі міркую), чи не ти се сам посилаєш мені убогому із своєї власної д і р я в о ї **кишені.** VI 85.30; г) ч о р т о в а **кишеня.** *Лайл.* (2). Ото дочка, а то батько — ч о р т о в а **кишеня.** I 87.434.

◊ ***Одн. Н.*** **кишеня** *у спол.* г) I 87.434, **кешеня** *у спол.* г) I 426.В, ***Р.*** **із (з) кишені** I 142.2382, *у спол.* в) VI 85.30, **з кешені** I 441.В, ***З.*** **кишеню** VI 190.13, ***О.*** **кишенею** II 301.13, ***М.*** **в (у) кишені** I 200.40, *у спол.* б) VI 164.9, ***Мн. З.*** **кишені** *у спол.* а) I 122.1660, 200.42, **кешені** *у спол.* а) I 439.В.

КИШІТИ (2). *Безособ.* Хто пішки, верхи на ослах — Так аж **кишить!** все на охоту, Мов гад у ірій, поспіша! I 269.236. Аж **кишить** Невольника у Сіракузах В льохах і тюрмах. II 270.232.

КИШЛО (3). *Тюркська назва садиби, домівки.* Восени, як одробишся з полем і окопаєш наше будущеє **кишло,** вибери на тому **кишлі** найкраще місце і посади яблуню і грушу, на пам'ять 1860 року 28 іюля. VI 217.3. Слава мені не помага, і мені здається, як не заведу свого **кишла,** то вона мене і вдруге поведе Макарові телята пасти. VI 198.19.

КИЯНИ (4). А із Києва туром-буйволом Іде веприщем за Рогнідою Володимир князь со **киянами.** II 74.202.

◊ ***Мн. Н.*** **кіяне** II 398.В, 399.В, ***З.*** **киян** II 281.34, ***О.*** **со киянами** II 74.202.

КИЯНКИ (1). Не сотні вас, а міліони Полян, дулебів і древлян Гаврилич гнув во время оно; А вас, моїх святих киян, І ваших чепурних **киянок** Оддав своїм прафосам п'яним У наймички сатрап-капрал. II 281.35.

КІВОТ *див.* **КІОТ.**

КІЛ (2). *У приказці* (1). Наймав.. дуже делікатну м а д а м, щоб пошила мені дівочу сорочку,— не втне та й годі, хоч **кіл** на голові теши, вона таки своєї. VI 19.14 //*У спол.* н а **кіл** п о с а д и т ь — *старовинний спосіб страти* (1). Один утопився у Дніпровім гирлі, Другого в Козлові Н а **кіл** п о с а д и л и. II 130.42.

КІЛОК (2). *У спол.* о с и к о в и й **кілок** з а б и в а т и (о с и к о в и м **кілком** п р о б и в а т ь). *Фольк.* Найшли її, громадою Без попа сховали, І в могилу о с и к о в и й **Кілок** з а б и в а л и. I 547.В. Найшли її, громадою Без попа сховали На могилі, й о с и к о в и м **Кілко[м]** п р о б и в а л и. I 539.В.

КІМНАТА (6). І в **кімнаті** Катерина Одпочить послала. I 319.361. Поставлю хату і **кімнату,** Садок-райочок насажу. II 348.1. *Образн.* (1). А ми, Упоравшись, пішли шукати Нової хати, і найшли Зелену хату і **кімнату** У гаї темному. II 65.132.

◊ ***Одн. З.*** **кімнату** I 276.113, II 348.1, *образн.* II 65.132, ***М.*** **у (в) кімнаті** I 319.361, 495.В, II 184.11.

КІНВА (1). *Кухоль.* А трохи згодом Раби вечерю принесли І **кінву** доброго сикеру... II 71.73.

КІНДРАТ (1). Із славного Запорожжя Наїхали гості. Один Семен Босий, Другий Іван Голий, Третій славний вдовиченко **Кіндрат** Ярошенко. II 429.В.

КІНЕЦЬ (9), **КОНЕЦЬ** (5). **1.** *Кінцева частина, межа чогось* (3). Отак, сидя в **кінці** стола, Міркую, гадаю I 80.197. Сидить батько в **концю** стола, На руку **схилився** I 409.В.

2. *Закінчення, завершення чогось* (2). Дівчата танцювали І парубки...— Уже й **кінець!** А нуте іншу! — Та й це добра! — І знову ліри заревли. II 77.15.

3. *Перен. Про смерть* (1). Достойно пєтая! благаю! Царице неба і землі! Вонми їх стону і пошли Благий **конець,** о всеблагая! II 305.18.

4. *У знач. прийменника з род. відм.* (5). Всі танцюють, а Галайда Не чує, не бачить. Сидить собі **кінець** стола І 126.1793.

◆ *У спол.* (3): а) **конець концям** — *про остаточне завершення чого-н.* (2). Хто без святої булли вмер — У пекло просто; хто ж заплатить За буллу вдвоє, ріж хоч брата, Окроме папи і ченця, І в рай іди! **Конець концям!** І 267.169; б) н а с е й **конець** — *з цією метою* (1). На тім тижні почнуться тут дворянські вибори, уже почали збираться повітові пани, то може б ти здумав показать себе їм на тутешній сцені.. Н а с е й **конець** я бачився з директором Нижегородського театра VI 154.19.

◇ ***Одн. Н.*** **кінець** 2. І 128.1891, II 77.15, **конець** *у спол.* а) І 267.169, ***З.*** **кінець** 4. І 32.167, 126.1793, **конець** 3. II 305.18, **на конець** *у спол.* б) VI 154.19, ***М.*** **кінці** 4. І 456.В, **кінци** 4. І 441.В, **в кінці** 1. І 80.197, 408.В, **кіньці** 4. І 423.В, **в концю** 1. І 409.В, ***Мн. Д.*** **концям** *у спол.* а) І 267.169.

КІННИЙ (1). Як та хмара, гайдамаки Умань обступили Опівночі; до схід сонця Умань затопили.. Покотились по базару **Кінні** narodowi І 138.2194.

КІНЧАТЬ *див.* **КОНЧАТЬ.**

КІНЬ (54). під дубом зелененьким **Кінь** замордований стоїть І 8.194. Веде **коня** за поводи Та плаче Ярина. І 281.316. Заревли великі дзвони, Щоб сідлали хлопці **коні** II 42.14. В половині іюня, а може й ранше, заїде до тебе офіцер Новицький. Привітай його гарненько і найми, або сам позич йому **коней** до Жаботина. VI 211.18. *Рим.* (2). У темному гаї, в зеленій діброві, На припоні **коні** отаву скубуть І 100.875. *Зверт., повт.* (2). Швидче, **коню,** швидче, **коню,** Поспішай додому! І 7.171. *Зверт.* (3). — Чи ти ж, **коню,** будеш пити З нашої криниці? II 331.17. *У прикл. спол.* в о р о н-**кінь** (1). іноді старий козак Верзеться грішному, усатий, З своєю волею мені На чорнім в о р о н і -**коні!** II 201.34 //*Про статую коня* (3). От я повертаюсь — Аж **кінь** летить, копитами Скелю розбиває! І 249.400.

◇ ***Одн. Н.*** **кінь** І 8.194, 52.165, 249.400, 249.406, 283.414, II 331.9, ***Р.*** **коня** II 328.41, ***З.*** **коня** І 4.66, 7.181, 43.595, 43.603, 116.1431, 278.209, 280.287, 280.306, 281.316, 295.73, 296.106, 296.133, II 42.27, 43.69, 126.43, 175.328, 184.20, 184.21, 184.30, 331.7, ***М.*** **на коні** І 99.836, 249.402, II 65.153, *у прикл. спол.* II 201.34, **на коневі** І 281.314, ***К.*** **коню** *повт., зверт.* І 7.171 (2 р.), *зверт.* І 120.1583, II 331.13, 331.17, ***Мн. Н.*** **коні** І 57.21, 100.876, 118.1520, II 150.18, 440.В, *рим.* І 100.875, ***Р.*** **коней** І 162.363, II 233.69, ***Д.*** **коням** II 188.72, ***З.*** **коней** І 313.106, II 130.37, VI 211.18, **на коней** II 235.120, **коні** II 42.14, VI 20.7, 86.7, *рим.* І 105.1024.

КІОТ (2), **КІВОТ** (2). *Церк.* Око, око! Не дуже бачиш ти глибоко! Ти спиш в **кіоті** II 282.85. Цареві князі, і всі сили, І отроки і весь народ, Замкнувши в городі **ківот,** У поле вийшли II 70.39.

◇ ***Одн. З.*** **ківот** II 70.39, **за ківот** II 415.В, ***М.*** **в кіоті** II 282.85, **в киоті** II 473.В.

КІПРІДА (2), **КІПРИДА** (2). *Богиня кохання, красоти.* А жриця **Кіпріди,** оргії цариця, Поникла радостним челом Перед апостолом. II 269.179. Дівчата Трохи не голи[ї] стоять Перед **Кіпридою** II 467.В.

◇ ***Одн. Р.*** **Кіпріди** II 269.179, **Кіприди** II 467.В, ***О.*** **перед Кіпрідою** II 269.170, **перед Кіпридою** II 467.В.

КІСНИКИ (3). Якби пустили на музики, То я б **кісники** заплела II 166.72. Та піду я в найми наймуся, Зароблю я, мамо, на **кісники** II 432.В.

◇ ***Мн. З.*** **кісники** II 166.9, 166.72, **на кісники** II 432.В.

КІСТКИ (1). Царю проклятий, лукавий, Аспиде неситий! Що ти зробив з козаками? Болото засипав Благородними **кістками;** Поставив столицю На їх трупах катованих! І 474.В.

КІСТОЧКИ (1). *Зменш.-пестл. до* **кістки.** Пани католики Кров точили, упивались... А... З **кісточками** II 394.В.

КІТ (3). *У порівн.* (2). Кардинали, Як гадюки, в'ються Круг тіари. Та нищечком, Мов **коти,** гризуться За мишеня... І 268.208. А вона, моя голубка, Нічого не знає. Мов кошеня на припічку З старим **котом** грає... II 165.64. *Образн.* (1). Дивуюця, що **кіт** мурий Не ворушив сала, А у його сердешного Зубів не осталось. II 414 В.

КІШ (11), **КОША** (1). *Козацька табірна стоянка.* Хоч позволив хан на пісках Новим **кошем** стати, Та заказав запорожцям Церкву будувати. II 30.33. чи продаються у вас на **коші** б і н о к л і або хоч добрі окуляри? VI 139.29. Порохні, Літевському і невеличкому Шамраю і всьому товариству на **Коші** і за **Кошем** доброго здоров'я! VI 140.20.

◇ ***Одн. Р.*** **з коша** VI 82.18 (2 р.), 83.24, **з коші** VI 320.В, ***О.*** **кошем** I 288.612, II 30.33, **за кошем** VI 140.20, ***М.*** **в коші** VI 84.4, **на коші** VI 139.29, 139.39, 140.3, 140.20.

КІШЕЧКА (1). *Зменш.-пестл. У порівн.* А той, тихий та тверезий, Богобоязливий, Як **кішечка** підкрадеться, Вижде нещасливий У тебе час та й запустить Пазурі в печінки I 239.15.

КЛАДОВИЩЕ (2). Хрест високий На **кладовищі** трохи збоку Златомальований стоїть. II 265.27. Давно вже я сижу в неволі, Неначе злодій взаперті, На шлях дивлюся, та на поле, Та на ворону на хресті На **кладовищі.** II 265.21.

КЛАНЯТИСЯ, КЛАНЯТИСЬ (31). **1.** *Усно чи в письмовій формі засвідчувати комусь свою повагу* (30). Низенько **кланяюся** сестрі, і цілую тричі Йосипка. VI 198.39. **Кланяюсь** твоїй добрій жіночці, цілую твоє єдинеє дитя VI 115.41.

2. *Перен. Просити про що-н., запобігаючи перед кимсь* (1). Так от, бач, живу, учусь, нікому не **кланяюсь,** і нікого не боюсь VI 15.22.

◇ **кланяюся 1.** VI 66.14, 75.19, 119.7, 198.39, 204.13, 227.30, **кланяюсь 1.** VI 34.28, 39.37, 55.13, 77.26, 115.41, 119.7, 119.9, 202.27, 224.15, 226.23, 226.26, **2.** VI 15.22, **кланяється 1.** VI 26.16, 26.18, 28.32, 28.33, 154.14, 224.7, **кланяємось 1.** VI 220.14, **кланяйся 1.** VI 17.24, 18.2, 70.26, 70.31, 84.31, 86.42.

КЛАПОТЬ (3). Ох, якби-то так жартувало моє серце, як я оце з вами словами жартую. Якби і йому, як рукам, можна було дать **клапоть** паперу та перо з каламарем та й годі. VI 50.28 // **Клапоть** з е м л і — *невелика ділянка* (2). я і літо і зиму не буду на Україні, а на ту весну, як бог поможе, то прибуду, а ти до того часу дбай о **клапті** землі,.. щоб нам укупі оселиться. VI 210.28.

◇ ***Одн. Н.*** **клапоть** VI 200.26, ***З.*** **клапоть** VI 50.28, ***М.*** **о клапті** VI 210.28.

КЛАПТИК (6). *Зменш. до* **клапоть.** Не сердься ж на мене, мій друже єдиний, що я й досі до тебе не написав хоч на **клаптику** паперу. VI 189.15. Ні, ні, Вони з холери повмирали; А то б хоч **клаптик** переслали Того паперу II 152.20. Чи ти получив моє письмо з Прилук? Пришли мені оту маленьку книжечку і **клаптики** з нею VI 196.2.

◇ ***Одн. З.*** **клаптик** II 152.20, VI 50.20, ***М.*** **на клаптику** VI 50.5, 189.15, **на клаптикові** VI 44.9, ***Мн. З.*** **клаптики** VI 196.2.

КЛАС (1). з натурного **класа** і не вихожу,— так ніколи! так ніколи! VI 185.21.

КЛАСТИ (20). **1.** (9). За руку Амон бере її, веде У темну храмину, **кладе** Сестру на ліжко. II 72.130. Уже його Й секрементовали, **Клали** долі на соломі I 538.В // **Класти** с п а т и (4). Кого ж годуєте єсте? Кого ви спати **кладете?** I 363.100. А моя свою дитину Сама доглядала.. І що божий день купала, Рано спати **клала** II 12.179. *Образн.* (1). За сонцем хмаронька іде, Червоні поли розстилає, І сонце спатоньки **кладе** У синє море II 436. В.

2. *Складати (копиці)* (2). Дівчата на луці гребли, А парубки копиці **клали** II 186.24. *Образн.* (1). Вилітали запорожці На лан жито жати; Жито жали, в копи **клали** I 203.163.

3. *Назначати (ціну)* (1). Шлю вам киргизького Б а к с у, або по-нашому К о б з а р я. Коли найдеться яка добра душа, то нехай купить, зробить добреє діло, а ціну я йому **кладу** 50 карбованців VI 55.3.

4. *Перен. Убивати* (1). Кругом пекло; гайдамаки По пеклу гуляють. А Ярема — страшно глянуть — По три, по чотири Так і **кладе.** I 114.1354.

◆ *У спол.* (7): а) **класти** в д о м о в и н у (в т е м н у х а т у) — *ховати* (4). Сестра плаче, йде шукати Братів на чужину... А дівчину заручену **Кладуть** в д о м о в и н у. I 388.28. Бере [Гонта] синів, **Кладе** в т е м н у х а т у Й не дивиться I 142.2379; б) в г о л о в и н е **класти** — *не думати, не помишляти* (1). А гайдамаки мовчки ждали, Поки поганці ляжуть спать. Лягли, і в г о л о в и н е **клали,** Що вже їм завтра не вставать. I 110.1190; в) п о к л о н и **класти** (1). Не молилася за мене, П о к л о н и не **клала** Моя мати. II 218.2; г) к р и т и к у **класти** (1). у тебе єсть сини з молодими очима, то нехай вони потроху розбирають, а ти тільки слухай та к р и т и к у **клади,** більш нічого. VI 139.33.

◇ **класти** *у спол.* а) I 352.36, VI 85.32, **кладу 3.** VI 55.3, **кладе 1.** I 394.2, 394.3, 394.19, II 72.130, *образн.* II 436.В, **4.** I 114.1354, *у спол.* а) I 142.2379, **кладете 1.** I 363.100, **кладите 1.** I 534.В, **кладуть** *у спол.* а) I 388.28, **клала 1.** II 12.179, *у спол.* в) II 218.2, **клали 1.** I 538.В, **2.** II 186.24, *образн.* I 203.163, *у спол.* б) I 110.1190, **клади** *у спол.* г) VI 139.33.

КЛЕЙНОДИ (3). *Атрибути влади. Істор.* Положили ті **клейноди** Попенкові в ноги. II 161.41. Возьміть мої гетьманськії **Клейноди,** панове II 160.24.

◇ ***Мн. З.*** **клейноди** II 160.24, 161.38, 161.41.

КЛЕКОТІТИ (2). Перед ними море миле Гомонить і **клекотить.** I 204.183. Босфор **клекотить,** Неначе скажений. I 200.59.

КЛЕНОВИЙ (2). напиши мені гарненько, як і що зробив ти з Трощинським? Якщо добре зроблено о грунті, то дбай дубовий, берестовий, ясеновий, **кле́новий** і липовий ліс і пиши о грошах. VI 205.40.

◊ ***Одн. Р.*** **кленового** VI 207.3, ***З.*** **кленовий** VI 205.40.

КЛЕПАТИ (1). Тне косар, не спочиває, Й ні на кого не вважає, Хоч і не проси. Не благай, не проси, Не **клепає** коси; Чи то пригород, чи город, Мов бритвою, старий голить I 394.12.

КЛЕПКА (1). [Івась] Один-однісінький, бувало, Сидить собі у бур'яні Та **клепку** теше. II 319.602.

КЛЕЧАЛЬНИЙ (2). *У спол.* **клечальна (клеччаная)** неділя. *Рел.* Отож у **клечальну** неділю Їх і повінчано обох II 64.113. Якраз в **клеччаную** неділю Їх і повінчано обох! II 413.В.

КЛЕЧАННЯ (1). *Зрубане зелене гілля з листям.* Уквічали хату І любистком і **клечанням** I 284.446.

КЛИКАНИЙ (1). Не покличе стара мати В хату вечеряти. А він колись був **кликаний** I 556.В.

КЛИКАТИ (13). **1.** *Гукати, просити з'явитися* (12). **Кличе** мати вечеряти, А донька не чує I 28.29. Кобзар грає, Додає словами: «Ой гоп таки так! **Кличе** Гандзю козак» I 106.1058. Петрової мови Не чуть, нема, не гукає, Не **кличе:** «Мар'яно! Де ти, пташко? вилинь, серце, Серденько кохане!» I 463.В //*Запитувати* (1). «Чи всі ви тута?» **кличе** мати. I 5.91.

2. *Називати* (1). І не **кличте** преподобним Миколу-Нерона. I 522.В.

◊ **кличу 1.** I 536.В, **кличе 1.** I 5.91, 7.183, 28.29, 42.580, 106.1058, 106.1082, 118.1491, 129.1896, 131.1981, 463.В. **клич 1.** I 138.2215, **кличте 2.** I 522.В.

КЛИКНУТЬ (3). *Запросити, покликати.* А гетьманша, було, вийде Та й **кликне** в будинок I 294.23 // **Кликнуть** на ралець (1). Із Дарданелів вітер віє, А не женеться Візантія; Вона боїться, щоб Чернець Не засвітив Галату знову, Або гетьман Іван Підкова Не **кликнув** в море на ралець. I 203.179 // *У спол.* **кликнуть** на світ *кого-н.* — *відтворити чий-н. образ* (1). Поміркуйте самі, як це лучше зробить, бо мені й самому дуже хочеться **кликнуть** на світ Головатого VI 28.21.

КЛИРОС *див.* **КРИЛОС.**

КЛІЩИТИСЬ (1). *Вульг.* — Нащо та сука, ваша мати, Зо львами **кліщилась,** щенята? II 325.5.

КЛОБУК (1). *Головний убір ченців.* Чернець мій встав, Надів **клобук** II 38.116.

КЛОПОТАТЬ (1). Спасибі вам, моє серденько, за ваше щиреє, ласкавеє письмо. В той самий день, як я получив його, заходився **клопотать** о паспорті, та й досі ще не знаю, чи дадуть мені його, чи ні. VI 192.7.

КЛОПОТИ (2). Спасибі тобі, мій друже-брате, за твої великі **клопоти** з тим землеміром та з іншими п'явками людськими. VI 220.21. Спасибі тобі, моє серце, за **клопоти** по лотереї, як збереш гроші, то пришли на ім'я Брилкі[на] VI 164.8.

КЛОЧЧЯ (5). Дітей, бачся, годувала Та в засік ховала. Та очіпок, се вже вранці, **Клоччям** вимощала, Щоб не знать було, що стрига. I 368.289. Огню, діти! дьогтю, **клоччя!** Давайте гармати I 130.1956. голова в мене сегодня.. неначе **клоччам** начинена. VI 132.33.

◊ ***Одн. З.*** **клоччя** I 130.1956, **клочя** I 443.В, ***О.*** **клоччям** I 368.289, **клоччам** I 536.В, VI 132.33.

КЛУБОЧКИ (1). *Зменш.* У Куліша записане тілько пекло, а раю нема, оприч тих двох діточок, що перед матір-божою золоті **клубочки** держать, а вона панчішечку плете. VI 138.39.

КЛУНОК (1). Ганна.. онучатам із **клунка** Гостинці виймала I 507.В.

КЛУНОЧОК (1). *Зменш. до* **клунок.** Ганна.. внучатам із **клуночка** Гостинці виймала I 320.411.

КЛУНЯ (8). Козака Яременка **клуня** на тім місці, де стояли Богданові палати. I 307. Виноска. челядь п'яна полягала У **клуні** на соломі спать II 234.108.

◊ ***Одн. Н.*** **клуня** I 294.24, 307. Виноска, II 17.368, ***Р.*** **коло клуні** II 176.376, ***З.*** **клуню** II 235.111, **в клуню** I 160.307, ***О.*** **з клунею** II 15.305, ***М.*** **у клуні** II 234.108.

КЛЮВАТИ (6). **1.** *Довбати дзьобом* (5). А ти не побачиш, як ворон **клює** Ті карії очі, ті очі козачі, Що ти цілувала, серденько моє! I 93.635. Ой не **клюйте,** гайворони, Чумацького трупу, Наклювавшись, подохнете Коло мене вкупі. II 127.17. *У порівн.* (1). Людей! Незлобних, праведних дітей, Жерете, скажені!.. Мов шуліка Хватає в бур'яні курча, **Клює** і рве його. II 325.13.

2. *Перен. Знущатися, оббирати* (1). Із Полісся шляхта лізе, А гетьман-попович

Із-за Дніпра напирає — Дурний Самойлович З Ромоданом. Мов та галич, Вкрили Україну, Та й **клюють** єлико мога... I 160.11.

◊ **клюс 1.** I 93.635, *у порівн.* II 325.13, **клюють 1.** I 119.1533, II 135.11, **2.** II 160.11, **клюйте 1.** II 127.17.

КЛЮНУТЬ (1). *У приказці.* Старе ледащо таки спромоглося на аркуш паперу та вже так його змережав, що й курці нема де **клюнуть.** VI 226.22.

КЛЮЧ (5). І до дверей, на **ключ** замкнутих, І до решотки на вікні Привик я трохи I 389.7. Куда ти лізеш? Схаменись! Не схаменувся. **Ключ** виймає, Прийшов, і двері одмикає II 16.351. *Образн.* (1). Засадили мене в Петропавловську хурдигу та й двері замкнули, я вже думав, що й **ключі** в Неву закинули. Аж ні. VI 83.7.

◊ ***Одн. З.*** **ключ** II 16.351, 176.361, **за ключ** VI 223.18, **на ключ** I 389.7, ***Мн. З.*** **ключі** *образн.* VI 83.7.

КЛЮЧІ (2). *Зграї журавлів.* Сидить козак на тім боці — Грає синє море.. А журавлі летять собі На той бік **ключами.** I 14.22. Із ірію журавлі Летять високо **ключами** I 538.В.

КЛЯСТИ (21). Поплакала стара мати Та й стала ридати. І молилась, і ридала, **Кляла** все на світі. I 235.195. Сама Егерія в гаю, **Кленучи** доленьку свою, Повісилась. II 335.18. **Кляне** мати Той час і годину, Коли на світ породила Нелюбу дитину. I 167.111. *Повт.* (6). Оксано, Оксано! Де ти, де ти? подивися, Моя ти єдина, Подивися на Ярему. Де ти? Може, гине, Може, тяжко **клене** долю, **Клене,** уміраєІ 118.1485. *У прикл. спол.* **клясти**-п р о к л и н а т и (1). Я гралася, забавлялась, А вона все в'яла, Та нашого злого пана **Кляла**-п р о к л и н а л а. I 356.38.

◊ **клясти** II 482.В, **клину** II 406.В, **кляне** I 31.132, 167.111, 438.В, **клене** I 84.349, 280.277, *повт.* I 118.1485, 118.1486, 454.В (2 р.), **кленуть** II 70.48, **кляла** I 235.195, *у прикл. спол.* I 356.38, **кляли** *повт.* I 110.1186, 110.1187, **клени** II 134.5, 134.8, **кленучи** II 134.4, 269.196, 335.18.

КЛЯСТИСЯ, КЛЯСТИСЬ (3). Забудь мої сльози, забудь сиротину, Забудь, що **клялася;** другого шукай I 93.639. Моя ти любо! Не христись, І не **кленись,** і не молись II 345.8. Колись божились та **клялись,** Брались, сестрились зо мною II 152.13.

КЛЯТИЙ (15). **1.** *Ненависний, огидний* (13). Черкаси Палають, палають. Байдуже, ніхто й не гляне. Сміються та лають **Кляту** шляхту. I 117.1453. отого **клятого** сіпачества не кидай: воно тебе хлібом годує, а хліб велика річ! VI 217.30 // *Субст.* (9). Не ходили Ксьондзи по селах, а возили На людях їх з села в село,— Такеє-то у нас було! Якось їх, **клятих,** і до мене Вночі на хутір занесло. II 234.96. *Повт., зверт.* (2). **Кляті, кляті!** Де ж слава ваша?? На словах! II 227.24.

2. *Проклятий* (2). вже ледви я, наледви 'Донесла до хати — Оту воду... чом я з нею Відер не побила! Батька, матір, себе, брата, Собак отруїла Тію **клятою** водою! I 295.66.

◊ ***Одн. Н.*** **клятий 1.** I 302.337, *субст.* I 86.420, II 105.56, 458.В, **кляте 1.** II 301.24, ***Р.*** **клятого 1.** VI 217.30, ***З.*** **кляту 1.** I 117.1453, ***О.*** **клятою 2.** I 295.66, ***Мн. Н.*** **кляті 1.** *субст.* I 65.97, **2.** I 115.1370, ***Д.*** **клятим 1.** *субст.* I 115.1367, ***З.*** **клятих 1.** *субст.* II 234.96, ***О.*** **з клятими 1.** *субст.* II 235.116, ***К.*** **кляті 1.** *субст., повт., зверт.* II 227.24 (2 р.).

КНИГА (26). Аж ось... лихий царів несе З дружинами, з огнем, з ножами. З жерцями, з **книгами,** з войсками. II 500.В. Перелицювавши шлях-дорогу, я того ж дня упакував свою мізерію, **книги** тощо VI 141.29. мене, спасибі, люди добрі **книгами** не забувають. VI 130.38 // *Твір* (16). Н а ч н е м ж е у ж е н а ч а л о **к н и г и** с и ц е I 150.П. На тім тижні вийде моя **книга,** то будуть і гроші. VI 203.14 //*Том, частина великого твору* (2). Для друку єсть у мене наготовлено на добрих дві **книги:** тільки перепиши та і в друкарню VI 165.12. я хочу рисовать нашу Украйну.. в трьох **книгах** VI 32.11 //*Про великий лист. Жарт.* (1). В другий раз буду писать тобі більше, а тепер мені щось не пишеться, я неначе занедужав од твого письма. Я прийду трохи до н о р м а л ь н о г о розуму, то напишу тобі цілу **книгу,** а тепер цілую тебе, друже VI 134.3.

◊ ***Одн. Н.*** **книга** VI 130.31, 130.35, 130.36, 140.15, 202.12, 203.14, ***Р.*** **книги** I 150.П, VI 86.27, 130.32, 131.39, 133.22, 153.25, 200.10, ***З.*** **книгу** VI 86.36, 130.28, 147.34, *жарт.* VI 134.3, **на книгу** VI 138.35, ***Мн. З.*** **книги** VI 141.29, 165.12, **за книги** VI 131.37, 133.21, ***О.*** **книгами** VI 130.38, **з книгами** II 500.В, VI 177.9, ***М.*** **в книгах** VI 32.11.

КНИГАР (4). я пришлю вам 50 або 100 экземпляров свого К о б з а р я, а ви передайте на комісію під час ярмарки харьковским **книгарям.** VI 222.22.

◊ ***Одн. Н.*** **книгар** VI 217.25, ***Д.*** **книгареві** VI 224.13, ***Мн. Д.*** **книгарям** VI 193.4, 222.22.

КНИГОПРОДАВЦІ (1). Чи можна буде послать вам 100 екземп[лярів] **К о б з а р я?**

для передачі на комісію київським **книгопродавцям.** VI 223.1.

КНИЖЕЧКА (17). **1.** *Зменш.-пестл. до* **книжка** (11). Послав я тобі 10 Кобзарів і дуже, дуже розумну **книжечку** для Прісі. VI 209.20. Сердешненький! **Книжечки** складає У торбину II 172.254 // *Твір, призначений для друку окремим виданням* (2). Пришли мені оту маленьку **книжечку** і клаптики з нею; хоч перепиши; мені розрішено друковать, то **книжечка** та тепер мені треба. VI 196.2.

2. *Зшиті докупи аркуші паперу для записів* (6). куплю Паперу аркуш. І зроблю Маленьку **книжечку.** II 45.7. **Книжечки** Мережаю та начиняю Таки віршами. II 163.4.

◇ ***Одн. Н.*** **книжечка 1.** VI 196.3, ***Р.*** **книжечки 1.** VI 43.38, 198.26, ***З.*** **книжечку 1.** VI 196.2, 209.20, **2.** II 45.7, 210.16, 216.33, **книжичку 1.** II 404.B, ***Мн. Р.*** **книжечок 1.** II 12.172, VI 42.3, 228.1, **книжичок 1.** II 382.B, ***З.*** **книжечки 1.** II 172.254, **2.** II 45.17, 163.4, **книжички 2.** II 404.B.

КНИЖКА (22). Лежу оце п'яті сутки та читаю Старину, добра **книжка,** спасибі вам і Срезневському. VI 23.35. Минають дні собі поволі, Петрусь до школи та із школи З **книжками** ходить та росте. II 222.89. коли получили Лермонтова од В[асиля], [так пришліть], бо може доведеться поплентать на Раїм, то я там здохну без **книжок.** VI 51.1. До В[аврари] Н[іколаєвни] напишу вже хіба з Раїму. Як будеш писать до неї, подякуй за **книжку** Гоголя. VI 51.21 // *Том, частина великого видання* (3). Чи получив ти сьогорічну другу **книжку** Народного чтения? VI 209.30.

◇ ***Одн. Н.*** **книжка** I 374.16, VI 23.35, ***З.*** **книжку** I 374.14, II 417.B, VI 23.24, 209.30, **за книжку** VI 51.21, ***О.*** **із книжкою** VI 86.35, ***М.*** **в книжці** VI 221.1, **по книжці** VI 203.17, ***Мн. Н.*** **книжки** VI 32.4, 201.17, ***Р.*** **книжок** VI 49.30, 203.26, 206.15, 208.3, **без книжок** VI 51.1, ***З.*** **книжки** VI 31.14, 203.25, 207.5, ***О.*** **з книжками** II 222.89, ***М.*** **в книжках** VI 214.37.

КНИЖНИЙ (1). Вибачайте, люде добрі, Що козацьку славу Так навмання розказую. Без **книжної** справи Так дід колись розказував I 145.2470.

КНИЖНИК (3). **1.** *Видавець книжок* (2). **Книжник** Кожанчиков заходився був печатать мою поезію, так шеф жандармів запретив. VI 186.15. Добре, що я ще грошей од **книжника** не взяв. VI 186.17.

2. *Знавець книг; учений* (1). [хлоп'яточко] сидить І научає, неповинне, Як в світі жить, людей любить, За правду стать! за правду згинуть! Без правди горе!— Горе вам, Учителі архієреї!— І дивувались фарисеї І **книжники** його речам. II 320.632.

◇ ***Одн. Н.*** **книжник 1.** VI 186.15, ***Р.*** **од книжника 1.** VI 186.17, ***Мн. Н.*** **книжники 2.** II 320.632.

КНУТИ (1). Все покажем! тілько дайте Себе в руки взяти. Як і тюрми муровати, Кайдани кувати, Як і носить!.. і як плести **Кнути** узловаті I 329.151.

КНЯГИНЯ (19). **1.** *Дружина князя* (17). Занедужала **княгиня,** І князь схаменувся. II 13.212. Поцілуй Аксакова, Максимовича і **к[нягиню]** Рєпніну. VI 159.14. **княгині** тілько вміють Привести дитину. А годувать та доглядать Не вміють **княгині.** II 12.154. *Ірон., зверт.* (1). Сама втекла і повінчалась. І батько й мати не пускали,.. Так ні, за князя. От і князь! От і пишайсь тепер, **княгине!** II 10.90. *Назва твору* (3). Не знаю, хто се Н. Д. Якби **Княгиню** взяв на свої руки Куліш, чи не лучше б було? Та й Матроза прибгав би до **Княгини,** та причепурив би їх гарненько та й пустив би в люде. VI 132.24.

2. *Молода — у весільному обряді* (2). Передайте моїй будущій молодій **княгині** оцю невеличку і не весільну пісеньку VI 190.22. На те літо.. я буду в Києві і на Михайловій горі, а ви там де-небудь під явором або під вербою і поставте мою заквітчану **княгиню,** а я піду погулять та й зострінү її. Полюбимось, то й поберемося. VI 187.5.

◇ ***Одн. Н.*** **княгиня 1.** II 9.52, 10.83, 11.144, 12.169, 13.212, 381.B (2 р.), *у назві* VI 132.23, ***Р.*** **княгині 1.** II 13.220, **до княгини 1.** *у назві* VI 132.25, ***Д.*** **княгині 1.** II 11.127, **2.** VI 190.22, ***З.*** **княгиню 1.** II 13.207, VI 159.14, *у назві* VI 132.24, **2.** VI 187.5, ***К.*** **княгине 1.** *ірон., зверт.* II 10.90, ***Мн. Н.*** **княгині 1.** II 12.154, 12.157.

КНЯЖАТА (2), **КНЯЗЯТА** (1). *Діти князя.* Он глянь,— у тім раї, що ти покидаєш, Латану свитину з каліки знімають, З шкурою знімають, бо нічим обуть **Княжат** недорослих I 242.130. А ми й зостріли їх і всіх — **Княжат,** панят і молодих — Всіх перерізали. II 65.124. Латáну свитину з каліки здиймають, З шкурою здиймають, бо нічим обути **Князят** недорослих I 473.B.

КНЯЖИЙ (6). Минають літа; люде гинуть, Лютує голод в Україні, Лютує в **княжому** селі. II 14.258. омию На **княжому** дебелім тілі Засохлу кров його... II 337.60. Ой виростеш, сину, За півчварта року, Як **княжа** дитина, Як ясен високий, Гнучкий і дебелий I 230.27.

◇ *Одн. Н.* **княжа** I 230.27, *М.* (в) **княжому** II 14.258, (на) **княжому** II 337.60, (на) **княжім** II 336.10, 495.В, *Мн. Н.* **княжі** II 14.259.

КНЯЖНА (16). Головою молодою На руку схилилась, До півночі невесела На зорі дивилась **Княжна** моя. II 16.336. А моя свою дитину Сама доглядала.. Надивлялась, любувалась **Княжною** своєю... II 12.185. Одішліть, будьте ласкаві, моє письмо і адрес мій **княжні** В[арварі] Миколаєвні VI 39.32. *Зверт.* (1). Тебе тілько не покине Лихая година — **Княжно** моя безталанна, Знівечений цвіте. II 17.382.

◇ *Одн. Н.* **княжна** II 8.Заг., 16.336, 18.408, 18.428, 74.211, 383.В, 384.В, *Р.* **княжни** II 384.В, **для княжни** II 384.В, *Д.* **княжні** II 11.148, VI 39.32, *З.* **княжну** II 14.265, 74.207, VI 164.13, *О.* **княжною** II 12.185, *К.* **княжно** *зверт.* II 17.382.

КНЯЗЯТА *див.* **КНЯЖАТА.**

КНЯЗЬ (34). **Князь** і не спочинув, На могорич закликає, Та п'є, та гуляє, Аж у гаї... Бо в покоях Дочка спочиває. II 15.306. Біжать І отроки й старі бояра Із Литви **князя** зострічать. II 74.195. *У порівн.* (1). Гайок, садочок розвели Кругом хатини. І пишались, Неначе **князі**. II 370.5. *Зверт.* (1). **Князю** мій сіятельний! Якби мені бог поміг докончить те, що я тепер зачав, то тойді склав би руки та й у домовину. VI 33.14. *У прикл. спол.* (2): а) **князь-**ж е н и х (1). У князя свято, виглядає Із Литви **князя**-ж е н и х а За рушниками до Рогніди. II 74.179; б) п р и б л у д а **князь** (1). На нашій славній Україні,— Не знаю, де вони взялись,— П р и б л у д а **князь.** Була й княгиня, Ще молоді собі були II 9.52.

◇ *Одн. Н.* **князь** I 344.143, II 9.66, 10.69, 10.78, 10.89, 13.213, 14.242, 15.299, 15.306, 18.400, 74.198, 74.202, 74.205, 383.В, 496.В, *у прикл. спол.* б) II 9.52, **княз** I 523.В, *Р.* **князя** II 12.164, VI 186.9, **у князя** VI 73.178, *З.* **князя** II 12.190, 17.376, 74.195, 337.50, *у прикл. спол.* а) II 74.179, **за князя** II 10.89, **на князя** II 336.19, *М.* **на князі** II 496.В, *К.* **князю** *зверт.* VI 33.14, *Мн. Н.* **князі** I 297.151, II 70.37, *у порівн.* II 370.5, *О.* **з князями** II 351.12, *М.* **о князях** II 325.2.

КОБЗА (8). «Діду, серце, голубчику, Заграй яку-небудь».. Розв'язав торбину, Вийняв **кобзу,** разів зо два Ударив по рваних. I 155.79. Зрадів старий, мов дитина, Аж за **кобзу** взявся I 287.584. Сидять собі та сумують; Слухають: щось грає — За ворітьми,— мов на **кобзі,** I тихо співає I 284.452.

◇ *Одн. Н.* **кобза** I 155.68, *З.* **кобзу** I 128.1867, 155.79, **за кобзу** I 287.584, *М.* **на кобзі** I 25.4, 26.44, 63.2, 284.452.

КОБЗАР (91). **1.** *Співець, що акомпанує собі на кобзі* (59). На могилі **кобзар** сидить Та на кобзі грає. I 26.43. Сивий ус, стару чуприну Вітер розвіває; То приляже та послуха, Як **кобзар** співає I 26.52. Розказали **кобзарі** нам Про войни і чвари II 30.51. Прислав мені із Пітера курінний Панько Куліш книгу своєї роботи, названу З а п и с к и о Ю ж н о й Р у с и.. Куліш тут свого нічого не додав, а тілько записав те, що чув од сліпих **кобзарів** VI 130.35. *Повт.* (4). Дивляться дівчата... «**Кобзар** іде! **Кобзар** іде!» I 154.51. *Зверт.* (7). Добре єси, мій **кобзарю,** Добре, батьку, робиш, Що співати, розмовляти На могилу ходиш! I 27.80.

2. *Назва збірки поетичних творів* (20). Либонь, уже десяте літо, Як людям дав я **«Кобзаря».** А їм неначе рот зашито II 200.11. Послав би вам **К о б з а р я** свого і Г а й д а м а к і в, та, єй-богу, і в себе не маю ні одного екз[емпляра]. VI 32.21.

3. *Перен. Про поета* (12). Спасибі їм, землякам моїм рідним, що не забувають **кобзаря** свого старого, безталанного. VI 138.16. Недавно, недавно у нас в Україні Старий Котляревський отак щебетав.. Все осталось.. Все сумує,— тільки слава Сонцем засіяла. Не вмре **кобзар,** бо навіки Його привітала. I 13.79.

◇ *Одн.Н.* **кобзар 1.** I 26.43, 26.52, 46.711, 46.717, 63.1, 63.5, 63.13, 66.137, 67.141, 78.151, 102.Рем.(2 р.), 103.Д.О. (2 р.), 103.957, 105.Д.О., 106.1055, 117.1443, 125.Рем., 140.2310, 148.Прип., 154.41, 161.338, 286.519, VI 130.33, *повт.* I 154.51 (2 р.), **3.** I 13.79, **кобзарь 1.** I 414.В (2 р.), 416.В (2 р.), 419.В, 422.В, 431.В, 432.В, 433.В, 437.В, 451.В, 456.В, 495.В, *повт.* I 459.В (2 р.), **2.** I 432.В, 433.В, **3.** II 396.В, VI 39.23, *Р.* **кобзаря 2.** VI 206.15, 208.3, 222.21, 222.40, 224.13, **3.** VI 131.7, 133.19, 134.5, 138.16, 139.3, 139.24, 161.12, 174.3, **після кобзаря 2.** VI 211.9, *З.* **кобзаря 1.** I 117.1454, 394.17, **2.**I 374.1, II 200.11, VI 32.21, 55.2, 203.17, 204.15, 204.23, 206.8, **за кобзаря 2.** VI 222.33, **на кобзаря 1.** I 150.II, **2.** VI 23.31, 216.31, *К.* **кобзарю** *зверт.* **1.** I 27.80, 78.147, 79.159, 125.1739, 125.1773, 128.1868, 130.1954, *Мн. Н.* **кобзарі 1.** I 22.63, 156.127, 157.165, 268.231, II 30.51, *Р.* **кобзарів 2.** VI 209.19, **од кобзарів 1.** VI 130.35, *Д.* **кобзарям 3.** VI 83.13, *О.* **меж кобзарями 1.** VI 133.26.

КОБИЛА[1] (1). Яремо! герш-ту, хамів сину? Піди **кобилу** приведи I 84.323.

КОБИЛА[2] (1). *Колода, до якої прив'язували людину для покарання різками* Пропав і я; та не в шинку, А на **к о б и л і.** II 251.106.

КОБЯК (1). *Половецький хан.* Сумує, квилить, плаче рано В Путивлі граді Ярославна. І каже:— Дужий і старий, Широ-

кий Дніпре, не малий!.. Носив єси на байдаках На половча́н, на **Кобяка** Дружину тую Святославлю!.. II 337.34.

КОВАЛІ (1). Якби кайдани перегризти, То гриз потроху б. Так не ті, Не ті їх **ковалі** кували, Не так залізо гартували, Щоб перегризти. II 40.9.

КОВАНИЙ (1). *Мощений, брукований.* Три указа накаркала На одну дорогу... На яку це? на **ковану**? I 299.207.

КОВАТЬ *див.* **КУВАТИ.**

КОВБАСА (10). Сьогодні ж з почти принесли мені і твої **ковбаси** VI 209.38. А маги, бонзи і жерці.. В храма́х, в пагодах годувались, Мов кабани царям на сало Та на **ковбаси.** II 351.29.

◇ ***Одн. Р.*** **ковбаси** II 88.29, ***Мн. Н.*** **ковбаси** VI 201.12, 203.3, ***Р.*** **ковбас** VI 201.10, 206.20, **до ковбас** VI 201.14, ***З.*** **ковбаси** VI 209.38, **за ковбаси** VI 202.31, **на ковбаси** II 351.29, ***О.*** **ковбасами** VI 201. 11.

КОВЕРЗУВАТИ (4). **1.** *Попихати ким-н.* (3). Було, шляхта, знай, чваниться, День і ніч гуляє Та королем **коверзує...** I 82.277. Росли панята виростали, Та мною пси **коверзували** II 410.В.

2. *Мудрувати* (1). Старий Головатий щось дуже **коверзує.** I 101.900.

◇ **коверзує 1.** I 82.277, **2.** I 101.900, **коверзував 1.** I 84.334, **коверзували 1.** II 410.В.

КОВІНЬКА (2). *У спол.* м а т е р і й о г о **ковінька.** *Лайл.* Ото б побалакали! ух, аж душно!! Авжеж, коли не вмремо, то діждемо, хоч і не швидко, м а т е р і й о г о **ковінька,** а колись-то буде. VI 19.28.

◇ ***Одн. Н.*** **ковінька** VI 19.28, 24.40.

КОВОРОТА (1). *Ворота, якими закриваються вулиці, що виводять із села.* День і ніч сиділа Коло **коворот.** I 234.166.

КОВТУНИ (1). І довгі коси в реп'яхах О поли бились в **ковтунах.** I 361.58.

КОЖУХ (5). сотник у **кожу́сі,** Одутлий, поганий, Коло клуні похожає. II 176.374. тут тепер 10° морозу, не вам кажучи, а **кожуха** нема VI 24.17. *У приказці* (1). Правда, мудрі! Спасибі за раду. Теплий **кожух,** тілько шкода — Не на мене шитий I 77.97.

◇ ***Одн. Н.*** **кожух** *у приказці* I 77.97, ***Р.*** **кожуха** VI 24.17, ***З.*** **кожух** II 315.401, ***О.*** **під кожухом** II 175.352, ***М.*** **у кожусі** II 176.374.

КОЖУШИНА (1). Довелось само́му.. Ходити, нудити, Поки пугач над стріхою В вікно не завиє, А наймичка холодного Трупу не накриє **Кожушиною** старою II 176.360.

КОЖУШОК (2). *Зменш. до* **кожух.** Та й лупите по закону: Дочці на **кожушок,** Байстрюкові на придане, Жінці на патинки. I 328.123. Все це добро получив я од нашого доброго друга Н. Бр[илкі]на, который тебе щиро цілує і посилає тобі з Олейніковим **кожушок.** VI 166.30.

КОЗА (10). **Коза** нап'ється та й пасеться. II 306.60. Ідуть, Сумуючи собі обоє. І вбогії перед собою **Козу** з козяточком женуть: Бо дома ні на ко́го кинуть. II 313.315. Мені здається, що якби сам Рафаель воскрес отут, то через тиждень умер би з голоду, або найнявся б у татарина **кози** пасти. VI 54.37.

◇ ***Одн. Н.*** **коза** I 499.В, II 306.60, 316.460, 317.483, ***З.*** **козу** II 306.49, 308.128, 313.315. 316.445, **на козу** II 489.В, ***Мн. З.*** **кози** VI 54.37.

КОЗАК (142). **1.** *Колишній кріпосний селянин чи міський бідняк, що втікав на Запоріжжя і ставав там вільним від кріпацтва* (83). Не так слава, не так слава, Як той поговір, Що заїздив **козак** з Січі До вдови на двір. II 184.7. **козаки** Вночі утікали І на тихому Дунаї Новим кошем стали. I 288.609. Не мені тепер, старому, Булаву носити. Нехай носить Наливайко **Козакам** на славу. II 138.74. О милий боже України, Не дай пропасти на чужині, В неволі вольним **козакам!** I 201.76. *У порівн.* (1). [Цигане] Огонь чималий розвели І кругом його посідали. Хто з шашликом, а хто і так, Зате він вольний, як **козак** I 361.34. *Зверт.* (3). Умер неборака.. Сумно-сумно гайдамаки Залізную силу Поховали.. «Спи, **козаче,** душа щира! Хто-небудь згадає». I 146.2523 //*Збірн.* (3). **Козак** оживе; Оживуть гетьмани в золотім жупані; Прокинеться доля; **козак** заспіва I 113.1299. *Образн.* (1). Дивлюсь.. А долі сивий наш **козак** Дніпро з лугами виграває II 24.17.

2. *Молодий хлопець, парубок* (46). Понад Дніпром **козак** іде, Може, з вечірниці. I 112.1262. Закохалися обидві В одного Івана; А Іван, **козак** звичайний, Обох їх не ганив II 114.11. Один пише молодий **козак** Маркович з товариством і шле мені на починок трохи грошенят. VI 129.39. А **козаки,** як хміль отой, В'ються круг Ганнусі. I 165.55. *Повт.* (2). Навприсядки Сліпий по базару Оддирає постолами, Додає словами: «На городі постернак, постернак; Чи я ж тобі не **козак,** не **козак?** Чи я ж тебе не люблю, не люблю?» I 128.1875. *У порівн.* (3). І дуб зелений, мов **козак** Із гаю вийшов та й гуляє Попід горою II 205.26. *Зверт.* (1). Ой

вернися, подивися, Зрадливий **козаче!** I 463.В.

3. *Представник регулярного козацького війська; рядовий військової частини* (9). сироту Степана, **Козака** лейстрового, Отамана молодого, Турки-яничари ловили I 285.483 // *Збірн.* (2). Ото церков Богданова. Там-то він молився, Щоб москаль добром і лихом З **козаком** ділився. I 308.8. **Козак** безверхий упаде, Розтрощить трон II 367.11 // *У спол.* у **козаки** й т и (1). Од матушки-цариці, Таки із самої столиці, Прийшов указ лоби голить. Се в перший раз такий указ Прийшов з Московщини до нас. Бо на Вкраїні в нас, бувало, У **козаки** охочі й ш л и II 253.183.

4. *Уродженець колишніх військових областей* (2). Писав я до тебе недавно через одного мого великого приятеля, уральського **козака,** та і досі не знаю, чи получив ти од його ту цидулу, чи ні? VI 92.22.

5. *Молодець, храбрець. Фольк.* (2). Найшовсь-таки один **козак** Із міліона свинопасів, Що царство все оголосив: Сатрапа в морду затопив. II 281.48. *У прикл. спол.* о р е л -**козак**. *Зверт.*(1). Ось слухай же, мій голубе, Мій о р л е -**козаче**! Як канаю я в неволі, Як я нужу світом. II 45.28.

◇ ***Одн. Н.*** **козак 1.** I 64.43, 65.100, 66.135, 107.1095, 108.1131, 256.74, 275.71, 381.3, 382.32, 489.В, 494.В (2 р.), 552.Заг., 557.В, II 36.35, 36.39, 80.112, 104.3, 105.41, 105.48, 105.64, 164.22, 184.7, 200.31, 232.13, 233.48, *у порівн.* I 361.34, *збірн.* I 113.1299, 113.1301, *образн.* II 24.17, **2.** I 5.102, 7.162, 8.196, 14.3, 14.5, 14.17, 14.23, 16.33, 92.615, 95.739, 106.1058, 106.1068, 106.1082, 112.1262, 276.111, II 114.11, 131.4, 148.17, 192.15, 294.2, 342.15, 480.В, VI 84.6, 129.39, *повт.* I 128.1875 (2 р.), *у порівн.* II 85.24, 205.26, 342.8, 3. *збірн.* II 367. 11, **5.** II 281.48, ***Р.*** **козака 1.** I 307. Виноска, **2.** I 50.87, **для козака 1.** II 397.В, **у козака 2.** I 236. 229, ***Д.*** **козакові 1.** I 201.82, II 36.64, *збірн.* II 33.29, **2.** II 131.15, VI 82.41, ***З.*** **козака 1.** I 79.192, II 36.61, 233.46, **2.** I 48.22, 128.1883, 234.185, II 104.15, **3.** I 285.483, **через козака 4.** VI 92.22, ***О.*** **козаком 2.** VI 84.7, **4.** VI 87.7, **з козаком 2.** I 154.37, **3.** *збірн.* I 308.8, **над козаком 2.** I 8.213, 84.334, **під козаком 1.** I 494.В, ***К.*** **козаче 1.** *зверт.* I 146.2523, **2.** *зверт.* I 463.В, **5.** *у прикл. спол.*, *зверт.* II 45.28, ***Мн. Н.*** **козаки 1.** I 65.103, 78.139, 78.148, 78.151, 108.1161, 111.1214, 136.2135, 140.2309, 149. Прип., 199.11, 199.17, 200.34, 201.71, 202.132, 288.609, II 35.18, 182.4, 232.20, 232.24, 427.В, **2.** I 164.28, 164.30, 165.55, ***Д.*** **козакам 1.** I 61.43, 117.1446, 122.1658, 201.76; II 138.74 **2.** II 144.6, ***З.*** **козаків 3.** I 503.В, **у козаки** 3. *у спол.* II 253.183, ***О.*** **козаками 1.** II 33.1, 3. I 300.260, **з козаками 1.** I 63.8, 102.942, 141.2335, 150.П, 288.595, 300.245, 329.163, 329.165, 351.25, II 232.31, 428.В, **3.** I 250.435, 250.441, 301.296, **за козаками 1.** I 99.841, II 31.100, **над козаками 1.** I 108.1164, **перед козаками 1.** II 182.20, ***К.*** **козаки 1.** *зверт.* II 41.8, 41.12.

КОЗАЦТВО (13), **КОЗАЧЕСТВО** (6). *Збірн. Козаки.* Поміж возами нігде стать: Неначе в ірій, налетіло З Смілянщини, з Чигирина Просте **козацтво,** старшина I 100.894. Отамане, якби ти знав, що тут робиться. Тут робиться таке, що цур йому і казать. **Козацтво** ожило!!! VI 35.7. Зажурилась Україна.. Ніхто її не рятує... **Козачество** гине I 63.28. Зібралося **козачество** Богу помолитись. I 66.119. *У прикл. спол.* **козацтво-**т о в а р и с т в о (2). Один потопає, Другий виринає, **Козацтву-**т о в а р и с т в у із синьої хвилі Рукою махає, гукає I 285.471.

◇ ***Одн. Н.*** **козацтво** I 79.176, 100.894, 201.92. 202.128, VI 35.7, **козачество** I 63.28, 63.54, 66.119, 413.В, **козаство** I 423.В, 431.В, 467.В, **козацство** I 467.В, ***Р.*** **од козацтва** I 77.79, **од козаства** I 422.В, ***Д.*** **козацтву** *у прикл. спол.* I 285.471, **козачеству** I 66.127, **козаству** *у прикл. спол.* I 494.В. ***З.*** **козачество** I 416.В.

КОЗАЦЬКИЙ (60). **1.** *Належний козакові, козакам* (21). Гонта, горем битий, Несе дітей поховати, Землею накрити, Щоб **козацьке** мале тіло Собаки не їли. I 141.2354. Щирі сльози **козацькії** В серці запеклися! I 280.274. О боже мій милий! За що ж ти караєш її, молоду? За те, що так щиро вона полюбила **Козацькії** очі?.. I 4.52. Де кров текла **козацькая,** Трава зеленіє. I 66.131. Нехай душі **козацькії** В Украйні витають I 22.44. Несуть пани есаули **Козацькую** зброю II 43.62.

2. *Такий, як у козаків, властивий козакам* (18). Іди ти в Січ; як бог поможе, Там наїсися всіх хлібів.. та звичаю **Козацького** наберешся I 277.178. Чи старий Щепкін ще живий? От щира **козацька** душа! VI 130.24. Була колись **козацькая** I слава і воля I 416.В. Оженись на вольній волі, На **козацькій** долі I 261.6.

3. *З роду козаків* (7). Плачте, діти **козацькії,** — Така ваша доля! I 64.67. Мовчать гори, грає море, Могили сумують, А над дітьми **козацькими** Поганьці панують. I 64.63.

4. *Такий, що складається з козаків* (7). Простяглася По діброві понад Дніпром **Козацька** ватага. I 117.1442 // *Такий, що належить до війська козаків* (4). Я спалила Польщу з королями.. Сулу в Ромні загатила Тільки старшинами **Козацькими...** I 300.259. **Козацьке** панство похожає В киреях чорних I 101.896.

5. *Населений козаками* (7). Недолю співаю **козацького** краю; Слухайте ж, щоб дітям потім розказать I 111.1211. он старе Монастирище, Колись **козацькеє** село II 25.42 // *Відвідуваний козаками* (1). Дивлюсь.. **Козацька** церква невеличка Стоїть з похиленим хрестом. II 24.21.

◇ ***Одн. Н.*** **козацька 1.** I 156.134, **2.** II 438.В, VI 130.24, **4.** I 117.1442, **5.** II 24.21, **козацькая 1.** I 66.131, II 43.67, **2.** I 22.53, 59.92, 416.В, II 25.35, **козацьке 4.** I 101.896, **козацькеє 1.** I 14.7, 60.11, **5.** II 25.42, ***Р.*** **козацького 1.** I 199.21, **2.** I 277.178, **3.** I 80.236, **5.** I 111.1211, 419.В, (коло) **козацького 1.** I 7.175, **козацкого 5.** I 434.В, **козацької 1.** I 113.1294, 229.69, **2.** I 63.19, 99.833, 202.105, 416.В, II 43.37, **5.** I 108.1126, ***З.*** **козацького 4.** II 427.В, **козацьку 2.** I 13.92, 144.2468, **4.** I 22.41, **козацькую 1.** II 43.62, **2.** I 81.246, 199.15, 289.654, **козацку 4.** I 406.В, **козацьке 1.** I 141.2354, ***М.*** (на) **козацькій 1.** II 403.В, **2.** I 261.6, ***Мн. Н.*** **козацькі 1.** I 199.19, **3.** I 107.1125, **козацькії 1.** I 4.34, 22.44, 280.274, **3.** I 64.32, 64.67, **козацькиї 1.** I 492.В, **3.** I 414.В (2 р.), ***Р.*** **козацьких 4.** I 148.Прип., ***З.*** **козацькії 1.** I 4.52, II 135.11, (за) **козацькі 1.** II 394.В, ***О.*** **козацькими 4.** I 300.259, (над) **козацькими 3.** I 64.63, **5.** I 296.126, ***М.*** (на) **козацьких 1.** I 333.147.

КОЗАЧЕНЬКО (13). **1.** *Пестл. до* **козак 1** (9). Вже не три дні, не три ночі Б'ється пан Трясило. Од Лимана до Трубайла Трупом поле крилось. Ізнемігся **козаченько**, Тяжко зажурився I 65.81. Заплакали **козаченьки** У кайданах в неволі. I 466.В. Зібрав Тарас **козаченьків** — Поради прохати I 65.87.

2. *Пестл. до* **козак 2** (4). Заспіває **козаченько**, Ходя по долині,— Виспівує, поки вийде Чорнобрива з хати — А він її запитає:— Чи не била мати? I 49.52. Може вийшла русалонька Матері шукати, А може жде **козаченька**, Щоб залоскотати. I 3.19.

◇ ***Одн. Н.*** **козаченько 1.** I 52.166, 65.81, **2.** I 49.52, ***Р.*** **козаченька 1.** I 404.В, ***З.*** **козаченька 1.** I 63.11, **2.** I 3.19, 3.29, ***Мн. Н.*** **козаченьки 1.** I 66.123, 414.В, 466.В, II 430.В, **2.** I 404.В, ***З.*** **козаченьків 1.** I 65.87.

КОЗАЧЕСТВО *див.* **КОЗАЦТВО.**

КОЗАЧИЗНА (1). *Козаччина.* Не вернетця **козачизна**, Не встануть гетьмани, Не покриють Україну Червоні жупани. I 413.В.

КОЗАЧИЙ (20). **1.** *Належний козакові, козакам* (9). То кобзарі вигадують, Бо, сліпі, не знають, Бо не бачать, що є брови Чорні, карі очі, І високий стан **козачий**, І гнучкий дівочий I 156.131. Не дивуйтеся, дівчата, На старі **козачі** Щирі сльози. I 161.345. Поникли голови **козачі** II 33.18.

2. *Такий, як у козаків, властивий козакам* (5). Не лякайся, подивися На бенкет **козачий.** I 202.107. Спасибі, дідусю, що ти заховав В голові столітній ту славу **козачу:** Я її онукам тепер розказав. I 144.2465.

3. *Населений козаками* (4). Ну, хоч глянем на Чигирин, Колись-то **козачий.** I 99.849. Земля **козача** зайнялась I кров'ю, сину, полилась II 233.62.

4. *З роду козаків* (1). Не встануть, прокляті [ксьондзи], оп'ять Дітей **козачих** мордувать II 235.113.

5. *Такий, що належить до війська козаків* (1). Отак то сталося, батьку **козачій**, Все занехаїли діти ледачі, І свою волю і твою славу II 399.В.

◇ ***Одн. Н.*** **козачий 1.** I 156.131, **2.** I 130.1949, **козачій 2.** I 443.В, **5.** II 399.В, **козача 3.** II 233.62, **козаче 1.** I 112.1275, ***З.*** (на) **козачий 2.** I 202.107, **3.** I 99.849, **козачу 2.** I 144.2465, ***М.*** (на) **козачім 3.** I 57.12, (в) **козачій 2.** I 127.1827, (на) **козачій 3.** I 413.В, ***Мн. Н.*** **козачі 1.** I 143.2421, II 26.91, 33.18, ***З.*** **козачих 4.** II 235.113, **козачі 1.** I 93.636, 96.759, 142.2387, (на) **козачі 1.** I 161.345.

КОЗАЧИНА (3). Бачиш, у мене давно вже думка заворушилась перевести його, те слово, на наш милий, на наш любий український язик. Достань, будь ласкав, та передай цьому **козачині.** VI 87.12. Привітай, друже мій єдиний, оцього уральського **козачину**, я познакомився не дуже давно, він мені тойді здавався добрим чоловіком VI 87.5.

◇ ***Одн. Д.*** **козачині** VI 87.12, 87.20, ***З.*** **козачину** VI 87.5.

КОЗЕНЯ (9). **Козеня**, Неначе теє кошеня, І не пручалось, не кричало, На лоні пестилося, гралось. II 308.145. [Марія] Миль зо дві любо з **козеням** Трохи, трохи не танцювала — І не втомилась. II 308.149.

◇ ***Одн. Н.*** **козеня** II 308.145, 316.461, **козиня** II 483.В, ***З.*** **козеня** II 308.138, 308.141, **козиня** II 486.В (2 р.), ***О.*** з **козеням** II 308.149, с **козиням** II 492.В.

КОЗИНЯТОЧКО (1). *Пестл. до* **козеня.** [Марія] На руки козиня взяла, Кругом весела озирнулась І з **козиняточком** пішла II 486.В.

КОЗИХА (1). *Назва місцевості.* а черноморець той мерзенний, уповательно думаю собі, що ніхто інший, як сам Сатана (бодай він здох) скинувши свою повшедну одежу (німецький куций жупанок) та надів черноморську достатню одежу, щоб почваниться перед московками під Новинським або на Трубе або на **Козихе.** VI 82.40.

КОЗЛИЦЯ (1). [Марія] І молоко і сир **козлиці** Їм на вечерю подала. II 309.186.

КОЗЛИЩА (1). *Слов'ян.* Отож премудрий прозорливець, Поміркувавши, взяв єлей Та взяв од **козлищ** і свиней Того Саула здоровила І їм помазав во царя. II 352.42.

КОЗЛОВ (1). *Назва містечка.* Один утопився У Дніпровім гирлі, Другого в **Козлові** На кіл посадили. II 130.42.

КОЗЛОНОГИЙ (3). Тойді ж ото її Алкід, Та ще гетери молодії, Та **козлоногий** п'яний дід Над самим Аппієвим шляхом У гаї гарно роздяглись II 268.144. І **козлоногій** сивий Пан І добрий син твій і гитери — Усі упали до землі II 460.В.

◇ ***Одн. Н.*** **козлоногий** II 268.144, 462.В, **козлоногій** II 460.В.

КОЗЯТКО (1). *Зменш.-пестл.* Паслась Коза з **козятком** коло хати, А Йосип сина забавляв II 317.483.

КОЗЯТОЧКО (4). *Пестл. до* **козятко.** [Марія] Зайняла Козу з **козяточком** з-під гаю І заспівала. II 308.128.

◇ ***Одн. О.*** **з (с) козяточком** II 306.49, 308.128, 313.315, 492.В.

КОЇТИ (2). *Робити щось погане.* Не славтеся царевою Святою войною. Бо ви й самі не знаєте, Що царики **коять.** І 338.48. Не знаю, мій друже, Чи сатана лихо **коїв?** Чи я занедужав? II 252.131.

КОКАРДА (2). Ми серцем голі догола! Раби з **кокардою** на лобі! II 302.42.

◇ ***Одн. О.*** **з кокардою** II 302.42, ***Мн. О.*** **з кокардами** II 481.В.

КОКЛЕСИ (1). *Перен.* Що ті римляне убогі! Чортзнащо — не Брути! У нас Брути! і **Коклеси!** Славні, незабуті! І 333.139.

КОЛИ[1] (173). *Сполучн. Вживається (інколи з часткою «б»):* **1.** *На початку умовних підрядних речень; близький значенням до «якщо», «якби»* (162). Обіцявся чорнобрівий, **Коли** не загине, Обіцявся вернутися. І 29.50. Добре жить, **Коли** нічого не болить. II 384.В. Дайте мені, будьте ласкаві, **коли** маєте дома, І с т о р і ю Маркевича. VI 31.4. Не забувайте мене, будьте ласкаві, напишіть, **коли** матимете час, швиденько до мене VI 25.27. Бодай же вас, чорні брови, Нікому не мати, **Коли** за вас таке лихо Треба одбувати! І 36.347. А потім передай рисунки графу Ф[едору] П[етровичу] і попроси його, щоб він при случаї передав їх Мар'ї Ніколаєвні для альбома. **Коли** вони будуть варті того. VI 179.1. «І кажуть, що вкрали Дочку його, **коли** знаєш». «Дочку, у Вільшаній?» «У титаря, **коли** знавав». І 115.1385. А я зрадів би, моє диво! Моя ти доле чорнобрива. **Коли** б недавнє нагадав II 421.В //**Коли (коли б)... то** (т а к, т о й д і) (74). Доле, де ти! Доле, де ти? Нема ніякої; **Коли** доброї жаль, боже, То дай злої, злої! І 349.11. **Коли** гниє, то спродали б, Аджеж у їх діти!.. II 51.81. **Коли** маєте ви ще останні книжки цього М о л о д и к а, то дайте, будьте ласкаві, прочтенія ради. VI 31.13. Мати, всюди однакова мати. **Коли** розумна та щира, то й діти вийдуть в люди VI 201.5. **коли** получили Л е р м о н т о в а од В[асиля], [так пришліть] VI 50.38. А відціля видніше буде, Як той розкопуватимуть льох. **Коли** б вже швидче розкопали, Тойді б у рай нас повпускали. І 293.8. *У прислів'ї* (2). Я, не вам кажучи, пустився в малярство. Трошки пізненько, а **коли,** каже, взявся, то вези до краю. VI 20.1.

2. *В простому реченні при вираженні бажання* (6). [Відьма]: **Коли** б мені отих дітей Найти де-небудь! І 365.192. **коли** б тілько нам отой хутір придбать та поєднать Хариту. VI 203.3. **Коли** б то ви були такі трудящі і добрі, щоб розпитали в Університеті (хоть у Глушановського, він усі діла знає), чи я утверждённый при університ[еті], чи ні VI 38.7.

3. *На початку часових підрядних речень на означення одночасності чи послідовності дії* (3). Цей і апріль місяць я ще буду в О[рській] К[ріпості], то напишіть до мене хоч стрічечку, бо тілько бог святий знає, як я радію, **коли** дійде до мене хоч одно ваше слово з моєї бідної країни! VI 50.2. Забудь мене, пташко, забудь, не журись. А **коли** почуєш, що на чужім полі Поляг головою,— нишком помолись. І 93.644. А мудро співає! **коли** не послухаєш, усе іншу І 102.926.

4. *Для вираження припущення, побоювання* (2). Якби, буває, хоть на час Ви кинули отой Парнас. Та в степ таки пришкандибали (**Коли** не в наймах де застряли Або не хилете в шинку З пропий-волами чумаками?) II 414.В. Чим спиниш народ, щоб не гомонів? Не десять душ, а, слава богу, вся Смілянщина, **коли** не вся Україна. І 101.920.

◇ **коли 1.** І 9.21, 9.25, 9.26, 9.27, 23.78, 28.14, 29.50, 36.347, 39.465, 41.518, 51.130, 52.166, 53.205, 55.12, 76.52, 77.86, 81.259, 84.337, 85.359, 88.469, 93.620, 95.726, 101.902, 101.906, 101.909, 103.963, 115.1385, 115.1387, 120.1587, 150.П (3 р.), 153.11, 158.210, 237.15, 277.169, 277.176, 287.574, 293.8, 346.239, 349.11, 349.19, 350.31, 397.27, 405.В, 411.В, 415.В, 418.В,

426.В, 491.В, 496.В, 517.В, II 11.125, 20.14, 23.26, 46.35, 51.81, 52.124, 82.211, 104.10, 140.22, 173,268, 384.В, 410.В, 421.В, 469.В, 473.В, VI 15.11, 15.12, 15.15, 15.16, 15.19, 15.21, 15.25, 15.27, 16.1, 16.17, 17.15, 17.16 (2 р.), 17.22, 17.23, 17.26, 19.6, 19.8, 19.27, 20.1, 20.20 (2 р.), 20.33, 20.34 (2 р.), 23.17, 23.20, 23.34, 23.36, 23.38, 24.21, 25.2, 25.5, 25.21 (2 р.), 25.27, 27.9, 27.10, 27.23, 28.9, 28.17, 28.25, 29.33, 29.35, 30.1, 31.4, 31.5, 31.13, 31.15, 31.16, 32.10, 32.23, 33.26, 36.32, 38.19, 43.31, 43.35, 44.1, 44.5, 50.38, 51.27, 52.18, 53.2, 54.31, 55.2, 58.12, 58.13, 58.16, 62.11, 66.13, 71.5, 77.19, 77.20, 82.10, 84.18, 87.10, 87.17, 119.9, 170.7, 179.1, 201.5, 205.10, 211.10, 212.14, 212.17, 212.33, 213.7, 217.32, 219.27, 219.28, 223.12, 225.35, 299.В, *у прислів'ї* VI 20.1, 217.19, **2.** I 143.2426, 320.409, 365.192, II 400.В, VI 38.7, 203.3, **3.** I 93.644, 102.926, VI 50.2, **4.** I 101.920, II 414.В.

КОЛИ² (56), **КОЛИ-ТО** (5). *Присл.* **1.** *Часу* (30). А ти, батьку, ..Добрий голос маєш; Співай же їм, мій голубе, Про Січ, про могили, **Коли** яку насипали, Кого положили. I 59.84 //*У питальних реченнях* (21). Катерино! **Коли** в нас неділя? I 321. 438. О доле моя! Моя країно! **Коли** я вирвусь з цієї пустині? II 47.80// *У риторичних запитаннях і вигуках, що припускають негативну відповідь* (2). Спасибі тобі, друже мій єдиний!.. **коли** і чим я тобі заплачу за твою братерськую неправду? VI 118.28. Великий ти поет, друже мій Семене!..Чим, як і **коли** заплачу я тобі за твоє істинно християнське діло! VI 115.14 //*З підсилювальною часткою «то»* (3). І **коли-то** воно буде Гратись і промовить Слово м а м о. II 195.67.

2. *Неозначений. Коли-небудь* (6). Люби ж собі, моє серце, Люби, кого знаєш, Та не смійся надо мною, Як **коли** згадаєш. I 15.28. Му́ко! Му́ко! О скорбь моя, моя печаль! Чи ти минеш **коли?** II 356.10.

3. *У знач. сполучникового слова приєднує підрядне додаткове речення до головного* (13). Не знаю, **коли** ми з тобою побачимось. VI 166.32. Так мені погано, що я ледве перо в руках держу, і кат його батька знає, **коли** воно полегшає. VI 228.33 //*З підсилювальною часткою «то»* (2). Усі ми однако за волю лягли, Усі ми і встанем, та бог його знає, **Коли-то** те буде. II 233.36.

4. *Уживається в знач. частки для вираження раптовості, несподіваності дії* (6). заплакав сіромаха, На кий похилившись. Плаче собі тихесенько... Шелест!.. **коли** гляне: Попід гаєм, мов ласочка, Крадеться Оксана. I 93.651. сидячи, перебираю старий Р[у с с к и й] и н в а л и д. **Коли,** зирк, аж надрюковано, що такий-то Яцько К[ухаренко] назначається в таке і таке войсько кошовим. VI 83.20.

5. *У знач. сполучникового слова приєднує підрядне означальне речення до головного* (3). Будь проклята мати, І день, і година, **коли** понесла, **Коли** породила, на світ привела! I 96.773.

◆ *У спол.* (3): а) є **коли** (2). Бандуристе, орле сизий! Добре тобі, брате: Маєш крила, маєш силу, Є **коли** літати. I 68.4; б) н е м а **коли** (1). воно, по правді сказавши, давно б його [листа] треба завершить, так що ж ти маєш робить — ніколи, так ніколи, що за лежею н е м а **коли** і посидіть. VI 83.34.

◇ **коли 1.** I 59.84, 137.2154, 162.365, 163.398, 317.283, 321.438, 326.26, 326.27, 342.93, 375.28, 379.5, 379.7, 389.17, II 27.142, 47.80, 47.102, 252.159, 252.160, 280.27 (2 р.), 430.В, VI 15.18, 115.14, 118.28, 154.41, 193.1, 306.В, **2.** I 15.28, 156.121, II 48.136, 79.98, 217.4, 356.10, **3.** I 244.218, 244.219, 336.244, VI 139.37, 141.32, 153.31, 166.32, 177.11, 201.26, 208.13, 228.33, **4.** I 8.199, 43.588, 93.651, II 188.80, 335.11, VI 83.20, **5.** I 96.773, 96.774, 167.113, *у спол.* а) I 68.4, VI 50.25, *у спол.* б) VI 83.34, **коли-то 1.** II 195.67, 218.24, VI 132.29, **3.** II 233.36, VI 84.9.

КОЛИ-НЕБУДЬ (21). *Присл.* Дай же, боже, **коли-небудь,** Хоч на старість, стати На тих го́рах окрадених У маленькій хаті. II 28.167. Так мені тепер тяжко, так тяжко, що якби не надія, хоч **коли-небудь** побачить свою безталанную країну, то благав би господа о смерті. VI 43.1.

◇ **коли-небудь** II 28.167, 214.79, 234.100, 239.18, VI 16.4, 42.8, 43.1, 83.34, 86.14, 86.16, 87.22, 115.9, 115.20, 118.23, 132.30, 138.34, 138.36, 171.33, 172.8, 189.21, 209.26.

КОЛИСКА (5). Не зна Марко, як в **колисці** Часом серед ночі Прокинеться, ворухнеться,— То вона [наймичка] вже скочить, І укриє, й перехристить, Тихо заколише I 316.233. Отака-то тая доля, Хоч і не шукайте. Кого любить, сама найде, У **колисці** найде. I 274.66.

◇ ***Одн. З.*** **колиску** II 315.428, ***М.*** **в (у) колисці** I 225.27, 274.66, 316.233, 375.49.

КОЛИСОЧКА (3). *Зменш.-пестл. до* **колиска.** Тесляр **колисочку** дебелу Майструє в сінях. II 312.291.

◇ ***Одн. З.*** **колисочку** II 312.291, 315.426, ***М.*** **в колисочці** II 317.492.

КОЛИСЬ (95), **КОЛИСЬ-ТО** (15). *Присл.* **1.** *Раніш, давно, у минулому* (91). І в гаї Ставочок чистий висихає, Де ти купалася **колись.** I 384.17. Давно **колись** те ділялось У нас на Вкраїні. I 164.17. Сама **колись**

дівувала — Теє лихо знаю; Минулося — навчилася: Людям помагаю. I 51.138. А он старе Монастирище, **Колись** козацькеє село, Чи те воно тойді було?.. II 25.42. Я н Г у с повинен буть у Василя Вас[ильовича] Тарновського, що жив **колись** в Потоках Київської губерні[ї]. VI 165.15 //*З підсилювальною часткою «то»* (13). Угадала стара мати, Та не все вгадала, Знать, забула, що **колись-то** Сама дівувала. I 157.159. Отакий-то мій Ярема, Сирота багатий. Таким і я **колись-то** бу... I 85.370.

2. *У майбутньому* (19).— Учися, серденько, **колись** З нас будуть люде,— ти сказала. II 283.7. [Максим] пішов собі у поле Криницю копати.— Нехай,—каже.— **Колись** люде Будуть воду пити II 256.327. Незабаром получиш ти.. мої Н е о ф і т и. Тілько се така штука, що друковать її тепер не можна, а **колись** згодом її ще треба доробить. VI 164.3 //*З підсилювальною часткою «то»* (2). Орю Свій переліг — убогу ниву! Та сію слово. Добрі жнива **Колись-то** будуть. II 349.7.

◇ **колись 1.** I 37.369, 44.628, 51.138, 60.1, 60.3, 60.21, 60.25, 63.15, 63.17, 68.27, 75.24, 82.269, 82.273, 103.958, 144.2439, 144.2455, 145.2471, 155.85, 161.325, 164.17, 167.124, 225.15, 275.77, 288.591, 334.187, 337.17, 366.195, 383.16, 384.17, 391.23, 416.В (2 р.), 418.В, 489.В, 521.В, 539.В, II 9.62, 17.357, 25.42, 29.1, 35.2, 76.8, 77.1, 77.8, 80.147, 85.27,90.26, 97.182, 134.16, 145.16, 152.12, 152.13, 205.1, 205.12, 206.41, 221.58, 229.8, 239.14, 239.26, 249.23, 258.401, 293.1, 300.1, 327.3, 449.В, 455.В,VI 16.15, 21.16, 32.39, 84.16, 86.10, 130.9, 131.30, 133.35, 163.28, 165.15, 203.2, 305.В, **2.** I 333.120, 343.103, 363.107, 398.72, II 47.78, 204.20, 205.4, 207.15, 222.103, 256.327, 263.13, 275.418, 280.30, 283.7, VI 162.22, 164.3, 164.21, **колись-то 1.** I 85.370, 99.849, 155.73, 157.159, 161.325, 361.35, 391.23, II 232.4, 317.504, VI 21.16, 33.24, **2.** II 349.7, VI 19.27, **колись то 1.** I 430.В, II 335.1.

КОЛИ-ТО *див.* **КОЛИ**[2].

КОЛИХАТЬ (11). Вичуняла Катерина; Одсуне кватирку, Поглядає на улицю, **Колише** дитинку I 31.110. *Сбразн.* (3). Ти, сестро Феба молодая! Мене ти в пелену взяла.. I **колихала**, і співала, I чари діяла... II 284.8.

◇ **колише** I 30.84, 31.110, II 355.3, **колишете** I 363.101, **колихала** I 230.15, 365.179, II 12.152, *образн.* II 284.8, **буде колихать** *образн.* II 288.17, **колиши** I 129.1904, **колишучи** *образн.* I 225.21.

КОЛИШНІЙ (10). Якби побачив, нагадав Веселеє та молодеє **Колишнє** лишенько лихеє. II 92.12 //*Субст.* (3). [Максим] Сяде собі у садочку... **Колишнє** згадає II 409.В // *У спол.* б о з н а є (б о г - з н а) **колишнє (колишнеє, колишні, колишнії)** — *дуже давнє* (*давні*) (4). Нащо б, бачся, те згадувать, Що давно минуло, Будить б о з н а є **колишнє**,— Добре, що заснуло. I 337.7. Я умисне приписав Ч е н ц я і В е ч і р, щоб порівняв його з К р и н и ц е ю, бо К р и н и ц я, бач, сьоголітня, а Ч е р н е ц ь і В е ч і р б о г - з н а **колишні**. VI 139.27.

◇ ***Одн. Н.*** **колишнєє** II 92.17, ***З.*** **колишнюю** II 207.15, **колишнє** II 92.12, *субст.* I 153.30, II 409.В, *у спол.* I 337.7, **колишнєє** *у спол.* I 523.В, **про колишнє** *субст.* I 161.343, ***Мн. Н.*** **колишні** *у спол.* VI 139.27, ***З.*** **колишнії** *у спол.* II 87.8,

КОЛІЗЕЙ (17). На полі чорніє **Колізей** той серед Риму. II 277.500. Лідійський золотий пісок Покрився пурпуром червоним, В болото крові замісивсь. А сіракузьких назореїв Ще не було у **Колізеї**. II 276.460.

◇ ***Одн. Н.*** **Колізей** II 277.495, 277.500, ***Р.*** **з-за Колизея** II 471.В, **із Колізея** II 278.536, **із Колизея** II 471.В, **кругом Колизея** II 464.В, ***З.*** **на Колізей** II 462.В, **на Колизей** II 472.В, **у Колізей** II 276.440, **у Колизей** II 470.В, ***О.*** **над Колізеєм** II 277.504, ***М.*** **в (у) Колізеї** II 273.338, 276.460, **в (у) Колизеї** II 469.В, 470.В, **по Колизею** II 471.В, **по Колізеї** II 276.471.

КОЛІЇВЩИНА (2). *Велике повстання селян Правобережної України в 1768 р. проти гніту польської шляхти.* Бувало, в неділю, закривши мінею, По чарці з сусідом випивши тієї, Батько діда просить, щоб той розказав Про **Коліївщину** I 144. 2455.

◇ ***Одн. З.*** **про Коліївщину** I 144.2455, ***М.*** **по Коліївщині** I 149.Прип.

КОЛІНА (5). **1.** (4). Дивлюся, в могилі усе козаки: Який безголовий, який без руки, А хто по **коліна** неначе одтятий II 232.22. а онде йде Дідусь з бородою Аж **до колін.** I 494.В //*У спол.* п а с т и н а **коліна** — *стати навколішки* (1). Оксана осталась, Пожурилась, усміхнулась, П а л а н а **коліна** I 444.В.

2. *Ноги від колінного суглоба до таза* (1). Воно ж Попестилось собі, погралось Та й спатоньки, мале, лягло, Таки ж у неї на **колінах.** II 319.570.

◇ ***Мн. Н.*** **коліна 1.** II 291.18, ***Р.*** **до колін 1.** I 494.В, ***З.*** **на коліна 1.** *у спол.* I 444.В, **по коліна 1.** II 232.22, ***Мн. М.*** **на колінах 2.** II 319.570.

КОЛЛАР (2). *Прізвище чеського поета і вченого (1793 — 1852).* I **Коллара** читаєте З усієї сили, I Шафарика, і Ганка, I в слав'янофіли Так і претесь... I 333.113. I **Коллега** читаєм З усії сили I 519.В.

КОЛО (127). *Прийм. з род. відм. Уживається*: **1.** *При позначенні предметів і осіб, поблизу яких відбувається дія чи щось знаходиться* (120). **Коло** огню старий циган З люлькою куняє. I 364.136. дівчина При самій дорозі Недалеко **коло** мене Плоскінь вибирала II 21.32. Зіновій Богдан і син його Тимофій були поховані в Суботові **коло** Чигрина I 148. Прип. [Максим] Височенний хрест поставив.. Се, бачиш, для того, Щоб знать було, що криниця Єсть **коло** дороги II 257.346. Старий батько Сидить **коло** хати I 291.718. Тепер хоть би на стороні постоять **коло** тієї академії, а перше! та що те перше й згадувать! VI 77.18 //*При позначенні предметів і осіб, навколо яких відбувається дія* (4). Утомився вороненький, Іде, спотикнеться,— **Коло** серця козацького Як гадина в'ється. I 7.175. Пишу тобі мало тим, що ще не роздивився **коло** себе. VI 179.40 //*При позначенні осіб чи предметів, на які спрямована дія* (25). Я сьогодні забарилась: Батько занедужав; **Коло** його все поралась... I 94.673. Молодиця Рада та весела,.. I у хаті, і на дворі,.. А **коло** дитини Так і пада, ніби мати I 315.208. Ні, Настусю, Я **коло** тебе захожуся Тепер, лебедонько, не так! II 171.214. Що тут на світі робить?— думаю собі, та вставши раненько,.. закачав рукава та й заходився **коло** оції М о с к а л е в о ї к р и н и ц і. VI 139.20.

2. *При неточному позначенні часу, кількості тощо* (7). Так **коло** полудня в неділю.. Сидів з бандурою в руках Старий козак. I 274.67. **Коло** осіннього Миколи,.. Бендерським шляхом уночі Ішли цигане. I 360.24. **Коло** 15 февраля получиш ти посилку і зроби з неї так, як я тобі вже писав VI 227.38. Навчи ти мене, будь ласкав, що мені робить з руськими повістями? У мене їх десятків **коло** двох набереться. VI 165.37.

◇ **коло 1.** I 7.175, 23.82, 30.78, 32.171, 41.511, 46.715, 78.135, 86.420, 94.667, 94.673, 121.1619, 127.1818, 131.1979, 133.2046, 148. Прип., 162.376, 168.156, 234.166, 247.336, 255.51, 271.339, 283.392, 284.440, 291.718, 295.84, 305.429, 306.443, 314.179, 315.206, 315.208, 322.464, 361.60, 364.136, 375.27, 390.1, 390.6, 390.11, 390.13, 391.15, 392.31, 404.В, 489.В, 533.В, 539.В, 556.В (2 р.), II 21.32, 28.159, 56.281, 71.95, 75.225, 88.1, 114.1, 114.29, 115.42, 125.20, 127.7, 127.13, 127.20, 142.18, 146.1, 146.5, 146.9, 158.65, 165.45, 166.79, 170.186, 171.214, 176.372, 176.376, 176.389, 187.71, 188.102, 218.16, 236.10, 237.38, 242.5, 255.276, 257.346, 271.246, 278.523, 278.532, 289.22, 312.294, 316.447, 316.459, 316.463, 317.483, 317.507, 324.1, 332.16, 333.28, 364.20, 384.В, 414.В, 415.В, 417.В, 420.В, 440.В, 475. В, VI 28.19, 38.19, 77.1, 77.18, 86.4, 86.7, 115.38, 118.39, 139.20, 152.19, 153.31, 179.40, 186.37, 198.6, 198.36, 198.37, 202.16 (2 р.), 202.20, 213.7, **2.** I 274.67, 360.24, II 339.20, VI 50.8, 62.10, 165.37, 227.38.

КОЛОДА (3). Все нічка покрила. Всіх покрила темнісінька, Як діточок мати; Де ж Катрусю пригорнула: Чи в лісі, чи в хаті? Чи на полі під копою Сина забавляє, Чи в діброві з-під **колоди** Вовка виглядає? I 36.343. *Образн*. (2). Не дай спати ходячому, Серцем замирати I гнилою **колодою** По світу валятись. I 349.15.

◇ ***Одн. Р.*** **з-під колоди** I 36.343, ***О.*** **колодою** *образн.* I 349.15, II 300.5.

КОЛОДОЧКИ (2). *У спол.* в **колодочки** в б и т и с ь (в б и в а т и с ь) — *вирости* (*виростати*) — *про людей*. Адзус, недоріки! В **колодочки** ще не в б и л и с ь. Безпері каліки!.. I 300.233. з тобою Єдинеє добро було — Твоє дитя, поки росло, В **колодочки** поки в б и в а л о с ь. Оперилось, і ти осталась Стара і немощна. II 237.33.

КОЛОСКИ (2). [діточки] йдуче **колоски** збирають Мов тая доленька святая, Мов ангеляточки ідуть. II 476.В. *Образн.* (1). В того доля ходить полем, **Колоски** збирає; А моя десь, ледащиця, За морем блукає. I 15.10.

КОЛОСОЧКИ (1). *Зменш.-пестл. до* **колоски.** *Образн.* Як реп'ях той, учепиться [доля] За латані поли Та й збирає **колосочки** На чужому полі I 274.57.

КОЛОТИ (2). **1.** *Безособ.* (1). Ото ж тая дівчинонька, Що сонна блудила: Отаку-то їй причину Ворожка зробила! На самий верх на гіллячці Стала... в серце **коле**! I 6.130.

2. *Перен. У спол.* о ч і **колоти** — *викликати роздратування, прикрість* (1). Ми християни; храми, школи, Усе добро, сам бог у нас! Нам тільки с а к л я о ч і **коле** I 327.78.

◇ **коле 1.** I 6.130, **2.** I 327.78.

КОЛЮЧИЙ (6). Будяк **колючий** з кропивою Коло криниці поросли. II 317.506. В яру криниця завалилась, Верба усохла, похилилась, I стежечка, де ти ходила, **Колючим** терном поросла. I 384.24. *Образн.* (3). Ти... На панщині, а я в неволі!.. Отак нам довелося йти Ще зма́лечку **колючу** ниву! Молися, сестро! будем живі, То бог поможе перейти. II 298.25.

◇ ***Одн.Н*** **колючий** II 60.41, 317.506, ***З.*** **колючу** *образн.* II 298.25, ***О.*** **колючим** I 384.24, *образн.* II 307.82, 353.110.

КОЛЯДКА (2). *Різдвяна пісня і виконання її. Обрядове. Образн.* Приїжджав до мене

колядувать старий М. С. Щепкін, то я після його **колядки** ще й досі хожу неначе після похмілля. VI 161.32.

◊ ***Одн. Р.*** **після колядки** VI 161 32, ***Мн. Р.*** **од колядок** VI 162.34.

КОЛЯДУВАТЬ (3). *Виконувати різдвяні пісні. Обрядове. Образн.* Приїздив до мене на святки **колядувать** старий Щепкін, спасибі йому. VI 172.5.

◊ **колядувать** VI 161.31, 162.33, 172.5.

КОМА (1). Подивіться лишень добре, Прочитайте знову Тую славу. Та читайте Од слова до слова, Не минайте ані титли, Ніже тії **коми**, Все розберіть... I 334.154.

КОМАРІ (1). Перелицювавши шлях-дорогу, я того ж дня упакував свою мізерію, книги тощо, купив полог од **комарів** волзьких.. і сів над морем ждать погоди VI 141.30.

КОМАШИНА (1). *Образн.* Із куряви щось вигляне І знов пропадає.. Ховається... мошечкою Тілько... тілько... мріє, Та й пропало... Довго, довго Стояла Ярина Та дивилась, чи не вирне Знову **комашина.** I 281.347.

КОМЕДІЯ (1). Сон **(комедія)** I 239. Заг.

КОМЕНДАНТ (1). Адрес мій: в К[репость] Орскую Его высокоблагородию Михайлу Семёновичу Александрийскому з передачею мені. А цей чолов'яга буде посилать до мене через **коменданта.** VI 51.26.

КОМИН (5). вітер свище У димарі та в **комині.** II 253.168. і ніхто не бачив, Що мала дитина за **комином** плаче!... I 448.В. щоб я не зрисував (бо мені рисувать заказано) свого недуга (углем у **комені**), то і положили за благо перевести мене в казарми. VI 42.34 //*У спол.* **коми́ни** без диму— *про пустки. Персоніф.* (1). Сумують **коми́ни** без диму, А за городами, за тином Могили чорнії ростуть. II 150.24.

◊ ***Одн. О.*** **за комином** I 448.В, ***М.*** **в комині** II 253.168, **у комені** VI 42.34, ***Мн. Н.*** **комини** *у спол., персоніф.* II 150.24, **комени** II 433.В.

КОМІСІЯ (2). я пришлю вам 50 або 100 экземпляров свого Кобзаря, а ви передайте на **комісію** під час ярмарки харьковским книгарям. VI 222.22.

◊ ***Одн. З.*** **на комісію** VI 222.22, 222.40.

КОМІТЕТ (1). Чорноморський ваш побит у цензурному **комітеті,** цензор Корсаков говорить, що нічого не вимараємо, коли хочете, каже, то не читаючи подпишу. VI 24.20.

КОМОРА (20). Запорозьку зброю Виніс батько із **комори** I 280.292. Стогнала мати на печі, А жінка у **коморі** спала. II 107.125. На надвірню **комору** (робочу) при случаї дубового лісу купи VI 217.40. *Образн.* (1). Три года сумно протекли. Багато дечого взяли З моеї темної **комори** І в море нишком однесли. II 215.17 //*У спол.* костяна **комора** — *про людську голову* (2). І все то те по добрій волі, По волі розуму горить, Як той маяк у синім морі Чи те... в житейськім. Само так У нас у костяній **коморі** Горить розумний той маяк, А ми оливи наливаєм II 202.13.

◊ ***Одн. Р.*** **з (із) комори** I 280.292, 318.309, *образн.* II 215.17, **із коморі** I 492.В, **од комори** II 176.361, ***З.*** **в (у) комору** II 189.113, *у спол.* II 202.24, **на комору** VI 209.10, 210.38, 217.40, ***М.*** **в (у) коморі** I 119.1549, 160.291, 367.262, II 50.69, 107.125, 107.140, 440.В, *у спол.* II 202.13, **на коморі** I 322.468, ***Мн. М.*** **по коморах** I 115.1360.

КОМПАНІЙСЬКИЙ (2). *Прикм. до* **компанійці.** Везуть труну мальовану,.. А за нею з старшиною Іде в чорній свиті Сам полковник **компанійський,** Характерник з Січі. II 43.57.

◊ ***Одн. Н.*** **компанійський** II 43.57, **компанійскій** II 402.В.

КОМПАНІЙЦІ (2). *Кіннотники найманої кавалерії при гетьманах.* В поход у дорогу славні **компанійці** До схід сонечка рушали. II 42.21. Мина́ літо, мина́ й друге, А на третє линуть Преславнії **компанійці** В свою Україну. II 43.47.

КОМПОЗИЦІЇ (1). *Про поетичні твори.* Свої **композиції** з грішми або сам привезу, або пришлю із Чернігова. VI 38.21.

КОМПОНОВАННЯ (1). *Про поетичні твори.* Заставили мене злидні продать свої **компоновання** всі — і друковані і не друковані. VI 25.19.

КОМПОНОВАТЬ *див.* **КОМПОНУВАТЬ.**

КОМПОНУВАТИСЯ (1). *Писатися.* Так як же його скомпоновать? щоб, знаєте не було і кривди, щоб не було і правди, а так, як всі предисловія **компонуються.** I 150.П.

КОМПОНУВАТЬ, КОМПОНОВАТЬ (6). **1.** *Упорядковувати, писати тексти, твори* (4). Здається і люльки не курю, а шматочки паперу, що була написана Черниця, розгубилися — треба буде знову **компонувать.** VI 22.8. а текст исторический будете ви **компоновать,** бо треба, бачте,по-нашому або так, як єсть в літописях. VI 33.3.

2. *Організовувати, запроваджувати* (2). На різдвяних святках наші земляки отут

компонують театр у Медицинській академії. VI 34.18. Так от бачите, сестриці, Що тут **компонують**! На катів та на все добре Кайдани готують! I 302.332.

◊ **компонувать 1.** VI 22.8, **компонують 2.** I 302.332, VI 34.18, **буде компоновать 1.** VI 33.7, **будете компоновать 1.** VI 33.3, **компонуйте 1.** VI 24.36.

КОНАТЬ (20). *Гинути; мучитися.* Од Конашевича і досі Пожар не гасне, люде мруть, **Канають** в тюрмах, голі, босі... I 107.1123. Ось слухай же, мій голубе, Мій орле-козаче! Як **канаю** я в неволі II 45.29. карі очі В неволі гаснуть; розковать Козак сестру свою не хоче, Сам не соромиться **конать** В ярмі I 108.1132. *Образн.* (3). Чули, чули запорожці З далекого Криму, Що **канає** Гетьманщина II 31.77.

◊ **конать** I 108.1132, **канать** I 434.B, **канаю** II 45.29, 405.B, **конає** I 419.B, II 468.B, **канає** I 118.1488, II 270.209, *образн.* II 31.77, **конають** I 420.B, II 395.B, **канають** I 107.1123, 126.1812, 554.B, II 394.B, **конав** VI 28.20, *образн.* II 466.B, **канав** *образн.* II 462.B, **конали** I 420.B, **канали** I 144.2459.

КОНАШЕВИЧ (1). *Прізвище гетьмана українських реєстрових козаків (початок XVII ст.).* Од **Конашевича** і досі Пожар не гасне, люде мруть, Канають в тюрмах, голі, босі... I 107.1121.

КОНВЕРТ (3). Умисне пишу тобі на одному листочку, щоб було де поличіє положить і щоб **конверт** не дуже важив. VI 131.9.

◊ ***Одн. Н.*** **конверт** VI 131.9, ***М.*** **на конверті** VI 140.4, 141.12.

КОНГЛАВ (3), **КОНКЛАВ** (3). *У Римі: зібрання кардиналів.* **Конглав** схаменувся, Зібрав раду. Положили Одностайне стати Против Гуса. I 268.216. Отим положено **конглавом:** Хто без святої булли вмер — У пекло просто I 267.164.

◊ ***Одн. Н.*** **конглав** I 268.216, **конклав** I 488.B, ***О.*** **конглавом** I 267.164, **конклавом** I 485.B, ***М.*** **в конглаві** I 268.198, **в конклаві** I 488.B.

КОНЕЦЬ *див.* **КІНЕЦЬ.**

КОНЕЦЬПОЛЬСЬКИЙ (1). *Прізвище польського гетьмана (I пол. XVII ст.).* Ізнемігся козаченько, Тяжко зажурився, А поганий **Конецьпольський** Дуже звеселився I 65.83.

КОНЕЧНО (1). *Присл. Звичайно.* не знаю, чи швидко Овсянніков вернеться додому: я тепер у його хазяйную, то мені **конечно** треба його дожидаться. VI 166.33.

КОНИК (8). **1.** *Пестл. до* **кінь** (7). Іван **коника** сідлає, Собі зброю добирає. II 402.B. Посадила на **коника...** — Гляньте, вороги! Подивітесь!— Та й повела Коня вз[д]овж села. II 184.27. буду я красоватись В голубім жупані На **конику** вороному Перед козаками. II 182.19 //**У коники** і г р а т и с я — *про дитячу гру* (1). Отож воно, мале, взяло Другую паличку у Йвася — Івась **у коники** і [г] р а в с я — Зробило хрестик та й несло Додому. II 318.547.

2. *Пряник або іграшка* (1). [Ганна] внучатам із клуночка Гостинці виймала: І хрестики, й дукачики, Й намиста разочок Яриночці, і червоний З фольги образочок, А Карпові соловейка Та **коників** пару I 321.418.

◊ ***Одн. Н.*** **коник 1.** I 7.163, ***З.*** **коника 1.** I 285.504, II 402.B, **на коника 1.** II 184.27, ***М.*** **на конику 1.** I 117.1445, II 182.19, ***Мн. Р.*** **коників 2.** I 321.418, ***З.*** **у коники 1.** II 318.547.

КОНКЛАВ *див.* **КОНГЛАВ.**

КОНОВОЧКА (1). *Зменш.-пестл.* Несе з торбиною на плечах Нову **коновочку** старий. II 311.237.

КОНОТОП (1). *Назва містечка.* Не здивуй, що я так мало пишу тобі. Ніколи. Сьогодні рушаю в **Конотоп.** VI 195.15.

КОНОТОПСЬКИЙ (1). Овсянников, здешний архитектор, благородный, добрый и разумный человек, а до всього того ще і земляк наш **конотопський.** VI 147.7.

КОНСИЛІУМ (1). Занедужала княгиня І князь.. За **консиліум[ом]** п'яний По селах метнувся. II 382.B.

КОНСТАНЦ, КОНСТАНЦА (6). *Назва південнонімецького міста.* У Празі глухо гомонять, І цесаря, і Вячеслава, І той собор тисячоглавий Уголос лають! Не хотять Пускать в **Констанц** Івана Гуса! I 269.246. Положили Одностайне стати Проти Гуса, і в **Констанцу** Всіх ворон скликати! I 487.B.

◊ ***Одн. Р.*** **до Констанця** I 268.227, **до Констанцьї** I 488.B, ***З.*** **в Констанц** I 269.246, **в Констанцу** I 487.B, ***М.*** **в (у) Констанці** I 268.219, 269.253.

КОНСТАНЦЬКИЙ (1). А я тихо Богу помолюся, Щоб усі слав'яни стали Добрими братами, І синами сонця правди, І єретиками Отакими, як **Констанцький** Єретик великий! I 264.84.

КОНТОРА (3). Посилаю тобі квитанцію із **контори** Транспортов, через котору я посилаю ящик з моїми книгами. VI 177.8.

◊ ***Одн. Р.*** **із контори** VI 177.8, ***З.*** **в (у) контору** VI 32.5, 165.33.

КОНТРАКТУВАТИ (1). *У спол.* **контрактувати** н а *чиє* і м ' я . Продать він

землі тієї неволен, а законтрактовать на 25 літ волен.. **Контрактуй** н а своє і м ' я. VI 195.32.

КОНФЕДЕРАТ (9). *Член збройного союзу польської шляхти.* Розбрілись **конфедерати** По Польщі, Волині, По Литві, по Молдаванах І по Україні I 83.310. Про **конфедератів** так розказують люди,которі їх бачили; і не диво, бо то була все шляхта z honorem, без дисципліни; робить не хочеться, а їсти треба. I 148.Прип. Один тільки під лавою **Конфедерат** п'яний Нездужа встать, а курника, П'яний і веселий I 91.581.

◊ ***Одн. Н.*** **конфедерат** I 91.581, ***Мн. Н.*** **конфедерати** I 83.310, 88.Заг., 89.498, 96.770, 96.780, 122.1654, ***З.*** **конфедератів** I 441.В, **про конфедератів** I 148.Прип.

КОНФЕДЕРАЦІЇ (1). *Збройні союзи польської шляхти.* На гвалт Пулавського і Паца Встає шляхетськая земля, І — разом сто **конфедерацій.** I 83.309.

КОНФЕТИ (1). Маню тричі поціловав за тебе і один фунт добрих **конфет** оддав. VI 206.10.

КОНЦЕРТ (1). У Гулака вчора був **концерт** VI 28.31.

КОНЧАТЬ (7), **КІНЧАТЬ** (4). **1.** *Закінчувати, завершувати* (5). Тепер мені про сліпого Сироту **кончає,** Але як довести краю, І сама не знає. I 290.706. Чи робить там що Катков з моєю повістю? Я вже другу часть **кінчаю.** VI 167.19 / Назавтра в город одвезли Та й заголили в москалі! Отак по нашому звичаю Не думавши **кончають!** II 95.78.

2. *Убивати* (4). Вранці Ярему вінчали; А ввечері мій Ярема (От хлопець звичайний!), Щоб не сердить отамана, Покинув Оксану: Ляхів **кінча** I 135.2109.

3. *Припиняти щось робити* (2). Ну, Галайдо, Поїдем гуляти, Найдеш долю... а не найдеш... **Кончайте** хлоп'ята... Та рушимо до схід сонця У Лисянку I 453.В.

◊ **кончать 2.** II 449.В, **3.** I 408.В, **кінчать 2.** I 146.2541, **кінчаю 1.** VI 167.19, **кончає 1.** I 290.706, **конча 2.** I 444. В, **кінчає 1.** I 497.В, **кінча 2.** I 135.2109, **кончають 1.** II 95.78, **кончай 1.** VI 229.11, **кончайте 3.** I 453.В.

КОНЧЕНИЙ (1). Я, дурний, думав, що ще в генварі моє діло **кончене,** а воно з 7 або з 17 апреля тіль що начинається, і та самая дурная думка мене так тяжко мучила і досі. VI 138.10.

КОНЧИТИСЯ (1). побачимо, як тілько все **кончиться,** то дам звістку. VI 24.23.

КОНЧИТЬ (10). Пийте, добрі люди, Та не дуже, бо ще може Не **кончили** кари. I 440.В. Отже, як будем так писать, То ми й до вечера не **кончим.** II 53.169. зачав-то я зачав, а вже **кончу,** не знаю як, бо без людей і грошей не втну нічого. VI 33.17.

◊ **кончить** VI 21.5, 190.12, **кончив** VI 26.17, 139.21, **кончили** I 440.В, **кончу** VI 33.17, 164.1, **кончиш** VI 229.12, **кончемо** II 408. В, **кончим** II 53.169.

КОПА (13). **1.** *Полтиник* (9). [Вдова] По копійці заробляла, **Копу** назбирала. I 234.151. Не торгувавсь і панотець (На диво людям та на чудо), За три **копи** звінчав у будень, Без пихи, так, як довелось. II 251.91. Оддайте Т р и з н у по **копі,** а Г а м а л і ю по півкопи серебром VI 32.7.

2. *Шістдесят снопів* (4). Прокинулась — нема нічого. На Йвася глянула, взяла Його тихенько сповила Та, щоб дожать до ланового, Ще **копу** дожинать пішла. II 287.23. Прощай! утомився, наче **копу** жита за одним заходом змолотив. VI 229.13 //*Копиця* (2). Все нічка покрила.. Де ж Катрусю пригорнула: Чи в лісі, чи в хаті? Чи на полі під **копою** Сина забавляє I 36.341.

◊ ***Одн. З.*** **копу 1.** I 234.151, VI 161.34, 162.25, **2.** II 287.23, VI 229.13, **за копу 1.** VI 205.1, ***О.*** **під копою 2.** I 36.341, ***М.*** **по копі 1.** VI 32.7, ***Мн. Р.*** **кіп 1.** I 319.345, ***З.*** **в копи 2.** I 203.163, **за копи 1.** I 232.85, II 50.47, 251.91.

КОПАТИ, КОПАТЬ (11). [Максим] взяв якось Заступ і лопату, Та й пішов собі у поле Криницю **копати.** II 256.326. Ще сонце спить, пташки мовчать. А коло льоху вже проснулись І заходилися **копать.** I 306.444. Ой **копали** йому в степу при дорозі Та притиками яму II 142.19. *Повт.* (2). **Копають** день, **копають** два, На третій насилу Докопалися до муру I 306.445.

◊ **копати** I 232.97, II 256.326, 257.338, **копать** I 306.444, **копає** II 56.272, **копа** I 142.2364, **копають** I 8.204, *повт.* I 306.445 (2 р.), **копали** II 31.72, 142.19.

КОПИТА (4). Ведуть коня вороного, Розбиті **копита...** А на йому сіделечко Хустиною вкрите. II 44.70. От я повертаюсь — Аж кінь летить, **копитами** Скелю розбиває! I 249.400.

◊ ***Мн. Н.*** **копита** II 44.70, 331.9, ***О.*** **копитами** I 249.400, II 339.8.

КОПИТАН (1). *Офіцерське звання в армії.* І насилу-то, насилу Мене одірвали Од матері неживої, Що вже я просила Московського **копитана,** Щоб і мене вбили. Ні, не вбили I 295.92.

КОПИЦІ (2). парубки **копиці** клали, Та, знай, на сонце позирали, Та нісенітницю верзли. II 186.24. [Мужик] пішов В **копиці** спать II 103.20.

КОПІЙКА (8). По **копійці** заробляла, Копу назбирала I 234.150. Препоганий Нижній Новгород. **Копійки** нема де заробить VI 162.18. За **копійку** дудника Найняла. II 144.11.

◊ ***Одн. Н.*** **копійка** I 127.1838, ***Р.*** **копійки** VI 162.18, ***З.*** **за копійку** II 144.11, ***М.*** **по копійці** I 234.150, ***Мн. Н.*** **копійки** VI 227.13, ***Р.*** **копійок** VI 224.13, 226.18, 226.19.

КОПІЙЧИНА (3). Придбав сірома грошенят, Одежу справив, жупанину, Та ні відсіль і ні відтіль На ту сирітську **копійчину** Купив садочок і хатину II 50.37.

◊ ***Одн. З.*** **копійчину** II 52.112, 122.14, **на копійчину** II 50.37.

КОПІЯ (3). Письмо Ф[льорковського] і моє письмо і **копія** з условія печатаються в п'ятій книжці Н а р о д н о г о ч т е н и я VI 220.36. Закажи снять фотографу дві **копії** в половину менше, одну для себе, а другу для мене. VI 178.39.

◊ ***Одн. Н.*** **копія** VI 220.36, ***Р.*** **копії** VI 221.1, ***Мн. З.*** **копії** VI 178.39.

КОПТ (2). *Житель стародавнього Єгипту.* Тебе ж, сердешну [ослицю], **копт** убогий Хотів у Йосипа купить, Та здохла ти. II 315.419. Марія найнялася прясти У **ко[п]та** вовну. II 316.443.

КОРАБЛІ (4). До самої хмари З щоглистими **кораблями** Палає Скутара. I 202.114. Все на світі — не нам, Все богам, тим царям! І плуги й **кораблі** II 334.54. *У прикл. спол.* н а с а д и-**кораблі** (1). Вітрило-вітре мій єдиний, Легкий, крилатий господине!.. На морі Гойдай н а с а д и-**кораблі.** II 336.23.

◊ ***Мн. Н.*** **кораблі** II 333.36, 334.54, ***З.*** **кораблі** *у прикл. спол.* II 336.23, ***О.*** **з кораблями** I 202.114.

КОРЕКТУРА (1). Та [дайте ще], коли готова **коректура** [М а я к а], що для мене, білш нічого. Бувайте здорові. VI 31.16.

КОРЖИК (5). Вранці рано Фамарь прекрасная прийшла І **коржик** з маком прин[е]сла. II 416.В.

◊ ***Одн. З.*** **коржик** II 416.В, **коржика** II 72.123, ***О.*** **коржиком** II 319.566, 319.567, ***Мн. Р.*** **до коржиків** II 488.В.

КОРЖИЧОК (1). *Пестл. до* **коржик.** [Небога] Взяла [дитину] У холодочок завела, В бур'ян, в садок, поцілувала Та **коржичком** нагодувала II 493.В.

КОРИСТЬ (2). Любітесь, діточки, весною. На світі є кого любить І без **користі.** II 224.164. Де доткнеться до **користі,** до грошей, то я бачу, що твоя натура моїй сестра рідна, і соромлива, і боязлива. VI 188.4.

КОРИТО (1). От добро.. Черепок, гниле **корито** Й костяки в кайданах! I 306.463.

КОРИТЬ (1). Тяжко мені.. Не сказать святого слова, І душу убогу Не радовать, і не **корить** Чоловіка злого II 191.33.

КОРІННЯ (1). *Образн.* Минуло все, та не пропало, Остались шашелі: гризуть, Ж[е]руть і тлять старого дуба... А од **коріння** тихо, любо Зелені парості ростуть. II 367.7.

КОРІНЬ (4). Дніпро берег риє-риє, Яворові **корінь** миє. II 342.6. В маї або в іюні побачимось, а поки що де набачите, що гарбузи посажені, то так з **коренем** і виривайте. VI 192.21. *Образн.* (1). Минуть, Уже потроху і минають Дні беззаконія і зла. А львичища того не знають, Ростуть собі, як та лоза У темнім лузі. Уповають На **корінь** свій, Уже гнилий II 326.39.

◊ ***Одн. З.*** **корінь** II 342.6, 445.В, **на корінь** *образн.* II 326.39, ***О.*** **з коренем** VI 192.21.

КОРМИГИ (1). Тілько три чайки.. Синє море не втопило, А в турецьку землю, агарянську, Без вес[е]л і **кормиг** прибило. I 285.481.

КОРМИЛО (1). *Образн.* Слава тобі, любомудре, Чеху-слав'янине! Що не дав ти потонути В німецькій пучині Нашій правді. Твоє море Слав'янськеє, нóве! Затого вже буде повне, І попливе човен З широкими вітрилами І з добрим **кормилом,** Поплиɜе на вольнім морі, На широких хвилях. I 263.65.

КОРОБЕЙНИК (1). *Торговець дрібними галантерейними товарами.* голова в мене сегодня неначе позичена у москаля **коробейника,** або неначе клоччам начинена. VI 132.33.

КОРОВА (9). Од села до села Буду танцювати: Ні **корови,** ні вола — Осталася хата. I 125.1754. Воли твої і **корови** Разом поздихали II 52.133. *Рим.* (2). Брати мої, соколи, Привели І **корову** із діброви, І намиста нанесли. I 141.2317.

◊ ***Одн. Н.*** **корова** I 314.166, ***Р.*** **корови** I 125.1754, **до корови** I 84.328, 141.2324, ***З.*** **корову** I 141.2325, 252.520, *рим.* I 141.2317, ***Мн. Н.*** **корови** II 52.133, *рим.* I 12.55.

КОРОВАЙ (2). *Весільний хліб.* Через тиждень молодиці **Коровай** місили I 317.295

Через яр ходила Та воду носила, **Коровай** сама бгала, Дочку оддавала, Сина оженила... I 368.302.

КОРОГВИ (2), **КОРОВГИ** (2). *Церк.* Прийшли попи з **корогвами**, Задзвонили дзвони. I 8.205. З святими **коровгами** Та з пречестними образами Народ з попами З усіх церков на гору йде II 137.9.

◊ ***Мн. З.*** **корогви** I 107.1111, **коровги** I 434.В, ***О.*** **з корогвами** I 8.205, **з коровгами** II 137.9.

КОРОЛЕВИЙ (4). *У спол.* ц в і т **королевий.** А ц в і т **королевий** Схилив свою головоньку Червоно-рожеву На білеє пониклеє Личенько Лілеї. I 357.86. Скажи ж мені, мій братіку, **Королевий** ц в і т е: Нащо мене бог поставив Цвітом на сім світі? I 357.78.

◊ ***Одн. Н.*** **королевий** I 355.12, 355.14, 357.78, 357.86.

КОРОЛЬ (5). Ви росказали б про царя — Або якого **короля** II 414.В. Сейми, сеймики ревіли, Сусіди мовчали, Дивилися, як **королі** Із Польщі втікають I 82.285.

◊ ***Одн. З.*** **про короля** II 414.В, ***О.*** **королем** I 82.277, ***Мн. Н.*** **королі** I 82.285, ***О.*** **з (с) королями** I 300.242, II 475.В.

КОРОНА (2). *Образн.* Ні, настане час великий Небесної кари. Розпадуться три **корони** На гордій тіарі! I 265.110. Мов собаки, коло огню Кругом ченці стали. Боялися, щоб не виліз Гадиною з жару Та не повис на **короні** I 271.343.

КОРОННИЙ (1). *У спол.* **коронний** г е т ь м а н — *головнокомандуючий військами Польсько-литовської держави (XVI—XVIII ст.).* Чарнецький, **коронний** г е т ь м а н, не доставши Чигрина, од злості спалив їх мертвих. I 148.Прип.

КОРОНОВАНИЙ (1). дуже вже й мені самому Обридли тії мужики, Та паничі, та покритки. Хотілося б зогнать оскому На **коронованих** главах, На тих помазаниках божих... II 69.14.

КОРОТАТИ (1). *У спол.* л і т а **коротати** — *жити одноманітно, нудьгуючи.* не дай, господи, нікому, Як мені тепер, старому. У неволі пропадати, Марне л і т а **коротати.** II 68.4.

КОРОТЕНЬКИЙ (2). пошли мій **коротенький** лист М[арии] А[лександровне]. VI 193.28. **Коротеньке,** невеличке та щире письмо твоє от 8 августа получил я 28 сентября. VI 118.16.

КОРОТЕНЬКО (1). *Присл. Мало, небагато.* Во имя господнє вибачайте мені за те, що я вам пишу тепер **коротенько.** VI 224.11.

КОРОТЕСЕНЬКО (1). *Присл.* Спитайте ж ви їх, і як буде на се їх воля, то **коротесенько** напишіть мені одні тільки факти VI 204.11.

КОРОТКИЙ (3). **1.** *Нетривалий* (2). Молодого, **короткого** Не дали дожити Люде віку. I 356.59. Поїхав я тойді в Київ із Петербурга.. і думав уже в Києві оженитьсся,.. Та господь не благословив моєї доброї долі!— не дав мені докончить віку **короткого** на нашій любій Україні. VI 58.3.

2. *Недовгий* (1). у садочок входить молодий хлопець в солом'яному брилі, в **короткому** синьому жупанку II 168.Рем.

◊ ***Одн. Р.*** **короткого** 1. I 356.59, VI 58.3, ***М.*** **в короткому** 2. II 168.Рем.

КОРПУС (3). **1.** *Крупне військове з'єднання* (2). Од 16 мая до 2 августа не давали знать із **корпуса** в укріпленіє о моїй свободі. VI 171.39.

2. *Військове училище* (1). ти їм нагадай, коли сам здоров згадаєш, як ми з Борисспольцем з вами попрощалися не доїжджаючи александровського **корпусу.** VI 84.19.

◊ ***Одн. Р.*** **корпусу** 2. VI 84.19, **із корпуса** 1. VI 171.39, **із корпусу** 1. VI 132.38.

КОРПУСНИЙ (1). *Прикм. до* **корпус 1.** Як дасть бог дождуся з **корпусного** штабу одпуску, то думаю навпростець через Астрахань ушкварить на Чорноморію. VI 130.15.

КОРСУНЬ (10). Горить **Корсунь,** горить Канів, Чигирин, Черкаси I 114.1336. Сьогодні певне буде у **Корсуні** і Наталка Шулячівна, то ти, яко чоловік не без розуму, поклонися їй од мене, а більш ані телень. VI 212.12. *Персоніф.* (2). Сумує **Корсун** староденний I 434. В.

◊ ***Одн. Н.*** **Корсунь** I 114.1336, *персоніф.* I 108.1150, **Корсун** I 436.В, *персоніф.* I 434.В, ***З.*** **в Корсунь** VI 228.12, ***М.*** **в (у) Корсуні** I 148.Прип., VI 212.9, 212.12 (2 р.), 212.37.

КОРЧМА (9). *Заїзд, трактир.* На верствовім шляху в полі **Корчма** під вербою Стоїть собі в холодочку II 187.59. між Звенигородкою і Вільшаною по старому шляху Боровиків хутір і **корчма.** I 148. Прип. А поки що — До **корчми** вернуся, Що там робиться. I 86.415.

◊ ***Одн. Н.*** **корчма** I 89.502, 121.1598, 148. Прип., II 187.59, ***Р.*** **до корчми** I 86.415, **коло корчми** II 187.71, 188.102, 440.В, ***О.*** **попід корчмою** II 187.61.

КОРЯКИ (1). *Ковші.* Льохи, шинки з шинкарками, З винами, медами Закупили запорожці Та й тнуть **коряками!** II 35.24.

КОСА[1] (39). *Заплетене волосся.* Розплелася густа **коса** Аж до пояса I 237.1. Не плач,

мамо, не розплітай Мої довгі **коси** — Посічуться... II 13.197. На новому христі хустку Вітер розвіває, А дівчина у черниці **Косу** розплітає. I 256.83. Хата на помості, Наїхали гості, Розплітали **коси**, Та стрічки знімали II 97.188. Не дай мені вік дівувати, **Коси** мої плести-заплітати. II 147.16. *Повт.* (2). То кобзарі вигадують, Бо, сліпі, не знають,.. Що є **коси**, довгі **коси**, Козацька чуприна... I 156.133. *У прикл. спол.* **коса**-к р а с а. *Рим.* (1). Нащо мені **коса**-к р а с а, Очі голубині, Стан мій гнучий... коли нема Вірної дружини I 237.13 // *У спол.* **коса** п о к р и т а. *Етн.* (2). Пішов москаль в Туреччину; Катрусю накрили. Незчулася, та й байдуже, Що **коса** п о к р и т а I 29.46 //*Тільки у мн. Волосся взагалі.* (11). Хто се, хто се по тім боці Рве на собі **коси**?.. I 164.8. Сестри! Горе вам, Мої голубки молодії, Для кого в світі живете? Ви в наймах виросли чужії, У наймах **коси** побіліють, У наймах, сестри, й умрете! II 230.41.

◊ ***Одн. Н.*** **коса** I 237.1, *у прикл. спол., рим.* I 237.13, *у спол.* I 29.46, 108.1128, ***З.*** **косу** I 4.45, 164.6, 254.15, 256.83, 284.439, 465.В, 539.В, II 98.228, 254.234, ***М.*** **в косі** II 55.229, ***Мн. Н.*** **коси** I 5.90, 361.57, II 230. 41, *повт.* I 156.133 (2 р.), ***З.*** **коси** I 164.8, 167.135, 168.151, 168.189, 169.207, 356.51, 546.В, II 12.188, 13.197, 55.231, 97.188, 147.16, 165.56, 165.66, 166.75, 206.52, 254.238, 368.23, 438.В, **в коси** I 167.137.

КОСА² (5). *Сільськогосподарське знаряддя.* Високії ті могили,—Чорніють, як гори, Та про волю нишком в полі З вітрами говорять; Свідок слави, дідівщини З вітром розмовляє, А внук **косу** несе в росу, За ними співає. I 60.19. *Образн.* (4). Був собі дід та баба.. Садок у гаї розвели I пасіку чималу,— Всього надбали. Та діточок у їх бігма, А смерть з **косою** за плечима. I 312.69.

◊ ***Одн. Р.*** **коси** *образн.* I 394.12, ***З.*** **косу** I 60.19, *образн.* I 489.В, ***О.*** **косою** *образн.* I 273.24, **з косою** *образн.* I 312.69.

КОСАР (4). *Перен. Про смерть.* **Косаря** уночі Зострічаю[ть] сичі. Тне **косар**, не спочиває, Й ні на кого не вважає, Хоч і не проси. I 394.6. Над головою вже несе Свою неклепаную косу **Косарь** непевний...I 489.В.

◊ ***Одн. Н.*** **косар** I 394.Заг., 394.8, **косарь** I 489.В, ***З.*** **косаря** I 394.6.

КОС-АРАЛ (1). *Назва найбільшого острова Аральського моря. Зверт.* Прощай, убогий **Кос-Арале.** Нудьгу заклятую мою Ти розважав-таки два літа. II 207.5.

КОСИЙ (1). Не пускають мене У садочок гулять. А хоч пустять, то з ним, З рудим, **косим**, старим II 425.В.

КОСИТИ (2). *Перен. Нищити.* Приспівує старий, **косить**, Кладе горами покоси, Не мина й царя. I мене не мине, На чужині зотне I 394.18. Пишу, а ще й сам добре не знаю, чи живий ти на світі, чи здоровий.. Може і у вас кого не стало, бо холера, кажуть, здорово-таки **косила.** VI 52.17.

КОСО (1). *Присл.* Прихóжу: Старшина пузата Стоїть рядом; сопе, хропе, Та понадувалось, Як індики, і на двері **Косо** поглядало. I 252.538.

КОСОВИЦЯ (1). *Образн.* Як вирветься сокира з рук — Пішла по лісу **косовиця..** Сім літ Сокира божа ліс стинала II 59.12.

КОСТЕР (3). Малою сім'єю Зійшлись чехи, взяли землі З-під **костра** і з нею Пішли в Прагу. I 272.356.

◊ ***Одн. Р.*** **з-під костра** I 272.356, **кругом костра** I 484.В, ***О.*** **перед костром** I 484.В.

КОСТОКРИЛИЙ (1). Людей не чуть; через базар Кажан **костокрилий** Перелетить; на вигоні Сова завиває. I 100.865.

КОСТЮМ (1). чом ви мені не присилаєте **костюма** для Головатого. VI 28.5.

КОСТЯКИ (3). **Костяки** в льоху лежали I мов усміхались I 306.459. Тихе поле копитами Поорано, засіяно **Костяками,** а кровію Суто-густо поливано. II 497.В.

◊ ***Мн. Н.*** **костяки** I 306.459, 306.464, ***О.*** **костяками** II 497.В.

КОСТЯНИЙ (2). *У спол.* **костяна** к о м о р а — *про людську голову.* I все то те по добрій волі, По волі розуму горить, Як той маяк у синім морі Чи те... в житейськім. Само так У нас у **костяній** к о м о р і Горить розумний той маяк II 202.13. Огонь небесний той погас, I в тую **костяну** к о м о р у Полізли свині ізнадвору, Мов у калюжу, та й сопуть. II 202.24.

КОСТЬ (6). **1.** *Тільки у мн. Останки померлих* (4). Царю проклятий, лукавий, Аспиде неситий! Що ти зробив з козаками? Болота засипав Благородними **костями** I 250.443.

2. *У спол.* (2): а) д о к р о в і д і й т и, д о **кості** — *пройняти наскрізь* (1). Д о к р о в і д і й д е, д о **кості** Огонь той лютий, негасимий II 307.106; б) л я г т и **костьми** — *загинути* (1). Л я г л о **костьми** Людей муштрованих чимало. А сльоз, а крові? напоїть Всіх імператорів би стало I 326.43.

◊ ***Одн. Р.*** **до кості** 2. *у спол.* а) II 307.106, ***Мн. З***

кості 1. II 161.60, *О.* **костями** 1. I 250.443, II 497.В, **кос ьми** 1. II 339.10, 2. *у спол.* б) I 326.43.

КОСТЬОЛ (8). у клечальну неділю Їх і повінчано обох, Таки в домашньому **костьолі.** II 65.115. страшно, страшно Умань запалала. Ні в будинку, ні в **костьолі,** Нігде не осталось,— Всі полягли. I 139.2265.

◇ *Одн. Р.* **з костьолу** II 94.45, **із костьола** II 65.121, *О.* **за костьолом** I 141.2350, *М.* **в (у) костьолі** I 91.567, 139.2265, II 65.115, *Мн. З.* **костьоли** II 427.В, *О.* **з костьолами** II 126.35.

КОТИНЯ (1). *У порівн.* де ж дівалася Медвежа натура? Мов **котиня** — такий чудний. I 474.В.

КОТИТИ (4). **1.** *Рухати щось кругле в певному напрямку* (3). Вітер в гаї нагинає Лозу і тополю, Ламá дуба, **котить** полем Перекотиполе. I 153.3 //*Пересувати що-н. У приказці* (1). А вже підпилий як засне, То хоч **коти** гармати, I усом не моргне. I 240.60. *Образн.* (1). Так і доля: того ламá, Того нагинає; Мене **котить,** а де спинить, I сама не знає I 153.7.

2. *Без додатка. Швидко рухатися* (1). Реве, стогне хуртовина, **Котить,** верне полем I 40.498.

◇ **котить** 1. I 153.3, *образн.* I 153. 7, 2. I 40.498, **коти** 1. *у приказці* I 240.60.

КОТИТИСЯ (6). **1.** *Обертаючись, рухатися в одному напрямку* (4). Із куряви щось вигляне I знов пропадає. Ніби шапка через поле **Котиться,** чорніє... I 281.341 //*У спол.* **котяться** г о л о в и — *про смерть людей у бою* (2). I чудно, й нудно, як поміркую, Що часто **кóтяться** г о л о в и буї За теє диво! II 32.20.

2. *Пересуватися в просторі — про сонце* (2). А сонце праведне швиденько Додолу **котиться.** II 313.344.

◇ **котиться** 1. I 281.341, 2. II 313.344, **кóтиця** 1. I 493.В, **котитця** 2. II 492.В, **котяться** 1. *у спол.* II 32.20, **котилися** 1. *у спол.* II 26.90.

КОТЛЯРЕВСЬКИЙ (2). *Прізвище видатного українського письменника (1769—1838).* Недавно, недавно у нас в Україні Старий **Котляревський** отак щебетав I 12.70.

◇ *Одн. Н.* **Котляревський** I 12.70, *Д.* **Котляревському** I 11.Заг.

КОТОРИЙ (14), **КОТРИЙ** (1). *Займ.* **1.** *Відносний. Приєднує підрядне означальне речення* (14). Все це добро получив я од нашого доброго друга Н. Бр[илкі]на, **который** тебе щиро цілує і посилає тобі з Олейніковим кожушок. VI 166.29. Червонець, що дав Залізняк хлопцеві, і досі есть у сина того хлопця, **которому** був даний I 149. Прип. По поводу її бенефіса написав я невеличку статейку в газету, **котору** посилаю тобі VI 167.6.

2. *Питальний. Приєднує підрядне додаткове речення, означає: який за рахунком?* (1). Я просив його за твого Каленика, і він мені сказав от що: щоб ти йому не баривши-ся написав, **котрий** Каленикові год? VI 229.1.

◇ *Одн. Н.* **который** 1. VI 166.29, **котрий** 2. VI 229.1, *Р.* **которого** 1. VI 145.13, *Д.* **которому** 1. I 149.Прип., *З.* **который** 1. VI 186.4, (про) **которого** 1. VI 138.19, **котору** 1. VI 167.6, (в) **котору** 1. I 148.Прип., VI 42.25, (через) **котору** 1. VI 177.8, **которе** 1. VI 16.24, *О.* (з) **которим** 1. VI 148.5, *М.* (в) **которому** 1. VI 228.16, *Мн. Н.* **которі** 1. I 148. Прип., 150.П.

КОТЮГА (3). *У порівн.* (1). [Давид] В червленій ризі похожає, Та мов **котюга** позирає На сало II 70.52 //*Перен. Лайл.* (2). Облизавсь старий **котюга,** I розпустив слини, I пазорі простягає До Самантянини II 73.158. I поживе Давид на світі Не малі літа, Одрях старий, і покривали Многúми ризами його, А все-таки не нагрівали **Котюгу** блудного свого. II 73.149.

КОХАНИЙ (6). Йване мій, Іване, Друже мій **коханий,** Побий тебе сила божа На наглій дорозі. II 132.16. На порозі Отерши радостниє сльози, Її господарь привітав, Ниначе любую єдину Свою **коханую** дитину. II 486.В //*Субст. Зверт.* (1). «Скажи-бо Степане!—Хіба й справді я не сестра?..» «Ні, моє **кохане**! Моє серце!» I 279.259 //В с і м и **коханий** (1). I чудно й нудно, як поміркую, Що часто кóтяться голови буї За теє диво! .. А теє диво, в с і м и **кохане**: У шинку покритка, а люде п'яні! II 32.23.

◇ *Одн. Н.* **коханий** II 132.16, **кохане** I 463.В, II 32.23, **коханеє** I 43.591, *З.* **коханую** II 486.В, *К.* **кохане** *субст., зверт.* I 279.259.

КОХАННЄ (1). *Зверт.* «Хіба й справді не сестра я?»— «Ні, моє **коханнє,** Моє серце!» I 492.В.

КОХАНО (1). *Присл. Іронн.* Любо та **кохано** Прийшли, взяли сіромаху Та й повезли з дому.. Прямо до прийому. II 107.148.

КОХАТИ (7). **1.** *Любити* (5). Кого ж, сиротина, кого запитає, I хто їй розкаже, і хто теє знає, Де милий ночує: чи в темному гаю, Чи в бистрім Дунаю коня напува, Чи може, з другою, другую **кохає** I 4.67. А ще гірше ззáмолоду Гадину **кохати.** II 51.96.

2. *Виховувати, ростити — про дітей* (2). Доню моя, доню моя, Цвіте мій рожевий! Як ягодку, як пташечку **Кохала,**

ростила I 33.192. *Образн.* (1). Думи мої, думи мої,.. Квіти мої, діти! Нащо вас **кохав** я, нащо доглядав? I 21.17.

◇ **кохати 1.** II 51.96, **кохає 1.** I 4.67,31.146, **коха 1.** I 404.B, **кохав 2.** *образн.* I 21.17, **кохала 2.** I 33.192, **кохали 1.** I 498.B.

КОХАТИСЯ, КОХАТИСЬ (30). **1.** *Любитися* (20). **Кохайтеся,** чорнобріві, Та не з москалями, Бо москалі — чужі люде, Роблять лихо з вами. I 28.1. Одружилась, заховалась, Бодай була не **кохалась.** II 136.14// Любитися, **кохатися** (3). Любилася, **кохалася,** А серденько мліло I 49.66. Якби не ти, ми б любились, **Кохалися** б, та дружились, Та діточок виростали II 341.7 // *Про подружжя* (1). Виростають нехрещені Козацькії діти; **Кохаються** невінчані; Без попа ховають I 64.33.

2. *Милуватися ким-, чим-н., знаходити насолоду, задоволення у чомусь* (6). Отаке-то злеє лихо Й зо мною спіткалось: Серце люди полюбило I в людях **кохалось** I 352.52. I я тепер точнісінький, як той москаль, що змальовав Кузьма Трохимович панові, що дуже **кохався** в огородах. VI 39.22. *Повт.* (2). **Кохалася** мати сином, Як квіткою в гаї, **Кохалася...** а тим часом Батько умирає. I 231. 67.

3. *Виховуватися, виростати* (4). Мов яблучко у садочку, **Кохалась** дитина. II 12.167. В садах **кохалися,** цвіли, Неначе лілії, дівчата. II 33.6. Під хатою заночуєм, Сину мій Іване! Де ж ти будеш ночувати, Як мене не стане? З собаками, мій синочку, **Кохайся** надворі! I 41.526.

◇ **кохатися 2.** II 169.156, **кохатись 1.** II 143.16, **кохаюсь 1.** I 536.B, **кохаємось 1.** I 355.23, **кохаються 1.** I 64.33, II 432.B, **кохаюця 1.** II 432.B, **кохався 2.** VI 39.22, **3.** II 317.499, **кохалася 1.** I 49.66, **2.** *повт.* I 231.67, 231.69, **кохалась 1.** I 44.628, 380.12, II 136.14, **2.** I 243.166, **3.** II 12.167, **кохалось 2.** I 352.52, **кохалися 3.** II 33.6, **кохались 1.** I 156.122, 408.B, 539.B, II 430.B, **кохайся 1.** I 43.626, **3.** I 41.526, **кохайтеся 1.** I 28.1, 28.17, 49.48, 533.B, **кохалися б 1.** II 341. 7

КОЧ (1). *Фаетон, коляска.* Із **коча** пан мій вилізає I посила за молодим. II 94.66.

КОЧУБЕЇВ (1). проїжджаючи Пирятинський повіт, я прочув, що в **Кочубеєвих** добрах не було добра та й не буде. VI 195.6.

КОЧУБЕЇ-НАГАЇ (1). *Український старшинський рід феодалів-кріпосників.* Бували войни й військовії свари: Галагани, і Киселі, і **Кочубеї-Нагаї**; Було добра того чимало. II 367.2.

КОША *див.* **КІШ.**

КОШАРА (4). Дивлюсь: неначе ті ягнята, Ідуть задрипані дівчата, А дід (сердешний інвалід) За ними гнеться, шкандибає, Мов у **кошару** заганяє Чужу худобу. II 358.15// *Перен. Про казарми, де жили каторжники* (3). «Гайда в **кошари**! Гайда в неволю!» Ниначе крикне хто надо мною, I я прокинусь II 405.B.

◇ ***Одн. З.*** **в (у) кошару** II 358.15, *перен.* II 407.B, ***Мн. З.*** **в (у) кошари** *перен.* II 405.B, 406.B.

КОШЕНЯ (8). А он, чи бачиш, на могилі Очима лупа **кошеня**? I 365.160. *У порівн.* (5). вона, моя голубка, Нічого не знає. Мов **кошеня** на припічку З старим котом грає... II 165.63. Козеня, Неначе теє **кошеня,** I не пручалось, не кричало, На лоні пестилося, гралось. II 308.146.

◇ ***Одн. Н.*** **кошеня** I 365.160, II 364.18, *у порівн.* I 253.567, II 165.63, 308.146, **кошиня** I 535.B, *у порівн.* I 472.B, II 486.B.

КОШОВИЙ (17). **1.** *Наказний отаман Чорноморського козачого війська* (14). Батьку отамане **Кошовий** і мій єдиний друже! Треба б було мені на тебе сердиться, та ні, розсердься ти перше на мене. VI 189.5// *Субст.* (7). Ваш **кошовий,** здається, тут, але я його не бачив. VI 28.5. сидячи,перебираю старий Р[усский] инвалид. Коли, зирк, аж надрюковано, що такий-то Яцько К[ухаренко] назначається в таке і таке войсько **кошовим.** VI 83.21.

2. *Начальник коша у Запорізькій Січі. Субст.* (3). Та й син же штука! Я вчора зострівся з Залізняком; таке розказує про його, що цур йому! **Кошовим,** каже, буде, та й годі I 101.905. У неділю вранці-рано Синє море грало, Товариство **кошового** На раді прохало: «Благослови, отамане,Чайки поспускати» I 284.456.

◇ ***Одн. Н.*** **кошовий 1.** VI 129.29, 139.7, 145.11, 171.30, 189.5, 189.18, 207.16, *субст,* VI 24.8, 28.5, 82.21, 152.33, **2.** II 395.B, ***Д.*** **кошовому 1.** *субст.* II 457.B, ***З.*** **кошового 2.** I 284.456, ***О.*** **кошовим 1.** *субст.* VI 83.21, 84.6, **2.** I 101.905.

КОШТУВА́ТИ (2). I на Січі мудрий німець Картопельку садить, А ви її **коштуєте** I 515.B. *Образн.* (1). Я ще зроду такої нудьги не **коштував.** VI 132.39.

КО́ШТУВАТЬ (8). *Мати ціну, вартість.* Пришли мені Метлинського, він недорого **коштує** VI 141.10. Ремінна свита з відлогою на тім тижні тобі пошлеться; на заказ і добре зроблена. **Коштує** 32 карб[ованці]. VI 220.32.

◇ **коштує** VI 141.10, 204.28, 220.32, **кош-**

тують VI 77.24, 77.25, **буде коштувать** VI 26.30, 28.12, **коштуватиме** VI 115.34.

КОШУЛЕНЬКА (1). *Зменш.-пестл. Сорочка. Образн.* Ходім, батьки-отамани, У Фастов в неділю: Та надінем вражим ляхам **Кошуленьку** білу. II 125.12.

КПИТИ (1). *Насміхатися, глузувати.* Давно се діялось колись, Ще як борці у нас ходили По селах та дівчат дурили, З громади **кпили,** хлопців били II 77.4.

КРАВЧЕНКО-НАЛИВАЙКО *див.* **НАЛИВАЙКО.**

КРАВЧИНА (1). Обізвався Наливайко — Не стало **кравчини!** Обізвавсь козак Павлюга — За нею полинув! I 64.42.

КРАДЕНИЙ (3). Якби взять I всю мізерію з собою, Дідами **крадене** добро, Тойді оставсь би сиротою З святими горами Дніпро! I 331.52 //*Субст.* (2). Старий недобиток варнак Мені розказував отак Про сю криницю москалеву, А я, сумуючи, списав, Та рифму нищечком додав, Та невеличку і дешеву (Звичайне, **крадене**) зобгав Тобі поему на спомини II 247.9.

◇ ***Одн. З.*** **крадене** I 331.52, *субст.* I 328.114, II 247.9.

КРАДЬКОМА (1). *Присл.* У наметі поставили Образ пресвятої, I **крадькома** молилися... II 30.38.

КРАЖА (1). За кого ж ти розіп'явся, Христе, сине божий? За нас добрих, чи за слово Істини... чи може, Щоб ми з тебе насміялись? Воно ж так і сталось. Храми, каплиці, і ікони, I ставники, і мірри дим, I перед образом твоїм Неутомленниє поклони. За **кражу,** за войну, за кров I 328.138.

КРАЇНА (20). *Місцевість, територія.* вся **країна,** Повита красою, Зеленіє, вмивається Дрібною росою I 242.107 //*Батьківщина, рідний край* (16). Схаменіться, недолюди, Діти юродиві! Подивіться на рай тихий, На свою **країну,** Полюбіте щирим серцем Велику руїну I 330.22. Не дай мені згинуть на чужині, дай хоч глянуть На тую **країну** II 440.В. Так мені тепер тяжко, так тяжко, що якби не надія, хоч коли-небудь побачить свою безталанную **країну,** то благав би господа о смерті. VI 43.2. *Зверт.* (1). О доле моя! Моя **країно!** Коли я вирвусь з цієї пустині? II 47.79.

◇ ***Одн. Н.*** **країна** I 242.107, 244.196, II 110.6, VI 33.30, ***Р.*** **країни** I 239.6, **з країни** VI 50.3, ***З.*** **країну** VI 33.21, 43.2, 182.23, **за країну** I 338.68, **на країну** I 330.22, 367.241, 470.В, II 63.35, 190.2, 213.58, 440.В, ***М.*** **на країні** I 527.В, II 384.В, ***К.*** **країно** *зверт.* II 47.79.

КРАЙ[1] (81). **1.** *Країна, територія; батьківщина* (40). I виріс я на чужині, I сивію в чужому **краї**: То одинокому мені Здається — кращого немає Нічого в бога, як Дніпро Та наша славная країна... II 110.2. Кого ж їй любити? ні батька, ні неньки; Одна, як та пташка в далекім **краю.** I 4.54. Недолю співаю козацького **краю;** Слухайте ж, щоб дітям потім розказать I 111.1211. Викупувать її на волю не треба, вона вже вольна, і всі жінки і дівчата в нашім **краї** уже не панщані. VI 209.6. Хочеться хоч подивиться На свій **край** на милий! На високії могили! На степи широкі! На садочок! На жіночку! Кралю карооку! II 106.111. *Повт., зверт.* (2). **Краю** тихій, **краю** милий, Моя Україно! I 469.В. *Зверт.* (5). Прощай, світе, прощай, земле, Неприязний **краю,** Мої муки, мої люті В хмарі заховаю. I 241.76.

2. *Кінець, завершення чого-н.* (14). Ти сльози матері до **краю,** До каплі вилила! II 266.78. За що, не знаю, а караюсь, I тяжко караюсь! I коли я спокутую, Коли дїжду **краю,** Не бачу й не знаю!! I 244.219. *У прислів'ї* (1). Трошки пізненько, а коли, каже, взявся, то вези до **краю.** VI 20.2.

3. *Крайня точка, межа чогось* (3). Схаменулись нехрещені, Дивляться — мелькає, Щось лізе вверх по стовбуру До самого **краю.** I 6.124. «Хто се, хто се?» тихесенько Спитає-повіє [вітер] Та й задріма, поки неба **Край** зачервоніє. I 164.12.

4. *З прийм. «на» виступає в знач. прислівника* (5). Минули літа, а село Не перемінилось. Тільки пустка на **край** села Набік похилилась. I 391.13.

◆ *У спол.* (19): а) н а (з а) **край** с в і т а — *дуже далеко* (8). н а **край** с в і т а Билину море покотило II 208.14. Той мурує, той руйнує, Той неситим оком — З а **край** с в і т а зазирає I 239.5; б) о д (і з) **краю** д о **краю** (в **край**) — *при позначенні охоплення дією всього простору* (6). Тому доля запродала О д **краю** д о **краю,** А другому оставила Те, де заховають. I 35.298. Уже огненнії язики I з **краю** в **край,** по всій землі Святеє слово пронесли. II 462.В; в) (д о) **краю** д о в о д и т и (д о в е с т и) — *завершувати (завершити)* (3). Тепер, щоб ви знали, Треба **краю** д о в о д и т и, Коли й де вінчати, Та й весілля. I 317.282. Тепер мені про сліпого Сироту кінчає, Але як **д о в е с т и**

краю, І сама не знає. І 290.707; г) б е з **краю** — *про те, що триває завжди або не має меж* (2). і ти, білолиций, По синьому небу вийдеш погулять.. Ти вічний б е з **краю!..** І 75.15. То город б е з **краю** І 473.В.

◊ ***Одн. Н.*** **край 3.** І 164.12, 241.96, ***Р.*** **краю 1.** І 111.1211, 434.В, **2.** І 75.1, 75.27, 75.28, 242.114, 244.219, *у спол.* в) І 290.707, 317.282, **без краю** *у спол.*г) І 75.15, 473.В, **до краю 2.**І 335.195, 536.В, ІІ 17.391, 81.157, 266.78, 285.35, 305.14, 327.10, *у прислів'ї* VI 20.2, **3.** І 6.124, *у спол.* б) І 22.47, 35.298, *у спол.* в) І 145.2479, **з(із) краю 1.**І 33.204, *у спол.* б) ІІ 462.В, **од краю** *у спол.* б) І 22.47, 35.298, ***З.*** **край 1.** ІІ 217.13, **в край** *у спол.* б) ІІ 462. В, **за край 1.** ІІ 234.77,*у спол.*а) І 239.5, **на край 1.**І 515.В, ІІ 105.111, **4.** І 32.151, 243.176, 391.13, 407.В, VI 212.19, *у спол.* а) І 15.29, 116.1405, 116.1408, 116.1409, ІІ 79.77, 208.14, VI 202.18, ***О.*** **над краєм 1.** І 522.В, ***М.*** **в (у) краї 1.** І 518.В, ІІ 14.251, 61.70, 110.2, 424.В, 462.В, VI 44.10, 57.32, 209.6, **в краю 1.** І 4.54, 13.95, 16.40, 34.241, 153.9, 290.674, 330.26, 332.104, ІІ 32.2, 112.20, 207.13, 267.89, 388.В, 399.В, 406.В, VI 35.12, ***К.*** **краю 1.** *повт., зверт.* І 469.В (2 р.), *зверт.* І 225.1, 241.76, 414.В, ІІ 30.40, 327.5.

КРАЙ[2] (16). *Прийм. з род. відм. Близький значенням до прийменників «біля», «коло», «в кінці».* Насипали **край** дороги Дві могили в житі. І 8.209. Мені аж страшно, як згадаю Оту хатину **край** села! ІІ 230.44. [Максим] Бере заступ і лопату, Шкандибає в поле. І **край** шляху при долині ..Криницю копає. ІІ 56.269. Тече вода **край** города. ІІ 363.17 //*У спол.* **край** с в і т а — *дуже далеко* (2). думка **край** с в і т а на хмарі гуля. І 26.61.

◊ **край** І 8.209, 41.515, 48.3, 54.232, 163.402, 360.30, ІІ 56.269, 60.56, 229.16, 230.44, 232.10, 307.86, 314.359, 363.17, *у спол.* І 26.61, 51.121.

КРАКОВ'ЯК (2). [Конфедерати] Аж корчма трясеться — **Краков'яка** оддирають, Вальса та мазура. І 89.503.

◊ ***Одн. З.*** **краков'яка** І 89.503, **краковяка** І 426.В.

КРАЛЯ (8). **1.** *Красуня* (5). Із коча пан мій вилізає І посила за молодим. А потім діточок вітає І жінку, **кралю** молодую, Аж тричі, бідную, цілує. ІІ 94.69. Вернулися Люде з рушниками .. Панну у жупані, Таку **кралю** висватали, Що хоч за гетьмана І 317.276 //*Перен. Про славу. Ірон., зверт.* (1). чмокнемося, Та й поберемося, Моя **крале** мальована. ІІ 286.15.

2. *Королева. У порівн.* (3). Дивітесь, вийшла погуляти, Мов **краля,** пані молодая З двома маленькими дітьми. ІІ 94.64.

◊ ***Одн. Н.*** **краля 1.** ІІ 206.57, **2.** *у порівн.* ІІ 94.64, 106.79, ***З.*** **кралю 1.** І 317.276, ІІ 94.69, 107.115, **2.** *у порівн.* ІІ 373.68, ***К.*** **крале 1.** *перен., ірон., зверт.* ІІ 286.15.

КРАМ (4). Накупили І **краму** й пива наварили, Не довелося тільки пить. ІІ 64.89. *Образн.* (1). Старої пані бахур сивий Окрав той **крам.** Розлив те пиво, Пустив покриткою... ІІ 64.92.

◊ ***Одн. Р.*** **краму** ІІ 64.89, ***З.*** **крам** І 298.176, 298.179, *образн.* ІІ 64.92.

КРАМАРІВНА (1). *Дочка крамаря.* Найду тобі рівню Хоч за морем синім, Або **крамарівну,** Або сотниківну, Таки панну, сину. І 231.34.

КРАСА (26). **1.** *Все красиве, принадне для ока* (25). вся країна, Повита **красою,** Зеленіє, вмивається Дрібною росою І 242.108. я хочу рисовать нашу Украйну.. Я її нарисую в трьох книгах, в першій будуть види, чи то по **красі** своїй, чи по історії прикметні VI 32.12 //*Вродлива зовнішність людини* (20). Серце в'яне, нудить світом, Як пташка без волі. Нащо ж мені **краса** моя, Коли нема долі? І 55.11. Безталанная! де ділась **Краса** твоя тая, Що всі люде дивувались? Пропала, немає! ІІ 195.56. *Повт., зверт.* (2). **Красо!— Красо** молодая, Горенько з тобою! ІІ 381.В. *Зверт.* (1). **Красо** моя молодая, Горенько з тобою! ІІ 10.106. *У прикл. спол.* к о с а **-краса.** *Рим.* (1). Нащо мені к о с а - **краса,** Очі голубині, Стан мій гнучий... Коли нема Вірної дружини І 237.13.

2. *Прикраса, окраса чого-н.* (1). Діти нехрищені ростуть, Козацькі діти; а дівчата!.. Землі козацької **краса,** У ляха в'яне І 108.1126.

◊ ***Одн. Н.*** **краса 1.** І 55.11, ІІ 195.56, 220.28, *у прикл. спол., рим.* І 237.13, **2.** І 108.1126, ***Р.*** **краси 1.** ІІ 236.8, 307.80, ***З.*** **красу 1.** І 380.6, ІІ 11.118, 11.128, 95.81, 327.16, 417.В, ***О.*** **красою 1.** І 237.26, 242.108, 348. 10, ІІ 18.415, 236.1, 267.101, 482.В, **з красою 1.** ІІ 224.172, 284.26, ***М.*** **по красі 1.** VI 32.12, ***К.*** **красо 1.** *повт., зверт.* ІІ 381.В (2 р.), *зверт.* ІІ 10.106.

КРАСКА (3). Мені тепер дуже і дуже треба одну акварельну **краску,** називається вона сепія. VI 118.35.

◊ ***Одн. З.*** **краску** VI 118.35, ***О.*** **з краскою** VI 118.40, ***Мн. О.*** **з красками** VI 38.13.

КРАСНИЙ (1). *Прекрасний, чудовий.* Великомученице кумо! Дурна єси та нерозумна! В раю веселому зросла, Рожевим цвітом procвіла І раю **красного** не зріла ІІ 368.5.

КРАСНІ ВОДИ (1). Я співаю і про **Красні,** І про Жовті **Води** І 500.В.

КРАСОВАТИСЬ *див.* **КРАСУВАТИСЯ.**

КРАСОТА (15). **1.** *Все красиве, принадне для ока* (10). Нарисую види, які єсть на Україні, чи то історією, чи то **красотою** прикметні VI 32.38 //*Вродлива зовнішність людини* (7). Чи правда, Оксано? чужа чор-

нобрива! І ти не згадаєш того сироту, Що в сірій свитині, бувало, щасливий, Як побачить диво — твою **красоту.** І 153.18. [Отроки] взяли, Царевен паче **красотою,** Дівчат старому навели. Да гріють кров'ю молодою Свого царя. II 73.153.

2. *Красуня* (5). У холодочку під платаном Дівча заквічанеє спить ... Дріадам нічого робить Перед такою **красотою** II 335.15. *Повт.* (2). Чи вік же їй продівувать? Зносити брівоньки ні за що. Хіба за те, що сирота? А **красота** то, **красота!** II 249.46.

◊ ***Одн. Н.*** **красота 2.** II 310.227, *повт.* II 249.46 (2 р.), ***З.*** **красоту 1.** I 153.18, II 415.В, ***О.*** **красотою 1.** II 11.110, 27.132, 73.153, 267.100, 293.16, 456.В, VI 32.38, 33.22, **над красотою 2.** II 307.83, **перед красотою 2.** II 335.15.

КРАСТИ (9). То понаставляли Ті фігури он для чого: Щоб люди не **крали** Води з річки І 305.409. У злодія вже злодій **краде,** Та ще й у церкві. І 267.170. Оцето так, що богослов! У батька **краде!** II 171.225. *Повт., аліт.* (4). **Крав! крав! крав! Крав** Богдан крам І 298.175.

◊ **красти** II 436.В, **краде** I 142.2370, 267.170, II 171.225, **крав** *повт., аліт.* I 298.175 (3 р.), 298.176, **крали** I 305.409.

КРАСТИСЯ, КРАСТИСЬ (10). А із яру.. Хтось **крадеться.** І 127.1828. Поза горою Вертаюсь, **крадуся** понад Уралом II 47.87. Попід гаєм, мов ласочка, **Крадеться** Оксана. І 93.653. *Образн.* (3). **Крались** злидні із-за моря В удовину хату. І 233.114. А літа тихенько **крались** І сльози сушили І 352.55.

◊ **крадуся** II 46.46, 47.87, **крадусь** I 367.246, **крадеться** I 93.653, 127.1828, **крадиця** I 428.В, 441.В, **кралось** *образн.* II 221.41, **крались** *образн.* I 233.114, 352.55.

КРАСУВАТИСЯ, КРАСОВАТИСЬ (6). Весело землі: Цвіте, **красується** цвітами, Садами темними, лугами. II 150.11. буду я **красоватись** В голубім жупані На конику вороному Перед козаками. II 182.17. Меж го́рами старий Дніпро, Неначе в молоці дитина, **Красується** II 111.52.

◊ **красується** I 475.В, II 111.52, 150.11, **красуєтця** I 478.В, **красуєтесь** II 420.В, **буду красоватись** II 182.17.

КРАШАНКИ (1). На великдень, на соломі Против сонця, діти Грались собі **крашанками** Та й стали хвалитись Обновами. II 197.3.

КРАЩЕ (3). *Присл.* А ще б **краще** ви зробили, Якби замість старого Та обрали молодого Завзятого моло́дця, Преславного запорожця Павла́ Кравченка-Наливайка. II 138.57.

◊ **краще** I 500.В, 516.В, II 138.57.

КРАЩИЙ (25). **1.** *Вищий ступінь від «хороший»* (14). Я тобі не пара; я в сірій свитині, А ти титарівна. **Кращого** вітай,— Вітай, кого знаєш... І 93.641. Напиши Прісі, що як буде добре вчиться та не пустовать, то я ще **кращий** пришлю їй подарунок. VI 198.25. А глянь лиш гарно кругом себе,— І раю **кращого** не треба! Чого ти хочеш, забажай, Всього дадуть, та ще й багато! II 95.93. Чи є що **краще,** лучче в світі, Як укупі жити, Братам добрим добро певне Пожить, не ділити? І 345.201.

2. *Вродливіший* (11). Ой сину мій, сину, Моя ти дитино! Чи є **кращий** на всім світі, На всій Україні! І 231.47. Ні на небі, ні за небом; Ні за синім морем Нема **кращої** за тебе! І 95.708.

◊ ***Одн. Н.*** **кращий 2.** I 231.47, **краща 2.** I 95.702, **крашча 2.** I 428.В, **краще 1.** I 345.201, 375.40, VI 76.36, 92.18, **краше 2.** II 414.В, ***Р.*** **кращого 1.** II 65.117, 95.93, 110.4, 194.2, VI 86.12, 2. I 231.49, 231.51, **крашчого 1.** II 411.В, 441.В, **кращої 2.** I 95.705, 95.708, **крашчої 2.** I 428.В, 429.В, ***З.*** **кращий 1.** VI 198.25, **кращого 1.** I 93.641, **крашчого 1.** I 428.В, **кращу 2.** I 15.31.

КРЕДИТ (1). Напиши ти мені гарненько, чи багато тобі треба **кредиту** на се діло? VI 217.30.

КРЕПАК (1). Сказали б просто — дурень лає За те, що сам **крепак,** Неодукований сіряк. Неправда! II 93.9.

КРЕПАЧКА (5). Напиши мені, чи є в Харити батько або мати? чи **крепачка** вона, чи вольна? VI 205.9. І не снилось, Що я була **крепачкою,** А то б утопилась,— Було б легше. І 366.213.

◊ ***Одн. Н.*** **крепачка** VI 205.9, 205.10, 216.32, ***Р.*** **у крепачки** VI 198.30, ***О.*** **крепачкою** I 366.213.

КРЕПОСТЬ (1). *У спол.* в **крепость** з а в д а т и — *закріпостити.* Та ти добре натворила: Так кацапів закрепила У німецькі кайдани — Хоч лягай та й засни. А в мене ще, враг їх знає, Кого вони виглядають? Вже ж і в **крепость** з а в д а л а, І дворянства страшну силу У мундирах розплодила І 301.284.

КРЕСАЛО (1). Що сльозами перед вами Буду виливати? Нащо воно? У всякого І свого чимало... Цур же йому!.. А тим часом Кете лиш **кресало** Та тютюну, щоб, знаєте, Дома не журились. І 37.384.

КРИВДА (7). **1.** *Неправда* (6). Смійся, лютий враже! Та не дуже, бо все гине,— Слава не поляже; Не поляже, а розкаже, Що діялось в світі, Чия правда, чия **кривда** І чиї ми діти. І 58.48.

2. *Образа, несправедливість* (1). За те, що я тепер терплю,— Їйбогу, братія, прощаю І милосердому молюсь, Щоб ви лихим чим не згадали; Хоч я вам **кривди** не робив II 57.18.

◇ ***Одн. Н.*** **кривда 1.** I 58.48, 146.2536, II 409.В, ***Р.*** **кривди 1.** I 150.П, II 409.В, 474.В, **2.** II 57.18.

КРИВИЙ (5). Один сліпий, другий **кривий,** А третій горбатий. Йшли в Суботов I 304.371. Не жаль на його, На п'яного Петра **кривого.** А жаль великий на людей, На тих юродивих дітей! II 89.32 //*Субст.* (1). Тойді, як, господи, святая На землю правда прилетить Хоч на годиночку спочить, Незрячі про́зрять, а **кривиє,** Мов сарна з гаю, помайнують. II 291.29.

◇ ***Одн. Н.*** **кривий** I 304.371, ***Д.*** **кривому** II 254.227, ***З.*** **кривого** II 419.В, **(на) кривого** II 89.32, ***Мн. Н.*** **кривиє** *субст.* II 291.29.

КРИВИТИСЬ (2). Не **кривись,** поганий! Не жартуєм. Давай гроші! I 90.534 //*Перен.* (1). Послав я тобі не надписаних п'ять книжок К о б з а р я. Може тобі ще треба буде, то напиши, бо його швидко й не стане. Пани дуже **кривляться** на сліпого старця. VI 206.16.

КРИВОБОКИЙ (1). Світ широкий, Людей чимало на землі... А доведеться одиноким В холодній хаті **кривобокій,** Або під тином простягтись. II 361.8.

КРИВОДУШІЄ (1). Спочивши, скорбная, скажи, Пророци своїм лукавим чадам, Що пропадуть вони, лихі, Що їх безчестіє, і зрада, І **криводушіє** огнем, Кровавим, пламенним мечем Нарізані на людських душах II 328.34.

КРИГА (6). Вночі і ожеледь, і мряка, І сніг, і холод. І Нева Тихесенько кудась несла Тоненьку **кригу** попід мостом. II 358.8. Тричі **крига** замерзала, Тричі розтавала I 319.372. І вам слава, сині гори, **Кригою** окуті. I 326.58. *У порівн.* (1). Як у ямі, в хаті. А за руку батько давить.— Тату! кричу. Тату! А він уже так як **крига...** Насилу я руку Випручала. I 368.278. *Образн.* (1). Душе моя убогая! Лишенько з тобою. Уп'ємося отрутою, В **кризі** ляжем спати I 243.158.

◇ ***Одн. Н.*** **крига** I 319.372, *у порівн.* I 368.278, ***З.*** **кригу** II 358.8, ***О.*** **кригою** I 326.58, **під кригою** I 42.548, ***М.*** **в кризі** *образн.* I 243.158.

КРИЖЕМ (1). *Присл. У спол.* п а д а т и **крижем** — *непритомніючи, валитися на землю.* кричить Надворі голос, що є сили. Ляхи зомліли: «Хто такий?» Оксана в двері: «Вбили! вбили!» Та й п а д а **крижем.** I 97.810.

КРИК (6). Скрізь шляхи святії Простеляться, і не найдуть Шляхів тих владики, А раби тими шляхами Без гвалту і **крику** Позіходяться докупи, Раді та веселі. II 292.46. Не чуть нічого. Час минає. А потім **крик,** а потім гвалт II 17.364. *Образн.* (1). правда оживе, Натхне, накличе,нажене Не ветхе[є], не древлє слово Розтлєнноє, а слово нове Меж людьми **криком** пронесе І люд окрадений спасе II 328.68.

◇ ***Одн. Н.*** **крик** II 17.364, ***Р.*** **крику** I 333.132, **без крику** II 292.46, ***З.*** **крик** II 11.139, ***О.*** *образн.* **криком** II 328.68, ***Мн. Н.*** **крики** II 415.В.

КРИКНУТИ (12). **1.** (11). Цигане **крикнули,** схопились. А перед ними опинилось Те, що співало. I 361.50. Громада **крикнула** — і глас Неначе той огонь погас. II 489.В. *Образн.* (2). Спочивши, скорбная, скажи,.. Що **крикне** кара невсипуща II 328.37. Тихе поле аж **крикнуло..** Тугу журбу та ту неволю На землю Руську пренесло. II 497.В //*Про птахів* (2). Ой **крикнули** сірі гуси В яру на ставу II 184.1. Ой **крикнули** журавлі, По тім боці на ріллі I 466.В //*Сказати, запитати що-н. дуже голосно* (5). Ой як **крикнув** Гамалія: «Брати! будем жити, Будем жити, вино пити» I 203.155.— Айда в казарми! Айда в неволю!— Неначе **крикне** хто надо мною. II 47.85. Галайда, знай, гукає: «..Оксано! Оксано! Де ти?» **крикне** й сховається В полум'ї, в пожарі. I 124.1712 //*Безособ.* (1).— Хазяїн дома? — Надворі **крикнуло.** II 312.299.

2. *Гримнути* (1). Неначе з берлоги Медвідь виліз, ледве, ледве Переносить ноги.. Як **крикне** На са́мих пузатих I 252.545.

◇ **крикнув 1.** I 203.155, II 36.57, **крикнула 1.** II 489.В, **крикнуло 1.** *образн.* II 497.В, *безособ.* II 312.299, **крикнули 1.** I 361.50, 466.В, II 184.1, **крикне 1.** I 124.1712, II 47.85, *образн.* II 328.37, **2.** I 252.545.

КРИЛАТИЙ (1). І квилить, плаче Ярославна В Путивлі рано на валу́: — Вітриловітре мій єдиний, Легкий, **крилатий** господине! Нащо на дужому крилі На вої любії мої, На князя, ладо моє миле, Ти ханові метаєш стріли? II 336.16.

КРИЛО (16). **1.** *У птахів* (13). Якби то далися орлинії **крила,** За синім би морем милого знайшла I 4.69. *Повт.* (2). Якби мені **крила, крила** Соколинії, Полетіла б я за милим II 167.118. *У порівн.* (2). замахала, Неначе **крилами,** руками, І пострибала через двір У поле II 101.308. *Образн.* (6).

Нехай же вітер все розносить На неокраєнім **крилі.** I 228.36. Бандуристе, орле сизий!.. Маєш **крила,** маєш силу, Є коли літати. I 68.3. Літа мої — **крила,** Де ви ділись молодії? Згинули — пропали II 415.В.

2. *У мн. Лопаті вітряного млина* (1). Ставок, гребелька, і вітряк З-за гаю **крилами** махає. II 205.25.

◆ *У спол.* (2): а) в и р о с л и **крила** — *про появу у людини енергії, сили* (1). Ярема гнувся, бо не знав, Не знав, сіромаха, що в и р о с л и **крила,** Що неба достане, коли полетить I 84.336; б) н а **крилах** л е т і т ь — *дуже швидко їхати* (1). Рад би н а **крилах** л е т і т ь до вас, та прокляте око, щоб воно не вилізло, не пускає. VI 179.14.

◇ ***Одн. О.*** **під крилом 1.** *образн.* II 286.27, ***М.*** **на крилі 1.** *образн.* I 228.36, II 336.17, 338.68, ***Мн. Н.*** **крила 1.** I 4.69, *повт.* II 167.118 (2 р.), *образн.* II 415.В, *у спол.* а) I 84.336, ***Р.*** **без крил 1.** *у порівн.* II 161.70, ***З.*** **крила 1.** *образн.* I 68.3, ***О.*** **крилами 1.** *у порівн.* II 101.308, **2.** II 205.25, ***М.*** **на крилах 1.** I 52.182, VI 133.25, *у спол.* б) VI 179.14.

КРИЛОС (1), **КЛИРОС** (1). *Церк.* Максим сановито Прибереться у неділю Та й пошкандибає У храм божий. На **крилосі** Стане, та й співає II 254.247. Максим таки як письменний, Було, помагає I на **клиросі** дякові I псалтир читає II 55.237.

КРИМ (5).— Єсть у мене брат єдиний У неволі вражій! У **Криму** десь пропадає II 130.32. А із **Криму** чоловік Ледве ноги доволік. II 120.14.

◇ **Одн. *Р.*** **з (із) Криму** II 31.76, 120.14, ***З.*** **в Крим** II 29.26, ***М.*** **в (у) Криму** II 29.20, 130.32.

КРИН (3). *Лілея.* Радуйся, ниво неполитая! Радуйся, земле, не повитая Квічастим злаком! Розпустись, Рожевим **крином** процвіти! II 291.4 //*У спол.* с е л ь н и й **крин** — *дика лілея* (2). *У порівн.* (1). Облизавсь старий котюга, I розпустив слини, I пазорі простягає До Самантянині, Бо була собі на лихо Найкраща меж ними, Меж дівчатами; мов **крин** той С е л ь н и й при долині — Меж цвітами. II 73.164. *Образн., зверт.* (1). [Марія] Понад водою Ходою тихою пішла.. I зникла в темному гаю. О світе наш незаходимий!.. Благоуханний с е л ь н и й **крине!** II 307.94.

КРИНИЦЯ (66). У титаря у садочку, У яру́, **криниця** Під вербою... II 81.166. Верба слуха соловейка, Дивиться в **криницю** I 92.611. Марія встала та й пішла З глеком по воду до **криниці.** II 310.213. *Рим.* (1). Випровожала сестра свого брата. А сірому сиротина Випровожала; коня напувала До зірниці із **криниці** II 42.28. *У назві твору* (12). Послав я йому з Варенцовим М о с к а л е в у **к р и н и ц ю** і Ч е н ц я. VI 153.20. Три естампи уже готові — П е ч е р с ь к а К и ї в с ь к а **к р и н и ц я,** С у д н я в с е л і р а д а і Д а р и Б о г д а н о в і і у к р а ї н с ь к о м у н а р о д о в і. VI 32.14. *Образн.* (1). Уб'ють, Заріжуть вас, душеубійці, I із кровавої **криниці** Собак напоять. II 311.256.

◇ ***Одн. Н.*** **криниця** I 294.51, 384.21, II 81.166, 249.21, 249.22, 257.345, *у назві* II 49.Заг., 245.Заг., 399.В, VI 32.14, 139.26, 155.37, ***Р.*** **до криниці** I 29.66, 51.149, 159.259, 280.290, II 81.167, 81.179, 186.29, 198.15, 258.371, 310.213, 317.502, 321.678, 331.8, **з (із) криниці** I 280.286, 365.164, II 257.347, 258.390, 309.185, 331.18, *рим.* II 42.28, *образн.* II 311.256, **коло криниці** II 56.281, 317.507, *у назві* VI 139.20, **од криниці** I 492.В, ***З.*** **криницю** I 232.97, II 56.272, 56.274, 56.287, 82.195, 249.14, 255.273, 256.326, 257.334, 257.338, 258.394, *у назві* VI 139.23, 145.24, 153.20, **в (у) криницю** I 75.11, 92.611, II 81.187, 258.381, **на криницю** II 56.284, 257.364, **про криницю** II 247.5, 258.397, ***О.*** **з криницею** *у назві* VI 139.26, **над криницею** II 205.21, ***М.*** **в (у) криниці** I 140.2282, 149.Прип., 397.54, II 317.514, **о криниці** *у назві* VI 145.14.

КРИТИ (27). **1.** *Покривати, вкривати* (6). Чорна хмара з-за Лиману Небо, сонце **криє** I 61.30. *Образн.* (1). Вечернє сонечко гай золотило, Дніпро і поле золотом **крило** II 26.105 //*Прикрашати* (1). Ой як крикнув Гамалія: «Брати! будем жити, Будем жити, вино пити, Яничара бити, А курені килимами, Аксамитом **крити».** I 203.160.

2. *Перен. З'являтись у величезній кількості* (3). розвернулась Висока могила, Аж до моря запорожці Степ широкий **крили.** I 78.116. *У порівн.* (2). Як та галич поле **крила** — Ченці повалили До Констанця I 268.225.

◆ *У спол.* **крий** б о ж е (м а т и б о ж а, г о с п о д н я), н е х а й б о г **криє** — *при небажанні, запереченні чого-н.* (18). Коли я вирвусь з цієї пустині? Чи, може, **крий** б о ж е, Тут і загину. II 47.81. Ми не гішпани; **крий** нас, б о ж е, Щоб крадене перекупать I 328.113. Чи не розсердилися ви на мене часом? Або, **крий** м а т и б о ж а, чи не забули мене безталанного, що пишу, пишу до вас, а ви хоть би словечко VI 50.15. Поздоровляю тебе з цим Новим роком — друже мій єдиний!.. давно, давно ми не бачились, та не знаю, чи й побачимося **швидко,**

а може вже й ніколи — **крий** м а т и г о с п о д н я! VI 57.31.

◇ **крис 1.** I 61.30, 250.466, **2.** *у порівн.* I 64.37, **крила 2.** *у порівн.* I 268.225, **крило 1.** *образн.* II 26.105, **крили 1.** II 430.В, **2.** I 78.116, **будеш крити 1.** I 203.160, **крий** *у спол.* I 88.449, 328.113, 533.В, II 47.81, 293.6, 405.В, VI 50.15, 54.32, 57.31, 92.14, 115.38, 132.3, 147.42, 153.8, 161.1, 202.30, 206.33, **нехай криє 1.** I 243.172, *у спол.* VI 186.6.

КРИТИЙ (1). Не дивися, безталанна — Везуть тобі лихо. Везуть труну мальовану, Китайкою **криту.** II 43.54.

КРИТИКА (2). *У спол.*: а) **критику** к л а с т и (1). чи продаються у вас на коші б і н о к л і або хоч добрі окуляри? Якщо ні, то нічого й читать моє писаніє, бо я так надрюкував, що й сам ледве читаю. Правда! У тебе єсть сини з молодими очима, то нехай вони потроху розбирають, а ти тільки слухай та **критику** к л а д и, більш нічого. VI 139.33; б) у д р а т ь **критику** — *виступити з критичними зауваженнями* (1). Не тепер, а коли-небудь іноді я думаю у д р а т ь **критику** на сію воистино драгоценную книгу. VI 138.34.

КРИТИКОВАНИЙ (1). Про те, що діялось на Україні 1768 року, розказую так, як чув од старих людей; надрукованого і **критикованого** нічого не читав, бо, здається, і нема нічого. I 150.П.

КРИТИСЯ, КРИТИСЬ (5). **1.** *Покриватися* (3). Од Лимана до Трубайла Трупом поле **крилось.** I 65.80. У неділю вранці-рано Поле **крилося** туманом I 310.2.

2. *Пробиратися потай, ховатися* (2). Нагнувся [Гонта], два трупи Невеликих взяв на плечі I, позад базару, Через мертвих переступа, **Криється** в пожарі За костьолом. I 141.2349.

◇ **криється 2.** I 141.2349, **криєця 2.** I 447.В, **крилося 1.** I 310.2, **крилось 1.** I 65.80, **крились 1.** I 115.1366.

КРИХОТКА (3). *Зменш.-пестл. до* **крихта 1.** [Катерина] Взяла землі під вишнею, На хрест почепила; Промовила: «Не вернуся! В далекому краю, В чужу землю, чужі люде Мене заховають; А своєї ся **крихотка** Надо мною ляже» I 34.244 //Д о **крихотки** — *абсолютно все* (1). Перелічив, передививсь, все, все до **крихотки,** ціле. VI 49.24.

◇ ***Одн. Н.*** **крихотка** I 34.244, ***Р.*** **до крихотки** VI 49.24, ***З.*** **крихотку** II 23.20.

КРИХТА (5). **1.** *Маленький шматочок* (4). Отак вона научала, Болящих лічила. А з убогим остатньою **Крихтою** ділилась. I 373.480. *Образн.* (1). А ви, святиє предотечі, По всьому світу розійшлись I **крихту** хліба понесли Царям убогим. II 347.6 //Д о **крихти** — *нічого не приховуючи* (2). На сонці дуже запеклась, Та й занедужала. Лежала Недовго щось, седмиці з три, I все до **крихти** розказала... II 18.436.

2. *Форма пестливого звертання до дівчини* (1). [Ярема] Послав свитку, як ясочка, Усміхнулась [Оксана], сіла. «Сідай же й ти коло мене». Сів та й обнялися. «Серце моє, **крихто** моя». I 428.В.

◇ ***Одн. Р.*** **до крихти 1.** II 18.436, VI 84.37, ***З.*** **крихту 1.** *образн.* II 347.6, ***О.*** **крихтою 1.** I 373.480, ***К.*** **крихто 2.** I 428.В.

КРИЧАТЬ (49). **1.** (47). У балці стало щось **кричать,** Побігли хлопці рятовать. II 187.38. Випий.. сього зілля.. Вип'єш — біжи, яко мога; Що б там не **кричало,** Не оглянься I 52.155 //*Про тварин, птахів* (3). Козеня, Неначе теє кошеня, I не пручалось, не **кричало,** На лоні пестилося, гралось. II 308.147. **Кричать** сови, спить діброва, Зіроньки сіяють, Понад шляхом, щирицею, Ховрашки гуляють. I 36.329 //*Голосно плакати* (2). А в мене діти не **кричать,** I жінка не лає, Тихо, як у раї I 240.53. *Образн.* (2). Заголосить, як та мати, Голосна гармата. Гукатиме, **кричатиме** Не одну годину. II 183.37. Чого мені тяжко, чого мені нудно, Чого серце плаче, ридає, **кричить,** Мов дитя голодне? I 257.2 //*Говорити, запитувати дуже голосно* (27). Галайда **кричить:** «Батьку! Стійте!.. пропадаю! Постривайте, не вбивайте: Там моя Оксана!». I 130.1964.— О люди! люди!— Чабан якийсь біжить, **кричить** II 314.372. конфедерати **Кричать** до титаря: «Хоч жить? Скажи, де гроші?» I 96.781. *Образн.* (1). Будеш жить, То може й знатимеш, небоже, Бо слава здорово **кричить** За наші голови... II 235.128.

2. *Гримати, лаятись* (2). «ти, Стара собако, де б молиться, Верзеш тут погань. От чорти!» **Кричить** отаман. I 107.1105.

◇ **кричать 1.** II 187.38, **кричу 1.** I 368.277, **кричить 1.** I 97.806, 130.1942, 130.1964, 140.2285, 201.89, 438.В, 440.В, II 33.24, 72.133, 98.206, 187.43, 206.50, 314.372, 500.В, *образн.* I 257.2, II 235.128, **2.** I 107.1105, 307.478, **кричите 1.** I 331.42, 338.49, **кричать 1.** I 36.329, 83.304, 96.781, 106.1048, 106.1074, 123.1679, 138.2201, 201.85, 240.53, 374.8, 374.11, 374.12, II 10.76, 53.154, **кричав 1.** I 140.2299, **кричала 1.** I 286.524, II 416.В, **кричало 1.** II 287.5, 308.147, **кричали 1.** I 298.186, 346.249, II 53.152, **кричатиме 1.** *образн.* II 183.37, **кричи 1.** I 556.В, **кричіть 1.** I 77.101, 240.47, **кричало б 1.** I 52. 155.

КРИШИТИ (3). Ой сип сирівець Та **криши** опеньки: Дід та баба, То й доладу,— Обоє раденькі. I 129.1928. А петрушку **Криши** в юшку — Буде смак, буде смак. I 276.108.

◇ **криши** I 129.1928, 130.1933, 276.108.

КРІВАВИЙ *див.* **КРОВАВИЙ.**

КРІЗЬ (14). *Прийм. із знах. відм. Уживається при позначенні предмета, через який проникає щось.* Отак ордою йшли придани, Співали п'яні; а Мар'яна **Крізь** тин дивилася на те. I 161.314. **Крізь** верби сонечко сіяє I тихо гасне. II 242.19 //*У спол.* (10): а) **крізь** с л ь о з и (6). [Стара мати] То од жалю одходила I мовчки журилась Та на шлях той на далекий **Крізь** с л ь о з и дивилась. I 235.205. заплакала Ярина, Як мала дитина, I **крізь** с л ь о з и промовляє: «Покине!.. покине!..» I 280.270; б) **крізь** с о н — *невиразно, наче уві сні* (4). [Ганна] «Отче наш» тихо-тихо, Мов **крізь** с о н, читала. I 323.507. Може ще раз сонце правди Хоч **крізь** с о н побачу... I 258.24.

◇ **крізь** I 42.551, 161.314, II 242.19, *у спол.* а) I 235.205, 235.219, 280.270, 311.38, *у спол.* б) I 145.2481, 258.24, 323.507, **кріз** II 415.B, *у спол.* а) I 454.B, 492.B, *у спол.* б) II 406.B.

КРІПКИЙ (2). Десять літ неволі, друже мій єдиний, знівечили, убили мою і віру і надію, а вона була колись.. Чистая і **кріпкая**, як той самоцвіт VI 130.10.

◇ ***Одн. Н.*** **кріпкая** VI 130.10. ***Мн. Н.*** **кріпкі** VI 320.B.

КРІПОСТЬ (1). *У спол.* к у п ч а я **кріпость** — *нотаріальний документ на придбання якоїсь власності.* Посилаю тобі 1000 карбованців грошей. Якщо можна буде розділить плату за грунт н а т р и с р о к а — розділи, а як же ні — заплати разом за 10 десятин землі, а к у п ч у ю **кріпость** зроби на своє ім'я. VI 214.34.

КРОВ (119). **1.** (21). на ногах I на руках повиступала Од стужі **кров** I 361.56. на тілі, На княжім білім, помарнілім, Омию **кров** сухý, отру Глибокії, тяжкії рани... II 336.11. *Образн.* (9). Споконвіку Прометея Там орел карає, Що день божий довбе ребра Й серце розбиває. Розбиває, та не вип'є Живущої **крові** I 325.8. I на хресті отім без ката I без царя вас, біснуватих, Розпнуть, розірвуть, рознесуть, I вашей **кровію,** собаки, Собак напоять... II 328.52. *У прикл. спол.* **кров-**в и н о. *Образн.* (1). Отак на березі Каяли Брати різнились; бо нестало **Крові-**в и н а!.. Допировали Хоробрі русичі той пир, Сватів упоїли, А самі простяглися За землю Руськую. II 339.24.

2. *Перен. Про вбивство, кровопролиття* (18). Не спинила весна **крові,** Ні злості людської. I 137.2157. Розбойники, кати в тіарах Все потопили, все взяли, Мов у Московії татаре, I нам, сліпим, передали Свої догмати!.. **кров,** пожари, Всі зла на світі, войни, чвари I 267.158. *Повт.* (8). За що люде гинуть? Того ж батька, такі ж діти,— Жити б та брататься. Ні, не вміли, не хотіли, Треба роз'єднаться! Треба **крові,** брата **крові** I 119.1547.

3. *Перен.* (1). я по плоті і духу син і рідний брат нашого безталанного народу, та й як же себе поєднать з собачою, панською **кров'ю.** VI 200.38.

◆ *У спол.* (79): а) **кров** т е ч е (т е к л а, т е к л а - ч е р в о н і л а, п о т е к л а, п о л и л а с ь, п о т е ч е); р о з л и л о с ь (р о з і л л є т ь с я, р о з л и л и, п о л и л и с я *і под.*) м о р е (р і к и) **крові;** р о з л и в а т ь (п р о л и т и *і под.*) *чию-н.* **кров; кров'ю** п і д п л и в а т и (в п и т и с ь, п л и с т и, ч е р в о н і т и, н а п о в а т и *і под.*); **кровію** п о л и т а я (п о л и т і, н а п о є н а *хто-, що-н.,* п о т о п и т и, о к р о п и т и *що-н. і под.*); н о ж і с п о л о с к а т и в **крові** — *про масові вбивства, про загибель багатьох людей* (57). Скутар, мов пекло те, палає, Через базари **кров** т е ч е I 202.125. Де **кров** т е к л а козацькая, Трава зеленіє. I 66.131. Аж гульк!.. I знову п о т е к л а Мужицька **кров**! II 243.6. Прийшли ксьондзи і запалили Наш тихий рай. I р о з л и л и Широке м о р е сльоз і **крові** II 33.15. Доколі будете стяжати I **кров** невинну р о з л и в а т ь Людей убогих? I 343.130. П о л и л и с я р і к и **крові** I 262.22. Горить Сміла, Смілянщина **Кров'ю** п і д п л и в а є. I 114.1335. Улиці, базари Крились трупом, п л и л и **кров'ю.** I 115.1366. Костьми земля засіяна, А **кровію** п о л и т а я. II 339.11. Гнилий Тікич **Кров'ю** ч е р в о н і є I 123.1671. Твої люди Во тьмі і неволі Закували... добро твоє **Кров'ю** п о т о п и л и, Зарізали прохожого, Вдову задавили I 344.162. Н о ж і солдати с п о л о с к а л и В дитячій праведній **крові!** II 314.390. Болить серце, як згадаєш: Старих слав'ян діти В п и л и с ь **кров'ю.** А хто винен? Ксьондзи,

єзуїти. I 120.1561. Котилися I наші козачі Дурні голови, за правду, За віру христову, Упивались і чужої I своєї **крові**!.. II 26.95. *Повт.* (4). I спали, Упившись **кровію**, кати, Твоєю **кровію**. II 268.136; б) точить (пити, повипивати) *чию-н.* **кров** — *мучити (замучити, пограбувати кого-н., знущатися з кого-н.)* (6). А той, щедрий та розкошний, Все храми мурує; Та отечество так любить, Так за ним бідкує, Так із його, сердешного, **Кров**, як воду, точить!.. I 239.26. Я свою п'ю, А не **кров** людськую! I 240.48. Ляхи були — усе взяли, **Кров** повипивали!.. I 289.634; в) пролить (лити, розлити) свою (добру) **кров**, **скупатися в своїй крові** — *загинути (гинути), захищаючи кого-, що-н.* (4). Не за Україну, А за її ката довелось пролить **Кров** добру, не чорну. I 329.159. *Образн.* (1). I ваша злая своєволя Сама скупається.. В своїй **крові**. II 326.45; г) **кров** за **кров** — *убивство за вбивство* (2). Сироти остались. В сльозах росли, та й виросли; Замучені руки Розв'язались — і **кров** за **кров**, I муки за муки! I 120.1557; д) **крові** стоїло, **кров'ю** полилося — *дуже дорого коштувало* (2). Росли вони [паничі] та виростали Та мною дурні забавлялись. Уже й учиця почали, А я й собі на безголов'я Учуся з ними, сльоз і **крові** Письмо [те] стоїло... II 411.В. Отож і вчити почали Письму панят. На безголов'я I я учуся. Слізьми! **Кров'ю!** Письмо те полилося... II 63.53; е) **кров'ю** вилити (змережати) — *написати, переживши, вистраждавши написане* (2). Не завидуй і славному: Славний добре знає, Що не його люди люблять, А ту тяжку славу, Що він **кров'ю та сльо**зами виллє на забаву I 484.В. четверту начинаю Книжечку в неволі Мережати,— змережаю **Кров'ю** та сльозами II 210.18; є) **кров** молода — *про молодість, здоров'я* (1). От отроки й доміркувались.. Дівчат старому навели. Да гріють **кров'ю** молодою Свого царя. II 73.155; ж) на нас **кров** — *про моральну відповідальність за смерть, убивство* (1). на нас лукавих, На дітях наших препоганих Святая **кров** його!.. II 461.В; з) **кров** холоне — *жах бере* (1). Од 16 мая до 2 августа не давали знать із корпуса в укріпленіє о моїй свободі. От катові! іродові душі! Мало їм було десяти літ. **Кров** холоне, як згадаю. VI 171.41; и) честная **кров** — *причастя. Церк.* (1). Не знаю, Для чого справді ми читаєм Святую заповідь його! Честную **кров** його п'ємо, Мов у шинкарки меду чарку... II 461.В; і) до **крові** дійти — *наскрізь пройняти* (1). До **крові** дійде, до кості Огонь той лютий, негасимий II 307.106; ї) **кровію** шинкувати—*торгувати людьми* (1). I на апостольськім престолі Чернець годований сидить. Людською **кровію** шинкує I 265.92.

◇ ***Одн. Н.*** **кров 1.** I 123.1691, 361.56, II 43.68, 65.141, **2.** II 231.73, 276.443, *у спол.* а) I 57.23, 66.131, 111.1218, 112.1246, 114.1339, 202.125, 332.70, II 125.34, 203.36, 243.6, 276.441, 276.471, *у спол.* б) I 357.17, *у спол.* г) I 120.1557, *у спол.* ж) II 461.В, *у спол.* з) VI 171.41, **кровь** *у спол.* а) II 470.В, ***Р.*** **крові 1.** I 326.45, II 276.458, *у прикл. спол., образн.* II 339.24, *образн.* I 229.69, 325.8, **2.** I 137.2157, 271.330, *повт.* I 119. 1547 (2 р.), 140.2290 (2 р.), 140.2291, 271.332 (2 р.), 271.333, *у спол.* а) I 110.1185, 112.1256, 113.1294, 113.1299, 124.1708, 124.1710, 249.392, 262.22, 267.173, 299.219, 381.20, 499.В, II 26.95, 33.15, *у спол.* а), *повт.* I 271.326 (2 р.), *у спол.* д) II 411.В, **до крові 2.** II 65.148, *у спол.* і) II 307.106, **од крові 2.** II 135.3, ***З.*** **кров 1.** I 365.171, II 336.11, 337.61, *образн.* I 345.194, **2.** I 267.158, *у спол.* а) I 299.228, 328.139, 343.130, 354.11, II 227.16, *у спол.* б) I 239.26, 240.48, 289.634, 335.199, II 394.В, *у спол.* в) I 329.159, 335.190, 381.18, *у спол.* и) II 461.В, **за кров 2.** I 100.883, 328.138, *у спол.* г) I 120.1557, **на кров 2.** I 444.В, **про кров** *у спол.* а) II 228.41, ***О.*** **кров'ю 1.** *образн.* I 136.2149, 415.В, *у спол.* а) I 114.1335, 115.1366, 120.1561, 123.1671, 137.2165, 145.2490, 244.197, 333.145, 334.181, 344.162, 354.19, 415.В, 551.В, II 233.63, 270.237, *у спол.* д) II 63.53, *у спол.* е) I 484.В, II 210.18, *у спол.* є) II 73.155, **з кров'ю 3.** VI 200.38, **кровію 1.** *образн.* I 486.В, II 328.52, 487.В, *у спол.* а) I 243.154, 325.2, 326.39, II 339.11, *у спол.* а), *повт.* II 268.136, 268.137, *у спол.* ї) I 265.92, ***М.*** **в крові 1.** I 202.123, *образн.* I 140.2301, *у спол.* а) II 314.390. *у спол.* в) II 326.45, **по крові 1.** II 450.В.

КРОВАВИЙ (19), **КРІВАВИЙ** (3). **1.** *Зв'язаний з кровопролиттям, з багатьма жертвами* (9). Отак Гуса Ченці осудили, Запалили .. Байдуже їм, розлетілись, Мов тії ворони, З **кровавого** того свята. I 272.367. Заревли великі дзвони, Щоб сідлали хлопці коні.. Та збирались на весілля, ..На **кроваве** залицяння. II 42.18 //*Заплямований кров'ю* (1). [Мій боже], Царів, **кровавих** шинкарів, У пута кутії окуй, В склепу глибокім замуруй. II 332.10.

2. *Наповнений кров'ю* (5). Встане правда! встане воля! I тобі одному Помоляться всі язики Вовіки і віки. А покищо течуть ріки,

Кровавії ріки! I 326.37. На базарі, Як посеред моря **Кровавого,** стоїть Гонта З Максимом завзятим. I 138.2199. Уб'ють, Заріжуть вас, душеубійці, I із **кровавої** криниці Собак напоять. II 311.256.

3. *Закривавлений* (1). Спочивши, скорбная, скажи,.. Що їх безчестіє, і зрада, I криводушіє огнем, **Кровавим,** пламенним мечем Нарізані на людських душах II 328.35.

◆ *У спол.* (7): а) **криваві (кровава)** с л ь о з и (с л ь о з а) — *про болісний, гіркий плач* (6). А матерніх гарячих с л ь о з! А батькових, старих, **кровавих,** Не ріки — море розлилось I 326.51. I розкажу я людям горе, Як тая мати ріки, море С л ь о з и **кровавої** лила II 266.73; б) **кровавий** п і т — *про виснажливу, непосильну працю* (1). Нам тілько плакать, плакать, плакать I хліб насущний замісить **Кровавим** п о т о м і сльозами. I 325.23.

◇ ***Одн. Н.*** **кровава 1.** I 148. Прип., ***Р.*** **кровавого 1.** I 150.П, (з) **кровавого 1.** I 272.367, (посеред) **кровавого 2.** I 138.2199, (посеред) **крівавого 2.** I 420.В, **кровавої** *у спол.* а) II 266.73, **крівавої 1.** I 66.125, (із) **кровавої 2.** II 311.256, ***З.*** (на) **кроваве 1.** II 42.18, (на) **кріваве 1.** II 403.В, ***О.*** **кровавим 3.** II 328.35, *у спол.* б) I 325.23, ***Мн. Н.*** **кровавії 2.** I 326.37, ***Р.*** **кровавих** *у спол.* а) I 326.51, 389.12, ***З.*** **кровавих 1.** II 332.10, **криваві 2.** II 227.19, (за) **криваві 1.** I 345.198, (про) **криваві 1.** I 341.44, ***О.*** **кровавими** *у спол.* а) I 533.В, II 47.99, ***М.*** (в) **кровавих** *у спол.* а) II 317.512.

КРОВАТЬ (1). Вечеряли у світлиці, Мед, вино пили; I в кімнаті на **кроваті** Спочити лягли. II 184.11.

КРОВЛЯ (1). [Давид] узявшись в боки, По **кровлі** кедрових палат В червленій ризі похожає, Та мов котюга позирає На сало, на зелений сад Сусіди Гурія. II 70.50.

КРОКВА (3). У полум'ї, повішані На **крокварх,** чорніють Панські трупи. I 124.1723. *Образн.* (1). У нас тут складається Х а т а, то чи нема часом у тебе якої доброї деревини на **крокву** або й сволок. VI 189.29.

◇ ***Одн. З.*** **на крокву** *образн.* VI 189.29, ***Мн. Н.*** **крокви** I 124.1724, ***М.*** **на крокварх** I 124.1723.

КРОПИВА (5). Няньки, Дядьки отечества чужого! Не стане ідола святого, I вас не стане,— будяки Та **кропива** — а більш нічого Не виросте над вашим трупом. II 367.18. Люди лаяли [вдову],.. бо, бачте, Спать їм не давала Та **кропиву** під їх тином I бур'ян топтала. I 236.242.

◇ ***Одн. Н.*** **кропива** II 367.18, 490.В, ***З.*** **кропиву** I 236.242, ***О.*** **кропивою** II 151.35, **з кропивою** II 317.506.

КРОПИЛО (5). *Церк.* Поміж возами Попи з **кропилами** пішли I 107.1110. *Образн.* (2). А **кропилом** будем, брате, Нову́ хату вимітати! II 344.15.

◇ ***Одн. Р.*** **без кропила** I 365.184, ***О.*** **кропилом** *образн.* II 344.15, **з кропилом** I 107.1107, ***Мн. О.*** **кропилами** *образн.* II 498.В, **з кропилами** I 107.1110.

КРОПИТИ (1). *Iрон.* Мало муки! Давайте приску! де смола? **Кропи** його! отак! холоне? Мерщій же приском посипай! I 97.789.

КРОТІСТЬ (1), **КРОТОСТЬ** (1).— Благо вам! — Сказав апостол утомленний I оргію благословив. I тихим, добрим, кротким словом Благовістив їм слово нове, Любов, і **кротість** і добро. II 467.В.

◇ ***Одн. З.*** **кротість** II 467.В, **кротость** II 462.В.

КРОТКИЙ (10). *Покірний, незлий.* Мітла огненная світила, Неначе сонце, і дивилась На ту ослицю, що несла В Єгіпет **кроткую** Марію I нарожденного месію. II 315.411. *Iрон.* (2). Спочивши, скорбная, скажи,.. Що крикне кара невсипуща, Що не спасе їх добрий цар, Їх **кроткий,** п'яний господар II 328.39 //*Субст.* (2). Наплювали На тебе, чистую, кати; Розтлили **кроткую!** II 323.752 //*Такий, що виражає покірність, доброту* (3). Підняла На той Фавор свої святиє Очиці **кроткіє** Марія Та й усміхнулась. II 308.126.

◇ ***Одн. Н.*** **кроткий** *iрон.* II 328.39, 335.3, ***Р.*** (вомісто) **кроткого** II 102.24, ***З.*** **кроткого** II 290.6, **кроткую** II 315.411, *субст.* II 323.752, (на) **кроткую** *субст.* II 492.В, ***О.*** **кротким** II 268.155, **кроткім** II 467.В, ***Мн. З.*** **кроткіє** II 308.126.

КРОТОСТЬ *див.* **КРОТІСТЬ.**

КРУГ (12). *Прийм. з род. відм. Уживається при позначенні предметів, осіб, навколо чи біля яких відбувається дія.* На ріках **круг** Вавілона, Під вербами в полі, Сиділи ми і плакали В далекій неволі I 346.223. пальцями старий сотник Настусині коси, Мов дві гадини великі, Докупи сплітає, То розплете та **круг** шиї Тричі обмотає!.. II 165.59. козаки, як хміль отой, В'ються **круг** Ганнусі. I 165.56. Дивися, огирем яким Сам пан **круг** тебе похожає II 95.100.

◇ **круг** I 165.56, 268.207, 346.223, II 74.185, 95.100, 135.5, 165.59, 270.226, 270.227, 271. 256, 308.137, 323.731.

КРУГИ (1). Поскидали У воду трупи.. І ти дивилась, Як розстилалися, стелились **Круги** широкії над ним, Над сином праведним твоїм! II 278.556.

КРУГЛИЙ (2). Виступає **круглий** місяць З сестрою зорею II 27.116. Посилаю тобі нашвидку зроблений план хати. Поміркуй і роби, як сам добре знаєш. Мені тілько треба, щоб робоча була дубова, та **круглий** ганок скляний на Дніпро. VI 206.3.

КРУГЛОЛИЦИЙ (3). *Перен. Про місяць.* А над чорним Колізеєм, Ніби із-за диму, Пливе місяць **круглолиций.** II 277.506. Із-за лісу, з-за туману, Місяць випливає, Червоніє, **круглолиций** I 99.852. Із туману, Як кажуть, стала виглядать Червонолицая Діана... А я вже думав спать лягать — Та й став, щоб трохи подивиться На **круглолицю** молодицю II 85.16.

КРУГОМ[1] (34). *Присл. Навколо, навкруги.* **Кругом** поле, як те море Широке, синіє. I 48.7. **кругом** Широколистії тополі, А там і ліс, і ліс, і поле, І сині гори за Дніпром. II 9.39. І над водою і над гаєм, **Кругом,** як в усі, все мовчить. I 5.85. Встала мати, **Кругом** оглянулась II 278.542. Над Трахтемировим високо.. З хатини видно Україну І всю Гетьманщину **кругом.** II 25.67 //*З усіх боків* (2). Серед села вдова жила У новій хатині, Білолиця, кароока.. **кругом** пані, І спереду й збоку. I 164.23. **Кругом** паскуда! Чому ж його не так зовуть? Чому на його не плюють? Чому не топчуть!! II 88.25.

◇ **кругом** I 5.85, 41.513, 45.676, 48.7, 48.14, 58.63, 61.41, 61.62, 63.3, 67.139, 67.143, 114.1350, 122.1643, 123.1665, 164.23, 243.185, 246.279, 265.88, 271.340, II 9.39, 25.67, 45.9, 74.204, 77.13, 88.7, 88.25, 276.477, 277.488, 278.542, 292.37, 307.75, 417.В, 486.В, VI 20.11.

КРУГОМ[2] (34). *Прийм. з род. відм. Уживається при позначенні предметів, осіб, навколо яких відбувається дія.* **Кругом** дуба русалоньки Мовчки дожидали I 6.133. Гайдамаки встали, Помолились, одяглися, **Кругом** мене стали. I 80.204. Білі руки простяглися — Так би й обвилися **Кругом** стану. I 237.9. [Я] Подивився **кругом** себе І, перехристившись, Пішов собі тихо в Київ II 66.183. **кругом** себе не бачу нічого, проч степу та моря VI 77.13.

◇ **кругом** I 6.133, 26.45, 80.204, 102.Рем., 107.1115, 112.1278, 122.1648, 124.1720, 168.182, 237.9, 260.18, 352.61, 361.32, 484.В, 538.В, II 66.183, 73.177, 75.219, 95.92, 169.171, 188.104, 209.46, 210.27, 254.223, 301.3, 363.7, 368.11, 368.29, 370.4, 373.66, 419.В, 464.В, VI 38.18, 77.13.

КРУЖАТИ (1). *Пити. Образн.* Було колись в Україні — Лихо танцювало, Журба в шинку мед, горілку Поставцем **кружала** I 60.24.

КРУЗО (2). *У назві твору.* Для Прісі єсть у мене гостинець, та нехай перше прочитає добре Робінзона **Крузо.** VI 207.9.

◇ *Одн. З.* **Крузо** VI 196.4, 207.9.

КРУТИЙ (2). **Крутий** байрак, Неначе циган чорний, голий, В діброві вбитий або спить. II 208.5. В степах широких, в байраках **Крутих,** глибоких. Всюди хата. Було де в хаті погуляти І одпочити де було. II 65.135.

КРУТИТИ (1). Цькують його собаками, **Крутять** назад руки І завдають козакові Смертельниє муки II 131.14.

КРУТОБЕРЕГИЙ (1). благав би я о смерті... Так ти, і Украйна, І Дніпро **крутоберегий,** І надія, брате, Не даєте мені бога О смерті благати. II 48.144.

КРУТОГОРИЙ (1). вкупі сумували, Згадавши той веселий край, І Дніпр той дужий, **крутогорий,** І молодеє теє горе!.. II 217.14.

КРУТОРОГИЙ (1). *Субст.* Отак вона вишивала, У віконце поглядала, Чи не ревуть **круторогі,** Чи не йде чумак з дороги. I 254.21.

КРУЧА (4). Над Трахтемировим високо На **кручі..** Стоїть одним-одна хатина... II 25.62. Як умру, то поховайте Мене на могилі, Серед степу широкого, На Вкраїні милій, Щоб лани широкополі, І Дніпро, і **кручі** Було видно, було чути, Як реве ревучий. I 354.6.

◇ *Одн. Р.* **із-під кручі** II 104.26, *М.* **на кручі** II 25.62, *Мн. З.* **кручі** I 354.6, *М.* **по кручах** VI 140.1.

КРЮКИ (3). Закрякали чорні **крюки,** Виймаючи очі; Заспівали козаченьки Пісню тії ночі I 66.121. Налетіли чорні **крюки** Вельможних будити I 66.117.

◇ *Мн. Н.* **крюки** I 66.115, 66.117, 66.121.

КРЯКАТИ (8). **1.** *Про птахів* (7). Сидить ворон на могилі Та з голоду **кряче...** I 66.134. Мати галка, мати чорна, Літаючи, **кряче** I 463.В. *Образн.* (2). Нехай думка, як той ворон, Літає та **кряче** I 23.86.

2. *Про жаб* (1). І пугач пуга, і сова З-під стріхи в поле вилітає, А жаби **крякають,** гудуть. II 16.326.

◇ **крячу 1.** *образн.* I 290.690, **кряче 1.** I 66.134, 416.В, 463.В, II 96.113, **крякають 2.** II 16.326, **крякав 1.** II 471.В, **нехай кряче 1.** *образн.* I 23.86.

КРЯЧОК (1). *Водяний птах.* Сидить **крячок** на могилі Та з голоду кряче... I 416.В.

КСАНТИПА (1). *Ім'я дружини філософа Сократа.* Княгиня на замку сидить, Сократ і в сіни не пускає (Це не **Ксантипа**). II 381.В.

КСЕНІЯ (1). [Княжна] Лежала Недовго щось, седмиці з три, І все до крихти розказала... Мені і **Ксенії** сестрі. І вмерла в нас. II 18.437.

КСЬОНДЗ (13). Кат лютує, А **ксьондз** скаженим язиком Кричить II 33.23. Не ходили **Ксьондзи** по селах, а возили На людях їх II 234.93. Аж ось ведуть гайдамаки **Ксьондза** єзуїта І двох хлопців. I 138.2204.

◊ ***Одн. Н.*** **ксьондз** II 33.23, ***З.*** **ксьондза** I 138.2204, **ксьондзя** I 445.В, **на ксьондзя** II 399.В, ***Мн. Н.*** **ксьондзи** I 120.1562, II 33.13, 33.26, 233.61, 234.93, 234.104, ***З.*** **ксьондзів** I 140.2281, ***О.*** **з ксьондзами** I 300.240, II 233.54.

КУБАНЬ (2). А тим часом стародавню Січ розруйновали: Хто на **Кубань,** хто за Дунай I 146.2545. Тепер, кажуть, Головатий Останки збирає Та на **Кубань** підмовляє I 289.643.

КУБЕЛЕЧКО (2). *Зменш.-пестл. У порівн.* [Княжна] Чорнобрива, кароока,.. Весела гуляла, Мов ласочка з **кубелечка,** На світ виглядала З того Києва. II 15.277 //*Перен.* Може пташкою прилине Милий з того світа. Зов'ю йому **кубелечко,** І сама прилину I 386.20.

КУВАТИ [1], **КУВАТЬ, КОВАТЬ** (19). **1.** (12). І написали воєводам По всьому царству: так і так. Що кесар бог. Що більш од бога! І майстрові дали **кувать** Із бронзи кесаря. II 271.275. Все покажем! тілько дайте Себе в руки взяти. Як і тюрми муровати, Кайдани **кувати,** Як і носить!.. I 329.149. А Саул Бере і город і аул. Бере дівча, бере ягницю, Будує кедрові світлиці, Престол із золота **кує.** II 352.57. *Образн.* (3). Один на другого **кують** Кайдани в серці. II 289.3 //*У спол.* **кувати** р е ч і н е д о б р і ї — *плести плітки* (1). Не співає чорнобріва, Кляне свою долю. А тим часом вороженьки Чинять свою волю — **Кують** р е ч і н е д о б р і ї. I 31.135.

2. *Заковувати* (7). Стали хлопців В кайдани **кувати** Та повезли до прийому Битими шляхами. I 233.117. За що його мордували, Во узи **ковали** II 465.В. В кайдани **кували,** В тюрму посадили Та й заморували. I 495.В.

◊ **кувати 1.** I 329.149, **2.** I 233.117, **кувать 1.** II 102.21, 271.275, **ковать 1.** II 463.В, **кую 1.** *образн.* II 163.8, **кує 1.** II 352.57, *образн.* II 499.В, **кують 1.** II 202.27, 311.253, *образн.* II 289.3, *у спол.* I 31.135, **2.** I 242.131, **кували 1.** II 40.9, **2.** I 285.487, 495.В, II 265.50, **ковали 2.** II 465.В, **куй 2.** II 333. 23.

КУВАТИ [2] (5). *Про зозулю.* Посадили над козаком Явір та ялину, А в головах у дівчини Червону калину. Прилітає зозуленька Над ними **кувати** I 8.218. Пішов шелест по діброві; Шепчуть густі лози. А дівчина спить під дубом При битій дорозі. Знать, добре спить, що не чує, Як **кує** зозуля I 7.158. *У порівн.* (1). Співає, плаче Ярославна, Як та зозуленька **кує** II 336.3.

◊ **кувати** I 8.218, **кує** I 7.158, *у порівн.* II 336.3. **кувала** I 230.19, 231.54.

КУГА (1). *Комиш.* Парус розпустили, Посунули по синій хвилі Помеж **кугою** в С[ир]-Д[ар'ю] Байдару та баркас чималий. II 207.3.

КУДА *див.* **КУДИ.**

КУДАСЬ *див.* **КУДИСЬ.**

КУДИ (16), **КУДА** (4), **КУДИ-ТО** (1). *Присл.* **1.** *Запитальний. В яке місце?* (6). Все йде, все минає — і краю немає. **Куди** ж воно ділось? відкіля взялось? I 75.2. Встає, не пада, Іде в покої... Скверний гаде! **Куда** ти лізеш? Схаменись! II 16.350 //*З підсилювальною часткою «то»* (1). Осідлані коні, вороні готові. **Куди-то** поїдуть? кого повезуть? I 100.877.

2. *У знач. сполучного слова приєднує підрядне речення місця до головного* (7). Віє вітер з-за Лиману, Гне тополю в полі,— І дівчина похилиться, **Куди** гне недоля. I 118.1500. *У прислів'ї* (2). **Куди,** каже, хилить доля, Туди й треба гнуться I 86.396.

3. *У знач. сполучного слова приєднує підрядне додаткове речення до головного* (1). Як буду виїзжать із цього поганого укріплення, то напишу тобі, **куди** я поїду VI 142.10.

◆ *У спол.* (7): а) **куди** в і т е р в і є — *за вітром* (4). Люде гнуться, як ті лози, **Куди** в і т е р в і є. I 39.437; б) є **куди** (1). Бандуристе, орле сизий! Добре тобі, брате: Маєш крила, маєш силу, Є **куди** літати. I 417.В; в) н е м а **куди** (1). Тяжко, важко в світі жити Сироті без роду: Н е м а **куди** прихилиться,— Хоч з гори та в воду. I 15.3; г) х т о **куди** — *невлад* (1). Ревуть, мов скажені, Ревуть ляхи, а поставець По столу гуляє. «Єще Польща не згінела!» — Х т о **куди** гукає. I 89.493.

◊ **куди 1.** I 14.9, 75.2, 128.1861, **2.** I 61.48, 118.1500, 146.2538, *у прислів'ї* I 86.396, VI 39.25, **3.** VI 142.10, *у спол.* а) I 9.20, 39.437, 458.В,

462.В, *у спол.* б) І 417.В, *у спол.* в) І 15.3, *у спол.* г) І 89.493, **куди-то 1.** І 100.877, **куда 1.** І 384.25, ІІ 16.350, **2.** І 454.В, VI 144.37.

КУДИСЬ (1), **КУДАСЬ** (1). *Присл.* Помандрувала Ота Оксаночка в поход.. А потім знов **кудись** пішла, Ніхто не знає, де поділась, Занапастилась, одуріла. ІІ 206.53. І Нева Тихесенько **кудась** несла Тоненьку кригу попід мостом. ІІ 358.7.

КУДИ-ТО *див.* **КУДИ.**

КУЖІЛЬ (1). мати Сидить на призьбі коло хати Та вовну з **кужеля** пряде. ІІ 316.464.

КУЗЬМА (1). І я тепер точнісінький, як той москаль, що змальовав **Кузьма** Трохимович панові, що дуже кохався в огородах. VI 39.22.

КУКАТИ (1). Було, вночі Сидить [Оксаночка] під тином, мов зузуля, Та **кукає**; або кричить ІІ 206.50.

КУКІЛЬ (2). *Образн.* Нехай радіє, Поки надія серце гріє, Поки росте з того зерна Або **кукіль,** або пшениця. ІІ 222.78. Царю! так і так! Зіновать, **кукіль** і будяк Росте в пшениці! ІІ 301.23.

КУКУРІКУ (2). Кругом дуба русалоньки Мовчки дожидали; Взяли її, сердешную, Та й залоскотали. Довго, довго дивовались На її уроду... Треті півні: **кукуріку!** — Шелеснули в воду. І 6.139. «що ще буде? Може ще загину». А тим часом із байраку Півень — **кукуріку!** І 113.1321.

КУКУРУЗА (1). [Відьма]: Що даси? Навариш завтра мамалиги? Я **кукурузи** принесу. І 369.912.

КУЛІШ (1). *Страва. У приказці.* Густенька каша, Та каша, бачте, та не наша, А наш несолений **куліш** — Як знаєш, так його і їж. ІІ 223.133.

КУМ (5). **1.** *Хрещений батько по відношенню до рідного* (4). Я оддам, я продам **Кумові** хатину, Я куплю, я зроблю Яточку під тином І 125.1757. Що тобі бог послав, чи дочку, чи сина? зови мене в **куми**. VI 207.4.

2. *Знайома літня людина. Зверт.* (1). Ходімо, **куме,** в піраміду, Засвітим світоч. ІІ 371.4.

◊ ***Одн. Н.*** **кум 1.** VI 197.29, ***Р.*** **кума 1.** І 160.305, ***Д.*** **кумові 1.** І 125.1757, ***К.*** **куме 2.** ІІ 371.4, ***Мн. З.*** **в куми 1.** VI 207.4.

КУМА (9). **1.** *Знайома літня жінка, приятелька* (7). **Кума** моя і я в Петрополіськім лабіринті Блукали ми ІІ 371.1. Попливе наш Іван По Дніпру у Лиман З **кумою.** І 303.364. *Зверт.* (2). Прокинься, **кумо,** пробудись, Та кругом себе подивись ІІ 368.28. *У приказці* (2). Не було в **куми** і запаски, аж глядь **кума** у плахті похожає. То так оце і з твоїми письмами сталося: вчора одно, а сьогодні друге. VI 200.22.

2. *Хрещена мати по відношенню до рідної* (2). Ой гоп не сама — Напоїла **кума** І привела до господи. І 160.297.

◊ ***Одн. Н.*** **кума 1.** ІІ 371.1, VI 225.15, *у приказці* VI 200.22, **2.** І 160.297, ***Р.*** **в куми 1.** *у приказці* VI 200.22, **до куми 2.** ІІ 120.5, ***О.*** **з кумою 1.** І 303.364, ***К.*** **кумо 1.** *зверт.* ІІ 368.1, 368.28.

КУМАСЯ (4). **1.** *Пестл. до* **кума 1** (3). Вчора бачився я з вашим батьком і матір'ю і з моєю **кумасею.** VI 196.14. *Зверт.* (2). А ти, **кумасю,** спала, спала, Пишалася, та дівувала, Та ждала, ждала жениха ІІ 368.15.

2. *Легковажна жінка. Ірон.* (1). Марина.. приспівувала.. «Чи не це ж та **кумася,** Що підтикалася!..» ІІ 98.220.

◊ ***Одн. Н.*** **кумася 2.** ІІ 98.220, ***О.*** **з кумасею 1.** VI 196.14, ***К.*** **кумасю 1.** *зверт.* ІІ 368.15, VI 190.23.

КУМИ (2). *Хрещені батько й мати.* Аж три пари на радощах **кумів** назбірали Та ввечері й охристили, І Марком назвали. І 314.158. Бери ж лишень та сповивай... Ач яке, нівроку! Неси ж в хату, а я верхи Кинусь за **кумами** в Городище... І 314.145.

КУМИН (1). Не додому вночі йдучи З **куминої** хати І не спати лягаючи, Згадай мене, брате. ІІ 179.2.

КУМИР (4). *Перен.* П'яний кесар, Постригши сам себе в Зевеса, Завдав Зевесу ювілей. Ликує Рим. Перед **кумира** Везуть возами ладан, мірро, Женуть гуртами християн у Колізей. ІІ 275.437. І рада ти, і весела **Кумирові** знову Помолилась. ІІ 273.333.

◊ ***Одн. Н.*** **кумир** ІІ 273.334, ***Р.*** **перед кумира** ІІ 275.437, ***Д.*** **кумирові** ІІ 273.333, ***З.*** **кумира** ІІ 367.13.

КУМИРНІ (1). *Невеликі приміщення, де язичники моляться своїм богам.* І царі Самі собі побудували Храми, **кумирні,** олтарі. ІІ 351.31.

КУНШТИКИ (2). *Малюнки, візерунки.* [Княгиня] книжечок з **кунштиками** В Ромні накупила. ІІ 12.172. Забавляла, розмовляла І богу молитись І азбуку по **кунштиках** Заходилась вчити. ІІ 12.176.

КУНЯТИ (5). Коло огню старий циган З люлькою **куняє.** І 364.137. Ішов кобзар до Києва Та сів спочивати. Торбинками

обвішаний Його повожатий. Мале дитя коло його На сонці **куняє** I 46.716. *Образн.* (1). А пани й полову .. продають. Та голоду раді, та бога благають, Щоб ще хоч годочок хлібець не рожав.. А бог **куняє.** II 14.253.

◇ **куняє** I 46.716, 364.137, II 187.67, *образн.* II 14.253, **куняють** I 361.35.

КУПА (9). А хто такий У чорній киреї Через базар переходить? Став, розрива **купу** .. мертвих: шука когось. I 141.2343 //*У спол.* **купою** н а **купі** — *про дуже велику кількість чого-н.* (6). I стане **купою** н а **купі** Смердячий гній II 367.20.

◇ ***Одн. З.*** **купу** I 141.2343, ***О.*** **купою** *у спол.* I 119.1530, 137.2184, II 367.20, ***М.*** **на купі** *у спол.* I 119.1530, 137.2184, II 367.20, ***Мн. М.*** **на купах** I 263.45, 333.146.

КУПАЛЬНЯ (2). А в садочку мраморова **Купальня** біліла Кріз листочки, а в **купальні** Русалка сиділа II 415.В.

КУПАТИ (10). Породила мене мати.. Та й понесла серед ночі До Дніпра **купати.** I 530.В. Породила мати сина в зеленій діброві.. До схід сонця воду брала, В барвінку **купала** I 230.14. *Образн.* (1). А верби геть понад ставо́м Тихесенько собі **купають** Зелені віти... II 230.65 //*Обмазувати* (*дьогтем*) (1). Пани все їм снились. Із рогами і хвостами Одрізують ко́су, Та кусають, та сміються I простоволосу На собак тощо́ міняють, У дьогті **купають** I 539.В.

◇ **купати** I 530.В, **купають** I 539.В, *образн.* II 230.65, **купала** I 230.14, 359.47, 365.180, II 12.152, 12.178, **купали** II 314.387, **купаючи** I 358.5.

КУПАТИСЯ, КУПАТИСЬ (9). Душно мені; ходім, дочко, До ставка **купатись.** I 167.116. З того часу ставок чистий Заріс осокою; Не **купаються** дівчата, Обходять горою I 168.178.

◆ *У спол.* (2): а) **купатися** в г р і х а х — *вести гріховне життя* (1). Мені здається, я не знаю, А люде справді не вмирають, А перелізе ще живе В свиню абощо, та й живе, Купається собі в калюжі, Мов перш **купалося** в г р і х а х. II 227.5; б) у р о з к о ш і **купатися** — *жити в достатках* (1). Минає рік. Росте Марко .. у р о з к о ш і **купається.** I 314.167.

◇ **купатись** I 167.116, **купаця** I 464.В, **купається** II 227.5, *у спол.* б) I 314.167, **купаються** I 168.178, **купалася** I 384.17, II 70.56, 70.60, **купалося** *у спол.* а) II 227.5.

КУПЕЦЬ (3). Напишіть бога ради, чи получили ви І с т о р і ю Устрялова, бо вона найшлась і я послав вам через тутешнього **купця.** VI 50.38.

◇ ***Одн. Н.*** **купець** VI 25.22, 50.18, ***Р.*** **через купця** VI 50.38.

КУПИЛО (1). *Перен. Про гроші.* тут тепер 10° морозу, не вам кажучи, а кожуха нема, чорти б убив його батька, і **купила** нема. VI 24.18.

КУПИТИСЬ (1). *Вульг.* Нащо та львиця, ваша мати, Зо львами **купилась,** щенята? II 493.В.

КУПИТЬ (45). дубового і ясенового дерева треба **купить** і вирубать, нехай собі лежить та сохне, поки що буде. VI 201.28. [Мати] синові, за три копи Жупанок **купила.** I 232.86. Давно те діялось. Ще в школі, Таки в учителя-дяка Гарненько вкраду п'ятака — Бо я було трохи не голе, Таке убоге — та й **куплю** Паперу аркуш. II 45.5. Спасибі тобі і тому щедрому землякові, що **купив** мою невольничу роботу. VI 162.14. Є у мене дари — Очі мої карі. Молодую мою силу Багаті **купили** I 255.39. *Повт.* (4). Сліпий по базару.. Додає словами.. «Чи я ж тобі черевичків не куплю? **Куплю, куплю,** чорнобріва» I 128.1878. *У приказці* (1). **Купили** хріну, треба з'їсти; плачте, очі, хоч повилазьте: бачили, що куповали; грошам не пропадать! I 101.914.

◇ **купить** II 311.240, 315.420, VI 19.12, 201.28, 203.15, **купив** II 50.38, 250.82, 408.В, VI 141.29, 162.14, 174.11, 179.23, 179.24, 193.39, 210.1, **купила** I 38.420, 232.86, 266.140, 319.346, 321.425, II 184.20, **купили** I 255.39, II 197.8, *у приказці* I 101.914, **куплю** I 125.1758, 128.1877, 456.В, II 45.5, 75.227, 147.10, *повт.* I 128.1878 (2 р.), 128.1879 (2 р.), **купи** II 221.32, 221.35, VI 15.28, 164.31, 215.4, 217.34, 217.41, **нехай купить** VI 55.2, **купить би** VI 198.5, 217.11, **купивши** II 184.21.

КУПІДОНИ (1). *Статуетки, що зображували бога кохання у вигляді хлопчика з луком і стрілами.* Як побачиш Іойхима, то поклонися йому гарненько од мене і проси його, нехай він, ради святого Аполлона, пришле мені хоть маленький болванчик (статуетку), або барельєфік який-небудь из **купідонів** своєї фабрики гальванопластической. VI 115.33.

КУ́ПІЛЬ (2). Ще діточки сповиті спали, Ще **ку́піль** гріли матері, Намарне гріли: не купали Маленьких діточок своїх! II 314.386. Десять літ неволі, друже мій единий, знівечили, убили мою і віру і надію, а вона була колись чиста, непорочна як те дитятко, взятеє од **купелі.** VI 130.9.

КУПЛЕНИЙ (1). Сіяє в золотім вісоні

Ізраїльський архієрей! Романський **куплений** плебей ! II 483.В.

КУПНИЙ (1). *Спільний.* [Ликеря] 28 іюля при **купних** наших друзьях сказала мені, що без братнього і батьківського вашого святого слова вона не дасть мені свого такого ж слова (розумна і щира душа). VI 215.15.

КУПНО (1). *Присл. Разом.* Низенько кланяюсь вашій жінці, а **купно** і вам. VI 224.15.

КУПУВАТИ, КУПОВАТЬ (7). І на Січі мудрий німець Картопельку садить, А ви її **купуєте** І 334.178. *У приказці* (2). Купили хріну, треба з'їсти; плачте очі, хоч повилазьте: бачили, що **куповали**; грошам не пропадать! І 101.916.

◊ **куповать** VI 179.25, **купуєте** І 334.178, **куповала** II 197.15, **купували** *у приказці* І 431.В, **куповали** *у приказці* І 101.916, **купуй** VI 209.9, 217.33.

КУПЧИЙ (1). *У спол.* **купчая** к р і п о с т ь — *нотаріальний документ на придбання якоїсь власності.* Якщо можна буде розділить плату за грунт н а т р и с р о к а — розділи, а як же ні — заплати разом за 10 десятин землі, а **купчую** к р і п о с т ь зроби на своє ім'я. VI 214.34.

КУРВИН (1). *Вульг.* Сам чорт простягся поперек шляху.. Нічого робить против його **курвиного** сина, нічого не вдію. VI 178.34.

КУРВИТИ (1). *Вульг. Образн.* По шинках шаталась, І **курвила** з Миколою II 475.В.

КУРЕВО (1). *У спол.* п і д п у с т и т и п а х у ч о г о **курева** — *підлесливо розхвалити.* Розумний, дуже розумний і сердечний епілог вийшов; тільки ти дуже вже, аж надто дуже, п і д п у с т и в мені п а х у ч о г о **курева** VI 155.36.

КУРИТИ, КУРИТЬ (8). **1.** *Палити тютюн* (6). А Залізняк попереду.. Їде собі, люльку **курить**, Нікому ні слова. І 117.1457. Здається і люльки не **курю**, а шматочки паперу, що була написана Ч е р н и ц я, розгубилися — треба буде знову компонувать. VI 22.7 //*Закурювати* (1). Будем, брате, З багряниць онучі драти, з кадил люльки **курити** II 498.В. *Образн.* (1). Смеркалося. Із Лисянки Кругом засвітило: Ото Гонта з Залізняком Люльки закурили. Страшно, страшно закурили! І в пеклі не вміють Отак **курить.** І 123.1670.

2. *Кадити, пускати дим з пахощами* (2). Жерці і ліктори стоять Круг Капітолія. І хором Співають гімн і **курять** дим З кадил і амфор. II 271.257.

◊ **курить 1.** *образн.* І 123.1670, **курю 1.** VI 22.7, **курить 1.** І 117.1457, **курите 1.** VI 20.34, **курять 2.** II 271.257, 460.В, **курив 1.** VI 131.21, **будем курити 1.** II 498.В.

КУРИТИСЯ (2). І в термах оргія. Горять Чертоги пурпуром і златом, **Куряться** амфори. II 269.168.

◊ **куряться** II 269.168, **курятця** II 467.В.

КУРІННИЙ (3). *Начальник окремої частини Запорізького війська, що стало згодом називатися Чорноморським військом.* Пише мені **курінний** Лазаревський і упевняє мене, що незабаром мене випустять із цієї широкої хурдиги. VI 130.4. Прислав мені із Пітера **курінний** Панько Куліш книгу своєї роботи, названу З а п и с к и о Ю ж н о й Р у с и VI 130.28 //*У спол.* о т а м а н **курінний** (1). Тільки три чайки, слава богу, О т а м а н а **курінного,** Сироти Степана молодого, Синє море не втопило І 285.477.

КУРІНЬ (5). **1.** (4). Усміхнулась Катерина, Тяжко усміхнулась: Коло серця — як гадина Чорна повернулась. Кругом мовчки подивилась; Бачить — ліс чорніє, А під лісом, край дороги, Либонь, **курінь** мріє. І 41.516. [Чабани] Дитя і тесляра старого Взяли з собою й привели У свій **курінь.** II 489.В.

2. *Військовий стан запорізьких козаків* (1): Брати! будем жити, Будем жити, вино пити, .. А **курені** килимами, Аксамитом крити. І 203.159.

◊ ***Одн. Н.*** **курінь 1.** І 41.516, ***З.*** **курінь 1.** II 180.34, **у курінь 1.** II 489.В, ***О.*** **під куренем 1.** VI 27.2, ***Мн. З.*** **курені 2.** І 203.159.

КУРКА (4). Од села до села Танці та музики: **Курку,** яйця продала — Маю черевики. І 125.1750. Як-то швидко, ті літа минають; молодії то ще так і сяк, а що вже ті старі (погані літа), то так і летять, неначе той шуліка за **куркою** VI 82.6. *У приказці* (2). Старе ледащо таки спромоглося на аркуш паперу та вже так його змережав, що й **курці** нема де клюнуть. VI 226.22.

◊ ***Одн. Н.*** **курка** *у приказці* VI 227.9, ***Д.*** **курці** *у приказці* VI 226.22, ***З.*** **курку** І 125.1750, ***О.*** **за куркою** VI 82.6.

КУРНИКАТИ (3). Один тільки під лавою Конфедерат п'яний Нездужа встать, а **курника,** П'яний і веселий І 91.582. А за ними Сліпий Волох знову: «Ночували гайдамаки В зеленій діброві». Шкандибає, **курникає,** І гич не до речі. І 105.1044.

◊ **курникає** І 105.1044, II 316.452, **курника** І 91.582.

КУРСЬКЕ (1). *Назва міста.* чорноморці з коша прямують на столицю через **Курське,** через Орел та на Смоленське, а не на Москву. VI 83.25.

КУРЧА (3). Сліпий по базару Оддирає постолами, Додає словами: «..Заганяйте квочку в бочку, А **курчата** в вершу» I 129.1917. *У порівн.* (2). Людей! Незлобних, праведних дітей, Жрете, скажені!.. Мов шуліка Хватає в бур'яні **курча,** Клює і рве його. II 325.12. Сини твої тебе уб'ють Оперені, а злозачаті Во чреві згинуть, пропадуть, Мов недолежані **курчата!..** II 327.21.

КУРЯВА (10). Берлин рушив, а Івася **Курява** покрила... I 47.746. Старий ударив в закаблуки, Аж встала **курява!** II 36.38.

◊ ***Одн. Н.*** **курява** I 46.732, 47.746, 281.328, II 36.38, 74.193, 77.13, 188.106, VI 27.5, ***Р.*** **із куряви** I 281.338, 493.В.

КУСАТИ (3). Пани все їм снились. Із рогами і хвостами Одрізують косу, Та **кусають** I 539.В. I собаки не **кусали** Москаля Максима. II 55.251.

◊ **кусає** I 503.В, **кусають** I 539.В, **кусали** II 55.251.

КУСОК (1). що вона буде коштувать, то це вже ваше діло, хоч **кусок** сала, то й це добре на чужині. VI 26.30.

КУСТОЧОК (1). *Зменш.-пестл.* Схопилися, білесенькі, I в ліс полетіли, I в **кусточку** на дубочку Ночувати сіли. I 499.В.

КУТИЙ (5). **1.** *Кований* (4). Царям, всесвітнім шинкарям, I дукачі, і таляри, I пута **кутії** пошли. II 332.3. Неначе срібло **куте,** бите I семикрати перелите Огнем в горнилі,— словеса Твої, о господи, такії. II 289.26.

2. *Закований* (1). I спочинуть невольничі Утомлені руки, I коліна одпочинуть, Кайданами **куті!** II 291.19.

◊ ***Одн. Н.*** **куте 1.** II 289.26, ***Мн. Н.*** **куті 2.** II 291.19, ***З.*** **кутії 1.** II 332.3, **у кутії 1.** II 332.11, 333.23.

КУТОК (4). **1.** *Частина хати* (*всередині*) (2). Сиди один в холодній хаті, Нема з ким тихо розмовляти, Ані порадитись .. Сиди ж один собі в **кутку.** II 354.13.

2. *Місце, край, сторона* (*здебільшого віддалені, глухі*) (2). За що пак милує господь Лихую тварь такую, Як цей правитель? .. Другий год, Як він з німецькими плугами Забравсь голий в цей **куток.** II 94.57 //*Частина поселення в місті, на селі* (1). а дрібнота Уже за порогом Як кинеться по улицях, Та й давай місити Недобитків православних, А ті голосити .. Перед світом усе те заснуло; Тіль[ко] де-де православні По **кутках** стогнали I 477.В.

◊ ***Одн. З.*** **в куток 2.** II 94.57, ***М.*** **в кутку 1.** I 96.779, II 354.13, ***Мн. М.*** **по кутках 2.** I 477.В.

КУТОЧОК (6). **1.** *Зменш. до* **куток 1** (5). I ніхто не бачив, Що мала дитина У **куточку** плаче. I 144.2463. [Марія] Принесла Води погожої з криниці, I молоко і сир.. Сама ж не їла й не пила. В **куточку** мовчки прихилилась Та дивувалася II 309.189 //*Потайне місце* (2). Той тузами обирає Свата в його хаті, А той нишком у **куточку** Гострить ніж на брата. I 239.11.

2. *Місце, пристановище* (1). [Думка] Послухає моря, що воно говорить, Спита чорну гору: «Чого ти німа?» I знову на небо, бо на землі горе, Бо на їй, широкій, **куточка** нема Тому, хто все знає I 26.69.

◊ ***Одн. Р.*** **куточка 2.** I 26.69, ***М.*** **в (у) куточку 1.** I 144.2463, 239.11, II 46.37, 309.189, 320.606.

КУТЯ (1). *Обрядове.* Стоїть **кутя** на покуті, А в запічку діти. I 365.165.

КУХОЛЬ (2). Шинкар знає, наливає I не схаменеться.. **Кухоль** ходить, переходить, Так і висихає. I 78.155. [Степан] Замість шматка хліба за **кухоль** береться I 278.197.

КУЦИЙ (4). **1.** *Короткий — про одяг* (2). Не вернувся із походу Гусарин-москаль. Чого ж мені його шкода, Чого його жаль? Що на йому жупан **куций,** Що гусарин чорноусий, Що Машею звав? II 156.5.

2. *Низький на зріст* (2). А то залізете на небо: «I ми не ми, і я не я, I все те бачив, і все знаю, Нема ні пекла, ані раю, Немає й бога, тілько я! Та **куций** німець узловатий..» I 332.98.

◊ ***Одн. Н.*** **куций 1.** II 156.5, **2.** I 332.98, 518.В, ***З.*** **куций 1.** VI 82.38.

КУЧЕРІ (2). Вернувся з Києва Петрусь Уже Петром і паничем, I **кучері** аж по плече II 222.100. москалі Тойді, бач, носили Сиві коси з **кучерями** II 55.231.

КУЧЕРЯВИЙ (9). **1.** (8). козаки, як хміль отой, В'ються круг Ганнусі. А надто той рибалонька, Жвавий, **кучерявий** I 165.58 //*Перен. З густим листям — про дерево* (1). Ось і дуб той **кучерявий...** I 7.177.

2. *Перен. Про вірші* (1). Не для людей, тієї слави, Мережані та **кучеряві** Оці вірші віршую я. II 112.2.

◊ ***Одн. Н.*** **кучерявий 1.** I 165.58, 167.122, 167.142, *перен.* I 7.177, **кучерява 1.** II 206.40,

445.В, *З.* **кучеряву 1.** I 465.В, **кучеряве 1.** II 242.6. *Мн. З.* **кучеряві 2.** II 112.2.

КУЩА (5). *Шатро, намет, домівка.*—Ходімо в **кущу,** опочий Та повечеряємо вкупі II 309.157. гость ро[з]зутий, Умитий з **кущі** вихожав В одному білому хітоні II 309.170.

◇ *Одн. Р.* **з кущі** II 309.170, *З.* **в кущу** II 309.157, 309.184, 486.В, *Мн. З.* **кущі** II 351.15.

Л

ЛАБІРИНТ (1). *Перен. Про Петербург.* В Петрополіськім **лабіринті** Блукали ми — і тьма, і тьма... II 371.2.

ЛАВА[1] (9). *Рід меблів.* Один тільки під **лавою** Конфедерат п'яний Нездужа встать I 91.580. Як найдеш сухого береста, то бери: здасться на що-небудь,— хоч на **лави.** VI 215.7. Чи давно чоловік мені радив, щоб я бив лихом об землю, як той швець мокрою халявою об **лаву.** А його вже й поховали! VI 82.25 //*У спол.* к и н у т ь п і д **лаву** — *викинути що-н. як непотрібне, забути про що-н.* (2). А що ж на вас вони скажуть? Знаю вашу славу! Поглузують, покепкують Та й к и н у т ь п і д **лаву.** I 76.68. Прочитай оце письмо, та, поміркувавши гарненько, запечатай, та або сам одвези, або одішли, або п і д **лаву** к и н ь. VI 204.37.

◇ *Одн. З.* **об лаву** VI 82.25, **під лаву** *у спол.* I 76.68, VI 204.37, *О.* **під лавою** I 91.580, II 202.21, *М.* **на лаві** I 200.46, II 77.22, *Мн. З.* **лави** I 318.336, **на лави** VI 215.7.

ЛАВА[2] (4). *Шеренга, ряд (людей).* Збиралися кардинали, Гладкі та червоні, Мов бугаї в загороду, I прелатів **лава.** I 269.258. У дві **лави** задніпрянці З москалями стали Аж на милю — меж **лавами** Понесли клейноди... II 161.35.

◇ *Одн. Н.* **лава** I 269.258, *Мн. З.* **в (у) лави** II 161.35, 276.477, *О.* **меж лавами** II 161.37.

ЛАВКА[1] (2). *Рід меблів.* Розвернулося весілля. Музикам робота I підковам. Вареною Столи й **лавки** миють. I 506.В.

◇ *Одн. О.* **лавкою** VI 159.20, *Мн. З.* **лавки** I 506.В.

ЛАВКА[2] (2). *Крамниця.* Тут есть одна книжная **лавка,** та і в тій тільки букварі продаються. VI 147.25. Дочку свою одиноку В хаті замикає, Як іде до **лавок** вранці II 158.49.

ЛАГЕР (1). *Табір.* Привезли його в кайданах в польський **лагер** недалеко Балти I 149.Прип.

ЛАГОДИТИ (3). **1.** *Робити придатним для користування* (2). В Яру колись гайдамаки Табором стояли, **Лагодили** самопали, Ратищá стругали. I 337.19 //*Шити* (1). я вам за те намалюю яку зумію картину, звичайне нашу — або М а р у с ю,.. або панну С о т н и к і в н у, як вона богобоязлива, сидя у вікна, орарь **лагодить** VI 20.17.

2. *Готувати (їжу)* (1). Іди лишень Полудновать **лагодь** I 276.122.

◇ **лагодить 1.** VI 20.17, **лагодили 1.** I 337.19, **лагодь 2.** I 276.122.

ЛАД (19). **1.** (1). Коли ж яке поквапиця — То нищечком, брате, Нехай собі у куточку I майскії ночі, I як небо голубії Ті очі дівочі На **лад** давній вихваляє II 405.В.

2. *У знач. прислівника. Дружно, злагоджено* (2). Старенька сестро Аполлона,.. Придибайте хоч на годину Та хоч старенький божий глас Возвисьте, дядино. Та **ладом** Та добрим складом хоть на час, Хоть на годиночку у нас Ту вінценосную громаду Покажем спереду і ззаду Незрячим людям. II 69.24. Дівчата Трохи не голи[ї] стоять Перед Кіпридою, і в **лад** Їй гимн співають. II 467.В.

◆ *У спол.* (16): а) д о **ладу** — *так, як треба, добре; доречно* (9). Воно й правда. Що ж діяти? Навчіть мене, люде. Іти хіба до вас в найми? Чи д о **ладу** буде? II 182.12. я академію не швидче покину як через два годи. Через два годи як прочитаєте в якімнебудь журналі, що якийсь-то Шевченко намалював картину дуже д о **ладу**! VI 20.5. якби твоя жінка, а моя сестра, сказала слово, то це б було д о-**ладу.** VI 201.22; б) н е д о **ладу** — *недобре, не так, як слід* (4). Вибачайте, люде добрі: Може н е д о **ладу,** Та прокляте лихо-злидні Кому не завадить? I 85.387. Ні, вже не те, підтопталась Моя стара сила, Утомився; а все це ви Так розворушили, О бодай вас! Що то літа! Ні, вже н е д о **ладу,** Минулося. I 276.120.

Не лайте дуже, коли найдете що-небудь **н е д о ладу**, бо і написано і надрюковано навмання VI 23.17; в) **н е д а т и ладу** (2). Подякував Максим за пораду. «Побачу ще, як там буде; Коли **н е д а м ладу**.— То тойді вже, певне, треба Іти в найми знову...» II 409.В; г) **н а в с і лади** (1). Вони, бач, кесаря хвалили **Н а в с і лади**, що аж остило Самим їм дурня вихвалять II 271.266.

◊ ***Одн. Р.*** **ладу** *у спол.* в) II 408.В,409.В, **до ладу** *у спол.* а) II 182.12, VI 20.5, 20.29, 198.8 (2 р.), 201.22, 217.16, 223.13, *у спол.* б) I 85.387, 276.120, II 409.В, VI 23.17, **до-ладу** *у спол.* а) VI 201.22, ***З.*** **в лад 2.** II 467.В, **на лад 1.** II 405.В, ***О.*** **ладом 2.** II 69.24, ***Мн. З.*** **на лади** *у спол.* г) II 271.266.

ЛАДАН (2). *Церк* Ликує Рим. Перед кумира Везуть возами **ладан,** мірро II 275.438. Перед богами Лель і Ладо Огонь Рогніда розвела; Драгим єлеєм полила І сипала в огнище **ладон.** II 74.184.

ЛАДНАТИ (1). *Домовлятися.* Цур йому, тому Кочубеєві! **Ладнай** з отим жидом, що ти казав мені, лучче буде. VI 195.9

ЛАДО[1] (1). *Бог кохання, щастя і згоди.* Перед богами Лель і **Ладо** Огонь Рогніда розвела II 74.181.

ЛАДО[2] (6). *Коханий; чоловік. Нар.-поет.* О мій Словутицю преславний! Моє ти **ладо** принеси II 337.37. Вітрило-вітре мій єдиний, Легкий, крилатий господине! Нащо на дужому крилі На вої любії мої, На князя, **ладо** моє миле, Ти ханові метаєш стріли? II 336.19. Отру Глибокії на любім **ладо** рани. II 337.62.

◊ ***Одн. Н.*** **ладо** II 337.53, ***З.*** **ладо** II 337.37, **на ладо** II 336.19, 496.В, ***М.*** **на ладо** II 337.62, 496.В

ЛАДОГА (1). На **Ладогу..** гурти за гуртом Виганяла та цареви Болота гатила. I 300.263.

ЛАЗАР (2). *Бібл. У порівн.* (1). Спасибі тобі і за гроші. У мене їх тепер так небагато, як у того **Лазаря,** що сліпці співають по ярмарках. VI 118.20. *У назві пісні* (1). Отакий-то Перебендя, Старий та химерний! Заспіває про Ч а л о г о — На Г о р л и ц ю зверне .. На базарі — про **Л а з а р я** I 26.33.

ЛАЗАРЕТ (1). Тойді здоровий-прездоровий Зробили .. **лазарет** II 157.6.

ЛАЗИТИ (5). **1.** *Повзати — про дітей* (3). А воно таке маленьке, Воно ще й не **лазить.** II 195.66.

2. *Перен. Ходити повільно, шукаючи щось* (2). Вдень **лазила** на смітниках, Черепки збирала I 236.232 //*У спол.* **лазити** п о п і д т и н н ю — *жебрачити* (1). А дочка й так буде, **Лазитеме** п о п і д т и н н ю I 537.В.

◊ **лазить 1.** II 195.66, **лазять 1.** II 120.22, **лазив 1.** I 276.131, **лазила 2.** I 236.232, **лазитеме 2.** *у спол.* I 537.В.

ЛАЙНУТИ (1). *Вилаяти.* Ніхто й не гавкне, не **лайне,** Неначе й не було мене. II 200.13.

ЛАКЕЙ (7). **1.** (4). Завдав сина у **лакеї..** I 369.315. Чи не побачишся ти сам коли-небудь з батьком і з матер'ю Харити, порадься з ними та розтовчи ти їм, що я і ти не пани, а такі ж самі прості люде, що панам і в **лакеї** не годимось. VI 209.28.

2. *Перен. Про раболіпну людину, підлабузника* (3). Пострижемося ж у **лакеї** Та ревносно в новій лівреї Заходимось царів любить. II 75.228. Ми серцем голі догола! Раби з кокардою на лобі! **Лакеї** в золотій оздобі... Онуча, сміття з помела Єго величества. II 302.43. А ми дивились і мовчали Та мовчки чухали чуби. Німії, подлії раби, Підніжки царськії, **лакеї** Капрала п'яного! II 280.19.

◊ ***Одн. Р.*** **лакея 1.** II 371.10, ***Мн. Н.*** **лакеї 2.** II 280.19, 302.43, ***Д.*** **лакеям 1.** II 500.В, ***З.*** **у (в) лакеї 1.** I 369.315, VI 209.28, **2.** II 75.228.

ЛАМАТИ (12). **1.** *Розбивати, руйнувати* (6). Гамалія.. хурдигу розбиває, Кайдани **ламає.** I 201.97. Гай! гай! море, грай, Реви, скелі **ламай!** I 200.38. *У приказці* (1). Гроші мур **ламають.** I 127.1853.

2. *Згинаючи, розділяти на частини* (3). То не вітер, то не буйний, Що дуба **ламає** I 45.688. *Образн.* (1). Вітер в гаї нагинає Лозу і тополю, Ламá дуба, котить полем Перекотиполе. Так і доля: того **ламá,** Того нагинає I 153.5.

3. *Видобувати, розбиваючи якимсь знаряддям* (1). світа божого не бачать, не знають, Під землею камень **ламають** I 285.498.

◆ *У спол.* (2): а) **ламати р у к и** (1). Амон.. **Ламле р у к и,** Сестра ридає. І, рвучись, Кричить до брата:— Схаменись II 72.131; б) **ш а п к и ламати** — *кланятися* (1). бакалярів розігнали За те, що **ш а п к и** не **ламали** У Острій брамі. II 157.8.

◊ **ламає 1.** I 201.97, 286.508, **2.** I 45.688, **лама 2.** I 153.3, *образн.* I 153.5, **ламле** *у спол.* а) II 72.131, **ламають 1.** *у приказці* I 127.1853, **3.** I 285.498, **ламали** *у спол.* б) II 157.8, **ламай 1.** I 88.451, 200.38, **ламайте 1.** I 88.441.

ЛАМАТИСЬ (1). Тріщать **ламаючись** дулеві Списи на полі половецкім, На полі тихім і безлюднім. II 496.В.

ЛАМПАДА (3). *Церк.* Перед іконою пречистої Горить **лампада** уночі. II 222.109.

◇ ***Одн. Н.*** **лампада** II 222.109, ***З.*** **лампаду** II 267.123, ***Мн. З.*** **лампади** II 462.В.

ЛАН (12). І там степи, і тут степи, Та тут не такії, Руді, руді, аж червоні, А там голубії, Зеленії, мережані Нивами, **ланами** II 46.66. Ой тумане, тумане — Мій латаний талане! Чому мене не сховаєш Отут серед **лану**? I 310.11. Як умру, то поховайте Мене на могилі, Серед степу широкого, На Вкраїні милій, Щоб **лани** широкополі, І Дніпро, і кручі Було видно I 354.5. Пшениця, жито На добрім сіялись **лану́** II 361.14. Вилітали запорожці На **лан** жито жати I 203.162. Ми в раї пекло розвели, А в тебе другого благаєм, З братами тихо живемо, **Лани** братами оремо І їх сльозами поливаєм. II 230.51.

◇ ***Одн. Р.*** **серед лану** I 310.11, ***З.*** **на лан** I 203.162, II 219.36, ***М.*** **на лану́** II 361.14, ***Мн. Н.*** **лани** I 241.100, II 22.40, ***З.*** **лани** I 354.5, 354.12, II 230.51, **на лани** II 213.55, 218.21, ***О.*** **ланами** II 46.66.

ЛАНІТИ (1). *Слов'ян. Щоки.* молодії **Ланіти,** очі і уста Марніють зримо. II 310.224.

ЛАНОВИЙ (4). *Наглядач за польовими роботами кріпаків.* Не новий Оцей лукавий **лановий.** Стара собака, та ще й бита. II 187.36. На Йвася глянула, взяла Його тихенько сповила Та, щоб дожать до **ланового,** Ще копу дожинать пішла. II 287.22.

◇ ***Одн. Н.*** **лановий** II 187.34, 187.36, 233.42, ***Р.*** **до ланового** II 287.22.

ЛАНТУХ (1). *У прислів'ї.* Де можна **лантух,** там торби не треба. I 101.914.

ЛАНЦЮГ (2). Гробокопателі в селі Волочать трупи **ланцюгами** II 150.30. *У прикл. спол.* **ланцюг**-п у т а (1). Її месник безталанний — Несе з України Аж у Сибір **ланцюг**-п у т а... II 188.86.

ЛАПОЧКА (1). *Зменш.-пестл.* Шкода мені Йосипкової **лапочки,** а ще більше шкода того дурня, що він і не бачить, що він нівечить... шкода, та й годі. VI 221.10.

ЛАСИЙ (1). *Охочий до чого-н.* До грошей я не дуже **ласий.** I 105.1018.

ЛАСКА (13). **1.** *Доброзичливе, привітне ставлення до кого-н.* (4). З превеликою радостію і дякою прийняв я лист ваш.. Бог вам заплатить за вашу щирость і за вашу **ласку.** VI 45.14. *Ірон.* (1). Куди, каже, хилить доля, Туди й треба гнуться,— Гнуться мовчки, усміхаться, Щоб люди не знали, Що на серці заховано, Щоб не привітали. Бо їх **ласка ...** нехай сниться Тому, в кого доля I 86.402.

2. *Милість, благодіяння. Ірон.* (2). я панською **Ласкою** багатий. I 90.538. [правда] слово нове Меж людьми криком пронесе І люд окрадений спасе Од **ласки** царської... II 328.70.

3. *Милування; пестощі* (1). Серце рвалося, сміялось, Виливало мову.. За вишневий сад зелений, За **ласки** дівочі ... I 22.35.

◆ *У спол.* к о л и (я к) б у д е (б у л а) т в о я (в а ш а) **ласка** — *при проханні* (6). мені, к о л и б у д е т в о я **ласка,** пришли К о н и с ь к о г о, добреє зробиш діло, нехай я хоч читатиму про нашу безталанную Україну VI 58.13. Пишіть до мене, **я к б у д е ласка** VI 197.14.

◇ ***Одн. Н.*** **ласка 1.** *ірон.* I 86.402, *у спол.* I 105.1018, VI 19.7, 58.13, 58.16, 191.27, 197.14, ***Р.*** **з ласки 1.** VI 62.17, **од ласки 2.** II 328.70, ***З.*** **за ласку 1.** VI 36.29, 45.14, ***О.*** **ласкою 2.** I 90.538, ***Мн. З.*** **за ласки 3.** I 22.35.

ЛАСКАВИЙ (77), **ЛАСКОВИЙ** (1). *Добрий; привітний, приязний; ніжний.* Непевний був Максим отой, брате. А трудящий, роботящий, Та тихий до того, Та **ласкавий...** II 255.257. *Ірон.* (1). Та не дуже Радій лиш, небого. Ще не знаєш ти нового **Ласкавого** бога. II 273.343 //*Такий, що виражає ніжність, приязнь* (12). Помагало — **Ласкаве** дівоче Щире слово... I 157.183. І тихим **ласкавим** уклоном Марію молодик вітав. II 486.В //*Сповнений ніжності, приязні* (4). Спасибі вам, моє серденько, за ваше щиреє, **ласкавеє** письмо. VI 192.6. Спасибі вашій любій Мар'ї Васильєвні за її **ласкаве** привітання. VI 186.19.

◆ *У спол.* б у д ь т е **ласкаві,** б у д ь **ласкав (ласкавий)** — *при проханні* (56). вибачайте, б у д ь т е **ласкаві,** за щиру [мову]. VI 21.23. А поки що буде, посилаю вам свій портрет, тілько, б у д ь т е **ласкаві,** не показуйте портрет дівчатам, а то вони злякаються VI 192.13. Чи ти надрюкував свій Ч о р н о м о р с ь к и й п о б и т? Якщо надрюкував, то, **ласкавий б у д ь,** пришли і мені хоч один екземпляр. VI 84.30. Далебі, дав би карбованця, якби був не пропив учора!.. Поборгуй, **б у д ь ласкав,** завтра оддам. I 105.1016.

◇ ***Одн. Н.*** **ласкавий** II 255.257, VI 222.18, *у спол.* VI 84.30, **ласкав** *у спол.* I 105.1016, VI 15.27, 16.17, 23.38, 34.16, 36.26, 70.15, 70.21, 87.12, 119.11, 147.13, 153.12, 155.9, 165.36,

165.39, 179.3, 185.23, 188.13, 198.2, 206.36, 221.3, 229.30, **ласкаве** I 157.183, VI 45.10, **ласкавеє** I 158.233, ***Р.*** **ласкавого** *ірон.* II 273.343, ***З.*** **ласкаве** I 24.110, VI 25.9, 189.9, (за) **ласкаве** I 154.64, VI 21.9, 21.24, 23.29, 27.12, 186.19, 186.31, (за) **ласкавеє** VI 118.19, 192.6, (на) **ласкаву** I 81.248, ***О.*** **ласкавим** II 486.В, ***Мн. Н.*** **ласкаві** I 539.В, *у спол.* VI 19.8, 20.14, 21.3, 21.23, 24.35, 25.27, 25.32, 29.21, 29.34, 31.4, 31.14, 32.5, 32.19, 32.35, 33.20, 35.4, 38.21, 39.32, 43.16, 43.33, 45.24, 51.4, 186.5, 186.20, 187.1, 192.13, 196.17, 200.8, 203.31, 205.20, 222.23, 222.37, **ласкові** *у спол.* VI 319.В, ***З.*** (за) **ласкавії** VI 154.4.

ЛАСКАВО (1). *Присл.* Може приблукає в Сокиринці оце добрий чоловік і маляр дуже дотепний, то ти, мій друже богу милий, **ласкаво** привітай його. VI 182.22.

ЛАСКОВИЙ *див.* **ЛАСКАВИЙ.**

ЛАСОЧКА (2). *Зменш.-пестл. У порівн.* Попід гаєм, мов **ласочка,** Крадеться Оксана. I 93.652. [Княжна] Чорнобрива, кароока.. Весела гуляла, Мов **ласочка** з кубелечка, На світ виглядала З того Києва. II 15.277.

ЛАТА (4). *У порівн.* (2). Мов **лату** на **латі,** На серце печалі нашили літá. I 282.364 //*У спол.* **лата** н а **латі** — *про надзвичайну бідність, крайні злидні* (2). Понад Дніпром козак іде.. смутний, невеселий.. Може, дівчина не любить За те, що убогий? I дівчина його любить, Хоч **лата** н а **латі.** I 112.1269.

◊ ***Одн. Н.*** **лата** *у спол.* I 112.1269, ***З.*** **лату** *у порівн.* I 282.364, ***М.*** **на латі** *у порівн.* I 282.364, *у спол.* I 112.1269.

ЛАТАНИЙ (9). В руках чоботи, на плечах **Латана** торбина У старого I 154.44. Так думав, ідучи в **латаній** свитині, Сердега Ярема з свяченим в руках. I 113.1304. Як реп'ях той, учепиться [доля] За **латані** поли I 274.56. *Образн.* (2). Такий Талан твій **латаний,** небого! II 322.724.

◊ ***Одн. Н.*** **латаний** *образн.* I 310.9, II 322.724, **латана** I 154.44, ***З.*** **латану** I 242.128, ***М.*** в (у) **латаній** I 38.401, 113.1304, 353.96, 361.53, ***Мн. З.*** (за) **латані** I 274.56.

ЛАТИ[1] (2). *Ганчір'я, драний одяг.* Тяжко матір покидати У безверхій хаті: А ще гірше дивитися На сльози та **лати.** I 243.182. «Нащо йому доля? треба закопать: Він і так багатий...» Багатий на **лати** Та на дрібні сльози — бодай не втирать! I 85.381.

ЛАТИ[2] (1). *Металева броня воїна.* Випроважала Івана Катерина Із чужої темної хатини. Несла його зброю — шаблю золотую І цвяховані **лати.** II 403.В.

ЛАТИНЬ (1). А Борнц усе-таки поет народний і великий. І наш Сковорода таким би був, якби його не збила з пливу **латинь** I 375.47.

ЛАЯТИ (3). *Гавкати — про собак.* На кого собаки на улиці **лають?** I 41.539. *У приказці* (2). Нехай собака **лає,** вітер рознесе. VI 27.16.

◊ **лає** *у приказці* I 374.8, **лають** I 41.539, **нехай лає** *у приказці* VI 27. 16.

ЛАЯТИСЬ (1). Ми з ним укупі жили два года і ні разу не **лаялись** VI 70.18.

ЛАЯТЬ (30). [Ганнуся] не знала, за що, За що мати знущається, **Лає,** проклинає I 166.87. [Мати] уночі розхрістана І простоволоса Селом ходить — то співає, То страшно голосить. Люди **лаяли,..** бо, бачте, Спать їм не давала Та кропиву під їх тином І бур'ян топтала. I 236.240. Бач за що я тебе хочу **лаять,** чом ти, як тілько получив моє письмо, до мене не написав, бо я тут турбувався. VI 17.5. напиши, будь ласкав, земляче, коли будеш мать час, як там у вас, у Харкові, привітали мої Г а й д а м а к и, чи **лають,** чи ні VI 24.1.

◊ **лаять** I 84.350, VI 17.5, **лаю** II 93.11, **лає** I 166.87, 235.215, 240.54, 274.52, 307.480, II 93.8, 128.2, 405.В, **лаєм** I 328.109, **лають** I 39.430, 41.535, 117.1452, 252.514, 269.245, 290.684, 308.16, 364.135, VI 24.1, **лаяв** VI 28.1, **лаяли** I 236.240, **лаятиму** VI 33.10, **лай** I 311.32, **лайте** II 105.30, 105.31, VI 23.17, **нехай лають** I 145.2477, **лаючи** VI 207.28.

ЛГАТИ (2). *Слов'ян.* «Добривечір! а де дочка?» «Умерла, панове». «**Лжеш,** Іудо! нагаями!» Посипались знову. I 88.464.

◊ **лжеш** I 88.464, 90.539.

ЛЕБЕДИК (5). *Перен. Пестливе звертання до людини.* Москалики! голубчики! Возьміть за собою; Не цурайтесь, **лебедики**: Воно сиротина I 44.651. Так от, бачите, **лебедику,** все є, і модель — чи потутешнему натурщиця — і справа всяка,— а одежі нема. VI 20.10.

◊ ***Одн. К.*** **лебедику** II 86.47, VI 20.10, 25.16, ***Мн. К.*** **лебедики** I 42.573, 44.651.

ЛЕБЕДИН (12). **Лебедин** — дівичий монастир, меж Чигрином і Звенигородкою. I 149.Прип. Оксану вихопив чуть живу Ярема з льоху та й полинув у **Либедин** I 457.В.

◊ ***Одн. Н.*** **Лебедин** I 132.Заг., 149.Прип., **Либедин** I 443.В, ***З.*** **у Лебедин** I 128.1862, 128.1863, 131.1988, **у Либедин** I 457. В, ***М.*** **в (у) Лебедині** I 133.2050, 133.2052, 134.2101, **в Либедині** I 444.В (2р.).

ЛЕБЕДОНЬКА (3). **1.** *Птах. Пестл., зверт.* (2). Плавай, плавай, **лебедонько!** По синьому морю. I 53.220.

2. *Перен. Пестливе звертання до дів-*

чини (1). С[отник]: Ні, Настусю, Я коло тебе захожуся Тепер, **лебедонько,** не так! II 171.215.

◇ ***Одн. К.*** **лебедонько 1.** I 52.186, 53.220, **2.** II 171.215.

ЛЕВАДА (2). [Сотника] поховали У **леваді.** II 177.398. окопуй **леваду** і купуй ліс сосновий VI 217.33.

ЛЕВИ (1). Восплач, пророче, сине божий! І о князях, і о вельможах, І о царях отих. І рци:— Нащо та сука, ваша мати, Зо **львами** кліщилась, щенята? II 325.5.

ЛЕВЧЕНКО (1). *Прізвище одного з учасників Коліївщини.* Швачка.. Має погуляти У Бихові, славнім місті, З **Левченком** укупі II 126.46.

ЛЕГАТ (1). *Уповноважений папи римського.* єзуїт Посевін, **легат** папський, перший начав унію в Україні. I 149.Прип.

ЛЕГЕНЬКИЙ (1). *Образн.* З-за Дніпра мов далекого Слова прилітають.. Нехай летять додомоньку **Легенькії** діти. II 112.22.

ЛЕГЕНЬКО (1). *Присл.* Восени прийшла додому, Пустку затопила, Вимазала, упоралась, **Легенько** спочила Мов у раї. I 544.В.

ЛЕГІОН (3). *Військова одиниця. Істор.* Через час Чи через два прийшов указ І **легіон** з Єрусалима, Од того Ірода. II 314.382. Немає брата, ні сестри, Щоб незаплакані ходили, Не катувалися в тюрмі, Або в далекій стороні, В британських, гальських **легіонах** Не муштровались! II 270.219.

◇ ***Одн. Н.*** **легіон** II 314.382, ***Мн. Н.*** **легіони** II 301.4, ***М.*** **в легіонах** II 270.219.

ЛЕГКИЙ (2). Вітрило-вітре, господине! Нащо ти вієши, несеш На **легкому** крилі своєму Хиновські стріли? II 338.68. І квилить, плаче Ярославна В Путивлі рано на валу́:— Вітрило-вітре мій єдиний, **Легкий,** крилатий господине! II 336.16.

ЛЕГКО (2). *Присл.* Всіх простила, всіх любила І мов над землею Святим ангелом витала, Так їй **легко** стало. I 537. В. Восени́ прийшла додому, Пустку затопила, Вимазала, упоралась, І **легко** спочила I 537.В.

ЛЕГШАТИ (1). Оці вірші віршую я. Для себе, братія моя! Мені **легшає** в неволі, Як я їх складаю. II 112.5.

ЛЕГШЕ (19). *Присл.* **1.** *Не так гірко, не так тяжко* (10). Чи чув ти, що кажуть: **легше** умирати Хоть на пожарині в своїй стороні, Ніж в чужій в палатах. II 54.210. Не потурай: **легше** плакать, Як ніхто не бачить. I 261.15. *У приказці* (1). Удвох, кажуть, і плакати Мов **легше** неначе I 261.14 //*Присудк.* (6). Нехай тебе бог прощає Та добрії люде; Молись богу та йди собі — Мені **легше** буде. I 34.231. Думав собі, чи не **легше** буде, як з тобою поговорю хоч на папері. VI 133.7.

2. *Спокійніше* (3). Було б **легше** в домовині Одинокій спати. I 462.В. Може мені на чужині Лежать **легше** буде II 213.62.

3. *Краще* (3). Нехай попи заспівають, А дружки заплачуть,— **Легше,** мамо, в труні лежать, Ніж його побачить. I 50.104. **Легше** було б самій жити, Як з тобою в світі битись. II 136.15.

4. *Не так важко — про фізичну працю. У прислів'ї* (1). Діли з убогим заробіток, То **легше** буде й зароблять. II 50.60.

◆ *У спол.* **легше** с т а л о — *про поліпшення стану здоров'я* (2). небозі Мов **легше** с т а л о. II 490.В. Сьогодні оце трошки **легше** с т а л о, можна хоч перо в руках удержать. VI 25.15.

◇ **легше 1.** I 85.377, 261.15, II 54.210, *у приказці* I 261.14, *присудк.* I 34.231, 75.22, 366.215, VI 15.8, 42.2, 133.7, **2.** I 10.33, 462.В, II 213.62, **3.** I 50.104, 161.333, II 136.15, **4.** II 50.60, *у спол.* II 490.В, VI 25.15.

ЛЕДАЧИЙ (16). Туркеня дрімала, Дрімав у харемі **ледачий** султан. I 201.69. «Нехай, кажуть, гине **ледача** дитина, Коли не зуміла себе шанувать». I 39.464. Та ще хто і одурив? Сатана, **ледачий** син, бодай йому і в пеклі добра не було! VI 83.28. *Тавтол.* (1). Дурний шию підставляє І не знає за що! Та ще й Гонту зневажає, **Ледаче** ледащо! I 338.56. *Образн.* (1). **Ледача** воля одурила Маленьку душу. II 357.9 //**Ледачий** д о *чого* (1). Мабуть такого **ледачого** до письма чоловіка і на світі нема, як я. VI 32.3 //*Субст. У прислів'ї* (1). Хоча лежачого й не б'ють, То і полежать не дають **Ледачому.** II 356.3.

◇ ***Одн. Н.*** **ледачий** I 201.69, II 94.50, 277.517, VI 83.28, **ледача** I 39.464, *образн.* II 357. 9, **ледаче** *тавтол.* I 338.56, ***Р.*** **ледачого** VI 32.3, ***Д.*** **ледачому** *субст., у прислів'ї* II 356.3, ***З.*** **ледачого** II 414.В, VI 51.1, (про) **ледачого** I 289.658, ***Мн. Н.*** **ледачі** I 415.В, II 399.В, 471.В, ***З.*** (про) **ледачих** II 96.115.

ЛЕДАЩИЦЯ (4). Вдовиченка **ледащицю** Забили в скрепицю II 253.190. *Назва твору* (1). С Кожанчиковим я бачився позавчора, і він мені нічого не казав про **Л е д а щ и ц ю.** VI 193.3. *У прикл. спол.* **ледащиця**-ж и в и ц я (1). а охрипну — чарочку, другу тії **ледащиці**-ж и в и ц і, як то **ка-**

жуть, та й знову. I 105.1020. *Образн.* (1). В того доля ходить полем, Колоски збирає; А моя десь, **ледащиця**, За морем блукає. I 15.11.

◇ ***Одн. Н.*** **ледащиця** *образн.* I 15.11, ***Р.*** **ледащиці** *у прикл. спол.* I 105.1020, ***З.*** **ледащицю** II 253.190, **про ледащицю** *у назві* VI 193.3.

ЛЕДАЩИЧКА (1). *Образн.* чи нема в тебе якого-небудь завалящого **ледащички** екземпляра тієї летописи Величка, якщо маєш, то оддай сьому козачині VI 87.19.

ЛЕДАЩО (18). **1.** *Ледар* (11). Якби ніколи, або нездужав, або що-небудь таке, то ще б нічого, а то все так як треба, та **ледащо** VI 27.35. Сказать би **ледащо**, так же ні, бо б'юсь як овечий хвіст... VI 34.4. Таки ж у тім селі трудящий (Бо всюди сироти **ледащо**) У наймах виріс сирота II 49.30. *Повт.* (4). Він мені сам не напише: **ледащо!** та ще й старе **ледащо!** VI 223.5. *Тавтол.* (1). Дурний шию підставляє I не знає за що! Та ще й Гонту зневажає, Ледаче **ледащо!** I 338.56.

2. *Непутяща, легковажна, нікчемна людина* (7). Єсть у мене щирий батько.. Якби не він спіткав мене При лихій годині, Давно б досі заховали В снігу на чужині, Заховали б та й сказали: «Так ... якесь **ледащо...**» I 81.254. *У порівн.* (1). Мати, всюди однакова мати. Коли розумна та щира, то й діти вийдуть в люди, хоч попідтинню; а хоч і одукована, та без розуму, без серця, то й діти виростуть як те **ледащо** в шинку VI 201.7.

◇ ***Одн. Н.*** **ледащо 1.** II 49. 30, 88.12, 250.74, VI 27.35, 34.4, 226.21, *повт.* I 522.В (2 р.), VI 223.5 (2 р.), *тавтол.* I 338.56, **2.** I 28.16, 81.254, 166.83, 413.В, II 445.В, *у порівн.* VI 201.7, ***З.*** **ледащо 2.** II 468.В.

ЛЕДВЕ (49). *Присл.* **1.** *Насилу, з великими труднощами* (41). А я **ледве** додибала До вашої хати I 320.405. [Катерина] **Ледве** встала, поклонилась, Вийшла мовчки з хати I 34.232. Так мені погано, що я **ледве** перо в руках держу, і кат його батька знає, коли воно полегшає. VI 228.32. *Повт.* (22). Я **ледве, ледве** вийшов з хати. I 397.56. **Ледви, ледви** опівночі Серцем прозираю I немощну мою думу За світ посилаю I 290.693.

2. *Слабо, майже непомітно* (8). Вбігаю у хату, А він уже **ледве** дише. I 367.264. *Повт.* (4). Нездужає Катерина, **Ледве, ледве** дише... I 30.82 //*У спол.* **ледве** ч у т и — *тихо* (1). Болящая Щодень, щогодина **Ледве** ч у т и питається: «Доню Катерино! Чи ще Марко не приїхав?» I 322.470.

◇ **ледве 1.** I 34.232, 112.1265, 115.1389, 282.380, 296.110, 318.305, 320.405, 367.251, II 81.169, 120.15, 205.11, VI 139.31, 200.6, 228.32, *повт.* I 252.541 (2 р.), 397.56 (2 р.), 459.В (2 р.), II 96.138 (2 р.), 415.В (2 р.), **2.** I 42.582, 367.264, II 414.В, *повт.* I 30.82 (2 р.), II 416.В (2 р.), *у спол.* I 322.470, **ледви 1.** I 160.281, 294.60, 435.В, VI 25.12, *повт.* I 154.47 (2 р.), 290.693 (2 р.), 428.В (2 р.), 498.В (2 р.), **ледві 1.** I 463.В, *повт.* I 497.В (2 р.), 502.В (2 р.).

ЛЕДВЕ-ЛЕДВЕ (6). *Присл. Насилу, з великими труднощами.* А Ярема по долині **Ледве-ледве** ходить, Не дивиться, не слухає... I 93.617. Сидить батько кінець стола. Тяжко зажурився. Коло його стара мати Сидить на ослоні, За сльозами **ледве-ледве** Вимовляє доні I 32.173.

◇ **ледве-ледве** I 32.173, 33.216, 93.617, 316.252, 321.448, 477.В.

ЛЕЖА *див.* **ЛЕЖНЯ.**

ЛЕЖАТИ, ЛЕЖАТЬ (41). **1.** (30). **Лежить** собі неборака, Думає, гадає II 107 141. *Повт.* (2). А той.. У храмині своїй кедровій **Лежить,** аж стогне, та **лежить.** II 72.117. *Образн.* (1). Оце воля спить! Лягла вона славно, лягла вона вкупі З нами, козаками! Бачиш, як **лежить** — Неначе сповита!.. II 232.31 //*Хворіти* (1). [Княжна] На сонці дуже запеклась, Та й занедужала. **Лежала** Недовго щось, седмиці з три II 18.434 //*Бути похованим* (10). Діди **лежать,** а над ними Могили синіють. I 111.1222. Нехай попи заспівають, А дружки заплачуть,— Легше, мамо, в труні **лежать,** Ніж його побачить. I 50.104.

2. *Перебувати в нерухомому положенні— про предмети* (6). дубового і ясенового дерева треба купить і вирубать, нехай собі **лежить** та сохне, поки що буде. VI 201 29.

3. *Покривати собою що-н.* (1). **Лежить** попіл на розпутті I 262.7.

4. *Перен. Нічим не займатися, нічого не робити* (4). **Лежимо** собі цілісіньку зиму та ждемо весни та пароходу із Астрахані. VI 83.37 //*У спол.* н і д о ч о г о р у к и н е **лежать**—*про відсутність бажання що-н. робити* (1). Я ще зроду такої нуды и не коштував. Н і д о ч о г о р у к и н е **лежать.** VI 132.40.

◇ **лежати 1.** I 10.34, **4.** I 526.В, **лежать 1.** I 50.104, II 213.62, **лежу 1.** II 233.39. VI 23.35, **4.** VI 38.6, **лежить 1.** I 8.196, 87.435, 108.1138, 168.160, 362.85, II 71.104, 99.236. 107 141, 127.8, 265.29, *повт.* II 72.117 (2 р.), *образн.* II 232.31, **3.** I 262.7, **лежимо 4.** VI 83.37, **лежать 1.** I

111.1222, 120.1579, II 205.30, 232.23, 443.В, 2. II 399.В, VI 32.4, 4. *у спол.* VI 132. 40, **лежала 1.** II 18.434, 2. II 59.1, **лежало 1.** II 16.344, 475.В, **лежали 1.** I 66.112, 295.87, 2. I 306.459, **нехай лежить 2.** VI 201.29, 217.41, **лежа 1.** II 256.322, 373.43.

ЛЕЖАЧИЙ (1). *Субст. У прислів'ї.* Хоча **лежачого** й не б'ють, То і полежать не дають Ледачому. II 356.1.

ЛЕЖНЯ (1), **ЛЕЖА** (1). *У приказці.* Ще позавчора передано мені твоє і Прісине письмо, а я тільки сьогодні заходився одвітувать. За **лежнею,** бачиш, ніколи й посидіть. VI 197.37. по правді сказавши, давно б його [лист] треба завершить, так що ж ти маєш робить — ніколи, так ніколи, що за **лежею** нема коли і посидіть. VI 83.33.

ЛЕЙБА (6). Поки хлоп'ята танцювали, Ярема з **Лейбою** прокрались Аж у будинок, в самий льох I 131.1984.

◊ ***Одн. Н.*** **Лейба** I 91.574, 130.1944, ***Р.*** **Лейби** I 121.1599, ***З.*** **Лейбу** I 90.543, ***О.*** **з Лейбою** I 131.1984, ***К.*** **Лейбо** I 457.В.

ЛЕЙСТРОВИЙ (1). *Реєстровий.* Тойді сироту Степана, Козака **лейстрового,** Отамана молодого, Турки-яничари ловили I 285.483.

ЛЕЛЬ (1). *Бог кохання, щастя і згоди.* Перед богами **Лель** і Ладо Огонь Рогніда розвела II 74.181.

ЛЕМІШ (2). *Образн.* Може верну знову Мою правду безталанну, Моє тихе слово. Може викую я з його До старого плуга Новий **леміш** і чересло. I 228.57. *У приказці* (1). [Старшина первий]: Ох, старі голови та розумні; химерять-химерять, та й зроблять з **лемеша** швайку. I 101.913.

ЛЕМІШКА (1). *Образн.* так отаку-то я замісив **лемішку,** якби тільки добрі люде помогли домісить, а потім і виїсти. VI 33.8.

ЛЕОПАРД (1). **леопард** Із льоху вискочив на сцену II 276.468.

ЛЕПСЬКИЙ (1). *Добрий. Ірон.* А де ж ти діла паляницю?.. Чи, може, ще й не напекла? Е, сором, сором! **Лепська** мати! I 320.398.

ЛЕПТА (4). *Вклад у яку-н. справу. Образн.* А нині плач, і скорбь, і сльози Душі убогої — убогій Остатню **лепту** подаю. II 305.25. Слава тобі, Шафарику.. Привітай же в своїй славі І мою убогу **Лепту**— думу немудрую I 264.74.

◊ ***Одн. Н.*** **лепта** I 259.24, ***З.*** **лепту** I 264.74, II 228.50, 305.25.

ЛЕТА (3). *Ріка забуття. Міфол.* Мій друже єдиний! Привітаєш,— убогая, Сірая, з тобою Перепливе вона **Лету** II 263.11. Друже мій.. Ходімо лучче до Харона — Через **Лету** бездонную Та каламутную Перепливем II 373.53.

◊ ***Одн. З.*** **Лету** II 263.11, **через Лету** II 373.53, ***О.*** **над Летою** II 373.33.

ЛЕТІТЬ (42). **1.** (34). Як сніг, три пташечки **летіли** Через Суботове I 293.1. Упав чумак коло воза, Упав та й лежить .. А із степу гайворони До його **летять.** II 127.16. *Образн.* (11). Сини мої! орли мої! **Летіть** в Україну,— Хоч і лихо зострінеться, Так не на чужині. I 76.46. І знов **лечу** понад землею, І знов прощаюся я з нею. I 243.177. письмо твоє от 8 августа получил я 28 сентября. Довгенько-таки воно **летіло** VI 118.17. *Образн., повт.* (4). **Лечу, лечу,** а вітер віє, Передо мною сніг біліє I 243.183 //*Переміщатися в повітрі силою поштовху* (2). З передсвіта до вечора.. **Летить** стріла́ калёная II 339.3 // *У спол.* а ж п і р ' я **летіло** (2). Христять.. знову. Переіщили, переіщили, А ж п і р ' я **летіло...** I 90.545.

2. *Перен. Швидко бігти, мчати* (8). Полетіла Катерина і не одяглася.. Через пеньки, заметами, **Летить,** ледве дише I 42.582 // *Про час, роки* (5). Літа́ не ждуть! літа́ **летять** II 167.107. І в'янеш ти, а дні **летять** II 236.26.

◊ **летіть 1.** VI 179.14, **лечу 1.** *образн.* I 241.74, 243.177, 245.258, 475.В, *образн., повт.* I 243.183 (2 р.), **летиш 1.** *образн.* I 68.5, **летить 1.** I 241.69, 463.В, II 339.3, 2. I 42.582, 249.400, **летим 1.** *образн.* I 241.95, **летять 1.** I 14.21, 268.215, 538.В, II 127.16, 496.В, 2. I 6.120, 227.7, II 167.107, 236.26, VI 82.6, **летів 1.** *образн.* I 473.В, **летіло 1.** *образн.* VI 118.17, *у спол.* I 90.545, **литіло 1.** *у спол.* I 427.В, **летіли 1.** I 66.115, 293.1, 298.186, **лети 1.** *образн.* I 417.В, 472.В, *образн., повт.* I 243.163, 243.167, **летіть 1.** *образн.* I 76.46, **нехай летять 1.** II 112.21, **летячи 1.** I 303.361, 404.В, II 96.112, 2. II 239.2, **летючи 1.** I 6.142.

ЛЕТУЧИЙ (1). *Перен.* Святая праведная мати Святого сина на землі. Не дай в неволі пропадати, **Летучі** літа марне тратить. II 266.65.

ЛЖИВИЙ (1). *Слов'ян.* І праведно господь великій, Мов на звірей тих лютих диких, Кайдани повелів кувать, Високі тюрми муровать, І, роде **лживий** і жестокій, Вомєсто кроткого пророка Царя вам повелів ізбрать. II 422.В.

ЛИБОНЬ (6). *Вставн. Мабуть.* під лісом, край дороги, **Либонь,** курінь мріє. I 41.516. Уже, **либонь,** після покрови Вертався з Дону я II 251.95. **Либонь,** уже

десяте літо, Як людям дав я «Кобзаря». А їм неначе рот зашито II 200.10.

◇ **либонь** I 40.479, 41.516, II 200.10, 251.95, 267.93, 445.В.

ЛИВАНСЬКИЙ (1). Мов кедр серед поля **Ливанського**, — у кайданах Став Гус перед ними! I 269.269.

ЛИЗАТИ (2). *У спол.* **лизати** х а л я в у (п а т и н к и) — *плазувати, запобігати перед ким-н.* цар... Самодержавний государ! **Лизав** у ліктора х а л я в у II 301.10. [Товариші-запорожці] I розказують і плачуть,.. Як Кирило з старшинами Пудром осипались I в цариці, мов собаки, П а т и н к и **лизали.** I 289.628.

ЛИКО (1). *У спол.* **ликом** ш и т и й. До В[асиля] М[атвійовича] писав аж двічі у Міліонну улицю — а од його хоч би слово, із Михайловської ані телень, од вас... та може вам ніколи? А як є коли? То гріх вам великий забувать хоть і **ликом** ш и т о г о, та все-таки земляка вашого. VI 50.25.

ЛИКУВАТИ (3). **Лику**є Рим. Перед кумира Везуть возами ладан, мірро II 275.437. Через тиждень в Лебедині У церкві співали: І с а і я, **ликуй**! Вранці Ярему вінчали I 134.2103.

◇ **ликує** II 275.437, 276.441, **ликуй** I 134.2103.

ЛИМАН (10). *Затоплена морем пригирлова частина річкової долини.* Виступили з-за **лиману** З турками татари. II 160.3 //*Власна назва* (9). I море ревнуло Босфорову мову, У **Лиман** погнало, а **Лиман** Дніпрові Тую журбу-мову на хвилі подав. I 199.26.

◇ ***Одн. Н.*** **Лиман** I 199.26, ***Р.*** **з-за лиману** II 160.3, **з-за Лиману** I 61.29, 63.21, 118.1497, 254.23, **од Лимана** I 65.79, ***З.*** **Лиман** I 61.38, **у Лиман** I 199.26, 303.363.

ЛИМАР (1). *Майстер по виготовленню збруї.* **Лимар** кичку зашиває, Мене горне, обнімає, Молоденьку. II 140.12.

ЛИМАРЕНКО (1). *Син лимаря.* У перетику ходила По опеньки, **Лимаренка** полюбила Молоденька. II 140.10.

ЛИНИ (1). Вари, жінко, **лини**, Ти-ни-ни, ти-ни-ни! I 106.1071.

ЛИНУТИ (5). **1.** *Мчати* (2). Мина́ літо, мина́ й друге, А на третє **линуть** Преславнії компанійці В свою Україну. II 43.46. *Образн.* (1). Чигрине, Чигрине, Все на світі гине, I святая твоя слава, Як пилина, **лине** За вітрами холодними, В хмарі пропадає. I 227.4.

2. *Перен. Прагнути куди-н.* (*серцем*). *Повт.* (3). А я дивлюся... і серцем **лину** В темний садочок на Україну. **Лину я, лину**, думу гадаю, I ніби серце одпочиває. II 20.4.

◇ **лину 2.** II 20.4, 20.6 (2 р.), **лине 1.** *образн.* I 227.4, **линуть 1.** II 43.46.

ЛИНЯТИ (1). Очі плачуть, чорні брови Од вітру **линяють.** I 55.8.

ЛИПА (1). на одвірки тілько і на двері купи дубового і ясенового, та на поміст — **липи.** VI 217.34.

ЛИПОВИЙ (2). Якщо добре зроблено о грунті, то дбай дубовий, берестовий, ясеновий, кленовий і **липовий** ліс і пиши о грошах. VI 205.40. А дубового, кленового, **липового** й осикового.. не придбав? VI 207.3.

ЛИСИЙ (3). з темного лісу З рушницею і з челядью Виходить пан **лисий** II 429.В. Фотограф збрехав, не приніс мені портрета. Нехай до другого разу. А на сей раз скажіте їй, що я **лисий** і сивоусий, то вона сердешна і так злякається. VI 191.25.

◇ ***Одн. Н.*** **лисий** II 429.В, VI 85.35, 191.25.

ЛИСИНА (1). тебе цілують други твої Дорохова, Голинская, Брилкін, а Тетяся Піунова аж тричі. А я аж десять раз та все в твою розумну благородну **лисину**, мій єдиний друже! VI 164.15.

ЛИСТ[1] (36). *Письмове повідомлення.* По копійці [вдова] заробляла, Копу назбирала. Та до сина **лист** писала I 234.152. Ой із журби та із жалю, Щоб не бачить, як читають **Листи** тії, погуляю II 152.24. Не знаю, чи дійшов мій **лист** до ваших рук VI 41.17.

◇ ***Одн. Н.*** **лист** VI 41.17, 49.28, 51.10, 85.1, 130.4, ***Р.*** **листа** VI 49.33, ***З.*** **лист** I 234.152, VI 45.12, 45.19, 45.20, 46.3, 46.13, 51.19, 54.24, 58.10, 62.6, 62.8, 82.11, 82.13, 83.32, 84.2, 84.10, 86.3, 139.15, 193.28, **за лист** VI 51.9, 186.4, **листу** VI 203.27, ***О.*** **листом** VI 41.14, 139.9, ***М.*** **в (у) листі** VI 84.36, 85.11, ***Мн. Н.*** **листи** VI 50.17, ***З.*** **листи** II 152.24, VI 55.10, 129.39.

ЛИСТ[2] (4). *У рослини. У порівн.* (2). Як билина, Як **лист** за водою, Пішов козак з сього світа, Все забрав з собою. I 256.73 //*Збірн.* (2). Стан високий, **лист** широкий Марне зеленіє I 48.5. Якимсь **листом** Голова повита. I 249.404.

◇ ***Одн. Н.*** **лист** *у порівн.* I 15.32, 256.73, *збірн.* I 48.5, ***О.*** **листом** *збірн.* I 249.404.

ЛИСТ[3] (1). *Аркуш паперу.* Хоч доведеться розп'ястись! А я таки мережать буду Тихенько білії **листи.** II 214.92.

ЛИСТОК (1). *Зменш. до* **лист**[2]. якимсь **листком** Голова обвита I 474.В.

ЛИСТОЧОК[1] (1). *Зменш.-пестл. до* **лист**[1]. Напишіть до мене, коли матимете час, хоч малесенький **листочок,** нехай хоч трошки я заплачу добрими сльозами. VI 43.31.

ЛИСТОЧОК[2] (1). *Зменш.-пестл. до* **лист**[2]. в садочку мраморова Купальня біліла Кріз **листочки** II 415.В.

ЛИСТОЧОК[3] (8). *Зменш.-пестл. до* **лист**[3]. куплю Паперу аркуш. І зроблю Маленьку книжечку. Хрестами І візерунками з квітками Кругом **листочки** обведу. II 45.9. Умисне пишу тобі на одному **листочку** VI 131.8. Читаю по одному **листочку** в день біографію Гоголя, читаю та й боюся, може й по **листочку** не стане, поки-то прийде той одпуск. VI 132.41.

◇ ***Одн. Р.*** **до листочка** VI 141.34, ***З.*** **листочок** VI 62.19, 186.20, ***М.*** **на листочку** VI 131.8, **по листочку** VI 132.41, 132.42, ***Мн. З.*** **листочки** II 45.9, VI 32.19.

ЛИСТЯ (7). *Збірн.* Минають дні, минає літо, Наста[ла] осінь, шелестить Пожовкле **листя** I 282.354. Село зеленіє. Ніхто в його не заходить, Тілько вітер віє Та розносить жовте **листя** II 151.45. *Повт.* (2). А я собі Христя В намисті, А на лиштві **листя** Та **листя,** І чоботи і підкови. I 141.2321.

◇ ***Одн. Н.*** **листя** I 136.2125, 282.354, 349.3, *повт.* I 141.2321, 141.2322, ***З.*** **листя** I 75.6, II 151.45.

ЛИСЯНКА (10). **Лисянка** — містечко Звенигородського повіту, над річкою Гнилим Тікичем. I 149. Прип. Оксана В вікно поглядає На **Лисянку** засвічену. I 127.1815.

◇ ***Одн. Н.*** **Лисянка** I 149.Прип., ***Р.*** **із Лисянки** I 123.1664, **од Лисянки** I 149. Прип., ***З.*** **на Лисянку** I 127.1815, **у Лисянку** I 116.1401, 122.1663, 453.В, ***М.*** **у Лисянці** I 123.Заг., 127.1819, 455.В.

ЛИТВА (4). У князя свято, Виглядає із **Литви** князя-жениха II 74.179. Розбрілись конфедерати По Польщі, Волині, По **Литві,** по Молдаванах І по Україні I 83.312.

◇ ***Одн. Р.*** **із Литви** II 74.179, 74.195, 74.198, ***М.*** **по Литві** I 83.312.

ЛИТИ (10). «Пийте, діти! пийте, **лийте!..»** І поставець одним духом Залізняк черкає. I 124.1726.

◆ ***У спол.*** (7): а) с л ь о з и (р і к и, м о р е с л ь о з і) **лити** — *гірко плакати* (5). Думав жити, поживати Та бога хвалити, А довелось на чужині Тілько с л ь о з и **лити**! II 106.101. І розкажу я людям горе, Як тая мати р і к и, м о р е С л ь о з и кровавої **лила,** Так, як і ти. II 266.73; б) к р о в (м о р я к р о в а в і) **лити** — *гинути, захищаючи кого-, що-н.* (2). Так от як к р о в свою **лили** Батьки за Москву і Варшаву I 335.190. за славу **Лили** вони м о р я к р о в а в і, Або за себе? Ні, за нас! II 227.19.

◇ **лити** *у спол.* а) I 554.В, II 106.101, **лила** *у спол.* а) II 223.112, 266.73, **лили** *у спол.* а) II 102.12, *у спол.* б) I 335.190, II 227.19, **лий** I 78.147, 79.159, **лийте** I 124.1726.

ЛИТИЙ (4). **1.** *Виготовлений литтям* (3). І з собором Іде сам кесар. Перед ним Із бронзи **литую** статую Самого кесаря несуть. II 271.260. Несуть пани есаули Козацькую збрую: **Литий** панцир порубаний, Шаблю золотую. II 43.63.

2. *Пролитий* (1). Ти, любий друже, заговориш Тихенько-тихо... про любов Про безталанную, про горе.. Або про марне **литу** кров З людей великими катами. II 228.41.

◇ ***Одн. З.*** **литий 1.** II 43.63, **литого 1.** II 461.В, **литую 1.** II 271.260, (про) **литу 2.** II 228.41.

ЛИТИСЯ, ЛИТИСЬ (11). Отак у Скутарі козаки співали; Співали сердеги, а сльози **лились** I 199.18. Не втирайте ж мої сльози, Нехай собі **ллються** I 23.92. Де кров **лилась** козацькая, Трава зеленіє. I 416.В. *Образн.* (4). Неначе наш Дніпро широкий, Слова його **лились,** текли II 102.7. і вчора **Лилася** божа благодать. II 272.305.

◇ **льєтся** *образн.* II 469.В, **ллються** I 39.459, **лилася** *образн.* II 272.305, **лилась** I 416.В, II 65.141, **лилось** *образн.* I 144.2458, **лилися** I 199.19, 351.23, **лились** I 199.18, *образн.* II 102.7, **нехай ллються** I 23.92.

ЛИТОВСЬКИЙ (1). То синок був **литовської** Гордої графині. II 157.13.

ЛИХИЙ (47). **1.** *Злий, поганий* (41). Недобрий чоловік, **лихий**! Навчив тебе, моя дитино, Зробить оце! II 318.555. Де ж ти дівся, в Яр глибокий Протоптаний шляху? Чи сам заріс темним лісом, Чи то засадили Нові кати? Щоб до тебе Люди не ходили На пораду: що їм діять З добрими панами, Людоїдами **лихими** I 338.35. Уже чи добрим, чи **лихим,** А будеш панською ріднею, Хіба повісишся!.. II 95. 101 //*Субст.* (4). Не зробив я, і не думав я, отамане, батьку мій, кому-небудь **лихого,** а терплю горе і бог знає за що. VI 83.12 // *Тяжкий, нещасливий* (6). [Вдова] Ізнищіла, ізмарніла, Кинула господу, Пішла в найми.. не минула **Лихої** пригоди. I 232.82. батько.. Не витерпів **лихої** долі, Умер на панщині!.. II 229.30. я .. Блукав собі, молився богу Та люте

панство проклинав. І зга́дував літа **лихії,** Погані, давнії літа́ II 23.9. *Тавтол.* (5). люде тихо Без всякого **лихого** лиха Царя до ката поведуть. II 356.14. *Образн.* (1). Боже! Боже!.. за що ти караєш Своїх і покорних і добрих дітей? За що закрив їх добрі очі, І вольний розум окував Кайданами **лихої** ночі!.. I 266.149 //*У спол.* **лихая** година — 1) *про недобрий, тяжкий час* (7). Думи мої, думи мої, Ви мої єдині, Не кидайте хоч ви мене При **лихій** годині. II 7.4. В **лиху** годину, Якось недавно довелось Мені заїхать в Україну II 110.8; 2) *про недолю* (5). Тебе тільки не покине **Лихая** година — Княжно моя безталанна, Знівечений цвіте. II 17.381. Нехрищений сину! Не я тебе христитиму На **лиху** годину. I 310.27.

2. *Субст. Чорт, нечиста сила* (6). А то лихо розказувать, Щоб бридке приснилось! Нехай його **лихий** візьме! I 37.389. Аж ось **лихий** царя несе З законами II 351.10 //*У спол.* **лихий** їх знає (4). Мені велено одправиться прямо в столицю. **Лихий** їх знає для чого. VI 145.18.

◊ ***Одн. Н.*** **лихий 1.** II 318.555, *тавтол.* II 85.23, **2.** I 37.389, II 351.10, *у спол.* I 301.306, II 165.38, VI 132.22, 145.18, **лиха 1.** I 128.1885, II 426.В, **лихая 1.** II 63.42, 70.35, *у спол.* I 44.658, 134.2068, 462.В, II 17. 381, **лихеє 1.** II 420.В, ***Р.*** **лихого 1.** *субст.* VI 83.12, (без) **лихого 1.** *тавтол.* II 356.14, **лихої 1.** I 232.82, II 229.30, *образн.* I 266.149, *у спол.* I 123.1695, II 288.6, ***З.*** (в) **лихий 1.** II 236.13, (в) **лиху 1.** *у спол.* II 110.8, (на) **лиху 1.** *у спол.* I 310.27, (про) **лиху 1.** I 25.31, **лихую 1.** II 94.54, **лихе 1.** II 55.245, *тавтол.* II 345.20, **лихеє 1.** *тавтол.* II 92.12, ***О.*** **лихим 1.** II 57.17, 95.101, *тавтол.* II 280.10, **лихою 1.** I 532.В, (з) **лихою 1.** II 25.39, ***М.*** (при) **лихій 1.** *у спол.* I 81. 250,463.В, II 7.4, VI 49.20, ***Мн. Н.*** **лихі 1.** II 394. В, *субст.* II 327.32, ***З.*** **лихії 1.** II 23.9, **лихих 1.** *субст.* I 344.149, II 325.6, ***О.*** (з) **лихими 1.** I 338.35.

ЛИХО[1] (164). **1.** *Біда, горе, нещастя* (147). Сини мої! орли мої! Летіть в Україну,— Хоч і **лихо** зострінеться, Так не на чужині. I 76.47. Добре було, Та **лихо** спіткало! II 157.20. Іде військо, іде й друге, А за третім стиха — Не дивися, безталанна — Везуть тобі **лихо.** II 43.52. Опріч нудьги, всі **лиха** перебували в мене, навіть і нужа,— аж згадувать бридко! VI 55.9. *Повт.* (15). **Лихо,** люде, всюди **лихо,** Нігде пригорнуться I 86.394. *Зверт.* (1). Молодеє **лихо!** якби ти вернулось, Проміняв би долю, що маю тепер. I 144.2447. *Персоніф.* (16). Заховаю змію люту,.. Щоб вороги не бачили, Як **лихо** сміється... I 23.84. Було колись в Україні — **Лихо** танцювало I 60.22. *У приказці* (5). всяке **лихо** здалеку страшніше, як то кажуть розумні люде. VI 49.37. *У прикл. спол.* (2): а) **лихо**-злидні (1). Вибачайте, люде добрі: Може не до ладу, Та прокляте **лихо**-злидні Кому не завадить? I 86.388; б) **лихо**-мука (1). А вже ж тії закаблуки Набралися **лиха**-муки... II 400.В // На **лихо** (8). обок його Цариця небога, Мов опеньок засушений, Тонка, довгонога. Та ще на **лихо,** сердешне, Хита головою. I 247.318. Я був убогий сирота. А у сусіда виростала У наймах дівчина.. Отож вона мені на **лихо** Та на погибель підросла. II 64.81. *Тавтол.* (1). Чимало люду оголили Оці сатрапи-ундіра, А надто стрижений Гаврилич З своїм єфрейтором малим Та жвавим, на́ **лихо** лихим. II 280. 10 //З **лиха** (3). Піди лиш скрипку принеси Та з **лиха** гарно потанцюєш II 167.101 //*Зло* (8). літа.. Пливуть собі стиха, Забирають за собою I добро і **лихо.** II 215.8. *Тавтол.* (1). люде тихо Без всякого лихого **лиха** Царя до ката поведуть. II 356.14 //*У спол.* (2): а) заглянути **лихові** в очі (1). Тяжко, брате мій добрий, каратися і самому не знати за що. Отже так зо мною трапилося, спершу я сміливо заглянув **лихові** в очі. VI 42.24; б) бити **лихом** об землю — *не журитися* (1). Чи давно чоловік мені радив, щоб я бив **лихом** об землю.. А його вже й поховали! VI 82.24 //*Перен.*(3). Чому ти не оженишся? Чи ми вже з тобою разом поженимось? Не швидко, я думаю, це **лихо** скрутиться. VI 147.21. *Зверт.* (1). Не плач, сину, моє **лихо!** Що буде, то й буде. I 40.491.

2. *У знач. присудка. Погано, зле* (10). Думи мої, думи мої, **Лихо** мені з вами! I 21.2. Блукав я по́ світу чимало, Носив і свиту і жупан... Нащо вже **лихо** за Уралом Отим киргизам, отже й там.. лучше жити, Ніж нам на Украйні. II 26.82. *Повт.* (4). **Лихо,** діти, **Лихо** мені з вами! I 80.215.

3. *У знач. вигука. Уживається для вираження тяжкого переживання, відчаю тощо* (7). Де ж серце жіноче? Серце матері!.. Ох, **лихо,** Лишенько, дівчата! I 166.74. Іде Катря, шкандибає; Дивиться — щось мріє... Либонь, ідуть москалики... **Лихо!..** серце мліє... I 40.480. *Повт.* (2). **Лихо! лихо!** мати в'яне, Дочка червоніє I 165.47.

◊ ***Одн. Н.*** **лихо 1.** I 39.460, 42.561, 45.689, 49.34, 59.74,76.47, 107.1087, 119.1539, 121.1605,

144.2446, 161.317, 165.43, 294.47, 303.346, 312.92, 352.41, 352.47, 352.49, 379.2, II 17.375, 30.46, 157.20, 202.19, 233.56, 242.15,251.94, 353.103, VI 21.8, 28.4, 45.14, 49.37, 70.15, 172.3, 185.25, 186.16, 193.5, 198.36, *повт.* I 86.394 (2 р.), 112.1277, 112.1278, 337.1, 337.4, VI 24.26, 24.27, ***персоніф.*** I 21.7, 21.9, 23.84, 60.22, 63.14, 99.840, 104.988, 111.1210, 260.16,282.385, 312.96,316.249, 316.254, II 221.41, 443.В, VI 211.33, *у приказці* II 180.37, VI 49.37, 141.3, *у прикл. спол.* а) I 85.388, *перен.* VI 147.21, **2.** I 21.2, 21.27, 37.350, 331.64, II 26.82, 54.195, *повт.* I 80.215, 80.216, 339.76, 339.77, **3.** I 34.254, 40.475, 40.480, 43.587, 166.74, *повт.* I 165.47 (2 р.), ***Р.*** **лиха 1.** I 91.564, 139.2267, 160.276, 351.16, 462.В, 488.В, II 26.88, 111.47, 348.14, 462.В, VI 15.9, 162.32, *повт.* I 275.88 (2 р.), II 36.44, 36.45, 36.48, 36.49, 36.50, *у прикл. спол.* б) II 400.В, *перен.* II 415.В, **без лиха 1.** *тавтол.* II 356.14, **з лиха 1.** II 167.101, 202.31, 286.10, ***Д.*** **лихові 1.** VI 50.32, *у спол.* а) VI 42.24, ***З.*** **лихо 1.** I 11.9, 28.4, 36.320, 36.347, 37.387, 51.139, 52.153, 144.2449, 157.169, 162.380, 330.15, 351.20, 356.33, 519.В, II 16.338, 43.52, 48.126, 48.129, 91.58, 210.8, 215.8, 251.107, 252.131, 345.19, VI 132.33, *у приказці* II 223.123, **за лихо 1.** I 23.70, **на лихо 1.** I 45.669, 247.318, 290.704, II 59.5, 64.81, 73.162, VI 34.27, 84.32, *тавтол.* II 280.10, **про лихо 1.** I 37.371, 125.1742, VI 178.37, ***О.*** **лихом 1.** I 277.170, 308.7, 330.16, II 36.67, *у спол.* б) VI 82.24, **з лихом 1.** I 464.В, II 456.В, VI 200.7, *у приказці* II 180.38, ***К.*** **лихо 1.** *зверт.* I 144.2447, *перен., зверт.* I 40.491, ***Мн. Н.*** **лиха 1.** VI 45.15, 55.9, ***Р.*** **опріче лих 1.** VI 42.29, ***З.*** **лиха 1.** I 243.164.

ЛИХО[2] (1). *Присл. Зле, недобре.* Катерина.. в запічку Дитину колише. А жіночки **лихо** дзвонять, Матері глузують, Що москалі вертаються Та в неї ночують I 30.85.

ЛИХОЛІТТЯ (1). Розказали кобзарі нам Про войни і чвари, Про тяжкеє **лихоліття...** Про лютії кари II 30.53.

ЛИХОРАДОЧНО (1). *Присл.* Серце якось **лихорадочно** б'ється. Ох, якби-то його швидче успокоїли! VI 138.13.

ЛИЦАР (5). *Перен. Про відважну і благородну людину, захисника кого-, чого-н.* Громада вибрала гетьмана — Преславного Лободу Івана, **Лицаря** старого, Брата військового. II 138.40. *Зверт.* (2). І вам слава, сині гори, Кригою окуті. І вам, **лицарі** великі, Богом не забуті. I 326.59.

◇ ***Одн. З.*** **лицаря** II 138.40, 281.55, **про лицаря** II 218.28, ***Мн. К.*** **лицарі** *зверт.* I 326.59, II 275.431.

ЛИЦАРСЬКИЙ (1). *Перен.* Гинуть! Гинуть! У ярмах **лицарські** сини II 111.39.

ЛИЦЕ (5). Чи ти мене, боже милий, Навік забуваєш, Одвертаєш **лице** своє, Мене покидаєш? I 340.23 //В **лиці** — *в особі кого* (1). Бог в **лиці** Надежды и Александры Михайловны помагає мені одружиться з вашою дочкою і сестрою Ликерею VI 215.13 //П р и **лиці** — *у присутності кого-н.* (1). Ликера вчора, здається, збрехала п р и **лиці** А[ндрея] Н[иколаевича], що вона оставила у вас в доме мои.. вещи VI 219.21 //П е р е д **лицем** — *при наявності чого-н.* (1). Я не розглядів дна тії бездни, в котору впав. А тепер, як розглядів, то душа моя убогая розсипалась, мов пилина п е р е д **лицем** вітра. VI 42.27.

◇ ***Одн. З.*** **лице** I 340.23, 403.В, ***О.*** **перед лицем** VI 42.27, ***М.*** **в лиці** VI 215.13, **при лиці** VI 219.21.

ЛИЦЕМЄРИ (1). По закону апостола Ви любите брата! Суєслови, **лицемєри,** Господом прокляті. I 328.118.

ЛИЦЮВАТЬ (1). *Образн.* Нумо знову, Поки новинка на основі, Старинку божу **лицювать.** II 58.4.

ЛИЦЯ (1). *Щоки.* Як була я молодиця, Цілували мене в **лиця** I 362.71.

ЛИЦЯТИСЯ, ЛИЦЯТИСЬ (7). **1.** *Без додатка. Закохуватися, упадати, залицятися* (4). дівчата **лицялися** І рушники дбали. I 232.108. Як була я пані В новому жупані, Паничі **лицялись,** Руку цілували!..II 98.224.

2. *Кохатися, любитися, фліртувати з ким-н.* (3). дівчата з парубками **Лицяються.** II 147.6.

◇ **лицятися 2.** II 136.9, **лицяються 1.** II 267.121, **2.** II 147.6, **лицявся 2.** II 114.13, **лицялися 1.** I 232.108, **лицялись 1.** II 98.224, **лицяйтеся 1.** II 41.9.

ЛИЧАКИ (1). *Взуття з лика.* Свище полем заверюха, Іде Катерина У **личаках** — лихо тяжке! I 40.475.

ЛИЧЕНЬКО (5). *Пестл.* І цвіт королевий Схилив свою головоньку.. На білеє пониклеє **Личенько** Лілеї. I 357.90.

◇ ***Одн. Р.*** **до личенька** I 355.18, 528.В, **до личинька** I 529.В, ***З.*** **на личенько** I 357.90, 528.В.

ЛИЧИНА (1). *У спол.* п с я й о г о **личина**! *Лайл.* [Сотник]: Дивися, п с я й о г о **личина**! Оце-то так, що богослов! У батька краде! II 171.223.

ЛИЧКО (6). *Пестл. до* **лице.** Не плач, Катерино, Не показуй людям сльози, Терпи до загину! А щоб **личко** не марніло З чорними бровами,— До схід сонця в темнім лісі Умийся сльозами. I 39.452. А без долі біле **личко** — Як квітка на полі: Пече сонце, гойда вітер, Рве всякий по волі. I 32.159.

◇ ***Одн. Н.*** **личко** I 32.159, 39.452, 45.707, 49.44, ***З.*** **личко** I 4.35, 32.163.

ЛИШ (24). *Частка.* **1.** *Спонукальна. Уживається найчастіше з формою наказ. сп. діє-*

слова (21). А глянь **лиш** гарно кругом себе,— І раю кращого не треба! II 95.92. Постривай **лиш**: може, брате, На чужому полі Талану того попросиш II 104.20. По слуху вона мені не подобалась; подивись **лиш** на неї своїм батьківським оком. VI 220.30. Іти **лиш** в хату... II 169.145. Побіжу **лиш** швидше. II 174.310.

2. *Обмежувальна* (3). Чи по знаку Кому цей Оглав білохатий? Троха **лиш**! II 164.3.

◊ **лиш 1.** I 37.384, 65.75, 105.1046, 125.1738, 126.1786, 313.118, 365.174, 439.В, 536.В, II 74.190, 95.92, 104.20, 167. 100, 169.145, 174.310, 255.269, 273.341, 408.В, VI 201.13, 220.30, **2.** I 499.В, II 164.3, VI 85.29, **лишь 1.** II 469.В.

ЛИШЕНЬ (22). *Частка.* **1.** *Спонукальна. Уживається найчастіше з формою наказ. сп. дієслова* (21). сядь **лишень** та напиши Оцю бувальщину... II 49.4. Слухай **лишень,** скажу тобі, Кого я шукаю. I 366.199. Подивіться **лишень** добре, Прочитайте знову Тую славу. I 334.149. Піти **лишень** подивиться До царя в палати, Що там робиться. I 252.531.

2. *Обмежувальна* (1). говорять: —Аби файда в руках була, А хлопа, як того вола, У плуг голодного запряжеш ... Троха **лишень,** чи так? II 105.46.

◊ **лишень 1.** I 42.569, 101.910, 103.960, 105.1030, 116.1424, 121.1612, 252.531, 275.81, 276.121, 276.127, 276.133, 278.190, 313.115, 313.142, 323.517, 334.149, 362.84, 366.199, II 49.4, 165.66, 286.9, **2.** II 105.46.

ЛИШЕНЬКО (10). **1.** *Зменш. до* **лихо**[1] **1** (7). Заграй мені, дуднику, На дуду, Нехай своє **лишенько** Забуду. II 144.15. *Тавтол.* (1). Якби побачив, нагадав Веселеє та молодеє Колишнє **лишенько** лихеє. II 92.12 //Н а **лишенько** (1). Доню моя, доню моя, Цвіте мій рожевий! Як ягодку, як пташечку, Кохала, ростила На **лишенько...** I 33.193 //**Лишенько** з тобою (3). Катерино, серце моє! **Лишенько** з тобою! Де ти в світі подінешся З малим сиротою? I 30.100.

2. *Зменш. до* **лихо**[1] **3** (3). Якби мені тілько рисувать було можна, то я і не журився б, ходив би собі в сірій шинелі.. а тепер!... ой **лишенько**! і вимовить не хочеться!.. VI 43.30.

◊ *Одн. Н.* **лишенько 1.** I 30.100, 243.156, 247.321, **2.** I 166.75, II 12.190, VI 43.30, *Р.* **лишенька 1.** II 431.В, *З.* **лишенько 1.** II 144.15, *тавтол.* II 92.12, **на лишенько 1.** I 33.193.

ЛИШТВА (3).— А мені хрещена мати **Лиштву** вишивала. II 197.18. Тому к святкам З **лиштвою** пошили Сорочечку. II 197.6.

◊ *Одн. З.* **лиштву** II 197.18, *О.* **з лиштвою** II 197.6, *М.* **на лиштві** I 141.2321.

ЛІВАН (1). *Назва гірського хребта.* Іордан I сніговерхій той **Ліван** Пурпуром золотом сіяють, Аж очі сліпнуть. II 486.В.

ЛІВАНІВ (1). І честь Кармілова і слава **Ліванова,** а не лукава, Тебе укриє II 291.9.

ЛІВИЙ (1). Бачиш, праву ногу Чи то **ліву** підстрелено... II 254.219.

ЛІВРЕЯ (2). *Одяг слуг.* Не вам, в мереженій **ліврії** Донощики і фарисеї, За правду пресвятую стать I за свободу. II 280.21. Пострижемося ж у лакеї Та ревносно в новій **ліврії** Заходимось царів любить. II 75.229.

ЛІД (1). Попід **льодом** Геть загуркотіло. I 45.681.

ЛІДІЙСЬКИЙ (2). На арені **Лідійський** золотий пісок Покрився пурпуром червоним II 276.456. **Лидійський** золотий пісок II 470.В.

ЛІЖКО (4). Дрижить, ізігнувшись Над каганцем: лічить гроші Коло **ліжка,** клятий. I 86.420. Не вернеться чорнобривий Та й не привітає, Не розплете довгу косу, Хустку не зав'яже, Не на **ліжко,** в домовину Сиротою ляже! I 4.47.

◊ *Одн. Р.* **коло ліжка** I 86.420, *З.* **на ліжко** I 4.47, II 72.131, *М.* **на ліжку** I 86.421.

ЛІЗТИ (14). **1.** *Забиратися, проникати куди-н.* (5). Встає, не пада, Іде в покої... Скверний гаде! Куда ти **лізеш**? Схаменись! II 16.350. *Образн.* (2). Якого ж ми раю У бога благаєм? Рай у серце **лізе** II 192.25. Пиши отак: було Село — Та щоб не **лізти** на чужину, Пиши — у нас на Україні. II 49.9.

2. *Вилазити (на дерево); повзти, чіпляючись за що-н.* (3). Щось **лізе** вверх по стовбуру I 6.123. Дивися, чорная змія По снігу **лізе...** II 100.287.

3. *Настирливо приставати до когось* (2). [Марина]: поганий, Дивися, **лізе** цілувать. Ось тобі, на!.. II 99.261.

4. *Іти, просуватися силою* (1). Із Полісся шляхта **лізе** II 160.5.

◆ *У спол.* (3): а) н е **лізе** в г о л о в у н і ч о г о — *нічого не можна придумати* (2). Видумуєш, щоб серце вбоге Хоч тихим словом розважать, Н е **лізе** в г о л о в у н і ч о г о II 433.В; б) **лізти** в о ч і (1). Тілько що очі заплющу, вареник так, так тобі і

лізе в о ч і, перехристишся, заплющишся, а він знову. VI 28.3.

◊ **лізти 1.** *образн.* II 49.9, **лізеш 1.** II 16.350, **лізе 1.** *образн.* II 192.25, **2.** I 6.123, 6.132, II 100.287, **3.** II 16.353, 99.261, **4.** II 160.5, *у спол.* а) II 433.В, VI 161.5, *у спол.* б) VI 28.3, **лізем 1.** II 192.26, **лізли 1.** II 389.В.

ЛІЙ (1). *У спол.* **лій** т о п и т и — *мучити, знущатися.* Не чваньтесь, з вас деруть ремінь, А з їх, бувало, й **лій** т о п и л и. I 334.169.

ЛІК (4). Лічу в неволі дні і ночі, І **лік** забуваю. II 210.2.

◊ ***Одн. З.*** **лік** II 210.2, 215.2, VI 167.15, 177.14.

ЛІКАР (7). Хоч **лікар** і говорить, що нічево, одначе так кивне головою, що аж сумно дивиться. VI 25.14. З трьома чи й більше **лікарями..** Весною пана привезли. I 538.В.

◊ ***Одн. Н.*** **лікар** VI 25.14, 42.32, ***Мн. Н.*** **лікарі** I 538.В (3 р.), ***З.*** **лікарів** I 545.В, ***О.*** **з лікарями** I 538.В.

ЛІКАРУВАТИ, ЛІКАРУВАТЬ (2). Потім її стала вчити І **лікарувати,** Які трави, що од чого, І де їх шукати. I 372.428. Роскáзує, як і вона Колись дівовала.. І як її вчила **Лікарувать** Маріула I 539.В.

ЛІКТОР (8). *Охоронець найвищої урядової особи у стародавньому Римі.* Кругом в три лави оступили Зевеса **ліктори.** II 276.478. С позорища увечері У терми сховався Святий кесарь з **ликторами.** II 471.В.

◊ ***Одн. Р.*** **у ліктора** II 301.10, ***Мн. Н.*** **ліктори** II 271.255, 276.478, 301.8, **ликтори** II 468.В, 471.В, ***О.*** **з лікторами** II 277.494, **з ликторами** II 471.В.

ЛІЛЕЯ (9), **ЛІЛІЯ** (5). Така, як ти, колись **лілея** На Іордані процвіла II 293.1. Заквічай голову дівочу **Лілеями** та [ти]м рясним Червоним маком. II 308.115. *У порівн.* (3). В садах кохалися, цвіли, Неначе **лілії,** дівчата. II 33.7. у Італії росло Мале дівча. І красотою, Святою, чистою красою, Як тая **лілія,** цвіло. II 267.102. *Назва твору* (3). **Лілія** I 527.В //*Власне ім'я* (7). дівчата заквічались І почали звати **Лілеєю** снігоцвітом I 356.73. заплакала **Лілея** Росою-сльозою... I 355.19. цвіт королевий Схилив свою головоньку.. На білеє пониклеє Личенько **Лілеї.** I 357.90.

◊ ***Одн. Н.*** **лілея** II 293.1, **Лілея** I 355.19, 357.85, ***у назві*** I 355.Заг., **лілія** *у порівн.* II 267.102, **лилія** *у порівн.* II 467.В, **Лілія** *у назві* I 527.В, 528.В, ***Р.*** **Лілеї** I 355.18, 357.90, ***О.*** **Лілеєю** I 356.73, **Лелеєю** I 528.В, ***Мн. Н.*** **лілії** *у порівн.* II 33.7, ***О.*** **лілеями** II 308.115.

ЛІНІЯ (3). *Оборонна смуга укріплень.* Із города із Глухова Полки виступали З заступами на **лінію** I 250.433. І здалека Запорожці чули,.. Як діточки на Орелі **Лінію** копали II 31.72.

◊ ***Одн. З.*** **лінію** II 31.72, **на лінію** I 250.433, ***М.*** **на лінії** II 394.В.

ЛІПИТЬ (3). *Створювати скульптури з пластичного матеріалу.* мені, ти знаєш, рисовать запрещено, а **ліпить** — ні, то я й **ліплю** тепер VI 77.13. Ще позаторік заходився я був **ліпить** із воску — і нічого не вдіяв VI 115.35.

ЛІРИ (1). І знову **ліри** заревли, І знов дівчата мов сороки, А парубки, узявшись в боки, Навприсідки пішли. II 77.17.

ЛІРНИКИ (3). *Співаки, що акомпанують собі на лірі.* У неділю на селі, У оранді на столі Сиділи **лірники** та грали По шелягу за танець. II 77.11.

◊ ***Мн. Н.*** **лірники** I 304.Заг., II 77.11, 79.103.

ЛІС (49). **1.** *Простір, зарослий деревами, а також дерева, що ростуть у великій кількості* (40). Вийшов з хати карбівничий, Щоб **ліс** оглядіти I 42.560. Реве, свище заверюха. По **лісу** завило I 42.556. В оцім яру є озеро Й **ліс** попід горою I 122.1641. Перелічу і дні і літа. Кого я, де, коли любив? Кому яке добро зробив? Нікого в світі, нікому в світі. Неначе по **лісу** ходив! II 47.105. Сім літ Сокира божа **ліс** стинала, І пожарище не вгасало. II 59.26. *Повт.* (2). кругом Широколистії тополі, А там і **ліс,** і **ліс,** і поле, І сині гори за Дніпром. II 9.41. *У прикл. спол.* с т е п и-**ліси** (1). Гуля Максим, гуля батько С т е п а м и-**лісами.** I 103.976.

2. *Тільки в одн. Зрубані дерева як будівельний матеріал* (9). На надвірню комору (робочу) при случаї дубового **лісу** купи: нехай лежить та висихає поки що буде. VI 217.40. Якщо добре зроблено о грунті, то дбай дубовий, берестовий, ясеновий, кленовий і липовий **ліс** і пиши о грошах. VI 205.40.

◊ ***Одн. Н.*** **ліс 1.** I 41.514, 122.1641,149.Прип., VI 195.32, *повт.* II 9.41 (2 р.), ***Р.*** **лісу 2.** VI 198.5, 198.38, 203.14, 209.10, 217.40, 323.В, **з лісу 1.** II 66.166, 131.10, **з-за (із-за) лісу 1.** I 99.850, II 97.180, **кругом ліса 1.** I 122.1648, **посеред лісу 1.** I 298.189, ***З.*** **ліс 1.** I 42.560, II 59.26, **2.** VI 205.40, 217.33, **в (у) ліс 1.** I 44.665, 118.1519, 297.172, **на ліс 1.** II 97.180, ***О.*** **лісом 1.** I 42.554, 45.671, 337.29, **з лісом 1.** I 42.564, **під лісом 1.** I 41.515, ***М.*** **в (у) лісі 1.** I 22.40, 36.340, 39.454, 118.1522, 122.1642, 320.395, II 8.19, **о лісі 2.** VI 210.38, **по лісу 1.** I 42.556, 403.В, II 47.105, 59.12, ***Мн. З.*** **ліси 1.** I 228.41, **в ліси 1.** I 379.12, ***О.*** **лісами 1.** I 120.1564, 432.В, *у прикл. спол.* I 103.976, ***М.*** **в лісах 1.** II 485.В.

ЛІСНИЙ (1). Поки що буде, купить би у Вольського дубів 40 лісу, вирубать, та й нехай би собі сохне. А скласти його можна коло Пекарів, на Росі, на.. **лісній** пристані і пильні. VI 198.7.

ЛІСНИЧІ (1). Боже ти мій!.. Дитя моє! Де дінусь з тобою?.. На шлях положила.. Воно й добре; та на лихо **Лісничі** почули. I 45.670.

ЛІТА (103). *Роки; період часу в кілька років.* I день не день, і йде не йде, А **літа** стрілою Пролітають I 351.2. Минули **літа,** а село Не перемінилось. I 391.11. Я оце сидячи лічу **літа** та долічуюсь до того року, як ми з тобою вперше побачились. Угадай, чи багато я налічив їх, тих нікчемних марних **літ**? VI 82.8. Буду сто **літ** жити, Тебе годувати, В жупані ходити, Буду панувати. I 230.21. Чи помолодшав я через 10 **літ** в неволі, чи постарішав серцем, скажи мені, мій брате рідний. VI 139.28. Часи **літами,** Віками глухо потечуть. II 47.97. ви пишете, щоб розказать вам що зо мною діялось на Аральськім морю два **літа,** — цур йому! бодай не діялось того ні з ким на світі! VI 55.8. *Повт.* (2). I згáдував **літа** лихії, Погані, давнії **літá** II 23.9. *Повт., персоніф.* (4). Ох, **літа**! **літа**! Що ви творите? II 36.35. С[отник]: Ні, трохи треба підождать. Воно б то так! та от що, брате: **Літá** не ждуть! **літá** летять II 167.107. *Персоніф.* (4). Мов лату на латі, На серце печалі нашили **літá.** I 282.365 //*Якийсь період у житті людини, її вік* (16). Згадав Степана молодого, Згадав свої благі **літá,** — Згадав та й заплакав Багатий сивий сирота. I 282.361. Ані кара .. Ніже **літа,** сину, Тії сили не втомили... II 250.57. Там десь милий, чорнобривий Співає, гуляє, А я плачу, **літа** трачу, Його виглядаю. I 53.200 //*В одн. Рік* (14). Либонь, уже десяте **літо**, Як людям дав я «Кобзаря». А їм неначе рот зашито II 200.10.

◆ *У спол.* (24): а) **літа** м о л о д і ї — *молодість* (19). Нащо мені чорні брови, Нащо карі очі, Нащо **літа** м о л о д і ї, Веселі, дівочі? I 55.3. Минають **літа** м о л о д і ї II 48.123; б) н а **літі** — *дорослий* (1). Ти н а **літі,** I Ярина зріє. Треба буде людей шукать Та що-небудь діять. I 490.В; в) д о в г і **літа** (1). Ой, зузуле, зузуленько, Нащо ти кувала, Нащо ти їй д о в г і **літа,** Сто літ накувала? I 231.55; г) н а м н о г і ї **літа** (1). А тепер, слава богу, бачу, що ти живий і здоровий із жінкою, із діточками своїми. Нехай їх бог ховає н а м н о г і ї **літа.** VI 171.38; д) **літа** н е в о л ь н и ч і — *час, проведений у неволі* (1). Нехай гнилими болотами Течуть собі меж бур'янами **Літа** н е в о л ь н и ч і. II 215.27; е) с т а р і ї **літа** — *старість* (1). Пишалася синами мати, .. Росли сини і веселили С т а р і ї скорбнії **літа...** II 33.11.

◇ ***Одн. Н.*** **літо** I 234.166, 550.В, II 43.45, 200.10, ***Р.*** **літа** II 207.7, VI 55.8, 57.35, ***З.*** **на літо** II 60.29, 64.105, VI 34.16, 187.3, 197.12, ***О.*** **за літом** I 234.167, ***М.*** **на літі** *у спол.* б) I 490.В, ***Мн. Н.*** **літа** I 227.7, 276.119, 351.2, 351.Заг., 351.13, 353.85 (2 р.), 391.11, II 14.256, 54.196, 63.71, 195.34, 204.17, 210.5,215.5, 250.57, 406.В, VI 82.5, 82.6, *повт., персоніф.* II 36.35 (2 р.), 167.107 (2 р.), *персоніф.* I 282.365, 351.31, 352.55, II 239.2, *у спол.* а) I 55.3, 55.5, 93.621, 165.46, 280.298, 348.9, 353.75, II 48.123, 124.6, 145.9, 149.38, 354.1, 415.В, *у спол.* д) II 215.27, ***Р.*** **літ** I 230.21, 231.56, 316.247, II 59.25, 457.В, VI 82.10, 115.20, 130.8, 130.12, 130.13, 131.21, 139.28, 155.39, 171.41, 195.29, 207.34, 210.35, ***З.*** **літа** I 53.200, 55.28, 282.361, 386.30,II 27.140, 37.82, 47.101, 68.4, 73.145, 215.21, 266.65, 447.В, VI 82.8, *повт.* II 23.9, 23.10, *у спол.* а) I 166.82, 287.558, II 37.83, 90.19, 223.125, 442.В, *у спол.* в) I 231.55, *у спол.* е) II 33.11, **в літа** II 462.В, **на літа** I 123.1689, *у спол.* г) VI 171.38, **про літа** I 341.45, II 415.В, **через літа** II 148.25, ***О.*** **літами** II 47.97, **за літами** II 214.77.

ЛІТАНЯ (1). *Католицька церковна служба.* Ха, ха, ха, ха!.. Чорт, панове, **Літаню** співає. Перехристись! I 89.476.

ЛІТАТИ. ЛІТАТЬ (28). **1.** (26). I пташкам воля, в чистім полі I пташкам весело **літать.** А я зов'янула в неволі. II 100.278. Чайка скиглить **літаючи,** Мов за дітьми плаче I 57.9. *Повт.* (2). **Літа** орел, **літа** сизий Попід небесами I 103.973. *Образн.* (10). Бандуристе, орле сизий! Добре тобі, брате: Маєш крила, маєш силу, Є коли **літати.** I 68.4. Мене поховала Та бабуся, що осталась На тій пожарині Та ще й мене привітала В безверхій хатині.. Уже й хату розкидали.. А я над ярами I степами козацькими I досі **літаю**! I 296.127. Місяченьку! .. Поки відьми ще **літають,** Поки півні не співають, Посвіти нам... I 5.109. А думка край світа на хмарі гуля. Орлом сизокрилим **літає,** ширяє I 26.62 //**Літати** *куди* (3). Я оце **літала** Аж у Сибір I 298.196. *Образн.* (2). Може пташкою прилине Милий з того світа.. Будем плакать, щебетати, Тихо розмовляти, Будем вкупочці уранці На той світ **літати.** I 386.27 //**Літати** *звідки. Образн.* (2). Думи мої молодії, Поховані діти; Не **літають** з того світа Пустку натопити. I 273.3.

2. *Перен. Швидко бігати, мчати у різних напрямах* (2). Настуся по садочку Пташкою **літає.** II 165.44. Неначе птахи чорні в гаї, Козацтво сміливе **літає** I 202.128.

◇ **літати 1.** *образн.* I 68.4, **літать 1.** II 100.278, *образн.* I 474.B, **літаю 1.** *образн.* I 294.53, 296.127, **літає 1.** I 4.60, 4.61, 22.61, 61.46, 104.977, *образн.* I 26.62, II 37.87, **2.** I 202.128, II 165.44, **літа 1.** I 432.B, *повт.* I 103.973 (2 р.), **літають 1.** *образн.* I 5.109, 273.3, **літала 1.** I 298.196, *образн.* II 387.B, **літатиму 1.** *образн.* I 241.81, **буду літати 1.** *образн.* I 274.36, **будем літати 1.** *образн.* I 386.27, **літай 1.** *образн.* I 329.163, **нехай літає 1.** *образн.* I 23.86, **літаючи 1.** I 57.9, 463.B.

ЛІТЕРА (1). *У спол.* н е м а й о д н і ї **літери** — *зовсім нема книг.* Просив я В[арвару] Н[іколаєвну], щоб мені книжечок деяких прислала, а тепер і вас прошу, бо опричє біблії н е м а й о д н і ї **літери.** VI 42.4.

ЛІТЕРАТУРА (2). журнала вже десятий рік і в очі ні одного не бачив і не знаю, що там і діється в тій новій, чи современній **літературі.** VI 130.40. Кричать о единой славянской **літературі,** а не хотять і заглянуть, що робиться у слав'ян! I 374.13.

ЛІТЕРАТУРНИЙ (1). Ще ось що: на тім тижні президент общества **літературного** получив письмо од Фльорковського. VI 212.23.

ЛІТЕЧКО (2). *Пестл. до* **літо.** А Ярина у черниці Косу розплітає; Старий батько коло неї Падає, благає, Хоч годочок, Хоч **літечко,** Хоч Пётра діждати I 284.442 //*Перен.* (1). От що зробили з мене годи Та безталання; та ще й те, Що **літечко** моє святе Минуло хмарно II 154.9.

ЛІТО (22). *Найтепліша пора року.* Уже й **літо** минулося, Зима вже надворі II 97.168. Минають дні, минає **літо,** Наста[ла] осінь I 282.352. Думаю оце поїхать до його під Москву в село Нікольське, та може там і до **літа** останусь VI 172.6. *Рим.* (1). Ще минуло **Літо** коло світа, А восени на улиці Сотника убито! II 176.389 //*Перен.* (1). слави не дбай, Бо вона не спинить віку молодого, Не верне з-за **літа** нашої весни... I 532.B.

◇ ***Одн. Н.*** **літо** I 136.2121, 282.352, 349.2, II 81.161, 97.168, *рим.* II 176.389, ***Р.*** **літа** VI 26.17, **до літа** VI 172.6, **з-за літа** *перен.* I 532.B, ***З.*** **літо** VI 26.25, 131.4, 139.39, 204.27, 210.24, 210.27, 210.36, **на літо** II 56.273, 56.278, VI 206.6, 217.37, **літа** VI 20.8, ***О.*** **літом** VI 190.16.

ЛІТОГРАФІРОВАТЬ (1). Я зроблю рисунок і пошлю в Париж **літографіровать,** бо тут не зроблять так, як треба. VI 28.11.

ЛІТОГРАФІЯ (1). замість того, щоб малювать Головатого для Вас одного, то я лучше зроблю **літографію** в 200 екземплярів, і тойді тілько, як буду мать гроші VI 28.7.

ЛІТОМ (13). *Присл.* титаря ляхи замучили зимою, а не **літом.** I 148. Прип. I з оболонками вікно В садочок **літом** одчинялось II 164.15. Буду **літом** у Таганрозі, то будь ласкав, напиши до мене, як там шлях найти до твого гнізда. VI 36.25 //*У спол.* **літом** і з и м о ю — *цілий рік, весь час* (1). Колись там весело було. Бувало, **літом** і з и м о ю Музика тне, вино рікою Гостей неситих налива... II 9.63.

◇ **літом** I 148.Прип., 313.128, II 164.15. VI 17.25, 36.25, 41.22, 140.2, 172.7, 187.8, 209.34, 217.37, 225.11, *у спол.* II 9.63.

ЛІТОПИСЬ (2). текст исторический будете ви компоновать, бо треба, бачте, по-нашому або так, як єсть в **літописях.** VI 33.4. *Назва твору* (1). Чи не трапиться в тебе **Л і т о п и с ь** Величка? VI 156.24.

ЛІХТАР (1). з того боку, мов [із] ями, Очима лупа кошеня — А то два **ліхтаря** горять Коло апостольської брами. II 364.19.

ЛІЧБА (2). *Арифметика.* Думка єсть за Б у к в а р е м напечатать **лічбу** — і ціни і величини такої ж як Б у к в а р ь. За **лічбою** етнографію і географію в 5 копійок VI 226.17.

ЛІЧИТИ, ЛІЧИТЬ[1] (7). *Лікувати.* Святого зілля наварила I милосердая з села **Лічити** ворога пішла I 538.B. Панове! Чи нам його тепер **лічить**? Чи заходиться та зробить Царя здоровшого? II 352.70. *Повт.* (4). Занедужала княгиня, I князь схаменувся. За бабами-знахурками По селах метнувся. Наїхали... Заходились. **Лічили, лічили...** Поки її, безталанну, В труну положили. II 13.217.

◇ **лічити** I 538.B, **лічить** I 538.B, II 352.70, **лічили** *повт.* I 538.B (2 р.), II 13.217 (2 р.).

ЛІЧИТЬ[2] (16). *Рахувати.* У нас же й світа, як на те — Одна Сибір неісходима, А тюрм! а люду!.. Що й **лічить**! I 327.91. **Лічу** в неволі дні і ночі, I лік забуваю. II 215.1. Я оце сидячи **лічу** літа та долічуюсь до того року, як ми з тобою вперше побачились. VI 82.8. *Повт.* (2). Іуди Ще **лічать** гроші уночі, Без світла **лічать** бариші, Щоб не побачили, бач, люде. I 110.1193. *У прислів'ї* (1). Треба, дочко, лічить плату,.. Бо сказано: хто не **лічить,** То той і не має. I 315.190 //*У спол.* **лічить** в о р о н — *блукати без діла* (1). З тиждень чи й більш блукав я після того по тій

Москві, тілько вже не **лічив** в о р о н на Івані великому, а все дивився по улицях, чи не зостріну де хоч поганенького чорноморця VI 82.32.

◇ **лічить** I 304.381, 315.188, 327.91, **лічу** II 210.1, 215.1, VI 82.8, **лічить** I 7.159, 86.419, 283.422, II 301.14, *у прислів'ї* I 315.190, **лічим** I 328.108, 440.В, **лічать** *повт.* I 110.1193, 110.1194, **лічив** *у спол.* VI 82.32.

ЛОБ (9). Очі вивело із **лоба** Од страшної муки I 168.164. Око розпухло і почервоніло, трохи з **лоба** не вилазить. VI 178.31. Ми серцем голі догола! Раби з кокардою на **лобі**! Лакеї в золотій оздобі... II 302.42. *У приказці* (1). Та вже чи раз батька по **лобу** вдарить, чи двічі — однаково, хоч воно трохи і не до речі, просить мов той старець. VI 43.39 //*У спол.* (4) а) **лоби** г о л и т ь (п о г о л и т и) — *забирати* (*забрати*) *у солдати* (3). Од цариці Прийшов указ **лоби** г о л и т ь. II 52.143. Брати на панщину ходили, Поки **лоби** їм п о г о л и л и! II 230.36; б) **лобом** н е ш и р о к и й — *нерозумний* (1). **лобом** н е ш и р о к и й, В своїм гаремі одинокий, Саул сердега одурів. II 352.62.

◇ ***Одн. Р.*** **з (із) лоба** I 168.164, 252.549, VI 178.31, ***О.*** **лобом** *у спол.* б) II 352.62, ***М.*** **на лобі** II 302.42, **по лобу** *у приказці* VI 43.39, ***Мн. З.*** **лоби** *у спол.* а) II 52.143, 230.36, 253.179.

ЛОБОДА[1] (1). *Рослина.* Бурьян Та кропива там з **лободою** Коло криниці поросли. II 490.В.

ЛОБОДА[2] (1). *Прізвище запорізького гетьмана.* одногласне, одностайне Громада вибрала гетьмана — Преславного **Лободу** Івана II 138.39.

ЛОБУР (1). Хто голий, голодний під тином сидить? Хто **лобуря** водить? Чорняві байстрята... I 41.541.

ЛОВИТИ (4). **1.** *Розшукувати, ув'язнювати* (2). сироту Степана, Козака лейстрового, Отамана молодого, Турки-яничари **ловили** I 285.485.

2. *Намагатися вхопити* (1). Хлюпощуться качаточка ..А качечка випливає З качуром за ними, **Ловить** ряску, розмовляє З дітками своїми. II 363.15.

3. *Хапати на льоту* (1). [Настуся]: Ось на, **лови**! (*Кидає через тин цвіток*) II 172.259.

◇ **ловить 2.** II 363.15, **ловили 1.** I 285.485, 286.511, **лови 3.** II 172.259.

ЛОВИТИСЬ (1). *У приказці.* Та що ви думаєте, польскій Або Хазяїн той московскій, Не та **ловись**! журнал Р е в у! II 408.В.

ЛОДОНЯ *див.* **ДОЛОНЯ.**

ЛОЖА (3). *Слов'ян.* Приуготован Веселий пир; і полягли На **ложах** гості. II 269.173. Преподобнії во славі І на тихих **ложах** Радуються, славословять, Хвалять ім'я боже I 347.268.

◇ ***Мн. М.*** **на ложах** I 347.268, II 269.173, 274.384.

ЛОЖЕЧКИ (1). *Зменш.* Я намалював Катерину в той час, як вона попрощалася з своїм москаликом і вертається в село, у царині під куренем дідусь сидить, **ложечки** собі струже й сумно дивиться на Катерину VI 27.3.

ЛОЖИТЬ (1). Дай тобі господи милосердий не **ложить** більше своїх любих діток в домовину, а ростити їх на добро людям VI 305.В.

ЛОЗА (17). **1.** *Чагарник, а також простір, покритий ним* (16). Пишається калинонька, Явор молодіє, А кругом їх верболози Й **лози** зеленіють. II 363.8. [Дівчина] Піде на шлях подивитись, Поплакати в **лози** I 12.34. *Повт.* (2). Стоїть явор меж **лозою**, Меж **лозою** з ялиною II 342.2. *У порівн.* (2). Люде гнуться, як ті **лози**, Куди вітер віє. I 39.436. *Персоніф.* (1). Пішов шелест по діброві; Шепчуть густі **лози**. I 7.154.

2. *Зрубане гілля* (1). З **лози** колисочку плете, Та плаче праведная мати II 315.426.

◇ ***Одн. Н.*** **лоза 1.** *у порівн.* II 326.37, ***Р.*** **лози 1.** II 335.9, **з лози 2.** II 315.426, ***З.*** **лозу 1.** I 153.2, ***О.*** **меж лозою 1.** II 315.425, *повт.* II 342.2, 342.3, ***Мн. Н.*** **лози 1.** II 208.21, 363.8, *у порівн.* I 39.436, *персоніф.* I 7.154, ***З.*** **лози 1.** I 113.1309, 234.187, **в лози 1.** I 12.34, ***О.*** **лозами 1.** II 479.В, **за лозами 1.** II 142.12. ***М.*** **у лозах 1.** II 18.424.

ЛОЗИНА (2). замовкла русалочка, В Дніпро поринула Мов пліточка. А **лозина** Тихо похитнулась. I 359.39. А калина з ялиною Та гнучкою **лозиною**, Мов дівчаточка із гаю Вихожаючи співають II 342.18.

ЛОМИТИСЬ (1). *Образн.* Веселої утни, старче, Щоб земля **ломилась** I 125.1745.

ЛОНО (7). *Слов'ян.* У тумані, на могилі, Як тополя, похилилась Молодиця молодая. Щось до **лона** пригортає Та з туманом розмовляє I 310.6. Купалася собі з богом, **Лоно** біле мила II 70.61 //*У спол.* н а **лоні** н о ч і (1). І мир первозданний Одпочив н а **лоні** н о ч і. II 277.508.

◇ ***Одн. Р.*** **до лона** I 310.6, II 308.144, **до лоня** I 507.В, ***З.*** **лоно** II 70.61, **на лоно** II 319.562, ***М.*** **на лоні** II 308.148, *у спол.* II 277.508.

ЛОПАТА (4). [Максим] взяв якось Заступ і **лопату**, Та й пішов собі у поле Кри-

ницю копати. II 256.324. Чума з **лопатою** ходила, Та гробовища рила, рила II 150.1// *У спол.* х о ч **лопатою** г о р н и — *дуже багато* (1). Ти писав мені, що в Каневі цього добра [карасів] х о ч **лопатою** г о р н и, а тут і за гроші не добудеш: от тобі й столиця! VI 217.9.

◇ ***Одн. З.*** **лопату** II 56.267, 256.324, ***О.*** **лопатою** *у спол.* VI 217.9, **з лопатою** II 150.1.

ЛОПУХ (2). *Повт.* [Марія] **Лопух** край берега найшла, **Лопух** зорвала і накрила, Неначе бриликом, свою, Свою головоньку смутную II 307.86.

ЛОПУЦЬКИ (1). А сирота її в селі.. Ненагодоване і босе.. **Лопуцьки** їсть, ставочки гатить В калюжах з дітьми у яру. II 13.228.

ЛОСКОТАТИ (3). І незчулась, як зуспіли Дніпрові дівчата — Та до неї, ухопили, Та й ну з нею гратись, Радісінькі, що піймали, Грались, **лоскотали,** Поки в вершу не запхали... І 359.58. Се́стри! Се́стри! не **лоскочіть,** Бо це моя мати. І 531.В.

◇ **лоскотати** І 532.В, **лоскотали** І 359.58, **лоскочіть** І 531.В.

ЛОТЕРЕЯ (1), **ЛОТАРЕЯ** (1). Спасибі тобі, моє серце, за клопоти по **лотереї,** як збереш гроші, то пришли на ім'я Брилкі[на] VI 164.8. Яка там моя к а р т и н а була у Є з у ч е в с ь к о г о, єй-богу, не знаю. Розиграли, кажеш, в **лотарею,** і вона досталася т о б і. VI 132.9.

ЛУГ[1] (23). **1.** *Ліс, що росте в низині* (13). Защебече соловейко В **лузі** на калині І 49.51. А львичища того не знають, Ростуть собі, як та лоза У темнім **лузі.** II 326.38. А Мар'яна Не до пана Вихо́дила гуляти.. А з Петрусем В гаю, в **лузі** Що вечора святого — Розмовляла І 155.106. *У назві пісні, зверт.* (3). Сяде собі, заспіває: «Ой не шуми, **луже!**» Заспіває, та й згадає, Що він сиротина І 25.16.

2. *Низина, поросла травою* (10). Дивлюся: так буцім сова Летить **лугами,** берегами, та нетрями І 241.69. Ой піду я не **лугами** І не берегами II 121.5. Дивлюсь ..А долі сивий наш козак Дніпро з **лугами** виграває. II 24.18. *Повт.* (2). Ой піду я **лугом, лугом** Та розважу тую тугу. II 413.В. *У порівн.* (1). Радуйся, ниво неполитая!.. І процвітеш, позеленієш, Мов Іорданові святиє **Лугú** зелені, берегú! II 291.7. *У прикл. спол.* (2): а) б е р е г-**луг** (1). Ой піду я не б е р е г о м -**лугом,** Зострінуся з несуженим другом. II 174.303; б) с т е п-**луг** (1). Ой піду я с т е п о м-**лугом** II 68.5.

◇ ***Одн. Р.*** **з (із) лугу 1.** II 131.8, 137.25, ***О.*** **лугом 2.** *повт.* II 413.В (2 р.), *у прикл. спол.* а) II 174.303, *у прикл. спол.* б) II 68.5, ***М.*** **в (у) лузі 1.** І 49.51, 50.75, 155.106, 463.В, II 326.38, ***К.*** **луже 1.** *у назві, зверт.* І 25.16, 59.77, II 423.В, ***Мн. Н.*** **луги 2.** *у порівн.* II 291.7, ***З.*** **луги 2.** II 337.49, ***О.*** **лугами 1.** II 46.68, **2.** І 241.69, II 121.5, 150.12, **з лугами 1.** II 213.44, **2.** II 24.18, ***М.*** **в лугах 1.** II 65.133.

ЛУГ[2] *див.* **ВЕЛИКИЙ ЛУГ.**

ЛУДА (2). *Пелена на очах. Образн.* Розпадеться **лу́да** На очах ваших неситих, Побачите славу, Живу славу дідів своїх І батьків лукавих. І 335.213. Пішов молиться добрий Гус.. «Прозріте, люди, день настав! Розправте руки, змийте **лу́ду**». І 266.151.

ЛУКА (1). Дівчата на **луці** гребли, А парубки копиці клали, Та, знай, на сонце позирали, Та нісенітницю верзли. II 186.23.

ЛУКАВИЙ (51). *Хитрий, підступний, нещирий.* У Яр тойді сходилися, Мов із хреста зняті, Батько з сином і брат з братом — Одностайне стати На ворога **лукавого** І 337.25. Якщо тобі дуже уподобався пан Трощинський, то бери у його службу; я чув, що він пан і заможний і не дуже **лукавий.** VI 210.33. От де моє добро, гроші, От де моя слава, А за раду спасибі вам, За раду **лукаву.** І 79.184. ти ніби не добачаєш.. Та матер божію гнівиш Своїм смиренієм **лукавим.** II 368.27 //*Такий, що виражає хитрість, підступність* (4). А ти, о господи єдиний, Скуєш **лукавії** уста II 289.10 //*Такий, що є результатом хитрості, підступності* (3). Мені господь пристанище, Заступником буде І воздасть їм за діла їх Криваві, **лукаві** І 345.198. Широкая, високая Калино моя, Не водою до схід сонця Поливаная. Широкії ріки-сльози Тебе полили. Їх славою **лукавою** Люде понесли. І 387.42 //*Субст.* (10). Доки, господи, **лукаві** Хваляться, доколі Неправдою? І 344.157. В Єрусалим на слово нове, Поніс **лукавим** правди слово! Не вняли слову! Розп'яли! II 322.702.

◇ ***Одн. Н.*** **лукавий** І 237.22, 250.439, 346.244, 457.В, II 72.134, 187.36, 251.111, 311.259, 422.В, VI 163.26, 210.33, **лукава** II 291.9, **лукавая** II 17.387, 58.23, 409.В, ***Р.*** **лукавого** І 338.66, II 473.В, **(з) лукавого** II 353.104, ***З.*** **лукавий** І 524.В, **лукавого** І 545.В, **(на) лукавого** І 337.25, **(про) лукавого** II 196.73, **(за) лукаву** І 79.184, **(на) лукаву** І 340.1, ***О.*** **лукавим** І 343.132, II 92.15, 368.27, **лукавою** І 387.42, ***Мн. Н.*** **лукаві** II 111.38, *субст.* І 344.157, 383.21, II 102.13, **лукавії** І 342.100, 367.257, ***Р.*** **лукавих** І 335.217, *субст.* І 340.13. **(од) лукавих** *субст.* І 345.181,

Д. **лукавим** II 25.34, 327.31, *субст.* I 267.182, II 322.702, ***З.*** **лукавих** I 344.146, *субст.* II 57.13, (за) **лукавих** *субст.* II 314.358, (на) **лукавих** I 533.В. 539.В, **лукаві** I 344.170, (за) **лукаві** I 345.198, **лукавії** II 289.10, ***О.*** (з) **лукавими** *субст.* I 413.В, ***М.*** (на) **лукавих** II 461.В.

ЛУКАВИТИ (2). Ми не **лукавили** з тобою, Ми просто йшли; у нас нема Зерна неправди за собою. II 283.12. Ти не **лукавила** зо мною, Ти другом, братом і сестрою Сіромі стала. II 283.1.

ЛУКІЯ (2). «Покличте **Лукію**», Шепнув, та аж затрусився. I 538.В. Так як матір привітали Ласкáві дівчата. І знов стали на досвітки До неї ходити І знов стали як матері **Лукії** годити I 539.В.

ЛУНА[1] (10), **РУНА** (6). *Відзвук.* Защебетав соловейко — Пішла **луна** гаєм I 6.146. Із Віфлеємської каплиці Аж до всесвітньої столиці **Луна,** гогочучи, неслась. I 267.195. *Повт.* (4). Пішла дібровою **руна, Руна** гуляє, божа мова. I 12.52.

◇ ***Одн. Н.*** **луна** I 6.146, 105.1033, 267.195, 268.197, 405.В, 463.В, 551.В, II 493.В, *повт.* I 405.В (2 р.), **руна** I 12.43, 381.30, 433.В, II 312.305, *повт* I 12.52, 12.53.

ЛУНА[2] (1). *Місяць.* Мороз лютує, аж скрипить, **Луна** червона побіліла II 98.205.

ЛУПАТИ (2). *У спол.* о ч и м а **лупати.** А он, чи бачиш, на могилі О ч и м а **лупа** кошеня? I 365.160. І не бачу, Що з того боку, мов [із] ями, О ч и м а **лупа** кошеня II 364.18.

ЛУПИТИ (1). *Перен.* Ви любите на братові Шкуру, а не душу! Та й **лупите** по закону I 328.122.

ЛУПИТИСЯ (1). *Народжуватися. Вульг.* Минали за днями дні. Раби мовчали, Царі **лупилися,** росли І Вавілони муровали. II 351.23.

ЛУЦИПЕР (1), **ЛЮЦИПЕР** (1). *Міфол.* Кого боялася? Максима! Ні, не Максима, а когось, Когось боялася проклята: **Люциперові** служила Та його й страшилась!... II 458.В // *Перен. Про людину. Лайл.* (1). А він мене і покинув, Не вступив і в хату, На дітей своїх не глянув **Луципер** проклятий! I 366.229.

ЛУЧІ (1). *Промені. Образн.* А ти, задрипанко, шинкарко, Перекупко п'яна! Де ти в ката забарилась З своїми **лучами**? II 286.4.

ЛУЧЧЕ (37). **1.** *Присл. у порівняльному ступені. Краще* (20). Чого ж ви чванитеся, ви! Сини сердешної Украйни! Що добре ходите в ярмі, Ще **лучче,** як батьки ходили. I 334.167. Нащо вже лихо за Уралом Отим киргизам, отже й там, Їй же богу, **лучше** жити II 26.84. нащот дубового лісу, як ти **лучче** придумаєш, так і зроби. VI 198.39// Щ е **лучше** (3). Добре жити з родиною. А ще **лучше** за горою З дружиною молодою. II 136.3. *Повт.* (2). Я оце думаю їхать у Гирівку, добре було б, якби й ти туди хоч к половині августа приїхав, а раньше, то ще **лучше, лучше** б. VI 193.27.

2. *Присудк. Про поліпшення стану здоров'я* (1). Я вчора тілько почув, що вона занедужала.. Перекажіть з Федором, чи **лучше** їй, чи ні? VI 218.19.

3. *У знач. частки обмежувально-підсилювальної* (16). **Лучше** було б не родити Або утопити, Як мав би я у неволі Господа гнівити. II 218.9. замість того, щоб малювать Головатого для Вас одного, то я **лучше** зроблю літографію в 200 екземплярів VI 28.7. А то лихо розказувать, Щоб бридке приснилось! Нехай його лихий візьме! **Лучче** ж поміркую, Де то моя Катерина З Івасем мандрує. I 38.390. Я **лучче** тричі чорта... поцілую, як матиму писати отому поганому Селецькому. VI 225.21.

◇ **лучче 1.** I 277.170, 334.167, 483.В, VI 155.10, 155.34, 195.10, 196.5, 198.39, 229.3, **3.** I 38.390, 306.436, II 373.52, 428. В, VI 201.10, 203.12, 207.38, 225.21, 325.В, **лучше 1.** I 491.В, II 26.84, 136.3, VI 15.11, 28.21, 29.20, 118.28, 132.25, 188.12, *повт.* VI 193.27 (2 р.), **2.** VI 218.19, **3.** II 95.97, 128.16, 218.9, 350.28, VI 28.7, 86.17, 225.1.

ЛУЧЧИЙ (8). Чи є що краще, **лучче** в **світі,** Як укупі жити, Братам добрим добро певне Пожить, не ділити? I 345.201. І Гурій спав. Йому, сердешному, й не снилось,.. Що з дому цар його украв Не золото, не серебро, А **луччеє** його добро, Його Вірсавію II 71.87. Треба б багато дечого тобі написать, та ніколи, нехай другим разом, **лучшим** часом. VI 207.22.

◇ ***Одн. Н.*** **лучче** I 345.201, ***Р.*** **луччого** I 519.В, **лучшого** I 519.В, **луччої** VI 212.19, ***З.*** **луччеє** II 71.87, ***О.*** **лучшим** VI 207.22, 225.8, ***Мн. З.*** **лутчі** II 466.В.

ЛЮБЕНЬКО (6). *Присл.* моя доле, Дай на себе подивитись, Дай і пригорнутись, Під крилом твоїм **любенько** В холодку заснути. II 286.27. Просив оце, щоб написать тобі письмо **любенько** та подякувать тобі за твої дорогії подарунки. VI 160.40. Од Бориспóля недалеко, А буде так, як Бориспóль. І досі ще стоїть **любенько** Рядóк на вигоні топóль II 164.7. *Ірон.* (2). Дивувались довго люди, Де вона схова-

лась,.. А вона вночі **любенько** В Вілії втопилась II 159.87.

◇ **любенько** II 164.7, 286.27, 335.5, VI 160.40, *ірон.* II 59.6, 159.87.

ЛЮБЕСЕНЬКО *див.* **ЛЮБІСІНЬКО.**

ЛЮБИЙ (68). **1.** *Рідний, дорогий; близький серцю* (58). Дай тобі господи милосердий не класти більше своїх **любих** діток в домовину, а ростити їх на добро людям, а собі на тихую старечу радість. VI 85.32. Отру Глибокії на **любім** ладо рани. II 337.62. Поцілуйте **любого** Гулака-Артемовського і отдайте ему книжку VI 23.24. Дівча **любе,** чорнобріве Несло з льоху пиво. II 329.1. Подивися, мій голубе, Подивись на мене: Я Катруся твоя **люба.** I 43.601. господь не благословив моєї доброї долі! — не дав мені докончить віку короткого на нашій **любій** Україні. VI 58.3. Бачиш, у мене давно вже думка заворушилась перевести його, те слово, на наш.. **любий** український язик. VI 87.11. Діточки-дівчата.. защебечуть по своєму **Любому** звичаю II 421.В //*Уживається при звертанні для вираження приязні* (19). Не здивуйте, Брати **любі,** милі, Що не своє розказав вам, А те, що приснилось. I 253.577. Доню моя, доню моя, Дитя моє **любе**! Іди од нас... I 33.214 //*Субст. Зверт.* (11). Отаке-то лихо, бачите, дівчата.. Шануйтеся ж, **любі,** в недобру годину Щоб не довелося москаля шукать. I 39.466.

2. *Субст. Коханий, кохана* (10). Явор каже:— Похилюся Та в Дніпрові скупаюся.— Козак каже:— Погуляю Та **любую** пошукаю. II 342.16. Так ворожка поробила, Щоб менше скучала, Щоб, бач, ходя опівночі, Спала й виглядала Свого **любого** додому I 403.В. *Зверт.* (7). Моя ти **любо**! мій ти друже! Не ймуть нам віри без христа II 345.1.

◇ ***Одн. Н.*** **любий 1.** I 43.590, II 228.37, 327.5, 496.В, VI 42.19, 131.16, 146.39, 192.5, 192.19, 196.10, 222.32, **люба 1.** I 43.601, VI 163.11, **любая 1.** VI 166.37, 186.29, 192.32, 218.14, **любе 1.** I 33.214, II 329.1, ***Р.*** **любої 1.** VI 219.5, (для) **любої 1.** VI 167.8, ***Д.*** **любому 1.** II 497.В, VI 196.16, **любій 1.** VI 25.3, 186.19, 196.28, **2.** I 462.В, ***З.*** (на) **любий 1.** VI 87.11, **любого 1.** VI 23.24, **2.** I 403.В, **любу 1.** VI 156.17, (на) **любу 1.** II 330.10, **любую 1.** II 486.В, VI 163.17, 170.21, **2.** II 342.16, **любе 1.** I 531.В, ***М.*** (на) **любім 1.** II 337.62, (на) **любій 1.** VI 58.3, 188.14 (по) **любому 1.** II 421.В, ***К.*** **любо 2.** *зверт.* II 334.56, 345.1, 345.7, 345.14, **люба 2.** *зверт.* II 502.В, **любе 2.** *зверт.* II 172.256, 420.В, ***Мн. Н.*** **любі 1.** I 140.2289, 253.577, 496.В, II 424.В, **любії 1.** VI 141.4, 197.4, ***Р.*** **любих 1.** VI 85.32, ***З.*** **любії 1.** VI 147.29, (на) **любії 1.** II 336.18, ***К.*** **любі 1.** *субст., зверт.* I 39.466, 95.733, 154.62, 155.75, 157.175, 157.177, 157.186, 161.333, 462.В, 533.В, II 7.13.

ЛЮБИСТОК (1). Уквічали хату I **любистком** і клечанням I 284.446.

ЛЮБИТЕЛЬ (2). Не доведеться мені давать під парус свої вірші і того ради, що парус сей надуває заступник того вельможного князя, **любителя** березової каші. VI 186.11. *Ірон.* (1). І Хомяков, Русі ревнитель, Москви, отечества **любитель,** О юбкоборцеві восплач. II 340.6.

ЛЮБИТИ, ЛЮБИТЬ (136). **1.** *Кохати* (63). Думала — ні люди, ані домовина З Петром не розрізнять ... уміла **любить.** I 157.164. А я вчора з нею.. В полі плоскінь вибирала Та все й розказа[ла], Що як мене **любить,** Женитися буде II 132.11. Боже ти мій, Чом же я не знала? Була б тебе не **любила** I не цілувала. I 279.262. *Повт.* (8). Якби мені чоловік молодий, Та другої не **любив,** не **любив.** I 275.91. **Люби** ж собі, моє серце, **Люби,** кого знаєш, Та не смійся надо мною, Як коли згадаєш. I 15.25.

2. *Почувати глибоку прихильність, прив'язаність до кого-, чого-н., бути відданим кому-, чому-н.* (59). Де ж ті люде, де ж ті добрі, Що серце збіралось З ними жити, їх **любити**? Пропали, пропали! I 35.303. вона молилась I жить у господа просилась, Бо буде вже кого **любить.** Вона вже матір'ю ходила II 11.132. Минуло, дівчата! Серце не заснуло, я вас не забув. **Люблю** вас і досі, як діточок мати I 157.173. Воно розумне, добре і **любить** наш народ і нашу країну. VI 182.23. По закону апостола Ви **любите** брата! Суєслови, лицемєри I 328.117. Отакто я в Суботові Росла, виростала! Як квіточка; і всі мене **Любили** й вітали. I 294.37. *Повт.* (4). Свою Україну **любіть, Любіть** її... I 395.10. *У приказці* (1). З Новим годом будьте здорові, любий і щирий мій земляче, де вас бог носить.. Нехай де хоче носить, та тільки шляхи таланом стеле, та не любить вас, бо сказано, кого **любить,** того і карає. VI 42.22. *Ірон.* (1). А той, щедрий та розкошний, Все храми мурує; Та отечество так **любить,** Так за ним бідкує, Так із його, сердешного, Кров, як воду, точить!.. I 239.23. *Образн.* (1). мати повивала Мене малого і вночі На свічку богу заробляла; Поклони тяжкії б'ючи, Пречистій ставила, молила, Щоб доля добрая **любила** Її дитину... II 110.17.

3. *Мати інтерес, пристрасть, потяг до чого-н.* (14). Старий Улибишев, той самий, що написав б і о г р а ф і ю Бетговена, не пропускає ні одного спектакля: так щиро **любить** театр VI 154.38 //*З інф.* (3). А сонечко встане, як перше вставало, І зорі червоні, як перше плили, Попливуть, і потім і ти, білолиций, По синьому небу вийдеш погулять.. Ти вічний без краю!.. **люблю** розмовлять, Як з братом, з сестрою, розмовлять з тобою I 75.15. Чи правда, Оксано? чужа чорнобрива! І ти не згадаєш того сироту,.. З ким ти усміхалась, плакала, журилась, Кому ти **любила** Петру́ся співать. I 153.22 //*Віддавати перевагу чому-н., високо цінувати щось* (10). **любила** ж Вона той тихий божий став II 306.51. Ви **любите** на братові Шкуру, а не душу! I 328.120. Добре жить Тому, чия душа і дума Добро навчилася **любить**! II 199.15. *Повт.* (4). Єсть у мене щирий батько.. **Любить** її, думу правди, Козацькую славу, **Любить** її! I 81.245.

◊ **любити 1.** I 554.В, II 10.97, 381.В, **2.** I 4.53, 35.303, 349.18, 526.В, **3.** II 208.29, 333.20, **любйть 1.** I 51.126, 157.164, 162.367, 237.25, 274.65, II 11.125, 18.414, 50.52, 117.6, 224.163, 450.В (2 р.), 451.В, **2.** I 403.В, II 11.132, 75.230, 96.127, 280.25, 320.627, VI 42.21, 225.1, 3. II 199.15 **люблю 1.** I 15.23, 156.139, 420.В, *повт.* I 128.1876 (2 р.), **2.** I 157.173, 467.В, II 25.57, 32.4, 57.11, 200.25, 201.47, VI 19.21, 20.20, **3.** I 75.15, **лю́бить 1.** I 4.57, 5.73, 28.5,29.39, 49.40, 51.118, 112.1266, 112.1268, 133.2038, 158.220, 161.318, 161.332, II 132.11, 405.В, **2.** II 442.В, VI 182.23, *повт.* I 345.177, 345.178, *ірон.* I 239.23, *у приказці* VI 42.22, **3.** VI 154.38, *повт.* I 81.245, 81.247, **любимо 2.** I 292.1, **любите 2.** I 328.117, VI 33.20, **3.** I 328.120, **люблять 1.** II 10.95, **2.** I 260.9, 287.569, 319.363, **любив 1.** II 23.5, 105.67, *повт.* I 275.91 (2 р.), **2.** II 38.113, 47.102, **любила 1.** I 156.140, II 142.26, 158.33, 158.34, 198.32, *повт.* I 273.31, 274.32, **2.** I 76.33, 537.В, II 11.134, 196.84, *образн.* II 110.17, 3. I 76.34, 153.22, II 134.15, 306.51, **любило 2.** I 201.67, 537.В, **любили 2.** I 294.37, 355.2, 538.В (2 р.), II 322.689, **буду любить 1.** I 128.1881, 156.119, II 225.199,**2.** I 393.14, **буде любить 2.** II 288.19, **будем любить 2.** II 75.237, **любитиму 1.** I 489.В, **любитимеш 1.** II 196.85, **любитемиш 1.** II 442.В, **люби 1.** I 126.1788, 162.384, *повт.* I 15.25, 15.26, **2.** II 50.54, 50.58, VI 170.15, **любіте 2.** I 379.18, **любіть 2.** VI 19.20, 20.20, *повт.* I 395.10, 395.11, **3.** *повт.* I 423.В (2 р.), **любила б 1.** I 4.71, 48.26, 275.96, 279.262, II 198.14, 424.В, **любя 2.** II 102.2.

ЛЮБИТИСЯ, ЛЮБИТИСЬ (16). **1.** *Кохатися* (15). Ми вкупочці колись росли, Маленькими собі **любились.** А матері на нас дивились Та говорили, що колись Одружимо їх. II 205.2. Думав жити, **любитися** Та бога хвалити! А довелось... ні до кого В світі прихилитись. I 391.27. Кохайтеся ж, **любітеся,** Як серденько знає. I 49.48. *Повт.*(2). Здоров, здоров, несужений друже! **Любилися** ми з тобою дуже. **Любилися,** та не побралися, Тільки жалю серцю набралися. II 174.306.

2. *Почувати взаємну глибоку прив'язаність, симпатію* (1). **Любітеся,** брати мої, Украйну любіте, І за неї, безталанну, Господа моліте. I 379.17.

◊ **любитися 1.** I 391.27, **любитись 1.** II 447.В, 450.В, **любитесь 1.** I 277.151, **любилася 1.** I 49.66, **любилися 1.** I 156.147, *повт.* II 174.306, 174.307, **любились 1.** II 205.2, **любітеся 1.** I 49.48, 490.В, 526.В, **2.** I 379.17, **любітесь 1.** II 224.162, **любились (б) 1.** II 341.6, **якби любились 1** II 440.В.

ЛЮБІСІНЬКО (1), **ЛЮБЕСЕНЬКО** (1). *Присл. Ірон.* Тепер уже заходились Д р е в н о с т и шукати У могилах... бо нічого Уже в хаті взяти; Все забрали **любісінько.** I 301.305.

◊ **любісінько** I 301.305, **любесенько** I 503.В.

ЛЮБКА (1). *Пестливе звертання до коханої.* Побіжу ж я швиденько, а ти тут, моя **любко,** погуляй собі тихенько та заквічайся. II 174.291.

ЛЮБО (43). **1.** *Присл.* (16). Не дві ночі карі очі **Любо** цілувала, Поки слава на все село Недобрая стала. I 29.34. І ніби сам перелечу́ Хоч на годину на Вкраїну!.. Так **любо** серце одпочине. II 57.10. Надивившись на доненьку **Любо** молодую, Возьме її та й огорне В ризу золотую II 494.В. од коріння тихо, **любо** Зелені парості ростуть. II 367.7. *Ірон.* (2). **Любо** та кохано Прийшли, взяли сіромаху Та й повезли з дому.. Прямо до прийому. II 107.148.

2. *Присудк.* (27). Сіяло сонце: в небесах Ані хмариночки; та тихо Та **любо,** як у раї. I 312.91. як прочитав, що вас всіх, мов праведних, минула кара господня, то аж заплакав, так мені **любо** стало! VI 54.27. *Повт.* (12). Тепер їй **любо, любо** жити. Вона серед ночі встає, І стереже добро своє, І дожидає того світу, Щоб знов на його надивитись, Наговоритись. II 194.13. З-за Дніпра мов далекого Слова прилітають І стеляться на папері, Плачучи, сміючись, Мов ті діти. І радують Одиноку душу Убогую. **Любо** мені. **Любо** мені з ними. II 112.13.

◊ **любо 1.** I 11.26, 29.34, II 17.377, 56.296, 57.10, 103.19, 114.14, 158.64, 286.12, 308.149, 367.7, 474.В, 475.В, 494.В, *ірон.* II 107.148,

443.В, **2.** I 29.48, 260.14, 282.383, 312.91, II 30.47, 66.179, 111.48, 178.7, 199.16, 222,75, 238.6, 243.2, 318.544, 454.В, VI 54.27, *повт.* II 21.5 (2 р.), 112.13, 112.14, 192.5 (2 р.), 194.13 (2 р.), 443.В (2 р.), 450.В (2 р.).

ЛЮБОВ (31). **1.** *Кохання* (16). Без розкоші, без **любові** Зношу свої чорні брови II 116.16. Ниначе лютая змія За серце грішнеє впилася **Любов** нечистая... II 450.В.

2. *Почуття глибокої прив'язаності, приязні до кого-, чого-н., відданості кому-, чому-н.* (15). І брат з братом обнялися І проговорили Слово тихої **любові** I 263.52. І іменем твойого сина.. **Любов** і правду рознесли По всьому світу. II 323.743. тобі велике, превелике спасибі за щирую **любов** твою, мій голубе сизий, мій друже єдиний. VI 170.9. *Повт., образн.* (2). Пошли їй, господи, пошли! Свою **любов, любов** і силу... II 490.В. *Образн.* (1). Господь, любя отих людей, Послав на землю їм пророка; Свою **любов** благовістить! II 102.4 //По **любові.** *Ірон., образн.* (1). Якби все те розказувать, що я терплю тепер по **любові** і милості милосердого бога, то і за тиждень не розказав би. VI 43.9 //*Об'єкт любові* (1). І син Алкід, твоя дитина, Єдиная твоя родина, **Любов** єдиная твоя, Гниє в неволі, в кайданах. II 270.206.

◇ ***Одн. Н.*** **любов 1.** I 360.18, II 50.57, 224.167, 450.В (3 р.), **2.** II 270.206, ***Р.*** **любові 1.** I 260.3, 352.57, II 236.15, **2.** I 263.52, 395.3, II 267.126, **без любові 1.** II 116.16, **любови 2.** II 467.В, **ради любови 2.** VI 86.25, ***З.*** **любов 1.** I 360.23, II 53.157, 332.8, 343.15, 495.В, **2.** II 268.157, 323.743, 334.57, *повт., образн.* II 490.В (2 р.), *образн.* II 102.4, **за любов 2.** VI 170.9, **про любов 1.** II 228.38, ***О.*** **з любов'ю 2.** VI 154.10, ***М.*** **по любові 2.** *ірон., образн.* VI 43.9.

ЛЮБОВАТИСЬ *див.* **ЛЮБУВАТИСЯ.**

ЛЮБОМУДР (2). *Зверт.* І засвітив, **любомудре,** Світоч правди, волі... I 263.38. Слава тобі, **любомудре,** Чеху-слав'янине! I 263.56.

ЛЮБСЬК (1). *Назва замка над Вілією.* банкір якийсь із **Л ю б с ь к а** Жидівочку сватав. II 158.39.

ЛЮБУВАТИСЯ, ЛЮБУВАТИСЬ, ЛЮБОВАТИСЬ (5). А моя свою дитину Сама доглядала.. Надивлялась, **любувалась** Княжною своєю... II 12.184. Надивлялась, **любовалась** Дочкою своєю. II 382. В //**Любуватися** н а *що* (1). Меж горами старий Дніпро, Неначе в молоці дитина, Красується, **любується** На всю Україну. II 111.52.

◇ **любується** II 111.52, **любуюця** I 527.В, **любувалась** II 12.184, **любовалась** II 382.В, **любовались** I 507.В.

ЛЮБЯЩИЙ (5). Я тепер, слава богу, здоровий і веселий і щиро **любящий** тебе, мого єдиного друга Т. Шевченко. VI 148.2. Прощай,.. мій єдиний друже, не забувай безталанного й щиро **любящого** тебе Т. Шевченка. VI 119.13.

◇ ***Одн. Н.*** **любящий** VI 148.2, ***Р.*** **любящого** VI 119.13, 155.5, 161.12, ***З.*** **любящую** VI 154.18.

ЛЮД (20). *Збірн.* До сходу сонця, рано-рано! У Віфлеємі на майдані Зійшовся **люд** II 314.368. Я співаю. І про Ясси, І про Жовті Води,.. В великій пригоді Нам сьогодня вони стануть! Бо там коло льоху Базар **люду** насходилось I 305.430. Десятий год не пишу, не рисую і не читаю навіть нічого; а якби ти побачив, меж яким **людом** верчуся я оці десять літ. VI 115.19. Мов хмари Набралось **люду** II 451.В. Чимало **люду** оголили Оці сатрапи-ундіра II 280.6. По якому правдивому, Святому закону І землею, всім даною, І сердешним **людом** Торгуєте? I 338.74. *Зверт.* (2). О **люде** поганий! Де ти взявся? що ти робиш? I 244.203 //*У спол.* **люд** х р е щ е н и й (1). Ти я думаю бачив коли-небудь кавказькії укрепления? То певне бачив, що там пороблює **люд** х р е щ е н и й? VI 83.35.

◇ ***Одн. Н.*** **люд** I 257.7, 267.186, 330.3, II 314.368, 314.371, 314.379, *у спол.* VI 83.35, ***Р.*** **люду** I 305.430, 327.91, 333.118, II 280.6, 451.В, ***З.*** **люд** I 288.624, II 280.11, 328.69, ***О.*** **людом** I 338.74, **меж людом** VI 115.19, **над людом** II 380.В, ***К.*** **люде** *зверт.* I 244.203, II 451.В.

ЛЮДИ, ЛЮДЕ (551). **1.** (232). Доглядаюсь,— Бодай не казати. Кругом мене, де не гляну, Не **люди,** а змії... I 352.62. На віку Всі **люде** бачать лихо, сину II 251.107. **Людей** не чуть, не знать і сліду Людської страшної ноги. I 243.187. Од споконвіку і донині Ховалась од **людей** пустиня II 47.74. Благороднійший ти із **людей,** брате-друже мій єдиний Семене! VI 115.4. Неначе ворон той летячи Про непогоду **людям** кряче, Так я про сльози, та печаль II 93.113 //*З підкресленням людської гідності* (12). І на оновленій землі Врага не буде, супостата, А буде син, і буде мати, І будуть **люде** на землі. II 347.14. Проснітесь, чехи, будьте **люде!** I 487.В. Які з мене **люде** У наймитах. II 458.В. А що то за **люде** Були тії запорожці II 254.209. *Повт.* (8). Ви ж **люди, люди,** не собаки! II 501. В. *Повт., зверт.* (8).

люди! **люди**! Коли то з вас буде Того добра, що маєте? I 445.В. **Люде, люде**! За шмат гнилої ковбаси У вас хоч матір попроси, То оддасте. II 88.28. *У приказці* (1). на те й лихо, Шоб з ним **людям** битись... II 437.В // *Особи, що належать до певної групи* (4). Не знав старий, Що 'письменні **люде** Тії речі прочитають. I 145.2474. Тут єсть прехороша дівчина і талан[т]лива артистка, Піунова. То може б ви чи не вшкварили б сього Ч а р і в н и к а навдивовижу нижегородським **людям**? VI 155.17 //*Учасники весільних обрядів* (1). Вернулися **Люде** з рушниками I 317.273.

2. *Інші, сторонні по відношенню до самого суб'єкта (для підкреслення неозначеної особи)* (228). А мені ще й завидують, Гордою і злою Злії **люди** нарікають. I 237.29. Забрали й онучі Добрі **люде** II 177.396. Нехай **людям** лихо сниться, А ми заспіваймо. I 107.1087. *У приказці* (1). Не так тії вороги, Як добрії **люди** — I окрадуть жалкуючи, Плачучи осудять II 133.2. *Псвт.* (8). і ти осталась.. Стара і немощна. **Людей, людей** неприязних благаєш I Христа ради простягаєш Коло зачинених дверей Старії руки. II 237.35. *Повт.*, *зверт.* (2). — О, **люди**! **люди**! — Чабан якийсь біжить, кричить II 314.371. *Зверт.* (32). Лихо, **люде,** всюди лихо, Нігде пригорнуться I 86.394. Наша дума, наша пісня Не вмре, не загине... От де, **люде,** наша слава, Слава України! I 58.52. Як же його у неволі Жити без надії? Навчіть мене, **люде** добрі II 67.15 // В **людях** (3). Заховаюсь, дитя моє, Сама під водою, А ти гріх мій спокутуєш В **людях** сиротою I 34.259 //При **людях** (1). Насміялась титарівна З бідного Микити. Насміялася при **людях,** Що він в сірій свиті! II 78.45.

3. *Простий народ, кріпаки, знедолені* (63). Якби ви знали, паничі, де **люде** плачуть живучи, То ви б елегій не творили II 229.2. Дівчат научала, Щоб з панами не кохались, **Людей** не цурались. I 373.472. I не в однім отім селі, А скрізь на славній Україні **Людей** у ярма запрягли Пани лукаві... II 111.37. Не ходили Ксьондзи по селах, а возили На **людях** їх II 234.94. *Повт.*, *зверт.* (2). О **люди**! **люди** небораки! Нащо здалися вам царі? II 358.1.

4. *Чоловік, подружжя* (1). Дивилася на неї мати.. I дівчаті **Людей** шукала. II 267.105.

◆ *У спол.* (27): а) й т и (п і т и) в **люди** **(люде),** м е ж **люди (люде)** (9). Лихо, діти, Лихо мені з вами! Викохав вас, вигодував, Виросли чималі, Й д е т е в **люди** I 80.219. Мене не стане, не й д и м е ж **люди,** Іди ти в гай II 134.9. Так от як, друже; треба в **люде** На рік, на два п і т и У наймити I 491.В. Піду в найми, п і д у в **люди,** А за сотником не буду. I 159.246; б) п у с к а т и (в и п у с к а т и, п у с т и т ь) в (у) **люди (люде)** — *друкувати* (*надрукувати*) (6). От який! хіба діди та батьки дурніші були, що не п у с к а л и в **люди** навіть граматки без предисловія. I 150.П. У мене багато дечого зібралось через десять літ, та не знаю, що мені робить з моїм добром,— як його п у с т и т ь в **люде.** VI 155.40; в) б у д у т ь (в и й д у т ь) **люде (люди)** з *кого* (5). — Учися, серденько, колись З нас б у д у т ь **люде,** — ти сказала. II 283.8. До мене щодень приходить Орловський, здається, з його б у д у т ь **люди.** VI 224.19. і в и й д у т ь з їх **люде.** I 478. В; г) в и й т и (в и л і з т и) у (в) **люди (люде)** (5). А де ж твої думи, рожевії квіти.. Кому ти їх, друже, кому передав? Чи може навіки в серці поховав? О не ховай, брате! розсип їх, розкидай! Зійдуть, і ростимуть, і у **люди** в и й д у т ь! I 245.254. А що пак, Максиме!.. Будем знов чумакувати, Поки в и й д е м в **люде** II 52.120. I виріс я, хвалить бога, Та не в и л і з в **люде.** II 218.8. *У приказці* (1). Брехнею бач вийдеш всюди, А не в и й д е ш в **люди.** II 410.В; д) в и в е с т и в **люди** (1). Я, бачте, хочу його в и в е с т и в **люди** VI 21.21; е) **люди** м у ш т р о в а н і — *солдати* (1). Лягло кістьми **Людей** м у ш т р о в а н и х чимало. I 326.44.

◇ ***Мн. Н.*** **люди 1.** I 11.28 (2 р.), 13.82. 14.13, 76.54, 77.104, 93.625, 148.Прип. (2 р.), 150.П. (2 р.), 157.163, 161.329, 231.66, 237.29, 266.152, 293.6, 305.405, 342.95, 348.5, 352.51, 352.62, 408.В (2 р.), 410.В (2 р.), 425.В, 428.В, 429.В, 430.В (2 р.), 431.В, 434.В (2 р.), 435.В, 437.В, 438.В, 445.В (2 р.), 448.В, 449.В, 528.В, 537.В (2 р.), 538.В. II 59.23, 102.13, 150.20, 151.48, 159.83, 159.98, 202.1, 231.77, 358.4, 380.В (2 р.), 384.В. VI 33.19, *повт.* I 244.227 (2 р.), 501.В (2 р.). **2.** I 15.14, 23.89, 50.81, 53.203, 86.399, 152.17, 236.240, 237.29, 254.11, 255.62, 260.9, 287.560, 289.648, 309.40, 331.61, 335.226, 375.41, 409.В, 432.В, 516.В, 535.В, II 118.5, 416.В, VI 16.8, 33.29, 75.12, 130.38, 154.36, *у приказці* II 133.2, **3.** I 251.506, 305.409, 337.32, 528.В, II 9.47, 110.25, 150.13, 356.5, *у спол* в) II 320.609, VI 224.19, **люде 1.** I 10.40, 35.290, 35.301, 35.309, 36.333, 39.436, 96.771, 97.823, 100.868, 101.911, 107.1122, 112.1279, 117.1463, 119.1542, 136.2146, 137.2156,

145.2474, 147.2552, 303.344, 317.273, 318.319, 331.63, 341.51, 342.100, 355.2, 356.61, 356.67, 360.18, 361.47, 371.408, 373.474, 373.475, 379.15, 383.20, 387.43, 387.63, 481.В, 487.В, 488.В, 498.В, II 13.209, 14.256, 14.263, 20.3, 25.33, 32.24, 36.32, 46.72, 90.24, 90.25, 98.210, 111.57, 171.226, 181.11, 207.9, 213.47, 218.25, 227.2, 251.107, 254.209, 256.327, 257.338, 258.387, 265.25, 271.279, 283.11, 311.264, 312.278, 326.47, 345.9, 345.13, 347.14, 380.В, 384.В, 418.В, 422.В (2 р.), 425.В, 426.В, 440.В, 449.В, 450.В (2 р.). 451.В, 456.В, 458.В, 463.В, 489.В, VI 55.1, 216.22, 216.25, *повт.* II 325.13, 325.14, **2.** I 4.56, 13.103, 21.12, 25.6, 26.58, 27.74, 27.87, 28.3, 28.15, 28.19, 29.37, 29.55, 30.105, 31.114, 33.229, 34.242, 34.251, 37.352, 39.430, 39.433, 39.440, 39.447, 39.463, 41.543, 45.695, 55.15, 55.25, 58.63, 59.80, 85.378, 93.625, 103.959, 110.1195, 165.38, 166.80, 310.28, 367.237, 367.245, 368.292, 370.379, 371.405, 372.458, 373.481, 387.52, 484.В, 493.В, 495.В, 496.В, 505.В, 515.В, II 10.95, 14.238, 47.112, 50.62, 54.183, 72.139, 82.208, 86.34, 101.302, 105.55, 108.158, 133.13, 147.12, 156.10, 174.315, 175.323, 177.396, 179.29, 195.57, 225.208, 227.16, 239.6, 239.7, 252.143, 255.280, 257.337, 322.719, 420.В, 432.В, 438.В, 439.В, VI 33.8, 44.7, 49.37, 57.32, 58.1, 58.33, 163.29, *повт.* II 152.29 (2 р.), 255.282, 255.283, **3.** I 271.349, 331.66, 333.131, 356.47, 486.В, 520.В, 521.В, II 14.247, 17.372, 18.406, 75.235, 75.236, 82.213, 101.316, 110.30, 229.2, 291.14, 325.18, 325.26, 328.44, 347.9, 349.22, 353.111, 356.13, 361.15, VI 209.28, *у спол.* в) I 478.В, II 283.8, VI 195.24, ***Р.*** **людей 1.** I 100.864, 243.187, 500.В, II 22.50, 254.212, 289.2, 290.8, 361.6, VI 28.22, 227.39, **2.** I 84.349, 365.191, 532.В, **3.** I 343.131, 373.472, II 483.В, *у спол.* е) I 326.44, **без людей 2.** VI 33.18, **для людей 1.** I 136.2146, **2.** II 112.1, **до людей 2.** I 372.457, II 99.Рем., **з (із) людей 1.** VI 115.4, **3.** II 228.42, **коло людей 2.** I 556.В, **од людей 1.** I 148.Прип., 150.П, II 47.74, 311.268, **ради людей 3.** II 289.19, **у людей 2.** II 66.188, 253.195, ***Д.*** **людям 1.** I 35.290, 39.463, 100.855, 341.64, 346.216, 347.274, II 13.208, 96.113, 115.37, 151.55, 266.84, 268.129, 274.390, 337.46, VI 155.17, *повт.* I 271.314 (2 р.), *у приказці* II 437.В, **2.** I 22.62, 32.181, 34.247, 39.446, 39.450, 44.661, 51.141, 107.1087, 165.34, 312.84, 341.61, 539.В, 545.В, II 50.40, 175.350, 181.2, 186.9, 194.23, 200.11, 233.40, 250.84, 266.71, 438.В, VI 43.11, 54.22, 57.36, 85.33, *повт.* II 456.В (2 р.), **3.** II 69.29, 193.32, 251.90, 282.94, 314.396, 332.13, ***З.*** **людей 1.** I 349.18, 357.81, 393.14, 525.В, 526.В, II 11.111, 26.90, 30.47, 35.26, 40.3, 51.94, 58.7, 58.8, 64.86, 75.237, 102.2, 320.627, 410.В, VI 177.28, **2.** I 37.376, 144.2444, 276.145, 339.79, 375.35, 539.В, II 121.16, 152.18, 300.4, VI 147.33, *повт.* II 237.35, 237.36, **3.** I 328.111, 330.14, II 15.302, 26.99, 111.37, 325.9, **4.** II 267.105, **за людей 1.** I 96.769, **на людей 1.** II 495.В, **2.** I 23.73, **3.** I 266.143, II 89.33, **про людей 1.** II 8.23, VI 27.17, **люди 1.** I 341.55, 345.177, 352.51, **3.** I 344.159, **в (у) люди** *у спол.* а) I 80.219, 159.246, 277.162, *у спол.* б) I 150.П (2 р.), VI 27.13, *у спол.* г) 245.254, VI 201.6, *у спол.* г), *у приказці* II 410.В, *у спол.* д) VI 21.21, **на люди 1.** I 435.В, **2.** I 277.154, **меж люди 1.** II 85.6, 321.653, *у спол.* а) II 134.9, **в люде** *у спол.* а) I 491.В, II 95.83, 155.7, 429.В, 444.В, *у спол.* б) I 374.1, VI 132.26, 155.40, *у спол.* г) II 52.120, 218.8, **за люде 3.** I 265.105, II 234.78, **меж люде 1.** II 491.В, **на люде 1.** I 110.1201, **2.** I 490.В, ***О.*** **людьми 1.** II 459.В, **2.** II 252.146, **3.** II 355.6, **з людьми 1.** II 314.369, **2.** I 360.14, II 64.102, 239.5, VI 148.24, **між (меж, межи) людьми 1.** II 235.133, 326.49, 334.57, **2.** I 68.32, 379.15, II 230.32, 343.8, 358.24, 483.В, VI 34.9, 147.5, 163.20, **3.** II 328.68, **над людьми 3.** I 267.184, **перед людьми 2.** II 55.244, ***М.*** **в людях 2.** I 33.201, 34.259, 352.52, **3.** II 253.199, **на людях 3.** II 234.94, **при людях 2.** II 78.45, ***К.*** **люди 1.** *повт., зверт.* I 271.317 (2 р.), 445.В (2 р.), **2.** *повт., зверт.* II 314.371 (2 р.), *зверт.* I 85.386, 163.396, 231.50, 240.42, 266.150, 289.666, 410.В, 425.В (2 р.), 440.В, 448.В, II 384.В, **3.** *повт., зверт.* II 358.1 (2 р.), **люде 1.** *повт., зверт.* I 137.2153 (2 р.), II 88.28 (2 р.), **2.** *зверт.* I 37.377, 38.407, 40.490, 58.52, 85.386, 86.394, 144.2467, 267.189, 309.41, 380.14, II 23.15, 23.23, 67.15, 99.264, 108.169, 182.10, 410.В, 439.В, 441.В, 458.В.

ЛЮДИНА (3). Жаль і страх! В свитині латаній дрожала Якась **людина.** I 361.54. Як була я **людиною,** То Прісею звалась I 293.14.

◇ ***Одн. Н.*** **людина** I 361.54, ***О.*** **людиною** I 293.14, 355.25.

ЛЮДМИЛА (1). *У назві опери.* А тепер через день дають Руслан[а] и **Людмилу.** VI 26.11.

ЛЮДОЇД (7). *Перен.* Щоб до тебе Люди не ходили На пораду: що їм діять З добрими панами, **Людоїдами** лихими I 338.35. Та цур же вам, Новим Фараонам I кесарям **людоїдам!** II 462.В. *Зверт.* (2). біла пташка Хмарою спустилась Над царем тим мусянджовим I заголосила: «I ми сковані з тобою, **Людоїде,** змію!» I 251.474.

◇ ***Одн. Н.*** **людоїд** II 270.230, ***К.*** **людоїде** *зверт.* I 251.474, ***Мн. Н.*** **людоїди** I 249.420, 265.96, ***Д.*** **людоїдам** II 462.В, ***О.*** **з людоїдами** I 338.35, ***К.*** **людоїди** *зверт.* I 140.2286.

ЛЮДОМОР (2). *Перен.* Брешуть **людомори** I 522.В. *Зверт., лайл.* (1). «Гайдамаки не воины,— Розбойники, воры. Пятно в нашей истории...» Брешеш, **людоморе!** I 338.60.

ЛЮДСЬКИЙ (35). **1.** *Прикм. до* **люди 1** (18). Шелестить Пожовкле листя по діброві; Гуляють хмари; сонце спить; Нігде не чуть **людської** мови I 136.2127. Я.. нарисую [Україну] в трьох книгах, в першій будуть види, чи то по красі своїй, чи по історії прикметні, в другій теперішній **людський** бит VI 32.13. Там сміху **людского** і плачу не чути I 473.В. Мій боже милий, Даруй словам святую силу — **Людськеє** серце пробивать, **Людськії** сльози проливать II 96.120. Людей не чуть, не знать і сліду **Людської** страшної ноги. I 243.188. Не спинила весна крові, Ні злості **людської.** I 137.2158.

2. *Прикм. до* **люди 3** (15). Отак царевичі

живуть, Пустуючи на світі. Дивітесь, **людські** діти. II 72.143. Бодай кати їх постинали, Отих царів, катів **людських.** II 75.217. О **людській** волі я розпитував; але ніхто нічого не знає VI 201.26. Спасибі тобі, мій друже-брате, за твої великі клопоти з тим землеміром та з іншими п'явками **людськими.** VI 220.22.

3. *Справедливий* (2). Пішов собі тихо в Київ Святим помолитись, Та суда, суда **людського** У людей просити. II 66.187.

◇ ***Одн. Н.*** **людський 1.** VI 32.13, ***Р.*** **людського 1.** I 242.122, 242.126, **3.** II 66.187, **людского 1.** I 473.B, **3.** II 412.B, (од) **людського** 1. II 236.13, **людської 1.** I 136.2127, 137.2158, 243.188, **2.** I 249.393, 267.173, ***З.*** (на) **людський 1.** VI 32.17, **людськую 2.** I 240.48, **людськеє 1.** II 96.120, **людскеє 1.** II 421.B, ***О.*** **людським 2.** VI 17.11, **людською 2.** I 243.154, 265.92, II 487.B, (над) **людською 2.** I 360.7, 540.B, (над) **людскою 2.** I 532.B, ***М.*** (в) **людській 1.** II 323.754, (о) **людській 2.** VI 201.26, (в) **людскій 1.** II 492.B, ***Мн. Н.*** **людські 2.** II 72.143, ***З.*** **людські 1.** II 91.47, **людскі 1.** II 420.B, **людськії 1.** II 96.121, **2.** II 367.14, **людських 2.** II 75.217, ***О.*** **людськими 1.** II 27.135, (з) **людськими 2.** VI 220.22, ***М.*** (на) **людських 1.** II 328.36.

ЛЮЛЕЧКА (1). *Пестл. до* **люлька**[1]. [Тарас] Пішов нишком, **Люлечку** смакує I 415.B.

ЛЮЛІ (2), **ЛЮ-ЛІ** (1). *Вигук. Уживається як приспів колискової пісні.* Породила мати сина В зеленій діброві.. До півночі колихала, До світа співала: «Е... е... **лю-лі,** Питала зузулі, Зузуля кувала, Правдоньку казала». I 230.17. *Повт.* (2). Ой **люлі, люлі,** моя дитино, Вдень і вночі. II 134.1.

ЛЮЛЬКА[1] (11). *Для куріння.* Коло огню старий циган З **люлькою** куняє. I 364.137. Простяглася По діброві понад Дніпром Козацька ватага.. А Залізняк попереду Нашорошив уха; Їде собі, **люльку** курить, Нікому ні слова. I 117.1457. Здається, і **люльки** не курю, а шматочки паперу, що була написана Ч е р н и ц я, розгубилися— треба буде знову компонувать. VI 22.7. *Образн.* (1). Смеркалося. Із Лисянки Кругом засвітило: Ото Гонта з Залізняком **Люльки** закурили. I 123.1667.

◇ ***Одн. Н.*** **люлька** I 61.50, ***Р.*** **люльки** VI 22.7, ***З.*** **люльку** I 117.1457, VI 20.34 (2 р.), ***О.*** **з люлькою** I 364.137, ***Мн. Р.*** **до люльок** VI 42.35, ***З.*** **люльки** I 78.143, 202.136, II 344.13, *образн.* I 123.1667.

ЛЮЛЬКА[2] (1). *Колиска.* Ще лихо в **люльці** б собі спало А ви б з нудьги понапивались Та перерізались би любо. II 443.B.

ЛЮТИЙ[1] (75). **1.** *Хижий, кровожерний— про звірів* (45). Тяжко йому, Тяжко, а не плаче. Ні, не плаче: змія **люта,** Жадна випиває Його сльози I 117.1469. **люті** звірі Прийшли в овніх шкурах I пазурі розпустили... I 271.320. Отож Львеня те дике! **люте!** Підстерегли його, взяли. II 325.15. Отак німота запалила Велику хату. I сім'ю, Сім'ю слав'ян роз'єдинила I тихо, тихо упустила Усобищ **лютую** змію. I 262.21. Опріче того, що нема з ким щире слово промовити, опріч нудьги, що в серце впилася мов **люта** гадина, опріче всіх лих, що душу катують,— бог покарав мене ще й тілесним недугом, занедужав я спершу ревматизмом VI 42.29 //*Жорстокий, безжалісний — про людину* (24). «Заворожена!.. стривай же!» Шепче **люта** мати. I 166.103. Веселися, **лютий** кате, Проклятий! проклятий! I 251.487. Бодай і ворогові моєму **лютому** не довелося так каратись, як я тепер караюсь. VI 41.27. *Повт.* (4). Вороги!! I **люті! люті!** Ви ж украли, В багно погане заховали Алмаз мій чистий II 239.11 //*Субст.* (1). Блаженний муж на лукаву Не вступає раду, I не стане на путь злого, I з **лютим** не сяде. I 340.4 //*Такий, що виражає лють* (1). Розіллється Червонеє море Крові! крові з дітей ваших. О горе! о горе! Онде вони! в ясних ризах. Їх **лютії** очі... I 271.329.

2. *Нестерпно тяжкий, суворий* (30). Спаси мене од **лютої** муки I 341.36. Любітеся, брати мої, Украйну любіте.. I мене в неволі **лютій** Інколи згадайте. I 379.23. спіткала мене ц и н г а **лютая** VI 42.37. Не милують, Карають, завзяті. Як смерть **люта,** не вважають На літа, на вроду I 123.1688. Зострінуться жовті піски I чужії люде; Зостріненься зима **люта...** А той чи зостріне, Що пізнає Катерину I 37.353 //*Дуже сильний* (1). До крові дійде, до кості Огонь той **лютий,** негасимий II 307.107.

◇ ***Одн. Н.*** **лютий 1.** I 12.59, 58.43, 166.90, 251.487, 297.164, 341.27, II 87.12, 102.23, 270.221, *повт.* II 464.B (2 р.), **2.** II 307.107, **люта 1.** I 117.1469, 165.62, 166.103, 168.163, 301.293, II 254.221, 325.19, VI 42.29, **2.** I 37.353, 123.1688, 243.163, II 70.35, **лютая 1.** II 201.41, 450.B, 461.B, **2.** VI 42.37, **люте 2.** II 229.11, **лютеє 2.** I 117.1464, 282.385, II 277.484, 420.B, ***Р.*** **лютого 1.** I 338.44, **лютої 2.** VI 83.39, (з) **лютої 2.** II 130.46, (од) **лютої 2.** I 341.36, **лютого 2.** II 251.109, **люта 2.** I 267.176, ***Д.*** **лютому 1.** I 285.492, VI 41.27, ***З.*** **лютий 2.** II 383.B, **лютого 1.** II 32.10, (за) **лютого 1.** II 275.409, (на) **лютого 1.** I 337.26, **люту 1.** I 23.81, II 224.185, 356.12, 451.B, **лютую 1.** I 262.21, **люте 1.** II 23.8, 325.15, **2.** I 117.1477, 329.168, 475.B, (во) **люте 2.** I 395.11, (на) **лютеє 2.** I 56.36, (про) **лютеє 2.** I 462.B, II 393.B,

О. **лютим 2.** II 450.В, (з) **лютим 1.** *субст.* I 340.4, **(з) лютою 1.** I 536.В, *М.* (в) **лютій 2.** I 379.23, *Мн. Н.* **люті 1.** I 271.320, II 461.В, *повт.* II 239.11 (2 р.), **лютії 1.** I 271.329, *З.* **лютих 1.** II 494.В, (на) **лютих 1.** II 102.20, **люті 2.** I 241.77, 488.В, (про) **лютії 2.** II 30.54, (у) **люті 2.** II 395.В, *О.* **лютими 1.** II 227.30.

ЛЮТИЙ[2] (1). *Назва місяця.* 18 **лютого.** 1860. *С. Петербург.* VI 205.31.

ЛЮТІЙШЕ (1). *Присл.* Степ і море Посиніли ще синійше І лютеє моє горе Погіршало ще **лютійше** II 420.В.

ЛЮТІШИЙ (1). Не молимось чужим богам, А тебе благаєм: «Поможи нам, ізбави нас Вражої наруги. Поборов ти першу силу, Побори ж і другу, Ще **лютішу!..»** I 342.77.

ЛЮТУВАТИ (13). Реве гарматами Скутара, Ревуть, **лютують** вороги. I 201.91. Максим ріже, а Ярема Не ріже — **лютує:** З ножем в руках, на пожарах І днює й ночує. I 137.2171. *Повт.* (2). **Лютуй! лютуй,** Мерзенний старче. II 276.446. *Образн.* (2). Реве, **лютує** Візантія, Руками берег достає I 202.120. Мороз **лютує,** аж скрипить, Луна червона побіліла, І сторож боязно кричить, Щоб злого пана не збудить. II 98.204. *Образн., повт.* (2). Минають літа; люде гинуть, **Лютує** голод в Україні, **Лютує** в княжому селі. II 14.257.

◇ **лютує** I 137.2171, 139.2274, II 33.22, 51.93, *образн.* I 202.120, II 98.204, *образн., повт.* II 14.257, 14.258, **лютують** I 201.91, **лютуй** *повт.* II 276.446 (2 р.), **нехай лютує** I 12.47, II 275.414.

ЛЮЦИПЕР *див.* **ЛУЦИПЕР.**

ЛЯГАТЬ (11). **1.** (9). Кого ж годуєте єсте? Кого ви спати кладете? Кого колишете вночі? **Лягаючи** і встаючи, За кого молитесь? I 363.102. *У приказці* (1). Та ти добре натворила: Так кацапів закрепила У німецькі кайдани — Хоч **лягай** та й засни. I 301.281 //*З інф.* «*спать*» («*спати*») (7). я вже думав спать **лягать** — Та й став, щоб трохи подивиться На круглолицю молодицю II 85.14. Оставайся здоров — **лягаю** спать, уже північ, може во сні й тебе побачу. VI 16.19. А мати й спати не **лягала,** Дочку вечерять дожидала I 387.64.

2. *Осідати на поверхні* (2). Їде шляхом до Києва Берлин шестернею.. Опинився против старців — Курява **лягає.** I 46.732.

◇ **лягать 1.** II 85.14, **лягаю 1.** VI 16.19, **лягає 2.** I 46.732, **ляга 2.** VI 27.6, **лягала 1.** I 387.64, **лягай 1.** I 163.401, VI 195.24, *у приказці* I 301.281, **лягаючи 1.** I 363.102, II 179.3, VI 20.9.

ЛЯГТИ (49). **1.** (36). Осідлані коні, вороні готові. Куди-то поїдуть? кого повезуть? Он кого, дивіться. **Лягли** по долині, Неначе побиті, ні слова не чуть. Ото гайдамаки. I 100.878. ми з колегою **лягли** Та щось такеє розмовляли. II 76.17. *Повт., образн.* (2). Оце воля спить! **Лягла** вона славно, **лягла** вона вкупі З нами, козаками! II 232.30 //*З інф.* «*спати*», «*спочивати*» *і под.* (28). Отож я **ліг** спати. I 240.58. Не слухала стара мати, **Лягла** спочивати. I 160.279. *Образн.* (6). Розбивши вітер чорні хмари, **Ліг** біля моря одпочить I 5.82. Думи мої! літа мої, Тяжкії три літа. До кого ви прихилитесь, Мої злії діти? Не хилітесь ні до кого, **Ляжте** дома спати... I 353.90.

2. *Покрити собою що-н.* (1). Заридала Катерина,.. Взяла землі під вишнею, На хрест почепила; Промовила: «Не вернуся! В далекому краю, В чужу землю, чужі люде Мене заховають; А своєї ся крихотка Надо мною **ляже»** I 34.245.

3. *Закотитися, зайти* (1). **Лягло** сонце за горою, Зірки засіяли I 65.101.

4. *Перен. Умерти, загинути* (3). Нас тут триста, як скло! Товариства **лягло**! І земля не приймає. I 381.12. Гробокопателі ходили, Та й ті під хатами **лягли.** Ніхто не вийшов вранці з хати, Щоб їх, сердешних, поховати II 151.37. Усі ми однако за волю **лягли** II 233.34.

◆ *У спол.* (8): а) у (в) я м у (з е м л ю, д о м о в и н у) **лягти** — *умерти* (3). Якби то далися орлинії крила, За синім би морем милого знайшла; Живого б любила, другу б задушила, А до неживого у я м у б **лягла.** I 4.72. Нехай ще раз усміхнеться Серце на чужині, Поки **ляже** в чужу з е м л ю, В чужій домовині. I 59.104. Не вернеться чорнобривий Та й не привітає.. Не на ліжко, в д о м о в и н у Сиротою **ляже**! I 4.48; б) **лягти** к о с т ь м и (г о л о в о ю *і под.*) — *загинути* (3). **Лягло** к о с т ь м и Людей муштрованих чимало. I 326.43. Оставайсь здорова. В далекій дорозі Найду або долю, або за Дніпром **Ляжу** г о л о в о ю... I 93.634; в) с п а т ь (с п о ч и т и) **лягти** — *умерти* (*бути похованим*) (2). Добре, мамо, Що ти заранні с п а т ь **лягла,** А то б ти бога прокляла За мій талан. II 110.19.

◇ **ліг 1.** I 240.58, 367.249, 369.314, II 175.319, *образн.* I 5.82, **лягла 1.** I 160.279, 160.288, II 16.342, 78.57, 78.59 225.195, *повт.*,

образн. II 232.30 (2 р.), *образн.* I 22.58, II 357.3, *у спол.* в) II 110.19, **лягло 1.** II 319.569, **3.** I 65.101, **4.** I 381.12, *у спол.* б) I 326.43, *у спол.* в) I 60.10, **лягли 1.** I 100.878, 110.1190, 110.1196, II 76.17, 184.12, **4.** II 151.37. 233.34, *у спол.* б) I 137.2186, **ляжу 1.** I 160.304, II 9.30, 499.В, *у спол.* б) I 93.634, **ляжеш 1.** I 278.207, 326.28, 364.140, II 380.В, **ляже 1.** I 444.В, *образн.* I 360.16, II 330.15, **2.** I 34.245, *у спол.* а) I 4.48, 59.104, **ляжем 1.** I 160.301, 243.158, **ляжуть 1.** I 110.1189, **ляжмо 1.** I 500.В, **ляжте 1.** *образн.* I 353.90, **лягла б** *у спол.* а) I 4.72.

ЛЯКАТИ (5). І я вас **лякаю,** бо те лихо знаю, Бодай його в світі нікому не знать I 157.169. Тепер, кажуть, Головатий Останки збирає Та на Кубань підмовляє, Черкеса **лякає.** I 289.644. *Повт.* (3). Думала, що тілько кобзарі співають, Бо, сліпі, не бачать карих оченят; Що тілько **лякають** молодих дівчат... **Лякають,** дівчата, правдою **лякають!** I 157.167.

◇ **лякаю** I 157.169, **лякає** I 289.644, **лякають** *повт.* I 157.167, 157.168 (2 р.).

ЛЯКАТИСЯ, ЛЯКАТИСЬ (5). Не **лякайся,** подивися На бенкет козачий. I 202.106. Радуйтеся, вбогодухі, Не **лякайтесь** дива II 291.21.

◇ **лякаються** I 342.97, **лякались** II 139.75, **лякайся** I 202.106, 323.525, **лякайтесь** II 291.21.

ЛЯЛЯ (1). *Дитина. У порівн., аліт.* Неначе **ляля** в льолі білій, Святеє сонечко зійшло. II 60.30.

ЛЯХ (132). *Поляк.* А ми браталися з **ляхами!** Аж поки третій Сигизмонд З проклятими його ксьондзами Не роз'єднали нас... II 233.52. За вихилясами придан, За зиком та за сміхом Ніхто й не бачив, як проїхав Той управитель, **лях** ледачий. II 94.50. *Звер*т. (5). Отак-то, **ляше,** друже, брате. Неситії ксьондзи, магнати Нас порізнили, розвели, А ми б і досі так жили. II 33.25. *У приказці* (1). Так от що мені наробив враг рода человеческого Иван Рогожин! А я, недотепний, забув на той час надіть на себе христообразную амуницию, а то б нічого сего не було. Розумний **лях** по шкоді. VI 148.23 //*Збірн.* (17). А він, мандруючи, співа, Як Наливайко з **ляхом** бився. I 97.818. Не мені вас, братця, На **ляха** водити. II 138.70.

◇ ***Одн. Н.*** **лях** I 89.481, 118.1504, II 94.50, 97.164, *у приказці* VI 148.23, *збірн.* I 108.1147, 110.1184, ***Р.*** **ляха** *збірн.* I 57.23, 113.1302, 138.2229, 335.196, **у ляха** *збірн.* I 108.1127, 108.1133, ***З.*** **ляха** I 65.100, *збірн.* I 124.1706, 124.1708, 138.2192, 308.26, 435.В, **на ляха** *збірн.* I 337.26, II 138.66, 138.70, ***О.*** **з ляхом** *збірн.* I 97.818, ***К.*** **ляше** *зверт.* II 33.25, ***Мн. Н.*** **ляхи** I 6.150, 63.7, 64.38, 65.93, 89.490, 91.579, 97.799, 97.808, 97.819, 101.912, 101.917, 104.1010, 106.1076, 108.1135, 110.1179, 110.1192, 118.1495, 120.1579, 121.1627, 132.1991, 134.2073, 136.2135, 137.2186, 139.2247, 142.2381, 144.2459, 148. Прип. (2 р.), 149. Прип. (2 р.), 150.П, 163.413, 284.426, 289.633, 374.4, 440.В (4 р.), 455.В, 505.В, II 25.52, 30.55, 54.198, 65.116, 139.75, 161.57, 218.29, 233.50, 233.59, 395.В, ***Р.*** **ляхів** I 140.2294, 148. Прип., II 125.31, 516.В, **до ляхів** I 113.1287, **у ляхів** I 122. 1660, ***Д.*** **ляхам** I 65.72, 100.882, 100.884, 115.1396, 123.1679, 123.1680, 124.1703, 127.1854, 137.2176, 139.2262, 505.В, II 125.7, 125.11, 396.В, 427.В, ***З.*** **ляхів** I 65.104, 66.128, 95.724, 103.950, 104.1011, 120.1589, 121.1623, 125.1741, 135.2109, 140.2284, 141.2344, 144.2456, 148.Прип. (2 р.), 149. Прип., 415.В (2 р.), 440.В, 457.В, II 427.В, 430.В, ***О.*** **ляхами** I 64.48, 136.2130, **з ляхами** I 126.1807, 131.1972, 131.1978, 149. Прип., 227.17, 338.36, II 33.4, 233.52, **над ляхами** I 82.295, ***К.*** **ляхи** *зверт.* I 104.1001, 415.В (2 р.), 427.В.

ЛЯШЕНЬКИ (2). *Зневажл.* А ходім лиш, пани брати, З **ляшеньками** биться! I 415.В. Налетіли чорні крюки **Ляшеньків** будити... I 416.В.

ЛЯШКА (5). *Полька.* Кличе **ляшку** козак I 451.В. *Повт., зверт.* (4). **Ляшко,** пташко моя, **Ляшко,** доле моя I 451.В.

◇ ***Одн. З.*** **ляшку** I 451.В, ***К.*** **ляшко** *повт., зверт.* I 451.В (4 р.).

ЛЯШКИ (7). *У прикл. спол.* **ляшки**-панки. *Зневажл.* Прокинулись **ляшки**-панки — Нікуди втікати! I 66.107. Червоною гадюкою Несе Альта вісти, Щоб летіли крюки з поля **Ляшків**-панків їсти. I 66.116.

◇ ***Мн. Н.*** **ляшки** I 66.107, 66.109, 66.111, 105.1026, ***З.*** **ляшків** I 66.116, 106.1078, 106. 1079.

ЛЯЩ (4). ми вдвох собі з М. М. Л[азаревським], по-чумацькому та по-бурлацькому, зваримо борщу з карасями, **лящем** закусимо, та подякуємо тобі з жінкою VI 221.14. Спасибі тобі за **лящі** і карасі VI 221.12.

◇ ***Одн. З.*** **ляща** VI 217.8, ***О.*** **лящем** VI 221.14, ***Мн. З.*** **за лящі** VI 203.33, 221.12.

ЛЯЩАТИ (1). Гармидер, галас, гам у гаї, Срамотні співи. Аж **лящить** Жіночий регот. II 15.312.

ЛЬВЕНЯ (1). *Образн.* Отож **львеня** те дике! люте! Підстерегли його, взяли. Та, закувавши добре в пута, В Єгіпет люде одвели — На каторгу. II 325.15.

ЛЬВИЦЯ (1). *Образн.* Нащо та **львиця,** ваша мати, Зо львами купилась, щенята? II 493.В.

ЛЬВИЧИНИЙ *див.* **ЛЬВИЧИЩИЙ.**

ЛЬВИЧИЩЕ (5). *Збільш. Образн.* А люта

мати! Спустила друге бісновате Своє скаженеє звіря. Та вже такого сподаря, Що гради й весі пожирало. Земля тряслася, трепетала Од реву **львичища** твого. II 325.25. Чи я ж знала, ще сповита, Що тая цариця — Лютий ворог України, **Львічище!..** I 501.В.

◊ ***Одн. Н.*** **львичище** I 499.В, **львічище** I 501.В, ***Р.*** **львичища** II 325.25, ***Мн. Н.*** **львичища** II 325.9, 326.36.

ЛЬВИЧИЩИЙ (1), **ЛЬВИЧИНИЙ** (1). Плач великий Вомєсто **львичищого** рика Почують люде. II 326.46.

◊ ***Одн. Р.*** (вомєсто) **львичищого** II 326.46, (вомісто) **львичиного** II 494.В.

ЛЬВІВ (1). Чорний шлях виходив од Дніпра.. і біг через степи Запорозькі, через воєводства Київське, Подольське і Волинське — на Червону Русь до **Львова.** I 148. Прип.

ЛЬОЛЯ (1). *Дитяча сорочка. Аліт.* Неначе ляля в **льолі** білій, Святеє сонечко зійшло. II 60.30.

ЛЬОН (1). Я ще, мамо, не виросла, Ще не дівувала. Бо ти мене не пускала Вранці до криниці, Ні жита жать, ні **льону** брать, Ні на вечірниці I 159.260.

ЛЬОХ (29). **1.** *Підземелля, печера* (21). Аж кишить Невольника у Сіракузах В **льохах** і тюрмах. II 270.234. Козакам нівроку, Найшли **льохи,** скарб забрали I 122.1659. **Льохи,** де був захований шляхетський скарб, і досі видко, тільки вже розруйновані. I 149. Прип. Як сніг, три пташечки летіли Через Суботове і сіли На похиленному хресті На старій церкві.— «Бог простить: Ми тепер душі, а не люди. А відціля видніше буде, Як той розкопуватимуть **льох».** I 293.7.

2. *Погріб* (8). Дівча любе, чорнобріве Несло з **льоху** пиво. II 329.2. У Києві на Подолі Козаки гуляють. Як ту воду, цебром-відром Вино розливають. **Льохи,** шинки з шинкарками, З винами, медами Закупили запорожці II 35.21.

◊ ***Одн. Н.*** **льох 1.** I 293.Заг., 501.В, ***Р.*** **льоху 1.** I 307.499, **до льоху 2.** I 84.328, **із (з) льоху 1.** I 131.1987, II 276.469, **2.** I 89.496, 160.289, II 329.2, **коло льоху 1.** I 305.429, 306.443, ***З.*** **льох 1.** I 293.7, 293.13, 307.497, **в (у) льох 1.** I 131.1985, II 131.17, **2.** I 160.289, **на льох 1.** I 302.314, 302.315, ***О.*** **з льохом 1.** I 301.308, ***М.*** **в льоху 1.** I 306.459, **2.** I 160.288, ***Мн. З.*** **льохи 1.** I 122.1644, 122.1659, 149.Прип., 308.15, **2.** II 35.21, ***М.*** **в льохах 1.** II 270.234, **по льохах 2.** I 115. 1361.

М

МАБУТЬ (46). *Вставн.* Ні, вже, **мабуть,** Я не заховаюсь І на небі!.. I 244.206. Чого ж я плачу? **Мабуть** шкода, Що без пригоди, мов негода, Минула молодость моя. II 238.12. Ти, **мабуть,** послідніх двох моїх писем не получив, що нічого не пишеш. VI 228.11. *Повт.* (3). Заросли шляхи тернами На тую країну, **Мабуть** я її навіки, Навіки покинув. **Мабуть** мені не вернутись Ніколи додому? **Мабуть** мені доведеться читати самому Оці думи? II 190.3.

◊ **мабуть** I 4.32, 30.94, 42.577, 86.427, 102.924, 141.2338, 244.206, 296.130, 361.48, 483.В, II 23.14, 26.77, 49.17, 86.35, 95.79, 100.291, 152.3, 200.18, 234.88, 238.12, 265.29, 288.7, 315.421, 385.В, 405.В, 415.В, 475.В, VI 32.3, 36.27, 83.13, 87.16, 118.30, 163.38, 186.38, 188.5, 189.19, 189.22, 209.17, 228.11, *повт.* II 190.3, 190.5, 190.7, **мабудь** I 410.В, 431.В, 447.В, II 391.В.

МАГАЗИН (1). прошу тебе, зайди в **магазин** Даціаро VI 77.22.

МАГИ (1). *Чародії.* А **маги,** бонзи і жерці (Неначе наші панотці) В храмáх, в пагодах годувались, Мов кабани царям на сало Та на ковбаси. II 351.25.

МАГНАТ (3). Якби розказать Про якогонебудь одного **магната** Історію-правду, то перелякать Саме б пекло можна. II 30.42. Отак-то, ляше, друже, брате. Неситії ксьондзи, **магнати** Нас порізнили, розвели, А ми б і досі так жили. II 33.26. *Рим.* (1). Шляхта репетує, А **магнати** палять хати, Шабельки гартують. I 82.291.

МАГНАТСТВО (1). *Збірн.* Прочитали собі по складах «Енеїду» та потинялись коло шинку, та й думають, що от коли вже ми розпізнали своїх мужиків. Е, ні, братіки,.. послухайте,.. як вони згадують старовину і як вони плачуть, неначе справді в турецькій неволі або у польського **магнатства** кайдáни волочать,— то тойді і скажете, що «Енеїда» добра, а все-таки сміховина I 375.32.

МАДАМ (4). **1.** *Заміжня жінка у Франції і в дореволюційній Росії* (3). Добре б зробив

(як матимеш час), щоб сам поїхав у Київ, та своїм оком подивився на оту **мадам** Соар. VI 220.29.

2. *Кравчиня* (1). Наймав... дуже делікатну **мадам,** щоб пошила мені дівочу сорочку VI 19.13.

◊ ***Одн. Н.*** **мадам 1.** VI 222.36, ***З.*** **мадам 2.** VI 19.13, **на мадам 1.** VI 220.29, **про мадам 1.** VI 224.5.

МАДРИГАЛ (1). *Хвалебний твір.* Я вже в другий раз читаю Чорну раду і як прочитаю, то напишу йому прездоровенный **мадригал.** VI 153.18.

МАЖІ (1), **МАЖЕРИ** (1). *Чумацькі вози.* Ой із-під гори та із-під кручі Йшли **мажі** рипучи II 423.В. Ой із-під гори та із-під кручі Ішли **мажери** п'ючи. II 104.27.

МАЗАНИЙ (1). І стоги не вкриті, І покої не **мазані,** І сволок не митий II 176.378.

МАЗАТИ (1). Дівчата бувало.. Хату прибирали, І **мазали** і квічали І 538.В.

МАЗЕПА (2). *Прізвище гетьмана України, зрадника російського і українського народів.* Наробили колись шведи Великої слави, Утікали з **Мазепою** В Бендери з Полтави. II 29.3.

◊ ***Одн. О.*** **з Мазепою** І 499.В, II 29.3.

МАЗЕПИН (2). Вечернє сонечко гай золотило, Дніпро і поле золотом крило, Собор **Мазепин** сяє, біліє II 26.106. Я меж трупами валялась, У самих палатах **Мазепиних...** І 295.84.

МАЗУР (1). *Мазурка.* А конфедерати,.. Аж корчма трясеться — Краков'яка оддирають, Вальса та **мазура.** І 89.504.

МАЗУРКИ (1). Посилаю тобі, мій искренный друже, дещо моеї нікчемної роботи. А любій панночці Ганнусі, замість **мазурок** Шопена, наші пісні. VI 196.28.

МАЙ (15). *Травень.* Як бог поможе мені до **мая** місяця кончить мої діла з цензурою, то насиплю повну кишеню грошей та й чкурну через Москву прямо на Михайлову гору. VI 190.12. До 1-го **мая** адрес мій той самий, а там, здається, треба буде знову мовчать. VI 62.23.

◊ ***Одн. Р.*** **мая** VI 87.2, 133.12, 135.16, 138.5, 182.19, 192.3, 210.21, 211.23, **маія** II 247. Присвята, **до мая** VI 62.23, 190.12, 192.12, **од мая** VI 141.24, 171.39, ***М.*** **в маї** VI 192.19.

МАЙДАН (3). До сходу сонця, рано-рано! У Віфлеємі на **майдані** Зійшовся люд II 314.367. А **майдани** Кров почервонила. II 125.33.

◊ ***Одн. М.*** **на майдані** II 314.367, 314.377, ***Мн. З.*** **майдани** II 125.33.

МАЙДАНІВКА (4). **Майданівка** — село недалеко од Лисянки. І 149. Прип. *Повт.* (2). «Куди везти?» «В **Майданівку!** В **Майданівку,** чуєш?» І 442.В.

◊ ***Одн. Н.*** **Майданівка** І 133.2056, 149.Прип., ***З.*** **в Майданівку** *повт.* І 442.В (2 р.).

МАЙНУВАТИ (1). *Мчати.*— Скажи, коню, до кого це Ви так нагло гнались? — До якоїсь чорнобривки Всю ніч **майнували.** II 331.15.

МАЙНУТИ (1). *Швидко піти, побігти, кинутися.* І діти **майнули** По горищах, по коморах, По льохах; усюди І 115.1359.

МАЙСКІЙ (1). Научай їх [дітей], щоб не вчились Змалку віршувати, Коли ж яке поквапиця — То нищечком, брате, Нехай собі у куточку І **майскії** ночі, І як небо голубії Ті очі дівочі На лад давній вихваляє II 405.В.

МАЙСТЕР (6). **1.** *Кваліфікований ремісник, спеціаліст* (3). Одпочиваючи в куточку, Старий на сина дивувавсь, Який-то з його **майстер** буде! II 320.608. Тут би ми порадились з старим **майстром** і нащот твоїх Записок і нащот мого нікчемного добра. VI 156.13.

2. *Художник, митець* (2). треба йому другого **майстра,** бо він тільки яблука та огірки і малює, а це така річ, що серце не нагодуєш. VI 27.20. Тут треба маляра аквареліста. Та в Семена, я думаю, найдеться знакомий такий **майстер.** VI 119.4.

3. *Мастак на щось* (1). І напиши мені, чи доладу я написав письмо графу Ф[едору] П[етровичу], бо я на такі химерні письма не великий **майстер.** VI 153.14.

◊ ***Одн. Н.*** **майстер 1.** II 320.608, **2.** VI 119.4, **3.** VI 153.14, ***Д.*** **майстрові 1.** II 271.275, ***З.*** **майстра 2.** VI 27.20, ***О.*** **з майстром 1.** VI 156.13.

МАЙСТРУВАТИ (4). Якось, по сьомому годочку — Малий вже добре **майстрував** II 320.605. Тесляр колисочку дебелу **Майструє** в сінях. II 312.292 //*Перен. Писати твір* (1). Я ще одну драму **майструю.** VI 20.36.

◊ **майструвати** II 318.550, **майструю** *перен.* VI 20.36, **майструє** II 312.292, **майстрував** II 320.605.

МАК (5). **1.** *Рослина* (4). *Повт.* (2). Якби таки молодиці Посіяти **мак, мак.** II 36.43 //*Про квітку маку* (2). Заквічай голову дівочу Лілеями та [ти]м рясним Червоним **маком** II 308.116. *У порівн.* (1). Кругом хлопці та дівчата — Як **мак** процвітає. І 63.4.

2. *Збірн. Макове зерно* (1). Вранці рано

Фамарь прекрасная прийшла I коржик з **маком** прин[е]сла. II 416.В.

◊ ***Одн. Н.*** **мак 1.** *у порівн.* I 63.4, ***З.*** **мак 1.** *повт.* II 36.43 (2 р.), ***О.*** **маком 1.** II 308.116, **з маком 2.** II 416.В.

МАКАРІВ (1). *У спол.* **Макарові** т е л я т а п а с т и — *бути у засланні.* Слава мені не помага, і мені здається, як не заведу свого кишла, то вона мене і вдруге поведе **Макарові** т е л я т а п а с т и... VI 198.20.

МАКІВКА (2). *Квітка маку. У порівн.* Як **маківка** на городі, Ганна розцвітала I 166.96. Свої воли, свої вози, А між парубками, Як **маківка** меж квітками, Цвіте, розцвітає [Мар'яна]. I 158.225.

МАКОВИЙ (1). Рости, рости, моя пташко, Мій **маковий** цвіте I 348.2.

МАКОВІЙ (4). *Назва релігійного свята.* На те літо Криницю святили На са́мого **маковія** II 56.275. На спаса Або **маковія** І досі там воду святять. II 56.290. а в Чигрині, Як у домовині, Сумно-сумно. (Отак було По всій Україні Против ночі **маковія,** Як ножі святили). I 100.862.

◊ ***Одн. Р.*** **маковія** I 100.862, 110.1182, ***З.*** **на маковія** II 56.275, 56.290.

МАКСИМ (37). Непевний був **Максим** отой, брате. А трудящий, роботящий, Та тихий до того, Та ласкавий... II 255.254. Хто йде, їде — не минають Зеленого дуба, В холодочку посідають Та тихо та любо, П'ючи воду погожую, Згадують **Максима...** II 56.298. *Зверт.* (1). А що пак, **Максиме!..** Попродай скотину Та ходи до мене в найми II 52.114 //*Ім'я Залізняка* (13). Придбав **Максим** собі сина На всю Україну. Хоч не рідний син Ярема, А щира дитина. I 137.2166. На базарі, Як посеред моря Кровавого, стоїть Гонта З **Максимом** завзятим. I 138.2200. У нас один старший — батько **Максим** I 103.965. *Звгрт.* (2). Сліпий вшкварив — навприсядки Пішли по базару. Земля гнеться. «Нумо, Гонто!» «Нум, брате **Максиме!** Ушкваримо, мій голубе, Поки не загинем!» I 126.1777.

◊ ***Одн. Н.*** **Максим** I 103.965, 103.975, 104.979, 131.1981, 137.2166, 137.2170, II 52.122, 52.138, 52.146, 54.204, 55.235, 252.164, 254.244, 255.254, 255.266, 458.В (2 р.), ***Р.*** **Максима** II 55.252, 458.В (2 р.), ***Д.*** **Максимові** II 254.227, ***З.*** **Максима** I 139.2259, II 56.298, 254.214, 257.354, 258.380, 258.390, **про Максима** I 103.961, 289.660, II 256.295, ***О.*** **Максимом** II 52.115, 252.151, **з Максимом** I 102.948, 138.2200, ***К.*** **Максиме** *зверт.* I 126.1777, 126.1785, II 52.114.

МАКСИМІВ (1). дійшло до того, Що я вночі, підкравшися, **Максимову** хату.. Запалив. II 252.150.

МАЛЕНЬКИЙ (41). **1.** *Малолітній* (27). Старий батько Сидить коло хати, Та вчить внука **маленького** Чолом оддавати. I 291.719. Хоч дитина **маленькая** І воно вгадає — Твої думи II 447.В //*Субст.* (8). Жаль і дуже мені вашої **маленької,** згадаю, то так, неначе бачу, як воно манюсіньке танцює, а Илья Иванович грає і приспівує... VI 41.19. Я плакала; я не знаю, Чи їсти хотілось? Чи може що в **маленької** На той час боліло? I 297.144. *У порівн.* (2). Зрадів старий мов **маленькій** I 495.В.

2. *Невеликий розміром, обсягом* (13). куплю Паперу аркуш. І зроблю **Маленьку** книжечку. II 45.7. Дай же, боже, коли-небудь, Хоч на старість, стати На тих го́рах окрадених У **маленькій** хаті. II 28.170. А все-таки поклонися йому, як побачиш, і попроси його, щоб він мені прислав який-небудь **маленький** барельєфік VI 77.6. *Образн.* (1). Посиджу я і похожу В своїй **маленькій** благодаті. II 348.4// *Невисокий на зріст* (1).— Чи жива Ота Оксаночка? питаю У брата тихо я.— Яка́?—Ота **маленька,** кучерява, Що з нами гралася колись. II 206.40.

3. *Слабий* (1). Ледача воля одурила **Маленьку** душу. II 357.10.

◊ ***Одн. Н.*** **маленький 1.** *субст.* II 318.557, *субст., у порівн.* II 322.698, **маленькій 1.** II 449.В. *субст., у порівн.* I 495.В, **маленька 2.** II 206.40, **маленькая 1.** II 447.В, **маленьке 1.** II 195.65, **маленькеє 2.** II 492.В, ***Р.*** (опріч) **маленького 1.** I 316.225, **маленької 1.** *субст.* VI 41.19, **в маленької 1.** *субст.* I 297.144, ***Д.*** **маленькому 1.** *субст.* II 21.10, **маленькій 1.** I 348.Заг., II 11.148, ***З.*** **маленький 2.** VI 77.6, 115.32, (у) **маленький 2.** II 317.478, **маленького 1.** I 291.719, II 283.4, *субст.* II 475.В, **маленьку 2.** I 247.338, II 45.7, VI 28.28, 196.2, **3.** II 357.10, **маленькеє 1.** II 242.7, ***О.*** **маленьким 1.** I 276.130, *субст.* II 45.25, ***М.*** (в, у) **маленькій 2.** II 28.170, *образн.* II 348.4, ***Мн. Р.*** **маленьких 1.** II 49.22, 249.38, 314.388, ***Д.*** **маленьким 1.** II 417.В, ***З.*** **маленькі 2.** II 11.150, **маленьких 1.** I 390.12, 469.В, II 70.42, ***О.*** **маленькими 1.** II 205.2, **2.** I 35.279, (з) **маленькими 1.** II 94.65.

МАЛЕСЕНЬКИЙ (3). Я тілько хаточку в тім раї Благав, і досі ще благаю, Щоб хоч умерти на Дніпрі, Хоч на **малесенькій** горі. II 219.50. Напишіть до мене, коли матимете час, хоч **малесенький** листочок, нехай хоч трошки я заплачу добрими сльозами. VI 43.31. Пренепорочная Марія.. шиє **Малесеньке** сороченя II 312.296.

МАЛИЙ (120). **1.** *Малолітній* (81). У нашім раї на землі Нічого кращого немає, Як

тая мати молодая З своїм дитяточком **малим.** II 194.4. пасе ягнята **Мале** хлоп'яточко в стерні. II 221.53. Катерино, серце моє! Лишенько з тобою! Де ти в світі подінешся З **малим** сиротою? I 30.102. Не знаю, чи зраділа б так **мала** ненагодована дитина, побачивши матір свою, як я вчора, прийнявши подарунок твій щирий VI 49.10. *У порівн.* (1). І заплакала Ярина, Як **мала** дитина I 280.269 // *Субст.* (20). старий, **малий,** Убогий, багатий Поєднались,— дожидають Великого свята. I 100.870.

2. *Невеликий розміром, величиною* (18). А Йосип сина забавляв, На призьбі сидя,.. поки мати На річці прала ті **малі** Сорочечки. II 317.486. Ввійшов Марко в **малу** хату I 323.521 // *Вузький, недовгий* (3). Хоч і Яр той; вже до його І стежки **малої** Не осталось I 337.10. А річечка **мала** взяла [перекотиполе] Та в Дніпро широкій понесла II 446.В //*Невисокий на зріст* (2). Чимало люду оголили Оці сатрапи-ундіра, А надто стрижений Гаврилич З своїм єфрейтором **малим** Та жвавим, на́ лихо лихим. До того люд домуштровали, Що сам фельдфебель дивовались І маршировкою і всім II 280.9.

3. *Незначний за силою прояву, невиразний* (11). **Малого** сліду не покину На нашій славній Україні I 383.10. Та так мені любо стало: І **малого** знаку Нудьги тії не осталось, Мов переродився... II 66.180 // *Слабий* (7). А жаль на вас **малих** душою, Не бачите перед собою Анічогісінько. II 483.В. Ви тяжкий камень положили Посеред шляху... і розбили.. Моє **малеє,** та убоге Та серце праведне колись! II 239.25. Спасибі тобі ще раз за летописи, я їх уже напам'ять читаю. Оживає моя **мала** душа читаючи їх! Спасибі тобі! VI 92.26 // *Субст.* (2). ми не погани, Ми настоящі християне, Ми **малим** ситі!.. I 327.86.

4. *Короткий у часі, нетривалий* (4). Бридня!.. а й досі, як згадаю, То серце плаче та болить, Чому господь не дав дожить **Малого** віку у тім раю. II 22.46. Очам любо. Годиночку, **Малую** годину Ніби серце одпочине, З богом заговорить... II 178.8 / І поживе Давид на світі Не **малі** літа II 73.145.

5. *Такий, що займає невисоке соціальне становище* (4). Ради їх, Людей закованих моїх, Убогих, нищих... Возвеличу **Малих** отих рабів німих! II 289.21 // *Субст.* (2). Облизався неборака;.Та меншого в пузо — Аж загуло!.. а той собі Ще меншого туза Межи плечі; той меншого, А менший **малого,** А той дрібних I 248.364. *У прикл. спол.* добросерді-**малі** (1). Добросердим-**малим,** Тихолюбцямсвятим, Творче неба й землі! Долгоденствіє їм На сім світі; на тім... Рай небесний пошли. II 334.46.

6. *Нечисленний* (2). **Малою** сім'єю зійшлись чехи I 272.354 // *Невеликий за сумою* (1). Як таки ні з сього ні з того, зроду чоловіка в вічі не бачив,— а прошу того, що треба купить за гроші, та може ще й не за **малі.** VI 19.12.

◊ ***Одн. Н.*** **малий 1.** II 232.11, *субст.* I 100.870, II 320.605, **2.** II 336.30, **4.** I 284.432, **мала 1.** I 63.26, 77.108, 123.1693, 144.2438, 144.2463, 396.22, 544.В, VI 49.10, 154.39, *у порівн.* I 280.269, **2.** II 446.В, **3.** VI 92.26, **малая 2.** II 418.В, **мале 1.** I 46.715, 157.155, II 220.16, 221.53, 232.16, 267.100, 483.В, 490.В, VI 133.38, *субст.* II 318.545, 319.569, **3.** II 381.В, ***Р.*** **малого 3.** I 383.10, II 66.180, **4.** II 22.46, **малої 1.** I 290.678, **2.** I 337.10, II 208.18, (з) **малої 2.** II 219.46, ***Д.*** **малому 1.** *субст.* I 144.2461, II 86.30, 86.36, 490.В, **малій 1.** I 45.696, II 316.446, ***З.*** **малий 2.** I 307.497, (в) **малий 2.** II 348.12, (на) **малий 2.** II 326.40, **малого 1.** II 110.13, 204.7, 319.584, 476.В, VI 182.24, *субст.* I 81.239, 295.80, II 58.13, 184.17, **5.** *субст.* I 248.364, **малу 1.** I 165.39, (в) **малу 2.** I 323.517, 323.521, **на малу 1.** *субст.* I 528.В, **малую 1.** II 355.4, **4** II 178.8, (на) **малую 1.** I 529.В, **мале 2.** I 141.2354, **3.** *субст.* VI 226.20, **малеє 3.** II 239.25, ***О.*** **малим 3.** II 487.В, *субст.* I 327.86, (з) **малим 1.** I 30.102, II 194.4, 315.404, 318.527, *субст.* I 81.240, II 301.20, **2.** II 280.9, **малою 6.** I 272.354, (з) **малою 1.** I 155.92, *субст.* I 358.6, ***М.*** (в) **малій 2.** II 224.166, 316.448, 3. II 323.755, ***Мн. Н.*** **малі 1.** I 45.691, 80.212, 138.2195, 233.128, 241.89, 420.В, II 229.29, 289.33, VI 84.17, 202.21, *субст.* II 63.50, 171.228, **малії 1.** I 5.87, II 63.44, *субст.* II 322.693, **малиє 3.** II 311.251, ***Д.*** **малим 5.** *у прикл. спол.* II 334.46, ***З.*** **малі 2.** II 317.486, **4.** II 73.145, (за) **малі 6.** VI 19.12, **малих 1.** I 225.11, 352.39, II 46.32, 301.29, 302.34, 351.16, 398.В, 415.В, *субст.* VI 85.34, **5.** II 289.21, 411.В, (на) **малих 1.** II 70.45, **3.** II 483.В, ***О.*** **малими 1.** II 205.7, **2.** I 144.2443, 145.2486, (з) **малими 1.** II 112.16, 322.706, 324.8.

МАЛО (23). **1.** *Присл. Небагато, в невеликій кількості, трохи* (12). Душа убога встала рано, Напряла **мало** та й лягла Одпочивать собі II 357.3. А я так **мало,** небагато Благав у бога. Тілько хату II 218.13. Не здивуй, що я так **мало** пишу тобі VI 195.14. Ти переслав мені в неволю Поета нашого,— на волю Мені ти двері одчинив! Спасибі, друже! Прочитаю (Аби хоть **мало**...), оживу... Надію в серці привітаю,Тихенько-тихо заспіваю І бога богом

назову. II 228.57. Попошукало-таки воно не **мало** часу та спасибі, що хоч коли-небудь, а все-таки найшло. VI 171.33.

2. *Присудк. Недостатньо* (11). Серце мліє, як згадаю... Чому не осталось? Чому не осталось, чому не витало? Легше було б сльози, журбу виливать. Люде одібрали, бо їм було **мало.** I 85.378. Од 16 мая до 2 августа не давали знать із корпуса в укріпленіє о моїй свободі. От катові! іродові душі! **Мало** їм було десяти літ. VI 171.40. *Повт.* (5). Сонця **мало,** рясту **мало** I багато хмари. Пекла **мало!..** Люде, люде! Коли то з вас буде Того добра, що маєте? I 136.2151.

◇ **мало 1.** II 67.9, 218.13, 228.57, 289.1, 357.3, VI 32.23, 149.1, 171.33, 174.13, 179.40, 182.25, 195.14, **2.** I 85.378, 97.787, 115.1367, 124.1710, II 336.21, VI 171.40, *повт.* I 124.1707 (2 р.), 136. 2151 (2 р.), 137.2153.

МАЛОДУШІЄ (1). *Слов'ян.* Не **малодушіє** в неволі Вночі сльози точить, А гріхи мої великі Вилитися хочуть. II 407.В.

МАЛОЛІТОК (1). В селі тому вдова жила, А у вдови дочка росла I син **малоліток.** II 249.29.

МАЛОРОСІЙСЬКИЙ (2). Спасибі вам за оцей М о л о д и к. Коли маєте ви ще остатні книжки цього М о л о д и к а, то дайте, будьте ласкаві, прочтенія ради. Окроме **малоросійського,** цей я маю, та ще коли є зайвий новий М а [я к], то теж дайте. VI 31.15 // *У назві твору* (1). Отож, як побачиш його, то подякуй йому за перевод **М а л о р о с і й с ь к о ї** д у м и, надрюкованої в Б [и б л и о т е к е] д л я ч т е н и я. VI 133.33.

МАЛОРОСІЯ (3). Я в марті місяці їду за границю, а в **Малоросію** не поїду, цур їй, бо там окрім плачу нічого не почую. VI 28.26.

◇ ***Одн. З.*** **в Малоросію** VI 28.26, ***М.*** **в Малоросії** I 375. 43, VI 70.24.

МАЛОСИЛИЙ (2). Чигрине, Чигрине,.. Розсипаються могили, Високі могили — Твоя слава... і про тебе, Старче **малосилий,** Ніхто й слова не промовить, Ніхто й не покаже, Де ти стояв? I 227.12 // *Субст.* (1). все добро, дітей малих, Сестру, жону і все взяли, I все розтлили, осквернили, і осквернених **ма[лосилих],** Убогих серцем завдали В роботу-каторгу. II 499.В.

МАЛЮВАННЯ (2). за таке **малювання** академія його (мене б то) посилає в Італію в самий Рим. VI 20.5. Ви питаєте, чи покину я **малювання.** VI 41.35.

МАЛЮВАТЬ (12). Беру з собою усю твою малярську справу; не знаю тільки, чи доведеться **малювать!** VI 51.18. Прокинешся рано, тільки що заходишся **малювать,** дивися, вже й ніч. VI 21.7. Бачив я вчора вашого хлопця рисунки, добре, дуже добре, тільки треба йому другого майстра, бо він тільки яблука та огірки і **малює,** а це така річ, що серце не нагодуєш. VI 27.20. *Образн.* (1). нагай **Малює** вздовж.. спину. I 88.453.

◇ **малювать** VI 15.19, 17.19, 17.27, 21.7, 28.7, 32.23, 46.23, 51.16, 51.18, **малюю** VI 21.5, **малює** VI 27.20, *образн.* I 88.453.

МАЛЯР (6). *Художник.* А з його був би добрий **маляр,** бо воно хлоп'я до всього беруче. VI 27.21. Що-то як **маляр,** то вже скрізь понамальовує всякої всячини. VI 17.18. кисті уміючи треба вибрать. Не знаю, чи Семен тямить що в сім ділі. Тут треба **маляра** акварeліста. VI 119.3.

◇ ***Одн. Н.*** **маляр** VI 17.18, 27.21, 182.21, ***Д.*** **малярові** VI 17.23, ***З.*** **маляра** VI 119.3, ***Мн. Д.*** **малярам** VI 46.22.

МАЛЯРНЯ (1). *Майстерня художника.* Я, взявши в руки скриньку, подивився і неначе перелетів у **малярню,** в Сєднєв. VI 49.16.

МАЛЯРСТВО (2). Я, не вам кажучи, пустився в **малярство.** VI 20.1. Семен.. таки трохи шнипорить в **малярстві** VI 118.36.

МАЛЯРСЬКИЙ (3). Беру з собою усю твою **малярську** справу VI 51.17. Нікому в світі я тепер так не завидую, як малярам.. Бога для. пришліть **малярську** справу і паперу. VI 46.24.

◇ ***Одн. З.*** **малярську** VI 45.26, 46.24, 51.17.

МАЛЬОВАНИЙ (5). *Оздоблений, розфарбований.* Везуть труну **мальовану,** Китайкою криту. II 43.53. А де ж тая **мальована,** Шитая хустина I 256.76. Здивуються вранці люди, Що в сироти хустка буде Мережаная, **Мальованая.** I 254.14 // *Про славу. У спол.* к р а л я **мальована.** *Ірон.* (1). Гарнесенько обіймемось Та любо та тихо Пожартуєм, чмокнемося, Та й поберемося, Моя к р а л е **мальована.** II 286.15.

◇ ***Одн. Н.*** **мальована** I 256.76, *у спол.* II 286.15, **мальованая** I 254.10, 254.14, ***З.*** **мальовану** II 43.53.

МАМА (36). Вранці Марко до наймички Ручки простягає I **мамою** невсипущу Ганну величає... I 316.243. Мов яблучко у садочку, Кохалась дитина. I говорить уже стало, I вчила княгиня Тільки «**мамо**» вимовляти II 12.170. *Повт., зверт.* (10). Якби мені, **мамо,** намисто, То пішла б [я] завтра на місто. А на місті, **мамо,** на місті Грає, **мамо,** музика троїста. А дівчата з парубками Ли-

цяються. **Мамо! Мамо!** Безталанна я! II 147.1. *Зверт.* (24). Нехай люде не здивують, Як я, **мамо,** потанцюю II 147.13. Оддай мене, моя **мамо,** Та не за старого I 158.214. *Образн., зверт.* (1). Світе тихий, краю милий, Моя Україно! За що тебе сплюндровано, За що, **мамо,** гинеш? I 225.4.

◇ ***Одн. О.*** мамою I 316.243, ***К.*** мамо *повт., зверт.* I 167.138 (2 р.), II 147.1, 147.3, 147.4, 147.6 (2 р.), 147.10, 463.В (2 р.), *зверт.* I 50.99, 50.104, 53.212, 134.2088, 158.211, 158.214, 159.234, 159.242, 159.256, 159.268, 167.117, 386.6, 444.В, 462.В, II 12. 170, 13.196, 100.283, 110.18, 141.26, 143.13, 147.13, 195.69, 285.37, 327.26, *образн., зверт.* I 225.4.

МАМАЛИГА (1). Що даси? Навариш завтра **мамалиги?** Я кукурузи принесу. I 369.311.

МАМАША (1). *Зверт.* Купи собі, **мамашо,** шаль. II 449.В.

МАМИН (1). внучка в юпку одяглась У **мамину** і ніби йшла До діда в гості. I 507.В.

МАМКА (2). **1.** *Мати* (1). Таточко з **мамкою** Скрипають лавкою VI 159.19.

2. *Нянька, годівниця* (1). Добре отим панам жити. Нічого не знають I не знають, як ті діти У їх виростають, Бо матері там не маю[ть], А **мамку** наймають. II 442.В.

◇ ***Одн. З.*** **мамку 2.** II 442.В, ***О.*** **з мамкою 1.** VI 159.19.

МАМУНЯ (1). *Пестл., зверт.* У городі тепер армяни, Купи собі, **мамуню,** шаль. II 221.32.

МАНДРУВАТИ, МАНДРОВАТИ (9). **1.** *Подорожувати, ходити* (8). Лучче ж поміркую, Де то моя Катерина З Івасем **мандрує.** I 38.392. Лежить собі неборака, Думає, гадає, Як то будем **мандрувати...** I тихо дрімає... II 107.143. **Мандровали** гайдамаки, Лісами, ярами I 438.В.

2. *Вирушати* (1). Виглянь, голубко, Та поворкуєм, Та посумуєм; Бо я далеко Сю ніч **мандрую.** I 92.598.

◇ **мандрую 2.** I 92.598, **мандрує 1.** I 38.392, II 440.В, **мандрували 1.** I 120.1563, II 29.21, **мандровали 1.** I 438.В, II 394.В, **будем мандрувати 1.** II 107.143, **мандруючи 1.** I 97.817.

МАНЕСЕНЬКИЙ (2). **1.** *Малолітній* (1). Воно **манесеньке** лежало У холодочку під снопом. II 475.В.

2. *Малий розміром* (1). Пренепорочная Марія, Сидить собі коло вікна Та плачучи небога шіє **Манесеньке** сорочиня II 488.В.

◇ ***Одн. Н.*** **манесеньке 1.** II 475.В, ***З.*** **манесеньке 2.** II 488.В.

МАНІВЦІ (1). [Чабани] небогу З її дитяточком малим І посадили й провели Вночі тайніми **манівцями** на шлях Ме[м]фіський. II 315.406.

МАНІЙ (1). *Спонукальний рух рукою (головою, очима).* І хор по **манію** лакея, Чи то жерця:— Во Іудеї Бисть цар Саул.— Потім хор Ревнув з Бортнянського II 371.10.

МАНЮСІНЬКИЙ (2). **1.** *Малолітній* (1). Жаль і дуже мені вашої маленької, згадаю, то так, неначе бачу, як воно **манюсіньке** танцює, а Илья Иванович грає і приспівує... VI 41.20.

2. *Малий розміром* (1). Перед самим перелазом Дитина сповита.. Випручало рученята Й до їх простягає **Манюсінькі...** I 313.135.

◇ ***Одн. Н.*** **манюсіньке 1.** VI 41.20, ***Мн. З.*** **манюсінькі 2.** I 313.135.

МАНЯ (1). *Зверт.* Знаєш, **Маню,** У городі тепер армяни II 220.30.

МАРÁ (7). *Привид.* Микита, Неначе сич, у сірій свиті Перед очима все стоїть! **Марá** та й годі! II 78.64. Що ж се таке? Се не **мара.** I 361.65. *Повт.* (2). Цигане слухають, сміються. «І де ті люде тут возьмуться? Оце, мабуть, із-за Дністра, Бо тут все степ... **Мара! Мара!**» I 361.49. *Образн.* (1). Літá не ждуть! літá летять, А думка проклята **марою** До серця так і приросла... II 167.108.

◇ ***Одн. Н.*** мара I 361.65, II 78.64, 233.48, *повт.* I 361.49 (2 р.), ***О.*** марою II 278.545, *образн.* II 167.108.

МАРИНА (18). Раз увéчері зимою **Марина** дивилась На ліс чорний II 97.179. Пошкандибала стара мати Свою **Марину** доганяти. II 101.312. **Мари[на]**: Ходімо спать, бо завтра рано До церкви підемо II 99.Д.О. *Повт.* (2). **Марина!** І все **Марина,** все сама! Тілько Мариночки нема. II 96.135.

◇ ***Одн. Н.*** **Марина** I 490.В, II 96.152, 97.166, 97.179, 98.215, 99. Д. О., 100. Д. О., 100.268, 421.Заг., *повт.* II 96.135, 96.136, ***Р.*** **Марини** II 101.317, **до Марини** II 98.198, ***Д.*** **Марині** I 276.136, ***З.*** **Марину** II 93.2, 94.34, 101.312, ***О.*** **Мариною** II 95.87.

МАРИНОЧКА (4). *Пестл. до* **Марина.** в'яне, сохне, гине, гине Твоя єдиная дитина, Твоя **Мариночка...** II 100.272. Чого ж ти, мамо моя, плачеш? Не плач, голубочко, дивись, Це я, **Мариночка** твоя! II 100.285. *Зверт.* (1). **Мариночко,** ходімо спать! II 99.258.

◇ ***Одн. Н.*** **Мариночка** II 100.272, 100.285, ***Р.*** **Мариночки** II 96.137, ***К.*** **Мариночко** *зверт.* II 99.258.

МАРИСЯ (1). Вона вже панна покойова, Уже **Марисею** зовуть, а не Мариною! II 95.86.

МАРІУЛА (4). Як сушити, як варити... Всьому, всьому вчила **Маріула.** I 372.433. Поклонилась **Маріулі** За науку в ноги I 372.439.

◊ *Одн. Н.* Маріула I 372.424, 372.433, 539.В. *Д.* Маріулі I 372.439.

МАРІЯ (46). У Йосипа, у тесляра Чи бондаря того святого **Марія** в наймичках росла. II 306.28. *Повт.* (2). **Марія** з шляху не вставала, **Марія** сина привела. II 313.353. *Зверт.* (6). Ти не та, Не та тепер, **Маріє,** стала! II 310.226.

◊ *Одн. Н.* Марія II 301.19, 303.Заг., 306.28, 306.32, 308.120, 308.126, 309.178, 310.205, 310.212, 310.222, 310.234, 312.282, 312.293, 312.306, 313.334, 314.394, 316.442, 317.502, 318.551, 319.581, 490.В, 491.В, 492.В, *повт.* II 313.353, 313.354, *Р.* Марії II 23.12, 265.47, 279.564, 320.633, 461.В, Марії II 465.В (2 р.), 472.В (2 р.), *Д.* Марії II 309.194, 488.В, 490.В, *З.* Марію II 309.175, 310.215, 315.411, *К.* Маріє *зверт.* II 310.226, 310.230, 311.265, 313.331, 317.508, 323.738.

МАРКІЗ (1). графиня без дитини, Сердешна, осталась; Поїхала у Рим, кажуть, Та десь опинилась, Та з **маркізом** якимсь голим, Кажуть, одружилась. II 159.95.

МАРКО (32). Вранці **Марко** до наймички Ручки простягає I 316.241. *Зверт.* (3). — Ні, **Марку,** ніяко Мені матір'ю сидіти: То багаті люде, А я наймичка... I 318.317.

◊ *Одн. Н.* Марко I 314.161, 314.165, 316.229, 316.233, 316.241, 316.245, 316.258, 317.266, 318.315, 319.356, 320.402, 321.443, 322.472, 322.476, 322.480, 323.496, 323.521, 323.530, 324.538, 324.547, *Р.* Марка I 320.409, в Марка I 319.350, опріч Марка I 316.225, *Д.* Маркові I 319.346, 321.423, *З.* Марка I 317.272, 318.331, 323.511, *О.* Марком I 314.160, *К.* Марку *зверт.* I 318.317, 323.520, 324.532.

МАРМУРОВИЙ (1), **МРАМОРОВИЙ** (1). в садочку **мармурова** Купальня біліла II 418.В.

◊ *Одн. Н.* мармурова II 418.В, мраморова II 415.В.

МАРНЕ (20), **МАРНО** (6). **1.** *Присл.* (25). Стан високий, лист широкий **Марне** зеленіє I 48.6. Невеликії три літа **Марно** пролетіли... I 351.14. А тим часом дорогії Літа тії молодії **Марне** пронеслись. II 145.10. За тебе **марно** я в чужому краю Караюсь II 32.2. *Повт.* (2). Любить... і **марне... марне** гинуть II 450.В.

2. *Присудк.* (1). Коло пустки на милиці Москаль шкандибає. На садочок позирає, В пустку заглядає. **Марне,** брате, не вигляне Чорнобрива з хати. I 391.19.

◊ марне **1.** I 48.6, 242.120, 470.В, II 11.129, 62.17, 68.4, 145.10, 184.14, 204.16, 220.27, 228.41, 229.4, 266.65, 415.В, 474.В, 487.В, 493.В, *повт.* II 450.В (2 р.), **2.** I 391.19, марно **1.** I 55.6, 93.621, 227.27, 351.14, 470.В, II 32.2.

МАРНИЙ (2). Не жаль було давно одбутих, Давно похованих, забутих, Моїх кровавих тяжких сльоз. А їх чимало розлилось На **марне** поле. Хоч би рута, А то нічого не зійшло! I 389.14. Я оце сидячи лічу літа та долічуюсь до того року, як ми з тобою вперше побачились. Угадай, чи багато я налічив їх, тих нікчемних **марних** літ? VI 82.10.

МАРНІТИ (6). Жде його Марія, І ждучи плаче, молодії Ланіти, очі і уста **Марніють** зримо. II 310.225. І всюди, зоренько моя, Ти не **марніла,** ти сіяла! II 474.В. Чого ж мені його шкода, Чого його жаль? Що на йому жупан куций, Що гусарин чорноусий, Що Машею звав. Ні, не того мені шкода; А **марніє** моя врода, Люде не беруть. II 156.9.

◊ марніє II 155.20, 156.9, марніють II 310.225, марніла II 474.В, марніло I 39.452, марніли II 11.114.

МАРНО *див.* **МАРНЕ.**

МАРНОТРАТЕЛЬ (1). Щоб знать людей, то треба пожить з ними. А щоб їх списувать, то треба самому стать чоловіком, а не **марнотрателем** чорнила і паперу. I 375.37.

МАРТ (11). *Березень.* Я в **марті** місяці їду за границю VI 28.25. Жду твого обіцяного письма од 15 **марта** VI 208.5.

◊ *Одн. Р.* марта VI 61.33, 178.30, 179.12, 190.7, 207.15, 207.26, 207.28 (2 р.), од марта VI 208.5, *М.* в марті VI 28.25, 77.8.

МАРУСЯ (2). *Ім'я персонажа з твору Г. Ф. Квітки-Основ'яненка.* або **Марусю,** або Сердешну Оксану (її вже дрюкують), або панну Сотниківну, як вона богобоязлива, сидя у вікна, орарь лагодить, намалюю, єй-богу, намалюю! VI 20.15. *Назва твору* (1). Ваша **Маруся** так мені вас розказала, що я вас навиліт знаю. VI 19.22.

МАРШИРОВКА (1). Во дні фельдфебеляцаря.. До того люд домуштровали, Що сам фельдфебель дивовались I **маршировкою** і всім II 280.13.

МАР'ЯНА (38). Росла дочка **Мар'яна,** А виросла, як панна I 155.93. І мати не знала, Дивувалась, що се таке **Мар'яну** спіткало? I 158.193. *Повт., зверт.* (4). **Мар'яно! Мар'яно!** Чом ти не убога! чом я не багатий! I 162.361. *Зверт.* (5). Дочко моя, **Мар'яно,** Оддам тебе за пана I 159.238. Моя доля, моє щастя, Ти, моя **Мар'яно.** Чом не ти в сірій свитині, Чом я не в жупані? I 162.371. *У прикл. спол.* **Мар'яна**-дитина (1). Угадала мати: **Мар'яна**-дитина Не знає, як треба на сім світі жить. I 157.161. *Назва твору* (2). Як побачите Корсуна, то скажіть йому, що **Мар'яна** продана VI 25.21. *У прикл. спол.* **Мар'яна**-Черниця. *У назві твору* (4). **Мар'яна**-Черниця [поема]. Отак

зачинається моя Ч е р н и ц я — а що дальше буде, то я і сам не знаю. VI 22.4.

◊ *Одн. Н.* **Мар'яна** I 155.93, 155.100, 157.153, 157.188, 158.213, 159.251, 160.280, 161.313, 161.352, 162.374, 462.В (4 р.), 463.В (3 р.), *у прикл. спол.* I 157.161, *у назві* VI 25.21, *у прикл. спол., у назві* I 153.Заг., 237. Епіграф, VI 22.4, *Д.* **Мар'яні** I 461.В, *у назві* I 348.В, *З.* **Мар'яну** I 153.28, 158.193, *у прикл. спол., у назві* I 155.82, **на Мар'яну** I 153.25, **про Мар'яну** I 157.176, *К.* **Мар'яно** *повт., зверт.* I 162.361 (2 р.), 463.В (2 р.), *зверт.* I 158.203, 159.238, 159.248, 162.371, 463.В.

МАР'ЯНИН (1). А Мар'яна, як дитина Без матері, плаче. Петро стоїть коло неї, Нічого не бачить, Тільки сльози **Мар'янині** I 162.378.

МАСЛАК (2). *Кістка.* Кати вінчанні, Мов пси голодні за **маслак,** Гризуться знову II 243.7. Гриземося, мов собаки За **маслак** смердячий II 277.514.

МАСЛО (1). *У приказці.* поки каша, то будемо **масла** добувать. У мене думка ось яка.. Поки що буде, купить би у Вольського дубів 40 лісу VI 198.4.

МАСЛОСВЯТІЄ (1). *Церк.* Занедужала небога. Уже й причащали, Й **маслосвятіє** служили I 322.458.

МАСНИЦЯ (1). *Рел.* Думаю на **масницю** приїхать до тебе в Никольське, а до того часу може дасть бог вийде мені розрішеніє, то і в Москву. VI 159.10.

МАТЕМАТИКА (2). Каленика поцілуй тричі за мене і скажи йому, що, як добре знатиме **математику,** то астрономію і навігацію за пояс заткне. VI 221.8. він мені сказав от що: щоб ти йому не баринившися написав, котрий Каленикові год? і чому він учився в Херсоні: чи навігації, чи механіки, чи **математики**? VI 229.2.

МАТЕР (8), **МАТІР** (7). *Мати.* А де ж дитина? Побігло десь. Шукає сина Та плаче **матір:** і не чуть, Де ділося. II 493.В. Батько й **матір** одцурались, Чужі не приймають I 478.В. *Образн.* (2). Ти **матірь** правди на землі, Ти сльози матерні до краю Із серця вилила... II 466.В // *У спол.* **матер (матерь)** б о ж а (б о ж а я, б о г а, в с і х с в я т и х) (9). Мордувались сіромахи, Плакали, із ними Заплакала **матер** б о ж а II 31.85. *Зверт.* (3). Все унованіє моє На тебе, мій пресвітлий раю, На милосердіє твоє, Все упованіє моє На тебе, мати, возлагаю. Святая **матерь** в с і х с в я т и х! II 482.В. О **матер** б о ж а я! розкуй Мою ти душу! II 223.138 // *У знач. «ікона»* (1). Як мандрували день і ніч, Як покидали запорожці Великий Луг і матір Січ, Взяли з собою **матер** божу, А більш нічого не взяли, І в Крим до хана понесли II 29.24.

◊ *Одн. Н.* **матер** *у спол.* I 301.271, II 29.19, 31.85, 266.77, **матір** I 469.В, 478.В, II 493.В, *образн.* II 462.В, **матірь** *образн.* II 466.В, *З.* **матер** II 29.24, *у спол.* II 368.26, *О.* **перед матір** *у спол.* VI 138.39, *К.* **матер** *у спол., зверт.* I 230.9, II 223.138, **матерь** *у спол., зверт.* II 482.В.

МАТЕРИН (2). *Образн.* Доборолась Україна До самого краю. Гірше ляха свої діти Її розпинають. Замість пива праведную Кров із ребер точать. Просвітити, кажуть, хочуть **Материні** очі Современними огнями. I 335.201.

◊ *Одн. Н.* **материна** I 335.212, *Мн. З.* **материні** I 335.201.

МАТЕРИНСЬКИЙ (2). *Образн.* Не торгуйтесь — буде **Материнська** добра плата I 516.В. Просвітити, кажуть, хочуть **Материнські** очі. I 516.В.

МАТЕРІАЛ (1). виліпить я то ще як-небудь виліпив, а вилить і досі не вмію; не те, правду сказать, що і не вмію, але **матеріалу** доброго нігде взять, сіріч, алебастру. VI 76.34.

МАТЕРНІЙ (6). і пролились Ще в перший раз младенчі сльози На лоно **матернє.** II 319.562. Лягло костьми Людей муштрованих чимало. А сльоз, а крові? напоїть Всіх імператорів би стало З дітьми і внуками, втопить В сльозах удов'їх. А дівочих, Пролитих тайно серед ночі! А **матерніх** гарячих сльоз! ..Не ріки — море розлилось, Огне́нне море! I 326.50.

◊ *Одн. Р.* **матернього** II 327.22, *З.* (на) **матернє** II 319.562, *М.* (во) **матерній** I 375.53, *Мн. З.* **матерні** II 396.В, **матерniї** I 518.В, *Р.* **матерніх** I 326.50.

МАТИ[1] (373). *Імен.* **1.** *Жінка по відношенню до своїх дітей* (348). У нашім раї на землі Нічого кращого немає, Як тая **мати** молодая З своїм дитяточком малим. II 194.3. Породила **мати** сина В зеленій діброві I 230.1. Якраз на святвечір був я у Пирятині у старої **матері** вашої, батьку мій. VI 29.22. *Рим.* (6). Мене **мати** хоче дати За старого заміж I 51.124. *У порівн.* (16). Кого — щастя, кого— сльози, Все нічка покрила. Всіх покрила темнісінька, Як діточок **мати** I 36.338. Як положать отамана В новій хаті спати, Заголосить, як та **мати,** Голосна гармата. II 183.35. Земля плаче у кайданах, Як за дітьми **мати.** I 265.101. *Повт.* (13). Тільки наймичка шептала: «**Мати... мати... мати...**» I 317.293. *Зверт.* (8). Не хочу я, моя **мати,** За плугом ходити II 148.5. На милосердіє твоє, Все упованіє моє На тебе, **мати,** возлагаю. II

305.5. *У прикл. спол.* **мати**-к а т о л и ч к а (1). В Умані Гонта убив дітей своїх за те, що їх **мати**-к а т о л и ч к а помогла єзуїтам перевести їх в католики. I 149.Прип. *Образн.* (10). І згадав сирота Степан в неволі Свою **матір** Україну I 285.502. покидали запорожці Великий Луг і **матір** Січ II 29.23. ми одної **матері** діти,.. всі ми слав'яне. I 150.П. Усі невлад, усіх назад, В усіх доля **мати** I 233.135. *У прикл. спол.* н і ч-**мати.** *Образн.* (1). Нехай, кляті, бенкетують, Поки сонце зайде, А н і ч-**мати** дасть пораду, Козак ляха знайде I 65.99.

2. *Самка-птах по відношенню до своїх пташенят. Повт.* (2). **Мати** галка, **мати** чорна, Літаючи, кряче I 463.В.

◆ *У спол.* (23): а) **мати** б о ж а (с в я т а) (5). Б о ж а **мати!** І заступи вас і укрий! II 270.212. перед нею помолюся, Мов перед образом святим Тієї **матері** с в я т о ї, Що в мир наш бога принесла.. II 194.11; б) к р и й **мати** б о ж а (г о с п о д н я) — *при небажанні, запереченні чого-н.* (4). давно, давно ми не бачились, та не знаю, чи й побачимося швидко, а може вже й ніколи — к р и й **мати** г о с п о д н я! VI 57.31; в) б у т и з а **матір, матір'ю** с и д і т и. *Етн.* (3). Благав старий, А Марко аж плакав, Щоб б у л а вона з а **матір.** I 318.316. Ні, Марку, ніяко Мені **матір'ю** с и д і т и: То багаті люде, А я наймичка... I 318.318; г) **матері** й о г о (ї х) к о в і н ь к а (х и р я) (3). прочитаємо вдвох, як приїдете, бо я таки вас зимою сподіваюся, а весело б було, **матері** й о г о к о в і н ь к а. VI 24.39. Добре, сину, **Матері** ї х х и р я! Мордуй, мордуй: в раю будеш Або есаулом. I 114.1355; д) **матір'ю** х о д и т и — *бути вагітною* (2). А вона молилась І жить у господа просилась, Бо буде вже кого любить. Вона вже **матір'ю** х о д и л а II 11.133; е) я к а н е д о б р а **мати** п о н е с е *кого куди* (1). я к а т а к и н е д о б р а **мати** п о н е с е чорноморця в Москву? Чого він там не бачив? VI 83.23; є) щ о з а н е д о б р а **мати** — *при здивуванні* (1). не видали ли такого и такого? нет, говорят.. Щ о з а н е д о б р а **мати,** думаю! Чи не вмер він там, думаю. VI 70.11; ж) н е р і д н а **мати** (1). обідать і вечерять Варили дівчата, Та не знали, де ділася Їх н е р і д н а **мати.** I 539.В; з) х р е щ е н а **мати** (1). мені х р е щ е н а **мати** Лиштву вишивала. II 197.17; и) я к **мати** р о д и л а — *догола* (1). кати роздягли його [Гонту], я к **мати** р о д и л а, і посадили на гарячі штаби заліза I 149. Прип; і) у б а т ь к а, в **матір.** *Лайл.* (1). Саул прочумався, та й ну, Як той москаль, у б а т ь к а, в **матір** Свою ріденьку волохату і вздовж і впоперек хрестить. II 353.98.

◇ ***Одн. Н.*** **мати 1.** I 5.91, 5.97, 6.115, 7.191, 11.24, 28.10, 30.105, 32.171, 32.182, 34.235, 34.253, 35.288, 38.416, 44.660, 45.690, 45.702, 49.57, 50.80, 50.89, 50.94, 50.106, 53.206, 80.238, 85.358, 95.731, 96.772, 108.1127, 121.1630, 125.1767, 129.1922, 138.2217, 138.2232, 140.2313, 143.2408, 154.36, 155.86, 155.98, 157.152, 157.157, 157.161, 157.191, 158.200, 160.278, 162.364, 164.16, 165.36, 165.47, 165.61, 165.72, 166.86, 166.103, 167.111,167.130, 168.163, 168.184, 202.104, 226.53, 230.1, 230.11, 231.59, 231.67, 234.180, 234.188, 235.192, 242.136, 242.143, 251.500, 276.134, 295.85, 296.136, 297.146, 297.156, 303.256, 310.21, 313.127, 320.382, 320.398, 324.545, 324.550, 331.57, 332.74, 335.207, 355.27, 358.1, 359.36, 361.42, 361.66, 384.3, 386.2, 386.7, 387.64, 388.9, 388.22, 389.18, 389.21, 391.5, 391.21, 395.5, 397.39, 397.61, 411.В, 440.В, 462.В (3 р.), 463.В (3 р.), 471.В, 528.В, 531.В, II 10.87, 10.102, 13.230, 14.268, 29.6, 30.70, 33.8, 39.2, 49.23, 76.3, 76.22, 79.87, 82.211, 95.104, 96.145, 98.201, 99.Д.О. (2 р.), 101.311, 106.93, 107.124, 110.12, 113.29, 117.13, 119.1, 119.11, 120.24, 120.26, 124.9, 128.4, 134.7, 136.11, 142.7, 148.20, 155.2, 157.25, 194.3,197.15, 201.39, 218.3, 220.26, 224.158, 229.17, 236.23, 242.9, 249.39, 252.142, 266.62, 266.72, 267.103, 267.109, 267.119, 270.240, 273.345, 278.519, 278.541 302.39, 313.321, 315.427, 316.462, 317.485, 319.574, 320.611, 320.616, 320.620, 321.662, 325.4, 325.19, 347.13, 348.8, 363.21, 403.В, 411.В, 442.В, 444.В, 445.В, 450.В (2 р.), 471.В, 473.В, 488.В, VI 66.13, 75.22, 205.9, *рим.* I 28.29, 32.182, 51.124, 389.21, 390.9, 390.11, *у порівн.* I 11.18, 36.338, 37.359, 82.299, 157.173, 265.101, 315.209, II 178.6, 183.35, 379.В, VI 49.19, *повт.* I 317.293 (3 р.), 336.248, 336.249, II 90.27, 90.28, 99.242 (2 р.), 494.В (2 р.), VI 201.4, 201.5, *у прикл. спол.* I 149.Прип., *образн.* I 233.135, II 148.32, 474.В, *у прикл. спол., образн.* I 65.99, **2.** I 463.В (2 р.), *у спол.* а) I 503.В, II 270.212, *у спол.* б) VI 50.15, 57.31, 115.38, 132.3, *у спол.* в) I 317.285, *у спол.* е) VI 83.23, *у спол.* є) VI 70.11, *у спол.* ж) I 539.В, *у спол.* з) II 197.17, *у спол.* и) 149.Прип., **мате 1.** I 410.В, ***Р.*** **матері 1.** I 3.18, 166.74, 167.150, 375.60, 384.1, 385.37, II 101.317, 266.78, 320.633, 384.В, 434.В, 442.В (2 р.), VI 218.26, *у порівн.* II 178.20, *образн.* I 150.П, *у спол.* а) II 194.11, 233.58, **без матері 1.** I 76.43, 133.2035, 162.375, 462.В, II 317.517, **до матері 1.** I 324.549, II 53.177, 98.Рем., 358.20, 383.В, 458.В, **з матері 1.** I 226.43, 465.В, **од матері 1.** I 162.356, 295.90, 375.49, 462.В, **у (в) матері 1.** I 235.197, 462.В, II 128.15, 198.22, VI 29.22, 198.29, *образн.* II 148.13, **матери 1.** II 466.В, ***Д.*** **матері 1.** II 13.200, 80.115, 313.319, 382.В, VI 46.14, *у порівн.* I 539.В, *образн.* I 107.1119, *у спол.* г) I 114.1355, VI 19.28, 24.39, ***З.*** **матір 1.** I 139.2255, 243.179, 295.64, 335.222, 352.33, 357.83, 365.158, 375.55, 388.5, 396.20, 539.В, II 13.206, 76.20, 82.202, 28.30, 105.38, 108.157, 119.21, 134.19, 203.33, 283.140, 229.25, 302.40, 419.В, 489.В, VI

19.16, 49.11, 133.37, 195.38, *у порівн.* I 30.97, 320.376, 539.В, *образн.* I 226.46, 285.502, II 29.23, **в матір** *у спол.* і) II 353.98, **за матір 1.** VI 218.7, *у спол.* в) I 318.316, **на матір 1.** II 321.674, *образн.* I 225.19, **про матір 1.** I 41.536, II 462.В, ***О.*** **матір'ю 1.** VI 218.7, *у спол.* а) II 15.293, *у спол.* в) I 318.318, *у спол.* д) II 11.133, **з матір'ю 1.** I 297.140, 396.25, II 98.217, 105.47, VI 167.1, 196.14, **матірью** *у спол.* д) II 381.В, **матерью 1.** II 381.В, **з матер'ю 1.** VI 209.26, ***К.*** **мати 1.** *зверт.* II 119.22, 140.23, 148.5, 158.69, 159.74, 305.5, 460.В, 482.В, ***Мн. Н.*** **матері 1.** I 30.86, 390.5, II 205.3, 222.86, 314.386, 320.645, ***Р.*** **матерей 1.** I 375.58, ***Д.*** **матерям 1.** II 318.541, ***О.*** **з матерями 1.** I 233.120, II 273.344, 275.403, ***К.*** **матері** *зверт.* II 314.392.

МАТИ[2], **МАТЬ** (139). *Дієсл.* **1.** *Бути власником кого-, чого-н.., володіти ким-, чим-н. і под.* (97). Бодай же вас, чорні брови, Нікому не **мати**, Коли за вас таке лихо Треба одбувати! I 36.346. я лучше зроблю літографію в 200 екземплярів, і тойді тілько, як буду **мать** гроші VI 28.8. А ти, батьку, Як сам здоров знаєш; Тебе люде поважають, Добрий голос **маєш**; Співай же їм, мій голубе, Про Січ, про могили I 59.81. Дайте мені, будьте ласкаві, коли **маєте** дома, Історію Маркевича. VI 31.4. спитайте у своїх, чи багато їх найдеться таких, що хотять **мать** у себе Головатого. VI 28.10. Як **матимеш** гулящий час, то піди в Сімонов монастир і за мене помолися богу на могилі Гоголя за його праведную душу. VI 87.27. *У прислів'ї* (1). Треба, дочко, лічить плату,.. Бо сказано: хто не лічить, То той і не **має**. I 315.191. *Рим.* (1). Тяжко мені У матері в хаті Старітися. А своєї Вже хати не **мати**! II 198.24. *Повт.* (12). Бандуристе, орле сизий! Добре тобі, брате: **Маєш** крила, **маєш** силу, Є коли літати. I 68.3. Ой **маю, маю** я оченята, Нікого, матінко, та оглядати, Нікого, серденько, та оглядати! II 297.1 // **Мати** слово, волю *і под.* (5). **Має** добре слово в світі сирота I 41.534. І багата я,.. Та не **маю** собі пари II 117.3. Єсть на світі воля, А хто її **має**? I 35.308 // **Мати** волю над *чим* (1). дуже не хочеться мені дрюковать Слепую, але вже не **маю** над нею волі, та цур їй, а обридла вже вона мені. VI 24.34 // **Мати** талан любить (1). Укороти, боже, молодого віку Тому, хто не **має** талану любить I 161.332 // *Із заперечною часткою «не» означає: «нема», «ні»* (2). Не найшлося З ким серцем ділитись, А тепер не **маю** навіть З ким поговорити! II 190.25. не діждешся його, Того писанія святого, Святої правди ні од ко́го, Та й ждать не **маю** од кого́ II 200.8 // *У знач. «родити»* (1). Я забуду, Що колись кохалась, Що од тебе сина **мала**, Покриткою стала... I 44.629.

2. *З інф. Мусити, збиратися або могти що-н. зробити* (29). Ганна шепче: «Слава... слава богу! Ходи сюди, не лякайся... Вийди, Катре, з хати: Я щось **маю** розпитати, Дещо розказати». I 323.527. Як будеш писать, то пиши на ім'я М. С. Щепкіна. Я **маю** до його їхать. VI 172.26. Лучше було б не родити Або утопити, Як **мав** би я у неволі Господа гнівити. II 218.11. ледащо, не вам кажучи, хо[ч] і сором, та що **маю** робить — такий уже вдався. VI 27.36 // *У неозначено-особовій формі* (9). Такі, бачте, люди: Все письменні, друковані, Сонце навіть гудять: «Не відтіля, каже, сходить, Та не так і світить; Отак, каже, було б треба...» Що **маєш** робити? I 76.60. Гуляю! бодай нікому не довелося так гуляти, а що **маємо** робить! VI 39.25.

◆ *У спол.* (13): а) гадки (гадки-гадоньки, думки-гадоньки) не **мати** — *ні про що не думати* (11). Не журиться Катерина I гадки не **має** — У новенькій хустиночці В вікно виглядає. I 30.74. От, не **маючи** гадки, приїхав я у тую Москву, та й гуляю собі по улицях VI 82.15. [Чабан] I гадки-гадоньки не **має**, Пасе, і доїть, і стриже Свою худобу та співає... II 351.7. *Образн.* (1). калина з ялиною.. Думки-гадоньки не **мають**, В'ються-гнуться та співають. II 342.23; б) бути **має** — *напевне* (1). не жди мене, бо бути **має**, Що я останусь і на вечерню. II 174.293; в) чорт **ма** — *нема* (1). Чи й досі чорт **ма** нічого? I 499.В.

◊ **мати 1.** I 36.346, II 249.30, ***рим.*** II 198.24, *повт.* I 166.76, 166.77, **мать 1.** VI 28.10, **маю 1.** I 23.78, 58.61, 125.1751, 144.2448, 161.326, 255.31, 289.630, 318.327, 407.В, 437.В, II 117.3, 190.11, 190.25, 200.8, VI 22.9, 23.31, 24.34, 31.15, 32.22, 152.36, 216.25, ***повт.*** II 297.1 (2 р.), 297.4 (2 р.), 297.7 (2 р.), **2.** I 323.527, 496.В, II 180.46, 181.1, 482.В, VI 19.13, 24.30, 27.36, 43.27, 57.34, 58.23, 76.33, 172.26, **маєш 1.** I 59.81, II 330.4, VI 87.10, 87.19, 163.9, ***повт.*** I 68.3 (2 р.), **2.** I 76.60, 410.В, II 180.40, VI 15.15, 83.33, **має 1.** I 35.308, 41.533, 41.534, 103.964, 158.229, 161.332, 409.В, II 94.61, VI 153.20, ***повт.*** I 158.228 (2 р.), ***у прислів'ї*** I 315.191, **2.** I 31.136, II 126.44, *у спол.* а) I 30.74, II 254.230, 316.450, 351.7, 436.В, *у спол.* б) II 174.293, **ма** *у спол.* в) I 499.В, **маєм 1.** I 80.208, 200.48, 415.В, **2.** II 415.В, 437.В, *у спол.* а) II 501.В, **маємо 2.** I 538.В, VI 39.25, 46.5, **маєте 1.** I 137.2155, VI 23.20, 23.34, 24.35, 31.4, 31.13, 33.20, 46.19, 186.14, **мають 1.** II 172.238, 442.В, *у спол.* а) I 272.370, 364.133, ***у спол.***

а), *образн.* II 342.23, **мав 1.** I 161.326, **мала 1.** I 44.629, 551.В, *у спол.* а) I 366.208, **буду мать 1.** VI 28.8, **будеш мать 1.** VI 23.38, 25.5, **будете мать 1.** VI 20.21, **матиму 1.** VI 17.26, 45.26, 197.25, **2.** VI 201.11, 225.21, **матимеш 1.** II 50.52, VI 36.32, 82.11, 84.12, 87.27, 161.29, 198.2, 204.32, 210.33, 220.28, **матиме 1.** II 442.В, 488.В, **матимете 1.** VI 25.27, 32.24, 43.31, 182.14, 193.11, 205.22, **мав би [б] 2.** I 89.472,218.11, **якби мали 1.** I 39.441, **мавши 1.** II 49.14, 456.В, **маючи** *у спол.* а) VI 82.15.

МАТИСЬ (3). *Бути в наявності.* Тяжко, батьку, Жити з ворогами! Поборовся б і я, може, Якби **малось** сили I 59.71. *Повт.* (2). Перелічу і дні і літа. Кого я, де, коли любив? Кому яке добро зробив? Нікого в світі, нікому в світі. Неначе по лісу ходив! А **малась** воля, **малась** сила, Та силу позички зносили, А воля в гостях упилась II 47.106.

МАТІНКА (4). *Пестл. до* **мати**[1] **1.** *Зверт.* Ой маю, маю і ноженята, Та ні з ким, **матінко,** потанцювати II 297.8. *Образн.* (1). А я косу розплітаю, З дружиною похожаю. Доленько моя, **Матінко** моя. I 254.18.

◊ ***Одн. К.*** **матінко** II 297.2, 297.5, 297.8, *образн.* I 254.18.

МАТІР *див.* **МАТЕР.**

МАТНЯ (1). *Образн.* В червоних штанях аксамитних **Матнею** улицю мете, Іде козак. II 36.34.

МАТРОС (2), **МАТРОЗ** (2). **Матрос,** Таки земляк наш з Островної, На вахті стоя, Журився сам собі чогось II 85.17. *Назва твору* (2). Як перепишуть **Матроза,** то передай його Кулішеві та попроси його од мене, нехай він його прочитає гарненько VI 138.30.

◊ ***Одн. Н.*** **матрос** II 85.17, 85.24, ***З.*** **матроза** *у назві* VI 132.25, 138.30.

МАТРЬОША (1). Дарма праця, пане-брате: Коли хочеш грошей Та ще й слави, того дива, Співай про **Матрьошу** I 77.88.

МАТУСЯ (2). *Пестл. до* **мати**[1] **1.** Якби знала **Матуся** горенько твоє, Чи оддала б за генерала Дитя єдинеє своє? II 222.82. «Я Ганнусі не боюся!» Співає **матуся** I 165.54.

МАТУШКА (1). *У прикл. спол.* **матушка**-цариця. *Ірон.* Од **матушки**-цариці, Таки із самої столиці, Прийшов указ лоби голить. II 253.177.

МАХАТИ (5). Он, бачиш, кінь осідланий **Маха** головою. I 283.415. Ставок, гребелька, і вітряк З-за гаю крилами **махає.** II 205.25 // *Рухом руки робити якийсь знак* (3). Я йшла з водою До хатини... а він мені **Махає** рукою, Каже коня напоїти I 296.105. Побіг Івась, бо з віконця Рукою **махає.** I 46.734.

◊ **махає** I 46.734, 285.472, 296.105, II 205.25, **маха** I 283.415.

МАХНУТИ (7). Он над головою Старий Жижка з Таборова **Махнув** булавою. I 272.376. Хто йде не мине, То моргне, То **махне** I 442.В // *Рухом руки зробити якийсь знак* (2). [польський генерал] **махнув** рукою,— і розняли Гонту начетверо I 149. Прип.

◆ *У спол.* рукою **махнути** — *відмовитись од думки щось зробити* (1). Для текста думав був виписать сию хитро надрюковану книгу, та як полічив свої гроші, то і рукою **махнув** VI 86.37.

◊ **махнув** I 97.811, 139.2243, 149.Прип., 272.376, 441.В, *у спол.* VI 86.37, **махне** I 442.В.

МАША (1). Чого ж мені його шкода,.. Що **Машею** звав? II 156.7.

МАШУНЯ (1). *Пестл. до* **Маша.** *Зверт.* Купи собі, **Машуню,** шаль! II 451.В.

МАЯК (6). Отак кричали і летіли Воро́ни з трьох сторон, і сіли На **маяку́,** що на горі I 298.188. *У порівн.* (1). І все то те по добрій волі, По волі розуму горить, Як той **маяк** у синім морі Чи те.. в житейськім. II 202.11. *Образн.* (1). Само так У нас у костяній коморі Горить розумний той **маяк** II 202.14. *Назва журналу* (3). Дайте мені, будьте ласкаві, коли маєте дома, Історію Маркевича.. А коли нема Історії, то дайте **Маяка,** бо я його ще і в вічі не бачив з нового року. VI 31.6.

◊ ***Одн. Н.*** **маяк** *у порівн.* II 202.11, *образн.* II 202.14, *у назві* VI 31.16, ***З.*** **маяка** *у назві* VI 31.6, 31.17, ***М.*** **на маяку́** I 298.188.

МЕД (16). *Хмільний напій.* Гуля Максим, гуля батько,.. Горілку, **мед** не чаркою — Поставцем черкає I 104.989. Ой не п'ються пива́, **меди,** Не п'ється вода, Прилучилась з чумаченьком У степу біда. II 127.1. *У порівн.* (1). Не знаю, Для чого справді ми читаєм Святую заповідь його! Честную кров його п'ємо, Мов у шинкарки **меду** чарку II 461. В. *У прикл. спол.* **мед**-сита. Прийду,.. почастую Не **медом**-ситою I 415.В. *Образн.* (1). Ви, спасибі вам, боїтеся мені розказувать про людей — цур їм, покоштував уже я цього **меду,** щоб він скис. VI 27.18 // *У спол.* на **меду** — *у той час, коли качають мед* (1). пришли мені по почті 20 фунтів ковбас.. Та щоб ковбаси були такі самі як ми з тобою їли на **меду** у Гната Бондаренка VI 201.12.

◇ ***Одн. Р.*** **меду** I 89.499, II 80.120, *у порівн.* II 461.В, *образн.* VI 27.18, ***З.*** **мед** I 60.23, 104.989, II 184.10, ***О.*** **медом** I 459.В, II 460.В, *у прикл. спол.* I 415.В, ***М.*** **на меду** *у спол.* VI 201.12, ***Мн. Н.*** **меди** II 125.2, 127.1, 252.139, ***З.*** **меди** II 148.16, ***О.*** **з медами** II 35.22.

МЕДАЛЬ (1). А Максимові кривому Нічого не вадить.. в неділеньку святую Мундир надіває, І **медаль** і хрест причепить II 254.233.

МЕДВЕДИК (1), **ВЕДЬМЕДИК** (1). *Перен. Про царя. Ірон.* Дивлюся я, що дальш буде, Що буде робити Мій **медведик!** I 253.563.

◇ ***Одн. Н.*** **медведик** I 253.563, **ведьмедик** I 477.В.

МЕДВЕДІВКА (2). *Назва містечка.* Зайнялася Смілянщина, Хмара червоніє. А найперша **Медведівка** Небо нагріває. I 114.1332. розказують, що Залізняка есаул, не діждавши третіх півнів, запалив **Медведівку** I 148. Прип.

МЕДВЕЖИЙ (1), **ВЕДМЕЖИЙ** (1). *Перен.* Стоїть собі, Голову понурив Сіромаха. Де ж ділася **Медвежа** натура? I 253.566.

◇ ***Одн. Н.*** **медвежа** I 253.566, **ведмежа** I 477.В.

МЕДВІДЬ (3), **ВЕДМІДЬ** (1). Співуча, нічого сказать. Якби собі таку достать, Та ще й з **медведем**... I 362.76. *У порівн.* (2). Піти лишень До царя в палати.. Неначе з берлоги **Медвідь** виліз, ледве, ледве Переносить ноги; Та одутий, аж посинів: Похмілля прокляте Його мучило. I 252.541.

◇ ***Одн. Н.*** **медвідь** *у порівн.* I 252.541, **ведмідь** *у порівн.* I 477.В, ***З.*** **медведя** I 533.В, ***О.*** **з медведем** I 362.76.

МЕДИЦИНСЬКИЙ (1). На різдвяних святках наші земляки отут компонують театр у **Медицинській** академії. VI 34.19.

МЕДОТОЧИВИЙ (1). *У спол.* **медоточиві** у с т а. Мій боже милий, як-то мало Святих людей на світі стало. Один на другого кують Кайдани в серці. А словами, **Медоточивими** у с т а м и Цілуються і часу ждуть, Чи швидко брата в домовині З гостей на цвинтар понесуть? II 289.5.

МЕДУЗА (2). *Міфол. Образн.* Аж кишить Невольника у Сіракузах В льохах і тюрмах. А **Медуза** В шинку з старцями п'яна спить. II 270.234. І милосердний істукан, Навчившись жаловать в **Медузи**, Велів везти із Сиракузи У Рим в кайданах християн. II 469.В.

МЕДЯНИК (2). Іде шляхом молодиця,.. В Броварах спочила, Та синові за гіркого **Медяник** купила. I 38.420. Аж ось і сам старий іде Із города, носив продати Барилко добре та шаплик. Несе малому **медяник**, А їй немудрую хустину II 490.В.

МЕДЯНИЧОК (1). *Зменш.-пестл. до* **медяник**. старий іде Із города,.. Несе малому **медяничок** II 316.468.

МЕЖ (75), **МЕЖИ** (12), **МІЖ** (11). *Прийм.* **I.** *З род. відм. Указує на дії, в проміжку часу між якими щось відбувається* (1). Довго вони, як бачите, **Меж** мови-розмови Цілувались, обнімались З усієї сили I 95.714.

II. *Із знах. відм.* (7). *Уживається:* **1.** *При вказівці на осіб, в коло яких, до яких хтось приходить* (4). Іван пішов собі в пустиню, А твій **меж** люди II 321.653.

2. *При вказівці на місце, куди спрямована дія* (3). Іде чернець у келію **Меж** стіни німії II 37.81. Облизався неборака; Та меншого в пузо — Аж загуло!.. а той собі Ще меншого туза **Межи** плечі I 248.363.

III. *З орудн. відм.* (90). *Уживається:* **1.** *При вказівці на осіб чи предмети, серед яких знаходиться хто, що або відбувається якась дія* (68). Цар цвенькає; А диво-цариця, Мов та чапля **меж** птахами, Скаче, бадьориться. I 247.345. Десятий год не пишу, не рисую і не читаю навіть нічого; а якби ти побачив, **меж** яким людом верчуся я оці десять літ. VI 115.19. живу собі добре і весело отут **між** добрими людьми. VI 147.5. Правдива дума невесела **Меж** людьми ходить... II 235.133. *Псвт.* (8). Стоїть явор **меж** лозою, **Меж** лозою з ялиною II 342.3.

2. *При вказівці на просторове розташування предмета чи вияв дії посередині чого-н.* (15). розказують, що Залізняка есаул, не діждавши третіх півнів, запалив Медведівку — містечко **меж** Чигрином і Звенигородкою. I 148.Прип. У дві лави задніпрянці З москалями стали Аж на милю — **меж** лавами Понесли клейноди... II 161.37.

3. *При вказівці на взаємодію, взаємозв'язок, взаємини кого-н.* (6). дівчата Гралися **меж** собою II 73.169. Не торгувались з старостами (Як те буває **меж** панами) II 50.44.

4. *При вказівці на відрізок часу, в який щось відбувається* (1). як-то тяжко Тії дні минають. А літа пливуть **меж** ними II 210.5.

◇ **меж I.** I 95.714, **II. 1.** II 85.6, 134.9, 239.20, 321.653, **2.** II 37.81, **III. 1.** I 68.32, 78.120, 158.225, 158.226, 245.241, 247.345, 251.511, 295.82, 297.152, 343.125, 345.174, 379.15, 380.11, 383.6, 407.В, 538.В, II 26.110, 57.19, 73.166, 88.17, 91.42, 188.82, 228.34, 233.39, 235.133, 239.16, 266.55, 281.38, 315.425, 328.68, 343.8, 384.В, 454.В, 483.В, VI 24.14, 28.16, 34.9, 54.34, 58.6, 115.10, 115.19, 133.25, 163.20, 189.21,

повт. I 229.72 (2 р.), II 73.163, 73.164, 342.3, 342.4, **2.** I 148.Прип. (2 р.), 149.Прип., 241.101, II 104.1, 111.50, 161.37, 215.14, 215.26, 242.2, 410.В, VI 115.23, **3.** I 375.30, II 50.44, 73.169, 107.130, 334.57, 358.24, **4.** II 210.5, **межи II. 2.** I 248.363, 474.В, **III. 1.** II 13.232, 196.87, 230.32, 249.24, 268.135, 320.624, 326.49, **меже III. 1.** II 382.В, 442.В, 456.В, **між III. 1.** I 27.73, 479.В, 524.В, II 496.В, VI 147.5, 309.В, **3.** *повт.* I 314.148, 314.156, **2.** I 148. Прип., II 423.В, 447.В.

МЕЖИГОРСЬКИЙ СПАС (4), **МЕЖИГІРСЬКИЙ СПАС** (3), **СПАС** (2). *Назва монастиря.* Був я уторік на Україні — був у **Межигорского спаса.** VI 34.11. У Києві великому,.. У **Межигірського Спаса** Тричі причащалась. I 283.396. *Образн., зверт.* (3). Ой спасе наш чудотворний, **Межигірський спасе!** І лютому ворогові Не допусти впасти В турецькую землю, в тяжкую неволю. I 285.491.

◇ ***Одн. Р.*** **д Межигорського Спаса** II 36.52, **у Межигірського Спаса** I 283.396, 288.615, **у Межигорского спаса** I 493.В, VI 34.11, ***З.*** **Спаса** II 399.В, ***К.*** **Межигірський спасе** *образн., зверт.* I 285. 491, **спас мижигорскій** *образн., зверт.* I 494. В, **спасе** *образн., зверт.* I 285.490.

МЕЖИГОР'Я (3), **МЕЖИГОР** (1). *Назва містечка.* Іди, Петре, в **Межигор'я** Молитися богу. II 161.43. А я, брати запорожці, Возьму собі рясу Та піду поклони бити В **Межигор** до Спаса. II 160.32.

◇ ***Одн. Р.*** **з Межигор'я** II 125.25, **з Межигоря** II 427.В, ***З.*** **в Межигор'я** II 161. 43, **в Межигор** I 160.32.

МЕЖИРІЧІ (2). 10 июля 1859. с. **Межирічі.** Спасибі тобі за твоє письмо і за письмо М[арии] А[лександровны]. VI 193.23. Що робиться в **Межирічі?** VI 211.6.

МЕЛЬКАТИ (1). Схаменулись нехрещені, Дивляться — **мелькає,** Щось лізе вверх по стовбуру I 6.122.

МЕЛЬНИК (1). **Мельник** меле, шеретує, Обернеться, поцілує Для потіхи. II 140.5.

МЕ[М]ФІСЬКИЙ ШЛЯХ (2). *Істор.* [Чабани] небогу З її дитяточком малим І посадили й провели Вночі тайними манівцями На **шлях Ме[м]фіський.** II 315.407.

◇ ***Одн. З.*** **на шлях Ме[м]фіський** II 315.407, **на шлях ме[м]фіскій** II 489.В.

МЕНШЕ (6). *Присл.* І темними улицями, Де **менше** горіло, Поніс Гонта дітей своїх I 142.2357 //**Менше...** як (1). Яким би шляхом не поїхав, то я думаю, що не обійдуся **менше,** як 200 рублями. VI 138.23.

◇ **менше** I 3.26, 139.2237, 142.2357, VI 138.23, 212.31, **меньше** I 447.В.

МЕНШИЙ (8). **1.** *Субст. Нижчий чином* (5). Облизався неборака; Та **меншого** в пузо — Аж загуло!.. а той собі Ще **меншого** туза Межи плечі; той **меншого,** А **менший** малого, А той дрібних I 248.360.

2. *Молодший* (*віком*) (2). [Мати] З плачем нарікає на **меншого** сина, що він до неї не їде. VI 29.27. весною нехай би сестра Ярина з **меншим** сином перевезлася в ту хату та й хазяйнувала VI 217.13.

3. *Про розмір* (1). Закажи снять фотографу дві копії в половину **менше,** одну для себе, а другу для мене. VI 178.39.

◇ ***Одн. Н.*** **менший 1.** I 248.364, ***З.*** **меншого 1.** I 248.360, 248.362, 248.363, **(на) меншого 2.** VI 29.27, **менше 3.** VI 178.39, ***О.*** **(з) меншим 2.** VI 217.13, ***Мн. З.*** **(на) менших 1.** I 252.552.

МЕРЕЖАНИЙ (11). **1.** *Гаптований, вишитий узором* (10). Здивуються вранці люди, Що в сироти хустка буде **Мережаная,** Мальованая. I 254.13. Не вам, в **мережаній** лівреї Донощики і фарисеї, За правду пресвятую стать І за свободу. II 280.21. *Образн.* (3). Не для людей, тієї слави, **Мережані** та кучеряві Оці вірші віршую я. II 112.2. І там степи, і тут степи, Та тут не такії, Руді, руді, аж червоні, А там голубії, Зеленії, **мережані** Нивами II 46.65.

2. *Прикрашений різьбою* (1). Старий воли випрягає, Занози ховає **Мережані** I 323.510.

◇ ***Одн. Н.*** **мережана 1.** I 254.5, II 43.36, **мережаная 1.** I 254.13, 481.В, **мереженая 1.** II 404.В, **мережане 1.** II 331.11, ***М.*** **(в) мережаній 1.** II 280.21, ***Мн. Н.*** **мережані 1.** *образн.* II 46.65, 214.78, ***З.*** **мережані 1.** *образн.* II 112.2, **2.** I 323.510.

МЕРЕЖАТИ, МЕРЕЖАТЬ (7). *Робити мережку. Повт.* (2). Ой стрічечка до стрічечки, **Мережаю** три ніченьки, **Мережаю,** вишиваю, У неділю погуляю. II 41.2. *Образн.* (5). Хоч доведеться розп'ястись! А я таки **мережать** буду Тихенько білії листи. II 214.91. Книжечки **Мережаю** та начиняю Таки віршами. II 163.5.

◇ **мережати** *образн.* II 210.17, **мережать** *образн.* II 45.17, 216.32, **мережаю** *повт.* II 41.2, 41.3, *образн.* II 163.5, **буду мережать** *образн.* II 214.91.

МЕРЕЖАТИСЬ (1). Рушники вже ткались. І хустина **мережалась.** I 391.25.

МЕРЗЕННИЙ (11). Фарисеї І вся **мерзенна** Іудея Заворушилась II 268.130. а чорноморець той **мерзенний,** уповательно думаю собі, що ніхто інший, як сам Сатана VI 82.36. Цур тобі, **мерзенний** Каламарю... I

246.305 //*Субст.* (1). Гайдамаки.. Найшли льохи, скарб забрали.. та й потягли Карати **мерзенних** У Лисянку. І 122.1662.

◊ ***Одн. Н.*** **мерзенний** І 246.305, II 276.447, 466.В, VI 82.36, **мерзений** II 462.В, **мерзенна** II 268.130, **мерзена** II 473.В, **мерзенне** II 80.122, ***О.*** (за) **мерзенною** VI 82.7, **мерзенним** І 375.51, ***Мн. З.*** **мерзенних** *субст.* І 122.1662.

МЕРЗІТИ (1). Пребезумний в серці скаже, Що бога немає, В беззаконії **мерзіє,** Не творить благая. І 342.87.

МЕРЗЛИЙ (1). *Образн.* Мерзенне, **мерзле** паробоцтво, Ходіте биться! II 80.122.

МЕРЗСКИЙ (2). Як то швидко ті літа минають.. так і летять, неначе той шуліка за нашою **мерзскою** грішною душою. VI 320.В.

◊ ***Одн. Н.*** **мерзский** VI 320. В, ***О.*** (за) **мерзскою** VI 320.В.

МЕРЗТИ (2). Не спинила хуртовина Пекельної кари: Ляхи **мерзли,** а козаки Грілись на пожарі. І 136.2135. *Образн.* (1). І словеса його святиє На серце падали Марії, І серце **мерзло** і пеклось! II 310.195.

МЕРКНУТИ (1). Сім літ Сокира божа ліс стинала, І пожарище не вгасало. І **мер[к]** за димом божий світ II 59.28.

МЕРТВЕЦЬ (2), **МРЕЦЬ** (2). Заворушилася пустиня. Мов із тісної домовини На той остатній страшний суд **Мертвці** за правдою встають. І 244.224. *У порівн.* (1). Козацька церква невеличка Стоїть з похиленим хрестом. Давно стоїть, виглядає Запорожця з Лугу.. Оболонками старими, Мов **мертвець** очима Зеленими, позирає На світ, з домовини. II 24.28.

◊ ***Одн. Н.*** **мертвець** *у порівн.* II 24.28, ***Мн. Н.*** **мертвці** І 244.224, **мертці** І 476.В, **мерці** І 474.В.

МЕРТВИЙ (17). **1.** *Неживий* (15). Зіновій Богдан і син його Тимофій були поховані в Суботові коло Чигрина; Чарнецький, коронний гетьман, не доставши Чигрина, од злості спалив їх **мертвих.** І 148. Прип. //*Субст. Мертвець, покійник* (11). Горіло світло, погасало, Погасло... **Мертвий** мов здригнув, І сумно-сумно в хаті стало. І 98.827. *Повт.* (2). А Галайда,.. Мов скажений, **мертвих** ріже, **Мертвих** віша, палить. І 124.1704. *У порівн.* (1). Ледве-ледве Поблагословила: «Бог з тобою!»—та як **мертва,** На діл повалилась... І 33.218 //*Такий, що свідчить про смерть* (1). Рибалонька кучерявий.. утоплену Ганнусю На берег виносить.. Плаче, пада коло неї, Розкрива, цілує **Мертві** очі. І 168.158. *Образн.* (1). З-за Нілу сфінкси, мов сичі, Страшними **мертвими** очима На теє дивляться. II 315.433.

2. *Перен. Невиразний, неяскравий* (2). Буде з мене, поки живу, І **мертвого** слова, Щоб виливать журбу, сльози. І 79.186.

◊ ***Одн. Н.*** **мертвий 1.** *субст.* І 98.827, **мертва 1.** *субст., у порівн.* І 33.218, ***Р.*** **мертвого 2.** І 79.186, ***З.*** **мертвого 1.** *субст.* І 108.1143, ***Мн. Н.*** **мертві 1.** *субст.* І 480.В, ***Р.*** **мертвих 1.** І 141.2344, **до мертвих 1.** *субст.* І 516. Заг., **у мертвих 1.** *субст.* І 439. В, ***Д.*** **мертвим 1.** *субст.* І 330.Заг., ***З.*** **мертві 1.** І 168.158, **мертвих 1.** І 148. Прип., *субст.* І 142.2384, *субст., повт.* І 124.1704, 124.1705, **через мертвих 1.** *субст.* І 141.2348, ***О.*** **мертвими 1.** *образн.* II 315.433, **2.** І 77.74.

МЕРТИ (9). **1.** *Умирати, конати* (7). а онде під тином Опухла дитина голоднеє **мре,** А мати пшеницю на панщині жне. І 242.135. Якби Пречистій їй не дав ти руку, Рабами б бідниє раби І досі **мерли** би. II 311.248.

2. *Перен. Завмирати* (2). Єсть серце єдине, серденько Дівоче, Що плаче, сміється, і **мре,** й оживає І 85.365. Не розпитуй, бабусенько, Що було зо мною. Я молилась, я плакала, Серце розривалось, Сльози сохли, душа **мерла...** І 132.1999.

◊ **мре 1.** І 242.135, **2.** І 85.365, **мремо 1.** II 341.2, **мруть 1.** І 107.1122, II 150.16, 265.24, **мерла 2.** І 132.1999, **мерли би (б) 1.** II 311.248, 492.В.

МЕРЩІЙ (1). *Присл.* Мало муки! Давайте приску! де смола? Кропи його! отак! холоне? **Мерщій** же приском посипай! І 97.790.

МЕСІЯ (15). *За релігійними уявленнями, спаситель людства.* **Месію,** Самого бога на землі Вона вже зріла. II 320.634. Вже прийшов, І ми вже бачили **месію!** II 313. 333. у нас **мессі[я]** У Віфліємі народивсь II 489.В.

◊ ***Одн. Н.*** **месія** II 313.332, 314.375, 314.378, **мессі[я]** II 488.В, 489.В, ***Р.*** **месії** II 311.263, 312.281, **мессії** II 487.В, ***З.*** **месію** II 310.203, 313.330, 313.333, 315.412, 320.634, **мессію** II 488.В, **миссію** II 486.В.

МЕСНИК (5). Коли дивиться, погляне... Боже! милий боже! Меж невольниками в путах Той самий єдиний Її **месник** безталанний II 188.84. Не **месники** внучата тії, Христові воїни святиє! II 275.419. *У порівн.* (2). Іскра огню великого. Тліє, не вгасає, Жде підпалу, як той **месник,** Часу дожидає І 262.11.

◊ ***Одн. Н.*** **месник** II 188.84, *у порівн.* І 262.11, **местник** *у порівн.* І 486.В, ***З.*** **месника** II 188.92, ***Мн. Н.*** **месники** II 275.419.

МЕСТИ (3). І мусила вона сидіть Коло острога. Ждать, і ждать, Як бога з неба виглядать Свойого сина; аж поки-то Його в кайданах поженуть Бульвар **мести.** II 271.250. *Образн.* (2). В червоних штанях аксамитних Матнею улицю **мете** II 36.34. Чума з лопатою ходила, Та гробовища рила, рила, Та трупом, трупом начиняла І «со святими» не співала, Чи городом, чи то селом **Мете** собі, як помелом. II 150.6.

МЕСТЬ (1). Благослови На **месть** і на муки, Благослови мої, боже, Нетвердії руки! I 265.113.

МЕТАТИ (1). Вітрило-вітре мій єдиний, Легкий, крилатий господине! Нащо на дужому крилі На вої любії мої, На князя, ладо моє миле, Ти ханові **метаєш** стріли? II 336.20.

МЕТЕЛИЦЯ (3). *Танець.* Згадуй мене інколи, друже мій! а як час матимеш, то й напиши мені, як ти там, у тому А з о в і, сам пробуваєш? стара твоя чи бгає ще хоч як-небудь **метелицю** VI 84.14. Кобзар вшкварив, а козаки — Аж Хортиця гнеться — **Метелиці** та гопака Гуртом оддирають I 78.153.

◇ ***Одн. Р.*** метелиці I 78.153, ***З.*** метелицю I 495.В, VI 84.14.

МЕТНУТИСЯ (1). Занедужала княгиня, І князь схаменувся. За бабами-знахурками По селах **метнувся.** II 13.215.

МЕХАНІКА (1). він мені сказав от що: щоб ти йому не барившися написав, котрий Каленикові год? і чому він учився в Херсоні: чи навігації, чи **механіки,** чи математики? VI 229.2.

МЕЧ (7). І без огня, і без **меча** Стратеги божії воспрянуть. II 464.В. *У прикл. спол.* **мечі**-ш а б л і (1). Заревли великі дзвони, Щоб сідлали хлопці коні, Щоб **мечі**-ш а б л і гострили II 42.15. *Образн.* (2). Спочивши, скорбная, скажи, Прорци своїм лукавим чадам,.. Що їх безчестіє, і зрада, І криводушіє огнем, Кровавим, пламенним **мечем** Нарізані на людських душах II 328.35. Аж ось лихий царя несе З законами, з **мечем,** з катами II 351.11 // *У спол.* г о л і **мечі**— *мечі, вийняті із піхов* (1). На третій день і їх в кайданах Сторожа з г о л и м и **мечами** Гуртом в різницю привела. II 276.462.

◇ ***Одн. Р.*** **без меча** II 464.В, ***О.*** **мечем** *образн.* II 328.35, **з мечем** *образн.* II 351.11, ***Мн. Н.*** **мечі** I 347.271, II 274.387, ***З.*** **мечі** *у прикл. спол.* II 42.15, ***О.*** **з мечами** *у спол.* II 276.462.

МИ (458), **МИ-ТО** (1). *Займ. І ос. мн. Вживається:* **1.** *Для позначення групи осіб, включаючи мовця* (446). У Бендери Прийшли **ми.** I 366.220. А **ми** дивились і мовчали Та мовчки чухали чуби. II 280.16. У **нас** один старший — батько Максим I 103.964. Розказали кобзарі **нам** Про войни і чвари II 30.51. Чом **ми** не зострілися в Москві ту зиму? VI 34.40. Тілько і остались, Що пороги серед степу. Ревуть-завивають: «Поховали дітей наших, І **нас** розривають». I 147.2550. Горе **нам!** Невольникам і сиротам, В степу безкраїм за Уралом. II 40.11. Оце воля спить! Лягла вона славно, лягла вона вкупі З **нами,** козаками! II 232.31. Кати знущаються над **нами,** А правда наша п'яна спить. I 325.24. У **нас,** у пастирей, месія Родився вчора! II 314.375. *Повт.* (58). **ми** не погани, **Ми** настоящі християне, **Ми** малим ситі!.. I 327.84. **Ми** не лукавили з тобою, **Ми** просто йшли II 283.12. Якби-то **нам** побачиться, якби-то **нам** хоть часиночку подивиться один на одного VI 152.12. *У прислів'ї* (2). Аж бачу, там тілько добро, Де **нас** нема. II 110.8. Думав я їдучи в столицю завернуть до Вас на Січ, поціловать тебе, твою стару і твоїх діточок, але не так воно робиться, як **нам** хочеться. VI 145.18 // *З іменником або займенником в орудн. відм. і прийменником «з» означає: «я і ще хтось»* (32). Їхала Катерина В Канів по Дніпрові. А **ми** з матір'ю сиділи На горі в діброві. I 297.140. З В а т а г и письма принесли, І всі тихенько зачитали. А **ми** з колегою лягли Та щось такеє розмовляли. II 76.17. Давно, дуже давно **ми** з вами не бачились, щиро шануємий Яков Васильєвич! VI 224.37. З батьком його **ми** були колись великії приятелі. VI 131.30 // У **нас**— *там, де ми живемо, перебуваємо і под.* (29). Недавно, недавно у **нас** в Україні Старий Котляревський отак щебетав I 12.69. шкода, що ви сю зиму не приїхали, у **нас** була виставка в Академії і дуже добра. VI 26.10 //*Для вказівки на невизначену особу дії* (20). Все розберіть... та й спитайте Тойді себе: що **ми?** ..Чиї сини? яких батьків? I 334.156. На те письменні **ми,** Читаєм божії глаголи!.. І од глибокої тюрми Та до високого престола — Усі **ми** в золоті і голі. I 327.69. **Ми** в раї пекло розвели II 230.48 //*З підсилювальною часткою «то»* (1). Може воно так і треба.. Та **нам-то** се дуже не вподобалося. VI 186.12.

2. *Для відображення у мові царів і под. са-*

мопошанного тону, чванливості, пихи, переважно з іронічним, саркастичним спрямуванням, а також в авторській мові замість «я» (12). Давид похожає і, о цар неситий, Сам собі говорить:— Я... **Ми** повелим! II 70.68. За горами гори, хмарою повиті, Засіяні горем, кровію политі. Отам-то милостивії **ми** Ненагодовану і голу Застукали сердешну волю Та й цькуємо. I 326.40. Во ім'я господа Христа, За нас розп'ятого на древі, I всіх апостолів святих, Петра і Павла особливе, **Ми** розрішаємо гріхи Святою буллою сією Рабині божій... I 266.129. Москаль ту викопав криницю; А як він викопав, то **ми** Оце й розкажемо в пригоді, А ви записуйте, не шкодить Такую річ і записать. II 249.15. *Повт.* (5). Іде додому уночі П'яненький сотник, а йдучи Собі веселий розмовляє: — Нехай і наших люде знають! Нехай і сивий і горбатий, А **ми**!.. хе! хе! а **ми** жонаті! А **ми**!.. — Насилу вліз у хату Та й ліг собі тихенько спати II 175.317.

3. *Замість займ. II ос. одн. в емоційно-експресивній мові* (1).—Учися, серденько, колись З **нас** будуть люде,— ти сказала. II 283.8.

◇ ***Мн. Н.*** **ми 1.** I 58.49, 89.471, 90.549, 91.561 (2 р.), 102.946, 106.1077, 125.1741, 125.1742, 142.2381, 154.60, 200.48, 251.473, 251.476, 259.27, 276.140, 292.1, 293.5, 297.140, 299.231, 307.484, 314.175, 315.194, 315.196, 326.30, 327.69, 327.73, 328.107, 328.132, 332.94 (2 р.), 332.102, 333.125, 334.156, 334.186, 346.225, 346.232, 346.235, 355.23, 364.143, 366.220, 379.7, 395.1, 415.В, 439.В, 496.В, 498.В, 505.В, 538.В, II 22.41, 33.1, 33.28, 47.75, 53.169, 54.201, 62.6, 62.10, 64.112, 65.123, 65.129, 76.13, 76.17, 92.1, 100.294, 129.9, 136.12, 145.11, 166.87, 167.111, 173.278, 174.306, 192.23, 192.26, 202.1, 202.3, 202.15, 205.1, 205.7, 208.1, 217.1, 219.37, 222.79, 222.106, 228.44, 228.47, 229.29, 229.31, 230.46, 230.48, 230.56, 233.52, 234.109, 243.3, 272.315, 277.509, 280.16, 280.28, 289.12, 298.22, 302.41, 313.333, 317.517, 341.2, 341.6, 341.12, 341.17, 352.52, 356.4, 364.12, 367.23, 370.9, 371.3, 384.В (2 р.), 396.В, 409.В, 410.В (2 р.), 411.В (3 р.), 414.В, 432.В, 441.В (2 р.), 445.В, 449.В (3 р.), 453.В, 461.В (5 р.), 462.В, 464.В, VI 15.15, 24.13, 24.15, 32.8, 34.40, 43.25, 52.15, 57.29, 57.38, 82.8, 84.18, 86.10, 87.23, 118.31, 131.30, 133.32, 133.35, 147.20, 156.12, 163.29, 170.4, 186.8, 195.13, 201.12, 203.1, 203.2, 203.3, 209.5, 211.7, 216.22, 217.6, 217.38, 218.24, 218.27, 221.13, 221.23, 221.26, 221.35, 222.19, 224.37, *повт.* I 107.1088, 107.1089, 107.1090, 139.2247, 139.2248, 150.П (2 р.), 227.17, 227.18, 327.69, 327.73, 327.74, 327.76, 327.80, 327.84, 327.85, 327.86, 328.113, 328.115, II 233.33, 233.34, 233.35, 235.124, 235.125, 283.12, 283.13, 345.13 (2 р.), 489.В (2 р.), **2.** I 266.129, 326.40, II 17.378, 69.19, 70.68, 249.15, 272.321, *повт.* II 175.317 (2 р.), 175.318, 186.8, 186.9, ***Р.*** **нас 1.** I 287.580, 315.193, 381.11, II 233.55, VI 221.26, *у прислів'ї* II 110.8, **до нас 1.** I 5.101, 33.202, 327.74, 397.67, II 69.3, 253.181, IV 131.19, 133.16, 193.2, 215.18, *повт.* II 385.В (2 р.), **з нас 1.** II 283.11, 372.10, **3.** II 283.8, **од нас 1.** I 33.215, 495.В, VI 84.9, 200.26, **у (в) нас 1.** I 5.102, 12.69, 103.964, 164.18, 317.285, 321.438, 327.100, 327.103, 333.139, 333.141, 362.96, 363.109, 375.40, II 8.28, 19.438, 19.440, 49.10, 69.26, 77.2, 186.2, 202.13, 234.95, 249.25, 253.182, 253.197, 258.384, 283.13, 301.25, 309.162, 314.375, 351.2, 408.В, 489.В, VI 26.10, 77.9, 83.36, 83.39, 188.18, 189.28, 193.6, *повт.* I 327.69, 327.77, 327.89, 327.94, 327.103, 328.107, ***Д.*** **нам 1.** I 5.74, 5.111, 49.36, 103.963, 125.1739, 140.2308, 154.61, 267.157, 305.428, 305.432, 326.29, 327.78, 327.82, 333.124, 341.43, 342.73, 342.83, 342.101, 343.103, 346.229, 346.231, 360.12, 360.15, 459.В, 461.В, 496.В, 500.В, 505.В, II 26.85, 30.51, 30.55, 40.11, 64.79, 108.172, 157.12, 219.45, 222.81, 289.15, 290.6, 298.24, 301.30, 302.40, 306.68, 311.245, 315.398, 317.514, 333.31, 334.52, 343.9, 345.18, 352.67, 352.70, 372.1, 384.В, 441.В, 502.В, VI 19.26, 24.31, 152.25, 156.8, 163.24, 163.28, 194.29, 203.4, 204.27, 208.2, 209.11, 210.30, 217.14, 217.38, 223.13, *повт.* I 325.19, 325.20, 325.21, II 334.56, 334.57, 345.2, 345.3, VI 152.12, 152.13, *у прислів'ї* VI 145.18, **нам-то 1.** VI 186.12, ***З.*** **нас 1.** I 138.2207, 138.2217, 147.2550, 250.451, 251.478, 267.179, 288.602, 293.9, 302.313, 307.490, 313.107, 328.113, 341.57, 342.73, 381.16, 495.В, 518.В, II 33.27, 39.2, 63.54, 80.116, 80.117, 134.4, 275.416, 302.35, 313.356, 341.11, 341.16, 395.В, 430.В, 433.В, 473.В, 499.В, VI 170.4, *повт.* I 341.61, 341.63, II 58.8, 58.9, 58.11, **за нас 1.** I 108.1155, 266.126, 328.130, II 265.31, 279.563, 314.358, VI 42.6, *повт.* II 227.20, 227.21, **на нас 1.** I 78.127, 342.66, II 205.3, 233.59, 461.В, **про нас 1.** II 235.130, VI 186.7, ***О.*** **нами 1.** I 327.80, **з нами 1.** I 116.1401, 327.87, 362.95, 437.В, II 206.41, 228.35, 232.31, 233.56, 437.В, 445.В, 489.В, *повт.* I 102.941, 102.942, **за нами 1.** I 199.12, 199.13, **між (меж) нами 1.** I 314.148, 314.156, 345.174, 407.В, II 107.130, 228.34, VI 24.14, 115.10, **над нами 1.** I 267.184, 325.24, II 230.58, 344.10, **перед нами 1.** I 77.76, II 228.43, *повт.* I 342.67, 342.68.

МИГНУТИ (1). *У спол.* о к о м н е **мигнути.** Тесляр на наймичку свою, Неначе на свою дитину, Теслу, було, і струг покине Та й дивиться; і час мине, А він і о к о м н е **мигне** II 306. 40.

МИЗКАТИСЯ (2). *Залицятися до кого-н., упадати біля кого-н. Образн., зневажл.* А ти, задрипанко, шинкарко, Перекупко п'яна! Де ти в ката забарилась З своїми лучами?.. Чи з ким іншим **мизкаєшся** З нудьги та з похмілля. II 286.7. Пожартуєм, чмокнемося, Та й поберемося, Моя кралє мальована: Бо я таки й досі Коло тебе **мизкаюся.** II 475.В.

МИКИТА (11). Найкращий парубок **Микита** Стоїть на лаві в сірій свиті. II 77.21. Насміялась титарівна З бідного **Микити.** II 78.44.

◇ ***Одн. Н.*** **Микита** II 77.21, 78.33, 78.50, 78.61, 80.144, 81.185, ***Р.*** **до Микити** II 79.81, **з Микити** II 78.44, ***Д.*** **Микиті** II 81.155, ***З.*** **Микиту** II 78.71, **на Микиту** II 78.31.

МИКОЛА (8). Добра не жди, Не жди сподіваної волі — Вона заснула: Цар **Микола** Її приспав. II 288.9. О зоре ясная моя! Ведеш мене з тюрми, з неволі, Якраз на смітничок **Миколи.** І світиш, і гориш над ним II 281.67. *Зверт.* (2). Запиши, **Миколо,..** Нехай буде Голий I 116.1417. «Оксано, Оксано!» — Ледве вимовив Ярема, Та й упав додолу. «Еге! ось що... Шкода хлопця, Провітри, **Миколо!**» I 115.1392. *У прикл. спол.* **Микола**-Н е р о н. (1). І не кличте преподобним **Миколу**-Н е р о н а. I 522.В //*У спол.* о с і н н і й **Микола** — *релігійне свято* (1). Коло о с і н н ь о г о **Миколи,** Обідрані, трохи не голі, Бендерським шляхом уночі Ішли цигане. I 360.24.

◇ ***Одн. Н.*** **Микола** II 288.9, ***Р.*** **Миколи** II 281.67, **до Миколи** II 47.109, **коло Миколи** *у спол.* I 360.24, ***З.*** **Миколу** *у прикл. спол.* I 522.В, ***О.*** **з Миколою** II 286.21, ***К.*** **Миколо** *зверт.* I 115.1392, 116.1417.

МИКОЛАЙ (1). Треба буде Акафіст найняти **Миколаєві** святому I 321.441.

МИЛЕНЬКИЙ (1). *Пестл. до* **милий 2.** *Субст.* Піду шукать **миленького,** Втоплю своє горе, Втоплю свою недоленьку, Русалкою стану I 9.11.

МИЛИЙ (109). **1.** *Дорогий, любимий, близький серцю* (76). Як умру, то поховайте Мене.. На Вкраїні **милій** I 354.4. Нудно йому на чужині, І добро остило! Хочеться хоч подивиться На свій край на **милий!** II 106.111. Бачиш, у мене давно вже думка заворушилась перевести його, те слово, на наш **милий,** на наш любий український язик. VI 87.11. *Постійний епіт. до «бог»* (45). Тяжко мені, боже **милий,** Носити самому Оці думи. II 190.27. Які ж мене, мій боже **милий,** Діла осудять на землі? II 39.7. *Повт.* (4). Боже **милий,** Зжалься, боже **милий.** I 250.463. *У приказці* (1). Не поможе **милий** боже, Як то кажуть люде. II 47.111 //*Уживається при дружньому чи фамільярному звертанні до кого-н.* (7). Оставайся здоров, мій **милий** друже. VI 170.15. Не здивуйте, Брати любі, **милі,** Що не своє розказав вам, А те, що приснилось. I 253.577// Б о г у **милий** (7). Бувай здоров, мені і богу **милий,** мій єдиний друже! Нехай з тобою все добре діється, не забувай безталанного Т. Шевченка. VI 85.12. Не в нашім краю, богу **милім..** Се беззаконіє творилось. II 267.89 //*Із заперечною часткою «не». Такий, що не дає задоволення, не викликає приємного почуття* (2). Всього надбав, роботяга, Та не придбав долі! Талану того святого... Світ божий не **милий.** II 106.107. Тяжке горе невсипуще! І щастя не **миле!** II 387.В.

2. *Палко коханий* (33). Вітрило-вітре,.. Нащо на дужому крилі.. На князя, ладо моє **миле,** Ти ханові метаєш стріли? II 336.19. «Серце моє, доле моя! Соколе мій **милий!** Мій!..»— аж верби нагинались Слухать тую мову I 96.747 //*Субст.* (30). Ой пішла я у яр за водою, Аж там **милий** гуляє з другою II 132.2. Буде легше в чужім полі Сироті лежати, Буде над ним його **мила** Квіткою стояти I 10.35. *Повт.* (3). Без **милого** батько, мати— Як чужії люди, Без **милого** сонце світить — Як ворог сміється, Без **милого** скрізь могила... А серденько б'ється. I 50.80. *У прикл спол.* **милий**-с е р д е н ь к о (1). Бабусенько,.. Скажи мені щиру правду — Де **милий**-с е р д е н ь к о? I 51.117.

◇ ***Одн. Н.*** **милий 1.** I 4.49, 5.77, 7.178, 33.227, 39.444, 53.213, 84.339, 84.345, 113.1303, 113.1322, 133.2024, 201.74, 225.1, 238.33, 340.21, 357.84, 415.В, 469.В (2 р.), 487.В (2 р.), II 27.122, 39.7, 66.176, 87.3, 96.118, 106.107, 109.4, 188.81, 190.9, 190.27, 200.21, 208.27, 213.54, 213.65, 234.100, 243.1, 250.47, 251.124, 289.1, 308.133, 312.311, 419.В, 424.В, 456.В, 488.В, VI 85.12, 87.35, 118.15, 141.28, 153.3, 154.4, 155.29, 164.25, 170.15, 182.22, *повт.* I 250.463, 250.464, II 142.25 (2 р.), *у приказці* II 47.111, **2.** I 96.747. 444.В, *субст.* I 4.65, 9.5, 9.21, 9.30, 31.137, 51.120, 53.198, 386.19, II 130.55, 132.2, 155.13, *субст., у прикл. спол.* I 51.117, **мила 2.** *субст.* I 10.35, **миле 1.** I 204.182, II 387.В, ***Р.*** (без) **милого 2.** *субст.* I 30.104, 411.В, *субст., повт.* I 50.80, 50.82, 50.84, ***З.*** **милого 2.** *субст.* I 4.62, 4.70, 9.9, 11.29, (за) **милого 2.** *субст.* I 29.47, 132.2016, (на) **милий 1.** I 515.В, II 106.111, VI 87.11, **милую 1.** VI 156.19, **миле 1.** I 531.В, (на) **миле 2.** II 336. 19, ***О.*** (з) **милим 2.** *субст.* I 9.19, 12.39, 49.32, 386.23, 555.В, (за) **милим 2.** *субст.* II 167.120, ***М.*** (в) **милім 1.** II 267.89, (на) **милій 1.** I 354.4, ***Мн. Н.*** **милі 1.** I 253.577, **мили 1.** I 473.В (2 р.), **милиї 1.** VI 133.11, ***З.*** **милі 1.** I 226.35, (на) **милиї 1.** II 496.В.

МИЛИЦЯ (3). Коло пустки на **милиці** Москаль шкандибає. I 391.15. Дивлюся — шкандибає На **милицях** з торбиною Бабуся сідая II 415.В.

◇ ***Одн. М.*** **на милиці** I 391.15, II 254.229, ***Мн. М.*** **на милицях** II 415.В.

МИЛО (2). *Присл.* [Марія] Миль зо дві **мило** с козиням Трохи, трохи не танцювала І не втомилась. II 492.В. Ти сіяла, пишалася, Як квіточка в полі! Із казарми нечистої Чистою, святою Пташечкою вилетіла І понадо мною Полинула, заспівала Та любо та **мило...** II 474.В.

МИЛОВАТЬ *див.* **МИЛУВАТЬ.**

МИЛОСЕРДИЙ (20), **МИЛОСЕРДНИЙ** (16). Погань лютая без бога Сказано—драко-

ни! А Назарей **милосердний** Назвав їх братами. II 466.В. *Ірон.* (1). **милосердий** істукан Звелів везти із Сіракузи У Рим в кайданах християн. II 273.329. *Постійний епіт. до «бог», «господь»* (25). Ой гляну я, подивлюся На той степ, на поле; Чи не дасть бог **милосердий** Хоч на старість волі. II 67.3. може дасть господь **милосердний** ще одпочину, та на старість попробую писать прозу. VI 131.1. О господи **милосердий,** Що я заподіяв Оцим людям? I 270.312. Ой боже милий! милий, **милосердий,** А я так його любила. II 142.25 // *Субст.* (6). Заплакала **милосерда,** Неначе за сином. II 31.87. І **милосердная** з села Лічити ворога пішла I 549.В.

◇ ***Одн. Н.*** **милосердий** I 250.437, 270.312, 357.83, II 67.3, 142.25, 461.В, VI 85.32, 131.24, 133.20, 144.30, *ірон.* II 273.329, **милосердний** I 319.365, 477.В, II 431.В, 466.В, 469.В, 472.В, VI 19.26, 130.20, 131.1, 132.12, **милосердая** *субст* I 538.В, **милосердная** *субст.* I 549.В, **милосерда** *субст.* II 31.87, ***Р.*** **милосердого** VI 43.10, ***Д.*** **милосердому** VI 46.27, *субст.* II 57.16, **милосердному** VI 15.19, ***З.*** **милосердого** VI 46.10, 82.36, 83.41, 142.1, 161.9, *субст.* II 409.В, VI 85.36, **милосердного** VI 25.18.

МИЛОСЕРДІЄ (3). На **милосердіє** твоє, Все generation упованіє моє На тебе, мати, возлагаю. II 305.3. Я різав все, що паном звалось. Без **милосердія** і зла II 65.143 // *У спол.* с е с т р и **милосердія**. *Ірон.* (1). Та може ще раз уночі підемо з Незабутовским под предводительством Ивана Рогожина и щирого друга його Перфіла шукать с е с т е р **милосердія,** щоб змилосердилися. VI 148.30.

МИЛОСЕРДНИЙ *див.* **МИЛОСЕРДИЙ.**

МИЛОСТИВИЙ (8). *Ірон.* (1). Отам-то **милостивії** ми Ненагодовану і голу Застукали сердешну волю Та й цькуємо. I 326.40. *Постійний епіт. до «бог», «господь»* (3). боже мій **милостивий,** Що мені робити? II 172.242. На самий святвечір сижу собі один-однісінький у хатині та журюся, згадуючи свою Україну і тебе, мій друже єдиний.. Аж гульк! входить в хатину добрий Г е р н і подає мені ваш лист. Господи **милостивий!** Як я зрадів! VI 54.24 // *Уживається при дружньому, приязному звертанні до кого-н.* (4). Спасибі тобі, друже мій **милостивий,** за летописи VI 87.13.

◇ ***Одн. Н.*** **милостивий** I 480.В, II 172.242, VI 54.24, 73.4, 86.5, 86.39, 87.13, ***Мн. Н.*** **милостивії** *ірон.* I 326.40.

МИЛОСТИВО (1). *Присл.* А поки що прийміть **милостиво** мою просьбу і не осудіть щиро почитаючого вас Тараса Шевченка. VI 33.34.

МИЛОСТИНЯ (1). *У порівн.* Як процвітуть веселі села, Псалом і тихий і веселий Недолю тяжкую твою! Я воспою тойді. А нині, мов фарисей той **милостиню,** Динарій лепту подаю. II 482.В.

МИЛОСТЬ (3). Мій боже милий, Даруй словам святую силу — Людськеє серце пробивать, Людськії сльози проливать, Щоб **милость** душу осінила, Щоб спала тихая печаль На очі їх II 96.122//П о **милості** *чиїй, кого* (2). Ото указ надрукують: «По **милості** божій І ви наші, і все наше» I 301.298. *Ірон.* (1). Якби все те розказувать, що я терплю тепер по любові і **милості** милосердого бога, то і за тиждень не розказав би. VI 43.9.

МИЛУВАТЬ, МИЛОВАТЬ (13). І майстрові дали кувать Із бронзи кесаря. До того Так, нотабене, додали, Що бронзовий той кесар буде І **милувать.** II 271.279. Мій боже милий, Даруй словам святую силу — Людськеє серце пробивать, Людськії сльози проливать.. щоб навчились Путями добрими ходить, Святого го́спода любить І брата **миловать...** II 96.128 //*У спол.* (3): а) н е х а й б о г **милує**—*при побажанні добра людині* (2). Прощай, моє серце! н е х а й тебе б о г **милує** і стереже на славу великого святого искусства. VI 155.4. Думав уже, н е х а й б о г **милує,** чи не занапастив ти де-небудь своєї доброї голови на тому іродовому Кавказі. VI 171.35; б) я к т е б е б о г **милує?**—*як живеш?* (1). Погано я зустрів оцей новий поганий рік. Другий тиждень не вихожу з хати: чхаю та кашляю, аж обісіло. Я к т е б е там б о г **милує?** VI 228.10.

◇ **миловать** II 96.128, **милує** I 137.2174, II 94.53, 273.324, 463.В, *у спол.* б) VI 228.10, **милують** I 123.1686, **буде милувать** II 271.279, **буде миловать** II 345.12, 463.В, 468.В, **нехай милує** *у спол.* а) VI 155.4, 171.35.

МИЛЯ (4). У дві лави задніпрянці З москалями стали Аж на **милю** — меж лавами Понесли клейноди... II 161.37. Випровожала три поля, три **милі,** Прощалася при долині. II 43.31.

◇ ***Одн. З.*** **на милю** II 161.37, ***Мн. Р.*** **миль** II 308.149, ***З.*** **милі** II 43.31, **на милі** II 135.6.

МИМО (1). *Присл. У спол.* н е **мимо** і т и — *не пропадати марно.* А щоб ви знали, що труд ваш н е **мимо** і д е́,.. то от вам С в я ч е н а я в о д а I 376.62.

МИНАТИ (69). **1.** *Протікати, проходити, кінчатися—про час, пору року, вік і под.* (48). **минає** Неясний день мій; вже смеркає. Над головою вже трясе Косою смерть. I 273.21. Зима **минала,** кралось лихо II 221.41.

Як-то швидко ті літа **минають** VI 82.5. Все йде, все **минає** — і краю немає. Куди ж воно ділось? відкіля взялось? І дурень, і мудрий нічого не знає. І 75.1. *Повт.* (11). **Минають** дні, **минають** ночі.. Шелестить Пожовкле листя. І 349.1. **Минає** рік, І другий **минає**, І четвертий, і десятий, А чутки немає. І 234.154. **Мина́** літо, **мина́** осінь, **Мина́** сьомий місяць, осьмий, Уже й дев'ятий настає. II 81.161.

2. *Іти мимо кого-, чого-н., залишати позаду себе* (19). Ішов кобзар до Києва Та сів спочивати.. Мале дитя коло його На сонці куняє.. Хто йде, їде — не **минає**: Хто бублик, хто гроші; Хто старому, а дівчата Шажок міхоноші. І 46.719. **Минаючи** убогі села,.. Я думав:— Де ж я прихилюсь? II 298.1 // *Пропускати, не зважати на кого, що* (8). Прочитайте знову Тую славу. Та читайте Од слова до слова, Не **минайте** ані титли, Ніже тії коми, Все розберіть. . І 334.153. не милують, Карають завзяті. Як смерть люта, не **минають** Ні літа, ні вроду І 440.В.

3. *Сповнюватися, наставати—про роки* (2). Мені тринадцятий **минав.** II 392.В //*Безособ.* (1). Мені тринадцятий **минало.** Я пас ягнята за селом. II 21.1.

◇ **минаєш 2.** II 195.49, 442 В, **минає 1.** I 75.1, 82.274, 136.2121, 234.167, 273.21, 273.26, 282.352, 284.431, 291.714, 314.165, 330.2, 349.2, 496.В, II 10.73, 17.363, 50.65, 64.101, 210.13, 275.434, 316.447, 403.В, 405.В, 406.В, *повт.* I 234.154, 234.155, **2.** I 11.16, 46.719, 104.992, 137.2174, 538.В, **мина 1.** *повт.* II 43.45 (2 р.), 81.161 (2 р.), 81.162, **2.** I 394.20, **минають 1.** I 136.2121, 282.352, II 14.256, 48.123, 81.160, 195.34, 210.4, 215.4, 222.87, 326.34, VI 82.5, *повт.* I 349.1 (2 р.), II 151.32, 151.33. **2.** I 120.1574, 121.1597, 440.В, 455.В, II 51.76, 56.293, 60.63, **минав 3.** II 392.В, **минала 1.** II 221.41, **минало 3.** *безособ.* II 21.1, **минали 1.** I 54.196, II 351.22, **2.** II 78.140, II 51.77, **минайте 2.** I 334.153, **минаючи 2.** II 298.1.

МИНУТА (3). *Хвилина.* Свою Україну любіть, Любіть її... Во время люте, В остатню тяжкую **минуту** За неї господа моліть. І 395.12. Аж гуде, З усіх усюд народу йде, Та щось шепочуть про отруту І судових неначе ждуть, І разом стихли на **минуту.** II 225.212.

◇ *Одн. З.* **в минуту** I 395.12, **в мінуту** I 557.В, **на минуту** II 225.212.

МИНУТИ (63). **1.** *Пройти, кінчитися — про час, стан і под.* (50). Мабуть шкода, Що без пригоди, мов негода, **Минула** молодость моя. II 238.14. Давно те **минуло,** як, мала дитина, Сирота в ряднині, я колись блукав, Без свити, без хліба, по тій Україні, Де Залізняк, Гонта з свяченим гуляв. I 144.2438. **Минуть..** Дні беззаконія і зла. II 326.33. *Повт.* (4). **Минув** і рік, **минув** другий — Козака немає I 50.86 //*З підсилювальною часткою «таки»* (1). Боже мій! боже мій! Який тяжкий та довгий рік! та дарма. Бог поміг, **минув-таки.** VI 49.15.

2. *Пройти мимо кого-, чого-н., залишити позаду себе* (12). Мандрували гайдамаки, Лісами, ярами, А за ними і Галайда З дрібними сльозами. Вже **минули** Воронівку I 120.1567. Холера, благодарить бога, **минула** нашу пустиню—а ходила близько. VI 41.31 //*Пропустити кого-н.* (2). Тне косар, не спочиває, Й ні на кого не вважає, Хоч і не проси.. I мене не **мине,** На чужині зотне I 394.21.

3. *Уникнути* (1). [Удова] Ізнищіла, ізмарніла, Кинула господу, Пішла в найми... не **минула** лихої пригоди. I 232.81.

◇ **минув 1.** II 50.65, 64.104, 316.459, 464.В, *повт.* I 50.86 (2 р.), 110.1182, 110.1184, **минув-таки 1.** VI 49.15, **минула 1.** I 462.В, II 48.124, 184.13, 238.14, **2.** VI 41.31, 54.26, **3.** I 232.81, **минуло 1.** I 30.78, 59.87, 85.371, 99.843, 121.1605, 144.2438, 144.2442, 144.2446, 150.П, 153. Присвята, 157.171, 337.6, 537.В, II 64.94, 154.10, 176.365, 176.388, 367.4, 455.В, VI 15.5, 21.16, 26.9, **минули 1.** I 165.45, 391.11, II 79.99, 81.159, 190.22, 354.1, 406.В, **2.** I 44.668, 120.1567, 147.2552, **минеш 1.** II 356.10, **мине 1.** I 112.1278, 462.В, II 306.39, 321.673, 458.В, **2.** I 11.20, 129.1908, 394.21, 556.В, II 451.В, VI 221.26, **минуть 1.** II 326.33, 406.В, **мини 2.** II 495.В.

МИНУТИСЯ, МИНУТИСЬ (18). *Пройти, кінчитися.* Уже й літо **минулося,** Зима вже надворі, А Марина сидить собі, Уже й не говорить І не плаче... II 97.168. **Минулися** молодії Веселії літа II 149.37 //*Безособ.* (8). а все це ви Так розворушили, О бодай вас! Що то літа! Ні, вже не до ладу, **Минулося.** I 276.121. Нема, Нема, **минулося,** пропало... Покинув ниву я і рало II 64.96.

◇ **минулася** I 134.2067, 462.В, **минулась** I 22.48, **минулося** I 51.140, 290.667, II 97.168, *безособ.* I 60.7, 68.27, 81.257, 85.372, 99.842, 157.182, 276.121, II 64.96, **минулось** I 11.10, **минулися** I 290.669, II 149.37, 190.19.

МИР[1] (13). **1.** *Світ; земля з усім існуючим на ній* (11). чутно єсть, що цар хоче Весь **мир** полонити. I 500.В. Пішов молиться добрий Гус.. «Молюся, господи, помилуй, Спаси ти нас, святая сило, Язви язик мій за хули Та язви **мира** ізціли». I 267.181. А над чорним Колізеєм, Ніби із-за диму, Пливе місяць круглолиций. І **мир** первозданний Одпочив на лоні ночі. II 277.507. може й сам на небеси Смієшся, батечку, над нами Та може радишся з панами, Як править **миром!** II 230.60.

2. *Форма орудн. відм.* **миром** *у знач. присл. Спільними силами, громадою* (2). А щоб збу-

дить Хиренну волю, треба **миром**, Громадою обух сталить; Та добре вигострить сокиру — Та й заходиться вже будить. II 288.11. Тебе ж, о Суко! І ми самі, і наші внуки, І **миром** люди прокленуть! II 356.5.

◊ ***Одн. Н.*** **мир 1.** II 219.33, 277.507, ***Р.*** **мира 1.** I 267.181, ***Д.*** **мирові 1.** I 264.86, ***З.*** **мир 1.** I 500.В. II 227.21, **в мир 1.** II 194.12, **в мір 1.** II 441.В, **на мир 1.** II 241.4, **на мір 1.** II 455.В, ***О.*** **миром 1.** II 230.60, **2.** II 288.11, 356.5.

МИР² (3). *Спокій.* Зоря всесвітняя зійшла! І **мир** і радість принесла На землю людям. II 268.128. **Мир** душі твоїй, Богдане! I 308.9. А я тихо Богу помолюся, Щоб усі слав'яни стали Добрими братами, І синами сонця правди, І єретиками Отакими, як Констанцький Єретик великий! **Мир** мирові подарують І славу вовіки! I 264.86.

МИРГОРОД (2). того ж божого року написавши тобі лист,і гарненько власними руками, у тім же богоспасаємім граді **Миргороді** оддавши на почту, поїхав собі гарненько в престольний град Москву. VI 82.14. Остатній лист твій получив я року божого 1846-го **в Миргороді.** VI 82.12.

МИРГОРОДСКИЙ ПОВІТ (1). Отамане, пиши, коли матимеш час, до мене. В Полтавскую губернию в **Миргородский повіт,** в село Мариенское. На ім'я А л е к с а н д р а А н д р е е в и ч а Л у к ь я н о в и ч а с передачею щирому твоєму Шевченкові. VI 37.1.

МИРИТИСЯ (1).До унії козаки з ляхами **мирилися** I 149.Прип.

МИРО (3), **МІРРО** (1), **МІРРА** (1). *Запашне масло.*— Ходімо, куме, в піраміду, Засвітим світоч.— І зайшли, Єлей і **миро** принесли. II 371.6. Перед кумира Везуть возами ладан, **мірро** II 275.438. Храми, каплиці, і ікони, І ставники, і **мірри** дим, І перед образом твоїм Неутомленниє поклони. I 328.135.

◊ ***Одн. Н.*** **миро** I 345.205,***Р.*** **мірри** I 328.135, ***З.*** **миро** II 371.6, **мірро** II 275.438, ***Мн. З.*** **мира** II 470.В.

МИРЯНИ (1). *Народ, люди.* Один сліпий, другий кривий, А третій горбатий, Йшли в Суботов про Богдана **Мирянам** співати. I 304.374.

МИСЛІТЕ (1). *Назва букви «м» у слов'янській азбуці. Образн.* Іди ти в Січ; як бог поможе, Там наїсися всіх хлібів... Та побачиш світа,— Не такого, як у Б р а т с т в і, А живі **мисліте** На синьому прочитаєш I 277.181.

МИТАРСТВО (3). Чи ще **митарство?** чи вже буде? Буде, буде, бо холодно, Мороз розум будить. I 245.255. От за що, мої сестриці, Я тепер караюсь, За що мене на **митарство** Й досі не пускають. I 297.160.

◊ ***Одн. Н.*** **митарство** I 245.255, ***З.*** **на митарство** I 297.160, ***Мн. З.*** **на митарства** I 502.В.

МИТИ (5). *Очищати водою від бруду.* Скрізь порання: печуть, варять, Вимітають, **миють...** I 318.311. Тільки пензлі **миєш,** більш нічого. VI 21.8. *Образн.* (1). Дніпро берег риє-риє, Яворові корінь **миє.** II 342.6.

◊ **миєш** VI 21.8, **миє** *образн.* II 342.6, **миють** I 318.311, 318.336, **мила** II 70.61.

МИТИЙ (1). І стоги не вкриті, І покої не мазані, І сволок не **митий** II 176.379.

МИТИСЯ (1). *У спол.* **митися** с л ь о з о ю. Як калина при долині Вранці під росою, Так Ганнуся червоніла, **Милася** с л ь о з о ю. I 166.101.

МИ-ТО *див.* **МИ.**

МИХАЙЛОВА ГОРА (5). На те літо, як бог поможе, я буду в Києві і на **Михайловій горі** VI 187.3. Як бог поможе мені до мая місяця кончить мої діла з цензурою, то насиплю повну кишеню грошей та й чкурну через Москву прямо на **Михайлову гору.** VI 190.14.

◊ ***Одн. З.*** **на Михайлову гору** VI 190.14, ***М.*** **на Михайловій горі** VI 187.3, 194.28, 197.4, **по Михайловій горі** VI 186.33.

МИХАЙЛОВСЬКА (1). *Назва вулиці.* До В[асиля] М[атвійовича] писав аж двічі у Міліонну улицю — а од його хоч би слово, із **Михайловської** ані телень, од вас... та може вам ніколи? VI 50.24.

МИША (3). Поки б химерив мудрий дід, Творили б, лежа, епопею, Парили б скрізь понад землею, Та все б гекзаметри плели, Та на горище б однесли **Мишам** на снідання. II 373.47. *Повт.* (2). Дивись, **миша, миша** Несе у Києв мишинят. I 544.В.

МИШЕНЯ (3). Кардинали, Як гадюки, в'ються Круг тіари. Та нищечком, Мов коти, гризуться За **мишеня...** I 268.209. Дивись, миша, миша Несе у Києв **мишинят** I 544.В. *У порівн.* (1). А ми Розлізлися межи людьми, Мов **мишенята.** II 230.33.

МІЖ *див.* **МЕЖ.**

МІЗЕРІЯ (5). *Майно.* Послав З табун я коней до обозу, Гармату, гаківниць два вози, Пшона, пшениці, що придбав, Я всю **мізерію** оддав Моїй Україні небозі... II 234.72. Якби взять І всю **мізерію** з собою, Дідами крадене добро, Тойді остався би сиротою З святими горами Дніпро! I 331.51. Перелицювавши шлях-дорогу, я того ж дня упакував свою **мізерію,** книги тощо VI 141.29.

◊ *Одн. З.* **мізерію** I 331.51, II 234.72, VI 141.29, 219.5, 221.28.

МІЗЕРНИЙ (3). Фаризеї І вся **мізерна** Іудея Заворушилась, заревла, Неначе гадина в болоті II 467.В. Було б з мене: не забула б Україна мене **мізерного.** VI 33.17. Цур тобі, **мізерний** Каламарю... I 479.В.

МІЙ (1269). *Займ. присвійний до «я».* **1.** *Той, що перебуває зі мною в родинних, близьких, дружніх і под. стосунках, дорогий мені, чимось зв'язаний зі мною* (847). Там матір добрую **мою,** Ще молодую — у могилу Нужда та праця положила. II 229.25. В хаті темно, нема дома Або вже ліг спати **Мій** батечко одинокий. I 367.250. Передайте **моїй** будущій молодій княгині оцю невелику і не весільну пісеньку VI 190.22. І день і ніч дивилася Та й стала питати: «Чи не чув хто, чи не бачив Москаля-солдата, **Мого** сина...» I 235.210. Дивуються старі **мої** Та моляться богу. I 315.217. Скажи мені, будь ласкав, що б з мене тепер було, якби був я оженився на **моїй** любій Т е т я с і? VI 188.14. Цілую тебе, Семена, Куліша і всіх **моїх** і твоїх земляків, добрих і щирих, таких як ти. VI 133.10. А вона, **моя** голубка, Нічого не знає. II 165.61. Сім'я **моя** щодень росла II 65.139. Кума **моя** і я В Петрополіськім лабіринті Блукали ми II 371.1. Зо мною, слухай же, остались Данило, чура **мій,** та я, Та Пріся, дочечка **моя**! II 234.84 //*При звертанні до кого-н. для підкреслення приязні* (686). Прости мені, **мій** батечку, Що я наробила! I 33.224. Твою долю, **моя** доню! Позаторік знала, Позаторік і зіллячка Для того придбала. I 51.142. А ви, **мої** молодії Чорнявії діти, Веселії дівчаточка, І досі в старої Танцюєте? II 91.35. із далекої Киргизької пустині, із тяжкої неволі вітав я тебе, **мій** голубе сизий, щирими сердечними поклонами. VI 152.10. Тяжко, діти, Вік одинокому прожить, А ще гірше, **мої** квіти, Нерівню в світі полюбить. I 161.320. Вибачай мені, друже **мій** єдиний, що пишу тобі так нашвидку. Ніколи. VI 139.1. Чи помолодшав я через 10 літ в неволі, чи постарішав серцем, скажи мені, **мій** брате рідний. VI 139.28. Добре єси, **мій** кобзарю, Добре, батьку, робиш, Що співати, розмовляти На могилу ходиш! I 27.80. *Повт.* (56). Панно, пташко **моя**! Панно, доле **моя**! Не соромся, дай рученьку, Ходім погуляймо I 106.1083. Прощай, **мій** добрий, **мій** єдиний! Пароход пари розводить. VI 142.11. Сини **мої,** сини **мої!** На ту Україну Дивітеся: ви за неї Й я за неї гину. I 142.2390 //*При традиційному звертанні до бога* (42). О боже **мій** милий! За що ж ти караєш її, молоду? I 4.49. О боже **мій** милий! Хотілося б жить на світі II 251.124. *Повт.* (6). Боже **мій!** боже **мій!** Який тяжкий та довгий рік! VI 49.14 //*При називанні героїв, дійових осіб творів — для увиразнення інтимного тону* (42). Усміхнувся **мій** Ярема, Тяжко усміхнувся. I 121.1600. А я й досі плачу, і досі журюсь, Виливаю сльози на **мою** Мар'яну I 153.25. Головою молодою На руку схилилась, До півночі невесела На зорі дивилась Княжна **моя.** II 16.336. Отак тепер і з сотником З дурним **моїм** сталось II 175.341. Ой сяду я під хатою, На улицю гляну, Як-то тії дівчаточка Без своєї Ганни, Без **моєї** Ганнусеньки У хрещика грають. II 123.5.

2. *Той, що належить мені, перебуває в моєму користуванні* (422). Нащо мені косакраса, Очі голубині, Стан **мій** гнучий... I 237.15. Зов'яне марне у палатах Краса і молодость **моя.** II 220.28. Ох, якби-то так жартувало **моє** серце, як я оце з вами словами жартую. VI 50.27. Отамане! Шкода, що в тебе руки не такі довгі, щоб досягти до **моєї** чуприни, а воно б добре було. VI 27.34. Молодую **мою** силу Багаті купили I 255.38. Добре було б якби Ярина весною рано перевезлася на **мій** грунт VI 217.36. Лихо діється зо мною, та не одно, а всі лиха упали на **мою** голову VI 45.15. Катря.. серед ставу Мовчки опинилась. «Прийми, боже, **мою** душу, А ти — **моє** тіло!» I 45.680. Невеликії три літа Марно пролетіли... А багато в **моїй** хаті Лиха наробили. I 351.15. Не дай мені вік дівувати, Коси **мої** плести-заплітати. II 147.16. Ой, ой, сором! Геть од мене! Пусти **мої** руки! I 279.265. Молюсь, господи, внуши їм Уст **моїх** глаголи. I 343.112. Кокорєв, як я бачу, забув про **мої** гроші VI 188.7. Плечми **моїми** молодими Його старії підопру! II 307.73. я заплакав як тая дитина. От що ти наробив з **моїми** старими очима. VI 131.23. нишком проковтнуло море **Моє** не злато-серебро, **Мої** літа, **моє** добро, **Мою** нудьгу, **мої** печалі II 215.22. *Повт.* (6). Прощай, світе, прощай, земле, Неприязний краю, **Мої** муки, **мої** люті В хмарі заховаю. I 241.77. на перелозі... Я посію **мої** сльози, **Мої** щирі сльози. I 228.61 //*При звертанні або вигуку, часто з повторенням займенника* (55). Доле **моя,** доле! де тебе шукать? I 85.383. Орися ж ти, **моя** ниво, Долом та горою! II 349.10. По-

служи ж, **моя** ти зброє, Молодій ще силі! I 280.300. Душе **моя** убогая, Чого марне плачеш I 242.119. Як же його? Що діяти? Горе **моє!** II 106.88. Бідна **моя** головонько! Що мені робити? I 41.531. Серце **моє!** серце **моє!** Тяжко тобі битись Одинокому. I 237.19. Му́ко! Му́ко! О скорбь **моя, моя** печаль! II 356.9 //*Здійснений, зроблений, написаний, учинений мною* (113). я тихо плачу І думу скорбную **мою** Твоїй душі передаю. II 263.3. Праведная душе! Прийми **мою** мову Не мудру, та щиру — прийми, привітай. I 13.85. Посилаю тобі.. дещо **моєї** нікчемної роботи. VI 196.27. А ви мабуть уже і забули **мою** просьбу? VI 186.38. Заховаюсь, дитя моє, Сама під водою, А ти гріх **мій** спокутуєш В людях сиротою I 34.258. Така́ **моя** ра́да, незнаємий брате I 532.В. велике спасибі за К о б з а р я **мого,** що ви його так щиро привітали. VI 222.34. Не для людей тієї слави, Мережані та кучеряві **Мої** вірші складаю я II 424.В. Рисунки **мої,** я думаю, тепер уже получені. VI 179.19. Посилаю тобі 10 **моїх** Б у к в а р і в на показ VI 227.4. Не пишеш ти мені, чи був у тебе художник Раєв з **моєю** новою гравюрою. VI 188.15. Не знаю, чи дійшов **мій** лист до ваших рук VI 41.17. *Повт.* (10). Думи **мої,** думи **мої!** Лихо мені з вами!.. I 21.26 //*Той, що належить мені й іншим* (37). Ой Дніпре **мій,** Дніпре, широкий та дужий! Багато ти, батьку, у море носив Козацької крові I 113.1292. Я так її, я так люблю **Мою** Україну убогу II 25.58 //*Той, що стосується мене* (13). Я, дурний, думав, що ще в генварі **моє** діло кончене, а воно з 7 або з 17 апреля тіль що начинається VI 138.9. Од 16 мая до 2 августа не давали знать із корпуса в укріпленіє о **моїй** свободі. VI 171.40. Цією ціною окупить вона і свою, і **мою** погану славу. VI 221.33.

МІЛІОН (2). Не сотні вас, а **міліони** Полян, дулебів і древлян Гаврилич гнув во время оно II 280.31. Найшовсь-таки один козак Із **міліона** свинопасів, Що царство все оголосив: Сатрапа в морду затопив. II 281.49.

МІЛІОННА (1). *Назва вулиці.* Що б це сталося з моїми добрими та щирими земляками?.. До В[асиля] М[атвійовича] писав аж двічі у **Міліонну** улицю — а од його хоч би слово VI 50.23.

МІНЕЯ (1). *Церковна книга для читання на кожний день місяця.* Бувало, в неділю, закривши **мінею,** По чарці з сусідом випивши тієї, Батько діда просить, щоб той розказав Про Коліївщину I 144.2452.

МІНІСТРИ (1). *У прикл. спол.* **міністри**-р а б и. Му́ко! Му́ко! О скорбь моя, моя печаль! Чи ти минеш коли? Чи псами Царі з **міністрами**-р а б а м и Тебе, о люту, зацькують! II 356.11.

МІНЯТИ (2). Отак вона научала, Дівчата хрістились Та плакали — а уночі Пани все їм снились. Із рогами і хвостами Одрізують ко́су, Та кусають, та сміюця І простоволосу На собак тощо́ **міняють** I 539. В //*У спол.* **міняти** ч а с т а к н а т а к — *марно витрачати час* (1). Пишу собі, щоб не **міняти** Ч а с а святого т а к н а т а к II 200.29.

МІНЯТИСЯ (1). І ніхто не бачить, І не бачить, і не знає — Оглухли, не чують; Кайданами **міняються,** Правдою торгують. I 330.11.

МІРКУВАТИ, МІРКОВАТИ (13). Стала мати **міркувати** Та зятя єднати I 460.В. — Що тут робить? — Сердега **міркує:** — Покину їх та утечу. II 106.80. Отак, іду́чи попідтинню З бенкету п'яний уночі, Я **мірковав** собі йдучи I 473.В. Якось-то йдучи уночі Понад Невою.. **Міркую** сам-таки з собою. II 364.3. *Повт.* (2). Що б це сталося з моїми добрими та щирими земляками? **Міркую, міркую** і гадки не дам, що воно таке! VI 50.22.

◊ **міркувати** I 460.В, **міркую** I 80.198, II 364.3, VI 85.29, *повт.* VI 50.22 (2 р.), **міркує** I 490.В, II 106.80, **міркував** I 240.51, II 251.99, **мірковав** I 473.В, **міркувала** I 313.110, **міркуй** II 201.58.

МІРОШНИК (1). У перетику ходила По оріхи, **Мірошника** полюбила Для потіхи. II 140.3.

МІРРО, МІРРА *див.* **МИРО.**

МІРЯТИСЯ (1). *Образн.* Була колись шляхетчина, Вельможная пані; **Мірялася** з москалями, З ордою, з султаном, З німотою... I 82.271.

МІРЯТЬ (2). *Перен. Ходити пішки на велику відстань.* Шлях на Московщину. Далекий шлях, пани-брати, Знаю його, знаю! Аж на серці похолоне, Як його згадаю. Попоміряв і я колись — Щоб його не **мірять!..** I 37.370. хоч крізь сон подивлюся На ту Україну, Де ходили гайдамаки З святими ножами, — На ті шляхи, що я **міряв** Малими ногами. I 145.2485.

МІСИТИ (2). Через тиждень молодиці Коровай **місили** I 317.295 //*Перен. Бити* (1). а дрібнота Уже за порогом Як кинеться по улицях, Та й давай **місити** Недобитків православних I 248.368.

МІСТ (2). І Нева Тихесенько кудась несла Тоненьку кригу попід **мостом.** II 358.8. Через **міст** іде чорт I 499.В.

МІСТЕРІЯ (1). *Жанр твору.* Великий льох **(містерія)** I 293.Заг.

МІСТЕЧКО (5). Лисянка — **містечко** Звенигородського повіту, над річкою Гнилим Тікичем. I 149. Прип. *Рим.* (2). Круг **містечка** Берестечка На чотири милі Мене славні запорожці Своїм трупом вкрили. II 135.5.

◊ ***Одн. Н.*** **містечко** I 148.Прип. (2 р.), 149.Прип., ***Р.*** **круг містечка** *рим.* II 135.5, ***З.*** **про містечко** *рим.* I 305.426.

МІСТО (11). **1.** *Великий населений пункт* (5). У славному-преславному **Місті** в Чигирині Задзвонили в усі дзвони. II 137.4. Отам Швачка.. каже сідлати Коня свого вороного; Має погуляти У Бихові, славнім **місті** II 126.45.

2. *Торговий центр; базар* (4). Ой надіну я сережки І добре намисто, Та піду я на ярмарок В неділю на **місто.** II 128.12. *Повт.* (2). А на **місті,** мамо, на **місті** Грає, мамо, музика троїста. II 147.3.

3. *Місцевість; місце* (2). І де ходила, В яких то праведних **містах,** А в нас, сердешна, опочила. II 19.439. Святиє божії **міста!** Ксьондзи скажені осквернили! II 233.60.

◊ ***Одн. Р.*** **з міста 1.** II 99.250, ***З.*** **на місто 2.** II 128.12, 147.2, ***М.*** **у місті 1.** II 125.30, 126.45, 137.4, 159.81, **на місті 2.** *повт.* II 147.3 (2 р.), ***Мн. З.*** **міста 3.** II 233.60, ***М.*** **в містах 3.** II 19.439.

МІСЦЕ (5). **1.** (4). Восени, як одробишся з полем і окопаєш наше будущеє кишло, вибери на тому кишлі найкраще **місце** і посади яблуню і грушу, на пам'ять 1860 року 28 іюля. VI 217.4. Козака Яременка клуня на тім **місці,** де стояли Богданови палати. I 307. Виноска. *Образн., повт.* (2). Один тілько мій Ярема На кий похилився, Стояв довго. «Спочинь, батьку, На чужому полі, Бо на своїм нема **місця,** Нема **місця** волі...» I 146.2521.

2. *Посада* (1). На **місці** Аркаса в Одесі якийсь Павлов, але і той Павлов нічого не вдіє без оцього Іваницького. VI 223.37.

◊ ***Одн. Р.*** **місця 1.** *образн., повт.* I 146.2521, 146.2522, ***З.*** **місце 1.** VI 217.4, ***М.*** **на місці 1.** I 307. Виноска, **2.** VI 223.37.

МІСЯЦЬ[1] (26). *Небесне світило.* У гаю, гаю Вітру немає; **Місяць** високо, Зіроньки сяють. I 92.588. І блідий **місяць** на ту пору Із хмари де-де виглядав I 3.5. А доня взаперті сидить В своєму сумному покої, І дивиться, як над горою Червоний **місяць** аж горить II 16.319. Виступав Щербатий **місяць** з-за могили I 363.117. Попрощалось ясне сонце З чорною землею, Виступає круглий **місяць** З сестрою зорею II 27.116. *Зверт.* (1). **Місяцю** мій ясний! з високого неба Сховайся за гору, бо світу не треба I 112.1252.

◊ ***Одн. Н.*** **місяць** I 3.5, 5.83, 8.222, 13.105, 52.159, 57.1, 66.105, 80.201, 92.588, 97.823, 99.851, 110.1199, 362.86, 363.117, II 16.319, 16.329, 27.116, 27.147, 28.162, 97.182, 100.293, 219.35, 277.506, ***З.*** **місяця** I 463.В, **на місяць** II 383.В, ***К.*** **місяцю** *зверт.* I 112.1252.

МІСЯЦЬ[2] (16). *Одиниця виміру часу.* Цей і апріль **місяць** я ще буду в О[рській] К[ріпості] VI 50.1. Я в марті **місяці** їду за границю VI 28.25 //*Проміжок часу в 30 днів* (10). Мина́ сьомий **місяць,** осьмий, Уже й дев'ятий настає. II 81.162. Чи ви на мене розсердились, чи недобра вас знає, уже другий **місяць** як жду од вас звістки хоч якої-небудь, нема та й годі VI 32.33.

◊ ***Одн. Н.*** **місяць** II 81.162, VI 32.33, 197.6, ***Р.*** **місяця** VI 29.35, **до місяця** VI 190.12, ***З.*** **місяць** VI 27.10, 50.1, **в місяць** VI 163.25, ***М.*** **в (у) місяці** VI 28.25, 32.16, 77.8, 189.9, ***Мн. Н.*** **місяці** II 81.160, 151.33, VI 115.39, ***З.*** **через місяці** VI 39.19.

МІСЯЧЕНЬКО (1). *Пестл. до* **місяць**[1]. *Персоніф., зверт.* **Місяченьку!** Наш голубоньку! Ходи до нас вечеряти I 5.99.

МІТЛА (6). *Комета.* Треба його поховати, А то лихо буде! Он бачите, над Києвом **Мітла** простяглася I 303.348. Хто бачив? Як сходила ота **мітла?** II 489.В. *Повт.* (4). **Мітла** з востоку Над самим Віфлеємом, боком, **Мітла** огненная зійшла. II 313.349. А **мітла, Мітла** огненная світила, Неначе сонце II 315.407.

◊ ***Одн. Н.*** **мітла** I 303.348, II 489.В, *повт.* II 313.349, 313.351, 315.407, 315.408.

МІФОЛОГІЯ (1). *Перен. Про вимисел.* Може це і була коли-небудь правда, та тепер така стара стала, що похожа на **міфологію,** сиріч на брехню. VI 118.24.

МІХОНОША (1). *Поводир у сліпого жебрака.* Хто йде, їде — не минає: Хто бублик, хто гроші; Хто старому, а дівчата Шажок **міхоноші.** I 46.722.

МІЩАНЕ (1). Порадь їм, будь ласкав, щоб вони швидче записались в **міщане** VI 221.3.

МІЩАНКА (1). А наймичка шкандибає, Поспішає в Київ. Прийшла в Київ — не спочила, У **міщанки** стала, Найнялася носить воду I 319.340.

МЛАДАНОВИЧ (1). *Прізвище.* **Младано-**

вич, товариш синів Гонти, бачив з дзвіниці, **як** вони умерли I 149. Прип.

МЛАДЕНЕЦЬ (2). Марія навіть не ховалась з своїм **младенцем.** II 314.395. *Зверт.* (1). Спаси ти нас, **Младенче** праведний II 302.36.

МЛАДЕНЧИЙ (1). пролились Ще в перший раз **младенчі** сльози На лоно матернє II 319.561.

МЛАДИЙ (1). *Слов'ян.* в городі **младиє** вдови В своїх світлицях, чорноброві, Запершись, плачуть, на малих Дітей взираючи. II 70.43.

МЛИН (1). Був собі дід та баба.. Придбали хутір, став і **млин** I 311.64.

МЛІЇВ (7). *Назва містечка.* Потяг безталанний Аж у **Мліїв.** I 450.В. Минули вже Гоноратку, Байбузи минають, Уже й **Мліїв** I 455.В.

◊ ***Одн. Р.*** **із Млієва** I 452.В, ***З.*** **Мліїв** I 454.В, 455.В, **у Мліїв** I 450.В (2 р.). 457.В, ***М.*** **у Млієві** I 452.В.

МЛІТИ (25). **1.** *Томитися, завмирати, знемагати від сильного переживання, почуття; перебувати в розчуленому, зворушеному стані* (24). Зійшло сонце; Україна — Де палала, тліла, А де шляхта, запершися, У будинках **мліла.** I 119.1526. А козаки, як хміль отой, В'ються круг Ганнусі. А надто той рибалонька, Жвавий, кучерявий, **Мліє,** в'яне, як зостріне Ганнусю чорняву. I 165.59. *Образн.* (2). ясновельможний, на воронім коні, Блисне булавою — море закипить.. Закипить, і розлилося Степами, ярами; Лихо **мліє** перед ними... I 99.840. *У прикл. спол.* **мліти-**о б н і м а т и. *Образн.* (2). Сирота Ярема — сирота багатий, Бо є з ким заплакать, є з ким заспівать: Єсть карії очі — як зіроньки сяють, Білі рученята — **мліють-**о б н і м а ю т ь, Єсть серце єдине, серденько дівоче I 85.363 //*У спол.* с е р ц е (с е р д е н ь к о) **мліє** (13). Кругом хвилі, як ті гори,— Ні землі, ні неба. С е р ц е **мліє** — а козакам Того тілько й треба,— Пливуть собі та співають I 61.43. Любилася, кохалася, А с е р д е н ь к о **мліло** I 49.67.

2. *Непритомніти* (1). «Вбили! вбили!» **Мліє** та й пада [Оксана] I 430.В.

◊ **млію 1.** II 66.173, **мліє 1.** I 165.59, 167.123, *у спол.* I 34.265, 40.480, 61.43, 85.374, 200.54, 201.86, 245.259, 458.В, 462.В, 463.В, *образн.* I 99.840, 2. I 430.В, **мліють 1.** *образн.*, *у прикл. спол.* I 85.363, 425.В, **мліла 1.** I 119.1526, 156.110, II 321.664, **мліло 1.** *образн.* I 115.1398, *у спол.* I 22.38, 49.67, II 200.20, **мліли 1.** I 134.2074.

МНА (1). *Склад у церковнослов'янському букварі.* Тма, **мна** знаю, а оксію Не втну-таки й досі. I 80.225.

МНОГИЙ (2). І поживе Давид на світі Не малі літа, Одрях старий, і покривали **Многими** ризами його II 73.147 //*У спол.* н а **многії** л і т а (1). А тепер, слава богу, бачу, що ти живий і здоровий із жінкою, із діточками своїми. Нехай їх бог хова́є н а **многії** л і т а. VI 171.37.

МНОГО (1). *Присл.* Добре б ти зробив, якби побачився та привітав од мене оту шляхту **много** знаную мною лично; а вона сьогодня вся повинна бути у Корсуні. VI 212.11.

МНОГОСТРАДАЛИЦЯ (1). **Многострадалиця** святая! Неначе в раї, спочиває II 298.14.

МНОГОСТРАДАЛЬНИЙ (1). **Многострадальная,** святая, Неначе в раї, спочиває II 480.В.

МНОЖИТИ (1). Нащо та сука, ваша мати, Зо львами кліщилась, щенята? І добувала вас, лихих? І **множила** ваш род проклятий? II 325.7.

МОВ[1] (233), **МОВ-БИ** (1). *Сполучн.* **1.** *Порівняльний* (209). Попід горою, яром, долом, **Мов** ті діди високочолі, Дуби з гетьманщини стоять. I 41.545. **Мов** кедр серед поля Ливанського,— у кайданах Став Гус перед ними! I 269.268. З Трубайлом Альта меж осокою Зійшлись, з'єднались, **мов** брат з сестрою. II 27.111. Я собі звернулось, Щеня **мов** під тином II 232.16. ми Розлізлися межи людьми, **Мов** мишенята. II 230.33. Мабуть, шкода, Що без пригоди, **мов** негода, Минула молодость моя. II 238.13. Довго я читав твій лист, разів з десять, чи не більше, та дочитався до того, що в мене не тілько очі, серце заплакало, **мов** та голодна дитина. VI 139.17. *Повт.* (4). [Діти] йдучи колоски збирають, **Мов** тая доленька святая, **Мов** ангеляточки ідуть. II 476.В.

2. *Пояснювальний* (25). А він руку простягає, **Мов** світ увесь хоче Загарбати. I 249.409. Та що з того? Не побрались, Розійшлися, **мов** не знались. II 145.7. Чого се ти замовк, **мов** тобі заціпило? VI 206.25 //*З підсилювальною часткою «би»* (1). Що то, сказано, ворони. Уже й помостили, **Мов-би** для їх те сідало Москалі зробили. I 500.В.

◊ **мов 1.** I 6.119, 41.545, 42.550, 52.182, 57.10, 89.489, 93.652, 97.812, 115.1377, 124.1704, 167.134, 202.124, 241.105, 245.262, 246.267, 247.316, 247.332, 247.345, 247.348, 248.389, 249.396, 249.425, 252.551, 253.567, 257.3, 266.156,

268.196, 268.199, 268.208, 268.228, 268.232, 269.237, 269.240, 269.252, 269.257, 269.261, 269.268, 271.339, 272.366, 274.62, 280.276, 281.308, 281.333, 282.354, 282.364, 282.372, 282.376, 284.448, 286.540, 287.583, 289.627, 297.150, 307.478, 313.117, 322.461, 323.507, 330.5, 337.22, 356.69, 359.39, 374.12, 394.14, 404.В, 411.В, 428.В, 466.В, 475.В, 480.В, 487.В, 489.В, 506.В, 518.В, 537.В (3 р.), 545.В, II 10.92, 10.105, 12.166, 13.202, 15.277, 15.283, 16.322, 24.7, 24.15, 24.28, 25.40, 27.111, 32.21, 37.91, 46.48, 46.51, 59.15, 64.110, 65.128, 65.141, 65.150, 66.175, 70.52, 70.57, 70.66, 73.164, 74.185, 75.219, 77.18, 77.30, 81.181, 85.11, 87.1, 90.26, 94.64, 101.310, 102.20, 107.128, 109.9, 112.11, 112.15, 114.6, 119.5, 126.36, 137.13, 138.51, 151.41, 152.15, 157.29, 158.67, 160.9, 161.69, 165.57, 165.63, 165.67, 170.182, 177.409, 178.6, 178.20, 186.28, 187.48, 194.10, 195.64, 202.26, 205.26, 205.31, 206.49, 225.220, 227.6, 230.33, 232.16, 232.23, 234.87, 236.5, 238.13, 243.7, 250.62, 252.144, 254.239, 254.243, 265.39, 269.198, 275.404, 276.440, 276.452, 276.467, 277.498, 277.514, 288.5, 291.6, 291.30, 307.70, 308.119, 309.172, 315.432, 315.437, 319.572, 322.698, 323.734, 323.753, 325.11, 327.21, 342.8, 342.19, 345.5, 351.28, 353.105, 358.15, 364.17, 373.68, 382.В, 383.В (2 р.), 423.В, 426.В, 438.В, 449.В, 451.В, 454.В, 461.В, 479.В, 482.В, 500.В, VI 42.27, 42.29, 42.37, 43.40, 54.26, 139.17, *повт.* II 258.402, 258.403, 476.В (2 р.), 2. I 11.24, 15.16, 42.568, 123.1675, 249.409, 279.240, 286.540, 298.190, 304.377, 454.В, 462.В 479.В, 544.В, II 13.224, 60.48, 95.81, 98.210, 145.7, 161.64, 173.263, 187.35, 204.8, 241.6, VI 206.25, **мов-би** 2. I 500.В.

МОВ[2] (41). *Частка* **1.** *Уживається для вираження сумніву, невпевненості у достовірності висловлювання* (40). Виступав Щербатий місяць з-за могили, І на шатро **мов** позирав I 363.118. Удвох, кажуть, і плакати **Мов** легше неначе I 261.14. Зареготались нехрещені... Гай обізвався; галас, зик, Орда **мов** ріже. I 6.119. З-за Дніпра **мов** далекого Слова прилітають II 112.7. їй небозі **Мов** легше стало. II 490.В. блукаю **мов** по степах киргизьких та іноді і його згадую за його Думки та ще дещо. VI 84.32.

2. *Вставн.* (1). Поцілуй їх, друже мій, за мене, скажи їм, що се **мов** вас цілує той старий дядько, що з вами цілувався колись у Царському Селі. VI 84.15.

◇ **мов 1.** I 6.119, 51.146, 95.729, 98.827, 112.1279, 113.1306, 142.2375, 203.173, 244.222, 250.468, 261.14, 270.294, 274.43, 280.282, 284.452, 306.460, 363.118, 412.В, 521.В, 537.В, 553.В, II 10.103, 13.195, 14.265, 21.20, 55.254, 57.9, 66.168, 66.182, 78.60, 106.76, 112.7, 154.16, 284.23, 353.85, 398.В, 408.В, 490.В (2 р.), VI 84.32, **2.** VI 84.15.

МОВА (33). **1.** *Те, що висловлюється, повідомляється; слова, розмова* (23). «Серце моє, доле моя! Соколе мій милий! Мій!...» — аж верби нагинались Слухать тую **мову.** I 96.749. Праведная душе! прийми мою **мову** Не мудру, та щиру. Прийми, привітай. I 13.108. вибачайте, будьте ласкаві, за щиру **[мову].** VI 21.23. Шелестить Пожовкле листя по діброві; Гуляють хмари; сонце спить; Нігде не чуть людської **мови** I 136.2127. *Повт.* (2). Рада б під землею Заховатьця од матері, Щоб не почуть знову Тії **мови,** що вже чула, Проклятої **мови.** I 462.В. *У прикл. спол.* **мова**-р о з м о в а (1). Довго вони, як бачите, Меж **мови**-р о з м о в и Цілувались, обнімались З усієї сили I 95.714. *Образн.* (1). І море ревнуло Босфорову **мову,** У Лиман погнало I 199.25. *У прикл. спол.* ж у р б а - **мова.** *Образн.* (1). І море ревнуло Босфорову мову, У Лиман погнало, А Лиман Дніпрові Тую ж у р б у - **мову** на хвилі подав. I 199.27 //П о **мові** (3). По **мові,** По мудрій раді розійшлись Смутнії пастирі. II 352.72. *Рим.* (1). по цій **мові** бувайте здорові, спасибі за пам'ять і ласкаве слово. VI 21.24.

2. *Система звукових і словарно-граматичних засобів, що служить знаряддям висловлення думки і спілкування між людьми* (6). всі **мови** Слав'янського люду — Всі знаєте. А своєї Дастьбі... I 333.117. Мабуть ти, батьку, забув нашу християнську **мову** і дощенту побусурменився? VI 189.22.

3. *Манера говорити* (3). Живо й просто вилита стареча **мова.** VI 133.26.

4. *Здатність говорити* (1). Має добре слово в світі сирота..Та ніхто про матір на сміх не спита, А Йвася спитають, зараннє спитають, Не дадуть до **мови** дитині дожить. I 41.538.

◇ ***Одн. Н.*** **мова 1.** I 68.26, 96.750, **3.** I 12.53, VI 133.26, ***Р.*** **мови 1.** I 136.2127, 201.102, *повт.* I 462.В (2 р.), **2.** I 252.522, VI 189.20, **3.** I 463.В, **без мови 1.** I 58.55, 153.19, **до мови 4.** I 41.538, **меж мови 1.** *у прикл. спол.* I 95.714, ***З.*** **мову 1.** I 13.85, 13.108, 22.31, 96.749, 259.6, 417.В, 419.В, *образн.* I 199.25, *у прикл. спол., образн.* I 199.27, **2.** I 37.375, VI 189.22, **за мову 1.** VI 21.23, **на мову 1.** I 156.135, ***М.*** **в мові 2.** I 526.В, **по мові 1.** I 150.П, II 352.72, *рим.* VI 21.24, ***Мн. З.*** **мови 2.** I 333.117.

МОВ-БИ *див.* **МОВ**[1].

МОВИТИ (5). Зострів її і привітав І тихо **мовив:**— Де ти в бога Загаялась, моя небого? II 309.155.— Вже прийшов, І ми вже бачили месію!— Марія **мовила.** II 313.334. люд зійшовсь І **мовить** нищечком — Сбилось II 489.В.

◇ **мовить** II 489.В, **мовив** II 309.155, 313.324, **мовила** II 306.65, 313.334.

МОВЛЯВШИЙ (1) А ти, о господи єдиний, Скуєш лукавії уста, Язик отой велеречивий, **Мовлявший:**— Ми не суєта! II 289.12.

МОВЧАЛИВИЙ (1). То не хмара — біла пташка Хмарою спустилась Над царем тим **мовчаливим** І заговорила І 479.В.

МОВЧАН (1). Згадуй інколи тугого **мовчана** і іскреннього твого Т. Шевченка. VI 185.37.

МОВЧАТЬ (30). **1.** *Нічого не говорити* (10). **Мовчала** Ярина. Тільки сльози утирає, На шлях поглядає І 493.В. [Марія] рада, аж сміється, рада, Що Йосип сидячи **мовчав** II 306.55. І плакав Гус, молитву дія, І тяжко плакав. Люд **мовчав** І дивувався: що він діє, На кого руку підійма! І 267.186. Старці під берестом заснули; Ще сонце спить, пташки **мовчать,** А коло льоху вже проснулись І заходилися копать. І 306.442. *Образн.* (3). **Мовчать** гори, грає море, Могили сумують І 64.61. Не говорить, **Мовчить** і гнеться, мов жива, В степу пожовклая трава II 109.9 //*У спол.* в с е **мовчить** — *про повну тишу* (2). І над водою і над гаєм, Кругом, як в у́сі, в с е **мовчить.** І 5.85.

2. *Перен. Не діяти, не втручатися в що-н., не висловлювати своєї думки* (17). Мов шуліка Хватає в бур'яні курча, Клює і рве його. А люде... Хоч бачать люде, та **мовчать.** II 325.14. Сейми, сеймики ревіли, Сусіди **мовчали,** Дивилися, як королі Із Польщі втікають І 82.284. Став Гус перед ними! І окинув нечестивих Орліми очима.. «**Мовчи,** чеше смілий...» — Гадюкою зашипіли І 270.278. *Повт.* (2). «Признавайтесь, Що ви католики!» «Католики... бо нас мати...» «Боже мій великий! **Мовчіть, мовчіть!** знаю, знаю!» І 138.2219 //*Не писати* (2). Тяжко, нудно розказувать, А **мовчать** не вмію. Виливайся ж, слово-сльози: Сонечко не гріє, Не висушить. І 86.407. До 1-го мая адрес мій той самий, а там, здається, треба буде знову **мовчать.** VI 62.24.

3. *Перен. Покірно терпіти, зносити що-н.* (3). Не слухала стара мати, Робила, що знала — Дивилася чорнобрива, Сохла, і **мовчала.** І 51.109. Кругом неправда і неволя, Народ замучений **мовчить.** І на апостольськім престолі Чернець годований сидить. І 265.89. Од молдаванина до фіна На всіх язиках все **мовчить,** Бо благоденствує! І 327.93.

◇ **мовчать 2.** І 86.407, II 111.46, VI 62.24, **мовчить 1.** І 97.783, *образн.* II 109.9, *у спол.* І 5.85, 147.2561, **2.** І 239.27, II 10.82, 17.361, **3.** І 265.89, 327.93, **мовчать** 1. І 306.442, *образн.* І 64.61, **2.** II 30.50, 325.14, **мовчав 1.** І 267.186, II 306.55, **мовчала 1.** І 493.В, **3.** І 51.109, **мовчали 2.** І 82.284, II 31.80, 280.16, 351.22, **мовчи 2.** І 129.1905, 270.278, 368.284, **мовчіть 1.** *образн.* І 64.65, **2.** *повт.* І 138.2219 (2 р.).

МОВЧКИ (36). *Присл.* **1.** *Не говорячи ні слова, без слів* (32). Кругом дуба русалоньки **Мовчки** дожидали І 6.134. а молода Вийшла **мовчки** з хати, Та й пропала. II 189.114. Марія **мовчки** утішалась II 491.В. А потім цариця Сіла **мовчки** на дзиглику. І 248.355. *У прикл. спол.* т и х о-**мовчки** (1). Т и х о-**мовчки** [мати] До брами підкралась II 464.В.

2. *Перен. Покірно, не протестуючи, не заперечуючи* (4). Куди, каже, хилить доля, Туди й треба гнуться,— Гнуться **мовчки,** усміхаться, Щоб люди не знали, Що на серці заховано І 86.398. То од жалю одходила. І **мовчки** журилась Та на шлях той на далекий Крізь сльози дивилась. І 235.203. А ми дивились і мовчали Та **мовчки** чухали чуби. II 280.17.

◇ **мовчки 1.** І 6.134, 34.233, 41.513, 45.678, 62.68, 80.206, 101.917, 110.1188, 168.188, 202.111, 248.355, 270.274, 313.122, 363.112, 489.В, 517.В, 533.В, II 35.28, 171.Рем., 189.114, 278.544, 309.189, 312.308, 312.309, 321.665, 327.13, 353.78, 411.В, 486.В, 488.В, 491.В, *у прикл. спол.* II 464.В, **2.** І 82.282, 86.398, 235.203, II 280.17.

МОГИЛА (126). **1.** *Високий насип; горб, гірка; курган* (84). А тут бур'ян, піски, тали... І хоч би на́ сміх де **могила** О давнім да́вні говорила. II 46.70. Виступав Щербатий місяць з-за **могили** І 363.117. Як умру, то поховайте Мене на **могилі** І 354.2. Дніпр широкий — море, Степ і степ, ревуть пороги, І **могили** — гори. І 22.51. По однім боці **могила,** на **могилі** вітряк, а там уже степ тільки мріє. VI 27.7. на всій Україні Високі **могили.** II 232.26. заходились Д р е в н о с т и шукати У **могилах...** І 301.303. *Повт.* (2). Розсипаються **могили,** Високі **могили** — Твоя слава... І 227.9. *Персоніф.* (9). Там з вітром **могила** в степу розмовляє, Там не одинокий був би з нею й я І 13.106. У моїй хатині синє море грає, **Могила** сумує, тополя шумить І 79.178. Високії ті **могили,** — Чорніють, як гори, Та про волю нишком в полі З вітрами говорять І 60.13. *У прикл. спол.* **могили**-г о р и (1). Дніпро, Україну згадаєм, Веселі селища в гаях, **Могили**-г о р и на степах — І веселенько заспіваєм... II 374.71.

2. *Яма для поховання тіла померлого, місце поховання і насип, горбик на ньому* (41). Інший рветься З усієї сили За долею; от-от догнав І — **бебех в могилу** І 274.46.

Насипали край дороги Дві **могили** в житі. І 8.210. Нема Гонти; нема йому Хреста, ні **могили.** І 145.2494. І де ходила, В яких то праведних містах, А в нас, сердешна, опочила. Оце її свята **могила...** II 19.441. Як матимеш гулящий час, то піди в Сімонов монастир і за мене помолися богу на **могилі** Гоголя за його праведную душу. VI 87.28. *Повт.* (4). На **могилі** орел, На **могилі** серед ночі У козака вийма очі І 236.227 //*У спол.* (2): а) на світ виглянуть з **могили** — *звільнитися з тюрми, з неволі* (1). Дай мені Хоч коли-небудь, боже милий! На світ твій виглянуть з **могили** II 234.101; б) у **могилу** положити (1). матір добрую мою, Ще молодую — у **могилу** Нужда та праця положила. II 229.26.

3. *Присудк. Перен. Дуже погано* (1). Без милого батько, мати — Як чужії люди, Без милого сонце світить — Як ворог сміється, Без милого скрізь **могила...** І 50.84.

◇ ***Одн. Н.*** **могила 1.** І 26.47, 77.114, 225. Заг., 226.48, 311.42, 381.2, II 46.70, 232.12, 232.19, VI 27.7, *персоніф.* І 13.106, 77.111, 79.178, 382.34, 417.В, **2.** І 22.59, 45.694, 66.130, 108.1141, 111.1237, 146.2530, 504.В, II 19.441, 26.107, 233.64, **3.** І 50.84, ***Р.*** **могили 2.** І 145.2494, **до могили 1.** І 320.378, **з могили 2.** *у спол.* а) II 234.101, **з-за могили 1.** І 363.117, 387.62, **із могили 2.** І 381.3, **коло могили 1.** І 539.В, **край могили 1.** II 232.10, ***З.*** **могилу 1.** II 145.2, **2.** І 146.2514, 539.В, **в (у) могилу 2.** І 274.46, 547.В, II 232.18, *у спол.* б) II 229.26, **за могилу 1.** І 283.422, **на могилу 1.** І 27.83, II 43.44, 79.91, **2.** І 45.697, 274.34, 386.1, 386.30, II 385.В, ***О.*** **за могилою 1.** І 26.47, **2.** II 233.64, ***М.*** **на могилі 1.** І 26.43, 26.56, 27.76, 48.12, 66.133, 255.47, 310.3, 354.2, 365.159, 533.В, 539.В (2 р.), 554.В (2 р.), II 8.17, 101.320, 114.2, 114.30, 115.39, 115.41, 142.24, 284.5, VI 27.7, **2.** І 9.32, 33.209, 381.25, 386.8, 551.В, VI 87.28, *повт.* І 236.227, 236.228, **у (в) могилі 1.** І 381.22, II 232.20, 233.39, 233.46, ***Мн. Н.*** **могили 1.** І 6.152, 22.51, 64.60, 77.80, 226.35, 250.462, 308.13, 329.164, 329.177, 336.241,469.В, 552.В, II 26.109, 213.56, 232.26, 232.27, *повт.* І 227.9, 227.10, *персоніф.* І 57.13, 60.13, 64.62, 68.23, **2.** І 108.1138, 111.1223, II 47.77, 150.26, 415.В, *повт.* І 60.8, 60.9, ***З.*** **могили 1.** *у прикл. спол.* II 374.71, **2.**І 8.210, **в могили 1.** II 235.126, **за могили 1.** І 22.36, **на могили 1.** II 107.112, 218.22, **про могили 1.** І 59.83, II 235.130, ***О.*** **могилами 1.** II 46.67, ***М.*** **у могилах 1.** І 301.303.

МОГИЛОНЬКА (1). *Пестл. до* **могила** 2. *У спол.* найти собі **могилоньку** — *загинути.* Найду собі чорнобривку В степу при долині — Високую **могилоньку** На тій Україні. II 182.23.

МОГОЛИ (3). *Монголи. Повт.* Німець скаже: «Ви **моголи**». «**Моголи! моголи!**» Золотого Тамерлана Онучата голі. І 332.105.

МОГОРИЧ (4). Князь і не спочинув, На **могорич** закликає, Та п'є, та гуляє Аж у гаї... II 15.307. Упився, та так щиро упився твоїм **могоричем,** що аж голомозину собі розкроїв. VI 129.34. *Повт.* (2). Браво! браво! охристили. Ну, за таке чудо **Могоричу,** мості-пане! Чуєш, охрищений? **Могоричу!** І 89.485.

◇ ***Одн. Р.*** **могоричу** *повт.* І 89.485, 89.487, ***З.*** **на могорич** II 15.307, ***О.*** **могоричем** VI 129.34.

МОГТИ (270). **1.** *Вставн.* (268). Вітре буйний, вітре буйний! Ти з морем говориш. Збуди його, заграй ти з ним, Спитай синє море .. **Може** милого втопило — Розбий синє море І 9.9. Поборовся б і я, **може,** Якби малось сили І 59.70. Понад Дніпром козак іде, **Може,** з вечірниці. І 112.1263. А де ж твої думи, рожевії квіти.. Кому ти їх, друже, кому передав? Чи **може** навіки в серці поховав? І 245.252. **Може** воно й недоладу, Та що маю діять, Коли таке сподіялось І 496.В. Гонта і Залізняк, отамани того кровавого діла, **може,** виведені в мене не так, як вони були,— за це не ручаюсь. І 150.П. А **може** то така правда, Як на вербі груші. II 54.185. А якби було сказало, То я б не любила, **Може** була б до криниці У гай не ходила. II 198.15. Вас не бачив, а вашу душу, ваше серце так бачу, як **може** ніхто на всім світі. VI 19.22. Думаю, що так лучше, а **може** і помиляюсь. VI 29.20. В половині іюня, а **може** й ранше, заїде до тебе офіцер Новицький. VI 211.17. *Рим.* (2). Коли я вирвусь з ції пустині? Чи, **може,** крий боже, Тут і загину. II 47.81. *Повт.* (25). Страшно сказать: я думала Занапастить душу. Якби не він, **може** б ... **може** І занапастила. І 133.2021. Вибачай, моя голубко! **Може,** я грішила, **Може,** бог за те й карає, Що я полюбила І 132.2006.

2. *Слов'ян. У спол.* яко (єлико) **мога** (2). Ось на тобі сього дива. Піди до криниці, Поки півні не співали, Умийся водою, Випий трошки сього зілля — Все лихо загоїть. Вип'єш — біжи, яко **мога** І 52.154. Виступили з-за лиману З турками татари. Із Полісся шляхта лізе, А гетьман-попович Із-за Дніпра напирає —.. Та й клюють єлико **мога...** II 160.11.

◇ **може 1.** І 4.67, 7.169, 9.9, 13.101, 13.102, 21.19, 21.20, 24.112, 31.143, 31.145, 40.494, 58.64, 59.70, 60.27, 75.22, 76.61, 79.191, 82.300, 85.387, 86.390, 86.393, 94.697, 95.703, 96.760, 101.906, 112.1263, 112.1266, 113.1319, 116.1411, 118.1484, 118.1502, 122.1644, 124.1728, 149.Прип., 150.П., 156.117, 158.205, 228.52, 228.55, 228.59, 228.63, 240.30, 243.151, 245.233, 245.252, 246.274, 247.336,

252.519, 255.40, 259.4,278.206, 291.710, 297.144, 304.383, 304.391, 304.395, 309. 37, 312.103, 319.366, 319.367, 320.395, 320.397, 321.444, 328.131, 334.170, 346.232, 359.33, 359.35, 360.10, 364.155, 374.7, 374.19, 375.25, 375.44, 375.49, 386.18, 430. В,436.В, 440.В, 454.В, 458.В, 462.В (2 р.), 489.В, 496.В, 534.В, 550.В, II 10.82, 11.115, 14.271, 14.273, 16.338, 25.31, 26.86, 28.153, 47.81, 48.128, 48.129, 48.132, 48.137, 49.5, 49.24, 54.185, 57.20, 69.18, 91.55, 91.57, 92.6, 104.20, 105.35, 111.58, 158.57, 159.97, 164.21, 168.136, 174.301, 176.392, 198.15, 200.16, 206.59, 207.14, 213.39, 213.41, 213.61, 213.71, 214.77, 214.86, 217.5, 224.153, 227.13, 230.53, 230.57, 235.129, 249.40, 278.527, 313.317, 380.В, 383.В, 399.В, 406.В, 408.В (2 р.), 444.В, 451.В, 476.В, 502.В, VI 15.16, 16.19, 17.25, 19.12, 19.22, 24.8, 25.26, 25.29, 27.13, 27.23, 29.20, 31.18, 34.8, 36.28, 41.21, 42.8, 45.27, 45.28, 46.23, 49.34, 50.24, 50.39, 52.17, 55.3, 57.30, 70.15, 77.2, 77.15, 77.16, 77.28, 84.4, 84.20, 84.31, 86.13, 86.15, 87.7, 92.15, 115.9, 115.26, 115.29, 118.23, 119.19, 119.22, 130.20, 130.22, 131.1, 131.4, 131.32, 131.39, 132.18, 132.29, 132.42, 133.26, 133.37, 138.27, 139.37, 139.39, 142.10, 145.15, 148.14, 148.27, 148.28, 154.17, 155.1, 155.8, 155.10, 155.16, 156.15, 159.11, 161.7, 163.31, 172.6, 174.7, 177.3, 182.21, 186.11, 190.17, 194.12, 198.27, 200.26, 203.17, 204.15, 206.15, 206.33, 209.34, 210.2, 211.17, 217.37, 218.8, 218.17, 222.20, 226.19, 226.24, 228.22, 229.4, *рим.* II 47.81, 235.127, *повт.* I 3.17, 3.19, 118.1485, 118.1489, 132.2006, 132.2007, 133.2021 (2 р.), 229.71 (2 р.), 250.456, 250.459, 258.9, 258.13, 258.19, 258.21, 258.23, 278.220, 278.223, 438.В (2 р.), II 230.57, 230.59, VI 194.9, 194.10, **мога 2.** I 52. 154, II 160. 11.

МОГУЧИЙ (1). *Субст.* Не завидуй багатому: Багатий не знає Ні приязні, ні любові — Він все те наймає. Не завидуй **могучому,** Бо той заставляє. I 260.5.

МОГУЩИЙ (1). Даль чоловік добрий, розумний і **могущий,** він добре знає, як тут ми пропадаємо VI 43.25.

МОДЕЛЬ (2). З Чорної ради тепер не нарисую тобі нічого: нема **моделі,** нема нічого перед очима нашого українського, а брехать на старість не хочеться. VI 162.26. Так от, бачите, лебедику, все є, і **модель** — чи по-тутешнему натурщиця — і справа всяка,— а одежі нема. VI 20.10.

МОЖНА (49). *Присудк.* **1.** *Можливо, є можливість* (44). По мові — передмова. **Можна** б і без неї. I 150.П. Рад я його покинуть, так не **можна.** VI 41.35. Як сьогодня не **можна,** то пришліть завтра раненько рисунок. VI 208.17. *У прислів'ї* (1). Де **можна** лантух, там торби не треба. I 101.914 // *З інф.* (37). Якби розказать Про якого-небудь одного магната Історію-правду, то перелякать Саме б пекло **можна.** II 30.44. Без ворогів **можна** в світі Як-небудь прожити. II 133.11. Напишіть мені швиденько. Чи **можна** буде послать вам 100 екземп[лярів] Кобзаря? VI 222.39.

2. *Дозволяється* (5). В саму Москву мені їхать не **можна** VI 153.30. Якби мені тілько рисувать було **можна,** то я і не журився б VI 43.28. *Повт.* (2). У хату прийти до його або до себе покликать по-братерській не **можна,** не **можна** I 375.24.

◇ **можна 1.** I 150.П, II 30.44, 30.45, 105.62, 133.11, 157.27, 158.37, 320.615, VI 17.22, 19.9, 25.2, 25.15, 26.21, 28.17, 33.4, 41.35, 45.20, 46.8, 50.28, 50.35, 54.29, 133.1, 141.17, 147.8, 152.25, 153.32, 164.3, 198.6, 199.4, 200.25, 200.30, 202.19, 208.4, 208.17, 209.3, 209.19, 214.32, 217.37, 219.26, 222.23, 222.39, 226.8, 227.29, *у прислів'ї* I 101.914, **2.** VI 43.28, 62.16, 153.30, *повт.* I 375.24, 375.25.

МОЖНИЙ (1). *Впливовий.* Я їй порадив виїхать в Харков, і воно раде виїхать, так от що мені на горенько, у Харкові нема у мене ні одного доброго і **можного** знакомого чоловіка, а в тебе певне єсть там такий чолов'яга. VI 163.15.

МОЙСЕЙ (1). *Бібл.* Святий закон! І Авраама і **Мойсея!** Возобновлять мужі єсеї. II 313.327.

МОКРИЙ (2). А вночі, дівчата, Випливає з води мати.. Страшна, синя, розхристана І в **мокрій** сорочці I 168.187. Чи давно чоловік мені радив, щоб я бив лихом об землю, як той швець **мокрою** халявою об лаву. А його вже й поховали! VI 82.24.

МОЛДАВАНИ (1). Розбрілись конфедерати По Польщі, Волині, По Литві, по **Молдаванах** І по Україні I 83.312.

МОЛДАВАНИН (2), **МОЛДОВАНИН** (1). *Зверт* (2). І ви, **молдавани,** Тепер ви не пани I 102.933 //*Збірн.* (1). Од **молдаванина** до фіна На всіх язиках все мовчить, Бо благоденствує! I 327.92.

◇ ***Одн. Р.*** **од молдаванина** *збірн.* I 327.92, ***Мн. К.*** **молдавани** *зверт.* I 102.933, **молдовани** *зверт.* I 431.В.

МОЛЕБСТВІЄ (2). *Церк.* **Молебствіє** архімандрит Сам на горі править II 137.32. наймичка.. Найнялася носить воду, Бо грошей нестало На **молебствіє** Варварі. I 319.343.

МОЛИТВА (15). Забирають, не вертають Ніколи, нічого! І не благай, бо пропаде **Молитва** за богом. II 210.12. **Молитва** їй не помогла II 223.117. Папір мені тепер дуже став у пригоді, а лист ще дужче! і тим самим, що мені тепер треба було **молитви** і щирого дружнього слова, а воно якраз і трапилось. VI 51.11 // *У спол.* **молитву** діяти — *молитись* (3). І повели Гуса На Голгофу у кай-

данах. І не стрепенувся... Перед огнем; став на йому І **молитву** д і є І 270.311.

◇ ***Одн. Н.*** **молитва** II 210.12, 215.12, 223.117, 224.153, 224.155, 275.413, 332. Заг., ***Р.*** **молитви** VI 51.11, ***З.*** **молитву** II 495.В, *у спол.* I 267.185, 270.311, II 285.35, ***М.*** **в молитві** II 214.87, ***Мн. М.*** **в молитвах** I 532.В, II 275.410.

МОЛИТИ (18). *Просити, благати.* Обніміться ж, брати мої. **Молю** вас, благаю! І 336.261. Ридаю, **Молю,** ридаючи, пошли, Подай душі убогій силу, Щоб огненно заговорила II 266.80. **Молю** тільки милосердного бога, щоб поміг мені весни діждати, щоб хоч умерти на Україні. VI 25.17. *Повт.* (2). **Моліте** господа, дівчата, **Моліте** господа, щоб мати І вас отак не завдала За генерала, за палати І вас отак не продала. II 224.157 //Г о с п о д а **молити** з а *кого-, що-н.* (4). Любітеся, брати мої, Украйну любіте, І за неї, безталанну, Господа **моліте.** I 379.20. [Максим] пішов собі у поле Криницю копати.— Нехай,— каже.— Колись люде Будуть воду пити Та за мою грішну душу Господа **молити.** II 257.330.

◇ **молити** II 459.В, **молю** I 336.261, II 266.80, 409.В, VI 25.17, 142.1, 161.9, **молим** I 523.В, **молила** I 320.379, 539.В, II 110.16, 411.В, **будуть молити** II 257.330, **моліте** I 379.20, II 450.В, *повт.* II 224.157, 224.158, **моліть** I 395.В.

МОЛИТИСЯ, МОЛИТИСЬ, МОЛИТЬСЯ (154). *Звертатися до бога з проханням, з молитвою; проказувати слова молитви.* **Молитись** богу Та за ралом спотикатись, А більше нічого Не повинен знать невольник II 63.57. Ідуть **молиться** Ченці за Гуса. I 270.301. Іде Марко, не журиться. Прийшов, слава богу! І ворота одчиняє, І **молиться** богу... I 323.499. Поклони тяжкії б'ючи, Вона **молилася...** II 450.В. Іди, Петре, в Межигор'я Та **молися** богу. II 434.В. Цілісінький день буду переглядать твій подарунок щирий, мій єдиний друже, переглядать і **молитись,** щоб бог послав на довгі дні тобі такую радість, як послав він мені через тебе. VI 49.23. **Молюся** богу, щоб послав здоров'я Н[адії] Д[митровні] VI 50.10. *Повт.* (27). **Молюся!** господи, **молюсь!** I 389.24. **Молились, Молилися** перед хрестом II 275.426. **Молися,** старче, бий поклони, Поки й малих дітей погонять Гатить глибокі болота... На світі все бач суєта. **Молися** ж, бий собі поклони. II 398.В //*Безособ.* (2). не знаю, Чого маленькому мені Тойді так приязно **молилось,** Чого так весело було? Господнє небо і село, Ягня, здається, веселилось! І сонце гріло, не пекло! Та недовго сонце гріло, Недовго **молилось...** II 21.11.

◇ **молитися** I 354.15, II 161.44, 273.327, **молитись** I 258.27, 487.В, 538.В, II 12.175, 38.118, 63.57, 162.82, 179.28, 399.В, 412.В, **моли́ться** I 266.124, 270.301, **молитьця** I 487.В, **молиця** I 485.В, II 437.В, **молюся** I 267.178, 360.1, 553.В, II 21.9, 198.2, 305.8, 484.В, VI 46.26, 50.10, 130.7, *повт.* I 389.24, **молюсь** I 153.26, 343.111, II 27.122, 57.16, 236.21, *повт.* I 389.24, **молишся** II 195.45, 368.25, **мо́лися** II 442.В, **мо́литься** I 123.1684, 323.499, II 97.154, 179.16, 194.20, VI 20.9, 85.35, **молиця** I 440.В, 444.В, II 398.В, 437.В, 441.В, 451.В, **молимось** I 342.71, II 461.В (2 р.), **молитесь** I 363.103, **моляться** I 315.218, II 7.12, 61.67, 265.24, **молився** I 308.6, II 23.7, 398.В, **молилася** I 90.514, 225.9, 550.В, II 218.1, 267.112, 450.В, **молилась** I 132.1997, 132.2014, 133.2041, 225.6, 235.194, 283.399, 508.В, 528.В, 536.В, II 11.130, 201.39, 224.179, 224.183, 273.328, **молилось** II 15.296, *безособ.* II 21.11, 21.17, **молилися** II 30.38, 273.323, 463.В, *повт.* II 275.427, **молились** I 313.130, 351.25, II 272.303, 422.В, *повт.* I 108.1160, 108.1161, II 275.426, 275.429, **молитимусь** I 311.32, **буду молитись** II 234.79, VI 49.23, **будеш молитися** I 277.184, **буде молитися** I 383.18, **будемо молиться** VI 49.36, **молися** I 135.2118, II 236.18, 237.46, 298.26, 311.273, 434.В, VI 195.23, *повт.* I 383.15, II 317.509, 398.В (2 р.), **молись** I 34.230, 163.400, 532.В, II 10.104, 345.8, 468.В, 492.В, *повт.* I 383.14, II 317.509, **молітеся** I 526.В, *повт.* I 271.318, 271.320, 271.335 (2 р.), 539.В, **молітесь** I 105.1034, 108.1134, 108.1159, 375.60, 395.В, II 275.425, *повт.* I 107.1113 (2 р.), 539.В, II 272.296, 272.297, 275.408 (2 р.), **мoли́тесь** II 463.В, 469.В (2 р.), 470.В, *повт.* II 470.В (2 р.), **моліця** I 433.В, **молиться б** I 107.1103, **молиця б** I 433.В, **молячися** VI 85.35, **молившися** II 67.10, **молившись** II 32.8.

МОЛОДА, МОЛОДАЯ (17). *Субст. Наречена.* Придане Постіль пішли слати У комору, а **молода** Вийшла мовчки з хати, Та й пропала. II 189.113. Спродать би то та **молодій** Купить хустиночку до речі, Та й за повінчання оддать. II 311.239. А з-за гори поїзжане На шлях виїзжають, Аж три тройки. І, звичайне, Коло корчми стали.. **Молодая** встала, Взяла кварту оковити Та й почастувала Сердешного невольника І його сторожу. II 188.75. На сей раз посилаю вам свій партрет, тільки ви його не показуйте моїй **молодій,** а то злякається. VI 190.19. Я з своєю **молодою,** не побравшись, розійшовся. VI 220.25. *У порівн.* (1). І сонечко серед неба Опинилось, стало, Мов жених той **молодую,** Землю оглядало. I 282.376.

◇ ***Одн. Н.*** **молода** I 362.89, II 95.79, 189.113, 440.В (3 р.), **молодая** II 188.75, 440.В, ***Д.*** **молодій** I 361.41, II 311.239, VI 190.19, ***З.*** **молоду** II 440.В, **за молоду** II 440.В, **молодую** II 94.52, 440.В, *у порівн.* I 282.376, ***О.*** **з молодою** VI 220.25.

МОЛОДЕНЬКИЙ (13). І вийшов до неї З зеленого гаю Козак **молоденький** II 192.15. Пошли ж ти їй долю,— вона **молоденька,** Бо люде чужії її засміють. I 4.55 //*Субст.* (5). Утопився б **молоденький,** Щоб не нудить світом I 15.5.

◊ ***Одн. Н.*** **молоденький** I 5.105, 8.195, II 192.15, *субст.* I 15.5, **молоденькій** I 465.В **молоденька** I 4.55, II 27.146, *субст.* II 140.11, 142.3, ***Д.*** **молоденькій** II 127.27, *субст.* I 7.29 ***З.*** **молоденьку** II 140.14, ***Мн. Н.*** **молоденькі** *субст.* II 169.173.

МОЛОДЕЦЬ (4). А ще б краще ви зробили, Якби замість старого Та обрали молодого Завзятого **моло́дця,** Преславного запорожця Павла́ Кравченка-Наливайка. II 138.60. *Рим.* (1). Пішла баба у танець, А за нею горобець, Викрутасом-вихилясом... **Молодець** горобець! I 129.1895. *У прикл. спол.* (2): а) п а н и-**молодці.** *Зверт.* (1).— Спасибі вам, п а н о в е-**молодці,** Преславнії запорожці, За честь II 138.53; б) х л о п е ц ь-**молодець.** *Зверт.* (1). Х л о п ч е-**молодче** З карими очима, Нащо тобі жінка, Камінь за плечима II 408.В.

◊ ***Одн. Н.*** **молодець** *рим.* I 129.1895, ***З.*** **молодця** II 138.60, ***К.*** **молодче** *у прикл. спол., зверт.* II 408.В, ***Мн. К.*** **молодці** *у прикл. спол., зверт.* II 138.53.

МОЛОДИЙ[1] (171). Отак на улиці під тином Ще **молодий** кобзар стояв I 286.519. У нашім раї на землі Нічого кращого немає, Як тая мати **молодая** З своїм дитяточком малим. II 194.3. Передайте моїй будущій **молодій** княгині оцю невеличку і не весільну пісеньку VI 190.22. *Повт.* (2). Якби таки або так, або сяк, Якби таки запорозький козак, Якби таки **молодий, молодий,** Хоч по хаті б поводив, поводив I 107.1096 //*Субст.* (28). Оддай мене, моя мамо, Та не за старого, Оддай мене, моє серце, Та за **молодого.** I 158.217 //*Властивий, належний молодості* (42). Чи то праця задавила **Молодую** силу, Чи то нудьга невсипуща Його з ніг звалила. I 255.59. Алмазом добрим, дорогим Сіяють очі **молодії** II 238.4. Плечми моїми **молодими** Його старії підопру! II 307.73. Головою **молодою** На руку схилилась, До півночі невесела На зорі дивилась Княжна моя. II 16.332. Чи старий Щепкін ще живий? От щира козацька душа! I **молода** як у дитини. VI 130.24. потечуть з очей старих Сльози **молодії** II 62.31. Боже милий!.. Не дав серця **молодого** З тим серцем дівочим Поєднати! II 190.17. Минулися Мої дні і ночі Без радості **молодої!** II 440.В. Думи мої **молодії,** Поховані діти; Не літають з того світа Пустку натопити. I 273.1. Красо моя **молодая,** Горенько з тобою! II 10.106. Принаймні вкупі сумували, Згадавши той веселий край, І Дніпр той дужий, крутогорий, І **молодеє** теє горе!.. II 217.15. *Образн.* (2). Твоя і моя люба Титяся Піунова хоче покинуть Нижній Новгород, і добре зробить, їй тут погано, воно тут захрясне і пропаде, як щеня в базарі. Шкода буде такого **молодого** добра. VI 163.13 //*У спол.* л і т а **молодії, молодий** в і к — *молодість* (24). дорогії Л і т а тії **молодії** Марне пронеслись. II 145.9. Запорозьку зброю Виніс батько із комори, Розгляда, радіє, Приміряє... ніби знову Старий молодіє! Та й заплакав.. «Зброє моя! Зброє золотая! Л і т а мої **молодії,** Сило молодая!» I 280.298. Іде чернець у келію Меж стіни німії Та згадує літа свої, Л і т а **молодії.** II 37.83. Укороти, боже, **молодого** в і к у Тому, хто не має талану любить. I 161.331.

◊ ***Одн. Н.*** **молодий** I 275.90, 286.519, II 199.3, 309.191, 168. Рем., VI 129.39, 133.32, 133.39, *повт.* I 107.1096 (2 р.), *субст.* I 158.220, VI 156.10, **молода** I 164.25, 314.169, II 175.331, VI 130.24, **молодая** I 280.299, 310.5, II 10.106, 94.64, 107.145, 132.6, 194.3, 198.5, 284.2, 284.29, 290.10, 418.В, 434.В, *субст.* I 489. В, II 106.85, 308.132, 383.В, **молоде** I 376.65, VI 130.1, **молодеє** I 144.2447, II 58.16, 157.22, 474.В, *субст.* I 387.60, 403.В, II 14.273, ***Р.*** **молодого** I 285.478, II 142.17, *у спол.* I 161.331, 356.59, 532.В, (в) **молодого** I 319.350, *субст.* II 331.5, (з) **молодого** *субст.* II 182.3, **молодої** I 290.677, II 190.14, 204.3, (без) **молодої** II 440.В, (із) **молодої** *субст.* II 432.В, (у) **молодої** II 221.43, **молодого** II 190.17, *образн.* VI. 163.13, ***Д.*** **молодому** *субст.* I 255.63, II 149.35, **молодій** I 280.301, II 11.127, 223.121, VI 190.22, *субст.* II 223.130, ***З.*** **молодий** II 217.16, 450.В, **молодого** I 3.29, 31.129, 282.360, 285.484, II 138.59, 142.8, 187.55, 225.227, 309.182,440.В, *субст.* I 28.25, II 131.17, 225.197, (за) **молодого** *субст.* I 158.217, 159.237, **молоду** I 14.12, 388.8, *субст.* I 4.50, **молодую** I 255.38, 255.59, 352.35, II 62.9, 74.210, 94.69, 182.8, 229.26, 373.57, *субст.* I 355.4, (на) **молодую** II 330.10, (про) **молодую** I 462.В, (у) **молодую** II 157.23, **молоде** I 166.93, **молодеє** II 92.11, 217.15, (на) **молодеє** II 214.82, ***О.*** (з) **молодим** II 309.159, **молодою** I 129.1906, 155.89, 232.72, 366.207, 498.В, 535.В, II 16.332, 18.431, 73.155, 97.183, 224.164, 239.8, *субст.* II 237.41, (з) **молодою** II 136.4, *субст.* I 489.В, **за молодою** *субст.* I 164.26, (над) **молодою** *субст.* I 358.15, II 146.15, (над) **молодим** II 454.В, ***Мн. Н.*** **молоді** II 9.53, **молодії** I 273.1, 352.64, 496.В, II 11.112, 16.327, 62.31, 91.35, 190.21, 230.38, 238.4, 268.143, 310.223, VI 133.20, *образн.* I 252.525, *у спол.* I 55.3, 55.5, 93.621, 165.46, 280.298, 348.9, 353.75, II 48.123, 124.5, 145.9, 149.37, 354.1, 415.В, VI 82.5, **молодиє** II 275.430, **молодиї** II 462.В, ***Р.*** (з) **молодих** II 307.77, ***Д.*** **молодим** II 238.7, 411.В, ***З.*** **молодих** I 157.167, II 64.109, 415.В, VI 172.25, **молодії** II 27.139, *у спол.* I 166.82, 287.557, II 37.83, 90.19,

223.125, 442.В, **молодіє** *у спол.* II 450.В, ***О.*** **молодими** II 307.73, (з) **молодими** VI 139.31, (за) **молодими** *субст.* I 391.3.

МОЛОДИЙ[2] (6). *Субст. Наречений, жених.* **Молодий** той у коморі Сам собі ночує, А молода за етапом У Сибірь мандрує! II 440.В. Незабаром І **молодого** привели (З весілля та в гусари). II 95.73. Із коча пан мій вилізає І посила за **молодим.** II 94.67.

◇ ***Одн. Н.*** **молодий** II 440.В, ***Р.*** **молодого** II 440.В, ***З.*** **молодого** II 95.73, 438.В (2 р.), ***О.*** **за молодим** II 94.67.

МОЛОДИК[1] (3). *Парубок.* А козаки **молодики** Б'юця за Ганнусю I 465.В.

◇ ***Одн. Н.*** **молодик** II 486.В, 487.В, ***Мн. Н.*** **молодики** I 465.В.

МОЛОДИК[2] (2). **1.** *Жених* (1). Наїхали старости Й **молодик** за ними: Вони собі пішли в хату З батьком розмовляти II 331.2.

2. *Недавно одружений чоловік. Жарт.* (1). Поцілуй за мене благородного Сергея Тимофеевича Аксакова, і **молодика** Максимовича. VI 167.13.

◇ ***Одн. Н.*** **молодик 1.** II 331.2, ***З.*** **молодика 2.** VI 167.13.

МОЛОДИК[3] (2). *Назва альманаху.* Коли маєте ви ще остатні книжки цього **М о л о д и к а,** то дайте, будьте ласкаві, прочтенія ради. VI 31.14. Спасибі вам за оцей **М о л о д и к.** VI 31.13.

МОЛОДИКУВАТЬ (1). От і всі гроші. І я їх не циндрю, бо думаю одружиться, обісіло вже **молодикувать.** VI 165.26.

МОЛОДИЦЯ (17). *Молода заміжня жінка.* Іде шляхом **молодиця,** Мусить бути, з прощі. Чого ж смутна, невесела, Заплакані очі? I 38.397. Чи буде та чорнобривка Сей рік **молодиця?** II 331.20. Через тиждень **молодиці** Коровай місили I 317.294. *У порівн.* (1). Засміявсь Старий і внучку привітав, Неначе справді **молодицю** I 320.393. *Зверт.* (1). А відкіля ти, **молодице**? I 361.68. *У прикл. спол.* в д о в и ц я -**молодиця** (2). Веселої утни, старче, Щоб земля ломилась,— Про в д о в и ц ю-**молодицю,** Як вона журилась. I 125.1746 //*Перен. Про місяць* (1). А я вже думав спать лягать — Та й став, щоб трохи подивиться На круглолицю **молодицю** II 85.16.

◇ ***Одн. Н.*** **молодиця** I 38.397, 310.5, 314.170, 315.201, 361.38, 362.70, II 107.133, 331.20, ***Д.*** **молодиці** II 36.42, ***З.*** **молодицю** *у порівн.* I 320.393, **на молодицю** *перен.* II 85.16, **про молодицю** *у прикл. спол.* I 125.1746, 440.В, ***К.*** **молодице** *зверт.* I 361.68, ***Мн. Н.*** **молодиці** I 317.294, II 341.17, ***О.*** **з молодицями** I 318.298.

МОЛОДІ, МОЛОДІЇ (5). *Субст. Молодожони.* Нічого кращого сам бог Не бачив на землі великій, Як **молодії** ті були... II 65.119. А **молоді** як зійдуться, Та любо та тихо, Як у раї I 260.13. **Молодії** сіли, Та й поїхали додому II 440.В.

◇ ***Мн. Н.*** **молоді** I 260.13, **молодії** II 65.119, 440.В, ***З.*** **молодих** II 65.124, **за молодих** II 411.В.

МОЛОДІСТЬ *див.* **МОЛОДОСТЬ.**

МОЛОДІТИ (4). у Італії росло Мале дівча. І красотою, Святою, чистою красою, Як тая лілія, цвіло, Дивилася на неї мати І **молоділа.** II 267.104. Запорозьку зброю Виніс батько із комори, Розгляда, радіє, Приміряє... ніби знову Старий **молодіє!** I 280.295. *Образн.* (1). Пишається калинонька, Явор **молодіє,** А кругом їх верболози Й лози зеленіють. II 363.6.

◇ **молодіє** I 280.295, II 222.90, *образн.* II 363.6, **молоділа** II 267.104.

МОЛОДОСТЬ, МОЛОДІСТЬ (7). Зов'яне марне у палатах Краса і **молодость** моя. II 220.28. А молода? мабуть, без пари Судилось господом зносить Красу і **молодість...** II 95.81. Чого ж я плачу? Мабуть шкода, Що без пригоди, мов негода, Минула **молодость** моя. II 238.14. І стане ясно перед ним Надія ангелом святим, І зоря, **молодость** його, Витає весело над ним. II 199.7.

◇ ***Одн. Н.*** **молодость** II 199.7, 220.28, 238.14, 444.В, **молодість** II 204.12, ***Р.*** **молодості** II 444.В, ***З.*** **молодість** II 95.81.

МОЛОКО (4). [Марія] І **молоко** і сир козлиці Їм на вечерю подала. II 309.186. А святий Іосиф взявсь отару пасти, щоб хоч козу ту заробить На **молоко** малій дитині. II 316.446. *У порівн.* (1). Меж гóрами старий Дніпро, Неначе в **молоці** дитина, Красується II 111.51.

◇ ***Одн. Н.*** **молоко** II 313.318, ***З.*** **молоко** II 309.186, **на молоко** II 316.446, ***М.*** **в молоці** *у порівн.* II 111.51.

МОЛОТ (1). *Образн.* Не вас мені, сердешних, жаль, Сліпі і малиє душою, А тих, що бачать над собою Сокиру, **молот** і кують Кайдани новиє. II 311.253.

МОЛОТИ (2). Мельник **меле,** шеретує. Обернеться, поцілує II 140.5. треба буде І на чужі люди Подивитись, як живуть: Чи орють, Чи не на ораному сіють І просто жнуть, І немолоченеє віють, Та як і **мелють,** і їдять,— Все треба знать. I 277.160.

МОЛОТИТЬ (1). Радіє князь, запродує З половою жито. І **молотить** виганяє Людей недобитих. II 15.301.

МОНАСТИР (8). З **монастиря** святого У золоті, аж сяє, Сам архімандрит вихожає

II 137.14. Блукаючи по Україні, Прибивсь якось і в Чигирин, І в **монастир** отой дівочий, Що за пісками на болоті У лозах самотний стоїть. II 18.422. Лебедин — дівичий **монастир,** меж Чигрином і Звенигородкою. I 149. Прип.

◇ ***Одн. Н.*** **монастир** I 149.Прип., II 25.46, ***Р.*** **з монастиря** II 137.14, **од монастиря** II 399.В, ***З.*** **в монастир** II 18.422, 18.427, **в манастирь** II 390.В, ***М.*** **в монастирі** II 384.В.

МОНАСТИРИЩЕ (1). А он старе **Монастирище,** Колись козацькеє село, Чи те воно тойді було?.. II 25.41.

МОРГАТИ (2). А я шовком вишиваю, У квартирочку **моргаю** I 442.В. козаки.. Ганнусі **моргають.** I 464.В.

МОРГНУТИ (2). Хто йде — не мине, То кивне, то **моргне.** А я шовком вишиваю, В кватирочку виглядаю I 129.1909. *У приказці* (1). А вже підпилий як засне, То хоч коти гармати, І усом не **моргне.** I 240.61.

МОРДА (4). *Вульг.* Як побачите Т[абачніко]ва, то заплюйте йому всю його собачу **морду.** Дивно мені, що таку подлую, гнусную тварь земля носить. Другим разом я вам напишу, що він хотів зо мною зробить. VI 200.17. *У приказці* (1). Чи раз батька по **морді** вдарить, чи двічі, перед богом, говорять, отвечать однаково. VI 119.14 //*У спол.* **в морду** з а т о п и т и — *ударити в обличчя* (2). Найшовсь-таки один козак Із міліона свинопасів, Що царство все оголосив: Сатрапа в **морду** з а т о п и в. II 281.51.

◇ ***Одн. З.*** **морду** VI 200.17, **в морду** *у спол.* II 281.41, 281.51, ***М.*** **по морді** *у приказці* VI 119.14.

МОРДАТИЙ (1). *Вульг.* Приїхало Н а ч а л ь с т в о **мордате** I 306.454.

МОРДУВАТИ, МОРДУВАТЬ, МОРДОВАТЬ (21). *Мучити, катувати.* І все то те лихо, все, кажуть, од бога! Чи вже ж йому любо людей **мордувать?** II 30.47. А ти, всевидящеє око! Чи ти дивилося звисока, Як сотнями в кайданах гнали В Сибір невольників святих, Як **мордовали,** розпинали І вішали. II 282.80. За що, за що дитя своє Молоде **мордуєш?** Катувала, **мордувала,** Та не помагало I 166.93. *Повт.* (2). **Мордуй, мордуй**: в раю будеш Або есаулом I 114.1356.

◇ **мордувати** I 105.1013, II 427.В, **мордувать** II 30.47, 235.113, 411.В, **мордовать** I 432.В, II 413.В, **мордуєш** I 166.93, **мордує** II 187.42, **мордують** I 110.1206, II 26.100, **мордувала** I 166.94, **мордували** I 83.318, 140.2284, II 225.229, 265.49, **мордовали** II 282.80, **мордуй** I 467.В, *повт.* I 114.1356 (2 р.), **мордуйте** I 114.1347.

МОРДУВАТИСЯ, МОРДУВАТИСЬ (3). *Мучитися.* з тобою Ми давно вже кохаємось, А я й не сказала, Як була я людиною, Як я **мордувалась.** I 355.26. Чули, чули небожата, Чули, та мовчали. Бо й їм добре на чужині Мурзи завдавали. **Мордувались** сіромахи, Плакали II 31.83/ **Мордується** лях поганий, Не зна, що й почати? А Марина в'яне, сохне У білих палатах. II 97.164.

МОРЕ (159). **1.** (135). Степ і **море**; скрізь битий шлях I 104.999. Похилившись, Не те щоб дуже зажурившись, А так на палубі стояв I сторч на **море** поглядав II 85.10. А тим часом місяць пливе оглядать І небо, і зорі, і землю, і **море** I 110.1200. Може ще й зимовать останусь за сим скаженим **морем.** VI 139.38. *У порівн.* (8). Кругом поле, як те **море** Широке, синіє. I 48.7. І військо, як **море,** З знаменами, з бунчугами З лугу виступало Та на трубах вигравало. II 137.23. *У приказці* (6). Пишу, а ще і сам добре не знаю, чи живий ти на світі, чи здоровий, бо вже оце трохи чи не півтора року, як ми не переписались з тобою ані одним словом, а за таке время багато води у **море** утекло. VI 52.16. На Бесарабію пішов Оцей козак; погнало горе До **моря** пити II 105.42. *Повт.* (2). Наш отаман Гамалія, Отаман завзятий, Забрав хлопців та й поїхав По **морю** гуляти; По **морю** гуляти, Слави добувати I 203.146. *Зверт.* (5). Грай же, **море,** мовчіть, гори! I 64.65. Ой заграй, заграй, синесенькe **море** Та під тими байдаками I 199.9. *Зверт., повт.* (2). Ідуть старі гайдамаки, Ідучи співають: «А в нашого Галайди хата на помості. Грай, **море!** добре, **море!**» I 147.2568. *Персоніф.* (14). Стогне земля, стогне **море,** Стогне та гуде! I 394.4. Воно скаже, синє **море,** Де його [милого] поділо. I 9.7. І **море** ревнуло Босфорову мову, У лиман погнало I 199.25. *Образн.* (3). Слава тобі, Шафарику, Вовіки і віки! Що звів єси в одно **море** Слав'янськії ріки! I 263.70.

2. *Перен. Величезна кількість чого-н.* (13). Розіллється Червонеє **море** Крові! крові з дітей ваших. I 271.325. Прийшли ксьондзи.. І розлили Широке **море** сльоз і крові II 33.15. боже, боже!.. Вилий муки **море,** Розбий кару надо мною, Та не таким горем Карай серце I 118.1506. *Повт.* (2). А сльоз, а крові? напоїть Всіх імператорів би стало.. А батькових, старих, кровавих, Не ріки — **море** розлилось, Огнéнне **море!** I 326.52.

◆ *У спол.* (11): а) з а **море (морем, морями),** п о т і м б о ц і **моря** — *в чужих, заморських країнах, дуже далеко* (8). Ні на небі, ні за небом; Ні з а синім **морем** Нема кращої за тебе! I 95.707. Як же його? Що діяти? Горе моє! Горе!— Та й пішов, торбину взявши, З а синєє **море!** Шукать долі. II 106.90. Той блукає з а **морями,** Світ перепливає, Шука долі I 274.39. На край світа, в Московщині, П о т і м б о ц і **моря,** Нема нігде Катерини I 32.152; б) в і ч н е **море** (1). Ще прийдуть думи, розіб'ють На стократ серце, і надію І те що вимовить не вмію... І все на світі проженуть. І спинять ніч, часи літами У в і ч н е **море** потечуть II 405.В; в) ж и т е й с ь к е **море** — *життя з його турботами і хвилюваннями* (1). І все то те по добрій волі, По волі розуму горить, Як той маяк у синім **морі** Чи те... в ж и т е й с ь к і м. II 202.11; г) і з - з а **моря** — *здалека* (1). Крались злидні і з-з а **моря** В удовину хату. I 233.114.

◇ ***Одн. Н.*** **море 1.** I 13.104, 14.6, 14.18, 59.99, 61.35, 62.65, 64.59, 64.61, 68.20, 77.92, 77.109, 79.177, 84.342, 99.837, 104.999, 200.55, 204.185, 284.455, 285.479, 473.В, 478.В, II 208.15, 420.В, 447.В, VI 25.29, *у порівн.* I 22.49, 26.45, 42.557, 48.7, 99.834, 396.1, II 137.23, *персоніф.* I 9.7, 26.71, 57.28, 61.31, 199.25, 200.51, 201.64, 201.66, 204.182, 394.4, 407.В, II 215.19, 410.В, *образн.* I 263.60, **2.** I 112.1256, 271.325, *повт.* I 326.52, 326.53, ***Р.*** **моря 1.** I 9.16, 117.1476, II 336.22, 436.В, *персоніф.* I 26.66, *у приказці* I 325.14, II 337.40, 2. I 124.1710, *у спол.* а) I 32.152, **біля моря 1.** I 5.82, **до моря 1.** I 77.115, 150.П, 152.14, *у приказці* II 105.42, **з моря 1.** II 420.В, **із-за моря 1.** II 90.14, 276.448, *у спол.* г) I 233.114, **од моря 1.** I 150.П, **проч моря 1.** VI 77.14, **ради моря 1.** VI 19.10, **серед (посеред) моря 1.** I 237.4, **2.** I 138.2198, ***З.*** **море 1.** I 9.4, 9.10, 10.48, 12.72, 110.1200, 329.155, 329.177, II 90.21, 178.12, **2.** I 118.1506, 124.1710, II 33.15, 266.72, **в (у) море 1.** I 14.1, 21.11, 75.12, 113.1293, 152.9, 199.24, 203.179, 250.461, 332.70, 354.10, II 178.4, 208.14, 215.18, 337.39, 447.В, *у приказці* I 413.В, VI 52.16, *образн.* I 263.54, 263.70, *у спол.* б) II 405.В, **за море 1.** I 53.195, 56.34, *у спол.* а) II 106.90, **на море 1.** I 13.96, II 85.10, 97.194, 215.30, **про море 1.** II 228.40, **через море 1.** I 199.5, VI 171.42, ***О.*** **морем 1.** I 228.34, **2.** I 57.24, **з морем 1.** I 9.2, 10.46, 27.76, **за морем 1.** VI 139.38, *у спол.* а) I 4.70, 15.12, 95.707, 231.33, II 423.В, **над морем 1.** II 179.10, *у приказці* VI 141.31, **понад морем 1.** I 27.79, II 100. 294, 109.7, 152.25, ***М.*** **в (у) морі 1.** I 3.7, II 76.13, 143.6, *у спол.* в) II 202.11, **в морю 1.** I 403.В, **на морі 1.** I 285.466, 494.В, II 336.22, *образн.* I 263.66, **по морю 1.** I 52.187, 53.221, VI 52.20, *у порівн.* VI 186.5, *повт.* I 203.146, 203.147, ***К.*** **море** *зверт.* I 57.30, 61.39, 64.65, 199.9, 200.37, *зверт., повт.* I 147.2568 (2 р.), ***Мн. З.*** **моря 1.** II 27.144, **2.** II 227.19, ***О.*** **морями 2.** II 227.16, **за морями** *у спол.* а) I 274.39.

МОРЕПЛАВАНІЄ (1). Пишеш, що тебе не було дома, що ти хлопців возив у Херсон. Добре зробив еси! Та тілько чи притокмив ти їх у те училище торгового **мореплаванія?** VI 195.23.

МОРОЗ (8). **Мороз** лютує, аж скрипить, Луна червона побіліла, І сторож боязно кричить, Щоб злого пана не збудить. II 98.204. Чи ще митарство? чи вже буде? Буде, буде, бо холодно, **Мороз** розум будить. I 245.257. тут тепер 10° **морозу,** не вам кажучи, а кожуха нема VI 24.17. Отак кричали і летіли Ворони з трьох сторон, і сіли На маяку́, що на горі Посеред лісу, усі три. Мов на **мороз,** понадувались, Одна на другу позирали I 298.190 //*Холодне місце* (2). любитимеш, небого, Поки не загинеш Межи псами, на **морозі,** Де-небудь під тином. II 196.87 //*Тільки у мн. Холодна пора року, зима* (1). Шкода тілько, що **морози** настали, не можна нічого рисовать с натуры, а то було б і геть-то весело. VI 147.7 //*У спол.* **морозом** о ч і о к у т и (1). Сиди ж один, поки надія Одурить дурня, осміє... **Морозом** о ч і о к у є, А думи гордії розвіє II 354.10.

◇ ***Одн. Н.*** **мороз** I 245.257, II 98.204, ***Р.*** **морозу** VI 24.17, ***З.*** **на мороз** I 298.190, ***О.*** **морозом** *у спол.* II 354.10, ***М.*** **на морозі** II 196.87, VI 115.11, ***Мн. Н.*** **морози** VI 147.7.

МОРОЗЕНКО (1). *Назва пісні.* Поцілуй Маркевича за мене за його ноти; добре, дуже добре, а особливо **М о р о з е н к о:** він мені живісінько нагадав нашу милую безталанную Україну. VI 156.19.

МОРОЗИТИ (1). Щодень пілати розпинають, **Морозять,** шкварять на огні! II 300.12.

МОРОК (1). *Міфол.* скіфи сіроокі, Погоничі, рабов раби, Подумали — сестра **Морока** Із пекла вийшла провожать У пекло римлян. II 278.548.

МОРО́КА (2). *Присудк. Клопіт.* **Морока** з ними, щоб ви знали. Мов дурень ходиш кругом їх II 75.218. От тобі й порада! От тобі й сестра з Парнаса, **Моро́ка** та й годі!.. II 415.В.

МОРОЧИТИ (1). Розказав би про те лихо, Та чи то ж повірять! «Бреше, скажуть, сякий-такий! (Звичайно, не в очі), А так тілько псує мову Та людей **морочить».** I 37.376.

МОРОЧИТЬСЯ (2). *Клопотатися.* Страх мені не хочеться З старим дідом **морочиться.** I 107.1099.

◇ **морочиться** I 107.1099, **морочиця** I 433.В.

МОРУВАТЬ *див.* **МУРУВАТЬ.**

МОРЩИТЬ (2). *У спол.* **морщить** постоли. Йосип заходився в хаті В дорогу **морщить** постоли. II 490.В. В кедровій В новій палаті цар не спить. Не їсть, не п'є, не гомонить. А мовчки долі, всемогучий, Дере порфіру на онучі І ніби **морщить** постоли II 353.80.

МОРЯНИЙ (1). *Морський.* Пливуть собі співаючи, Море вітер чує; Попереду Гамалія Байдаком керує. Гамалію, серце мліє, Сказилося море; Не злякає — і сховались За **моряні** гори. I 200.57.

МОСКАЛИК (9). *Пестл. до* **москаль 1.** Не слухала Катерина Ні батька, ні неньки, Полюбила **москалика,** Як знало серденько. I 28.23. Я намалював Катерину в той час, як вона попрощалася з своїм **москаликом** і вертається в село VI 27.2. *Зверт.* (1). Дитя моє! Де дінусь з тобою? **Москалики!** голубчики! Возьміть за собою I 44.649.

◇ ***Одн. З.*** **москалика** I 28.23, 304.384, ***О.*** **з москаликом** I 29.31, VI 27.2, ***Мн. Н.*** **москалики** I 32.165, 40.479, 253.557, 308.11, ***К.*** **москалики** *зверт.* I 44. 649.

МОСКАЛІВ (12). Чималу каплицю Поставили громадою, А його криницю **Москалевою** назвали. II 258.395. От тобі й билиця Про ту криницю **москалеву.** II 258.397. *У назві твору* (7). Не знав я, що в тебе єсть **Москалева** криниця і Чернець од Щепкіна, а то б я тобі послав що-небудь інше. VI 155.37. Що тут на світі робить?— думаю собі, та вставши раненько, помолився богу, закачав рукава та й заходився коло оції **Москалевої** криниці. VI 139.20.

◇ ***Одн. Н.*** **москалева** *у назві* II 49. Заг., 245.Заг., VI 155.37. ***Р.*** (коло) **москалевої** *у назві* VI 139.20, ***З.*** **москалеву** II 255.274, *у назві* VI 145.24, 153.19, (про) **москалеву** II 247.5, 258.397, ***О.*** **москалевою** II 56.289, 258.395, ***М.*** (о) **москалевій** *у назві* VI 145.13.

МОСКАЛЬ (117). **1.** *Солдат* (70). Коло пустки на милиці **Москаль** шкандибає. I 391.16. Уже вбогі ворушились, На труд поспішали, І **москалі** на розпуттях Уже муштрувались. I 251.495. Попросився зимувати До дяка у школу. Бо таки й письма, спасибі, **Москалі** навчили. II 55.228. *Повт.* (4). **Москалі! москалі!** Запасок навезли, Паничі Дукачів, А поповичі з міста Навезли намиста!.. II 99.246. *У порівн.* (3). І я тепер точнісінький, як той **москаль,** що змальовав Кузьма Трохимович панові, що дуже кохався в огородах. VI 39.21. *У прикл. спол.* (7): а) **Москаль**-чарівник. *У назві твору* (3). Чи не взяв би ти з собою рукопись **Москаля**-чарівника? VI 155.14; б) гусарин-**москаль** (1). Не вернувся із походу Гусарин-**москаль.** II 156.2; в) **москаль**-каліка (1). Зажуривсь **москаль**-каліка II 54.215; г) **москаль**-пройдисвіт (1). Титарівна-Немирівна Людьми гордувала... А **москаля**-пройдисвіта Нищечком вітала! II 355.7; д) **москаль**-солдат (1). І день і ніч дивилася Та й стала питати: «Чи не чув хто, чи не бачив **Москаля**-солдата, Мого сина...» I 235.209.

2. *Росіянин* (33). Чую, а іноді і читаю: ляхи друкують, чехи, серби, болгари, чорногори, **москалі** — всі друкують, а в нас анітелень, неначе всім заціпило. I 374.5 //*Збірн.* (10). Ото церков Богданова. Там-то він молився, Щоб **москаль** добром і лихом З козаком ділився. I 308.7.

◆ *У спол.* (14): а) піти (розійтись, іти служити) **у (в) москалі** — *стати (ставати) солдатом* (6). Осталися і батько й мати, А я пішов **у москалі.** I 397.62. А Максим с прийому Пішов собі **у москалі,** Помолившись богу. II 458.В. Співа матрос, як той козак, Що в наймах виріс сиротою, І де служити **в москалі!..** II 85.26; б) **в москалі** голити (заголити, забрати) (5). Прошу собі волі,— Не дає І в **москалі** Проклята не голить. II 63.64. Назавтра в город одвезли Та й заголили в **москалі!** II 95.76. Дівчаток москалі украли, А хлопців **в москалі** забрали II 370.8; в) оддати **в (у) москалі** (3). Люди гордії, злі Розрізнили, взяли Та повезли до прийому — Оддали **в москалі!** II 118.8. колись, Щоб він не плакав, не журивсь, Щоб він де-небудь прихиливсь, То оддадуть **у москалі.** II 204.23.

◇ ***Одн. Н.*** **москаль 1.** I 28.5, 29.43, 39.461, 391.16, 556.В, II 86.42, 249.14, VI 27.5, *у порівн.* II 87.11, 353.98, VI 39.21, *у прикл. спол.* а) VI 155.23, *у прикл. спол.* б) II 156.2, *у прикл. спол.* в) II 54.215, **2.** I 375.22, *збірн.* I 226.36, 293.12, 301.291, 304.385, 308.7, ***Р.*** **москаля 1.** I 234.176, II 55.252, *у прикл. спол.* а) VI 155.14, *у прикл. спол.* д) I 235.209, **2.** *збірн.* I 83.306, **у москаля 2.** VI 132.32, ***Д.*** **москалеві 1.** I 32.188, **2.** I 247. 328, 480.В, *збірн.* 226.41, 259.23, II 160.25, ***З.*** **москаля 1.** I 31.129, 38.428, 39.467, 42.580, II 56.279, 99.244, 355.12, *у прикл. спол.* а) VI 34.22, *у прикл. спол.* г) II 355.7, **2.** *збірн.* I 304.392, **про москаля 1.** II 442.В, ***О.*** **москалем 1.** VI 92.13, **за москалем 1.** VI 26.28, ***Мн. Н.*** **москалі 1.** I 28.3, 28.19, 30.87, 40.485, 42.573, 43.585, 63.7, 163.411, 235.223, 245.263, 251.495, 366.222, 410.В, 477.В, II 23.18, 55.228, 55.229, 161.65, 254.206, 254.237, 370.7, *повт.* I 42.571 (2 р.), II 99.246 (2 р.), **2.** I 288.607, 289.635, 292.2, 301.295, 304.378, 304.389, 374.5, 374.9,

416.В, II 399.В, VI 16.8, 20.2, 20.11, 21.1, 27.14, 27.25, ***Р.*** **до москалів 1.** I 253.557, **із москалів 1.** II 200.19, ***Д.*** **москалям 1.** I 44.667, 295.95, **2.** VI 21.2, ***З.*** **в (у) москалі** *у спол.* а) I 396.17, 397.62, II 53.172, 85.26, 195.37, 458.В, *у спол.* б) I 307.475, II 63.64, 95.76, 253.187, 370.8, *у спол.* в) II 118.8, 121.19, 204.23, **на москалів 2.** I 375.39, ***О.*** **з москалями 1.** I 28.2, 28.18, 82.271, 366.221, 366.230, II 52.135, 161.36, 186.17, **2.** VI 34.13, **за москалями 1.** II 206.45, ***М.*** **у москалях 1.** II 255.253.

МОСКВА (49). **1.** *Назва міста* (39). **Москва,** Бори́, снігú і Єнісей... І покотились із очей На рясу сльози... II 37.94. А мене, мої сестрички, За те не впустили, Що цареві московському Коня напоїла — В Батурині, як він їхав в **Москву** із Полтави. I 295.75. Поїду аж під **Москву** в гості до мого старого батька — до М. С. Щепкіна, та в його до весни пробуду. VI 174.4.

2. *Перен. Про Росію* (10). Дивлюсь — гетьман з старшиною.. А того й не знала, Що він їхав в Переяслав **Москві** присягати!.. I 294.59. Так от як кров свою лили Батьки за **Москву** і Варшаву, І вам, синам, передали Свої кайдани, свою славу! I 335.191.

◇ ***Одн. Н.*** **Москва 1.** II 37.94, VI 178.29, **2.** I 250.459, 295.78, 307.498, II 160.26, ***Р.*** **Москви 1.** II 340.6, **2.** I 334.161, **до Москви 1.** VI 133.2, **із Москви 1.** VI 87.25, **коло Москви 1.** VI 152.19, 153.31, ***Д.*** **Москві 2.** I 294.59, ***З.*** **Москву 2.** I 516.В, **в Москву 1.** I 38.411, 295.75, VI 32.16, 82.15 (2 р.), 83.23, 153.30, 156.11, 159.12, 174.16, **за Москву 2.** I 335.191, **на Москву 1.** VI 83.25, 138.22, **під Москву 1.** VI 172.6, 174.4, **через Москву 1.** VI 141.28, 145.20, 190.13, ***М.*** **в (у) Москві 1.** VI 34.40, 57.38, 82.40, 83.1, 83.22, 145.21, 178.31, 178.36, 179.4, 179.25, 186.32, 186.36, 196.12, **2.** I 33.196, 488.В, **по Москві 1.** VI 82.21, 165.7.

МОСКІВЩИНА *див.* **МОСКОВЩИНА**[1].

МОСКОВІЯ (1). *У порівн.* Розбойники, кати в тіарах Все потопили, все взяли, Мов у **Московії** татаре I 266.156.

МОСКОВКА (6). **1.** *Дружина солдата, солдатка* (4). Обіцявся чорнобрівий, Коли не загине, Обіцявся вернутися. Тойді Катерина Буде собі **московкою** I 29.53. Дослуживсь до чину, Та й вернувся в село своє І службу покинув. Уже матір поховали Громадою люде, І пан умер; а жіночка... **Московкою** всюди Хиляється... II 108.160.

2. *Жителька Москви* (2). а чорноморець той мерзенний, уповательно думаю собі, що ніхто інший, як сам Сатана (бодай він здох) скинувши свою повшедну одежу (німецький куций жупанок) та надів чорноморську достатню одежу, щоб почваниться перед **московками** під Новинським або на Т р у б е або на К о з и х е. VI 82.39.

◇ ***Одн. З.*** **московку 2.** VI 19.13, ***О.*** **московкою 1.** I 29.53, II 108.160, 118.9, 434. В, ***Мн. О.*** **перед московками 2.** VI 82.39.

МОСКОВСЬКИЙ (19). **1.** *Солдатський* (3). А жіночки лихо дзвонять, Матері глузують.. «В тебе дочка чорнобріва, Та ще й не єдина, А муштрує у запічку **Московського** сина». I 30.92.

2. *Такий, що знаходиться у Москві або веде до неї* (2). Попрощавшися з чорноморцем, зайшов [я] у якусь стару-престару церков, одправив по твоїй душі панахиду, та й пішов собі знову блукать по закарлючистих улицях **московських** аж до самого вечера. VI 82.27. Невеликії три літа.. Висушили чадом, димом Тії добрі сльози, Що лилися з Катрусею В **московській** дорозі. I 351.24.

3. *Перен. Російський* (14). Долітаю — То город безкраїй. Чи то турецький, Чи то німецький, А може те, що й **московський.** I 246.274. І за що мене карають, Я й сама не знаю? Мабуть за те, що всякому Служила, годила... Що цареві **московському** Коня напоїла!.. I 296.132.

◇ ***Одн. Н.*** **московський 3.** I 246.274, **московскій 3.** II 408.В, **московска 3.** I 517.В, ***Р.*** **московської 3.** I 252.522, (з) **московської 3.** I 329.160, ***Д.*** **московському 3.** I 295.72, 296.132, **московській 3.** VI 186.12, ***З.*** **московського 1.** I 30.92, **3.** I 295.92, (на) **московський 3.** I 375.33, **московську 3.** I 329.160, ***О.*** **московською 3.** I 252.527, ***М.*** (в, у) **московській 1.** VI 92.14, **2.** I 351.24, **3.** I 307.493, (у) **московскій 3.** I 501.В, ***Мн. З.*** **московські 1.** I 227.20, ***М.*** (по) **московських 2.** VI 82.27.

МОСКОВЩЕНЯ (1). Титарівна-Немирівна Гаптує хустину. Та колише **московщеня́,** Малую дитину. II 355.3.

МОСКОВЩИНА[1] (15), **МОСКІВЩИНА** (1). *Перен. Про Росію.* На край світа, в **Московщині,** По тім боці моря, Нема нігде Катерини I 32.151, Од матушки-цариці, Таки із самої столиці, Прийшов указ лоби голить. Се в перший раз такий указ Прийшов з **Московщини** до нас. II 253.181. Царь поїхав в **Москівщину** I 502.В.

◇ ***Одн. Н.*** **Московщина** I 42.577, 58. 62, ***Р.*** **до Московщини** I 410.В, **з Московщини** II 253.181, ***З.*** **в Московщину** I 28.7, 38.408, 38.409, 40.471, 498.В, **в Москівщину** I 502.В, **на Московщину** I 37.364, ***М.*** **в Московщині** I 31.145, 32.151, 32.179, 298.201, 413.В.

МОСКОВЩИНА[2] (1). I 375.47.

МОСТЬ (5). *У прикл. спол.* **мості-**п а н е (**мості-**п а н і). *Зверт.* (4). Не жартуйте, **мості-**п а н е! I 88.458. А ви, **мості-**п а н і? Бенкетуєте в Парижі, Поганці погані! I 299.216 //*У спол.* в а ш а **мость** — *при шанобливому звертанні до людини з вищих кіл*

суспільства (1). Та ще як в а ш а **мость** та інші добрі люди скинуться та поможуть, то тойді оживе наша країна хоч на папері. VI 33.29.

◇ ***Одн. Н.*** **мость** *у спол.* VI 33.29, ***К.*** **мості-пане** *у прикл. спол., зверт.* I 88.458, 89.485, 426.В, **мості-пані** *у прикл. спол., зверт.* I 299.216.

МОТОРИТИ (1). *Робити.* А тим часом місяць пливе оглядать I небо, і зорі, і землю, і море, Та глянуть на люде, що вони **моторять** I 110.1201.

МОТОРНЕНЬКИЙ (1). Мені самому здається, що він **моторненький** панок. VI 203.9.

МОТОРНИЙ (2). Ч о р н о м о р с ь к и й ваш п о б и т у цензурному комітеті, цензор Корсаков говорить, що нічого не вимараємо, коли хочете, каже, то не читаючи подпишу. **Моторний,** спасибі йому, не знаю, що скаже театральний, як до його дійде, але, здається, що і той **моторний,** побачимо, як тільки все кончиться, то дам звістку. VI 24.23.

МОТРИН МОНАСТИР (1). а згадаєш, То була й дорога З **монастиря Мотриного** До Яру страшного. I 337.15.

МОХ (1). *У спол.* **мохом** п о р о с т и — *постаріти.* Отак кричали і летіли Воро́ни з трьох сторон, і сіли На маяку́.. Неначе три сестри старі, Що дівували, дівували, Аж поки **мохом** п о р о с л и. I 298.194.

МОШЕЧКА (1). *Зменш.-пестл. У порівн.* Із куряви щось вигляне I знов пропадає. Ніби шапка через поле Котиться, чорніє... Ховається... **мошечкою** Тілько... тілько... мріє I 281.342.

МОШНИ (1). *Назва містечка.* Мои единые други! Я опинився аж у **Мошнах**. VI 194.4.

МОШНЯНСЬКИЙ (1). До 16 августа я підживав вас у Києві, а потім як чкурнув, то через тиждень і дома опинився. А тепер сижу собі, работаю та згадую собачого сина черкаського ісправника Т а б а ш н і к о в а. Та іноді **мошнянських** панночок. VI 197.11.

МРАМОРОВИЙ *див.* **МАРМУРОВИЙ.**

МРЕЦЬ *див.* **МЕРТВЕЦЬ.**

МРІТИ (11). *Ледь виднітися.* Далі гляну: У долині, мов у ямі, На багнищі город **мріє** I 246.268. По однім боці могила, на могилі вітряк, а там уже степ тілько **мріє.** VI 27.7. Ой заграй, заграй, синесенькe море Та під тими байдаками, Що пливуть козаки, тілько **мріють** шапки, Та на сей бік за нами. I 199.11 // *Безособ.* (1). На могилі кобзар сидить Та на кобзі грає. Кругом його степ, як море Широке, синіє; За могилою могила, А там — тілько **мріє.** I 26.48.

◇ **мріє** I 35.284, 40.478, 41.516, 143.2436, 246.268, 281.343, II 26.107, VI 27.7, *безособ.* I 26.48, **мріють** I 199.11, 241.100.

МРЯКА (1). Вночі і ожеледь, і **мряка,** I сніг, і холод. II 358.5.

МСТА (1). *Слов'ян. Помста. У прикл. спол.* п р а в д а-**мста.** не втечете I не сховаєтеся; всюди Вас найде п р а в д а-**мста** II 328.44.

МУГИКАТИ (1). Петрусь, її єдиная дитина, Гуляв собі пренеповинний В саду та арію якусь **Мугикав** стиха. II 223.145.

МУДРИЙ (17). **1.** *Розумний, обдарований, досвідчений* (11). **Мудра** голова, сидить собі в хуторі, ніби не знає нічого I 101.901. *Ірон.* (5). Наш **мудрий** цар.. Сердешний одурів II 352.67 //*Субст.* (2). Все йде, все минає — і краю немає. Куди ж воно ділось? Відкіля взялось? I дурень, і **мудрий** нічого не знає. I 75.3. *Ірон.* (1). Дурень! дурень! .. Коли хочеш грошей Та ще й слави, того дива, Співай про Матрьошу.. Правда, **мудрі!** Спасибі за раду. Теплий кожух, тілько шкода — Не на мене шитий I 77.95.

2. *Заснований на глибокому розумінні чого-н., на великому досвіді* (5). По **мудрій** раді розійшлись Смутнії пастирі. II 352.73. По поводу її бенефіса написав я невеличку статейку в газету, котору посилаю тобі: прочитай та прикинь своє до неї яке **мудре** слово VI 167.6. Праведная душе! прийми мою мову Не **мудру,** та щиру — прийми, привітай. I 13.86.

3. *Складний* (1). С[отник]: I дарував же мені бог Таке дитя, такого сина! I богослов уже. Причина, Причина **мудрая.** II 168.141.

◇ ***Одн. Н.*** **мудрий 1.** I 334.176, *ірон.* II 172.236, 271.264, 335.19, 352.67, 373.42, *субст.* I 75.3, **мудра 1.** I 101.901, 472.В, **мудрая 3.** II 168.141, **мудре 2.** II 200.23, ***З.*** **мудру 2.** I 13.86, 13.109, **мудре 2.** VI 167.6, ***М.*** (по) **мудрій 2.** II 352.73, ***Мн. Н.*** **мудрі 1.** I 375.54, *субст., ірон.* I 77.95.

МУДРО (2). *Присл.* А **мудро** співає! коли не послухаєш, усе іншу. I 102.926. Чого се ти замовк, мов тобі заціпило? Чи не завадила тобі ота казань, що ти для мене так **мудро** скомпонував? VI 206.26.

МУДРОСТЬ (2). Якби ви вчились так, як треба, То й **мудрость** би була своя. I 332.92. Молебствіє архімандрит Сам на горі править, Святого бога просить, хвалить, Щоб дав їм **мудрості** дознати, Гетьмана доброго обрати. II 318.35.

МУЖ (9). **1.** *Людина у зрілому віці; діяч* (8). Блаженний **муж** на лукаву Не вступає раду I 340.1. **Мужі** воспрянули святиє, По всьому світу розійшлись. II 323.739. *Ірон.* (1). Умре **муж** велій в власяніцє. Не плачте, сироти, вдовиці II 340.1.

2. *Чоловік* (1). І він радіє, Що наймичка його несла В утробі праведную душу За волю розп'ятого **мужа.** II 312.287.

◇ ***Одн. Н.*** **муж 1.** I 340.1, 340.11, II 255.265, 256.315, *ірон.* II 340.1, ***Р.*** **мужа 2.** II 312.287, ***З.*** **мужа 1.** II 102.17, ***Мн. Н.*** **мужі 1.** II 313.328, 323.739.

МУЖИК (10). *Селянин.* Так от же що: Ото потоп буде, Пани туда повилазять Та дивиться будуть, Як **мужики** тонутимуть. I 305.404. А патріот, убогих брат... Дочку й теличку однімає У **мужика...** II 10.81. І шапочку **мужик** знімає, Як флаг побачить. II 88.8.

◇ ***Одн. Н.*** **мужик** II 88.8, 103.18, ***Р.*** **у мужика** II 10.81, ***З.*** **мужика** I 394.16, II 95.90, ***Мн. Н.*** **мужики** I 305.404, II 69.11, 322. 760, ***З.*** **мужиків** I 375.28, ***О.*** **з мужиками** II 88.18.

МУЖИКІВ (1). Отак чини, як я чиню: Люби дочку абичию — Хоч попову, хоч дякову, Хоч хорошу **мужикову.** I 126.1790.

МУЖИЦЬКИЙ (5). Гуляє князь, гуляють гості; І покотились на помості... А завтра знову ожива, І знову п'є, і знов гуляє; І так за днями день минає, **Мужицькі** душі аж пищать. II 10.74. я по плоті і духу син і рідний брат нашого безталанного народу, та й як же себе поєднать з собачою панською кров'ю. Та й що та панночка одукована робитиме в моїй **мужицькій** хаті! VI 200.38. Ми заходились розкувать Своїм невольникам кайдани. Аж гульк!.. Ізнову потекла **Мужицька** кров! Кати вінчанні, Мов пси голодні за маслак, Гризуться знову II 243.6. Бог їм звидить, нехай я буду і **мужицький** поет, аби тілько поет, то мені більше нічого і не треба. VI 27.15.

◇ ***Одн. Н.*** **мужицький** VI 27.15, **мужицька** II 243.6, ***М.*** (в) **мужицькій** VI 200.38, ***Мн. Н.*** **мужицькі** II 10.74, ***З.*** (на) **мужицькі** I 374.20.

МУЖИЧКА (1). *Селянка.* Ще ось що: може Харита скаже: що вона вбога, сирота, наймичка, а я багатий, та гордий, то ти скажи їй, що в мене багато дечого нема, а часом і чистої сорочки; а гордості та пихи я ще в моєї матері позичив, у **мужички,** у безталанної крепачки. VI 198.30.

МУЖИЧКИ (1). *Пестл.* А **мужички** собі дивились, Як дим до хмари підіймавсь. II 384.В.

МУЗА (3). *Міфол.* Возлюбленику **муз** і грацій, Ждучи тебе, я тихо плачу І думу скорбную мою Твоїй душі передаю. II 263.1. *У назві твору* (2). Нема в мене тепер нічого такого доброго послать тобі прочитать з товариством, хіба оці Д о л ю, **М у з у** та С л а в у, я оце недавно скомпоновав їх, не знаю, як вони тобі подобаються. Доля **І. Муза** II. Слава III. VI 172.11.

МУЗИКА (15). **1.** *Виконання, звучання музичних творів* (8). **Музика,** танці і Бердичів. Кайдани брязкають... II 37.93. Колись там весело було. Бувало, літом і зимою **Музика** тне, вино рікою Гостей неситих налива... II 9.64. *Образн.* (1).І гармонія, і сила, **Му́зика** та й годі. А історія!.. поема Вольного народа! I 333.134.

2. *Оркестр* (7). Горить Микита в сірій свиті! Шеляга виймає І за того остатнього **Музику** наймає II 78.36 //*У спол.* т р о ї с т а (т р о ї с т і) **музика (музики)** (4). А на місті, мамо, на місті Грає, мамо, **музика** т р о ї с т а. II 147.4. Ой піду я богу помолюся, Та піду я у найми наймуся, Та куплю я, мамо, черевики, Та найму я т р о ї с т і **музики.** II 147.11.

◇ ***Одн. Н.*** **музика 1.** II 9.64, 35.25, 37.93, 65.120, 116.5, 238.1, 238.2, *образн.* I 333.134, **2.** *у спол.* II 147.4, 440.В, ***З.*** **музику 2.** II 78.36, ***О.*** **з музикою 2.** II 36.31, ***Мн. Н.*** **музики 2.** *у спол.* I 275.94, ***З.*** **музики 2.** I 532.В, *у спол.* II 147.11.

МУЗИКИ [1] (6). *Гуляння.* Дівчаточка на **музиках** у червоних черевиках II 116.13. Якби пустили на **музики,** То я б кісники заплела II 166.71. На хуторі Танці та **музики** — Аж до півночі. II 188.110. Якби мені черевики, То пішла б я на **музики** II 116.2.

◇ ***Мн. Н.*** **музики** I 125.1749, II 188.110, 400.В, ***З.*** **на музики** II 116.2, 166.71, ***М.*** **на музиках** II 116.13.

МУЗИКИ [2] (2). *Музиканти.* Розвернулося весілля. **Музикам** робота І підковам. I 318.334. Кого ж то там з **музиками** Люде обступили? II 400.В.

МУКА (32). **1.** *Моральне або фізичне страждання* (17). [Ганнуся] Лежить собі на пісочку, Білі рученята Розкидала; а за нею Стара люта мати: Очі вивело із лоба Од страшної **муки** I 168.165. Ані кара, Ні **му́ки,** кайдани, Ніже літа, сину, Тії сили не втомили... II 250.56. Прощай, світе, прощай, земле, Неприязний краю, Мої **муки,** мої люті

В хмарі заховаю. I 241.77. *Зверт.* (1). Лети ж, моя думо, моя люта **муко,** Забери з собою всі лиха, всі зла I 243.163. *Образн.*(1). А вже ж тії закаблуки Набралися лиха й **муки!** II 36.48.

2. *Катування* (10). Івана Остраницю і тридцять старшин козацьких після страшної **муки** розчетверували I 148. Прип. Брати, його ученики, Нетвердії, душеубогі, Катам на **муку** не дались, Сховались II 322.727. *Повт.* (3). Батьку! Брате! Чом я не сторукий? Дайте ножа, дайте силу, **Муки** ляхам, **муки! Муки** страшної, щоб пекло Трялося та мліло! I 115.1396.

3. *У знач. вигуку для вираження тяжкого переживання* (5). О **муко!** О тяжкая душі печаль! II 311.248. *Повт.* (4). Ти не брат мій! ти не брат мій! **Муко** моя! **муко!** I 279.267.

◇ ***Одн. Р.*** **муки 1.** I 118.1506, II 131.16, 416.В, *образн.* II 36.48, **2.** I 97.787, *повт.* I 115.1396 (2 р.), 115.1397, **од муки 1.** I 168.165, II 471.В, **2.** I 341.36, **після муки 2.** I 148.Прип., ***З.*** **муку 1.** II 484.В (2 р.), **в муку 1.** I 472.В, **на муку 2.** II 322.727, ***М.*** **в муці 1.** I 245.245, ***К.*** **муко 1.** *зверт.* I 243.163, **3.** II 311.248, *повт.* I 279.267 (2 р.), II 356.8 (2 р.), ***Мн. Н.*** **муки 1.** I 244.209, II 250.56, 468.В, **2.** I 120.1558, ***Р.*** **мук 1.** I 267.160, ***З.*** **муки 1.** I 241.77, 303.342, **за муки 2.** I 120.1558, **на муки 2.** I 265.113.

МУЛ (1). Не буди, Босфоре, буде тобі горе, Твої білі ребра піском занесу, У **мул** поховаю!.. I 201.64.

МУНДИР (7). А Максимові кривому Нічого не вадить; Шкандибає на милиці I гадки не має. А в неділеньку святую **Мундир** надіває. II 254.232. Вже ж і в крепость завдала, I дворянства страшну силу у **мундирах** розплодила I 301.286. *Образн.* (2). А батько й мати не пускали, Казали — вгору не залазь.— Так ні за князя — от і князь, От і **мундир** тобі, княгине. II 381.В.

◇ ***Одн. Н.*** **мундир** *образн.* II 381.В, **мундір** *образн.* II 391.В, ***З.*** **мундир** II 254.232, ***М.*** **в (у) мундирі** II 12.192, VI 92.15, ***Мн. Н.*** **мундири** I 555.В, ***М.*** **у мундирах** I 301.286.

МУР (12). **1.** *Кам'яна чи цегляна стіна* (10). люті звірі Прийшли в овніх шкурах I пазурі розпустили... Ні гори, ні **мури** Не сховають. I 271.323. «Ріж! і бий! Катуй невіру бусурмана!» Кричать за **муром.** I 201.85. Перенесись во время оно, Душе моя! і стоном, дзвоном I трубним гласом возгреми Із **мурів** темної тюрьми. II 466.В. *Повт.* (2). небога Кругом зирнула, і о **мур,** Об **мур** старою головою Ударилась II 277.488. *Персоніф.* (1). Аж здригнули **мури,** Як згадали, що у Празі Загелкали гуси I 268.212. *У приказці* (1). Іду зараз і виручу: Гроші **мур** ламають. I 127.1853.

2. *Темниця, льох* (2). Аж кишать Невольники у Сиракузах, В підземних **мурах.** II 468.В.

◇ ***Одн. Р.*** **муру 1.** I 440.В, **до муру 2.** I 306.447, ***З.*** **мур 1.** *у приказці* I 127.1853, **о (об) мур 1.** *повт.* II 277.488, 277.489, ***О.*** **за муром 1.** I 201.85, ***Мн. Н.*** **мури 1.** I 271.323, *персоніф.* I 268.212, ***Р.*** **із мурів 1.** II 466.В, ***З.*** **мури 1.** I 202.131, ***О.*** **за мурами 1.** I 126.1811, ***М.*** **в мурах 2.** II 468.В.

МУРЗИ (1). *Феодали (у татар). Істор.* Чули, чули запорожці З далекого Криму, Що канає Гетьманщина, Неповинно гине. Чули, чули небожата, Чули, та мовчали. Бо й їм добре на чужині **Мурзи** завдавали. II 31.82.

МУРИЙ (1). Дивуюця, що кіт **мурий** Не ворушив сала, А у його сердешного Зубів не осталось. II 414 В.

МУРОВАНИЙ (1). Вернулися запорожці, Принесли з собою В Гетьманщину той чудовний Образ пресвятої. Поставили в Іржавиці В **мурованім** храмі. II 31.98.

МУРУВАТЬ, МУРОВАТИ, МУРОВАТЬ (9), **МОРУВАТЬ** (1). Все покажем! тілько дайте Себе в руки взяти. Як і тюрми **муровати,** Кайдани кувати, Як і носить!.. I 329.148. Той **мурує,** той руйнує, Той неситим оком — За край світа зазирає I 239.3. Царі лупилися, росли I Вавілони **мурували.** II 351.24.

◇ **муровати** I 329.148, **муровать** II 422.В, **моруватъ** II 422.В, **мурує** I 239.3, 239.22, **мурували** II 82.207, **муровали** I 440.В, II 351.24, **буде муруватъ** II 288.18, **муруй** II 333.24.

МУСИТИ (16). Якби сама, ще б нічого, А то й стара мати, Що привела на світ божий, **Мусить** погибати. I 28.12. Карай, боже! твою правду Я витерпіть **мушу.** I 132.2018. Посіяли гайдамаки В Україні жито, Та не вони його жали. Що **мусим** робити? I 146.2534. *Повт.* (2). Жить не хочеться на світі, А сам мусиш жити. **Мушу, мушу,** а для чого? II 213.33 //*У спол.* **мусить** б у т и — *напевне* (1). Іде шляхом молодиця, **Мусить** б у т и, з прощі. I 38.398.

◇ **мусить** I 28.12, 126.1802, 405.В, *у спол.* I 38.398, **мушу** I 132.2018, 415.В, II 213.36, *повт.* II 213.33 (2 р.), **мусиш** II 213.32, **мусим** I 146.2534, **мусем** I 449.В, **мусів** I 406.В, **мусила** II 271.245, 323.729, **мусіла** II 468.В.

МУСЯНДЖОВИЙ (1), **МУСЯНДРОВИЙ** (1). *Бронзовий.* То не хмара — біла пташка Хмарою спустилась Над царем тим **мусянджовим** I заголосила I 250.471.

◇ *Одн. О.* (над) **мусянджовим** I 250.471, (над) **мусяндровим** I 480.В.

МУХИ (1). *У порівн.* Дивні чудеса Твориш ти, господи, над людом і над собою! — падло пса На смітник викинь,— не огудять, Неначе **мухи** опадуть, Самі себе перегризуть Та ще й хвалить і славить будуть! II 380.В.

МУЧЕНИЙ (3). То був посел[ен]ий Варнак. Наш бідний **мучений** земляк. II 410.В. Може б, подивившися, і моя стара **мучена** душа стрепенулася VI 77.15. не скорбіть, може воно добре зробило, що перейшло на той світ, не **мучене** страстьми земними. VI 41.22.

МУЧЕНИК (9). Слава тобі, Шафарику.. Привітай же в своїй славі І мою убогу Лепту— думу немудрую Про чеха святого, Великого **мученика**, Про славного Гуса! I 264.76. хто скаже, Де Гонти могила,— **Мученика** праведного Де похоронили? I 111.1238.

◇ *Одн. Н.* **мученик** I 484.В, II 274.374, *Р.* **мученика** II 305.12, *З.* **мученика** I 111.1238, 270.275, **про мученика** I 264.76, 289.659, *Мн. Н* **мученики** II 270.225, *З.* **мучеників** I 336.244.

МУЧИТЕЛІ (1). Байстрюче праведний! Прости Мене неправедного. Нині — Сьогодня маю я клясти Твоїх **мучителей**. II 482.В.

МУЧИТИСЯ, МУЧИТИСЬ (4). О думи мої! О славо злая! За тебе марно я в чужому краю Караюсь, **мучуся**... але не каюсь!.. II 32.3. У школі **мучилось**, росло, У школі й сивіть довелось II 45.21. Я страшно **мучуся**, бо мені запрещено п и с а т ь и р и с о в а т ь. VI 41.36.

◇ **мучуся** II 32.3, VI 41.36, **мучився** II 229.8, **мучилось** II 45.21.

МУЧИТЬ (7). *Завдавати кому-н. мук, страждань.* Мій краю прекрасний, розкошний, багатий! Хто тебе не **мучив?** Якби розказать Про якого-небудь одного магната Історію-правду, то перелякать Саме б пекло можна. II 30.41. Доки буду **мучить** душу І серцем боліти? I 340.25 //*Бути причиною мук, страждань* (4). Я, дурний, думав, що ще в генварі моє діло кончене, а воно з 7 або з 17 апреля тіль що начинається, і та самая дурная думка мене так тяжко **мучила** і досі. VI 138.11. Похмілля прокляте Його **мучило**. I 252.545.

◇ **мучить** I 120.1589, **мучить** I 477.В, **мучив** II 30.41, VI 41.29, **мучила** VI 138.11, **мучило** I 252.545, **буду мучить** I 340.25.

МУШТРА, МУШТР (4). *Військове навчання.* Сьогодня неділя, на **муштру** — не поведуть. Цілісінький день буду переглядать твій подарунок щирий, мій єдиний друже VI 49.21. Довгенько вдвох похожали, Мов сичі надуті, Та щось нишком розмовляли — Здалека не чути — О отечестві, здається, Та нових п е т л и ц я х, Та о **муштрах** ще новіших!.. I 248.353.

◇ *Одн. Р.* **з муштри** I 31.119, **з муштру** I 408.В, *З.* **на муштру** VI 49.21, *Мн. М.* **о муштрах** I 248.353.

МУШТРОВАНИЙ (1). *У спол.* л ю д и **муштровані** — *солдати.* Лягло костьми Л ю д е й **муштрованих** чимало. I 326.44.

МУШТРУВАТИ, МУШТРОВАТИ (4). Благаю бога, щоб смеркало, Бо на позорище ведуть Старого дурня **муштровати.** Щоб знав, як волю шанувати, Щоб знав, що дурня всюди б'ють. II 48.120 //*Виховувати* (3). В тебе дочка чорнобріва, Та ще й не єдина, А **муштрує** у запічку Московського сина. I 30.91.

◇ **муштровати** II 48.120, **муштрує** I 30.91, 235.215, II 500.В.

МУШТРУВАТИСЯ, МУШТРУВАТИСЬ, МУШТРОВАТИСЬ (5). москалі на розпуттях Уже **муштрувались.** I 251.496. Ще слава богу, що мені якось удалося закрепить серце так... що **муштруюся** собі та й годі. VI 39.26. Немає брата, ні сестри, Щоб незаплакані ходили, Не катувалися в тюрмі, Або в далекій стороні, В британських, гальських легіонах Не **муштровались!** II 270.220.

◇ **муштруюся** VI 39.26, **муштруються** I 245.266, **муштрувались** I 251.496, II 460.В, **муштровались** II 270.220.

М'ЯСИВО (1). *Iрон.* Кардинали, Як гадюки, в'ються Круг тіари. Та нищечком, Мов коти, гризуться За мишеня... Та й як паки? Однієї шкури Така сила... а **м'ясива!..** I 268.211.

М'ЯСНИЦІ (1). *Церк.* Не минула слава тая, Не марне пішла. Удовиця у **м'ясниці** Сина привела. II 184.15.

М'ЯСО (3). пришли мені по почті 20 фунтів ковбас. Бо я лучче тричі в німця пострижусь, і всю пилипівку буду **м'ясо** їсти, як матиму німецькими ковбасами розговляться. VI 201.11. *У приказці* (2). тут тепер 10° морозу, не вам кажучи, а кожуха нема, чорти б убив його батька, і купила нема. Ну, та нехай стара в'язне — більше **м'яса** буде, роздобудемо як-небудь VI 24.18.

◇ *Одн. Р.* **м'яса** *у приказці* I 105.1015, VI 24. 18. *З.* **м'ясо** VI 201.11.

Н

НА[1] (2186). *Прийм.* **I.** *Із знах. відм.* (1216). *Уживається:* **1.** *При позначенні осіб чи предметів, по відношенню до яких виявляється певна дія* (350). Чом **на** його, **На** кесаря свого святого, Не кинулась? II 276.475. І це трапляється меж нами, Що ніж **на** серце наставля II 107.131. Нехай господь посилає твоє добро **на** тебе і **на** жіночку твою і **на** діточок твоїх! VI 73.8 //*При вказівці на об'єкт сприймання, уваги* (222). Вийшов подивиться Останній раз, сіромаха, **На** свою криницю. II 56.284. Доки буде ворог лютий **На** мене дивитись І сміятись!.. I 341.28. Сьогодня у мене велике свято. Сьогодні 22 березня 1838 року я глянув із неволі **на** світ божий. VI 208.33. Мене мати забавляла, **На** Дніпр поглядала I 297.147. Поглянув я **на** ягнята — Не мої ягнята! II 21.24. [Гонта] Страшно, страшно усміхався, **На** степ оглядався. I 143.2435. Коло огню старий циган З люлькою куняє. Позирає **на** приблуду I 364.138. А в городі младиє вдови.. плачуть, **на** малих Дітей взираючи. II 70.45 //*При позначенні осіб чи предметів, по відношенню до яких виявляється гнів, невдоволення, неприязнь, співчуття, здивування тощо* (68). Чи не розсердилися ви **на** мене часом?.. що пишу, пишу до вас, а ви хоть би словечко VI 50.15. Не нарікаю я **на** бога, Не нарікаю ні **на** кого. II 349.1 /Дивуватися **на** *кого-, що-н.* (10). А мудрий Нума І **на** дівча і **на** цвіти Дивується собі II 335.20 /Жаль **на** *кого-, що-н.* (9). Не жаль **на** злого, коло його І слава сторожем стоїть. А жаль **на** доброго такого, Що й славу вміє одурить. II 88.1 /Насміятися (сміятися) **на** *кого-, що-н.* (4). Кругом чужі люде.. Насміються **на** псалом той, Що виллю сльозами I 58.66. Якби я не друкував своїх «Гайдамаків», то воно б не треба і передмови. А коли вже пускаю в люди, то треба і з чим, щоб не сміялись **на** обірванців I 150.П /Усміхнутися **на** *кого-, що-н.* (3). **на** мову на Петрову В глухій домовині Усміхнуся I 156.135 /Залицятись **на** *кого-н.* (1). Уродлива Та ще й чорноброва. Всі **на** мене залицялись I 294.42 /Заплакати **на** *що-н.* (1). Може найдеться дівоче Серце, карі очі, Що заплачуть **на** сі думи I 21.22 //*При позначенні осіб чи предметів, проти яких спрямована дія* (21). Не молимось чужим богам, А тебе благаєм: «..Встань же, боже, поможи нам Встать **на** ката знову». I 342.84. А ти, старий Дорошенку,.. Нездужаєш чи боїшся **На** ворога стати? II 160.16. Люд мовчав І дивувався: що він діє, **На** кого руку підійма! I 267.188 /польський генерал так велів зробить, щоб він [Гонта] чого-небудь не сказав **на** його I 149. Прип.

2. *При позначенні місця, простору, в межі яких спрямована дія* (286). Доктор.. не велів виходить **на** улицю. VI 178.32. Вилітали запорожці **На** лан жито жати I 203.162. Тойді **на** ганок вихожає І до громади промовляє Петрусь. II 225.222. Поніс був уже я оце письмо **на** почту, та зострівся мені старий Улибишев і просив написать од себе глубочайший поклон VI 155.20. Не так слава, не так слава, Як той поговір, Що заїздив козак з Січі До вдови **на** двір. II 184.8. Гуси, гуси білі В ірій полетіли, А сірі **на** море!.. II 97.194. Піду шукать миленького.. Пошукаю в чорних [хвилях], **На** дно моря кану. I 9.16. Тече вода з-під явора Яром **на** долину. II 363.2. У мене була думка пробраться до тебе **на** хутір. VI 171.38. А з-за гори поїзжане **На** шлях виїзжають, Аж три тройки. II 187.69. Ото б порадував ти їх хуторянські душі, а мою щиру, любящую тебе, душу переніс би **на** саме небо. VI 154.19. Зоря всесвітняя зійшла! І мир і радость принесла **На** землю людям. II 268.129. Сестра плаче, йде шукати Братів **на** чужину.. I 388.26 /**На** світ (народитись, породити, привести; вивести, вилізти, випускати, виходити) (19). І княгиня з дитиною Не тією стала. Ніби **на** світ народилась—Гралась, веселилась... II 11.146. Будь проклята мати, І день, і година, коли понесла, Коли породила, **на** світ привела! I 96.774. Думи мої,.. вас лихо **на** світ.. породило I 21.9. Отож мене, вже сліпого, **На** світ випускали З козаками... I 288.594. Великі люди... із руїн **На** світ виходять II 384.В /**На** волю (13). Степан.. Кайдани ламає, Утікає **на** вольную волю... I 286.509. Дністре, во́до каламутна, Винеси **на** волю! II 104.8. Керилівчанам скажи, щоб вони **на** ту погану безземельну волю не дуже квапились. VI 212.34 /**На** край світа (7). Йому

так обрид отой нікчемний світлійший з своєю німотою, що він помандрував би **на** край світа VI 202.18. А я піду **на** край світа I 15.29. **на** край світа Билину море покотило II 208.14 /**На** т о й с в і т. (7). Кати! кати! людоїди! Наїлись обоє, Накралися; а що взяли **На** той світ з собою? I 249.423. **На** той світ, друже мій, до бога, Почумакуєм спочивать. II 372.6. не скорбіть, може воно добре зробило, що перейшло **на** той світ, не мучене страстьми земними VI 41.2 /**На** с е р ц е (4). Мов лату на латі, **На** серце печалі нашили літá! I 282.365. I словеса його святиє **На** серце падали Марії II 309.194 /**На** г о л о в у (3). Лихо діється зо мною, та не одно, а всі лиха упали **на** мою голову VI 45.14 /**На** р о з у м (2). Зробіть, як знаєте і як вам бог **на** розум положе. VI 200.11 /**На** п у т ь (1). Блаженний муж.. не стане **на** путь злого I 340.3 //*При вказівці на напрям дії, руху* (84). Встали сіромахи, Помолились **на** схід сонця, Пішли понад шляхом. I 47.749. А журавлі летять собі **На** той бік ключами. I 14.21 /*При власних географічних назвах* (8). Чорний шлях виходив од Дніпра, меж устями річок Сокорівки і Носачівки, і біг через степи Запорозькі, через воєводства Київське, Подольське і Волинське — **на** Червону Русь до Львова. I 148. Прип. не знаю ще, як я і поїду. Чи **на** Оренбург, чи Волгою до Нижнього і **на** Москву. Чи **на** Чорноморію? VI 138.21. Чумаки **на** Дін пішли I 538.В. я.. серцем лину В темний садочок **на** Україну. II 20.5. Товариство **На** Січ прямувало I 288.596. **На** Бесарабію пішов Оцей козак II 105.40. Я тепер веселий йду **на** оте нікчемне море Аральське VI 51.12 //*При позначенні сфери, місця діяльності, заняття, розваг тощо* (50). Уже вбогі ворушились, **На** труд поспішали I 251.494. Брати **на** панщину ходили II 230.35. Сьогодня неділя, **на** муштру — не поведуть. VI 49.21. **На** прощу у Київ Пішла Ганна. I 318.313. Хто пішки, верхи на ослах — Так аж кишить! все **на** охоту, Мов гад у ірій, поспіша! I 269.236. **На** весілля товариство Вийде погуляти II 182.25. **На** базар збірались Гайдамаки. I 115.1371 //*При вказівці, куди обернений предмет* (1). Посилаю тобі нашвидку зроблений план хати.. Мені тільки треба, щоб робоча була дубова, та круглий ганок скляний **на** Дніпро. VI 206.4 //**На** і м ' я *кого (чиє)* (20). Як будеш писать, то пиши **на** ім'я М. С. Щепкіна. Я маю до його їхать. VI 172.25. Грунт законтрактуй.. **на** своє ім'я, або **на** моє, як знаєш. VI 207.34 //**На** к о г о (1). В о в ч к а твого і в очі не бачив. **На** кого ти його адресував? VI 165.32.

3. *При вказівці на мету дії, її призначення* (248). А ти, моя Україно, Безталанна вдово, Я до тебе літатиму З хмари **на** розмову. I 241.82. [діти] розійшлись **На** заробітки II 195.37. Ще ось що: спасибі тобі, що ти зовеш **на** пораду і **на** розглядини сестру Ярину. VI 201.19. Візантія пробуркалась, Витріщає очі, Перепллива **на** помогу I 202.118. Брати його, ученики, Нетвердії, душеубогі, Катам **на** муку не дались, Сховались, потім розійшлись. II 322.727. Благослови **На** месть і **на** муки, Благослови мої, боже, Нетвердії руки! I 265.113. Отакі батьки на світі, Нащо вони дітям? **На** наругу перед богом. II 172.232 /**На** в с е д о б р е (22). Оставайся здоров, нехай тобі бог помага **на** все добре. VI 182.26. А поки що нехай вам бог помагає **на** все добре. VI 193.8 /**На** п а м ' я т ь (12). І долину і криницю **На** пам'ять назвали Москалевою. II 56.288 /**На** в с п о м и н (с п о м и н и, з г а д у в а н н я, н е з а б у д ь) (5). Посажу коло хатини **На** вспомин дружині І яблуньку і грушеньку II 324.2. А я, сумуючи,.. зобгав Тобі поему **на** спомини II 247.10. прийміть, моє серденько,.. оцей нікчемний рисунок **на** згадування. VI 197.26. **На** незáбудь Штернбергові I 69. Заг. /**На** з д о р о в ' я (4). Нехай собі бенкетують, Нехай **на** здоров'я! I 65.96. Карл Павлович байдики б'є собі **на** здоров'я, а О с а д а П с к о в а жде літа. VI 26.16 //**На** ч о р т а (б а т ь к а б і с о в о г о, ч о р т о в о г о б а т ь к а) (4). Так **на** чорта ж Їх на горах ставить? I 304.395. **На** чорта ти їх адресував біс батька зна кому? VI 213.4. **На** батька бісового я трачу I дні, і пера, і папір! II 241.1. А може дасть бог що й не потребують, **на** чортового батька я їм тепер здався. VI 130.22 /Як **на** т е є (т е) (4). Всі на мене залицялись I сватати стали; А у мене, як **на** теє, Й рушники вже ткались. I 294.44. Отак, буває, в темну яму Святеє сонечко загляне, I в темній ямі, як **на** те, Зелена травка поросте. II 199.20 /**На** б е з г о л о в ' я (3). **На** безголов'я I я учуся. II 63.52. А я гуляю собі **на** безголов'я. VI 28.34 /**На** б е з т а л а н н я (3). У тім селі **на** безталання.. виріс я. II 63.40 /**На** п о г и б е л ь (2). Отож вона мені.. **на** погибель підросла. II 64.82 /**На** с е й с л у ч а й (1). Контрактуй на своє ім'я. **На** сей

случай я оставив письмо у Вольського і аркуш гербового паперу в 90 коп. VI 195.33 //*При вказівці на конкретне призначення чого-н.(*78). У неділю не гуляла, Та **на** шовки заробляла I 254.2. Собі ж несе [старий] **на** постоли Ременю доброго. II 316. 470. Ще ти питаєш, чи багато мені треба буде грошей **на** дорогу? Я і сам не знаю. VI 138.20. Та й лупите по закону: Дочці **на** кожушок, Байстрюкові **на** придане, Жінці **на** патинки. I 328.124. А та стоїть собі під тином Та вовну білую пряде **На** той бурнус йому святешний II 306.47. зобравши оті сердешні 30 карб., оддай **на** воскресну школу. VI 228.2. маги, бонзи, і жерці.. В храмáх, в пагодах годувались, Мов кабани царям **на** сало II 351.28. І рибалка випливає, Несе **на** сорочку Баговиння зеленого I 169.195. **На** хату купи тілько соснового дерева, **на** двері і одвірки дубового або ясенового. VI 215.4.

4. *При вказівці на час дії* (85). Скажи Васі і Йосипкові, що **на** Новий рік, як будуть добре вчиться, я їм гостинець пришлю. VI 225.24. Я плакала; я не знаю, Чи їсти хотілось? Чи може що в маленької **На** той час боліло? I 297.145. **На** спаса Або маковія I досі там воду святять. II 56.289. Чи приїдуть твої хлопці і дівчата **на** святки додому? VI 207.7 /**На** с т а р і с т ь (19). А хто ж її головоньку Буде доглядати? Хто догляне, розпитає, **На** старість поможе? I 53.211. Тяжко, брате, Людей **на** старість розпізнати. II 51.94. Треба хоч **на** старість подивиться що то таке та славна Чорноморія. VI 130.17 /**На** с в і т (1). Вже **на** світ займалось, Вийшов я з ножем в халяві II 66.164 //*При позначенні часу, строку, що наступає після чого-н. (із словами «другий», «третій» і под.)* (20). **На** другий день як я од вас поїхав, мене арестовали в Києві, **на** десятий — посадили в каземат VI 39.18. Копають день, копають два, **На** третій насилу Докопалися до муру I 306.446. Минá літо, минá й друге, А **на** третє линуть Преславнії компанійці В свою Україну. II 43.46 //**На** с е й р а з (4). **На** сей раз годі, ніколи, вибачайте. Кланяюся Татьяні Івановні і цілую ваших діточок. Т. Шевченко. VI 204.12.

5. *При позначенні предметів, до яких спрямована дія для розміщення, розташування на них кого-, чого-н.* (65). Заридала Катерина.. Взяла землі під вишнею, **На** хрест почепила I 34.239. Положила **на** цямрину Титарівна сина Та й побігла... II 81.183. Через півроку.. знову посадили мене **на** чортопхайку, тілько вже не з жандаром, а з фельдьєгерем, та одвезли аж у Оренбург. VI 83.8. [Гонта] Нагнувся, два трупи Невеликих взяв **на** плечі I 141.2346. Давид стенає та ридає.. I сипле попіл **на** главу. II 72.107. Якби де на світі хоть раз Цариця сіла **на** ослицю II 315.414. Один утопився У Дніпровім гирлі, Другого в Козлові **На** кіл посадили. II 130.43 //*При позначенні предмета, який служить опорою чого-н.(*8). Сидить батько кінець стола, **На** руки схилився I 32.168. І жаль мені, малому, стало Того сірому-сироту, Що він утомився, **На** тин похилився II 86.33 //*При позначенні особи, на яку щось надіто (*2). А в Оренбурзі, і до прийому не водивши, наділи **на** мене солдатську зброю і так з того часу, друже мій єдиний, став [я] солдатом. VI 83.10.

6. *При позначенні особи чи групи осіб, з якими пов'язана певна дія* (55). Той тузами обирає Свата в його хаті, А той нишком у куточку Гострить ніж **на** брата. I 239.12. І праведно господь великій **На** вас **на** лютих, **на** вас диких Кайдани повелів кувать II 422.В. Хвастяне погані **на** ксьондзя орють. II 399.В //*При вираженні емоціональної оцінки дії* (42). Покинув нас **на** сміх людям, В наругу сусідям I 341.61. Думаю: от бог дає і свято своє велике **на** радість добрим людям,— а мені нема з ким слова промовить. VI 54.22. Тарасова і Варфоломеєва ночі одна другої варт, **на** стид Римської тіари. I 148. Прип. Не мені тепер, старому, Булаву носити. Нехай носить Наливайко Козакам **на** славу. II 138.74. Не торгувавсь і панотець Усім **на** диво та **на** чудо! За три копи звінчав у будень. II 50.46.

7. *При вказівці на межі поширення дії в часі й просторі, на міру, ступінь виконання її тощо* (55). Продать він землі тієї неволен, а законтрактовать **на** 25 літ волен VI 195.29. Тойді, як, господи, святая На землю правда прилетить Хоч **на** годиночку спочить, Незрячі прóзрять II 291.28. Слава тобі, Гамалію, **На** ввесь світ великий.. **На** всю Україну I 203.168. Круг містечка Берестечка **На** чотири милі Мене славні запорожці Своїм трупом вкрили. II 135.6. Довелось самóму Розкидати, розточити, І добра нікому Не зробити ні **на** шеляг II 175.348. Для друку єсть у мене наготовлено **на** добрих дві книги: тільки перепиши та і в друкарню VI 165.12.

8. *При позначенні знаряддя чи способу дії* (34). І до дверей, **на** ключ закритих, і

до решотки на вікні Привик я трохи I 389.7. **На** сі гроші справ Йосиповим дітям.. одежу VI 220.32. Ми.. Прийшли в Дар'ю, **на** якор стали II 76.14. Заграй мені, дуднику, **На** дуду II 144.14. Придбав сірома грошенят.. **На** ту сирітську копійчину Купив садочок і хатину II 50.37. якщо єсть там у вас які мої гроші, то шліть їх сюди. Я возьму **на** їх акції VI 165.28 /П е р е в е с т и, п е р е к л а с т и **на** у к р а ї н с ь к и й я з и к (4). Давно ворушиться у мене в голові думка, щоб перевести **на** наш прекрасний український язик С л о в о о п о л к у И г о р я. VI 86.20 /З в е р н у т и **на** (4). Отакий-то Перебендя, Старий та химерний! Заспіває весільної, А **на** журбу зверне. I 27.95.

9. *При позначенні осіб, предметів, з якими пов'язані певні надії, сподівання тощо* (9). **На** Варенцова нема надії. Дерево та ще й дубове. VI 170.14. Уповають **На** корінь свій, уже гнилий, Уже червивий, і малий, І худосильний. II 326.39. Я оце заходився жениться, то мені, бач, і тут треба гроші; а вся надія **на** О с н о в у та **на** К о б з а р я. VI 216.31. Все упованіє моє **На тебе**, мати, возлагаю. II 305.5.

10. *При позначенні предмета, на який що-н. обмінюється* (9). Дочку **на** хорта проміняв I 538.В. чабани Ослицю **на** козу зміняли II 489.В //Т а к **на** т а к (1). Пишу собі, щоб не міняти Часа святого так **на** так II 200.30.

11. *При порівнянні* (7). Ми восени таки похожі Хоч капельку **на** образ божий II 208.2. Може це і була коли-небудь правда, та тепер така стара стала, що похожа **на** міфологію VI 118.24.

12. *При вказівці на причину, підставу для якоїсь дії* (5). **На** гвалт України Орли налетіли I 100.880.

13. *При вказівці на предмет, що характеризує кого-н.* (4). Багатий **на** лати Та **на** дрібні сльози — бодай не втирать! I 85.381. я **на** такі химерні письма не великий майстер. VI 153.13.

14. *При позначенні схильності до чогось* (3). Рішися, друже мій великий, **на** мою просьбу і, рішившись, напиши мені гарненько — коли б тебе ждать до себе. VI 154.40.

15. *При позначенні того, з чим хто-н. безпосередньо стикається* (1). хотілось Згадать хоть що-небудь! Та оце й наткнувсь **На** таке погане II 232.7.

II. *Із місц. відм.* (970). *Уживається:*

1. *При позначенні місця, простору, у межах яких відбувається дія* (590). У неділю **на** вигоні Дівчата гуляли I 154.31. **На** хуторі Танці та музики — Аж до півночі. II 188.109. Так і треба! бо немає Господа **на** небі! I 240.32. До сходу сонця, рано-рано! У Вифлеємі **на** майдані Зійшовся люд II 314.367. **На** улиці невесело, В хаті батько лає, А до вдови на досвітки мати не пускає. II 128.1. Сонце гріє, вітер віє **На** степу козачім. I 57.12. чи продаються у вас **на** коші б і н о к л і або хоч добрі окуляри? VI 139.29. Сироті **на** чужині і сухар хлібом стане. VI 70.40 /**На** с в і т і (157). І молилась, і ридала, Кляла все **на** світі. I 235.195. Ще змалечку треба вчитись, Як **на** світі жити II 252.128. Вас не бачив, а вашу душу, ваше серце так бачу, як може ніхто **на** всім світі. VI 19.22 /**На** з е м л і (46). Молітесь правді **на** землі, А більше **на** землі нікому Не поклонітесь. II 272.297. Ох, якби те сталось, щоб ви не вертались.. І сонце не гріло б смердячого гною **На** чистій, широкій, **на** вольній землі. I 331.60. Умруть Ще незачатіє царята... І **на** оновленій землі Врага не буде, супостата II 347.11. Чужі люди проганяють, І немає злому **На** всій землі безконечній Веселого дому. I 336.228 /**На** с е р ц і (4). Куди, каже, хилить доля, Туди й треба гнуться,— Гнуться мовчки, усміхаться, Щоб люди не знали, Що **на** серці заховано I 86.400 /**На** с о н ц і (3). Ішов кобзар до Києва.. Мале дитя коло його **На** сонці куняє I 46.716 /**На** д у ш а х (2). їх безчестіє, і зрада, І криводушіє огнем, Кровавим, пламенним мечем Нарізані **на** людських душах II 328.36 /**На** д у м ц і(1). Вертишся ти у мене всякий день **на** думці VI 34.8 //*При власних географічних назвах* (66). Про те, що діялось **на** Україні 1768 року, розказую так, як чув од старих людей I 150.П. А я пішов у гайдамаки Та **на** Сибірі опинивсь. II 258.400. Думав уже, нехай бог милує, чи не занапастив ти де-небудь своєї доброї голови **на** тому іродовому Кавказі. VI 171.36. **на** тихому Дунаю Нас перебігають Товариші-запорожці І в Січ завертають. I 288.601. У Києві **на** Подолі Козаки гуляють. II 35.17. *У назві твору* (1).А тепер вони розучують М о с к а л я - ч а р і в н и к а, Ш е л ь м е н к а, С в а т а н н я **на** Г о н ч а р і в ц і і мого Н а з а р а С т о д о л ю. VI 34.23 //*При позначенні сфери якої-н. дії* (19). Сини мої.. **На** чужій роботі.

I 225.32. **На** панщині пшеницю жала II 287.1. Ой гоп не пила, **На** весіллі була I 160.283 //*При позначенні того, біля чого відбувається дія* (15). **На** ріках круг Вавілона, Під вербами в полі, Сиділи ми і плакали В далекій неволі I 346.223. Не знаю, чи доведеться мені хоть що-небудь намалювать **на** Каспійському морі, бо мене весною туди поженуть. VI 62.2.

2. *При позначенні об'єкта, на якому знаходиться хто-, що-н.* (231). Сидить батько кінець стола,.. Тяжко зажурився. Коло його стара мати Сидить **на** ослоні I 32.172. Навгороді коло тину Сохне **на** тичині Хміль зелений II 146.6. Дуже, дуже добре ти зробив, що не посадив яблоні і груші; прищепи весною **на** дичках VI 220.25. Годувала, напувала, Положила спати **На** перині... I 287.551. Горить Огонь тихенько **на** кабиці II 310.208. Старий сидів в сорочці білій, В брилі, **на** призьбі. I 320.387. Невесело **На** горі палати Почорніли. II 18.399. Як сніг, три пташечки летіли Через Суботове і сіли **На** похиленному хресті **На** старій церкві. I 293.4. **на** зброї... козацькая Кров позасихала. II 43.67. **На** ногах і **на** руках повиступала Од стужі кров I 361.54. А буду я красоватись В голубім жупані **На** конику вороному Перед козаками. II 182.19. Перелякав ти мене чорною печатью **на** своїм письмі. VI 147.41. мов скажена, Рве **на** собі коси [мати]. I 167.135 //*При позначенні особи, одягненої в що-н.* (4). Чого ж мені його шкода, Чого його жаль? Що **на** йому жупан куций II 156.5.

3. *При позначенні знаряддя чи способу дії* (46). кобзар сидить Та **на** кобзі грає I 63.2. військо, як море,.. З лугу виступало Та **на** трубах вигравало. II 137.26. Постояла, а потім сіла Коло огню і руки гріла **На** самім полум'ї. I 361.61. Щодень пілати розпинають, Морозять, шкварять **на** огні! II 300.12 //*При позначенні засобу пересування* (26). Широкий Дніпре, не малий!.. Носив єси **на** байдаках.. Дружину тую Святославлю!.. II 337.33. І я тепер із Астрахані попростую **на** пароході аж до Нижнього Новгорода VI 145.19. Не ходили Ксьондзи по селах, а возили **На** людях їх II 234.94. Простяглася По діброві.. Козацька ватага. А за ними кобзар Волох Переваги-ваги Шкандибає **на** конику I 117.1445. Брама одчинилась. І **на** возах, **на** колесницях.. Святиє вивезли тіла II 278.535. Коло пустки **на** милиці Москаль шкандибає. I 391.15. Рад би **на** крилах летіть до вас, та прокляте око, щоб воно не вилізло, не пускає. VI 179.14. О, як би ти добре зробив, якби приїхав! тут би тебе, преславного, **на** руках понесли твої безчисленнії поклонники. VI 154.7 //*При позначенні засобу спілкування* (4). Такої доброї книги **на** нашому язику ще не було дрюковано. VI 130.32.

4. *При вказівці на стан, обставини, в яких хто-н. перебуває* (36). Стрепенувся сіромаха— І голий, і босий, Та **на** волі II 104.18. Мій друже єдиний, Горе тобі.. **на** самотині. II 209.43. Оставайся здоров, не забувай **на** безталанні Т. Шевченка. VI 53.4. Росла собі та виростала І **на** порі Марія стала... II 306.32. Княгиня **на** замку сидить II 381.В.

5. *При позначенні часу дії* (28). **На** тім тижні почнуться тут дворянські вибори VI 154.15. Так коло полудня, в неділю, Та **на** зелених ще й святках,.. Сидів з бандурою в руках Старий козак. I 274.68. пришли мені по почті 20 фунтів ковбас.. Та щоб ковбаси були такі самі, як ми з тобою їли **на** меду у Гната Бондаренка, під яблунею сидячи. VI 201.12. **На** самому цьому слові одчинилися двері і п о ч т а л ь о н подав мені третій лист ваш VI 46.12. Любов та буде молодою І непорочною... Такою, Як сон дитини **на** зорі!.. II 450.В.

6. *При вказівці на причину чи підставу для дії* (15). Аж три пари **на** радощах Кумів назбірали I 314.157 /**На т е** (14). Скачи, враже, як пан каже: **На** те він багатий. I 27.91.

7. *При позначенні осіб, по відношенню до яких виявляється певна дія, ставлення і т. д.* (11). Хотілося б зогнать оскому **На** коронованих главах, **На** тих помазаниках божих... II 69.13. Ви любите **на** братові Шкуру, а не душу! I 328.120. А знаєш що, Федоте? Я чув, що ти вже **на** другій оженився. VI 211.25.

8. *При позначенні предмета, на якому щось стоїть, тримається* (8). Ідуть старі гайдамаки, Ідучи співають: «А в нашого Галайди хата **на** помості». I 147.2567. Нумо знову, Поки новинка **на** основі, Старинку божу лицювать. II 58.3.

9. *У тавтологічних виразах при означенні великої кількості чогось* (5). Понад Дніпром козак іде,.. Іде смутний, невеселий.. Може, дівчина не любить За те, що убогий? І дівчина його любить, Хоч лата **на** латі.

І 112.1269. І стане купою на купі Смердячий гній II 367.20.

НА² (8). *Частка, близька значенням до «бери, візьми».* Найшов Опрісноок Йосип у торбині, Дає та й каже: **На,** дитино, Поки що буде, укріпись II 313.337. Добре, хлопче. Ось **на** ж тобі, друже, Цей дукачик, та не згуби. І 121.1633 //*У спол.* о т т о б і й **на!** (1). А що то там пороблює наш Кошовий Кухаренко? Який каже К[ухаренко]? — Та Яцько, кажу! — Еге! каже, його на зелених святках поховали. О т т о б і й **на!** — подумав собі. VI 82.23.

◊ **на** І 51.148, 121.1633, 441.В, II 99.243, 99.262, 172.259, 313.337, *у спол.* VI 82.23.

НАБАЛАКАТИСЬ (2). Я на те літо буду у Таганрозі, напиши, будь ласкав, як там найти шлях до тебе, от **набалакаємось!** VI 34.17. Добрий оцей чоловік завтра їде в столицю, зайде до тебе, і ти з ним, як матимеш час, добре **набалакаєшся.** VI 161.30.

НАБАЧИТИ (4). Як була я молодою — І гадки не мала, По садочку похожала, Квічалась, пишалась. А він мене і **набачив,** Ірод!.. І 366.211. Згадаю що чи що **набачу,** То так утну, що аж заплáчу. II 57.4.

◊ **набачив** І 366.211, 366.215, **набачу** II 57.4, **набачите** VI 192.20.

НАБИВАТИ (2). Той бондар праведний, святий.. Барило й бочку **набиває** Та ще й курникає. II 316.451. Бондар відра **набиває** II 140.19.

НАБІК (1). *Присл.* Минули літа, а село Не перемінилось. Тільки пустка на край села **Набік** похилилась. І 391.14.

НАБОР (1). *Присл. У борг, нáборг.* А ти, задрипанко, шинкарко, Перекупко п'яна! Де ти в ката забарилась З своїми лучами? У Версалі над злодієм **Набор** розпустила? II 286.6.

НАБРАТИ (3). **1.** *Зібрати, назбирати* (2). Саул, н е б у д у ч и д у р а к, **Набрав** гарем собі чималий II 352.46. Посилаю вам оці три [картини] і вельми прошу **наберіть** мені субскребентів у Харкові.. і шліть до мене з грішми за квитами і картинами. VI 33.26.

2. *Наповнити відра (водою)* (1). Дивлюсь — гетьман з старшиною. Я води **набрала** Та вповні шлях і перейшла. І 294.55.

◊ **набрав 1.** II 352.46, **набрала 2.** І 294.55, **наберіть 1.** VI 33.26.

НАБРАТИСЯ, НАБРАТИСЬ (8). **1.** *Зібратися, скупчитися* (3). Мов хмари **Набралось** люду, аж гуде, Та все щось шепчуть про отруту II 451.В. А тепер **набралося** так багато того писа[нія], що ніколи писать. VI 161.27.

2. *Засвоїти щось, навчитися чого-н.* (3). Іди ти в Січ; як бог поможе, Там наїсися всіх хлібів.. та звичáю Козацького **наберешся** І 277.178 //*У спол.* р о з у м у **набратись** — *порозумнішати* (1). Втомилися і підтопталась, І р о з у м у таки **набрались** II 372.9.

3. *Зазнати, натерпітися чогось. Образн.* (2). А вже ж тії закаблуки **Набралися** лиха й муки! II 36.48 //*У спол.* ж а л ю **набратися** (1). Любилися ми з тобою дуже. Любилися та не побралися, Тілько ж а л ю серцю **набралися.** II 174.308.

◊ **набралося 1.** VI 161.27, **набралось 1.** II 451.В, **набралися 3.** II 36.48, *у спол.* II 174.308, **набрались 2.** *у спол.* II 372.9, **наберешся 2.** І 277.178, **набереся 2.** І 491.В, **набереться 1.** VI 165.37.

НАВАРИТИ (10). Ой гоп заходивсь, Зробив хату, оженивсь, І піч затопив, І вечерять **наварив.** І 275.100 //*Приготувати напій, зілля* (6). Накупили І краму й пива **наварили** II 64.89. Найшли зілля, накопали І стали варити.. **Наварили,** Йвана отруїли й поховали коло гаю II 114.27.

◊ **наварив** І 275.100, **наварила** І 235.221, 500.В, 538.В, II 451.В, **наварили** І 106.1076, II 64.89, II 114.27, 425.В, **навариш** І 369.311.

НАВГОРОДІ (5). *Присл.* **Навгороді** коло тину Сохне на тичині Хміль зелений II 146.5. молодий.. між парубками, Як маківка **навгороді,** Цвіте-процвітає. І 462.В.

◊ **навгороді** І 442.В, 462.В, II 146.1, 146.5, 146.9.

НАВДИВОВИЖУ (4). **1.** *Присл.* (2). Тут єсть прехороша дівчина і талан[т]лива артистка, Піунова. То може б ви чи не вшкварили б сього Ч а р і в н и к а **навдивовижу** нижегородським людям? VI 155.16.

2. *Присудк.* (2). Не здивуйте, бога ради, що на такому клаптикові пишу до вас, бо в цьому божому краї папір почтовий **навдивовижу.** VI 44.10.

◊ **навдивовижу 1.** VI 29.29, 155.16, **2.** II 250.50, VI 44.10.

НАВЕЗТИ (2). Москалі! москалі! Запасок **навезли** II 99.247. А поповичі з міста **Навезли** намиста!.. II 99.251.

НАВЕСТИ (5). **1.** *Привести у великій кількості* (1). От отроки й доміркувались.. **Ца-**

ревен паче красотою, Дівчат старому **навели**. II 73.154.

2. *Перен. Накликати, викликати щось* (3). Злую долю Ти на Петруся **навела**. II 449.В. Що ж мені вам послать, коли в мене нема нічого; послав би вам вид Аральсько[го] моря, так таке погане, що крий боже! нудьгу ще **наведе** прокляте. VI 54.32.

◆ *У спол.* **навести** на путь — *навчити, напутити* (1). Як його вчити, **навести** На путь святий святого сина, І як його од зол спасти? II 316.455.

◇ **навести** *у спол.* II 316.455, **навела 2.** II 449.В, **навели 1.** II 73.154, 2. II 400.В, **наведе 2.** VI 54.32.

НАВЗАВОДИ (1). *Присл.* Ти мені дуже нашвидку писав, а я тобі оце **навзаводи** пишу,— ніколи. VI 204.23.

НАВИЛІТ (1). *Присл. Образн.* Ваша Маруся так мені вас розказала, що я вас **навиліт** знаю. VI 19.23.

НАВІГАЦІЯ (2). Каленика поцілуй тричі за мене і скажи йому, що, як добре знатиме математику, то астрономію і **навігацію** за пояс заткне. VI 221.8.

◇ ***Одн. Р.*** **навігації** VI 229.2, ***З.*** **навігацію** VI 221.8.

НАВІДУВАТИ (1). *Образн.* Скажіть їй.. нехай до мене напише хоч одну стрічечку, її прекрасная, добрая душа мене частенько **навідує** в неволі. VI 41.27.

НАВІЖЕННИЙ (1). *Субст.* Оженився скажуть люде Голодний і голий, Занапастив **навіженний** Молодую волю. II 438.В.

НАВІК *див.* **НАВІКИ.**

НАВІК-ВІКИ (4). *Присл.* Один собі **навік-віки** В снігу заночую. I 244.193.

◇ **навік-віки** I 244.193, 250.453, 349.25, 554.В.

НАВІКИ (24), **НАВІК** (6). *Присл.* Нехай житом, пшеницею, як золотом, покрита, не розмежованою останеться **навіки** од моря і до моря — слав'янськая земля. I 150.П. Дні минають, Минають місяці,— село **Навік** замовкло II 151.34. *Повт.* (4). Заросли шляхи тернами На тую країну, Мабуть я її **навіки, Навіки** покинув. II 190.3 //*У спол.* **навіки** і віки (1). І брат з братом обнялися І проговорили Слово тихої любові **Навіки** і віки! I 263.53.

◇ **навіки** I 13.79, 57.29, 75.5, 98.825, 110.1198, 118.1494, 150.П, 153.10, 245.252, 257.6, 287.556, 332.77, 387.61, 395.2, 462.В, II 11.123, 52.132, 198.20, 475.В, *повт.* I 147.2553, 147.2554, II 190.3, 190.4, *у спол.* I 263.53, **навік** I 340.22, 462.В, II 36.63, 151.34, 382.В, 449.В.

НАВІСНИЙ (8). **1.** *Божевільний* (3). Сміється і ридає Уся Україна! То близнята народились, А **навісна** мати Регочеться, що Йванами Обох буде звати! I 303.356 //*Субст. У порівн.* (2). А я, неначе **навісна**, В Дунаєві шукаю броду II 100.299.

2. *Ненависний, огидний* (3). Засни, моє серце, навіки засни, Невкрите, розбите — а люд **навісний** Нехай скаженіє.. I 257.7. Тільки ми, Адаме, Твої чада **навісниї**, Ми не спочиваєм До самої домовини У твоєму раї II 471.В.

3. *Несамовитий, шалений. Субст. Зверт.* (2). Ану, **навісний**, Ушквар нам щонебудь, нехай земля гнеться, Нехай погуляють мої козаки! I 140.2307.

◇ ***Одн. Н.*** **навісний 2.** I 257.7, **навісна 1.** I 303.356, *субст., у порівн.* I 44.665, II 100.299, **навісне 2.** I 82.288, ***К.*** **навісний 3.** I 140.2307, 368.307, ***Мн. Н.*** **навісниї 2.** II 471.В.

НАВІТЬ (19). *Частка підсилювальна.* Не найшлося З ким серцем ділитись, А тепер не маю **навіть** З ким поговорити! II 190.25. Десятий год не пишу, не рисую і не читаю **навіть** нічого VI 115.19. Жінки **навіть** з рогачами Пішли в гайдамаки. I 119.1537.

◇ **навіть** I 76.56, 119.1537, 150.П, 242.145, 356.55, 375.23, II 60.36, 190.25, 210.27, 314.394, 321.674, 364.10, VI 55.9, 86.13, 115.19, 209.2, **навіт** I 421.В, **навет** II 489.В, 499.В.

НАВІШАНО (1). *Присудк. Безособ.* Скрізь по селах шибениці; **Навішано** трупу I 119.1528.

НАВІЩО (1). *Присл.* Іде шляхом молодиця.. Зострілася з чумаками ..«Христа ради, Дайте на дорогу!» Бере шага, аж труситься: Тяжко його брати!.. Та й **навіщо**?.. А дитина? Вона ж його мати! I 38.415.

НАВІЯТИ (1). *Образн.* Гонта кричить: «Чом вітер не віє, Ляхів не **навіє?..** Тяжко мені жить!» I 140.2294.

НАВМАННЯ (2). *Присл.* Вибачайте, люде добрі, Що козацьку славу Так **навмання** розказую I 145.2469. Не лайте дуже, коли найдете що-небудь не до ладу, бо і написано і надрюковано **навмання** VI 23.18.

НАВОДИТИ (1). *Народити.* Стоїть кутя на покуті, А в запічку діти. Наплодила, **наводила**, Та нема де діти I 365.167.

НАВПРИСІДКИ (4), **НАВПРИСЯДКИ** (3). *Присл.* І знову ліри заревли, І знов дівчата мов сороки, А парубки, узявшись в боки, **Навприсідки** пішли. II 77.20. Пішов кобзар по улиці — З журби як заграє! Кругом хлопці **навприсядки** I 67.143.

◇ **навприсідки** I 79.161, 287.585, II 77.20, 80.112, **навприсядки** I 67.143, 125.1774, 128.1870.

НАВПРОСТЕЦЬ (4). *Присл.* Отож той самий сиротина У наймах сяк собі, то так Придбав, сірома, грошенят.. Та до вдовівни **навпростець** Шелесть за рушниками! II 250.85. Як дасть бог дождуся з корпусного штабу одпуску, то думаю **навпростець** через Астрахань ушкварить на Чорноморію. VI 130.16. *У прикл. спол.* п р о с т о -**навпростець** (1). Ходімо п р о с т о -**навпростець** До Ескулапа на ралець II 373.38.

◇ **навпростець** II 50.41, 250.85, VI 130.16, *у прикл. спол.* II 373.38.

НАВРЯД (1). *Присл.* Може я літом приїду побачиться, коли матиму час, та **навряд,** треба перш добре вивчиться малювать. VI 17.26.

НАВЧАТИ (3), **НАУЧАТИ** (12). Молилася, турбувалась, День і ніч не спала, Малих діток доглядала, Звичаю **навчала.** I 225.12. Слухай, брате, та **научай** Своїх малих діток II 45.31. Дочка вечерять подає, А мати хоче **научати,** Так соловейко не дає. I 390.9. Взяла Та в школу хлопця одвела, У ієсейську. Доглядала ж Сама його, сама й **навчала** Добру і розуму. II 319.593.

◇ **научати** I 390.9, II 406.В, **навчає** II 257.361, **научає** I 327.96, 492.В, II 320.626, **навчала** I 225.12, II 319.593, **научала** I 539.В (2 р.), **научали** II 82.209, **буду научати** II 138.65, **научай** II 45.31, 46.33, **научали б** II 341.9.

НАВЧАТИСЯ, НАВЧАТИСЬ (4), **НАУЧАТИСЬ** (2). Найшли, найшли твого сина, Титарівно, в баговинні.. Громадою осудили I живую положили В домовину! ..й сина з нею! Та й засипали землею! Стовп високий муровали, Щоб про неї люде знали, ..Щоб **навчалися** дівчата, Коли не вчить батько, мати II 82.210. Не дуріте самі себе, Учітесь, читайте, I чужому **научайтесь,** Й свого не цурайтесь I 335.220.

◇ **навчається** I 340.7, **навчаєтесь** I 332.103, **навчалися** II 82.210, **нехай навчається** I 335.208, **научайтесь** I 335.220, II 108.169.

НАВЧЕНИЙ (1). Полюбили Того пророка, скрізь ходили За ним і сльози, знай, лили **Навчені** люди. II 102.13.

НАВЧИТИ (29), **НАУЧИТИ** (2). **1.** *Передати комусь знання, уміння* (24). Заставить треба богослова.. Щоб він гуляючи **навчив** Настусю заповідь II 169.148. Давно те минуло, як тими шляхами, Де йшли гайдамаки,— малими ногами Ходив я та плакав, та людей шукав, Щоб добру **навчили.** I 144. 2445. *Образн., повт.* (2). **Навчи** ж мене, моя доле, Гуляти **навчи.** I 255. 42.

2. *Дати пораду* (7). Що ж діяти? **Навчіть** мене, люде. Іти хіба до вас в найми? Чи до ладу буде? II 182.10. **Навчи** ти мене, будь ласкав, що мені робить з руськими повістями? VI 165.36.

◇ **навчити 1.** I 51.127, **навчить 1.** VI 21.22, **навчив 1.** II 169.148, **2.** II 318.556, **навчила 1.** I 140.2276, 153.19, 470.В, II 493.В, **навчили 1.** I 80.224, 144.2445, 252.516, 307.490, II 55.228, **научили 1.** I 239.21, **навчу 1.** I 307.491, **навчиш 1.** II 417.В, **навчить 1.** I 12.46, **2.** VI 170.13, 203.13, **научить 1.** IV 196.30, **навчимо 1.** II 186.11, **навчемо 1.** II 439.В, **навчим 1.** I 327.74, 329.152, **навчи 1.** II 75.224, *образн., повт.* I 255.42, 255.43, **2.** VI 165.36, 198.33, **навчіть 2.** II 67.15, 182.10.

НАВЧИТИСЯ, НАВЧИТИСЬ (10), **НАУЧИТИСЯ** (1). Якби ви з нами подружили, Багато б дечому **навчились!** I 327.88. I милосердний істукан, **Навчившись** жаловать в Медузи, Велів везти із Сиракузи У Рим в кайданах християн. II 469.В. *Образн.* (2). Добре, ведіть, показуйте, Нехай стара мати **Научиться,** як дітей тих Нових доглядати. I 518.8.

◇ **навчилася** I 51.140, II 199.15, **навчилась** II 171.212, **навчилися** I 515.В, **навчились** II 96.125, **навчитесь** I 517.В, **нехай навчиться** *образн.* I 517.В, **нехай научиться** *образн.* I 518.В, **навчіться** I 327.103, **навчились [б]** I 327.88, **навчившись** II 469.В.

НАВ'ЯЗТИ (1). *У спол.* у з у б а х **нав'язти** — *набриднути, остогиднути.* Оті одуковані та не одрюковані панночки у мене у з у б а х **нав'язли** VI 323.В.

НАГАДАТЬ (25). **1.** *Пригадати, згадати* (18). А як **нагадаю** Козака в могилі, то й досі не знаю, Чи то було справді, чи то було так, Мара яка-небудь. II 233.45. А ти не знаєш... Що я в Волощині була. Я розкажу, як **нагадаю.** I 365.177. щоб ковбаси були такі самі, як ми з тобою їли на меду у Гната Бондаренка, під яблунею сидячи. **Нагадай** лиш добре. VI 201.13. *Повт.* (2). [Відьма]: **Нагадала! Нагадала!..** Завдав сина у лакеї... I 369.313.

2. *Змусити кого-н. пригадати* (7). А ви мабуть уже і забули мою просьбу? То я ж вам **нагадаю** VI 186.38. Спасибі тобі, що **нагадав** ти мені про К. I. Іюхима VI 74.7.

◇ **нагадать 2.** VI 188.7, **нагадав 2.** VI 74.7, 156.19, **нагадала 1.** I 366.206, 369.317, 532.В, II 174.309, 382.В, *повт.* I 369.313 (2 р.), **нагадаю 1.** I 365.177, 543.В, II 207.14, 233.45, 250.63, 424.В, **2.** VI 186.38, **нагадають 1.** II 420.В, **нагадай 1.** VI 201.13, **2.** VI 84.18, **нагадайте 2.** VI 43.13, 43.15, **якби нагадав 1.** II 92.10, **коли б нагадав 1.** II 421.В, **нагадала [б] 1.** II 192.6.

НАГАДУВАТИ (1). *Згадувати.* Немає гірше, як в неволі Про волю згадувать. А я Про тебе, воленько моя, Оце **нагадую.** II 90.4.

НАГАЙ (7). «Добривечір! а де дочка!» «Умерла, панове». «Лжеш, Іудо! **нагаями!**» Посипались знову. I 88.464. у садочок входить молодий хлопець.. з **нагаєм** II 168.Рем. *Повт.* (2). «Здоров, чортів сину!» Та **нагаєм,** та **нагаєм.** I 88.456 //*У спол.* з **нагаєм** с в а т а т ь — *примусово сватать* (1). Чи Хариту ще не приходив ніхто з **нагаєм** с в а т а т ь? VI 198.12.

◇ ***Одн. Н.*** **нагай** I 88.452, ***О.*** **нагаєм** *повт.* I 88.456 (2 р.), **з нагаєм** II 168.Рем., *у спол.* VI 198.12, ***Мн. О.*** **нагаями** I 88.445, 88.464.

НАГАНЯТИ (1). *Наздоганяти.* Гайдамаки понад яром З шляху повернули. **Наганяють** півпаробка. I 121.1608.

НАГИНАТИ (8). *Нахиляти.* Вітер в гаї **нагинає** Лозу і тополю I 153.1. Реве та стогне Дніпр широкий, Сердитий вітер завива.. Додолу верби **нагина** I 403.В. *У прислів'ї* (1). Гуляю! бодай нікому не довелося так гуляти, а що маємо робить! Треба хилитися, куди **нагинає** доля. VI 39.25. *Образн.* (1). Так і доля: того лама́, Того **нагинає** I 153.6.

◇ **нагинає** I 113.1309, 147.2559, 153.1, 234.187, II 143.2, *у прислів'ї* VI 39.25, *образн.* I 153.6, **нагина** I 403.В.

НАГИНАТИСЯ, НАГИНАТИСЬ (2). **1.** *Нахилятися* (1). «Серце моє, доле моя! Соколе мій милий! Мій!..» — аж верби **нагинались** Слухать тую мову. I 96.748.

2. *Перен. Підкорятися* (1). Ярема гнувся, бо не знав, Не знав, сіромаха, що виросли крила, Що неба достане, коли полетить, Не знав, **нагинався...** I 84.338.

◇ **нагинався 2.** I 84.338, **нагинались 1.** I 96.748.

НАГЛИЙ (3). Нероне лютий! Божий суд, Правдивий, **наглий,** серед шляху Тебе осудить. II 270.222. Йване мій, Іване, Друже мій коханий, Побий тебе сила божа На **наглій** дорозі. II 132.18.

◇ ***Одн. Н.*** **наглий** II 270.222, ***М.*** (на) **наглій** II 31.92, 132.18.

НАГЛО (1). *Присл. Дуже швидко.* Скажи, коню, до кого це Ви так **нагло** гнались? II 331.14.

НАГЛЯДІТИ (1). Сказано, шарпак, То й одружився собі так: Узяв хорошу та убогу,— Звичайне, наймичку. А пан!.. **Наглядів,** клятий! II 105.56.

НАГНАТИ (2). Повій вітре понад яром Та **нажени** чорную хмару II 418.В. *Образн.* (1). Скажи, що правда оживе, Натхне, накличе, **нажене** Не ветхе[є], не древлє слово, Розтлєнноє, а слово нове Меж людьми криком пронесе II 328.65.

НАГНУТИЙ (1). На при́горі ніби каплична, Козацька церква невеличка, А баня з **нагнутим** христом II 393.В.

НАГНУТИСЯ (2). А хто такий У чорній киреї Через базар переходить.. шука когось. **Нагнувся,** два трупи Невеликих взяв на плечі I 141.2345. I яр, і поле, і тополі, І над криницею верба. **Нагнулася,** як та журба II 205.22.

НАГОВОРИТИСЬ (1). Вона серед ночі встає, І стереже добро своє, І дожидає того світу, Щоб знов на його надивитись, **Наговоритись.** II 194.18.

НАГОДОВАНИЙ (2). Дивлюся.. А в гор[од]ах, мов журавлі, Замуштрували москалі; **Нагодовані,** обуті І кайданами окуті, Муштруються... I 245.264. І горе, горенько моє, Мов **нагодована** дитина, Затихне трохи. II 265.39.

НАГОДУВАТЬ (20). **1.** *Дати їжу, корм* (16). Не зна Марко, чого вона Так його цілує,— Сама не з'їсть, і не доп'є, Його **нагодує.** I 316.232. до куми заходила Пшона позичати, Отих дітей годувати.. І **нагодувала,** І спати поклала II 120.9. По улицях воли Ревуть голодні, на городі Пасуться коні, не виходить Ніхто загнать, **нагодувать** II 150.19. *Образн.* (4). Ти, жовтенький пісок! **Нагодуй** моїх діток I 311.53. А серце, сказано, не дитина, його галушкою не **нагодуєш.** VI 139.18 //*Материнським молоком* (3). Пішла в снопи, пошкандиба[ла] Івана сина годувать.. Розповила, **нагодувала.** Попестила II 287.7 //*У спол.* н а п о ї т и і **нагодувати** (3). Н а п о ї л а І **нагодувала,** І спать його, веселого, В коморі поклала!.. II 107.138. *Образн.* (1). Огнем збужу їх, напою, Н а п о ю і **нагодую** Голодних кровію. I 486.В.

2. *Перен. Дати засоби до прожиття* (4). А я піду в Запорожжя, Там я не загину, **Нагодують.** I 495.В. *Iрон.* (1). Зробили, Руками скверними створили Свою надію, й речете, Що цар наш бог, і цар надія, І **нагодує** і огріє Вдову і сирот. II 328.60.

◇ **нагодувать 1.** II 150.19, 475.В, **нагодувала 1.** II 15.288, 120.9, 287.7, 318.531, 493.В, *у спол.* II 107.138, **нагодували 1.** *у спол.* II 315.399, **нагодую 1.** *у спол., образн.* I 486.В, **нагодуєш 1.** *образн.* VI 27.21, 50.30, 139.18, **нагодує 1.** I

316.232, **2.** II 80.132, 106.82, *ірон.* II 328.60, **нагодують 2.** I 495.B, **нагодуй 1.** II 168.135, *образн.* I 311.53.

НАГОЛО́ (1). *Присл. Тавтол.* Марина гола **наголо́** Перед будинком танцьовала У парі з матір'ю! II 98.215.

НАГОТА (2). І ти осталася, небого. І не осталося нікого З тобою дома. **Наготи** Старої нічим одягти І витопить зимою хату. II 195.40. *Образн.* (1). О доле, Тернами в **наготі** вела II 482.B.

НАГОТОВЛЕНО (1). *Присудк. Безособ.* Для друку єсть у мене **наготовлено** на добрих дві книги VI 165.12.

НАГРАТИСЯ (2). *Натішитися.* А старого нема дома, То їм своя воля **Награтися.** II 170.185. *Образн.* Запалили у сусіда Нову добру хату Сусідоньки; **награлися** Й полягали спати I 485.B.

НАГРІВАТЬ (3). Одрях старий, і покривали Многи́ми ризами його, А все-таки не **нагрівали** Котюгу блудного свого. II 73.148. *Образн.* (1). Зайнялася Смілянщина, Хмара червоніє. А найперша Медведівка Небо **нагріває.** I 114.1333.

◇ **нагрівать** II 414.B, **нагріває** *образн.* I 114.1333, **нагрівали** II 73.148.

НАГРІТИ, НАГРІТЬ (10). Ще діточки сповиті спали, Ще купіль гріли матері, **Нагріли** вже, та не купали II 489.B. От отроки й домірковались (Натуру вовчу добре знали), То, щоб **нагріть** його, взяли, Царевен паче красотою, Дівчат старому навели. II 73.152. *Образн.* (8). Із-за лісу, з-за туману, Місяць випливає.. Горить, а не сяє, Неначе зна, що не треба Людям його світу, Що пожари Україну **Нагріють,** освітять. I 100.857. Хто серце чистеє **нагріє** Огнем любові, хто такий? Ти сирота, нема нікого II 236.14. Може вернеться надія.. В пустку зимовати, Хоч всередині обілить Горілую хату. І витопить і **нагріє** I 258.17.

◇ **нагріти** *образн.* II 149.40, **нагріть** II 73.152, **нагріли** II 489.B, **нагріє** *образн.* I 258.17, 482.B, II 236.14, **нагрієм** *образн.* I 114.1329, **нагріють** *образн.* I 100.857, **нагрій** *образн.* II 479.B, **нехай нагріє** *образн.* II 62.29.

НАГРІТИЙ (1). *Образн.* Раз добром **нагріте** серце Вік не прохолоне! I 245.247.

НАГРІТИСЯ (1). *Образн.* Запалили у сусіда Нову добру хату Злі сусіди; **нагрілися** й полягали спати I 262.3.

НАГУЛЯТИСЯ, НАГУЛЯТИСЬ (5). Місяченьку!.. Світи довше в чистім полі, Щоб **нагулятися** доволі I 404.B. Милий боже, в твоїм раї Чи я погуляю, **Нагуляюсь?** II 308.135.

◇ **нагулятися** I 404.B, **нагулятись** I 5.108, **нагулятця** I 404.B, **нагуляюсь** II 308.135, 482.B.

НАД (163), **НАДО** (16). *Прийм. з орудн. відм. Уживається:* **1.** *При позначенні предметів, осіб, вище яких відбувається дія* (82). Виросла могила, А **над** нею орел чорний Сторожем літає I 22.60. Зоре моя вечірняя, Зійди **над** горою, Поговорим тихесенько В неволі з тобою. II 8.2. Садок вишневий коло хати, Хрущі **над** вишнями гудуть. I 390.2. — Айда в казарми! Айда в неволю!— Неначе крикне хто **надо** мною. II 47.85. І дивлюся я, дивлюся, А ти, моя зоре, Просіяєш **надо** мною — Ніби заговориш I 489.B. І болящеє, побите Серце стрепенеться, Мов рибонька **над** водою II 46.51. Світе ясний!.. За що ж тебе, світе-брате, ..Багряницями закрито І розп'ятієм добито? Не добито! Стрепенися! Та **над** нами просвітися II 344.10 //*Поверх кого-, чого-н.*(13). Діди лежать, а **над** ними Могили синіють. I 111.1222. Будяки Та кропива — а більш нічого Не виросте **над** вашим трупом. II 367.19. Посадили **над** козаком Явір та ялину I 8.213. І хрестика **Над** ним не вкопали. II 177.399. В чужу землю, чужі люде Мене заховають; А своєї ся крихотка **Надо** мною ляже I 34.245 //*Схилитись, нахилитись до кого-, чого-н.* (4). Розповила, нагодувала, Попестила; і ніби сном, **Над** сином сидя, задрімала. II 287.9. Як той явор **над** водою, Степан похилився. I 280.272 //І з і г н у т и с я **над** *чим-н.* (1). Дрижить, ізігнувшись **Над** каганцем: лічить гроші Коло ліжка, клятий. I 86.419.

2. *При позначенні предметів, поблизу, біля яких відбувається дія* (47). Не називаю її раєм, Тії хатиночки у гаї **Над** чистим ставом край села. II 229.16. **Над** річкою, в чистім полі, Могила чорніє I 66.129. А як прийде нудьга в гості Та й на ніч засяде.. Отойді згадай в пустині, Далеко **над** морем, Свого друга веселого, Як він горе боре. II 179.10. Дивлюся: хати **над** шляхами Та городи́ з стома церквами I 245.260. дбай о клапті землі, чи по тім, чи по сім боці Дніпра, тільки щоб **над** самісеньким Дніпром VI 210.29.

3. *При позначенні предметів чи осіб, з якими пов'язана дія* (36). Як день той настане, Ідуть править панахиду **Над** нашим гетьманом II 162.88. Думав сам себе зарізать, Щоб не нудить світом. І зарізав би, та диво, Диво

дивне сталось **Надо** мною, недолюдом... II 66.163. боже, боже!.. Вилий муки море, Розбий кару **надо** мною, Та не таким горем Карай серце I 118.1507 //*При виявленні ставлення, почуттів по відношенню до кого-, чого-н.* (29). Кати знущаються **над** нами, А правда наша п'яна спить. I 325.24. Злая ж доля Колючим терном провела, Знущалася **над** красотою! II 307.83. Сини мої, сини мої!.. А хто мене поховає? На чужому полі Хто заплаче **надо** мною? I 142.2396. Переписав оце свою Слепую та й плачу **над** нею VI 24.25. Озовітеся ж, заплачте, Німії, зо мною **Над** неправдою людською, **Над** долею злою. I 360.7. Сміються люде **надо** мною, Зовуть покриткою, дурною II 101.302. А може й сам на небеси Смієшся, батечку, **над** нами II 230.58. Недоля жартує **Над** старою головою I 25.13.

4. *При позначенні осіб, предметів, по відношенню до яких хто-, що-н. займає панівне становище, виражає зверхність тощо* (12). Скажу ще раз: Пан я **над** панами. I 79.196. I думав, що то була сила волі **над** собою, аж ні, то була гордость сліпая. VI 42.24. Дурні та гордії ми люди На всіх шляхах, по всій усюді, А хвалимось, що ось-то ми I **над** землею і водою... Усе царі II 202.4.

5. *При вказівці на вищу міру, ступінь порівняння* (2).— А подивіться! Моє найкраще **над** всіми! — I ненароком інший гляне. II 194.25. Облизавсь старий котюга, I пазорі слинить, I ледве їх простягає До сумантаними. Бо була вона **над** всіми Краще добротою II 414.В.

◇ **над 1.** I 5.84 (2 р.), 8.213, 8.218, 10.35, 10.38, 22.60, 75.13 (2 р.), 75.14, 86.419, 107.1112, 108.1164, 111.1222, 111.1229, 129.1907, 133.2055, 227.7, 246.269, 250.454, 250.471, 256.71, 272.374, 273.12, 273.23, 280.272, 296.125, 303.347, 303.349, 303.352, 338.37, 340.15, 344.153, 390.2, 473.В, 528.В, 537.В, II 8.2, 8.11, 9.43, 12.182, 14.266, 16.318, 18.416, 25.61, 26.70, 27.137, 46.51, 50.56, 115.41, 161.53, 162.81, 176.356, 177.399, 199.8, 205.21, 214.81, 219.35, 267.125, 277.504, 278.556, 278.557, 281.68, 287.9, 293.4, 311.252, 313.350, 341.1, 341.2, 344.10, 367.19, 399.В, 454.В (3 р.), 471.В, 489.В, **2.** I 3.15, 6.149, 11.3, 12.63, 50.75, 66.129, 92.612, 95.740, 100.868, 123.1673, 148.Прип. (2 р.), 149.Прип. (3 р.), 169.206, 241.101, 245.260, 303.349, 303.352, 311.57, 340.9, 554.В, II 54.199, 63.39, 179.10, 229.16, 242.2, 257.340, 268.145, 342.1, 363.3, 364.6, 373.33, 373.61, 373.62, 373.63, 410.В, 457.В, VI 141.31, 195.12, 204.39, 205.1, 208.3, 210.29, 211.4, 212.37, **3.** I 25.13, 75.25, 267.183, 267.184, 325.24, 339.81, 360.7, 360.8, 408.В, 462.В, 531.В, II 55.239, 114.19, 115.34, 146.15, 162.88, 165.39, 230.58, 286.5, 307.83, 380.В (2 р.), 483.В, VI 24.25, 27.14, **4.** I 21.25, 64.63, 79.196, 82.295, 84.334, 343.115, II 71.69, 202.4, 202.6, VI 24.34, 42.24, 227.6, **5.** II 194.25, 414.В, **надо 1.** I 34.245, 273.11, 489.В, II 47.85, 284.25, **3.** I 15.19, 15.27, 33.207, 118.1507, 142.2396, 279.240, 358.15, II 66.163, 101.302, 152.11, VI 192.9.

НАДАЛІ (1). *Присл.* і вас — Споборники святої волі — Із тьми, із смрада і з неволі Царям і людям на показ На світ вас виведу **надалі** Рядами довгими в кайданах... II 282.95.

НАДАТЬ (1). I праведно господь великий.. Вомісто кроткого пророка... Царя вам повелів **надать!** II 102.25.

НАДБАТИ (3). Був собі дід та баба.. Придбали хутір, став і млин, Садок у гаї розвели I пасіку чималу,— Всього **надбали.** I 311.67. Всього **надбав,** роботяга, Та не придбав долі! II 106.104.

◇ **надбав** II 106.104, **надбали** I 311.67, 507.В.

НАДВІРНІЙ (3). На **надвірню** комору (робочу) при случаї дубового лісу купи VI 217.40.

◇ ***Одн. З.*** (на) **надвірню** VI 209.10, 210.38, 217.40.

НАДВІР'Я (2). Старий Трохим по **надвір'ю,** Мов убитий, ходить. I 322.460. А у будень, то він тобі Не посидить в хаті, Все нишпорить по **надвір'ю.** II 256.319.

НАДВОРІ (14). *Присл.* **1.** (8). Уже й літо минулося, Зима вже **надворі,** А Марина сидить собі, Уже й не говорить I не плаче... II 97.169. Усміхнулась Катерина.. «Ходім, сину, смеркається, Коли пустять в хату; А не пустять, то й **надворі** Будем ночувати». I 41.519.

2. *У дворі, на подвір'ї* (6). Прибралась, ходила, Поки люде домовину **Надворі** робили. I 368.293. Завили пси **надворі** II 98.195.

◇ **надворі 1.** I 41.519, 41.526, 80.200, 392.32, II 70.64, 97.169, 179.21, 277.482, **2.** I 97.807, 160.291, 318.307, 368.293, II 98.195, 312.299.

НАДИВИТИСЬ (6). Отож вона мені на лихо Та на погибель підросла. Не довелось і **надивитись,** А я вже думав одружитись II 64.83. **Надивившись** на доненьку Любу, молодую, Возьме її та й огорне В ризу золотую II 330.9.

◇ **надивитись** II 11.122, 64.83, 194.17, 475.В, **надивится** II 381.В, **надивившись** II 330.9.

НАДИВЛЯТИСЬ (1). А моя свою дитину Сама доглядала.. **Надивлялась,** любувалась Княжною своєю... II 12.184.

НАДИВО (2). *Присл.* I возвеличимо **надиво** I розум наш і наш язик II 289.13. I **надиво** трупи встали I 484.В.

НАДИВУВАТИСЬ (2). Та не бери її весною В свій рай небесний, не бери, А дай твоєю красотою **Надивуватись** на землі. II 293.17. Спасибі вам, мій щирий, мій єдиний земляче, за ваш шанобний лист, який я читаю, дивуюсь і не **надивуюсь.** VI 186.4.

НАДІВАТИ (6). А коло дитини [молодиця] Так і пада, ніби мати; В будень і в неділю Головоньку йому змиє, Й сорочечку білу Що день божий **надіває.** I 315.213. Сліпий по базару.. Додає словами: «..Семени, Івани, **Надівайте** жупани» I 129.1913. А Максимові кривому Нічого не вадить; Шкандибає на милиці І гадки не має. А в неділеньку святую Мундир **надіває.** II 254.232.

◊ **надіває** I 315.213, 492.В (2 р.), II 254.232, **надівають** I 36.315, **надівайте** I 129.1913.

НАДІЛЯТИ (1). *Образн.* Випускаю оце в люде другого «Кобзаря» свого, а щоб не з порожніми торбами, то **наділяю** його предисловієм. I 374.2.

НАДІТЬ (9). **Надів** бурнус. І веселенький З своїми дітками пішов В Єрусалим II 322.699. **Надів** шапку. I 61.63. Ой **надіну** я сережки II 128.9. Якби пустили на музики.. **Наділа** б жовті черевики II 166.73. А в Оренбурзі, і до прийому не водивши, **наділи** на мене солдатську зброю і так з того часу.. став [я] солдатом. VI 83.10. *Образн.* (1). Ходім, батьки-отамани, У Фастов в неділю: Та **надінем** вражим ляхам Кошуленьку білу. II 125.11.

◊ **надіть** VI 148.22, **надів** I 61.63, II 38.116, 322.699, VI 82.38, **наділи** VI 83.10, **надіну** II 128.9, **надінем** *образн.* II 125.11, **наділа б** II 166.73.

НАДІЯ (31). **1.** (30). Алмазом добрим, дорогим Сіяють очі молодії; Витає радість і **надія** В очах веселих II 238.5. Я оце заходився женитися, то мені, бач, і тут треба гроші; а вся **надія** на О с н о в у та на К о б з а р я. VI 216.31. А **надію...** Вітер по полю розвіяв, Хвиля морем рознесла. I 228.32. *У прикл. спол.* в е с е л і є -**надія** (1). Вітрило-вітре мій єдиний.. Моє в е с е л і є -**надію** В степу між тучею розвіяв! II 496.В. *Персоніф.* (4). Боюся ще погорілу Пустку руйновати.. Може вернеться **надія..** В пустку зимовати I 258.9. Поки живе **надія** в хаті, Нехай живе, не виганяй. II 62.26.

2. *Той, на кого можна надіятись* (1). Єдиного сина, єдину дитину, Єдину **надію!** в військо оддають! I 242.133.

◊ ***Одн. Н.*** **надія 1.** II 48.145, 180.47, 199.6, 222.76, 238.5, 328.59, 494.В, VI 43.1, 43.4, 203.10, 216.31, *персоніф.* I 258.9, II 48.124, 62.26, 354.8, ***Р.*** **надії 1.** VI 170.14, **без надії 1.** II 67.14, 342.11, **од надії 1.** II 354.2, ***З.*** **надію 1.** I 228.31, 228.32, II 47.94, 213.66, 228.58, 236.28, 272.291, 328.58, 354.17, VI 130.8, *у прикл. спол.* II 496.В, **2.** I 242.133.

НАДІЯТИСЬ (1). на Україну я не **надіюсь**, там чортма людей VI 28.22.

НАДО *див.* **НАД.**

НАДПИСАНИЙ (1). Послав я тобі не **надписаних** п'ять книжок К о б з а р я. VI 206.14.

НАДРУКОВАНИЙ (11). Він багато написав об Гайдамаччині, але **надрукованого** нема нічого. I 149.Прип. пришліть мені його адрес, а коли **надрюкована** його О д и с с е я, то і її пришліть. VI 43.35. Взяв та й проциндрив гарненько ті гроші, що треба було заплатить за аркуш **надрукованого** паперу I 151. 9.

◊ ***Одн. Н.*** **надрюкований** VI 32.9, **надрюкована** VI 43.35, **надрюковане** VI 209.32, **надрюковано** VI 25.28, ***Р.*** **надрукованого** I 149.Прип., 150.П, 151.9, **надрюкованої** VI 133.34, ***З.*** **надрукованого** I 150.II, **надрюковану** VI 86.36, ***Мн. Н.*** **надрюковані** VI 21.4.

НАДРУКУВАТИ, НАДРУКОВАТЬ (13). Чи ти **надрюкував** свій Ч о р н о м о р с ь к и й п о б и т? VI 84.29. Я думав, і дуже хотілось мені **надруковать** ваші козацькі імена рядочком гарненько I 151.4. А поки що буде, **надрукуйте** хоч це, що маю,— тілько дрюкуйте своєю граматикою, бо вона мені дуже полюбилась. VI 22.9. *У приказці* (1). Отут він ввесь, хоч **надрюкуй.** II 88.20.

◊ **надруковать** I 151.4, 151.13, **надрюкував** VI 84.29, 84.30, 85.9, 139.31, 155.32, **надрюковав** VI 23.15, **надрюкую** VI 23.32, **надрюкують** I 503.В, **надрукують** I 301.297, **надрюкуй** *у приказці* II 88.20, **надрукуйте** VI 22.9.

НАДРЮКОВАНО (2). *Присудк. Безособ.* Не лайте дуже, коли найдете що-небудь не до ладу, бо і написано і **надрюковано** навмання... VI 23.18.

◊ **надрюковано** VI 23.18, 83.20.

НАДТО (24). *Присл.* **1.** *Особливо* (17). А козаки, як хміль отой, В'ються круг Ганнусі. А **надто** той рибалонька, Жвавий, кучерявий, Мліє, в'яне, як зостріне Ганнусю чорняву. I 165.57. І все то те лихо, все, кажуть, од бога! Чи вже ж йому любо людей мордувать? А **надто** сердешну мою Україну. II 30.48. Поклонися усім родичам од мене, а **надто** дідові, коли живий, здоровий. VI 15.24.

2. *Надмірно* (7). А іноді то ще й заплачу, Таки аж **надто.** II 241.4. Не гріє сонце на чужині, А дома **надто** вже пекло. II 23.2.

і перше так було, а тепер аж **надто** стало тяжко на самоті. VI 198.17.

◇ **надто 1.** I 23.72, 95.738, 150.П, 164.27, 165.57, II 30.48, 94.52, 280.8, 286.21, 444.В, VI 15.24, 26.12, 43.20, 54.25, 71.2, 206.35, 216.34, 2. II 14.255, 23.2, 241.4, 327.28, VI 155.35, 198.17, 217.25.

НАДУВАТИ (1). *Образн.* Не доведеться мені давать під парус свої вірші і того ради, що парус сей **надуває** заступник того вельможного князя, любителя березової каші. VI 186.10.

НАДУТИЙ (1). Цар цвенькає; А дивоцариця, Мов та чапля меж птахами, Скаче, бадьориться. Довгенько вдвох похожали, Мов сичі **надуті,** Та щось нишком розмовляли I 247.348.

НАДУТИСЯ (1). *Образн.* **Надувся** вітер; як повіє — Нема нічого: — скрізь біліє... Та тілько лісом загуло. I 42.552.

НАЗАВТРА (4). *Присл.* А **назавтра,** як цар вийшов, Мене поховала Та бабуся, що осталась На тій пожарині I 296.112. **Назавтра** в город одвезли Та й заголили в москалі! II 95.75.

◇ **назавтра** I 296.112, 296.118, II 95.75, 425.В.

НАЗАД (9). *Присл.* **1.** *На попереднє місце* (6). І я, заплакавши, **назад** Поїхав знову на чужину. II 111.33. Грошей у мене б стало, щоб поїхать до Нікольського і **назад** вернуться, та не в тім річ. VI 154.34. Везла **Назад** гадюку в серці люту Та трошки в пляшечці отрути. II 224.185. Усі невлад, усіх **назад,** В усіх доля мати. А у вдови один син, Та й той якраз під аршин. I 233.134 //*До попередньої розмови* (1). Вернімося трохи **назад.** Так отак-то, друже мій єдиний! прочитавши в тім И н в а л и д і, що ти, благодарить господа милосердого, живий і здоровий, я трохи не рік усе застругував перо, щоб написать до тебе лист VI 83.40.

2. *У напрямку, протилежному до руху* (3). Пішла селом, Плаче Катерина.. Вийшла з села — серце мліє; **назад** подивилась, Покивала головою Та й заголосила I 34.266 //*За спину* (2). Цькують його собаками, Крутять **назад** руки І завдають козакові Смертельниє муки II 131.14.

◇ **назад 1.** I 233.134, II 111.33, 224.185, 278.551, VI 83.40, 154.34, 2. I 34.266, II 131.14, 423.В.

НАЗАР (2). *У назві твору.* Скомпоновав ще я маленьку поему Г а м а л і я.. І **Н а з а р а** С т о д о л ю — драма в трьох актах. VI 28.29. А тепер вони розучують М о с к а л я - ч а р і в н и к а, Ш е л ь м е н к а, С в а т а н н я н а Г о н ч а р і в ц і і мого **Н а з а р а** С т о д о л ю. VI 34.23.

НАЗАРЕЙ *див.* **НАЗОРЕЙ.**

НАЗАРЕТ (8). *Назва міста.* Єлисавета, Стара вдова, У **Назареті** З малим синком своїм жила II 318.526. Та й рушили собі в дорогу У **Назарет.** II 483.В.

◇ ***Одн. Р.*** **із Назарета** II 309.161, ***З.*** **у (в) Назарет** II 312.284, 318.533, 322.716, 483.В, 490.В, ***М.*** **у (в) Назареті** II 301.17, 318.526.

НАЗБИРАТИ (1), **НАЗБІРАТИ** (1). По копійці [вдова] заробляла, Копу **назбирала.** Та до сина лист писала, У військо послала I 234.151. Аж три пари на радощах Кумів **назбірали** I 314.158.

НА́ЗВАНИЙ (2). Чорний шлях виходив од Дніпра.. Чорним **названий,** що по йому татари ходили в Польщу і своїми табунами вибивали траву. I 148.Прип. Прислав мені із Пітера курінний Панько Куліш книгу своєї роботи, **названу** З а п и с к и о Ю ж н о й Р у с и VI 130.29.

НАЗВА́НИЙ (2). *У спол.* б р а т **названий (названний)** — *нерідний брат* (2). Нема Гонти; нема йому Хреста, ні могили.. Один тілько б р а т **названий** Оставсь на всім світі I 145.2499. Один тілько б р а т **названний** Оставсь на всім світі I 449.В.

НАЗВАТИ, НАЗВАТЬ (17). *Дати ім'я, назву кому-, чому-н.* ввечері й охристили, І Марком **назвали.** I 314.160. І долину і криницю На пам'ять **назвали** Москалевою. II 56.288 //*Визначити, охарактеризувати кого-, що-н. якимсь словом* (9). Його знають люде, бо носить земля; А якби почули, що він, одинокий, Співа на могилі, з морем розмовля,.. Дурним би **назвали** I 27.78. Тебе самого Безумним люди **назовуть** II 416.В. І як він, крий його мати господня! не видасть второго тома, то не тілько я, ти, всі земляки і вся славянщина проклене його і **назове** брехуном. VI 132.5 /С е б е **назвати** (1). Побачить — і поцілує Своє єдиноє дитя І перший крик його почуть — І матерью себе **назвать.** II 381.В /Т в о є ю **назвати** (1). О доле! Пророче наш! Моя ти доне! Твоєю думу **назову.** II 290.19 //*Проголосити ким-н.* (1). Її гарненько одягли Та у неділю й повінчали, І генеральшею **назвали** II 220.13.

◇ **назвати** II 273.353, **назвать** II 157.10, 271.270, 381.В, **назвав** II 461.В, **назвали** I 314.160, 528.В, II 56.288, 220.13, 258.395, **назову** II 228.60, 290.19, **назове** VI 132.5, **назовуть** II 410.В, 416.В, 417.В, **назвали [би]** I 27.78.

НАЗВАТИСЯ (1). Я ще одну драму майструю. **Назоветься** С л е п а я к р а с а в и ц а VI 20.36.

НАЗИВАТИ (11). За гайдамаками ходив кобзар; його **називали** сліпим Волохом. I 148.Прип. Я не знаю, Чи єсть у бога люте зло, Щоб у тій хаті не жило? А хату раєм **називають!** II 229.13. Давно вже я **називаю** синів ваших своїми братами, а вас своєю матір'ю. VI 218.6 /С е б е **називати** (1). Галайдою Яремою Себе **називає** Той, що привіз... I 133.2059 //*Величати* (1). За що вони тепер мене В палатах вітають, Царівною **називають** I 355.7.

◇ **називати** II 186.4, **називаю** II 229.14, VI 218.6, **називає** I 133.2059, 235.217, 507.В, **називають** I 355.7, II 229.6, 229.13, **називали** I 148. Прип. (2 р.).

НАЗИВАТИСЯ (1). Мені тепер дуже і дуже треба одну акварельну краску, **називається** вона сепія. VI 118.35.

НАЗИРАТИ (1). О друже мій добрий! Друже незабутий! Живою душею в Украйні витай, Літай з козаками понад берегами, Розриті могили в степу **назирай.** I 329.164.

НАЗИРКИ (1). *Присл.* Харита мені подобалася, хоч я її і **назирки** бачив VI 201.3.

НАЗНАТИ (1). Таки ж у нашому селі **Назнав** я дівчину... I 396.19.

НАЗНАЧАТИСЯ (1). перебираю старий Р [у с с к и й] и н в а л и д. Коли, зирк, аж надрюковано, що такий-то Яцько К[ухаренко] **назначається** в таке і таке войсько кошовим. VI 83.20.

НАЗОРЕЙ (3), **НАЗАРЕЙ** (2). *Бібл.* А сіракузьких **назореїв** Ще не було у Колізеї. II 276.459. У праведних твоїх питає: Що він зробив їм той святий, Той **назарей,** той син єдиний II 465.В.

◇ ***Одн. Н.*** **назорей** II 265.46, 461.В, **назарей** II 465.В, 466.В, ***Мн. Р.*** **назореїв** II 276.459.

НАЗУСТРІЧ (1). *Присл.* «Де москалі, лебедики?».. Полетіла Катерина I не одяглася.. Боса стала серед шляху, Втерлась рукавами. А москалі їй **назустріч,** Як один верхами. I 43.585.

НАЇДАТИСЬ (1). *Образн.* Може, чванитесь, що братство Віру заступило. Що Сінопом, Трапезонтом Галушки варило. Правда.. правда, **наїдались,** А вам тепер вадить. I 334.174.

НАЇЗЖАТИ (1). [Ярема] Часом **наїзжає** Вряди-годи I 444.В.

НАЇСТИСЯ, НАЇСТИСЬ (4). *Повт.* (2). Царя вже Ірода не стало. Чогось увечері **наївсь,** Та так **наївся,** що й опрігсь II 316.474. *Образн.* (1). Кати! кати! людоїди! **Наїлись** добре, Накралися I 249.421 //*У спол.* **наїстися** в с і х х л і б і в — *зазнати всякого життя* (1). Іди ти в Січ, як бог поможе, Там **наїсися** в с і х х л і б і в. I 277.172.

◇ **наївся** *повт.* II 316.475, **наївсь** *повт.* II 316.474, **наїлись** *образн.* I 249.421, **наїсися** *у спол.* I 277.172.

НАЇХАТИ (5). *Прибути звідкись, приїхати.* **Наїхали** старости Й молодик за ними II 331.1. Порадились, Дали в город знати; Суд **наїхав,** подивились, Попились завзято Судовики. II 187.52. У тієї Катерини Хата на помості, Із славного Запорожжя **Наїхали** гості. II 129.4. Занедужала княгиня, I князь схаменувся. За бабами-знахурками По селах метнувся. **Наїхали...** Заходились. Лічили, лічили... II 13.216.

◇ **наїхав** II 187.52, **наїхали** II 13.216, 97.187, 129.4, 331.1.

НАЙГІРШЕ (2). **1.** *Присл.* (1). А **найгірше** я шукаю Проклятого пана ...Шоб задушить! бо як узяв Мене молодою, Та й остриг ниначе хлопця I 542.В.

2. *Присудк.* (1). Мене з Києва загнали аж сюди, і за що? За вірші! і заказали писать їх, а що **найгірше...** рисовать! VI 58.5.

◇ **найгірше** 1. I 542.В, 2. VI 58.5.

НАЙДОРОГІШИЙ (1). Поки ті гроші заробив, Я годів зо два проходив По Чорноморії, по До́ну... I подарунків накупив **Найдорогіших...** I 397.37.

НАЙКРАЩИЙ (22). Перехрестився неборак, Коня **найкращого** сідлає I скаче в Київ. II 175.328. Восени, як одробишся з полем і окопаєш наше будущеє кишло, вибери на тому кишлі **найкраще** місце і посади яблуню і грушу VI 217.4. Якось недавно довелось Мені заїхать в Україну, У те **найкращеє** село... II 110.11 //*Найвродливіший* (10). У покоях у золоті [Оксана], Як **найкраща** пані I 457.В. **Найкращий** парубок Микита.. **Найкращий** хлопець, та байстрюк II 77.21 //*Субст.*(1). А тим часом одній **найкращій** скажіть тихенько, щоб рушника дбала VI 192.16 //*Наймиліший, найприємніший* (4). I коли-то воно буде Гратись і промовить Слово м а м о. Великеє, **Найкращеє** слово! II 195.70.

◇ ***Одн. Н.*** **найкращий** II 77.21, 77.23, **найкраща** I 457.В, II 73.163, 75.223, **найкрашча** II 439.В, **найкращая** II 72.110, 186.31, **найкрашчая** II 416.В, **найкраще** II 194.25, **найкрашче** II 441.В, ***Д.*** **найкращій** *субст.* VI 192.16, ***З.*** **най-**

кращого II 175.328, **найкраще** VI 217.4, **найкращеє** II 195.70, 268.158, **найкращчеє** II 442.В (2 р.), (у) **найкращеє** II 110.11, ***Мн. Н.*** **найкращі** II 25.55, **найкращії** II 204.17, **найкращчії** II 444.В.

НАЙЛУЧШИЙ (1). Мені тепер дуже і дуже треба одну акварельну краску.. вона буває різних фабрик, але **найлучша** Римская сепія. VI 118.37.

НАЙМАТЬ (9). **1.** *Брати на роботу за певну плату* (7). Заставить треба богослова, .. Щоб він гуляючи навчив Настусю заповідь, щоб знову Не довелось дяка́ **наймать** II 169.150 //*Замовляти що-н. за гроші* (2). [Микита] Шеляга виймає І за того остатнього Музику **наймає** II 78.36. Сорокоусти **наймала,** у Києв ходила I 539.В. *Образн.* (1). Багатий не знає Ні приязні, ні любові — Він все те **наймає** I 260.4.

2. *Віддавати кому-н. для роботи, для користування* (2). Кажуть, бачиш, що все то те Таки й було наше, Що вони тільки **наймали** Татарам на пашу I 309.35. А з вольними козаками Що я виробляла? Кому я їх не **наймала,** Не запродавала? I 300.247.

◊ **наймать 1.** II 169.150, **наймає 1.** II 78.36, *образн.* I 260.4, **найма 1.** II 158.50, **наймають 1.** II 442.В, **наймав 1.** VI 19.13, **наймала 1.** I 539.В, **2.** I 300.247, **наймали 2.** I 309.35.

НАЙМЕНШИЙ (1). На чужину з України Брати розійшлися. Покинули стару матір. Той жінку покинув, А той сестру. А **найменший** — Молоду дівчину. I 388.7.

НАЙМИ (31). прийми ти її в своїй хаті, як рідну сестру. Нехай вона сердешна од **наймів** трохи одпочине. VI 205.3. Присудили сусідоньки У **наймах** служити. I 232.78. *Повт.* (3). Ви в **наймах** виросли чужії, У **наймах** коси побіліють, У **наймах,** сестри, й умрете! II 230.40. *Тавтол.* (2). Ой піду я богу помолюся, Та піду я у **найми** наймуся II 147.9.

◆ *У спол.* (13): а) п і т и (і т и) в **найми** (9). П і д у в **найми,** піду в люди, А за сотником не буду. I 159.246. знемігся неборака — Хоч продавай хату Та й д и в **найми.** II 106.73; б) у (в) **найми** п р о с и т ь с я (п р о с и т и с ь) (3). Прийшла молодиця На той хутір благодатний У **найми** п р о с и т ь с я. I 314.172. І знову в люде довелось П р о с и т и с ь в **найми?** II 95.84; в) у **найми** о д д а в а т и. *Образн.* (1). І на апостольськім престолі Чернець годований сидить. Людською кровію шинкує І рай у **найми** о д д а є! I 265.93.

◊ ***Мн. Р.*** **од наймів** VI 205.3, ***З.*** **в (у) найми** *тавтол.* II 147.9, 181.8, *у спол.* а). I 125.1768, 159.246, 232.81, 233.140, II 52.117, 52.126, 106.73, 182.11, 204.20, *у спол.* б) I 314.172, II 95.84, 491.В, *у спол.* в), *образн.* I 265.93, ***М.*** **у (в) наймах** I 232.78, II 42.3, 49.31, 64.75, 85.25, 105.50, 116.18, 155.20, 250.75, 250.78, 414.В, 484.В, *повт.* II 230.40, 230.41, 230.42.

НАЙМИТ (9). **1.** *Батрак* (7). Шелесь, шелесь по дубині, Шапки хлопці погубили, Тілько **наймит** не згубив, Удовівну полюбив... II 54.193. Стережіця ж — кохайтеся Хоч і **з наймитами,** З ким хочите, мої любі, Тілько не з панами. I 533.В //*У спол.* п і т и у **наймити** (2). Так от як, брате: треба в люди На год, на два п і т и У **наймити** I 277.164.

2. *Найманець* (2). І ви, молдавани, Тепер ви не пани: Ваші господарі — **Наймити** татарам, Турецьким султанам. I 102.936.

◊ ***Одн. Н.*** **наймит 1.** I 457.В, II 54.193, **2.** I 83.306, ***О.*** **наймитом 1.** I 148. Прип., ***Мн. Н.*** **наймити 2.** I 102.936, ***З.*** **у наймити** *у спол.* **1.** I 277.164, II 253.172, ***О.*** **з наймитами 1.** I 533.В, ***М.*** **у наймитах 1.** II 458.В.

НАЙМИЧКА (33). Ні, Марку, ніяко Мені матір'ю сидіти: То багаті люде, А я **наймичка...** I 318.320. може Харита скаже: що вона вбога, сирота, **наймичка,** а я багатий, та гордий, то ти скажи їй, що в мене багато дечого нема, а часом і чистої сорочки VI 198.27. Узяв хорошу та убогу,— Звичайне, **наймичку.** II 105.53. *Назва твору* (2). Спасибі тобі за **Н а й м и ч к у.** VI 156.1.

◆ *У спол.* (4): а) в **наймичку (наймички)** п р о с и т и с ь (2). Вранці-рано Свою дитину, безталанна, Нагодувала, одягла І за святим своїм пішла У Назарет той до вдовиці В сусіду, в **наймичку** п р о с и т и с ь! II 318.534; б) о д д а т и у **наймички** (1). А вас.. О д д а в своїм прафосам п'яним **У наймички** сатрап-капрал. II 281.37; в) **в наймичках** р о с т и — *рости, працюючи в наймах* (1). У Йосипа, у тесляра Чи бондаря того святого, Марія в **наймичках** р о с л а. II 306.28.

◊ ***Одн. Н.*** **наймичка** I 315.219, 316.227, 317.264, 317.288, 317.292, 318.312, 318.320, 318.337, 319.370, 320.399, 324.535, II 176.358, 176.382, 312.285, VI 70.24, 198.27, 216.32, *у назві* I 310.Заг., ***Р.*** **до наймички** I 316.241, 324.531, **у наймички** I 317.264, ***Д.*** **наймичці** I 322.484, ***З.*** **наймичку** I 320.374, II 105.53, **в наймичку** *у спол.* а) II 318.534, **за Наймичку** *у назві* VI 156.1, **на наймичку** II 306.36, ***О.*** **наймичкою** I 43.625, **з наймичкою** VI 217.19, ***Мн. Р.*** **наймичок** II 78.42, ***З.*** **в (у) наймички** *у спол.* а) II 492.В, *у спол.* б) II 281.37, ***М.*** **в наймичках** *у спол.* в) II 306.28.

НАЙНЯТИ, НАЙНЯТЬ (7), **НАНЯТИ** (1). **1.** *Замовити що-н. за гроші* (7). Я два шаги, два шаги Пропила, За копійку дудника

Найняла. II 144.12 *//Про приміщення* (2). може можна **найнять** у Каневі для неї хаточку на літо? **найми** VI 217.37.

2. *Віддати кому-н. для користування* (1). Привітай його гарненько і **найми,** або сам позич йому коней до Жаботина. VI 211.18.

◇ **найняти 1.** I 321.440, **найнять 1.** VI 217.37, **наняти 1.** I 506.В, **найняла 1.** I 532.В, II 144.12, **найму 1.** II 147.11, **найми 1.** VI 217.37, **2.** VI 211.18.

НАЙНЯТИЙ (1). Я, вставши раненько, заходився писать до вас лист оцей; тільки що заходився, а тут чорт несе єфрейтора (звичайно **найнятого,** щоб давав знать, бо я живу тепер не в казармах): пожалуйте к фельдфебелю. VI 62.7.

НАЙНЯТИСЯ (5). А наймичка шкандибає, Поспішає в Київ. Прийшла в Київ — не спочила, У міщанки стала, **Найнялася** носить воду, Бо грошей нестало. I 319.341. Мені здається, що якби сам Рафаель воскрес отут, то через тиждень умер би з голоду, або **найнявся** б у татарина кози пасти. VI 54.37. *Тавтол.* (2). піду я у найми **наймуся.** II 147.9.

◇ **найнялася** I 319.341, II 316.442, **наймуся** *тавтол.* II 147.9, 181.8, **найнявся б** VI 54.37.

НАЙПАЧЕ (2). *Присл.* **Найпаче** Сердешній плакать не дають, Вона ж сховається та й плаче. II 95.87. Ти я думаю бачив колинебудь кавказькії укрепления?.. Отак достеменно і у нас в Новопетровськім укріпленії, а **найпаче** зимою. VI 83.36.

НАЙПЕРШИЙ (2). Зайнялася Смілянщина, Хмара червоніє. А **найперша** Медведівка Небо нагріває. I 114.1332. За що, не знаю, називають Хатину в гаї тихим раєм. Я в хаті мучився колись, Мої там сльози пролились, **Найперші** сльози. II 229.10.

НАЙПОГАНШИЙ (1). Наша книжка як попадеться у їх руки, то вони аж репетують та хвалять те, що **найпоганше.** I 374.17.

НАЙПРЕЧУДОВНИЙ (1). Та й сон же, сон **найпречудовний** Мені приснився I 472.В.

НАЙПРИЧУДЛИВИЙ (1). Та й сон же, сон **найпричудливий** Мені приснився I 475.В.

НАЙСВЯТИЙ (1). гори.. Простіть, високії, мені! Високії! і голубії! Найкращі в світі! **найсвятії!** II 25.55.

НАЙСТАРШИЙ (4). Умер **найстарший** старшина I 366.196 *//Субст.* (3). Завтра, слава богу, од нас пароход повезе почту, а коли-то він привезе од тебе, друже мій єдиний, лист? То вже цього і сам **найстарший** не скаже. VI 84.10. Дивлюсь, цар підходить До **найстаршого...** та в пику Його як затопить!.. I 248.357.

◇ ***Одн. Н.*** **найстарший** I 366.196, *субст.* VI 84.10, **найстаршій** *субст.* I 535.В, ***Р.*** **до найстаршого** *субст.* I 248.357.

НАЙТВЕРЕЗІШИЙ (1). *Субст.* Та й сон же, сон, напричуд дивний, Мені приснився — **Найтверезіший** би упився I 240.64.

НАЙТИ (100). **1.** *Розшукати кого-, що-н.* (77). Скрізь шукала Дитину мати.. Та там уже його в кайданах **Найшла,** сердешная, в тюрмі. II 271.243. **Найдуть** злії та й окрадуть... І тебе, убогу, Кинуть в пекло... замучишся I 348.17. А цей добрий земляк уже знатиме, де мене **найти.** VI 39.36. *Повт.* (6). **Найшли, найшли** твого сина, Титарівно, в баговинні. II 82.197. На край світа Полечу.. та не **найду,** Не **найду** Оксани! I 116.1409. *У прислів'ї* (1). Сказано, коли чоловік чого добре шукає, то й **найде:** так і зо мною тепер трапилось. VI 217.20 *//Підшукати кого-, що-н.* (9). **Найду** тобі рівню, Хоч за морем синім I 231.32. Мале дівча,.. Як тая лілія цвіло. Дивилася на неї мати І молоділа. І дівчаті Людей шукала. І **найшла.** II 267.105. Чи так, чи сяк, а я повинен ожениться, а то проклята нудьга зжене мене з світа. Ярина сестрі обіцяла **найти** мені дівчину в Кериловці VI 198.32. А тебе ще раз прошу, **найди** чоловічка, добре знающого фотографію VI 142.6 *//Зустріти кого, що* (8). Піду синів випровожать В далеку дорогу. Нехай ідуть,— може **найдуть** Козака старого, Що привіта моїх діток Старими сльозами. I 79.191. А все-таки її люблю, Мою Україну широку, Хоч я по їй і одинокий (Бо, бачте, пари не **найшов)** Аж до погибелі дійшов. II 201.50. *Образн.* (11). Ну, Галайдо, Поїдем гуляти. **Найдеш** долю... I 116.1429. Велика сім'я її, небогу, осіла, а то б вона й сама собі розумно **найшла** шлях-дорогу до раю. VI 163.28.

2. *Несподівано побачити кого-, що-н., натрапити на кого-, що-н.* (19). Чи не **найдеш** там у панночки-хуторяночки в альбомі мого Івана Гуса? Добре було б, якби **найшов,** а то шкода буде, як пропаде. VI 156.1. Москаля вже неживого **Найшли** в балці діти II 56.280. Якщо **найдете** в Одесі **Шекспіра,** перевод Кетчера, або **Одисею,** перевод Жуковского, то пришліть VI 42.5. Сидіть, діти, у запечку, А я з журби та до шинку, А там **найду** свою жінку I 67.148. **Найдеш** у гаї тую калину, То й при-

горнись, Бо я любила, моя дитино, Її колись. II 134.13 //*Застати когось* (1). І вчора і позавчора не **найшов** я вас дома. VI 208.9. *Образн.* (1). Благаю бога, щоб печаль Тебе довіку не збудила, Щоб у палатах не **найшла...** I 385.35.

3. *Прийти до певної думки, висновку про кого-, що-н.* (4). Насчёт рисунков, як **найде** граф і що він з ними зробить, напиши мені. VI 179.9.

◊ **найти 1.** I 130.1946, VI 34.17, 36.26, 39.36, 198.32, **найшов 1.** I 134.2079, II 108.163, 201.50, 313.335, **2.** VI 208.9, **найшла 1.** I 45.684, 166.107, 311.46, 384.3, II 267.105, 270.240, 271.243, 307.86, *образн.* VI 163.28, **2.** *образн.* I 385.35, **найшло 1.** *образн.* VI 171.34, **найшли 1.** I 122.1659, 331.38, 539.В, II 65.131, 114.23, 159.89, 189.117, 235.121, *повт.* II 82.197 (2 р.), **2.** II 9.47, 47.75, 56.280, 101.319, **нашли 1.** II 491.В, **найду 1.** I 9.17, 15.31, 93.633, 231.32, II 182.21, VI 142.5, 200.29, 218.17, *повт.* I 116.1409, 116.1410, *образн.* I 162.385, 162.390, II 181.5, 181.6, **2.** I 67.148, 67.149, **найдеш 1.** I 95.700, 116.1411, 131.1974, 287.566, VI 227.10, *образн.* I 116.1429 (2 р.), **2.** II 134.13, VI 16.24, 156.1, 215.6, **3.** VI 217.32, **найдиш 1.** I 437.В, **найде 1.** I 31.149, 274.65, 274.66, 495.В, II 483.В, VI 198.33, *у прислів'ї* VI 217.20, *образн.* II 328.44, **3.** VI 179.9, 179.21, **найдете 1.** *образн.* I 24.109, 24.111, **2.** I 376.68, VI 42.5, 45.24, 45.29, **3.** VI 23.17, **найдуть 1.** I 79.191, 304.386, 348.17, II 133.14, **2.** I 387.52, II 292.43, **найди 1.** VI 131.32, 134.12, 141.14, 142.6, 179.3, 227.39, *повт.* I 33.199, 33.200, **найдіть 1.** VI 208.26, **коли б найти 1.** I 365.193, **якби найшов 2.** VI 156.2, **якби найшли 1.** I 226.52.

НАЙТИСЯ, НАЙТИСЬ (18). **1.** *Виявитися, трапитися* (16). Сини мої! орли мої! Летіть в Україну.. Там **найдеться** душа щира, Не дасть погибати I 76.49. Тут треба маляра аквареліста. Та в Семена, я думаю, **найдеться** знакомий такий майстер. VI 119.4 //*Безособ.* (2). Не **найшлося** З ким серцем ділитись, А тепер не маю навіть З ким поговорити! II 190.23 //*З підсилювальною часткою «таки»* (2). **Найшовсь-таки** один козак Із міліона свинопасів, Що.. Сатрапа в морду затопив. II 281.48.

2. *Бути розшуканим* (2). У синагогу Зайшла благать благого бога, Щоб син її **найшовсь.** II 320.623. Напишіть бога ради, чи получили ви І с т о р і ю Устрялова, бо вона **найшлась** і я послав вам через тутешнього купця. VI 50.37.

◊ **найшовсь 2.** II 320.623, **найшовсь-таки 1.** II 281.39, 281.48, **найшлась 1.** VI 198.33, **2.** VI 50.37, **найшлося 1.** VI 20.28, 70.15, *безособ.* II 190.23, **найшлось 1.** VI 58.2, **найдеться 1.** I 21.20, 76.49, VI 28.10, 55.2, 119.4, 152.19, 167.9, **найдеця 1.** I 421.В, **найшлося б** *безособ.* VI 92. 24.

НАКАЗАТИ (1). Як будете писать до В[арвари] Н[іколаєвни], то од мене їй низесенько поклонітеся та **накажіть,** щоб хоч одно слово написала VI 46.17.

НАКАЗНИЙ (1). Із города із Глухова Полки виступали З заступами на лінію, А мене послали На столицю з козаками **Наказним** гетьманом! I 250.436.

НАКИНУТИ (2). *У спол.* **накинути** о к о м — *підшукати.* проси сестру Катерину і сестру Ярину, чи не **накинуть** вони о к о м у Кериловці яку огрядну та чепурну дівчину VI 211.1. А знаєш що, Федоте? Я чув, що ти вже на другій оженився. **Накинь** о к о м Полтавку, кирпу чорнобривку, то на ту весну будеш у мене старшим буярином. VI 211.26.

НАКЛИКАТИ (2). *Образн.* Журбою Не **накличу** собі долі I 23.77. Скажи, що правда оживе, Натхне, **накличе,** нажене Не ветхе[є], не древлє слово Розтлєнноє, а слово нове Меж людьми криком пронесе II 328.65.

НАКЛЮВАТИСЬ (1). Ой не клюйте, гайворони, Чумацького трупу, **Наклювавшись,** подохнете II 127.19.

НАКОВАНО (1). *Присудк. Безособ.* От собі й читаю, Що на скелі **наковано** I 249.412.

НАКОЇТИ (1). Безбожний царю, творче зла, Правди гонителю жестокий! Чого **накоїв** на землі! II 282.75.

НАКОПАТИ (1). Найшли зілля, **накопали** І стали варити. II 114.23.

НАКРАСТИ (1). *Аліт.* продав злодіям Той крам, що **накрав.** I 298.179.

НАКРАСТИСЯ (1). Кати! кати! людоїди! Наїлись обоє, **Накралися** I 249.422.

НАКРИВАТИ (1). Бере [Гонта] синів, Кладе в темну хату.. Поцілував мертвих в очі, Христить, **накриває** Червоною китайкою Голови козачі. I 142.2385.

НАКРИТА (1). *Перен. Знеславлена.* Якби тобі довелося В нас попанувати, То знав би ти, пане-брате, Як їх називати, Отих твоїх безталанних Дівчаток **накритих.** II 186.6.

НАКРИТИ (5). **1.** *Укрити чимось зверху* (3). Лопух зорвала [Марія] і **накрила..** Свою головоньку смутную II 307.87. *Образн.* (1). Гонта, горем битий, Несе дітей поховати, Землею **накрити** I 141.2353.

2. *Перен. Знеславити* (2). Прийшли вісті недобрії — В поход затрубили. Пішов москаль в Туреччину; Катрусю **накрили.** I 29.44.

◊ **накрити 1.** *образн.* I 141.2353, **накрила 1.** II 307.87, **накрили 2.** I 29.44, 356.52, **накрив 1.** II 176.359.

НАКРИШИТИ (1). Навприсядки Сліпий по базару Оддирає постолами, Додає словами: «..Ой сип сирівець та **накриши** хріну» I 130.1937.

НАКУВАТИ (1). Ой зузуле, зузуленько, Нащо ти кувала, Нащо ти їй довгі літа, Сто літ **накувала?** I 231.56.

НАКУПИТИ (5). Поки ті гроші заробив, Я годів зо два проходив По Чорноморії, по Дону... І подарунків **накупив** Найдорогіших... I 397.36. **Накупила** Катерина червоного шовку II 403.В.

◊ **накупив** I 397.36, **накупила** II 12.173, 403.В, **накупили** II 64.88, **накуплю** I 537.В.

НАЛАГОЖУВАТИ (1). Іде [Настуся] недалечко, рве барвінок, квічається і співає. А сотник **налагожує** скрипку II 167.Рем.

НАЛЕДВИ (1). *Присл.* І вже ледви я, **наледви** Донесла до хати — Оту воду... I 294.60.

НАЛЕТІТИ (4). **Налетіли** чорні крюки Вельможних будити I 66.117. *Образн.* (2). Поміж возами нігде стать: Неначе в ірій, **налетіло** З Смілянщини, З Чигирина Просте козацтво, старшина I 100.892.

◊ **налетіло** *образн.* I 100.892, **налетіли** I 66.117, 100.881, *образн.* I 101.895.

НАЛИВАЙКІВ (1). Згадайте праведних гетьманів: Де їх могили? де лежить Останок славного Богдана? Де Остряницина стоїть Хоч би убогая могила? Де **Наливайкова?** I 108.1142.

НАЛИВАЙКО (4), **КРАВЧЕНКО-НАЛИВАЙКО** (2). *Прізвище ватажка селянського повстання на Україні (1594—1596 рр.).* Павла **Наливайка** живого спалили в Варшаві I 148.Прип. Не мені тепер, старому, Булаву носити. Нехай носить **Наливайко** Козакам на славу. II 138.73.

◊ ***Одн. Н.*** **Наливайко** I 64.41, 97.818, II 138.73, ***З.*** **Наливайка** I 148.Прип., **Кравченка-Наливайка** II 138.62, 139.82.

НАЛИВАТИ (5). **1.** (3). Шинкар знає, **наливає** І не схаменеться I 78.149. *Образн.* (1). Горить розумний той маяк, А ми оливи **наливаєм** Та байдуже собі співаєм II 202.15.

2. *Перен. Споювати* (2). Колись там весело було. Бувало, літом і зимою Музика тне, вино рікою.. А князь аж синій похожає, Та сам несмілих **наливає** II 9.67.

◊ **наливає 1.** I 78.149, 89.497, **2.** II 9.67, **налива 2.** II 9.65, **наливаєм 1.** *образн.* II 202.15.

НАЛИВАТИСЬ (1). *Перен. Розквітати, набиратися сил.* Пріся, дочечка моя! Воно ще тілько виростало, Ще тілько, тілько **наливалось,** Мов та черешенька! II 234.86.

НАЛИГАЧ (1). Той мовчить. **Налигачем** скрутили руки, Об землю вдарили — нема, Нема ні слова. I 97.784.

НАЛИТИ (1). *Образн.* Може зійдуть [сльози], і виростуть Ножі обоюдні, Розпанахають погане, Гниле серце, трудне, І вицідять сукровату, І **наллють** живої Козацької тії крові, Чистої, святої!!! I 228.68.

НАЛИТИЙ (1). *Образн.* Раз добром **налите** серце Вік не прохолоне! I 473.В.

НА-ЛИХО (1). *Присл.* Цариця небога, Мов опеньок засушений, Тонка, довгонога, Та ще й **на-лихо** сердешна Хита головою. I 474.В.

НАЛІТАТИ (3). **1.** *З'являтись у великій кількості. Образн.* (1). Зажурилась Україна.. Як та галич поле криє, Ляхи, уніати **Налітають,** — нема кому Порадоньки дати. I 64.39.

2. *Перен. Лаяти кого, погрожувати кому* (2). ісправник.. Кричить, біга, Мов несамовитий.. І на старців Моїх **налітає.** I 307.482.

◊ **налітає 2.** I 307.482, 504.В, **налітають 1.** I 64.39.

НАЛІЧИТИ (1). Я оце сидячи лічу літа та долічуюсь до того року, як ми з тобою вперше побачились. Угадай, чи багато я **налічив** їх, тих нікчемних марних літ? VI 82.9.

НАЛОЖНИЦІ (1). Пішли шукать [князі] собі могили, Покидали дітей своїх, І жен своїх, і молодих Своїх **наложниць.** II 417.В.

НАМАЛЮВАТЬ (11), **НАМАЛЬОВАТЬ** (1). Не знаю, чи доведеться мені хоть що-небудь **намалювать** на Каспійському морі, бо мене весною туди поженуть. VI 62.1. я сього літа повинен **намальовать** для академії картину VI 20.8. *Образн.* (3). Красо молодая, Горенько з тобою! Не на те **намалювала,** Щоб жити, любити II 381.В.

◊ **намалювать** VI 62.1, **намальовать** VI 20.8, **намалював** VI 20.5, 26.25, 27.1, **намалювала** *образн.* II 10.103, 381.В (2 р.), **намалюю** VI 20.15, 20.17, 20.18, 27.11.

НАМАЛЬОВАНИЙ (2). гость.. Мов **намальований** сіяв, І став велично на порозі, І, уклонившися, вітав Марію тихо. II 309.172. А та в квітах, Мов **намальована,** стоїть Сама собі II 77.30.

НАМАЛЬОВАНО (1). *Присудк., Безособ.* Хрест високий На кладовищі трохи збоку Златомальований стоїть. Не вбогий

мабуть хтось лежить? І **намальовано**: розп'ятий За нас син божий на хресті. II 265.30.

НАМАЛЬОВАТЬ *див.* **НАМАЛЮВАТЬ.**

НАМАРНЕ (1). *Присл.* Ще діточки сповиті спали, Ще ку́піль гріли матері, **Намарне** гріли: не купали Маленьких діточок своїх! II 314.387.

НАМЕТ (1). У **наметі** поставили Образ пресвятої II 30.36.

НАМИСТЕЧКО (4). *Зменш.-пестл. до* **намисто.** А жіночка.. У доброму **намистечку** В садочку гуляє II 106.77. Скажи Васі, що як буде вчиться, то я їй на ту весну **намистечко** привезу. VI 214.39.

◊ ***Одн. Р.*** **намистечка** II 418.В, ***З.*** **намистечко** II 75.226, VI 214.39, ***М.*** **у намистечку** II 106.77.

НАМИСТО (13). Не ждатиму, не ждатиму, У свитину вдягатимусь, У **намисто** уберуся, Доганятиму Петруся. II 174.297. А я вже Хариті і **намисто,** і дукач, і хрест купив VI 210.1. Брати мої, соколи, Привели І корову із діброви, І **намиста** нанесли. I 141.2318.

◊ ***Одн. Н.*** **намисто** II 147.1, ***Р.*** **намиста** I 141.2318, 320.414, II 99.251, ***З.*** **намисто** II 100.280, 128.10, 173.287, VI 209.36, 210.1, **у намисто** II 174.297, ***О.*** **з намистом** II 174.288, ***М.*** **в намисті** I 141.2320, ***Мн. М.*** **у намистах** II 106.70.

НАМІРЯТИСЬ (1). А тепер уже, он бачиш, Доходить до чого. Що я стратить **наміряюсь** Максима святого. II 257.353.

НАМОЛИТИСЬ (2). Боже! боже!.. Не даєш на рай веселий, На світ твій великий Надивитись, **намолитись** І заснуть навіки. II 11.122.

◊ **намолитись** II 11.122, **намолиця** II 381.В.

НАНЕСТИ (2). гайдамаки ставили столи; Де що запопали, страви **нанесли** І сіли вечерять. I 140.2302. Брати мої, соколи, Привели І корову із діброви, І намиста **нанесли.** I 141.2318.

НАНОСИТИ (2). Із могили козак Встає сивий, похилий.. Співа, сумно співає: —**Наносили** землі, Та й додому пішли, І ніхто не згадає. Нас тут триста, як скло! Товариства лягло! I 381.8. А ми з Данилом Соломи в сіни **наносили** II 234.110.

НАНЯТИ *див.* **НАЙНЯТИ.**

НАПАМ'ЯТЬ (1). *Присл.* Спасибі тобі ще раз за летописи, я їх уже **напам'ять** читаю. VI 92.25.

НАПАСТИ (2). восени мучив мене ревматизм — а тепер цинга.. така **напала,** що аж страшно. VI 41.30. я трохи не рік усе застругував перо, щоб написать до тебе лист, а тим часом мене із Оренбурга вислали в Новопетровское укрепление, а тут... думав я, думав, та й така з нудьги проклята думка **напала.** VI 84.4.

НАПАСТЬ (1). *Імен.* У нас у костяній коморі Горить розумний той маяк, А ми оливи наливаєм Та байдуже собі співаєм — Чи то в годину, чи в **напасть.** II 202.17.

НАПЕКТИ (1). Засміявсь Старий і внучку привітав, Неначе справді молодицю: «А де ж ти діла паляницю?.. Чи, може, ще й не **напекла?»** I 320.397.

НАПЕЧАТАНИЙ (1). гравюра ся **напечатана** на його гроші, спасибі йому! VI 185.32.

НАПЕЧАТАТЬ (2). Думка єсть за Букварем **напечатать** лічбу — і ціни і величини такої ж як Букварь VI 226.17. Дай один Букварь редактору Губернских ведомостей і попроси його, щоб він **напечатав,** що такий-то і такий Букварь продається по три копійки в пользу воскресных школ. VI 227.12.

НАПИРАТИ (1). Із Полісся шляхта лізе, А гетьман-попович Із-за Дніпра **напирає** II 160.7.

НАПИСАНИЙ (3). Здається і люльки не курю, а шматочки паперу, що була **написана** Черниця, розгубилися — треба буде знову компонувать. VI 22.8. На самому цьому слові одчинилися двері і почтальон подав мені третій лист ваш, **написаний** 7 января. VI 46.13.

◊ ***Одн. Н.*** **написана** VI 22.8, ***З.*** **написаний** VI 45.13, 46.13.

НАПИСАНО (5). *Присудк.* У самому тому журналі Моя Пашета начитала, Як німці сіяли траву, А потім вижали серпами!.. І все **написано** стихами II 408.В //*Безособ.*(2). Не лайте дуже, коли найдете що-небудь не до ладу, бо і **написано** і надрюковано навмання VI 23.18.

◊ **написано** I 376.64, 477.В, II 408.В, *безособ.* VI 23.18, 141.12.

НАПИСАТИ, НАПИСАТЬ (174). **1.** *Сповістити про щось, передати що-н. листом* (137). Як треба буде грошей, то **напиши:** а може я сам привезу. VI 228.22. Та ще, чом ти мені не **напишеш,** чи великі виросли дерева VI 86.1. Тілько що схаменувся я од твого слова і взяв уже перо в руку, щоб **написать** тобі спасибі, аж приходить із Гур'єва почта VI 129.38 //**Написать до** *кого-н.* (27). Мину-

ло вже більш як півтора року, а я до тебе не **написав** ні півсловечка. VI 15.5. До В[арвари] Н[іколаєвни] **напишу** вже хіба з Раїму. VI 51.20. Багато, багато треба б мені **написать** до вас, та ніколи VI 30.3.

2. *Скласти який-н. текст* (33). Хіба самому **написать** Таки посланіє до себе Та все дочиста розказать, Усе, що треба, що й не треба. II 200.1. 27 генваря поховали славного старого Улибишева, і не найдеться нікого в Нижньому некролог йому **написать!** VI 167.10. Він багато **написав** об Гайдамаччині, але надрукованого нема нічого. I 149.Прип. Се буде син того самого Николая Марковича, що **написав** Малороссийскую историю. VI 131.29.

3. *Передати, зобразити які-н. знаки на письмі* (3). Добре, що зосталося шматок паперу. Єсть на чому **написать** P. S. VI 134.7.

4. *Записати* (1). А сядь лишень та **напиши** Оцю бувальщину... II 49.4.

◇ **написати 1.** VI 92.24, **написать 1.** VI 20.21, 30.3, 70.33, 71.7, 129.38, 147.15, 155.21, 160.40, 163.39, 164.5, 185.22, 191.27, 197.7, 207.21, 2. II 200.1, VI 25.26, 45.20, 51.20, 84.1, 167.10, 3. VI 134.7, **написав 1.** VI 15.5, 16.26, 17.6, 85.27, 141.11, 147.1, 163.17, 167.21, 189.15, 206.30, 212.31, 223.39, 229.1, 2. I 149.Прип., VI 130.41, 131.29, 132.27, 144.34, 153.13, 154.37, 163.30, 167.5, **написала 2.** VI 46.18, **написали 1.** II 271.272, VI 71.4, 2. VI 16.4, 3. VI 211.15, **напишу 1.** VI 51.20, 84.4, 84.37, 133.5, 142.9, 153.35, 161.7, 166.36, 200.18, 200.32, 201.18, 214.35, 2. VI 15.8, 130.42, 134.3, 134.8, 149.2, 153.18, 190.3, 203.19, **напишеш 1.** VI 85.37, 86.1, 2. VI 16.18, **напише 1.** VI 147.38, 153.32, 223.5, **напишуть 1.** VI 147.15, 215.8, **напиши 1.** II 456.В, VI 16.5, 17.15, 23.38, 24.1, 34.16, 36.26, 36.30, 52.18, 58.15, 70.16, 77.25, 84.12, 119.11, 139.38, 145.23, 147.13, 152.21, 152.28, 153.12 (2 р.), 154.40, 155.4, 155.9, 162.1, 163.38, 164.16, 177.1, 179.9, 193.29, 195.15, 196.31 (2 р.), 198.8, 198.24, 200.30, 204.25 (2 р.), 204.29, 204.39, 205.9, 205.33, 205.34, 205.38, 206.11, 206.15, 206.17, 209.18, 209.20, 209.40, 212.22, 212.38, 213.10, 216.28, 217.29, 217.35, 220.9, 225.31, 228.20, 228.22, 229.3, 229.11, 327.В, 2. VI 16.16, 16.28, 188.8, 3. VI 16.5, 4. II 49.4, **нехай напише 1.** VI 50.36, 214.37, 2. VI 18.1, 41.25, **напишіть 1.** VI 23.20, 25.27, 28.17, 28.27, 38.10, 38.20, 41.25, 42.9, 43.31, 50.1, 50.36, 51.4, 191.27, 196.17, 204.11, 215.20, 222.23, 222.38, 222.39, 223.1, 2. VI 50.11, **написать би 1.** VI 85.2, **написав би (б) 1.** VI 20.18, 203.7, **написавши 2.** VI 82.12.

НАПИТИСЬ, НАПИТЬСЯ (20). **1.** *Утолити спрагу* (17). Трохи одпочити Позволено бідолагам Та води **напитись.** II 187.65. А може ще добро побачу? А може лихо переплачу? Води Дніпрової **нап'юсь** II 48.130. Вина святого **напились** II 462.В. *Образн.* (1). Із степу перекотиполе Рудим ягняточком біжить До річечки собі **напитись.** II 208.11 //*У спол.* **напитися** к р о в і — *про масові вбивства* (4). Гади! гади! Чи **напилися** ви, чи ні Людської к р о в і?.. I 267.172.

2. *Сп'яніти* (3). Гарненько з лиха б **напились,** А потім з жалю заридали II 202.31. Ночували ляшки-панки В будинках з жидами, **Напилися,** простяглися Та й... I 105.1028.

◇ **напитись 1.** II 187.65, 257.366, 268.151, *образн.* II 208.11, *у спол.* I 140.2293, **напиться 1.** I 365.163, II 81.168, **напитьця 1.** *у спол.* I 420.В, **напиця 1.** I 535.В, *у спол.* I 446.В, **напилася 1.** I 52.178, 52.180, **напилась 2.** I 160.308, **напилися 1.** *у спол.* I 267.172, 2. I 105.1028, **напились 1.** II 462.В, **нап'юсь 1.** II 48.130, **нап'ється 1.** II 306.60, **нап'єця 1.** II 484.В, **напились [б] 2.** II 202.31.

НАПЛАКАТИСЯ (1). Заридав кобзар, заплакав Сліпими очима.. **Наплакався.** Струни рвані Три перебирає. I 161.350.

НАПЛИВАТИ (1). *Образн.* Пожар! пожар! І де взялися Ті люде в бога? мов з землі Родилися і тут росли; Неначе хвилі, **напливали** Та на пожар той дивувались. II 98.212.

НАПЛОДИТИ (1). *Вульг.* Стоїть кутя на покуті, А в запічку діти. **Наплодила,** наводила, Та нема де діти I 365.167.

НАПЛЮВАТИ (3). *Перен.* **Наплювали** На тебе, чистую, кати II 323.750. Нічого, друже, не журися! В дуле́вину себе закуй, Гарненько богу помолися, А на громаду хоч **наплюй!** II 201.55.

◇ **наплювали** II 323.750, **наплюй** II 201.55, VI 328.В.

НАПОВАТИ *див.* **НАПУВАТИ.**

НАПОЄНИЙ (1). *Образн.* А чиєю кров'ю Ота земля **напоєна,** Що картопля родить,— Вам байдуже. I 334.182.

НАПОЇТИ, НАПОЇТЬ (19). *Дати напитися комусь.* Аж тиждень так собі нудила [генеральша], А потім трути розвела І генерала **напоїла** II 225.194. Діду-серце, голубчику! Заграй нам що-небудь: Я шага дам; я — черешень; Я **напою** медом I 459.В. А мене, мої сестрички, За те не впустили, Що цареві московському Коня **напоїла** — В Батурині I 295.73. *Образн.*(1). Якби то нам побачиться.. хоть годиночку поговорить з тобою, друже мій єдиний! Я ожив би, я **напоїв** би своє серце твоїми тихими речами, неначе живущою водою! VI 152.15 /*До сп'яніння* (1). Ой гоп не сама — **Напоїла** кума I привела до госпо́ди. I 160.297 //*У спол.*(9): а) **напоїти** к р о в і ю (5). **Напою..** Голодних к р о в і ю. I 486.В. I вашей к р о в і ю, собаки, Собак **напоять...** II 328.53; б) н а г о д у в а т и і **напоїти** (2).

Нагодували, І **напоїли,** і дали Кожух і свиту на дорогу II 315.400; в) з і л л я м **напоїти** (2). То таке їй поробила Стара Маріула, Якимсь з і л л я м **напоїла** І 537.В.

◇ **напоїти** I 296.106, **апоїть** II 306.50, *у спол.* а) І 326.45, *у спол.* в) І 538.В, **напоїв** *у спол.* а) I 113.1295, **напоїла** I 160.297, 295.73, 296 107, 296.133, II 225.194, *у спол.* б) II 107.137, *у спол.* в) I 537.В, **напоїли** *у спол.* б) II 315.400, **напою** I 141.2325, 459.В, *у спол.* а) I 486.В, **напоять** *у спол.* а) II 311.257, 328.53, **напоїв би** *образн.* VI 152.15.

НАПРИЧУД (1), **НАПРИЧУДО** (1), **НАПРОЧУД** (1). *Присл.* Та й сон же, сон, **напричуд** дивний, Мені приснився І 240.62.

◇ **напричуд** I 240.62, **напричудо** I 473.В, **напрочуд** I 478.В.

НАПРЯСТИ (1). *Образн.* Душа убога встала рано, **Напряла** мало та й лягла II 357.3.

НАПУВАТИ (10), **НАПОВАТИ** (4). Гостей закованих своїх Сердешним чаєм **напували** І 389.4. Випровожала сестра свого брата. А сірому сиротина Випровожала; коня **напувала** До зірниці із криниці II 42.27 //*У спол.*(8): а) **наповати (напувати)** й (і) г о д у в а т и (3). наймичка.. Вернулася. Катерина І Марко зостріли.. **Наповали** й г о д у в а л и І 319.359. Він мене п'ятий рік г о д у є і **напуває.** VI 141.5; б) т р у т о ю (т р а в а м и) **наповати (напувати)** (3). Найшла відьму.. І т р у т о ю до схід сонця Дочку **наповала.** І 166.110. Які села проходжала — Болящих питала, І т р а в а м и **напувала** І 537.В; в) к р о в ' ю **наповати (напувати)** (2). Погуляли гайдамаки, Добре погуляли: Трохи не рік шляхетською К р о в'ю **наповали** Україну І 145.2490.

◇ **напувати** *у спол.* б) I 537.В, **напуває** I 280.287, 404.В, *у спол.* а) VI 141.5, **напува** I 4.66, **напувала** II 42.27, *у спол.* а) I 287.549, *у спол.* б) I 537.В, **наповала** II 403.В, *у спол.* б) I 166.110, **напували** I 389.4, *у спол.* в) I 448.В, **наповали** *у спол.* а) I 319.359, *у спол.* в) I 145.2490.

НАПУСТИТИ (1). *Образн.* заснула Вкраїна, Бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла, В калюжі, в болоті серце прогноїла І в дупло холодне гадюк **напустила** І 228.30.

НАПХАТИ (1). Я не знаю, чи купив він мені чемодан, чи ні. Якщо купив, то нехай хоч соломою **напха** та пришле мені VI 179.24.

НАП'ЯСТИ (1). Ішли цигане.. Ішли собі, а потім стали, Шатро край шляху **нап'яли** І 533.В.

НАРАДИТИ (2). **Нарадила** мати, Як пшениченьку пожати II 29.6. Покинув ниву я і рало, Покинув хату і город, Усе покинув. Чорт **нарадив.** II 64.99.

НАРАДУВАТЬ (1). Не дав мені святий владика Очей **нарадувать** старих Моїм дитятком!.. II 234.90.

НАРВАТИ (1). Н[астуся]: Е ні! стривайте, цур не грать. А то не буду й танцювать, Поки барвінку не **нарву** II 167.114.

НАРЕКТИ (2). *Слов'ян.* Захарій Старий **нарек** його Іваном. II 309.168.

◇ **нарек** II 309.168, **нарекли** II 314.365.

НАРИСУВАТЬ, НАРИСОВАТЬ (11). **Нарисую** види, які єсть на Україні, чи то історією, чи то красотою прикметні VI 32.37. Заходився рисовать карандашем портрети,— так що ж? **Нарисовав** три портрети, та й сижу склавши руки. VI 154.25. Я, **нарисовавши** дещо, оддавав за самую убогую ціну, так що ж — сміються! VI 54.35.

◇ **нарисовать** VI 28.18, 33.5, 92.13, **нарисував** VI 153.26, **нарисовав** VI 154.25, **нарисую** VI 32.11, 32.37, 33.5, 162.26, 164.21, **нарисовавши** VI 54.35.

НАРІЗАНИЙ (1). *Образн.* їх безчестіє, і зрада, І криводушіє огнем, Кровавим, пламенним мечем **Нарізані** на людських душах II 328.36.

НАРІКАТЬ (9). **1.** *Ремствувати* (6). Подибала стара мати Доню в полі доганяти... І догнала, привела; **Нарікала,** говорила, Поки в землю положила. І 391.8. Не **нарікаю** я на бога, Не **нарікаю** ні на кого. II 349.1. З плачем **нарікає** на меншого сина, що він до неї не їде. VI 29.27.

2. *Слов'ян. Називати* (3). А мені ще й завидують, Гордою і злою Злії люди **нарікають.** І 237.29.

◇ **нарікать 1.** II 350.31, **нарікаю 1.** II 349.1, 349.2, **нарікає 1.** VI 29.27, **2.** I 166.89, **нарікають 2.** I 237.29, 238.32, **нарікала 1.** I 391.8, **нарікали 1.** II 82.202.

НАРОБИТЬ (23). **1.** *Накоїти, натворити що-н.* (18). Доню моя, що ти **наробила?..** І 33.194. я заплакав як тая дитина. От що ти **наробив** з моїми старими очима. VI 131.23. *Образн.* (4). Доле моя,.. Доле моя нещаслива! Що ти **наробила**? Нащо мені дітей дала? І 143.2399 //*У спол.* (10): а) л и х а (л и х о) **наробить** (5). Невеликії три літа Марно пролетіли.. А багато в моїй хаті Л и х а **наробили.** І 351.16. **Наробив** ти, Христе, л и х а! II 26.88. А все-то те л и х о почта **наробила.** VI 132.34; б) **наробить** с л а в и (3). **Наробили** колись шведи Великої с л а в и, Утікали з Мазепою В Бендери з Полтави. II 29.1; в) д и в а **наробить** (1). Зілля д и в а **наробило** І 411.В; г) с о р о м а **наробить** (1). Насилу вліз у хату Та й ліг

собі тихенько спати, Щоб Настю, бачте, не збудить, Та с о р о м а не **наробить.** II 175.321.

2. *Зробити, створити щось у великій кількості. Ірон.* (3). Од споконвіку і донині Ховалась од людей пустиня, А ми таки її найшли. Уже й твердині поробили, Затого будуть і могили, Всього **наробимо** колись! II 47.78.

3. *Поробити щось чарами* (2). Так ворожка **наробила,** Щоб менше скучала, Щоб, бач, ходя опівночі, Спала й виглядала Козаченька молодого I 404.В.

◇ **наробить 1.** *у спол.* г) II 175.321, **наробив 1.** VI 131.23, 148.21, *у спол.* а) II 26.88, VI 162.32, **наробила 1.** I 33.194, 33.225, *образн.* I 143.2399, II 58.12, *у спол.* а) VI 132.34, 2. I 299.208, 500.В, 3. I 404.В, **наробило 1.** *образн.* VI 25.30, *у спол.* в) I 411.В, **наробили 1.** *образн.* II 79.95, *у спол.* а) I 351.16, *у спол.* б) II 29.1, 3. I 481.В, **наробиш 1.** *у спол.* а) II 348.14, **наробимо 2.** II 47.78, **наробите 1.** *у спол.* б) I 533.В, 539.В.

НАРОД (30). **1.** *Трудове населення* (20). я по плоті і духу син і рідний брат нашого безталанного **народу** VI 200.37. І звір того не зробить дикий, Що ви, б'ючи поклони, З **народом** дієте.. II 421.В.

2. *Люди, натовп* (10). Аж гуде, З усіх усюд **народу** йде II 225.209. «Дивіться, люде: осьде булла, Що я читав...» — і показав Перед **народом.** Всі здрогнули: Іван Гус буллу розідрав!!.. I 267.191.

◇ ***Одн. Н.*** **народ 1.** I 265.89, 375.40 (2 р.), II 415.В, VI 32.39, 2. II 70.38, 73.176, 137.11, ***Р.*** **народу 1.** 375.22, 516.В, VI 200.37, 2. II 225.209, 271.252, **народа 1.** I 333.136, ***Д.*** **народові 1.** VI 32.15, **народу 1.** II 310.204, ***З.*** **народ 1.** I 307.481, 338.65, 487.В, II 74.207, VI 182.23, 2. I 101.919, **на народ 1.** I 375.48, II 191.37, ***О.*** **з народом 1.** II 421.В, 2. II 74.197, **над народом 1.** II 71.69, **перед народом 2.** I 267.191, II 71.91, 74.205.

НАРОДИТИ (3). Стоїть кутя на покуті, А в запічку діти, **Народила,** наплодила, Та нігде подіти. I 535.В. Мене мати **народила,** Нехрещену положила. I 404.В. Гріхом тебе на світ божий Мати **народила** I 410.В.

НАРОДИТИСЯ, НАРОДИТИСЬ (8). Сміється і ридає Уся Україна! То близнята **народились** I 303.355 //Н а с в і т **народитися** (2). Сон мені приснився! Ніби знову я на волю, На світ **народився.** II 28.166.

◇ **народився** II 28.166, 412.В, **народивсь** II 489.В, **народилась** I 32.184, 282.384, II 11.146, **народились** I 303.355, II 39.11.

НАРОДНИЙ (4). **1.** *Властивий народові* (2). Ось як я її [Україну] рисую. Спершу види.. вдруге **народний** бит VI 33.22.

2. *Такий, що виражає думки і прагнення народу* (1). А Борнц усе-таки поет **народний** і великий. I 375.46.

◆ *У спол.* р о з п и н а т е л і **народні** — *про царів, тиранів* (1). Перепливе вона [дума] Лету.. І притчею стане Р о з п и н а т е л я м **народним,** Грядущим тиранам. II 263.15.

◇ ***Одн. Н.*** **народний 2.** I 375.46, ***Р.*** (для) **народного 1.** VI 33.7, ***З.*** **народний 1.** VI 33.22, ***Мн. Д.*** **народним** *у спол.* II 263.15.

НАРОЖДЕННИЙ (1). Мітла огненная світила, Неначе сонце, і дивилась На ту ослицю, що несла В Єгіпет кроткую Марію I **нарожденного** месію. II 315.412.

НАРОШНЕ (1). *Присл.* а ті босі Розхрістані, простоволосі! Сидять в світлицях взаперті Та тяжко плачуть в самоті, І красоту свою велику **Нарошне** нівечать, аж жаль! II 415.В.

НАРУГА (3). Не молимось чужим богам, А тебе благаєм: «Поможи нам, ізбави нас Вражої **наруги**». I 342.74 //Н а (в) **наругу** (2). Отакі батьки на світі, Нащо вони дітям? На **наругу** перед богом. II 172.232. Покинув нас на сміх людям, В **наругу** сусідям I 341.62.

НАСАДИ (1). *У прикл. спол.* **насади**-к о р а б л і (1). Вітрило-вітре мій єдиний, Легкий, крилатий господине!.. На морі Гойдай **насади**-к о р а б л і. II 336.23.

НАСАДИТИ (2). Поставлю хату і кімнату, Садок-райочок **насажу.** II 348.2. Поставлю хаточку, садочок Кругом хатини **насажу** II 373.66.

НАСИЛУ (15), **НАСИЛУ-ТО** (1). *Присл.* із діброви Козак виїжджає; Під ним коник вороненький **Насилу** ступає. I 7.164. **Насилу** я дождався твого письма VI 202.30. **Насилу** вліз [Сотник] у хату Та й ліг собі тихенько спати II 175.318 //*З підсилювальною часткою «то»* (1). І **насилу-то..** Мене одірвали Од матері неживої I 295.88.

◇ **насилу** I 7.164, 158.209, 286.530, 295.88, 295.96, 306.446, 323.505, 368.279, 386.2, II 96.129, 175.318, 175.325, VI 73.21, 202.30, 226.23, **насилу-то** I 295.88.

НАСИПА́ТИ (1). Руйнують мури; срібло, злото Несуть шапками козаки I **насипають** байдаки. I 202.133.

НАСИ́ПАТИ (6). **1.** *Спорудити щось із сипкого матеріалу* (4). **Насипали** край дороги Дві могили в житі. I 8.209. Сумно-сумно гайдамаки Залізную силу Поховали; **насипали** Високу могилу I 146.2513.

2. *Всипати* (2). **Насипали** в халяви жару... I 97.793 //*Наповнити* (1). Як бог помо-

же мені до мая місяця кончить мої діла з цензурою, то **насиплю** повну кишеню грошей та й чкурну через Москву прямо на Михайлову гору. VI 190.13.

◇ **насипала 1.** I 300.262, **насипали 1.** I 8.209, 59.84, 146.2513, **2.** I 97.793, **насиплю 2.** VI 190.13.

НАСМІХАТИСЯ (2).— Чи жива, каже, титарівна? Чи **насміхається** з нерівні? II 82.216. А на улиці дівчата **Насміхаються,** прокляті, Гусаркою звуть. II 156.12.

НАСМІЯТИСЯ, НАСМІЯТИСЬ (14). За що ж свої молодії Ти літа погубиш З калікою... Ні, Ярино, **Насміються** люди I 287.560. *Повт.* (2). **Насміялась** титарівна З бідного Микити. **Насміялася** при людях II 78.43 //**Насміятися** на *що-н. Повт.* (2). Кругом чужі люде.. **Насміються** на псалом той, Що виллю сльозами; **Насміються...** I 58.66.

◇ **насміялася** II 80.147, *повт.* II 78.45, **насміялась** II 78.66, *повт.* II 78.43, **насміялись** I 328.132, 367.237, VI 20.2, **насміються** I 76.53, 287.560, *повт.* I 58.66, 58.68, **насміюця** I 421.В, 495.В, **насміялись [б]** I 27.77.

НАСТАВАТИ (1). Мина́ сьомий місяць, осьмий, Уже й дев'ятий **настає.** II 81.163.

НАСТАВИТИ [1] (1). *Поставити, спорудити.* От собі й читаю, Що на скелі наковано: Первому вторая Таке диво **наставила** I 249.414.

НАСТАВИТИ [2] (1). *Навчити, напутити.* Я тобі вже писав, як будеш у Києві, то побачся з Чалим і Сошенком; вони тебе на все добре **наставлять.** VI 225.23.

НАСТАВЛЯТИ [1] (1). *У спол.* ніж на серце **наставляти** — *задумувати зло на кого-н.* І це трапляється меж нами, Що ніж на серце **наставля,** А сам цілує!.. II 107.131.

НАСТАВЛЯТИ [2] (1). *Навчати, напучувати.* Веде коня за поводи Та плаче Ярина. Старий батько іде рядом, **Наставляє** сина. I 281.319.

НАСТАТИ (12). *Наступити, початися.* Прозріте, люди, день **настав!** I 266.150. **Настали** тяжкії літа! II 63.71. Розкуються незабаром Заковані люде, **Настане** суд, заговорять І Дніпро і гори! I 331.67 //*Про морози* (1). Шкода тільки, що морози **настали,** не можна нічого рисовать с натуры VI 147.8 //*Про життя* (1). Тяжко жить. **Настане** гірше II 488.В.

◇ **настав** I 266.150, 270.301, 280.284, **настала** I 282.353, II 63.70, **настали** II 63.71, VI 147.8, **настане** I 265.108, 331.67, II 81.164, 162.86, 488.В.

НАСТОЯЩИЙ (1). *Справжній, істинний.* ми не погани, Ми **настоящі** християне, Ми малим ситі!.. I 327.85.

НАСТУПАТИ (1). *Наставати.* Надворі, бач, **Наступає** свято... II 179. 22.

НАСТУПИТИ (1). *Настати.* Через год ото й велика Зима **наступила.** II 253.201.

НАСТУСЕНЬКА (2). *Пестл. до* **Настуся.** Уже й «достойно» оддзвонили.. Не йде **Настусенька,** не чуть. II 175.324. Не минуло году, як **Настусеньки** не стало, А вже на горо́ді Не осталося ніко́го II 176.366.

НАСТУСИН (1). І пальцями старий сотник **Настусині** коси, Мов дві гадини великі, Докупи сплітає II 165.56.

НАСТУСЯ (37). *Пестл. до* **Настя.** В Броварях Уже повінчана гуляє Його **Настуся** молода! II 175.331. С[отник]: Не будеш дівувати! **Н[астуся]**: А що ж, умру хіба? II 166.Д.О. *Зверт.* (4). Чом же ти оце, **Настусю,** Справді не читаєш? II 170.193.

◇ ***Одн. Н.*** **Настуся** II 165.43, 166.Д.О. (5 р.), 167.Д.О. (4 р.), 168.Д.О. (2 р.), 169.177, 170.Д.О. (5 р.), 171.Д.О. (2 р.), 171.Рем., 172.Д.О., 172.Рем., 173.Д.О. (4 р.), 174.Д.О. (2 р.), 175.331, ***З.*** **Настусю** II 164.29, 169.149, ***О.*** **з Настусею** II 168.Рем., ***К.*** **Настусю** *зверт.* II 168.135, 170.193, 171.213, 173.265.

НАСТЯ (7). Бабусю **Настю** поховали I 316.251. *Зверт.* (4). Дурна ти, **Насте,** як я бачу, І посміяться не даси... II 167.97.

◇ ***Одн. Н.*** **Настя** I 317.286, ***З.*** **Настю** I 316.251, II 175.320, ***К.*** **Насте** *зверт.* I 313.107, 313.138, 314.173, II 167.97.

НАСУЩНИЙ (1), **НАСУШНИЙ** (1). Нам тілько плакать, плакать, плакать І хліб **насущний** замісить Кровавим потом і сльозами. I 325.22 //*Субст.* (1). А я стою, похилившись, Думаю, гадаю, Як то тяжко той **насушний** Люди заробляють. I 251.505.

НАСХОДИТИСЯ, НАСХОДИТИСЬ (2). там коло льоху Базар люду **насходилось** I 305.430.

◇ **насходився** I 503.В, **насходилось** I 305.430.

НАТАЛОНЬКА (1). *Пестл.* Я шукаю.. Дочку свою **Наталоньку...** I 366.203.

НАТАЛОЧКА (2). *Пестл.* Я шукаю **Наталочку** Та сина Івана. I 366.201.

◇ ***Одн. З.*** **Наталочку** I 366.201, 548.В.

НАТВОРИТИ (2). Та ти добре **натворила:** Так кацапів закрепила У німецькі кайдани — Хоч лягай та й засни. I 301.278. Добра Таки чимало **натворили..** Оці сатрапи-ундіра II 280.5.

НАТЕ (2). *Частка спонукальна, близька значенням до «беріть», «візьміть».* А все-

таки Невеличку **нате,** Оцю одну, останнюю. II 186.20. Добре, хлопці, **нате!** I 106.1049.

НАТКНУТИСЬ (2). *Образн.* хотілось Згадать хоть що-нéбудь! Та оце й **наткнувсь** На таке погане, що так і заснув, Богу не молившись!.. II 232.6.

◇ **наткнувсь** II 232.6, **наткнусь** II 453.В.

НАТОВКМАЧИТИ (1). *Образн.* **Натовкмачать** якихсь і н д и в і д у а л і з м і в тощо, так що аж язик отерпне, поки вимовиш. I 374.10.

НАТОПИТИ (3). *Образн.* Думи мої молодії, Поховані діти; Не літають з того світа Пустку **натопити.** I 273.4. *Повт.* (2). Може вернеться надія.. В пустку зимовати.. I **натопить** і нагріє Погорілу хату. I **натопить** і нагріє I 482.В.

НАТОЧИТЬ (1). I 124. 1709.

НАТРУДИТЬ (1). мені вже можна було написать оцей лист до вас. Вибачайте тілько, що коротенький, одно те, що боюся очі **натрудить,** а друге, сказавши правду, таки й паперу недостача VI 45.21.

НАТУРА (9). *Темперамент, характер.* Стоїть собі, Голову понурив Сіромаха, Де ж ділася Медвежа **натура?** I 253.566. I де в його узялась така жива, сердечно трепещуща, жива **натура.** VI 162.35.

◇ ***Одн. Н.*** **натура** I 89.506, 253.566, 338.52, VI 162.35, 188.4, 211.10, ***Д.*** **натурі** VI 186.12, ***З.*** **натуру** II 73.151, ***М.*** **по натурі** I 374.20.

НАТУРНИЙ (1). *У спол.* **натурний** к л а с. Як той щирий віл запрягся я в роботу,— сплю на етюдах: з **натурного** к л а с а і не вихожу,— так ніколи! так ніколи! VI 185.20.

НАТУРЩИЦЯ (1). Так от, бачите, лебедику, все є, і модель — чи по-тутешнему **натурщиця** — і справа всяка,— а одежі нема. VI 20.10.

НАТХНУТИ (1). *Образн.* Скажи, що правда оживе, **Натхне,** накличе, нажене Не ветхе[є], не древлє слово Розтлєнноє, а слово нове II 328.65.

НАУКА (10). **1.** *Освіта, навчання, вичука* (6). I день іде, і ніч іде. I голову схопивши в руки, Дивуєшся, чому не йде Апостол правди і **науки?** II 362.4. Показуйте!.. за **науку,** Не турбуйтесь, буде Материна добра плата. I 335.210 //В **науку** (2). До нас в **науку!** ми навчим, По чому хліб і сіль по чім! I 327.74. Ти взяла Мене, маленького, за руку I в школу хлопця одвела До п'яного дяка в **науку.** II 283.6.

2. *Напучення, урок* (3). В **науку** (2). I мечі в руках їх добрі, Острі обоюду, На отмщеніє язикам I в **науку** людям. I 347.274 //На **науку** (1). А бог людям на **науку** Поставив їх в полі На могилі тополями. II 115.37.

3. *У спол.* А к а д е м і я **наук** (1). як будеш на Васильевском острову, зайди в А к а д е м і ю **наук** VI 76.39.

◇ ***Одн. Р.*** **науки** 1. II 362.4, ***З.*** **в науку** 1. I 327.74, II 283.6, 2. I 347.274, II 274.390, **за науку** 1. I 335.210, II 50.40, 250.84, **на науку** 2. II 115.37, ***Мн. Р.*** **наук** 3. VI 76.39.

НАУМ (1). Тряси ж тебе трясця, Хóмо! Я не ляжу спати дома, А до кума До **Наума** Піду в клуню на солому. I 160.306.

НАУЧАТИ *див.* **НАВЧАТИ.**

НАУЧАТИСЬ *див.* **НАВЧАТИСЯ.**

НА[У]ЧЕНЄ (1). I мечі в руках їх добрі, Острі обоюду, На отмщеніє язикам, В **на[у]ченє** людям. I 523.В.

НАУЧИТИ *див.* **НАВЧИТИ.**

НАУЧИТИСЬ *див.* **НАВЧИТИСЯ.**

НАХВАЛИТИСЯ (1). Щрейдерс не **нахвалиться** тобою і Семеном і тепер цілує вас обох. VI 174.10.

НАХИЛИТИСЯ, НАХИЛИТИСЬ (2). Він і **нахилився,** Опускаючи відерце II 258.376. Сади рясні **нахилились,** Тополі на волі Стоять собі, мов сторожа, Розмовляють з полем. I 479.В.

НАХІДКА (1). учиться було б чому-небудь доброму, полезному,— от би тепер як **нахідка.** VI 75.3.

НАХОДИТИ (5). Той блукає за морями, Світ перепливає, Шука долі, не **находить** — Немає, немає! I 274.41. Шукаю бога, а **нахожу** Таке, що цур йому й казать. II 154.5.

◇ **нахожу** II 154.5, **находиш** II 433.В, **находить** I 274.41, **находять** I 308.17, II 225.215.

НАЧАЛЬСТВО (3). *Збірн.* Приїхало **Н а ч а л ь с т в о** мордате I 306.454. По требованию **начальства** я завтра буду в Києві. VI 194.26 //*У спол.* д о н о с и т и п о **начальству** — *доповідати начальникам* (1). Ісправник аж просить, Щоб нікого не пускали, I в Чигрин д о н о с и т ь П о **н а ч а л ь с т в у.** I 306.453.

НАЧАТИ (1). єзуїт Посевін, легат папський, перший **начав** унію в Україні. I 149. Прип.

НАЧАТИСЯ (1). Посилаю тобі.. альманах, попередник нашого будущого журнала О с н о в а. **Начнеться** він з того року. VI 207.19.

НАЧАТКИ (1). Нехай тобі бог помагає во всіх твоїх добрих **начатках.** VI 162.37.

НАЧЕ (1). *Сполучн. Близький значенням до «немов», «ніби».* Прощай! утомився, **наче** копу жита за одним заходом змолотив. VI 229.13.

НАЧЕТВЕРО (2). *Присл.* **Начетверо** розкопана, розрита могила. I 226.47. і розняли Гонту **начетверо,** розвезли тіло і поприбивали на середохресних шляхах. I 149.Прип.

НАЧИНАНІЯ (1). Нехай вам так господь поможе во всіх ваших **начинаніях,** як ви мені тепер помогли. VI 162.17.

НАЧИНАТИСЯ (1). Я.. думав, що ще в генварі моє діло кончене, а воно з 7 або з 17 апреля тіль що **начинається** VI 138.10.

НАЧИНАТЬ (3). Єй-богу не знаю, з чого й **начинать** і що тобі розказувать VI 34.10. І четверту **начинаю** Книжечку в неволі Мережати II 210.15.

◊ **начинать** VI 34.10, **начинаю** II 210.15, **начина** I 107.1114.

НАЧИНЕНИЙ (3). *Образн.* Дивися, дитино. Усі ті могили, усі отакі. **Начинені** нашим благородним трупом, **Начинені** туго. II 232.28. голова в мене сегодня.. неначе клоччам **начинена.** VI 132.33.

НАЧИНЯТИ (3). *Образн.* Книжечки Мережаю та **начиняю** Таки віршами. II 163.5. Оттакими злодіями Тюрьми **начиняєм,** Як і син оттой Марії? II 461.В. Чума з лопатою ходила, Та гробовища рила, рила, Та трупом, трупом **начиняла** II 150.3.

НАЧИТАТИ (4). *Прочитати.* Такі, бачте, люди.. Сонце навіть гудять.. Що маєш робити? Треба слухать, може й справді Не так сонце сходить, Як письменні **начитали...** I 76.63. Моя Пашета **начитала,** Як німці сіяли траву, А потім вижали серпами!.. II 408.В. А ви як що-небудь **начитаєте** таке, що можна нарисовать, то зараз мені і розкажіть, а я й нарисую. VI 33.4.

◊ **начитала** I 302.324, II 408.В, **начитали** I 76.63, **начитаєте** VI 33.4.

НАЧИТАТИСЯ (3). Думав я тобі послать свій екземпляр З а п и с к и о Ю ж н о й Р у с и, але і сам ще добре не **начитався** тих записок. Дуже добра книга. VI 140.14. Вибачте мені, други мої, що я вам так мало пишу. Дасть бог, як **начитаюся,** то напишу більше. VI 149.2.

◊ **начитався** VI 130.37, 140.14, **начитаюся** VI 149.2.

НАЧХАТИ (2). *Перен.* Прокинься, кумо, пробудись Та кругом себе подивись, **Начхай** на ту дівочу славу II 369.30.

◊ **начхай** II 369.30, VI 229.10.

НАШ (226). *Займ. присвійний до «ми». Той, що належить нам, створений нами, використовується нами.* Де доткнеться до користі, до грошей, то я бачу, що твоя натура моїй сестра рідна, і соромлива, і боязлива. Чого се воно так? Мабуть того, що гроші душу холодять, а **наші** душі бояться холоду. VI 188.6. І возвеличимо надиво І розум **наш** і **наш** язик... II 289.14. **Наша** дума, **наша** пісня Не вмре, не загине... От де, люде, **наша** слава, Слава України! I 58.50. Ось... Ось... **наше** море... I 204.185. Чи ти ж, коню, будеш пити З **нашої** криниці? II 331.18. Чи бог бачить із-за хмари **Наші** сльози, горе? I 243.150. Спасибі йому, він мене неначе на крилах переніс в **нашу** Україну VI 133.25. Дивлюся, Мов на небі висить Святий Київ **наш** великий. II 66.169. всі жінки і дівчата в **нашім** краї уже не панщані. VI 209.6. *У приказці* (2). Густенька каша, Та каша, бачте, та не **наша,** А **наш** несолений куліш II 223.132 //*Той, що перебуває в родинних, дружніх і т. п. зв'язках з нами* (28). Поцілуй старого діда Івана за мене і поклонись всій рідні **нашій,** яка єсть, доглядай сестру Марусю VI 17.21. Тату! тату! Це Степан **наш!** Ідіть подивіться. I 286.527. **Наш** земляк I недомучений варнак Старий той був. II 62.3. Все це добро получив я од **нашого** доброго друга. VI 166.29. *У приказці* (1). Ми вже, бач, дуже близькі родичі. Як **наш** батько горів, то їх батько руки грів. VI 186.8 //*Субст.* (12). На тім степу скрізь могили Стоять та сумують; Питаються у буйного: «Де **наші** панують?» I 57.16. спасибі всім тим, хто пише.. про **наше.** VI 21.10 //*В авторській мові: мій і моїх читачів* (16). Іде собі **наш** Ярема, Нічого не бачить I 113.1312. Вернувся **наш** запорожець II 148.27. А що-то там пороблює **наш** Кошовий Кухаренко? VI 82.21 //*В узагальнено-особовому значенні* (6). Не вмирає душа **наша,** Не вмирає воля. I 325.11. А літа стрілою Пролітають.. О холодний камень Розбивають серце **наше** I 351.7 //*У назві молитви* (3). прийшла вона I у ногах стала I техенько за грішно[го] Отче **наш** читала I 538.В. нищечком старий читає, Перехрестившись, «отче **наш**». II 242.18.

◆ *У спол.* (3): а) **наш** б р а т — *ми і подібні до нас* (2). пани.. голоду раді, та бога благають, Щоб ще хоч годочок Хлібець не

рожав. Тойді б і в Парижі і іному краї **Наш** б р а т хуторянин себе показав. II 14.252. А коштувать се буде 1000 руб. асигнац[іями]: так воно, бачите, гроші хоч і не **нашому** б р а т о в і сердешному. VI 28.13; б) н е х а й і **наших** л ю д е з н а ю т ь — *при вираженні хвалькуватості, самовдоволення. Субст.* (1). Іде додому уночі П'яненький сотник, а йдучи Собі веселий розмовляє: — Н е х а й і **наших** л ю д е з н а ю т ь! II 174.315.

◊ ***Одн. Н.*** **наш** I 5.100, 104.993, 113.1312, 199.13, 199.28, 203.143, 248.372, 250.437, 274.61, 285.490, 286.527, 302.321, 303.362, 303.365, 342.68, 346.247, 375.46, 413.В, 416.В, 451.В, II 10.78, 24.17, 62.3, 64.80, 66.169, 85.18, 102.6, 105.54, 125.26, 148.27, 171.222, 263.7, 290.18, 307.92, 328.59, 352.67, 381.В, 464.В, VI 24.7, 24.8, 33.28, 58.10, 82.21, 85.28, 130.6, 147.7, 189.18, *у приказці* II 223.133, VI 186.8, *субст.* I 302.323, 375.22, *у спол.* а) II 14.252, **наша** I 58.50 (2 р.), 58.52, 200.49, 325.11, 325.25, 336.236, 342.81, 346.246, 374.16, 395.5, II 15.315, 35.10, 110.6, 120.26, 233.38, 290.3, 310.227, 411.В (2 р.), VI 20.9, 33.30, 130.33, 216.34, *у приказці* II 223.132, *субст.* I 160.309 (2 р.), **наше** I 204.185, 301.299, 309.34, II 290.4, *субст.* I 302.326, ***Р.*** **нашого** I 375.22, VI 200.37, 207.18, (од) **нашого** VI 166.29, (крόме) **нашого** VI 161.5, **нашої** I 227.25, 375.60, 532.В, VI 34.15, 161.10, (для) **нашої** VI 167.8, (з, із) **нашої** I 199.2, II 331.18, (ради) **нашої** VI 87.9, (у) **нашої** II 63.43, **нашого** VI 131.39, 162.27, ***Д.*** **нашому** *у спол.* а) VI 28.13, **нашій** I 263.60, 414.В, VI 17.21, (к) **нашому** VI 217.6, ***З.*** **наш** II 33.14, 34.32, 289.14 (2 р.), VI 182.23, *у назві* I 538.В, II 242.18, 445.В, (в) **наш** II 194.12, (за) **наш** II 234.77, (на) **наш** VI 86.20, 86.31, 87.11 (2 р.), **нашого** I 356.37, II 228.54, VI 155.10, (в) **нашого** I 147.2567, **нашу** I 199.8, 249.417, 250.463, 333.124, 346.233, 374.15, 523.В, II 256.289, VI 20.15, 26.21, 32.10, 34.12, 41.31, 156.19, 163.17, 170.21, 182.23, 189.22, 226.19, (в) **нашу** I 23.106, II 389.В, VI 133.25, (про) **нашу** I 77.89, VI 58.14, 86.18, **наше** I 65.94, 351.7, 415.В, VI 217.3, (про) **наше** *субст.* VI 21.10, ***О.*** **нашим** II 30.45, 232.28, VI 130.29, (над) **нашим** II 162.88, (за) **нашою** VI 82.6, ***М.*** (на) **нашому** II 181.16, VI 130.32, (по) **нашому** II 95.77, (у) **нашому** I 396.18, II 411.В, (в, у) **нашім** II 194.1, 230.46, 267.89, VI 209.6, (в) **нашій** VI 24.28, (на) **нашій** I 383.11, 383.12, II 9.50, 23.4, 138.68, 233.66, 384.В, VI 33.24, 58.3, (о) **нашій** II 410.В, ***Мн. Н.*** **наші** I 57.7, 301.299, 346.234, 374.17, II 26.91, 351.26, 356.4, 432.В, VI 24.10, 26.26, 34.18, 132.4, 188.6, 216.34, *субст.* I 57.16, 365.173, II 402.В, 408.В, ***Р.*** **наших** I 336.232, VI 140.15, 153.28, 226.15, *субст.* I 415.В, (з) **наших** I 251.481, (од) **наших** 1. I 342.79, ***Д.*** **нашим** I 326.55, II 411.В, VI 16.3, 73.26, 147.27, *субст.* II 394.В, ***З.*** **наші** I 199.7, 243.150, 341.47, VI 153.23, 193.5, 196.28, (за) **наші** I 375.53, II 235.129, (на) **наші** I 374.20, II 229.5, **наших** I 147.2549, *у спол.* б), *субст.* II 174.315, ***О.*** **нашими** I 341.41, (з) **нашими** I 75.14, ***М.*** (на) **наших** II 461.В, (при) **наших** VI 215.16.

НАШВИДКУ (9). *Присл.* Вибачай мені, друже мій єдиний, що пишу тобі так **нашвидку.** Ніколи. VI 139.1. I в путь Марія **нашвидку** збиралась. II 310.234.

◊ **нашвидку** II 310.234, VI 20.29, 50.7, 71.8, 139.1, 153.7, 161.5, 204.23, 206.2.

НАШЕПТАТИ (1). *Образн.* і ти, білолиций.. Ти вічний без краю!.. люблю розмовлять, Як з братом, з сестрою, розмовлять з тобою, Співать тобі думу, що ти ж **нашептав.** I 75.17.

НАШЕСТВІЄ (1). всі друкують, а в нас анітелень, неначе всім заціпило.. Може злякались **нашествія** іноплеменних журналістів? I 374. 7.

НАШИТИ (1). *Образн.* Мов лату на латі, На серце печалі **нашили** літа. I 282.365.

НАШІПТУВАТИ (1). *Образн.* Друже мій єдиний!.. чи не ти се сам посилаєш мені убогому із своєї власної дірявої кишені. Я думаю, що так. Серце моє мені **нашіптує,** що так. VI 85.31.

НАШКОДИТИ (1). Коли бить, то треба бить так, щоб боліло. А то не поможеш, а тілько **нашкодиш.** VI 223.14.

НАШОРОШИТИ (1). *У спол.* **нашорошити** у х а — *насторожитись.* Простяглася По діброві понад Дніпром Козацька ватага... Хто балака, Хто кобзаря слуха. А Залізняк попереду **Нашорошив** у х а I 117.1456.

НАЩО (55). *Присл.* **1.** *З якою метою? Для чого?* (41). **Нащо** живем? Чого бажаєм? II 39.4. **Нащо** мені врода, Коли нема долі, нема талану? I 93.619. А якщо не буде од царя нічого, то не посилай і грошей. **Нащо** вони тойді мені? VI 138.30. *Повт.* (11). **Нащо** мені чорні брови, **Нащо** карі очі, **Нащо** літа молодії, Веселі, дівочі? I 55.1. О люди! люди небораки! **Нащо** здалися вам царі? **Нащо** здалися вам псарі? Ви ж таки люди, не собаки! II 358.2.

2. *Чому? З якої причини?* (12). Думи мої, думи мої, Лихо мені з вами! **Нащо** стали на папері Сумними рядами?.. I 21.3.

3. *З допустовим значенням* (2). **Нащо** вже лихо за Уралом Отим киргизам, отже й там, Їй же богу, лучше жити, Ніж нам на Україні. II 26.82.

◊ **нащо** 1. I 12.44, 37.378, 37.381, 46.708, 55.11, 55.26, 85.358, 85.379, 93.619, 101.908, 143.2400, 157.181, 159.274, 160.275, 237.13, 237.23, 242.138, 337.5, 462.В, 537.В, II 23.25, 25.35, 39.2, 39.4, 172.231, 254.237, 336.17, 338.67, 408.В, VI 138.30, *повт.* I 21.17 (2 р.), 55.1, 55.2, 55.3, 159.269, 159.270, II 182.1, 182.2, 358.2, 358.3, 2. I 21.3, 43.602, 89.472, 231.54, 231.55, 357.79, 411.В, 469.В, 506.В, II 75.234, 325.4, 399.В, 3. I 247.310, II 26.82.

НАЩОТ (4). *Прийм. з род. відм. Уживається при вказівці на предмет, про який іде мова.* **нащот** дубового лісу, як ти лучче при-

думаєш, так і зроби VI 198.38. Тут би ми порадились з старим майстром і **нащот** твоїх Записок і **нащот** мого нікчемного добра. VI 156.13.

◊ **нащот** VI 156.13 (2 р.), 198.26, 198.38.

НЕ (3320). *Частка заперечна.* **1.** *Надає слову, що стоїть після неї, значення повного заперечення* (3092). Якби я **не** друкував своїх «Гайдамаків», то воно б **не** треба і передмови. I 150.П. Чудовная **не** помогла, **Не** помогла святая сила. II 224.181. Оставайся здоров, мій друже єдиний, **не** забувай мене, твого рідного брата VI 188.24. **Не** плач, Катерино, **Не** показуй людям сльози I 39.449. **Не** ходи, **не** нуди, **не** залицяйся, **Не** сватай, **не** піду, **не** сподівайся. II 172.262. Широкая, високая Калино моя, **Не** водою до схід сонця Поливаная. I 387.38. Я, **не** вам кажучи, пустився в малярство. VI 20.1. Вже **не** три дні, **не** три ночі Б'ється пан Трясило. I 65.77. У розкоші,— хвалиш бога... А вдові убогій, Мабуть, **не** до його II 49.17. **Не** лайте дуже, коли найдете що-небудь **не** до ладу, бо і написано і надрюковано навмання... VI 23.17. Доле моя, доле, Чом ти **не** такая, Як інша чужая? I 255.28. І золотої й дорогої Мені, щоб знали ви, **не** жаль Моєї долі молодої II 204.2. фарб сухих **не** посилайте, бо тут олії достать **не** можна VI 54.29. Бодай **не** дивитись, бодай **не** казати! Бо за людей сором, бо серце болить. I 96.768 *//З заперечними прислівниками, займенниками і частками, а також з прислівниками й частками, що підсилюють заперечення («зроду», «ще», «навіть», «й» і под.)* (360). Старий заховавсь В степу на могилі, щоб ніхто **не** бачив I 26.56. Ніколи Ніхто **не** бачив і **не** чув Такого дива. II 313.347. Так от, бач, живу, учусь, нікому **не** кланяюсь, і нікого **не** боюсь VI 15.22. Іде собі наш Ярема, Нічого **не** бачить I 113.1313. Я оце й досі в Борзні і **не** роблю нічогісінько, лежу собі та й годі. VI 38.6. Подай їй долю на сім світі I більш нічого **не** давай. II 293.13. І нікому я нічого, Ніже злого слова, **Не** сказала. I 294.40. Я нікуди **не** поїду, друже мій єдиний VI 132.11. Ми з ним укупі жили два года і ні разу **не** лаялись VI 70.18. Раз увечері Мар'яна.. Пішла слухать соловейка, Мов зроду **не** чула. I 462.В. І попіл вітром рознесло, Билини навіть **не** осталось II 60.36. Оповідання Вовчка ще **не** получив. VI 162.21. І Архімед і Галілей Вина й **не** бачили. II 347.2 *//При протиставленні* (118). Понад полем іде, **Не** покоси кладе, **Не** покоси кладе — гори. I 394.3. Орися ж ти, моя ниво.. Та посійся **не** словами, А розумом, ниво! II 349.20. Позавчора я получив **не** письмо, а просто панегірик VI 163. 35. Розпинать, А **не** любить ви вчились брата! II 280.25.

2. *У поєднанні з часткою «чи» надає реченню значення:* а) *припущення, передбачення чого-н.* (60). Чи **не** той це Микита, Що з вильотами свита? II 80.144. Це чи **не** буде той самий А. Маркович з товаришами, про котрого я тобі писав? VI 138.18. Дивиться Ярина та нишком сміється: «Що це йому стало? ні їсти, ні пить, Нічого не хоче! чи **не** занедужав?» I 278.200. У Києві у мене нема нікого такого, щоб хто добре знав Понятовського: пошукаю, чи **не** найду тут VI 200.29; б) *запобігливості або нерішучої пропозиції* (17). Чи я ж тобі **не** козак, **не** козак? Чи я ж тебе **не** люблю, **не** люблю? Чи я ж тобі черевичків **не** куплю? I 128.1875. [Сотник]: Діти, годі вже вам учиться! Чи **не** час обідать? II 171.211. Чи **не** покинуть нам, небого,.. Вірші нікчемні віршувать II 372.1. Чи **не** взяв би ти з собою рукопись Москаля-чарівника? VI 155.14.

3. *У поєднанні з деякими прислівниками і займенниками надає реченню стверджувального значення* (65). Пішов я, брате, зароблять. І де вже ноги **не** носили! I 397.32. Яким би шляхом **не** поїхав, то я думаю, що не обійдуся менше, як 200 рублями. VI 138.22. Що б там **не** кричало, Не оглянься, поки станеш Аж там, де прощалась. I 52.155. Як же тебе **не** проклинать, Лукавая доле? II 58.22. Перебендя старий, сліпий,— Хто його **не** знає? I 25.2. Гуляли б, поки **не** смеркає, Поки мир божий **не** засне II 219.33.

4. *Надає реченню значення обмеженого ствердження:* а) *у поєднанні з словами «трохи», «чуть», «тіль», що послаблюють заперечення* (31). [Марія] Миль зо дві любо з козеням Трохи, трохи **не** танцювала — I **не** втомилась. II 308.150. Пиши до мене швидче, бо я трохи **не** одурів, ждучи твого письма VI 207.12. Понад Дніпром козак іде.. Чого ж смутний невеселий Іде — чуть **не** плаче? I 112.1273. а вона сердешна тіль **не** плаче VI 27.4; б) *коли стоїть перед прийменником «без»* (2). Сьогодні певне буде у Корсуні і Наталка Шулячівна, то ти, яко чоловік **не** без розуму, поклонися їй од мене, а більш ані телень. VI 212.13.

5. *Надає словам значення неповного заперечення*

речення, невизначеності, коли стоїть: а) *між двома повторюваними дієсловами* (4). Чи жать чи **не** жать, А сіяти треба I 278.203. Писав ще я в Київ Іванишову, щоб прислав мені летопись Величка, так от уже другий рік жду **не** дождуся VI 87.16; б) *між двома повторюваними іменниками* (2). От я повертаюсь — Аж кінь летить, копитами Скелю розбиває! А на коні сидить охляп, У свиті — **не** свиті, І без шапки. I 249.403; в) *між двома повторюваними займенниками* (2). Якби ви вчились так, як треба, То й мудрость би була своя. А то залізете на небо: «І ми **не** ми, і я **не** я, І все те бачив, і все знаю» I 332.94; г) *між повторюваними прислівниками* (2). Воно, бач, і так і **не** так, а все-таки лучше, коли получиш, прочитаєш хоч одно слово рідне. VI 15.10. І вже ледви я **не** ледви Донесла до хати Оту воду... I 498.В; д) *у поєднанні з словами «так», «дуже»* (18). Гори мої високії, **Не** так і високі, Як хороші, хорошії, Блакитні здалека. II 24.2. До грошей я **не** дуже ласий. I 105.1018.

6. *Вказує на неможливість або небажання закінчити, припинити певну дію, стан* (15). Благав бога, щоб дівчину... Хоч село побачить. **Не** доблагав... I 256.68. Шрейдерс **не** нахвалиться тобою і Семеном і тепер цілує вас обох. VI 174.10.

7. *Входить до складу сполучників і сполучних слів* (**не** т о... **не** т о, **не** х т о... я к, **не** т е щ о б, **не** т о, **не** т е... щ о) (10). А я... чортзна-що, **не** то роблю що, **не** то гуляю, сновигаю по оцьому чортовому болотові та згадую нашу Україну. VI 26.19. Ну так і єсть, що то мені в Москві зострівся **не** хто другий, як сам Іродів син Сатана. VI 83.22. **Не** те щоб дуже зажурившись, А так на палубі стояв II 85.8. виліпить я то ще як-небудь виліпив, а вилить і досі не вмію; **не** те, правду сказать, що і не вмію, але матеріалу доброго нігде взять VI 76.34.

НЕБАГАТИЙ (1). І стане купою на купі Смердячий гній — і все те, все Потроху вітер рознесе, А [ми] помолимося богу І **небагатії**, невбогі. II 367.24.

НЕБАГАТО (7). **1.** *Присл. Мало, в невеликій кількості* (4). все, що я бачив надрукованого,— тільки бачив, а прочитав дуже **небагато**,— всюди є передслово, а в мене нема. I 150.П. А я так мало, **небагато** Благав у бога. Тільки хату.. Та дві тополі коло неї, Та безталанную мою, Мою Оксаночку II 218.13.

2. *Присудк.* (3). Спасибі тобі і за гроші. У мене їх тепер так **небагато**, як у того Лазаря, що сліпці співають по ярмарках. VI 118.19.

◇ **небагато 1.** I 150.П, II 218.13, VI 190.2, 216.29, **2.** VI 118.19, 133.1, 154.24.

НЕБЕСА *див.* **НЕБО.**

НЕБЕСНИЙ (9). **1.** *Прикм. до* **небо 1** (1). Огонь **небесний** той погас, І в тую костяну комору Полізли свині ізнадвору II 202.23.

2. *Прикм. до* **небо 2** (1). Ні, настане час великий **Небесної** кари. I 265.109.

◆ *У спол.* (7): а) **небесний** в л а д и к а (ц а р) — *про бога* (4). Меж царями-судіями На раді великій Став земних владик судити **Небесний** в л а д и к а. I 343.128. От і талан господь послав На вбогий хутір, ублагали Ц а р я **небесного!** II 220.10; б) ц а р с т в о **небесне** (р а й **небесний**) — *при побажанні померлому загробного життя в раю* (3). стара твоя мати умерла, ц а р с т в о їй **небесне.** VI 75.23. Добросердим-малим, Тихолюбцям-святим, Творче неба й землі! Долгоденствіє їм На сім світі; на тім... Р а й **небесний** пошли. II 334.51.

◇ ***Одн. Н.*** **небесний 1.** II 202.23, *у спол.* а) I 265.94, 343.128, II 27.125, **небесне** *у спол.* б) VI 75.23, ***Р.*** **небесної 2.** I 265.109, ***З.*** **небесний** *у спол.* б) II 334.51, (в) **небесний** *у спол.* б) II 293.15, **небесного** *у спол.* а) II 220.10.

НЕБІЖ (8). *Зверт.* хто не вміє заробить, То той не вмітиме й пожить. А ти як думаєш, **небоже?** I 277.168. А як ми бились, умирали, За що ми голови складали — В оці могили? Будеш жить, То може й знатимеш, **небоже** II 235.127.

◇ ***Одн. К.*** **небоже** I 277.168, II 49.6, 50.53, 50.56, 52.137, 158.51, 235.127, 408.В.

НЕБО (68), **НЕБЕСА** (4). **1.** (44). Сіло сонце, з-за діброви **Небо** червоніє I 35.282. Дивлюся, зорі Попадали неначе в воду, Тілько осталася одна, Одна-однісінька на **небі** II 100.298. Не знав, сіромаха, що виросли крила, Що **неба** достане, коли полетить I 84.337. Літа орел, літа сизий Попід **небесами** I 103.974. *У порівн.* (3). Нехай собі у куточку І майскії ночі, І як **небо** голубії Ті очі дівочі На лад давній вихваляє II 405.В //*У спол.* з **неба** в п а с т и — *несподівано з'явитися* (1). Копійки нема де заробить: думав уже писать Лазаревському, аж гульк — неначе з **неба** в п а л и гроші, та ще й на Новий рік. VI 162.19.

2. *За релігійними уявленнями, місце перебування бога, потойбічний світ, рай* (28). Дитя моє!.. Із самого **неба** Долю виплачу

сльозами І пошлю до тебе. I 311.33. І мусила вона сидіть Коло острога. Ждать і ждать, Як бога з **неба** виглядать Свойого сина II 271.247. Ото б порадував ти їх хуторянські душі, а мою щиру, любящую тебе, душу переніс би на саме **небо.** VI 154.19. Нема раю на всій землі, Та нема й на **небі.** I 260.20. А може й сам на **небеси** Смієшся, батечку, над нами Та може радишся з панами, Як править миром! II 230.57. *У порівн.* (1). Тихо задзвонили У Києві, мов на **небі...** II 66.175.

◊ ***Одн. Н.*** **небо 1.** I 26.63, 35.282, 103.954, 117.1463, 464.В, II 21.13, 21.22, 109.1, *у порівн.* I 75.27, II 405.В, 415.В, ***Р.*** **неба 1.** I 61.42, 84.337, 164.11, 241.96, II 336.21, 2. I 305.16, 334.48, 474.В, **до неба 1.** II 17.373, 2. II 478.В, **з (із) неба** 1. I 5.83, 13.83, 94.664, 112.1252, *у спол.* VI 162.19, 2. I 311.33, II 48.137, 237.46, 239.19, 271.247, 454.В, 501.В, **ради неба 1.** VI 19.9, **серед неба 1.** I 52.159, 66.105, 92.608, 112.1260, 282.374, 462.В, ***З.*** **небо 1.** I 61.30, 110.1200, 114.1333, 250.467, **на небо 1.** II 20.9, 398.В, 2. I 26.68, 332.93, II 368.13, VI 154.19, ***О.*** **за небом 2.** I 95.706, **попід небом 1.** II 372.25, ***М.*** **на небі** 1. II 20.13, 66.168, 100.298, 310.211, 2. I 95.706, 240.32, 260.20, 274.38, 327.99, 327.101, 331.29, 538.В, II 454.В, *у порівн.* II 66.175, **по небу** 1. I 75.10, 243.168, **на небеси 2.** II 230.57, ***Мн. О.*** **попід небесами 1.** I 103.974, ***М.*** **в небесах 1.** I 312.89, 2. II 228.48.

НЕБОГА (54). **1.** *Бідолаха, сердешна, неборачка* (46). А наймичка невсипуща Щовечір, **небога,** Свою долю проклинає I 315.220. В селі не бачили й не чули, Де вона поділась. Думали, на пожарищі **Небога** згоріла. II 17.397. Велика сім'я її, **небогу,** осіла, а то б вона й сама собі розумно найшла шлях-дорогу до раю. VI 163.27. *Ірон.* (1). обок його Цариця **небога,** Мов опеньок засушений, Тонка, довгонога I 247.315. *Зверт.* (8). Буде тобі, титарівно! Заплачеш, **небого,** За ті сміхи!.. II 78.48. *Образн.* (3). Гармату, гаківниць два вози.. Я всю мізерію оддав Моїй Україні **небозі...** II 234.73. А воля в гостях упилась, В степу **небога** заблудила II 407.В. *Зверт., образн.* (1). А ти, моя Україно,.. Удово **небого,** Годуй діток; жива правда У господа бога! I 241.92.

2. *Звертання до жінки* (7). Треба, дочко, лічить плату.. Бо сказано: хто не лічить, То той і не має. Так отак хіба, **небого** I 315.192. Де ти в бога Загаялась, моя **небого?** II 309.156. Ходім, **небого,** спочивать II 502.В.

3. *Племінниця* (1). Або самі, або скажіть І. М. Сошенку, щоб він дознався, де там у Києві живе мадам С о а р? Як дознається, то щоб пішов до неї та подивився, як там живуть мої **небоги** П р і с я і Г а н н у с я. VI 222.37.

◊ ***Одн. Н.*** **небога 1.** I 90.512, 315.220, 322.456, 474.В, II 17.397, 223.119, 223.146, 272.282, 277.487, 287.18, 298.17, 306.29, 308.141, 317.513, 357.4, 450.В, 484.В, 488.В, *ірон.* I 247.315, *образн.* II 288.15, 407.В, ***Р.*** **небоги 1.** II 442.В, ***Д.*** **небозі 1.** I 438.В, 444.В, II 309.175, 318.523, 319.562, 319.582, *образн.* II 234.73, ***З.*** **небогу** 1. I 90.510, 320.377, II 97.173, 108.168, 314.361, 315.403, VI 163.27, ***К.*** **небого 1.** *зверт.* I 33.221, 362.95, 363.108, II 78.48, 195.38, 196.85, 273.341, 322.724, *зверт., образн.* I 241.92, 2. I 38.410, 315.184, 315.192, II 309.156, 372.1, 501.В, 502.В, ***Мн. Н.*** **небоги 1.** II 341.12, 3. VI 222.37.

НЕБОЖАТА (5). Дознаються **небожата,** Чия на вас шкура, Та й засудять, і премудрих Немудрі одурять! I 332.87. Одружились **небожата.** Дивувались люде, Як то вони, ті сироти, Жить на світі будуть? II 50.61.

◊ ***Мн. Н.*** **небожата** I 332.87, II 29.16, 31.79, 50.61, 394.В.

НЕБОРАКА, НЕБОРАК (17). *Бідолаха, сердешний, нещасний.* знемігся **неборака** — Хоч продавай хату Та йди в найми. II 106.71. Недавно, недавно у нас в Україні Старий Котляревський отак щебетав; Замовк **неборака,** сиротами кинув І гори, і море, де перше витав. I 12.71.— Ну, так! Оженився **неборак!**— Сама собі вона шептала I 361.62. *Ірон.* (2). Дивлюсь, цар підходить До найстаршого... та в пику Його як затопить!.. Облизався **неборака** I 248.359. *Зверт.* (1). О люди! люди **небораки!** Нащо здалися вам царі? II 358.1.

◊ ***Одн. Н.*** **неборака** I 12.71, 145.2506, II 106.71, 107.141, 176.392, *ірон.* I 248.359, **неборак** I 361.62, II 42.5, 175.327, 232.14, ***З.*** **небораку** I 516.В, II 493.В, ***Мн. Н.*** **небораки** I 22.65, II 30.60, 315.402, *ірон.* I 82.281, ***К.*** **небораки** *зверт.* II 358.1.

НЕВА (8). І **Нева** Тихесенько кудась несла Тоненьку кригу попід мостом. II 358.6. Тяжко мені Витать над **Невою** I 250.454. Засадили мене в Петропавловську хурдигу та й двері замкнули, я вже думав, що й ключі в **Неву** закинули. Аж ні. VI 83.7.

◊ ***Одн. Н.*** **Нева** II 358.6, VI 28.19, ***З.*** **в Неву** VI 83.7, ***О.*** **за Невою** VI 28.19, **над Невою** I 250.454, II 364.6, **понад Невою** II 364.2, 364.15.

НЕВБОГИЙ (1). І стане купою на купі Смердячий гній — і все те, все Потроху вітер рознесе, А [ми] помолимося богу І небагатії, **невбогі.** II 367.24.

НЕВБУТИЙ *див.* **НЕОБУТИЙ.**

НЕВДЯКИ (1). **Невдяки.** Смердітимуть, як та собака, Убита і кинута в рові... II 487.В.

НЕВЕЛИКИЙ (7). **1.** *Малий розміром* (3). в яру озеро і над озером ліс **невеликий,**

зоветься Гупалівщиною I 149. Прип. вишліть мені, будьте ласкаві, 1100 карбованців, і я вам з вѐликою дякою пришлю к Новому року екземплярів книги на такую сумму, або через рік гроші з **невеликим** процентом. VI 200.10.

2. *Малолітній* (3). Гонто, Гонто! Оце твої діти. Ти нас ріжеш — заріж і їх: Вони католики. Поки **невеликі,** Заріж і їх, бо виростуть, То тебе заріжуть... I 138.2210.

3. *Нетривалий* (1). **Невеликії** три літа Марно пролетіли... I 351.13.

◇ ***Одн. Н.*** **невеликий 1.** I 149.Прип., ***О.*** (з) **невеликим 1.** VI 200.10, ***Мн. Н.*** **невеликі 2.** I 76.41, 138.2210, **невеликії 3.** I 351.13, ***З.*** **невеликих 1.** I 141.2346, **2.** I 139.2275.

НЕВЕЛИЧКИЙ (24). **1.** *Малий розміром, невисокого росту і т. п.* (20). Дивлюсь.. Козацька церква **невеличка** Стоїть з похиленим хрестом. II 24.21. Коло хатини Коза пасеться; а дитина I **невеличке** козеня У сінях граються. II 316.461. Порохні, Літевському і **невеличкому** Шамраю і всьому товариству на Коші і за Кошем доброго здоров'я! VI 140.19. Пливши в Стокгольм, я скомпонував Гамалія, **невеличку** поему VI 25.11.

2. *Малолітній* (3). Оставайся здоров, друже мій милостивий, поцілуй за мене свою жінку і своїх **невеличких** діточок VI 86.40.

3. *Нетривалий* (1). Орли, орли ви сизокрилі, Поки вам лихо не приснилось, Хоч **невеличке,** хоч на час!.. II 202. 20.

◇ ***Одн. Н.*** **невеличка 1.** II 24.21, VI 191.1, **невеличке 1.** II 316.461, **3.** II 202.20, ***Р.*** **невеличкого 1.** II 352.34, **невеличкої 1.** VI 86.27, 185.23, ***Д.*** **невеличкому 1.** VI 140.19, 196.16, ***З.*** **невеличкий 1.** VI 187.7, **невеличку 1.** II 126.37, 170.196, 186.20, 247.8, VI 25.11, 167.5, 190.22, **2.** VI 84.21, (в) **невеличку 1.** VI 139.34, **невеличке 1.** VI 118.16, 144.39, ***Мн. З.*** **невеличких 2.** VI 86.7, 86.40, ***О.*** (з) **невеличкими 1.** VI 186.20.

НЕВЕСЕЛИЙ (14). Іде шляхом молодиця, .. Чого ж смутна, **невесела,** Заплакані очі? I 38.399. Ще сонечко не зіходило, А я, молоденька, На шлях, на дорогу **Невеселая** виходила. II 142.5. I в сорочках білих **Невеселі** мов сироти Під хатою сіли. I 494.В //*Похмурий, нерадісний, такий, що викликає сум* (3). Минаючи убогі села Понаднiпрянські **невеселі,** Я думав: Де ж я прихилюсь? II 298.2. А серце плаче, як згадаю Хоч **невеселії** случаї I **невеселії** ті дні II 152.9 //*Такий, що виражає сум* (2). Гуляв би я понад Дніпром.. Та співав би свої думи, Тихі, **невеселі** II 213.52.

◇ ***Одн. Н.*** **невеселий** I 112.1264, 112.1272, **невесела** I 38.399, II 14.269, 15.282, 16.334, **невеселая** II 142.5, 235.132, ***Мн. Н.*** **невеселі** I 494.В, II 488.В, ***З.*** **невеселі** II 213.52, 298.2, **невеселії** II 152.9, 152.10.

НЕВЕСЕЛО (8). **1.** *Присл.* (4). I граються **невесело,** I не так співають Дівчаточка. II 123.7 //*Викликаючи смуток* (2). I тут **невесело** співали II 217.9. Стоїть село. **Невесело** На горі палати Почорніли. II 18.398.

2. *Присудк.* (4). На улиці **невесело** II 128.1. У старих спитаю: «Чого, батьки, сумуєте?» «**Невесело,** сину!» I 78.126.

◇ **невесело 1.** II 11.124, 18.398, 123.7, 217.9, **2.** I 78.126, II 128.1, 217.10, 381.В.

НЕВЕЧЕРНІЙ (1). I оживе добра слава, Слава України, I світ ясний, **невечерній** Тихо засіяє... I 336.258.

НЕВЖЕ (2). *Частка запитальна.* Нема Петра, не чуть Петра... **Невже** ж то покинув Сиротою чорнобріву При лихій годині?.. I 463.В. А де отi??.. **Невже** в сажах Годує хам собі на сало? II 227.11.

НЕВИДИМИЙ (3). Слова його лились, текли, I в серце падали глибоко! Огнем **невидимим** пекли Замерзлі душі. II 102.9. А тим часом—тихо, тихо Та сумно співає Щось такеє **невиди́ме** I 249.430. О зоре ясная моя! Ведеш мене з тюрми, з неволі.. I світиш.. Огнем **невидимим,** святим II 281.69.

НЕВИДЮЩИЙ (1). Плаче старий, обнімає, I сліпий мій плаче **Невидющими** очима. I 286.539.

НЕВИННИЙ (1). Доколі будете стяжати I кров **невинну** розливать Людей убогих? I 343.130.

НЕВІНЧАНИЙ (1). Зажурилась Україна.. Козачество гине.. Виростають нехрещені Козацькії діти; Кохаються **невінчані;** Без попа ховають I 64.33.

НЕВІРА (1). *Нехристиянин.* «Ріж! і бий! Катуй **невіру** бусурмана!» Кричать за муром. I 201.84.

НЕВІСТКА (4). Посадила стара мати Три ясени в полі. А **невістка** посадила Високу тополю. I 388.11. Вдова шкандибає Під дзвіницю, сердешная, Руки простягати.. А думала жити... Хоч на старість у **невістки** В добрі одпочити. II 122.11.

◇ ***Одн. Н.*** **невістка** I 388.11, ***Р.*** **у невістки** II 122.11, ***Д.*** **невістці** I 319.352, ***Мн. О.*** **невістками** II 411.В.

НЕВКРИТИЙ *див.* **НЕУКРИТИЙ.**

НЕВЛАД (1). *Присудк.* Ой привезли до прийому Чуприни голити; Усе дрібні, усе малі, Все багатих діти.. Усі **невлад,** усіх назад,

В усіх доля мати. А у вдови один син, Та й той якраз під аршин. I 233.134.

НЕВМИТИЙ (3), **НЕУМИТИЙ** (1). *Брудний, замурзаний.* Тяжко годувати Малих діток **неумитих** I 352.39. *Образн.* (1). І небо **невмите,** і заспані хвилі II 109.1.

◊ ***Одн. Н.*** **невмите** *образн.* II 109.1, **невмитеє** II 489.В, ***Мн. З.*** **невмитих** I 470.В, **неумитих** I 352.39.

НЕВОЛЕН (1). Продать він землі тієї **неволен,** а законтрактовать на 25 літ волен VI 195.29.

НЕВОЛЯ (106). **1.** *Відсутність свободи; рабство, полон; каторга, заслання* (103). Наш отаман Гамалія.. Забрав хлопців та й поїхав.. По морю гуляти,.. Слави добувати, Із турецької **неволі** Братів визволяти. I 203.149. із далекої Киргизької пустині, із тяжкої **неволі** вітав я тебе, мій голубе сизий, щирими сердечними поклонами. VI 152.10. Бодай ті діти не росли, Тебе, святого, не гнівили, Що у **неволі** народились II 39.11. Має добре слово в світі сирота; Його б'ють і лають, закують в **неволю,** Та ніхто про матір на сміх не спита I 41.535. Десять літ **неволі,** друже мій єдиний, знівечили, убили мою віру і надію VI 130.8. О зоре ясная моя! Ведеш мене з тюрми, з **неволі** II 281.66. Виростали у кайданах Слав'янськії діти, І забули у **неволі,** Що вони на світі! I 262.28. *Образн.* (1). У яру гребля, верби вряд, Ставок під кригою в **неволі** І ополонка — воду брать... I 42.548. *У прикл. спол.* (2): а) т у г а **-неволя** (1). Половецьке чорне поле.. Принесло т у г у **-неволю** В землю Рускую II 497.В; б) т ь м а**-неволя** (1). А новий день, із т ь м и**-неволі,** На Колизей.. Уже світив II 472.В //*У спол.* г л я н у т и **із неволі** н а с в і т — *звільнитися від кріпацтва* (1). Сьогодня у мене велике свято. Сьогодня 22 березня 1838 року я г л я н у в **із неволі** н а с в і т божий. VI 208.33.

2. *Примус, необхідність* (3). Н[астуся]: Тату! тату! Петро! Петро! Із Києва прийшов! С[отник]: Чи по волі, чи по **неволі?** II 168.129. *У прикл. спол.* п о в о л і **-неволі** (1). За високими горами, За широкими степами, На чужому полі, П о в о л і **-неволі** Найду свою долю! I 162.389.

◊ ***Одн. Н.*** **неволя 1.** I 265.88, II 229.22, 239.1, VI 115.16, 170.7, ***Р.*** **неволі 1.** I 309.45, 344.138, VI 130.8, **з (із) неволі 1.** I 203.149, 329.166, II 130.46, 281.66, 282.93, 497.В, VI 75.10, 152.10, *у прикл. спол.* б) II 472. В, *у спол.* VI 208.33, **після неволі 1.** VI 190.1, ***З.*** **неволю 1.** I 36.323, 343.104, *у прикл. спол.* а) II 497.В, **в неволю 1.** I 41.535, 285.494, 494.В, 524.В, II 47.84, 58.29, 181.14, 228.53, **про неволю 1.** I 469.В, VI 84.36, ***М.*** **в (у) неволі 1.** I 108.1130, 132.2014, 201.76, 262.28, 263.41, 285.501, 288.592, 344.160, 346.226, 346.238, 349.22, 351.26, 360.21, 375.32, 379.25, 383.6, 383.8, 393.1, 466.В, 554.В, II 8.4, 39.11, 45.29, 46.43, 48.125, 58.21, 62.24, 67.13, 68.3, 86.40, 90.1, 90.9, 91.63, 100.279, 112.5, 129.31, 145.12, 154.1, 162.72, 180.44, 202.8, 205.23, 210.1, 210.16, 210.24, 213.38, 218.11, 232.1, 265.17, 266.64, 270.207, 284.14, 298.23, 345.6, 405.В, 406.В (3 р.), 407.В, 410.В, 437.В, 447.В, VI 41.27, 57.33, 115.8, 132.11, 139.12, 139.28, 217.15, *образн.* I 42.548, **по неволі 2.** II 168.129, 205.9, *у прикл. спол.* I 162.389, ***Мн. Н.*** **неволі 1.** I 484.В.

НЕВОЛЬНИЙ (1). І помоляться на волі **Невольнії** діти I 505.В.

НЕВОЛЬНИК (20). **1.** *Раб, поневолений; кріпак* (11). Молитись богу Та за ралом спотикатись, А більш нічого Не повинен знать **невольник** II 63.60. Виростали у кайданах.. І забули **неволники,** Чиї вони діти. I 486.В. *Зверт.* (1). Розкажіть нам пісню вашу, Може й ми заплачем. Або нашу заспівайте, **Невольники** наші. I 346.234.

2. *Каторжник, в'язень* (9). Молодая встала, Взяла кварту оковити Та й почастувала Сердешного **невольника** І його сторожу II 188.78. А ти, всевидящеє око! Чи ти дивилося звисока, Як сотнями в кайданах гнали В Сибір **невольників** святих II 282.79 //*Збірн.* (2). Аж кишить **Невольника** у Сіракузах В льохах і тюрмах. II 270.233.

◊ ***Одн. Н.*** **невольник 1.** II 63.60, ***Р.*** **невольника 2.** *збірн.* II 270.233, **неволника 2.** *збірн.* II 460.В, ***З.*** **невольника 2.** II 188.78, **про невольника 1.** I 286.520, **про неволника 1.** I 495.В, ***О.*** **за невольником 2.** II 189.119, ***Мн. Н.*** **невольники 1.** I 505.В, II 345.4, **2.** II 188.98, 468.В, **неволники 1.** I 486.В, ***Д.*** **невольникам 1.** II 243.4, 484.В, **2.** II 40.12, ***З.*** **невольників 2.** II 282.79, **на невольників 1.** II 305.11, ***О.*** **меж невольниками 2.** II 188.82, ***М.*** **в невольниках 1.** II 253.199, ***К.*** **невольники 1.** *зверт.* I 346.234.

НЕВОЛЬНИКІВ (1). *Прикм.* Дивлюсь — **невольникова** мати Чорніше чорної землі Іде, з хреста неначе знята... I 555.В.

НЕВОЛЬНИЧИЙ (7). **1.** *Прикм. до* **невольник 1** (5). Встане Україна. І розвіє тьму неволі, Світ правди засвітить, І помоляться на волі **Невольничі** діти!.. I 309.48. І слово правди понесли По всій **невольничій** землі Твої апостоли святії. II 268.140.

2. *Прикм. до* **невольник 2** (2). Нехай гнилими болотами Течуть собі меж бур'янами Літа **невольничі.** А я!.. Посижу трошки, погуляю II 215.27. Спасибі тобі і тому щедрому землякові, що купив мою **невольничу** роботу. VI 162.15.

◇ ***Одн. З.*** **невольничу 2.** VI 162.15, ***М.*** (в) **невольничій 1.** II 323.755, (по) **невольничій 1.** II 268.140, (по) **невольничьї 1.** II 467.В, ***Мн. Н.*** **невольничі 1.** I 309.48, II 291.16, **2.** II 215.27.

НЕВОРОГИ (1). *Зверт.* І вороги й **невороги,** Прощайте, в гості не приїду! I 244.189.

НЕВСИПУЩИЙ (8). **1.** *Постійний, тривалий* (6). Чи то праця задавила Молодую силу, Чи то нудьга **невсипуща** Його з ніг звалила. I 255.60. А тим часом, а тим часом... як ти приїдеш сюди та я подивлюся на тебе, ..і забуду хоть на годину своє **невсипуще** горе. VI 154.32.

2. *Невтомний* (2). А наймичка **невсипуща** Щовечір, небога, Свою долю проклинає I 315.219.

◇ ***Одн. Н.*** **невсипуща 1.** I 255.60, II 328.37, **2.** I 315.219, **невсипуще 1.** I 360.11, II 381.В, ***Р.*** **невсипущої 1.** VI 50.30, ***З.*** **невсипущу 2.** I 316.243, **невсипуще 1.** VI 154.32.

НЕВЧЕНИЙ (1). Не дуріте дітей ваших, Що вони на світі На те тільки, щоб панувать... Бо **невчене** око Загляне їм в саму душу Глибоко! глибоко! I 332.84.

НЕГАСИМИЙ (1). До крові дійде, до кості Огонь той лютий, **негасимий** II 307.107.

НЕГОДА (1). *У порівн.* Мабуть, шкода, Що без пригоди, мов **негода,** Минула молодость моя. II 238.13.

НЕГОДОВАНИЙ (1). І серце жде чогось. Болить. Болить, і плаче, і не спить, Мов **негодована** дитина. II 288.5.

НЕГОЖИЙ (1). Ото указ надрукують: «По милості божій І ви наші, і все наше, І гоже й **негоже!**» I 301.300.

НЕГОЛОСНО (2). *Присл.* Кобзар співає з повагою і **неголосно** I 102. Рем. Не спиняй, нехай співа, аби **неголосно.** I 431.В.

НЕГРИ (1). Продаєм Або у карти програєм Людей... не **негрів...** а таких Таки хрещених... н о п р о с т и х. I 328.111.

НЕГРІШНИЙ (2). Витає радість і надія В очах веселих, любо їм, Очам **негрішним,** молодим. II 238.7. Тяжко їй! Душі **негрішній,** молодій! II 223.121.

НЕДАВНІЙ (1). *Субст.* А я зрадів би, моє диво! Моя ти доле чорнобрива. Коли б **недавнє** нагадав II 421.В.

НЕДАВНО (10). *Присл.* В лиху годину, Якось **недавно** довелось Мені заїхать в Україну II 110.9. Писав я до тебе **недавно** через одного мого великого приятеля, уральського козака, та і досі не знаю, чи получив ти од його ту цидулу чи ні? VI 92.21. *Повт.* (2). **Недавно, недавно** у нас в Україні Старий Котляревський отак щебетав I 12.69.

◇ **недавно** II 94.43, 110.9, 157.2, 290.1, VI 49.28, 92.21, 172.11, 174.13, *повт.* I 12.69 (2 р.).

НЕДАЛЕКО (10). *Присл. На близькій відстані.* Майданівка — село **недалеко** од Лисянки. I 149. Прип. **недалеко** край дороги Ога́ру гнали чабани II 314.359. В саму Москву мені їхать не можна, то він просить мене до свого сина на хутір, десь **недалеко** коло Москви. VI 153.31 //*Без прийменника. Близько кого-, чого-н.*(2). Привезли його в кайданах в польський лагер **недалеко** Балти I 149.Прип. Чи бачився ти з Кулішем і що зроблено з хатиною і садочком над Россю і де те добро, чи в самому Корсуні, чи **недалеко** його? VI 212.37 //*На близьку відстань* (1). Ні, Ярино, я не кину, А тільки поїду **Недалеко.** I 492.В.

◇ **недалеко** I 149.Прип. (3 р.), 492.В, II 21.32, 164.5, 314.359, 399.В, VI 153.31, 212.37.

НЕДАЛЕЧКО (1). Іде [Настя] **недалечко,** рве барвінок, квічається і співає. А сотник налагожує скрипку II 167. Рем.

НЕДВИГА (1). *Нерухома.* Великомученице кумо!.. Сліпа була єси, незряща, **Недвига** серцем II 368.10.

НЕДІЛЕНЬКА (15). *Пестл. до* **неділя.** Усіх, усіх, моя мамо, У **неділеньку** зятями Будеш звати. II 141.27. У **неділеньку** та ранесенько Сурми-труби вигравали. II 42.19. У **неділеньку** у святую У досвітнюю годину.. Задзвонили в усі дзвони II 137.1.

◇ ***Одн. Н.*** **неділенька** II 405.В, ***З.*** **неділеньку** II 47.90, 150.22, **в (у) неділеньку** I 63.10, II 42.19, 43.43, 82.193, 137.1, 141.27, 142.1, 148.21, 161.66, 254.231, 403.В, 418.В.

НЕДІЛЯ (42). **1.** *Назва сьомого дня в тижні; день відпочинку; святковий день, за релігійним звичаєм* (34). Бувало, в **неділю,** закривши мінею, По чарці з сусідом випивши тієї, Батько діда просить, щоб той розказав Про Коліївщину I 144.2452. Сьогодня **неділя,** на муштру — не поведуть. Цілісінький день буду переглядать твій подарунок VI 49.21. Мережаю, вишиваю, У **неділю** погуляю. II 41.4. Ось що, добрі люди: Я гуляю, бенкетую В **неділю** і в будень. I 240.44.

2. *Тиждень* (4). Доктор говорить, що я **неділю** або й дві останусь в Москві. VI 178.35. Не **неділю,** Не дві, не три і не чотири!.. Громадою годили Тому борцеві... II 80.125.

◆ *У спол.* (4): а) з е л е н а (к л е ч а л ь н а) **неділя.** *Рел.* (3). До з е л е н о ї **неділі** В байраках біліли Сніги білі II 253.202. Отож у к л е ч а л ь н у **неділю** Їх

і повінчано обох II 64.113; б) в е л и к о д н а **неділя.** *Рел.* (1). Сьогодня був у мене доктор і раньше в е л и к о д н о ї **неділі** не пускає мене в дорогу. VI 179.16.

◇ ***Одн. Н.*** **неділя 1.** I 321.438, VI 49.21, 2. VI 82.19, ***Р.*** **неділі** *у спол.* а) I 494.В, *у спол.* б) VI 179.16, **до неділі** *у спол.* а) II 253.202, ***З.*** **неділю 2.** II 80.125, VI 178.35, **в (у) неділю 1.** I 144.2452, 154.31, 165.40, 240.44, 254.1, 274.67, 284.448, 284.454, 294.49, 310.1, 312.86, 315.210, 320.384, 496.В, 537.В, II 41.4, 46.46, 55.253, 60.29, 62.5, 77.9, 79.100, 125.10, 128.12, 173.277, 220.12, 251.101, 254.245, 256.297, 257.359, 441.В, VI 218.17, *у спол.* а) II 64.113, ***Мн. З.*** **неділь 2.** VI 28.2.

НЕДОБАЧАТИ (1). Добре тому багатому: Його люди знають; А зо мною зострінуться — Мов **недобачають.** I 15.16.

НЕДОБИТИЙ (6). *Образн.* Трохи одпочила Стара мати **недобита.** II 278.519. Радіє князь, запродує з половою жито. І молотить виганяє Людей **недобитих.** II 15.302. Хто ж цей сивий Попрощався з світом? Семен Палій, запорожець, Лихом **недобитий** II 36.67. Нікому тілько було огню положить під моє горем **недобите** старе серце. VI 139.13.

◇ ***Одн. Н.*** **недобитий** II 36.67, **недобита** II 278.519, **недобитая** II 307.108, ***Р.*** **недобитого** VI 174.3, ***З.*** **(під) недобите** VI 139.13, ***Мн. З.*** **недобитих** II 15.302.

НЕДОБИТОК (4). *Образн.* Старий **недобиток** варнак Мені розказував отак Про сю криницю москалеву II 247.3. а дрібнота Уже за порогом Як кинеться по улицях, Та й давай місити **Недобитків** православних I 248.369.

◇ ***Одн. Н.*** **недобиток** II 247.3, ***З.*** **недобитка** I 245.239, ***Мн. З.*** **недобитків** I 248.369, II 395.В.

НЕДОБРЕ (1). *Присл.* Тепер посилаю тобі з оцим чоловіком, з Овсянніковим, свої Н е о ф і т и. Ще **недобре** викончені. VI 162.30.

НЕДОБРИЙ (15). **1.** *Лихий, нехороший— про риси вдачі людини* (7). Злий! **Недобрий** чоловік, лихий! Навчив тебе, моя дитино, Зробить оце! II 318.555. Федор якраз в той день і переїхав через Нижній. І щоб йому було підождать до завтра. **Недобрий** він, поцілуй його за мене. VI 153.6 //*Субст.* (3). Чи ви на мене розсердились, чи **недобра** вас знає, уже другий місяць як жду од вас звістки хоч якої-небудь, нема та й годі VI 32.32 //*У спол.* (2): а) щ о з а **недобра** м а т и — *при здивуванні* (1). не видали ли такого и такого? нет, говорят.. Щ о з а **недобра** м а т и, думаю! Чи не вмер він там, думаю. VI 70.11; б) я к а **недобра** м а т и п о н е с е *кого куди* (1). Та й справді, я к а таки **недобра** м а т и п о н е с е чорноморця в Москву? VI 83.23.

2. *Поганий, несприятливий* (5). Прийшли вісти **недобрії** — В поход затрубили. Пішов москаль в Туреччину; Катрусю накрили. I 29.41. Отаке-то лихо, бачите, дівчата.. Шануйтеся ж, любі, в **недобру** годину. Щоб не довелося москаля шукать. I 39.466. Титарівно! В **недобрий** час з того нерівні Ти насміялась... II 78.65 //*Субст.* (2). А тим часом сичі вночі **Недобре** віщують I 322.467.

3. *Такий, що ганьбить кого-н.* (3). Не дві ночі карі очі Любо цілувала, Поки с л а в а на все село **Недобрая** стала. I 29.36.

◇ ***Одн. Н.*** **недобрий 1.** II 318.555, VI 153.6, **недобра 1.** *субст.* I 42.567, VI 32.32, *у спол.* а) VI 70.11, *у спол.* б) VI 83.23, **недобрая 3.** I 29.36, II 438.В, ***Р.*** **недоброго 2.** *субст.* VI 147.42, ***З.*** **(в) недобрий 2.** II 78.65, **(в) недобру 2.** I 39.466, **недобре 2.** *субст.* I 322.467, ***Мн. Н.*** **недобрі 1.** *субст.* I 410.В, **недобрії 2.** I 29.41, ***З.*** **недобрії 3.** I 31.135.

НЕДОВГИЙ (3). **1.** *Нетривалий* (2). Та й що та панночка одукована робитиме в моїй мужицькій хаті! З нудьги пропаде, та й мені укоротить **недовгого** віку. VI 201.1. отак вона Меж чужими в світі Вік **недовгій** доживала I 538.В.

2. *Короткий* (1). **Недовгий** шлях — як човнові До синього моря — Сиротині на чужину I 152.13.

◇ ***Одн. Н.*** **недовгий 2.** I 152.13, ***Р.*** **недовгого 1.** VI 201.1, ***З.*** **недовгій 1.** I 538.В.

НЕДОВГО (8). *Присл.* На сонці дуже запеклась, Та й занедужала. Лежала **Недовго** щось, седмиці з три II 18.435. Із Пітера мені пишуть, що я **недовго** сидітиму в Нижнім VI 164.10.

◇ **недовго** II 13.204, 18.435, 21.16, 21.17, 176.386, 196.75, 225.229, VI 164.10.

НЕДОВІРОК (1). *Лайл.* Ні, він, клятий **недовірок,** Золота не хоче. I 500.В.

НЕДОГАДЛИВИЙ (1). Якби вони знали, що єдине слово ласкаве тепер для мене паче всякої радості.— Так що ж, **недогадливі.** VI 45.11.

НЕДОДРЮКОВАНИЙ (1). Чи получили ви К о б з а р я? **Недодрюкований** екземпляр може я вам сам привезу. VI 204.15.

НЕДОЖДАТИСЯ (1). Писав ще я в Київ Иванишову, щоб прислав мені летопись Величка, так от уже другий рік **недо[ждуся]** VI 305.В.

НЕДОЛАДУ (4). *Присл.* **1.** *Негаразд, недобре* (3). Навчіть мене, люде. Іти хіба до вас в найми? **Недоладу буде. II 438. В. Може**

воно й **недоладу,** Та що маю діять, Коли таке сподіялось I 496.В.

2. *Недоречно* (1). Старої пані бахур сивий Окрав той крам. Розлив те пиво, Пустив покриткою... Дарма. Минуло, годі... **недола́ду** Тепер і згадувать. II 64.94.

◊ **недоладу 1.** I 490.В, 496.В, II 438.В, **2.** II 64.94.

НЕДОЛЕЖАНИЙ (1). Сини твої тебе уб'ють Оперені, а злозачаті Во чреві згинуть, пропадуть, Моз **недолежані** курчата! II 327.21.

НЕДОЛЕНЬКА (3). *Пестл. до* **недоля.** Піду шукать миленького, Втоплю своє горе, Втоплю свою **недоленьку,** Русалкою стану I 9.13. Чуло серце **недоленьку,** Сказати не вміло I 49.68. Чого ж смутний невеселий Іде — чуть не плаче? Якусь тяжку **недоленьку** Віщує козаче [серце]. I 112.1274.

НЕДОЛІТОК (5). Чи був мій брат у вас і що він там зробив з своїми **недолітками?** VI 226.28. *Лайл.* (2). То покритка попідтинню З байстрям шкандибає,.. А панич не знає, З двадцятою, **недоліток,** Душі пропиває! I 242.147. У балці стало щось кричать, Побігли хлопці рятовать. Аж там панич несамовитий, **Недоліток,** таке творить, Сердешну дівчину мордує. II 187.41.

◊ ***Одн. Н.*** **недоліток** *лайл.* I 242.147, II 187.41, ***О.*** **недолітком** I 295.76, ***Мн. Н.*** **недолітки** I 228.45, ***О.*** **з недолітками** VI 226.28.

НЕДОЛЮД (6). Диво дивне сталось Надо мною, **недолюдом...** II 66.163. *Лайл.* (3). І досі ще нема нічого із корпусу. Добивають вони мене, **недолюди,** не боячися бога! VI 132.38. *Лайл., зверт.* (2). Схаменіться, **недолюди,** Діти юродиві! I 330.19.

◊ ***Одн. О.*** **над[о] недолюдом** II 66. 163, ***Мн. Н.*** **недолюди** *лайл.* VI 115.21, 132.38, ***Д.*** **недолюдам** *лайл.* I 470.В, ***К.*** **недолюди** *зверт., лайл.* I 126.1809, 330.19.

НЕДОЛЮДОК (6). *Лайл.* Я золотом розтопленим Заллю йому очі!.. А він, клятий **недолюдок,** Золота не схоче. I 302.337. *Зверт.* (2). Схаменітця, **недолюдки,** Діти юродиві! I 517.В.

◊ ***Одн. Н.*** **недолюдок** I 302.337, 476.В, II 442.В, ***Мн. Н.*** **недолюдки** I 471.В, ***К.*** **недолюдки** *зверт.* I 226.45, 517.В.

НЕДОЛЯ (23). Чи то **недоля** та неволя, Чи то літа ті летячи Розбили душу? II 239.1. **Недолю** співаю козацького краю; Слухайте ж, щоб дітям потім розказать I 111.1211. *Персоніф.* (3). **Недоля** жартує над старою головою I 25.12.

◊ ***Одн.Н.*** **недоля** I 416.В, II 119.15, 237.48, 239.1, *персоніф.* I 25.12, 39.462, 118.1500, ***Р.*** **недолі** I 310.19, II 466. В, ***З.*** **недолю** I 36.321, 111.1211, 238.39, 360.21, 379.12, 462.В, II 8.20, 482.В, 497.В, **про недолю** I 133.2027, 225. 22, 288.590, ***О.*** **з недолею** I 360.13, ***М.*** **у недолі** II 448.В.

НЕДОМАГАТИ (1). *Нездужати, хворіти.* Я щось трохи **недомагаю.** VI 31.18.

НЕДОМУДР (1). I 289.657.

НЕДОМУЧЕНИЙ (1). Наш земляк і **недомучений** варнак Старий той був. II 62.4.

НЕДОРІДКИ (1). *Лайл., зверт.* А дзуски вам, **недорідки!** В колодочки ще не вбились. Безпері каліки!.. I 499.В.

НЕДОРІКА (3). Все багатих діти. Той каліка **недоріка,** Той не вміє стати. I 233.130. Просвітити, кажуть, хочуть Материні очі Современними огнями. Повести за віком, За німцями, **недоріку,** Сліпую каліку. I 335.204. *Лайл., зверт.* (1). Карамзіна, Бачиш, прочитали! Та й думають, що ось-то ми! А дзус, **недоріки!** I 299.232.

НЕДОРОБЛЕНИЙ (2). Шлю вам дві Б л у д н и ц і, обидві **недороблені** VI 199.3. Я, взявши в руки скриньку, подивився і неначе перелетів у малярню, в Седнєв. Чи згадаєте, як ви мені її вторік показували **недороблену?** VI 49.17.

НЕДОРОГО (1). *Присл.* Пришли мені М е т л и н с ь к о г о, він **недорого** коштує. VI 141.9.

НЕДОРОСЛИЙ (1). *Зневажл.* Он глянь,— у тім раї, що ти покидаєш, Латану свитину з каліки знімають, З шкурою знімають, бо нічим обуть Княжат **недорослих** I 242.130.

НЕДО́СВІТ (2). *Приморозок.* Барвінок цвів і зеленів, Слався, розстилався; Та **недо́світ** перед світом В садочок укрався. II 346.3. Шкода того барвіночка Й **недо́світа** шкода! II 346.8.

НЕДОСТАЧА (1). Вибачайте тілько, що коротенький [лист], одно те, що боюся очі натрудить, а друге, сказавши правду, таки й паперу **недостача** VI 45.22.

НЕДОТЕПНИЙ (3). *Недогадливий; неспритний.* А я, **недотепний,** забув на той час надіть на себе христообразную амуницию, а то б нічого сего не було. VI 148.21. Така мабуть уже усім кобзарям погана доля, як і мені **недотепному** випала. VI 83.14.

◊ ***Одн. Н.*** **недотепний** VI 148.21, **недотипна** I 499.В, ***Д.*** **недотепному** VI 83.14.

НЕДОТИКА (1). Ото, яка **недотика!** I 300.235.

НЕДОУКИ (1). *Лайл., зверт.* Отак живіть, **недоуки,** То й жить не остине. II 56.299.

НЕДОУМИ (1). *Лайл.* «Гай! гай!..— Ста-

рий промовив: — **недоуми!** Занапастили божий рай!..» II 26.73.

НЕДОХРИСТИТИСЯ (1). гармата заревла Із Глухова по Україні. Почув чернець, **недохристився,** Тілько на небо подивився Та щось промовив, застогнав І душу богові послав II 398.В.

НЕДОЧУВАТИ (1). Що! що? **недочуваю...** II 53.158.

НЕДУГ, НЕДУГА (5). занедужав я спершу ревматизмом, тяжкий **недуг,** та я все-таки потроху боровся з ним VI 42.31. З **недугами** і болячками.. Весною пана привезли. I 538.В //*У спол.* в о з с т а т и з о д р а **недуги** — *сдужати* (1).— Драгий мій отче і мій царю! Вели сестрі моїй Фамарі, Щоб коржика мені спекла.. То я, вкусив його, в о з с т а н у З о д р а **недуги.** II 72.126.

◊ ***Одн. Н.*** **недуг** VI 42.31, ***Р.*** **недуга** VI 42.34, **недуги** *у спол.* II 72.126, ***О.*** **недугом** VI 42.30, ***Мн. О.*** **з недугами** I 538.В.

НЕДУЖИЙ (1). Моя ти любо! мій ти друже!.. Не ймуть нам віри без попа Раби, невольники **недужі!** II 345.4.

НЕДУЖНІЙ (1). матиме і молоко До коржиків **недужня** мати. II 488.В.

НЕЖИВИЙ (10). **1.** *Мертвий* (7). I насилу-то, насилу Мене одірвали Од матері **неживої** I 295.90. Москаля вже **неживого** Найшли в балці діти II 56.279. *Образн.* (1). Ввесь похолону, **неживий** Стою, бувало. II 250.54 //*Субст.* (2). Ні їсться, ні п'ється, і серце не б'ється, I очі не бачать, не чуть голови, Неначе немає, ніби **неживий** I 278.196.

2. *Непритомний* (3). Ляхи пропали; **нежива** Пропала з ними і Оксана. I 97.819. «О горе!» Ти закричала, знявши руки, I збожеволівши од му́ки, Об мур старою головою Ударилась, і **неживою** Під браму впала. II 471.В.

◊ ***Одн. Н.*** **неживий 1.** *субст.* I 278.196, *образн.* II 250.54, **нежива 1.** I 107.1108, II 107.136, **2.** I 97.819, ***Р.*** (до) **неживого 1.** *субст.* I 4.72, (од) **неживої 1.** I 295.90, ***З.*** **неживого 1.** II 56.279, ***О.*** **неживою 2.** II 471.В, **нежевою 2.** I 498.В.

НЕЖИТІЄ (1). *Слов'ян.* Верчуся, світу дожидаю, А за дверима про своє Солдатськеє **нежитіє** два часовії розмовляють. I 396.8.

НЕЖОНАТИЙ (1). *Субст.* I в коморі і надворі З **нежонатим** удвох Пустували I 160.292.

НЕЗАБАРОМ (16). *Присл.* Схаменіться! будьте люде, Бо лихо вам буде. Розкуються **незабаром** Заковані люде I 331.65. **Незабаром** получиш ти од Куліша мої Н е о ф і т и. VI 164.1. **Незабаром** I молодого привели II 95.72.

◊ **незабаром** I 331.65, II 55.221, 95.72, 171.208, 267.109, 278.533, 343.4, 352.65, 457.В, VI 58.8, 130.5, 139.35, 164.1, 165.9, 170.15, 212.27.

НЕЗА́БУДЬ (1). *У назві твору.* На **неза́будь** Штернбергові I 69.Заг.

НЕЗАБУТИЙ (3). О друже мій добрий! друже **незабутий!** Живою душею в Украйні витай, Літай з козаками понад берегами I 329.161. *Ірон.* (1). Що ті римляне убогі! Чортзна-що — не Брути! У нас Брути! і Коклеси! Славні, **незабуті!** I 333.140.

◊ ***Одн. Н.*** **незабутий** I 329.161, ***Мн. Н.*** **незабуті** *іроп.* I 333.140, ***З.*** **незабуті** I 336.231.

НЕЗАБУТНІЙ (1). Я ридаю, як згадаю Діла **незабутні** I 518.В.

НЕЗАМКНУТИЙ (1). *У спол.* **незамкнута** т ю р м а — *заслання.* Боже милий! Чи довго буде ще мені В оцій **незамкнутій** т ю р м і, Понад оцим нікчемним морем Нудити світом? II 109.6.

НЕЗАПЕЧАТАНИЙ (2). В першому письмі, адресованому в Корсунь, послав я письмо **незапечатане,** щоб ти прочитав і переслав в Одесу полковникові Іваницькому VI 228.13. Друге письмо адресоване в Київ в дом Соар, в которому также **незапечатане** письмо в Потоки на ім'я Я. В. Тарновського; чи получив ти оті письма, чи ні? VI 228.16.

НЕЗАПЛАКАНИЙ (1). Немає брата, ні сестри, Щоб **незаплакані** ходили II 270.216.

НЕЗАХОДИМИЙ (1). О світе наш **незаходимий!** О ти, пречистая в женах! Благоуханний сельний крине! В яких гаях? В яких ярах.. Ти заховаєшся од спеки II 307.92.

НЕЗАХОЛОНУВШІЙ (1). Нема з ким душу поєднать, А їй так хочеця, так просить Хоч слова доброго! не чуть, I мов у полі сніг заносить **Незахолонувшій** той труп. II 433.В.

НЕЗАЧАТИЙ (1). Умруть Ще **незачатиє** царята... I на оновленій землі Врага не буде, супостата II 347.10.

НЕЗВИЧАЙНИЙ (1). Було, шляхта, знай, чваниться, День і ніч гуляє Та королем коверзує... Не кажу Степаном Або Яном Собієським: Ті два **незвичайні,**— А іншими. I 82.280.

НЕЗВІСТНО (1). *Присудк.* На нашій славній Україні,— **Незвістно** де вони взялись,— Приблуда князь. Була й княгиня II 390.В.

НЕЗГІРШЕ (2). **1.** *Присл.* (1). I поставець одним духом Залізняк черкає.. А де ж Во-

лох? Заспівай лиш Нам, старий кобзарю! Не про дідів, бо **незгірше** Й ми ляхів караєм I 125.1740.

2. *Присудк.* (1). По поводу її бенефіса написав я невеличку статейку в газету, котору посилаю тобі: прочитай та прикинь своє до неї яке мудре слово, та оддай перепечатать в Московских ведомостях. Для нашої любої Тетясі се було б **незгірше.** VI 167.8.

◇ **незгірше 1.** I 125.1740, **2.** VI 167.8.

НЕЗГІРШИЙ (2). Та й москаль **незгірша** штука: Добре вміє гріти руки! I 301.291. Перелечу в літа, У те **незгірше** время оно, Як той мерзений Рім з Нероном В паскудних оргіях канав II 462.В.

НЕЗДУЖАТИ (31). **1.** *Хворіти* (22). Минуло півроку; Занудило коло серця, Закололо в боку. **Нездужає** Катерина I 30.81. Я в Москві, **нездужаю.** Око розпухло і почервоніло VI 178.31. Амон щасливий, Вродливий первенець його! Лежить, **нездужає** чогось. II 71.104 //*Бути кволим* (3). Прийшла молодиця.. У найми проситься. «А що ж, каже, возьмім, Насте». «Возьмімо, Трохиме, Бо ми старі, **нездужаєм,** Та таки й дитина» I 314.175.

2. *З інф. Не мати сили щось зробити* (9). Один тілько під лавою Конфедерат п'яний **Нездужа** встать, а курника, П'яний і веселий I 91.582. Одна — стара, **Нездужає** встати, А другая — молодая, дума погуляти! II 106.84. грошей нестало, А заробить **нездужала.** I 321.427.

◇ **нездужаю 1.** II 288.1, VI 31.5, 45.16, 146.33, 178.31, 228.23, **2.** I 321.452, II 138.63, **нездужаєш 1.** I 278.220, II 160.15, **2.** II 195.43, **нездужає 1.** I 30.81, 233.144, 282.356, II 71.104, 281.53, **2.** II 18.401, 79.94, 106.84, **нездужа 1.** I 323.516, 439.В, II 107.126, 384.В, VI 206.9, **2.** I 91.582, **нездужаєм 1.** I 314.175, **нездужав 1.** VI 26.18, 27.34, **2.** II 234.80, **нездужала 2.** I 321.427, **нездужали 1.** VI 26.7.

НЕЗЛИЙ (3). I мене в сем'ї великій, В сем'ї вольній, новій Не забудьте пом'янути **Незлим** тихим словом. I 354.24 //*Субст.*(1). все забула, I злеє й **незлеє** I 537.В.

◇ ***Одн. З.*** **незлеє** *субст.* I 537.В, ***О.*** **незлим** I 343.124, 354.24.

НЕЗЛОБНИЙ (2). Людей! **Незлобних,** праведних дітей, Жрете, скажені!.. II 325.10. А я, **незлобний,** воспою, Як процвітуть убогі села II 305.19.

НЕЗНАЄМИЙ (6). Така́ моя ра́да, **незнаємий** брате I 532.В. В яких ярах, В яких **незнаємих** вертепах Ти заховаєшся од спеки Огнепалимої тії II 307.96. Спасибі тобі, друже мій **незнаємий!** подякуй і поцілуй твоїх товаришей і земляків моїх щирих, спасибі їм, що не забувають безталанного старого кобзаря. VI 133.17.

◇ ***Одн. Н.*** **незнаємий** I 532.В, II 74.199, VI 133.17, ***М.*** (в) **незнаємому** II 339.6, (в) **незнаємім** II 485.В, ***Мн. М.*** (в) **незнаємих** II 307.96.

НЕЗРИМИЙ (9). *Слов'ян.* I нишком проковтнуло море Моє не злато-серебро, ..Тії **незримії** скрижалі, **Незримим** писані пером. II 215.23. I зробився Я знову **незримий** I 246.307 //*Субст.*(1). **Незриме** Й нечуте сталося тойді. II 314.383.

◇ ***Одн. Н.*** **незримий** I 246.307, **незриме** *субст.* II 314.383, ***З.*** **незримий** II 266.75, **незрімий** II 466.В, ***О.*** **незримим** I 476.В, II 215.24, 447.В, ***Мн. З.*** **незримії** II 215.23, **незримиї** II 447.В.

НЕЗРИМО (3). *Присл. Слов'ян.* Тліла іскра, **Незримо** сіяла На розпутті широкому, Та й гаснути стала. I 485.В. **Незримо** плаче Ярославна II 496.В. Вкраїно!.. За що тебе господь кара, Карає тяжко?.. за панів отих поганих До краю нищить... Покара, Уб'є **незримо** II 327.11.

НЕЗРЯЧИЙ (7), **НЕЗРЯЩИЙ** (3). *Перен. Темний, відсталий.* ладом Та добрим **складом** хоть на час.. Ту вінценосную громаду Покажем спереду і ззаду **Незрячим** людям. II 69.29. I знову шкуру дерете З братів **незрящих,** гречкосіїв I 331.47 //*Субст.*(1). Тойді, як, господи, святая На землю правда прилетить Хоч на годиночку спочить, **Незрячі** про́зрять II 291.29.

◇ ***Одн. Н.*** **незряща** II 368.9, ***Мн. Н.*** **незрячі** II 291.14, *субст.* II 291.29, **незрячії** II 272.292, 272.294, ***Р.*** (з) **незрячих** I 516.В, (з) **незрящих** I 331.47, ***Д.*** **незрячим** I 487.В, II 69.29, **незрящим** I 266.120.

НЕЗЦІЛЕ́ННИЙ (1). *Субст.* Сповідали, причащали Й ворожки питали,— Не помогло.. з **незціле́нним** В дорогу рушали. I 255.56.

НЕЗЧУТИСЯ, НЕЗЧУТИСЬ (8). **Незчулася,** як минули Літа молодії... I 165.45. Не день, не два, як панові, Микиті годила! Догодилась титарівна До самого краю I **незчулась!** II 81.158.

◇ **незчулася** I 29.45, 165.45, **незчулась** I 359.53, II 81.158, **несчулась** I 532.В, **незчулися** I 280.280, **несчулися** I 492.В, **незчуєтесь** I 166.80.

НЕІЗРЕЧЕННИЙ (1). *Слов'ян.* А радость матері Марії **Неізреченная.** II 320.634.

НЕІСХОДИМИЙ (1). *Слов'ян.* У нас же й світа, як на те — Одна Сибір **неісходима,** А тюрм! а люду!.. Що й лічить! I 327.90.

НЕКВІЧАНИЙ (1). І твій барвіночок хрещатий Заріс богилою, ждучи Тебе **неквічану.** I 384.15.

НЕКЛЕПАНИЙ (1). Над головою вже несе Свою **неклепаную** косу Косарь непевний... I 489.В.

НЕКРАЯНИЙ *див.* **НЕОКРАЄНИЙ.**

НЕКРИГИЙ (1). Може вернетця [надія] в **некриту** Пустку зімувати I 482.В.

НЕКРОЛОГ (1). 27 генваря поховали славного старого Улибишева, і не найдеться нікого в Нижньому **некролог** йому написать! VI 167.10.

НЕКРУТИ (1). *Солдати-новобранці.* А хлопців [в] **некрути** забрали II 502.В.

НЕЛЕДАЧИЙ (2). На ту весну, бог поможе, приїду подивлюся та поражуся з сестрою і з тобою, а поки що, коли трапляється їй **неледачий** чоловік, то нехай їй бог помагає. VI 212.18. *Образн.* (1). Любий мій Василь Васильєвич!.. спасибі вам і моїй **неледачій** долі, тепер я в Петербурге неначе в своїй господі. VI 196.12.

НЕЛОЖНИЙ (1). *Образн.* Моя ти доле молодая! Не покидай мене. Вночі, І вдень, і ввечері, і рано Витай зо мною і учи, Учи **неложними** устами сказати правду. II 285.33.

НЕЛУКАВИЙ (3). Ходімо ж, доленько моя! Мій друже вбогий, **нелукавий!** Ходімо дальше II 283.16. *Образн.* (2). Псалом новий господеві I новую славу Воспоєм честним собором, Серцем **нелукавим.** I 347.262.

◇ ***Одн. Н.*** **нелукавий** II 283.16, ***О.*** **нелукавим** *образн.* I 347.262, II 274.378.

НЕЛУКАВО (1). *Присл.* Прокинься, кумо, пробудись.. Та щирим серцем **нелукаво** Хоть раз, сердего, соблуди. II 369.31.

НЕЛЮБ (1). Батько, мати.. Не пускають саму мене У садочок гулять. А хоч пустять, то з ним, З препоганим старим, З моїм **нелюбом** багатим II 117.19.

НЕЛЮБИЙ (1). Кляне мати Той час і годину, Коли на світ породила **Нелюбу** дитину. I 167.114.

НЕЛЮДСЬКИЙ (1). От тобі й билиця Про ту криницю москалеву. **Нелюдська** билиця. II 258.398.

НЕМА (198), **НЕМАЄ** (86). **1.** *Присудк. Відсутній хто-, що-н. (протилежно до «є»)* (232). Мар'яно! Мар'яно! Чом ти не убога! чом я не багатий! Чом у мене коней вороних **нема?** I 162.363. Ані родини! Ані хатиночки **нема,** Одна-однісінька!.. II 306.42. Написав би до вас ще що-небудь, та **нема** паперу, і перо зопсувалось. VI 20.19. **Нема** мого сина Йвана I **немає** вісти. II 148.23. І досі ще **нема** нічого із корпусу. VI 132.38. Ще б плакала Катерина, Та сльоз більш **немає.** I 40.504. *Повт.* (12). Ой **нема, нема** ні вітру, ні хвилі Із нашої України I 199.1. І світає, і смеркає, І знову смеркає, А москаля, її сина, **Немає, немає.** I 234.177. *У прислів'ї* (1). Аж бачу, там тілько добро, Де нас **нема** II 110.8 //*Не існує, не буває зовсім* (49). **Нема** на світі України, **Немає** другого Дніпра, А ви претеся на чужину Шукати доброго добра I 331.33. Ні, ні, нічого **Нема** святого на землі... II 231.75. Мабуть такого ледачого до письма чоловіка і на світі **нема,** як я. VI 32.3. **Нема** раю на всій землі, Та **нема** й на небі. I 260.19. Третій каже:— Діти, **Нема** того в світі, Чого б мені не зробити Для цієї Катерини II 129.24. У мене єсть брати Микита й Йосип, а Петра **нема.** Бог його знає, відкіля він узявся? VI 189.13. *Повт.* (6). А ви в ярмі падаєте Та якогось раю На тім світі благаєте? **Немає, немає!** I 240.36 //*Про померлих* (13). «Поцілуйте мене, діти, Бо не я вбиваю, А присяга». Махнув ножем — І дітей **немає!** I 139.2244. Люде трохи очуняли, Господа благають, Щоб княжна до їх вернулась. А її **немає** I не буде вже, святої... II 18.409 //*З прикметником або прислівником у порівняльному ступені* (5). **Немає** гірше, як в неволі Про волю згадувать. II 90.1. У нашім раї на землі Нічого кращого **немає,** Як тая мати молодая З своїм дитяточком малим. II 194.2 //*У спол.* (3): а) **нема** й с л і д у (1). От вертаюсь В село до дівчини.. **Нема** й с л і д у Моєї Ганни. I 397.47; б) **нема, нема,** т а й... (2). мене, спасибі, люди добрі книгами не забувають. **Нема, нема** т а й пришле хто-небудь VI 130.38.

2. *У поєднанні із займенниками та прислівниками набуває значення заперечної частки «ні»* (52). Невесело на світі жить, Коли **нема** кого любить. II 11.125. Йому, як бачте, на сім світі **Нема** до кого прихилитись II 455.В. Не пишу тобі більше, бо **нема** чого і писать VI 145.32. **Нема** кому розказати, Чого серце хоче I 55.19. Розігнав дітей по світу, А добро осталось, **Немає** з ким поділити. II 175.344. Ґ а й д а м а к и.. вже надрюковані. Та ...єй-богу, сором сказать, **нема** чим викупить з дрюкарні. VI 21.4. **Нема** на що подивитись, З ким поговорити. II 210.29. Заплакали, заридали.. А **нема** де дітись, Треба варить. II

114.26. *У приказці* (1). ніколи, так ніколи, що за лежею **нема** коли і посидіть. VI 83.34.

◊ **нема 1.** I 25.11, 26.69, 32.153, 42.553, 44.645, 53.215, 55.12, 57.3, 57.5, 75.27, 84.347, 85.359, 93.620 (2 р.), 95.708, 104.997, 106.1063, 108.1142, 108.1148, 108.1154, 122.1649, 126.1798, 133.2043, 141.2337, 145.2493 (2 р.), 146.2521, 146.2522, 146.2535, 149. Прип., 150.П (2 р.), 153.11 (2 р.), 154.66, 160.302, 162.363, 168.169, 168.170, 231.49, 231.51, 234.158, 237.15, 239.6, 242.114, 260.19, 260.20, 279.236, 305.414, 314.155, 331.33, 332.96, 342.91, 342.92, 349.10, 350.30, 359.43, 363.109, 366.195, 367.248, 376.66, 380.15, 463.В (2 р.), 476.В, 494.В, 516.В, 517.В, II 14.262, 21.27, 35.29, 54.207, 54.208, 55.223, 70.34, 75.232, 76.11, 76.23, 96.137, 129.24, 148.23, 158.70, 170.183, 176.380, 210.23, 210.27, 231.75, 236.16, 253.166, 269.190, 270.214, 283.13, 287.19, 306.42, 354.6, 354.7, 357.8, 364.9, VI 20.11, 20.19, 23.32, 24.14 (2 р.), 24.17, 24.18, 27.11, 31.5, 32.3, 32.33, 39.30, 42.4, 43.37, 54.31, 83.38, 86.22, 87.18, 87.26, 92.18, 115.8, 115.15, 115.36, 130.19, 132.38, 138.38, 139.36, 145.14, 145.16, 147.3, 147.33, 162.26 (2 р.), 163.15, 170.14, 172.10, 179.37, 188.20, 189.13, 189.28, 198.29, 200.28, 212.10, *повт.* I 31.111 (2 р.), 97.785, 97.786, 199.1 (2 р.), II 64.95, 64.96, *у прислів'ї* II 110.8, *у спол.* а) I 397.47, *у спол.* б) VI 130.38 (2 р.), **2.** I 8.211, 15.3, 15.8, 35.295, 55.17, 55.19, 64.39, 108.1151, 153.12, 265.102, 265.106, 308.23, 365.168, 413.В, 415.В, 489.В, 534.В, II 11.125, 18.402, 114.26, 124.13, 149.33, 149.41, 149.43, 154.2, 155.3, 210.29, 354.5, 361.5, 433.В, 455.В, VI 21.4, 42.28, 45.22, 54.22, 58.7, 70.15, 132.31, 145.32, 153.26, 154.24, 162.18, 217.28, 226.22, *у приказці* VI 83.34, **немає 1.** I 14.4, 22.69, 40.482, 40.504, 50.87, 75.1, 75.28, 80.230, 86.426, 88.467, 92.587, 95.705, 106.1066, 116.1415, 121.1599, 130.1945, 131.1976, 136.2124, 139.2244, 152.8, 234.157, 240.31, 242.114, 242.125 (2 р.), 250.456, 278.196, 330.28, 331.34, 332.97, 336.227, 342.86, 363.98, 366.198, 458.В, 480.В, 515.В, 535.В, 557.В (2 р.), II 18.409, 76.10, 90.1, 110.4, 116.4, 123.10, 124.4, 142.18, 148.24, 154.10, 160.28, 173.266, 176.381, 187.33, 194.2, 195.58, 210.25 (2 р.), 210.26, 213.45, 232.32, 270.214, 270.215, 352.36, 460.В, VI 132.23, *повт.* I 92.607 (2 р.), 234.177 (2 р.), 240.36 (2 р.), 274.42 (2 р.), 284.433 (2 р.), **2.** I 64.30, 237.17, 486.В, II 149.39, 154.1, 175.344, VI 16.10, **нимає 1.** I 423.В, 426.В, 433.В.

НЕМАЛИЙ (2). **1.** *Значний, великий* (1). Незабаром зробилась мати Із доброї тії дівчати: Дитину-сина привела. Молилася своїм пенатам I в Капітолій принесла **Немалі** жертви. II 267.114.

2. *Тривалий* (1). I поживе Давид на світі, **Немалі** літа II 416.В.

◊ *Мн. З.* **немалі 1.** II 267.114, **2.** II 416.В.

НЕМАЛО (1). *Присл.* Привик я трохи, і мені Не жаль було давно одбутих, Давно похованих, забутих, Моїх кровавих тяжких сльоз. А їх **немало** розлилось I 555.В.

НЕМИРІВНА (3). *У прикл. спол.* т и т а р і в н а - **Немирівна.** Т и т а р і в н а -**Немирівна** Гаптує хустину. II 355.1. Т и т а р і в н а -**Немирівна** Людьми гордувала.. II 355.5. Т и т а р і в н а -**Немирівна** Почесного роду... II 355.9.

НЕМОВ (1). *Частка.* Давид стенає та ридає.. I йде, ридаючи, до сина. Аж тюпає, **немов** біжить. II 72.114.

НЕМОВЛЯЩИЙ (2). Хоч дитина **немовляща,** I воно вгадає Твої думи веселії... II 209.35. *Образн.* (1). Сам бог розмо[в]ляє **Немо[в]лящими** устами II 447.В.

НЕМОЖНИЙ (1). *Субст.* Гнилий Тікич Кров'ю червоніє.. А над ним палають I хатина, і будинок; Мов доля карає Вельможного й **неможного.** I 123.1676.

НЕМОЛОЧЕНИЙ (1). *Субст.* треба буде I на чужі люди Подивитись, як живуть: Чи орють, Чи не на ораному сіють, I просто жнуть, I **немолоченеє** віють I 277.159.

НЕМОЩЕН (3). *Слов'ян.* Я стар був, **немощен.** II 233.68. ти осталась Стара і **немощна.** II 237.35. *Образн.* (1). Ледви, ледви опівночі Серцем прозираю I **немощну** мою думу За світ посилаю I 290.695.

НЕМУДРИЙ (5). **1.** *Субст.* (3). Дознаються небожата, Чия на вас шкура, Та й засудять, і премудрих **Немудрі** одурять! I 332.90. *Зверт.* (2). Умудрітесь, **немудрії:** Хто світ оглядає, Той і серце ваше знає I думи лукаві. I 344.167.

2. *Простий, дешевий; звичайний* (2). Йому медяничок, А їй **немудрую** хустину II 316.469. Слава тобі, Шафарику, Вовіки і віки! Що звів єси в одно море Слав'янськії ріки! Привітай же в своїй славі I мою убогу Лепту—думу **немудрую** Про чеха святого I 264.74.

◊ *Одн. З.* **немудрую 2.** I 264.74, II 316.469, *Мн. Н.* **немудрі 1.** I 332.90, *К.* **немудрі 1.** *зверт.* I 524.В, **немудрії 1.** *зверт.* I 344.167.

НЕНАГОДОВАНИЙ (5). А сирота її в селі,.. Мов одірвалось од гіллі, **Ненагодоване** і босе II 13.225. Не знаю, чи зраділа б так мала **ненагодована** дитина, побачивши матір свою, як я вчора, прийнявши подарунок твій щирий VI 49.10. *Образн.* (1). Отам-то милостивії ми **Ненагодовану** і голу Застукали сердешну волю Та й цькуємо. I 326.41.

◊ *Одн. Н.* **ненагодована** VI 49.10, **ненагодоване** II 13.225, *З.* **ненагодовану** *образн.* I 326.41, *Мн. Н.* **ненагодовані** I 475.В, *З.* **ненагодованих** II 358.18.

НЕНАРОЖДЕННИЙ (3), **НЕНАРОДЖЕНИЙ** (1). *У назві твору.* I мертвим, і живим, і **ненарожденним** землякам моїм в Украйні

і не в Украйні моє дружнеє посланіє I 330.Заг. До мертвих, і живих, і **ненароджених** моїх земляків в Україні і не в Україні моє дружнеє посланіє. I 516.В.

◊ ***Мн. Р.*** (до) **ненарожденних** I 520.В, (до) **ненароджених** I 516.В, ***Д.*** **ненарожденним** I 330. Заг., 520.В.

НЕНАРОКОМ (2). *Присл.* Може й мене **ненароком** Діточки згадають. II 91.55.— А подивіться! Моє найкраще над всіми! — I **ненароком** інший гляне. II 194.26.

НЕНАТЛЯ (1). *Жадібність, ненаситність.* Ось слухай же, що то роблять Заздрощі на світі I **ненатля** голодная. II 51.85.

НЕНАЧЕ [1] (138). *Сполучн. Уживається при уподібненнях, порівняннях. Близький значенням до «немов», «ніби».* Поникли голови козачі, **Неначе** стоптана трава. II 33.19. **Неначе** ляля в льолі білій, Святеє сонечко зійшло. II 60.30. Я ожив би, я напоїв би своє серце твоїми тихими речами, **неначе** живущою водою! VI 152.15. **Неначе** наш Дніпро широкий, Слова його лились, текли II 102.6. От набачив, Та й бере в покої, I стриже, **неначе** хлопця, I в поход з собою Бере мене. I 366.217. **Неначе** степом чумаки Уосени верству проходять, Так і мене минають годи II 163.1.

◊ **неначе** I 3.7, 79.166, 92.614, 99.854, 100.879, 100.892, 200.60, 202.127, 252.540, 275.79, 298.192, 320.393, 361.37, 366.217, 389.23, 392.33, II 9.35, 9.39, 21.6, 24.11, 31.88, 33.7, 33.19, 37.89, 46.45, 47.88, 50.32, 55.250, 60.30, 65.147, 74.192, 78.12, 81.188, 93.1, 96.112, 96.134, 96.153, 98.212, 100.299, 101.308, 101.314, 102.1, 102.6, 104.1, 104.5, 104.6, 107.127, 107.136, 109.3, 111.51, 150.8, 150.14, 150.20, 163.1, 164.9, 173.264, 178.11, 200.14, 201.41, 208.6, 214.81, 230.63, 232.32, 233.65, 238.10, 250.76, 251.113, 265.18, 268.132, 271.280, 274.400, 289.24, 289.26, 298.8, 298.15, 301.15, 306.37, 306.62, 307.88, 308.146, 309.180, 315.409, 319.577, 351.26, 358.11, 370.5, 373.63, 380.В, 412.В, 452.В, 461.В, 471.В, VI 49.19, 54.24, 82.6, 152.15, 154.31, 154.32, 161.1, 161.32, 196.13, **ниначе** I 422.В, 428.В, 430.В (2 р.), 490.В, 533.В, 535.В, 537.В, 556.В, II 380.В (2 р.), 393.В, 394.В, 396.В, 397.В, 405.В (2 р.), 410.В, 412.В, 417.В, 422.В (2 р.), 433.В, 436.В, 442.В, 446.В, 450.В, 457.В (2 р.), 466.В, 484.В (2 р.), 485.В, 486.В (3 р.), 489.В.

НЕНАЧЕ [2] (60). *Частка для вираження припущення, сумніву чи невпевненості в чомусь.* Дивлюся, могила ніби розвернулась, А з неї виходить **неначе** козак II 232.13. Удвох, кажуть, і плакати Мов легше **неначе** I 261.14. В другий раз буду писать тобі більше, а тепер мені щось не пишеться, я **неначе** занедужав од твого письма. VI 134.1. Пан **ниначе** прокинувся I 538.В. Село **неначе** погоріло, **Неначе** люди подуріли, Німі на панщину ідуть II 110.29. А ми **неначе** розійшлись, **Неначе** брались — не єднались. II 370.9.

◊ **неначе** I 142.2368, 261.14, 278.196, 313.132, 313.136, 374.6, 375.31, 397.55, II 22.38, 22.39, 46.72, 47.85, 47.105, 70.32, 78.32, 98.203, 100.293, 100.296, 110.29, 110.30, 199.3, 200.12, 225.211, 232.13, 232.18, 232.22, 242.4, 265.41, 308.122, 343.3, 370.9, 370.10, 391.В, 446.В, 464.В, VI 41.19, 49.16, 86.3, 132.32, 132.33, 133.24, 134.1, 162.19, 162.33, 222.19, **ниначе** I 431.В, 447.В, 538.В, 557.В, II 382.В, 383.В, 384.В, 393.В, 405.В (2 р.), 406.В, 415.В, 445.В, 453.В, 464.В.

НЕНЯ (1). *Образн., зверт.* Прощай,.. Україно, Безталанна вдово, Я до тебе літатиму З хмари на розмову.. Прощай же ти, моя **нене**, Удово небого, Годуй діток I 241.91.

НЕНЬКА (8). **1.** *Мати* (7). Куди ти йдеш, не спитавшись? На кого покинув Батька, **неньку** старенькую, Молоду дівчину? I 14.11. Не слухала Катерина Ні батька, ні **неньки** I 28.22. *Образн., зверт.* (3). Привітай же, моя **ненько!** Моя Україно! Моїх діток нерозумних, Як свою дитину. I 24.113.

2. *Пестливе звертання до старої жінки* (1).— Бабусенько, голубонько, Серце моє, **ненько!** Скажи мені щиру правду — Де милий серденько? I 51.115.

◊ ***Одн. Р.*** **неньки 1.** I 4.53, 28.22, ***З.*** **неньку 1.** I 14.11, 45.692, ***К.*** **ненько 1.** *образн., зверт.* I 24.113, 64.50, 414.В, **2.** I 51.115.

НЕОБУТИЙ (1), **НЕВБУТИЙ** (1). Побачила стара мати, Сказилася люта: «Чи бач, погань розхрістана, Байстря **необуте!**» I 165.64. Ненагодовані, **невбуті** Та ще й кайданами окуті Муштруються [москалі]. I 475.В.

НЕОДУКОВАНИЙ (1). *Неосвічений.* Сказали б просто — дурень лає За те, що сам крепак, **Неодукований** сіряк. II 93.10.

НЕОКРАЄНИЙ (1), **НЕКРАЯНИЙ** (1). *Образн.* Нехай же вітер все розносить На **неокраєнім** крилі. I 228.36.

◊ ***Одн. М.*** (на) **неокраєнім** I 228.36, (на) **некраянім** I 471.В.

НЕОПЛАКАНИЙ (1). В неволі виріс меж чужими, I, **неоплаканий** своїми, В неволі, плачучи, умру I 383.7.

НЕОФІТ (19). *Новонавернений до християнської релігії.* На галері Везуть твого сина З **неофітами** в кайданах. II 274.366. Не **неофит** новий — Твій єдиний, а апостол Великого слова II 470.В. *Назва твору* (11). Скомпонував ще я тут з нудьги Одну штуку, поему **Н е о ф і т и,** нібито із римської історії. VI 172.19. Возьми у Куліша та прочитай мої **Н е о ф і т и.** VI 164.28.

◇ ***Одн. Н.*** **неофіт** II 274.369, **неофит** II 470.В, ***Мн. Н.*** **неофіти** II 275.428, *у назві* II 261. Заг., VI 165.9, **неофити** II 470.В, ***З.*** **неофіти** *у назві* VI 162.30, 164.2, 164.28, 164.30, 165.4, 167.20, 172.19, 177.3, **неофітів** II 270.202, ***О.*** **з неофітами** II 274.366, *у назві* VI 165.14, ***М.*** **на неофітах** II 275.405, **на неофитах** II 470.В.

НЕОХОЛОНУВШИЙ (1). А душу треба розважать, Бо їй так хочеться, так просить Хоч слова тихого. Не чуть, І мов у полі сніг заносить **Неохолонувший** ще труп. II 154.17.

НЕПАЛИМИЙ (1). Стоїть дерево високе,.. Огнем **непалиме**, Шепочеться з долиною О давній годині. II 60.60.

НЕПЕВНИЙ (11). **1.** *Незвичайний* (6). Отже далебі забула... Пристріт, чи бешиха... Пошепчемо... чи на старість **Непевного** лиха Чорнобривки забажалось!.. II 415.В //*Субст.* (2). **Непевне** діється тойді: Мов степ до бога заговорить II 60.47.

2. *Дивний, незрозумілий* (1). Стане, та й співає За дяком-таки, Та возьме Та ще й прочитає Апостола серед церкви.. **Непевний** був Максим отой II 255.253.

3. *Такий, що вагається, непослідовний. Образн.* (1). Чи ти діточок **непевних** Звичаю не вчила? I 255.7.

4. *Віроломний, підступний* (1). Хату запалили! Нехай би вже були **непевні** Які вельможі просвіщенні: То і не жаль було б; чи так? А то сірісінький сіряк Отак лютує. II 51.89.

5. *Підозрілий, сумнівний* (1). **Непевне** видумали свято Патриції-аристократи І мудрий кесарів сенат. II 271.262.

6. *Той, що володіє таємничою силою* (1). Над головою вже несе Свою неклепаную косу Косарь **непевний...** I 489.В.

◇ ***Одн. Н.*** **непевний** 2. II 255.253, 6. I 489.В, **непевне** 1. II 314.369, *субст.* II 60.47, 489.В, ***Р.*** **непевного** 1. II 415.В, ***З.*** **непевне** 5. II 271.262, **непевного** 1. I 485.В, II 311.265, ***Мн. Н.*** **непевні** 4. II 51.89, ***Р.*** **непевних** 3. I 225.7.

НЕПОВИННИЙ (7). **1.** *Наївний, простодушний* (4). Її хлоп'яточко, сидить І научає, **неповинне**, Як в світі жить, людей любить. II 320.626. Побрались; І тихо, весело прийшли, Душею-серцем **неповинні**, Аж до самої домовини. II 343.6.

2. *Невинний* (3). Вкраїно! Мій любий краю **неповинний!** За що тебе господь кара, Карає тяжко? II 327.5. Що я заподіяв Оцим людям? ..За що мене розпинають? Люди! добрі люди! Молітеся!.. **Неповинні** — І з вами те буде! I 271.318.

◇ ***Одн. Н.*** **неповинний** 1. II 318.558, 450.В, 2. II 327.5, **неповинна** 2. II 314.357, **неповинне** 1. II 320.626, ***Мн. Н.*** **неповинні** 1. II 343.6, 2. I 271.318.

НЕПОВИННО (1). *Присл. Безвинно.* Чули, чули запорожці З далекого Криму, Що канає Гетьманщина, **Неповинно** гине. II 31.78.

НЕПОГОДА (1). Неначе ворон той летячи Про **непогоду** людям кряче, Так я про сльози, та печаль, Та про байстрят отих ледачих, Хоть і нікому їх не жаль, Розказую та плачу. II 96.113.

НЕПОКРИТИЙ (1). *Образн.* І **непокритая** коса Стидом січеться; карі очі В неволі гаснуть I 108.1128.

НЕПОЛИТИЙ (2). Радуйся, ниво **неполитая!** II 291.1. Тойді, як, господи, святая На землю правда прилетить,.. Прорветься слово, як вода, І дебрь-пустиня **неполита,** Зцілющою водою вмита, Прокинеться II 292.33.

НЕПОРОЧНИЙ (6). *Образн.* Хоч дитина немовляща, І воно вгадає Твої думи веселії... Сам бог розмовляє **Непорочними** устами. II 209.39. І всюди, зоренько моя, Ти **непорочною** сіяла! II 474.В //*Морально чистий* (2). Любов та буде молодою І **непорочною..** II 450.В. Десять літ неволі.. знівечили, убили мою і віру і надію, а вона була колись чиста, **непорочна** як те дитятко, взятеє од купелі. VI 130.9.

◇ ***Одн. Н.*** **непорочна** VI 130.9, ***О.*** **непорочною** II 239.9, 450.В, 474.В, ***Мн. Н.*** **непорочні** VI 320. В, ***О.*** **непорочними** II 209.39.

НЕПОТРЕБНИЙ (2), **НЕПОТРІБНИЙ** (1). *Зневажл.* Проміняли свою добру, рідну матір — на п'яницю **непотребную** I 375.55. Ти привітала Нерона лютого, Сарданапала, Ірода, Каїна, Христа, Сократа І **непотрібного** кесаря-ката II 395.В //*Субст. Зверт.*(1). О **непотребная!** Кесаря-ката І грека доброго ти полюбила Однаковісінько!.. бо заплатили. II 32.12.

НЕПРАВДА (13). **1.** *Несправедливість* (8). Кругом **неправда** і неволя I 265.88. Озовітеся ж, заплачте, Німії, зо мною Над **неправдою** людською, Над долею злою. I 360.7.

2. *Те, що суперечить істині; брехня* (5). Ми не лукавили з тобою, Ми просто йшли; у нас нема Зерна **неправди** за собою. II 283.14// *Присудк.* (2). Сказали б просто — дурень лає За те, що сам крепак, Неодукований сіряк. **Неправда!** — Їйбогу, не лаю: Мені не жаль, що я не пан, А жаль мені, і жаль великий, На просвіщенних християн. II 93.11.

◊ *Одн. Н.* **неправда 1.** I 265.88, 290.683, 2. VI 118.27, *присудк.* II 93.11, 451.В, *Р.* **неправди 1.** I 524.В, 2. II 283.14, *Д.* **неправді 1.** I 331.44, *З.* **за неправду 2.** VI 118.29, *О.* **неправдою 1.** I 344.159, **над неправдою 1.** I 360.7, *Мн. Н.* **неправди 1.** I 336.240, 484.В.

НЕПРАВДИВИЙ (1). *Несправедливий.* Глянь не мене, чорнобриву, Моя доле **неправдива** II 116.11.

НЕПРАВЕДНИЙ (3). Окують царей неситих В залізнії пута.. І осудять **неправедних** Судом своїм правим II 274.395. Прости мене **неправедного** II 482.В. Вони, вони тебе осудять Своїм **неправедним** судом! II 450.В.

НЕПРАВИЙ (2). *Субст.* Во псалтирі і тимпані Воспоєм благая, Яко бог кара **неправих,** Правим помагає. I 347.265.

◊ *Мн. З.* **неправих** I 347.265, II 274.381.

НЕПРИЯЗНИЙ (2). Ти сирота, ..Людей **неприязних** благаєш І Христа ради простягаєш Коло зачинених дверей Старії руки. II 237.36. Прощай, світе, прощай, земле, **Неприязний** краю, Мої муки, мої люті В хмарі заховаю. I 241.76.

НЕПРОБУДИМИЙ (1). *Образн.* В **непробудимому** Китаї.. Свої ягнята і телята На полі вольнім вольно пас Чабан II 351.1.

НЕПРОЩЕ́ННИЙ (1). А тим часом **непроще́нний** Грішний умирає У будинках. I 538.В.

НЕРІВНЯ (5). Тяжко, діти, Вік одинокому прожить, А ще гірше, мої квіти, **Нерівню** в світі полюбить. I 161.321. Стережітесь, дівчаточка, Сміятись з **нерівні** II 79.83.

◊ *Одн. Р.* **з нерівні** II 78.65, 79.83, 82.216, *З.* **нерівню** I 161.321, II 78.37.

НЕРІДНИЙ (3). І згадав сирота Степан в неволі Свою матір Україну, **Нерідного** батька старого, І коника вороного, І сестру Ярину. I 285.503. І обідать і вечерять Варили дівчата, Та не знали, де ділася Їх **нерідна** мати. I 539.В. І згадав сирота Степан в неволі.. **нерідную** сестру Ярину. I 495.В.

НЕРОБО́ЧИЙ (1). *Вільний від роботи.* Якщо вже зовсім упорався і маєш час **неробочий,** то я тебе попрошу зробить ось що. VI 163.9.

НЕРОЗВИТИЙ (1). Не цвіти ж, мій цвіте новий, **Нерозвитий** цвіте, Зов'янь тихо, поки твоє Серце не розбите. I 348.22.

НЕРОЗУМНИЙ (11). Привітай же, моя ненько! Моя Україно! Моїх діток **нерозумних,** Як свою дитину. I 24.115. Пішов козак **нерозумний** Слави добувати II 148.17. Я ж уже не хлопець **нерозумний.** І од старості, слава богу, ще не одурів, щоб таке виробляють, як ти пишеш. VI 170.5 //*Субст.* (1). Оженився, вони скажуть, Голодний і голий, Занапастив, **нерозумний,** Молодую волю. II 182.7.

◊ *Одн. Н.* **нерозумний** I 225.18, II 148.17, VI 170.5, *субст.* II 182.7, **нерозумна** II 368.2, *Мн. Н.* **нерозумні** I 76.42, 80.213, **нерозумнії** II 463.В, *Д.* **нерозумним** I 341.64, II 405.В, *З.* **нерозумних** I 24.115.

НЕРОН (10). Перед **Нероном,** Перед Юпітером новим, Молились вчора сена́тори І всі патриції II 272.301. Не ховайте, не топчіте Святого закона, Не зовіте преподобним Лютого **Нерона.** I 338.44. *Повт.* (2). Із бронзи литого **Нерона, Нерона** кесаря несуть. II 461.В. *Повт., зверт.* (2). О **Нероне! Нероне** лютий! Божий суд, Правдивий, наглий, серед шляху Тебе осудить. II 270.220.

◊ *Одн. Р.* **Нерона** I 338.44, **за Нерона** II 267.94, 267.96, *З.* **Нерона** II 32.10, *повт.* II 461.В (2 р.), *О.* **з Нероном** II 462.В, **перед Нероном** II 272.301, *К.* **Нероне** *повт., зверт.* II 270.220, 270.221.

НЕРУКОТВОРНИЙ (1). боже, ...дай жити, серцем жити І тебе хвалити, І твій світ **нерукотворний** І людей любити.. I 526.В.

НЕСАМОВИТИЙ (5). У балці стало щось кричать, Побігли хлопці рятовать. Аж там панич **несамовитий,** Недоліток, таке творить, Сердешну дівчину мордує. II 187.40 //*Субст.* (4). Неначе цвяшок, в серце вбитий, Оцю Марину я ношу. Давно б списать **несамовиту,** Так що ж? Сказали б, що брешу II 93.3. *У порівн.* (3). ісправник Трохи не сказився! Що нічого, бачиш, взяти, А він же трудився!.. Кричить, біга, мов **несамовитий.** I 307.478.

◊ *Одн. Н.* **несамовитий** II 187.40, *субст., у порівн.* I 248.389, 307.478, II 70.66. *З.* **несамовиту** *субст.* II 93.3.

НЕСИТИЙ (28). *Перен. Зажерливий, ненаситний, жадібний.* Царю проклятий, лукавий, Аспиде **неситий!** Що ти зробив з козаками? I 250.440. Отак-то, ляше, друже, брате. **Неситії** ксьондзи, магнати Нас порізнили II 33.26. Ви — розбойники **неситі,** Голодні ворони. I 338.69. Бувало, літом і зимою Музика тне, вино рікою Гостей **неситих** налива... II 9.65 //*Субст.* (8). Та все пішло ц[арям] на грище: І Запор[о]жжя, і село.. І монастир святий, скарбниця,— Все, все **неситі** рознесли!.. II 25.47. *У прикагці* (1). І **неситий** не виоре На дні моря поле. I 325.13 // *У спол.* **несите** о к о (5). Той мурує, той руйнує, Той **неситим** о к о м За край світа зазирає I 239.4. Тим **неситим** о ч а м, Земним богам-царям, І плуги й кораблі II 333.34. Ні карії

оченята, Умиті сльозою, Ані серце твоє тихе, Добреє дівоче Не заступить, не закриє **Неситії** о ч і. І 348.16.

◊ ***Одн. Н.*** **неситий** І 250.440, II 70.67, 411.В, 422.В, *субст., у приказці* І 325.13, **неситая** І 523.В, ***Р.*** **неситого** II 325.32, *субст.* І 525.В, ***Д.*** **неситому** *субст.* І 245.231, ***З.*** **неситого** II 70.47, **несите** І 269.250, ***О.*** **неситим** *у спол.* І 239.4, ***Мн. Н.*** **неситі** І 338.69, *субст.* І 552.В, II 25.47, **неситії** II 33.26, 219.43, *субст.* І 342.93, ***Р.*** **несититх** II 290.8, (од) **неситих** *субст.* І 344.137, *у спол.* І 251.477, ***Д.*** **неситим** *у спол.* II 333.34, ***З.*** **неситих** І 347.275, II 9.65, 274.391, *субст.* І 486.В, **неситії** *у спол.* І 348.16, ***М.*** (на) **неситих** *у спол.* І 335.214.

НЕСКАЗАННО (1). *Присл.* **Несказанно** Гарна нехрищена! І 87.431.

НЕСКВЕРНИЙ (2). *Образн.* Підождемо ж, моя сестро, Дружино святая! Та **нескверними** устами Помолимось богу II 372.229. Учи **нескверними** устами II 474.В.

НЕСЛАВА (1). Їх слава Стане їм в **неславу**. І 345.200.

НЕСМІЛИЙ (2). *Субст.* А князь аж синій похожає, Та сам **несмілих** наливає, Та ще й покрикує «віват!» II 9.67.

◊ ***Мн. Д.*** **несмілим** II 381.В, ***З.*** **несмілих** II 9.67.

НЕСОЛЕНИЙ (1). *У приказці.* Густенька каша, Та каша, бачте, та не наша, А наш **несолений** куліш II 223.133.

НЕСПОВИТИЙ (2). **Несповита,** заплакала Сердешна дитина. І 44.641. *Образн.* (1). Світе вольний, **несповитий!** За що ж тебе, світе-брате,.. Оковано, омурано II 344.2.

НЕСПОДІВАНО (2). *Присл.* Отаке-то скоїлось! **несподівано** я до тебе приїду в гості з жінкою,— сиротою і наймичкою! VI 217.18. **Несподівано** Мар'яна Зостріла недолю І 462.В.

НЕСТАТИ (8). *Не вистачити.* Ганна.. внучатам із клуночка Гостинці виймала.. а Маркові І собі нічого.. Бо грошей **нестало** І 321.426. А іноді так буває, Що й сльози **нестане** II 48.141.

◊ **нестало** І 319.342, 321.426, II 78.42, 223.122, 339.23, 384.В, **нестане** І 117.1478, II 48.141.

НЕСТИ (65). **1.** (43). Гонта, горем битий, **Несе** дітей поховати І 141.2352. Удвох собі пшеницю жнуть, А діточки обід **несуть.** II 287.17. Тілько що хотів написать прощай, голубе мій сизий,.. аж гульк — **несуть** твоє письмо од Брилкіна. VI 164.6. Дівча любе, чорнобріве **Несло** з льоху пиво. II 329.2. Поміж возами Попи з кропилами пішли; За ними корогви **несли** І 107.1111. *Образн.* (7). Добридень же, новий годе,.. Що ти **несеш** в Україну В латаній торбині? І 353.95. Воскресни, мамо!.. опочий, Бо ти аж надто вже втомилась, Гріхи синовні **несучи.** II 327.29. Іде дівчина до хати, **Несе** своє горе. І 463.В. А кругом тебе Творилося, росло, цвіло, І процвітало, і на небо Хвалу творителю **несло.** II 368.14. *Образн., повт.* (5). Найшли, **Несли, несли** з чужого поля І в Україну принесли Великих слов велику силу, Та й більш нічого. І 331.39.

2. *Везти, мчати* (10). Галайда.. Питається у хлопчика: «Що, титаря вбили?» «Ба ні, дядьку; батько казав, Що його спалили» Не дослухав... «**Неси,** коню!» І 120.1583 //*Швидко пересувати, захоплювати з собою силою свого руху — про течію води, про вітер* (6). Тоді, хвиле, **неси** з милим, Куди вітер віє! І 9.19. Вітрило-вітре, господине! Нащо ти вієши, **несеш..** Хиновські стріли? II 338.67. *У приказці* (1). Не бійтесь, собака лає, а вітер **несе.** І 374.8.

3. *Перен. Забирати* (1). в'янеш ти, а дні летять, **Несуть** все добре за собою, Уже й надію понесли II 236.27.

4. *Перен. Віддавати, жертвувати* (1). Не славтеся царевою Святою войною. Бо ви й самі не знаєте, Що царики коять. А кричите, що **несете** І душу і шкуру За отечество!.. І 338.49.

◆ *У спол.* (10): а) **нести** л а н ц ю г - п у т а (к а й д а н и) — *йти закутим* (3). Її месник безталанний — **Несе** з України аж у Сибір л а н ц ю г - п у т а... II 188.85. *Повт.* (2). І **несе** [арестант] к а й д а н и У Сибірь **несе** за неї!.. II 440.В; б) л е д в е (л е д в и) **нести (несуть)** н о г и (н о ж е н я т а) — *насилу йти* (3). Чи далеко до Парнаса А так утомилась... Л е д в е, л е д в е **несу** н о г и! II 415.В. Сердешна дитина! Обідране; л е д в и, л е д в и **Несе** н о ж е н я т а.. І 154.48. Понад Дніпром козак іде, ..Іде смутний, невеселий, Л е д в е **несуть** н о г и. І 112.1265; в) л и х и й (ч о р т) **несе** (2). Аж ось л и х и й царя **несе** З законами II 351.10. Я, вставши раненько, заходився писать до вас лист оцей; тілько що заходився, а тут ч о р т **несе** єфрейтора VI 62.6; г) **нести** в у т р о б і (1). І він радіє, Що наймичка його **несла** В у т р о б і праведную душу За волю розп'ятого мужа. II 312.285; д) г о с п о д ь **несе** (1). аж іде чорноморець. От спинивши його й питаю, чи давно з коша, і чи далеко г о с п о д ь **несе?** VI 82.18.

◇ **нести 1.** II 103.25, **несу 2.** I 201.65, *у спол.* б) II 415.В, **несеш 1.** *образн.* I 353.95, 2. II 338.67, **несе 1.** I 44.640, 60.19, 141.2352, 169.195, 489.В, II 81.178, 194.28, 195.54, 232.18, 242.13, 311.237, 316.470, 483.В, *образн.* I 463.В, 2. I 66.114, *у приказці* I 374.8, *у спол.* а) II 188.85, *у спол.* а), *повт.* II 440.В (2 р.), *у спол.* б) I 154.48, *у спол.* в) II 351.10, VI 62.6, *у спол.* д) VI 82.18, **несете 4.** I 338.49, **несуть 1.** I 105.1040, 124.1716, 202.132, II 43.61, 271.261, 287.17, VI 164.6, *образн.* I 108.1135, 3. II 236.27, *у спол.* б) I 112.1265, **несут 1.** II 468.В, **ніс 1.** II 492.В, **несла 1.** II 403.В, *образн.* II 315.417, 2. II 315.410, 358.7, 489.В, *у спол.* г) II 312.285, **несло 1.** II 318.548, 329.2, *образн.* II 368.14, **несли 1.** I 107.1111, II 317.492, 419.В, *образн.*, *повт.* I 331.39 (2 р.), 518.В (3 р.), **неси 1.** I 314.144, *образн.* I 199.14, 2. I 9.19, 9.29, 120.1583, **несучи 1.** II 489.В, *образн.* II 327.29.

НЕСТИСЬ ^{1} (1). *Перен. Поширюватись — про звук* (1). Із Віфлеємської каплиці Аж до всесвітньої столиці Луна, гогочучи, **неслась.** I 267.195.

НЕСТИСЬ ^{2} (1). *Образн.* Може,ще **нестись** заставлять, Москаля плодити. I 304.391.

НЕСУЖЕНИЙ (2). *У спол.* **несужений** д р у г. Ой піду я не берегом-лугом, Зострінуся з **несуженим** д р у г о м. II 174.304. Здоров, здоров, **несужений** д р у ж е! II 174.305.

НЕТАЛАН (1). Сказано, шарпак, То й одружився собі так: Узяв хорошу та убогу,— Звичайне, наймичку. А пан!.. (І **неталан** наш і талан, Як кажуть люде, все од бога) Наглядів клятий! II 105.54.

НЕТВЕРДИЙ (3). *Нерішучий, невпевнений.* Брати його, ученики, **Нетвердії**, д座убогі, Катам на муку не дались, Сховались, потім розійшлись II 322.726 //**Нетвердії** р у к и (1). Благослови мої, боже, **Нетвердії** руки! I 265.115.

◇ ***Мн. Н.*** **нетвердії** II 322.726, **нетвердіє** II 491.В. ***З.*** **нетвердії** I 265.115.

НЕТОПЛЕНИЙ (4). Тяжко годувати Малих діток неумитих В **нетопленій** хаті I 352.40. Сивий брате! Поки живе надія в хаті, Нехай живе, не виганяй. Нехай пустку **нетоплену** Іноді нагріє. II 62.28.

◇ ***Одн. З.*** **нетоплену** II 62.28, ***М.*** (в) **нетопленій** I 352.40, 388.24, II 120.8.

НЕТРІ (1), **ТЕНЕТРІ** (1), **ТЕНЕТРИ** (1). Дивлюся: так буцім сова Летить лугами, берегами, та **нетрями,** Та глибокими ярами, Та широкими степами I 241.69.

◇ ***Мн. О.*** **нетрями** I 241.69, **тенетрями** I 479.В, **тенетрами** I 472.В.

НЕУК (1). Отак, люде, научайтесь Ворогам прощати, Як сей **неук!** II 108.171.

НЕУКРИТИЙ (2), **НЕВКРИТИЙ** (2). Кінь утомлений, копита Розкуті, розбиті, Сіделечко мережане Зопсуте, **невкрите.** II 331.12. *Образн.* (2). Засни, моє серце, навіки засни, **Невкрите**, розбите I 257.7.

◇ ***Одн. Н.*** **неукритий** II 293.8, **невкрите** II 331.12, *образн.* I 257.7, ***З.*** **неукрите** *образн.* II 290.13.

НЕУМИТИЙ *див.* **НЕВМИТИЙ.**

НЕУНІ[А]ТИ (1). **Неуні[а]тів** ляхи називали схизматами. I 148.Прип.

НЕУТОМЛЕННИЙ (1). Храми, каплиці, і ікони, І ставники, і мірри дим, І перед образом твоїм **Неутомленниє** поклони. I 328.137.

НЕФОРОЩ (2). *Перен.* Оті одуковані та не одрюковані панночки у мене у зубах зав'язли. **Нефорощ!..** та й більш нічого! VI 198.15. Я ще зроду такої нудьги не коштував. Ні до чого руки не лежать. А в голові така **нефорощ,** що й ради не дам. VI 132.40.

НЕХАЙ ^{1} (262). *Частка. Вживається для вираження:* а) *наказу, вимоги, прохання, поради* (89). **Нехай** старий бурлакує, Гроші заробляє I 158.218. Для Прісі єсть у мене гостинець, та **нехай** перше прочитає добре Робінзона Крузо. VI 207.8. Скажи Івановi Федьорці, **нехай** він до мене напише письмо VI 18.1. Засни, моє серце, навіки засни, Невкрите, розбите — а люд навісний **Нехай** скаженіє... I 257.8. Не мені тепер, старому, Булаву носити. **Нехай** носить Наливайко Козакам на славу. II 138.73. *Повт.* (4). А якби твоя жінка, а моя сестра, сказала слово, то це б було до-ладу. Попроси її — **нехай** скаже, **нехай** порадиться. VI 201.22; б) *побажання* (85). Спи, Чигрине, **нехай** гинуть У ворога діти. I 229.83. цур їм, тим царям поганим! **Нехай** верзуться їм кайдани II 282.87. Добре б ти зробив, якби поїхав у Керилівку та сказав би Микиті, Йосипові і Ярині, щоб вони не квапилися на волю без поля і без грунту. **Нехай** лучче підождуть. VI 207.38. **Нехай** житом, пшеницею, як золотом, покрита, не розмежованою останеться навіки од моря і до моря — слав'янська земля. I 150.П. **Нехай** росте Та здорове буде! II 218.5. Так дід колись розказував, **Нехай** здоров буде! А я за ним. I 145.2472. **Нехай** вам, товариство, бог допомагає! I 285.473. Оставайся здоров, друже мій єдиний! **нехай** тобі бог посилає, чого ти в його просиш. VI 58.18. Цілую твою жінку, дітей і внучаток, **нехай** здорові ростуть та щасливі будуть. VI 188.21. *Повт.* (8). Так **нехай** же я хоч через папір почую рідне слово, **нехай** хоч раз по-

плачу веселими сльозами VI 16.12; в) *дозволу, згоди, готовності примиритися з чим-н.* (65). А поки що, **нехай** люде, Що хотять говорять. I 29.55. **Нехай** хоч зараз сповідає Отець Хома ваш голосний! II 173.275. Фотограф збрехав, не приніс мені портрета. **Нехай** до другого разу. VI 191.24. **Нехай** пани згнущаюця, Братами торгують I 533.В. До 15 мая ждатиму паспорта, а там, що буде, то **нехай** те й буде. VI 192.12. По дорозі рак, рак, **Нехай** буде так, так. II 36.41. А братія мовчить собі, Витріщивши очі! Як ягнята: «**Нехай**, каже, Може, так і треба». I 239.29. Та й пішов собі у поле Криницю копати. —**Нехай**,— каже.— Колись люде Будуть воду пити II 256.327. коли дрюкує він тепер, то **нехай**, а коли ні, то щоб і не зачинав VI 25.21. *У приказці* (3). Далебі, дав би карбованця, якби був не пропив учора! Шкода! Ну, **нехай** стара в'язне, більше м'яса буде. I 105.1015. *Повт.* (11). Хіба байстрюк? Без прізвища — запиши, Миколо, У реєстер. **Нехай** буде... **Нехай** буде Голий I 116.1418. **Нехай** плаче сиротина, **Нехай** літа тратить! I 55.27.

◆ *У спол.* **нехай** с о б і (23). **Нехай** с о б і... може, ще раз Вони на сім світі Зострінуться... I 96.760. Ну, годі ж, **Нехай** с о б і і не живуть... II 53.163. дубового лісу все-таки треба купить, заздалегідь, **нехай** с о б і сохне. VI 203.15.

◇ **нехай** I 12.47, 13.90, 22.44, 23.79, 23.85, 27.79, 29.55, 33.228, 37.389, 39.464, 49.40, 50.102, 61.56, 67.145, 76.69, 79.191, 85.352, 86.402, 88.470, 89.473, 91.576, 107.1087, 109.1169, 118.1495, 127.1832, 128.1859, 143.2402, 143.2413, 145.2472, 145.2477, 147.2561, 150.П (4 р.), 153.13, 156.143, 158.218, 226.37, 226.40, 228.35, 228.37, 229.83, 238.32, 239.29, 243.169, 243.171, 257.8, 259.27, 275.75, 281.324, 282.368, 285.473, 289.645, 304.390, 309.38, 318.322, 329.169, 332.101, 335.207, 336.248, 358.14, 358.16, 375.41, 395.5, 396.22, 415.В (2 р.), 463.В, 533.В, II 8.23, 36.41, 54.195, 99.254, 112.21, 121.14, 138.73, 147.12, 160.26, 170.202, 173.275, 174.315, 206.36, 214.88, 215.25, 218.5, 221.71, 222.75, 256.327, 267.96, 282.87, 410.В (2 р.), 411.В, 424.В, 439.В, 456.В, 458.В, 496.В, VI 15.25, 17.4, 18.1, 20.32, 24.36, 25.21, 27.25, 30.4, 38.12, 41.25, 41.34, 42.20, 43.10, 43.32, 50.36, 55.2, 57.28, 58.14, 58.18, 70.30, 70.32, 73.8, 73.25, 75.20, 77.7, 84.38, 85.12, 115.32, 131.24, 132.6, 132.10, 133.19, 138.31, 138.32, 138.36, 139.24, 139.32, 140.15, 142.4, 147.23, 147.26, 147.28, 155.4, 161.32, 162.16, 162.36, 164.5, 164.17, 164.33, 171.35, 171.37, 174.2, 177.9, 179.19, 179.24, 182.26, 186.6, 186.21, 188.21, 190.20, 191.24, 192.12, 193.8, 193.34, 194.1, 194.11, 194.29, 196.7, 196.19, 196.28, 198.3, 198.10, 198.13, 198.22, 200.13, 200.14, 201.3, 201.23, 202.9, 203.6, 203.10, 204.37, 205.3, 205.6, 206.39, 207.8, 207.21, 207.38, 208.10, 209.13, 209.14, 209.28, 209.41, 211.33, 212.18, 212.39, 213.11, 214.37, 217.12, 217.41, 220.11, 220.15, 220.33, 221.36, 222.8, 222.24, 223.6, 224.13, 224.14, 224.19, 226.25, 227.7, 228.23, *у приказці* I 105.1015, VI 24.18, 27.16, *повт.* I 55.27, 55.28, 65.96, 65.97, 100.889, 100.890, 116.1418, 116.1419, 140.2308, 140.2309, II 62.27, 62.28, 234.74, 234.76, 275.414, 275.415, 275.416, 322.709 (2 р.), VI 16.12 (2 р.), 201.22 (2 р.), *у спол.* I 23.92, 29.37, 65.95, 96.754, 96.760, 102.923, 358.19, 375.39, 398.71, II 46.37, 53.163, 170.200, 170.202, 405.В, 410.В, 496.В, VI 189.14, 195.27, 198.6, 201.28, 203.15, 209.2, 325.В, **нихай** I 426.В.

НЕХАЙ [2] (16). *Сполучн.* **1.** *Допустовий (звичайно при протиставленні)* (11). Злая доля може по тім боці плаче,— Сироту усюди люде осміють. **Нехай** би сміялись, та там море грає, Там сонце, там місяць ясніше сія, Там з вітром могила в степу розмовляє, Там не одинокий був би з нею й я. I 13.104. Та вже ж **нехай** хоч розіпнуть, А я без вірші не улежу. II 163.10 //*З обмежувальним відтінком* (3). Бог їм звидить, **нехай** я буду і мужицький поет, аби тільки поет, то мені більше нічого і не треба. VI 27.15.

2. *Мети* (5). Заграй мені, дуднику, На дуду, **Нехай** своє лишенько забуду. II 144.15. *Повт.* (4). Утни, батьку, орле сизий! **Нехай** я заплачу, **Нехай** свою Україну Я ще раз побачу, **Нехай** ще раз послухаю, Як те море грає, Як дівчина під вербою Г р и ц я заспіває. **Нехай** ще раз усміхнеться Серце на чужині I 59.95.

◇ **нехай** 1. I 13.104, 375.52, II 51.89, 163.10, 174.316, VI 19.5, 24.9, 27.15, 190.15, 198.37, 217.1, 2. II 144.15. *повт.* I 59.95, 59.96, 59.98, 59.102.

НЕХОЛОДНИЙ (1). Утер [старий] сльози **нехолодні**, Хоч не молодії... І згадував літа свої Давнії, благії... II 27.138.

НЕХОТЯ (2). *Присл. Мимоволі.* Вибачайте, мої любі, **Нехотя** журюся. I 157.187. Про старину, про те диво, Що було, минуло... Утни, батьку, щоб **нехотя** На ввесь світ почули, Що діялось в Україні I 59.88.

НЕХРЕЩЕНИЙ (13). Нудьга така, що нехай бог боронить всякого і хрещеного і **нехрещеного** чоловіка. VI 198.11. Дитя моє! мій синочку, **Нехрищений** сину! I 310.25 //*Субст.* (4). Схаменулись **нехрещені**, Дивляться — мелькає, Щось лізе вверх по стовбуру I 6.121.

◇ ***Одн. Н.*** **нехрищений** I 310.25, **нехрещена** *субст.* I 426.В, **нехрищена** *субст.* I 87.432, ***З.*** **нехрещеного** VI 198.11, **нехрещену** I 5.98, 6.116, ***Мн. Н.*** **нехрещені** I 64.31, *субст.* I 6.117, 6.121, **нехрищені** I 107.1124, 115.1370, II 8.16, **нехрищени** I 434.В.

НЕХРИСТ (2). Отаке-то! тяжко, тату, Із своєї хати До **нехриста** поганого В сусіди прохатись. I 289.639.

◊ ***Одн. Р.*** **до нехриста** I 289.639, ***Мн. Н.*** **нехристи** I 528.В.

НЕХРИСТИЯНЕ (1). *Зверт.* **Нехристияне!** Чи не меж вами ж я, погані, Так опоганивсь II 239.15.

НЕЧЕМНИЙ (1). *Образн.* То піду я погуляю Понад **нечемним** морем Та розважу своє горе. II 433.В.

НЕЧЕПУРНИЙ (3). Я її добре не розглядів, здається трошки педантка і не дуже чепурна; а **нечепурна** жінка і циганові не дружина. VI 212.16. Спасибі вам, Григорій Леонтьєвич, що ви таки не забуваєте того **нечепурного** Тараса, що колись, колись-то... та цур йому, минуло, бодай не снилось. VI 21.16. І Трахтемирів геть горою **Нечéпурні** свої хатки Розкидав II 25.38.

НЕЧЕСТИВИЙ (6). І три папи, і баронство.. Зібралися, мов Іуди На суд **нечестивий** Против Христа. I 269.262 //*Субст.* (3). Став Гус перед ними! І окинув **нечестивих** Орліми очима. I 269.271.

◊ ***Одн. З.*** (на) **нечестивий** I 269.262, ***Мн. Н.*** **нечестиві** I 528.В, **нечистиві** I 529.В, ***Р.*** **нечестивих** *субст.* I 340.13, ***З.*** **нечестивих** *субст.* I 269.271, II 463.В.

НЕЧИСТИЙ (9). **1.** *Брудний, неохайний* (2). Ти сіяла, пишалася, Як квіточка в полі! Із казарми **нечистої** Чистою, святою Пташечкою вилетіла II 284.17.

2. *Перен. Гріховний, порочний* (6). Перед іконою пречистої Горить лампада уночі. Поклони тяжкії б'ючи, Ридала, билася... **нечистую** Огненную сльозу лила. II 223.111. Розпадеться лýда На очах ваших **нечистих,** Побачите славу I 517.В // *Неправедний* (1). Іуди Ще лічать гроші уночі, Без світла лічать бариші, Щоб не побачили, бач, люде. І ті на золото лягли І сном **нечистим** задрімали. I 110.1197.

3. *Субст. Диявол, чорт* (1). Який там тобі **нечистий** казав, що я приготовив свої Н е о ф і т и для друку? VI 165.4.

◊ ***Одн. Н.*** **нечистий 3.** VI 165.4, **нечистая 2.** II 450.В, ***Р.*** (із) **нечистої 1.** II 284.17, ***З.*** **нечистую 2.** II 223.111, ***О.*** **нечистим 2.** I 110.1197, ***Мн. Н.*** **нечистії 1.** I 356.55, ***З.*** **нечистії 2.** II 450.В, **нечистиє 2.** II 416.В, ***М.*** (на) **нечистих 2.** I 517.В.

НЕЧОС (1). *Прізвисько князя Потьомкіна.* І розказують [запорожці], ..Як цариця по Києву З **Нечосом** ходила І Межигірського Спаса Вночі запалила. I 288.614.

НЕЧУТИЙ (1). *Субст.* Незриме Й **нечуте** сталося тойді. II 314.384.

НЕШИРОКИЙ (1). *У спол.* л о б о м **неширокий** — *нерозумний.* І в багряниці довгополій Ходив по храмині, ходив, Аж поки, л о б о м **неширокий,** В своїм гаремі одинокий, Саул сердега одурів. II 352.62.

НЕЩАСЛИВИЙ (6). **1.** *Позбавлений щастя* (3). Нестало радості у бога Для **нещасливої** княжни. II 384.В. Опівночі прокинулась **Несчаслива** мати II 471.В.

2. *Такий, що приносить нещастя* (3). А той, тихий та тверезий, Богобоязливий, Як кішечка підкрадеться, Вижде **нещасливий** У тебе час та й запустить Пазурі в печінки I 239.16. Доле моя, доле! Доле моя **нещаслива!** Що ти наробила? Нащо мені дітей дала? I 142.2398.

◊ ***Одн. Н.*** **нещаслива 2.** I 142.2398, **несчаслива 1.** II 471.В, **2.** I 447.В, ***Д.*** (для) **нещасливої 1.** II 384.В, (для) **нещастливої 1.** II 390.В, ***З.*** **нещасливий 2.** I 239.16.

НЕЯСНИЙ (1). *У спол.* **неясний** д е н ь — *тяжкий, нещасливий період у житті людини.* Спасибі, зіронько! минає **Неясний** д е н ь мій; вже смеркає, Над головою вже трясе Косою смерть. I 273.22.

НИВА (17). **1.** *Ділянка орної землі, підготовлена для сівби або вже засіяна* (7). І там степи, і тут степи, Та тут не такії, Руді, руді, аж червоні, А там голубії, Зеленії, мережані **Нивами** II 46.66. На **ниву** в жито уночі, На полі, на роздоллі, Зліталися поволі Сичі. II 103.1. *Зверт.* (1). Радуйся, **ниво** неполитая! II 291.1.

2. *Перен. Про життя, літературну діяльність тощо* (10). Ти... На панщині, а я в неволі!.. Отак нам довелося йти Ще змáлечку колючу **ниву!** II 298.25. Орю Свій переліг — убогу **ниву!** Та сію слово. Добрі жнúва Колись-то будуть II 349.5. *Зверт.* (4). Орися ж ти, моя **ниво,** Долом та горою! Та засійся, чорна **ниво,** Волею яснóю! II 349.10. *У прикл. спол.* **нива**-д е с я т и н а. *Зверт.* (1). Розвернися ж на всі бóки, **Ниво**-д е с я т и н о! Та посійся не словами, А розумом II 349.19.

◊ ***Одн. З.*** **ниву 1.** II 64.97, **2.** II 298.25, 349.5, 353.109, **на ниву 1.** II 103.1, ***М.*** **на ниві 1.** II 22.47, 50.70, 103.16, **2.** I 227.23, II 310.200, ***К.*** **ниво 1.** *зверт.* II 291.1, **2.** *зверт.* II 349.10, 349.12, 349.21, 349.25, *у прикл. спол., зверт.* II 349.19, ***Мн. О.*** **нивами 1.** II 46.66.

НИЖЕГОРОДСЬКИЙ (2). я бачився з директором **Нижегородського** театра VI 154.19. Тут єсть прехороша дівчина і талан[т]лива.

артистка, Піунова. То може б ви чи не вшкварили б сього Чарівника навдивовижу **нижегородським** людям? VI 155.17.

НИЖНІЙ (19), **НИЖНІЙ НОВГОРОД** (5), **НИЖНІЙ НОВІГОРОД** (2), **Н. НОВГОРОД** (1). Зрадів старий, як прочитав, що ти хочеш приїхать в **Нижній.** VI 154.14. не знаю ще, як я і поїду. Чи на Оренбург, чи Волгою до **Нижнього** і на Москву. Чи на Чорноморію? VI 138.22. із Астрахані попростую на пароході аж до **Нижнього Новгорода,** а там через Москву в столицю. VI 145.20. Твоя і моя люба Титяся Піунова хоче покинуть **Нижній Новгород** VI 163.11. Тепер я в **Нижнім Новігороді** на волі,— на такій волі, як собака на прив'язі. VI 152.17.

◊ ***Одн. Н.*** **Нижній Новгород** VI 162.17, 167.10, **Н. Новгород** VI 146.2, ***Р.*** **до Нижнього** VI 138.22, 141.27, 145.2, **до Нижнього Новгорода** VI 145.20, **із Нижнього** VI 167.4, 177.11, **од Нижнього** VI 153.4, ***З.*** **Нижній** VI 174.4, **Нижній Новгород** VI 163.11, **в (у) Нижній** VI 148.5, 154.6, 154.14, 164.29, 165.10, 165.24, 177.12, **через Нижній** VI 153.5, ***М.*** **в (у) Нижньому** VI 167.10, 172.2, 172.4, **у Нижньому Новігороді** VI 171.32, **в (у) Нижнім** VI 154.27, 164.10, **в Нижнім Новігороді** VI 152.17.

НИЖЧИЙ (1). Низенький поклон Кошелевим, а ще **нижчий** Марусі Васильєвні. VI 180.1.

НИЗЕНЬКИЙ (1). **Низенький** поклон Кошелевим VI 179.40.

НИЗЕНЬКО (16). *Присл.* Під хатою дідусь сивенький Сидить, а сонечко **низенько** Уже спустилось над Дніпром. II 25.69 //*У листах* (13). **низенько** кланяюсь Ілії Івановичу і всьому дому вашому, не забувайте безталанного Т. Шевченка. VI 39.36. Бувайте здорові та веселі, поклоніться **низенько** од мене старим Деркачам та задніпрянським горам. VI 197.17.

◊ **низенько** II 25.69, 36.69, 488.В, VI 34.28, 39.36, 55.13, 72.21, 75.19, 154.14, 197.17, 198.39, 220.14, 224.15, 226.25, 227.30, 300.В.

НИЗЕСЕНЬКО (2). *Присл.* А ти, моя зоре, Спускаєшся **низесенько,** Тихо заговориш I 273.15 //*У листі* (1). Як будете писать до В[арвари] Н[іколаєвни], то од мене їй **низесенько** поклонітеся VI 46.17.

НИЗЬКО (1). *Присл.* Чи жива в Городищі твоя стара мати? Коли здравствує, то **низько** кланяюся їй. VI 66.13.

НИКНУТИ (1). *Схилятися.* І **никли** гордиї владики Перед святим його хрестом. II 462.В.

НИНІ (9). *Присл.* А **нині** плач, і скорбь, і сльози Душі убогої — убогій Остатню лепту подаю. II 305.23.— Во Іудеї не було! — Промовив гость,— того ніколи, Що **нині** узриться. II 310.198. Байстрюче праведний! Прости Мене неправедного. **Нині** — Сьогодня маю я клясти Твоїх мучителей. II 482.В //*У спол.* од **нині** до віка (1). А літа стрілою Пролітають.. І співають áмінь, Áмінь всьому веселому Од **нині** до віка. I 351.10.

◊ **нині** I 341.53, II 289.18, 305.23, 310.198, 398.В, 420.В, 482.В, *у спол.* I 351.10, **нинє** II 486.В.

НИРНУТИ (2). Пливе, пливе [рибалонька]... от-от доплив! **Нирнув...** виринає — І утоплену Ганнусю На берег виносить I 464.В.

◊ **нирнув** I 464.В, 465.В.

НИСПОСЛАТИ (3). *Слов'ян.* мій боже,.. Робочим головам, рукам На сій окраденій землі Свою ти силу **ниспошли.** II 332.6.

◊ **ниспошли** II 332.6, 332.15, 333.27.

НИТИ (2). Подивиться [чабан] — серце **ниє:** Кругом ні билини! Одна, одна [тополя], як сирота На чужині, гине! I 48.13. Вийшла з села [Катерина] — серце **ниє** I 408.В.

НИТКА (2). Душі моєї не шкода було для Ликери, а тепер шкода **нитки!** VI 219.29 // *У спол.* до **нитки** — *вкрай, зовсім* (1). До **нитки** звівся мій козак, Усе на панщині проклятій, А був хазяїн. II 105.64.

НИТОЧКА (1). *Зменш.-пестл. до* **нитка.** *У спол.* до **ниточки** — *все, нічого не залишаючи.* Чи ви.. сказали їй, щоб вона вернула мою мізерію до **ниточки** VI 221.28.

НИЧИПІР (1). *Зверт.* **Ничипоре!** дивись лишень, Які побілілі! I 42.569.

НИЦ (1). *Присл.* Молились, Упавши **ниц** перед хрестом II 470.В.

НИШКОМ (34). *Присл. Тихо, потай.* Той тузами обирає Свата в його хаті, А той **нишком** у куточку Гострить ніж на брата. I 239.11. І старий варнак Заплакав **нишком.** II 62.25. Чи Хариту ще не приходив ніхто з нагаєм сватать? Якщо ні, то спитай у неї **нишком,** чи не дала б вона за мене рушників? VI 198.12. Старшини **нишком** стали за дубом, а під дубом сидить сліпий кобзар I 102. Рем.

◊ **нишком** I 23.89, 60.15, 75.25, 88.450, 93.645, 102.Рем., 159.265, 239.11, 247.349, 278.198, 288.620, 305.410, 352.72, 404.В, 415.В, 486.В (2 р.), 493.В, II 52.150, 54.202, 58.2, 62.25, 125.22, 215.18, 215.19, 238.11, 242.15, 278.526, 408.Рем., 447.В (2 р.), 465.В, VI 198.12, 203.6.

НИШПОРИТИ (1). А у будень, то він тобі Не посидить в хаті, Все **нишпорить** по надвір'ю. II 256.319.

НИЩЕЧКОМ (20). *Присл. Тихенько, потай.* Кардинали, Як гадюки, в'ються Круг

тіари. Та **нищечком,** Мов коти, гризуться За мишеня... I 268.207. Що діяти? Уже й гуляю По цім А р а л у; і пишу. Віршую **нищечком** II 87.7. I **нищечком** тихесенько [мати] Крізь сльози співає I 235.218. Я не знаю, що мені робить і що почать? Утікти хіба **нищечком** до Вас та одружившеся у вас і заховатися. VI 192.10.

◇ **нищечком** I 89.505, 235.218, 268.207, 411.В, 431.В, 493.В, 546.В, II 46.36, 58.26, 71.84, 87.7, 94.37, 242.17, 247.7, 273.358, 278.531, 355.8, 414.В, 489.В, VI 192.10.

НИЩИЙ (2). Воскресну нині! Ради їх, Людей закованих моїх, Убогих, **нищих...** Возвеличу Малих отих рабів німих! II 289.20 // *Перен.*(1). Сліпі ви, **нищіє** душею II 487.В.

НИЩИТИ (2). *Розоряти, грабувати.* Вкраїно!.. За що тебе господь кара,.. за панів отих поганих До краю **нищить...** II 327.10. Мій краю прекрасний, розкошний, багатий! Хто тебе не **нищив?** II 395.В.

НІ[1] (194). *Частка.* **1.** *Заперечна* (167). *Вживається:* а) *для вираження заперечення, незгоди з ким-, чим-н.* (89). «Що б вам заграть? постривайте. Черницю Мар'яну — Чи чували?» «**Ні,** не чули». I 155.83.— Ти, душко, плачеш? — Хто се, я? **Ні,** я не плачу... II 220.30. Може, думаєш, покину? **Ні,** моя рибчино I 156.118. Якби знала.. Чи отдала б за генерала Дитя єдинеє своє? **Ні,** не дала б! II 449.В. Чи гляну я на ті гори коли-небудь хоч одним оком? **Ні,** ніколи я їх не побачу! VI 86.15. Не за себе, не за батька Молилась в неволі,— **Ні,** бабусю, а за його, За милого, долю. I 132.2015. Не видно нікого в Ієрусалимі, Врата на запорі, неначе чума.. **Ні,** чуми нема II 70.34. Може, вбитий чорнобрівий За тихим Дунаєм ..**Ні,** чорнявий не убитий, Він живий, здоровий... I 31.147. Занедужала небога. Уже й причащали, Й маслосвятіє служили,— **Ні,** не помагало. I 322.459. *Повт.* (10). I слово тихеє. **Ні! Ні!** Вони поснули, не почують I 486.В. Хвали нікому, А кров, та сльози, та хула, Хула всьому! **Ні, ні,** нічого Нема святого на землі... II 231.74; б) *при протиставленні замість повторення присудка з запереченням* (49). Коли плаче — то й я плачу, Коли **ні** — співаю I 9.26. Правда я сам думав, що я вже зледащів, захолонув в неволі, аж бачу — **ні.** VI 139.12. Прийде милий в мою хату Хазяїнувати. А як же **ні,** то я піду Доленьку шукати. II 155.15. Як матимеш час, то сам одвези письмо П[латону] Ф[едоровичу]; а **ні,** то одішли. VI 204.33 // *У спол.* а я к ж е **ні,** т о й **ні** (4). Пришлю, або сам привезу Васі гостинця, як буде добре вчиться, а я к ж е **ні,** т о й **ні!** VI 221.18; в) *у поєднанні з «та», «так», «ба», «аж» для підсилення заперечення* (24). [Старшина первий]: Цитьте лишень, здається, дзвонять! [Старшина другий]: Та **ні,** то люде гомонять. I 101.911. Сама втекла і повінчалась. I батько й мати не пускали,.. Так **ні,** за князя. От і князь! II 10.89. Сміються люде надо мною, Зовуть покриткою, дурною, I ти смієшся, а я плачу, Ба **ні,** не плачу, регочусь... II 101.305. «Бабусенько! Скажи мені, де я?» «В Лебедині, моя пташко» ..«В Лебедині! чи давно я?» «Ба **ні,** позавчора». I 133.2053. Засадили мене в Петропавловську хурдигу та й двері замкнули, я вже думав, що й ключі в Неву закинули. Аж **ні.** VI 83.7; г) *при внесенні поправки, що заперечує раніше сказане* (5). Отак пишіть. Була криниця, **Ні,** не криниця, а село II 249.22. Брожу понад Уралом та... **ні,** не плачу, а щось ще поганше діється зо мною. VI 39.31.

2. *Підсилювальна. Уживається в запереченому реченні* (27). Вона все ходить, з уст **ні** пари. I 5.79. Довелось самому Розкидати, розточити, I добра нікому Не зробити **ні** на шеляг II 175.348. Всі полягли, всі покотом; **Ні** душі живої I 124.1697. Ми з ним укупі жили два года і **ні** разу не лаялись VI 70.18. Церкви, та палати, Та пани пузаті, I **ні** однісінької хати. I 246.277. Послав би вам К о б з а р я свого і Г а й д а м а к і в, та, єй-богу, і в себе не маю **ні** одного екз[емпляра]. VI 32.22.

◇ **ні 1.** I 7.184, 9.26, 31.147, 52.176, 52.177, 75.26, 91.554, 91.557, 91.653, 101.911, 116.1421, 117.1469, 119.1545, 119.1553, 120.1577, 127.1834, 132.2015, 133.2053, 155.83, 156.118, 156.125, 165.69, 244.206, 244.227, 246.296, 265.108, 267.172, 274.54, 275.74, 276.115, 276.120, 276.133, 278.224, 279.244, 279.256, 279.259, 287.553, 287.559, 287.565, 287.569, 287.581, 295.94, 300.252, 303.343, 310.16, 315.187, 318.317, 319.368, 322.459, 323.515, 349.19, 375.28, 383.2, 383.18, 415.В (2 р.), 437.В, 500.В, 506.В, 536.В, II 10.89, 11.112, 14.275, 17.360, 49.28, 50.56, 54.212, 70.34, 92.2, 95.84, 101.305, 103.13, 114.31, 125.13, 155.15, 156.8, 158.51, 166.85, 167.96, 167.105, 167.112, 169.157, 169.175, 170.202, 171.214, 172.252, 182.13, 220.30, 227.20, 230.53, 249.22, 269.190, 269.194, 328.61, 348.11, 361.10, 383.В, 409.В, 419.В, 449.В, 456.В, 458.В (2 р.), VI 15.18, 17.16, 20.29, 20.34, 24.1, 25.22, 26.6, 27.9, 32.34, 34.4, 38.9, 39.31, 42.25, 45.8, 62.20, 70.12, 70.13, 77.13, 83.7, 84.6, 84.17, 86.15, 92.23, 139.12, 139.30, 147.36, 153.12, 179.24, 189.7, 192.8, 192.34, 193.36, 194.10, 195.11, 198.12, 198.37, 204.33, 204.38, 207.2, 209.36, 210.26, 211.27, 214.33, 215.3, 216.28, 218.19, 219.27, 228.18, 228.21, *повт.* I 486.В (2 р.), II 25.50 (2 р.),

152.18 (2 р.), 231.74 (2 р.), 293.6 (2 р.), *у спол.* VI 187.9 (2 р.), 221.18 (2 р.), 2. I 5.79, 48.14, 90.537, 90.546, 90.548, 97.786, 100.879, 106.1063, 117.1458, 121.1624, 124.1697, 137.2175, 246.277, 342.92, 472.В, II 175.348, VI 15.5, 20.12, 23.32, 32.22, 34.25, 43.38, 70.18, 130.39, 154.38, 163.15, 192.15.

НІ [2] (117). *Сполучн. єднальний. Уживається для поєднання однорідних членів у заперечному реченні.* Єсть люде на світі — Сріблом-злотом сяють, Здається, панують, А долі не знають,— **Ні** долі, **ні** волі! I 36.313. Не говорить **Ні** сам сивий верхотворець, **Ні** його святії II 266.57. I очі не бачать — **Ні** тихої хатиночки В забутому краю, **Ні** тихої долиночки, **Ні** темного гаю, **Ні** дівчини молодої Й малої дитини I 290.673. Я ще й досі не охолонув од мого дорогого гостя, і досі ще стоїть він у мене в очах і не дає мені спокою **ні** вдень, **ні** вночі. VI 160.39 // *У реченні з опущеним присудком* (16). Кого ж її любити? **Ні** батька, **ні** неньки; Одна, як та пташка в далекім краю. I 4.53. Хотів кончить до різдва, та й не знаю, бо тут тепер **Ні** день, **ні** ніч, так чорт зна що. VI 21.6 //*З пропуском* «**ні**» *перед одним з однорідних членів* (10). Не спинила весна крові, **Ні** злості людської. I 137.2158. Нема сім'ї, немає хати, Немає брата, **ні** сестри II 270.215 // *У поєднанні із сполучником «ані»* (13). Ані братіка я, **Ні** сестрички не знала I 380.10. **Ні** хвали, Ані ганьби я не сплітаю II 207.11. Кругом його Мов вимерли люде. Ані півня, **ні** собаки I 112.1280. Ані охне, **ні** заплаче, Неначе дитина. II 55.249 // *У поєднанні із сполучником «аніже»* (1). Не впусти Аніже слова, **ні** півслова З моєї грішної розмови II 456.В //*У спол.* (10): а) **ні** с е **ні** т е (4). Скажу щиру правду, не те, щоб ніколи було або що, а так собі, **ні** с е **ні** т е VI 15.7; б) **ні** в і д с і л ь і **ні** в і д т і л ь — *раптом, несподівано* (4). Придбав сірома грошенят, Одежу справив, жупанину, Та **ні** в і д с і л ь і **ні** в і д т і л ь На ту сирітську копійчину Купив садочок і хатину II 50.36; в) **ні** з с ь о г о **ні** з т о г о (2). Як таки **ні** з с ь о г о **ні** з т о г о, зроду чоловіка в вічі не бачив,— а прошу того, що треба купить за гроші, та може ще й не за малі. VI 19.11.

◇ **ні** I 4.53 (2 р.), 14.16, 28.22 (2 р.), 35.288 (2 р.), 36.313 (2 р.), 45. 705 (2 р.), 61.42 (2 р.), 84.347 (2 р.), 95.706 (2 р.), 95.707, 96.758, 96.759, 101.917 (2 р.), 104.997, 104.998 (2 р.), 112.1280, 113.1302 (2 р.), 123.1692, 123.1693, 125.1754 (2 р.), 137.2158, 139.2265 (2 р.), 145.2494, 147.2557, 157.163, 159.260 (2 р.), 159.261, 163.411 (2 р.), 199.1 (2 р.), 239.20 (2 р.), 260.3 (2 р.), 271.323 (2 р.), 274.48 (2 р.), 278.199 (2 р.), 290.673, 290.675, 290.676, 290.677, 315.193, 315.194, 317.260 (2 р.), 328.127 (2 р.), 332.96, 348.11, 367.255, 367.256, 380.4, 380.10, 396.4, 440.В (2 р.), 517.В (2 р.), 526.В, 534.В (2 р.), II 54.208 (2 р.), 55.249, 93.25, 188.89 (2 р.), 207.11, 250.56, 252.139 (2 р.), 266.57, 266.58, 270.215, 364.10 (2 р.), 456.В, VI 16.11, 21.6 (2 р.), 35.13, 38.18 (2 р.), 49.33 (2 р.), 160.39 (2 р.), 209.2 (2 р.), *у спол.* а) VI 15.7 (2 р.), 17.9 (2 р.), *у спол.* б) II 50.36 (2 р.), 250.81 (2 р.), *у спол.* в) VI 19.11 (2 р.).

НІ [3] *(відокремлювана наголошена частина заперечного займенника) див.* **НІКОГО, НІЧОГО** [1].

НІ [4] *(відокремлювана ненаголошена частина заперечного займенника) див.* **НІХТО, НІЩО.**

НІБИ [1] (38). *Частка. Вказує на сумнівність, неточність висловлювання.* Взяла відра та й побігла **ніби** за водою — До криниці... I 280.289. все-таки лучше, коли получиш, прочитаєш хоч одно слово рідне. Серце **ніби** засміється, коли знаєш, що там діється. VI 15.10. А внучка в юпку одяглась У Катрину і **ніби** йшла До діда в гості. I 320.390. Небозі **Ніби** полегшало. II 319.563.

◇ **ніби** I 12.39, 94.681, 142.2370, 142.2380, 202.139, 278.196, 280.289, 280.294, 320.390, 492.В, 494.В, 507.В, 533.В, II 13.194, 16.321, 20.7, 46.55, 57.6, 158.46, 178.9, 195.62, 206.52, 222.90, 232.25, 233.43, 277.497, 277.505, 287.8, 309.177, 309.183, 316.438, 319.563, 353.80, 368.24, 422.В, 446.В, 489.В, VI 15.10.

НІБИ [2] (26). *Сполучн.* **1.** *Порівняльний* (22). Зацвіла в долині Червона калина, **Ніби** засміялась Дівчина-дитина. II 192.3. Молодиця Рада та весела, **Ніби** з паном повінчалась I 315.203. Над Трахтемировим високо На кручі, **ніби** сирота Прийшла топитися... в глибокім, в Дніпрі широкому... отак Стоїть одним-одна хатина... II 25.62.

2. *З'ясувальний* (4). От мені приснилось... Свинею заснувши, звичайне, такий I сон привернеться... **ніби** край могили Пасу я ягнята II 232.10. мині снилось, **Ніби** я літаю I 536.В.

◇ **ніби** **1.** I 101.901, 107.1108, 247.342, 281.340, 282.384, 315.203, 315.209, 320.382, 367.253, 489.В, 494.В, 539.В, 546.В, II 11.146, 24.20, 25.62, 66.171, 90.21, 98.200, 192.3, 198.11, 308.142, **2.** I 536.В, II 28.165, 232.10, 232.12.

НІБИТО [1] (5). *Частка. Вказує на неточність, недостовірність, сумнівність висловлювання.* Тут зійшлися Гонта з Залізняком і розруйнували старосвітський будинок, Богданом **нібито** будований. I 149. Прип. Набралось люду.. І **нібито** когось то ждуть? ... II 451.В. Скомпонував ще я тут з нудьги одну штуку, поему Н е о ф і т и, **нібито** із римської історії. VI 172.20.

◇ **нібито** I 149.Прип., II 451.В, 452.В, VI 27.6, 172.20.

НІБИТО [2] (5). *Сполучн.* **1.** *Порівняльний* (4). А він коня поганяє, **Нібито** й не бачить. I 43.604. Старому байдуже, **Нібито** й не чує. I 491.В.

2. *З'ясувальний* (1). мені снилось, **Нібито** літаю I 544.В.

◇ **нібито 1.** I 43.604, 278.203, 278.205, 491.В, 2. I 544.В.

НІВЕЧИТИ (3). *Образн.* Отак то **нівечать** нас годи Та безталання. II 433.В. Шкода мені Йосипкової лапочки, а ще більше шкода того дурня, що він і не бачить, що він **нівечить...** VI 221.11. І красоту свою велику Нарошне **нівечать,** аж жаль! II 415.В.

НІВРОКУ (18). **1.** *Вставн. Не наврочити б* (13). А що, Насте?.. І не одинокі! Бери ж лишень та сповивай... Ач яке, **нівроку!** I 313.143. Я не нездужаю, **нівроку,** А щось такеє бачить око, І серце жде чогось. II 288.1 // **Нівроку** *кому* (8). Хтодот, **нівроку** йому, в Полтаві оженився VI 34.29.

2. *Присл. Нічого собі, непогано* (5). знать, у тебе стала потилиця глибока, бо брешеш собі **нівроку** та й не схаменешся. VI 115.5.

◇ **нівроку 1.** I 100.889, 158.206, 164.25, 313.143, II 15.303, 93.21, 288.1, 415.В, 502.В, VI 34.29, 118.22, 2. I 122.1658, II 71.76, 301.31, VI 115.5, **невроку 1.** I 430.В, 461.В, 2. II 418.В.

НІ́ГДЕ (7), **НІ́ДЕ** (1). *Присл.* **1.** *Нема де, нікуди* (6). Поміж возами **нігде** стать: Неначе в ірій, налетіло З Смілянщини, з Чигирина Просте козацтво, старшина I 100.891. Стоїть кутя на покуті, А в запічку діти. Народиланаплодила, Та **ніде** подіти. I 547.В //*У спол.* **нігде** п р а в д и д і т ь (д і т и) (2). І усміхнувся сивий дід... Бо може, **нігде** п р а в д и д і т ь, Було таке, що й женихались, Та розійшлися, не побрались. II 28. 153. Цікаві (**нігде** п р а в д и д і т и) Підкралися, щоб ізлякать I 8.197.

2. *Нізвідки* (2). Та що ж робить, коли **нігде** взять, пришліть ради поезії святої Л е р м о н т о в а хоч один том VI 44.1.

◇ **нігде 1.** I 86.395, 100.891, 535.В, *у спол.* I 8.197, II 28.153, 2. VI 44.1, 76.35, **ніде 1.** I 547.В.

НІГДЕ́ (9). *Присл. Ні в якому місці.* Шелестить Пожовкле листя по діброві; Гуляють хмари; сонце спить; **Нігде** не чуть людської мови I 136.2127. Де ти сховаєшся? **Нігде!** II 307.102.

◇ **нігде́** I 3.10, 32.153, 121.1624, 136.2127, 137.2175, 139.2266, II 23.13, 210.23, 307.102.

НІ́ДЕ *див.* **НІ́ГДЕ.**

НІЖ [1] (39). *Імен.* Марина гола наголо́ Перед будинком танцьовала У парі з матір'ю! — і страх, З **ножем** окровленим в руках, І приспівувала... II 98.218. Приїхали; **ножі** беруть, І генерала розчиняють, І яд находять в животі. II 225.213 //*Холодна зброя* (32). Максим ріже, а Ярема Не ріже — лютує: З **ножем** в руках, на пожарах І днює й ночує. I 137.2172. «Поцілуйте мене, діти, Бо не я вбиваю, А присяга». Махнув **ножем** — І дітей немає! I 139.2243. **Ножі** солдати сполоскали В дитячій праведній крові! II 314.389. *Образн.* (3). Може зорю переліг той, А на перелозі... Я посію мої сльози, Мої щирі сльози. Може зійдуть, і виростуть **Ножі** обоюдні, Розпанахають погане, Гниле серце, трудне I 228.64. Реве, лютує Візантія, Руками берег достає; Достала, зикнула, встає... І на **ножах** в крові німіє. I 202.123 //*Збірн.*(2). Без **ножа** і автодафе Людей закували Та й мордують... II 26.98.

◆ *У спол.* (3): а) г о с т р и т и (н а с т а в л я т и) **ніж** *на кого-, що-н.* — *задумувати зло на кого-н.* (2). Той тузами обирає Свата в його хаті, А той нишком у куточку Г о с т р и т ь **ніж** на брата. I 239.12. І це трапляється меж нами, Що **ніж** на серце н а с т а в л я, А сам цілує!.. II 107.131; б) **ножі** г а р т у в а т и — *битися з ворогом* (1). Добре, сину, ножі будуть На святеє діло. Ходім з нами у Лисянку **Ножі** г а р т у в а т и! I 116.1402.

◇ ***Одн. Н.*** **ніж** II 203.35, ***Р.*** **ножа** II 202.30, **без ножа** I 249.394, *збірн.* II 26.98, 275.421, ***З.*** **ніж** I 457.В, *у спол.* а) I 239.12, II 107.131, **ножа** I 115.1395, ***О.*** **ножем** I 121.1629, 139.2243, 441.В, II 276.451, **ножом** II 470.В, **з ножем** I 12.43, 137.2172, 146.2540, 397.58, 444.В, II 66.165, 98.218, 412.В, ***Мн. Н.*** **ножі** I 116.1399, *образн.* I 228.64, ***З.*** **ножі** I 83.321, 100.863, 109.1170, 145.2492, 437.В, II 225.213, 314.389, *у спол.* б) I 116.1402, ***О.*** **з ножами** I 102.946, 102.947, 145.2484, II 65.146, 500.В, **меж ножами** *образн.* I 229.72, ***М.*** **на ножах** *образн.* I 202.123.

НІЖ [2] (5). *Сполучн. порівняльний.* Легше, мої любі, покриться землею, **Ніж** бач[ить], як другий, багатий, старий, Цілує за гроші, вінчається з нею... I 161.334. Чи чув ти, що кажуть: легше умирати Хоть на пожарині в своїй стороні, **Ніж** в чужій в палатах. Чи чув ти? II 54.212.

◇ **ніж** I 50.105, 161.334, II 26.85, 54.212, 350.30.

НІЖЕ [1] (5). *Сполучн. єднальний. Поєднує однорідні члени в заперечному реченні.* читайте Од слова до слова, Не минайте ані титли, **Ніже** тії коми I 334.154. Ані кара, Ні

муки, кайдани, **Ніже** літа, сину, Тії сили не втомили... II 250.57.

◇ **ніже** I 334.154, 344.166, II 250.57, *255.259, 255.260.

НІЖЕ [2] (5). *Частка підсилювальна. Уживається в заперечному реченні.* І нікому я нічого, **Ніже** злого слова Не сказала. I 294.39. Не втік **Ніже** єдиний католик II 65.127. Максим отой,.. Було, тобі **Ніже** анікого Не зачепить II 255.259.

◇ **ніже** I 294.39, II 65.127, 154.11, 255.259, 311.269.

НІЖИН (2). Гоголь виріс в **Ніжині** I 375.43. Вона землячка наша із-під **Ніжина.** VI 216.34.

НІЗАЩО (2). *Присл.* Звичайне, мати, що й казать! Та може снився-таки й зять, Бо вже Катруся підростала. Чи вже ж її вік продівувать, Зносити брівоньки **нізащо?..** II 49.27. Так **нізащо** Занапастилася, звелась. II 445.B.

НІКОГО (34). *Займ.* Коли нема щастя, нема талану́, То **нікого** й кинуть, ніхто не згадає I 458.B. В степу пожовклая трава; Не хоче правдоньки сказать, А більше **ні в кого** спитать. II 109.12. **Нікому** тілько було огню положить під моє горем недобите старе серце. VI 139.13. Думав жити, любитися Та бога хвалити! А довелось... **ні до кого** В світі прихилитись. I 391.29. Маю серце широкеє — **Ні з ким** поділити! II 190.12. *Повт.* (12). Ой маю, маю я оченята, **Нікого,** матінко, та оглядати, **Нікого,** серденько, та оглядати! II 297.2.

◇ ***Одн. Р.*** **нікого** I 458.B, *повт.* II 297.2, 297.3, 297.5, 297.6, **ні в кого** II 109.12, **ні до кого** I 391.29, ***Д.*** **нікому** I 119.1535, 296.120, 367.254, 389.20, II 169.167, 175.352, 177.402, VI 139.13, 188.8, *повт.* I 145.2497, 145.2498, II 384.B (2 р.), ***О.*** **ні з (с) ким** I 14.15, 55.16, 87.430, 140.2288, 359.44, 463.B, II 149.34, 190.12, 389.B, VI 58. 6, *повт.* I 126.1799, 126.1800, II 297.8, 297. 9.

НІ́КОЛИ (35). *Присудк. Немає вільного часу.* Живи здоровий, друже мій єдиний! Писав би тобі багато ще дечого про свою погану неволю та бачиш **ніколи.** VI 84.36. Я се літо до тебе не приїду, **ніколи** VI 204.29. *У приказці* (1). За лежнею, бачиш, **ніколи** й посидіть. VI 197.37. *Повт.* (4). з натурного класа і не вихожу,— так **ніколи!** так **ніколи!** VI 185.21.

◇ **ніколи** I 441.B, VI 15.7, 27.34, 30.3, 32.23, 36.28, 50.25, 51.19, 71.7, 84.36, 92.24, 139.2, 161.28, 161.35, 182.25, 185.22, 189.16, 195.14, 197.13, 199.4, 204.12, 204.24, 204.29, 207.21, 208.1, 210.36, 221.24, 224.6, 224.12, 227.15, *у приказці* VI 197.37, *повт.* VI 83.33 (2 р.), 185.21 (2 р.).

НІКО́ЛИ (55). *Присл. Ні в який час, ні за яких обставин.* Лягли і в голови не клали, Що вже **ніколи** не вставать. I 434.B. **Ніко́ли** Ти не здавалася мені Такою гарно-молодою І прехорошою такою Так, як тепер на чужині II 90.4. Оставайтеся здорові, не забувайте, а вас **ніколи** не забуде Т. Шевченко. VI 21.11. *У прислів'ї* (3). де нема святої волі, Не буде там добра **ніколи** II 75.233. *Повт.* (9). горе словами Не розкажеться нікому, **Ніколи, ніколи** II 210.22.

◇ **ніко́ли** I 86.405, 139.2268, 364.146, 365.189, 434.B, 461.B, II 25.49, 35.2, 65.116, 90.4, 135.16, 166.69, 170.199, 190.6, 204.13, 205.8, 210.10, 215.10, 229.23, 239.3, 256.297, 258.385, 307.79, 310.197, 313.346, 319.597, 354.15, VI 21.11, 25.29, 57.30, 58.15, 86.15, *у прислів'ї* II 75.233, VI 46.9, *повт.* I 379.9 (2 р.), II 190.15, 190.16 (2 р.), 210.22 (2 р.), **ніко́ле** I 534.B, II 397.B, 411.B, 420.B, 442.B, 443.B, 444.B, 455.B, 485.B, 486.B, 488.B, *у прислів'ї* II 417.B, *повт.* I 550.B (2 р.).

НІКОЛЬСЬКЕ (4). *Назва міста.* Грошей у мене б стало, щоб поїхать до **Нікольського** і назад вернуться, та не в тім річ. VI 154.34. Думаю на масницю приїхать до тебе в **Никольське** VI 159.11.

◇ ***Одн. Р.*** **до Нікольського** VI 154.34, ***З.*** **в Нікольське** VI 166.35, 172.6, **в Никольське** VI 159.11.

НІ́КУДИ (2). *Присл. Нема куди.* Прокинулись ляшки-панки — **Нікуди** втікати! I 66.108. А на сей год лукавийВаренцов і того не хоче дать, бо бачить, що **нікуди** їй сердешній дітись. VI 163.26.

НІКУ́ДИ (1). *Присл. Ні в яке місце.* Я **нікуди** не поїду, друже мій єдиний VI 132.11.

НІКЧЕМНИЙ (12), **НІКЧЕМЕННИЙ** (1). Йому так обрид отой **нікчемний** світлійший з своєю німотою, що він помандрував би на край світа VI 202.17. Прийми ж його та привітай цього **нікчемного** гетьманця, друже мій єдиний! VI 92.17. Чи не покинуть нам, небого, Моя сусідонька убога, Вірші **нікчемні** віршувать II 372.3. Друже мій єдиний! Поки Христа дочитуються, то я тим часом допишу оцей **нікчеменний** лист VI 83.31.

◇ ***Одн. Н.*** **нікчемний** II 326.48, VI 202.17, ***Р.*** **нікчемного** VI 92.12, 156.13, **нікчемної** VI 196.27, ***З.*** **нікчемний** VI 197.26, **нікчеменний** VI 83.31, **нікчемного** VI 92.17, **нікчемне** VI 49.35, (на) **нікчемне** VI 51.12, ***О.*** (понад) **нікчемним** II 109.7, ***Мн. Р.*** **нікчемних** VI 82.9, ***З.*** **нікчемні** II 372.3.

НІЛ (4).— Ходім,— сказала [Марія] та й пішла На **Ніл** сороченята прати В дорогу синові. II 317.481.

◇ ***Одн. Р.*** **з-за Нілу** II 315.432, **з-за Ніла** II 490.B, ***З.*** **на Ніл** II 317.481, ***М.*** **у Нілі** II 315.423.

НІМЕЦЬ (23). **Німець** Йохим мабуть на мене сердиться? Не знаю, за що б йому сер-

диться? VI 118.30 //*Збірн.*(2). І на Січі мудрий **німець** Картопельку садить, А ви її купуєте I 334.176.

◊ ***Одн. Н.*** **німець** I 304.385, 332.98, 332.102, 332.105, 333.109, 333.122, 333.129, 375.23, VI 118.30, 220.10, 220.11, *збірн.* I 334.176, ***Р.*** **німця** *збірн.* VI 35.13, ***З.*** **німця** I 304.384, **в німця** VI 201.10, ***Мн. Н.*** **німці** I 374.15, II 408.В, VI 28.22, 193.29, ***Р.*** **німців** VI 319.В, ***Д.*** **німцям** I 500.В, ***З.*** **у німці** I 375.57, ***О.*** **за німцями** I 335.204.

НІМЕЦЬКИЙ (14). Долітаю — То город безкраїй. Чи то турецький, Чи то **німецький,** А може те, що й московський. I 246.273. Другий год, Як він з **німецькими** плугами Забрався голий в цей куток. II 94.56 //*У спол.* **німецький** с и н. *Лайл.*(1). Сатана, он же и Иван Рогожин.. перейшов мені шлях в Нижнем Новегороди і не допустив мене, **німецький** с и н, до столиці. VI 148.15.

◊ ***Одн. Н.*** **німецький** I 246.273, *у спол., лайл.* VI 148.15, ***Р.*** (з) **німецького** I 231.60, (із-за) **німецької** I 538.В, ***З.*** **німецький** VI 82.38, ***М.*** (по) **німецькому** I 333.127, (по) **немецькому** I 519.В, (в) **німецькій** I 263.59, 515.В, ***Мн. З.*** (в, у) **німецькі** I 301.280, 331.49, ***О.*** **німецькими** VI 201.11, (з) **німецькими** II 94.56, ***М.*** (в) **німецьких** I 252.528.

НІМИЙ (15). **1.** *Мовчазний, безмовний* (14). Село неначе погоріло, Неначе люде подуріли, **Німі** на панщину ідуть І діточок своїх ведуть!.. II 110.31. Возвеличу Малих отих рабів **німих!** II 289.21. *Образн.* (1). А думка край світа на хмарі гуля.. Послухає моря, що воно говорить, Спита чорну гору: «Чого ти **німа?**» I 26.67 //*Перен. Непроникний для звуків* (4). Іде чернець у келію Меж стіни **німії** II 37.81 //*Позбавлений шуму, життя* (2). Веселеє колись село Чомусь тепер мені, старому, Здавалось темним і **німим** II 205.14.

2. *Субст. Нездатний говорити* (1). Незрячі прóзрять.. **Німим** отверзуться уста; Прорветься слово, як вода II 292.31.

◊ ***Одн. Н.*** **німий 1.** I 117.1459, **німа 1.** *образн.* I 26.67, ***О.*** **німим 1.** II 205.14, **німою 1.** *перен.* II 178.16, ***Мн. Н.*** **німі 1.** II 110.31, **німії 1.** II 280.18, 351.32, *перен.* I 360.6, **німиє 1.** II 266.60, ***Д.*** **німим 1.** II 484.В, *перен.* I 360.4, 2. II 292.31, ***З.*** **німих 1.** II 289.21, (меж) **німії 1.** *перен.* II 37.81. ***О.*** (з) **німими 1.** *перен.* I 86.413.

НІМІТИ (6). *Замовкати, завмирати.* Мар'яна.. з Петрусем В гаю, в лузі Що вечора святого — Розмовляла, Жартувала, Обнімала, мліла... А іноді усміхалась, Плакала, **німіла**... I 156.112. Мати дивиться на неї, Од злості **німіє** I 167.131. *Образн.* (1). Реве, лютує Візантія, Руками берег достає; Достала, зикнула, встає... І на ножах в крові **німіє**. I 202.123 //*Перен. Сповнюватися тишею* (1). Сонце заходить, гори чорніють. Пташечка тихне, поле **німіє**, Радіють люде, що одпочинуть II 20.2.

◊ **німіє** I 167.131, *образн.* I 202.123, *перен.* II 20.2, **німіла** I 156.112, **німіли** I 93.657, 144.2460.

НІМОТА[1] (10). *Збірн. Німці. Зневажл.* І розказують і плачуть [запорожці],.. Як цариця по Києву З Нечосом ходила.. І як степи запорозькі **Німоті** ділила. I 288.622. Йому так обрид отой нікчемний світлійший з своєю **німотою**, що він помандрував би на край світа VI 202.18.

◊ ***Одн. Н.*** **німота** I 262.17, 268.233, VI 20.12, 34.13, ***Д.*** **німоті** I 225.30, 259.26, 288.622, ***О.*** **німотою** I 503.В, **з німотою** I 82.273, VI 202.18.

НІМОТА[2] (1). *Перен. Безмовність, тиша.* Надворі вже смеркло і тьмою повитий Журиця в **німоті** Ієрусалим II 416.В.

НІМФА (1). *Міфол. У порівн.* Як у того Нуми Тая **німфа** Єгерія,— Так ти, моя зоре, Просіяєш надо мною I 489.В.

НІМЧИКИ (2). *Зневажл.* Полилися ріки крові, Пожар загасили. А **німчики** пожарище Й сирóт розділили. I 262.24.

◊ ***Мн. Н.*** **німчики** I 262.24, 292.3.

НІС (2). *У спол.* **носом** ч у т и. *Фам.* А жіночки... лихий їх знає! Уже сміялися над ним! Вони цю страву **носом** ч у ю т ь. II 165.40. Не посилайте поки що нічого отим книгарям — поки вас лихо не прискрипало. Бо вони не бачать, а **носом** ч у ю т ь наші злидні VI 193.5.

НІСЕНІТНИЦЯ (2). *Образн.* така **нісенітниця** в голові ходить, неначе, крий боже, з похмілля. VI 161.1 //*У спол.* в е р з т и **нісенітницю** (1). Дівчата на луці гребли, А парубки копиці клали, Та, знай, на сонце позирали, Та **нісенітницю** в е р з л и. II 186.26.

НІХТО (150). *Займ.* Увечері посумую, А вранці заплачу. Зійде сонце — утру сльози,— **Ніхто** не побачить. I 10.44. Опріч пана, у світлицю **Ніхто** не вступає II 97.157. О людській волі я розпитував; але **ніхто** нічого не знає VI 201.26. Сирота Ярема, сирота убогий: Ні сестри, ні брата, **нікого** нема! I 84.347. Тяжко, тяжко в світі жить І **нікого** не любить II 117.6. Так от, бач, живу, учусь, **нікому** не кланяюсь, і **нікого** не боюсь VI 15.22. Не завидуй же **нікому** I 260.17. Одна тільки туга гризе моє серце, як заженуть у степ, то не доведеться **ні од кого** листа при-

йнять VI 49.33. Тне косар, не спочиває Й **ні на кого** не вважає I 394.9. Бодай тобі, доле, У морі втопитись, Що не даєш мені й досі **Ні з ким** полюбитись. II 143.8. *Повт.* (2). Всі люде бачать лихо, сину, Але.. Такого лютого **ніхто, Ніхто** і здалека не бачив, Як я, лукавий. II 251.109 //*У фразі, де відсутнє інше заперечення* (2). **Ніхто** любив мене, вітав, І я хилився **ні до кого** II 23.5 //*У спол.* **ніхто** і н ш и й, я к (1). а чорноморець той мерзенний, уповательно думаю собі, що **ніхто** і н ш и й, я к сам Сатана VI 82.37.

◊ ***Одн. Н.*** **ніхто** I 3.10, 10.44, 11.16, 26.56, 26.72, 30.72, 41.536, 49.62, 49.63, 50.73, 53.217, 55.23, 58.41, 63.27, 96.757, 111.1225, 111.1226, 111.1227, 117.1451, 119.1534, 142.2359, 143.2419, 144.2462, 152.6, 153.12, 162.368, 162.369, 163.412, 169.201, 202.129, 227.13, 227.14, 234.169, 235.210, 235.211, 242.115, 256.69, 261.9, 261.12, 261.16, 273.9, 310.18, 316.223, 327.67, 330.8, 337.12, 381.10, 394.24, 411.B, 483.B, 538.B, II 18.403, 23.5, 91.61, 94.49, 97.157, 150.19, 151.38, 151.43, 200.13, 206.54, 214.76, 273.324, 307.81, 313.347, 439.B, VI 15.24, 19.22, 27.13, 33.18, 42.37, 147.1, 177.23, 198.12, 201.26, *повт.* II 251.109, 251.110, *у спол.* VI 82.37, **нихто** II 469.B, ***Р.*** **нікого** I 16.34, 84.347, 122.1649, 306.451, 332.99, 384.6, 556.B, II 14.275, 47.104, 54.208, 70.31, 117.6, 188.100, 195.39, 236.16, 349.9, 405.B, 417.B, VI 15.22, 20.13, 167.10, 200.28, **ні до кого** I 353.89, II 23.6, 119.20, **ні од кого** II 200.7, 255.264, VI 49.33, **ні у кого** II 62.20, 416.B, ***Д.*** **нікому** I 36.346, 117.1458, 157.170, 260.17, 267.177, 294.38, II 35.16, 47.104, 53.173, 68.1, 77.25, 96.116, 103.29, 165.35, 175.334, 175.335, 175.347, 181.7, 190.30, 210.21, 230.72, 272.298, 317.494, 345.9, 409.B, 440.B, VI 15.22, 39.24, 46.21, ***З.*** **ні на кого** I 394.9, II 62.19, 313.316, 349.2, ***О.*** **ні з ким** I 389.26, II 80.138, 143.8, 143.16, 165.36, 190.30, VI 55.8, 220.34.

НІЧ (88). І день іде, і **ніч** іде. II 362.1. Прокинешся рано, тільки що заходишся малювать, дивися, вже й **ніч.** VI 21.7. *Повт.* (2). А **ночі, ночі!** господи, які страшні та довгі! — та ще й у казармах. VI 41.36. *Персоніф.* (1). Стрепенулись соколята, Бо давно не чули Хрещеної тії мови. І **ніч** стрепенулась. I 202.103. *Персоніф., у прикл. спол.* **ніч**-м а т и (1). Нехай, кляті, бенкетують, Поки сонце зайде, А **ніч**-м а т и дасть пораду,— Козак ляха знайде. I 65.99 //*Перен. Про тяжкий, нещасливий час* (2). Друже-брате! Ще прийде **ніч** в смердячу хату, Ще прийдуть думи. II 47.92.

◆ *У спол.* (42): а) (і) д е н ь і **ніч** — *цілу добу, весь час* (16). Ватага д е н ь і **ніч** росла, Уже за сотню прибувала... II 411.B. Я тепер д е н ь і **ніч** сижу та переписую вторую часть.. повісті VI 163.39. ченці.. трапезували І д е н ь, і **ніч,** аж попухли. I 271.353; б) с е р е д **ночі** — *уночі* (12). А сльоз, а крові? напоїть Всіх імператорів би стало З дітьми і внуками, втопить В сльозах удов'їх. А дівочих, Пролитих тайно с е р е д **ночі!** I 326.49. Вона с е р е д **ночі** встає, І стереже добро своє II 194.14; в) с ю **ніч** — *цієї ночі, сьогодні вночі* (7). С ю **ніч** будуть в Україні Родиться близнята. I 302.317. «Хіба с ю **ніч** кинеш? Хіба зараз?..» «Я жартую». I 163.408; г) п р о т и в **ночі** — *перед сном* (3). От я упоравши в Москві, що мені там треба було, вернувся знову в Київ, і тільки що ступив на дніпровський байдак... так зо мною таке трапилося, що п р о т и в **ночі** не треба б було і розказувать, а то ще прокляте присниться. VI 83.3; д) Т а р а с о в а і В а р ф о л о м е є в а **ночі.** *Істор.* (3). Т а р а с о в а і В а р ф о л о м е є в а **ночі** одна другої варт, на стид Римської тіари. I 148.Прип.; е) н а **ніч** — *на ночівлю* (1). Де н а **ніч** ставали, Сторожу давали, Стару вдову до обозу Та й не допускали. I 233.122.

◊ ***Одн. Н.*** **ніч** I 248.384, 396.1, II 362.1, 436.B, VI 21.6, 21.7, *персоніф.* I 202.103, *персоніф., у прикл. спол.* I 65.99, *перен.* II 47.92, *у спол.* д) I 63.Заг., 148.Прип., **нічь** I 474.B, ***Р.*** **ночі** I 66.124, 66.125, 266.149, II 277.508, 278.521, **ночи** II 471.B, **до ночі** I 140.2284, II 157.30, **против ночі** *у спол.* г) I 96.752, 100.862, VI 83.3, **серед ночі** *у спол.* б) I 85.366, 162.381, 169.203, 236.228, 237.6, 285.465, 316.234, 326.49, 358.3, 358.10, II 172.250, 194.14, ***З.*** **ніч** I 270.297, II 96.142, 331.16, 368.11, 382.B, VI 16.14, 49.12, 82.29, *перен.* II 47.97, *у спол.* а) I 50.71, 55.22, 82.276, 112.1248, 225.10, 232.83, 234.165, 235.206, 271.353, 307.471, 330.6, 537.B, II 29.21, 267.118, 411.B, VI 163.39, *у спол.* в) I 92.598, 102.949, 113.1296, 113.1297, 163.408, 302.317, 415.B, **нічь** I 474.B, **на ніч** I 251.501, II 179.6, *у спол.* е) I 233.122, ***Мн. Н.*** **ночі** I 29.33, 237.Заг., 237.Епіграф, 349.1, II 190.20, 384.B, *повт.* VI 41.36 (2 р.), *у спол.* д) I 148.Прип., ***З.*** **ночі** I 65.77, 238.36, II 175.333, 210.1, 215.1, 224.188, 405.B, **за ночі** I 22.33.

НІЧЕНЬКА (2). А моя свою дитину Сама доглядала.. І всю **ніченьку** над нею Витала, не спала. II 12.182. Ой стрічечка до стрічечки, Мережаю три **ніченьки** II 41.2.

НІЧИЧИРК (1). *Присудк.* Зареготались нехрещені... Гай обізвався; галас, зик, Орда мов ріже. Мов скажені, Летять до дуба... **нічичирк...** I 6.120.

НІЧКА (1). *Пестл. до* **ніч.** Спочивають добрі люде, Що кого втомило: Кого — щастя, кого — сльози, Все **нічка** покрила. I 36.336.

НІЧО *див.* **НІЩО.**

НІЧОГІСІНЬКО (5). *Займ.* Нічого не знаю, **Нічогісінько** — єйбогу I 457.B. Сиди І **нічогісінько** не жди!.. II 354.20. Я оце й досі

в Борзні і не роблю **нічогісінько**, лежу собі та й годі. VI 38.6.

◇ **нічогісінько** I 457.В, II 354.20, VI 38.6, 70.28, 147.33.

НІ́ЧОГО[1] (16). *Займ.* А ісправник Трохи не сказився! Що **нічого**, бачиш, взяти, А він же трудився! I 307.469. Наготи Старої **нічим** одягти II 195.41. Ми з ним жили і розійшлися добрими приятелями, **ні за що** б, здається, сердиться. VI 118.32. Г у г е н о т и **ні на що** послухать,— таке лихо! VI 185.25.

◇ ***Одн. Р.*** **нічого** I 21.14, 97.803, 110.1187, 301.303, 307.469, II 335.14, VI 31.5, 38.16, 161.27, 164.12, 178.34, ***З.*** **ні за що** VI 118.32, **ні на що** I 161.324, VI 185.25, ***О.*** **нічим** I 242.129, II 195.41.

НІ́ЧОГО[2] (6). *Присудк. Не варто, ні для чого, нема чого* (6). Ще ось що, чи продаються у вас на коші б і н о к л і або хоч добрі окуляри? Якщо ні, то **нічого** й читать моє писаніє, бо я так надрюкував, що й сам ледве читаю. VI 139.30. на старість попробую писать прозу. О віршах уже **нічого** й думать. VI 131.3 //*У спол.* **нічого** с к а з а т и (с к а з а т ь). *Вставн.* (4). Оце то так! вчистив, **нічого** с к а з а т и: і доладу, і правда. I 104.1005. Навчилась, **нічого** с к а з а т ь! Оце дитина! II 171.212.

◇ **нічого** VI 131.3, 139.30, *у спол.* I 104.1005, 362.74, II 171.212, VI 26.13.

НІЧО́ГО (37). *Присудк.* **1.** *Так собі, терпимо* (4). Якби ніколи, або нездужав, або щонебудь таке, то ще б **нічого**, а то все так як треба, та ледащо VI 27.35. Москаль любить жартуючи, Жартуючи кине; Піде в свою Московщину, А дівчина гине... Якби сама, ще б **нічого**, А то й стара мати I 28.9.

2. *Не має значення, не важливо* (4). Самі благоволили дать Свою підложницю в супруги, Хоча й підтоптану. **Нічого**, Аби з-під кесаря. II 272.311.

3. *Добре, гаразд* (2). **Нічого**: знай, своє пиши Та перед людьми не бреши. II 55.243.

◆ *У спол.* і (т а й) б і л ь ш (б і л ш, б і л ь ш е, б і л ш е) **нічого** — *та й усе, і тільки* (27). На посылку тво[ю] тілько дивлюся і б і л ш **нічого**, в руки нічого взять не хочеться. VI 133.8. тебе самого Великим дурнем назовуть, А книжку граця отдадуть Маленьким дітям, б і л ш **нічого**! II 417.В. Усміхнися, моє серце, Тихесенько-тихо, Щоб ніхто і не побачив... Т а й б і л ь ш е **нічого**. II 91.62. хотілося прибавить до цього письма два слова: Я свободен. Тілько два слова і **нічого** б і л ш е VI 132.20.

◇ **нічого 1.** I 28.9, II 272.314, VI 27.35, **2.** II 94.60, 272.311, 331.7, **3.** II 55.243, 201.52, *у спол.* I 331.42, 515.В, II 23.23, 52.141, 85.2, 91.62, 106.102, 187.57, 188.95, 273.357, 288.21, 417.В, 458.В, VI 21.8, 28.23, 31.17, 86.28, 119.6, 132.20, 133.8, 139.33, 161.35, 162.24, 188.14, 198.15, 201.21, 225.10, **ничого 1.** II 469.В, **2.** II 469.В.

НІЩО (145), **НІЧО** (1). *Займ.* Все йде, все минає — і краю немає. Куди ж воно ділось? відкіля взялось? І дурень, і мудрий **нічого** не знає. I 75.3. І знов мені не привезла **Нічого** почта з України... II 152.2. Жінки й дівчата уже не панщане, а про чоловіків, парубків і хлопців ще **нічого** не чуть VI 205.36. Я ще зроду такої нудьги не коштував. **Ні до чого** руки не лежать. VI 132.39. Чи вік же їй продівувать? Зносити брівоньки **ні за що.** II 249.44. Не пишу тобі, друже мій єдиний, сего дня білш **нічо**, бо нема чого писать VI 132.31. Максимові кривому **Нічого** не вадить II 254.228. єй-богу, **нічого** в голову не лізе VI 161.5. *Повт.* (2). **нічого, Нічого** не вдію Убогою головою II 213.67. *У прислів'ї*(1). Добре жить, Коли **нічого** не болить. II 384.В.

◇ ***Одн. Р.*** **нічого** I 13.101, 35.278, 42.553, 75.3, 77.81, 101.901, 106.1066, 113.1313, 117.1465, 149.Прип., 150.П (2 р.), 157.156, 161.326, 162.377, 278.200, 289.631, 294.38, 298.203, 305.406, 321.424, 374.9, 389.15, 454.В, 457.В, 462.В (2 р.), 483.В, 489.В, 523.В, 526.В, 538.В, II 10.93, 17.363, 17.367, 21.28, 22.48, 29.25, 62.15, 62.21, 63.59, 65.117, 67.12, 72.140, 74.213, 97.175, 104.18, 110.5, 152.2, 165.62, 176.368, 194.2, 195.32, 201.35, 205.17, 210.10, 210.26, 215.10, 223.145, 225.226, 231.74, 252.136, 254.228, 255.280, 265.21, 281.61, 287.19, 293.13, 311.268, 332.9, 364.9, 367.18, 433.В, 440.В, 442.В (2 р.), 450.В, 456.В, 484.В, VI 23.31, 24.21, 25.28, 27.16, 28.26, 33.18, 33.19, 34.9, 34.25, 41.31, 50.33, 52.21, 54.31, 77.13, 92.18, 115.15, 115.19, 115.36 (2 р.), 119.18, 130.19, 130.34, 130.41, 131.27, 132.17, 132.35, 132.39, 133.4, 133.9, 138.29, 139.11, 139.36, 147.3, 147.8, 147.38, 148.23, 155.32, 161.5, 162.26 (2 р.), 170.2, 172.10, 178.35, 179.39, 188.20, 193.3, 193.4, 193.39, 200.25, 201.26, 204.10, 205.8, 205.36, 209.22, 215.8, 217.15, 223.37, 225.28, 228.11, *повт.* II 213.67, 213.68, *у прислів'ї* II 384.В, **нічо** VI 132.31, **ні до чого** VI 132.39, ***З.*** **ні за що** II 249.44, VI 118.27, ***О.*** **нічим** VI 131.36.

НІЯКИЙ (6). Страшно впасти у кайдани, Умірать в неволі, А ще гірше — спати, спати, І спати на волі — І заснути навік-віки, І сліду не кинуть **Ніякого** I 349.27. Якеє тихеє ти слово Тойді б промовила мені? **Ніякого.** II 92.5. Я йому ще з Новопетровського укріпленія послав дещо,.. та й досі не маю од його **ніякої** чутки. VI 152.36.

◇ ***Одн. Р.*** **ніякого** I 349.27, II 92.5, **ніякої** I 349.10, 350.30, II 170.198, VI 152.36.

НІЯКО (1). *Присл. Ніяково, незручно.* Ні, Марку, **ніяко** Мені матір'ю сидіти: То багаті люде, А я наймичка... I 318.317.

НО (4). *Сполучн. протиставний.* Продаєм Або у карти програєм Людей... не нагрів... а таких Таки хрещених... **но** п р о с т и х. I 328.112. У вашій семінарській бібліотеці певне єсть .. С л о в о о п о л к у И г о р е в и, перевод с текстом, то ти великои ради моей любови, попроси якого-небудь скорописца списать для мене один екземпляр с переводом текст сией невеличкої, **но** премудрої книги VI 86.27.

◇ **но** I 328.112, 375.59, 522.В, VI 86.27.

Н. НОВГОРОД *див.* **НИЖНІЙ.**

НОВЕНЬКИЙ (3). Перед самим перелазом Дитина сповита — Та й не туго, й **новенькою** Свитиною вкрита I 313.125. Не журиться Катерина I гадки не має — У **новенькій** хустиночці В вікно виглядає. I 30.75 //*Недавно створений. Ірон.* (1). Добридень же, новий годе, В торішній свитині! Що ти несеш в Україну В латаній торбині? «Благоденствіє, указом **Новеньким** повите». I 353.98.

НОВИЙ (78). **1.** *Недавно створений, зроблений, збудований і под.; такий, що раніше не існував* (33). Равві великого глаголи На ниві сіються **новій!** II 310.200. Без жінки і над самісеньким Дніпром і в **новій** великій хаті.. я буду одинокий. VI 211.4. Хоч позволив хан на пісках **Новим** кошем стати, Та заказав запорожцям Церкву будувати. II 30.33. На **новому** христі хустку Вітер розвіває I 256.80. I тихим, добрим, кротким словом Благовістив їм [апостол] слово **нове** II 268.156. Не пишеш ти мені, чи був у тебе художник Раєв з моєю **новою** гравюрою. VI 188.15. Несе з торбиною на плечах **Нову** коновочку старий. II 311.238. коли є зайвий **новий** М а[я к], то теж дайте. VI 31.16. Скрізь гармидер та реготня,.. I жолоби викотили З **нової** комори. I 318.309. Як була я пані В **новому** жупані, Паничі лицялись, Руку цілували!.. II 98.223 //*Наступний* (1). А **новий** день із тьми-юдолі, На Колізей і Капитолій Уже світив II 462.В //*Сучасний* (1). журнала вже десятий рік і в очі ні одного не бачив і не знаю, що там і діється в тій **новій**, чи современній, літературі. VI 130.40.

2. *Не той, що був раніше, інший* (23). I мене в сем'ї великій, В сем'ї вольній, **новій,** Не забудьте пом'янути Незлим тихим словом. I 354.22. Коли Ми діждемося Вашингтона З **новим** і праведним законом? II 280.29. Де ж ти дівся, в Яр глибокий Протоптаний шляху? Чи сам заріс темним лісом, Чи то засадили **Нові** кати? Щоб до тебе Люди не ходили I 337.31. Та цур же вам, **Новим** фараонам I кесарям людоїдам! II 462.В. Довгенько вдвох похожали.. Та щось нишком розмовляли — Здалека не чути — О отечестві, здається, Та **нових** п е т л и ц я х I 248.352. Юпітер той **новий,** Ось побач, якеє свято Буде завдавати В Колізеї. II 273.335.

3. *Новак у якійсь справі* (2). А твоя дитина.. Не неофіт **новий,** А апостол великого Христового слова. II 274.369.

◆ *У спол.* (20): а) **Новий** р і к (г о д) (17). Скажи Васі й Йосипкові, що на **Новий** р і к, як будуть добре вчиться, я їм гостинець пришлю. VI 225.25. Добридень же, **новий** г о д е, В торішній свитині! I 353.93. Поздравляю тебе з **Новим** г о д о м. VI 161.34; б) **новая** с в і т л и ц я (х а т а) — *труна, могила* (3). Як понесуть товариша В **новую** с в і т л и ц ю, Заговонять самопали, Гукнуть гаківниці. II 182.30. Як положать отамана В **новій** х а т і спати, Заголосить, як та мати, Голосна гармата. II 183.34.

◇ ***Одн. Н.*** **новий 1.** II 462.В, VI 31.16, **2.** I 339.83, 348.21, II 187.35, 273.335, **3.** II 274.369, 275.406, *у спол.* а) I 353.93, **новій 2.** I 516.В, **нове 1.** I 263.61, ***Р.*** **нового 2.** II 273.342, (до) **нового** *у спол.* а) VI 207.32, (з) **нового** *у спол.* а) VI 31.5, **нової 2.** I 143.2409, (з) **нової 1.** I 318.309, **нового 2.** VI 188.19, ***Д.*** **новому 2.** II 464.В, (к) **новому** *у спол.* а) VI 33.25, 200.9, 201.16, ***З.*** **новий 1.** I 347.259, II 274.375, **2.** I 228.57, II 266.68, *у спол.* а) I 353.92, VI 228.9, (на) **новий** *у спол.* а) VI 162.19, 225.25, **нового 2.** II 477.В, **нову 1.** I 262.2, II 311.238, 344.16, (на) **нову 1.** II 483.В, (у) **нову** *у спол.* б) II 438.В, **новую 1.** I 347.260, II 274.376, (в) **новую** *у спол.* б) II 182.30, **нової 2.** II 65.131, **нове 1.** II 268.156, 328.67, (на) **нове 1.** II 29.27, 322.701, ***О.*** **новим 1.** I 288.612, 341.40, II 30.33, (з) **новим 2.** II 280.29, *у спол.* а) VI 42.19, 57.28, 159.13, 161.9, 161.34, 162.39, 227.27, (перед) **новим 2.** II 272.302, (з) **новою 1.** VI 188.15, ***М.*** (в) **новому 1.** II 98.223, (на) **новому 1.** I 256.80, (в, у) **новій 1.** I 164.20, 251.485, 361.39, II 75.229, 294.12, 353.76, VI 130.40, 211.4, **2.** I 354.22, *у спол.* б) II 183.34, (на) **новій 1.** II 310.200, ***Мн. Н.*** **нові 2.** I 337.31, 341.56, ***Р.*** (у) **нових 1.** II 353.82, ***Д.*** **новим 2.** II 462.В, ***З.*** **нових 2.** I 335.209, **нові 1.** II 74.189, **новиє 2.** II 311.254, ***О.*** (з) **новими 2.** I 338.36, ***М.*** (о) **нових 2.** I 248.352.

НОВИНА́ (1). Отам мені і розказала Стара черниця **новину́.** II 18.426.

НОВИНКА (1). Нумо знову, Поки **новинка** на основі, Старинку божу лицювать. II 58.3.

НОВИНСЬКЕ (1). надів чорноморську достатню одежу, щоб почваниться перед

московками під **Новинським** або на.. К о з и х е. VI 82.39.

НОВІШИЙ (1), **НОВІЙШИЙ** (1). Довгенько вдвох похожали.. Та щось нишком розмовляли — Здалека не чути — О отечестві, здається, Та нових петлицях, Та о муштрах ще **новіших!..** I 248.353.

◇ *Мн. М.* (о) **новіших** I 248.353, (об) **новійших** I 477.В.

НОВОБРАНЕЦЬ (3). Дивилися та дивувались На **новобранця** чабани II 352.49. *Рим.* (2). Рано-вранці **новобранці** Виходили за село, А за ними, молодими, І дівча одно пішло. I 391.1.

◇ *Одн. З.* на **новобранця** II 352.49, *Мн. Н.* **новобранці** *рим.* I 391.1, **новобраньці** *рим.* I 555.В.

НОВОПЕТРОВСЬКЕ УКРІПЛЕНІЄ (3). Ти я думаю бачив коли-небудь кавказькії укрепления?.. Отак достеменно і у нас в **Новопетровськім укріпленії,** а найпаче зимою. VI 83.36. як побачиш Марковича, то поскуби його за ухо,— за те, що я не дождався його письма в **Новопетровському укріпленії.** VI 145.4. Я йому ще з **Новопетровського укріплення** послав дещо, і просив його, щоб він з тобою поділився, та й досі не маю од його ніякої чутки. VI 152.34.

НОВОРОЖДЕННИЙ (1). Посилаю тобі оцю, недавно спечену штуку, для того і пишу мало, щоб паперу більше осталося для **новорожденного** чада. VI 174.14.

НОГА (31). І голову йому змила [Ярина], І **ноги** умила, І в сорочці тонкій, білій За стіл посадила. I 286.546. Вона ж не спала, не журилась, Сиділа, **ноги** устромила В гарячий попіл. I 363.115. Він і нахилився, Опускаючи відерце; А я... я за **ноги** Вхопив його II 258.378 //*Ступня* (3). Пришліть з Федором мерку з її **ноги.** VI 218.16 //*У тварин* (2). — Он бачиш, кінь осідланий Тупає **ногою** Під козаком I 494.В.

◆ *У спол.* (13): а) л е д в е н е с т и (н е с у т ь, н о с я т ь, п е р е н о с и т и, д о в о л о к т и) **ноги** — *насилу йти (дійти)* (5). так утомилась... Л е д в е, л е д в е н е с у **ноги!** II 415.В. Неначе з берлоги Медвідь виліз, л е д в е, л е д в е П е р е н о с и т ь **ноги** I 252.542. А із Криму чоловік Л е д в е **ноги** д о в о л і к. II 120.15. Понад Дніпром козак.. Іде смутний, невеселий, Л е д в е н е с у т ь **ноги.** I 112.1265. Старий батько,.. Знай, бігає, а самого Л е д в е **ноги** н о с я т ь. I 318.305; б) б у х в **ноги** *кому* (1). Обізвався старий батько: «Чого ждеш, небого?» Заридала Катерина, Та б у х йому в **ноги.** I 33.223; в) і д е в ж е **ноги** н е н о с и л и — *де тільки не був* (1). Пішов я, брате, зароблять. І д е в ж е **ноги** н е н о с и л и! Поки ті гроші заробив, Я годів зо два проходив По Чорноморії, по Дóну... I 397.32; г) й **ногою** н е с т у п и т и — *не бути; не заходити куди-н.* (1). Хоч і Яр той; вже до його І стежки малої Не осталось; і здається, Що ніхто й **ногою** Н е с т у п и в там I 337.12; д) з **ніг** з в а л и т и — *виснажити* (1). Чи то праця задавила Молодую силу, Чи то нудьга невсипуща Його з **ніг** з в а л и л а. I 255.61; е) п о л о ж и т и в **ноги** (1). П о л о ж и л и ті клейноди Попенкові в **ноги.** II 161.42; є) с а м і **ноги** н о с я т ь — *легко танцюється* (1). Навприсядки Сліпий по базару Оддирає постолами, Додає словами: «На городі постернак, постернак.. Чи ще? чи годі?» «Ще! ще! Хоч погану! с а м і **ноги** н о с я т ь». I 129.1926; ж) у д а р и т и **ногами** — *піти в танець* (1). Вельможна громада Не втерпіла, у д а р и л а Старими **ногами.** I 79.170; з) **у ногах** с т а т и (1). прийшла вона І **у ногах** с т а л а I 538.В.

◇ *Одн. Р.* **ноги** I 243.188, з **ноги** VI 218.16, *З.* **ногу** II 254.218, *О.* **ногою** I 52.165, 494.В, *у спол.* г) I 337.12, *Мн. Н.* **ноги** I 90.515, *у спол.* а) I 112.1265, 318.305, *у спол.* в) I 397.32, *у спол.* є) I 129.1926, *Р.* з **ніг** *у спол.* д) I 255.61, *З.* **ноги** I 286.546, 321.433, 363.115, *у спол.* а) I 252.542, II 120.15, 415.В, **в ноги** *у спол.* б) I 33.223, *у спол.* е) II 161.42, **за ноги** II 258.378, **на ноги** I 321.453, *О.* **ногами** I 36.324, 144.2443, 145.2486, 275.87, 288.600, 535.В, *у спол.* ж) I 79.170, *М.* **на ногах** I 361.54, **у ногах** *у спол.* з) I 538.В.

НОГТІ (2). А той, тихий та тверезий, Богобоязливий, Як кішечка підкрадеться, Вижде нещасливий У тебе час та й запустить **Ногті** у печінки I 480.В. а я повинен ще і кланяться, а то візьме разом та й роздавить, як ту вошу меж **ногтями.** VI 115.23.

НОЖЕНЯТА (2). *Зменш.-пестл.* Ой маю, маю і **ноженята,** Та ні з ким, матінко, потанцювати, Та ні з ким, серденько, потанцювати! II 297.7 //*У спол.* л е д в и, л е д в и н е с т и **ноженята** — *насилу йти* (1). а дитина! Сердешна дитина! Обідране; л е д в и, л е д в и Н е с е **ноженята...** I 154.48.

НОРИ (2). Ні, то люди, живі люди, В кайдани залиті. Із **нор** золото виносять, Щоб пельку залити Неситому!.. То каторжні. I 244.229. А я полину на Сибір Аж за Байкал;

загляну в гори, В вертепи темнії і в **нори** Без дна глибокії II 282.90.

НОРМАЛЬНИЙ (1). Я прийду трохи до **нормального** розуму, то напишу тобі цілу книгу, а тепер цілую тебе, друже мій єдиний, і твоїх товаришів VI 134.2.

НОСАЧІВКА (1). Чорний шлях виходив од Дніпра, меж устями річок Сокорівки і **Носачівки** I 148. Прип.

НОСИТИ, НОСИТЬ (42). **1.** (17). Зайде сонце — Катерина По садочку ходить, На рученьках **носить** сина I 31.117. А ми Розлізлися межи людьми, Мов мишенята. Я до школи **Носити** воду школярам. Брати на панщину ходили, Поки лоби їм поголили! II 230.34. Я бачив, як Харита йому їсти **носила** VI 201.9. *Повт.* (2). А наймичка.. Найнялася носить воду, Бо грошей нестало На молебствіє Варварі. **Носила-носила,** Кіп із вісім заробила I 319.344.

2. *Одягатися, бути одягненим у що-н., мати щось надіте на себе* (9). Тяжко, тяжко в світі жить I нікого не любить, Аксамитові жупани Одинокій **носить.** II 117.8. Блукав я пó світу чимало, **Носив** і свиту і жупан... II 26.81. А сирота її в селі.. Ненагодоване і босе, Сорочечку до зносу **носить.** II 13.226. Просвітились! та ще й хочем Других просвітити, Сонце правди показати Сліпим, бачиш, дітям!! Все покажем! тільки дайте Себе в руки взяти. Як і тюрми муровати, Кайдани кувати, Як і **носить!..** I 329.150 //**Носити** коси (бровенята) (2). москалі Тойді, бач, **носили** Сиві коси з кучерями Усі до одного, I борошном посипали, Бог їх зна для чого! II 55.230. Одна його доля — чорні бровенята, Та й тих люде заздрі не дають **носить.** I 41.543.

3. *Швидко пересувати, захоплюючи силою свого руху — про течію води* (5). Спитай синє море. Воно знає, де мій милий, Бо його **носило,** Воно скаже, синє море, Де його поділо. I 9.6. Широкий Дніпре, не малий!.. **Носив** єси нá байдаках На половчан, на Кобяка Дружину тую Святославлю!.. II 337.33 //*Переміщувати на собі* (1). Мене **носив** проклятущий пароход у Шведчину й Датчину. VI 25.10 //*Безособ.*(1). Коли живий ти та здоровий, то напиши до мене, друже мій, не гаючись, то я тойді вже і одпишу до тебе, геть усе порозказую, як мене **носило** по тому морю VI 52.20.

4. *Примушувати йти куди-н., ходити де-н.* (4). Милий мій друже! Позавчора чортові не було чого робить, то він **носив** мене в Балахну VI 153.4. де вас бог **носить,** чи ви вже во Пітері, чи ще й досі во Одесі? VI 42.20 //*Безособ.*(1). Мене по волі і неволі **Носило** всюди. Принесло На старість ледве і додому. II 205.10.

5. *Мати в собі* (2). Тяжко мені, боже милий, **Носити** самому оці думи. II 190.28. Неначе цвяшок, в серце вбитий, Оцю Марину я **ношу.** II 93.2.

◆ *У спол.* (5): а) земля **носить** *кого — живе на світі* (2). Диво мені, що таку подлую.. тварь земля **носить.** VI 200.17; б) і де вже ноги не **носили** — *де тільки не був* (1). Пішов я, брате, зароблять. I де вже ноги не **носили!** Поки ті гроші заробив, Я годів зо два проходив По Чорноморії, по Дóну... I 397.32; в) ледве ноги **носять** (1). Старий батько,.. Знай, бігає, а самого Ледве ноги **носять.** I 318.305; г) самі ноги **носять** — *легко танцюється* (1). Навприсядки Сліпий по базару Оддирає постолами, Додає словами: «На городі постернак, постернак.. Чи ще? чи годі?» «Ще, ще! Хоч погану! самі ноги **носять».** I 129.1926.

◊ **носити 1.** II 230.34, 440.В, **2.** II 138.72, 148.8, **5.** II 190.28, **носúть 1.** I 233.141, 319.341, **2.** I 41.543, 329.150, II 117.8, **ношу 5.** II 93.2, **носить 1.** I 31.117, 294.27, 294.33, II 55.240, 329.5, **2.** II 13.226, **4.** VI 42.20, *у спол.* а) I 27.74, VI 200.17, **носе 1.** I 410.В, **носять** *у спол.* в) I 318.305, *у спол.* г) I 129.1926, **носив 1.** II 316.467, **2.** II 26.81, **3.** I 113.1293, II 337.33, VI 25.10, **4.** VI 153.4, **носила 1.** I 296.137, 368.301, 369.320, VI 201.9, *повт.* I 319.344 (2 р.), **носило 3.** I 9.6, *безособ.* VI 52.20, **4.** *безособ.* II 205.10, **носили 2.** II 55.230, *у спол.* б) I 397.32, **нехай носить 2.** II 138.73, **4.** VI 42.21.

НОТА (3). **1.** *У мн. Умовні графічні знаки для запису музичних звуків* (1). Співали б прозу, та по **нотах,** А не як-небудь... II 373.48.

2. *Музика, мелодія* (1). Передай оці дві пісні Маркевичу, чи не вчистив би він на їх **ноту** VI 163.3.

3. *Тільки у мн. Текст музичного твору* (1). Поцілуй Маркевича за мене за його **ноти** VI 156.18.

◊ ***Одн. З.*** **ноту 2.** VI 163.3, ***Мн. З.*** **за ноти 3.** VI 156.18, ***М.*** **по нотах 1.** II 373.48.

НОТАБЕНЕ (1). *Вставн. Вживається для привернення уваги читача.* I майстрові дали кувать Із бронзи кесаря. До того Так, **нотабене,** додали, Що бронзовий той кесар буде I милувать. II 271.277.

НОЧУВАТИ, НОЧУВАТЬ, НОЧОВАТИ (30). Смеркається. Полетимо **Ночувати**

в Чуту. I 297.168. В руїні Їм довелося **ночувать.** II 317.501. Іде шляхом молодиця.. Довго, довго, сердешная, Все йшла та питала; Було й таке, що під тином З сином **ночувала...** I 38.424. Схопилися, білесенькі, I в ліс полетіли, I вкупочці на дубочку **Ночувати** сіли. I 297.174. Мар'яна.. Без Петруся в гаю, в лузі Ходячи **ночує.** I 463.В. *Образн.* (2). А думка край світа на хмарі гуля. Орлом сизокрилим літає, ширяє, Аж небо блакитне широкими б'є; Спочине на сонці, його запитає, Де воно **ночує,** як воно встає I 26.65 //*У спол.* д н ю в а т и й **ночувати** — *проводити де-н. багато часу або весь час* (4). Попідтинню сіромаха I д н ю є й **ночує** I 25.10.

◊ **ночувати** I 295.101, 297.168, 297.174, 359.52, II 28.161, **ночувать** I 39.431, II 317.501, **ночую** I 161.328, **ночує** I 4.65, 316.259, 463.В, II 8.18, 440.В, *образн.* I 26.65, 26.71, *у спол.* I 25.10, 137.2173, 322.465, **ночують** I 30.88, **ночувала** I 38.424, 40.469, **ночувати** I 105.1022, 105.1026, 105.1042, II 125.22, *у спол.* I 538.В, **ночовали** I 433.В, **будеш ночувати** I 41.523, **будем ночувати** I 41.520, II 136.12.

НОЧЧЮ (1). *Присл.* Отак, ідучи попідтинню З бенкету п'яний **ноччю,** Я міркував собі I 473.В.

НОЯБРЬ (24). *Листопад.* С. Петербург 22 **ноября** 1858 года VI 187.40. Оренбург. **Ноября** 8. 1849. VI 52.11.

◊ ***Одн. Р.*** **ноября** VI 16.29, 25.7, 34.33, 52.11, 54.15, 71.13, 92.36, 119.25, 120.8, 148.8, 150.29, 150.31, 152.8, 153.38, 185.17, 186.2, 187.40, 197.34, 199.15, 222.2, 222.15, 222.30, 223.22, 223.23.

НУ¹ (21). *Частка.* **1.** *Уживається при вираженні наслідку чого-н.* (14). Сидить сотник на причілку Та думку гадає, А Настуся... **Ну,** звичайне, як дитина Пестує старого. II 165.49. Далебі, дав би карбованця, якби був не пропив учора! Шкода! **Ну,** нехай стара в'язне, більше м'яса буде. I 105.1015. Просиш грошей, а не пишеш чи багато тобі їх треба,— **ну,** та гроші така річ, що хоч і сто рублів, то не пошкодить VI 17.12.

2. *У поєднанні з інфінітивом указує на енергійний початок дії* (7). Цікаві (нігде правди діти) Підкралися, щоб ізлякать; Коли подивляться, що вбитий,— З переполоху **ну** втікать! I 8.200. Ти вибачай, забув, що письмо до тебе, та й **ну** малювать — задумую[сь] іноді, не тобі кажучи. VI 17.19.

◊ **ну 1.** I 89.484, 103.960, 105.1015, 361.61, 444.В, II 53.162, 85.1, 165.49, VI 15.18, 17.11, 17.12, 21.2, 24.18, 83.21, **2.** I 8.200, 65.86, 83.317, 359.56, II 105.57, 353.97, VI 17.19.

НУ² (14). *Вигук. Уживається:* **1.** *Для вираження спонукання до дії* (8). А за ними Сліпий Волох знову: «Ночували гайдамаки В зеленій діброві».. «**Ну** лиш іншу, старче божий!» I 105.1046. **Ну,** скажи по правді, чи єсть та великая душа на світі, окромя твоєї благородної душі VI 115.6 //*У питальному реченні* (3). «Хіба байстрюк? Без прізвища — Запиши, Миколо, У реєстер. Нехай буде.. Нехай буде Голий..» «Ні, погано!» «**Ну,** хіба Бідою?» I 116.1422.

2. *Для вираження здивування, захоплення* (4). Три указа накаркала На одну дорогу... На яку це? на ковану? **Ну,** вже наробила... I 299.208. Та що то за опера, так **ну!** а надто як Артемовський співа Руслана VI 26.12. Добре, їйбогу, добре! **Ну,** це так! I 105.1013.

3. *У запитальних реченнях для вираження зацікавленості чим-н.* (2). **Ну,** де той безталанний зять? II 53.170. **Ну,** а в твоїй Московщині Є чим поживиться? I 298.201.

◊ **ну 1.** I 94.684, 99.848, 105.1046, 116.1422, 122.1637, 125.1772, 441.В, VI 115.6, **2.** I 105.1013, 116.1422, 299.208, VI 26.12, **3.** I 298.201, II 53.170.

НУДИТИ, НУДИТЬ (20). Не їла три дні й не пила, Вернувшись з прощі.. Аж тиждень так собі **нудила,** А потім трути розвела I генерала напоїла. II 225.192 //*У спол.* **нудити** с в і т о м — *томитися, нудьгувати* (17). Не співає чорнобрива, Стоя під вербою, Не співає,— сиротою Білим с в і т о м **нудить:** Без милого батько, мати — Як чужії люди I 50.79. Сьомий рік оце пішов з апреля, як я **нужу** с в і т о м в киргизькім безводнім і безлюднім степу. VI 83.15. Боже милий! Чи довго буде ще мені В оцій незамкнутій тюрмі, Понад оцим нікчемним морем **Нудити** с в і т о м? II 109.8.

◊ **нудити** II 176.355, *у спол.* II 109.8, **нудить** *у спол.* I 15.6, 81.255, II 58.28, 66.160, **нужу** *у спол.* I 21.14, II 45.30, 116.15, 405.В, 425.В, VI 83.15, **нудить** *у спол.* I 4.59, 25.8, 39.445, 50.79, 55.9, 463.В, **нудила** II 225.192, **нуди** II 172.261.

НУДИТИСЬ (2). Такії, боже наш, діла Ми творимо у нашім раї На праведній твоїй землі!.. (Бо без твоєї, боже, волі Ми б не **нудились** в раї голі) II 230.56. I с тиждень грішная **нудилась,** Сама не знала, що робить! II 451.В.

НУДНО (16). **1.** *Присудк.* (13). Чого мені тяжко, чого мені **нудно** I 257.1. **Нудно** йому На чужому полі! Всього надбав, роботяга, Та не придбав долі! Талану того святого...

II 106.102. Ой ви сльози, дрібні сльози! Ви змиєте горе; Змийте його... тяжко! **нудно!** I 117.1475.

2. *Присл.* (3). Тяжко, **нудно** розказувать, А мовчать не вмію. I 86.406. Цур йому, аж **нудно** згадувать. VI 34.41.

◊ **нудно 1.** I 117.1475, 240.45, 257.1, 277.174, 441.B, 444.B, 506.B, II 32.19, 88.5, 106.102, 106.108. VI 15.12, 133.6, **2.** I 86.406, VI 34.41, 86.38.

НУДЬГА (45). Не називаю її раєм, Тії хатиночки у гаї.. Мене там мати повила І, повиваючи співала, Свою **нудьгу** переливала В свою дитину... II 229.19. Іноді так мене **нудьга** за серце здавить, що (без сорома казка) аж заплачу. VI 43.7. Тяжко-важко сіромасі Боротись з **нудьгою.** I 121.1595. *Повт.* (8). І досі ще нема нічого із корпусу. Добивають вони мене, недолюди, не боячися бога! а **нудьга, нудьга!** VI 132.39. *У прикл. спол.* т у г а -**нудьга** (1). І плаче, плаче Ярославна В Путивлі на валу́ на брамі.. І каже: — Сонце пресвятеє На землю радість принесло І людям і землі, моєї Т у г и -**нудьги** не розвело. I 337.47.

◊ ***Одн. Н.*** **нудьга** I 145.2507, 255.60, II 78.67, 87.3, 179.5, 415.B, 419.B, VI 39.29, 43.7, 45.16, 198.10, 198.31, ***повт.*** VI 58.7 (2 р.), 115.38 (2 р.), 132.39 (2 р.), ***Р.*** **нудьги** II 66.181, VI 132.39, ***повт.*** VI 50.30, 50.31, *у прикл. спол.* II 337.47, **з нудьги** II 162.73, 221.49, 286.8, 443.B, VI 42.7, 61.38, 75.10, 84.3, 172.19, 201.1, **опріч нудьги** VI 42.29, 55.9, ***З.*** **нудьгу** II 207.6, 207.15, 215.22, 229.19, 447.B, VI 54.32, ***О.*** **з нудьгою** I 36.314, 121.1595, 232.74, VI 50.34.

НУЖА (1). Ще ви пишете, щоб розказать вам, що зо мною діялось на Аральськім морю два літа,— цур йому!.. Опріч нудьги, всі лиха перебували в мене, навіть і **нужа,**— аж згадувать бридко! VI 55.9.

НУЖДА (1). Не називаю її раєм, Тії хатиночки у гаї.. Там матір добрую мою, Ще молодую — у могилу **Нужда** та праця положила. II 229.27.

НУМ *див.* **НУМО.**

НУМА (3). Колись то ще, во время оно, Помпілій **Нума,** римський цар,.. Втомившись пишучи закони, Пішов любенько погулять II 335.2.

◊ ***Одн. Н.*** **Нума** II 335.2, 335.19, ***Р.*** **у Нуми** I 489.B.

НУМО (8), **НУМ** (1). *Вигук. Уживається для вираження спонукання до дії.* Сліпий вшкварив — навприсядки Пішли по базару. Земля гнеться. «**Нумо,** Гонто!» «**Нум,** брате Максиме! Ушкваримо, мій голубе, Поки не загинем!» I 125.1776. А **нумо** знову віршувать. II 58.1.

◊ **нумо** I 125.1776, 278.205, II 58.1, 58.2, 58.6, 74.190, 105.37, 136.9, **нум** I 126.1777.

НУТЕ (8). *Вигук. Уживається для вираження заклику або спонукання до дії.*—А **нуте,** хлоп'ята, На байдаки! Море грає — Ходім погуляти! I 61.34. Дівчата танцювали І парубки...— Уже й кінець! А **нуте** іншу! II 77.16.

◊ **нуте** I 61.34, 90.540, 106.1051, 115.1358, 160.308, 275.82, 490.B, II 77.16.

НЯНЬКИ (1). *Образн., зверт.* **Няньки,** Дядьки отечества чужого! Не стане ідола святого, І вас не стане II 367.14.

У першому томі 4889 слів

Словарь языка Шевченко

(на украинском языке)

Редактори: *В. Г. Войцехівська, В. Є. Дементьєва*
Художній редактор *С. П. Квітка*
Оформлення художника *В. І. Юрчишина*

Технічний редактор *О. М. Лисовець* — Коректори: *Р. К. Пустова, О. А. Дітель*

Зам. № 4-253. Вид. № 270. Тираж 2300. Формат паперу 70 × 92/16. Друк. фіз. аркушів 31,5. Умовн. друк. аркушів 36,85. Обліково-видавн. аркушів 61,06. Підписано до друку 20/IV 1964 р. Ціна 2 крб. 03 коп.

Надруковано з матриць Київської книжково-журнальної фабрики на Книжковій фабриці ім. Фрунзе Державного комітету Ради Міністрів УРСР по пресі.
Харків, Донець-Захаржевська, 6/8.

2 крб. 3 коп.

«НАУКОВА ДУМКА»